

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN:2149-3243

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 33

Sayı/Number: 3

**Eylül/September
ELAZIĞ 2023**

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Firat University

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of Social Sciences

Cilt/Volume: 33

Sayı/Issue: 3

Eylül / September – 2023

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir ve TÜBİTAK, ULAKBİM TR Dizin, ASOS İndex ve EBSCO tarafından taranarak indekslenmektedir.

The Journal of Social Sciences is international refereed and indexed in TÜBİTAK, ULAKBİM TR Dizin, ASOS Index and EBSCO

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of Social Sciences

p-ISSN: 1300-9702
e-ISSN: 2149-3243

YAYIN İLKELERİ / *The Principles of Publication*

Her yıl Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere üç sayı hâlinde yayımlanır.
This journal is published three be annually in January, May and September every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.
In the Journal, Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social sciences

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.
Articles are published after the approval of editorial and advisory board members

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring to the name of the journal.

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Cilt/Volume: 33 Sayı/Issue: 3

BAŞ EDİTÖR

Editor in Chief

Prof. Dr. Murat SUNKAR

EDİTÖR

Editor

Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR

İngilizce Dil Editörü

English Language Editor

Dr. Öğr. Üye. Naciye SAĞLAM

YAZI İŞLERİ

Editorial Secretary

Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR

Yazışma Adresi / Correspondence

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80
0-424-237 00 00

Fax : 0-424-233 21 80

e-mail: sbdergi@firat.edu.tr

Web:

<http://sosbe.firat.edu.tr/tr/node/128>
<http://dergipark.gov.tr/firatsbed>

Dizgi / Composition

Prof. Dr. Murat SUNKAR

Baskı / Print:

Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : +90 424 2370000/4495
ELAZIĞ – 2023

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Murat SUNKAR (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR (Afyon Kocatepe Ün., Afyon-Türkiye)
Prof. Dr. İskender OYMAK (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (İzmir Demokrasi Ün., İzmir- Türkiye)
Prof. Dr. Ali Akın AKYOL (Ankara HBV Üniversitesi, Ankara- Türkiye)
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Dr. Öğr. Üye. Tamer KAVURAN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalim AYDIN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ergün YILDIRIM (Marmara Üniversitesi, İstanbul-Türkiye)
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniversitesi, Sakarya-Türkiye)
Prof. Dr. Karl DONERT (Liverpool Hope University, Liverpool-UK)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ruhut YAŞAR (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis-Türkiye)
Prof. Dr. Saadettin TONBUL (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Taşpolat SADIKOV (Karasayev BGU, Bişkek-Kırgızistan)
Assoc. Prof. Dr. Ion LIHACIU (Al. I. Cuza University, Iaşi-Romanya)
Sc. D. Prof. LU Aleksandr TSOI (Lodz University, Lodz-Polonya)

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Cilt / Volume: 33

Sayı / Issue: 3

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of The Issue

- Prof. Dr. Adem BAYAR (Amasya Üniversitesi-Amasya) adembayar80@gmail.com
Prof. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir) ademoger@gmail.com
Prof. Dr. Ali Rıza GÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Eskişehir) argul@ogu.edu.tr
Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU (İstanbul Üniversitesi-İstanbul) yerdelen@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Hatice GÜNGÖR SEYHAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas) hgunsey@gmail.com
Prof. Dr. İjlal OCAK (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyon) ijlalocak@gmail.com
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (İstanbul Gelişim Üniversitesi-İstanbul) igumus@gelisim.edu.tr
Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Eskişehir) onculkursat@yahoo.com
Prof. Dr. M. Orkun MÜFTÜOĞLU (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-İstanbul) musorkunm@gmail.com
Prof. Dr. Muhammet Fatih KANTER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi-Kilis) fatih.kanter@hotmail.com
Prof. Dr. Oğuzhan SEVİM (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) oguzhan-sevim@windowslive.com
Prof. Dr. Oğuzhan SEVİM (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) oguzhan-sevim@windowslive.com
Prof. Dr. Orhan YAZICI (İnönü Üniversitesi-Malatya) orhan.yazici@inonu.edu.tr
Prof. Dr. Paki KÜÇÜKER (Sakarya Üniversitesi-Sakarya) pkucuker@sakarya.edu.tr
Prof. Dr. Pınar GÜZEL GÜRBÜZ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa) pnruguzel@yahoo.com
Prof. Dr. Sıtkı ULUERLER (Bingöl Üniversitesi-Bingöl) suluerler@bingol.edu.tr
Prof. Dr. Ümit EKİN (Sakarya Üniversitesi-Sakarya) uekin@sakarya.edu.tr
Prof. Dr. Ünal TAŞKIN (Adıyaman Üniversitesi-Adıyaman) utaskin@adiyaman.edu.tr
Prof. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Ağrı) yakup198025@gmail.com
Prof. Dr. Yeliz GEDİK (Malatya Turgut Özal Üniversitesi-Malatya) yeliz.gedik@ozal.edu.tr
Prof. Dr. Yunus ÖZGER (Yozgat Bozok Üniversitesi-Yozgat) yunusozger@yahoo.com
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi-Sakarya) yozturk@sakarya.edu.tr
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ (Fırat Üniversitesi-Elazığ) abduunnuryildiz@yahoo.com
Doç. Dr. Adem DAĞ (Bursa Teknik Üniversitesi- Bursa) adem.dag@btu.edu.tr
Doç. Dr. Aydan YÜCELER (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya) ayuceler@erbakan.edu.tr
Doç. Dr. Ayla Oğus BİNATLI (İzmir Ekonomi Üniversitesi-İzmir) ayla.ogus@ieu.edu.tr
Doç. Dr. Ayşegül TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) gulturkgulturk@gmail.com
Doç. Dr. Ayten ARSLAN (Muş Alparslan Üniversitesi-Muş) aytenarlan23@gmail.com
Doç. Dr. Bilge AYRANCI (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Aydın) bilge.ayranci@adu.edu.tr
Doç. Dr. Canan KOÇ (Dicle Üniversitesi-Diyarbakır) canan.koca@dicle.edu.tr
Doç. Dr. Duygu GÜR ERDOĞAN (Sakarya Üniversitesi-Sakarya) dgur@sakarya.edu.tr
Doç. Dr. Emine ŞENER (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir) esener@ahievran.edu.tr
Doç. Dr. Emre KOLAY (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya) emrekolay55@gmail.com
Doç. Dr. Erdal ÜNSAL (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyon) eunsal@aku.edu.tr
Doç. Dr. Erdinc KOC (Bingöl Üniversitesi-Bingöl) ekoc@bingol.edu.tr
Doç. Dr. Fatih BOZBAYINDIR (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep) fatihbozbayindir@gmail.com
Doç. Dr. Fatma KARAMAN (Fırat Üniversitesi - Elazığ) fatmakaraman33@gmail.com
Doç. Dr. Gökçe CEREV (Kocaeli Üniversitesi-Kocaeli) muhammetkocak@gazi.edu.tr
Doç. Dr. Güneş ŞAHİN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Çanakkale) gunessahin@comu.edu.tr
Doç. Dr. Hakan KARA (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya) hakan.kara@dpu.edu.tr
Doç. Dr. Halil GÜNEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir) halil.gunek@ahievran.edu.tr
Doç. Dr. Harun Reşit BAĞCI (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun) harun.bagci@omu.edu.tr
Doç. Dr. Hulya ERCAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi- Karaman) hulya.ekin@gmail.com
Doç. Dr. Hüseyin EŞ (Sinop Üniversitesi-Sinop) huseyines@sinop.edu.tr
Doç. Dr. İlkay AŞKIN TEKKOL (Kastamonu Üniversitesi-Kastamonu) ilkayaskin@hotmail.com
Doç. Dr. İsmail DURSUNOĞLU (Bayburt Üniversitesi-Bayburt) idursunoglu@bayburt.edu.tr
Doç. Dr. Jülide ALP (Maltepe Üniversitesi-İstanbul) julidealp@maltepe.edu.tr
Doç. Dr. Kamil YILDIRIM (Aksaray Üniversitesi-Aksaray) kamilyildirim@aksaray.edu.tr

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

- Doç. Dr. Korkmaz ŞEN (Fırat Üniversitesi-Elazığ) ksen@firat.edu.tr
Doç. Dr. Kürşad Emrah YILDIRIM (Anadolu Üniversitesi-Eskişehir) keyildirim@anadolu.edu.tr
Doç. Dr. M. Ayça VURMAY (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay) aycavurmaya@yahoo.com
Doç. Dr. Mehmet Emrah KARADERE (İstanbul Medeniyet Üniversitesi-İstanbul) karadere26@yahoo.com
Doç. Dr. Meryem GÖRECEK BAYBARS (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla) mgorecek@mu.edu.tr
Doç. Dr. Muhammet BAŞ (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay) mbas@mku.edu.tr
Doç. Dr. Mustafa KILIÇ (Marmara Üniversitesi- İstanbul) mustafa.kilic@marmara.edu.tr
Doç. Dr. Özlem TUNA (Afyon Karahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi-Afyon) ozltuna@hotmail.com
Doç. Dr. Ramazan YİRCİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi- Kahramanmaraş) ryirci@gmail.com
Doç. Dr. Rumeysa AKGÜN (Kırıkkale Üniversitesi-Kırıkkale) seciledakartal@gmail.com
Doç. Dr. Seda ARIKAN (Fırat Üniversitesi-Elazığ) bulutsedaarikan@gmail.com
Doç. Dr. Segâh TEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya) segahtekin@gmail.com
Doç. Dr. Seher AKÇA (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla) seherakca@mu.edu.tr
Doç. Dr. Selçuk KIRAN (Marmara Üniversitesi-İstanbul) selcuk.kiran@gmail.com
Doç. Dr. Serap UZUNER YURT (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan) suzuneryurt@gmail.com
Doç. Dr. Sezai ÖZTOP (İstanbul Medeniyet Üniversitesi-İstanbul) sezai.oztop@medeniyet.edu.tr
Doç. Dr. Suha Oğuz BAYTİMUR (Sinop Üniversitesi-Sinop) thbalcii@gmail.com
Doç. Dr. Tarık TALAN (Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi-Gaziantep) ttalan46@hotmail.com
Doç. Dr. Tuncay Yavuz ÖZDEMİR (Fırat Üniversitesi-Elazığ) tyozdemir@firat.edu.tr
Doç. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas) bilican76@gmail.com
Doç. Dr. Victoria Bilge YILMAZ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-Ankara) victoriabilge.yilmaz@asbu.edu.tr
Doç. Dr. Yasemin Darancık (Çukurova Üniversitesi-Adana) ydarancik@cu.edu.tr
Doç. Dr. Yılmaz DAŞLI (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas) ydasli@hotmail.com
Dr. Öğr. Üyesi M. Elyesa KOYTAK (İstanbul Medeniyet Üniversitesi-İstanbul) elyesa.koytak@medeniyet.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Mesut KÜRÜM (Gümüşhane Üniversitesi-Gümüşhane) m23kurum@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa COŞAR (Hitit Üniversitesi-Çorum) mustafacosar@hitit.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ULUCAN (Bingöl Üniversitesi-Bingöl) ozlemaydin@bingol.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Seçil Eda ÖZKAYRAN (Bartın Üniversitesi-Bartın) seciledakartal@gmail.com

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Coğrafya / Geography	
Vedat AVCİ (Araştırma Makalesi) Cizre’de (Şırnak) Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıkların Eğilim Analizi (1963-2021) <i>Trend Analysis of Monthly and Annual Average Temperatures in Cizre District (Şırnak) (1963-2021)</i>	1045 1061
Dil ve Edebiyat / Language and Literature	
Fettah KUZU (Araştırma Makalesi) İki Şair, Bir Şiir: Nesîmî ve Şeyhî Dîvânlarında Yer Alan “-sı yoh/-sı yok” Redifli Gazel(ler) Üzerine Bir Değerlendirme <i>Two Poets, One Poem: An Evaluation on Ghazal(s) of “-sı yoh / -sı yok” Redif Available in Divans of Nesimi and Şeyhi</i>	1063 1071
Özkan AYDOĞDU (Araştırma Makalesi) Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında +la Hâl Ekinin İşlevsel Kullanımı <i>Functional Use of Case Suffix +la in Dialects of Giresun Province and its Region</i>	1073 1089
Rana NOORİ AWAD (Araştırma Makalesi) Feminist stylistics in ahdaf soueif’s aisha <i>Ahdaf Soueif’in Romanı Aisha’da Feminist Biçembilim</i>	1091 1103
Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ (Araştırma Makalesi) Yazınsal Eserlerde İkilemeler ve Çevirisi <i>Binomial Pairs in Literary Works and Their Translation</i>	1105 1115
Eğitim Bilimleri / Education Sciences	
Abdullah BİNGÖLBALI, Nazan YALÇIN, Veli BATDI (Araştırma Makalesi) Ortaöğretim Kademesinde Oyun Temelli Uygulamaların Karma-Meta Yöntemi ile Analizi <i>Analysis of Game-Based Applications in Secondary Education through Mixed-Meta Method</i>	1117 1129
Aykar TEKİN BOZKURT (Araştırma Makalesi) Öğretmen Adaylarının Değer Kavramına İlişkin Metafor Algılarının İncelenmesi <i>Teacher Candidates’ Metaphorical Perceptions of the Concept of “Value”</i>	1131 1141
Derya ATİK KARA, Melih KARA (Araştırma Makalesi) Covid-19 Pandemisinin Konservatuvardaki Çalgı Eğitimine Yansımaları <i>Reflections of the COVID-19 Pandemic on Instrument Training in a Conservatory</i>	1143 1158
Erhan AKIN, Muhamed KARAKAYA (Araştırma Makalesi) Hutbelerde Kullanılan Dil Üzerine Bir İnceleme <i>A Review On The Language Used In The Kutbes</i>	1159 1171
İsmail ATAÇ, Orkun Osman BİLGİVAR (Araştırma Makalesi) Öğretmenlerin İletişim Becerileri İle Örgütsel İklim Arasındaki İlişki <i>The Relationship Between Teachers’ Communication Skills and Organizational Climate</i>	1173 1182
Selin YILDIZ, Raşit ZENGİN (Araştırma Makalesi) Türkiye’de Okul Öncesi Fen Eğitimine Yönelik Yapılan Araştırmaların Analizi: Meta-Sentez Çalışması <i>Analysis of Research on Preschool Science Education in Turkey: Meta-Synthesis Study</i>	1183 1197
Songül TÜMKAYA, Kemal DEMİRDEN (Araştırma Makalesi) Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları ile Sınıf Öğretmenlerinin Özerklik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Examination of Relationship between School Principals’ Paternalistic Leadership Behaviors and Class Teachers’ Autonomy Behaviors</i>	1199 1216
Sümeyra Zeynep ET, Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ (Araştırma Makalesi) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının Teknoloji Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi <i>Examining Science Curriculum in Terms of Technological Literacy</i>	1217 1229

Murat DEMİRKOL, Tuncay Yavuz ÖZDEMİR, Hakan POLAT (Araştırma Makalesi) Okul Yöneticilerinin Dijital Yetkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüşleri <i>Teachers' Views on The Digital Competencies of School Administrators</i>	1231 1240
Güzel Sanatlar / Fine Arts	
Mehmet Akif KAPLAN, Ali KOÇ (Araştırma Makalesi) Sanatta Narkissos Öyküsünün Temsili ve Salvador Dali'de Narkissos Metamorfozu <i>The Representation Of The Narcissus Story In Art And The Metamorphosis Of Narcissus In Salvador Dali</i>	1241 1250
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences	
Elifsu ŞAHİN (Araştırma Makalesi) Factors Affecting Housing Prices: The Case of Istanbul-Atakoy <i>Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörler: İstanbul-Ataköy Örneği</i>	1251 1266
İsmail Çağrı DOĞAN (Araştırma Makalesi) Stratejik Beşeri Sermaye Alanının Ortaya Çıkışı: Ortak-Atıf Analizi <i>The Emergence of the Strategic Human Capital Field: A Co-Citation Analysis</i>	1267 1279
Muhammet TORTUMLU, Kıvanç UZUN (Araştırma Makalesi) Üniversite Öğrencileri için Geliştirilen Kariyer Planlamaya Yönelik Çevrimiçi Müdahale Programının Etkililiğinin İncelenmesi <i>Investigation of the Effectiveness of the Online Intervention Program for Career Planning Developed for University Students</i>	1281 1298
Ruşen AYATA KÜÇÜKBÜKÜCÜ, Gülsüm ÇAMUR (Araştırma Makalesi) Kadın Hükümlülerin Yaşam Öykülerinde Toplumsal Cinsiyet İzleri <i>Gender Traces in The Life Stories Of Women Convicts</i>	1299 1311
Senem Hazel BAŞER, Zeliha SEÇKİN (Derleme) Başarıya Giden Yol: Dijitalleşen Dünyada Bir Lider Olarak Bill Gates <i>The Path to Success: Bill Gates as a Leader in the Digitizing World</i>	1313 1324
Serkan GÜNDOĞDU (Araştırma Makalesi) Uluslararası Politikada Bir Etki Aracı Olarak Siber Güvenlik ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikası Uygulaması: Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) <i>Cyber Security as an Influencer in International Politics and Türkiye's Cyber Security Policy Implementation: National Cyber Incident Response Center (TR-CERT)</i>	1325 1337
Yunus Emre GÜR, Koray GÜNDÜZ (Derleme) Üretim Endüstrisini Dönüştüren Teknoloji Trendlerine Genel Bir Bakış <i>An Overview Of Technology Trends That Are Transforming The Manufacturing Industry</i>	1339 1354
Psikoloji / Psychology	
Zeynep ÇAKMAK, İlker AKTÜR, Ömer Miraç YAMAN (Araştırma Makalesi) Homoseksüel ve Heteroseksüel Bireylerde Yaşantısal Kaçınma, Değer Odaklılık ve Depresyon-Anksiyete-Stres Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi <i>Examination of the Relationships between Experiential Avoidance, Value Orientation and Depression-Anxiety-Stress in Homosexual and Heterosexual Individuals</i>	1355 1372
Sanat Tarihi / Art History	
Murat ÇABAZ, Mehmet KULAZ (Araştırma Makalesi) Van Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Osmanlı Resmi (Kurum ve Makam) Mührü <i>A Group Of Ottoman Official (Institution and Authority) Seals Found In Van Museum</i>	1373 1388
Sosyoloji / Sociology	
Damla TOPÇU (Araştırma Makalesi) Toplumsal Değişme ve Değerler Bağlamında Âşık Murat Çobanoğlu'nun Türkülerinin İncelenmesi <i>The Investigate Folk Songs of Âşık Murat Çobanoğlu's in the Context of Social Change and Values</i>	1389 1399
Olcay TİRE, Akgün YEŞİLTEPE (Araştırma Makalesi) Examining The Relationship Between Attitudes of Ambivalent Sexism and Dating Violence <i>Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ile Flört Şiddetine Yönelik Tutum Arasındaki İlişki</i>	1401 1411
Tarih / History	
Ayşe Gül HÜSEYİNKLİOĞLU, Gaye YAVUZCAN (Araştırma Makalesi) Reform Çağında Bir Manastır Kadınının Penceresinden Osmanlılar <i>Ottomans from the window of a monastery woman in the age of reform</i>	1413 1422
Fatih ÖZÇELİK (Araştırma Makalesi) Mısır Düyûn-ı Umûmiyyesi: "Caisse de la Dette publique d'Egypte"ın (2 Mayıs 1876) Kuruluşunda	1423 1436

Etkili Olan Faktörler <i>Düyyûn-ı Umûmiyye of Egypt: Factors Influencing the Establishment of the "Caisse de la Dette publique d'Égypte"</i>	
Funda ARSLAN BİLGİN, Özge Seda UĞRAŞ (Araştırma Makalesi) Modern Kadın İmajı Üzerine Bir İnceleme: Sûs Dergisi Örneği <i>An Analysis on the Image of Modern Woman: The Example of Sûs Magazine</i>	1437 1452
Ömer TORAMAN (Araştırma Makalesi) Osmanlı Taşra Yöneticilerinin Tanzimat Reformlarına Yaklaşımına Dair Bir Mukayese: Erzurum Eyaleti Valilerinin Tutumları ve Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum Memuriyeti (1839-1846) <i>A Comparison of The Approach of Ottoman Provincial Administrators to The Tanzimat Reforms: The Attitudes of The GovernorsThe Province of Erzurum and The Erzurum Civil Service of Mehmet Kâmil Pasha (1839-1846)</i>	1453 1470
Öner TOLAN (Araştırma Makalesi) Tuna Bulgar Devleti ile Bizans Devleti Arasında Siyasî Evlilikler <i>Diplomatic Marriages Between the Danube Bulgarian State and the Byzantine State</i>	1471 1486

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of International Social Sciences

p-ISSN: 1300-9702

e-ISSN: 2149-3243

EDİTÖRLERDEN

Değerli okuyucular,

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 33. cilt 3. sayısını yayımlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda dergimize gönderilen yazılardan hakem süreci tamamlanan ve yayımlanabilir raporu alan 31 yazı yer almaktadır. Bu yazıların 1'i Coğrafya, 4'ü Dil ve Edebiyat, 9'u Eğitim Bilimleri, 1'i Güzel Sanatlar, 7'si İktisadi ve İdari Bilimler, 1'i Psikoloji, 1'i Sanat Tarihi, 2'si Sosyoloji ve 5'i Tarih alanıyla ilgilidir. Türkiye'nin çeşitli yerlerinden makale göndererek dergimizin bu sayısına katkı yapan değerli bilim adamlarına; değerlendirme sürecinde, kıymetli zamanlarını ayırıp makaleleri bilimsel dikkat ve ciddiyetle inceleyen hakemlerimize ve dergiyi yayına hazırlarken katkı sunanlara teşekkür ederiz.

EDİTÖRLER

**CİZRE'DE (ŞIRNAK) AYLIK VE YILLIK ORTALAMA SICAKLIKLARIN
EĞİLİM ANALİZİ (1963-2021)¹**

*Trend Analysis of Monthly and Annual Average Temperatures in Cizre District (Şırnak)
(1963-2021)*

Vedat AVCİ²

²Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bingöl, vavci@bingol.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1439-3098

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
15.06.2023
Kabul/Accepted:
19.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1313488

Anahtar Kelimeler

Cizre, Şırnak, Aylık ve
Yıllık Ortalama Sıcaklık,
Eğilim Analizi

Keywords

Cizre, Şırnak,
monthly and annual
average temperature, trend
analysis

ÖZ

Bu çalışmada Cizre ilçesinde aylık ve yıllık ortalama sıcaklıklarda yaşanan eğilimlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Cizre ilçesi Meteoroloji istasyonunun 1963-2021 yılları arasında kapsayan 59 yıllık sıcaklık verileri kullanılarak aylık ve yıllık ortalama sıcaklıklarda eğilimler (pozitif ya da negatif) belirlenmiştir. Cizre'nin çalışma alanı olarak belirlenmesinin nedeni Türkiye'de ortalama sıcaklıkların en yüksek olduğu alanlardan biri olması ve bu alanda iklim değişikliğinin etkilerinin ortaya konulmasıdır. Bu çalışmada eğilim analizlerinde yaygın olarak tercih edilen Mann-Kendall Trend Test ve Linear Trend Model analiz yöntemleri kullanılmıştır. Sıcaklıklardaki eğilimler Mann-Kendall yöntemi ile belirlenmiş, geleceğe yönelik tahminler Linear Trend yöntemi ile yapılmıştır. Bulgulara göre Cizre'de; Şubat, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim ve Aralık ayı ortalama sıcaklıkları ile yıllık ortalama sıcaklıklarda pozitif yönde bir eğilimin olduğu belirlenmiştir. Pozitif yönlü eğilimler ilkbahar ve yaz mevsiminde belirgindir. Sıcaklık ortalamalarında tespit edilen pozitif yönlü bu eğilimin tarım, hayvancılık, turizm ve enerji üretimi gibi birçok alanda olumsuz sonuçları olacaktır. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak için su kaynaklarının bilinçli kullanımı ile ilgili gerekli çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyze the trend in average monthly and yearly temperatures in Cizre District. In the study, trends (positive or negative) in monthly and annual average temperatures have been determined, using 59 years of temperature data covering between 1963-2021 from Meteorology Station of the Cizre district. The reason of choosing Cizre as the study area is that it is one of the districts with highest average temperatures in Türkiye and to find out the effects of climate change in the area. In this study, Mann-Kendall Trend Test and Linear Trend Model analysis methods, which are commonly preferred in trend analyses, have been used. Trends in temperatures have been determined by Mann-Kendall method and future predictions were made by Linear Trend method. According to the results, it has been determined that there has been a positive trend in average temperatures in February, April, May, June, July, August, September, October, December and in annual average temperatures in Cizre. Positive trends are more common in spring and summer seasons. This positive trend in temperature average will certainly cause unfavorable impacts on many areas such as agriculture, animal husbandry, and tourism and energy generation. It is advised to initiate necessary studies to reduce the effects of climate change by utilizing water resources consciously.

Atıf/Citation: Avcı, V. (2023). Cizre'de (Şırnak) Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıkların Eğilim Analizi (1963-2021). *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1045-1061.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Vedat AVCİ, vavci@bingol.edu.tr

¹ Bu çalışma "Cizre İlçesi'nde (Şırnak) Aylık Ortalama Sıcaklıkların Eğilim Analizi (1963-2017)" adlı bildiri geliştirilerek hazırlanmıştır.

1. Giriş

İklim değişikliğinin etkileri küresel, bölgesel ve yerel ölçekte hissedilmekte, iklim değişikliği dünya genelinde çok boyutlu sorunlara yol açmaktadır. İklim değişikliği, doğal ve beşeri birçok olayı etkileyen bir olgudur. Son yıllarda iklim değişikliğinin göstergeleri olarak kabul edilen ekstrem hava olaylarının sayısında ciddi artışlar görülmektedir. Sıcak hava dalgaları, aşırı yağışlar, hortumlar ekstrem hava olaylarına örneklendirilebilir. Orman yangınları frekansının da artması bu etkilerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Dünyanın bir bölümünde kuraklık ciddi sorunlara yol açarken, bazı sahalarda aşırı yağışlara bağlı olarak binlerce insan hayatını kaybetmektedir. Ekstrem yağışlara bağlı olarak tetiklenen doğal afetlerin sayısında (sel-taşkınlar, heyelanlar ve çığlar) da artışlar görülmektedir. 2022 yılında aşırı yağışlara bağlı olarak Pakistan'da yaşanan sel-taşkınlar ve sonrasında meydana gelen salgın hastalıklar sonucu binden fazla insan hayatını kaybetmiş, binlercesi de yer değiştirmek zorunda kalmıştır (EURONEWS, 2022). İklim değişikliğine bağlı olarak güneşlenme süresinin artması, güneş enerjisi potansiyelini artırırken, sıcaklıklarda bu yönde meydana gelen değişimin hidro-elektrik enerji üretimine olumsuz yansımaları söz konusu olabilecektir. Türkeş (2022), "küresel ısınmanın 2 °C'yi aşması halinde bazı coğrafi kuşak ve biyomların, bazı bölge ve ülkelerde olanaklı olmayacağı" belirtmektedir. Türkiye'de 1940-2006 yılları arasındaki dönemde meteorolojik karakterli doğal afetler açısından yapılan bir değerlendirmede; 20 yılda bir tekrar eden 3 farklı artış dönemi ile 20 yılda bir tekrar eden 3 farklı azalış dönemi tespit edilmiştir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren meteorolojik kökenli doğal afetlerin sayısında bariz bir artış eğilimi olduğu belirtilmiştir (Ceylan ve Kömürcü, 2008). Türkiye'de son yıllarda orman yangınları sayısının arttığı, kuraklıktan etkilenen alanların genişlediği, 2000 yılından itibaren artış eğiliminin hızlandığı görülmektedir (Ceylan ve Kömürcü, 2008).

"Yapılan çalışmalar geçen yüzyılda gezegenimizde ortalama sıcaklıkların +1 °C arttığını ortaya koymaktadır (IPCC, 2013). Projeksiyonlara göre 2100 yılına kadar dünyanın ortalama sıcaklığında yaklaşık 1 °C'den (RCP 4.5 senaryosu) 4,1 °C'ye (RCP 8.5 senaryosu) kadar bir artış öngörülmektedir. Bu durumda deniz seviyesinde 26 cm'den 82 cm'ye bir artışın olacağı ileri sürülmektedir" (El Asri vd., 2022). "Buna bağlı olarak iklim projeksiyonları, kuraklığın muhtemel olduğunu göstermektedir. İklim değişikliğinin başlıca sıcak noktalarından biri olan Akdeniz bölgesinde artış daha yoğun hale gelebilir" (Giorgi, 2006; akt. El Asri vd., 2022).

İklim değişikliğinin etkileri trend (eğilim) analizleri ile ortaya konabilmektedir. Türkiye'de meteorolojik veriler analiz edilerek, iklim elemanlarında bir eğilim olup olmadığı ve buradan hareketle iklim parametrelerinde değişimin varlığı, çeşitli çalışmalarla ortaya konmaktadır. Bu çalışmalarda meteorolojik parametrelerin gün içerisinde (gece-gündüze göre değişimi), aylara, mevsimlere ve yıllara göre değişimi analiz edilmektedir. Bu çalışmalar Türkiye'de genel olarak sıcaklıklarda artış eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. Toprak vd. (2009), Diyarbakır kent merkezi sıcaklıklarında meydana gelen eğilimleri araştırdıkları çalışmalarında; ocak, haziran, temmuz ve ağustos aylarında (12 ayın dördünde) 34 yıl boyunca sırasıyla, 3, 2, 2 ve 2 °C sıcaklık artışı gözlendiğini bildirmiştir. Bahadır (2011), Güneydoğu Anadolu Projesi içerisinde yer alan illerde sıcaklık ve yağış verilerinin eğilimini ARIMA modeli ile analiz etmiştir. Analiz sonuçları sıcaklıklarda artış eğiliminin var olduğunu ve gelecekte de süreceğini ve yer yer şiddetli olacağını ortaya koymuştur. Bununla birlikte sıcaklıklardaki artış ve yağıştaki azalmanın, güneydeki çöl sahasının etki alanının genişlemesine yol açacağı, yarı-nemli iklim özelliklerinden yarı-kurak iklime geçiş sürecine girileceği öngörülmüştür. Keskin vd. (2018), Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerin meteorolojik verilerini analiz ettikleri çalışmalarında Erzurum ve Bitlis dışındaki iller için sıcaklık verilerinde artış eğilimi saptamıştır. Coşkun (2020 a), Doğu Anadolu'da Aras-Kura kapalı havzalarının sıcaklık ve yağış verilerini analiz etmiştir. Çalışmada havza genelinde ortalama sıcaklıklarda anlamlı artışların olduğu tespit edilmiştir. Bağcı ve Kılıç (2023), Çıldır Gölü Havzası'nda aylık ve yıllık sıcaklıklarda saptanan anlamlı artışların vejetasyon dönemi ile tarım, turizm ve yaylacılık faaliyetleri üzerinde olumsuz etkileri olacağını belirtmiştir. Türkiye'nin diğer bölgelerinde yapılan çalışmaların sonuçları ile araştırma sahası ve çevresinde tespit edilen sonuçlar benzerdir. Ege Bölgesi'nde (Sütgibi, 2015; Coşkun, 2020 b), Marmara Bölgesi'nde (Kale, 2017a, b, Eroğlu, 2021), Karadeniz Bölgesi'nde (Bolat vd., 2017, Polat ve Sunkar, 2017), İç Anadolu Bölgesi'nde (Kızılelma vd., 2015), Akdeniz Bölgesi'nde Seyhan Havzası'nda (Bayer Altın ve Barak (2012) ve Göller Yöresinde (Coşkun (2020 c) benzer sonuçlar tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Cizre’de (Şırnak) aylık ve yıllık ortalama sıcaklıkların eğilim analizinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk bulguları Uluslararası Avrasya İklim Değişikliği Kongresinde özet olarak sunulmuştur. Kongrede Cizre’nin 1963-2017 yılları arasındaki aylık ortalama sıcaklıkları analize tabi tutulmuştur (Avcı, 2022). Daha sonra analiz dönemi 2021 yılına kadar uzatılmış ve sonuçları bu makalede sunulmuştur. Çalışma sahası olarak Cizre’nin belirlenmesinin nedeni, Türkiye’de ortalama sıcaklıkların en yüksek olduğu alanlarda küresel iklim değişikliğinin etkisinin ne düzeyde olduğunun ortaya konmasıdır. Karasal iklim özelliklerinin etkili olduğu Cizre, 19.9 °C’lik yıllık ortalama sıcaklık değeri ile Türkiye’de en yüksek ortalamanın ölçüldüğü istasyondur (Gönençgil vd., 2016). Yıllık yağış toplamı 682,5 mm olan Cizre’de, yağışın büyük bir kısmı kış mevsiminde düşmektedir. En az yağışlı mevsim ise Akdeniz iklim kuşağında yer alan Türkiye genelinde olduğu gibi yazdır. “Erinç’e göre yarı nemli, DeMartonne’e göre yarıkurak-nemli arası, Thornthwaite’a göre yarı kurak-az nemli, megatermal, su fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli olan, yaz buharlaşma oranı: % 61,9 olan iklim sınıfındadır” (MGM, 2023). Analiz sonuçları Cizre’de aylık ve yıllık ortalama sıcaklıklarda istatistiksel açıdan anlamlı eğilimlerin var olduğunu göstermektedir. Çalışma, Türkiye’de uzun yıllar sıcaklık ortalamalarının en yüksek olduğu alanlardan biri olan Cizre’de sıcaklık değerlerinde eğilimlerin derecesini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

1.1. Çalışma Alanının, Yeri, Sınırları ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

Şırnak iline bağlı olan Cizre ilçesi, 37° 07' 45.6883"-37° 25' 19.4373" kuzey enlemleri, 41° 55' 57.3559"-42° 24' 32.9411" doğu boylamları arasında yer almaktadır. Toplam alanı 445.36 km² Cizre’nin batısında İdil, kuzeyinde Şırnak Merkez, kuzeybatısında Güçlükönak, doğusunda Silopi ilçesi yer almaktadır. Cizre, Dicle Nehri’nin batı kıyısında, deniz seviyesine göre 400 m yükseltisinde, Dicle Nehri’nin yay şeklindeki bükümünde içinde yer alan bir yerleşmedir (Tuncel, 1999). Cizre ilçesinde litoloji, Orta Jura-Kretase’den Kuvaterner’e kadar farklı dönemlere ait kayalardan oluşmaktadır. Orta Jura-Kretase ile Kretase dönemine ait neritik kireçtaşları ilçe kuzeydoğusunda, Eosen neritik kireçtaşları kuzeyde, Üst Senoniyen karasal kırıntılar ve karbonatlar ilçe kuzeydoğusunda yüzeylenmektedir. Miyosen karasal kırıntılar kuzeydoğuda görülmektedir. Pliyo-Kuvaterner, ayrılmamış karasal kırıntılardan oluşmaktadır. Bu birim Cizre doğusunda geniş alanlarda yüzeylenmektedir. Kuvaterner dönemine ait bazaltlar ilçe merkezi yakın çevresi ve batısında, ayrılmamış Kuvaterner birimleri Dicle Nehri vadisi ve çevresinde yüzeylenmektedir (Günay ve Şenel, 2002).

Çalışma alanında ana jeomorfolojik birimler, dağlık alanlar, vadiler, ova ve vadi tabanlarıdır. Dağlık alanlar, çalışma alanı kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alır. Bu saha, araştırma alanının en engebeli kısmına tekabül etmektedir. Dicle Nehri ve kollarının oluşturduğu vadiler inceleme alanında yer alan diğer morfolojik birimlerdir. Vadiler, kuzey ve kuzeydoğuda “V” şeklinde iken, Cizre ilçe merkezi ile Kurtuluş ve Yakacık arasında tabanlı bir özellik göstermektedir. Düzova, Cizre ve Kurtuluş arasındaki saha ova özelliğindedir (Foto 1, Şekil 1, 2).

Sayısal Yükseklik Modeline (SYM) göre Cizre ilçesinde minimum yükselti 348 m, ortalama yükselti 562 m ve maksimum yükselti 1545 m’dir. İlçe sınırları içerisinde nisbi yükselti farkı yaklaşık 1200 m’dir. Çalışma alanında yükselti kuzeye ve kuzeydoğuya doğru artmaktadır. İlçede en alçak alanlar Dicle Nehri vadi tabanıdır (Şekil 2).

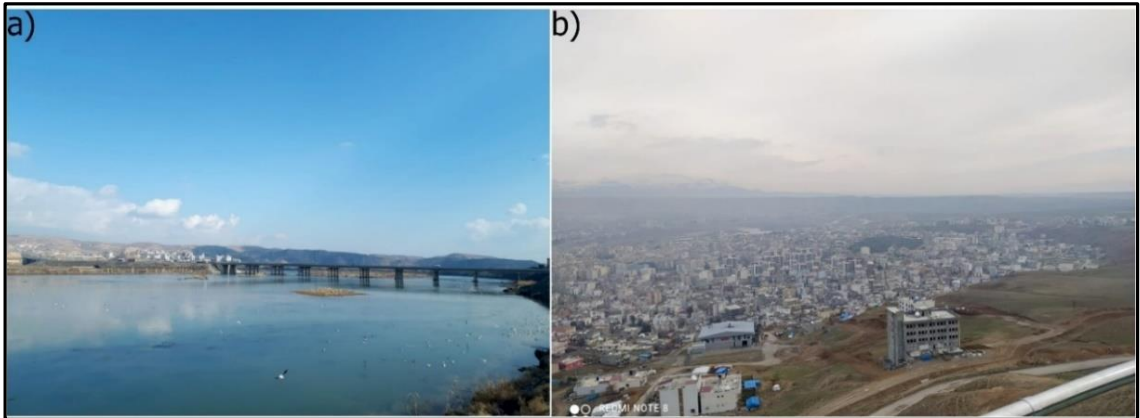
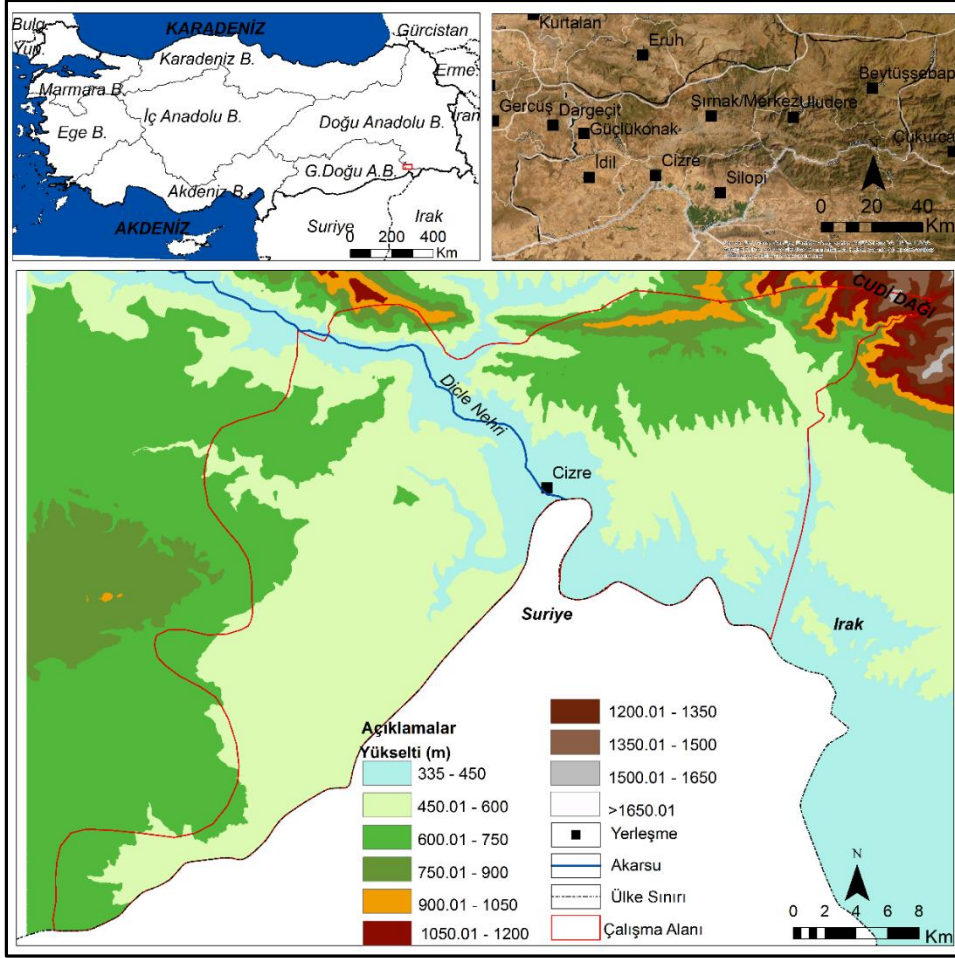
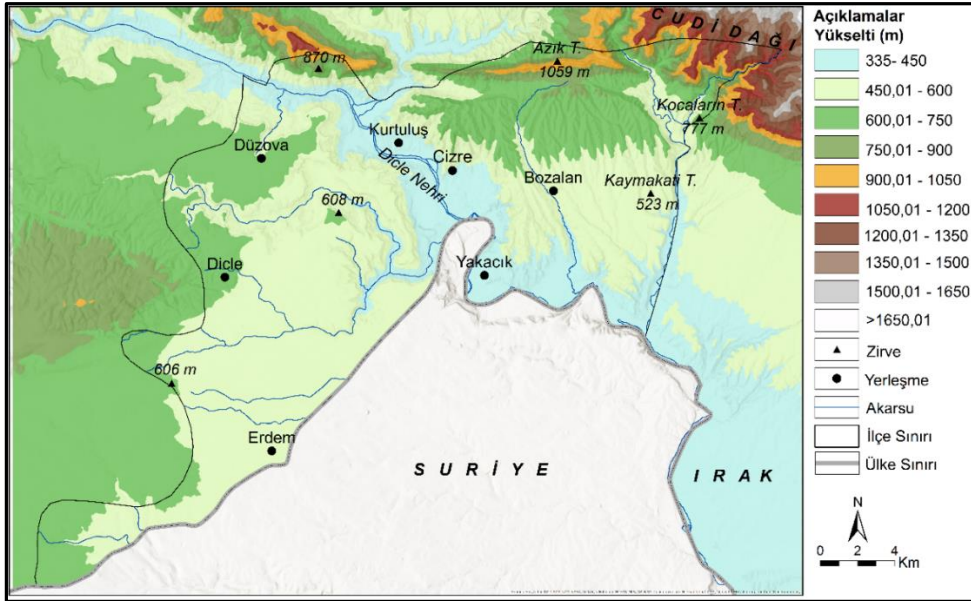

Foto 1. Cizre, Dicle Nehri kenarında (a) kurulmuş bir yerleşmedir (b).

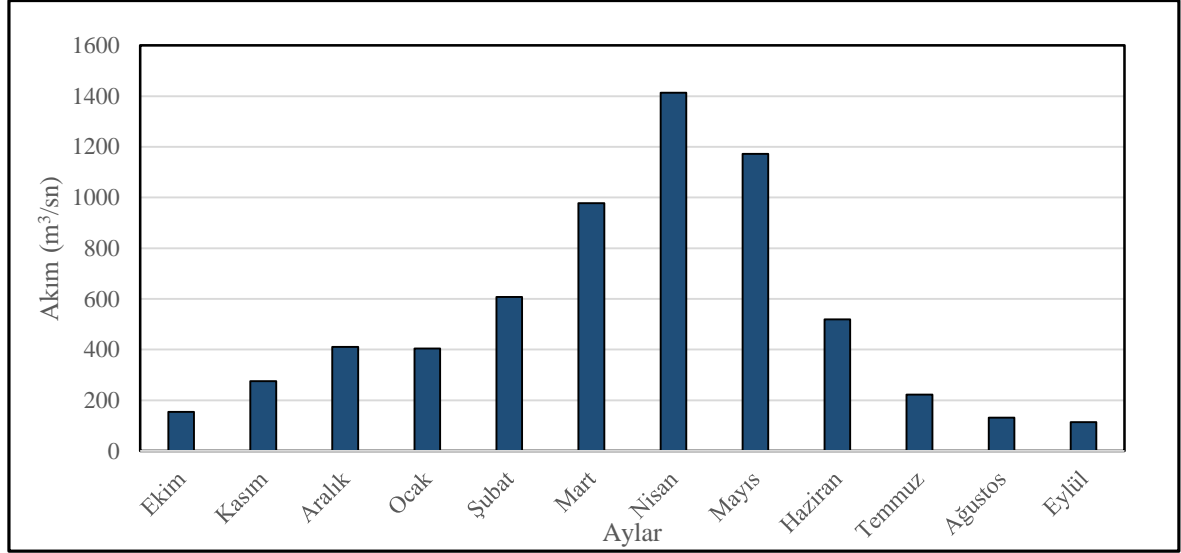
Şekil 1. Cizre ilçesinin (Şırnak) lokasyon haritası (Altlık harita ESRI, 2023'den alınmıştır).

Şekil 2. Cizre ilçesinin (Şırnak) yükselti basamakları haritası (Altlık harita ESRI, 2023'den alınmıştır).

Cizre ilçesinde doğal bitki örtüsü steplerden oluşmaktadır. Sıcaklıkların yüksek, yağışın yetersiz ve düzensiz olması bu duruma yol açmıştır. Sıcaklık ve yağış özellikleri nedeniyle ilçe orman açısından oldukça fakirdir. Yükselti artışına bağlı olarak kuzeyde bozuk-baltalık meşe toplulukları görülmektedir. Orman alanlarının ilçe yüzölçümüne oranı % 8.2’dir. Orman alanları 404 m yükseltisinden başlayıp, 1067 m’de sona ermektedir. Orman alanlarının ortalama yükseltisi 662 m’dir (Orman Genel Müdürlüğü).

Çalışılan alanın sularını toplayan Dicle Nehri’nin Cizre akım istasyonu verilerine göre ortalama akım değerleri, yıl içerisinde 113-1413 m³/sn arasında değişmektedir. Maksimum akım nisan ayında (1413 m³/sn), minimum akım Eylül ayında (113 m³/sn) ölçülmüştür. Maksimum akımın ilkbaharda ölçülmesinde kar erimeleri, minimum akım üzerinde yağış azlığı ve buharlaşmanın artması etkili olmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. Dicle Nehri’nin Cizre akım istasyonu akım verileri grafiği (1969-2005, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü akım gözlem istasyonu verilerinden yararlanılmıştır).

Cizre, İsviçre’de Bern, Fransa’da Besançon, İtalya’da Verona, ABD’de New Orleans ve Türkiye’de Edirne gibi akarsu vadisini yerleşme alanı olarak kullanan şehirlere örnektir (Tuncel, 1999). Cizre şehrinin kuruluş ve gelişmesi su kaynaklarının varlığı, Dicle Nehri’nin oluşturduğu verimli tarım alanları, elverişli iklim koşulları ve İpekyolu ticaret yolu güzergâhında bulunması ile yakından ilişkilidir (Karademir, 2019). 2022 yılı verilerine göre; Cizre’de yaşayan insan sayısı 159.754 olup, ilçe, il nüfusunun % 28.65’ine sahiptir. Cizre, Şırnak’ın en fazla nüfusa sahip olan ilçesidir. Cizre’de şehirli nüfusun oranı Şırnak Merkez ilçenin yaklaşık 2 katına yakındır. Şırnak il genelinde şehirli nüfusun % 36.93’ü Cizre’de yaşamaktadır (TÜİK, 2023). Cizre’de sınır ticareti, tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıdır (Okyar vd., 2011; Karademir, 2019).

2. Veri ve Yöntem

Çalışmada 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarının ilgili paftaları, Cizre, Şırnak Merkez ve İdil ilçesinin sıcaklık ve yağış verileri (Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), 2022), Cizre ilçesinin 2022 yılı nüfus verileri data kaynağı olarak kullanılmıştır. 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritaları Mardin N47 ve Cizre N48 paftaları (Harita Genel Komutanlığı (HGK), 2009), 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları Cizre N48-a1, N48-a2, N48-b1, N48-b2, N48-d1, N48-d2, N48-a4, N48-a3, N48-b4, Mardin N47-c2 ve N47-b3 (HGK, 2008) paftaları kullanılmıştır. Çalışmada Cizre ilçesinin iklim özellikleri Şırnak Merkez ve İdil ilçesinin meteorolojik verileriyle birlikte değerlendirilmiştir. Cizre ilçesinin sıcaklık ve yağış verileriyle sıcaklık ve yağış haritaları oluşturulmuştur. Sıcaklık haritası sıcaklığın yükseltiye bağlı değişimi (genel olarak yükseldikçe her 100 m’de sıcaklığın 0,5 °C azaldığı kabul edilir) dikkate alınarak oluşturulmuştur (Demircan vd., 2013). Yağış haritası için Cizre istasyonu yağış verisi baz alınmış, yağış miktarı her 100 metrede 54 mm artırılarak (Çiçek ve Ataoğlu, 2009) yağışın dağılışı haritalanmıştır. İkinci bölümde ise eğilim analizleri yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veriler ve Kullanım Amaçları Tablosu

Veri	Kaynak	Kullanım Amacı
1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları	Harita Genel Komutanlığı	Çalışma alanının fiziki özelliklerini değerlendirmek
Cizre, Şırnak ve İdil istasyonların sıcaklık ve yağış verileri	Meteoroloji Genel Müdürlüğü	İklim özelliklerini değerlendirmek ve eğilim analizi yapmak
Akım verileri	Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü	Akım verileri ile sıcaklık ve yağış arasındaki ilişkiyi değerlendirmek
Nüfus verileri	Türkiye İstatistik Kurumu	Nüfus özelliklerini değerlendirmek

Hidrolojik ve meteorolojik verilerde meydana gelen değişim veya eğilimleri analiz etmek için trend testleri kullanılmaktadır (Zhang vd., 2015, akt. Karakuş, 2017). Bu çalışmada 1963-2021 yılları arasında Cizre ilçesine ait aylık ve yıllık ortalama sıcaklık verisi temel data olarak kullanılmıştır. Eğilimlerin belirlenmesinde Mann-Kendall yöntemi, tahmin (forecast) için Linear trend yöntemi kullanılmıştır. Parametrik olmayan bir eğilim testi ilk olarak Mann (1945) tarafından önerilmiş, daha sonra Kendall (1975) tarafından çalışılmış ve mevsimselliği hesaba katmaya izin veren Hirsch vd. (1982), Hirsch ve Slack (1984) tarafından geliştirilmiştir. Bu testler için H (0) sıfır hipotezi, seride trend olmadığını gösterir. H (a) seride eğilim olduğunu göstermektedir. Mann-Kendall testleri, Kendall'ın iki örnek arasındaki Tau ilişki ölçüsünün hesaplanmasına dayanmaktadır Bu testin p-değerini hesaplamak için, XLSTAT yazılımı, Kendall tau testinde olduğu gibi, seride herhangi bir bağ yoksa ve örneklem büyüklüğü 50'den küçükse kesin bir p-değeri hesaplayabilir (XLSTAT Desktop Help, 2022). $P < 0,05$ ve $p < 0,01$ şartı gerçekleştiğinde analize tabi tutulan parametreler için artış veya azalış şeklinde istatistiksel olarak anlamlı trendlerin bulunduğu kabul edilir (Karakuş ve Güler, 2022). Linear trend testi kullanılarak analiz dönemi (1963-2021) sonu ile 2040 yılına kadar olan dönem için sıcaklık değerleri tahmin edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Cizre İlçesinin İklim Özellikleri

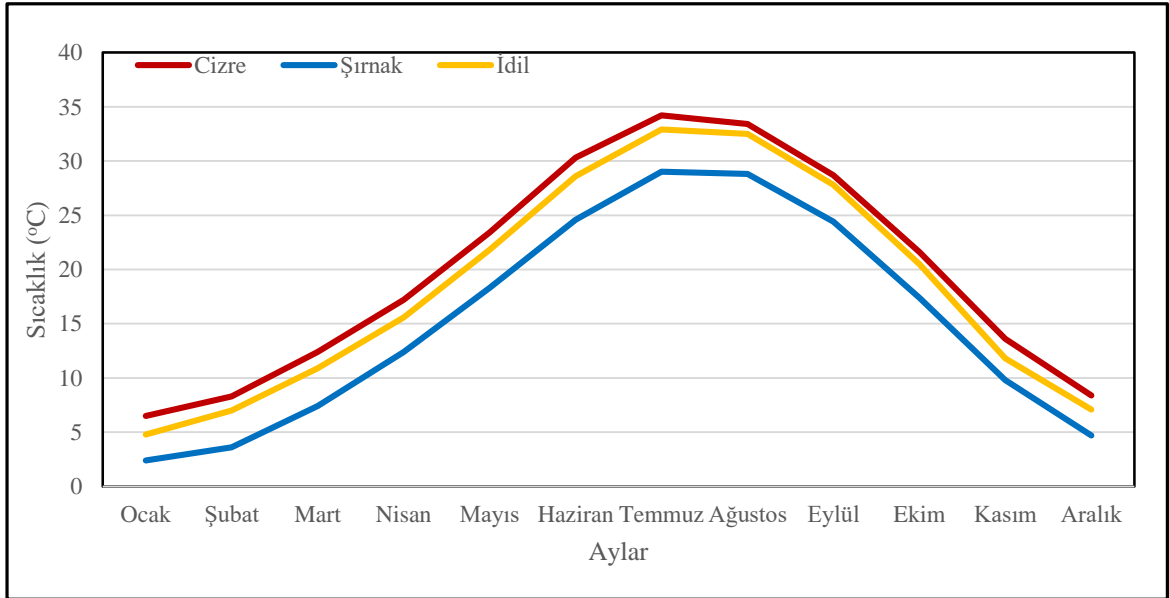
Şırnak ili sınırları içerisinde yer alan meteoroloji istasyonlarının verilerine göre; yıllık ortalama sıcaklık; Cizre'de 19.9°C, Şırnak'ta 15.2°C, İdil'de 18.4°C, yıllık yağış toplamı Cizre'de 682,5 mm, Şırnak'ta 711,2 mm, İdil'de 617,10 mm'dir. Sıcaklık ortalamasının hiçbir ay 0°C'nin altına düşmediği Cizre'de, temmuz ve ocak ayı ortalama sıcaklıkları arasındaki fark yaklaşık 28°C'dir. Bu durum karasallığın yüksek olduğunu göstermektedir. 682,5 mm'lik yağışı ile il içerisinde orta derecede yağış alan yerleşmelerden biridir (Tablo 2; 3, Şekil 4; 5).

Tablo 2. Cizre (1963-2021), Şırnak (1970-2021) ve İdil (2014-2021) Meteoroloji İstasyonları Aylık Ortalama Sıcaklık Tablosu (Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM, 2022).

Parametre	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Cizre ortalama sıcaklık (°C)	6,5	8,3	12,4	17,2	23,4	30,3	34,2	33,4	28,7	21,6	13,6	8,4	19,9
Şırnak ortalama sıcaklık (°C)	2,4	3,6	7,4	12,4	18,3	24,6	29	28,8	24,4	17,4	9,8	4,7	15,2
İdil ortalama sıcaklık (°C)	4,8	7	10,9	15,6	21,8	28,6	32,9	32,5	27,8	20,5	11,8	7,1	18,4

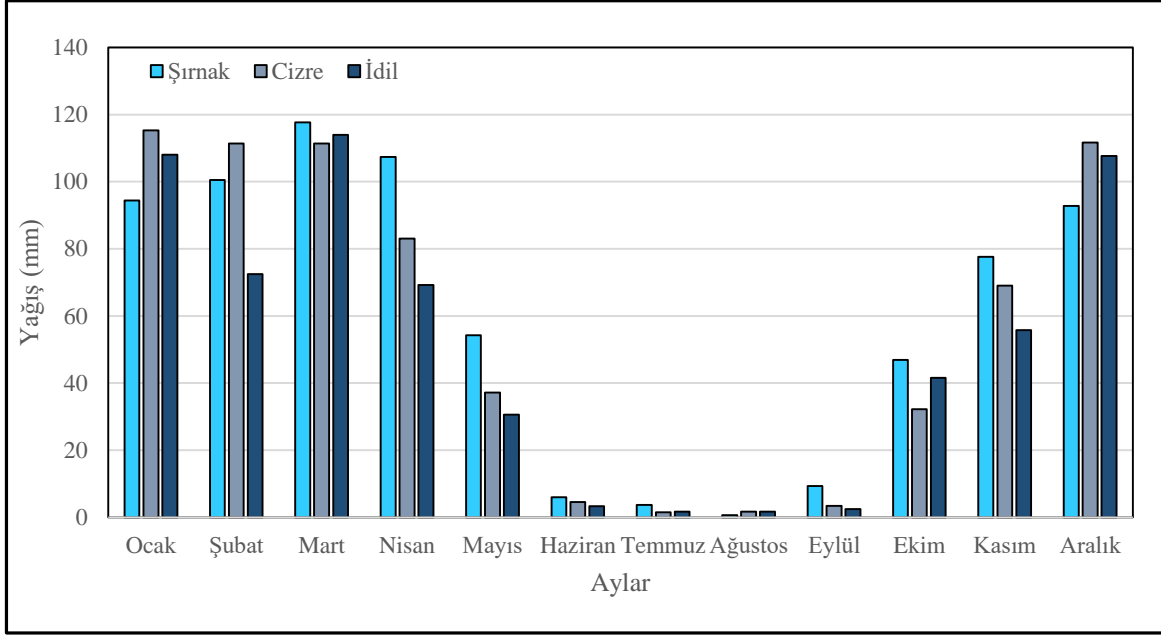
Tablo 3. Cizre (1959-2021), Şırnak (1970-2021) ve İdil (2014-2021) Meteoroloji İstasyonları Aylık Ortalama Yağış Miktarları Tablosu (Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM, 2022).

Parametre	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Cizre ortalama yağış (mm)	115,3	111,4	111,4	83,1	37,2	4,6	1,5	1,7	3,4	32,2	69	111,7	682,5
Şırnak ortalama yağış (mm)	94,4	100,5	117,7	107,4	54,3	6	3,7	0,6	9,3	46,9	77,6	92,8	711,2
İdil ortalama yağış (mm)	108,07	72,51	113,99	69,24	30,6	3,3	1,66	1,66	2,48	41,6	55,83	107,71	617,10

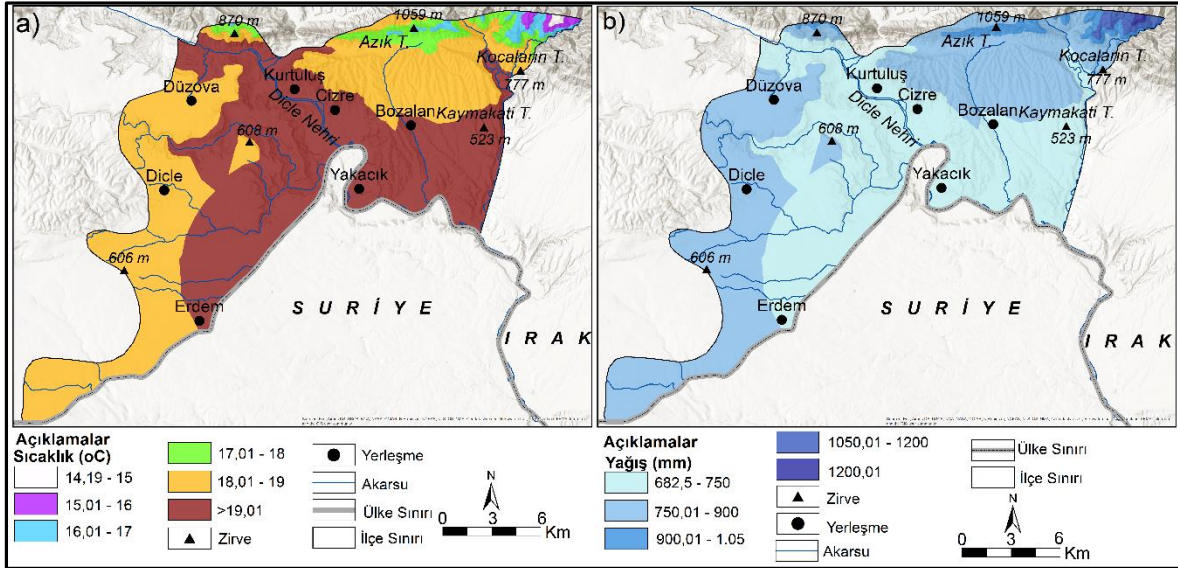
Şekil 4. Cizre, Şırnak ve İdil meteoroloji istasyonları aylık sıcaklık ortalamaları grafiği (MGM, 2022).

İçerde, toplam yağışın yarıya yakını kış mevsiminde düşmektedir. İlkbahar mevsimi, kış mevsiminden sonra yağış fazlalığının en fazla olduğu dönemdir. Türkiye genelinde olduğu gibi yaz mevsimi yağışlarının oranı en düşüktür. Yağışların yıl içindeki dağılımı Akdeniz yağış rejimini göstermektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Cizre, Şırnak ve İdil meteoroloji istasyonları aylık yağış ortalamaları grafiği (MGM, 2022).

İlçe içerisinde yaklaşık 1200 m'lik yükselti farkının bulunması sıcaklık ve yağış açısından farklılıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu yükselti farkı nedeniyle ortalama sıcaklıklardaki değişimin ilçe sınırları içerisinde 6°C civarında olacağı söylenebilir. Sıcaklığın 100 m'de 0,5°C azalacağı dikkate alındığında kuzeydoğudaki dağlık sahada ortalama sıcaklık değeri yaklaşık 14 °C olarak tahmin edilmektedir. Yükselti artışı yağış dağılışı üzerinde de etkili olmaktadır. Yağışın 100 m'de 54 mm artacağı göz önünde bulundurulduğunda kuzey ve kuzeydoğuda yer alan yüksek sahada yağış miktarının 1000 mm'nin üzerine çıkabileceği söylenebilir (Şekil 6)

Şekil 6. Cizre ilçesinin (Şırnak) sıcaklık (a) ve yağış (b) haritası.

3.2. Eğilim (Trend) Analizleri

“Türkiye için İklim Değişikliği Projeksiyonları” projesi sonuçlarına göre Fırat-Dicle Havzası'nda yağış miktarı ve biçiminin değişeceği öngörülmektedir. Bu havzalarda sıcaklık artışına bağlı olarak kış mevsiminde kar şeklindeki yağışların azalacağı belirtilmektedir (Demircan vd., 2017). Cizre ilçesi meteoroloji

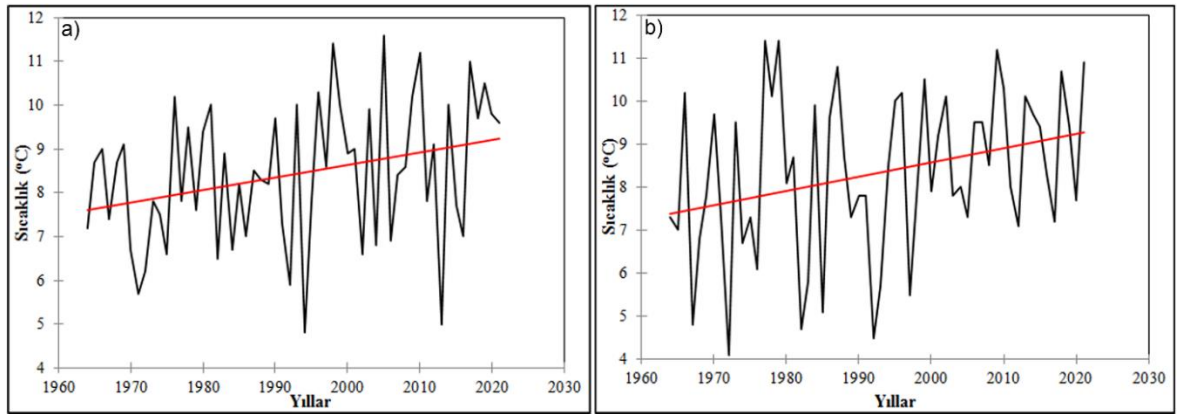
stasyonunun (1963-2021) aylık ve yıllık ortalama sıcaklıklarında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif trendler tespit edilmiştir. Ocak, mart ve kasım ayı sıcaklıklarında istatistiksel açıdan anlamlı eğilimler yoktur. Pozitif eğilim yaşanan aylar şubat, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim ve aralıktır. Sıcaklıklarda yaşanan artışın devam edeceği linear trend analizi ile ortaya konulmuştur. Pozitif yönlü trend ilkbahar ve yaz mevsimi sıcaklıklarında belirgindir (Tablo 4).

Tablo 4. Cizre İlçesinde Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıkların (1963-2021) Eğilim Analizi Sonuçları Tablosu

Aylar	Trend	P değeri	Sıcaklık Tahmini (°C)(2040)
Ocak	Trend yok	0.060	-
Şubat	Pozitif Trend	0.039	9.7
Mart	Trend yok	0.073	-
Nisan	Pozitif Trend	0.002	19.18
Mayıs	Pozitif Trend	0.001	26.09
Haziran	Pozitif Trend	<0.0001	32.74
Temmuz	Pozitif Trend	<0.0001	36.09
Ağustos	Pozitif Trend	<0.0001	35.62
Eylül	Pozitif Trend	0,003	30.19
Ekim	Pozitif Trend	0,001	23.59
Kasım	Trend yok	0.092	-
Aralık	Pozitif Trend	0.018	9.75
Yıllık Ortalama Sıcaklık	Pozitif Trend	<0.0001	21.65

3.2.1. Kış Mevsimi Sıcaklıklarının Eğilim Analizi

Mann-Kendall analiz yöntemine göre Cizre’de kış mevsiminde aralık ve şubat ayı sıcaklık ortalamalarında anlamlı pozitif yönlü eğilimler saptanmışken, ocak ayı ortalama sıcaklıklarında pozitif ya da negatif yönde herhangi bir eğilim saptanmamıştır. Uzun yıllar verisine göre Cizre’de aralık ayı ortalama sıcaklık değeri 8,4°C’dir. Aralık ayı ortalama sıcaklıkları ile 2040 yılı için öngörülen sıcaklık değeri arasındaki fark +1,35°C’dir. 2040 yılına kadar olan dönem için tahmin edilen sıcaklık artışı 0,5°C’dir. Şubat ayı ortalama sıcaklık değeri 8,3°C’dir. Şubat ayı ortalama sıcaklıkları açısından 2040 yılı için tahmin edilen değer 9,7°C’dir. Uzun yıllar şubat ayı ortalama sıcaklık değeri ile 2040 yılı için tahmin edilen değer arasındaki fark 1,4°C’dir. Linear trend analizi ile şubat ayı sıcaklıkları için 2040 yılına kadar geçen sürede göre tahmin edilen artış 0,5°C’dir (Şekil 7).

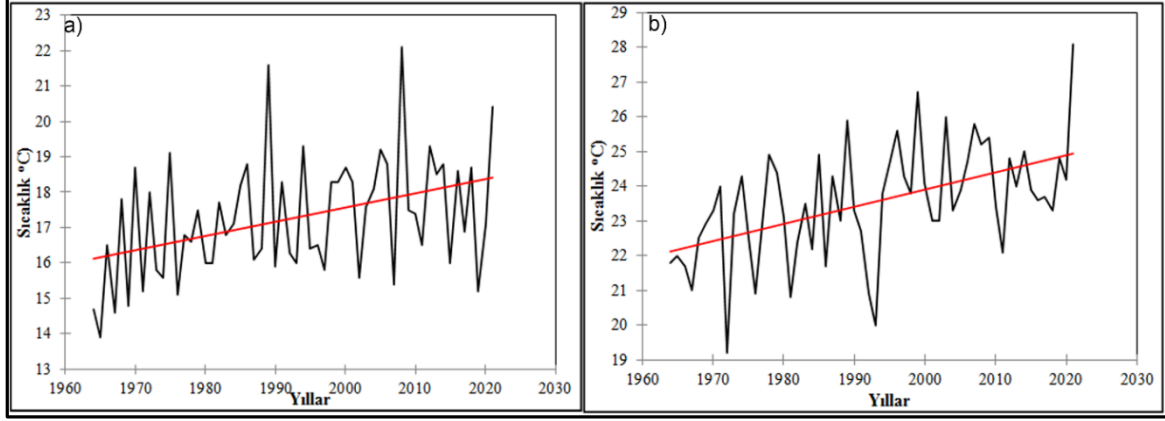

Şekil 7. Cizre’de (Şırnak) aralık (a) ve şubat (b) ayı ortalama sıcaklıklarının eğilim grafiği.

3.2.2. İlkbahar Mevsimi Sıcaklıklarının Eğilim Analizi

Cizre istasyonu sıcaklık verilerine göre ilkbahar mevsiminde mart ayı ortalama sıcaklıklarında anlamlı bir eğilim saptanmamışken, nisan ve mayıs aylarında istatistiksel olarak anlamlı eğilimler belirlenmiştir. Nisan ve mayıs ayı ortalama sıcaklık değerleri için saptanan eğilimler pozitifdir. Cizre’de nisan ayında ortalama

sıcaklık değeri 17.2°C 'dir. Nisan ayı ortalama sıcaklık değeri ile 2040 yılı için öngörülen sıcaklık değeri arasındaki fark yaklaşık $+2^{\circ}\text{C}$ 'dir. Nisan ayı sıcaklıkları için 2040 yılına kadar tahmin edilen artış değeri yaklaşık 0.7°C 'dir. Araştırma sahasında mayıs ayı ortalama sıcaklık değeri 23.4°C 'dir. Pozitif trendin 2040 yılına kadar devam edeceği tahmin edilmektedir. Mayıs ayı ortalama sıcaklıkları ile 2040 yılı için öngörülen sıcaklık değeri arasındaki fark yaklaşık $+2.7^{\circ}\text{C}$ 'dir. Mayıs ayı için tahmin edilen sıcaklık artışı 2040 sonunda yaklaşık 1°C 'dir (Şekil 8).

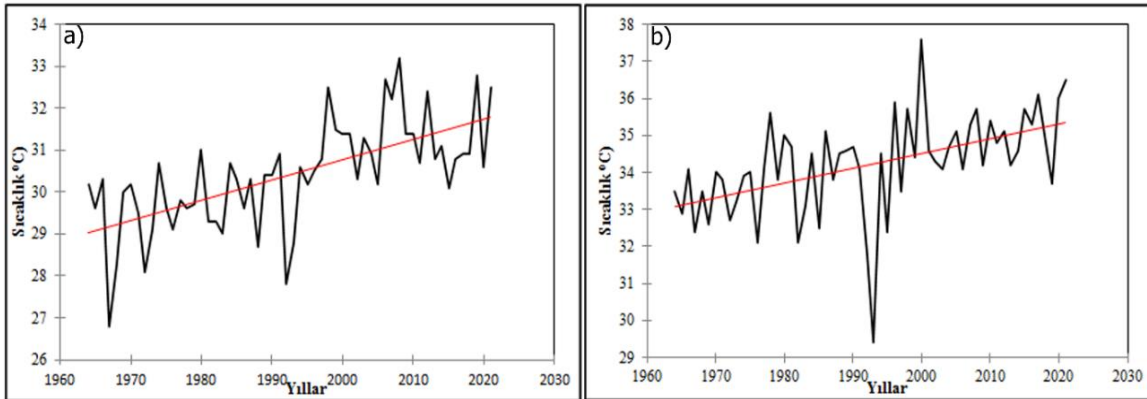

Şekil 8. Cizre'de (Şırnak) nisan (a) ve mayıs (b) ayı ortalama sıcaklıklarının eğilim grafiği.

Nisan ve mayıs ayları Cizre ilçesinde tarımsal faaliyetlerin başladığı döneme denk gelmektedir. Bu dönemdeki sıcaklık artışları buharlaşmayı da artıracaktır. Bu durum tarımsal kuraklık üzerinde etkili olarak, tarımsal veri kaybına neden olabilir. İlkbahar mevsiminde sıcaklıkların artması erken kar erimelerine neden olabilecektir (Demircan vd., 2017). Bu durum sel-taşkın riskinin yüksek olmasına yol açacaktır.

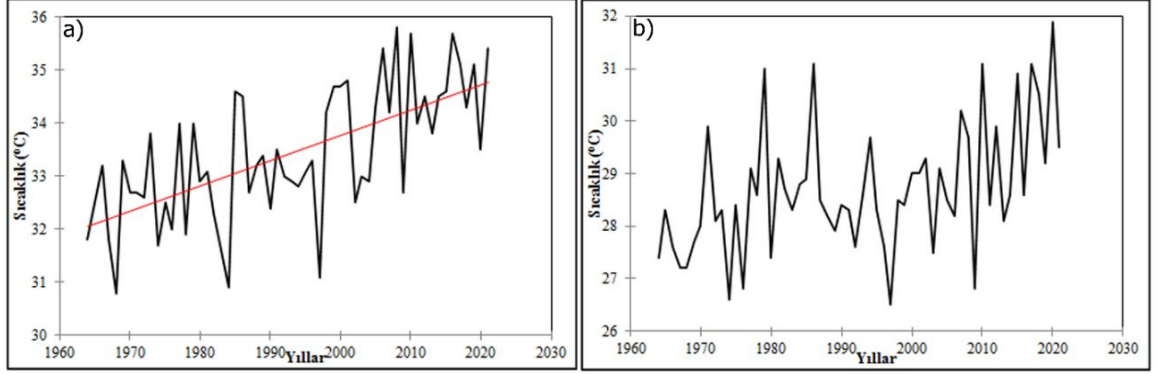
3.2.3. Yaz Mevsimi Sıcaklıklarının Eğilim Analizi

Cizre ilçesinin aylık ortalama sıcaklıklarının eğilim analizine göre; yaz aylarının tümünde pozitif yönlü trendler saptanmıştır. Cizre'de haziran ayı ortalama sıcaklık değeri 30.3°C 'dir. Haziran ayı ortalama sıcaklık değeri ile 2040 yılı için tahmin edilen değer arasındaki sıcaklık farkı yaklaşık 2.4°C 'dir. 2040 yılına kadar olan dönemde öngörülen sıcaklık artışı oldukça yüksek olup, yaklaşık 0.8°C 'dir. Temmuz ayı için ortalama sıcaklık değeri 34.2°C , ağustos ayı ortalama sıcaklık değeri 33.4°C 'dir. Ortalama sıcaklıklar ile 2040 yılı için öngörülen sıcaklık değeri arasındaki fark temmuz ayı için 1.9°C , ağustos ayı için 2.2°C 'dir. Her iki ay için yapılan tahminler sıcaklıktaki artışın devam edeceği ve yüksek olacağı yönündedir. 2040 yılına kadar olan dönemde temmuz ayı ortalama sıcaklıkları için tahmin edilen artış 0.7°C , ağustos ayı için tahmin edilen artış yaklaşık 0.82°C 'dir (Şekil 9; 10). Cizre Meteoroloji istasyonu sıcaklık verilerinde yaz mevsiminde en belirgin eğilim haziran ayında yaşanmıştır.

Şekil 9. Cizre'de (Şırnak) haziran (a) ve temmuz (b) ayı ortalama sıcaklıklarının eğilim grafiği (1963-2021).

Doğan Demir ve Demir (2016), Bingöl Meteoroloji istasyonunun ortalama, minimum ve maksimum sıcaklıklarını analiz etmişlerdir. Bu çalışma bulgularına göre Bingöl istasyonunda ilkbahar ve yaz mevsimi sıcaklıklarında istatistiksel anlamda önemli artış görülmüştür.

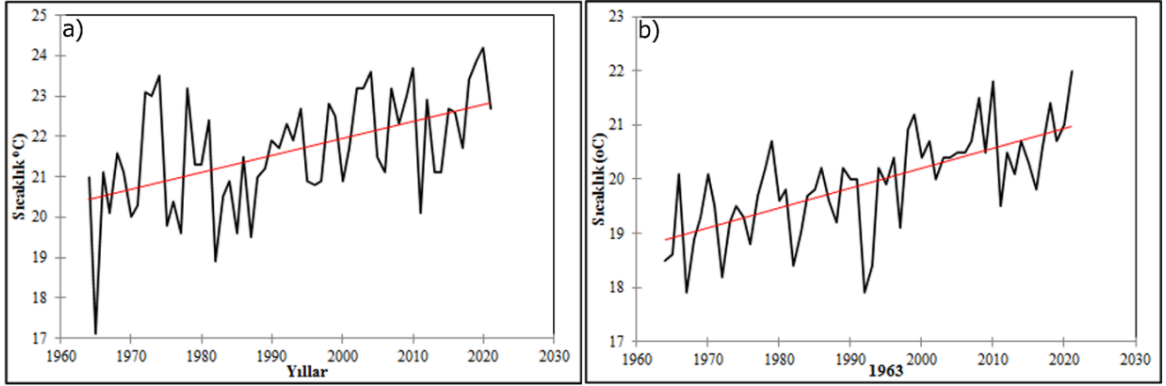

Şekil 10. Cizre’de (Şırnak) Ağustos (a) ve Eylül (b) ayı ortalama sıcaklıklarının eğilim grafiği (1963-2021)

Karasal koşulların hüküm sürdüğü istasyonlar ile Cizre istasyonunda eğilimler benzer olup, sonuçlar birbiriyle uyumludur. Yaz sıcaklıklarındaki belirgin eğilim yüzey sularının buharlaşma ile kaybını artıracak, sulama sorununa yol açacak ve tarımsal kuraklık şiddetini artıracaktır.

3.2.4. Sonbahar Mevsimi Sıcaklıklarının Eğilim Analizi

Sonbahar mevsimi ortalama sıcaklıkları analiz edildiğinde kasım ayı için herhangi bir eğilimin olmadığı, eylül ve ekim ayı sıcaklıklarında pozitif yönlü bir eğilimin olduğu görülmüştür. Eylül ayı için öngörülen sıcaklık artışı yaz ayları kadar yüksek değildir. Cizre’de eylül ayı ortalama sıcaklık değeri 28,7°C, Ekim ayı ortalama sıcaklık değeri 21,6°C’dir. Eylül ayı ortalama sıcaklık değeri ile 2040 yılı için öngörülen sıcaklık değeri arasındaki fark 1,5°C, Ekim ayı sıcaklıkları için yaklaşık 2 °C’dir. Linear trend modeline göre 2040 yılına kadar olan dönemde, Eylül ayı sıcaklıkları için yaklaşık 0,6°C, Ekim ayı sıcaklıkları için yaklaşık 0,75°C’lik artış tahmin edilmektedir (Şekil 10; 11).

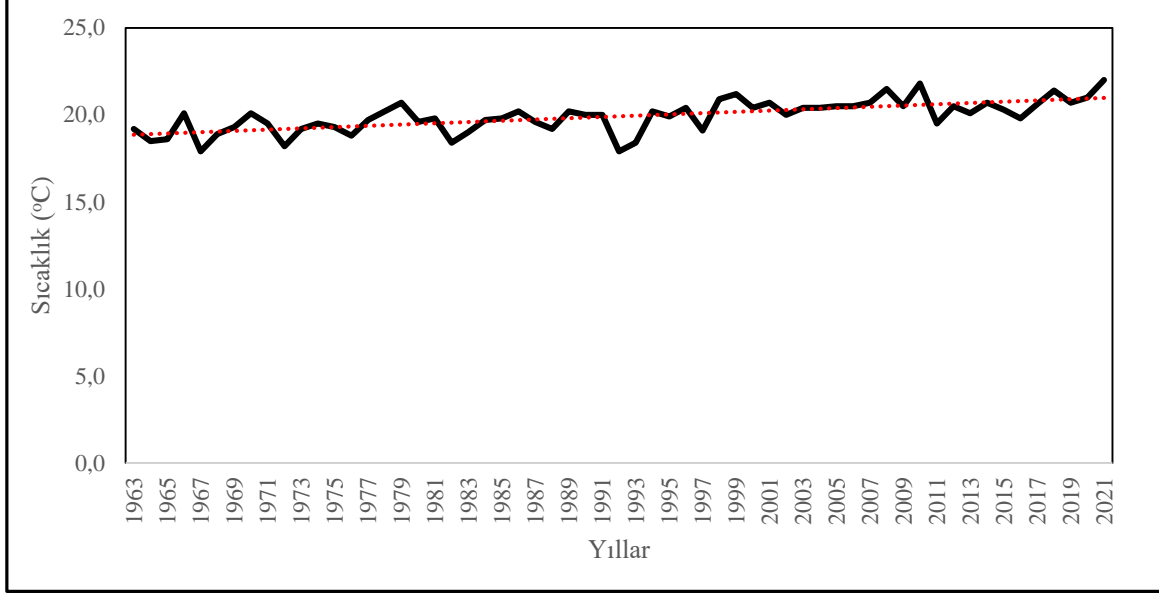

Şekil 11. Cizre’de (Şırnak) Ekim ayı (a) ve yıllık (b) ortalama sıcaklıklarının eğilim grafiği (1963-2021).

Karabulut (2011), Kayseri’de yağış ve sıcaklıkların eğilimini araştırdığı çalışmasında Eylül ayı sıcaklıklarında % 90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı pozitif eğilim tespit etmiştir. Cizre istasyonunda eylül ayı ortalama sıcaklıkları için belirlenen eğilim, karasallığa bağlı olarak Eylül ayı sıcaklıklarının yüksek olduğu Kayseri istasyonu ile uyumludur. Cizre’de sonbahar mevsiminde yağış miktarı artmaktadır. Ancak Cizre istasyonunda bu dönemde sıcaklık artışına bağlı olarak meydana gelen buharlaşma nedeniyle yağış artışı yüzeysel akışa pek tesir etmeyecektir.

3.2.5. Yıllık Ortalama Sıcaklıkların Eğilim Analizi

Cizre ilçesinde yıllık ortalama sıcaklık değeri 19,9°C'dir. 1963-1992 arasında yıllık ortalama sıcaklık değeri 19.37°C iken, 1993-2021 arası dönemde 20.48°C'dir. Son 29 yılda (1993-2021) yıllık ortalama sıcaklıklardaki artış 1.11°C'dir. Eğilim analizine göre pozitif yönlü trend yıllık ortalama sıcaklıklar için de saptanmıştır. Yıllık ortalama sıcaklıkların ortalaması ile tahmin edilen (2040) sıcaklık arasındaki fark yaklaşık 1.7°C'dir. Yıllık sıcaklıklar için tahmin edilen artış da 2040' a kadar olan dönemde 0.65 °C'dir (Şekil 11 b; 12).

Şekil 12. Cizre'de (Şırnak) yıllık ortalama sıcaklıkların dağılımı grafiği (1963-2021)

Yurddaş vd. (2022), Fırat Havzası'nda yıllık ortalama sıcaklıklarda görülen eğilimleri analiz etmiştir. Bu çalışmayla 27 istasyonda pozitif yönde trendin olduğu, Mann-Kendal ve Sen Slope yöntemleri ile ortaya konmuştur. Katipoğlu (2022), Dicle Havzası'nda yer alan Batman, Cizre, Diyarbakır Havaalanı ve Hakkari istasyonlarının potansiyel buharlaşma verilerinin eğilim analizini yapmıştır. Analiz sonuçları potansiyel buharlaşma değerlerinde artış eğiliminin olduğunu ortaya koymaktadır. Potansiyel buharlaşma doğrudan sıcaklıklarla ilişkilidir. Sıcaklıklardaki artış potansiyel buharlaşmanın artmasına yol açmaktadır.

3.3. Sıcaklıktaki Değişimlerin Cizre İlçesine Olası Etkileri

Kış mevsimi sıcaklık ortalamalarında görülen pozitif yönlü eğilimler yağış biçiminin değişmesine neden olabilecektir. Bu durum kar şeklinde yağışların miktarının azalmasına yol açacaktır. Kar şeklinde yağışların azalması yüzey ve yeraltı suyu miktarı üzerinde olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Yeraltı suyunun beslenmesi üzerinde kar şeklindeki yağışların etkisi oldukça fazladır. Yerde bir örtü oluşturan karın yavaş yavaş erimesi yeraltı su miktarı üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Kar şeklindeki yağışların azalması tarımsal faaliyetlerin doğal koşullara büyük ölçüde bağlı olduğu çalışma alanı için önemli bir sorun oluşturacaktır. Kış sıcaklıkları için öngörülen artışlar kar yağışlarının başlama ve bitme süreleri ile karla örtülü gün sayısı üzerinde de etkili olacaktır. Analiz dönemi ile 2040 yılına kadar olan dönemde sıcaklıklardaki artışların ilkbahar ve yaz mevsiminde en fazla olması beklenmektedir. Bu durumun tarımsal faaliyetler üzerinde olumsuz sonuçları olacaktır. Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak sıcaklıkların artması yaylalarda ot-çayır varlığı üzerinde olumsuz olarak yansımaktadır. Yörede flüvyal topoğrafik şekiller yerel turizmin geliştiği alanlardır. Bu alanların başında Dicle Nehri Vadisi ve Kasrik Boğazı gelmektedir (Foto 1; 2). Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak artan sıcaklıkların etkisiyle, akarsu su seviyelerinin düşmesi turizmin gerilemesine yol açacaktır.

Foto 2. Kasrik Boğazı, Cizre’de turizmin geliştiği lokasyonlardan biridir.

Çalışma sahası da G.Doğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu gibi Suriye üzerinden gelen toz bulutlarından etkilenmektedir (Özkan, 2021). Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak toz taşınımının artabileceği ve Cizre ilçesinin bu durumdan daha fazla etkilenebileceği söylenebilir.

4.Tartışma

Türkiye, konum itibariyle iklim değişikliğine duyarlı bir alanda bulunmaktadır. Akdeniz kuşağında yer alan Türkiye, aktüel olarak sıcaklıklarda gözlenen bir ısınma ve yağışta bir azalma eğilimi riski ile karşı karşıyadır. Bu eğilimler, doğal ve beşerî alanda olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Bu olumsuzluklara, gıda üretimi ve kırsal kalkınma için su varlığı üzerinde yaşanacak sorunlar örnek verilebilir. Bu sonuçlar bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri artırarak, belirginleştirecektir (UNDP, 2022).

Goubanova ve Li (2007), 1970–1999 dönemine göre, 2030–2059 ve 2070–2099 dönemleri için Akdeniz bölgesindeki aşırı sıcaklık ve yağışın gelecekteki potansiyel değişikliklerini analiz ettikleri çalışmalarında, Akdeniz Havzası’nın daha az toplam yağış, ancak daha yoğun yağış olayları ile daha sıcak bir iklim yaşayacağını belirtmektedir. Bunun sonucunda yağış kaynaklı doğal afetlerin daha sık meydana gelebileceği söylenebilir. Öztürk (2022), tarafından yapılan çalışmada 1971–2000 dönemi referans alınarak 2011-2100 dönemi için Akdeniz Havzası’nda sıcaklık ve yağış ile ekstrem hava olaylarında meydana gelebilecek değişiklikler, küresel iklim modelleri ile öngörülmüştür. Çalışma sonuçları yüzyıl boyunca sıcaklık ve yağış kaynaklı ekstrem hava olaylarının şiddetleneyeceği, minimum sıcaklıklardaki artışın, iklim değişikliğinin en önemli sıcak noktalarından biri olması beklenen Akdeniz Havzası’nın kuzeyinde daha belirgin olduğu, Akdeniz Havzası ve Türkiye’de iklim koşullarının geçmişe göre daha sıcak ve kurak olacağı tahmin edilmektedir. “Bölgede sıcaklığın daha yüksek olmasının nedenlerinden biri de iklim kuşaklarının olası kutuplara doğru kaymasıdır. Yukarı Dicle Havzası dahil olmak üzere Türkiye’nin güneydoğu kesimi yarı kurak ve güneyde kurak iklim bölgelerine yakındır. Basit bir hesaplama ile, sıcaklıkta 1 °C’ lik bir artışın bile Hadley hüccresini (30° N ve 30° G enlemlerine kadar ekvator ile subtropikal alanlar arasında işlev gören) Kutup Bölgeleri’ne doğru yaklaşık 250 ila 300 km genişletmesinin beklendiğini göstermektedir” (Şen vd., 2010, akt. Şen, 2019). Cizre ilçesi meteoroloji istasyonu verilerine göre ocak, mart ve kasım ayları dışında yılın diğer aylarında sıcaklıklarda pozitif yönlü eğilimler saptanmıştır. Yıllık ortalama sıcaklık verilerinin eğilim analizinde de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Sıcaklıklar için yapılan tahminlemeler eğilimlerin pozitif yönlü olarak devam edeceğini göstermektedir. Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak iklim kuşaklarının kutuplara doğru öngörülen kayması neticesinde (Şen vd., 2010; Şen, 2019) çalışma alanı yağışsız kurak bölgeler içerisinde kalabilecektir. Çalışma alanı Suriye, Irak gibi ülkelere kaynaklı güneyli hava kütlelerinden daha fazla etkilenecektir. Çalışma alanının sıcaklık miktarında öngörülen artışlar nedeniyle iklim özellikleri ve buna bağlı olarak bitki örtüsü özellikleri, nüfus, yerleşme, hidro-elektrik enerjisi üretimi ve tarımsal faaliyetler olmak üzere beşerî faaliyetler bu durumdan doğrudan ve olumsuz olarak etkilenecektir. Bahadır (2011) sıcaklıkta, Batman, Gaziantep, Siirt ve Şanlıurfa’da kuvvetli artış, Adıyaman, Kilis ve Mardin’de artışın olduğunu ortaya koymuştur. Bayer Altın (2019), Kapadokya Yöresinin

yıllık ortalama ve mevsimlik sıcaklıklarındaki değişim ve eğilimleri analiz etmiştir. Çalışma sonuçlarına göre yörede ilkbahar sıcaklıklarındaki artışların belirgin olduğu ve artık dört mevsimin yaşanmadığı belirtilmiştir. Bayer Altın ve Altın (2018) Karaman ve Ermenek'te yıllık sıcaklıklarda 52 yılda 0,8°C artış gerçekleştiğini belirtmektedir. Cizre istasyonu için belirlenen eğilimler karasal koşulların hüküm sürdüğü sahalarla uyumludur.

5.Sonuç ve Öneriler

Küresel bir olgu olan iklim değişikliğinin etkileri ekvatordan kutuplara doğru farklı şekilde hissedilmektedir. Literatüre göre iklim değişikliğinin etkilerinin belirgin olarak yaşandığı alanlardan biri Türkiye'nin büyük bölümünün de içinde bulunduğu Akdeniz Havzası'dır. Bu çalışmada Cizre ilçesinde aylık ve yıllık ortalama sıcaklıkların eğilim analizi yapılmıştır. Çalışmada Cizre ilçesinin 1963-2021 yılları arasını kapsayan dönemi aylık ve yıllık ortalama sıcaklık verileri, Mann-Kendall yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu dönem verileri dikkate alınarak 2040 yılına kadar olası sıcaklık değişimleri linear trend yöntemi ile tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre pozitif yönlü eğilimler belirgin olarak ilkbahar ve yaz mevsimlerinde tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre şubat, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim ve aralık ayı sıcaklıkları ile yıllık ortalama sıcaklıklarda istatistiksel olarak anlamlı eğilimler saptanmıştır. Yılın 3 ayı dışında (ocak, mart, kasım) sıcaklıklarda artış eğilimi mevcuttur. Linear trend modeline göre küresel iklim değişikliği olarak ifade edilen süreçte aylık ve yıllık ortalama sıcaklıklardaki artışların devam edeceği öngörülmektedir. Aylık ortalamalar açısından en belirgin artışın nisan, mayıs ve haziran aylarında yaşanacağı tahmin edilmektedir. Bu aylarda tahmin edilen artışlar sırasıyla 2.0, 2.7 ve 2.4 °C'dir. Analiz dönemi yıllık ortalama sıcaklık değeri ile 2040 yılı için tahmin edilen sıcaklık değeri arasındaki fark 1.7°C'dir. Aylık ortalama sıcaklıklarda 2040 yılına kadar olan dönem için öngörülen artışlar 0,5-1,0°C arasında değişirken, yıllık sıcaklık ortalaması için öngörülen artış 0.65°C'dir. Aralık ve şubat ayı sıcaklıklarında artış eğiliminin yaşanması yüksek sahalarda kar şeklindeki yağışların oranının azalmasını netice verecektir. Bu durum hem yüzey hem de yeraltı suyunun beslenmesi üzerine olumsuz yansıtacaktır. Yine bu nedenden ötürü barajlardaki doluluk oranı ve enerji üretiminde azalışlar meydana gelebilecektir. Ortalama sıcaklıklarda belirgin artışın olduğu nisan ve mayıs ayı Cizre ilçesinde tarımsal faaliyetlerin başladığı dönemdir. Sıcaklıklarda meydana gelen artışın tarımsal kuraklığa neden olacağı aşıkardır. Sıcaklık artışı aynı zamanda içme ve kullanma suyu temininde de sorunlara yol açacaktır. Çalışma alanı iklim kuşaklarında meydana gelebilecek olası kaymaların neticesinde daha kurak bölgelerin içerisinde yer alabilecek, bu durum flora ve fauna üzerinde önemli değişikliklere neden olabilecektir. Bu nedenle küresel iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için çalışmalar hızlandırılmalıdır. Su kaynaklarının yönetimi konusunda planlamalar yapılmalıdır. Bu kapsamda yeraltı ve yerüstü su potansiyeli ortaya konmalıdır. Mevcut su kaynaklarının tüm alanlarda (tarım, hayvancılık, sanayi, evsel kullanım vb.) doğru kullanımı konusunda toplumsal bilincin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışma sonrasında tüm iklim parametrelerinde eğilimlerin belirlenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Avcı, V. (2022). Cizre İlçesi'nde (Şırnak) Aylık Ortalama Sıcaklıkların Eğilim Analizi (1963-2017), *Uluslararası Avrasya İklim Değişikliği Kongresi EURACLI'2022* (Edts. Faruk Alaeddinoğlu, Pınar Bostan, Onur Şatır, Serkan Kemeç, Şevket Alp, Atilla Durmuş, Hilal Çelik Kazıcı, Ayşegül Feray Meydan, Songül Özer), 53-54
- Bağcı, H. R. ve Kılıç, H. (2023). Çıldır Gölü Havzası'nda (Ardahan-Kars) İklim-İnsan İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33 (2) , 549-566 . DOI: 10.18069/firatsbed.1209061
- Bahadır, M. (2011). Güneydoğu Anadolu Proje (GAP) Alanında Sıcaklık ve Yağışın Trend Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16), 46-59.
- Bayer Altın, T. ve Barak B. (2012). Seyhan Havzasında 1970-2009 Yılları Arasında Yağış ve Hava Sıcaklığı Değerlerindeki Değişimler ve Eğilimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 58, 21-34.
- Bayer Altın, T. ve Altın, B. N. (2018). 1966-2017 Peryodunda Karaman ve Ermenek'de Sıcaklık ve Yağışta Gözlenen Değişiklikler ve Eğilimler (Editörler: Prof. Dr. Hüseyin Muşmal, Dr. Öğr. Ü. Erol Yüksel, Dr. Öğr. Ü. Mehmet Ali Kapar, Dr. Öğr. Ü. Ömer Çeçen, *Ermenek Araştırmaları-II, Coğrafya-Edebiyat-Eğitim-Gastronomi Güzel Sanatlar-Iktisat-İşletme-İlahiyat İletişim-Kamu Yönetimi-Turizm-Ziraat Palet Yayınları*, İstanbul. 15-33

- Bayer Altın, T. (2019). Kapadokya Yöresinin (İç Anadolu Bölgesi) Yıllık Ortalama ve Mevsimlik Sıcaklıklarındaki Değişim ve Eğilimler, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi (UCEK-2019, 3-5 October 2019)* (Editör, Prof. Dr. Eyüp Artvinli), 532-549. Eskişehir.
- Bolat, İ., Kara, Ö. ve Tok, E. (2017). Kastamonu, Karabük ve Bolu’da 1980-1999 ile 2000-2015 Yılları Arasındaki Sıcaklık ve Yağışın Değişimi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 19(1), 276-289.
- Ceylan A. ve Kömüşçü A. Ü. (2008). Meteorolojik Karakterli Doğal Afetlerin Uzun Yıllar ve Mevsimsel Dağılımları. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1, 1-10.
- Çiçek, İ. ve Ataoğlu, M. (2009). Türkiye’nin Su Potansiyelinin Belirlenmesinde Yeni Bir Yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7 (1) , 51-65. DOI: 10.1501/Cogbil_0000000094
- Coşkun, S. (2020a). Aras-Kura Kapalı Havzası’nın Ortalama Sıcaklık, Yağış ve Akım Verilerinin Trend Analizi (Türkiye). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 29-42. DOI: 10.18069/firatsbed.713550
- Coşkun, S. (2020b). Akarçay Kapalı Havzası’nın Ortalama Sıcaklık ve Yağış Verilerinin Eğilim Analizi (Afonkarahisar-Türkiye). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 81, 533-547. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.44156>
- Coşkun, S. (2020c). Göller Yöresi’nde Sıcaklık, Yağış ve Akım Değerlerinde Meydana Gelen Eğilimler (Akdeniz Bölgesi-Türkiye). *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (66), 3142-3155.
- Demircan, M., Arabacı, H., Bölük, E., Akçakaya, A., Şensoy, S. ve Ekici, M. (2013). İklim normalleri ve 1981-2010 sıcaklık normallerinin coğrafi bilgi sistemleri ile topografya kullanarak yüksek çözünürlüklü grid veri setinin üretilmesi, *6. Atmosferik Bilimler Sempozyumu*, 24-26 Nisan 2013, İTÜ, İstanbul
- Demircan, M., Gürkan, H., Eskiöğlü, O., Arabacı, H. ve Coşkun, M. (2017). Climate Change Projections for Turkey: Three Models and Two Scenarios. *Turkish Journal of Water Science and Management* , 1 (1) , 22-43 . DOI: 10.31807/tjwsm.297183
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ). Akım Gözlem İstasyonu Akım Verileri, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara
- Doğan Demir, A. ve Demir, Y. (2016). Mean, Minimum And Maximum Temperature Trends In Bingöl. *Middle East Journal of Science*, 2, 101–109.
- El Asri, H., Larabi, A., Faouzi, M. (2022). *Assessment of Future Climate Trend Based on Multi-RCMs Models and Its Impact on Groundwater Recharge of the Mediterranean Coastal Aquifer of Ghis-Nekkor (Morocco)*. In: Leal Filho, W., Manolas, E. (eds) *Climate Change in the Mediterranean and Middle Eastern Region*. Climate Change Management. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-78566-6_1
- Eroğlu, İ. (2021). Meriç Nehri Havzası’nda Sıcaklık ve Yağış Değerlerinin Dönemsel Trend Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (23), 750-760. DOI: 10.31590/ejosat.882937
- ESRI (2023). Environmental Systems Research Institute
- EURONEWS (2022, 29 Ağustos). Erişim Adresi <https://tr.euronews.com/2022/08/29/pakistanda-sel-felaketi-binden-fazla-kisinin-oldugu-ulkeye-uluslararası-yardimlar-ulasmaya>
- Giorgi, F. (2006). Climate change hotspots. *Geophysical Research Letters*, 33 (8), 1-4, <https://doi.org/10.1029/2006gl025734>
- Goubanova, K. ve Li, L. (2007). Extremes in temperature and precipitation around the Mediterranean basin in an ensemble of future climate scenario simulations. *Global and Planetary Change*, 57 (1-2), 27-42.
- Gönençgil, B., Biricik, A. S., Atalay, İ., Aydınöz, D., Çoban, A. ve Ertek, A. (2016). *Türkiye Fiziki Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi
- Günay, Y. ve Şenel, M. (2002). 1/500000 ölçekli Türkiye jeoloji haritaları Cizre paftası, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Harita Genel Komutanlığı (HGK) (2008). 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları Cizre N48-a1, N48-a2, N48-b1, N48-b2, N48-d1, N48-d2, N48-a4, N48-a3, N48-b4, Mardin N47-c2 ve N47-b3 paftaları, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.
- Harita Genel Komutanlığı (HGK) (2009). 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritaları Mardin N47 ve Cizre N48 paftaları, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.
- Hirsch R.M., Slack, J. R. ve Smith R.A. (1982). Techniques of trend analysis for monthly water quality data. *Water Resources Research*, 18 (1), 107-121.
- Hirsch R.M. ve Slack J.R. (1984). A Nonparametric Trend Test For Seasonal Data With Serial Dependence. *Water Resources Research*, 20 (6), 727-732.
- IPCC (2013). The physical science basis. Contribution of working group I to the fifth Assessment report of the intergovernmental panel on climate change. In: Stocker TF, Qin D, Plattner GK, Tignor M, Allen SK,

- Boschung J, Nauels A, Xia Y, Bex V, Midgley PM (eds) Cambridge University Press, Cambridge, 1585 pp
- Kale, S. (2017a). Analysis of Climatic Trends in Evaporation for Çanakkale (Turkey). *Middle East Journal of Science*, 3(2), 69-82. doi:10.23884/mejs.2017.3.2.01
- Kale, S. (2017b). Climatic Trends in the Temperature of Çanakkale City, Turkey. *Natural and Engineering Sciences*, 2(3), 14-27. DOI: 10.28978/nesciences.348449
- Karabulut, M. (2011). Kayseri’de Yağış ve Sıcaklıkların Trend Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 79-90.
- Karademir, D. (2019). Cizre Şehrinin Kuruluş ve Gelişimi, *Journal of Awareness*, 4 (4), 433-454. DOI: 10.26809/joa.4.034
- Karakuş, C. B. (2017). Hidro-Meteorolojik Parametreler İçin Trend Analizi Yöntemleri. *International Journal of Scientific and Technological Research*, 3(2), 22-32.
- Karakuş, C. B. ve Güler, Ü. A. (2022). Mann-Kendall trend analizi ile Sivas ilindeki sıcaklık ve yağış trendlerinin belirlenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11 (3), 534-544. DOI: 10.28948/ngumuh.1104140
- Katipoğlu, O. M. (2022). Dicle Havzasındaki Bazı İstasyonlara ait Potansiyel Evapotranspirasyon Verilerinin Trend Analizi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(2), 292-304, DOI: 10.21324/dacd.1050918
- Kendall M. (1975). *Multivariate Analysis*. London: Charles Griffin & Company.
- Keskin, M. E., Çakto İ., Çetin V. ve Bektaş O. (2018). Doğu Anadolu Bölgesi Sıcaklık ve Yağış Trend Analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6(2), 294-300. DOI: 10.21923/jesd.397353
- Kızılelma, Y., Çelik, M. A. ve Karabulut, M. (2015). İç Anadolu Bölgesinde sıcaklık ve yağışların trend analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 1-10. <https://doi.org/10.17211/tcd.90494>.
- Mann H.B. (1945). Nonparametric tests against trend. *Econometrica*, 13 (3), 245-259.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) (2022). Şırnak ili ve ilçelerine ait meteorolojik veriler, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MGM (2023, 17 Ağustos). Erişim Adresi <https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-siniflandirmalari.aspx?m=CIZRE>.
- Okyar, M. C., Darıcı, B. ve Öcal, F. M. (2011). Cizre’de Sınır Ticareti Yapan Firma Sahiplerinin Sosyo-Ekonomik Durumlarına Genel Bakış-2010. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14 (1-2) , 31-48.
- Orman Genel Müdürlüğü (OGM). Meşcere Verisi. Orman Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Özkan, S. (2021). Sahra ve Ortadoğu Kaynaklı Çöl Tozlarının Türkiye’deki Ekosistemlere Etkisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9 (28) , 413-426. DOI: 10.33692/avrasyad.994338
- Öztürk, T. (2022). Projections of Future Change of Climatology and Extreme Weather Events in the Mediterranean Basin, by the HIRHAM5 Regional Climate Model, *International Journal of Advances in Engineering and Pure Sciences*, 34(1), 167-189, DOI: 10.7240/jeps.993459
- Polat, P. ve Sunkar, M. (2017). Rize’nin İklim Özellikleri ve Rize Çevresinde Uzun Dönem Sıcaklık Ve Yağış Verilerinin Trend Analizleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1), 1-24. DOI: 10.18069/firatsbed.346684
- Sütgibi, S. (2015). Büyük Menderes Havzasının Sıcaklık, Yağış ve Akım Değerlerindeki Değişimler ve Eğilimler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 398-414. DOI: 10.14781/mcd.36029
- Şen, Z., Uyumaz, A., Cebeci, M., Öztopal, A., Küçükmehtemoğlu, M., Özger, M., Erdik, T., Sırdaş, S., Şahin AD, Geymen, A., Oğuz, S. ve Karsavran, Y. (2010). *The impacts of Climate Change on Istanbul and Turkey Water Resources*. *Istanbul Water and Sewerage Administration*, Istanbul Metropolitan Municipality, p 1500
- Şen, Z. (2019). Climate change expectations in the upper Tigris River basin, Turkey, *Theoretical and Applied Climatology*, 137, 1569–1585, <https://doi.org/10.1007/s00704-018-2694-z>
- Toprak, Z. F. Öztürkmen, G. Yılmaz, S. Dursun, F. Bayar, G., Em, A. ve Hamidi, N. (2009). Diyarbakır kent merkezi için sıcaklık verilerinin istatistiksel analizi. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 2 (1), 26-43. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idec/issue/38720/450530>
- Tuncel, M. (1999). Adını Kuruluş Yerinden Alan Şehirlere Örnek: Cizre. *Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, Yayına Hazırlayan, Doç. Dr. M. Sait Özervarlı, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul. 47-51
- TÜİK (2023, 17 Ağustos) Erişim Adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Türkeş, M. (2022). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli’nin (IPCC) Yeni Yayınlanan İklim Değişikliğinin Etkileri, Uyum ve Etkilenebilirlik Raporu Bize Neler Söylüyor. *Dirençlilik Dergisi*, 6(1), 197-207. DOI: 10.32569/resilience.1098946

- UNDP (2022, 4 Aralık). Erişim Adresi <https://www.adaptation-undp.org/explore/europe-and-central-asia/t%C3%BCrkiye>
- XLSTAT Desktop Help (2022). XLSTAT Software.
- Yurddaş, K., Karabulut, M. ve Topuz, M. (2022). Fırat Havzası’nın Yıllık Ortalama Sıcaklıklarında Görülen Değişim ve Eğilimler, (Editörler: Oğuz Han Öztay, Serap Sarıbaş), Sosyal Bilimler Alanındaki Gelişmeler-2, Duvar Yayınları. İzmir
- Zhang, A. Zheng, C. Wang, S. ve Yao, Y. (2015). Analysis of streamflow variations in the Heihe River Basin, northwest China: Trends, abrupt changes, driving factors and ecological influences. *Journal of Hydrology (Regional Studies)*, 3, 106–124.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**İKİ ŞAİR, BİR ŞİİR: NESİMÎ VE ŞEYHÎ DÎVÂNLARINDA YER ALAN “-Sİ YOH /
-Sİ YOK” REDİFLİ GAZEL(LER) ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

*Two Poets, One Poem: An Evaluation on Ghazal(s) of “-sı yoh / -sı yok” Redif Available in
Divans of Nesimi and Şeyhi*

Fettah KUZU¹

¹Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep,
fettahkuzu@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-4870-3760

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
04.05.2023
Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1292518

Anahtar Kelimeler

Nesîmî, Şeyhî, Gazel, Dîvân,
Şiir Aidiyeti

Keywords

Nesimi, Şeyhi, Ghazel,
Divan, Belonging of Poem

ÖZ

Seyyid Nesîmî 14. yüzyılda yaşamış, şiirleriyle sadece döneminin ve Azeri sahasının değil tüm zamanların ve tüm Türk dünyasının beğenisini kazanmış büyük bir sanatçıdır. Şeyhî de 15. yüzyıl Anadolu sahasında yetişmiş Klasik Türk edebiyatının önemli şairlerindedir. Her iki şairin de farklı dîvân nüshalarında ve muhtelif şiir mecmualarında tespit edilen ancak onlara aidiyeti tartışmalı olan şiirleri mevcuttur. Bu noktada Nesîmî'ye nispet edilen ve Dîvânı'nın tenkitli metninde yer alan “sı yoh” redifli iki gazelden birinin, kendisiyle çağdaş sayılabilecek Şeyhî'nin Dîvânı'nda da neredeyse birebir aynı olarak bulunması dikkat çekici bir mahiyet arz etmektedir. İki şairin yaşadıkları dönemin yaklaşık olarak aynı zaman dilimine rastlaması, özellikle söz konusu şiirin dil malzemesi noktasında döneme bağlı tasarrufların büyük ölçüde aynı olabileceği ihtimaliyle önem arz etmektedir. Ayrıca her ne kadar şairler farklı iki edebî sahanın sanatçıları olsa da bu iki edebî saha Türkçenin kullanımı noktasında ciddi anlamda ayırt edici farklılıklar taşımamaktadır.

Bu çalışmada, ilk olarak her iki şairin Dîvânları, nüsha farklılıkları da göz önünde bulundurularak incelenmek suretiyle ortada tek bir şiirin mi yoksa birbirine benzer iki şiirin mi olduğu üzerinde durulacak sonrasında tek bir şiir söz konusuysa kime ait olduğu ile ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

ABSTRACT

Seyyid Nesimi is an artist lived in 14th century and gained appreciation in all times and all Turkish world. Şeyhi on the other hand, is a pioneer poet of classical Turkish poetry, lived in 15th century. Both poets have poems, of which belonging seems debatable, detected in various divan versions and poetry collections. At this point, it is remarkable that one of two ghazel with “-sı yoh” redif attributed to Nesimi and located in edition critique of his Divan, is also available as exactly the same poem in Divan of Şeyhi. Coinciding the lifetimes of two poets with the same time period is also important related to linguistic features of the aforementioned poem by since dispositions dependent upon the era are possible to be similar on a large scale. Moreover, although the poets belong to different regions of Turkish Literature they do not have distinctive differences in the usage of Turkish.

In this study, firstly Divans of both poets are to be examined by taking the version differences into consideration to understand whether there are two different poems resembling each other or there is only one poem and if so, evaluations on identifying the poet of poem will be realised.

Atf/Citation: Kuzu, F. (2023). İki Şair, Bir Şiir: Nesîmî ve Şeyhî Dîvânlarında Yer Alan “-sı yoh/-sı yok” Redifli Gazel(ler) Üzerine Bir Değerlendirme. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1063-1071.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fettah KUZU, fettahkuzu@hotmail.com

1. Giriş

Seyyid Nesîmî 14. yüzyılda yaşamış, şiiirleriyle sadece döneminin ve Azeri sahasının değil tüm zamanların ve tüm Türk dünyasının beğenisini kazanmış büyük bir sanatçıdır. Nesîmî, özellikle Türkçe şiiirleriyle Türk şairlerin örnek aldığı usta bir şair olarak şiiirlerine nazireler yazılan, muhtelif mecmualarda kendisine ait olup olmadığı tartışmalı bulunan birçok şairin müellifi olarak gösterilen dolayısıyla da eserleri hakkında ihtilafli bilgilerin çokluğuyla da öne çıkan bir sanatkârdır. Dîvânı'nın elde bulunan çeşitli nüshalarında ve muhtelif şiiir mecmuaları ile cönklerde onun mahlasıyla yer alan şiiirleri zaman zaman ona aidiyeti noktasından değerlendirmelere konu edilmiştir. Bu noktada şaire nispet edilen ve Dîvân'ın, çeşitli nüshalarından istifadeyle Hüseyin Ayan tarafından hazırlanmış olan tenkitli metninde yer alan “-sı yoh” redifli iki gazelden birinin, kendisiyle çağdaş sayılabilecek bir Anadolu sahası şairi olan Şeyhî'nin Dîvânı'nda da neredeyse birebir aynı olarak bulunması dikkat çekici bir mahiyet arz etmektedir. Nesîmî'nin doğum ve ölüm tarihi ile alakalı olarak birbirinden farklı birçok tarih zikredilse de genel olarak kaynaklar onun 14. yüzyılın ilk yarısında dünyaya gelmiş olduğunda ittifak halindedir. Şeyhî'nin doğum tarihi için de kesin bir bilgi bulunmayıp şairin takriben M.1370'li yıllarda dünyaya gelmiş olduğu kabul edilmektedir. İki şairin yaşadıkları dönemin yaklaşık olarak aynı zaman dilimine rastlaması özellikle söz konusu şiiirin dil malzemesi noktasında döneme bağlı tasarrufların büyük ölçüde aynı olabileceği ihtimaliyle önem arz etmektedir. Her ne kadar şairler farklı iki edebî sahanın sanatçıları olsa da bu iki edebî saha Türkçenin kullanımını noktasında ciddi anlamda ayırt edici farklılıklar taşımamaktadır. Başta Nesîmî ve Fuzûlî olmak üzere Azeri sahası şairlerinin eserlerinde telaffuzla ilgili ufak tefek fonetik farklılıklar bulunmakla birlikte bu farklılıklar dahi müstensihlerin tasarrufuyla neredeyse tamamen ortadan kalkmış görünmektedir. En bilinen fonetik farklılıklardan biri olan ب/م (b/m) veya ح/ق (h/k) değişimi bile farklı nüshalarda farklı biçimlerde yer almaktadır. Bu duruma Nesîmî Dîvânı'nın tenkitli metnini hazırlayan Hüseyin Ayan tarafından da işaret edilmiş, birçok nüshada bazen aynı kelimenin bazen “b” harfi ile bazen de “m” harfi ile yazıldığına dikkat çekilmiştir (Ayan, 2014: 118). Dolayısıyla imla bakımından Anadolu ve Azerî sahası ile ilgili belki de en önemli ayırt edici özelliklerden biri olan söz konusu harf değişimleri belirleyicilik vasfını kaybetmektedir.

İki şairin de şiiirleri arasında yer alan “-sı yoh/-sı yok” redifli gazelin mahiyeti bakımından cevaplanması gereken iki önemli soru bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ortada birbirine çok benzeyen iki farklı şiiirin mi söz konusu olduğu yoksa iki şiiirin küçük değişikliklerle iki şairin Dîvânı'nda yer alan aynı şiiir mi olduğu hususudur. İkinci soru ise ortada iki farklı şiiirin bulunmayıp tek bir şiiirin iki şaire mal edildiği bir durum mevzu bahis ise şiiirin gerçekte hangi şaire ait olduğu meselesidir.

Bu bağlamda öncelikle nüsha farklılıkları da göz önünde bulundurulmak suretiyle ortada tek bir şiiirin mi yoksa birbirine benzer iki şiiirin mi olduğu üzerinde durulacak sonrasında tek bir şiiir söz konusuysa kime ait olduğu ile ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

2. İnceleme

Son zamana kadar Nesîmî ve Şeyhî üzerine yapılan çalışmalarda her iki şairin Dîvânlarında aynı şiiirin yer almasıyla ilgili bir hususa işaret edilmemiştir. Dîvânlar üzerine yapılan tenkitli metin çalışmaları da bu hususa ait herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Ancak Ahmet Kartal, “Nesîmî'nin Arapça Şiiirleri” başlıklı bir yazısında, hem Nesîmî'nin hem de Şeyhî'nin Dîvânlarının bazı nüshalarında yer alan ve dolayısıyla da iki şaire aidiyeti tartışmaya konu olan bir mülemma gazelden bahsetmektedir (Kartal, 2019: 140).

Nesîmî Dîvânı'nda yer alan “-sı yoh” redifli gazelin yer aldığı, Hüseyin Ayan tarafından yapılmış olan tenkitli metnin oluşturulmasında kullanılmayan kaynaklardan biri, Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesinde yer alan 375 numaralı şiiir mecmuasıdır. Mesut Karakaş tarafından tez olarak çalışılmış olan mecmuada, eldeki gazellerden farklı olarak şiiir, “ihram” ile başlayan beyit eksik olarak 6 beyit şeklinde tespit edilmiş görünmektedir¹ (Karakaş, 2018: 90-91).

¹ 375 Nolu Mecmuadaki Gazel

Kankı dimâg içinde ki 'aşkın hevesi yok
Bin hac iderse mürde hakkı kim safâsı yok

Dilber-i cemâli Ka'besine kılmayan tavâf
Yüz nûr görse gözlerinin rüşenâsı yok

'Aşkın beriyyesinde susuzân kalanların
Bu gül gözün yaşı ile çü vaslın sıkâsı yok

Mecmuada mevzu bahis gazel için verilen 180 numaralı dipnotta “Bu şiir Nesîmî Divanı’nda yoktur” kaydı düşülmüştür (Karakaş, 2018: 90). Karakaş, aynı iddiasını tezden üretmiş olduğu makalesinde de devam ettirmektedir. Makalesinde bazı yerlerde mecmua numarasını 375 bazı yerlerde ise 374 olarak belirtmekle sanki tezde çalışılan mecmuadan farklı bir mecmua çalıştığı intibayı uyandırmaktaysa da makale incelendiğinde tez konusu mecmuadan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Dîvân’ın yapılan neşirlerinde yer almadığını iddia ettiği 4 gazelden bahsetmekte, bu 4 gazelin birinin de tezinde 20 numaralı şiir olarak kaydedilen “-sı yoh” redifli gazel olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu durum “*Bu şiirlerin haricinde makaleye konu olan 13 adet gazel mevcuttur. Bunlardan 4 adedi basılmış olan Nesîmî divanlarının Bakü ve Türkiye neşrinde yer almamaktadır*” (Karakaş, 2019: 122) şeklinde belirtilmektedir. Görüleceği üzere teze atıfla ve yanlış bir tespitle bu gazelin ne Bakü ne de Türkiye neşirlerinde yer almadığı iddia edilmektedir.

İncelemeye konu gazelin, Nesîmî Dîvânı’nın teşkilinde kullanılmayan bir diğer kaynak olan Londra Bodleian Nüshası içerisinde yer aldığı Mehmet Özdemir tarafından söz konusu nüshanın tanıtımı üzerine yapılmış bir çalışmada belirtilmektedir (Özdemir, 2020: 460). Özdemir’in verdiği bilgiler ışığında söz konusu nüsha incelenmiş ve çalışmaya konu gazelin, nüshanın 32b-33a varaklarında yer aldığı tespit edilmiştir².

Şeyhî Dîvânı’nda ise Nesîmî Dîvânı’ndan farklı olarak söz konusu gazelin, metin teşkilinde kullanılan tüm nüshalarda mevcut olduğu görülmektedir (Biltekin, 2003: 174).

Nesîmî ve Şeyhî Dîvânlarında yer alan tek ortak şiir incelemeye konu gazel değildir. Ahmet Kartal her iki şairin şiirleri arasında farklı beyit sayılarıyla yer alan bir mülemma şiirden bahsetmektedir.

“Nesîmî’nin bir tane Arapça-Farsça-Türkçe olarak oluşturduğu mülemma şiiri bulunmaktadır. Bu şiirin de alışılmış mülemma metodunun dışında oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Nitekim belli bir yere kadar beyitler Arapça, Farsça ve Türkçe oluşturulmuşken belli bir yerden sonra doğrudan Türkçe beyitlere yer verilmiştir” (Kartal, 2019: 140).

Yapmış olduğu değerlendirmeler ışığında Kartal, söz konusu şiirin üslup ve muhteva özellikleri bağlamında Nesîmî’ye ait olduğu yönünde kanaatini bildirmekte, Şeyhî’nin mülemma şiir yazmamasını da bu kanaati destekleyici bir başka kanıt olarak ortaya koymaktadır. Kartal, şiirlerdeki beyit sayısının farklı olma durumunun da Nesîmî takipçilerinin tıpkı Yunus Emre ve Ahmed Yesevî gibi şairlerin şiirlerinde olduğu gibi şiire sonradan beyit eklemelerinden kaynaklandığını iddia etmektedir (Kartal, 2019: 140).

Lebbeyk uranların ‘arafâtında ‘aşkınun
Tselîm-i cândan özge kapından rızası yok

Fi’l-cümle şol vefâ haremde mücâvirim
Bîgâne gönlümün hiç âşınası yok

Kurbân Nesîmî ‘ıydine ol yarın olduysa
Vaslı oldu bir bekâya kim hergiz fenâsı yok

² **Londra Nüshasındaki Gazel (32b-33a)**
Hansı dimâg içinde ki ‘ışkun hevâsı yoh
Mîn hac iderse Merve hakıçün Safâsı yoh

Dil-ber cemâli ka‘besine kılmayan tavâf
Yüz nûr görürse gözlerinin rûşenâsı yoh

Lebbeyk uranların ‘Arafâtında ‘ışkunun
Tselîm-i cândan özge tapunda devâsı yoh

Fi’l-cümle şol vefâ haremde mücâvirüm
Bîgâne gönlümün dahı hiç âşınası yoh

‘İşkun beriyyesinde susuzın ölenlerin
Yugil gözün yaşıyla çü vaslun şifâsı yoh

İhrâm idüben egnüme bir dâl birahdı Hak
Niçe kim isterem etegiyle yakası yoh

Oldıysa vaslı ‘idine kurbân Hüseyñiler
Vaslı oldu bir bekâya ki hergiz fenâsı yoh

Farklı şairlerin divânlarında yer alan ortak şiirler bağlamında Ahmed-i Dâ'î ve Şeyhî'nin Divânlarında yer alan 17 gazelin de ortak olduğu tespit edilmiştir. Şeyhî Divânı'nın inceleme bölümünde konu ile ilgili olarak "Aynı dönemde, aynı bölgede yaşamış, aynı sultanların himayesini görmüş olan Şeyhî ve Ahmed-i Dâ'î divanları karşılaştırıldığında bu divanlarda bulunan 17 gazelin birbirinin aynı oldukları görülmüştür" şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere Şeyhî Divânı'nda yer alan bazı şiirler, Nesîmî Divânı haricinde Ahmed-i Dâ'î Divânı'nda da bulunmaktadır (Biltekin, 2003: CIV). Çalışmada, şiirlerin bazılarının nazire mecmualarında Şeyhî adına kayıtlı olması ve gerek muhteva özellikleri gerekse kullanılan dil malzemesi bağlamında Şeyhî'nin şiirlerine daha yakın bulunması sebebiyle bu şiirlerin Şeyhî'ye ait olma ihtimalinin daha yüksek olduğu kanaati bildirilmektedir (Biltekin, 2003: CXI-CXII).

Nazire mecmualarından hareketle Nesîmî'ye ait olan şiirler üzerine yapmış olduğu çalışmasında M. Fatih Köksal, Nesîmî'nin şiirine yazılan nazireler ile onun başka şairlere yazmış olduğu nazire şiirleri, şairlerin Nesîmî'nin hayatta olduğu dönemde yaşayıp yaşamadıklarına göre ayırmak suretiyle tashih etmekte ve Nesîmî'nin gerek zemin gerekse nazire durumundaki şiirlerinin mahiyetine dair bilgiler sunmaktadır.

"Derleyeni belli dördüncü nazire mecmuası olan Pervâne Bey Mecmuası'nda Nesîmî'nin 6 şiirine yer verilmiştir (Gıynaş 2039, 2226, 2379, 5620, 73529). Bunların biri vasıta (geçiş) şiiri, beşi nazire olarak görünmektedir. 'Naziredir' diyemiyoruz; çünkü Eğridirli Hacı Kemâl'in hatalarını Pervâne Bey fazlasıyla tekrarlamış, Nesîmî'ye kendisinden sonra yaşamış şairlere (Hafî, Şeyhî, Ahmedî, Ahmed Paşa) nazire yazdırmıştır" (Köksal, 2019: 118).

Köksal'ın işaret ettiği bu durum, söz konusu şairlerin doğum ve ölüm tarihlerinin sıhhatiyle doğrudan alakalı bir durum arz etmektedir. Öyle ki doğum ve ölüm tarihi için kesin bir bilgi bulunmayan Şeyhî hakkında Latîfî, Gibb ve Bursalı Mehmed Tahîr'in rivayetleri doğrultusunda, Nesîmî ile Bursa'da buluşmuş oldukları iddia edilmektedir (Biltekin, 2003: XX-XXI). Bu iddia doğru kabul edilecek olursa, Köksal'ın belirtmiş olduğu, mecmualarda Nesîmî'nin, kendisinden sonra yaşamış olan içerisinde Şeyhî'nin de zikredildiği şairlere nazire yazmış olması gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle Nesîmî'nin, çağdaşı olması hasebiyle doğal olarak Şeyhî'nin gazelini tanzir etmiş olması ihtimali bulunmaktadır.

Nazire mecmualarında bulunmamakla birlikte aynı redifli olmaları bakımından çalışmaya konu "-sı yoh/-sı yok" redifli gazeli Şeyhî'nin, Nesîmî Divânı'nda yer alan bir diğer "-sı yoh" redifli gazele (Ayan, 2014: 223-224) nazire olarak kaleme alındığı ihtimal dâhilindedir. Bu durumda aynı redifi başka bir şiirinde de kullanmış olmasından hareketle, Nesîmî'nin bu gazelin müellifi olduğu düşünülebilir. Ancak iki şairin aynı dönemde hayatta olduğu iddiasından hareketle Nesîmî'nin, Şeyhî'nin gazeline 11 beyitlik bir nazire yazmış olması veya tersine Şeyhî'nin Nesîmî'ye ait bu 11 beyitlik gazele bir nazire yazmış olması ve biri zemin diğeri nazire iki şiirin Nesîmî Divânı'nda yer aldığı, Şeyhî'nin de ister zemin ister nazire olarak değerlendirilsin, kendi yazmış olduğu şiiri Divânı'na almış olabileceği, ihtimaller arasındadır. Nitekim iki şairin gazellerini nazire geleneği çerçevesinde değerlendiren makalesinde Kudret Safa Gümüş, çalışmasına aldığı Nesîmî'ye ait gazelin Arap harfli metnini, TBMM Kütüphanesinde bulunan -Hüseyn Ayan'ın ilk baskı olarak nitelendirdiği- baskıdan aldığı ifade etmektedir (2020: 239). Kaynakçasında bulunmasına rağmen Ayan tarafından hazırlanan tenkitli metinde yer alan ve Şeyhî'nin gazeliyle neredeyse aynı olan diğer "-sı yoh" redifli gazeli göz ardı etmiş görünmektedir. Söz konusu çalışmasında Gümüş, söz konusu gazelleri birbirine nazire olarak nitelendirmektedir. Gümüş, "Bu çalışma da aynı eksende oluşturulmaya çalışılmış, Klasik Türk şiirinin kuruluş aşamasında önem arz eden Nesîmî ve Şeyhî'nin birbirine nazire olan gazelleri incelenerek karşılaştırmaya tâbi tutulmuştur" (2020: 237-238) ifadesiyle gazellerin nazire geleneği içerisinde değerlendirildiğine işaret etmektedir. Ancak iki gazelin birbirine nazire olarak yazıldığı şeklindeki beyanı oldukça muğlak bir ifade olup açıklanmaya muhtaç bir durum arz etmektedir. Gazellerin kafiye, redif ve vezin seçiminin aynı oluşu bu iki gazeli mutlak surette birinin diğerine nazire olarak kaleme aldığına delalet etmeyecektir. Gerek şiirlerin muhtevasında gerekse nazire mecmualarında iki şiirden birinin diğerine nazire olarak kaleme alındığına dair bir işaret bulunmamaktadır. Ayrıca nazire olarak kabul edilecekse hangi gazelin zemin şiir hangisinin nazire şiir olduğuna dair bir bilgi de verilmemiştir.

2.1. Farklı Gazeller Mi Aynı Gazel Mi?

İki şairin de Divânlarında yer alan şiirler aşağıdaki tabloda yan yana verilmek suretiyle beyit beyit değerlendirilmeye çalışılacaktır (Tablo 1).

Tablo 1. Gazeller

Hansı gönül içinde ki ‘ışkun hevâsı yoh Min hac iderse Merveyi anun Safâsı yoh	Kankı dimâg içinde ki ‘ışkun hevâsı yok Bin hacc iderse Merve hakıçün Safâsı yok
Dil-ber cemâl ü ka’besine kılmayan tavâf Yüz nûrı görse gözlerinin rûşenâsı yoh	Dil-ber cemâli Ka’besini kılmayan tavâf Yüz nûr görse gözlerinin rûşenâsı yok
Lebbeyk uranlarun ‘Arâfâtında ‘ışkunun Teslîm-i cândan özge kapunda rızâsı yoh	Lebbeyk uranlarun ‘Arafât’ında ‘ışkunun Teslim-i cândan özge tapuna du’âsı yok
Fi’l-cümle şol vefâ haremide mücâvirem Bîgâne gönlümün dahı hiç âşînâsı yoh	İhrâm diyü egnüme bir ton geyürdi gam Kim nice isterem itegi vü yakası yok
‘İşkun beriyyesinde susuz aç ölenlerin Mahşer güninde vaslundan özge gıdâsı yoh	Hicrûn beriyyesinde susuzın ölenleri Yugıl gözi yaşıyla çü vaslun sakâsı yok
İhrâm güninde egnüme ol giydüren donı Neçe kim isterem etegi vü yahası yoh	Fi’l-cümle uş vefâ haremide mücâvirem Bîgâne gönlümün dahı hiç âşînâsı yok
Çünkü Nesîmî ‘ıydine kurbân olur yakîn Vasl oldı bir bekâya ki hergiz fenâsı yoh (Ayan, 2014: 225)	Şeyhî visâli ‘idine kurbân olur ise Vasl ola bir bekâya ki hergiz fenâsı yok (Biltekin, 2003: 174-175)

Nesîmî Dîvânı üzerine Hüseyin Ayan tarafından yapılmış olan tenkitli metin çalışmasında sadece I (Isparta) ve M1 (Mısır-Kahire) nüshalarında yer aldığı söylenen “-sı yoh” redifli gazel, Mehmet Özdemir tarafından tanıtılan Londra Bodleian nüshasında da bulunmaktadır (2020). Ayan’ın da haberdar olduğunu ve diğer nüshalarla önemli bir farkı bulunmadığı gerekçesiyle metin teşkilinde kullanılmadığını belirttiği Londra nüshası (Ayan, 2014: 115) da dikkate alındığında söz konusu gazelin bilinen üç yazmada ve 375 nolu mecmuada var olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhî Dîvânı’nın tenkitli metninin oluşturulmasında ise kullanılan 7 nüshanın³ tamamında söz konusu şiir yer almaktadır (Biltekin, 2003: 174). Nesîmî Dîvânı’nın üç nüshasında ve şiir mecmuasındaki farklılıklar ile Şeyhî Dîvânı’nın teşkilinde kullanılan nüshalardaki farklılıkların göz önüne alınmasıyla ortaya çıkarılacak alternatif okumalar, iki şiirin neredeyse aynı olduğu hususunu ispat eder niteliktedir.

1. Beyit Nesîmî

Hansı gönül içinde ki ‘ışkun hevâsı yoh
Min hac iderse Merveyi anun Safâsı yoh

İlk mısradaki “hansı gönül” ifadesi, mecmuada “kankı dimâg” şeklinde yer almıştır. Benzer şekilde Isparta ve Londra nüshalarında “gönül” yerine “dimâg” kelimesi kullanılmıştır. İkinci mısradaki yer alan “Merveyi anun” ifadesi Mısır nüshasında “Merve hakıçün” şeklinde yazılmıştır. Ayrıca “min” kelimesinin, b/m değişimi bağlamında farklı nüshalarda tutarsız bir kullanımının bulunması göz önüne alındığında “bin” olarak da tasavvuru mümkün görünmektedir.

1. Beyit Şeyhî

Kankı dimâg içinde ki ‘ışkun hevâsı yok
Bin hacc iderse Merve hakıçün Safâsı yok

³ Şeyhî Dîvânı’nın tenkitli metninin oluşturulmasında kullanılan 7 nüsha:

M. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Manzum Eserler No: 238

Ü1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler No: 2804

Ü2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No: 324

K. Mısır Kahire Millî Kütüphanesi

D. Dil ve Tarih-Coğrafya Kütüphanesi Muzaffer Ozak I No: 1143

B. Bayezit Umumi Kütüphanesi No: 5764

S. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kısmı No: 3298 (Biltekin, 2003: 7-5).

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak Şeyhî’de, redif olan “yok” kelimesinin farklı nüshalarda (Ü1, K, B, S) “yoh” şeklinde bulunması, her İki şiirdeki ilk beyitlerin arasında hiçbir fark kalmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

2. Beyit Nesîmî

Dil-ber cemâl ü ka’besine kılmayan tavâf
Yüz nûrî görse gözlerinün rûşenâsı yoh

Nesîmî Dîvânı’nın M1 nüshasında “cemâl ü ka’besine” yerine “cemâli ka’besini” ifadesinin kullanılmış olduğu görülmektedir.

2. Beyit Şeyhî

Dil-ber cemâli Ka’besini kılmayan tavâf
Yüz nûr görse gözlerinün rûşenâsı yok

İki beyit arasında tek fark “nûrî” kelimesinin eksiz olarak “nûr” şeklinde kullanılmış olmasıdır. Ancak ifadenin, Londra nüshasında “nûr görürse”, mecmuada da “nûr görse” şeklinde yer aldığı düşünülürse iki beyit arasında herhangi bir farklılık söz konusu olmamaktadır.

3. Beyit Nesîmî

Lebbeyk uranlarun ‘Arâfâtında ‘ışkunun
Teslîm-i cândan özge kapunda rızâsı yoh

İkinci mısra da yer alan “kapunda rızâsı” ifadesi, Nesîmî Dîvânı’nın M1 nüshasında “tapuna devâsı”, Londra nüshasında ise “tapunda devâsı” şeklinde yer almaktadır.

3. Beyit Şeyhî

Lebbeyk uranlarun ‘Arafât’ında ‘ışkunun
Teslîm-i cândan özge tapuna du’âsı yok

İki beyit arasındaki tek fark Şeyhî Dîvânı’nda “du’âsı” kelimesinin yerine Nesîmî Dîvânı’nda “devâsı” sözcüğünün kullanılmış olmasıdır.

4. Beyit Nesîmî

Fi’l-cümle şol vefâ haremide mücâvirem
Bîgâne gönlümün dahı hiç âşinâsı yoh

6. Beyit Şeyhî

Fi’l-cümle uş vefâ haremide mücâvirem
Bîgâne gönlümün dahı hiç âşinâsı yok

İki beyit arasındaki en önemli farklılardan biri Nesîmî’nin gazelinde her üç nüshada da 4. beyit, mecmuada ise 5. beyit olarak yer alan beytin Şeyhî’nin gazelinde 6. beyit olarak yer almasıdır. Sıralamadaki farklılık dışında beyitte yer alan tek farklılık Nesîmî’nin beyitte kullanmış olduğu “şol” sıfatının yerine Şeyhî’nin beytinde “uş” işaret sıfatının kullanılmış olmasıdır.

5. Beyit Nesîmî

‘İşkun beriyyesinde susuz aç ölenlerün
Mahşer gününde vaslundan özge gıdâsı yoh

Nesîmî Dîvânı’nın M1 ve Londra nüshalarında “susuz aç” ifadesi yerine “susuzın” kelimesi kullanılmıştır. İki beyit arasında önemli bir fark ikinci mısraların tamamen farklı ifadelerden meydana gelmesidir. Ancak Dîvân’ın M1 ve Londra nüshalarında ikinci mısra “yugil gözi yaşile çü vaslun şifâsı yoh” şeklinde yer almaktadır.

5. Beyit Şeyhî

Hicrûn beriyyesinde susuzın ölenleri
Yugil gözi yaşıyla çü vaslun sakâsı yok

Şeyhî'nin gazelinde bu beyit Ü1, K ve B nüshalarında 4. beyit olarak yer almaktadır. Dîvân'ın Ü1, B ve S nüshalarında “hicrûn” sözcüğü yerine “ışkun” kelimesi kullanılmıştır. Böylece iki beyit arasında kalan farklar Nesîmî'de 1. mısradaki “ölenlerün” kelimesinin Şeyhî'nin beytinde “ölenleri” şeklinde, yine 2. mısradaki Nesîmî'nin şiirinde M1 ve Londra nüshalarındaki ifadede yer alan “şifâsı” kelimesinin Şeyhî'nin şiirinde “sakâsı” biçiminde yazılı olmasıdır. Ancak mecmuada bu kelime “sakâsı” olacakken yanlış okunmayla “sıkâsı” şeklinde transkribe edilmiş görünmektedir. Bu durumda iki beyit arasında fark kalmamaktadır.

6. Beyit Nesîmî

İhrâm gününde egnüme ol giydüren donı
Neçe kim isterem etegi vü yahası yoh

Nesîmî Dîvânı'nın M1 nüshasında “İhrâm gününde” yerine “İhrâm diyü” ibaresi ve “ol giydüren donı” ifadesinin yerine “bir ton bıraktı ‘ışk’” ifadesi yer almaktadır.

4. Beyit Şeyhî

İhrâm diyü egnüme bir ton geyürdi gam
Kim nice isterem itegi vü yakası yok

Bu beyit, Nesîmî Dîvânı'nın üç nüshasında da 6. beyit olarak yer alırken Şeyhî Dîvânı'nın bazı nüshalarında 4. beyit, S, Ü1, K ve B nüshalarında ise 5. beyit olarak yer almaktadır. İki beyit arasındaki en önemli fark Nesîmî'nin “bıraktı ‘ışk’” ifadesinin Şeyhî'de “geyürdi gam” şeklinde yazılmasıdır. Bir diğer fark ise Nesîmî'de “neçe kim” olarak yer alan ifadenin Şeyhî'de “kim nice” şeklinde sadece kelimelerin yer değiştirmesiyle kurulmasıdır.

7. Beyit Nesîmî

Çünkü Nesîmî ‘ıydine kurbân olur yakîn
Vasl oldu bir bekâya ki hergiz fenâsı yoh

Londra nüshasında ilk mısra “Olduysa vaslı ‘ıydine kurbân Hüseyînler” şeklinde olup diğer nüshalarda yer alan mısralardan en önemli farkı Nesîmî yerine Hüseyîn mahlasının kullanılmış olmasıdır.

7. Beyit Şeyhî

Şeyhî visâli ‘ıydine kurbân olur ise
Vasl ola bir bekâya ki hergiz fenâsı yok

Mahlaslar haricinde kayda değer tek fark “yakîn” yerine “ise” kullanılmış olmasıdır. Diğer farklar, “olmak” fiilinin farklı çekimlerinin ve “vasl/visâl” gibi müstak sözcüklerin birbiri yerine kullanılmasından ibarettir. Her iki şiirin nüsha farklılıkları da göz önüne alınarak yapılan mukayeseli incelemesinde ortaya çıkan sonuç ortada aslında farklı şiirlerden söz edilemeyeceği, tek bir şiirin ufak tefek farklılıklarla iki şairin de şiirleri arasında yer almış olduğu hususudur. Bu durumda açıklanması gereken mesele bu şiirin hangi şaire ait olduğudur.

2.2. Gazel Hangi Şaire Ait?

Gerek Nesîmî gerekse Şeyhî şiirlerinin muhtevasında din ve tasavvuf ile ilgili hususlara sıklıkla yer veren şairlerdir. Bu noktada, muhteva bakımından her iki şaire de ait olabilecek nitelikteki “-sı yoh/-sı yok” redifli gazelin müellifi, ancak kullanılan dil malzemesinin şairlerin şiirlerindeki kullanım durumundan hareketle bir fikir verebilecektir.

Söz konusu şiirde kullanılmış olan kelimelerin, her iki şairin Dîvânlarında yer alan diğer şiirlerdeki kullanım durumu, şiirin gerçekte hangi şaire ait olduğunun belirlenmesinde değerlendirilmesi gereken önemli hususlarda birisidir. Aşağıdaki tabloda şiirde kullanılan bazı kelimelerle ilgili kullanım istatistikleri verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Kelimelerin Kullanım Sıklığı

Nesîmî	Dîvân'da Geçme Sayısı	Şeyhî	Dîvân'da Geçme Sayısı
(Kankı) ⁴	-	Kankı	1+4
(Dimâg) ⁵	-	Dimâg	1+16
Merve	1+5	Merve	1+1
Rûşenâ	1+1	Rûşenâ	1+2
Lebbeyk	1+1	Lebbeyk	1
'Arâfât	1+1	'Arâfât	1
Özge	1+55	Özge	1+5
İhrâm	1+3	İhrâm	1+1
Egn	1	Egn	1+1
Eteg	3 + (ateg 1)	İteg	1 + (ateg 4)
Beriyye	1+2	Beriyye	1
(Yu-) ⁶	-	Yu	1+5
(Sakâ) ⁷	-	Sakâ	1
Fi'l-cümle	1+2	Fi'l-cümle	1+1
Mücâvir	1+1	Mücâvir	1+1

Tablodan da anlaşılacağı üzere şiirde kullanılan kelimelerin her iki şairin Dîvânlarındaki kullanımı ayırt edici bir görüntü arz etmemektedir. Diğer bir ifadeyle şiirdeki söz varlığı, her iki şairin kelime seçimleri bağlamında bir şaire daha uzak diğerine daha yakın olarak nitelendirilecek mahiyette değildir. Dolayısıyla eldeki veriler ışığında, her iki şairin de şiirleri arasında yer alan “-sı yoh/-sı yok” redifli gazelin kime ait olduğunun belirlenmesi şimdilik mümkün görünmemektedir.

3. Sonuç

Neredeyse aynı dönem şairi olan iki şairin birbirini görüp görmemesi veya aynı dönemde hayatta olup olmamaları, söz konusu gazelin müellifinin belirlenmesinde çok fazla bir önem arz etmemektedir. İki şairin Dîvânları üzerine yapılan çalışmalara esas olan yazmaların içerisinde müellif nüshalarının bulunmaması, mevzu bahis gazelin şairinin belirlenmesini daha da zor hale getirmektedir. Gazelin, her iki şairin Dîvânlarının birden fazla nüshasında yer alması da basit bir müstensih hatası ihtimalini geçersiz kılmaktadır. Gazelin muhteva özellikleri, din ve tasavvuf terminolojisini yoğun olarak kullandıkları bilinen iki şairin şiirlerinde işledikleri konuların birbirine benzer olması sebebiyle şiirin şairlerden hangisine ait olduğunu belirleme noktasında fikir vermekten uzak bir mahiyet arz etmektedir. Şairlerin her ne kadar Türk edebiyatının farklı sahalarında yetişip eser verdiği düşünülse de Azeri sahası ile Anadolu sahası şairlerinin dil ve üslup bağlamında çok fazla ayırt edici özellikler taşımadıkları unutulmamalıdır. Birkaç fonetik farklılık haricinde bu iki sahada kullanılan Türkçenin neredeyse aynı olduğu hususu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Gazelde kullanılan kelimelerin, her iki şairin şiirlerindeki kullanım sıklığı da birbirine denk bir durum arz ettiği için gazelin müellifine dair bir kanaat hâsıl olmamaktadır. Şairlerin dönem içerisinde şiir sahasındaki ayrıcalıklı mevkileri de birbirlerinin şiirlerini alıp kendilerine mal etme gibi bir menfi ihtimali geçersiz kılmaktadır. Ayrıca yukarıda verilen açıklamalarda da belirtilmiş olduğu üzere, iki şairin şiirlerinin gerek birbirlerinin gerekse başka şairlerin dîvânlarında yer almış olduğu gerçeği, dönem müstensihlerinin sıklıkla rastlanılan hata veya tasarruflarından kaynaklı olduğu intibamı uyandıracak niteliktedir.

⁴ Nesîmî'nin gazelde “hansı” olarak yer alan “kankı” kelimesi tenkitli neşirde farklı manzumelerde 2 defa “kankı” şeklinde kullanılmıştır.

⁵ Nesîmî'nin gazelde “gönül” olarak yer alan “dimâg” kelimesi tenkitli neşirde farklı manzumelerde 6 defa kullanılmıştır.

⁶ İlgili beyitte yer almayan “yu-” fiili tenkitli neşirde farklı manzumelerde farklı şiirlerde 7 defa kullanılmıştır.

⁷ İlgili beyitte yer almayan “sakâ” kelimesi tenkitli neşirde farklı bir manzumede 1 defa “sakkâ” şeklinde kullanılmıştır.

Kaynaklar

- Ayan, H. (2014). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gümüş, K. S. (2020). Nesîmî ve Şeyhî'nin “Yok” Redifli Gazellerine Mukayeseli Bir Bakış. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2020, Yıl 8, Sayı: 23, 236-252.
- Köksal, M. F. (2019). Şiir Mecmuaları ve Cönklerdeki Nesîmî. A. Yıldız ve Y. Yıldırım (Ed.), *Nesîmî Kitabı* içinde (105-120. ss.). *Nesîmî Kitabı*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kartal, A. (2019). Nesîmî'nin Arapça Şiirleri. A. Yıldız ve Y. Yıldırım (Ed.), *Nesîmî Kitabı* içinde (127-145. ss.). *Nesîmî Kitabı*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- Karakaş, M. (2018). *Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesindeki 375 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Karakaş, M. (2019). Seyyid Nesîmî'nin Bilinmeyen Gazelleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43 (1), 120-144.
- Özdemir, M. (2020). Seyyid Nesîmî Dîvânı'nın Kayda Değer Bir Nüshası ve Şairin Neşredilmemiş Türkçe Şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24, İstanbul 2020, 439-504.
- Dîvân-ı Nesîmî*. Oxford Üniversitesi, Bodleian Libraries, MS. Turk. d. 34.
(<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/cea880f6-cf54-4676-a919-c0d85c4ea654/surfaces/cd95c8c9-6061-4339-a676-1d8a5c3fc868/#>)

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

GİRESUN İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDA +IA HÂL EKİNİN İŞLEVSEL KULLANIMI

Functional Use of Case Suffix +IA in Dialects of Giresun Province and its Region

Özkan AYDOĞDU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, Sivas, oaydogdu@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2360-4865

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

04.07.2023

Kabul/Accepted:

11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1322604

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesi ağızları, Giresun ili ve yöresi ağızları, +IA hâl eki, işlevsel dil bilgisi.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Giresun ili ve yöresi ağızlarında +IA hâl ekinin işlevsel kullanımını ve her bir işlevin söz dizimi içerisindeki görevini tespit etmektir. İşlevsel yaklaşımda hâl, ismin aldığı eklerle göre değil cümlede üstlenmiş olduğu işleve göre belirlenmektedir. Çalışmamızda kullanılan +IA hâl eki örnekleri, Demir ve Aydoğdu (2009) tarafından hazırlanan “Giresun İli ve Yöresi Ağızları” adlı eser taranarak tespit edilmiştir. Tespit edilen +IA hâl ekinin kullanıldığı bütün örnekler de Daşdemir (2015) tarafından işlevsel yaklaşıma uygun olarak ekin söz dizimi içerisindeki işlev ve görevlerine göre oluşturulan hâl kategorileri esas alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, +IA hâl ekinin 7 farklı işlevde kullanıldığı tespit edilmiş olup bu işlevler, kullanım sıklığına göre; vasıta hâli, beraberlik hâli, niteleme hâli, karşılıklılık hâli, ilgi hâli, sebep hâli ve zamanda bulunma hâli şeklinde sıralanmıştır. Bahsi geçen işlevlerin söz diziminde yükledikleri görevler ise hâl zarfı, vasıta tümleci, karşılıklılık tümleci, beraberlik tümleci, ilgi tümleci, hâl tümleci, sebep tümleci, zaman tümleci ve belirtme/niteleme sıfatıdır.

ABSTRACT

The aim of this study is to designate the functional use of case suffix +IA in dialects of Giresun and its region and the role of each function in the syntax. In the functional approach, the case is determined not according to the suffixes the noun takes, but according to the tasks which it is assigned in the sentence. The +IA case suffix examples used in our study were determined by scanning the work called Giresun İli ve Yöresi Ağızları prepared by Demir and Aydoğdu (2009). All the examples in which the detected +IA suffix is used have been evaluated by Daşdemir (2015) on the basis of the case categories created according to the functions and tasks in the syntax in accordance with the functional approach. As a result of the study, the outcome that the case suffix +IA is used in 7 different functions was reached. According to the frequency of usage, these functions are as follows: the instrumental case, commutative case, qualitative case, reciprocal case, genitive case, causative case and locative of time case. The tasks they undertake in these functions are determined as case adverb, instrumental object, reciprocity object, commutative object, genitive object, case object, cause object, time object and designation/qualifying adjective.

Keywords

Turkey Turkish dialects, dialects of Giresun province and its region, case suffix +IA, functional grammar.

Atıf/Citation: Aydoğdu, Ö. (2023). Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında +la Hâl Ekinin İşlevsel Kullanımı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1073-1089.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Özkan AYDOĞDU, oaydogdu@cumhuriyet.edu.tr

1. Giriş

Ağız, bir dilin veya lehçenin ölçünlü diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleridir (Korkmaz, 2003: 11-12). Ağızlar, ölçünlü dilde tespit edilemeyen birçok eskicil unsuru muhafaza etmeleri sebebiyle dil araştırmalarında da mutlaka kullanılması gereken bir kaynaktır. Ölçünlü dilde artık kullanılmayan birçok unsura ağızlarda rastlanmaktadır. Bu sebeple sadece ölçünlü dil esas alınarak yapılan çalışmaların o dile ait bazı hususları açıklamakta eksik kaldığı görülmektedir.

Hâl kategorisi ve hâl ekleri, dil bilgisi ile ilgili çalışmalarının tamamında ele alınmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar incelendiğinde, araştırmalarda hem hâl eklerinin sayısı hem de bu ekleri adlandırma noktasında bir birlik bulunmadığı görülmektedir (Alkayış, 2012).

Yapılan çalışmaların bir kısmı bütün hâl eklerini konu edinirken (Lübimov, 1959; Buran, 1996; Mert, 2002; Börekçi, 2007; Sev, 2007; Doğan, 2008; Üstünova, 2008; Önler, 2012; Şeyda Güven, 2017; Delice, 2019; ...), bazı çalışmalarda ise sadece belirli hâl ekleri ele alınmıştır (Bayraktar, 2003; Durgut, 2004; Boz, 2007; İpek, 2008; Alyılmaz, 2010; Şavklı, 2013; Özek ve Sağlam, 2014; Bulak, 2017; Takoğlu, 2020; Söylemez, 2021; Aydoğdu, 2022 ...).

Hâl ekleri tespit edilirken söz dizimi içerisinde farklı bir işlevde kullanılsa bile genelde ekin adına veya temel işlevine göre bir adlandırma yapıldığı görülmektedir. İşlevsel yaklaşımda ise hâl, ismin aldığı eklerle veya temel işlevine göre değil cümlede üstlenmiş olduğu farklı işlevlere göre belirlenmekte ve her bir işlev dikkate alınarak hâl kategorileri oluşturulmaktadır. Hâl kategorilerinin işlevsel yaklaşım esas alınarak tespit edilmesi, Efrasiyap Gemalmaz danışmanlığında hazırlanan lisansüstü tezlerde uygulanmış (Alyılmaz, 1994; Börekçi, 1995; Alyılmaz, 1998; Daşdemir, 2000; Kara, 2001) ve geliştirilerek devam ettirilmiştir.

Gemalmaz ekolünün temsilcisi olan Daşdemir (2015) işlevsel yaklaşımda hâlin, ismin aldığı eklerle göre değil cümlede üstlenmiş olduğu işlevlere göre belirlendiğini ifade etmiş ve bu yaklaşımla 33 hâl eki belirlemiştir. Bu hâl ekleri şunlardır: “1. Açıklama hâli 2. Aitlik hâli 3. Ayrılma hâli 4. Benzerlik hâli 5. Beraberlik hâli 6. Bulunma hâli (6.1. Yerde bulunma hâli, 6.2. Zamanda bulunma hâli) 7. Çıkma hâli 8. Görelik hâli 9. Hedef hâli 10. Hitap hâli 11. İlgi hâli 12. Karşılıklılık hâli 13. Karşıtlık hâli 14. Katma hâli 15. Kıyaslama hâli 16. Miktar hâli 17. Nesne (yükleme) hâli 18. Niteleme hâli 19. Nitelenen (tamlanan) hâli 20. Özne hâli 21. Sebep hâli 22. Sınırlandırma hâli 23. Sıralama hâli 24. Soru hâli 25. Tekrar hâli 26. Üsteleme hâli 27. Varlık hâli 28. Varma hâli 29. Vasıta hâli 30. Yerine geçme hâli 31. Yokluk hâli 32. Yönelme hâli 33. Yüklem ismi hâli” (Daşdemir, 2015: 69-96).

Çalışmada, Daşdemir (2015) tarafından oluşturulan işleve dayalı bu sınıflandırma kullanılarak Giresun ili ve yöresi ağızlarında +IA hâl ekinin işlevsel kullanımının ve her bir işlevin söz dizimi içerisindeki görevinin tespiti amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılan ağız metinleri, Demir ve Aydoğdu (2009) tarafından hazırlanan *Giresun ili ve Yöresi Ağızları* adlı eserden alınmıştır.

2. +IA Hâl Eki

+IA hâl eki, *ile* edatının ekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Başta vasıta, birliktelik bildirmek olmak üzere söz diziminde birçok işlevde kullanılmaktadır. Bu hâl eki, araştırmacılar tarafından farklı terimler ve başlıklar altında ele alınmaktadır. Ek ve işlevleri ile ilgili bazı araştırmacıların görüşleri şu şekildedir:

Ergin, “*Instrumental Eki*” başlığı altında, kelime grupları ve cümlede fiilin kendi vasıtasıyla, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için ismin vasıta hâlinde bulunduğunu belirtmektedir. Instrumental ekinin fiilin ne ile, kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını anlatmak için isme getirilen bir ek olduğunu ve asıl işlevinin “*vasıta*” bildirmek olduğunu belirtmekte ve zaman ile tarz ifade etmesinin de bu işleve dayandığını söylemektedir. Ergin, Türkçede vasıta hâli ekinin “+In / +Un” olduğunu, zaman içerisinde işleğini kaybederek görevini “*ile*” edati ve onun ekleşmiş biçimi olan “+IA” ekine bıraktığını kaydetmektedir. (Ergin, 2003: 237-238).

Banguoğlu, +IA hâl ekine “*Dış Çekim Hâlleri*” başlığında “*Kimle Hâli*” olarak yer vermiştir. Dış çekim hâllerini, daha az işlek isim çekim ekleri olarak tanımlamış ve *kimle hâli*, *kimce hâli*, *kimli hâli* ve *kimsiz hâli* olarak dörde ayırmıştır. Kimle hâlinin adın “*bilelik hâli*” (Bıçak-la kesti) ve “*birlikte hâli*” (sociatif, Doktor-la geldiler) olmak üzere iki farklı durumunu karşıladığını ifade etmiştir. Ekin, vurgusuz olduğunu ve “*ile*” edatının ekleşmesinden ortaya çıktığını, Eski Türkçedeki “+In / +Un” ekinin yerini aldığını belirtmiştir. Kimle

hâlindeki adların da yer yön hâllerindekiler gibi en çok cümlede isimleme olduğunu, hâl ve zaman gösteren birçok zarfların yapımına girdiklerini söylemiştir (Ör. *tatlılıkla, zamanla*) (Banguoğlu, 2007: 329-330).

Korkmaz, “*Vasıta Durumu*” başlığı altında, vasıta durumunu adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılışta “*vasıta*” olarak kullanıldığını veya “*birliktelik*” ifade ettiğini gösterme durumu, şeklinde tanımlamış ve ekinin “*+(y)IA (<+(y)IE < ile)*” olduğunu belirtmiştir. Eski Türkçede bu durumun “*+In / +Un*” ekiyle karşılandığını ancak bu ekin zamanla canlı kullanılmasını yitirip günümüzde “*yazın, kışın, gücün (zorlukla), ansızın, için için, ilkin*” gibi kalıplaşmış zarflar oluşturduğunu ve yerini “*ile*” edatına bıraktığını, bugün kullandığımız “*+(y)IA*” ekinin de bu “*ile*” edatının ekleşmesinden oluştuğunu ifade etmiştir. Ekin dilimizdeki başlıca işlevlerini de şu şekilde sıralamıştır: “**1. Fiildeki oluş ve kılışın hangi “vasıtayla” gerçekleştiğini bildirir, 2. Adı fiile “birliktelik, beraberlik” ilişkisiyle bağlar, 3. İki çeşit ögeyi birbirine bağlama görevi yüklenir ve genellikle “ve” bağlacının yerini tutar, 4. +IA vasıta durumu eki adı fiile veya bir diğer cümle ögesine zaman ve miktar bildirme ilişkisiyle bağlar, 5. +IA eki, çeşitli anlam ve işlev nicelikleri taşıyan tarz zarfları oluşturur**” (Korkmaz, 2003: 317-324).

Karaağaç, “*Araç Durumu*” başlığı altında söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin bir varlığın aracılığı ile ve onun ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için adın araç çekimine girdiğini ifade etmektedir. Bu durum çekiminin, hem edatlı hem ekli olduğunu belirten Karaağaç, araç ek veya edatının, eylemin “*ne ile, nasıl, ne zaman*” yapıldığını ifade etmek için ada getirildiğini, bu sebeple de araç çekiminin, “*durum, tarz, zaman, neden, sonuç, vb.*” birçok bilgiyi, birer durum niteleyicisi olarak yükleme iliştiirdiğini kaydetmektedir. (Karaağaç, 2012: 344).

Kahraman, “*Araç-Birliktelik Durumu*” başlığı altında Eski Türkçe döneminde araç-birliktelik durumu için “*+In / +Un*” ekinin kullanıldığını belirttikten sonra bu ekin artık Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış olarak bazı sözcüklerde (ansızın, güzün, ilkin, kışın, yazın ...) karşımıza çıktığını ve Türkiye Türkçesinde yerini “*ile*” edatı ve onun ekleşmiş biçimi olan “*+IA*” ekine bıraktığını ifade etmektedir. Kahraman, ekin iki temel işlevi olduğunu söylemekle birlikte bu iki temel işlevin bazı alt işlevleri kapsadığı görülmektedir: **1. Araç bildirme işlevi (a. Yapışın yapılışına, oluşun gerçekleşmesine etkin olarak katılan, buna doğrudan katkı yapan ve kullanılışı sırasında genellikle değişime uğramayan “araçları bildirme”, b. Yapışın yapılışına, oluşun gerçekleşmesine edilgen olarak katılan, kullanılan ve kullanılıştta genellikle değişime uğrayan “araçları bildirme”, c. Yapışın yapılışını, oluşun gerçekleşmesini sağlayan, bunda doğrudan etkili olan “nedenleri bildirme”), 2. Birliktelik bildirme işlevi (a. Durum bildirme, b. Nicelik bildirme, c. Karşılaştırma bildirme, d. Karşılıklılık bildirme, e. Yönelme-yaklaşma bildirme, f. Konu bildirme, g. Zaman bildirme, h. Yöntem bildirme, i. Neden bildirme)** (Kahraman, 2007: 70-77).

Boz, “*Tümce Düzeyinde Dizime Bağlı Anlamsal İşlevler ‘Durumlar’*” başlığı altında ele aldığı birliktelik durumu ekinin “*+(y)IA*” olduğunu ve aslında ekleşme yolundaki bir edat olan “*ile*”den geldiğini ifade ederek bu edatın bugün yazımda hem ek olarak bitişik hem de edat olarak ayrı yazıldığını belirtmiştir. Birliktelik durumu ekinin söz dizimsel işlevinin adları eyleme bağlamak olduğunu, bundan başka adları edatlara, diğer adlara ve yardımcı fiillere de bağlayarak söz öbekleri oluşturduğunu eklemektedir. Boz, ekin temel anlamsal işlevinin ise birliktelik olduğunu, eklendiği adın tümcede eylemin kendisiyle birlikte veya kendisi aracılığıyla yapıldığını bildirdiğini, söz öbeklerinde de temel anlamsal işlevinin yine birliktelik/araç olduğunu söylemektedir. Ekin anlamsal işlevlerini de şu şekilde sıralamaktadır: “**1. Ad-eylem bağlantısında anlamsal işlevi, tümcede/tümcecikte; belirteç tümleci (birliktelik, araç, durum, neden, süreç, başlangıç vd.) yapmaktır. 2. Ad-ad bağlantısıyla kurulan birliktelik öbeklerinde temel anlamsal işlev, birlikteliktir. Ad-ad bağlantısıyla kurulan ikileme öbekleri, tümcede belirteç tümleci olarak görev yaparlar**” (Boz, 2012: 18-20).

Sev, “*Vasıta Hâli*” başlığı altında, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hâldir, tanımını yapmış ve bu hâlin ekli olup ismi fiile bağladığını belirtmiştir. Fiilin ne ile, kim ile yapıldığının yanında zaman, tarz, durum bildirdiğini de ifade etmiştir. Tarihî Türk lehçelerinde bu hâl için kullanılan ekin “*+In / +Un*” olduğunu, Türkiye Türkçesinde bu ekin artık kalıplaşmış zarflar oluşturduğunu, bunun yerine Türkiye Türkçesinde bu hâlin “*ile*” edatı veya bunun ekleşmiş şekli olan “*+IA*” ekiyle karşılandığını kaydetmiştir. (Sev, 2007: 496). Ekin Tarihî Türk lehçelerindeki işlevlerini de şu şekilde sıralamıştır: “**1. Vasıta bildirir, 2. Birliktelik bildirir, 3. Zaman bildiren kelimelere eklenerek, zaman zarfları kurar, 4. Hâl zarfları kurar, 5. Berkitleme vazifesi görür, 6. Bir işin karşılıklı yapıldığını belirtir, 7. ... olarak manası katar**” (Sev, 2007: 497-504).

Buran, “*Vasıta Hâli (Instrumental)*” başlığı altında kelime grupları ve cümlede fiilin kendi vasıtasıyla, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için ismin vasıta hâlinde bulunduğunu ifade etmektedir. Fiilin ne ile, kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını ifade etmek için ismin vasıta hâli eki aldığı belirtilmekte ancak buna rağmen bazı araştırmacıların eserlerinde vasıta hâline yer vermediklerini de eklemektedir. Eski Türkçe döneminde vasıta hâli için kullanılan asıl ekin “+In / +Un” olduğunu, bununla beraber “+la, +birle, +IIA (<ile)” şekillerinin de kullanıldığını, Türkiye Türkçesinde ise “+In / +Un” ekinin sadece kalıplaşmış olarak bazı sözcüklerde varlığını devam ettirdiğini ve yerini “ile” edatının eklenmiş biçimi olan “+IA” ekine bıraktığını ifade etmektedir (Buran, 1996: 235). Vasıta hâli ekinin diğer hâl ekleri gibi eklendiği fiilin anlamına bağlı olarak birçok farklı hususları ifade ettiğini belirten Buran, Türkiye Türkçesi ağzlarında vasıta hâlinin üstlendiği işlevleri şu şekilde sıralamaktadır: “**1. Vasıta bildirir, 2. Birliktelik bildiri, 3. Zaman bildirir, zaman zarfları kurar, 4. Hâl-durum zarfları kurar, 5. Berkitme vazifesi görür, 6. Bir işin karşılıklı yapıldığını belirtir, 7. ... olarak manası katar, 8. -ıp / -ip gerundiumuna eklenerek onun anlamını kuvvetlendirir.**” (Buran, 1996: 260-264).

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle bütün araştırmacıların +IA hâl ekinin temel işlevinin “*vasıta/araç*” ifade etmek olduğu noktasında görüş birliği içerisinde olduğu görülmektedir. Yine araştırmacılar tarafından ekin bu temel işlevinin yanı sıra birçok farklı işlevleri olduğu da ifade edilmektedir. Ancak “*vasıta/araç*” haricinde farklı işlevleri de olsa ekin, bu işlev farklılıkları dikkate alınmadan araştırmacılar tarafından bütün işlevleriyle tek bir başlık altında değerlendirildiği görülmektedir.

3. Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında +IA Hâl Ekinin İşlevsel Kullanımı

Giresun ili ve yöresi ağzları, daha önce hazırlanan çalışmalara dayanılarak yapılan tasnife göre ana ağız gruplarından Batı Anadolu grubu ağzları içerisinde; Sinop (Boyabat yöresi hariç), Samsun (Havza ve Lâdik yöreleri hariç) ve Giresun (Şebinkarahisar ve Alucra yöreleri hariç) ağzlarıyla beraber V. alt ağız grubunda yer almıştır. Şebinkarahisar, Alucra (daha sonra ilçe yapılan) Çamoluk, V. alt ağız grubunun dışında kalmıştır. Bu ilçeler ve çevresi Havza, Lâdik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç) ve Mesudiye (Ordu) yöreleriyle ortak özellikler taşıdığından VI. alt ağız grubunda değerlendirilmiştir (Karahan, 1996: 2, 117).

Giresun ili ve yöresi ağzlarında +IA hâl ekinin ölçünlü dildeki kullanımının yanında; ile edatının kök ünlüsünün korunması, ünsüz benzeşmesi, ek genişlemesi, ek yığılması gibi sebeplerle değişime uğramış şu şekilleri de kullanılmaktadır:

+ıla, +ile

+lan, +len / +ılan, +ilen

+na, +ne / +ına, +ine, +una

+nan, +nen / +ınan, +inen +unan, +ünen

+nannık, +nennik / +ınannık

Giresun ili ve yöresi ağzlarında +IA hâl ekinin yer aldığı hâl kategorileri ve söz dizimi içerisinde üstlendikleri görevler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. +IA hâl ekinin işlevsel kullanımı

Kullanılan İşlev	Kullanılan Görevler	Kullanım Sıklığı	Toplam Kullanım Sıklığı
Vasıta hâli	Vasıta tümleci	175	175
Beraberlik hâli	Beraberlik Tümleci	63	93
	Hâl zarfı	30	
Karşılıklılık hâli	Karşılıklılık tümleci	63	63
	Hâl zarfı	39	
Niteleme hâli	Hâl tümleci	17	58
	Belirtme/niteleme sıfatı	2	
İlgi hâli	İlgi tümleci	23	23
Sebep hâli	Sebep tümleci	6	9
	Hâl zarfı	3	

Zamanda bulunma hâli	Zaman tümleci	4	4
TOPLAM		425	425

Tablo 1 incelendiğinde ekin en fazla vasıta hâli, en az ise zamanda bulunma hâli işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Ekin söz dizimindeki işlevlerine göre yer aldığı hâl kategorileri ve üstlenmiş olduğu görevlerle ilgili bulgular şu şekildedir:

3.1. Vasıta Hâli

Eylemin hangi vasıtayla, ne sayesinde, ne kullanılarak gerçekleştiğini/gerçekleştirildiğini gösteren hâldir (Daşdemir, 2015: 93). Ek, yöre ağzında toplam 172 kez vasıta hâli işlevinde kullanılmış olup tamamında vasıta tümleci görevindedir.

3.1.1. Vasıta Tümleci Görevi

1. *buranın havasıyla şey yapıyoruz, isdanbulda duramıyoruz_biz.* (1/4)
2. *u zamanlar öküzle çift süredik.* (1/5)
3. *on beş_sene evvel öküzle ekıydik, biçıydik.* (1/6)
4. *birisi_de gezmiē gelmiş bu arabaynan.* (1/8)
5. *unun vasıtasıyla yetimhāneye, ırıya atdılar.* (3/18)
6. *ha unnan barabar, unnan barabar el_işi edıydik.* (3/32)
7. *ha unnan barabar, unnan barabar el_işi edıydik.* (3/32)
8. *arabalar_inan şindki direktorlar var.* (4/10)
9. *onnar_inan yapıyler.* (4/11)
10. *çayırların alafını, ekinnerin samanını goruk. içeriye onnar_inan beslerük.* (4/14)
11. *direktor_ūnan sürerük.* (4/24)
12. *ölüm_ūnan annaşdı. telefon_unan.* (4/37)
13. *sōna dūr gelinde allahın emriyle işde üş gere dūr gelünür, dört kere gelünür.* (5/16)
14. *şōtu bişip yidımı ókuz arabasıynan harmana çekeller.* (6/20)
15. *tohumu alıp gücāna güfuyunan saça saça gider.* (6/65)
16. *aķranlarımız_da gine ismiyenen emine, fatma, ayşā.* (6/89)
17. *biz eşimizin ismiyenen çārırık.* (6/92)
18. *yazma ile bālādılar dizimi* (7/24)
19. *benim çocuklūm zamanında bizim atalarımız, büyüklerimiz, reşberlikle geçinirdi.* (7/40)
20. *bayanlar atnan gelin almaya atnan giderlerdi.* (8/66)
21. *bayanlar atnan gelin almaya atnan giderlerdi.* (8/66)
22. *ılık, ğan ılık suyunan ilēnlere ğoyılardı suyu.* (9/16)
23. *ğörtücü usulüyenen evlendim_de ğalamın_ōlu_idi yabancı değil.* (10/1)
24. *ğalePden, diyārbekirden bütün şark, burdan gelür_geçerdi ğayvannan.* (11/15)
25. *ermenileri, rumları burdan giresun yoliyenen çou denize töküldü, çou da geşdı ğétdiler ermenistana.* (11/26)
26. *ğayvan_da bulamadım, bir merkeb_inen sandukları yukledük.* (11/57)
27. *hemen yanıma yanaşdı ğayvanna, ğarannuk_ğóz_ğözü_ğormī.* (11/65)
28. *öküz arabalarıynan sap daşıduk, oraķnan ākin biçdük.* (12/4)
29. *öküz arabalarıynan sap daşıduk, oraķnan ākin biçdük.* (12/4)
30. *yā yok diyeceksin, töbe edeceksin benā sormayacāna yoksa bu dēnēnen senin depāna.* (13/54)
31. *ondan sōna, neyenen aldın.* (14/66)
32. *aladırnen tek tek köye geliyok.* (16/5)
33. *def çalıydu, ğarılar āzıyne türkü sōlıydu, oynanıydu.* (19/71)
34. *tekerleme dēler ki ot biçimi neyle gidecek.* (20/16)
35. *usturaynan kesıylardı.* (20/45)

36. atın üstünde, **atna**, atına giderdi. (20/68)
37. atın üstünde, atına, **atna** giderdi. (20/68)
38. **biçānan** bölle oynar, işde şöle şöle şey yapallardı. (20/77)
39. çocū ğan ılıcağ **suynan** çimdürüllerdi. (21/23)
40. ya bi yemek **bi_şisi** getirüllerdi tas **inan**. (21/35)
41. **göbēni** keserdi. **biçānan**. (22/17)
42. **ğoğmasın_diyē** duzlu su **ile** yapallardı. (22/27)
43. **esKilerden ğalma**, **esğilerin** usluların **öretmesiynen** bilmem **bi_ısicā** mısıcā bırakıydu. (23/6)
44. **kırğ_ğaşuğ** **suyna** yuyarduğ, bölle. (22/40)
45. e **kaıdla**. mesela **horuzle** ya da mesela **senin şimdi biraz ğalin vağdin yerinde di mi**. (24/28)
46. e **kaıdla**. mesela **horuzle** ya da mesela **senin şimdi biraz ğalin vağdin yerinde di mi**. (24/28)
47. e **seni horuzla** çārurduğ. (24/29)
48. **elektirīnen** **girīylar**. (26/46)
49. u ebeler **kesīydu**, temiz **cilet_inen**. (29/8)
50. bölle **göbēn şeyini ciletnen** kesīylardı. (29/9)
51. bir **ħafta sōra** turan **ğüneş**, **kızım tatile çıkısın dedī** andan itibaren **helekopterlerle** beraber bizim üç bin **filan** bi mevcut. (31/24)
52. **biz u zaman kompile helekopterlerle** beraber **kıbrısa geşdik**. (31/26)
53. **bizim başımızdaki geğerken otobüslerle**, **sivil arabalarla**, **askeri arabalarla** **gıtdik** mersine ğadar ama **şindi** ordan on **ğışı**, on **ğışı** **helekopterlerle** beraber **ğētdīmiz_ıçin ğarşıya**, **biz ğarşıda** **ğötürürler** bi ekin tarlasının içine **indirdiler**. (31/28)
54. **bizim başımızdaki geğerken otobüslerle**, **sivil arabalarla**, **askeri arabalarla** **gıtdik** mersine ğadar ama **şindi** ordan on **ğışı**, on **ğışı** **helekopterlerle** beraber **ğētdīmiz_ıçin ğarşıya**, **biz ğarşıda** **ğötürürler** bi ekin tarlasının içine **indirdiler**. (31/28)
55. **bizim başımızdaki geğerken otobüslerle**, **sivil arabalarla**, **askeri arabalarla** **gıtdik** mersine ğadar ama **şindi** ordan on **ğışı**, on **ğışı** **helekopterlerle** beraber **ğētdīmiz_ıçin ğarşıya**, **biz ğarşıda** **ğötürürler** bi ekin tarlasının içine **indirdiler**. (31/28)
56. **bizim başımızdaki geğerken otobüslerle**, **sivil arabalarla**, **askeri arabalarla** **gıtdik** mersine ğadar ama **şindi** ordan on **ğışı**, on **ğışı** **helekopterlerle** beraber **ğētdīmiz_ıçin ğarşıya**, **biz ğarşıda** **ğötürürler** bi ekin tarlasının içine **indirdiler**. (31/29)
57. **dā neynen** **gelecē** de belli **deil**. (31/40)
58. **biz gözümüzle** **ğörüyoğ**, bölle **açık arazide**. **gözümüzle** **ğörüyoğ**. (31/49)
59. **biz gözümüzle** **ğörüyoğ**, bölle **açık arazide**. **gözümüzle** **ğörüyoğ**. (31/49)
60. **gemiyle** **geldi** bizim **silahlatımız**. (31/59)
61. **ħā** undan **geri Sabaçça** **perşemme** **ğünü** **bi_dā** **geldiler**, **atlar_inannık**. (32/3)
62. **adam dēmiş** ki **ben ney_inen** oTladıcām. (38/2)
63. **beyime** **ismiynen** çārırdım. (39/39)
64. **elimiz ayāmız** **yansa zeytinyāinen** ona **ilaç** **yapardık** **yansa**. (39/62)
65. **başımız ārīdında** **patates** **soyar**, **yaşmakla** **sarar**. (39/67)
66. **gözümü** **biz ısaç** **suynan** **yıkardık** bölle. (39/67)
67. bölle **ışlıkla** **ğösterürmüş** **döşünü**. (40/14)
68. **adam dēmiş**, **ben** **bunu neynen** **atladacām**. (41/2)
69. **moturnan** **baraba** **ğētdük**. (42/12)
70. **ğomotannar unnar** **hep at_inan** **ğēdi**. (42/66)
71. **bī_ğün**, **bī_ğün** **idare** **edeceksin** bir **ekmēnen**. (42/75)
72. **ğavur at_unan** **bile** **ğelmiş** (43/54)
73. **ğavur**, **āliya āliya** **ben neynen** **ğidecām** **param** **yoğ** (43/70)
74. **var**, **onu** **allahın izniyle** **cannandıracāğ**, **esgi tarihi** **eselleri**. (45/71)

75. gine öle de şindik arabay**la** gidilî. (46/42)
76. biz bile şöle az yetiştüyoduk, ta kadınnar içine girdik de kadınnar bizi dayānan ğapıya atıydu. (46/64)
77. bi de bakî evün arKasından, atlılar üsdünde beyaz ğeyim ile, öle at **man** geçellermiş. (47/32)
78. şeyle ip ile, şeyle. (47/54)
79. şeyle ip **ile**, şeyle. (47/54)
80. şeyle ip ile, şeyle. (47/54)
81. gazma **ile** ā böle eşe eşe sınır ayrullar. (47/54)
82. şişle de yapıylerdi, miline de. (48/48)
83. şişle de yapıylerdi, miline de. (48/48)
84. iplinen bālallardı, ordan kesellerdi. (53/84)
85. olmaz derdi hızan, derdi eliylen bakardı işde. (54/36)
86. ayāmızla yörüdük, geldik. (54/52)
87. biraz el **inen** hareket yapmış. (55/7)
88. allahın emri, peyğamberimizin sünnetiyen **nen** senin ğızın anşıyı ölüm musdafıya isTiyem allahın emrüynen der. (55/54)
89. allahın emri, peyğamberimizin sünnetiyen senin ğızın anşıyı ölüm musdafıya isTiyem allahın emrüynen der. (55/55)
90. u kül orıya eve gidıye ayānda onunna u evüne sahip çıkacak ğız. (55/138)
91. gelin basar ona ayāy **nannık** onu ğırar urda. (55/152)
92. varmış ācın aha burasına böle ne mihi vurmüş, ğirebinin ktipisinen. (55/174)
93. he allahın emriy**nen** ğet, ğitdiysen yani. (56/19)
94. mallar da yatargine kalğargine giderdik ğaynannarnan. (58/69)
95. piring didiyuk, onnan yapıyoz. (61/6)
96. araba yollıysa arabay**la** götürür. (62/25)
97. şeyle çarıysın. (62/17)
98. araba yollu de**ilse** motur**la** gider u ğarşı yağalara dōru. (62/25)
99. şeynen. şeker **inen**, yā y **inen** ras gele yaparum. (65/34)
100. şeynen. şeker **inen**, yā y **inen** ras gele yaparum. (65/34)
101. şeynen. şeker **inen**, yā y **inen** ras gele yaparum. (65/34)
102. ğamuru güzel gene yürurum elim **ine**. (65/35)
103. hā burıya sahan bırakıyok şeye, ayay**la** gelinner tepî. (66/65)
104. içeller hep isladır suy**unan**. (66/65)
105. hā öle ğırğ gün oldu mudu, ısıcak su**yla** hā öle yuyusun. (66/99)
106. hā öle ğırğlyken duzlu su**yla** yuyusun a öle. (66/99)
107. bi hafda bi dönem duzlu su**yla** yuyular. (66/100)
108. ğaba duz ğuyub hā öle ince duz, su ğuyub ısıcak su**yla** hā öle bebē çimdürtüyle. (66/101)
109. ğırğlyken öle bi hafta duru su**yla** yuyduk, bi hafta duzlu su**yla** yuyduk. (66/103)
110. ğırğlyken öle bi hafta duru su**yla** yuyduk, bi hafta duzlu su**yla** yuyduk. (66/104)
111. ğırğı çıkıdı mı da ısıcak su**yla** yuyduk. (66/104)
112. doğtur hā burdan geçiyo, arabay**la** hā buralardan geçiyo şindik. (66/112)
113. mektüb **ıla** haber alıyoduk mektüb ile. (66/141)
114. mektüb **ıla** haber alıyoduk mektüb **ile**. (66/141)
115. kımyonu var, kımyon **unan** domruk çekî ormandan. (67/59)
116. öle bi ğeçim **inen** gidiyo öle. (67/61)
117. urdan ğayığlarnan beraber, ğayığlar doluyodu burda. (69/38)
118. u moturlarnan beraber, ğayığlarnan denizde dolaşıyodu. (69/41)
119. u moturlarnan beraber, ğayığlarnan denizde dolaşıyodu. (69/41)

120. *şindi tallamızda da olmī, ters de gétmī allahın izniy**nen**.* (69/54)
121. *biz de allahın emriy**nen** peygamberin güvvetiylen sizinle hısım olmaya geldük dıyoduğ.* (71/3)
122. *biz de allahın emriy**nen** peygamberin güvvetiyle**n** sizinle hısım olmaya geldük dıyoduğ.* (71/3)
123. *usluların şejiyle razısıyla.* (71/24)
124. *usluların şejiyle razısıyla.* (71/24)
125. *he donadulardı odı ip_ilen, ğırnab_ılan gerellerdi.* (71/47)
126. *he donadulardı odı ip_ilen, ğırnab_ılan gerellerdi.* (71/47)
127. *allahın emriyle isdenil̄di.* (76/88)
128. *iple bālicağsın eşi bānan.* (78/6)
129. *iple bālicağsın eşi bānan.* (78/6)
130. *duzla suyla yūcağsın.* (78/14)
131. *duzla suyla yūcağsın.* (78/14)
132. *haFif duzlu suyla yuacağsın.* (78/14)
133. *duzlu sula.* (78/14)
134. *çocuk bişī, u bişiri ya āzı, kağçalar bişiri unun_ için duzlu suyla güzel çimdürüllerdi.* (78/15)
135. *önce suyna çimdirecekler.* (78/17)
136. *hē duz atacağ. duzlu suyna yıkicen.* (78/18)
137. *süd_ünen eder yedürüller.* (78/32)
138. *sırna, malna geçinürdü hergez.* (78/45)
139. *sırna, malna geçinürdü hergez.* (78/45)
140. *unnara hā bōle ayānan, hā bōle elinen, hā bōle edicēdi.* (78/93)
141. *unnara hā bōle ayānan, hā bōle elinen, hā bōle edicēdi.* (78/93)
142. *sōra parasıyna aldı, ördü millet.* (78/105)
143. *sōra bobasına bi_şī vasıtasıyla sōleller.* (79/8)
144. *şindi ğaçma maçma yok hergez hep düünnen gedīyi.* (79/32)
145. *kartla. kartla. esgiden çārīduğ, düünümüz var, düünümüze gelin.* (79/66)
146. *kartla. kartla. esgiden çārīduğ, düünümüz var, düünümüze gelin.* (79/66)
147. *gelin eve girdine damanıyla bōle vurur geçer içeriye.* (79/81)
148. *bōle herkeş ismiyle şe yapīduğ.* (80/4)
149. *kimi dağıyla çārur, kimi adamıla, kimi selam_ıla, kimi öle bōle çārullar.* (80/20)
150. *kimi dağıyla çārur, kimi adamıla, kimi selam_ıla, kimi öle bōle çārullar.* (80/20)
151. *kimi dağıyla çārur, kimi adamıla, kimi selam_ıla, kimi öle bōle çārullar.* (80/20)
152. *allahın yemiyle işde varıp ekīyik işde şēmizi.* (80/66)
153. *yaş ölçme demiri var. bunna beraber ācı ölçdüler.* (81/23)
154. *bıçağla, el bıçāyla.* (83/17)
155. *bıçağla, el bıçāyla.* (83/17)
156. *zıbınarımı her şelerini kendi ellerimle yaptım.* (83/23)
157. *iki barmālan çocū çevürüp de alamadın mı, dedi una.* (83/53)
158. *başlı da o şartla ben gendim bititdim.* (84/27)
159. *şōle_yene şu parmām_inan şōle, şōle, şōle u kırık yerini, u kemī urda bulīdım.* (86/2)
160. *yannız yumurtaylan ödum unu.* (86/4)
161. *iki gün, üç gün sonra gelen çocukların yani şeylerimin gollarına bakīdim_elimle.* (86/7)
162. *şe ile maKasla, cilette bi şe.* (87/72)
163. *şe ile maKasla, cilette bi şe.* (87/72)
164. *şe ile maKasla, cilette bi şe.* (87/72)
165. *şe ile maKasla, cilette bi şe.* (87/72)
166. *he olum atlarnan giderdik öle arabalar youdu.* (89/20)

167. *giderdik atla kona göçe gene beş günde varıdık yaylamıza.* (89/20)
 168. *böle arabalarla vaying viying yödu* (89/25)
 169. *tuzlu suyla çalkardık.* (90/3)
 170. *unlan hamur yurullardı.* (90/13)
 171. *unlan böle hamur yapallardı, sıcaK_gine.* (90/13)
 172. *hē hē, esgiden yelle yurd_ile geçinilidu.* (90/37)
 173. *hē hē, esgiden yelle yurd_ile geçinilidu.* (90/37)
 174. *altına mezar yerini bayā çevürmüşler daş_ıla.* (92/33)
 175. *u_dışı da çevürdüler, şindi telle dışını çevürdüler.* (92/33)

3.2. Beraberlik Hâli

Cümledeki yargının gerçekleşmesinde *özneye* ya da *nesneye* eşlik eden veya onlarla birlikte yargıya konu olan ögeyi gösterir (Daşdemir, 2015: 74). Ek, yöre ağzında toplam 93 kez beraberlik hâli işlevinde kullanılmış olup bunlardan 63 tanesinde beraberlik tümleci, 30 tanesinde ise hâl zarfı görevindedir.

3.2.1. Beraberlik Tümleci Görevi

1. *bi hanım_inan bī_ben vardım.* (1/7)
2. *meselā has derdük haslardan çamaşur hē. haslıkdan yapardılar. ondan sōna onnen gelin olıdu.* (4/82)
3. *şu ikisi buniynan şu arkadaki bir şuniynan.* (7/64)
4. *şu ikisi buniynan şu arkadaki bir şuniynan.* (7/64)
5. *yenge dellerdı ona. onunan gelin alma yaparlardı.* (8/66)
6. *adam_inan gētdük bazara.* (11/76)
7. *şimdi loğman hekim, nerē giderse amelıyete o da onnan berāber gider_ı_mış.* (13/8)
8. *şimdi de seni mi gönderdi, demiş. gētmırım. baş_inan gētmedim, demiş.* (14/72)
9. *hav hav baş_inan da gētmēcem.* (14/72)
10. *gētmırım, sennen de gētmēcem demiş.* (14/74)
11. *bu göcā lō lō başının da_mı hatırı, bununnan geldim, demiş.* (14/80)
12. *çocuk oldu_mu şindi ğırıklı çocuğnan cenazeye gētmezdük* (21/9)
13. *doğdur yödu, köy ebeleriynen.* (21/22)
14. *yani şeyle beraber, sopayla beraber u arpanın yani u ğabū çıkdı_mıdi içi ğalyudu.* (24/42)
15. *yani şeyle beraber, sopayla beraber u arpanın yani u ğabū çıkdı_mıdi içi ğalyudu.* (24/42)
16. *una bi gün akşama ğadar talla ğazdı anasıyla beraber.* (24/48)
17. *ōle sanki uçak sesi çıkarır gibi, böle bi ultuynan ğağdı, gētdi.* (25/36)
18. *işde bobamın bacısı, u çocūnan ğaldı.* (26/30)
19. *sen burıya giT_de durma da gel de benle dur diye_bilın mi, yok.* (28/8)
20. *oniynen biz yatıyuk.* (29/23)
21. *buranın bilen arkadaşlarıynan_baraba geziydük.* (42/22)
22. *unnar hazırlyıp yüz_başıynan barabar yiyp içilar.* (42/50)
23. *ben çarşıda boyna u_yan bu_yan arkadaşlarnan her tarafa gezıyduğ.* (42/55)
24. *beni demiş, dedemnen para ğoydūmuz yere götürseler de u parayı urdan alsam, demiş.* (43/3)
25. *gelin ğaynanasına zerik bakma yoluna gidelim sennen diyerekden götürmüş.* (43/16)
26. *bu dedüm evliyaynennik şu karşıda duman var. bak, urda evliya var.* (47/29)
27. *emineyle dā su yollarında, ğıyı_köse arıyık.* (47/37)
28. *ğayınbabamızıla yemek yemezdik, ayrı verdük.* (53/60)
29. *ben de odun daşımā gidcēm dāya, dayımın çocuklarıynennik.* (55/23)
30. *külnen_barabar ğıza iki miğ verürler.* (55/139)
31. *herkeş malıynan melalıynan sürer, gider.* (58/69)

32. herkeş malıynan melalinyan sürer, gider. (58/69)
33. ha buradan çıkdı mezellikden. beyaz at **inan** billik. (58/120)
34. ayrı ev yödu. ğaynata, ğaynana içine. dörd dene ğaynımla gelin oldum ben. (60/13)
35. yani ğomşuyla beraber düüne bi dene ğız evi, bi dene olan evi olıye. (62/17)
36. ğonşularım **inan** bile ğediyim, geliyim, göçüyüm. (65/13)
37. mısır unuynan, piriñ ğat ya bulğur ğat. (65/28)
38. ğonşular ile hē hē ğonşular. (66/141)
39. bacı ben vardı emme şindik türkü sölüyoldı cinnen de (66/152)
40. ıyarız qadınarla. (67/47)
41. onnarla beraber buradan uqarı yaylıya gidiyoduğ. (69/17)
42. eylüle ğadar yaylalarda o mallarnan beraber millet şe yapıyodu zaman geçiriyodu. (69/20)
43. malımıznan beraber ğediyoduğ yoldan uqarı. (69/28)
44. onnarnan barabar ğediyoduğ. (69/29)
45. hocaynan bunu yapdurdum ben hep. (70/23)
46. elçiyile barabar. (71/17)
47. parayla da ğınayı eline ğoyıylardı. (71/36)
48. öğrencilerle bi yere gezmeye ğetmişler. (73/3)
49. ğaynanamla yaşıyudum. (75/39)
50. ğaynanıyle ğaynatiyle durduğ, ğaynatiyle hiç sōlemeden öldü. (75/41)
51. ğaynanıyle ğaynatiyle durduğ, ğaynatiyle hiç sōlemeden öldü. (75/41)
52. unnar da söylerdi yani bizimle billikde (76/20)
53. baq esgiden ğızım imam niqaı hocayla yapılıyudu. (79/86)
54. ğaynatamıyla bi sorFada yemek yemedim iki ay. (79/94)
55. ya şindik gene şindiki ğızlar, yani mesela beyiyile ğedıyi ayrı eve. (79/103)
56. tabi ğızla yapıdū zaman silah atılıydu. (79/109)
57. benim ğızım da onunu duruyo. (82/28)
58. orda damadla beraber biraqırdı, o şekil dönerdi. (84/48)
59. sabunnan barabar tasın içine ğoydum. (86/18)
60. şimdi elinde bi yara olsa maydunuzu toplardım, elinin içinde ovarđım. zeytin yaınan barabar. (86/23)
61. ğaynana, Qaynata, böyük abisi varsa yahut emmiden dayıdan varısa yanına alıp gidıyudu olan annesiyle barabar. (87/92)
62. yakın akrabalarıyla barabar. (87/93)
63. unnarla gidip sözüntü kesıyulardı, öle alıyulardı. (87/93)

3.2.2. Hâl Zarfı Görevi

1. paket **ilen** loğum ğötürilardı. (2/4)
2. davulla zurnayla getirilür. (5/46)
3. davulla zurnayla getirilür. (5/46)
4. kemeñeynen beraber veya ki davul zurnaynan dün yapılır. (8/62)
5. kemeñeynen beraber veya ki davul zurnaynan dün yapılır. (8/63)
6. oynanıydu. erkekler de ğapıdan kemeñeyne. öle ğarı erkek, hiç birbirini görmezdi. (19/72)
7. u zamanda ne bulacan da verecen. bi_şı yödu_ki. şindi şeker_inen, şunıynan. bunıynan gidıylar, çiçeynen. (20/51)
8. u zamanda ne bulacan da verecen. bi_şı yödu_ki. şindi şeker_inen, şunıynan. bunıynan gidıylar, çiçeynen. (20/51)
9. u zamanda ne bulacan da verecen. bi_şı yödu_ki. şindi şeker_inen, şunıynan. bunıynan gidıylar, çiçeynen. (20/52)

10. *u zamanda ne bulacan da verecen. bi_şî yōdu_ki. şindi şeker_inen, şunıynan. bunıynan gidîylar, çiçēy^{nen}.* (20/52)
11. *bōle şeyin üzerine guyallar, önde oynallar gelenner, kemeñçī^{le}, davulla.* (32/10)
12. *bōle şeyin üzerine guyallar, önde oynallar gelenner, kemeñçī^{le}, davulla.* (32/10)
13. *mısır yarmasıyla fasulyeyi güzel pişirirler.* (36/23)
14. *üzerine_de pırasayla, pırasayı yāla öldürüp yā yakıyosun.* (36/26)
15. *şu uqarki köyden davul zurnay^{na} siniye gidellerdi.* (51/2)
16. *kız sālām çıkmazsa yallah ğapıya. foruz şeyiyle barabar allah u günneri gösdermesin.* (51/38)
17. *ğızın barmāna bi yüzük daqaller. u bi yüzū^{nen} baraba olan yoq, olansız die^{ldeler}.* (55/82)
18. *herkes elinde hediye^{yennik} gelüller bu eve.* (55/98)
19. *herkes hediye^{yenn} gelür, bu evde düün varmış diyine herkes hediye^{yenn} gelür.* (55/99)
20. *herkes hediye^{yenn} gelür, bu evde düün varmış diyine herkes hediye^{yenn} gelür.* (55/99)
21. *ğıza biz burda ğını yakıyoq aşğ^{amdan}, oyun^{nan} çalgı^{yenn}.* (55/114)
22. *ğıza biz burda ğını yakıyoq aşğ^{amdan}, oyun^{nan} çalgı^{yenn}.* (55/114)
23. *yani benim ğurbetde gönderiler unnar_inan şey yapıyoq.* (67/31)
24. *kemeñçey^{len} davulla düün yapıyduq.* (71/5)
25. *kemeñçey^{len} davulla düün yapıyduq.* (71/5)
26. *türküyle, kemeñçeyle kapının āzında kemeñçe çalardı.* (84/48)
27. *türküyle, kemeñçeyle kapının āzında kemeñçe çalardı.* (84/48)
28. *kemeñçeyle biz horon oynardıq.* (84/56)
29. *düün, ğoran işde oyunlarla şennendirirdi.* (84/41)
30. *undan sonra işde gene törenlerle gelin alınır, gelinirdi.* (84/43)

3.3. Karşılıklılık Hâli

Yargıya özneyle veya nesneyle karşılıklı olarak konu olan ögeyi gösterir (Daşdemir, 2015: 80). Ek, yöre ağzında toplam 63 kez karşılıklılık hâli işlevinde kullanılmış olup bunların tamında karşılıklılık tümleci görevindedir.

3.3.1. Karşılıklılık Tümleci Görevi

1. *olum_ūnan annaşdı.* (4/37)
2. *ev_ūnen annaşur ğonuşur.* (4/41)
3. *ēyle birbiri^{yenn} husümet bir kōyde deil.* (6/77)
4. *herkeş birbiri^{yenn} qūzel yaşı.* (6/77)
5. *olani götürüsün ğorecek, ğız^{nan} ğonuşacaq.* (10/9)
6. *on beş yaşında beni getürdüler, everdiler. orda, otuz yaşındaki bi_adam_inan.* (12/3)
7. *ğurbālarnan ğonişî.* (14/68)
8. *ğurbālarnan daqır, daqır, daqır, ğurbālarnan ğonuşur_umuş.* (14/68)
9. *ğurbālarnan daqır, daqır, daqır, ğurbālarnan ğonuşur_umuş.* (14/68)
10. *gine ğurbālarnan çalarmış.* (14/74)
11. *tanuduqlarım^{lan} ğonuşurum, demiş.* (14/83)
12. *ben bunnan ğörüşecēm de.* (15/37)
13. *ben bu maħmūd_inan ğörüşmek isdīm.* (15/45)
14. *ben deş şey^{yenn}, ordaki adamlara, ben maħmūd_inan ğonuşacām.* (15/51)
15. *ben deş şey^{yenn}, ordaki adamlara, ben maħmūd_inan ğonuşacām.* (15/52)
16. *onnara söyle, onnar seni maħmūd_inan ğörüştürürler.* (15/54)
17. *ben bu maħmūd_inan ğörüşecēm.* (15/55)
18. *ōle bi şeyler^{nen} hiç ğarşılaşmadım ben.* (18/11)

19. dōru da ōle birisi**nen**, ōle kötü bi şeylennen **Karşılaşmadım**. (18/12)
20. dōru da ōle birisi**nen**, ōle kötü bi şeylennen **Karşılaşmadım**. (18/12)
21. vardır_da ben ōle bi_şiy**le** karşılaşmadım, bilmim. (18/27)
22. gōnşiy**nan**, arkadaş_inan iyi geçinin. (19/9)
23. gōnşiy**nan**, arkadaş_inan iyi geçinin. (19/10)
24. dōru da ōle birisi**nen**, ōle kötü bi şeylennen **Karşılaşmadım**. (18/12)
25. gōnşiy**nan**, arkadaş_inan iyi geçinin. (19/9)
26. gōnşiy**nan**, arkadaş_inan iyi geçinin. (19/10)
27. erkekler**nen** eveli selamlaşmak yokdu. (39/35)
28. dā yēnerim_in**en** gucağlaşırım (39/36)
29. un**nan** baraba alışıyduğ, gezdikçe. (42/22)
30. gōnuşmazdı gāynanası**yan** gāynatası**yan** bir zaman gōnuşmazdı. (53/58)
31. gōnuşmazdı gāynanası**yan** gāynatası**yan** bir zaman gōnuşmazdı. (53/58)
32. gētdin_yerde, vardin_yerde gōrum_un**an** gōnşun_unan hāll_olacān ēyi geçim sālīceksin. (54/14)
33. gētdin_yerde, vardin_yerde gōrum_unan gōnşun_un**an** hāll_olacān ēyi geçim sālīceksin. (54/14)
34. findıklıkda_mı, arkadaşımız**la** ne atışıcāk findıklıkda. (54/25)
35. gız sevdū gişiy**nen** gōnuşmazdı esgiden. (55/1)
36. gōnuşmīdi, he sevdū gişiy**nen** gōnuşmīydi. (55/2)
37. hani beni kötü etdi ya u adam**nan**. (55/43)
38. evün usdusuy**nan** gelin şēder gōnuşmaz. (55/206)
39. bak sen eger uslu bilisen yolu, u çocua gōnuşmī ben**ne** gōnuşmī dersin. (55/207)
40. ben buna bi toklu verim, ben buna bi dana verim da beniy**nen** gōnuşsun dersin. (55/208)
41. ondan sōra u gelin un**nan** gōnuşur. (55/211)
42. ben amcamın oluy**la** evliyim. (62/1)
43. benim ölüm vardır, akrabam vardır emme ben böyle sizin **ile** eilençe geçerim gızım. (64/5)
44. iyi geçinürdük gızlar**la** hā ōle, aramız da ēydi. (66/5)
45. karılar **ile** abuk sabuk konuşip, gāçip gidiyolardı yollara dōru hā ōle. (66/152)
46. gōnuşduğ onlar**la** barabar. (70/64)
47. biz de allahın emri**nen** peygamberin guvvetiylen sizin**le** hısum olmaya geldük dīyoduğ. (71/3)
48. çocuklarıma derim birbiriz**ilen** gāvga etmeyin. (71/158)
49. tabi gocalarıyla gāvga ediyolar. birbirleri**yle** emme. (71/171)
50. siz amcam**la** görüşün (74/7)
51. gāynanīyle gāynatiyle durduğ, gāynati**yle** hiç sōlemeden öldü. (75/42)
52. dağa bi kims**ile** çekişmedim hā bullarda. (75/57)
53. iyi geçinin gārdēşleri**yle**, gōmşu çocuklarıyla. (76/76)
54. iyi geçinin gārdēşleri**yle**, gōmşu çocukları**yla**. (76/76)
55. ben_de gōnuşmadım iki ay gāynatamı**yla**. (79/93)
56. birbirin**nen** iyi olsunnar diye ūraşiyim, çabaliyim. (80/12)
57. hatta ben amcamın gızı**yla** evliyim. (84/12)
58. ama kışın gidemiyenner falan, onnara onnar**la** bir kaç ay tedrisat yapıdırıyodu. (85/62)
59. ben eşim**len**mi. (71/22)
60. şimdi Kadın erkek bobası**yla**_da oluy**la**_da, anasıyla_da gārisıyla da milletin gözünün önünde oyiler. (88/13)
61. şimdi Kadın erkek bobasıyla_da oluy**la**_da, anasıyla_da gārisıyla da milletin gözünün önünde oyiler. (88/13)
62. şimdi Kadın erkek bobasıyla_da oluy**la**_da, anası**yla**_da gārisıyla da milletin gözünün önünde oyiler. (88/13)
63. şimdi Kadın erkek bobasıyla_da oluy**la**_da, anasıyla_da gārisı**yla** da milletin gözünün önünde oyiler. (88/13)

3.4. Niteleme Hâli

Eylemin nasıl, ne şekilde yapıldığını veya ismin niteliğini gösteren hâldir (Daşdemir, 2015: 85). Ek, yöre ağzında toplam 58 kez niteleme hâli işlevinde kullanılmış olup bunlardan 39 tanesinde hâl zarfı, 17 tanesinde hâl tümleci, 2 tanesinde ise belirtme/niteleme sıfatı görevindedir.

3.4.1. Hâl Zarfı Görevi

1. *s̄ırın bunu ekseriyetle hayvannara falan yedirirük.* (1/13)
2. *şindi hangi bu köylerden zaten ekseriyetle köyün, bu köylerden şeyin çam olün otuz altı päre köyü var, hep köylerden yani.* (1/22)
3. *çönluqla erkek tarafından teklif olunur.* (5/11)
4. *gine de çönluqla ezilen erkek tarafı olur.* (5/26)
5. *güle oyniye, zevk ile çalışuruq.* (18/19)
6. *yemekli olurdu yani genellikle yemekli yani.* (24/40)
7. *gelmekle adam yok yani gılıçhya.* (26/48)
8. *ben mesela burda pirazizde ilkoqulu bitirdim, birincilikle bitirdim.* (28/4)
9. *doqduru bilmeyen aha urda zor unan ıkına ıkına çıkarıdı.* (29/2)
10. *öleliklen, öleliklen evlendi benim ölüm.* (29/52)
11. *öleliklen, öleliklen evlendi benim ölüm.* (29/52)
12. *sıraya dizilin, sıraynan barabar gircēz.* (42/35)
13. *hē öle sıraynan barabar.* (42/37)
14. *bir adam çok bir uzun ses inen ezan oqurqa biraz dinnedik* (43/51)
15. *cannan muhabere yapellar imiş.* (44/2)
16. *ekseriyatle de çok biliyom.* (45/110)
17. *öle küfür ediyodu bazı ekseriyetle bizim burda anadın mı.* (45/87)
18. *gızların herkeş köy, çönnuqla köylü köyünden alurdu.* (53/5)
19. *tabi çok uzaklara gēdilmez. bizim zamanımızda kesinnikle.* (53/22)
20. *genellikle akrabasını toplarlar.* (53/22)
21. *herkeş zaten akrabasını seçerdi, çönnuqla.* (53/64)
22. *genellikle çönnuqla öle ilerisi olurdu çok garişannar olurdu.* (53/95)
23. *genellikle çönnuqla öle ilerisi olurdu çok garişannar olurdu.* (53/95)
24. *çocün u zamannarda annesinin südü, genellikle süd çok olurdu.* (53/110)
25. *bölelikle yavlıdım yavlıdım olmadı.* (55/34)
26. *geldim burıya. zor unan gendimü baturandan, borca harca baturandan söra.* (55/76)
27. *üç sefer sıraynan böle dönerük.* (55/118)
28. *selamet inen güle güle allah yolün açuq etsin allah hayıllı iş nasip etsin derük.* (57/22)
29. *genellikle yapıli.* (61/15)
30. *elin köyüne ne ad inan gēdim ki dedim.* (63/10)
31. *bunu dedi işde zorla verdi, beni burıya zorla.* (66/10)
32. *bunu dedi işde zorla verdi, beni burıya zorla.* (66/10)
33. *gene zorla verdiler.* (66/16)
34. *gaşdım, aladım emme beni gene zorla verdi.* (66/16)
35. *bölelikle devam ediyu.* (69/10)
36. *bölelikle çuvallara doliyodu veya gantar da oliyodu.* (69/13)
37. *ölüm da taqdirle geçdi hep.* (70/52)
38. *düünlerde deil u bayramlarda u genellikle bayramlarda da olan bi şe.* (71/12)
39. *u zaman saduqlar gapıya çıkı, sevünc ünem silah atallardı.* (79/115)

3.4.2. Hâl Tümleci Görevi

1. *var işte yevmiyey**nen** inşâtlarda çalışıyler.* (4/7)
2. *ondañ sōna çarşafiy**la** oturur.* (4/94)
3. *demek ki insannar da, insannar da baĥ esâetli olan, iĥerisinde vijdānı olan, müslümān olan ĥani eylik, insannān**an** ĥanı yaşar.* (13/76)
4. *gine hemen ısıcaıy**nan** u tavuk avuyı alıy diye unu yapallardı.* (20/31)
5. *kendi el yazmasıy**nan** yazma kitablar da vardı.* (45/44)
6. *bi de bakı evün arĤasından, atlılar üsdünde beyaz gëyim **ile**, ðle at**ınan** geçellermiş.* (47/32)
7. *buyur etmesen yanıma gel dimā**nen** gelür mi senin yanına.* (54/84)
8. *ġalan hep acel**inen** öldü iŞde.* (60/9)
9. *urdan da ayāy**la** gider.* (62/26)
10. *ne faĥıll**ınan** geçdük hep ðle hızan.* (66/123)
11. *ben elimden geldı ġadarıy**la** barabar şurda müsafire hürmetĤarım.* (70/40)
12. *sōra beĤaretin olmadı**mi**, ne yüz**le** baĥarsın.* (79/103)
13. *sorun, bildim ġader**ile** sorun.* (83/4)
14. *ĥatırladım ġader**ile** ben de ufaĥdım o zaman da.* (83/6)
15. *dadlılar, envai çeşid dadlılar olurdu. südlaĥ vesaire, onu saymaĥ**la** bitmez.* (84/52)
16. *ðretmey**nen** dıĥı.* (86/16)
17. *allahın emriy**le** öldü, allah iman nasip_etsin.* (89/27)

3.3.3. Belirtme / Niteleme Sıfatı Görevi

1. *üĥ yüz ġıram ġünde. yüz ġıram ðnde, yüz ġıram. yüz ġıram**la** ekmē yanına katıĥ yapıydın.* (42/77)
2. *raĥmetlik dedemin üç sanduĥ kitabı vardı. böle böyük sanduĥlar**ınan** arapĥa kitapları, gendi el yazma kitapları.* (45/39)

3.5. İlgi Hâli

Bir ismi ilgi anlamıyla başka bir isme veya yüklem filine baġlayan hâldir (Daşdemir, 2015: 79). Ek, yöre ağzında toplam 23 kez niteleme hâli işlevinde kullanılmış olup bunların tamamında ilgi tümleci görevindedir.

3.5.1. İlgi Tümleci Görevi

1. *onlardan ġalma. onun için mismilyum. o zamanın şeyy**nen** yani buralarda mismilyum.* (7/73)
2. *şimdi türkler genelde ĥayvancılıĥ**lan** iştiġal ettikleri için kōyümüzün etrafında yaylalarımız var.* (8/29)
3. *efendim işde ĥayvancılıĥ**la** iştiġal ettikleri için gelmişler* (8/31)
4. *yāni pampıĥ**nan** falan bi alāĥamız yok.* (8/92)
5. *baĥım bu ĥalkım ne yapıyor, nerelerde ney**nen** ūraşıyor.* (15/16)
6. *sōra bi millar da çıĥdı. şindiki paray**nan** esgiden.* (20/53)
7. *evvel, iş**inen**, güc**inen**, mal**ınan**. ðle hiç bizim aĥlımıza gelmezdi.* (21/12)
8. *evvel, iş**inen**, güc**inen**, mal**ınan**. ðle hiç bizim aĥlımıza gelmezdi.* (21/12)
9. *evvel, iş**inen**, güc**inen**, mal**ınan**. ðle hiç bizim aĥlımıza gelmezdi.* (21/12)
10. *findıĥ var. findıĥ**la** baĥçeyle.* (37/5)
11. *findıĥ var. findıĥ**la** baĥçey**le**.* (37/5)
12. *şindiki deeriy**nen** u kitaplara şindi baĥa biçilmez.* (45/42)
13. *ðle senin dedün gibi böle, torna gibi veyahud da bi desen gibi, ðle bi zana**atla** ūraşan yok.* (45/67)
14. *biz sınır işiy**le** ilgilenmiyöz.* (47/56)
15. *ben şaĥsen kimsenin izzeti_nefsiy**le** oynamam.* (70/39)
16. *sade bi bunlar**la** yetinmiyo tabi.* (72/7)
17. *ama bizim bildimiz**le** sizin bildiniz farklı ola_bilür.* (73/27)

18. *ben hızanım_inan müŞgöl oldum, gétTim. hızanımla.* (75/21)
19. *ben hızanım_inan müŞgöl oldum, gétTim. hızanımla.* (75/22)
20. *ben tek duruyom, aha bu çocuklarnan_ürasıyom.* (82/19)
21. *yani şindiki şēlerle baķim da, o zamanki yıķama teknikleri aşıā_uķarı aynıydı.* (83/26)
22. *u günün parasıyla dörd bin lira çok* (87/98)
23. *var var, eski düünle fark var.* (88/10)

3.6. Sebep Hâli

Oluş veya kılışın gerçekleşmesine sebep olan durum ya da varlığı gösteren hâldir. *Hedef hâli*nde, bile isteye yapılan bir eylem söz konusuken; *sebep hâli*nde, şartların zorlamasıyla istemeden, gönülsüzce yapılan bir eylem vardır (Daşdemir, 2015: 87). Ek, yöre ağzında toplam 9 kez sebep hâli işlevinde kullanılmış olup bunlardan 6 tanesinde sebep tümleci, 3 tanesinde ise hâl zarfı görevindedir.

3.6.1. Sebep Tümleci Görevi

1. *ben o çocün hatrinen, üstündeki bu nāmet dörd kitabTan üstün, bu nāmetin hağğı_üçün o çocuk uraya atTılar diyin onun düününe gitmedim.* (3/20)
2. *goyunnar geldü zaman, goyun işde bi dikme vurmastıynan devirmesiynen dökmüş.* (13/41)
3. *goyunnar geldü zaman, goyun işde bi dikme vurmastıynan devirmesiynen dökmüş.* (13/41)
4. *bi de peşine bi yılan daķılmasıynan ğız çırarak eve gelmiş.* (14/26)
5. *goyunun yunu şeyin, adamın ğafasına çullamasıynan, ğúmrenerek çıkıp gétmiş dālara, olmuş ayu dālarda adam.* (14/39)
6. *ben annemin vasiyetiynen uzun etek giyindik* (39/49)

3.6.2. Hâl Zarfı Görevi

1. *niye n'olmuş ki ğıyāmet mi ğopī ben seni misāfir etmeynen.* (15/28)
2. *tansiyon yükselinen beyin ğanaması oldu, öldü.* (76/70)
3. *bitkisel ilaçlardan, otlardan ğaynadıp buharına otuduyolardı ğadınları. e çocū olsun hesabıyla.* (83/8)

3.7. Zamanda Bulunma Hâli

Filil/yargının gerçekleşme zamanını gösteren hâldir. *Zamanda bulunma hâli* (+bu), zaman zarfları üzerinde işaretli, diğer zaman bildiren kelimeler üzerinde ek veya ek-edat kombinezonlarıyla işaretlidir (Daşdemir, 2015: 75-76). Ek, yöre ağzında toplam 4 kez zamanda bulunma hâli işlevinde kullanılmış olup bunların tamamında zaman tümleci görevindedir.

3.7.1. Zaman Tümleci Görevi

1. *ben unutmam, her gün Sabaħnan ğalķarım.* (3/8)
2. *şafānan ğakıp ğapımı açarım* (3/9)
3. *hasan_şih hazretlerine ermeniler zamānında akşam_inan bir ihtiyār adam çıķmış, hasan şih kōyüne gelmiş.* (11/36)
4. *bi_de hıızır gelmesinen, ğak dālının aslantı, demiş.* (14/38)

4. Sonuç

İşlevsel yaklaşımda hâl, ismin aldığı eklere veya temel işlevine göre değil cümlede üstlendiği işleve göre belirlenmektedir. +IA hâl eki söz dizimindeki işlevine göre değerlendirildiğinde ekin sadece vasıta/araç bildirme işlevi üstlenmediği ve dolayısıyla bu eki almış isimlerin tamamının “vasıta hâli” şeklinde değerlendirilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı görülmektedir. Zaten bütün araştırmacılar da ekin temel işlevinin vasıta/araç bildirmek olduğunu söylemekle birlikte bunun yanında farklı başka işlevler üstlendiğini de ifade etmektedirler. Ama buna rağmen ekin hangi hâl kategorisi içerisinde değerlendirileceği noktasında,

söz dizimi içerisindeki işlevini değil temel işlevini esas almaktadırlar. Bu da ekin söz dizimindeki işlevi ile dâhil edildiği hâl kategorisi arasında uyumsuzluğa sebep olmaktadır. Bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmak için ekin her bir işlevi dikkate alınarak oluşturulan hâl kategorileri içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışmada Giresun ili ve yöresi ağzında +IA hâl eki, işlevsel yaklaşım esas alınarak incelenmiştir. +IA hâl ekinin cümlelerde hangi işlevleri üstlendiği ve buna göre hangi hâl kategorisinde yer aldığı ile ilgili elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Giresun ili ve yöresi ağzında +IA hâl ekinin 7 işlevde ve toplam 425 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Bölge ağzlarında ekin işlevine göre kullanım sıklığı en çoktan en aza göre; vasıta hâli (175 defa), beraberlik hâli (93 defa), karşılıklılık hâli (63 defa), niteleme hâli (58 defa), ilgi hâli (23 defa), sebep hâli (9 defa) ve zamanda bulunma hâli (4 defa) şeklindedir. Ekin en fazla “vasıta hâli” işlevinde (173 defa) kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanım sıklığı, ekin temel işlevinin “vasıta/araç” olduğu görüşünü de desteklemektedir.

+IA hâl ekini almış isimlerin işlevleri yanında söz diziminde üstlendiği görevler de tespit edilmiştir. Buna göre bu eki almış isimler cümlede vasıta tümleci (175 defa), karşılıklılık tümleci (63 defa), beraberlik tümleci (63 defa), hâl zarfı (72 defa), ilgi tümleci (23 defa), hâl tümleci (17 defa), sebep tümleci (6 defa), zaman tümleci (4 defa) ve belirtme/niteleme sıfatı (2 defa) olmak üzere 9 farklı görevde kullanılmıştır. Görevler açısından bakıldığında tümleç olarak kullanımının ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Alkayış, M. F. (2012). Türkçenin Hâl Ekleri ve Fiil Kiplerinde Çok Terimlilik Sorunu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42), 276-287.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Alyılmaz, S. (1998). *Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcasının Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi. *Dil Araştırmaları*, (7), 107-123.
- Aydoğdu, Ö. (2022). Orhan Veli'nin Şiirlerinde +DA Hâl Ekinin İşlevsel Kullanımı. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 19-58.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bayraktar, S. (2003). Kutadgu Bilig'de Bulunma Hali Ekinin Fonksiyonları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1999*, (47), 9-25.
- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Börekeçi, M. (1995). *Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Börekeçi, M. (2007). Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* içinde (s. 245-276). Ankara: TDK Yayınları.
- Bulak, Ş. (2017). İlgi Eki Hâl Eki Midir? *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 91-105.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Daşdemir, M. (2000). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Daşdemir, M. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Delice, H. İ. (2019). Türkçede Kaç İsim Durumu Vardır? *6. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirileri I* içinde (s. 49-62). Ankara: Asos Yayınları.
- Demir, N. ve Aydoğdu, Ö. (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağzları*. Giresun: Giresun Valiliği Yayınları.
- Doğan, T. (2008). Salmas Ağzında Hal Ekleri. *Turkish Studies International Periodical Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (3), 319-344.
- Durgut, H. (2004). Türkçede Yalın Hâl Kavramı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (2), 71-78.
- Ergin, M. (2003). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- İpek, B. (2008). Türk Dilinde Vasıta Hâli. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 63-97.
- Kahraman, T. (2007). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Ad Çekim Ekleri ve Bunların İşlevleri*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Kara, F. (2001). *Namık Kemal'in Mektupları'nda Söz Dizimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Lübimov, K. (1959). Türkçede Kaç İsim Hali Var? *Türk Dili Dergisi*, 8 (96), 688-690.
- Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig'de Hâl Kategorisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Önler, Z. (2012). Türkiye Türkçesinde Ad Durum Kategorisi. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 706-710). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Özek, F. ve Sağlam, B. (2014). +DAn Çıkma Hâli Ekinin Vasıta ve Bulunma Hâli İşlevi Üzerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 13-18.
- Sev, G. (2007). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Söylemez, P. (2021). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde +DA Ekinin İşlevsel Kullanımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şavklı, A. (2013). Isparta Ağzında Ayrılma Hâli Eki ve İşlevleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (17), 119-141.
- Şeyda Güven, A. (2017). Safahat'ta Hâl (Durum) Eklerinin İşlevsel Olarak İncelenmesi. *TURAN-SAM Dergisi*, (36), 517-527.
- Takoğlu, T. (2020). Türkçede +DAn Şeklinin Fonksiyonları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8 (23), 346-362.
- Üstünova, K. (2008). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FEMINIST STYLISTICS IN AHDADF SOUEIF'S AISHA *

Ahdaf Soueif'in Romanı Aisha'da Feminist Biçembilim

Rana NOORİ AWAD¹

¹ Zakho Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili Bölümü, Zakho, Irak, rananoori2020@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9293-1360

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

04.03.2023

Kabul/Accepted:

11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1260193

Keywords

Feminist stylistics, sexism, Aisha, Ahdaf Soueif, gender roles

Anahtar Kelimeler

Feminist üslup, cinsiyetçilik, Aisha, Ahdaf Soueif, cinsiyet rolleri

ABSTRACT

Deconstructing meanings and their accepted interpretations are the primary goals of stylistics. Feminist stylistics is mainly based on feminist theories, which are particularly interested in patriarchal norms that marginalize and degrade women. This study examines the feminist discourse in Ahdaf Soueif's short story collection Aisha, which is one of the significant works portraying Arab women in a patriarchal culture. Asian women's difficulties are covered in the feminist book Aisha. By putting gender issues at the center of the textual analysis, feminist stylistics exposes the untenable assumptions of traditional stylistics. This feminist approach highlights gender discourses in various texts, including linguistic and thematic disparities. In light of this, the study will explain feminist stylistics, provide a brief overview of Ahdaf Soueif's biography, and use a feminist stylistic approach to Soueif's stories. The author hopes to demonstrate how language's treatment of gender reflects patriarchal culture. In order to evaluate sexism and patriarchal issues in the stories and how point of view, agency, metaphor, or transitivity are tied explicitly to gender by separating women's writing habits from men's writing, this study will use feminist stylistics to analyse the stories at word/phrase, sentence, and discourse level.

ÖZ

Anlamları ve bunların kabul edilen yorumlarını yapı sökümüne uğratmak, biçembilimin birincil hedefleridir. Feminist üslup esas olarak, özellikle kadınları marjinalleştiren ve aşağılayan ataerkil normlarla ilgilenen feminist teorilere dayanmaktadır. Bu çalışma, ataerkil bir kültürde Arap kadını betimleyen önemli eserlerden biri olan Ahdaf Soueif'in kısa öykü derlemesi Aisha'daki feminist söylemi incelemektedir. Asyalı kadınların zorlukları feminist kitap Aisha'da anlatılıyor. Feminist üslup bilimi, toplumsal cinsiyet konularını metinsel analizin merkezine koyarak, geleneksel üslup biliminin savunulamaz varsayımlarını teşhir eder. Bu feminist yaklaşım, dilbilimsel ve tematik eşitsizlikler de dahil olmak üzere çeşitli metinlerdeki toplumsal cinsiyet söylemlerini vurgular. Bunun ışığında, çalışma feminist üslubu açıklayacak, Ahdaf Soueif'in biyografisine kısa bir genel bakış sunacak ve Soueif'in hikayelerine feminist bir üslup yaklaşımı kullanacak. Yazar, dilin toplumsal cinsiyeti ele alış biçiminin ataerkil kültürü nasıl yansıttığını göstermeyi umuyor. Hikâyelerdeki cinsiyetçiliği ve ataerkil meseleleri ve kadınların yazma alışkanlıklarını erkeklerin yazma alışkanlıklarından ayırarak bakış açısının, failliğin, mecazın veya geçişliliğin açıkça toplumsal cinsiyete nasıl bağlandığını değerlendirmek için bu çalışma, feminist üslubu kullanarak öyküleri kelime/anahtarlar analiz edecektir. ifade, cümle ve söylem düzeyi.

Atf/Citation: Noori Awad, R. (2023). Feminist stylistics in ahdaf soueif's aisha. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1091-1103.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Rana NOORİ AWAD, rananoori2020@gmail.com

* This study was extracted from the MA thesis submitted with the same title to Firat University/Turkey, Graduate School of Social Sciences.

1. Introduction

Wareing (1994: 1) claims that stylistics, frequently referred to as a subfield of literary linguistics, has prioritized the study and analysis of literary texts. The study of stylistics is crucial to literary analysis. It is acknowledged as a crucial area of linguistics and is necessary to literary studies as a single, coherent field. To illustrate the influences in the disciplines of structuralist linguistics and rhetoric, the historical roots and development of stylistics are explored. In particular, pragmatics, sociolinguistics, psycholinguistics, and, more recently, computational corpus approaches and the domains of cognitive linguistics have been impacted by stylistics, a prominent subfield of linguistics (Stockwell, 2020).

Academics are paying close attention to modern stylistics, which is evident in publications, research journals, conferences, and seminars. In the early twenty-first century, stylistics is particularly important. As shown by the growth of sub-disciplines strengthened and made possible by discourse, culture, and social theories, modern stylistics is an active branch of study. Feminist, cognitive, and discourse stylistics are established as the schools of current stylistics that have been supported by the theories of feminism, psychology, and discourse analysis. Since this study has mainly specialized in examining the study of feminism, the focus will be on studying the feminist side of the theory.

The recent developments in stylistics have resulted in its merging with feminist theory in order to analyse literary texts related to the study of sexism and the distinction between women and men. Gender has become a crucial issue in studying texts written by women. Sara Mills associated style and feminist theory in her book *Feminist Stylistics*. She describes stylistics and feminism as complex forms that may have multiple meanings in the reader's understanding (Mills, 1995: 1). Therefore, the basic theory of Feminist Stylistics has become a preoccupation in the modern era. Thus, it is one of the primary sources for female novelists, writers, and critics to address women's issues, such as feminist identity, oppression, and injustice because of male domination. As Mills states:

The feminist analysis aims to draw attention to and change the way that gender is represented since it is clear that a great many of these representational practices are not in the interests of either women or men. Thus, feminist stylistic analysis is concerned not only to describe sexism in a text but also to analyse the way that point of view, agency, metaphor, or transitivity are unexpectedly closely related to matters of gender to discover whether women's writing practices can be described. (Mills, 1995: 1)

Furthermore, feminist stylistics theory has been concerned with studying how "discrimination," "racism" and "homophobia" may "overlap" and "interact" with different forms of "sexism" and how they are reflected in language (Mills, 1995: 3). Montoro (2017) has also defined feminist stylistics as a branch of stylistics which is interested in studying the language encoding of gender in texts by using some models related to the stylistics. Nonetheless, "gender concerns" in several meanings centred on the emergence of multiple perspectives bring a closer understanding of gender (Montoro, 2017: 346).

Because of the effects of postmodernism and poststructuralism, feminist stylistics that focuses primarily on the issue of analysing the post-feminist discourse in the twentieth century requires a more focused concentration than in past decades (Lazar, 2007: 150). In this period, language is accepted as a tool to support the ideas of feminism rather than as a "material entity" that may have a role in shaping those ideas. By examining male supremacy in society and literature, Arıkan (2016) describes feminist stylistics as a means of illustrating the role of women in language and society. In order to present a different image of women in language and social production, feminist stylistics seeks to do so.

Current feminist stylistics is primarily concerned with the assumption that there is a significant difference between "women's style" and "men's style" in writing. These linguistic and thematic distinctions in women's writing are called "genderlect" or "gendered sentence," and they are the primary focus of feminist stylistics (Arıkan, 2016). As Sara Mills points out, language is not a place where meanings are forced but where some meanings are negotiated or contested (Mills, 1995: 103). So, the first aim of studying feminist stylistics is described by Mills as follows:

Feminist stylistics aims to make explicit some of the untenable assumptions underlying conventional stylistics and, by not simply adding gender to its list of interesting elements to analyse, take stylistics into a new phase. It aims to lead stylistics away from analysis of the language of the text, as if that language was simply there, to an analysis of socioeconomic factors which have allowed that language to appear, or

which have determined its appearance, or which have determined the type of interpretations of that text which are possible. (Mills,1995: 13)

Besides the first aim of making the earlier assumptions explicit, the second aim of studying feminist stylistics is given as follows:

Feminist stylistics also aims to show that gender is foregrounded in texts at certain key moments and is usually dealt with in ways that can be predicted. These moments often appear to be common sense but foregrounding them enables us to read them differently. In this way, the book intends to look at texts which appear to be explicitly dealing with gender issues; for example, love scenes in books, differential usage of terms for men and women, sexism, and so on. But it will also analyse those elements which do not, at first sight, seem to have anything to do with gender; for example, metaphor, narrative, and focalisation. (Mills, 1995: 13)

Like every other sort of stylistics, feminist stylistics is based on linguistics' core concepts. The analysis of a text can, however, consider ideology and other aspects thanks to feminist stylistics. Feminist stylistics analyses power structures using tools like passivisation, transitivity, agency, and fragmentation from functional stylistics (Woldemariam, 2018: 33).

The studies on feminist stylistics take subjects of feminism and use stylistics analysis to examine texts. Sarah Mills (1995) considers language a tool for analysing ideas, and she examines the writing of men and women to identify sexism in literary texts. Mills, in her book *Language and Sexism* states that the issue of sexist language has been heavily debated within feminist circles since the 1960s. The desire to change the language that discriminated against women and appeared to belittle and dismiss those activities associated with women was a significant concern for feminist theorists and activists, who attempted to change the way women were represented in advertisements, newspapers, and magazines, as well as the way they were named and addressed in texts and interaction (Mills, 2008: 1).

Similarly, Litosseliti, in her book *Gender and Language Theory and Practice*, argues that the humanities and social sciences' "turn to language," as well as the development of "critical linguistics" and "discourse analysis," have all influenced a rethinking of gender and language concerns (2014: 1). The claim is that both "gender" and "gendered" identities are "social and individual," they differ between "generations," "situations," and among "language users" who belong to various communities and vary regarding their age, ethnic origin, race, religion, class, sexual orientation, or education. Litosseliti explains new directions in the study of gender and language as follows:

The current and new directions in the study of gender and language, in terms of theoretical and analytical frameworks, are the result of a critical rethinking of linguistic analysis, feminist theory, and feminist linguistic analysis. This also involves a lack of consensus on how to evaluate the claims of the literature and to what extent to revisit previous assumptions. (Litosseliti, 2014: 2)

Mary M. Talbot (1998), in *Language and Gender: An Introduction*, also studies gender as a social category, not a grammatical one, because gender is a major social division and vital for humans. Birth gender has far-reaching consequences. It has an impact on our behaviour as well as how others treat us. Feminist stylistics grew and developed in various domains based on this constructionist point of view in gender and language studies to examine literary and non-literary texts with varying meanings for different readers. In this context, this study aims to scrutinize the varying meanings in Ahdaf Soueif's *Aisha* based on the analysis of gender and language.

Ahdaf Soueif was born in Cairo Province, Egypt, on March 23, 1950. While pursuing her doctorate, she spent her pre-university years in London with her mother. She spent most of her childhood in Egypt, where she attended Cairo and London schools before graduating with a Bachelor of Arts in the English Language Department from Cairo University in 1971. Soueif graduated from the University of America in Cairo with a master's degree in English and Literature (1973). She was awarded a scholarship to study linguistics at Lancaster University in England (1978). She spent the majority of her time in Egypt and the United Kingdom (Chambers, 2011: 245).

Ahdaf Soueif is accepted as an Anglo-Arab novelist, translator, and political analyst. Her work includes themes on femininity, particularly women's "autonomy" and "sexuality," Egypt's relationship to the "West," and "Arab identity" in a changing political atmosphere. *The Map of Love* (1999) and *In the Eye of the Sun* (1992) are both significant works that stress gender topics as well as Egypt's political past and the impact of

colonialism. Her two short story collections, *Aisha* (1983) and *Sandpiper* (1996), also deal with women's inner lives and the experience of migrating between Egypt and the West.

Soueif's first series of short stories, *Aisha*, was published in 1983. Edward Said reviewed it for the *London Review of Books*. In addition to his comments on the work of other postcolonial English-language writers like Chinua Achebe and V. S. Naipaul, Said expressed his admiration for her (Brown, 2017: 78). Soueif's writing indicates that the concept of "women's identity" is expressed through a nomadism movement that transcends established boundaries. *Aisha*, the heroine of Soueif's series of short stories of the same title, is an example of cultural reconfiguration brought on by displacement. When her parents decide to relocate to London, *Aisha*'s identity and cultural positioning are doubled. The story collection depicts a continual transition from Arabic language culture, which symbolises the East and her country Egypt, "traditional Middle Eastern values," and "Islam rules," to English language culture, which represents "western modernity," "literature," and "knowledge" (D'Alessandro, 2007: 325).

Aisha is experimental in various ways. It is neither a "novel" nor a "collection of short stories," according to Hilary Kilpatrick (1992). Kilpatrick writes of *Aisha* in her discussion of English fiction that Soueif has combined modern techniques such as the stream of consciousness and flashback with a preference for formally independent but thematically related narrative units, which are very common in older Arabic literature (Nash, 2007: 65). This collection contains eight chapters, titled "Returning", "1964", "The Suitor", "Knowing", "The Wedding of Zeina", "Her Man", "The Apprentice", and "The Nativity". Each chapter's plot is unique, but this collection of short stories shares one common character: *Aisha*. The narrative technique is related to the main character, *Aisha*, a middle-class Egyptian-educated woman attending a London state school where her excellent English sets her apart from the other students (Nash, 200: 66). The story suggests that *Aisha* is the centre of attention and the incidents related to her are narrated by a narrator who displays different viewpoints and depicts *Aisha*'s in-between situation in the society.

The stories in *Aisha* depict women of various social classes and religious affiliations, as well as women of various ages, levels of education, and experience. These women have suffered as a result of unfavourable circumstances and insensitive men in their society. The love-hate relationship is central to Soueif's stories, which also depict sexual politics, culture, and practices. Within this context, this study aims to analyse Ahdaf Soueif's short story collection, *Aisha*, which contains some female characters from different cultural backgrounds, by exploring their major roles according to a feminist stylistics perspective.

This study adopts Sara Mills's (1995) model of feminist stylistics. The analysis focuses on the stories on four levels; each level has its own characteristics and has its own categories. The analysis starts with the analysis at the level of the word and phrase, goes on with the analysis at the sentence level, and ends with the level of discourse in *Aisha*. In this sense, the study will focus on how the themes such as sexism, patriarchal dominance, female resistance, and gender inequality are reflected on word, phrase, sentence, and discourse levels.

2. Scope of Study

Previous feminist stylistics research focused on patriarchy, sexuality, race, nationalism, religious fundamentalism, social relationships, and the status of women in Western societies. Few have attempted to apply feminist stylistics theory to Arabic novels written in English and to compare the style of feminist Arab writers to women's western style. This study proposes the need for new models to search for gender issues and sexism in the selected texts' analysis. This study examines the stories on four levels, using Sara Mills' feminist stylistics model: the word level, the phrase level, the sentence level, and the discourse level. The study's goal is to discover how those levels can be used to deconstruct sexism, patriarchy, and gender bias linguistically. From a new perspective on Arabic literary works, the study highlights the language used in the texts by analysing the discourse of the characters in the novel.

3. Data Selection

Aisha, an example of short fiction, is open to discussing some issues in feminist stylistics, such as sexism, patriarchal authority and ideologies, and gender roles. By applying discourse analysis to *Aisha*, the primary aim is to show the features discussed in feminist stylistics. Sara Mills's model of feminist stylistics will be the main tool to analyse the stories. Mills writes in her book:

In order to do any analysis of text, we need to be clear about the type of model that we are using, because that has serious implications for how we analyse the text and what our interpretations are. This does mean that, unlike most stylistics textbooks, we cannot plunge straightaway into an analysis of texts, but that we have to consider our assumptions about texts and the relation they have with context and readers since frequently it is here that assumptions about gender are most at work. (Mills, 1995: 18)

By extracting linguistic evidence from the stories, the study re-evaluates linguistic strategies related to sexism, power and dominance, social inequality, and social relationships. Because feminist stylistics is a linguistic means of expressing a feminist point of view, this study selects stories that reflect feminist issues.

This short story collection was chosen for several reasons in this regard. To begin, the research for these stories is primarily based on feminist theory. They contribute to the improvement of this study by approaching it from a feminist standpoint. Furthermore, this study reveals how events are narrated from a female perspective, revealing a world of frustration in which women rebel against traditional roles. The study also employs an eclectic model to identify linguistic devices that reflect the female narrative perspective. This proposed model combines feminism and linguistics to demonstrate how feminism, as a social theory, influences authors' linguistic choices to depict the characters' frustration, which reflects the stereotypical image of women in the Arab world.

4. Analysis at the Level of the Word and Phrase

Linguistic determinism claims that language structures determine how societies see and shape the world (Mills, 1995: 63). Feminist critics are concerned with sexism in language, and they claim this type of language usage has a significant impact on readers, particularly females. Furthermore, Mills (1995) uses sexism in language as a starting point for her investigation of how people choose their words so that the first focus will be on sex-specific pronoun use, misuse of generics, address phrases, and negative descriptions of females in various texts. To Mills, first, we need to consider whether language merely reflects the world (i.e., simply 'puts names' on things that exist even without language) or whether language influences our perception of the world (i.e., things which our language names become more 'evident' than things which our language does not name) (1995: 62). She mostly takes a side on the idea that language influences our perception. Thus, we should focus on changing the established perceptions about gender bias. So, she proposes to analyse the words first.

It is essential to look at how males and females are named in Aisha's stories. The first-person narrator in the novel is a female who is unnamed but tells the story of the heroine named "Aisha" (Soueif, 1983: 32). The stories refer directly to gender issues in the Arab community, and each introduces a different character. In part named "1964," Aisha calls herself a "heroine" (23); thus, the writer announces the sovereignty of the female. She uses the words like "father, mother" (24), "boy," and "girl" (29) in terms of social contexts and with social connotations.

The marital status of women in the stories is represented chiefly with specific words such as "Mademoiselle Marianne" (49). The words that refer to endearments, such as "pretty" (45), and some words in the French language, like "Chérie" (45), are frequently used to refer to females. The standards of those words are mostly socially decided and ironically used by the author. The writer also uses some words to describe women containing sexual connotations. For instance, when "Tante Safi" talks to Aisha about Marianne, she describes her body, her "broad hips and heavy thighs," "full breasts tapered into a small waist," and "powerful sexuality" (45). Soueif reflects the established criteria about women's body, which is criticized by feminists. She describes a society in which women's body is the target object. The word "virgin" (54) is also used with sexual connotations. Soueif explicitly refers to female sexuality and female sexual experiences in this context. In doing so, she deconstructs established patriarchal rules while also bringing female sexuality to the forefront of conservative societies.

In "The Wedding of Zeina," Soueif's use of words reflects the visual and aural imagery of a cinematic scenario through stark realism, evoking a cinematic atmosphere through the written word. Zeina is the protagonist of multiple stories. In "The Wedding of Zeina," she is just a little girl who is married. In a flashback, the adult nanny Zeina tells young Aisha about her life (Miniawi, 2016: 96). Zeina is mostly called in the story a "bride" (88) and a "girl" (90-91). The word "girl" is used in binary opposition to men. In the Arab society, "girl" denotes low status, youth, and irresponsibility. It is what is lacking in the word 'woman' (Mills, 1995: 84). At the same time, it is used to refer to the virginity of a female. While the story puts the words like "little girl"

(86), “child” (88), and “the bitch” (91) referring to Zeina, it refers to the man Zeina gets married to with the words like “Her man” (85), “her husband” (85), and “bridegroom” (87). The possessive pronouns reflect the societal status of men who are accepted as superior.

The language used to describe the wedding night contains sexual violation. Ahdaf Soueif uses the words and phrases such as “take the knickers off” (88), “thighs tight” (91), “a thick white bandage wrapped” (90), “bandaged finger” (91), “blood” (92), “undress” (87), and “undershirt” (87). On the wedding night, all of these words were used in acts of violence against women. These are the most frequently used words in her work. The author’s main concerns are reflected in the use of these words. Soueif reflects her concern for women’s issues, especially for underage girls, their marriage is compulsory by their parents, at this young age, girls do not have knowledge about the wedding night. These customs are widely spread in Egyptian culture. As well as the language used to describe the wedding night, Zeina describes her husband with animistic words such as “big as a bull” (92). The word bull is a metaphor for vulgarity and violence in Arabic culture. The characters also reflect the pejorative perspective towards women. For instance, the uncle calls Zeina a “bitch” (91).

The words that describe the patriarchal rules are also given. “Our Honour, Our daughter’s Honour, Our family’s Honour” (92) are specific in this sense. In Soueif’s works, this is a classic example of a low-class or rural Egyptian cultural practice shown with brutal realism. On her wedding night, a party is held in the name of family honour, especially to honour the bride’s virginity (Miniawi, 2016: 96). This kind of evidence implies that the language we use shapes our worldview and, by extension, the opportunities available to women (Mills, 1995: 64). Research (Eberhardt 1976; Martyna 1980; Adamsky 1981) shows that sexist language has long-term consequences on people’s self-image and confidence. As a result, feminists use gender-neutral or anti-sexist terminology to demonstrate that they do not see the world as a masculine domain. They argue that through language, people should accept women’s experiences and contributions. Even the words ‘he’ or ‘she’ in phrases imply a critical perspective and attitude against traditional gender norms (Mills, 1995: 72).

Zeina’s “sister-wife” is also an oppressed woman. She calls her husband Sobhi as “my husband” (96), “my man” (101), and “Abu Sa’d” (104). The second wife calls her husband “Si Sobhi” (102); the word “Si” is from the Pharaonic era and is from the ancient Egyptian language and means a ‘man’. Thus, it is clear that the women accept and obey their husbands because of their status as “man”. As the narrative progresses, Zeina calls her husband “Iblis” and “Devil” (96) because of his anger and hatred towards Zeina. Hekmat, her sister, describes him as “The Djinn”. The word “The Djinn” (sometimes spelt Djinn) refers to a spirit that existed before humanity but was created by God. According to Arab culture, Jinn, which can influence humanity with God’s intent, can be benevolent and wicked. The hatred of women towards men is reflected within this word.

Soueif explicitly uses the words of the body parts, which are mostly accepted as taboo in Arab culture. The “naked breast” (106), “the nipple” (106), “writhing” (106), and a “sob” (107) are all used to make women’s bodies visible, which is also a taboo in this society. Although she describes how female sexuality is oppressed and abused, she still talks about “girl’s pleasure” (107), which is a right from a feminist perspective. However, Soueif is well aware that changing the norms is not as easy as it seems; thus, she always reminds men’s established superiority in Arab culture. Tahiyya recommends Zeina how she should “make [her husband] feel like the master of men” (107). Men are equal to be masters in their culture, so Zeina is expected to be “a sea for a man to down in” (109). This is because Arab societies value men more than their female counterparts, and here the patriarchy in these phrases, the inequality between the gender is evident. This sexual connotation is again reflecting the superior and oppressive attitude of men. The husband’s calling Zeina not by her name is also significant in describing this oppression. He does not say her name but calls her “woman”. He wants to underestimate her value as an individual with that word. Sobhi’s approach to his second wife, Tahiyya, is also derogatory. He calls her “you bitch” (112) and “dirty slut” (112).

The following story “The Apprentice” again deals with sexuality. The story introduces female sexuality using some words such as “sexy,” “yellow hair,” “a deep décolletage,” and “high-heeled green open shoes with ankle straps” (117). The body parts are also made visible with the frequent use of the words such as “her head,” “her hand,” and “her elbows” (117). The writer uses the hairstylist as a setting of pure femininity. The boy’s sexuality develops as he begins to touch the women’s necks, ears, and hair as a natural by-product of his job of washing their hair (El-Miniawi, 2016: 101). It is free from male oppression and abuse. Women are what they want to be in this setting. They even experience their sexuality by communicating with other men, even though they are boys. The hairdressing salon (Romance Salon) is full of women of different ages, marital

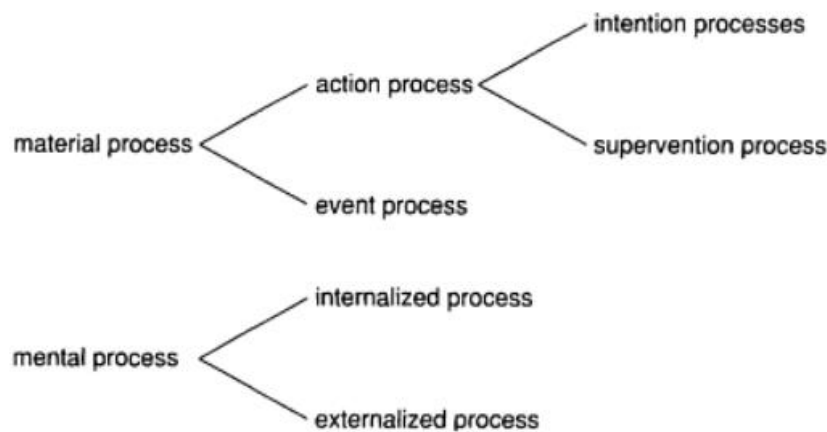
statuses, and classes. There are “ladies” (122), an “old lady” (124), “Madame Nada,” “Madame Aisha,” “Mademoiselle Mimi,” “Madame Gabi” (127), “Old Madame Angele” (123), and “Mademoiselle Paulette” (124).

The unoppressed sexuality is also given within the words. The words like “pressing hard,” “rubbing slowly,” “closing her eyes,” “fingertips wet,” “a little friction” (124), “thumbs at the crown,” “his fingers to the back of her neck” (125), “women’s feet” (125), “soft hips into soft leather” (126), “the wide hips,” and the slim ankles” (129) all refer to female sexuality that is unbounded in this place. These words are used to criticize the female body's taboo status in Arab culture. The author draws attention to a sexual encounter that takes place in a feminine setting free of male oppression. Several of Soueif’s protagonists desperately seek alternate fulfilment (El-Miniawi, 2016: 106), and Aisha has a temporary tendency to be with the butcher though the end is frustrating. The male in this story is called “Zar-man” (151), “a master butcher” (152), and a “dwarf” (152). This word is used to identify him as “A tiny man with a great big ugly head” (152). “His manhood”, “his maleness”, and “his masculinity” (161) are strongly mentioned. The abuse Aisha experiences makes her an unfortunate passive object while making the male subject an active and dominating figure.

Findings suggest that women have been devalued at the word/phrase level by prevalent words that refer to traditional family behaviours and restrictions on women. In addition, in the stories, the writer presents a highly pathetic image of women, as well as prevailing patriarchal beliefs, power relations, and sexist viewpoints.

5. Analysis at The Level of The Sentence

Mills contends that analysing the sentence level is dependent on analyzing textual transitivity choices. She proposes sentence analysis by describing material and mental processes in a narration with a schema. The critic examines the author’s and reader’s perspectives to determine the protagonist's and antagonist's characteristics (Mills, 1995: 110). Ideology appears to be reflected in the speaker’s or writer’s linguistic preferences. As Wales states, “The different patterns of transitivity are the prime means of expressing our internal and external experiences, which is part of the ideational function of language” (Wales,1989: 466). An orator or author can choose from “material, mental, and relational” possibilities, as shown in the following schematic form of material and mental processes:

When we apply this schema to traditional fiction and Soueif’s stories, we can observe that material processes regulate traditional fiction. In contrast, in Soueif’s novels, female characters’ mental processes are mostly incorporated into tangible ones. Internal processes, such as events, sentiments, and attributions, are also externalized. As Mills claims: “The extent to which a character is the passive ‘victim’ of circumstance, or is actively in control of the environment, making decisions and taking action, is one of the concerns of feminist stylistics” (Mills, 1995: 112).

The study of transitivity primarily concerns how actions are represented in texts, including the types of activities present, the actors participating, and the beneficiaries of those acts. Transitivity choices indicate decisions on which participants and processes to use, as well as the roles those processes and individuals may

play. The significance of these categories stems from the fact that syntactic decisions are a component of character representation. A character's actions may appear particularly introspective if based on many internalized thinking processes. Furthermore, if a character's actions are based on many externalized mental processes, they may appear incomplete. When a character is written based on supervision processes, it might seem out of control (Mills, 1995: 110). Thus, the characters' worldviews and the way they see themselves concerning others can be inferred from an examination of patterns in transitivity choice (Mills, 1995: 112). Soueif's transitivity choice, namely "who does what to whom?" needs analysis. What is the focus of the investigation? Would a syntactic analysis reveal it? Thus, Soueif's stories lend themselves to a syntactic analysis in which the gendered representations of the active and passive, the actor and the sensor, stand out more clearly. The depiction of female active and passive roles in *Aisha* leads to the conclusion that the stories begin with feminine passivity and end with female action, albeit on a mental level. The female character, or sections of her body, is the performer in these procedures.

In the first story of *Aisha*, "Returning", the protagonist's marriage is described as if she were a passive recipient of masculine action. To analyse the transitivity decisions in the novel, the actors in each process are extracted, and the grammatical level of each process is correlated with them, as shown below:

"He slept alone, unknowing, in large double beds that mocked her." (11)

"Twice he had not come looking for her." (11)

In these two examples above, Soueif describes *Aisha*'s frustrated and unemotional life with her ex-husband. She describes that she has a separate bedroom and sleeps alone. He did not search for her if she was absent from him.

The story of "1964" begins with the journey, as *Aisha* travels from Egypt to England with her family on a boat, and she gets to know a 17-year-old Indian teenager named Christopher, who asks her to meet him on the ship. The narrator depicts the female as weak and the agent male as strong:

"I gave him my London address, and paid for it when he actually wrote." (24)

"How had he got my address? I hung my head." (24)

Likewise, what happened to *Aisha* when she went out with the son of her parents' friend portrays a similar picture. Here, the male is an agent, and the female is acted upon, which is affected by the actions of the male.

"He kissed me goodnight in our front garden he never asked me out again." (28)

"David came to fetch me in a dark suit." (36)

In the story titled "The Suitor", the female is sometimes the actor, and the male is acted upon. Mimi gets strength in her decisions towards her suitors at certain times, while the suitors take the role of temporary passivity and submission to those conditions she sets. Mills states that "If the process is a material one, the actor will be called the agent; if the process is a mental one, the actor is referred to as the sensor" (Mills, 1995: 113). The following sentences need analysis:

"Mimi had visions of herself incarcerated in a two-bedroom flat with a husband who fell asleep after supper." (48)

"How can she marry a man from a technical college?" (48)

"She grew adept at smelling out a suitor from a genuine reader." (49)

In the last two sentences, Mimi's role is reflected in terms of a negative and weak role when she meets Engineer Wassef Ghali. He is fortyish. Mimi, at first, refuses to marry traditionally and searches for love for the purpose of marriage, but she fails to choose her life partner. Her role is passive and submissive. She obeys finally Engineer Wassef:

"He did not behave like a suitor, or was he just clever? When he left she looked out of her window and saw him climb into a red Volvo." (50)

"He had commanded and she obeyed." (52)

We can deduce from the language above that the female character is the passive 'victim' of this relationship. By making decisions and acting, the man exerts control over her environment, body, and emotions. Soueif utilizes sexuality in this stage of the encounter, in Wassef's flat, to refer to male control over females. This scene is told through the material-action-intention processes. As Mills states, "One aspect of texts which is very fertile for transitivity analyses is romance scenes" (Mills, 1995: 112). Besides, to her, popular fiction has a tremendous impact on romantic encounter stereotypes (Mills, 1995: 113). In this story, the woman is a

stereotype who is directed and controlled by a male. The following sentences show how the male is highly dominant over the female.

"He introduced her to pleasure and to pain; and to pleasure through pain, handling her body freely and making it his own." (54)

In "The Wedding of Zeina," the female is depicted again as a traditional woman. The male is the actor, and the female is the sensor; besides that, the affecting and affected become explicit in the marriage scene in this story. Her joyful feelings are castrated as depicted in the following sentences:

"My uncle had a gun in one hand and he held me by the other." (90)

"I was scared of the gun because I'd heard of some girl they'd shot on her wedding night, but he led me to the new room." (90)

"Afterwards Setti explained that he was my husband and any time he wanted to do anything with me I must let him and not fight him." (92)

"I fought him every time for a month, but in the end he mastered me." (92)

While actions define the male characters, the female's inner voice reflects horror, fear, and insecurity. The males are the actors, while the female is the sensor that internalizes personal feelings and emotions.

In the story, titled "Her Man," many sentences depict the passive role of the females regarding both wives, the first wife and the second wife of Sobhi.

"Sobhi thought he was doing right marrying the girl when her father died."

"God commanded us to protect our neighbours' honour and the girl has no brothers, no uncles, no menfolk. He preserved Sheikh Mahgoub's honour by marrying Tahiyya." (99)

The following story, "The Apprentice", differs from the rest of the stories in the novel. All the stories have female heroines, unlike this story; in addition, the processes performed by females differ qualitatively from those performed by males. The novel's hero is a male named Yosri, who plays the primary role in the story. Yosri's work in the women's hair salon has stimulated his sexual desire towards women coming to the salon. Here, the boy is the agent.

The use of transitivity in the texts, as well as the portrayal of the female as a passive recipient of the male's activities rather than a sexually active individual in her own right, are firmly linked in this story. In contrast to the male experience, which is represented by the activities he performs on her body, the female experience is represented by her thoughts and feelings, as well as her body's independence; nevertheless, with muted reactions to physical pleasure. The male as an actor is depicted in the following sentences:

"As he crouched, sweeping, he saw her stretch a bare foot." (124)

"He settled his fingertips more firmly on to her wet scalp and rubbed." (124)

Activity and passivity are attributed to male and female, respectively. Yosri is the active boy, though he is younger than the ladies, while the ladies are mostly described as passive agents who do not actively respond to his actions but just close their eyes:

"Mimi whispered without opening her eyes." (130)

His sexual intention is reflected in his motives and actions, which are specified with some active verbs such as "poked in," "pressed," and "slid into". The lady is again in silence, motionless, and eyes closed. In the following sentences, his active role is more apparent as he exactly declares his sexual intention:

"He carried it carefully into the salon and put it at Madame Gabi's feet as she sat under the dryer." (131)

"He asked her to go home with him?" (131)

In the story "Nativity", the love-hate connection between Aisha and her husband reveals Aisha's passive role because she is dissatisfied with this marriage and does not feel content with her husband. The character's mental state reveals that she is very depressed and shattered.

However, she suffers all of the psychological pressures to avoid becoming a divorcee, and in patriarchal nations, women are humiliated after divorce and are considered inferior in society. Thus, they try to pursue their relationship with their partners, but she cannot bear all these psychological pressures. In terms of transitivity choices, she challenges the norms of society and becomes a strong female who acts. She is the rebel who transcends boundaries to achieve independence. It is appreciated by the writer but not by society. The agent turns out to be female, as in the following sentences.

"When even as he probes her, she retreats from him." (141)

“I have seen her turn her head away and drift among the whirling cornices of the walls or the intricate lace of her pillow.” (141)

In another example, Aisha visits the place of Zar with her nurse, Zina, to break her knot faith about having a child. However, an unfortunate event happens when she meets a butcher in that place. Regarding transitive options, we note that the operator here is male, and the sensor is female. Aisha seeks love and emotion that she does not receive in her marriage. But his affections for her are deceptive. In this case, the man is the one who acts and influences the surroundings. The female is the sensor affected by these methods since she is a victim of the male actor's actions. He first assaults her because she is a married woman.

“He was looking at her left hand as it rested on her right on top of the handbag. He was looking at the wedding band.” (176)

Aisha is uneasy due to the man's criticizing tone and questioning manner. However, as a woman she is subjected to male authority and persecution once more. The following lines demonstrate how she is constrained, oppressed, and violated, not only psychologically but also sexually.

“I really want to go. You can't go now.” (182)

“He put a hand on her mouth. You'll make me look a fool going back there on my own. She bit. He pulled his hand back and hit her face.” (183)

“No, she whispered, no, but he named the name of God and thrust and her body received him.” (183)

This tragic story of Aisha, who is abused by a man mostly because she is married and must keep it hidden, depicts the silence of females enslaved and injured by patriarchy. Despite her attempts to evolve, the character is stifled by the patriarch and physically mistreated. Although Soueif's use of 'transitivity' provides the narrative a female-oriented perspective, the sentences nevertheless represent patriarchy's control. The last narrative begins with the heroine's strength as an agent, but it ends negatively when the butcher rapes her savagely.

When data is analysed at the sentence level, it reveals a specific discourse about femininity and masculinity. This form of examination of transitivity choices can teach us a great deal about the ideological signals that circulate in texts with heroines who are trying to get power but are mainly destined to be passive victims (Mills, 1995: 116). Thus, as the analysis at the sentence level reveals, while the males pursue their agent roles, females are exposed to passivity and oppression in patriarchal societies.

6. Analysis at The Level of Discourse

Analysis at the discourse level focuses on four steps: Characters/Roles, Fragmentation, Focalization, and Schemata. Characters are built around words. They are not human replicas but rather ideological signals that the reader decodes based on their knowledge of history and literature, as well as societal conventions and beliefs about what it means to be a man or a woman in society.

Sara Mills puts some questions (Mills, 1995: 160) that should be answered methodically at the level of discourse:

1. Does the text have gendered and more enormous structures?
2. Examine the men and women. Are they described similarly? With gender-specific words? Which genders are portrayed? How are they described? Mostly white or black? Young or old? How do they relate? What are the power hierarchies? Do gender, ethnicity, class, or sexuality matter?
3. Are the narrative channels gendered? Does gender affect performance? Are these paths derived from other texts? Does the text alleviate gender issues?
4. Are male and female bodies entire or fragmented? Clothed or naked?
5. Whose perspective does the text reflect? Speaker? Who told you? Who is the text's subject? Does text focalization change? Whom does the text serve? Whose information is the text supporting?
6. What gender-related elements are included in the text?

By answering them, it will be possible to figure out how texts represent gender and how those representations may be a part of the text's logic. It might also help us figure out how our society deals with gender. As Mills states,

Stylistic analysis as a simple formal analysis is a thing of the past, this type of analysis – where language analysis is enmeshed with a concern with the representation of sexual difference, and/or racial difference, and/or sexual orientation – may hold a way forward for the analysis of text. (Mills, 1995: 160)

As a result, the characters are the most prominent part of the narrative, as they carry thoughts and ideas about what the story is about. Soueif sends her female characters to Europe rather than her male characters, which differs from the majority of the Arabic literature she discusses (Soueif & Massad, 1999: 75). She communicates ideological messages on marriage, sexual desire, intercultural dialogue, language politics, gender relationships, race, class, and patriarchal societies.

Soueif shows Aisha as an independent woman seeking to break free from patriarchal oppression. Aisha attempts to transcend her stereotyped, inferior, and weak image, and in doing so, she liberates her story from the disorientation of a forgotten past. Ahdaf Soueif intertwines the stories of her protagonist 'Aisha' with those of other female characters. Soueif redefines and deconstructs time by employing memory to depict female voices as a storytelling tool, proving that female writers can compete academically with male writers in textual creation (Brahimi, 2022). Reflecting on her ideas above, in the story "The Returning," she represents the protagonist as a sentimental, crazy woman trapped in her past and recollections, especially of her spouse. Soueif portrays Aisha as a woman struggling to be free and standing against patriarchy. Aisha transcends her cliché image of inferiority and weakness to free her story from the dizziness of a lost past.

"She put her hand out to the mirror. She lightly traced the outline of her face with her finger. But the mirror was a wall between herself and the warm flesh behind it", "And it was cold. Her finger still on the mirror, it came to her that that was an apt metaphor for her relationship with him. She could see him, sense his contours and his warmth but whenever she made a move to touch him there would be a smooth, consistent surface. It was transparent, but it was unbreakable. At times she had felt he put it there on purpose and she had been furiously resentful" (10)

It is interesting to explore the roles of female characters. In traditional stories, females are frequently the recipients of actions or tools for solving problems through marriage, a means of receiving and giving a gift (Mills, 1995: 131). In this sense, Soueif portrays how females are accepted as tools and confined objects in Arab society. For instance, Aisha depicts her marriage apartment as (a prison): "This flat she had locked herself in here: squeezing herself into the corner behind the door and crying till she could not breathe" (11). In "The Suitor", similarly, Mimi has visions of marriage as entrapment: "Mimi had visions of herself incarcerated in a two-bedroom flat with a husband who fell asleep after supper. 'I want to live,' she would cry. [...] And here a woman only starts living after she's married. I want someone who enjoys life, who knows how to live" (48). Likewise, in "The Wedding of Zeina," the character Zeina has no ideas about marriage or her future after marriage. She has been transported to the unknown world of a teenage girl stating, "I knew nothing of marriage" (85). In the story of "Her Man," Zeina is looking for reasons for her husband's marriage to another woman, so she sums it up with these words, "What is wrong with me that he should marry on top of me" (98). And finally, in the story of "The Nativity," Aisha tries to save her marriage, so she tries to break her marriage knot by having a child: "There is a knot but it will not be broken. How can it be broken when she does not love him? Does not love him as a woman should love her man?" (140).

Women play the roles of mother, wife, and divorcee in all the stories, or their husbands marry on top of them, as polygamy is frequent in Arab societies. In this sense, the stories emphasize the concept of marriage as a constraint. Many concerns are linked to marriage: the woman's position at home, her responsibilities after marriage, and the increased difficulties and problems faced by Arab women. Soueif examines themes concerning women's troubles after marriage, however, she does not suggest a remedy to these problems.

Soueif employs descriptions of women from various socioeconomic groups and religions, as well as women of various ages, educational levels, and life experiences. These women have been hurt in some way by unfortunate happenings (El-Miniawi, 2016: 93). Soueif also identifies the women's religions as Christian or Muslim. She also identifies the places of worship such as mosques, churches, and Zar. In the story "The Nativity," the religious place Zar is described as a dominating and oppressive character.

A larger vocabulary is accessible when describing female characters than when describing male characters. Furthermore, many expressions appear to have meanings that are not applicable to male characters (Mills, 1995: 126). When describing female characters, more information is used than when describing male characters, who are depicted more traditionally.

In the story "The Suitor," men's bodies are not fragmented and are not categorized in the same way as women's bodies because men are not regarded as sexual objects in the sense that women are. In this sense, Mills states that "these terms as 'sexualized', that is, despite seeming to be simply descriptive terms, they are in fact terms

which are related to the person's sexual attractiveness" (Mill, 1995: 126). In other words, men's bodies are not subjected to the same levels of sexual segmentation and categorization as women's bodies. In the literature, the strategy of fragmenting the female body by categorizing it under the discourse of sexual appeal has been noticed. Because many female protagonists are not shown as independent individuals, the scene cannot be framed from their point of view. Fragmentation of the female is associated with male focalization – the female is represented as an object, a collection of objects for the male gaze (Mill, 1995: 133). In a similar vein, Soueif depicts the female body in fragmentation and as a sexual object.

The writer uses stereotypes of women who differ from their male counterparts, such as housewives, nurses, and women working in the kitchen, washing dishes, and tidying up the house. In the story "The Apprentice," we can observe the stereotypical roles of women. In the story "The Wedding of Zeina," the girl is expected to look after her male cousin who will be her husband. Similarly, in the story, "The Returning," Soueif portrays the women working in stores who feel fragmented and are seen as sexual objects by men. Thus, fragmentation is a part of describing women. This is a strategy, not a lexical item, but it does affect the kind of language that will be used (Mills, 1995: 138).

The issue of sexuality and marriage draws attention to many social, cultural, and psychological concerns of women in typical patriarchal society. The author presents a detailed description that reflects cultural standards of physically preparing and grooming the bride for her wedding night. Zeina describes how she was forced to marry her cousin when she was fifteen. Ironically, this lower-class girl is not emotionally or psychologically prepared for the sexual act expected on this particular day (El-Miniawi, 2016: 94). Zeina's marriage is consummated ritually with the bridegroom's forcibly deflowering her in front of her family, whose 'honour' is claimed to be served this way (Said, 1983, quoted in El-Miniawi, 2016: 94).

During the scene of the rape, the sexual act in its most primordial form can be tied to a physical one of penetrating, experiencing pain, and possibly finding sadistic pleasure in the process (El-Miniawi, 2016:108). In "The Nativity," Ahdaf Soueif tells another rape story. The female character's experience is so horrific that it is not recounted in full but rather left vague to reflect the psychological weight of the torture. Women in the stories are abused in a variety of ways.

As the examples demonstrate, the characters and roles of women and men in fiction and other fields are influenced by normative attitudes. This is especially limiting for women, who are restricted to passivity, the obligation of sexual attractiveness, sexual abuse, and self-deprecation. The sexual abuse is such a severe oppression of feminine identity that the author stops addressing it. Soueif's characters are subjected to many forms of patriarchal abuse, whether physical or psychological. At the word, sentence, and discourse levels, all of the episodes in the novel have one thing in common: the patriarchal oppression of women.

7. Conclusion

Soueif portrays how women in Arab society are weak and obedient to patriarchal restrictions. It should be mentioned that language has also contributed to women's oppression in society. Mills states: "Because the phrases work on the basis of assumed background knowledge, they can have a strong ideological impact in persuading people that they are in fact an accurate version of reality" (Mills,1995: 102). In this sense, Soueif refuses to accept the established norms in Arab culture, and she tries to subvert them.

We noticed that in the word-level analysis, females were primarily defined in terms of their lower status in a patriarchal society. Many passive sentences at the sentence level reveal inflammatory processes of gender roles. These roles have been disassembled and analysed using transitive options. The discourse level analysis found that Soueif portrays her main female characters as weak, confused, and repressed due to the cultural and societal conventions in which they were raised. Compared to males, this causes them to feel inadequate and avoid leadership roles. Soueif's writing also reflects the Muslim women's perspective on life, both in her native culture and Europe (Rezk, 2019: 33).

Ahdaf Soueif has an unusual knack for presenting significantly charged sexual situations, often just by implication and without direct confession or by using sexuality phrases that would be considered derogatory in her traditional Arab milieu. She explores the complexities of cross-cultural relationships between Eastern males and women. Sexual politics are subtly disguised by implication in our author's writings, making them more effective and attractive (El-Miniawi,2016:114). Soueif's fiction explores transcultural identity transformations, hybridity, multilingualism, migration, and international mobility.

Soueif, as a feminist, critiques Egyptian patriarchal traditions and addresses contentious issues in her works. In her stories, she draws attention to the challenges of Arab women, allowing the reader to determine the larger context in which the female characters are depicted (Sanjakdar, 2015). Soueif applies Arab feminist ideology within the framework of literature and feminist stylistics in this regard. When analysed through feminist stylistics, the levels in her style indicate patriarchal words/phrases, sentences, and discourses inherent in the culture. In this sense, her work attempts to generate a profound awareness of gender roles as well as a shift in patriarchal thinking.

Bibliography

- Abdallah Rezk, W. (2019). Diaspora and Hybridity in Ahdaf Soueif's Aisha. *مجلة كلية الآداب-جامعة السويس*, 17(17), 1-40.
- Arikan, S. (2016). Angela Carter's the bloody chamber: A feminist stylistic approach. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 117-130.
- Brahimi, S. (2022). Soueif's Aisha: A Portrait of Memory, Time, and Liberation. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies*, 6 (4) 142-151. DOI: <http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol6no4.10>.
- Brown, S. (2017). Compelled to Narrate: Politics, Cairo and the Common Ground in Ahdaf Soueif's Life Writing. *Commonwealth Essays and Studies*, 39(39.2), 77-89.
- Chambers, C. (2011). Ahdaf Soueif. *British Muslim Fictions: Interviews with Contemporary Writers*, 245-256. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230343085_13
- D'Alessandro, S. (2007). The Stratheden and the negotiation of the East-West trajectory: identity and migration in Ahdaf Soueif's "Aisha". *Università di Palermo*, pp. 325-333
- El-Miniawi, N. (2016). Sexuality in Aisha: Short Stories Retelling Life Stories. *Journal Fikr Wa Ibda'* 106(11), 93-118.
- Lazar, M. M. (2007). Feminist critical discourse analysis: Articulating a feminist discourse praxis. *Critical discourse studies*, 4(2), 141-164.
- Litosseliti, L. (2014). *Gender and language theory and practice*. Routledge, London.
- Mills, S. (2008). *Language and sexism*. Cambridge University Press, U.S.
- Mills, Sara. (1995). *Feminist Stylistics*. Routledge, London.
- Montoro, R. (2017). Feminist stylistics. *In The Routledge handbook of stylistics* (pp. 346-379). Routledge, London & New York.
- Nash, G. (2007). *The Anglo-Arab encounter: Fiction and autobiography by Arab writers in English*. Peter Lang.
- Sanjakdar, G. M. (2015, January 1). *Female images in Soueif's fiction*. *Dialnet*. Retrieved December 6, 2022, from <https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=133321>.
- Soueif, A. (1983). *Aisha*. Jonathan Cape.
- Soueif, A., & Massad, J. (1999). The politics of desire in the writings of Ahdaf Soueif. *Journal of Palestine Studies*, 28(4), 74-90. <https://doi.org/10.2307/2538394>.
- Stockwell, P. (2020). *Language and literature: Stylistics*. *The Handbook of English linguistics*. <https://doi.org/10.1002/9781119540618.ch30>.
- Talbot, M. (1998). *Language and Gender an Introduction*. Polity Press, Ltd.
- Wareing, S. (1994). And then he kissed her: The reclamation of female characters to submissive roles in contemporary fiction. *In Feminist linguistics in literary criticism* (pp. 117-136). DS Brewer.
- Woldemariam, H. Z. (2018). Improving Sociolinguistic Competence (SC) through Feminist Stylistics (FS). *Asian Journal of African Studies*, (43), 31-81.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

YAZINSAL ESERLERDE İKİLEMELER VE ÇEVİRİLERİ

Binomial Pairs in Literary Works and Their Translation

Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ¹

¹Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Nevşehir, sevtapkoprului@nevsehir.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8841-355X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
31.07.2023
Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1335505

Anahtar Kelimeler

Yazın çevirisi, ikileme,
ikileme çevirisi, çeviride
eşdeğerlik

Keywords

Literary translation,
binomial pairs, translation
of binomial pairs,
equivalence in translation

ÖZ

İkilemeler, en az iki sözcükten oluşan anlamlı söz öbekleridir ve anlamı güçlendirmek, pekiştirmek ve anlama kesinlik katmak gibi işlevlere sahiptirler. Bir ikilemenin ifadeye kattığı anlamın, içinde kullanıldığı bağlama göre değerlendirilmesi gerekmektedir. İkilemeler; tedirginlik (örn. bir aşağı bir yukarı yürümek), belirsizlik (örn. aşağı yukarı) gibi çağrışımlar da sağlamaktadırlar. Dolayısıyla kültüre özgü bu dilsel zenginliklerin; anlam, etki, işlev gibi farklı yönleriyle değerlendirilerek hedef dilde en iyi yansıtılacak şekilde, diğer bir ifadeyle ‘eşdeğer’ çevrilmesi beklenmektedir.

Bu çalışmada, özgün dili Almanca olan yazınsal bir eser ve eserin üç farklı çevirisinde ikilemeler ele alınmıştır. Kaynak metin ikilemeleri, çevirileriyle karşılaştırılarak eşdeğerlik kapsamında değerlendirilmiş, anlamı, kullanımı ve işlevleri arasında örtüşme olup olmadığı tespit edilmiştir. Eşdeğerliğin bulunmadığı durumlarda kullanılmış olan çeviri yaklaşımları araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda, kaynak metindeki ikilemelerin hedef dile çoğunlukla yine bir ikilemeyle aktarıldığı ve çevirilerde anlamsal eşdeğerliğin sağlandığı, çevirilerdeki ikilemelerin bağlama uygun ikilemeler olduğu, kaynak metindeki ikilemelerle işlevsel eşdeğerlikte oldukları görülmektedir. Eşdeğerliğin olmadığı durumlarda ise anlama göre çeviri yapılmaktadır, kimi zaman ise atlama yapılmaktadır.

ABSTRACT

Binomial pairs are meaningful phrases made up of at least two words, and have functions such as amplifying and intensifying the meaning, and adding certainty to the meaning. The meaning that a binomial pair adds to the expression needs to be evaluated according to the context in which it is used. Binomial pairs also provide connotations such as uneasiness (e.g. walking up and down) and uncertainty (e.g. more or less). Therefore, it is expected that these culture-specific linguistic resources will be evaluated in terms of different aspects such as meaning, effect and function, and translated in the target language in a way that is best reflected, in other words ‘equivalent’.

In this study, a literary work whose original language is German and three different translations of the work are discussed with regard to binomial pairs. Binomial pairs in the source text were compared with their translations and evaluated within the scope of equivalence, and it was determined whether there was an overlap between their meaning, usage and functions. Translation approaches used in cases where there is no equivalence were investigated. The findings revealed that the binomial pairs in the source text were mostly transferred to the target language with binomial pairs and semantic equivalence is provided in the translations. Furthermore, it was found that the binomial pairs in the translations are context-appropriate and functionally equivalent to the binomial pairs in the source text. In cases where there is no equivalence, translation is made according to the meaning, and sometimes it is omitted.

Atıf/Citation: Köprülü, S. (2023). Yazınsal Eserlerde İkilemeler ve Çevirisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1105-1115.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ, sevtapkoprului@nevsehir.edu.tr

1. Giriş

Bir toplumun dilsel ve kültürel özelliklerinin yansımaları yazınsal eserlerde hayat bulmaktadır. Yazınsal eserlerde, mecazlar, deyimler, atasözleri, kinayeler, sözcük oyunları ve daha birçok dilsel özellikler, yazarın üslubundan ve kültüründen de izler taşıyarak yer almaktadır. Eserlerde, ifade gücünü artıran, anlamı güçlendiren, farklılaştıran, derinlik katan dilsel kullanımlardan biri de ikilemelerdir.

İkilemeler, birçok çalışmaya konu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. İkilemeler üzerine yapılan çalışmalarda farklı açılardan farklı tanım ve sınıflandırmalarının yapıldığı görülmektedir (Özeren, 2019; Korkmaz, 2017; Hofmeister, 2009; Müller, 2009; Tuna, 1983; Hatiboğlu, 1981). Bunun yanı sıra, çalışmalarda ikilemeler, “tekrarlar”, “yineleme öbekleri”, “tekrar grubu” gibi farklı şekillerde de adlandırılmaktadır (Özeren, 2019: 27-30). Aynı şekilde Almancada ikileme, “Zwillingformel”, “Binomiale”, “Paarformel”, “Wortpaar” gibi çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır (Hofmeister, 2009). Bu çalışmanın, yazınsal eserlerdeki ikilemelerin çevirisi odaklı bir araştırma olması nedeniyle, “ikileme ve çevirisi” başlığı altında, araştırma kapsamında kullanılacak sınıflandırmalara yer verilmiştir.

İkilemeler, anlamı güçlendirme, pekiştirme, kullanıldıkları bağlamda anlama kesinlik veya belirsizlik katma gibi anlamı etkileme özellikleriyle dile anlatım zenginliği katmaktadırlar. Sözlü dilde olduğu kadar yazılı dilde de sıkça kullanılan ikilemeler, en az iki sözcükten oluşan kalıp sözlerdir. Bu sözcükler rastgele değil, birbiriyle ilgisi bulunan sözcüklerdir. Bir dilin zenginliği olan ikilemelere, dil öğretiminde, yazınsal eserlerde, kısacası yaşamın birçok farklı alanında rastlanmaktadır. Dolayısıyla da farklı açılardan tanımlamaları yapılmaktadır. Gramer Terimleri Sözlüğünde “aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yanyana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu” (Korkmaz, 2017: 157) şeklinde tanımlanan ikilemeyi Hengirmen (2002: 411) “anlatımı daha güzel ve etkili duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması” şeklinde tanımlamaktadır.

Anlatımı güzelleştirme, etkili hâle getirme gibi özellikleriyle dile zenginlik katan ikilemeler, yazılı ve sözlü dilde, günlük yaşamda oldukça sık kullanılmaktadır. Ancak bu sıklık tüm dillerde aynı değildir. İkilemeler, diğer dillerin sadece birkaçında Türkçedeki kadar görülebilmektedir. Bu diller arasında Japonca, Korece, Sümerce ve Çince yer almaktadır. Çok yaygın olmamakla birlikte, Rusça, Arapça, Moğolca, Mançuca ve Buryat dillerinde de ikilemelere rastlanmaktadır. Rusçada kullanılan ikilemelerin, Türkçeden ve ikilemelerin kullanıldığı diğer Asya dillerinden geçmiş olabileceği varsayılmaktadır. Avrupa dillerinden İngilizce ve Almancada ise ikilemelerin sınırlı bir şekilde kullanıldığı belirtilmektedir (Özeren, 2019: 25). Toplumların dil kullanımlarında bu ikileme açısından farklılıklar, diller arası çeviride güçlükler olarak ortaya çıkabilmektedir. İkilemeler, kullanıldıkları bağlama göre, oluştukları sözcüklerin temel anlamlarından kimi zaman az, kimi zaman oldukça farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Örneğin ‘sağa sola’ ikilemesi, ‘sağa sola saldırıyor’ ifadesinde rastgele hareket edildiği anlamı taşımaktayken, ‘sağına soluna bakmadan konuşuyor’ ifadesinde ise saygısızca konuşmaktan bahsedilmektedir. Bu açıdan ikilemelerin çevirisi kolay gibi görünse de dikkat gerektirmektedir. Dolayısıyla çevirilerinde kastedilenin anlaşılması ve hedef dilde eşdeğer karşılığının verilmesi önemlidir. Kalıp sözlerin çevirileri, dilsel ve kültürel olarak birbirinden oldukça farklı olan diller arasında yapılan çevirilerde daha zor olmaktadır.

Genel anlamda tüm çevirilerde, özelden yazınsal eserlerin çevirisinde ön plana çıkan ‘eşdeğerlik’, ikileme çevirisinde de önemlidir. Yazında anlam boyutunda güçlendirme, pekiştirme, kesinlik katma gibi işlevleri olması, kültürel özellikler taşıması, bağlama göre anlamının farklılaşması gibi birçok etken ve değişken dikkate alınarak ikilemelerin hedef dile eşdeğer karşılıklarıyla aktarılmaları gerekmektedir. Bu açıdan çalışmada, Stefan Zweig’in birçok dile çok kez çevrilmiş olan “Amokläufer” adlı eseri ile üç farklı çevirisi, ikilemelerin eşdeğerliği açısından incelenmiştir. Çalışmanın amacı, çevirileri eleştirel ele almak ve birbiri ile karşılaştırmak değil, kaynak metinde kullanılmış olan ikilemelerin eşdeğer bir şekilde hedef dil metninde verilip verilemediğini araştırmaktır.

2. Materyal ve Metot

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi çerçevesinde şekillendirilmiş olan bu çalışmada, eşdeğerlikle ilgili kuramsal bilgiler ışığında, ikilemelerin çevirisinde eşdeğerliğin ne düzeyde sağlandığı

araştırılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılacak olan olgu veya olgulara dair bilgileri içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 189).

Stefan Zweig'in "Amokläufer" adlı eserinin, 'Amok Koşucusu' adlı üç farklı çevirisi incelenmiştir. Kaynak metinde geçen ikilemeler belirlenerek 'farklı sözcüklerle yapılan ikilemeler' ve 'aynı sözcüklerle yapılan ikilemeler' başlıkları altında kategorize edilmiştir. Çalışma, çevirmenlerin ifadelerini birbiriyle kıyaslama odaklı olmadığı için üç farklı çeviriden alınan örnekler (Ç1), (Ç2) ve (Ç3) şeklinde verilmiştir. Kaynak dildeki ikilemelerin birebir çevirisi gerekli olduğu hâllerde köşeli parantez içi içinde verilmiştir. Çeviri metinlerinden ilki, ikilemenin içinde kullanıldığı bağlamın anlaşılabilirliğini artırabilmek için daha fazla tümceyi kapsayacak şekilde alınmıştır. Kaynak metin ikilemeleri, çevirileriyle karşılaştırılarak eşdeğerlik kapsamında değerlendirilmiş, anlamı, kullanımı ve işlevleri arasında örtüşme olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, kaynak metindeki ikilemelerin, hedef dile yine bir ikileme ile mi aktarıldığı, anlamların örtüşüp örtüşmediği, bağlama uygunlukları, işlevsel eşdeğerlikleri araştırılmıştır. Eşdeğerliğin bulunmadığı durumlarda kullanılmış olan çeviri yaklaşımları araştırılmıştır.

3. İkileme ve Çevirisi

Vardar (2022: 119), Dilbilim Terimleri Sözlüğünde ikilemeyi "anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma" olarak tanımlanmaktadır. Almanca Çevrimiçi Duden Sözlüğünde ise ikileme (Zwillingsformel), "aus zwei mit „und“ oder „oder“ miteinander verbundenen Wörtern bestehende feste sprachliche Verbindung" (Duden Sözlük) ["ve", "veya" bağlaçlarıyla birleştirilen iki sözcükten oluşan kalıp dilsel birleşim] şeklinde tanımlanmaktadır.

En az iki sözcüklü kalıplaşmış söz öbekleri olan ikilemeleri, Hatiboğlu (1981: 9) "anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır" şeklinde tanımlanmaktadır. Hofmeister'nin (2009)¹ tanımına göre ise ikilemeler, aynı türden iki sözcüğün tümce özelliği taşımayan deyimsel birleşimidir. Bu sözcükler ekseriya eş veya zıt anlamlıdır ve genellikle bir bağlaç (özellikle "ve") veya edat ile birleşirler ve hece sayısının veya uzunluğunun eşit veya artıyor olması ilkesine göre düzenlenmiştir. Tanımlardan ikilemelerin amacı ve oluşturulma biçimlerine dair bilgiler elde edilebilmektedir. Temel sınıflandırmalara dahil edilemeyen veya kural dışı ikilemelerin de oldukça fazla olduğunu belirten Uslu ve Özdemir (2019: 312) Türkçedeki ikilemelerin yapısını şöyle özetlemektedirler:

- Sözcüğün tekrarlanması, örneğin yavaş yavaş, sabah sabah, güzel güzel, baka baka.
- Zıt anlamlı sözcükler, örneğin olur olmaz, aşağı yukarı, gece gündüz, iyi kötü.
- Ön veya son seste benzerlik, örneğin zar zor, soy sop, kul köle; az buz, yırtık pırtık.
- /m/ ünsüzü kullanımı, örneğin hayal meyal, ev mev, şaka maka, para mara.
- Yakın anlamlı sözcükler, örneğin dünya alem, hacı hoca, saç sakal, köşe bucak.
- Anlamlı ve anlamsız sözcükler, örneğin sus pus, eğri büğrü, çer çöp, ufak tefek.

Almanca ile Türkçedeki ikilemeler yapı bakımından benzerlik gösterdiği gibi farklılık da gösterebilmektedir. Almancada ikilemeler genellikle bağlaç ve edatlarla yapılmaktadır. Türkçe de ise bağlaç ve edat kullanımı şart değildir. Almancada sözcükler /m/ kaynaştırma sesiyle tek bir sözcük hâline gelirler (örn. Kuschelmuschel, Schickimicki) ve kural dışı ikilemeler arasındadırlar; bu şekilde ikileme oluşturma Türkçeye kıyasla oldukça azdır (Müller, 2009: 87-88). Tuna (1983: 175, 188), ikinci sözcüğün başına /m/ getirilerek yapılan ikilemeleri (örn. kapı mapı, tencere mencere) "otomatik tekrarlar" olarak değerlendirmekte ve anı gruba giren /k/ sesiyle oluşturulan ikilemelerden de (örn. paldır küldür) bahsetmektedir. Yücel (2016: 85), Almancada olduğu gibi Türkçe ikilemelerin de büyük bir oranının eşit heceli sözcük çiftlerinden oluştuğunu belirtmektedir.

Almancada ikilemelerin özellikleri şöyle sıralanabilir:

¹ Hofmeister'nin (2009) ikileme tanımı "Die Z. (auch Paarformel, Wortpaar, Binomiale) stellt eine phraseologische, nicht satzwertige Verbindung aus zwei Wörtern derselben Wortart dar, die vor allem durch Synonymie oder Antonymie aufeinander bezogen sind, meist verbunden durch eine Konjunktion (bevorzugt "und"), Präposition oder Vergleichspartikel und angeordnet gemäß dem Prinzip gleicher oder ansteigender Silbenzahl bzw. Silbenlänge" şeklinde 'Historisches Lexikon der Rhetorik' adlı sözlükte yer almaktadır.

- Almancada ikilemeler genellikle bağlaç (örneğin ab und zu, nach und nach, Haus und Hof) ve edatlarla (örneğin Schritt für Schritt, von Zeit zu Zeit) yapılmaktadır.
- İkilemeleri oluşturan sözcükler anlamsal açıdan birbirinden farklı olabilir, örneğin Haus und Hof [ev ve avlu].
- İkilemeleri oluşturan sözcükler birbirine benzer olabilir, örneğin Grund und Boden [zemin ve yer].
- İkilemeler genellikle kafiyeli sözcüklerden oluşur (Zenderowska-Korpus, 2004, akt. Yücel, 2016: 82).

Kalıplaşmış söz öbekleri olan ikilemelerin bu özelliği sözcüklerinin yıllarca birlikte kullanılmasıyla olmaktadır. İkilemelerin kimi sözcüklerinin sözdizimleri değiştirilemez (örneğin eşe dosta güvenmek) ve ayrı ayrı kullanılamaz (örneğin eski püskü), zira kalıplaşmışlardır (Hatiboğlu, 1998: 13-16). İkilemelerin bu özelliğine Burger (2010: 45) de işaret etmektedir: İkilemenin, aynı türden iki sözcük veya aynı iki sözcük bağlaç veya edatlarla birleştirilerek oluşturulduğunu, iki farklı sözcükten oluşuyor ise, sözdiziminin değiştirilemez veya bir sıralama tercihi olduğunu belirtmektedir.

Bir dilin anlatım özelliklerinin, söz sanatlarının, özlü sözlerinin, deyimlerin, atasözlerin, söz oyunların, çağrışımsal ifadelerin vb. kullanılmasıyla etkili bir anlatım ortaya koymakta olan yazınsal eserlerin çevirilerinde dikkate alınması gereken birçok husus arasında ikilemeler de bulunmaktadır. İkilemeler, içinde kullanıldıkları bağlama göre değerlendirilmesi gereken dilsel özelliklerdir. Örneğin Almancada tüm mal varlığı anlamında ‘Haus und Hof’ ikilemesi bulunmaktadır. İçinde kullanıldığı bağlama göre bu ikileme, ‘tüm mal varlığını kaybetti’, ‘malını mülkünü kaybetti’ veya ‘varını yoğunluğunu kaybetti’ şeklinde hedef dile aktarılabilir. Hangisinin kullanılacağı ise kaynak metinde ikilemenin geçtiği bağlama, yazarın üslubuna, yaptığı çağrışıma, anlamına eşdeğer olacak şekilde olmasına göre belirlenebilir. Dolayısıyla kalıp söz olan ikilemelerin çevirisinde dikkate alınması gereken birçok hususun olduğu açıktır. Yazınsal eserlerin çevirileriyle ilgili çalışmalarda, özellikle de karşılaştırmalı çalışmalarda üzerinde durulan konu eşdeğerlik olmaktadır. Zira yazınsal eser çevirilerinde amaç, kaynak metnin kendi okuru üzerinde gösterdiği etkinin aynısının veya benzerinin hedef dil okuru üzerinde göstermesini sağlamaktır ve bu amaçla ilgili olarak çeviride ‘eşdeğerlik’ kavramı öne çıkmaktadır. Nitekim Vardar’ın (2002: 60), kaynak dildeki bildirileri anlam ve üslup bakımından eşdeğerlik sağlayarak hedef dile aktarma işlemi şeklindeki çeviri tanımında, ‘eşdeğerliğe’ işaret ettiği görülmektedir.

Vinay ve Darbelnet’e (1995) göre eşdeğerlik, kaynak dildeki aynı durumun tamamen farklı sözcüklerle hedef dilde tekrar edilmesidir ve bu durumda kaynak dilin üslubu hedef dilde etkisini devam ettirir. Dolayısıyla, eşdeğerlik özellikle atasözleri, deyimler, kalıp sözler gibi dilsel kullanımların çevirisinde öne çıkmaktadır (Yalçın, 2015: 76).

Çeviribilim alanında eşdeğerlik kavramıyla, tanımı ve sınıflandırmasıyla ilgili oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Yazın çevirisi kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalardan birisi Eugene Nida’nın eşdeğerlik sınıflandırmasıdır. Nida (1964), ‘biçimsel’ ve ‘dinamik’ olmak üzere iki farklı eşdeğerlikten bahsetmektedir. Biçimsel eşdeğerlik, kaynak metnin içeriği ve biçimsel yapısının hedef dile değiştirilmeden aktarılması ile ilgilidir; dinamik eşdeğerlik ise, kaynak metnin hedef dile doğal bir şekilde aktarılacak ‘eşdeğer etki’ yaratılmasıyla ilgilidir (akt. Köksal, 1995: 44). Ancak Göktürk (2016: 62-63), aynı veya benzer etki amacının, yazın çevirisinde her zaman işe yarayacak eşdeğerlik ilkeleri olmayacağını belirtmektedir.

Metnin farklı öğelerine dayanan çok yönlü bir kavram olan eşdeğerlik, kaynak dil metni ile hedef dil metni arasında veya bu dillerin öğeleri arasındaki bağlantıyla ilgilidir. Bu doğrultuda Koller (2004: 351) eşdeğerliği, düz anlamsal, yan anlamsal, metin türüne göre, dil-kullanımsal (edimsel) ve biçimsel-estetik eşdeğerlik olmak üzere beş temel düzeyde değerlendirmektedir. ‘Düz anlamsal eşdeğerlik’, bir metinde aktarılan dil dışı gerçekler ile ilgili iken, ‘yan anlamsal eşdeğerlik’ özellikle tam veya kısmi eşanlamlı ifade imkânlarından birinin belirli bir amaçla tercih edilmesiyle oluşturulan ifade biçimlerinin metindeki çağrışımları ile ilgilidir. Kaynak metnin ve dil normlarının çeviride korunması ise, ‘metin türüne göre eşdeğerlik’tir. Bir dile ve kültüre özgü içeriklerin, hedef dil okurunun kolaylıkla anlayabileceği biçimde düzenlenmesi, dolayısıyla çevirinin iletişimsel işlevini yerine getirebilmesi ‘dil kullanımsal (edimsel) eşdeğerlik ile ilgilidir. Kaynak metnin kendine has anlatımını yansıtan belirli estetik ve biçimsel özelliklerinin hedef dil metninde de yakın bir estetik etki oluşturabilecek şekilde aktarılması, ‘biçimsel-estetik eşdeğerlik’tir (Koller, 2004: 351). Atasözleri, deyimler, uyak, söz oyunları gibi dilsel özelliklerin, bu eşdeğerliğin sağlanmasında dikkate alınması gerekir

(Göktürk, 2016: 77). Göktürk (2016: 85), dilin çok yönlü işlevlerinden kurgu anlatımın gereklerine göre faydalanan yazınsal metinlerde, çoğunlukla biçimsel eşdeğerliğin öne çıktığını belirtmektedir.

Kaynak metin dili Türkçe olan eserlerdeki ikilemelerin Almancaya çevirilerinde tam bir eşdeğerlik sağlamanın oldukça zor hatta neredeyse imkansız olduğunu belirten Akerson'un (1982) bu görüşünü Uncu'nun (2019) çalışmasında yapmış olduğu tespit destekler niteliktedir. Uncu araştırmasında, Türkçeden Almancaya yazınsal eser çevirisinde, ikilemelerden çok azının tam eşdeğer olarak çevrilebildiğini tespit etmektedir (Uslu ve Özdemir, 2019: 311).

Çevirinin sadece kaynak dil ve hedef dil arasında sözcüksel ve dilbilgisel bir eşdeğerlik değil, aynı zamanda kaynak dildeki bildiriye deyiş, anlam, işlev ve kültürel bakımdan da en doğal biçimde aktarmak olduğunu ifade eden Boztaş'a (1993: 56-57) göre ise, sözlerin anlamı, kullanımı ve işlevleri arasında örtüşme olduğu takdirde eşdeğerlikten bahsedilebilir.

4. Bulgular ve Yorum

'Amokläufer' adlı Almanca yazınsal eserin incelenmesi sonucunda tespit edilen ikilemeler, 'farklı sözcüklerle yapılan ikilemeler' ve 'aynı sözcüklerle yapılan ikilemeler' şeklinde olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Tespit edilen ikilemelerin, eserin 'Amok Koşucusu' adlı üç farklı çevirisindeki karşılıkları, Ç1), Ç2) ve Ç3) şeklinde belirtilmiş olan örneklerde yer almaktadır. Kaynak eserde yer alan ikilemeler, çevirileriyle karşılaştırılarak eşdeğerlik kapsamında değerlendirilmiştir.

4.1. Farklı Sözcüklüyle Yapılan İkilemeler

Kaynak metinde "auf und nieder gehen" [yukarı ve aşağı yürümek] ikilemesi (Örnek 1), güvertedeki insanların amaçsızca gidip geldiklerini tasvir etmek için kullanılmaktadır. İkileme, baskı altında olma, huzursuz olma, çözülmemiş bir durum göstergesidir, böyle bir durum içerisinde insanlar sınırlı bir alan içerisinde amaçsızca bir aşağı bir yukarı yürümektedir, zira gemidelerdir ve yapacak başka bir şey yoktur.

Örnek 1'de bir ikilemenin, hedef dile aynı anlamda farklı biçimlerde aktarılabilirdiği görülmektedir. Ç1) metninde, kaynak dildeki ikileme yine bir ikileme ile aktarılmıştır ve amaçsızca sürekli aynı yürüme hareketini tasvir etmektedir. İçinde kullanıldığı bağlama uygundur ve kaynak metindeki ikileme ile aynı işleve sahiptir. Ç2) metninde ikileme kullanılmamıştır, "volta atmak" argoda *bir aşağı bir yukarı dolaşmak* anlamı taşıyan bir deyimdir (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Kaynak metindeki ikileme ile anlamsal olarak örtüşse de içinde kullanıldığı bağlama çok uygun olduğu söylemez, zira argo bir kullanımdır. Ç3) metninde ikileme (bir aşağı bir yukarı) ve deyim (volta atmak) birlikte kullanılarak ifade güçlendirmiştir.

Örnek 1

Aber auch das Promenadendeck war voll Enge und Unruhe: es flatterte und flirrte von Menschen, die mit der flackernden Nervosität eingesperrter Untätigkeit unausgesetzt plaudernd **auf und nieder gingen**. (1922: 12)

Ç1) Ama gezinti güvertesi de kalabalık ve hareketliydi; bir yerde tıklı kalmanın yarattığı huzursuzluğun yol açtığı dinmek bilmez bir gerilimle, bir alay insan güvertede **bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyordu**. (2004: 72)

Ç2) Ama güverte de son derece sıkışık ve rahatsızdı; bir yerde sıkışıp kalmanın verdiği gerginlikle bir yandan konuşan bir yandan da **volta atan** insanlarla doluydu. (2020: 8)

Ç3) Ama gezinti güvertesinde de sıkışıklık ve huzursuzluk hakimdi: Ortalık, kapalı bir yere tıklı ve yapacak hiçbir işleri olmamasının verdiği gerginlikle sürekli gevezelik ederek **bir aşağı bir yukarı volta atan** insanlardan geçilmiyordu. (2021: 2)

Kaynak metinde ikilemenin edatında değişiklik yapılarak kullanılmış olduğu görülmektedir: 'über' olması gerekirken 'auf' kullanılmıştır (Örnek 2). Bu şekildeki kullanım 'auf Dauer' ifadesini akla getirmektedir. Yazarın bu kullanımıyla ilgili olarak, içinde bulunulan durumun uzun vadede (auf Dauer) olduğuna işaret etmek için kullandığı düşünülebilir. Zira kendisi yedi yıl sonra bu duyguları yaşamaya başlamıştır. Kaynak dilde "über kurz oder lang" [kısa veya uzun sonrası] ikilemesi, *belli bir süre sonra, bir gün mutlaka, gelecekte*

kaçınılmaz (Duden Sözlük) anlamlarında kullanılmaktadır ve olacağı kesin olan bir şeyle ilgili olarak ifadeye kesinlik kazandırmaktadır. Halk arasında ‘früher oder später’ [er ya da geç] anlamında da kullanılmaktadır (DWDS).

Örnek 2’de her üç çeviride (Ç1, Ç2, Ç3) de ikileme kullanılmıştır. Çeviri metinlerde kullanılmış olan ikilemeler, aynı anlamı taşıyan ve birbirinin yerine kullanılabilen ifadelerdir. “Er ya da geç” şeklindeki ikileme sözlüklerde ‘er geç’ (TDK Güncel Türkçe Sözlük) şeklinde yer almaktadır. Kuramsal kısımda belirtilmiş olduğu gibi, yapısal farklılığından dolayı Almancada ikilemelerde bağlaç veya edat kullanılırken Türkçede kullanılmamaktadır. Ancak sözlüklerde ‘er geç’ olarak geçse de bu ikileme ‘er ya da geç’ şekliyle de kullanılabilmektedir. Çeviri metinlerde ikileme kullanılarak kaynak ifadenin biçimsel özelliği çeviride korunmuştur. Aynı zamanda, çeviri metinlerdeki ikilemeler, kaynak metindeki ikileme ile aynı anlamı taşıyan ve içinde kullanıldığı bağlama uygun, ifadeye kesinlik katan ikilemelerdir. Dolayısıyla anlamsal, biçimsel ve işlevsel eşdeğerlikten bahsedilebilir.

Örnek 2

Irgendwie ist man als Europäer von seinem wahren Wesen abgeschnitten, wenn man aus den großen Städten weg in so eine verfluchte Sumpfstation kommt: **auf kurz oder lang** hat jeder seinen Knax weg, die einen saufen, die andern rauchen Opium, [...]. (1922: 26)

Ç1) Büyük kentten çıkıp böyle berbat bir batağa geldiğinizde her nasılsa bir Avrupalı olarak gerçek varlığınızdaki koparsınız; **eninde sonunda** herkes yolundan çıkar, kimi içkiye gömülür, kimi esrar çeker, [...] (2004: 83)

Ç2) **Eninde sonunda** herkes yoldan çıkar, kimi kendini içkiye verir, kimi esrara. (2020: 21)

Ç3) **Er ya da geç** herkes pes eder; kimi içki içer, kimi afyon çeker, [...]. (2021: 13)

Örnek 2’de olduğu gibi Örnek 3’te de yazarın, kalıp ifadenin kullanımında değişiklik yaptığı görülmektedir: Kaynak dilde ikilemenin sözdizimi, “Leben und Tod” [yaşam ve ölüm] şeklindedir, ancak metinde “Tod und Leben” [ölüm ve yaşam] şeklinde kullanılmaktadır. Sözdizimindeki bu değişiklikle ölüme vurgu yapılmak istenmiş olabilir, zira eserde ölümle ilgili motifler ağırlıktadır ve başkahramanların ikisi de ölmektedir. İkileme, baskı altında olma ve tehlikeli bir durum göstergesidir ve *riskli*, *varoluş meselesi* anlamı taşıyan “es geht um Kopf und Kragen“ deyimini çağrıştırmaktadır. “Auf Leben und Tod” ikilemesi içinde kullanıldığı bağlamda çok tehlikeli bir durumun içinde bulunduğunu ve bir çıkış yolu arandığını ifade etmektedir. Türkçede “ölüm kalım meselesi” deyimini, kaynak metindeki ikileme ile birebir eşdeğerdir.

Ç2) çeviri metninde, anlamsal ve biçimsel eşdeğerlik vardır. Ancak Ç1) ve Ç3) metinlerinde “meselesi” yerine “sorunu” sözcüğünün kullanılmış olması deyimlerin kalıp kullanıma uymamaktadır. Bu şekilde kullanılmış olmasının nedeni, “ortada bir ölüm kalım sorunu varken” şeklinde bir tümce kurulmuş olmasından kaynaklanmıştır. Çevirilerde kullanılmış olan ikilemeler, kaynak metindeki ikileme ile aynı işleve sahiptir, durumun önemine dikkat çekmektedir.

Örnek 3

Daß sie Lady spielte, unnahbar kühl ein Geschäft entrierte, wo **es um Tod und Leben ging**, das machte mich toll (1922: 40)

Ç1) Ortada bir **ölüm kalım sorunu** varken, hanımefendi rolü oynaması, buz gibi bir tavırla iş görüşmesi yapması, beni delirtmişti. (2004: 94-95)

Ç2) Bir hanımefendi gibi davranıp **ölüm kalım meselesini** buz gibi bir tavırla, bir iş görüşmesine dönüştürmesi delirtmişti beni. (2020: 35-36)

Ç3) Bir hanımefendiyi oynaması, ortada bir **ölüm kalım sorunu** varken son derece soğukkanlı bir ticaret organize etmiş olması beni çıldırtıyordu... (2021: 24)

Örnek 4’te kalıp sözün kullanımında farklılık görülmektedir: Kaynak metinde “es gibt nicht eine Minute Ruhe und Rast” ifadesindeki ikileme aslında “ohne Rast und Ruhe” [mola ve sükûnet olmaksızın] şeklinde bir sözdizimine sahiptir. Bu ikileme, *dinlenmeden, ara vermeden* (Redensarten-index)²; *kendine dinlenme ve rahatlama izni vermeden* (Duden Sözlük) anlamlarında kullanılmaktadır ve sürekli yapılan bir şeye işaret etmektedir. Diğer yandan kaynak dilde *huzur vermemek* anlamına gelen ‘nicht ruhen und rasten’ şeklinde bir kullanım da söz konusudur (Duden, 1998: 574). Kaynak metindeki kullanım şeklinin kaynağı bu olabilir.

Ç1) metninde “huzur ve dinginlik” şeklinde bir çeviri görülmektedir. Bu bir kalıp kullanım değildir ve Türkçede ‘huzur bulmak’ şeklinde kullanım varken ‘dinginlik bulmak’ şeklinde bir kullanım yoktur. Bu nedenle hedef dildeki dilsel kullanıma uymamaktadır. Ancak kaynak metindeki ikilemenin anlamını vermektedir. Ç2) metninde, “huzur bulmak”, *ruhsal yönden rahatlamak* anlamında kullanılan bir deyimdir (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü), ikileme değildir. Kaynak metindeki ikilemenin anlamından uzak olmayan bir deyim kullanılmıştır. Ç3) metninde geçen “durup dinlenmeden” ikilemesi mecaz olarak *ara vermeden, arka arkaya, sürekli olarak* anlamı taşımaktadır. Hedef dildeki kullanıma uygundur ve içinde kullanıldığı bağlamda işlevi eşdeğerdir.

Örnek 4

Nun wollte ich mirs übersinnen, zerteilen, ordnen, nachbildend das heiß in den Blick Gedrängte gestalten, aber hier auf dem gedrängten Boulevard **gab es nicht eine Minute Ruhe und Rast.** (1922: 13)

Ç1) Artık bunları iyice düşünmek, ayırmak, bölmek, az önce peş peşe gördüğüm şeyleri bir düzene sokmak istiyordum, ancak bu kalabalık bulvarda **bir dakika bile huzur ve dinginlik bulmanın olanağı yoktu.** (2004: 72)

Ç2) Onları düşünmek, tahlil etmek, peş peşe bir düzene koymak istiyordum, fakat bu kalabalık bulvarda **bir dakika bile huzur bulma ihtimalim yoktu.** (2020: 8-9)

Ç3) Artık onları düşünmek, dağıtmak, organize etmek, kafamda yeniden canlandırarak gözüme çarpan şeylere bir çekidüzen vermek istiyordum, ama bu sıkışık bulvarda **bir dakika bile durup dinlenmek yoktu.** (2021: 2)

Kaynak metinde “Hab und Gut” [varlık ve mülk] ikilemesi, *bütün mal varlığı* anlamında kullanılan bir ikilemedir (Duden, 1998: 344). Kaynak metinde bu şekilde kullanım, ifadeyi güçlendirmektedir.

Çevirilere bakıldığında Ç1) metninde ikileme kullanıldığı görülmektedir (Örnek 5). Bu ikileme kaynak metindeki ikileme ile aynı anlama ve işleve sahiptir. Diğer çevirilerde “tüm varlığım” ve bütün mal varlığım” şeklinde anlamına göre çeviri yapıldığı, ikileme kullanılmadığı görülmektedir. Böylelikle anlamsal eşdeğerlik sağlanmış ancak biçimsel eşdeğerlik sağlanamamıştır. ‘Mal mülk’ veya ‘varı yoğu’ ikilemesi kullanılarak hem anlamsal hem de biçimsel eşdeğerlik mümkündür.

Örnek 5

Alles habe ich zurückgelassen, was ich besitze ... mein Haus mit der ganzen Arbeit dieser sieben Jahre, mein **Hab und Gut**, alles steht offen für jeden, der es haben will (1922: 81)

Ç1) [...] sahip olduğum ne varsa geride bıraktım... yedi yıldır edindiğim her şeyle birlikte evimi, **malımı mülkümü** bıraktım; ... (2004: 127)

Ç2) Sahip olduğum her şeyi geride bıraktım... Yedi sene boyunca yaptığım tüm çalışmalarla beraber evimi, **tüm varlığımı**. İsteyen varsa alabilir... (2020: 75)

Ç3) [...] her şeyi geride bıraktım, sahip olduğum her şeyi, o yedi yılın bütün çalışmalarıyla birlikte evimi, **bütün mal varlığımı**, hepsi isteyen herkesin alabileceği bir şekilde ortalıkta duruyor... (2021: 56)

² Redensarten-index Almanca çevrimiçi atasözü ve deyimler sözlüğüdür.

Kaynak dilde “weit und breit” [uzak ve geniş], *her taraf, tüm çevrede* anlamlarında kullanılan bir ikilemedir (Duden, 1988: 813). Kaynak metinde içinde kullanıldığı bağlamda çevreyi (orman, bataklık vb.) nitelemektedir ve yalnızlığa işaret etmektedir. Bu ikileme anlatılan duruma, ifadeye abartı katmaktadır. Hedef dilde “uçsuz bucaksız” ikilemesi tam olarak anlamı vermektedir.

Çevirilere bakıldığında birbirinden farklı üç çeviri tutumu olduğu görülmektedir (Örnek 6). Ç1) metninde ikileme kullanılmayarak “göz alabildiğince” deyimini kullanılmaktadır. *Gözün görebileceği en uzak yerlere kadar* anlamı taşıyan bu deyim anlamsal olarak kaynak metinle örtüşmektedir. Ç2) metninde ikilemenin çevrilmeden atlanmış olduğu görülmektedir. Bu atlama, anlatıcının yalnızlık hissene işaret eden bir göstergenin kaybolmasına neden olmaktadır. Ç3) metninde ise, “uçsuz bucaksız” ikilemesi, *sonu görülmeyecek kadar geniş olan veya çok fazla* anlamlarını taşımaktadır ve ifadeye abartı işlevi görmektedir. Dolayısıyla biçimsel, anlamsal, kullanımsal ve işlevsel eşdeğerlikten bahsedilebilir.

Örnek 6

Ein paar langweilige, verdorrte Beamte, ein paar Halfcast, das war meine ganze Gesellschaft, sonst **weit und breit** nur Wald, Plantagen, Dickicht und Sumpf. 1922: 28)

Ç1) Birkaç tane ruhsuz, kavruk memur, üç-beş melez, işte oradaki arkadaşlarım bunlardı; **göz alabildiğine** ormanlardan, plantasyonlardan, fundalıklardan ve bataklıklardan başka bir şey de yoktu. (2004:84-85)

Ç2) Birkaç sıkıcı ve ruhsuz memur, birkaç melez... Çevremdeki herkes bu birkaç kişiden ibaretti. Gerisi orman, fidanlık, fundalık ve bataklık... (2020: 23)

Ç3) Birkaç sıkıcı, kavruk memur, birkaç melez, çevremdeki insanlar bu kadardı; gerisi **uçsuz bucaksız** ormanlar, tarlalar, çalılıklar ve bataklıklardı. (2021: 14)

Kaynak metinde kullanılan “ab und zu” ikilemesi *aradabilir, ara sıra* anlamlarında kullanılmaktadır ve ‘von Zeit zu Zeit’ ikilemesi işe eş anlamlıdır. Davranışın sürekli olmadığına işaret etmektedir. Eserde bahsedilen kişi bir kadındır ve kalabalık ortamda bulunmaktadır, kalabalık arasında tanıdıkları olduğunda ise onlarla selamlaşmaktadır.

Çevirilerde, kaynak metindeki ikileme ile aynı anlamda ikileme kullanılmaktadır (Örnek 7). İkileme, kaynak metindeki ikileme ile birebir örtüşmektedir.

Örnek 7

... und diesen großen weiten Saal schritt sie langsam und leicht mit ihren hohen Schultern durch, **ab und zu** einen Gruß mit ihrer unbeschreiblichen Haltung erwidern ... (1922: 58)

Ç1) ... ve o, işte bu kocaman, geniş salonun içinden omuzlarını dikleştirerek ağır ağır, salma salına yürüyüp geçti, **ara sıra** o tanımlaması olanaksız tavrıyla birine selam veriyordu, beni kendine bağlayan o görkemli, buz gibi, soylu dinginliğiyle... (2004: 108)

Ç2) İşte o kocaman geniş salonun içinden, omuzları dimdik ve ağır ağır yürüdü, **ara sıra** o tarifi imkansız tavrıyla kendisine selam edenlere karşılık veriyordu... (2020: 53)

Ç3) ... [...] ve bu büyük, geniş salonda yavaş adımlarla ve yüksek omuzlarıyla yürüyordu kadın, o anlatılamaz tavırlarıyla **ara sıra** birilerine selamlar vererek... (2021: 38)

4.2. Aynı Sözcüklerle Yapılan İkilemeler

Kaynak metinde kullanılmış olan ikileme “Schritt für Schritt” [adım adım], *gitgide, yavaş yavaş* anlamına gelmektedir (Duden, 1998: 615). Kaynak metinde içinde kullanıldığı bağlamda, gidip gitmemekte kararsız bir şekilde, gitmek istediğinden emin olmaksızın bir yöne doğru ağır ağır ilerlemekle ilgili bir durumu nitelemek için kullanılmaktadır. Türkçede ‘adım adım’ ikilemesi birebir eşdeğerdir.

Her üç çeviride de “adım adım” ikilemesi kullanılmaktadır (Örnek 1). Ancak bu ikileme, kullanım biçimlerinden dolayı anlam bulanıklığına neden olmaktadır. Ç1) metninde, eşdeğerlik sağlanmaktadır. İçinde

kullanıldığı bağlamda anlamsal olarak uygun kullanılmaktadır. Diğer iki çeviride ise ikileme, tümcenin oluşturulma biçiminden kaynaklanan nedenle içinde kullanıldığı bağlamda anlam bulanıklığına neden olmaktadır: ‘Adım adım ... kendini (oluruna) bırakmak’ şeklinde kurulmuş olan bir tümcede anlam açısından bir bulanıklık ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Ç3) metninde *gönülsüz olma* anlamında olan ‘istemedem’ sözcüğü yerine “istem dışı” ifadesinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu ifade tamamen farklı anlamdadır. Dolayısıyla ikileme aslında birebir eşdeğer olsa da kullanım şeklinden dolayı anlamsal eşdeğerlik sağlanamamaktadır.

Örnek 1

Irgend etwas zog mich, verwirrte mich, und ich wußte, wohin es mich zog: hin zu dem schwarzen Gewind am Kiel, ob er wieder dort starr sitze, der Geheimnisvolle. Von oben her schlug die Schiffsglocke. Dies riß mich fort. **Schritt für Schritt**, widerwillig und doch gezogen, gab ich mir nach. Noch war ich nicht am Steven, da zuckte plötzlich dort etwas auf wie ein rotes Auge: die Pfeife. (1922: 20)

Ç1) [...] o gizemli adamın yine kıpırdamadan orada oturup oturmadığını merak ediyordum. Yukarıdan geminin çanının sesini duydum. Bu beni harekete geçirdi. **Adım adım**, gönülsüzce ama yine de karşı koyamadan o tarafa yöneldim. Badoslamaya varmamıştım ki uzakta kırmızı bir göze benzer bir şeyin parladığını gördüm. Pipo. (2004: 78-79)

Ç2) **Adım adım**, istemedem ama karşı da koymadan, bıraktım kendimi. Henüz geminin burnuna gelmemiştim ki aniden kızıl bir göze benzer bir şey parıldı: pipo. (2020: 15-16)

Ç3) **Adım adım**, istem dışı ve yine de o tarafa çekilerek kendimi oluruna bıraktım. (2021: 8)

Kaynak metinde geçen “Jahr um Jahr” ikilemesi, kalıp söz olarak “Jahr für Jahr” şeklindeki kullanımı yaygındır. Ancak eserdeki şekliyle de kullanılabilir. “Jahr für Jahr” ikilemesi, *her yıl, birbirini takip eden yıllar, yıllarca* anlamı taşımaktadır (Redensarten-index). Kaynak metinde bu ikilemenin kullanımı, özem duygusunu vurgulamaktadır.

İlk iki çeviri metninde, kaynak dildeki ikilemenin hedef dilde eşdeğer bir ikileme karşılığı bulunmadığı için anlamına göre çeviri yapılmıştır (Örnek 2). Ç3) metninde ise kaynak metindeki anlam ve kullanım biçimi, “yıllarca ve yıllarca” yinelemesi yapılarak verilmek istenmiştir. Hedef dilde “yıllarca ve yıllarca” şeklinde bir kullanım olsa da bu bir ikileme değil yinelemedir. Hatiboğlu (1981: 25) ikilemenin, anlamı güçlendirmek, pekiştirmek için, çağrışıma dayanan psikolojik olayın dile yansımaları olduğunu belirtmektedir. Anlamı güçlendirmek, pekiştirmek, kavramı genişletmek, zenginleştirmek amacıyla ise yineleme sanatına başvurulabildiğini belirtmektedir.

Örnek 2

Man sehnt sich nach Europa, träumt davon, wieder einen Tag auf einer Straße zu gehen, in einem hellen steinernen Zimmer unter weißen Menschen zu sitzen. **Jahr um Jahr** träumt man davon, und kommt dann die Zeit, wo man Urlaub hätte, so ist man schon zu träge, um zu gehen. (1922: 26)

Ç1) Avrupa’yı özler insan, günün birinde yeniden sokaklarda yürümenin, aydınlık, taş bir odada beyaz insanlarla birlikte oturmanın düşünüyü kurar, **yıllarca** kurar bu düşü, ama tatile çıkma zamanı geldiğinde yola çıkmaya üşenir. (2004: 83)

Ç2) İnsan Avrupa’yı özler, bir gün yine aynı caddelerde yürümeyi, ferah ve taş odalarda beyazlarla beraber oturmayı düşler. **Senelerce** bunun hayalini kurar, tatil zamanı gelince de gitmeye üşenir. (2020: 21-22)

³ Almanca Duden Sözlüğünde *Jahr für Jahr*”, “von Jahr zu Jahr” (bkz. www.duden.de/rechtschreibung/Jahr) [yıldan yıla] şeklinde kullanım belirtilirken “Jahr um Jahr” yer almamaktadır. Ancak, Duden Sözlüğünün yanı sıra, Almanya’da dil alanında öncü ve köklü yayınevlerinden biri olan PONS’un Çevrimiçi Sözlüğünde “Jahr um Jahr” şeklinde de kullanım gösterilmektedir bkz. <https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/deutsch-englisch/Jahr+um+Jahr> [06.07.2023]

Ç3) Avrupayı özlersin, bir gün tekrar bir sokakta yürümenin, aydınlık taş bir odada beyaz insanlarla oturmanın hayalini kurarsın, **yıllarca ve yıllarca** bunu hayal edersin ve en sonunda izne çıkma zamanı gelince, ama kalkıp gidemeyecek kadar tembelleşmişindir. (2021: 13)

Kaynak metinde “Auge in Auge starren” ikilemesi, ayağa kalktıklarında karşısındakinin gözünün içine bilinçli bir şekilde, bir şeyleri anlamak için baktığını vurgulamak için kullanılmaktadır.

İlk iki çeviride kullanılmış olan “gözlerinin içine bakmak” bir ikileme olmasa da anlamı vermektedir (Örnek 3). Ç3) metnindeki “gözünü gözüne dikmek” ise *başkasının gözüne sürekli olarak bakmak* anlamı taşıyan bir deyimdir (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü), aynı zamanda da ikilemedir. Bu ikileme, bir amaç için birisinin gözüne uzun süre bakılmasını betimlemek için kullanılmaktadır ki bu anlam kaynak metinde kastedilenle tamamen örtüşmektedir.

Örnek 3

Aber wie ich zitternd aufstand – auch sie war aufgestanden – und ihr gerade **Auge in Auge starrete**, da überkam mich plötzllich bei dem Blick auf diesen verschlossenen Mund, der nicht bitten, auf ihre hochmütige Stirn, die sich nicht beugen wollte ... eine ... eine Art gewalttätiger Gier. (1922: 39)

Ç1) Ama titreyerek ayağa kalktığımda -o da ayağa kalkmıştı... ve kadının **gözlerinin içine baktığımda**, onun o rica nedir bilmeyen, sımsıkı kapalı dudaklarını, eğilmek istemeyen kibirli alnını gördüğümde, delice bir hırs kapladı içimi.. (2004: 93)

Ç2) Titreyerek ayağa kalktım. O da ayaktaydı. **Gözlerinin içine bakarken**, bir kez olsun yalvardığımı duymadığım kapalı ağzını ve bir an için bile kırışmayan alnını gördüğümde, birden içimi hiddet dolu bir hırs kapladı. (2020: 34)

Ç3) [...]... ama titreyerek ayağa kalkıp –o da ayağa kalkmıştı- **gözlerimi gözlerine diktiğimde**, o rica etmeyen, sımsıkı kapalı ağza, eğilmek istemeyen kibirli alna bakarken birden içimi şiddetli bir... bir tür hırs kapladı. (2021: 23)

5. Sonuç

Yazınsal eserlerde ikilemelerin kullanımına azımsanmayacak kadar çok rastlanmaktadır. İkilemeler, kastedileni ifade etmenin güzel şeklidir. Anlama derinlik katmaktadır. Yazın çevirisinde çok yönlü değerlendirilmesi gereken bir noktadır. Bir ikilemenin kullanıldığı bağlam, işlevi, kullanım amacı, kullanım şekli, çağrışımları gibi hususların çeviride dikkate alınması ve eşdeğerliğin sağlanması gerekmektedir.

Yazınsal eserlerde ikilemelerin kullanımı ve çevirilerinde eşdeğerlik kapsamında yapılmış olan bu çalışmada, kuramsal kısımda belirtilmiş olduğu gibi, yapısal farklılığından dolayı Almancada ikilemelerde bağlaç veya edat kullanılırken Türkçede kullanılmadığı görülmektedir. Kaynak metinde farklı sözcüklerle oluşturulan ikilemeler ağırlıktadır. Diğer yandan, kalıp sözler olan ikilemelerin kullanımında değişiklik yapılamayacağı bilirse de, yazarın kimi zaman edat kullanımında, sözcük veya sözdiziminde değişiklikler yapabildiği görülmektedir.

Çevirilerde, kaynak dildeki ikilemeler çoğunlukla yine bir ikileme ile hedef dilde karşılık bulmaktadır. Hedef dilde eşdeğer karşılığı olmayan ikilemelerin çevirisinde anlama göre çeviri yapılmaktadır. Ancak ‘yıllarca ve yıllarca’ örneğinde görüldüğü üzere, kaynak metindeki ikileme, çeviride yineleme kullanılarak kaynak metnin biçimsel özelliğine sadık çeviri yaklaşımı olabilmektedir. Hedef dilde eşdeğer karşılığı olsa dahi ikilemelerin çevirisinde, atlama/çıkarma yapılabilmektedir (Hab und Gut → tüm varlığım / bütün mal varlığım); ancak bu stratejinin kullanılabilmesi için hedef dilde karşılığının olmaması ve atlandığında anlam kaybına yol açmaması gerekmektedir.

Kaynak metinde geçen ikilemeler, aynı anlamla farklı biçimlerde hedef dile aktarılabilir (volta atmak - bir aşağı bir yukarı). ‘Adım adım’ örneğinde görüldüğü gibi, çeviride, ikilemenin hedef dilde ifade içerisindeki kullanım biçimine dikkat edilmesi gerekmektedir, aksi hâlde ifadede anlamsızlığa veya anlam bulanıklığına neden olabilmektedir.

Kaynaklar

- Boztaş, İ. (1993). Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 55-65.
- Burger, H. (2010). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Duden (1988). *Das Stilwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag
- Duden Sözlük. Erişim adresi www.duden.de/
- DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Erişim adresi www.dwds.de/
- Göktürk, A. (2016). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: TDK Tanıtma Yayınları
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları
- Hofmeister, W. (2009). Zwillingsformel. In: *Historisches Lexikon der Rhetorik*. Bd. 9: St-Z. Hrsg. von Gert Ueding. Mitbegr. von Walter Jens. Tübingen: Niemeyer, Sp.1584-1586. <https://homepage.uni-graz.at/de/wernfried.hofmeister/projekte/zwillingsformeln/> adresinden 29.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Koller, W. (2004). Der Begriff der Äquivalenz in der Übersetzungswissenschaft. In H. Kittel, A.P. Frank, N. Greiner, T. Hermans, W. Koller, J. Lambert, F. Paul (Hrsg.), *Übersetzung, Translation, Traduction*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 343-354.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: TDK Yayınları
- Köksal, D. (1995). *Çeviri Kuramları*. Ankara: Neyir Yayıncılık
- Müller, H.-G. (2009). *Adleraug und Luchsenohr. Deutsche Zwillingsformeln und ihr Gebrauch*. Frankfurt am Main: Peter Lang
- Özeren, M. (2019). *Kırgız Türkçesi Ağzlarında İkilemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Redensarten-index. Erişim adresi www.redensarten-index.de
- Tuna, O. N. (1983). Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 30-31(1982-1983), 163-228
- TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- Uslu, Z. ve Özdemir, D. (2019). Almancadan Türkçeye Çeviride İkilemeler: Stefan Zweig'in Satranç Eseri Örneğinde Bir İnceleme. *Researcher: Social Science Studies*, 7(1), 310-322
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri Stratejileri. Kuram ve Uygulama*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yücel, E. (2016). Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla Türkçe ve Almanca İkilemeler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 79-96
- Zweig, S. (1922). *Der Amokläufer*. Im Insel-Verlag zu Leipzig. www.gutenberg.org/files/57850/57850-h/57850-h.htm adresinden 10.06.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Zweig, S. (2004). *Amok Koşucusu*. Çev. İlknur Özdemir. 2. Baskı, İstanbul: Can Yayınları
- Zweig, S. (2020). *Amok Koşucusu*. Çev. Senem İnal. 1. Baskı, İstanbul: İndigo Yayınları
- Zweig, S. (2021). *Amok Koşucusu*. Çev. Nafer Ermiş. 17. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Etik, Beyan ve Açıklamalar**1. Etik Kurul izni ile ilgili;**

Bu çalışmanın yazarı, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ORTAÖĞRETİM KADEMESİNDE OYUN TEMELLİ UYGULAMALARIN KARMA-META YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Analysis of Game-Based Applications in Secondary Education through Mixed-Meta Method

Abdullah BİNGÖLBALİ¹, Nazan YALÇIN², Veli BATDI³

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Elâzığ, abingolbali@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4935-2480

²Yüksek Lisans Öğr. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, nznynlcnbyndr@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8516-2276

³Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Gaziantep, velibatdi@gantep.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7402-3251

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

20.03.2023

Kabul/Accepted:

12.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1268031

Anahtar Kelimeler

Ortaöğretim, oyun, oyun temelli uygulamalar, karma-meta yöntem, meta-tematik analiz

Keywords

Secondary education, game, game-based applications, mixed-meta method, meta-thematic analysis

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların etkilerini karma-meta yöntemi ile analiz etmektir. Bu amaçla farklı veri tabanlarından taranarak ulaşılan, 2004-2019 yılları aralığında yürütülmüş olan nicel ve nitel boyutlu toplam 13 adet çalışmanın analizi yapılmıştır. Çalışmanın nicel (meta-analiz) boyutunda ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların akademik başarıya etkisi; nitel (meta-tematik analiz) boyutunda ise oyun odaklı etkinliklerin sosyal duyuşsal ve akademik alana etkisi analiz edilmiştir. Meta-analiz sürecinde CMA ve MetaWin programları kullanılarak analizler yapılmış ve ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların akademik başarıya olumlu yönde etki ettiği belirlenmiştir. Meta-tematik analiz sürecinde elde edilen veriler içerik analiziyle Maxqda programı kullanılarak çözümlenmiştir. Yapılan analizlerde oyun temelli uygulamaların öğrencilerin süreçte aktif katılımını destekleyerek anlamlı ve kalıcı öğrenme deneyimleri yaşamalarını sağladığı ve dolayısıyla akademik başarıyı arttırdığı saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin sosyal ve duyuşsal alanlarına da olumlu yönde etki ettiği belirlenmiştir. Bu bağlamda ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların öğrenciler üzerindeki etkilerinin karma-meta yöntemiyle sunulmasının literatüre yarar sağlayacağı öngörülmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the effects of game-based applications in secondary education through the mixed-meta method. For this purpose, a total of 13 quantitative and qualitative studies conducted between the years 2004 and 2019 and accessed from different databases were analyzed. In the quantitative (meta-analysis) dimension of the study, the effect of game-based applications on academic achievement in secondary education was examined while the effect of these activities on social-affective and academic field in the qualitative (meta-thematic analysis) one. The meta-analyses were made with the CMA and MetaWin programs and it was determined that game-based applications contributed positively to academic success. The data obtained in the meta-thematic analysis process were analyzed with content analysis using the Maxqda program. In the analysis, it was determined that game-based applications support students' active participation, enable them to have meaningful and permanent learning experiences, and therefore increase their academic success. In addition students' social and emotional developments were affected positively. In this context, it is predicted that presenting the effects of game-based applications in secondary education through the mixed-meta method will benefit the literature.

Atf/Citation: Bingölbali, A., Yalçın, N. ve Batdı, V. (2023). Ortaöğretim Kademesinde Oyun Temelli Uygulamaların Karma-Meta Yöntemi ile Analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1117-1129.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Abdullah BİNGÖLBALİ, abingolbali@firat.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde hızlı yaşanan teknolojik gelişmeler bireylerin gereksinimlerini de şekillendirmektedir. Birçok bilim insanının bilgi toplumu olarak isimlendirdiği bu yeni toplum yapısı bilginin önemini büyük ölçüde kavramış görünmektedir. Çağdaş eğitim yapısı da bireyin çağın getirilerine uyum sağlaması eşgüdümünde, kendi bilişsel uğraşları sonucu anlamlı öğrenme fırsatları yakalamasına imkân tanımaktadır (Batdı, Talan ve Semerci, 2019). Her ne kadar çağın getirileri ve eğitim yapısının içeriği bireyin bilgi edinim sürecinin anlamlılığını vurgulasa da çevresel uyarıların çeşitliliği eğitim ortamlarında öğrencilerin bilgi edinim sürecini olumlu ve olumsuz yönde farklı açılardan etkilemektedir.

Eğitim, insan yaşamı boyunca önemini korumuş bir yapıdır. Eğitim ortamlarında çocukların motivasyonlarını desteklemek, öğrenmeye açık isteklerini sağlamak öğretim sürecinin niteliği ve temel yapısıyla oldukça ilintilidir. Bu yapıyı diri tutmak, çocukları öğrenme sürecinde etkin kılmak, öğrenme sürecinin verimli sonuçlar elde etmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Diğer açıdan bireyin kişisel gelişimini desteklemeyen ve toplumsal açıdan ilerlemeye olanak sağlamayan çevresel uyarıcılar gelişimin önünde engel olarak görülmektedir. Eğitimde çevresel uyarıcıların nitelik kazanması, bireyin statüsü ve sosyal yapı içerisindeki edindiği konum bakımından önemli bir etken olarak görülmektedir. Eğitim sürecinin etkili ve verimli bir şekilde kullanılması, niteliği artırıcı etken olarak görülmektedir (Yaşartürk ve Bilgin, 2018). Eğitim insan yaşamını kişisel, sosyal ve akademik olarak şekillendirmekte önemli bir yapıdır (Yaşartürk ve Yılmaz, 2019). Bu bağlamda istenilen davranışların edinimini gerçekleştirmek için tasarlanmış faaliyetler bütünü olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, 2007). Öğretim sürecinin amaca hizmet edebilmesi öğretmen-öğrenci, öğrenme ortamı ve çevresel-içeriksel düzenlemelerin yapılmasıyla mümkündür. Öğrenim sürecinde öğrenenin tutum ve katılımı sürecin şekillenmesinde önemli bir faktördür. Öğrenme ortamlarına ilgi, coşku, merak ve keşfetme yapılarının dâhil edilmesi öğrenen tutumunu şekillendirmektedir (Cüceloğlu, 1999).

Çağlar boyunca çocuk ve oyun birlikteliği insanlığın ilgisini çekmiş ve farklı araştırmalara konu olmuştur. Tarihsel süreçte oyun en önemli öğrenme aracı olarak betimlenmekte ve insanlık tarihinin ilk çağlarından bu yana devam eden, bireyin haz aldığı eylemler olarak tasvir edilmektedir. Fakat oyun nedir? Sorusuna net bir tanımlamanın yapılması oldukça güç görülmektedir. Genel perspektifte oyun, bireyi bütüncül olarak geliştiren ve bireyin yaşam pratiklerini destekleyen etkinlikler bütünü olarak betimlenmektedir. Türk Dil Kurumuna göre oyun “Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence; tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi; müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü, seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma...” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011).

Yaşamsal var oluşun başladığı zamandan bu yana oyun, insani bir eylem olarak bilinmektedir. Oyun yaşamın her aşamasında farklılaşan yapısıyla insanların ilgi ve gereksinimlerini karşılayan bir faktör olarak önemini korumaktadır. İnsanın doğumuyla başlayan ve eğlenceli bir etkinlik olarak tasvir edilen oyun, bireyin beceri gelişimini destekleyici etkiye sahiptir (Özdemir ve Ramazan, 2012).

Genel kabul görülen bağlamda oyun eğlenceli vakit geçirmeye yarayan fakat belli bir amaç gütmeyen süreçler olarak bilinmektedir. Fakat çocuk oyunla motor ve bilişsel faaliyetlerini kontrol altına alır. Çocuk oyunla, toplumsal yaşamda birey olarak var olabilme ve toplumun kabul gördüğü davranış becerilerini geliştirir (Gander ve Gardiner, 2004). Oyun çocuğun dünyayı ve kendini tanımasına yardımcı olan en güzel ve en eğlenceli bir yoldur. Oyun konsantre olmayı gerektiren eğitimciliğin yanı sıra öğretici bir etkinliktir (Aykaç ve Köğce, 2020). Oyun farklı yaştaki bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Özellikle ilköğretim döneminde olan çocukların temel ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Bu temel ihtiyacın doyurulması noktasında aksaklık yaşanması çocukların gelişimini olumsuz etkilemekte ve sağlıklı gelişimlerini sekteye uğratmaktadır. Çünkü oyun aracılığıyla çocuklar yaşamsal deneyim edinirler (Uskan ve Bozkuş, 2019). Çocuk oyun oynayarak bilişsel ve kişilik gelişimini desteklemektedir (Ayan ve Dündar, 2009). Günümüzde artık bir öğretim yöntemi olarak kullanılan oyun çocuğun kendini ifade edebilmesi noktasında önemli etkinlikler bütünüdür. Çocuğun farklı deneyimler kazanması, iletişime açık hale gelmesi, ikna ve mücadele becerilerinin gelişimi ayrıca dili etkili ve verimli bir şekilde kullanmasını sağlamaktadır. Çocuğun duygusal süreçlerini çeşitlendirerek farklı duyguları yaşayarak duygu farkındalığını artırıcı etkiye sahiptir (Gözalan ve Koçak, 2014).

Oyun, psikomotor, bilişsel, duyuşsal becerilerin gelişiminde bireyde önemli bir etki yaratmakta, bireyin karar verebilme, bellek gelişimi, gözlem yapabilme, tahmin edebilme, problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini destekleyici yapıda olduğundan eğitimcilerin sıkça kullandığı bir öğretim yöntemidir (Henniger,

2014). Oyun çocukların kendilerine has birçok faaliyeti gerçekleştirdiği bir yapıda olup, kavram öğrenimi, toplumsal bilinç gelişimi ve duygu düşüncelerini yansıtan süreçleri içermektedir. Oyun temelli oluşturulan öğrenme ortamları teorik ve pratik arasında bağ oluşturan bir işleve sahip olup, oyun temelli etkinlikler çocuklar tarafından sevilen ve tercih edilen etkinliklerdir (Yalçın ve Özyurt, 2021). Oyun temelli uygulamalar öğrencilerin duyuşsal, bilişsel, sosyokültürel ve davranışsal açılardan öğrenme sürecine katılımını artırarak öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan eğitici oyunların bu boyutlara uygun olarak tasarlanması önem taşımaktadır (Plas, Homer ve Kinzer, 2016). Bu açıdan oyun eğitimin önemli bir aracı olarak betimlenmektedir (Özyürek, Çavuş, 2016; Akın, Atıcı, 2015). Alan yazında yapılan çalışmalarda oyunun, çocuğun öğrenme yaşantılarında önemli bir etkiye sahip olan bir faaliyet olduğu vurgulanmaktadır (Dansky, 1980; Russ, 2003; Zabelina ve Robinson, 2010).

Çağdaş eğitim sistemi geleneksel öğretim yaklaşımından ziyade, öğreneni merkeze alan bir yapıdadır. Oyunun çocuğun yaşantısındaki yeri ve önemi düşünüldüğünde, oyunun eğitim ortamlarına entegrasyonunun sağlanması hem öğrenen hem öğretenden açısından sürece olumlu katkı sağlayacağı ve nitelikli çıktılara erişileceği yönünde bir yordama yapılması, eğitim ortamlarının düzenlenmesinde önemli bir yönlendirici olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple eğitim sürecinde oyunun öğretim yöntemi olarak kullanılması önem teşkil etmekte ve çağdaş eğitim anlayışını destekleyici işleve sahip görülmektedir.

1.1.Çalışmanın Önemi

Eğitim sürecinde oyun önemli bir öğrenme aracı olarak kullanılmaktadır. Çocuk için geleneksel öğretim yöntemleri eğitim ortamlarını sıkıcı hale getirmektedir. Eğitim ve oyun birlikteliğini sağlamak eğitim ortamlarındaki durağanlığı dinamik bir sürece evirecektir (Alan, 2017). Oyunları yalnızca eğlenmek için yapılan etkinlikler bütünü olarak görmek yanlış olabilmektedir (Alcorn, 2003). Oyunsal etkinlikler hakkında yapılan araştırmalar, oyun temelli uygulamalarla desteklenen ders işleme sürecinin öğrencinin ilgisini çektiği ve sürece motive bir şekilde dâhil olduğunu göstermektedir (Can,2003).

Öğrenmenin anlamlı olarak edinimi açısından motivasyon oldukça önemli bir yapıya sahiptir (Boyce ve Barnes, 2010). Yapılan çalışmalar öğrenme sürecine katılma aşamasında motivasyonun önemine değinmekle birlikte, oyun temelli etkinliklerin öğrencileri motive edici etkisi olduğunu belirtmektedir (Hamari, Koivisto ve Sarsa, 2014). İçsel olarak güdülenme, faaliyetten ya da faaliyetin yarattığı sonuçlardan ziyade bireyin içsel olarak davranışı üzerinde hakimiyetini ifade eder. Bireyin dışsal olarak motive olması ise çevresel uyarıcıların etkisi altında olduğunun göstergesidir (Deci, 1972). Oyunlaştırma, ilk aşamada her ne kadar dışsal motivasyon sağlarken aslında içsel motivasyonu da paralel olarak harekete geçirmektedir (Domínguez vd., 2013).

Oyun içerikli etkinlikler öğrencileri yaşama hazırlama noktasında bütüncül gelişimini desteklemektedir (Chen,2016). Oyunla kişisel sosyal ve düşünsel faaliyetler nitelik kazanabilmektedir (MEB, 2012). Fakat oyun tercihi yapılırken, öğrencinin potansiyeli değerlendirilmeli ve seviyesine uygun seçilmesi oyun temelli uygulamaların öğretim ortamlarında anlamlı öğrenmeler sağlama yönünde ön şart olarak betimlenmektedir (Karamustafaoğlu ve Kaya, 2013). Oyun etkinliklerinin yalnızca eğlenceli süreçleri hedeflemeyip öğretimsel olarak hedef davranışların edinimini gerçekleştirmeye yönelik amaçları önem teşkil etmektedir (Vatandaş, 2020). Öğretici öğretim sürecini tasarlarken bu önemli noktalar doğrultusunda uyarlamalarına dikkat etmelidir (Garris, Ahlers ve Driskell, 2002). Oyun temelli faaliyetler ile gerçekleştirilen öğrenme süreçleri, öğretimin niteliği ve etkisi açısından olumlu sonuçlar yaratmaktadır (Batdı, 2019). Oyunlar çeşitli ders alanlarında sıkça kullanılmakta ve yarattığı eğlence yaşantıları öğrencileri motive ederek derse karşı istekliliğini artırmakta, öğrencilerin öğrenmeye yönelik olumlu tutum geliştirmelerini ve dolaylı olarak öz yeterlik inançlarını geliştirmektedir (Bayırtepe ve Tüzün, 2007).

Etkili ve verimli öğretimsel faaliyetler bireyin sürece seyerek isteyerek dâhil olmasıyla mümkündür. Oyunu çocuğun en sevdiği bir etkinlik olarak değerlendirdiğimizde oyun temelli uygulamaların amaçlanan hedeflere ulaşılma noktasında önemli işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çocuk merkezli eğitim anlayışının temelinde çocuk vardır ve çocuk öğretim sürecine dâhil edilirken duyuş-düşünüş olarak bütüncül bir yapıda ve gelişimsel seviyelerine uygun süreç tasarımı önemlidir. Bu bakımdan oyun temelli uygulamaların eğitimde sıkça kullanılması anlamlı, kalıcı, yaşama transferi kolay yapılan bilgi edinimi için önem teşkil etmektedir.

1.2.Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların etkililiğinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesidir. Alan yazında yapılan çalışmaların incelenerek konuya ilişkin mevcut durumun belirlenmesi ve kapsam olarak zengin sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Çalışma sonucu elde edilecek veriler alan yazında var olan eksikliğin giderilmesi ve alana katkı sağlaması öngörülmektedir. Bu araştırmanın amacına yönelik aşağıda alt amaçlar yer almaktadır:

- 1.Ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların akademik başarıya etkisinin belirlenmesi.
- 2.Doküman analizine dayalı meta-tematik analiz kapsamında oluşturulmuş tema ve kodlar ışığında katılımcı görüşlerine dayalı nitel çalışmaların incelenmesi ve ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların etkililiğinin belirlenmesi amacıyla:

Oyun etkinliklerinin sosyal- duyuşsal alana etkisi

Oyun etkinliklerinin akademik alana etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada oyun etkinliklerinin ortaöğretim ikinci kademe de oyun temelli uygulamaların etkililiğinin belirlenmesine yönelik nicel kapsamda meta analiz ve nitel kapsamda meta-tematik analiz kullanılan karma-meta yöntemi kullanılmıştır. Karma-meta yöntem doküman analizinin nicel ve nitel boyutta verilerin bütüncül olarak analizini yaparak sunumuna olanak sağlayan bir yöntem olarak betimlenmektedir. Karma-meta yöntemine dâhil edilen çalışmaların bilimsel nitelikli nicel ve nitel verileri kapsamı önem arz etmektedir. Doküman analizini kapsayan karma-meta yöntemde nicel veri analizi CMA/MetaWin programı, nitel veri analizi sürecinde ise Nvivo/Maxqda gibi programlar kullanılarak analiz edilmesi zengin içeriklere erişilmesi bakımından işlevsel bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Batdı, 2020, 2023). Genel bağlamda karma-meta yöntemine dâhil olan çalışmalar kapsamında analiz süreçleri iki boyutlu değerlendirilmektedir. Çalışmaya dâhil edilen veriler meta analiz ve meta-tematik analiz süreçleriyle ele alınmış ve bu çalışmada yöntem iki başlık şeklinde detaylandırılmıştır.

2.1.Meta-Analiz Süreci

Bu araştırmanın nicel boyutunda, ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların etkililiğini tespit edilmesine yönelik meta-analiz tercih edilmiştir. Meta-analiz; araştırma konusu kapsamında yapılmış farklı çalışmalardan elde edilen bulguların derlenerek bütüncül analiz edilmesini sağlayan istatistiksel bir teknik olarak bilinmektedir. Yapılan farklı çalışmalardan elde edilen bulguların geniş perspektifte ele alınan analiz neticeleriyle istatistiksel bağlamda yeniden analize tabi tutulma sürecini kapsamaktadır (Glass, 1976). Araştırmacılar çalışmalarında birincil çalışmaların elde ettiği sonuçlardan çok, meta-analiz olarak yapılan çalışmalara daha fazla önem vermektedir (Hunter ve Schmidt, 1996). Meta-analiz, birincil çalışmaların sonuçlarından daha kapsamlı sonuçlar içerdiği ve daha zengin içerikte olması bu duruma sebebiyet vermektedir. Asıl gayesi genel olarak birleşik etkiyi kestirebilmektir (Borenstein, Hedges ve Rothstein, 2007). Meta-analiz alan yazına detaylı tetkik, saydam bir süreç ve nesnel bir çalışma kazandırma yararlılığı sağlamaktadır (Schmidt, 1992). Meta-analiz nicel boyutlu araştırmaların bütüncül olarak değerlendirilerek sentez bir çalışma olarak derlenmesini amaçlamaktadır (Crombie ve Davies, 2009; Corcoran ve Pillai, 2008). Meta-analizle literatür taramasıyla ulaşılan birbirinden bağımsız çalışmaların ayrı ayrı analiz edilmesiyle bütüncül olarak derlenip istatistiksel olarak güçlü bir çalışma elde edilmesi sağlanmaktadır. (L'Abbe, Detsky ve Q'Rourke, 1987). Mevcut çalışma kapsamında alan yazında yapılmış çalışmalara ulaşmak için "ortaöğretim oyun, oyun temelli uygulamalar" anahtar sözcükleriyle İngilizce ve Türkçe olarak taramalar yapılmıştır. İlgili süreç Web of Science, ERIC (EBSCO), Wiley Online Library Full Collection, Science Direct, Taylor & Francis Online, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Google Scholar veri tabanları kullanılarak detaylı taramalarla yapılmıştır. Elde edilen çalışmaların ulusal ve uluslararası yayın olması ve oyun temelli uygulamaların ortaöğretim kademesinde kullanılması, oyun temelli uygulamaların akademik başarıya etkisini incelemesine önem verilmiştir.

2.2. Meta-Tematik Analiz Süreci

Çalışmanın kapsamını arttırmak, konuya ilişkin detaylı inceleme yapmak amacıyla araştırmaya nitel boyutlu çalışmalar dâhil edilmiştir. Çalışmada karma-meta yönteminin ikinci sürecini oluşturan meta-tematik analizi yapılmıştır. Alan yazında konuyla ilgili nitel olarak yürütülmüş çalışmaların bulguları içerik analizi ile analizi yapılarak, bütünlüklük geniş perspektifte, çeşitli ve içeriksel olarak zengin sonuçlar elde etmek amaçlanmıştır. Genel bağlamda meta-tematik analiz doküman analizine dayalı olarak elde edilen nitel boyutlu çalışmaların sözel/dilsel içerikli analizinin detaylı tetkikler nihayetinde yeniden tasarlanan tema ve kodların birleşimini kapsamaktadır (Batdı, 2019). Bu çalışmada oyun temelli uygulamaların ortaöğretim kademesinde etkililiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır ve çalışmaya katılımcı görüşlerinin yer aldığı nitel boyutlu çalışmalar dâhil edilmiştir. Nitel olarak tasarlanmış araştırmalar insan deneyimlerini ve algıları hakkında diyalogları konu edinir. Kişiyeye ya da gruba yönelik mülakatlar şeklinde oluşturulan nitel çalışmalar gözlem ve doküman incelemesi yapılarak konuya ilişkin notlar elde eder. Toplanan veriler belirli temalara ayrılarak kategorize edilerek betimleyici açıklamalar halinde derlenmektedir (Patton, 2018). Meta-tematik analizle elde edilen bulgular çalışmada yer alan meta-analiz bulguları ile karşılaştırılıp detaylı incelenmesiyle bulguların benzer ve farklı yönlerinin bulunması ve bütüncül olarak sonuçlandırılmasını amaçlamaktadır. Meta-tematik analiz, nitel çalışmaların ham verilerine erişilmesini sağlamakta ve güvenilirlik açısından alan yazına katkı sağlamaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ortaöğretim kademesinde oyun temelli uygulamaların etkililiğinin belirlenmesine yönelik katılımcı görüşlerinin yer aldığı çalışmalara erişilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular nitel veri analizi bağlamında içerik analizine tabi tutulmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada oyun temelli uygulamaların etkililiğinin belirlenmesine yönelik literatürde yer alan çalışmalara ulaşılacak gayesiyle ‘eğitsel oyunlar, oyun ve akademik başarı, oyun temelli etkinlikler’ gibi anahtar sözcükler kullanarak ERIC (EBSCO), Web of Science, Wiley Online Library Full Collection, Taylor & Francis Online, Scopus (A&I), Science Direct, Springer LINK, ProQuest Dissertation & Thesis Global veri tabanları Türkçe ve İngilizce dillerinde taranmış olup tarama sonucu çalışmaya eklenecek verilerin belli kriterleri sağlamasına özen gösterilmiştir. Elde edilen çalışmaların ulusal veya uluslararası yayın olması dikkate alınmıştır. Bu çalışmaya dahil edilen veriler 2004-2019 yılları aralığında yürütülmüş çalışmaları kapsamaktadır. Yapılan tarama sonucunda 1320 çalışmaya erişilmiştir. Erişilen çalışmalardan 860’i duplikasyon, 140’ı ilgisiz konu başlığı ve 187 adet çalışma ise çalışma kapsamına uygun olmayan içerik sebebiyle analize dahil edilmemiştir. Kalan 133 çalışmanın 120’sinin yeterli veriye ulaşılabilmesi ve bilimsel nitelik açısından yetersiz olma nedeniyle analize dahil edilmemiştir. Tarama sonucu elde edilen 1320 adet çalışmadan dahil edilme kriterleri çerçevesinde 13 çalışmanın analizi yapılmıştır. İlgili çalışmalardan 10 adet çalışma meta-analiz, 3 adet çalışma ise meta-tematik analize tabi tutulmuştur.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, oyun temelli etkinliklerin etkililiğinin belirlenmesi amacıyla karma-meta yöntemiyle erişilen bulgular yorumlanarak sunulmuştur. Çalışma kapsamında nicel boyutlu veriler meta-analiz; nitel veriler ise meta-tematik analiz boyutuyla sunulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak oyun temelli uygulamaların akademik başarıya etkisini konu edinen çalışmalar meta-analiz bulguları yorumlanmıştır. Sonrasında konuya dair yapılan çalışmaların meta-tematik analiz sonucu erişilen bulguları sunulmuştur.

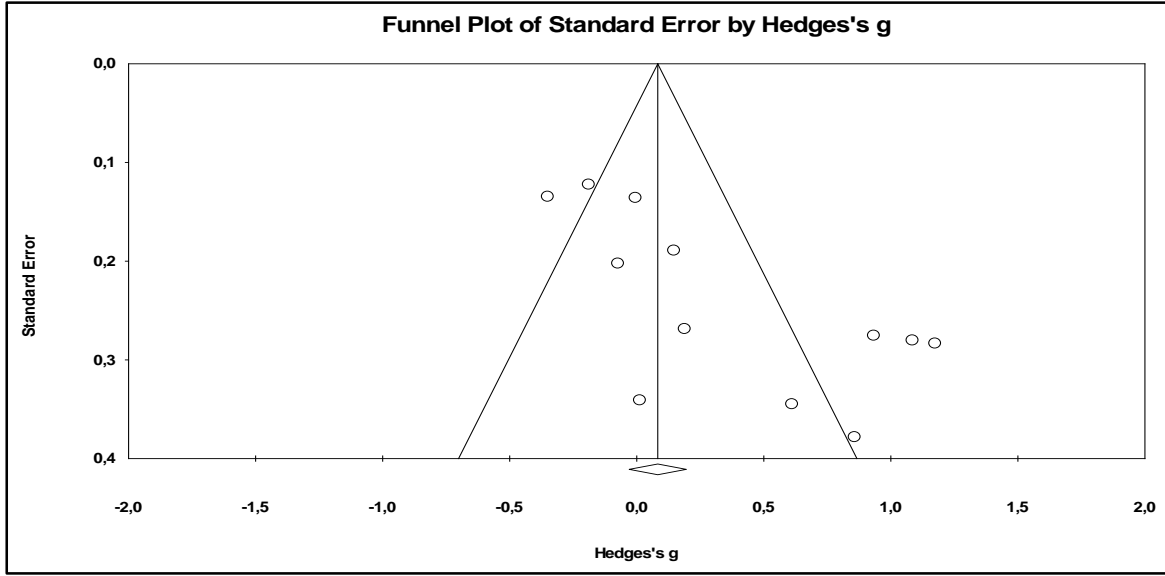
3.1. Nicel (Meta-analiz) Bulguları

Çalışmada karma-meta yöntemi ile söz konusu analizler yapılmış olup oyun temelli uygulamaların etkililiğine yönelik erişilen bulguların yorumu yapılmıştır. Çalışmanın ilk kısmı meta-analiz; ikinci kısmı meta-tematik analiz sürecini kapsamaktadır. Meta-analiz sonucu erişilen bulgular tablo 2’de yer almaktadır. Elde edilen bulgular oyun temelli etkinliklerin etkililiğine dair katılımcıların akademik başarı puanları yapılan REM hesaplamalarına göre etki düzeyi. 32 [.03; .60] olarak hesaplanmıştır. Ulaşılan etki düzeyinin Thalheimer ve Cook (2002) sınıflamasına göre küçük seviyede olması oyun temelli etkinliklerin öğrenenler üzerindeki etkisi akademik başarı boyutunda pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen test türü puanlarında anlamlı farklılık görülmektedir ($p < .05$).

Tablo 1. Meta-Analiz Sonuçları

Test Türü	Models	n	g	95% Confidence interval		Heterogeneity		
				Lower	Upper	Q	p	I ²
Başarı	FEM	12	.08	-.00	.19	60.20	.00	81.73
	REM	12	.32	.03	.60			

Yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler tablo 1’de yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde rastgele etkiler modeli gereğince yapılan analizler neticesinde ortalama etki büyüklüğü. 32 olarak oyun temelli etkinliklerin öğrenme yaşantılarında akademik başarıya etkisi geleneksel tarzda tasarlanmış öğrenme ortamlarına nazaran daha iyi olduğuna yönelik yorumlanabilir. Heterojenlik test türü değeri tetkik edildiğinde akademik başarı (Q=60.20; p<.05) etki büyüklükleri heterojen dağılım göstermektedir. I² değeri (%81,73) gözlemlenen %81 varyansın çalışmalar arasındaki gerçek varyanstan kaynaklı olduğunu gösterir (Cooper, Hedges ve Valentine, 2009).

Şekil 1. Funnel Plot

Şekil 1’de sunulduğu gibi analiz kapsamında yer alan 12 adet verinin çoğunluğu simetrik dağılım göstermemektedir. Yayın yanlılığı olmamasında çalışma kapsamındaki çalışmaların, birleştirilmiş etki büyüklüğünü belirten dikey çizginin her iki yanında simetrik olarak yayılmaları beklenir (Borenstein, Hedges, Higgins ve Rothstein, 2009). Beraberinde yayın yanlılığı test edilmesi amacıyla Orwin’s Fail-Safe N hesaplaması yapılmıştır. Fail-Safe N meta-analizde çalışmada olası eksik çalışma sayısının hesaplanmasıdır (Borenstein ve diğ., 2009). Mevcut çalışmada belirtilen değer 29 olarak hesaplanmıştır. Bu değer araştırma çerçevesinde öngörüldüğü kadar yüksek bir rakam olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda işlemlerin beklenen seviyede güvenilir olmadığı söylenebilir.

3.2. Nitel (Meta-tematik analiz) Bulguları

Yapılan bu çalışmada doküman analizine dayalı olan meta-analiz ve meta tematik-analiz yapılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilmiş olup oluşturulan tema ve kodlar modellerle sunulmuştur. Modelleri oluşturan tema başlıkları oyun etkinliklerinin sosyal- duyuşsal alana etkisi (Tablo 2), akademik alana etkisi (Tablo 3) şeklinde oluşturularak sunulmuştur. Bu kapsamda, oyun etkinliklerinin sosyal alana etkililiğine dair elde edilen kodlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Oyun Etkinliklerinin Sosyal-Duyuşsal Alana Etkisi

Oyun Etkinliklerinin Sosyal- Duyuşsal Alana Etkisi
<ul style="list-style-type: none">• Sosyalleşme becerisi sağlaması• Takım çalışmasına yatkınlık sağlaması• Problem çözme becerilerinin gelişimini desteklemesi• Yardımlaşma süreci ve iş birliği sağlaması• Sorunlu öğrencinin süreç içinde arkadaşlarına uyum sağlaması• Grupta çözüm için oluşan farklı fikirler• Grupta çalışma ortamı sağlaması• Oyunlar da herkesle anlaşabilme• Oyunlarda çıkan problemlerin grup içi ortak kararlarla çözümlenebilmesi• Oyunun merak uyandırması• Güne pozitif başlangıç• Oyunlarla eğlenip stres atma• Oyunlarla mutlu olma• Oyunlar sayesinde dersin çekici hale gelmesi• Öz yeterlik inançlarının gelişmesi• Özgüvenin artması• İçsel motivasyon sağlaması• Derse olan ilginin artması• Oyunlarla dersten zevk alma• Dersin eğlenceli olacağına inanma ve dersteki eğlenceli havanın devamını isteme• Oyunlardan dolayı dersin sevilir, tercih edilir ve sabırsızlıkla beklenir olması• Derse yönelik tutumlarda olumlu ve anlamlı bir artış sağlaması• Oyunların sonunda olumsuz ön yargının kalkması• Olumsuz koşullara rağmen oyunlarla dersten zevk alma• Oyunlarla iletişimin ve temasın hoşna gitmesi• Öğretmene olan sevgi ve bağlılığın artması• Aktif katılımı teşvik etmesi

Tablo 2’de oyun etkinliklerinin sosyal-duyuşsal alana etkisinin açıklanması amacıyla elde edilen kodların bazıları “sosyalleşme becerisi sağlaması, aktif katılımı teşvik etmesi, oyunlarla mutlu olma, içsel motivasyon sağlaması, derse olan ilginin artması, oyunlardan dolayı dersin sevilir, tercih edilir ve sabırsızlıkla beklenir olması, oyunlarda çıkan problemlerin grup içi ortak kararlarla çözümlenebilmesi” şeklinde ifade edilebilir. İlgili kodlara yönelik OT0-G1 s. 2023 kodlu çalışmadan alıntılanan “Arkadaşarımla olan ilişkilerim bu güzel oyunlar sayesinde gelişti. Birbirimizle daha da sosyalleştik. Artık derslerde çok daha aktifim. Her şeyi tanımlama şansım oldu. Dersler oyunlarla işlenirse daha iyi olur.”; “Arkadaşarımla gruplar oluşturarak daha yüksek bir başarıya ulaşmamız beni çok mutlu etti”, “Öz güvenim arttı. Konuları hatırlamama yardımcı oldu. Derse olan ilgim arttı. Bu oyunlar sayesinde motivasyonum ve öğrenmeye olan ilgim arttı.” s-2024 “Öncelikle derse sevdirmede oyunların çok etkili olduğunu düşünüyorum.”, “Eğlenerek öğrendiğimiz için zamanın nasıl geçtiğini bile anlamadığım için motivasyonum arttı. Derslere her zamankinden daha fazla katılmak istiyorum.”, “Diğer yöntemler derslerde canımızı sıkıp teneffüse heves etmemize neden olurken, eğitici oyunlarda zamanın nasıl geçtiğini anlamadan bir sonraki oyuna heveslendik. Çok başarılı bir yöntemdir.” olarak ifade edilmiştir. 467392 s-95 kodlu çalışmada “İlgi çekici, daha çok derse sevmemi sağladı” s-86 “İlgi çekmesi ve heyecan verici olması hoşuma gitti” s-88 “Eğlenerek öğrendiğim için do while döngüsünü daha iyi öğrendim” s-101; “Alanımda çok başarılı olacağıma inanıyorum” ifadeleri kullanılmıştır. 215665 s-110 kodlu çalışmada ise “Sorunları grupla daha iyi çözerim. Çünkü sorunlar paylaşıldıkça azalır ama herkesin sizi aynı ciddiyette dinlemesi lazım.” şeklinde ifadeler kaynak alınarak kod ve temalar oluşturulmuştur.

Sunulan alıntılar göz önüne alınırsa oyun etkinliklerinin sosyalleşme becerilerine olumlu katkı sağlaması, derse olan ilginin artması, ders sürecinde pozitif sınıf ortamıyla öğrencinin mutlu olmasını sağlaması ve grupla ortak kararlar alınarak sorunların çözüme kavuşturulması, öğrencinin derse ilgi çekici bulması, ders sürecini eğlenceli olarak algılaması” şeklinde sosyal-duygusal boyuta katkı sağladığı söylenebilir.

Tablo 3. Oyun Etkinliklerinin akademik Alana Etkisi

Oyun Etkinliklerinin Akademik Alana Etkisi
<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenmede etkili olması • Oyunların öğrenmeyi kolaylaştırması • Bilginin kalıcılığını sağlaması • Görsel öğrenme sağlaması • Oyunla süreçte oluşan sorunlara karşı strateji geliştirebilme • Bu oyun sayesinde konuyu daha iyi kavrama • Dersi akılda kalıcı hale getirmesi • Başarı sağlaması • Derse aktif katılım sağlaması • Meta bilişsel düşünme becerilerinin gelişimi • Karar verebilme becerilerinin gelişimi • Problem çözebilme • Öğrenilen oyunları farklı ortamlara taşınması • Sorunları kendi kendine çözmeye isteği • Farklı bakış açısı sağlaması • Oyunlarda ortaya konan fikirlerden doğru olanın seçilebilmesi • Katılımcıların hızlı, azimli, pratik ve birlik içerisinde hareket etmeleri • Fikirlerin hızlıca karara bağlanıp uygulamaya geçilmesi • Oyunlarda grupların planlama yapabilmeleri • Zorlukların üstesinden gelmeyi sağlaması

Tablo 3'te oyun etkinliğinin akademik alana etkisinin belirlenmesi gayesiyle tasarlanan kodlardan bazıları "bilginin kalıcılığını sağlaması, sorunları kendi kendine çözmeye isteği, meta bilişsel düşünme becerilerinin gelişimi, oyunların öğrenmeyi kolaylaştırma" şeklinde ifade edilebilir. Bu koda yönelik 215665 s-111 çalışmadan yansıtılan "*Sorunum olduğunda genellikle kendim çözmeye çalışırım. Arkadaşların fikrini de alırım. Her şey kendimde başlayıp kendimde bitiyor. O yüzden daha kolay oluyor çözmeyi*"; "*Benim bir derdim olduğunda ilk önce kendim çözmeye çalışırım. Eğer çözememsem grupla çözmeye çalışırım*" s-172; "*Dönem başında zor olduğumu düşünürdüm ama düşündüğüm gibi çıkmadı. Dönem sonuna doğru güzel olarak bitecek inşallah.*" şeklinde ifade edilmiştir. 467392 s-88 kodlu çalışmada "*Öğrenmekte zorluk çektiğim programlama dersinin kendime farklı yollar bularak öğrenebileceğimi öğrendim*" s-91 "*Programlama dilinde bilmem gereken eksiklikleri tamamladı*"; "*Döngülerin ne kadar zor gibi görünse de kolay olduğunu öğretti*" s-94; "*Programlama temelleri dersinde anlamadığım konuları oyunda öğrendim*" olarak ifade edilmiştir. OT0-G1 s-2024 kodlu çalışmada ise "*Eğitsel oyun yöntemi derslerde kullanılan diğer yöntemlere göre daha eğlenceli bir şekilde öğrenmemizi sağladı ve bu öğrenmeyi daha kalıcı hale getirdi.*", "*Oyunu kazanmak için çalışıyorum ve bu da öğrenmemi daha kalıcı kılıyor. Bu sistem harika. Eğlenerek öğrendim. Bu da sınavlarım için faydalı oldu.*" s-2023; "*Dersleri oyunlarla öğrenmek oldukça eğlenceli ve öğreticiydi. Oyuna bizzat katıldığım için öğrendiklerimi değerlendirme şansım oldu. Eksiklerimi tamamlamaya çalıştım*" gibi ifadelerden referans alınarak oluşturulan kod ve temalar oluşturulmuştur.

Bu ifadelerden oluşturulan kodlar oyun etkinliklerinin öğrenmeyi kolaylaştırması, bilginin kalıcılığını sağlaması, öğrenci tarafından zor olarak betimlenen derslerin kolay öğrenilmesiyle başarı sağladığı, oyun temelli uygulamaların akademik boyuta sağladığı katkılar olarak betimlenebilir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma karma-meta yöntemiyle doküman analizi ile nicel (meta-analiz) ve nitel (meta-tematik) boyutlu yapılan çalışmaların analiz sürecini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında oyun etkinliklerinin meta-analiz ve meta-tematik analizle incelenmesi nihayetinde çeşitli sonuçlara erişilmiştir. Araştırma amaçları kapsamında toplam 13 çalışmanın meta-analiz ve meta-tematik analize dayalı içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada meta-analiz sonucunda, oyun etkinliklerinin akademik başarıya etkisi incelenmiştir. Mevcut araştırma sürecinde meta-tematik analiz sonucu ise oyun etkinliklerinin sosyal-duyuşsal alana, akademik alana ilişkin etkililiği boyutunda analizi yapılmış ve çeşitli kodlara ulaşılmıştır.

Çalışmada meta-analiz bulgularından erişilen veriler oyun temelli etkinliklerin akademik başarıya etkisi geleneksel tarzda tasarlanmış eğitim süreçlerine göre olumlu sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. REM'e göre yapılan analiz sonuçları. 32 [.03; .60] değerindeki etki büyüklüğünün oyun temelli etkinliklerin lehine olduğunu göstermektedir. Bu değer Cohen'in (1992) orta seviyede etki büyüklüğüne tekabül etmekte olup anlamlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Çalışma kapsamında oyun temelli uygulamaların akademik başarıya etkisinin incelenmesi sonucu erişilen sonuçlar, konuya ilişkin alan yazında yapılan ulusal (Dursun, 2007; Öztürk, 2007; Kerkez, 2006; Keskin, 2009; Kıldan, 2001) ve uluslararası düzeyde yürütülmüş (Benigno ve Farrar, 2012; Sowunmi ve Aladejana, 2013; Vahdat ve Behbahani, 2013) farklı çalışma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmalar da oyun temelli tasarlanan eğitim faaliyetlerinin akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Meta-tematik analiz bulgularından ulaşılan bilgiler dâhilinde oyun etkinliklerinin sağladığı faydalardan biri *sosyal-duyuşsal alana* yöneliktir. Oyun etkinliklerinin sosyal duyuşsal alana katkıları incelendiğinde genel olarak oyun temelli etkinliklerin uygulanmasından öğreten ve öğrenenlerin memnun oldukları görülmektedir. Günümüzde yapılan çalışmalar duyuşsal zekânın akademik başarıya etkisini irdelemektedir (Bracket, Rivers ve Salovey, 2011; Okur ve Akkuş, 2021). Bu yönüyle oyunu değerlendirecek olursak, eğitim süreçlerinde öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirebilmelerini ve öğrenmelerini etkilemekte ve öğrencilerin süreçten zevk almalarını sağlamaktadır. Yapılan bu çalışmada oyunların sosyalleşmeye yönelik katkı sağladığı, derse yönelik olumlu tutum gelişimini desteklediği ve içsel motivasyon sağladığı görülmüştür. Bu bağlamda oyun temelli uygulamaların öğrencilerin duyuşsal özelliklerine anlamlı katkı sağladığı alan yazında yapılan farklı çalışmalarda da belirtilmektedir. Bragg (2007) çalışmasında oyun temelli etkinliklerin öğrencilerin derse yönelik tutumlarında olumlu yönde gelişim gösterdiğini belirtmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar bu araştırmada ulaşılan bulgulara paralellik göstermekte olup oyun etkinliklerinin duyuşsal olarak öğrencilere pozitif yaşantılar sağladığını vurgulamaktadır (Harter ve Heng-Yu, 2008; Öztürk, 2007; Yang ve Tsai, 2010). Çalışmadan elde edilen veriler oyun temelli uygulamaların öğrencilere motivasyon sağladığını göstermektedir. Oyun etkinliklerinin öğrencilerin duyuşsal bir fonksiyon olan motivasyonlarına yönelik önemli bir etken olduğu yapılan farklı çalışmalarda belirtilmekte olup bu çalışmada erişilen sonuçları desteklemektedir (Al-Issa, 2008; Batdı ve Semerci, 2016; Khan, 1991). Oyun etkinlikleri, süreç içerisinde öğrencilerin sosyalleşme becerilerini desteklediği, derse aktif katılımı sağlayarak başarı duygusunu tatması dolayısıyla öz yeterlik inançlarını olumlu etkilenmektedir. Öz yeterlik bireyin ulaşmak istediği hedefe yönelik çabasını değerlendirme karşılaşılması muhtemel zorluklarla mücadele edebilme stratejilerin farkındalığını sağlamaktadır (Akkoyunlu, Orhan ve Umay, 2005). Bu bakımdan öğrencinin potansiyelinin farkına varması noktasında oyun sürece işlevsellik sağlamaktadır. Eğitsel olarak tasarlanan oyunlar öğrencilerin sosyalleşme becerilerini desteklemektedir (Bağcı, 2011). Batdı (2019) çalışmasında eğitsel oyunların iletişim ve etkileşim fırsatlarını arttırdığını belirtmektedir. Ders sürecinde oyun etkinlikleriyle eğlenceli zaman geçirilmesi ve oyunla öğrenciler arası iletişim olanaklarının artması öğrencilerin arkadaşlık kurmaya yönelik deneyimlerini de pozitif yönde etkilemektedir (Can, 2010). Bu bağlamda çalışmada yer alan oyun etkinliklerinin sosyalleşme becerilerini desteklediğine yönelik elde edilen bulgular literatürdeki farklı çalışmalarla benzerlik göstermekte ve çalışmayı desteklemektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgularla oyun etkinliklerinin sosyal duyuşsal alana etkisi boyutunda incelendiğinde, öğrencilere sosyalleşme becerisi sağlanması, derse yönelik olumlu tutum geliştirme, aktif katılımı teşvik etmesi, içsel motivasyon sağlanması, derse olan ilginin artması, oyunlardan dolayı dersin sevilir, tercih edilir olması gibi nitelikli öğretim yaşantıları sağladığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında oyun temelli etkinliklerin *akademik alana etkisi* incelendiğinde; öğrenme ortamlarında öğrencinin sürece aktif katılım sağlayarak anlamlı öğrenmeler edindiği, oyunla daha kolay öğrendiği ve kalıcı öğrenme çıktıları sağladığı görülmektedir. Çalışma bulgularıyla paralellik gösteren Lewis, Peat ve Franklin (2005)'in yapmış olduğu çalışmada oyun temelli uygulamaların öğrenmeleri kolaylaştırdığını belirtmektedir. Oyun temelli etkinlikler geleneksel yapıda tasarlanmış öğretim faaliyetlerinden daha fazla ilgi çekmekte ve akademik başarı sağlamaktadır (Su, Cheng ve Lin, 2014). Demirtaş, Çalık, Sarışık ve Sarışık'ın (2021) tarafından yapılan çalışmada yer alan öğretmen ifadeleri eğitsel oyunlarla gerçekleştirilen öğrenme faaliyetlerinin eğlenceli ders süreçlerini kapsadığı aynı zamanda kalıcı öğrenme yaşantılarını desteklediği yönündedir. Bulgular incelendiğinde oyun etkinliklerinin akademik boyuta pozitif yönlü etkisi olduğu görülmektedir. Alan yazında yapılan farklı çalışmalar da bu görüşü teyit eder niteliktedir (Reynolds, Chiu, 2013; Wong, Hsu'nun 2016). Batdı (2020) yapmış olduğu çalışmada matematik dersinin oyun etkinlikleriyle

tasarlamının akademik başarıya anlamlı etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda yapılan farklı çalışmalar araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca oyun etkinlikleriyle öğrencilerin süreç içerisinde etkin rolde oluşu, derse aktif katılım sağlaması öğrenmelerinin farkında oluşu ve bu sayede öğrenme deneyimlerini değerlendirme imkânı sağladığı söylenebilir. Nitekim katılımcı görüşlerinde belirtildiği üzere öğrencilerin kendi öğrenmelerinde yargıya varıp eksikliklerini fark etmesi buna yönelik eylemlerde bulunması meta bilişsel düşünme becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular oyun etkinliklerinin süreç içerisinde yaşanan zorluklarla baş edebilme becerilerinin gelişimi de desteklediği yönündedir. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise oyun temelli etkinliklerin öğrencilerin karar verebilme becerilerinin gelişimine yöneliktir. Problem durumunda karar verme sürecinin bireysel ya da grupla oluşabileceği görülmektedir. Yapılan çalışmalar oyunların grupla birlikte karar alma süreçlerini desteklediği belirtmektedir (Koçkar, Girmen, Anılan ve Öztürk, 2004). Öğrenciler oyunlarla problemleri fark etme ve problemin çözümüne ilişkin farklı perspektiften değerlendirmeler yaparak doğru karar alma becerilerini geliştirmektedir (MEB, 2013). Bu bakımdan çalışmadan elde edilen bulgular oyun etkinliklerinin karar verme süreçlerinde olumlu etki sağladığı ve alan yazında yapılan çalışmalarla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Oyun temelli uygulamaların etkililiğine yönelik çalışmalar incelendiğinde oyun temelli etkinliklerin genel perspektifte kalıcı anlamlı öğrenmeler sağladığı, öğrencilerin süreçte olumlu tutum geliştirdiği, akademik başarı sağladığı, grup dinamiğini olumlu etkilediği, sosyalleşme becerilerine katkı sağladığı görülmektedir. Bunun yansısı öğrencilerin kendi öğrenmelerinin farkına varması değerlendirme yapması öz farkındalık becerilerini desteklemektedir. Pozitif öğrenme ortamlarının yaratılması öğrencilerin tutum ve eylemlerini oldukça etkilemektedir (Günay, 2008). Oyun temelli uygulamalarla öğrenci sürece aktif katılım sağlayarak, bilgiyi yapılandırarak, yaşama transfer edilebilen anlamlı öğrenme çıktılarına erişebilir. Katılımcıların zor karmaşık olarak algıladığı konuların oyun etkinlikleriyle kolaylıkla öğrendiği görülmektedir. Çalışmadaki bulgulardan hareketle oyun süreçlerinin keyif verici yönünün süreçte yaşanan zorluklarla baş edebilme becerilerini desteklediği söylenebilir. Selvi ve Coşan (2018) yapmış olduğu çalışmada oyun temelli etkinliklerin özellikle kavram açısından karmaşık konuların öğretiminde yarar sağladığını belirtmiştir. Özellikle öğrencilerin konuyu öğrenmekte zorlandığı durumlarda oyun etkinliklerinin süreci kolaylaştıracağı söylenebilir. Geleneksel olarak oyun çocukların iş birliği yapmasına olanak tanımakta dolayısıyla sosyalleşmesini desteklemektedir. Mikro düzeyde çocuklar arasında gerçekleşen bu öğrenme dinamikleri ilerleyen süreçte öğrenme ortamında oyunların daha fazla yer almasına neden olmaktadır. Yaşanan değişim ve gelişmeler farklı öğrenme ortamlarının oluşumunu da ortaya çıkarmakla birlikte sanal dünya deneyimleri ve çevrimiçi uygulamalar (Dagleish ve Launrenson, 2019) akademik başarı, motivasyon, etkin katılım, eleştirel düşünme ve akılda tutma gibi faydalar sağlamakta olup bu açılardan oyun uygulamalarının etkililiğini kanıtlamaktadır (Talan, Doğan ve Batdı, 2020).

Özetle; oyun etkinliklerinin eğitimde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Eğitim ortamları öğrencinin gelişimsel özellikleri ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak tasarlanırsa verim sağlanabilir. Oyunun tarihsel gelişimine bakıldığında çağlar boyu eğlence içerikli tasarımlar olarak görülse de çağın benimsediği felsefi yapıdan etkilenmektedir. Yaşamdaki gelişmelerin takip edilmesi öğretim süreçlerini yaşanan yenilikler göz önüne alınarak revize edilmesi, öğrencilerin gelişim dönemine hitap eden oyun seçimleri oyunun eğitim sürecinde etkililiğini belirlemektedir. Bu bakımdan eğitim süreçlerinde oyun seçimi önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim süreçlerinde oyun temelli uygulamalara yer verirken yaşanan değişim ve gelişmeler ışığında tasarlanması dikkate değer ayrıntı olarak betimlenebilir. Çalışma bulgularından elde edilen sonuçlar literatürde yer alan farklı çalışmalarla mukayese edildiğinde oyun temelli uygulamaların öğretimsel faaliyetlerde sıklıkla kullanılması, çıktılara erişme hususunda sürece işlevsellik sağlayacağı söylenebilir.

Kaynaklar

- Akın, F.ve Atıcı, B. (2015). Oyun Tabanlı Öğrenme Ortamlarının Öğrenci Başarısına ve Görüşlerine Etkisi. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 75-102.
- Akkoyunlu, B., Orhan, F. ve Umay, A. (2005). Bilgisayar Öğretmenleri İçin “Bilgisayar Öğretmenliği Öz-Yeterlik Ölçeği” Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 1-8.
- Alan, D. (2017). *Dijital Oyun Tabanlı Yaklaşım İle Yazılım Geliştirme Öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Alcorn, P. (2003). *Social Issues In Technology: A Format For Investigation*. (4th Edition). Pearson Education:

- New Jersey.
- Anılan, H., Girmen, P., Öztürk, A. ve Koçkar, M. T. (2004). *Geleneksel Çocuk Oyunlarının Eğitimsel Değeri*. Omep Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı, 3(5), 2-10.
- Ayan, S. ve DüNDAR, H. (2009). Eğitimde Okul Öncesi Yaratıcılığın ve Oyunun Önemi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 63-74.
- Aykaç, M. ve Köğçe, D. (2020). *Eğitsel Oyunları ile Matematik Öğretimi Okul Öncesi ve İlkokul Borçları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Batdı, V. (2019). *Meta-thematic analysis*. In V. Batdı (Ed.), *Meta-thematic Analysis: Sample Applications* (pp. 10–76). Anı Publication.
- Batdı, V. (2020). *İlköğretim İkinci Kademedede Matematik Dersinde Oyunsal Uygulamaların Karma-Meta ile Analizi*. In 4th Asia Pacific International Modern Sciences Congress (pp. 102-115), Philippines.
- Batdı, V. (2023). Effectiveness of The Constructivist Approach to Learning: A mixed-meta Method Study. *Education and Science*, 48, (213), 85-112. DOI: 10.15390/EB.2023.11774.
- Batdı, V. ve Semerci, Ç. (2016). Türkçe Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Destekli Eğitsel Eğlenceli Etkinliklerin Öğrencilerin Motivasyon Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24 (2), 493-510.
- Batdı, V., Talan, T. ve Semerci, C. (2019). Meta-analytic and Meta-thematic Analysis of Stem Education. *International journal of education in mathematics, science and technology*, 7 (4), 382-399.
- Bağcı, E. (2011). İlköğretim 1., 2. ve 3. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Verilen Eğitsel Oyun Etkinliklerinin İncelenmesi ve Alternatif Etkinlik Önerileri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2), 487-497
- Bayırtepe, E. ve Tüzün, H. (2007). Oyun-Tabanlı Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Bilgisayar Dersindeki Başarıları ve Özyeterlik Algıları Üzerine Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 41-54.
- Benigno, J. P. and Farrar, M. J. (2012). Determinants of Joint Attention in Young Siblings' Play. *Infant and Child Development*, 21, 160-174. DOI: 10.1002/icd.743
- Borenstein, M., Hedges, L. and Rothstein, H. (2007). Meta-analysis: Fixed effects vs. Random Effects. *Meta-analysis.com*. Retrieved 04.01.2022 from <https://www.meta-analysis.com/downloads/Metaanalysis%20fixed%20effect%20vs%20random%20effects%20072607.pdf>
- Brackett, M., Riveres, S. E. and Salovey, P. (2011). Emotional Intelligence. *Social and Personality Psychology Compass* 5(1), 88–103,
- Bragg, L. (2007). Students' Conflicting Attitudes towards Games as a Vehicle for Learning Mathematics. A Methodological Dilemma. *Mathematics Education Research Journal*, 19 (1), 29-44
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T. and Rothstein, H. R. (2009). *Introduction to Meta-analysis* (1st ed.), UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Can, G. (2003). *Perceptions of Prospective Computer Teachers toward The Use of Computer Games With Educational Features in Education*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Can, I. (2010). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Öğretiminde Oyunlarla Fen Öğretiminin "Maddenin Yapısı ve Özellikleri" Ünitesi için 8. Sınıf Öğrencilerinin Başarı ve Tutumuna Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Chen, C.-LD, Yeh, T.-K. and Chang, C.-Y. (2016). The Effects of Game-Based Learning and Anticipation of a Test on the Learning Outcomes of 10th Grade Geology Students. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12 (5), 1379-1388 doi: 10.12973/eurasia.2016.1519'a
- Cooper, H., Hedges, L. V. and Valentine, J. C. (Eds.). (2009). *The handbook of Research Synthesis and Meta-analysis* (2nd edition). New York: Russell Sage Publication.
- Corcoran, J. ve Pillai, V. (2008). *Sistematik İncelemeler ve Meta-analiz*. Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin temel kavramları* (10. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Crombie, I. K. and Davies, H. T. (2009). What is Meta-analysis. *Hayward Medical Communications*, 1-8.
- Dansky, J. (1980). Make believe: A Mediator of the Relationship between Play and Associative Fluency. *Child Development*, 51, 576-579.
- Dagleish, K. and Launrenson, M. (2019). Practical Learning in Virtual Worlds: Confronting health education with Literature's Perspectives. *Journal of Virtual Worlds Research*, 12(1), 1–19.
- Deci, E. L. (1972). The Effects of Contingent and Noncontingent Rewards and Controls on Intrinsic Motivation. *Organizational behavior and human performance*, 8(2), 217-229.
- Demirtaş, Z., Çalık, M., Sarışık, S. & Sarışık, S. (2021). Öğrenme-öğretme Sürecinde Eğitsel Oyunlar Tekniğinin Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (REFAD)*, 1(1), 16-28.

- Domínguez, A., Saenz-de-Navarrete, J., De-Marcos, L., Fernández-Sanz, L., Pagés, C. and Martínez-Herráiz, J. J., (2013). Gamifying Learning Experiences: Practical Implications and Outcomes. *Computers and Education*, 63, 380- 392.
- Dursun, V. (2007). *Yabancı Dil Öğretiminde Birinci Kademeye Devam Eden Öğrencilere Hedef Sözcüklerin Oyunla Öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Garris, R., Ahlers, R. and Driskell, J. E. (2002). Games, Motivation, and Learning: A Research and Practice Model. *Simulation and Gaming*, 33(4), 441-467. doi: 10.1177/1046878102238607.
- Glass G. V. (1976). Primary, Secondary, and Meta-analysis of Research. *Educational Re-searcher*, 5(10), 3-8. <https://doi.org/10.2307/1174772>
- Hamari, J., Koivisto, J. and Sarsa, H. (2014). *Does gamification work? --A Literature Review of Empirical Studies on Gamification*. In System Sciences (HICSS), 2014 47th Hawaii International Conference on (pp. 3025-3034). IEEE.
- Harter C. A. and Heng-Yu, K. (2008). The Effects of Spatial Contiguity Within Computerbased Instruction of Group Personalized Two-Step Mathematics Word Problems. *Computers in Human Behavior*, 24(4), 1668–1685.
- Henniger, M. L. (2014). *Teaching Young Children: An Introduction* (5th Edition). Merrill Ohio. [https://www.pearson.com/us/higher-education/program/Henniger-Teaching-Young-Children-An-Hunter, J. E., and Schmidt, F. E. \(1996\). Cumulative Research Knowledge And Social Policy Formulation: Theoretical Role of Meta-Analysis. Psychology, Public Policy, and Law, 2, 324–347.](https://www.pearson.com/us/higher-education/program/Henniger-Teaching-Young-Children-An-Hunter, J. E., and Schmidt, F. E. (1996). Cumulative Research Knowledge And Social Policy Formulation: Theoretical Role of Meta-Analysis. Psychology, Public Policy, and Law, 2, 324–347.)
- Karamustafaoglu, O. ve Kaya, M. (2013). Eğitsel Oyunlarla ‘Yansıma ve Aynalar’ Konusunun Öğretimi: Yansımali Koşu Örneği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED)*, 3(2), 41-49.
- Kerkez, F. (2006). *Oyun ve Egzersizin Yuva ve Anaokuluna Giden 5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Fiziksel ve Motor Gelişime Etkisinin Araştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Keskin, A. (2009). *Oyunların çocukların çoklu zekâ alanlarının gelişimine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kıldan, O. (2001). *Oyunun Çocukların Gelişim Özelliklerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- L’Abbe, K. A., Detsky, A. S. and Q’Rourke, K. (1987). Meta-analysis in Clinical Research. *Annals of Internal Medicine*, 107, 224-233.
- Lewis, A., Peat, M., & Franklin, S. (2005). Understanding Protein Synthesis: An Interactive Card Game Discussion. *Journal of Biological Education*, 39(3), 125-130.
- MEB (2012). *Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (2013). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Zekâ Oyunları Ders Kitabı*. Ankara: MEB yayınları
- Özdemir, A. A. ve Ramazan, O. (2012). Oyuna Çoçuk, Anne ve Öğretmen Bakış Açısı. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-16.
- Özyürek, A. ve Çavuş, Z. (2016). İlkokul Öğretmenlerinin Oyunu Öğretim Yöntemi Olarak Kullanma Durumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2157-2166.
- Öztürk, D. (2007). *Bilgisayar Oyunlarının Çocukların Bilişsel ve Duyuşsal Gelişimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Plass, J.L., Homer, B.D.& Kinzer, C. K. (2016). Foundations of Game-based Learning. *Educational Psychologist*, 50(4), 258-283.
- Reynolds, R. and Chiu, M. M. (2013) Formal and Informal Context Factors as Contributors to Student Engagement in A Guided Discovery-Based Program of Game Design Learning, *Learning, Media and Technology*, 38(4), 429-462, DOI:10.1080/17439884.2013.779585
- Russ, S. W. (2003). Play and Creativity: Developmental Issues. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 47, 291-303
- Schmidt, F. L. (1992). What Do Data Really Mean? Research Findings, Meta-Analysis, And Cumulative Knowledge in Psychology. *American Psychologist*, 47, 1173–1181.
- Selvi, M. ve Çosan, A. Ö. (2018). The Effect of Using Educational Games in Teaching Kingdoms of Living Things. *Universal Journal of Educational Research*, 6(9), 2019-2028. DOI: 10.13189/ujer.2018.060921.
- Sowunmi, O. and Aladejana, F. (2013). Effect of Simulation Games and Computer Assisted Instruction on Performance In Primary Science In Lagos State Nigeria. *West East Journal of Social Sciences*, 2(2), 117-122.
- Su, T., Cheng, M. T. and Lin, S. H. (2014). Investigating the Effectiveness of An Educational Card Game For

- Learning How Human İmmunology is Regulated. *CBE-Life Sciences Education*, 13(3), 504-515.
- Swearingen, D. K. (2011). *Effect of Digital Game Based Learning on Ninth Grade Students' Mathematics achievement*. (Doctoral thesis) The University of Oklahoma. Erişim adresi <https://www.proquest.com/docview/868328338?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- Şimşek, N. (2007). *Öğrenmeyi Öğrenmede Alternatif Yaklaşımlar*, Ankara Asil Yayınları.
- Talan, T., Doğan, Y., & Batdı, V. (2020). Efficiency of Digital and Non-Digital Educational Games: A Comparative Meta-Analysis and A Meta-Thematic Analysis. *Journal of Research on Technology in Education*, 52(4), 474-514.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thalheimer, W. and Cook, S. (2002). How to Calculate Effect Sizes from Published Research Articles: A Simplified Methodology.
- Uskan, S. B. and Bozkuş, T. (2019). Eğitimde Oyunun Yeri. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 123-131.
- Vatandaş, S. (2020). Oyun ve Oyuncak: Teknolojik ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde Oyun ve Oyuncanın Anlamsal ve İşlevsel Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 913-930.
- Vahdat, S. and Behbahani, A. R. (2013). The Effect of Video Games on Iranian EFL Learners' Vocabulary Learning. *The Reading Matrix*, 13(1), 61-71.
- Yalçın, N. ve Özyurt, M. (2021). Okul Öncesi Eğitim Programının CIPP Modeline Göre Öğretmen Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 140-164.
- Yang, D. C. and Tsai, Y. F. (2010). Promoting Sixth Graders' Number Sense and Learning Attitudes via Technology-based Environment. *Educational Technology & Society*, 13(4), 112-125.
- Yaşartürk, F. and Bilgin, B. (2018). Üniversitede Öğrenim Gören Hentbolcuların Serbest Zaman Tatmin ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (UGEAD)*, 4(2), 50-60
- Yaşartürk, F. ve Yılmaz, H. (2019). Rekreatif Etkinliklere Katılan Kamu Personellerinin İş Stresi ve Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1), 1325-1335.
- Zabelina, D. L. and Robinson, M. D. (2010). Child's Play: Facilitating The Originality of Creative Output By A Priming Manipulation. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 4(1), 57-65.
- Wong, L. H. and Hsu, C. K. (2016). Effects Of Learning Styles on Learners' Collaborative Patterns in A Mobile-Assisted, Chinese Character-Forming Game Based on A Flexible Grouping Approach, *Technology, Pedagogy and Education*, 25(1), 61-77, DOI:10.1080/1475939X.2014.963661.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞER KAVRAMINA İLİŞKİN METAFOR ALGILARININ İNCELENMESİ

Teacher Candidates' Metaphorical Perceptions of the Concept of "Value"

Aykar TEKİN BOZKURT¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Gaziantep, aykarbozkurt@gantep.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1936-2808

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
01.06.2023
Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1308498

ÖZ

Değerler hayatın her alanında var olmaktadır. Sınıflardaki değer eğitimi ile ilgili eğitimsel faaliyetlerde görev alacak öğretmen adaylarının değerler konusundaki algılarının incelenmesi önem taşıyan bir konudur. Bu doğrultuda, bu çalışmada öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz döneminde öğrenim gören toplam 160 öğretmen adayı katılmıştır. Çalışma nitel bir yaklaşıma sahiptir ve olgubilim deseni kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının 'Değer' kavramına yönelik algılarını betimleyebilmek için katılımcılardan "Değer gibidir; çünkü ..." cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Toplanan veriler nitel veri analizi yaklaşımlarından içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik toplam 84 adet geçerli metafor geliştirdiği tespit edilmiştir. Bu metaforlar içerisinde en sık belirtilen metaforun 'Kültür' olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, metaforların gerekçeleri incelenerek, alanyazında yer alan Spranger'in Değer Sınıflaması (1928) kuramsal temeli bağlamında altı farklı kavramsal kategori altında dağılımı yapılmıştır. Araştırmanın sonunda ulaşılan bulgulara göre, *değer* kavramına yönelik 'Sosyal Değer Kategorisi' altında en çok metaforun yer aldığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, öğretmen adaylarının eğitim ile ilgili kavramlara ilişkin sahip oldukları algıları ortaya çıkarmada metaforların önemli bir araç olduğu görülmüştür ve alanda yapılması planlanan araştırmalarda kullanılabilirliği yönünde öneriler ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Öğretmen Adayları, Değer,
Metafor

ABSTRACT

Values are integral to all aspects of life. In this sense, examining the perceptions of teacher candidates who are in charge of educational activities related to values education in the classrooms is essential. This study aimed to discuss teacher candidates' metaphorical perceptions of the concept of "value." The sample comprised 160 teacher candidates studying at Gaziantep University Faculty of Education in the fall semester of the 2022-2023 academic year. A phenomenological design was employed in this qualitative study. The participants were asked to fill in the blanks in those statements: "Value is like....., because it is ...". The collected data were processed by content analysis, one of the qualitative data analysis techniques. The results showed that the participants generated 84 metaphors for the concept of 'value'. The most frequently mentioned metaphor was 'Culture.' Besides, the reasons underlying the metaphors were examined and classified under six conceptual categories based on Spranger's Value Classification (1928). According to the findings, they produced the most metaphors related to the concept of value under the 'Social Values Category.' The findings proved that metaphors were important tools in revealing teacher candidates' perceptions of educational concepts, and necessary suggestions were made for their use in future research.

Keywords

Teacher Candidates, Value,
Metaphor

Atıf/Citation: Tekin Bozkurt, A. (2023). Öğretmen Adaylarının Değer Kavramına İlişkin Metafor Algılarının İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 11131-1141.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Aykar TEKİN BOZKURT, aykarbozkurt@gantep.edu.tr

1. Giriş

İnsanların toplumsal yaşam sürecinde birlikte yaşamının bir ürünü olarak ortaya çıkan kültürel süreçte gelenekler, görenekler, normlar ve değerler önemli yer tutmaktadır. Değer; bir sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının sebebi olarak kabul edilen, tasvip ve teşvik gören, korumaya çalışılan inanışlara denilmektedir (Genç, 2020, s.6). Türk Dil Kurumu (TDK) değeri, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, şeklinde açıklamaktadır. Değerler insanların, olayların veya eylemlerin iyi mi, kötü mü olduğunu belirlemeye yarayan standartlar (Toker-Gökçe, 2021, s.355) olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, hem bireysel hem de toplumsal açıdan değerlerin hayatımızdaki önemi oldukça büyüktür.

Değer kavramıyla ilgili alanyazında pek çok sınıflama ile karşılaşılmaktadır. Bu hususta, Spranger'in yaptığı gruplama alanyazında sıklıkla kullanılmaktadır. Spranger'in (1928) yaptığı çalışma sonucunda değerleri bilimsel (teorik), ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değerler olarak altı grupta ele almıştır. Spranger'in Değer Sınıflaması ilişkin açıklamalar şu şekildedir (Akbaş, 2014, akt.Çelikkaya, 2019, s.71):

- Bilimsel Değer: Gerçeği araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir.
- Ekonomik (İktisadi) Değer: Faydalı ve pratik olana önem verip, ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
- Estetik Değer: Simetri, uyum ve forma önem verilir, sanat toplum için bir zorunluluktur.
- Sosyal Değer: Başkalarını sevme, başkalarına “yardım etme ve bencil olmama” esastır. En yüksek değer insan sevgisidir.
- Politik Değer: Güç, yetkinlik, liderlik vb. değerleri kapsar.
- Dini Değer: Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar.

Değerler, ideal davranış biçimleri veya hayat hedefleri hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza rehberlik yapan ölçüler (Aydın, 2021, s.8) şeklinde ifade edilebilir. Eğitim ise bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme süreci (Ertürk, 1994) olarak tanımlandığı üzere, eğitimin bu doğrultuda davranış geliştirme sürecinde pek çok amacı yer alır. Toplumsal değerlerin genç bireylere aktarılması, eğitimsel uygulamaların amaçları arasında yer almaktadır (Tezcan, 2018, s.3). Buna göre, değer eğitimi olarak adlandırılan davranış geliştirmeye yönelik uygulamalar karşımıza çıkmaktadır.

Değerler eğitimi, insanların başkalarına değer verme sürecidir. Herhangi bir kurumda daha yaşlı/genç veya daha deneyimli/deneyimsiz insanlara yardım faaliyetinde bulunan kişiler, bu davranışların altında yatan değer yargılarını açık hale getirmek için, değer yargılarını ve buna bağlı davranışlarının etkinliğini değerlendirmek için ilgili değerleri ve davranışları hakkında kabul gösterip bunu yansıtmak için harekete geçerler (Chaitanya, 2017). Bu açıdan, kişinin sahip olduğu değerlere dayalı olarak davranışlarının şekillendiği söylenebilir. Gerek bireylerin gerek toplumların gösterdikleri davranışlara yön veren unsurlar içinde değerler söylenebilir (Memduhoğlu & Çelik, 2018). Bu anlatımlara dayalı olarak kişilerin olumlu değerlere sahip istedik davranışlar sergileyecek şekilde yetişmesinin önemi görülmektedir.

Değerler hayatın her alanında var olmaktadır. Bazen kültür ile ilişkili, bazen de eğitim programları ile ilişkili bir unsur olarak görülebilir ve ülkemizde eğitim programları bağlamında 2005 programıyla birlikte değerler konusu resmi programda yer almaya başlamıştır (Yaylacı & Beldağ, 2015). Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından yenilenen müfredatlarda yapılan değişikliklere yönelik yayımlanan bilgilendirme raporunda (2017, s.7) müfredatlarla öğrencilere aktarılması hedeflenen temel kök değerler: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olarak sıralanmıştır. Yeni hazırlanan ilköğretim Sosyal Bilgiler, Türkçe, Hayat Bilgisi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine ait programlarda değerler eğitiminin çok önemli görüldüğü anlaşılmaktadır (Keskin, 2015). Bu açıdan, günümüzde yenilenen programlarda değerler ve buna dayalı değer eğitimi sürecinin giderek artan önemi görülmektedir.

Değerler çocuğun en yakın çevresindeki sosyal pekiştiriciler ve çocuk üzerinde etkin olanların model davranışları sayesinde öğrenilmektedir (Kamer & Şahin, 2021). Etkin olan ana aktörler olarak, çocuğun ya da bireyin yakın çevresinde yer alan kişiler, okul bağlamında öğretmenler gösterilebilir. Değer eğitimi sürecinde istenilen başarıya ulaşabilmek için eğitimciler tarafından bazı temel becerilerin öğrencilere kazandırılması gerekmektedir ki, bu temel becerileri geliştirmek için gerekli olan temel süreçler; akıl yürütme ve mantığı teşvik etme, empatiyi geliştirme, benlik (öz) saygı geliştirme ve işbirliği geliştirme (Izgar, 2020, s.114-123)

olarak sıralanabilir. Akıl yürütme ve mantığı teşvik etme zihinsel süreçlerine yönelik olarak düşünmenin bir alt unsuru olarak nitelendirme yapılabilir (Güneş, 2012). Eğitimcilerin, sahip olduğu kişisel değerleri öğrencileriyle ilişki kurma biçimlerine etki edebilir, ayrıca bu süreçte öğrencilerin kendi değer ve normlarını geliştirmesine yönelik etkinliklere yer vermekte yarar görülmektedir (Lester & Costley, 2010). Bu noktada, değer eğitiminde görev alan/alacak öğretmenlerin değerler konudaki ilgisi, bilgisi, beceri ve algıları gibi pek çok hususun önemi karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, sınıflardaki değer eğitimi ile ilgili eğitimsel faaliyetlerde görev alacak olan öğretmen adaylarının değerler konusundaki algılarının belirlenmesinin önem taşıyan bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, bu araştırmada öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik bakış açılarının ve buna dayalı algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır.

Metaforlar (benzetmeler, mecazlar), olayların oluşumu ve işleyişi hakkında düşüncelerimizi yapılandıran, yönlendiren ve kontrol eden en güçlü zihinsel araçlardan biridir (Saban, 2004). Metafor kullanımı, bireyin genel olarak dünyayı kavrayışına sinen, bir düşünme ve bir görüş biçimi anlamına gelmektedir (Aydın, 2010). Metaforların avantajlarından biri potansiyel evrensellikleridir; metaforlar, dilleri ne olursa olsun tüm öğrenciler/katılımcılar tarafından deneyimlenebilen ve yorumlanabilen çoklu duyusal temsiller olarak nitelenebilir (Sanchez, Barreiro & Maojo, 2000, s.346). Metafor analizi, bilimsel araştırmalarda özellikle yeni veya karmaşık konuların araştırılmasında oldukça yararlı bir yöntem olabilmektedir (Güneş & Fırat, 2016). Bu bağlamda, alanyazında öğretmen adayı, değer ve metafor kavramlarının birlikte kullanılarak çalışıldığı çok fazla araştırmaya rastlanmamaktadır. Alanyazında daha çok eğitimcilerin değer ve değer eğitimi ile ilgili görüşlerinin incelendiği çalışmalar daha sık görülmektedir (Aydın & Sulak, 2015). Bu açıdan, bu çalışmada değer konusunun metaforlar yoluyla incelenmesinin alanyazına katkı sunacağı varsayılmaktadır.

Araştırmanın ana sorusu; 'Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik algısı nedir' olarak belirlenmiştir. Bu ana soruya çerçevesinde yanıt aranan alt sorular şu şekilde sıralanmıştır:

1. Öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. Öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar ilgili gerekçelere dayalı olarak hangi kategorilerin altında toplanmaktadır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın deseni:

Araştırmada nitel yöntem benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.39). Nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni (fenomenoloji) tercih edilmiştir. Fenomenojik araştırmalarda bir fenomene (kavram / düşünce) vurgu yapmak, bu fenomeni deneyimlemiş bir grupta çalışma yapmak ve ilgili fenomene yönelik bakış açılarını ortaya çıkarmak gibi karakteristik özellikler söz konusudur (Creswell & Poth, 2018, s.76). Bu araştırma öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik bakış açılarını ortaya çıkarmak amacı taşımamasından ötürü fenomenoloji deseni benimsenmiştir.

2.2. Çalışma grubu:

Araştırmanın çalışma grubunu; 2022-2023 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde çeşitli bölümlerinde eğitim ve öğretim gören toplam 160 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde maksimum çeşitlilik örneklemesi tercih edilmiştir. Bu örneklem türünün, örnekleme dahil her durumun kendine özgü boyutlarının tanımlanması ve farklılık gösteren durumlar arası ortaya çıkabilecek ortak temaların ortaya çıkarılması gibi yararı vardır (Patton, 1987). Çalışma grubunda çeşitlilik sağlaması istenen değişkenler; cinsiyet, yaş, sınıf tipi ve eğitim-öğretim görülen bölüm olarak belirlenmiştir. Çalışma grubuna ilişkin (n=160) demografik özelliklerin dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcı Öğretmen Adaylarının Demografik Özellikleri

Demografik özellikler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	47	29.38
	Kız	113	70.62
Yaş	19-24 yaş	142	88.75
	25-30 yaş	14	8.75
	31 ve üzeri yaş	4	2.5
Sınıf	1.sınıf	18	11.25
	2.sınıf	36	22.50
	3.sınıf	57	35.63
	4.sınıf	49	30.62
Bölüm	Türkçe Öğretmenliği	31	19.38
	RPD Öğretmenliği	27	16.87
	Sınıf Öğretmenliği	69	43.13
	İlk. Matematik Öğretmenliği	33	20.62
Toplam:		160	%100

Tablo 1’den görüldüğü gibi, katılımcı öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre 47’si (%29,38) erkek iken, 113’ü (%70,62) kız olarak görülmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında; katılımcıların çoğunun 19-24 yaş arasında (f=142, %88,75) yer almaktadır. Adayların okuduğu sınıf değişkenine göre bakıldığında; 18 kişi 1.sınıf, 36 kişi 2.sınıf, 57 kişi 3.sınıf ve 49 kişi 4.sınıfta eğitim-öğretim görmektedir. Bölüm türü açısından ise 69 kişi Sınıf Öğretmenliği Bölümü, 33 kişi İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümü, 31 kişi Türkçe Öğretmenliği Bölümü ve 27 kişi ise Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğretmenliği Bölümünde eğitim-öğretim görmektedir.

2.3. Veri toplama süreci:

Bu çalışmada verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış form kullanılmıştır. Bu formda öncelikle araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler” bölümüne yer verilmiştir ve öğretmen adaylarının cinsiyet, yaş, sınıfı ve bölüm bilgileri yer almaktadır. İkinci kısımda adayların değer kavramına yönelik sahip oldukları metaforlarını (benzetimler) ifade edecekleri kısım yer almaktadır. Bu kısımda; “Değer gibidir/benzerdir, çünkü” ifadesi bulunmaktadır. Katılımcılardan ilk boşlukta Değer kavramına yönelik düşüncelerini ortaya koyabilmeleri için ‘gibi’ sözcüğü kullanılarak uygun metafor benzetimini yazmaları ve devamında ‘çünkü’ sözcüğü ile metafora ilişkin uygun bir gerekçe vererek formu doldurmaları istenmiştir. Geliştirilen form toplam 185 öğretmen adayına uygulanmıştır ancak yapılan kontroller sonrasında 160 uygulama (form) geçerli kabul edilerek çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Katılımcı formlarına K1, K2, K3 şeklinde kodlar verilerek sıralı bir şekilde veriler toplanmış, yazıya dökülmüş ve raporlanmıştır.

2.4. Verilerin analizi:

Toplanan verilerin analizi aşamasında, nitel veri analizi yaklaşımlarından içerik analizinden faydalanılmıştır. Bu süreçte, Saban (2009) tarafından belirtilen beş aşamalı veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu aşamalar: 1. Kodlama ve ayıklama, 2. Örnek metafor imgesi derleme, 3. Kategori geliştirme aşaması, 4. Geçerlilik ve güvenilirliği sağlama, 5. Metaforları nicel verilerle aktarma aşaması, şeklindedir.

İlk aşamada; araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmen adaylarının doldurdukları formlardaki yazılarında belli bir metaforun belirgin bir şekilde dile getirilip getirilmediği incelenmiştir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarına uygulanan ve toplanan 185 form tek tek incelenmiştir ve eksik doldurulan formlar, fikrim yok şeklinde ifade edilen formlar veya metafor geliştirme sürecinde mantıksal dayanak (gerekçe) bakımından uygun olmayan formlar (toplam 20 adet form) araştırmanın dışında tutulmuştur.

İkinci aşamada, formlar yeniden gözden geçirilerek, anlamlı ilişki bakımından yapılan inceleme neticesinde zayıf yapılı olarak belirlenen toplam 5 form daha çalışmanın dışında tutularak, toplam 160 form geçerli kabul edilmiştir ve araştırma kapsamına dahil edilerek, sıralı şekilde kodlanmıştır.

Üçüncü aşama olan kategori geliştirme sürecinde, öğretmen adayları tarafından değer kavramına yönelik geliştirilen metaforların gerekçelerine yönelik kategorisel analizi sürecinde alanyazında yer alan değer kavramı sınıflandırması (Spranger, 1928) kuramsal temellerinden yararlanılmıştır (Tablo 3.bkz). Bu süreçte, katılımcılar tarafından geliştirilen her bir metafor; *metaforun konusu, metaforun kaynağı olma ve metaforun konusu ile kaynağı arasındaki ilişki durumu* bakımından analiz edilmiştir.

Dördüncü aşamada araştırmanın geçerlik-güvenirlik sağlanmasına yönelik olarak araştırma sürecine dair izlenen adımlara detaylı şekilde açıklanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla, araştırmada ulaşılan bulgulara yönelik belirlenen kategoriler altına yerleştirilen metaforların, söz konusu kategoriye temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla Eğitim Bilimleri Bölümünden bir uzman görüşüne başvurulmuştur. Metafor listesi ve kategorilerin isim ve özelliklerinin yer aldığı liste e-posta ile uzman kişiye gönderilmiştir. Uzmanın ilgili metaforları ilgili kategorilere eşleştirmesi istenmiştir. Gerçekleşen bu süreç sonunda uzman önerileri göz önünde bulundurularak, yapılan karşılaştırmaya dayalı olarak güvenilirlik kat sayısı hesabı yapılmıştır. Bu aşamada, Miles ve Huberman'ın (1994, s.64) öne sürdüğü formül [$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$] kullanılmıştır. Yapılan hesaba göre güvenilirlik katsayısı yaklaşık 0,95 olarak hesaplanmıştır. Nitel analizlerde uzmanlar arası görüş birliğinin en az % 80 olması ön görülmektedir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002). Bu açıdan, hesaplanan skorun güvenilirlik açısından yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulguların gösteriminde tablolardan yararlanılmıştır. Veriler ile ilgili okuyucuya daha geniş bilgi vermek için uygun tabloların kullanımı çalışmaların güvenilirliğini artıran temel unsurlardan birisidir (Güler, Halıcıoğlu & Taşgın, 2015, s.386). Buna ek olarak, tabloların altında bazı katılımcılara ait doğrudan alıntılara yer verilerek çalışmanın güvenilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Beşinci aşamada metaforları nicel verilerle aktarmada, oluşturulan tablolarda, araştırma kapsamına toplanan formlarda (n=160) bulunan verilere ilişkin betimsel istatistik hesaplamalar (*frekans:f ve yüzde:%*) için Excel programından faydalanılarak sayısal gösterimlere yer verilmiştir. Elde edilen metaforların altı farklı kavramsal kategori altında dağılımı yapılarak tablo gösterimine yer verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Birinci Alt Soruya İlişkin Bulgular:

Araştırmanın birinci alt sorusu olarak belirlenen “*Öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?*” sorusu kapsamında yapılan analiz neticesinde öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlara ilişkin ulaşılan bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. “Değer” Kavramına Yönelik Öğretmen Adaylarının Sahip Oldukları Metaforlar

Sıra No:	Değer Metaforu	f	Sıra No:	Değer Metaforu	f
1.	Kültür	11	43.	Emanet	1
2.	Su	9	44.	Ev	1
3.	Altın	8	45.	Fayda	1
4.	Çiçek	7	46.	Fidan	1
5.	Hayat / Yaşam	7	47.	Gelenek	1
6.	Kıymet	7	48.	Hamur	1
7.	Ağaç	6	49.	Hedef	1
8.	Ahlak	5	50.	Hücre	1
9.	Sevgi	5	51.	İnsanın Özü	1
10.	Hava	4	52.	İskelet	1
11.	Kural / Norm	4	53.	İşaret levhası	1
12.	Aile	3	54.	Kalem	1
13.	Hazine	3	55.	Kar tanesi	1
14.	Ayna	2	56.	Karakter	1
15.	Anlam	2	57.	Kılavuz	1
16.	Eşya	2	58.	Kişilik	1
17.	Duygu / His	2	59.	Maden	1

18.	İhtiyaç / Gereksinim	2	60.	Makinanın parçası	1
19.	İnsan	2	61.	Maneviyat	1
20.	Kanun / Yasa	2	62.	Maya	1
21.	Masanın ayağı	2	63.	Memleket	1
22.	Renk	2	64.	Meyve	1
23.	Yol	2	65.	Mihenk taşı	1
24.	Algı	1	66.	Miras	1
25.	Anahtar	1	67.	Mutluluk	1
26.	Anne	1	68.	Nar	1
27.	Araba sürmek	1	69.	Nefes	1
28.	Araç opsiyon paketi	1	70.	Nehir	1
29.	Bahçe	1	71.	Organ	1
30.	Besin	1	72.	Öğretmen	1
31.	Bina kolonları	1	73.	Öğüt	1
32.	Binanın temeli	1	74.	Öncelik	1
33.	Bütün	1	75.	Pusula	1
34.	Deniz	1	76.	Terbiye	1
35.	Doğa	1	77.	Tohum	1
36.	Doğruluk	1	78.	Trafik ışığı	1
37.	Dünyanın çekirdeği	1	79.	Ülke sınırı	1
38.	Eğitim	1	80.	Valiz	1
39.	Elbise	1	81.	Yazı yazmak	1
40.	Eleştirmen	1	82.	Yemek	1
41.	Elmas	1	83.	Yol tabelası	1
42.	Ekmek	1	84.	Yücelik	1
Toplam:					160

Tablo 2’den görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının “değer” kavramına yönelik sahip olduğu ve bu yönde geliştirdikleri metaforların sayısı toplam 84 olarak belirlenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, katılımcılar tarafından en sık belirtilen metafor ‘Kültür (f:11)’ olarak belirlenmiştir. Bunu sıklık (f) sıralamasına göre; ‘Su (9) ve Altın (8)’ metaforlarının izlediği görülmektedir. Buna ek olarak, değer kavramına ilişkin ‘Çiçek, Hayat /Yaşam ve Kıymet (f:7)’ metaforlarının da sıklıkla ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca, ‘Ağaç (f:6)’ metaforu sıklıkla belirtilen bir diğer metafor olarak dikkat çekmektedir. Katılımcıların geliştirdiği metaforlara bakıldığında değer kavramına yönelik pek çok yönden pek çok farklı nesne ya da olguya dönük benzetimler görülmektedir. Bu metaforlara ait detaylar yukarıdaki tabloda yer almaktadır.

3.2. İkinci Alt Soruya İlişkin Bulgular:

Araştırmanın ikinci alt soru olarak belirlenen “*Öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar ilgili gerekçelere dayalı olarak hangi kategorilerin altında toplanmaktadır?*” sorusu kapsamında metafor analizleri yapılmıştır. Öğretmen adaylarının ilgili metaforları geliştirirken ‘çünkü’ sözcüğü ile metaforu açıklamaya yönelik ifade ettikleri nedenlere dair gerekçelerin incelenmesi neticesinde ulaşılan bulgular, ‘Bilimsel, Ekonomik, Estetik, Sosyal, Politik ve Dini Değer’ kategorileri altında altı kategoride gruplandırılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3’den görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının *değer* kavramına yönelik ifade ettikleri metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler içerisinde en yüksek frekansı alan kategori ‘Sosyal değer kategorisi’ (f:56, %35) olarak belirlenmiştir. Bunu sırasıyla; Bilimsel değer (f:39, %24,38), Ekonomik değer (f:24, %15), Estetik değer (f:20, %12,5), Politik değer (f:12, %7,5) ve Dini değer (f:9, %5,62) kategorisinin takip ettiği belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının sahip olduğu metaforların toplandığı kategorilere ve metaforların kategorilere yerleşim nedenlerine ilişkin daha detaylı açıklamalara ve katılımcılara ait örnek alıntılara sırasıyla aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3. “Değer” Kavramına Yönelik Öğretmen Adaylarının Geliştirdiği Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

No	Kategoriler	Metaforlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
1.	Bilimsel Değer	Ağaç (3), Algı, Binanın kolonları, Binanın temeli, Çiçek (3), Eğitim, Eleştirmen, Fidan, Hava (4), Hedef, Hücre, İhtiyaç /Gereksinim (2), İnsan, İskelet, Kılavuz, Makinanın parçası, Masanın ayağı (2), Meyve, Nefes, Organ, Pusula, Su (5), Tohum, Yemek, Yol (2)	39	24.38
2.	Ekonomik Değer	Ağaç (2), Altın (8), Araç opsiyon paketi, Bahçe, Besin, Ekmek, Eşya (2), Elmas, Fayda, Hazine (2), Maden, Su (3)	24	15
3.	Estetik Değer	Çiçek, Doğa, Elbise, Ev, Hayat/Yaşam (7), İnsan, Kalem, Kar tanesi, Kıymet, Mihenk taşı, Öncelik, Renk (2), Yazı yazma	20	12.5
4.	Sosyal Değer	Ağaç, Ahlak (5), Aile (3), Anne, Anahtar, Anlam (2), Ayna (2), Çiçek (3), Duygu, Doğruluk, Emanet, Gelenek, Hamur, Hazine, Kıymet (4), Kişilik, Maya, Miras, Mutluluk, Nar, Nehir, Karakter, Kültür (11), Öğüt, Öğretmen, Sevgi (5), Su, Terbiye, Valiz	56	35
5.	Politik Değer	Araba sürmek, Kanun/Yasa (2), Kural/Norm (4), Memleket, İşaret levhası, Trafik ışığı, Ülke sınırı, Yol tabelası	12	7.5
6.	Dini Değer	Bütün, Deniz, Dünyanın çekirdeği, His, Maneviyat, İnsanın özü, Kıymet (2), Yücelik	9	5.62
Toplam:			160	%100

3.2.1. Bilimsel Değer Kategorisi:

Bu kategoride toplam otuz dokuz metafor tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlarda değer kavramını bilimsel yönden ele alan; bilgi, muhakeme, gerçeklik, eleştirel düşünüş, akılcılık, vb. özellikleri kapsamında bildirdikleri gerekçelere dayalı olarak metaforlar bu kategori altına yerleştirilmiştir. Bu kategoride sıklıkla tespit edilen metaforlar; Su (5), Hava (4), Ağaç (3), Çiçek (3) olarak belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Değer meyve gibidir, çünkü toprakta büyür, gelişir, değer de insanda zamanla olgunlaşıp gelişir” (K17)

“Değer su gibidir, çünkü insanın hayatta kalmasını sağlayan temel unsurların başında gelir” (K59)

“Değer bir eleştirmen gibidir, çünkü insanları etiksek olarak değerlendirir” (K62)

“Değer ağaç gibidir, çünkü kökleri ile toprağa tutunur ve beslenerek yaşamını sürdürür” (K93)

3.2.2. Ekonomik Değer Kategorisi:

Bu kategoride toplam yirmi dört metafor tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlarda değer kavramını ekonomik yönden ele alan; yararlılık, faydalılık, pratiklik, işlevsellik, vb. özellikleri kapsamında bildirdikleri gerekçelere dayalı olarak metaforlar bu kategori altına yerleştirilmiştir. Bu kategoride sıklıkla tespit edilen metaforlar; Altın (8) ve Su (3) olarak belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Değer altın gibidir, çünkü ederini kaybetmez, her zaman değeri yükselir” (K51)

“Değer maden gibidir, çünkü insanların belli uğraşları sonucu ortaya çıkarılır” (K60)

“Değer elmas gibidir, çünkü yıllar geçtikçe değeri daha da artar, ihtişamlıdır” (K74)

“Değer ağaç gibidir, çünkü dünyadaki her canlıya fayda sağlar” (K81)

3.2.3. Estetik Değer Kategorisi:

Bu kategoride toplam yirmi metafor tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlarda değer kavramını estetik yönden ele alan; simetri, uyum, form, sanatsal,

biçimsellik, vb. özellikleri kapsamında bildirdikleri gerekçelere dayalı olarak metaforlar bu kategori altına yerleştirilmiştir. Bu kategoride sıklıkla tespit edilen metaforlar; Hayat/Yaşam (7) ve Renk (2) olarak belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Değer hayat gibidir, çünkü değerler ile hayatımız şekillenir” (K39)

“Değer elbise gibidir, çünkü bize göre elbise gibi şekillenir” (K75)

“Değer renk gibidir, çünkü hayatta nasıl renksiz olamaz isek değer de hayatımıza renk katar” (K97)

“Değer ev gibidir, çünkü insan evini kurarken hep kendinden bir şeyler katar ve tasarlar” (K115)

3.2.4. Sosyal Değer Kategorisi:

Bu kategoride toplam elli altı metafor tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlarda değer kavramını sosyal yönden ele alan; başkalarını sevmeye, saygı gösterme, bencil olmama, yardımlaşma, nazik olma, vb. özellikleri kapsamında bildirdikleri gerekçelere dayalı olarak metaforlar bu kategori altına yerleştirilmiştir. Bu kategoride sıklıkla tespit edilen metaforlar; Kültür (11), Ahlak (5) ve Sevgi (5) olarak belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Değer kültür gibidir, çünkü kuşaktan kuşağa aktarılır” (K28)

“Değer ayna gibidir, çünkü toplumdaki örf, adet ve gelenekleri yansıtır” (K58)

“Değer öğretmen gibidir, çünkü hayatımızı etkiler ve iyi şeyleri öğretir” (K108)

“Değer aile gibidir, çünkü hoşgörü ve dayanışmaya dayanır” (K128)

3.2.5. Politik Değer Kategorisi:

Bu kategoride toplam on iki metafor tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlarda değer kavramını bilimsel yönden ele alan; güç, etki, şöhret, kuvvet, düzen, vb. özellikleri kapsamında bildirdikleri gerekçelere dayalı olarak metaforlar bu kategori altına yerleştirilmiştir. Bu kategoride sıklıkla tespit edilen metaforlar; Kural/Norm (4) ve Kanun/Yasa (2) olarak belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Değer trafik ışığı gibidir, çünkü yolda giderken bize yardımcı olur, yol düzenini sağlar” (K50)

“Değer işaret levhası gibidir, çünkü davranışlarımızın yönünü belirler” (K87)

“Değer kanun gibidir, çünkü bireylerin beraber yaşadığı toplumda düzenleyici esası oluşturur” (K118)

“Değer araba sürmek gibidir, çünkü yolda belli kurallara dikkat etmeliyiz” (K141)

3.2.6. Dini Değer Kategorisi:

Bu kategoride toplam dokuz metafor tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlarda değer kavramını dini yönden ele alan; evren, bütünlük, kendini bütünlük içinde görmek, tinsellik, vb. özellikleri kapsamında bildirdikleri gerekçelere dayalı olarak metaforlar bu kategori altına yerleştirilmiştir. Bu kategoride sıklıkla tespit edilen metaforlar; Kıymet (2) ve Yücelik, His (1) olarak belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Değer kıymet gibidir, çünkü her bir değer insanı insan olmaya yaklaştırır” (K21)

“Değer dünyanın çekirdeği gibidir, çünkü insanların hayatının merkezinde değerleri olmalıdır” (K84)

“Değer kıymet gibidir, çünkü bizim için tabiatın her bir şeyin önemini gösterir” (K139)

“Değer his gibidir, çünkü soyuttur, gözle görünmez ama hissedilir” (K156)

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, ‘Değer’ kavramına yönelik öğretmen adaylarının sahip buldukları algıların metaforlar vasıtasıyla ortaya çıkarılması ve belirlenen metaforların hangi kavramsal kategoriler altında yer aldığını incelemeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Öğretmen adaylarına “değer..... gibidir, çünkü.....” cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Toplam 160 geçerli form tespit edilmiştir. Toplanan verilere yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, araştırma alt soruları sırasıyla bulgular bölümünde yer almıştır. Araştırmanın ilk alt sorusu kapsamında, öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar incelendiğinde, değer kavramına yönelik toplam 84 adet metaforun geliştirildiği belirlenmiştir. Bu metaforlar içerisinde en sık belirtilen metafor ‘Kültür (f:11)’ olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Su (9),

Altın (8), Çiçek, Hayat / Yaşam ve Kıymet (f:7) ve Ağaç (f:6) metaforlarının da sıklıkla belirtilen diğer metaforlar olduğu tespit edilmiştir. Bu hususta; Aydın ve Sulak (2015)'ın yaptıkları “Değer” kavramına ilişkin öğretmen adaylarının metafor algıları başlıkla çalışmanın sonuçlarında benzer şekilde pek çok metaforun tespiti; “Aile, Ağaç, Altın, Ayna, Çiçek, Hücre, İnsan, Öğretmen, Su” gibi metaforlar göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, Aladağ ve Kuzgun (2015)'un sınıf öğretmeni adayları ile gerçekleştirdiği ‘Değer’ kavramına ilişkin metaforik algıların incelenmesi çalışmasında benzer şekilde; “Aile, Ayna, Besin, Binanın temeli, Elmas, Deniz, Hava, Kanun, Su, Trafik ışıkları” gibi metafor tespitleri görülmüştür. Bu tespitler çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın ikinci alt sorusu kapsamında, öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin sahip oldukları metaforların kategorilere göre dağılımı incelendiğinde, genel olarak altı kategori altında metaforların yerleştiği belirlenmiştir. Bu kategoriler, alanyazında yer alan Spranger (1928)'in değer sınıflaması kuramsal temeli çerçevesinden yararlanarak ‘Bilimsel, Ekonomik, Estetik, Sosyal, Politik ve Dini Değer’ kategorileri şeklinde belirlenmiştir. Bu hususta, Yaylacı ve Beldağ (2015)'in okul yöneticileri ve değerler hakkında yaptıkları görüşme tekniğinin kullanıldığı nitel çalışmanın veri analizinde temasal bir çerçeve olarak Spranger'ın değer sınıflamasından benzer şekilde yararlanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ikinci alt soru kapsamında yapılan metafor analizi sonucunda, öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların altı kategori altında toplandığı ve en yüksek frekanslı alan kategorinin ‘Sosyal Değer Kategorisi’ (f:56, %35) olduğu belirlenmiştir. Bunu sırasıyla, bilimsel değer (f:39, %24,38), ekonomik değer (f:24, %15), estetik değer (f:20, %12,5), politik değer (f:12, %7,5) ve dini değer (f:9, %5,62) kategorilerinin takip ettiği belirlenmiştir. Bu bulguya dayalı olarak, öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik algılarının sosyal değer algısı yönünde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu konuda, Aydın ve Sulak (2015)'ta sınıf öğretmenleri adaylarının değer kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların gerekçeleri bakımından değeri en çok toplumsal yönlü zorunluluk ve birleştiricilik kategorileri üzerinde toplandığını belirlemişlerdir ve buna göre adayların değerleri toplumlar ve bireyler için vazgeçilmez ve toplumları ve bireyleri birleştirici bir unsur olarak gördükleri yönündeki bulgularını ifade etmiştir. Bu bulgu çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Yapılan benzer bir çalışmada, Aladağ ve Kuzgun (2015) tarafından değerlerin insanların yaşamına etki eden bir unsur olması kategorisi altında pek çok benzer metafor (Binanın temeli, besin, gibi) belirlenmiştir ve öğretmen adaylarının değerlerin insanlar arasındaki ilişkileri etkilediği ve bireylerin davranışlarında etkili olduğu yönündeki algılarına ait bulguyu paylaşmışlardır. Ayrıca, araştırmada kurallar bütünü olarak değer alt kategorisi altında da benzer metaforlar (Trafik ışıkları, kanun, gibi) tespit edilerek, bu çalışmanın politik değer kategorisinde de belirtildiği gibi, değerlerin insanların hayatına rehberlik yapan kurallara ilişkin benzetimlerle ilgili saptadıkları bulguyu ifade etmişlerdir. Çelikkaya ve Seyhan (2017) tarafından yürütülen araştırmada ise öğretmen adaylarının ‘Değer’ kavramına yönelik ortaya koydukları metaforların gruplanarak kategorisel incelenmesi neticesinde, bu çalışmada ortaya konulan bilimsel değer kategorisine benzer bir şekilde, ‘bilimsellik değeri’ kavramsal teması içinde; adalet, beyaz renk, bulut, gibi metaforların üretildiği belirlenmiştir. Ancak bu çalışmamızda bilimsellik ile ilgili metafor kategorisi sıklık sıralamasına göre ikinci sırada yer alırken, Çelikkaya ve Seyhan (2017)'in çalışmasında bilimsellik değeri ile ilgili metafor sayısının az olma durumu belirlenmiştir. Bu noktada bir farklılaşma tespit edilmiştir.

Bu çalışmada öğretmen adaylarının değer kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların toplum hayatının pek çok yönüyle ilgili olması dikkat çekmektedir. Alanyazına bakıldığında, Demir Atalay ve Fırat Durdukoca (2018)'nın milli, manevi ve evrensel değer kavramlarına yönelik öğretmen adaylarının ürettiği metaforları incelediği nitel çalışmada, milli değer kavramına yönelik ‘toplumların var oluşu’ ve ‘toplumun bütünlüğü’ kategorileri altında sıklıkla metaforların tespiti görülmüştür. Bu çalışmada milli değerlerin toplumsal hayatla olan bağına ilişkin bulgular metaforlar yoluyla ortaya konulmuştur. Karaçanta (2013) da çalışmasında üniversite öğrencilerinin milli değerlere ilişkin ürettikleri metaforları tespit ederek, ‘varoluş kaynağı’ ve ‘toplumun birlikteliği’ gibi alt kategoriler altında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu tespitler, değerlerin toplum hayatındaki önemini yansıtmaktadır ve bu çalışmada elde edilen metafor bulgularımızı destekler niteliktedir.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda, metaforlar aracılığıyla öğretmen adaylarının zihinsel imgeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır ve araştırmanın alt sorularına dayalı bulgulara ulaşılmıştır. Bu noktada, eğitim örgütlerinde çalışan/çalışacak olan öğretmen/öğretmen adaylarının metaforlar aracılığı ile eğitim süreçlerine dair algılarının ortaya konulabileceği görülmüştür. Saban (2009) da çalışmasının sonucunda metaforların pek

çok olguya ilişkin katılımcıların sahip oldukları zihinsel imgeleri anlamada, açığa çıkarmada ve açıklamada güçlü birer araştırma aracı olarak kullanabileceğini dile getirmiştir. Buna ek olarak, metaforlar, muğlak (soyut) kavramlar hakkında daha net fikirler elde edebilmemiz için hayal gücümüzün bir yansıması olduklarından sezgisel bir değere de sahiptir (Sanchez, Barreiro & Maojo, 2000, s.358). Bu anlatımlardan yola çıkarak, metaforların araştırma süreçlerindeki kullanımına dair etkili bir araç olarak tercih edilebilirliği yönündeki çıkarım ifade edilebilir.

4.1. Öneriler:

Bu araştırmada, ulaşılan bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik algılarını daha detaylı inceleme imkanı sunacak yeni çalışmaların yapılması ve gelecek çalışmalarda nitel araştırmaların diğer tekniklerinin (görüşme, gözlem, gibi) kullanılarak konuya dair daha derinlemesine bulgulara ulaşma amaçlı araştırmacılarca tasarımlar yapılması önerilmektedir.
- Bu çalışmada öğretmen adaylarının değer kavramına yönelik algılarında en sık ‘sosyal değerler’ yönünde algının yoğunlaştığı bulgulanmıştır, ikinci sırada ise bilimsel değer alanı görülmüştür, ancak öğretmen adaylarının değer kavramı ve bilimsellik konusundaki metafor üretimi sıralamasında alanyazında farklı sıralama tespitleri görülmüştür, bu açıdan, değer ve bilimsellik konusunda öğretmen adaylarının algılarını inceleyecek metafor çalışmalarının yapılması önerilmektedir.
- Yenilenen müfredat dahilinde önemi giderek artan bir konu haline gelen değer kavramına yönelik, öğretmen adaylarının, değerleri daha iyi anlama, tanıma ve farkındalık kazanmalarını sağlamak amacı bakımından öğretmen adaylarının yetişme süreci programlarında değerlerin gelişimi, değerlerin bireysel ve toplumsal hayattaki yeri ve önemi, değer eğitimi sürecinde öğretmenin rol ve görevleri, gibi başlıkları içeren derslerin artırılması, seminer ve sosyal etkinliklere sıklıkla yer verilmesi konusunda gerekli planlamaların yapılması önerilmektedir.
- Bu araştırma sonucunda öğretmen adaylarının geliştirdiği metafor listesi göz önünde tutularak, konuya ilişkin gelecekte çalışma yapacak araştırmacılara bu listenin fikir vermesi, görüşme soruları hazırlamaya dönük madde havuzu oluşturmada kaynaklık etmesi bakımından kılavuz olarak kullanılabilirliği önerilmektedir.
- Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde öğrenim gören öğretmen adayları ile yürütülmüştür, bu bağlamda, farklı üniversitelerde ve farklı eğitim düzeylerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının yer aldığı farklı çalışma gruplarıyla eğitimle ilgili farklı kavram ve olgulara ilişkin metaforlar aracılığıyla algıları incelemeye yönelik araştırmacıların yeni çalışmalar tasarlaması ve hatta sonuçların diğer çalışmalarla karşılaştırması önerilebilir.

4.2. Sınırlılıklar

Bu araştırma Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 2022-2023 eğitim ve öğretim yılının güz dönemi içerisinde eğitimini sürdüren ve araştırmaya katılmaya gönüllü olarak katılan lisans öğrencileri ile sınırlıdır.

Kaynaklar

- Aladağ, S. & Kuzgun, M. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının ‘Değer’ kavramına ilişkin metaforik algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 163-193.
- Aydın, E., & Sulak, S. E. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının “Değer” kavramına yönelik metafor algıları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 482.
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar. *Educational Sciences: Theory & Practice*. 10(3).
- Aydın, Z.A. (2021). Kavramsal çerçeve: karakter, kişilik, değer, erdem, ahlak, huy, mizaç, vd.. İçinde M. Z. Aydın (Edi), *Karakter, değer ve ahlak eğitimi* (1.Bölüm, ss.1-24). Nobel Yayıncılık.
- Chaitanya, M. (2017). Value based education and methods, strategies, approaches to impart it in education. *International Journal of Research Culture Society*, 1(5), 6-10.
- Creswell, J.W. & Poth, C.N. (2018) *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing among Five Approaches*. 4th Edition, Sage Publications, Inc., Thousand Oaks.
- Çelikkaya, T. (2019). Değerin tanımı ve sınıflandırılması. İçinde V. Aktepe, & M. Gündüz (Edi.), *Karakter*

- ve Değer Eğitimi (4. Bölüm, ss.66-87). Pegem akademi.
- Çelikkaya, T. & Seyhan, O. (2017). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının evrensel değerlere ilişkin metafor algıları, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(3), ss.65-87, DOI: 10.19160/ijer.342330.
- Demir Atalay, T., & Fırat Durdukoca, Ş. (2018). Öğretmen adaylarının değerlere ilişkin metaforları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 894-923.
- Ertürk, S. (1994). *Eğitimde program geliştirme*. Meteksan A. Ş
- Genç, S. Z. (2020). Değerler: temel kavramlar. İçinde S. Z. Genç & A. Beldağ (Edi.), *Karakter ve değer eğitimi* (1. Bölüm, ss.3-15). Pegem akademi.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. & Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma: teorik çerçeve – Pratik öneriler 7 farklı nitel araştırma yaklaşımı – Kalite ve etik Hususlar*. Seçkin yayıncılık.
- Güneş, A. & Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 115-129.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 127-146.
- Izgar, G. (2020). Değer eğitimi, ilkeleri ve süreçleri. İçinde G. Izgar & B. Dilmaç (Edi.), *Değer eğitimi: kavram ilke ve yaklaşımlar* (4.Bölüm, ss.89-124). Pegem Akademi.
- Kamer, S. T., & Şahin, M. (2021). Değerlere ve değerler eğitimine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 725-744.
- Karaçanta, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin milli değerlere yönelik metaforları. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (32), 107-114.
- Keskin, Y. (2015). Tarih dersi öğretim programı ve ders kitaplarında değerler eğitimi. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 659-674.
- Lester, S., & Costley, C. (2010) Work-based learning at higher education level: value, practice and critique, *Studies in Higher Education*, 35(5), 561-575, DOI: 10.1080/03075070903216635
- Memduhoğlu, H.B., & Çelik, F. O. (2018). Öğretmen adaylarının değerler ve değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(11), ss.24-35.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage Publications.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). Sage Publications.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının “Öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26128/275216>
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26107/275061>
- Sanchez, A., Barreiro, J., M. & Maojo, V. (2000). Desing of virtual reality systems for education: A cognitive approach, *Education and Information Technologies*, 5(4), 345-362.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. https://uskudar.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/24010456_mYfredat_tanYtYm_kitapYY.pdf
- TDK. (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişim (01.05.2023).
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi sosyolojik yaklaşım*. Anı yayıncılık.
- Toker-Gökçe, A. (2021). Küreselleşme ve eğitimde değerler: Küreselleşmenin eğitimde bireysel ve toplumsal değerlere yansımaları. İçinde E. Oğuz & K. Yılmaz (Edi.). *Prof. Dr. İnayet Aydın'a Armağan* (2. Bölüm, ss.355-370). Pegem Akademi.
- Yaylacı, A., & Beldağ, A. (2015). Karar verme sürecinde okul yöneticileri ve değerler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1). ss. 165-176.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarı, Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun tarih 23.09.2022 sayı 237575 ve karar 11/9 ile etik kurul izin belgesi almış olduğunu beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydüğünü kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarı kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

COVID-19 PANDEMİSİNİN KONSERVATUVARDAKİ ÇALGI EĞİTİMİNE YANSIMALARI

Reflections of the COVID-19 Pandemic on Instrument Training in a Conservatory

Derya ATİK KARA¹ ve Melih KARA²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eskişehir, dakara@anadolu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6890-030X

²Doç., Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzik Bölümü, Eskişehir, mekara@anadolu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9974-4426

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

28.05.2023

Kabul/Accepted:

05.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1305010

Anahtar Kelimeler

COVID-19 pandemisi,
Uzaktan müzik eğitimi,
Acil uzaktan öğretim, Çalgı
eğitimi

Keywords

COVID-19 pandemic,
Distance music education,
Emergency remote
teaching, Instrument
training

ÖZ

Bu araştırma kapsamında konservatuvarda yürütülen çalgı eğitimine COVID-19 pandemisinin ve acil uzaktan öğretim sürecinin yansımalarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Temel nitel araştırma ile desenlenen araştırmanın amacı doğrultusunda konservatuvar bünyesinde bulunan Müzik Bölümünde görevli öğretim elemanlarının, farklı çalgılara ilişkin öğrenim gören, farklı sınıflardaki öğrencilerin ve velilerin görüşleri alınmıştır. Araştırmada çalgı eğitiminde acil uzaktan eğitim sürecinin özellikle teknik konular ve etkileşim konularında yoğunlaşan çeşitli sorunlara neden olduğu ve enstrüman eğitiminde etkili olmadığı düşüncesi hakimdir. Bunun yanında eğitim sürecinde ses ve görüntü kayıtlarının kullanılması gibi enstrüman eğitime yönelik farklı öğrenme yollarının denenmesine olanak tanıdığı söylenebilir. Enstrüman çalışırken yaşanan sorunların çözümüne yönelik çaba harcandığı ancak eksiklerin çoğunlukla yüz yüze eğitimde kapatılacağı inancı olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak yaşanan sorunların çoğunlukla uzaktan öğretimin etkili bir şekilde kullanılmamış olması ve katılımcıların bu konuda yeterli deneyime sahip olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Müzik eğitimcilerinin uygun koşullar altında, nitelikli ve planlanmış bir uzaktan öğrenme sürecini deneyimlemeleri durumunda bakış açılarının değişebileceği ve uzaktan eğitimin bir seçenek olarak müzik eğitiminde kullanımının önünün açılacağı söylenebilir.

ABSTRACT

The study aims to determine reflections of the COVID-19 pandemic and the emergency remote teaching process on the instrument training carried out in a conservatory of a state university in Turkey. In line with this purpose, the perspectives of lecturers, students, and parents within the Music Department were gathered using qualitative research methods. The study revealed that the emergency remote teaching process presented challenges, particularly in technical aspects and student interaction, and proved to be ineffective for instrument education. Given that, it also provided students with opportunities to explore alternative learning methods, such as utilizing audio and video recordings. Despite efforts to address practice-related issues, participants believed that face-to-face training would be more effective in overcoming deficiencies. The study concluded that the problems encountered during emergency remote teaching primarily stemmed from the ineffective implementation of distance learning and insufficient participant experience in this domain. Consequently, for distance education to be considered a viable option in music education, music educators need to undergo well-planned and comprehensive distance learning programs in suitable conditions. Such experiences could potentially reshape their perspectives and foster a more favorable view of distance education.

Atf/Citation: Atik Kara, D. ve Kara, M. (2023). Covid-19 Pandemisinin Konservatuvardaki Çalgı Eğitimine Yansımaları. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1143-1158.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Derya ATİK KARA, dakara@anadolu.edu.tr

1. Giriş

Müzik eğitimi genel, amatör ve profesyonel olarak üç türde gerçekleştirilmektedir. Konservatuvarlar profesyonel müzik eğitimi veren kurumlar arasında yer almaktadır. Bu kurumlara ilk ve ortaöğretim düzeyinde yarı zamanlı ve tam zamanlı öğrenci kabul edilmektedir. Konservatuvarlar bünyesinde gerçekleştirilen profesyonel müzik eğitimi öğrencilerin bir alanda uzmanlaşmasına dayalıdır. Çuhadar (2016, s.221) eğitim ve müzik eğitime ilişkin alanyazında yapılan tanımlardan yola çıkarak müzik eğitimini “Müziği oluşturan temel bileşenlerin de yardımıyla bireyin kendi yaşantısı yoluyla müziksel davranışlarında istendik davranışlar geliştirme süreci” olarak tanımlanmıştır.

Müzik bölümünde bir çalgıya yönelik öğrenim gören öğrencilerin alanlarında uzmanlaşmasına yönelik uzun bir öğrenme sürecinden söz edilmektedir (Öz ve Çelenk, 2019). Bu süreçte öğrencilerin alanlarına yönelik teknik bilgi, ses ve müzik bilgisi, doğru duruş ve pozisyon kuralları gibi çeşitli konularda donanımlı hale getirilmeleri amaçlanmaktadır. Bunu sağlamak içinse küçük yaşlardan itibaren çoğunlukla birebir ya da küçük gruplarla, yaşantıya dayalı bir öğrenme sürecinden geçilmesi beklenmektedir. COVID-19 pandemisi eğitimin tüm alanlarında olduğu gibi (Can, 2020) uygulamalı eğitim veren konservatuvarlarda da çalgı eğitimi sürecini sekteye uğratmıştır. Müzik eğitime yönelik çevrimiçi gerçekleştirilen çeşitli kurslar ve eğitimler bulunmaktadır (Artaç, 2018; Okan ve Arapgirlioğlu, 2019). Öte yandan pandemi süreci çevrimiçi eğitim yapmayan kurumları hazırlıksız yakalamış ve her tür eğitim-öğretim faaliyeti için planlı bir uzaktan öğretim süreci yerine acil uzaktan öğretim süreci işe koşulmuştur (Bozkurt ve Sharma, 2020; Yıldırım, 2020). Bu süreç kapsamında müzik eğitiminin genel olarak nasıl etkilendiğine ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar ile farklı kademelerde amatör müzik eğitimi veren eğitimci, mesleki eğitim veren öğretmen ve öğretim elemanlarının görüşlerini belirlemeye dayanan çalışmaların (Akyürek, 2020; Aksoy ve diğerleri 2020; Daubney ve Faulty, 2020; Umuzdaş ve Baş, 2020) alanyazında yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise alanyazında var olan çalışmalardan farklı olarak değişik çalgılara yönelik olarak acil uzaktan öğretim sürecinin nasıl yürütüldüğü paydaşların görüşleri ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalgı eğitiminde farklı enstrümanlara yönelik başlangıç ve ileri düzeydeki öğrenciler ile ailelerinin ve bu gruplara yönelik acil uzaktan öğretim sürecini gerçekleştiren öğretim elemanlarının deneyimleri ve acil uzaktan eğitim sürecindeki sorunları farklılaşacaktır. Nitekim 2023 yılı Şubat ayında gerçekleşen deprem sonrasında üniversiteler bir süre uzaktan eğitime yönlendirilmişlerdir. Bu durumda gelecekte çeşitli şekillerde tüm eğitim alanlarında uzaktan eğitimin ikinci bir seçenek olarak görüldüğü söylenebilir. Ancak bu seçeneğin öğrenciler ve öğretim elemanı için anlamlı ve etkili öğrenme yaşantılarından uzaklaşmak anlamına gelmemesi, eğitimin niteliğinin düşürülmemesi için var olan durumun açıklandığı ve çalgı eğitiminde çevrim içi öğrenme süreçlerinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya yönelik çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırma ile konservatuvar bünyesinde bulunan Müzik Bölümünde görevli öğretim elemanları ile farklı çalgılara ilişkin öğrenim gören, farklı sınıflardaki öğrencilerin ve velilerinin görüşlerine dayalı olarak pandemi sürecinin yansımalarının ayrıntılı şekilde tespit edilmesi, sorunların ortaya konulması ve öğrencilerin yeterlikleri açısından sonraki dönemlerde yaşanabilecek durumlara hazırlıklı olunmasının sağlanacağı umulmaktadır.

Bu çalışmada konservatuvarda yürütülen çalgı eğitimine Covid-19 pandemisinin ve acil uzaktan öğretim sürecinin yansımalarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Acil uzaktan enstrüman eğitimi sürecine yönelik paydaş görüşleri nelerdir?
- Acil uzaktan eğitimde enstrüman çalışma sürecine ilişkin paydaş görüşleri nelerdir?

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma temel nitel araştırma olarak desenlenmiş, araştırma konusuna dair tüm paydaşların görüşleri alınarak geniş bir bakış açısı sağlanması amaçlanmıştır. Temel nitel araştırmaların amacı insanların deneyimledikleri yaşantıları nasıl anlamlandırdıklarını açığa çıkarmak ve yorumlamaktır (Merriam, 2013). Bu çalışmada da Covid-19 pandemisinde konservatuvarda acil uzaktan eğitim sürecini deneyimleyen öğretim elemanı, öğrenci ve velilerin bu süreci nasıl anlamlandırdığını ortaya koymak ve yorumlamak amacıyla temel nitel araştırma deseninden yararlanılmıştır.

2.1. Çalışma grubu

Araştırma bir Devlet Konservatuvarının Müzik Bölümünde gerçekleştirilmiştir. Müzik Bölümü altında çalgı eğitimine yönelik “Piyano”, “Üflemeli ve Vurma Çalgılar” ile “Yaylı Çalgılar” olmak üzere üç ana sanat dalı yer almaktadır. Her ana sanat dalına özgü uygulamalarda farklılık ve özgünlüklerin olması, alanlarına özgü farklı sorunlara sahip olmaları olağandır. Dolayısıyla araştırmada genel eğilimin ve yaşanan sorunların yanı sıra ana sanat dallarına yönelik farklılıkların ve bunun yanında tüm alanların yaşadıkları sorunların bir bütün olarak ortaya konulması amacıyla amaçlı örnekleme yöntemleri arasından maksimum çeşitlilik örneklemeinden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, katılımcıların farklı görüşlerinde birleşen ortak görüşleri belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Patton, 2014).

Araştırmanın çalışma grubunu sürece katılmayı gönüllü olarak kabul eden 16 öğretim elemanı, 55 konservatuar öğrencisi ve 23 veli oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcılarına ilişkin bilgiler Tablo 1, 2 ve 3’te sunulmuştur.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretim elemanları üç farklı ana sanat dalında görev yapmakta, ortaöğretim, lisans ve lisansüstü düzeylerde dersler yürütmektedirler (Tablo 1).

Tablo 1. Öğretim elemanı bilgileri

	Ana Sanat Dalı	Enstrüman	Öğrenci Sayıları	Öğrencilerinin Öğrenim Düzeyleri
ÖE1	Yaylı Çalgılar	Viyolonsel	9	Ortaöğretim Lisans / Lisansüstü
ÖE2	Piyano	Piyano	7	Ortaöğretim
ÖE3	Piyano	Piyano	20	Ortaöğretim Lisans / Lisansüstü
ÖE4	Piyano	Piyano	5	Ortaöğretim Lisans
ÖE5	Piyano	Piyano	16	Ortaöğretim Lisans
ÖE6	Üflemeli ve Vurmali Çalgılar	Trombon	3	Ortaöğretim Lisans
ÖE7	Piyano	Piyano	5	Ortaöğretim
ÖE8	Piyano	Arp	5	Lisansüstü
ÖE9	Yaylı Çalgılar	Keman	8	Ortaöğretim Lisans / Lisansüstü
ÖE10	Yaylı Çalgılar	Keman	6	Ortaöğretim Lisans / Lisansüstü
ÖE11	Yaylı Çalgılar	Viyolonsel	3	Lisans
ÖE12	Yaylı Çalgılar	Viyolonsel	6	Ortaöğretim Lisans / Lisansüstü
ÖE13	Yaylı Çalgılar	Viyola	11	Ortaöğretim Lisans / Lisansüstü
ÖE14	Üflemeli ve Vurmali Çalgılar	Vurmali Çalgılar	9	Ortaöğretim Lisans
ÖE15	Yaylı Çalgılar	Viyolonsel	5	Ortaöğretim
ÖE16	Yaylı Çalgılar	Viyolonsel	4	Ortaöğretim

Araştırmada gönüllü olarak görüşlerini paylaşan 55 öğrenci üç farklı ana sanat dalında, farklı enstrümanlara yönelik eğitim almakta ve farklı düzeylerde öğrenimini sürdürmektedir. Tüm öğrenciler acil uzaktan eğitim sürecinde evde çalışabilecekleri bir enstrümana sahiptir (Tablo 2..

Tablo 2. Öğrenci bilgileri

Ana Sanat Dalı ve Enstrümanı	Piyano	Piyano	14	17
		Arp	2	
		Gitar	1	
	Yaylı Çalgılar	Kontrbas	1	27
		Viyolonsel	11	
		Viyola	3	
		Keman	12	
	Üflemeli ve Vurmalı Çalgılar	Obua	2	11
		Flüt	1	
		Trombon	1	
		Tuba	1	
Klarnet		4		
Vurmalı çalgılar		2		
Öğrenim Düzeyi	Ortaöğretim (5-8)		8	
	Lise (9-12)		30	
	Lisans		12	
	Lisansüstü		5	
Evde enstrümanın olması	Evet		55	
	Hayır		0	

Araştırmaya gönüllü olarak katılan 23 veliye ilişkin bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur. Bir velinin iki çocuğundan biri flüt diğeri fagot eğitimi almaktadır. Görüş bildiren veliler tarafından acil uzaktan eğitim sürecinde çocuklarının evde çalışabilecekleri bir enstrümana sahip oldukları belirtilmiştir.

Tablo 3. Veli bilgileri

Çocuğunun öğrenim gördüğü Ana Sanat Dalı ve Enstrümanı	Piyano	Piyano	4	5
		Arp	1	
		Kontrbas		
	Yaylı Çalgılar	Viyolonsel	4	14
		Viyola	2	
		Keman	8	
		Flüt	1	
	Üflemeli ve Vurmalı Çalgılar	Trombon	1	5
		Fagot	1	
Klarnet		2		
Çocuğunun öğrenim gördüğü Sınıf düzeyi	Ortaöğretim (5-8)		10	
	Lise (9-12)		10	
	Lisans		3	
Evde enstrümanın olması	Evet		23	
	Hayır		0	

2.2. Verilerin toplanması ve analizi

Araştırma kapsamında gereksinim duyulan verilen toplanması için araştırmacılar tarafından öğretim elemanı, öğrenci ve velilere yönelik paralel sorulardan oluşan üç ayrı anket formu geliştirilmiştir. Anketlerin geliştirilme sürecinde farklı ana sanat dallarında görev yapan öğretim elemanlarından soruların uygunluğuna dair görüş alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda son hali verilen anket formları çevrimiçi olarak düzenlenmiş ve gönüllü katılım sağlayan öğretim elemanı, öğrenci ve veliler tarafından doldurulmuştur.

Öğretim elemanı ve veli anket formu 29, öğrenci anket formu 28 sorudan oluşmaktadır. Anket formunda acil uzaktan eğitim sürecine yönelik konservatuvardaki çalgı eğitimi sürecinde var olan durumu ortaya koymaya yönelik kapalı uçlu soruların yanında, katılımcıların yaşadıkları sürece ilişkin görüşlerini açıklayabilmelerine yönelik açık uçlu sorular yer almaktadır (Şekil 1).

11. Uzaktan öğretim sürecinde enstrüman dersleri yürütmek için gerekli teknik donanıma sahip miydiniz? *

Evet

Hayır

12. Yanıtınız Hayır ise dersleri yürütme sürecinde yaşadığınız sorunları lütfen yazınız. *

Yanıtınızı girin

Şekil 1. Anket formu örnek soru

Toplanan veriler Maxqda programına aktarılmış ve betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. Betimsel analiz, önceden belirlenen temalara göre verilerin özetlenmesi ve yorumlanmasına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda araştırma soruları çerçevesinde kapalı uçlu sorulardan elde edilen verilere ilişkin frekanslar oluşturulmuştur. Ayrıca kapalı uçlu sorularda ortaya konan durumun açıklanmasına yönelik açık uçlu sorulara verilen yanıtlar ilgili soruları temel alacak şekilde gruplandırılmış ve dolaylı alıntılarla bulguları açıklamaya yönelik sunulmuştur. Doğrudan alıntılarla ilgili bulguları karşılama durumuna ilişkin eğitim bilimleri alanında çalışan ve nitel araştırmalara hâkim bir uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Katılımcılara ilişkin öğretim elemanları için “ÖE”, öğrenciler için “Ö”, veliler için “V” kullanılmıştır. Paylaşılan doğrudan alıntılarda, veri analizinde yararlanılan analiz programının atadığı satır numaraları verinin sonunda konum olarak belirtilmekte (örn. ÖE9, Konum 11; Ö10, Konum 12; V12, Konum 9), böylece ilgili alıntıya ulaşılabilir.

2.2. Etik

Araştırmada yararlanılacak veri toplama araçları araştırmacılar tarafından oluşturulmuş, uzman görüşleriyle son halleri verilmiştir. Araştırmanın birinci yazarı eğitim programlarının uygulandığı, öğrenme-öğretme süreçlerinin düzenleniş, program değerlendirme ve nitel araştırma konularında çalışmaktayken, diğer araştırmacının konservatuvarda müzik eğitimi alanında çalışıyor olması araştırmanın tasarlanması ve yürütülmesini olanaklı kılmaktadır.

Araştırma kapsamında etik ilkelere uygun hareket edilerek katılımcı onam formları, veli izin formları kullanılmış, araştırma sürecinin her aşamasında katılımcılarla istekleri doğrultusunda bilgi paylaşımı yapılmıştır. Araştırmacıların, araştırma konusundaki uzmanlığı, veri toplanacak olan kurum kültürünü tanıyan olmaları katılımcıların yaşantılarını anlama konusunda olumlu katkılar sağlamıştır. Öte yandan araştırmacıların kurum içinden oluşunun yaratabileceği, veri körlüğü, önyargı vb. sorunlar da göz önünde tutularak yansızlığın sağlanmasına yönelik önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında birinci yazarın farklı bir kurumda çalışıyor olması nedeniyle dışarıdan bakış sağlayabilmesi, araştırmanın yazarları arasında görüş karşılaştırması, uzman görüşlerine başvurma, veri analizinde güvenilirlik çalışmaları, katılımcı teyidi, bulguların sunumunda ayrıntılı betimlemeler yapılması sayılabilir. Araştırmanın katılımcıları süreçte haklarından haberdar edilmiş ve gönüllü olma durumları gözetilmiştir. Araştırmanın tüm aşamaları açık bir şekilde raporlanmış ve araştırmacıların rolleri ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Araştırma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 2105E129 no’lu proje kapsamında desteklenmiştir. Araştırmaya ilişkin Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 29.06.2021 tarihinde 81952 sayılı kararıyla verilen etik kurul izni bulunmaktadır.

3. Bulgular

Bu bölümde Covid-19 pandemi sürecinde gerçekleştirilen eğitim sürecine ilişkin öğretim elemanı, öğrenci ve veli görüşlerine dayalı bulgular acil uzaktan eğitim sürecine ilişkin görüşler ve uzaktan öğretim yapıldığı dönemdeki enstrüman çalışma sürecine ilişkin görüşler başlıkları altında sunulmuştur.

3.1. Acil uzaktan enstrüman eğitimi sürecine yönelik görüşler

Konservatuvarda gerçekleştirilen acil uzaktan eğitim sürecine ilişkin fiziksel ve teknik donanım ile eğitimin niteliğine ilişkin öğretim elemanı, öğrenci ve veli görüşleri Tablo 4’de sunulmuştur.

Enstrüman çalışmak, ders vermek ya da derse katılmak amacıyla katılımcıların çoğunluğunun ayrı bir oda ya da ortama sahip olduklarını belirtmişlerdir. Evde enstrüman kullanımının ses, gürültü vb. açıdan sorun yarattığını ifade eden beş öğretim elemanı, 20 öğrenci ve yedi veli bulunmaktadır. Sorun yaşanması durumunda alınan önlemler komşularla iletişim kurarak uygun saatler belirleme, enstrümanın uygunluğuna göre kulaklık kullanma ya da sesini azaltma olarak sıralanmakta ancak sorunların çoğunlukla çözülemediği belirtilmektedir. Yaşanan sorun ve alınan önlemlere dair katılımcı görüşleri “*Yasal haklarımı detaylı olarak öğrenerek bu ölçüde davrandım ve yine çevremi ve ses sorunu yaşadığım kişi ve kişileri bu konuyla alakalı bilgilendirdim. (Ö6, Konum 10)*”, “*Çalmaya devam ettim tartışıyoruz hala. (Ö10, Konum 12)*”, “*İssiz yerlerde, sokakta, çalıştığım işyerinde mesai sonrası çalıştım (Ö20, Konum 10)*”, “*Piyanonun üstüne battaniye serdik, ama işe yaramadı yeniden şikâyet ettiler. (Ö25, Konum 11)*”, “*Ses yalıtım süngerleri ve kalın halı denendi. Ancak çok etkili olmadı. (ÖE8, Konum 10)*”, “*Enstrümanlar yerine çalışma petleri kullanıldı. (ÖE14, Konum 11)*”, “*Çalışma saatlerini ona göre planladık, susturucu kullandık, komşularla konu ile ilgili açık ve iletişim halinde olduk. (V1, Konum 11)*” ifadeleri ile örneklendirilebilir. Enstrüman derslerinde ve öğrenciler için sınavlarda gerekli teknik donanıma sahip olma durumuna ilişkin görüşlere bakıldığında katılımcıların çoğunluğu gerekli donanıma sahip olduğunu belirtmektedir. Yeterli olarak belirtilen donanımlar ise mikrofon, kaliteli ses ve görüntü alan/kaydeden telefon ile internet bağlantısı olarak düşünülmektedir. Sorun yaşadığını belirten katılımcılar ise bu durumu “*Kaliteli video veya ses kaydı alabileceğim bir cihaza sahip değildim. Telefonum uzun video kayıtları için yeterli hafızaya sahip değildi. Videolarımı sağlıklı bir şekilde kesintisiz kaydedemiyordum. (Ö2, Konum 9)*”, “*Ses kalitesi ve görüntü kalitesi bir sınav kaydı için yeterli olmuyor elbette. Nüanslar veya bazı sesler iyi duyulmuyor. (Ö12, Konum 9)*”, “*Telefonum bozuktan bu yüzden hiçbir ses duyulmuyordu (Ö49, Konum 8)*”, “*Akustik bir enstrümanı yeterli ekipman olmadan(mikrofon) dinlemek, internet bağlantısıyla ilgili ciddi sıkıntılar yaşadım. (ÖE1, Konum 9)*” ve “*Telefonla ancak kayıt alabildik, ses alma sorunu yaşadık (V12, Konum 9)*” ifadeleri ile açıklamışlardır.

Tablo 4. Uzaktan eğitim sürecine dair katılımcı görüşleri

	Öğretim Elemanı		Öğrenci		Veli	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Evde uygun ortama/odaya sahip olunması	15	1	51	4	23	0
Evde enstrüman ses nedeniyle sorun yaşanması	5	11	20	35	7	16
Gerekli teknik donanıma sahip olunması	15	1	53	2	23	0
Sınav için teknik donanıma sahip olunması (öğrenciler için)	-	-	48	7	19	4
Enstrümanın niteliğinin yeterli olması	-	-	50	5	19	4
Uzaktan enstrüman eğitiminin etkililiği	6	10	19	36	10	13
Enstrüman derslerinin tekrar edilmesi gerekliliği	6	10	11	42	8	15
Enstrüman sınavlarının etkililiği	12	4	16	39	10	13

Enstrümanların niteliğine ilişkin öğrenci ve velilerin görüşleri genel olarak yeterli olduğu yönündedir. Bunun yanında özellikle piyano eğitimi alan öğrencilerin enstrüman nedeniyle sorun yaşadığına dair görüşleri bulunmaktadır. Katılımcıların görüşleri

“*Apartman şartlarından dolayı zaten komşular ile sürekli sorun yaşıyoruz, özellikle gece çalışmalarımı kulaklık ile yapıyorum (dijital piyanomda) dijital piyanomun teknik yapısı gereği okul veya profesyonel konserlerde kullanacağımız ve öğrenimini gördüğümüz enstrümanlar (akustik piyanolar) ile arasında farklar var ve bu çalışma verimini düşürüyor. (Ö10, Konum 14)*”,

“*Tuşları çok hafif ve benim seviyem için yetersiz (Ö27, Konum 11)*”, “*Obuamun ayarlarının yapılması gerekiyordu ama pandemi sürecinde bu maalesef mümkün olmadı ve sorun çıkardı aynı zamanda da sürekli kamış sorunu çektik ve satın almak zorunda kaldık (Ö29, Konum 12)*”, “*Büyük kızımın fagot’unda sıkıntılar oluştu pandemiden dolayı gereken bakımı yaptıramadık (V11, Konum 14)*” ifadeleri ile örneklendirilebilir.

Uzaktan enstrüman eğitimi sürecinin etkililiğine dair öğretim elemanlarının altısı, öğrencilerin 19'u ve velilerin 10'u olumlu görüş bildirmiştir. Etkili olduğunu düşünen Lisans 2. sınıftaki bir öğrenci görüşünü

“Pandemi sürecinde uzaktan eğitimin kesinlikle bana iyi geldiğini, enstrümanımla daha fazla çalışabilme fırsatım olmasından ve ses kayıtları, videolar vb. gibi teknikler sayesinde kendimi daha fazla dinleyebilme fırsatına sahip olduğumdan dolayı uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre beni çok daha fazla geliştirdiğini düşünüyorum ve önümüzdeki dönemlerde de eğitimin uzaktan olacağını umuyorum. (Ö21, Konum 19)”

sözleriyle ifade ederken, süreci kendisi için etkili bulmakla beraber küçük sınıflarda sorun yaşandığını belirten Sanatta Yeterlik programı öğrencisi ise görüşünü *“Belirli yaş üstü öğrenciler için bir sorun olduğunu düşünmesem de küçük arkadaşlarımızın uzaktan eğitim yapması kötü bir seçenek oldu. Ama birçok dersin de uzaktan yapılabildiğini gördük. (Ö7, Konum 19)”* sözleriyle ifade etmiştir. Uzaktan enstrüman eğitiminin etkili olmadığına dair görüş belirtenler çoğunluktadır (Tablo 4) ve bu görüşlerini yüz yüze eğitimin enstrüman eğitimi açısından çok önemli olduğuna dayandırmaktadırlar. Olumsuz görüşlere örnek olarak

“Online eğitim her ne kadar kaliteli ekipmanlarla güzel bir bağlantıyla yapılıyor olsa dahi yüz yüze yapılan müziğin ve eğitimin yerini tutamaz. Okulda yüz yüze bir sene geçirseydik çok daha fazla ilerleme kaydetmiş olabilir, daha motivasyonlu ve daha etkili çalışabilir ve daha ilerlemiş olabilirdim diye düşünüyorum. (Ö1, Konum 21)”,

“Üstlemeler için bence online çok zor çünkü hoca ton kontrolünü tam yapamıyor bağlantı yüzünden bu yüzden canlı dersleri tercih ederim.; (Ö29, Konum 19)”, *“Uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji ve yöntemler müzikteki incelikler, detaylar üzerinde çalışmak için son derece yetersiz. Müfredatlar incelikli eserlerden ziyade teknik ilerlemeye yönelik düzenlenebilir... (ÖE3, Konum 21)”*, *“Yeterli eğitim almadı (V19, Konum 12)”* ifadeleri verilebilir. Öte yandan derslerin tekrar edilmesine ilişkin görüşlere bakıldığında çoğunluğun tekrar edilmemesi yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Tekrar edilmemesini tercih eden öğrenciler arasında görüşlerini açıklayanlar ise bu durumu sene kaybetmemek, yüz yüze eğitim başladığında eksikleri kapatabilecek olmak ile ilişkilendirmişlerdir. Bu bulgu *“Kendimi yine de iyi idare ettiğimi düşünerek gerek duymuyorum. Zaman kaybetmemek için. Yeter ki artık düzenli gitsin ben pandemi dönemindeki çalışmalarımın üstüne katabileceğimi onları da geliştirebileceğimi düşünüyorum (Ö19, Konum 18)”* ifadesi ile örneklendirilebilir. Jüriye kayıt gönderilerek yapılan enstrüman sınavlarının etkililiğine ilişkin ise öğretim elemanlarının 12'si, öğrencilerin 16'sı, velilerin ise 10'u olumlu görüş bildirmişlerdir. Olumsuz görüş bildiren katılımcılar ise görüşlerini *“İşimizin bir parçası sahne sanatları olduğu için kayıt almak bize heyecan ve bütün diğer sahne duygularını yavaş yavaş kaybettirdi bence enstrüman sınavları sadece bir kontrol niteliği taşıdı (Ö4 , Konum 19)”*, *“Pandemi olursa lütfen sınav yapmayın sadece eziyet oluyor (Ö17 , Konum 19)”*, *“Her öğrencinin ses kaydı teknik donanımların eksikliğinden dolayı hem standart bir kalitede olmayabiliyor. Ayrıca ses doğal da gelmiyor. Bu yüzden sağlıklı bir değerlendirme yapılamıyor. (ÖE9, Konum 9)”* ifadeleri ile belirtmişlerdir.

3.2. Acil uzaktan eğitimde enstrüman çalışma sürecine ilişkin görüşler

Bu başlık altında acil uzaktan enstrüman eğitiminde enstrüman çalışma sürecine ilişkin öğretmen-öğrenci görüşme düzeni, çalışma süreci, enstrüman çalışma durumu ve enstrüman çalışırken zorlanılan konulara yönelik katılımcı görüşlerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Enstrüman derslerin yapılma ve öğretim elemanı ile öğrencilerin görüşme düzenine bakıldığında çoğunlukla haftada iki kez görüşüldüğü, düzenli olarak yapılan bu görüşmelerin yanı sıra öğrencilerin gereksinim duyduklarında öğretmenleri ile görüştükleri ifade edilebilir (Tablo 5). Öte yandan görüşmelerin düzensiz ilerlediğini belirten öğrenciler de bulunmaktadır. Bu bulgular arasından olumlu görüşlere örnek olarak *“Minimum haftada 2 birçok gün kayıt attım (Ö4, Konum 14)”*, *“İhtiyaç duyduğum her an (Ö42, Konum 13)”* ifadesi; olumsuz görüşlere örnek olarak ise *“Düzensiz gittik ve çok ders yapamadık, yapmadık (Ö19, Konum 14)”*, *“Düzensiz aralıklarla (Ö31, Konum 13)”* görüşleri örnek gösterilebilir.

Tablo 5. Uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanı-öğrenci görüşme düzeni

Görüşme düzeni	Öğretim elemanı	Öğrenci
Haftada 1	3	15
Haftada 2	12	24
Diğer	1	16

Öğretim elemanlarının görüşlerine bakıldığında ise öğrencilere yeterli zaman ayırmaya çalıştıkları ortaya konulmuştur. Öğretim elemanı görüşleri “Her öğrenci için yaklaşık bir saat. Çevrim içi bağlantı hataları, anlaşamamazlık vb. sebeplerle derslerin uzadığı zamanlar oldu. (ÖE2, Konum 12)”, “Normal eğitim sürecinden daha fazla çalıştık. Haftada en az 2 kez ders yaptık. Tek öğrenci için 5 saat üzeri (ÖE6, Konum 13-14)”,

“Ders saatlerini her öğrenci için haftada iki olarak belirledim. Uygun şartları sağlayabilen öğrencilerle evimde yüz yüze yapmayı tercih ettim. Gelemeyen öğrencilerle de online olarak yine haftada iki saat ders yaptım. Ancak bu derslerin dışında özellikle küçük öğrencilerden ekstra video göndermelerini istedim ve onlara da geri dönüş yaptım. Bu dönemden her öğrenci farklı şekilde etkilendiği için (iyi ya da kötü) ihtiyaçları durumlarına göre ders saatlerinde artışlar da oldu. (ÖE15, Konum 12)”

sözleriyle örneklendirilebilir. Ayrıca velilerin de öğretim elemanları ile çocuklarının durumuna ilişkin görüşme gereksinimi duyduğu belirlenmiştir. Velilerin çoğu destek almak için düzenli görüştüklerini belirtirken, az sayıda veli öğretmenlere ulaşamadıklarını ve onların pandemi sürecini dikkate almadan değerlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu bulguya dair yaklaşık üç ayda bir öğretmenle görüştüğünü belirten bir veli “Çocuğumuzun müzik eğitimi konusunda tedirgindik, öğretmenlerimizden de daha çok, bu konuda nasıl bir yol haritası çizmemiz gerektiğiyle ilgili fikirler aldık. (V1, Konum 16)” sözleriyle gereksinimini ifade ederken haftada iki ya da üç kez bazen daha fazla görüştüğünü belirten eden bir veli ise görüşünü

“Oğlumun ana çalgısı kemandı, okulumuza başladığında öğretmenimizle dışarda yüz yüze başlangıç dersi yaptılar. Benimde ana çalgım keman olduğu için Sevgili öğretmenimizin isteği doğrultusunda birçok konuda görüş alışverişinde bulduk Ayrıca götürebildiğimiz kadar evine de götürdük ki hiç durmadı Öğretmenimiz sağ ve var olsun... (V23, Konum 15-26)”

sözleriyle ifade etmiştir. Öte yandan öğretim elemanları ile gereksinim duymasına rağmen iletişim kuramadığını belirten velilerin görüşleri ise “Öğrenme konusunda sıkıntılar yaşadık. Ayrıca öğretmen öğretmeden değerlendirme yaptı. Öğretmene ulaşabilmek çok zor (V19, Konum 16-17)”,

“Enstrümana yeni başlamış bir çocuk her konuda öğretmene ihtiyaç duydu. Ancak öğretmenleri pandemi süreci yaşadığını unutmuş gibi davrandılar. Öğretmen görüşmeleri çözüm odaklı değil problem odaklı oluyor. Problem varsa öğretmen veliyi azarlamak için görüşüyor. Diğer zamanlarda öğretmenlerle işbirliği yapmak imkansız gibi çünkü hepsi çok yoğun (V12, Konum 16-17)”

alıntıları ile örneklendirilebilir.

Öğretim elemanlarının pandemi sürecinde öğrencilerle iletişim kurmak ve ders yapmak amacıyla en fazla kayıtlara geri bildirim verme ve kendilerinin aldığı kayıtları öğrencilere gönderme yolunu tercih ettikleri ayrıca çevrimiçi ve yüz yüze dersle ile telefon görüşmeleri ile iletişimi sürdürdükleri görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Öğretim elemanı-öğrenci iletişimine dair öğretim elemanı görüşleri

Pandemi sürecinde öğrencilerle iletişim süreci	
Öğrencinin yaptığı ses/görüntü kayıtlarına geri bildirim vererek	13
Öğrenciye çalışacağı esere ilişkin ses/görüntü kaydı göndererek	11
Çevrimiçi canlı dersler aracılığıyla	10
Önlem almış şekilde yüz yüze dersler yaparak	9
Telefonla konuşarak	4

Öğretim elemanlarının, öğrencilerin enstrüman çalışma durumuna ilişkin görüşlerine bakıldığında ise yedisinin olumlu, dokuzunun ise olumsuz görüş bildirdiği görülmektedir (Tablo 7). Olumlu görüş bildirenler bu durumu dersleri olabildiğince verimli işledikleri, öğrencilerin dışarıya çıkamadıkları için mecburen çalıştıkları ve bir öğretim elemanı da kayıt yaparak çalıştıklarından dolayı daha iyi oldukları biçiminde açıklamıştır. Öğretim elemanlarının görüşleri “Kayıt yapmak daha mükemmeliyetçi çalmalarına yaradı (ÖE4, Konum 10)”, “Bu koşullar altında öğrencilerimin çok iyi ilerleme gösterdikleri ve verimli dersler yaptığımız görüşümdedir. (ÖE5, Konum 10)” ve “Dışarıda yaptıkları etkinlikler azaldığı için ve evde kaldıkları için öğrenciler daha fazla çalışma imkânı buldular. (ÖE9, Konum 11)” alıntıları ile örneklendirilebilir. Olumsuz görüş bildirenler ise bu durumu ev ortamındaki dikkat dağınıcılığı unsurları ve motivasyon sorunu ile ilişkilendirmişlerdir. Bu bulguya ilişkin “Evde bulunan dikkat dağınıcılığı nedenlerden dolayı öğrenci okuldaki disiplinini koruyamamaktadır. (ÖE2, Konum 10)”,

Tablo 7. Öğretim elemanı enstrüman çalışmasına dair öğretim elemanı görüşleri

Öğrencilerin etkili şekilde enstrüman çalışması	Evet	7
	Hayır	9

“Öğrencilerle online ders yaparken yaşanan sıkıntılar (sesin geç gelmesi, bağlantı sıkıntıları, ses kalitesi sıkıntıları, bazı öğrencilerin sadece telefonda internete girebilmesi vs..) onların anlamada güçlük çekmesini ve motivasyonlarının düşmesini sağladı. Sürekli evde olmaları disipline olmaları açısından da olumsuz olarak bize yansıdı. Bazı öğrenciler ses yüzünden komşularla da sıkıntı yaşadılar. Bu durum da çalışmalarını sekteye uğrattı. (ÖE15, Konum 10)”

görüşleri örnek olarak verilebilir.

Tablo 8'e göre pandemi boyunca öğrencilerin enstrüman çalışmaya yönelik bireysel çaba harcadıkları bunun yanında en fazla canlı dersler ve yüz yüze dersler aracılığıyla öğretmenleriyle birlikte çalışabildikleri görülmektedir. Öğrencilerin çalışma saatleri 30 dakika ile yedi saat arasında değişmekte ve çoğunlukla iki ile dört saat aralığında çalıştıklarını belirtmektedirler. Genel olarak sınıf düzeyi yükseldikçe çalışma saatinin de arttığı söylenebilir.

Tablo 8. Uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanı-öğrenci iletişimine dair öğrenci görüşleri

Enstrüman çalışma süreci	Öğrenci	Veli
Bireysel çaba	35	16
Öğretmenle telefonla konuşarak	10	6
Öğretmenle canlı dersler aracılığıyla	36	16
Öğretmenle yüz yüze dersler yaparak	20	7

Uzaktan eğitim sürecinde enstrüman çalışırken zorlanılan konulara ilişkin öğretim elemanı ve öğrencilerin görüşlerine ilişkin frekanslar Tablo 9'da sunulmuştur. Tablo 9'da listelenen zorluklar dışında eserlere göre farklı zorluklar yaşandığı, müzikalitede zorlandığı, enstrümandan ve internetten kaynaklı zorluklar yaşandığı belirtilmiştir. Katılımcılar çoğunlukla birden fazla konuda zorlandıklarını belirtirken beş öğrenci (Ö32, Ö33, Ö42, Ö43, Ö46) enstrüman çalışırken herhangi bir konuda zorlanmadığını belirtmiştir. Bu öğrencilerin dördü lise, biri yüksek lisans düzeyinde olup ortak özellikleri süreçte canlı ders yapma olanağı bulmalarıdır.

Tablo 3.6. Uzaktan eğitim sürecinde enstrüman çalışırken zorlanılan durumlara dair katılımcı görüşleri

	Öğretim Elemanı (öğrencilerinin zorlandığını düşündüğü)	Öğrenci (kendi kendine çalışırken zorlandığı)
Tempolara uyum sağlamak	4	14
Nüans işaretlerini uygulamak	5	10
Fiziksel olarak enstrümanla doğru vücut pozisyonu sağlamak	9	14
Ritimleri çözümlmek	2	9
Nota değerlerini doğru çözümlmek	5	3
Notaları enstrümanla doğru seslendirebilmek	3	5
Nüans işaretlerinin farkına varmak	7	7
Entonasyona dikkat etmek (yaylı ve nefesli çalgılar için)	7	16
Arşeyi esere göre doğru uygulamak (yaylı çalgılar için)	5	6
Pozisyon geçişlerinin zamanlamasını doğru ayarlamak (yaylı çalgılar için)	3	7
Diğer		15

Zorlanılan konuların sınıf düzeylerine göre farklılık gösterme durumuna ilişkin dokuz öğretim elemanı sınıf düzeyi düşüktükçe öğrencilerin daha fazla zorlandığını özellikle daha önce eğitim almamış 5. Sınıf düzeyinde çok sorun yaşandığını belirtmişlerdir. Öte yandan üç öğretim elemanı sınıf düzeyinden çok öğrenciye göre değişiklikler olduğunu belirtmişlerdir. Bir öğretim elemanı ise özellikle duruş konusunda küçük sınıfların daha dikkatli olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular “hiç yüz yüze eğitim almamış olan ve öğrenimine yeni başlamış 5. Sınıf öğrencilerinde duruş pozisyon, el ve bilek kullanımı, nota okuma gibi sorunlar yaşanırken daha önceden piyano çalmış öğrencilerde ritim okuma ile el ve bilek kullanımı konusunda sıkıntılar yaşandı. (ÖE2, Konum

16)”, “ortaokul öğrencileri ve yeni tutmaya başlayanlar için süreç çok zor geçti. Çok geri kaldı eğitimleri. İleri düzey öğrenciler de zorlandı ama daha çok yararlandılar derslerden. (ÖE13, Konum 16)”, “Tamamen algı ve enstrüman hakimiyeti farkları. Kimisi daha çabuk durumun farkına varırken kimisi varamıyor. (ÖE14, Konum 18)” ve “Sınıf düzeyinde çok farklılık görmedim. Küçük öğrencilerim daha az etkilendiler diye düşünüyorum. Ama dikkat dağınıklığı veya isteksizlik genel olarak hepsinde mevcuttu. (ÖE7, Konum 16)” görüşleri ile örneklendirilebilir.

Zorlanılan konuların üstesinden gelinmesine ilişkin neler yapıldığına dair öğrencilerin görüşlerine bakıldığında öğretmenden yardım alma, eser kayıtları dinleme, metronom kullanma, artikülasyon yapma, yavaş çalışma, tuner kullanma, nüansları abartma, kayıt olarak çalışma, egzersiz yapma ve daha çok, daha yoğun çalışma önlemlerine başvurulduğu görülmüştür. Yedi öğrenci ise sorunların internet ya da enstrüman kaynaklı olmasından dolayı çözümüne yönelik herhangi bir şey yapamadıklarını belirtmişlerdir. Bu bulguya dair “olabildiğince yavaş ve metronomla bazı entonasyon temizleme çalışmaları yaptım, internet üzerinden eşlik hocamın attığı kayıtlar üzerine çalıştım, eserleri daha çok dinleyerek müzikaliteyi arttırmayı denedim. (Ö1, Konum 17)”, “metronom ve yavaş çalışmayla çözmeye çalıştım, eserlerimi dinleyerek çalıştım. (Ö28, Konum 17)”, “Sorunları gidermek için hocamın söylediği şekilde çalıştım. (Ö37, Konum 16)”, “Doğru oturana kadar yavaştan hızlıya doğru tekrar yaptım. (Ö45, Konum 16)”, “Spor, egzersiz ve duruş çalışmaları. (Ö54, Konum 15)”, “Benim elimde olan problemler değildi bu yüzden bir şey yapamadım (Ö49, Konum 18)” görüşleri örnek olarak verilebilir.

Öğretim elemanlarının görüşlerine bakıldığında ise zorlanıldığı düşünülen konuların çözümüne yönelik öğrencilere destek vermeye çalıştıkları ancak sorunların çoğunlukla yüz yüze eğitime başlandığında çözülebileceğini düşündükleri ve süreç boyunca da önlem olarak yüz yüze eğitim yapmaya çalıştıkları görülmüştür. Öğretim elemanlarının bu görüşleri “Duruş bozuklukları her ne kadar uyarılarda bulunsam da yüz yüze derslere dek çözülmedi. (ÖE8, Konum 16)”, “Konuşarak sürekli uyarıda bulundum, entonasyon işini çözmek çok zordu. “Parmağını aşağı, yukarı kaydır” şeklinde uyarılarla müdahale etmek zorunda kaldım. (ÖE11, Konum 16)”,

“Yüz yüze yapabildiğim öğrenciler için sorunlar daha kolay çözülebildi. Ancak online yaptığım öğrenciler için çözümüm genellikle karşılıklı video yollamak şeklinde oldu. Videolarda ben ders anlatır şekilde parçalarını çaldım ve nasıl çalışmaları gerektiğini anlattım. Bunun karşılığında bana gelen videoları değerlendirdim, bu değerlendirmeler ihtiyaca göre sesli mesaj ya da tekrar video yollamak şeklinde oldu. (ÖE15, Konum 15)”,

“Ne yazık ki hiçbir şey yapılmadı, bu tarz sorunların tamamıyla yüz yüze çözülebileceğine inanıyorum. (ÖE14, Konum 17)” alıntıları ile örneklendirilebilir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Konservatuvarda yürütülen çalgı eğitiminde acil uzaktan öğretim sürecinin yansımalarının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada ulaşılan sonuçlar acil uzaktan eğitim süreci, bu süreçte çalışma olanakları ve zorlanılan konulara dayalı olarak ele alınarak tartışılmış ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırmada katılımcıların çoğu enstrüman çalabilecekleri ayrı bir ortamlarının bulunduğunu, uzaktan eğitim için teknik donanımlara sahip olduklarını belirtirken özellikle öğrenciler ve veliler evde enstrüman kullanımından kaynaklanan ses dolayısıyla sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Akgül (2021) de uygulamaya yönelik pratikleri öğrencilerin evlerinde yapmasından kaynaklanabilecek sorunlara dikkat çekmiştir. Katılımcılar tarafından teknik donanıma sahip oldukları belirtilmekle birlikte araştırmada, ders için yapılan kayıtlarda ses kaynaklı sorunlar yaşandığı, enstrüman sesinin karşı tarafa net bir şekilde ulaştırılmadığı, internet kaynaklı çeşitli sorunlar olduğu da belirtilmiştir. Yaşanan bu sorunlara benzer şekilde Gündüz ve Yüce (2022) dijital ortamda çalmanın zorluğuna değinirken; Bağrıaçık Yılmaz (2022) acil uzaktan eğitim sürecinde en sık yaşanan sorunların teknik konulardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Kuş ve diğerleri (2021) ise araştırmalarında öğretmenler ve ebeveynler kırsal kesim öğrencilerinin büyük kısmının teknik sorunlar yaşadıklarını, özellikle de canlı derslere erişimde zorlandıklarını ifade etmiştir. İnternet ve bağlantı sorunları da yaşanan teknik sorunlar arasında yer almaktadır. Karaca (2020) konservatuvar öğrencilerinin pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin algı ve deneyimlerini ele aldığı çalışmasında internet erişimi ve erişim sorunu yaşadıklarını ortaya koymuştur. Akıncı ve Bolat (2022) ise uzaktan eğitimi tercih etmeyen müzik eğitimi alanındaki lisans öğrencilerinin, bu görüşlerini teknolojik aygıtlar ve internet bağlantısı açısından yaşadıkları

yetersizlikler dolayısıyla ileri sürmüş oldukları biçiminde yorumlamıştır. Umuzdaş ve Baş (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre de öğrencilerin ağ problemlerinden, internet altyapısındaki sorunlar sebebiyle ders işlenişinde sorun yaşadıkları görülmüştür. Katılımcılar uzaktan eğitim sürecinde çalışabilecekleri bir enstrümana sahip olmalarının yanında enstrüman türüne göre çeşitli zorluklarla da karşılaşmışlardır. Bunlar arasında enstrüman bakımlarının yapılamaması, piyano gibi akustik ya da dijital olmasına göre çalışın etkilendiği enstrümanlar açısından zorluklar yaşanması, nefesli çalgılar için gerekli parçalara ulaşılamaması gibi sorunlar gösterilebilir. Öz ve Çelenk (2019) tarafından fagot eğitiminin incelenmesi üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada fagot bakımı ve muhafazasının önemine yer vermiş, enstrümanın çalışılması sırasında gerekli çeşitli müzikal ve teknik becerilerin kazandırılmasının özellikle başlangıç düzeyi için gerekliliğini vurgulamıştır. Konservatuvar eğitiminde çalgının niteliği ve uygun çalışma ortamının önemine dayalı olarak ulaşılan sonuçlara göre hem örgün hem uzaktan eğitim süreçlerinin işe koşulduğu durumlarda öğrencilere gerekli fiziksel ortamın sağlanması gerekliliği ortadadır. Ayrıca örgün eğitimin uzaktan eğitimle desteklenmesine yönelik uygulamalarda öğretim elemanı ve öğrenci için gerekli teknik donanımın sağlanması önemli görülmektedir.

Uzaktan eğitim sürecinin etkililiğine dair katılımcı görüşlerinin çoğunluğu olumsuzdur. Enstrüman eğitiminin yüz yüze olması gerektiği fikri ağırlık kazanmaktadır. Bunun nedenleri arasında uzaktan eğitimde ilerlemenin daha yavaş olması, sınıf düzeylerine göre eserlerde değişikliklere gidilmesi, eserlerin icrasında müzikal becerilerin arka planda kalması gibi sorunlar sıralanmaktadır. Karşal ve diğerleri (2021: 198-199) öğretim elemanlarının uzaktan çalgı eğitimiyle ilgili karşılaştıkları sorunları öncelikle sesin kaliteli duyulmaması, ses ve görüntünün aynı anda gelmemesi, öğrencinin internete erişimi ile öğrencinin motivasyon eksikliği olarak sıraladıkları bunların yanında yaşanan sorunları öğrenci durumunun anlaşılabilmesi ve düzeltilmemesi, geri bildirim ve düzeltmelerin karşı tarafa yeterince aktarılamaması, öğrenci sınıf ortamına ilişkin sorunlar (gürültü, karanlık sesler vb.), eğitmenin internete erişiminde yaşanan sorunlar, yazılım veya donanım eksikliği ve çalınan eserin sıklık sırasına göre takip edilememesi izlemektedir. Teknoloji konusunda kişisel bilgi ve beceri eksikliği ile teknik destek biriminin olmaması ya da yetersizliğinin diğer sorunlara göre daha az algılanan sorunlar olduğu görülmüştür. Bazı eğitmenler obua gibi üfleli çalgıların fiziksel yapısıyla ilgili sorunların uzaktan eğitimle çözülemeyeceğini belirtmiştir. Uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen keman derslerine ilişkin yapılan diğer bir çalışmada da öğrencilerin olumlu ve olumsuz görüşlere sahip olduğu ortaya konulmuş ve bu çalışmada da benzer durumlar öne sürülmüştür. Olumlu görüşteki öğrenciler bu durumu derslere kolay katılma, zaman kaybı yaşamama, ders kayıtlarının izlenmesi, derslerden uzak kalmama ile ilişkilendirmişler; olumsuz görüş bildiren öğrenciler ise uzaktan eğitimin olumlu bir yönü olmadığı düşüncesinde olduğunu ifade etmiş ve sorunları iletişim yetersizliği, altyapı eksikliği, ders süresinin az olması, motive olamama, teknik becerilerin internet ortamında gösterilememesi olarak belirtmişlerdir (Afacan, 2022). Bu çalışmada da süreci etkili bulan öğrenciler ses ve video kaydı kullanımı gibi farklı tekniklerin uygulanması, bireysel çalışmaya daha fazla zaman ayrılması gibi nedenler öne sürmüştür. Güçlü ve Aksoy (2023) tarafından yapılan çalışmada uzaktan müzik eğitiminin sağladığı yararlar derslerin videoya kaydedilmesi, bu videoların arşivlenerek tekrar izlenebilmesi ve öğrencinin ya da öğretmenin kendisini izleyerek öz değerlendirme yapması ya da dersi hatırlaması olarak sıralanmaktadır. Yüz yüze eğitimdeki iletişimin ve etkileşimin sağlanamaması boyutunda ise sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Öte yandan uzaktan eğitim sürecinin üst sınıflardaki öğrenciler tarafından etkili olduğu vurgulanırken yeni başlayan ve enstrümana hâkim olmayan öğrenciler için daha fazla zorluk yaratacağı da ifade edilmiştir. Artaç (2018:303) tarafından yapılan çalışmada enstrümanı öğrenmeye başlama aşamasında, el pozisyonu, oturuş, duruş ile ilgili direkt müdahale yapılamaması, pozisyon ya da duruşu öğretmenin kendisinin göstermesi durumunda ise öğrencinin ekrandan görerek anlamasının zorluğu gibi nedenlerle enstrümanın başlangıç aşamasının uzaktan eğitim yöntemiyle verimli olamayacağı görüşü ifade edilmiştir. Bu çalışmada da benzer sorunlar yaşanmasına rağmen uzaktan eğitimle yapılan derslerin tekrar edilmesi gerektiği görüşü ağırlıktadır. Bu ise derslerin yüz yüze verildiği dönemde eksiklerin kapanabileceği, ders tekrarının zaman kaybına yol açabileceği gibi endişelerle açıklanabilir. Katılımcı görüşlerinden ulaşılan sonuçlara dayalı olarak uzaktan eğitimin geçici bir süre yapılacak olması durumunda yüz yüze eğitimde olası eksiklerin kapanacağı ve eksik kalan müzikal becerilerin yüz yüze eğitimde giderilmek üzere ertelendiği söylenebilir. Katılımcı görüşleri de bu yorumu destekler niteliktedir. Bu görüşün pek çok çalışmada da ortaya çıktığı görülmektedir. Karaca (2020) tarafından yapılan bir çalışmada kuramsal derslerin uzaktan eğitim uygulamaları için uygun olabileceği ancak meslek çalgısı ve konservatuvardaki dersler

için işlevsel olmadığı belirtilmiştir. Sakarya ve Zahal (2020) ise araştırmalarında müzik eğitiminde zorunlu durumlarda uzaktan eğitimin kullanılabilceğini ancak bu sürecin harmanlanmış eğitime uygun tasarlanması gerektiğini ifade etmiştir. Brändström ve diğerleri (2012) tarafından yapılan bir araştırmada uzaktan öğretimin bazı durumlarda bir avantaj oluşturduğu ancak yüz yüze eğitime bir alternatif olmadığını ve yüz yüze eğitime ulaşabilen öğrenciler için destekleyici bir sistem olarak kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Yılmaz (2022) konservatuvarda öğrenim gören öğrencilerin çalgı ve uygulama derslerinin işlevsel olmadığını belirtirken; Karşal ve diğerleri de (2021) müzik eğitimcilerinin çoğunlukla uzaktan çalgı eğitimini olumsuz olarak değerlendirdiklerini, mesleki çalgı eğitiminin birçok zorluğunun yüz yüze yöntemle aşılabileceğini ve uzaktan çalgı eğitiminin mesleki çalgı eğitiminde tek başına etkili olamayacağını, destekleyici özellikleriyle daha fazla öne çıkabileceğini belirtmişlerdir Akgül (2021)'ün araştırmasında da akademisyenlerin uzaktan eğitimi destekleyici olarak olumlu buldukları ancak uygulamalı alanlarda yetersiz ve etkisiz olduğu görüşünde oldukları belirtilmiştir. Uzaktan eğitimin konservatuvarlarda kullanılmasına ilişkin sonuçlar dikkate alındığında olumsuz görüşlerin yanı sıra öğrenme sürecine sağladığı katkılar da öne çıkmaktadır. Dolayısıyla uzaktan eğitim uygulamaları ile derslerin desteklenmesi, öğrencinin bireysel çalışma sürecine katkı sağlayacak biçimde düzenlemeler yapılması önemlidir.

Enstrüman sınavlarının etkililiğine dair sonuçlara bakıldığında öğretim elemanları daha olumlu görüşlere sahipken öğrencilerin ve velilerin çoğunluğu bu sınavların etkili olmadığını düşünmektedir. Öğretim elemanlarının çoğunluğunun olumlu görüş bildirmesi süreçte jüri tarafından değerlendirme yapılması, eğitimin sürecinin kontrolünün sağlanması açılarından düşünüldüğü biçiminde yorumlanabilir. Keman eğitimine yönelik uzaktan eğitim sürecini ele aldıkları çalışmada Gündüz ve Yüce (2022) tarafından üflemeli çalgılar öğrencilerinin sınav değerlendirmelerine ilişkin uygulamalı bir ders olması dolayısıyla olumsuz baktıkları ancak yüz yüze eğitim yapılmadığı koşullarda uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde değerlendirme yapılması önemli görülmekle birlikte bu değerlendirmelerin nasıl ve hangi sıklıkla yapılacağı, öğrencinin değerlendirmenin amacı hakkında bilgilendirilmesi de gerekli görülmektedir. Hotar ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışmada da öğretim elemanlarının öğrenmenin devamlılığını sağlama konusunda değerlendirme yapılmasının önemli olduğu görüşünde oldukları belirtilmiştir. Sezgin (2021) ise sık sık kısa sınav yapılması ve öğrenme etkinliklerinden yararlanılması önerisini getirmiştir. Bozkurt (2020:130) ise uzaktan eğitimde sonuç odaklı değerlendirmenin yetersizliğine vurgu yapmış ve “yeni normalde” süreç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının kullanılması ve teknoloji destekli alternatif araçların kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Sezgin (2021) tarafından da acil uzaktan eğitim sürecini ele aldığı çalışmada küçük yaş gruplarında not verilmemesi ancak performansla ilgili geribildirim yapılması gerektiğini ve öğrencilerden istenen ödev ya da sınavlar için birden fazla hak tanınmasının uygun olacağını belirtmiştir.

Uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanı ve öğrenci etkileşimi açısından ulaşılan sonuçlara bakıldığında genel olarak düzenli görüşmeler yapıldığı ve öğrencilerin gereksinim duyduklarında öğretim elemanlarına ulaştığı söylenebilir. Bunun yanında görüşmelerin düzenli olmadığını belirten öğrenci ve veliler de bulunmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanı öğrenci etkileşiminin sürdürülmesi eğitimin niteliği açısından da önemlidir. Aksoy ve diğerleri (2020) tarafından özel müzik kurslarının pandemi sürecindeki uzaktan eğitim durumlarıyla ilgili çalışmalarında katılımcıların %91'inin eş zamanlı modeli tercih ettiği ortaya konulmuş ve bu durum öğretmenin öğrenciye anında müdahale edebilmesi ile açıklanmıştır. Bu araştırmada uzaktan eğitim sürecinde en fazla öğrencinin yaptığı ses/görüntü kayıtlarına geri bildirim verilmesi, çalışacak eser ile ilgili öğretim elemanının ses/görüntü kaydı hazırlaması ve çevrimiçi derslerden yararlanılmış bunların yanında uygun koşullar altında yüz yüze dersler ve telefon görüşmeleri yapıldığı görülmüştür. Ses ve görüntü kayıtlarının kullanılması enstrüman eğitimi açısından farklı öğrenme yollarına olanak tanıdığı söylenebilir. Bağrıaçık Yılmaz (2022) tarafından yapılan çalışmada da acil uzaktan eğitim sürecinin en önemli sorunlarından biri olarak etkileşimin yeterince sağlanamadığı gösterilmiştir. Bunun yanında istenilen nitelikte olmasa da söz konusu süreçte öğretmen, öğrenci ve veli arasında iletişim kurulmasını sağlaması açısından olumlu görülmektedir. Akıncı ve Bolat (2022) müzik eğitimi lisans öğrencilerinden şan/ses bölümünde olanların büyük çoğunluğu, çalgı bölümünden ise çoğunluğunun etkileşim sağlanamadığı görüşünde olduklarını belirtmiş ve bu durumu farklı yöntem-tekniğin, farklı öğretim elemanlarının ders işleyiş çeşitliğinin, şan ve çalgı alanlarının kendilerine has öğretim farklılıklarının etkisi ile oluşmuş olabileceği biçiminde yorumlamıştır. Çalgı eğitiminde etkileşimin önemi açıktır ancak yaşanan sorunların sürecin uzaktan öğretiminin gerekliliklerinin yerine getirilmeden gerçekleştirilmesinden kaynaklandığı da söylenebilir.

Uzaktan eğitim sürecinde enstrüman çalışırken öğrenciler açısından en fazla zorlanılan konular arasında doğru vücut pozisyonu sağlamak, tempolara uyum sağlamak, nüans işaretlerini uygulamak ile yaylı ve nefesli çalgılarda entonasyona dikkat etmek gelmektedir. Bunların ardından ritimleri çözümleme, nüans işaretlerinin farkına varma, yaylı çalgılar için pozisyon geçişlerinin zamanlaması, notaları doğru seslendirebilme gibi sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Bu zorluklara ilişkin sınıf düzeyi düştükçe öğrencilerin daha fazla zorlandığını düşünen öğretim elemanları olduğu gibi sınıf düzeyinden çok öğrencinin çalışma alışkanlıklarından ve enstrümana hakimiyetinden kaynaklı sorunlar olduğunu düşünen öğretim elemanları da bulunmaktadır. Bu sonuç enstrümanların özelliklerinin farklılık göstermesi, bireysel yapılan derslerde öğrenci performansının ve öğretim elemanı ile etkileşiminin süreci etkilediği biçiminde yorumlanabilir. Enstrüman çalışmada zorlanmadığını belirten öğrencilerin lise ve lisansüstü düzeyde ve yüz yüze ders yapma olanağına sahip oldukları görülmüştür. Özmenteş ve Özmenteş (2009) öğrencilerin çalgı çalmaya ilişkin tutumlarının yaşlarına, günlük çalgı çalışma sürelerine ve okudukları okula göre önemli farklılıklar gösterirken cinsiyetlerine, bireysel çalgılarına ve çalgı deneyimlerine göre önemli farklılıklar olmadığını ortaya koymuştur. Akıncı ve Bolat (2022) tarafından yapılan çalışmada da uzaktan eğitim derslerini takip etme konusunda sınıf düzeyinde lisans 3. ve 4. sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu belirtilmiştir. Bu durum ise lisans 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin okula uyum gösterme eğilimleri, öğrencilik sorumluluklarını düzenli ve etkili sürdürebilmeye olan isteklilikleri ile mezuniyet planlarını zamanında gerçekleştirme amaçlarının alt sınıflara göre daha belirgin olabilmesi ile ilişkili olarak yorumlanmıştır (Akıncı ve Bolat, 2022: 1367). Öğrencilerin çoğunluğu süreçte yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmede öğretim elemanından destek aldıklarını, kayıt alarak çalıştıklarını, metronom kullanımı, yavaş çalışma, egzersiz yapma ve daha çok çalışma gibi önlemler almaya çalıştıklarını belirtirken sorunun uzaktan eğitimden kaynaklandığını düşünen öğrencilerin çok fazla uğraş göstermediği ortaya konmuştur. Öğretim elemanlarının ise öğrencilerin görüşlerine paralel şekilde onlara destek vermeye çalıştıkları ancak bazı sorunların çözümünü yüz yüze eğitim sürecine bıraktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Karşal ve diğerleri (2021) uzaktan müzik eğitiminde eğitimcilerin yaşanan sorunların çözümünde çaresiz kaldıklarını, bireysel olarak çözüm bulamadıkları belirtmişlerdir. Çalgı eğitiminde yüz yüze yapılan derslerin önemi ve gerekliliği inkâr edilemez ancak var olan sorunların tespiti ve bu sorunların farklı yollarla giderilmesine yönelik etkinliklerin düzenlenmesinin de olanaklı söylenebilir.

Pandemi süreci sonrasında Şubat 2023'te Türkiye'de yaşanan deprem sürecinde üniversitelerin bir süre uzaktan eğitime geçiş yapması eğitim süreçlerinde uzaktan eğitimin yeniden uygulanmasına neden olmuştur. Bu durumda göstermektedir ki çeşitli sebeplerle uzaktan eğitim destekleyici olarak kullanılmaya devam edilecektir. Bu durumda tüm alanlarda uzaktan eğitimin etkili bir şekilde uygulanmasına yönelik altyapı çalışmalarının sürdürülmesi, öğretmen ve öğrencilerin bu konuda desteklenmesi gereklidir. Balke (2018) müzik eğitimcilerinin çevrimiçi eğitim konusundaki gelişmelere ayak uydurması ve var olan programların düzenlenmesine yönelik bir farkındalık oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Johnson (2017) ise müzik eğitiminde çevrimiçi eğitimi ele aldığı çalışmasında çevrimiçi öğrenme süreçlerini içeren ortamların yaygınlaşmaya başladığını ancak bunun etkili olabilmesi için geleneksel eğitim süreçlerinden çok sosyal yapılandırıcılığı içeren iş birliğine dayalı öğrenme, etkileşimin geliştirilmesi gibi farklı stratejilerin belirlenmesi ve benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çıracılık bakış açısının hâkim olduğu müzik eğitime var olan bakışın yanında yenilikçi bir zihniyet geliştirmenin önemine vurgu yapmıştır. Yaşanılan süreçlerde yapılan eğitimin uzaktan değil acil uzaktan eğitim olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bozkurt (2020) uzaktan eğitim ile acil uzaktan eğitimin dört temel noktada ayrıldığını ileri sürmektedir. Bunlar uzaktan eğitiminin bir seçenek olması, yaşam boyu öğrenme çerçevesinde iş görmesi, kuramsal ve uygulamalı çalışmalara dayalı planlı ve sistematik etkinliklerle gerçekleştirilmesi ve uzaktan eğitimde fiziksel, etkileşimsel ve psikolojik uzaklığa vurgu yapılması; acil uzaktan eğitimin ise bir zorunluluktan kaynaklanması, var olan gereksinimlere çözüm bulması, kuramsal dayanaklardan uzak eldeki olanaklarla yapılması ve fiziksel uzaklığa vurgu yapılması olarak açıklanmaktadır (Bozkurt, 2020: 117). Sezgin (2021) ise acil uzaktan eğitim süreçlerini yüz yüze eğitimle karşılaştırmanın zorluğuna dikkat çekerken; Ryan ve Whitney (2022) müzik eğitiminde uzaktan öğretimin, pandemi öncesinde çok fazla üzerinde durulmayan özel projeler ya da tamamlayıcı bir rol biçilen bir alan olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla müzik eğitiminin paydaşları yeni karşılaştıkları ve çeşitli zorluklar yanında farklı bir öğrenme yaklaşımına uyum sağlamada güçlük yaşamaları beklenen bir sonuçtur. Bu araştırma kapsamında ele alınan süreçlerde durumun zorunluluk gerektirmesi, pandemi koşullarının zorlayıcılığı ve katılımcıların çalgı eğitimine yönelik uygulamalarda uzaktan eğitime karşı olumlu tutumları

sahip olmamasının uzaktan eğitime bakışı etkilediği düşünülmektedir. Bunun yanında çevrimiçi öğrenme ortamlarına aşinalık kazanmış olmaları, farklı öğrenme yollarını uygulamak zorunda kalmaları ilerleyen süreçte müzik eğitiminde uzaktan öğretimin uygulanışını kolaylaştırabilir bir olanak olarak değerlendirilebilir. Yıldırım (2020: 9) önemli olan bu deneyimlerin bundan sonraki süreçler için nasıl kullanılabileceğini etkili bir şekilde değerlendirmek olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Karşal ve diğerleri (2021) araştırmalarında eğitimcilerin uzaktan eğitime karşı olumlu görüşlerinin arttığını ifade etmektedir. Katılımcıların yarısı uzaktan eğitimle ders yapma isteklerinin olmamasının yanında bir kısmı devam edebileceğini diğer kısmı ise zorunlu kalırsa devam edebileceğini belirtmiştir. Bu sonuç müzik eğitimcilerinin uygun koşullar altında, nitelikli ve planlanmış bir uzaktan öğrenme sürecini deneyimlemeleri durumunda bakış açılarının değişebileceği biçiminde de yorumlanabilir ve uzaktan eğitimin bir seçenek olarak müzik eğitiminde kullanımının öntü açılabilir. Bu noktada eğitim kurumlarının yaşanan gerçekler ve günümüzün teknolojik gelişmeleri doğrultusunda kendisine bir yol haritası çizmesi önemli ve gerekli görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Enstrüman çalışma sürecinde gerek uzaktan gerekse yüz yüze eğitim yapıldığında uygun çalışma ortamları ile öğrencilere nitelikli enstrüman edinilmesi ve enstrümanların bakımına yönelik destek sağlanmalıdır.
- Konservatuvarda gerçekleştirilen çalgı eğitimi sürecinde uzaktan eğitimin öğrencilerinin gelişimlerini desteklemek amacıyla kullanılabilir. Bu sürecin etkili olması için öğretim elemanlarına uzaktan öğretim sürecinin gerekliliklerinin farkında olması ve bunları uygulamaya geçirmesini sağlayacak eğitimler verilmesi önerilebilir.
- Çalgı eğitimi sürecinde öğretim elemanı ile öğrenciler arasında etkili iletişim kurulması önemli görülmektedir. Uzaktan öğretim uygulamalarında yararlanılan ses ve video kaydı kullanımı gibi uygulamaların yüz yüze eğitimde de kullanımına devam edilmesi, bu tür uygulamalarla öğrencilerin zorlandıkları konulara yönelik ayrıntılı dönütler düzenlenmesi önerilebilir.
- Araştırma sonuçlarına dayalı olarak uzaktan öğretime dayalı olarak gerçekleştirilen öğrenme süreçlerinde ölçme ve değerlendirmenin geleneksel yollarla sürdürülmesinin etkili olmadığı söylenebilir. Alternatif, süreç odaklı değerlendirme süreçlerinin geliştirilmesi ve öğrenme sürecinde işe koşulmasına dair uygulamalar yapılması önerilebilir.
- Uzaktan öğretim gelecekte de müzik eğitiminde bir alternatif olarak yerini koruyacaktır. Konservatuarların bu gelişime ayak uydurmalarını sağlamak amacıyla var olan durumu tespit etmeye ve ihtiyaçları ortaya koymaya yönelik araştırmalar sürdürülmelidir. Bunun yanı sıra uzaktan çalgı öğretime ilişkin farklı enstrümanlara yönelik süreçler tasarlanarak öğrencilerin gelişimleri üzerindeki etkisi ortaya konulabilir. Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim konusundaki yeterliklerini geliştirmeye ve bunları uygulamaya koymalarına yönelik uygulamalı araştırmalar tasarlanabilir.

Kaynaklar

- Afacan, Ş. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen keman eğitimi derslerine ilişkin öğrenci görüşleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (1). <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1065774>
- Akgül, A. (2021). Sanat eğitimi veren yüksek öğretim kurumlarında çalışan akademisyenlerin uzaktan eğitim ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 415–432. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.937401>
- Akıncı, M., Ş. ve Bolat, M. (2022). Müzik Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Süreçlerine İlişkin Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1349–1401. <https://doi.org/10.29299/kefad.890747>
- Aksoy, Y., Güçlü, O., ve Nayir, A. E. (2020). Özel müzik kurslarının pandemi sürecindeki uzaktan eğitim durumları. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 947–967. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.827709>
- Akyürek, R. (2020). The views of lecturers about distance music education proces in the pandemic period. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 5(13), 1790–1833. <https://doi.org/10.35826/ijetsar.262>
- Artaç, A. (2018). *Konservatuar Düzeyinde Enstrüman Eğitiminde Uzaktan Eğitim Metodu*. SETSCI Conference Indexing System, 2, 302–304. http://set-science.com/manage/uploads/ISAS2018_005/SETSCI_ISAS2018_005_00239.pdf
- Bağrıaçık Yılmaz, A. (2022). Lifesaver or nightmare? What do parents think about emergency distance education? *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 100–123. <https://doi.org/10.51948/auad.1108693>

- Balke, N. J. (2018). Distance Learning Music Education. *Journal of Online Higher Education*, 2(3), 1–23. <https://doi.org/10.1080/10632913.2021.1931597>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112–142. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/56247/773769>
- Bozkurt, A., & Sharma, C. R. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi. <http://asianjde.org/ojs/index.php/asianjde/article/download/447/297>
- Brändström, S., Wiklund, C., & Lundström, E. (2012). Developing distance music education in Arctic Scandinavia: electric guitar teaching and master classes. *Music Education Research*, 14(4), 448–456. <https://doi.org/10.1080/14613808.2012.703173>
- Can, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11–53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/55662/761354>
- Çuhadar, C. H. (2016). Müzik ve müzik eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 217–230. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/360270>
- Daubney, A., & Fautley, M. (2020). Editorial Research: Music education in a time of pandemic. *British Journal of Music Education*, 37(2), 107–114. <https://doi.org/10.1017/S0265051720000133>
- Güçlü, O., ve Aksoy, Y. (2023). Pandemi sürecinde türkiye’de gerçekleştirilen uzaktan müzik eğitimi alanındaki çalışmalara ilişkin bir içerik analizi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 14(51). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1065774>
- Gündüz, Ş., ve Yüce, C. I. (2022). Covid-19 salgını izolasyon günlerinde konservatuvar üfleme çalgılar ana sanat dalında okuyan öğrencilerin online çalgı derslerine karşı tutumları; iste mustafa yazıcı devlet konservatuvaryı örnekleme. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 4(10), 141–149. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosguz/issue/74802/880571>
- Hotar, N., Özcan, M. A., Baran, B., Yacı, Ş. N., ve Karagöz, E. (2021). Acil uzaktan eğitimden ne öğrendik? öğrenci ve öğretim elemanı görüşlerinin karşılaştırılması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 673–690. <https://doi.org/10.51460/baebd.986090>
- Johnson, C. (2017). Teaching music online: Changing pedagogical approach when moving to the online environment. *London Review of Education*. <https://doi.org/10.18546/LRE.15.3.08>
- Karaca, T. (2020). Konservatuvar öğrencilerinin Covid-19 salgını sürecindeki uzaktan eğitim ile ilgili algılarının ve deneyimlerinin araştırılması (Tokat ili örneği). *Yegâh Mûsikî Dergisi*, 3(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yegah/issue/59004/824492>
- Karşal, E., Bağcı, H., & Yıldız, Y. (2021). Examining the instructors perspectives on undergraduate distance learning music instrument education during the COVID-19 pandemic. *Journal of Pedagogical Research*, 5(2), 184–206. <https://doi.org/10.33902/JPR.2021270107>
- Kuş, Z., Mert, H., ve Boyraz, F. (2021). Covid-19 salgını süresince eğitimde fırsat eşit(siz)liği: Kırsal kesimdeki öğretmen ve ebeveyn görüşleri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Dergisi*, 11(2), 470–493. <https://doi.org/10.17943/etku.913684>
- Merriam, S., B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Üçüncü baskıdan çeviri. (S. Turan Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Okan, S., ve Arapgirlioğlu, H. (2020). Uzaktan öğretim modelinin orta seviye keman öğrenimine etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(226), 205–232. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1089581>
- Öz, B., ve Çelenk, K. (2019). Başlangıç Düzeyi fagot eğitimi üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 919–936. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/813562>
- Özmenteş, S. ve Özmenteş, G. (2009). Çalgı Çalışmaya İlişkin Tutum, Bireysel Özellikler ve Performans Düzeyi İlişkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 353–360. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49070/626094>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Üçüncü baskıdan çeviri. (M. Bütün ve S.B. Demir Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Ryan, D. S., & Whitney, M. (2022). Music education and distance learning during COVID-19: A survey. *Arts Education Policy Review*, 123(3), 143–152. <https://doi.org/10.1080/10632913.2021.1931597>
- Sakarya, G. ve Zahal, O. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan keman eğitimine ilişkin öğrenci görüşleri. *Journal of Turkish Studies*, 15(6), 795–817. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44504>
- Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 273–296. <https://doi.org/10.18037/ausbd.902616>
- Umuzdaş, S. ve Baş, A. H. (2020). Konservatuvar öğrencilerinin covid-19 salgını sürecindeki uzaktan eğitim

ile ilgili algılarının ve deneyimlerinin araştırılması (Tokat İli Örneği), *Uluslararası Hakemli Musiki Dergisi*, 3(2).

Yıldırım, K. (2020). İstisnai bir uzaktan eğitim-öğretim deneyiminin öğrettikleri. *ALANYAZIN Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi- Critical Reviews in Educational Sciences*, 1(1), 7–16. <https://doi.org/10.22596/cresjournal.0101.7.16>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 9. basım. Ankara: Seçkin yayıncılık.

Yılmaz, H. (2022). Covid-19 sürecinde konservatuvarda öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 9(2), 642–658. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.1025763>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 29.06.2021 tarih 81952 sayı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

HUTBELERDE KULLANILAN DİL ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review On The Language Used In The Kutbes

Erhan AKIN¹ ve Muhamed KARAKAYA²

¹Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Siirt, erhanakin49@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-2372-9331

²Doktora Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Siirt, muhamedkarakaya40@gmail.com, orcid.org/0009-0003-1754-0169

Araştırma Makalesi/Research Article

MakaleBilgisi

Geliş/Received:
12.05.2023
Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1296431

AnahtarKelimeler

dil, iletişim, dini metin,
hutbe

Keywords

language,
communication, religious
text, sermon

ÖZ

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan, duyu ve düşünce aktarımını gerçekleştiren canlı ve dinamik bir sistem olan dilin eğitim, edebiyat, sanat, mimari vb alanlarda olduğu gibi içtimai hayatın en önemli unsurlarından olan dini alanda da kendine mahsus bir kullanımı vardır. Bu bağlamda Cuma ve Bayram namazlarında cemaate okunan hutbeler, birçok açıdan etkili kitle iletişim aracıdır. Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde 2022'de yayımlanan 52 hutbenin dili üzerinde durulmuştur. Hutbeler, doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Hutbe metinleri öncelikle Microsoft Word programına kaydedilmiş, daha sonra da her kelime tekrarından arındırılarak Microsoft Excel programına aktarılmıştır. Çalışmada sözcükler unsurlarından farklı ve tekrarlı kelime kullanımı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamları başlıkları ele alınmıştır. İncelenen 52 hutbe metninde elde edilen bulgular ışığında sonuç bölümünde gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Genel olarak hutbe metinlerindeki kelimelerin %95'inin tekrarlandığı, Türkçe kelime oranının sadece %47 olduğu, anlatıma güç katan gerçek anlam dışı ifadelerin yalnızca %7 olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda hutbe metinlerinin etkisinin artırılması için söz konusu sözcükler unsurlarına daha dikkatle hazırlanması gerekliliği görülmüştür.

ABSTRACT

Language, which is a lively and dynamic system that provides an understanding between people and transfers feelings and thoughts, has a unique use in the religious field, which is one of the most important elements of social life, as well as in fields such as education, literature, art, architecture. In this context, the sermons read to the congregation in Friday and Eid prayers are an effective mass communication tool in many respects. In this study, the language of 52 sermons published on the official website of the Presidency of Religious Affairs in 2022 was emphasized. The sermons were examined through document analysis. The texts of the sermon were first recorded in the Microsoft Word program and then transferred to the Microsoft Excel program by removing every word repetition. In the study, different and repetitive word use, word origins, word types and word meanings are discussed. Necessary evaluations were made in the conclusion part in the light of the findings obtained in the 52 sermon texts examined. In general, it has been determined that 95% of the words in the sermon texts are repeated, the rate of Turkish words is only 47%, and only 7% of the non-literal expressions that add strength to the expression. In this sense, in order to increase the effect of the sermon texts, it has been seen that it is necessary to prepare the mentioned vocabulary elements more carefully.

Atıf/Citation: Akın, E. ve Karakaya, M. (2023). Hutbelerde Kullanılan Dil Üzerine Bir İnceleme. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1159-1171.

Sorumlu yazar/ Corresponding author: Muhamed KARAKAYA, muhamedkarakaya40@gmail.com

1. Giriş

Dil, insanların duygu, düşünce ve beklentilerini aktardığı, bunu yaparken de ses, kelime ve cümle gibi materyallerden yararlanarak karşılıklı iletişim ortamı kuran bir sistemdir. Dil, bu yönüyle insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en temel unsurdur. Dilin diğer bir görevi de toplumların değer yapılarını, kırılma noktalarını, hassas unsurlarını, gelenek-göreneklerini koruyup kollayarak sonraki nesillere aktarmaktır. Böylece hem bireysel hem de toplumsal açıdan öncelikli öneme sahip bir konumdur.

Türk Dil Kurumu dili, insanların duygu veya düşüncelerini anlatmaya yönelik kelimelerle meydana getirdiği anlaşma, olarak tarif eder (Türk Dil Kurumu, 2023). Platon ise dili şöyle tanımlar: “Kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklem yardımıyla anlaşılabilir duruma getirmek.” (Platon, 2015, s. 31). Yaşamın her anında kullanılan dil, kendini meydana getiren kelimelere sıkı sıkıya bağlıdır. Hızla değişen ve durmadan gelişen yaşam döngüsünde kullanılmayan kelimelerin kaybolup gittiği, daha da ileri boyutta kullanılmayan/ konuşulmayan dillerin de tarih sahnesinden silindiği görülür. Prof. Dr. Muharrem Ergin, dili şöyle ifade etmektedir:

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.” (Ergin, 1977: 1).

Dilin işaretler sistemi olduğunu söyleyen Tahsin Banguoğlu, şunları ifade eder : “Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle başla, gözle kaşla işaretler yaparak da bazı duygularımızı, düşünce ve dileklerimizimizi anlatırız. Fakat en mükemmel anlatma (expression) vasıtamız dilimizdir.” (Banguoğlu, 2015: 9)

İnsanların hislerini aktarmadaki en etkili araç olarak kullandığı dil, insan yaşamının her anına dair izler taşır. Sevinçler, neşeler, düğünler, bayramlar hep dil aracılığıyla aktarılır. Üzüntüler, elemeler, ıstıraplar, ölümler, cenazeler kendilerini ifade etmekte hep dile muhtaçtır. İnsan ne ise dili de odur. Bu anlamda Heidegger ‘in “Dil, insanın evidir”, ifadesi tam yerinde söylenmiş bir sözdür. Toplumlar da kendini oluşturan bireyler gibi sürekli canlılık arz eder. Bir toplumun gelenek-görenekleri, edebiyatı, sanatı, mimarisi vb kültürel öğeleri, o toplumun DNA’sının bir örneğidir. Kültür, bir toplumu toplum yapan ve diğer toplumlardan ayıran özelliklerin hepsidir (Kaplan, 2010).

Dilin kullanım sahası, gücü gereği çok geniştir. Toplumların günlük hayatının her alanına nüfuz eder. Savaşlarda, barışlarda, dini hayatta, aile veya eğitim ortamında dilin kullanılmadığı hiçbir alan yoktur. Nesillerin aynı ortak duyguları yaşaması da yine dilin sayesinde. Dil, bir toplumun örf ve adetlerini sonraki nesillere kolay şekilde aktaran kuvvetli bir taşıyıcıdır.

Dilin etkili kullanım alanlarından biri de dini sahadır. İnsanların inançlarını ve bu inançların gereği olan ibadetlerini öğrenmesi dil vasıtasıyla gerçekleşir. Yeni bir dine yönelen birey veya toplum, ilk önce o dinin dilini öğrenir. Öğrenilen dile ait kelimeler, hayatın her alanında kullanılmaya başlanır. Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte Türkçede Arapçanın yoğun etkisi görülür. İbadet ve inanç ile ilgili kavramlar, Arapça olarak dilimize girmeye başlamıştır. Buradan hareketle dini eserlerin yoğun şekilde Arapça kökenli kelimeleri içerdiği söylenebilir.

Cuma namazlarının asli unsuru olan hutbeler, dini metinlerin başta gelenlerindedir. Cuma namazları ile Bayram namazlarında hatibin sırtını kibleye, yüzünü de dinleyicilere dönerek okuduğu dini metin olan hutbeler, ele aldığı konuyu muhatabına doğrudan anlatmakta önemli bir iletişim aracıdır. İslamiyet’in doğuşundan itibaren her Cuma namazında okunuyor olması, etkin bir dinleyici kitlesine hitap etmesi gibi özelliklerinden dolayı bu metinler, ayrı bir konuma sahiptir. Hutbeler, sosyal açıdan sahip olduğu fonksiyonun yanında, ibadet ve din eğitimi konusunda da oldukça etkilidir (Keyifli, 2019). Hutbeler, kaynaktan alıcıya belli hedefi olan ve davranışları değiştirmeye yönelik bir haberleşme etkinliğidir (Kağıtçıbaşı, 1999). İslamiyet’in doğuşundan itibaren Cuma ve Bayram namazlarında hazırda bulunan cemaate okunan metinlerdir. Hutbenin, cuma namazının farzlarından biri olması, cemaatin hutbe metnini başından sonuna kadar dinlemesini sağlamaktadır. Namaz, dua ve tesbihat hesaba katılmadan Arapça kısmı ile birlikte Türkçe metninin ortalama okunma süresi, 13 dakika 6 saniye olan hutbelerin, bu kadar kısa zamanda etkin dinleyiciye ulaşan önemli bir kitle iletişim aracı olduğu anlaşılmaktadır (Akkaya, 2021).

Hutbelerin, kesin olmamakla birlikte takriben 20 milyon dinleyici kitlesine hitap ettiği düşünüldüğünde, metnin oluşturulmasında; söz dizimine, anlatım hatalarına kaymamaya ve diğer dilbilgisi kurallarına azami derecede dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmelidir (Söylev, 2013). Bu noktada yapılacak bir dil hatasının, cemaat nezdinde yanlış anlamaya veya istenilen davranışın ortaya çıkmamasına sebebiyet vereceği göz önünde bulundurulmalıdır. Hazırlanan metinlerin söz varlığı unsurlarına dikkatle ele alınması, kullanılan kelimelerin özenle seçilmesi, kaynaktan gönderilen mesajın alıcıda karşılığını bulması beklenir. Bu bakımdan dini içeriklimetin olan hutbelerin, araç olarak dili kullanması, dinleyiciye verilmek istenen mesajı etkin biçimde aktarılabilmesi, bu metinlerde kullanılan kelime ve kavramların dikkatle seçilmesini, ifadelerin açık ve anlaşılır olmasını, gerektirir (Kocaman, 2006).

Hutbeler, hem sosyal mesajları gündelik olaylarla harmanlayan hem de dini vecibeleri aktaran metinlerdir. İslamiyet'in ilk zamanlarından bugüne hutbeler, Müslüman toplumların yönlendirilmesinde hayati öneme sahiptir (Önkal, 1993).

Toplumu ilgilendiren konularda yazılmış olan her metnin, ait olduğu toplumu meydana getiren dinamiklerine karşı büyük bir sorumluluğu vardır. Tabii olarak hutbeler de bu sorumluluktan muaf tutulamaz. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen "Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları" ile "Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri" esas alınarak hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programının "Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları" şu şekilde açıklanmıştır: "Öğrencilerin; dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi, Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmalarının sağlanması, okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması, okuma yazma sevgisi ve alışkanlığını kazanmalarının sağlanması, duygu ve düşünceleri ile bir konudaki görüşlerini veya tezini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmelerinin sağlanması, bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi, basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi, okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması, millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi, Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır"(Millî Eğitim Bakanlığı, 2023). Yediden yetmişe her yaşta insanın dinlediği hutbelerin, Türkçe ile ilgili yukarıda sıralanan dil zevki edinme, dilin bilinçli ve özenli kullanılması; metinlerin millî duygu ve düşünceleri yansıtması gibi temel beklentileri karşılama gerekmektedir.

Alan yazın taramasında hutbelerle ilgili çalışmalarda hutbelerin dini boyutunun ve muhteviyatının ele alındığı çalışmaların yoğun olduğu görülmüştür. Hutbelerin içeriği, hazırlanması ve sunulmasında görevlilerin tutumlarının önemli olduğu, bunun da söz konusu metinlerin okuyucu- dinleyici bağıni kuvvetlendirmede çok etkili olduğu (Kocaman, 2019); hutbelerde işlenen konuya yeterli örnek verilmemesinin sakıncaları olduğu, mesajların net olması gerektiği ve üslubun öneminden bahsedildiği (Kaya, 2021); Diyanet İşleri Başkanlığının 1999 yılındaki hutbelerinin dini özellik kadar millî özellikler de barındırdığı, % 30 oranında iman ve amel bilgisi, % 70 oranında da sosyal konular barındırdığının tespit edildiği (Onay, 2004); bunların dışında hutbelerle sınırlı olmayacak şekilde eğitimde, çocuklar üzerinde yapılmak istenen davranış değişikliğinin onlara düzgün rol modeller sunmak ve onların kavrayabileceği, içinde sevgi barındıran bir din dilinin kullanılması gerektiğini ifade eden (Önder, 2013) çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir.

Hutbelerin daha fazla dini yönünün araştırıldığı bu çalışmaların yanında, az da olsa, bu metinlerde kullanılan dil üzerinde de durulan çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Hutbelerde dikkat edilmesi gereken en önemli unsurun dil olduğu, din eğitiminin alıcısında karşılık bulması için bu metinlerde dile oldukça yoğunlaşılması gerektiği (Aybey, 2018); aynı zamanda sosyalleşme aracı da olan hutbelerin beşte bir oranında uzun veya çok uzun cümle barındırdığı için dinleme konusunda bazı olumsuzluklara sebebiyet vereceği ve hutbelerde genç neslin ilgi duyacağı konulara yer verilmesinin gerekli olduğu (Akkaya, 2021); hutbelerde verilmek istenen mesajla kaynak tarafından kullanılan dil ve üslup arasında çok büyük bir korelasyon olduğu (Keyifli, 2019) ifade edilen çalışmalara da rastlanılmıştır.

Yukardaki benzer çalışmalara bakıldığında, doğrudan bu çalışmanın alanına giren literatür çalışmasının olmadığı görülecektir. Bu vesile ile yapılan bu çalışmanın, hutbelerdeki söz varlığı unsurları üzerine elde edilen bulgular ışığında yeni çalışmalara katkı sağlaması, hutbelerin söz varlığı unsurlarına daha çok odaklanılarak söz konusu metinlerin dil kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.

2. Amaç

Sosyal hayatın içinde etkili bir kitle iletişim aracı olan hutbelerin, bu önemli konumuna binaen söz varlığı açısından zengin bir özellik taşıması beklenmektedir. Türkiye’de Müslümanların Cuma namazlarına katılımının vakit namazlarına katılımından daha çok olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda net bir istatistik olmamasına rağmen 20 milyon civarında Müslümanın ülkemizde Cuma namazlarına katıldığı söylenebilir. Zikredilen bu rakam bile söz konusu metinlerin alıcısının büyüklüğünü göstermesi bağlamında kıymete şayandır (Söylev, 2013). Bu verilerden hareketle hem hutbeyi dinleyenlerin verilen mesajı özümseyerek harekete geçmesini sağlamak, hem de monotonluktan uzak ve estetik çağrışımlar uyandırılarak bu kritik sürecin tamamlanması gerekmektedir. Hutbelerin dini metin olması bu önemi bir kat daha artırmaktadır. Çünkü hutbede söylenecek sözlerin bireysellikten arınmış, toplumun bütün kesimini kapsayacak karakterde, hedef kitlenin asgari ortak noktada buluşabileceği söz varlığı unsurlarını taşıması lazımdır. Bu bağlamda hutbelerdeki söz varlığı alanında ciddi anlamda akademik çalışmanın yapılmaması olması, bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

2.1. Alt Amaçlar

Alan taramasında, hutbe dil ilişkisinin çok fazla çalışmaya konu olmadığı görülmüştür. Hâlbuki toplumun büyük kesimine hitap etmesi ve her hafta okunması bakımından değerli bir konuma sahip olan hutbelerin dil ve söz varlığı açısından etkin şekilde ele alınması gereği yadsınamaz. Bu çalışmada, bu etkili metinlerin hazırlanmasında söz varlığı unsurlarından;

1. Farklı ve tekrarlı kelime kullanımı,
2. Kelime kökenleri,
3. Kelime türleri,
4. Kelime anlamları açısından ele alınmıştır.

Bu çalışmayla alanda çalışacaklara farklı bir bakış açısı kazandırmak ve bu yolla ilgili metinlerin daha etkili hazırlanmasına fikri destekte bulunmak amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın modeli, evreni ve örnekleme ile veri toplamada kullanılan araçlar/teknikler, veri toplama süreci ve verilerin analizi ile ilgili kısımlara yer verilmiştir.

4. Model

Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yoluyla yürütülmüştür. Diğer bir ifadeyle belge çözümlemesi modeli kullanılmıştır. “Doküman analizi yöntemi, araştırmanın amacına yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin tespit edilmesinde kullanılır” (Çepni, 2007: 76).

5. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde yayımlanmış olduğu hutbelerdir. Araştırmanın örnekleme ise, Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde 2022 yılında yayımlanmış olduğu 52 hutbeden oluşmaktadır. İçinde bulunulan yıl tamamlanmadığı için en yakın yıl olan 2022 yılı seçilmiştir.

Araştırmaya konu olan hutbeler 52 sayfadır. Sözcük sayısı bakımından en uzun hutbe 23 numaralı hutbe olup, toplamda 565 kelime içermektedir. Bu bakımdan en kısa hutbe de 22 numaralı hutbe olup, toplamda 326 kelimedenden oluşmaktadır.

6. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya esas veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Hutbeler, kelime tekrarı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamı açısından incelenmiştir. Elde edilen veriler sıralanarak çalışmaya uygun hale getirilmiştir.

Çalışma esnasında Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğünden yararlanılmıştır.

2022 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal internet sitesinde yayımlanmış olduğu 52 hutbe, Microsoft Word programında kaydedilerek numaralandırılmıştır.

Numaralandırılan hutbeler, tek bir sayfada, metinlerin bütünlüğü korunacak şekilde bir araya getirilmiştir. Bu yolla 52 hutbenin toplam kelime varlığı tespit edilmiştir.

Hutbe metinlerindeki kelimeler, daha sonra Microsoft Excel programında oluşturulan tabloya tek tek kaydedilerek tekrarlarından arındırılmış, kelime sıklığı ve tekrarsız kelime sayısı tespit edilmiştir. Bundan sonra Türk Dil Kurumu Sözlüğünden yararlanılarak hutbe metinlerindeki kelime kökenleri tespit edilmiştir.

Microsoft Excel programındaki kelimelerin türleri ve anlamları tespit edilirken, Türk Dil Kurumu Sözlüğünden istifade edilmiştir.

Kayıt altına alınan hutbelerdeki kelimeler, kelime sıklığı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamları başlıkları altında ayrı ayrı tablolaştırılmış ve elde edilen veriler, grafiklerle somut görselliğe kavuşturulmuştur. Oluşturulan form uzman görüşüne sunulmuş, onay alındıktan sonra çalışmaya eklenmiştir.

7. Bulgular ve Yorum

Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında kurumsal web adresinde yayımlanmış olduğu 52 hutbe metni, kelime sıklığı, kelime kökenleri, kelime türleri ve kelime anlamları başlıkları altında incelenmiştir.

7.1. Kelime Sıklığı

Bir dilin zenginliği, onun kapsadığı tüm alanlardaki kelime hazinesi ile doğru orantılıdır. Sosyal hayatta, ekonomik hayatta, eğitim ortamında veya dini sahada kullanılan kelime sayısı ne kadar fazla ise, duygu ve düşünceler de o denli zengin bir yelpazeye aktarılmış olur.

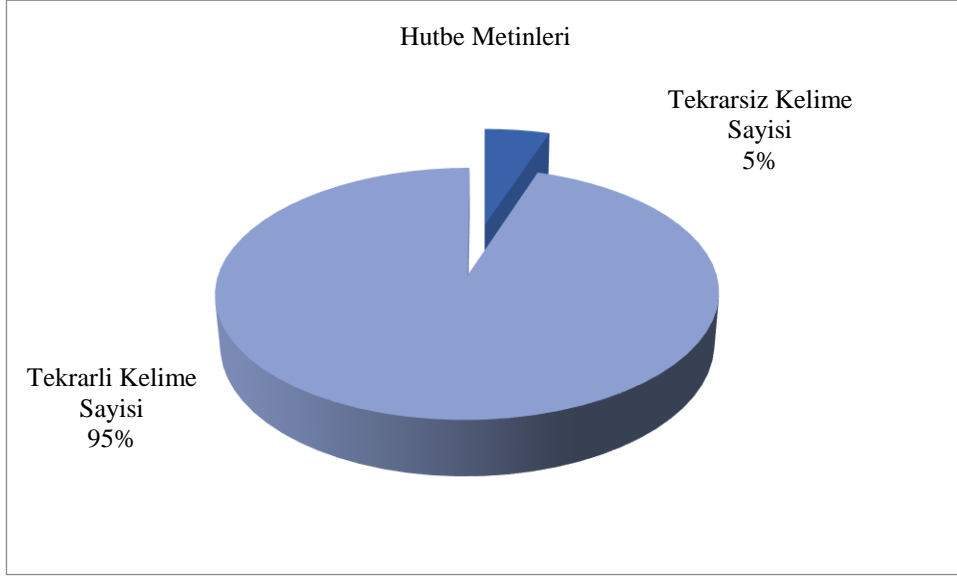
Bir eserde yazarın farklı kelime kullanma ihtimali, alıcı söz varlığının zenginliği ile alakalı bir durumdur. Dinleme ve okuma becerileriyle meydana gelmiş olan alıcı söz varlığı, bu noktada pasif durumdadır. Alıcı söz varlığındaki kelime veya kavramların çokluğu, konuşma ve yazma yoluyla üretilenin getirdiği üretici söz varlığına eklenecek öğelerin zengin olma ihtimalini yükseltir. Bundan dolayı konuşma ve yazmanın uzun olması durumunda, söz varlığı bileşenlerini farklı kullanma ihtimalini düşürür. Çünkü üretici söz varlığının zirvesini en sık kullanılan öğeler oluşturur. Bu yolla üretim süreci uzadıkça en iyi bilinen söz varlığı elemanlarına duyulan ihtiyaç artar (Baş, 2013).

Dilin en güçlü kullanım alanlarından biri de şüphesiz dini alandaki kullanımınıdır. Bir dinin bütün inanç ve ibadet sahasının o dine mensup kişilere aktarımı dille olur. Bu noktada dinin gereklerinin yeterince anlaşılıp uygulanması, burada kullanılacak kelime zenginliğiyle doğrudan irtibatlıdır. Bu bakımdan her Cuma namazında camide bir araya gelmiş Müslümanlara okunacak hutbelerin de alelade olmaktan uzak, dinleyicinin konuyu kavrayıp içselleştirebileceği nitelikte söz varlığına sahip olması, hutbelerde aranacak en önemli unsurlardan biridir.

İncelenen hutbelerde farklı ve tekrarlı kelime sayıları tespit edilmiş olup elde edilen kullanım oranları tablosu ve tablonun grafikleştirilmiş hali aşağıda verilmiştir (Tablo 1; Şekil 1).

Tablo 1. Farklı ve Tekrarlı Kelime Sayıları

	Sayısal Değer	Oran (%)
Farklı Kelime Sayısı	1053	5
Tekrarlı Kelime Sayısı	19827	95
Toplam Kelime Sayısı	20880	100

Şekil 1. Farklı ve Tekrarlı Kelime Sayıları

Tablo 1 den de görüleceği üzere Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında yayımladığı 52 hutbe metninde toplamda 20880 kelime kullanılmıştır. Bunların özel isimler hariç olmak üzere 1053'ü farklı kelimelerden oluşmaktadır. 1053 kelime, 52 hutbede 19827 defa tekrar edilerek kullanılmıştır. Hutbe metinlerindeki farklı kelimelerin toplam kelimeye oranı %5'tir. Tekrarlanan kelimelerin oranı da % 95'tir. Hutbe metinlerinde en sık tekrarlanan 100 kelime aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 2).

Hutbe metinlerinde en çok kullanılan 100 kelime, 20880 toplam kelime içinde 12268 defa tekrar edilmiştir. Bu sayı toplam sayıya oranlandığında % 58,75 gibi azımsanmayacak bir sonuç çıkmaktadır.

İletişimde vurgu yapılmak istenen kısımda, kelimeler sık tekrar edilir. Bu vasıta ile herhangi bir konuşmada veya yazılı bir metinde sık tekrarlanan kelimeleri, o konuşmanın veya o metnin anahtarı olarak görmek pek tabiidir. Hutbe metinlerinde de dini metin olmasından kaynaklı olarak *Allah, Peygamber, Kuran, Resul* gibi mukaddes kelimelerin; yine muhatabına değer verdiğini ifade etmek üzere kullanılan *aziz, kıymetli, muhterem, kardeş* gibi hitap kelimelerinin; manevi rahatlık veya ulaşılmak istenen sona vurguda bulunan *kazanmak, rahmet, huzur, merhamet* gibi kelimelerin; hutbenin kimlere okunduğunu ifade eden *kul, Müslüman, mümin, insan* gibi kelimelerin; ibadet ve eyleme atıfta bulunulan *eylemek, bilmek, kılmak, etmek ve yapmak* gibi yardımcı eylemlerle oluşturulan ibadet etmeye dönük kelimelerin kullanımı ilk bakışta verilmek istenen mesajla ilgili anlamlı ipuçları vermektedir.

Hutbe metinleri, toplumun her kesiminden Müslümanlara hitap etme özelliğinden dolayı birleştirici unsurlar taşır. Haftanın konusunu ele alan hutbeler, şahsi kelimelerden arınmış ve biz dili kullanan bir yapı arz eder.

Bu durum, 52 hutbede ben kelimesinin hiç kullanılmamasından da açıkça anlaşılmaktadır. *Biz* kelimesinin 152 defa, *siz* kelimesinin de 86 defa tekrar edilmesi bu gerçeği kanıtlar niteliktedir.

Hutbelerde sıkça tekrarlanan *akıl, gönül ve ruh* kelimeleri, ele alınan konunun insanda bulunan hangi organla eşleştirildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Hutbe metinlerinin akıl ile anlaşılmasına vurgu yaptığı, gönül ve ruh ile bağlantı kurarak da inanç boyutuna göndermede bulunduğu tespit edilmiştir.

Güzel ve *yüce* kelimelerinin çok defa kullanılması da, dini metinlerin dinleyicinin estetik algısını pozitif yönde etkileyecek niteliktedir.

En sık tekrarlananlar içinde dikkate şayan olan bir diğer grup da, *anne, baba, kardeş* kelimelerinden oluşandır. Ailenin toplumun temel yapı taşı olması ve toplumsal değer normlarının ilk öğretildiği mecaz olması durumu, hutbelerde bu kelimelerin sıkça tekrar edilmesi yoluyla karşılığını bulmuştur.

Metinlerde *her, kim, bir* kelimeleri de sık şekilde tekrar edilmiştir. Bu kelimelerin sık kullanılması, ele alınan konu ile ilgili vaat edilen güzellikler veya sakınılması öğütlenen durumlar için hitap edilen kişi belirsizliğini işaret etmektedir. Metinlerdeki bu ifade tarzı, hitaptaki belirsizlik nedeniyle tüm dinleyicilerin dikkatini konuşmaya yoğunlaştırmasına olanak sağlayacaktır.

Tablo 2. Hutbelerde En Çok Kullanılan 100 Kelime

Sıra No	Kelimeler	Sıra No	Kelimeler
1	ve/ 1399	51	kıymetli/82
2	bir/ 687	52	çocuk/ 77
3	olmak/ 417	53	dünya/ 77
4	ile/ 430	54	akıl/ 76
5	de/ 389	55	ise/ 75
6	Allah/ 326	56	karşı/ 75
7	ne/ 255	57	gibi/ 74
8	bu/ 209	58	izin/ 74
9	hak/ 192	59	namaz/ 73
10	etmek/ 189	60	kerim/ 70
11	için/ 184	61	yaşamak/ 69
12	müslüman/ 182	62	buyurmak/ 67
13	etmek/ 177	63	kardeş/ 67
14	mümin/ 175	64	bütün/ 66
15	insan/ 175	65	baba/ 66
16	rab/ 174	66	huzur/ 64
17	gün/ 173	67	anne/ 64
18	etmek/ 167	68	kendi/ 63
19	her/ 155	69	gönül/ 63
20	ya/ 154	70	var/ 63
21	biz/ 152	71	ihtiyaç/ 60
22	din/ 149	72	aşmak/ 59
23	hayat/ 137	73	bilmek/ 59
24	o/ 135	74	rahmet/ 57
25	peygamber/ 131	75	baş/ 56
26	bu/ 130	76	eş/ 56
27	aziz/ 114	77	merhamet/ 55
28	şöyle/ 114	78	helal/ 55
29	değer/ 114	79	kim/ 55
30	güzel/ 113	80	muhterem/ 54
31	yüce/ 109	81	kul/ 54
32	en/ 107	82	can/ 53
33	iş/ 102	83	davranma/ 53
34	islam/ 101	84	yer/ 53
35	ki/ 97	85	eylemek/ 53
36	o/ 97	86	üzere/ 52
37	yapmak/ 96	87	kazanmak/ 51
38	yıl/ 92	88	bayram/ 51
39	ayet/ 91	89	vakit/ 50
40	ahlak/ 89	90	mazhar/ 50
41	gelmek/ 88	91	ruh/ 50
42	okumak/ 86	92	haram/ 49
43	siz/ 86	93	kurban/ 49
44	mal/ 85	94	ibadet/ 48
45	doğru/ 84	95	dua/ 48
46	iman/ 84	96	ilahi/ 48
47	yol/ 84	97	efendi/ 47
48	ey/ 84	98	söz/ 47
49	Kur'an/ 83	99	tek/ 46
50	Resul/ 83	100	büyük/ 46

Hutbeler de diğer dini metinler gibi İslam dininin emir ve yasaklarını farklı gündemlerle yoğurarak dinleyiciye aktarır. Metinlerde *haram*, *ikaz* ve *iz* kelimelerinin diğer kelimelerden daha fazla kullanılması, konunun vurguya daha muhtaç olduğunu gösterir.

7.2. Kelime Kökenleri

Yeryüzünde mevcut olan bütün varlıklar sürekli etkileşim içindedir. Bu hayatın en tabii döngüsüdür. Bu etkileşim ya birinden etkilenmek ya da bir diğerini etkilemek suretiyle meydana gelir. Diller de coğrafik yakınlık, ortak veya benzer kültür unsurları, dini bağlar, tarihi yaşanmışlıklar gibi nedenlerle bir diğer toplumun dilinden kelimeler alıp ya olduğu gibi kullanmış veya kendi dil yapısı içinde özümseyerek farklı bir şekilde kullanagelmiştir.

Hutbe metinleri günlük dilin bütün karakteristik özelliklerini taşımalıdır. Bu bakımdan dinleyenlerin kolay bir şekilde anlayacağı kelimeler ve cümle yapılarından oluşturulması beklenir. Metinlerin dini yapıda olması, içinde ana dil dışında farklı kökenlere mensup, özellikle de Arapçadan birçok kelime kullanılması doğal karşılanabilir. Ele alınan 52 hutbe metninde kelimelerin köken yapılarıyla ilgili tablo aşağıdadır (Tablo 3).

Tablo 3. Hutbelerdeki Kelimelerin Köken Tablosu

Diller	Kelime Sayısı	Oran (%)
Türkçe	488	47
Arapça	480	46
Farsça	48	5
Fransızca	26	2
Arapça+ Türkçe	3	0
Latince	1	0
İngilizce	1	0
Farsça+ Türkçe	1	0
Türkçe+ Arapça	1	0
Toplam	1053	%100

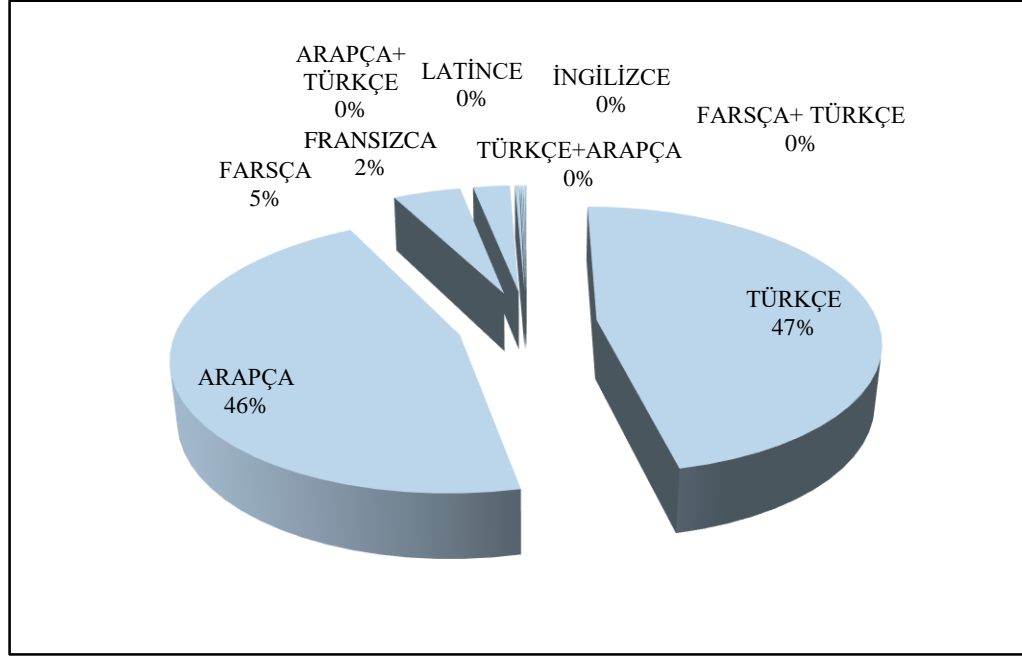
Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında yayımlanmadığı 52 hutbe metninde 9 farklı köken bilgisine ulaşılmıştır. 6 farklı dilden kelimenin kullanıldığı metinlerde, en fazla kelime, sırasıyla şu dillerden alınmıştır:

1. Türkçe (488)
2. Arapça (480)
3. Farsça (48)
5. Fransızca (26)
6. Latince (1)
7. İngilizce (1)

Tablo 3'te kelime kökenleri çıkarılmış olup, bu tablonun grafik hali aşağıda gösterilmiştir (Şekil 2). Hutbelerdeki kelimelerin köken tablosuna dikkatle bakıldığında, metinlerdeki kelimelerin neredeyse yarısının Türkçe, yarısının da Arapça kökenli olduğu görülür. Bu durum hem Türklerin İslamiyet'i kabulü ile inançlarının tümünden, hayat tarzlarının da büyük ölçüdedeğişmesi, hem de yeni dinden hayatın her alanına giren kelimelerin fazla olması ile açıklanabilir.

Yabancı kelimelerin kullanım sıralamasında üçüncü dil, Farsçadır. İran ile tarih boyu yaşanan komşuluk ilişkileri, ticari canlılık, coğrafi yakınlık ve edebi akımların etkisi, Farsçadan dilimize etkili şekilde kelime transferine olanak sağlamıştır. Hutbelerde de durumun aynı şekilde olduğu görülmektedir.

Hutbe metinlerinde Avrupa dillerinden de kelimeler alınmıştır. Avrupa'nın reform ve rönesans hareketleri, Fransız İhtilali ve akabinden de milliyetçilik akımlarının ülkemize etkilerinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bir dönem Türk aydınlarının hayal dünyasında aydınlatan Avrupa, dilimize pek çok kelimenin alınmasına da ilham kaynağı olmuştur. Avrupa hayranlığı Türk gençlerinin ilk adım attığı Fransa'dan yoğun bir şekilde dilimize kelime transferine olanak sağlamıştır. Hutbelerde de Türklerin Avrupa ile ilk irtibat kaynağı olan Fransızcadan, yakın zamanda etkisini daha çok hissetmeye başladığımız İngilizceden ve Avrupa medeniyetinin dili sayılabilecek Latince'den kelimelerin alındığı tespit edilmiştir. Hutbelerde en çok kullanılan Avrupa kökenli kelimelerin Fransızca kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. Kelime kökenleri grafiği.

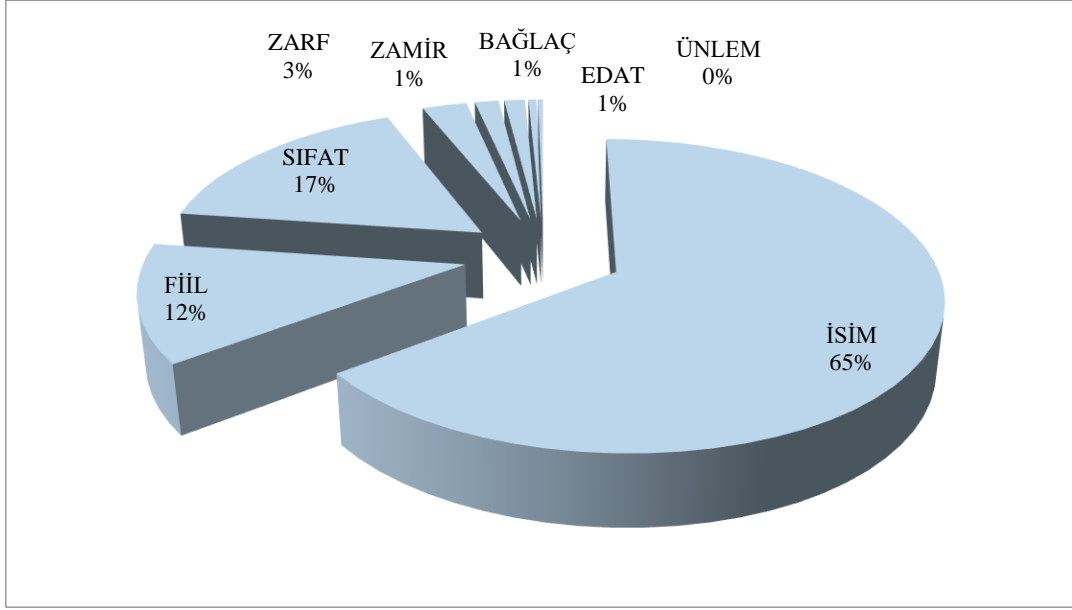
7.3. Kelime Türleri

2022 yılında Türkiye'deki bütün camilerde okunan 52 hutbe metninde en çok kullanılan kelime isimdir. %65'lik bir kullanım oranı ile 1053 kelimenin 682'sinin isim olduğu görülmektedir. Bu sayısal değer ve oran, ciddi bir yoğunlukta isim kaynaklı kelime kullanıldığını gösterir. Bir metinde kelime türü olarak ismin çok kullanılması, o metnin kültür, çağrışım ve muhakeme gücünü ortaya koymasına bakımdan güçlü olduğunu ortaya koyar (Coşkun, 2010).

Hutbelerde isimden sonra en sık kullanılan kelime türü sıfattır. Toplam kelimelerin %17'sinin ve 176 kelimenin sıfat olduğu tespit edilmiştir. Hutbelerde hemen hemen her paragrafın başında *aziz*, *kıymetli*, *muhterem* gibi dinleyenlere; yüce, mukaddes, kutsal kelimesi gibi kendisine inanılan Allah-u Teâlâ, peygamber ve Kuran-ı Kerim kavramlarına sıfatlarla göndermede bulunduğu, bu kelimelerden hemen önce sıfat kullanımının yoğun şekilde kullanıldığı görülmüştür (Tablo 4). Ayrıca tek başına *bir* sıfatının 687 defa tekrar edilmiş olması da bu oranın neden yüksek olduğunu açıklamaya açıktır (Şekil 3).

Tablo 4. Hutbelerdeki Kelime Türü Tablosu

Kelime Türü	Sayısal Değer	Oran (%)
İsim	682	65
Sıfat	176	17
Fiil	131	12
Zarf	28	3
Zamir	15	1
Bağlaç	13	1
Edat	5	1
Ünlem	3	0
ToplamKelimeSayısı	1053	%100

Şekil 3. Kelime türü grafiği

Sıfat kelime türünden sonra kullanım oranı en yüksek olan üçüncü kelime türü, fiildir. Hutbelerdeki kelimelerin % 12'si ve 112 kelimenin fiil olduğu tespit edilmiştir. Fiillerin metinlerde sık şekilde kullanılması, metinlerde vurgulanan emir ve yasakların eyleme yönelik kişiyi harekete geçirmesiyle ilişkilendirilebilir. Böylece kişi, fiiller vasıtasıyla hutbede dinlediği ve inandığı bilgiyi, hangi yöntemle uygulaması gerektiğini öğrenmiş olur.

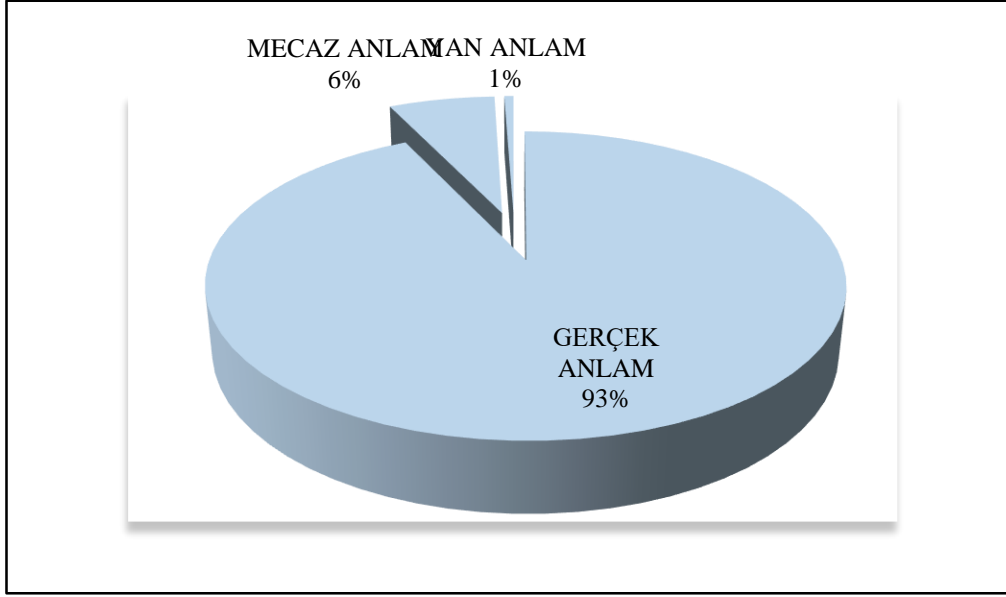
İncelenen metinlerde 28 zarf, 15 zamir, 13 bağlaç, 5 edat ve 3 ünlem kullanılmıştır. Toplamda bu 67 kelimenin kullanım oranı 0,049'luk bir sayısal değere denk gelmektedir. Bu kelime türleri cümle içinde hitap etme, eyleme dönük hareketin tarzını, zamanını veya miktarını belirtme, kelime ve cümleleri birbirine bağlama, karşılaştırma ve sıralamasını gösterme gibi görevlerde kullanılmıştır.

7.4. Anlamına Göre Kelimeler

2022 yılında Cuma namazlarında okunan 52 hutbe metninde kullanılan kelimelerin anlamlarına göre oluşturulan tablo aşağıda verilmiştir (Tablo 5). Tablo 5'teki verilerin grafiğe dönüştürülmüş şekli aşağıdadır (Şekil 4).

Tablo 5. Anlamlarına Göre Kelime Türü Tablosu

Anlamına Göre Kelime	Sayısal Değer	Oran (%)
Gerçek Anlamlı Kelimeler	978	93
Yan Anlamlı Kelimeler	69	6
Mecaz Anlamlı Kelimeler	6	1
Toplam	1053	%100

Şekil 4. Anlamlarına göre kelime grafiği.

Hutbe metinlerinin incelenmesi sonucunda tekrarsız kullanılan 1053 kelimenin %93'ünde gerçek anlamlı kelimelere yer verildiği görülmüştür. Toplamda 978 kelime gerçek anlamdadır. Bu sayı, hutbe metinlerinin dini bir metin olmasından kaynaklı olarak verilmek istenen mesajın anlamsal değişikliğe uğramadan aktarılmak istendiğini gösterebilir.

Mecaz anlamlı kelimelerin kullanım oranı %6'dır. Hutbe metinlerindeki 1053 kelimenin 69'u mecaz anlamlıdır. Buradan hareketle hutbelerde mecaz anlamlı kelime kullanımının az düzeyde olduğu söylenebilir. Yan anlam kullanım oranı da % 1'dir. Bu oran oldukça düşüktür. Kelimenin ilk anlamlarının dışındaki anlamlarının kullanılması, dinleyicinin metinleri sıkılmadan dinlemesine olanak sağlar.

8. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında kuruma ait internet sitesinde çeşitli formatlarla yayımlanmış olduğu 52 hutbe metni; farklı ve tekrarlı kelime sayıları, kelime kökenleri, kelime türleri ve anlamına göre kelime başlıkları açısından ele alınmıştır. Elde edilen veriler, çalışmanın görsel çağrışımları desteklemesi bakımından tablolara ve somutlaştırılarak sunumu için de grafiklerle ifade edilmiştir.

Hutbe metinlerinin incelenmesinden elde edilen bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

Kelime sıklığı konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar;

Dilin zenginliği, kelime hazinesinin zenginliği ile doğrudan orantılıdır. Sayılı, dilin zenginliğini sözcük hazinesinin zenginliği ve dilin ifade gücüne bağlar (Sayılı, 2001). Diyanet İşleri Başkanlığının 2022 yılında yayımladığı 52 hutbede, toplamda 20880 kelimedenden yalnızca 1053'ünün farklı kelimelerden oluştuğu; bunun da genele oranla yalnızca %5'e tekabül ettiği tespit edilmiştir. Bu oran oldukça düşüktür. Geriye kalan 19827 kelime tekrar edilerek kullanıldığı düşünüldüğünde, söz konusu metinlerin dinleyici üzerinde olumsuz etkibırakabileceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda hutbe metinlerinin kelime sayısı açısından yeterli; ancak kelime çeşitliliği açısından fakir olduğu, bu bakımdan söz konusu metinlerde kelime çeşitliliğinin artırılması gerektiği ortadadır.

En çok kullanılan 100 kelimenin, metinlerin tamamının yarısından fazla olması dikkat çekicidir. Metinde bazı kelimelerin sıkça tekrar edilmesi, bilinçli bir vurgu belirtisi olarak görülebilir. Özellikle de Allah, Peygamber, Kuran gibi kelimelerin sıkça tekrar edilmesi de okunan metinde nereye odaklanılması gerektiğini işaret etmesi bağlamında önemlidir.

Kelime kökenleri konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar;

Kullanılan kelimelerin yarıya yakının yalnızca Arapça olduğu tespit edilmiştir. Hutbe metinlerinin dini kökenli olması, Arapçanın bu denli etkin kullanılmasına fırsat sağlamıştır. Dil, canlı bir varlıktır. O da diğer canlılar gibi değişim ve gelişim gösterir. Karaağaç bunu şöyle ifade eder: "Herkes birbirine bir şeyler

öğretmektedir farklı sosyal yapıların da birbirlerine öğretebilecek bir şeyleri mutlaka vardır dolayısıyla her kişi ve topluluk kendisinden farklı tarihi ve coğrafi ortamlarda yaşayan farklı bilgilendirme yollarından geçmiş bir başka kişi ve topluluktan akraba veya komşu kavimlerden bir şeyler öğrenir ve dolayısıyla bu öğrendiklerini adlarını kendi diline taşır onların dillerinden alıntılar yapar” (Karaağaç, 1997:499).

Hutbelerde en çok kullanılan Avrupa kökenli kelimelerin Fransızca kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Kelime türleri konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar;

İncelenen hutbelerde, en çok kullanılan kelime türünün isim olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kültür, çağrışım ve muhakeme gücüne bağlıdır (Coşkun, 2010). İsimden sonra en fazla kullanılan kelime türü, sıfattır. Hutbede her paragraftan önce cemaate yönelik olarak *aziz*, *kıymetli* ve *muhterem* gibi sıfatların etkin şekilde kullanımı ve yalnızca bir sıfatının 687 defa tekrar edilmesi bu durumu ortaya çıkarmıştır.

Bir kelimesinin sık kullanılması da, hutbelerin özünde bireye dönük harekete geçmeyi hedefleyen mesajlar içerdiğini gösterir. Bu kelime, aynı zamanda belirsizlik de ifade eder. Böylece metindeki mesajların kati olarak bir kişiyi hedef almadığı, aksine her birey tarafından ayrı ayrı dikkate alınmasına göndermede bulunduğu değerlendirilmektedir.

Kelime anlamları konusunda genel anlamda ulaşılan sonuçlar; Kelimelerin farklı anlamlarının kullanılması dilin estetik yönünü besler. “Çünkü mecazlarla zenginleşen dil, edebi sanatlar sayesinde eserlerde ifade genişliği, tesirlilik, güzellik, orijinallik gibi vasıflar kazanır” (Kocakaplan, 1992: 5). Ancak incelenen hutbe metinlerinde gerçek anlamlı kelime kullanımının %93 oranında olduğu görülmektedir. Hutbelerde kelimelerin mecaz anlamının, atasözü ve deyim gibi söz varlığı unsurlarının çok az şekilde kullanılması, metinlerin anlaşılabilirliğinin azalmasına, dinleyicide estetik tesir oluşturmamasına ve hutbelerin kuru bir metin olmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Konu ile ilgili alan yazın taramasında da bu çalışmanın konusuna doğrudan benzer bir çalışma olmadığı; ancak ulaşılan sonuçlara büyük oranda benzerlik arz eden çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Hutbelerde işlenen haftalık konuların yeterince örneklenmesinin, bu bağlamda da dil ve üsluba dikkat edilmesinin çok önemli olduğu ifade edilmiştir (Kaya, 2021). Bu hususta özellikle gerçek anlamlı cümlelerin yanında mecaz anlamlı ifadelerin, atasözü ve deyim gibi söz varlığı unsurlarının kullanımının bu metinlere güç kazandıracağı da göstermektedir.

Hutbelerin alıcıda karşılık bulması için hem içerik hem de dil açısından ince elenip sık dokunması gerektiği yukarıda vurgulanmıştı. Bu anlamda benzer bir çalışmada da hutbelerde dikkat edilmesi gereken en önemli unsurun dil olduğu, her dinin kendi dili ile sıkı bir bağa sahip olduğu, din eğitimi veren herkesin aynı sorumlulukta dil hassasiyetine sahip olması gerektiği (Aybey, 2018) ile hutbe okuyanların kullandığı dil ve üslubun mesajın alıcıya aktarılmasında birincil öneme haiz olduğu vurgulanmıştır.

Literatür taramasında bu çalışmanın konusu dışında yapılan bir incelemede de hutbe metinlerinin neredeyse beşte birinin çok uzun cümlelerden oluştuğu, bunun da z kuşağı diye nitelendirilen günümüz gençlerinin odaklanamayacağı kadar uzun olduğu ve ilgi alanına girmeyen konuları özümseyemediği yönünde de olumsuz bir durum belirten çalışma da (Akkaya, 2021) mevcuttur. Genel anlamda alan yazın çalışmalarında hutbe metinlerinin dini boyutunun tartışıldığı, bunun dışındaki çalışmalarda da cümle uzunlukları, dil ve üslup özelliklerinin incelendiği; fakat bu metinlere can veren söz varlığı unsurları üzerinde durulmadığı görülmüştür. Söz konusu metinlerde söz varlığı unsurları üzerine yapılacak çalışmalar, onun dini alanının kısıtlanması veya yapısının bozulması anlamına gelmeyeceği gibi ona zenginlik ve işlevsellik kazandıracağı düşünülmektedir.

9. Öneriler

Etkili bir kitle iletişim aracı olarak hutbeler, sahip olduğu önem itibari ile belli kriterlere dikkat edilerek hazırlanmalıdır. Dinleyici kitlesi heterojen olan bu metinlerin, Müslümanların inanç ve ibadet dünyasına yön verecek kudrette olduğu gerçeğinden hareketle, cemaatten hemen herkesin kolay anlayabileceği, kullanılan kelimelerin alıcıda karşılık bulduğu, metnin mesajlarının özümsemesine mani bir ifade tarzından uzak olduğubir yapıda olmalıdır.

Her metinde olduğu gibi hutbelerde de metnin disiplinini bozmaktan öte ona güç kazandıracağından mecaz anlamlı kelime kullanımının artırılması gerekmektedir.

Hutbelerde kelime çeşitliliği artırılmalıdır. Çünkü tekrara kaçmış bir metin hem okumayı hem de dinlemeyi zorlaştırır. Kelime çeşitliliği, metnin zihinde farklı şemalar oluşturarak kalıcılığı sağlamaya faydası olacaktır.

Kaynaklar

- Akkaya, Ü.H. (2021). Diyanet Hutbelerinin Süre ve Cümle Uzunlukları Bakımından İncelenmesi. *Bilimnâme Dergisi*, XLIV: 1, 83-129.
- Aybey, S. (2018). Din Eğitiminde Verimliliği Sağlayan Önemli Bir Etken: Din Dili. Elazığ: *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23:1.SS. 165- 182.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Tdk .
- Baş, B. (2013). Ahmet Midhat Efendi'nin Kelime Hazinesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, S. 1(2), s. 75-83.
- Coşkun, M. (2010). Üslup çalışmaları üzerine. *Nesrin inşası: Düzyazıda dil, üslup ve türler* (Eski Türk edebiyatı çalışmaları V). İstanbul: Turkuaz, 72-83.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Pegem A Yay.
- Ergin, M. (1977). *Türk Dil Bilgisi: Eğitim Enstitüleri- Yüksekokullar ve Temel Bilimler Fakülteleri İçin*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yay.
- Kaplan, M. (2010). *Kültür ve Dil* (26. baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (1997). Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler. *Türk Dili*, Sayı:552, 499-511.
- Kaya, U. (2021). 2017-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz. Amasya: *Amasya İlahiyat Dergisi*.
- Keyifli, Ş. (2019). Hutbe ve Vaazların Dili ve Üslubuyla İlgili Yaşanan Olumsuzluklar. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, (2).
- Kocakaplan, İ. (1992). *Açıklamalı edebî sanatlar*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kocaman, K. (2006). *Dini İletişimde Hutbe*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kocaman, K. (2019). Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*: C.12, S.63.
- Önder, M. (2013). Sevgi, Din Dili ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. p. 1285- 1298.
- Önkal, A. (1993). İrşad Vasıtası Olarak Hutbe. *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* içinde (C. 1, ss. 145-153). I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, sunulmuş bildiri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Platon. (2015). *Kratylos*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sayılı, A. (2001). *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. XXIII. Dizi. Sayı XII. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söylev, Ö. F. (2013). Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dinî Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 179-202.
- Turan, O. (1980). *Tarihî Akış İçinde Din ve Medeniyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü*. (2023, 25 Mart). <https://dinhizmetleri.diyane.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler/t%C3%BCrk%C3%A7e>
- Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Öğretim Programı*. (2023, 18 Nisan). Erişim adresi <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663>
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*.(2023, 23 Mart). Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1.Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/ yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/ yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/ yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ÖĞRETMENLERİN İLETİŞİM BECERİLERİ İLE ÖRGÜTSEL İKLİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

The Relationship Between Teachers' Communication Skills and Organizational Climate

İsmail ATAÇ¹ ve Orkun Osman BİLGİVAR²

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, atacismail10@gmail.com, orcid.org/ 0000-0002-4676-9814

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul, osman.bilgivar@izu.edu.tr, orcid.org/ 0000-0001-7002-6191

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.06.2022

Kabul/Accepted:

11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1129267

Anahtar Kelimeler

İletişim becerileri,
örgütsel iklim, öğretmen

Keywords

Communication skills,
organizational climate,
teacher

ÖZ

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel iklim arasında ilişki olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi ve ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında İstanbul ili Kartal ilçesinde görev yapmakta olan 351 öğretmenden oluşmaktadır. Elde edilen veriler betimsel istatistik (ortalama, standart sapma), korelasyon ve regresyon analizleri kullanılarak çözümlenmiştir. Bulgular incelendiğinde, öğretmenler yöneticilerinin en çok destekleyici müdür davranışı sergilediklerini ifade etmektedirler. Öğretmenler egoyu geliştirici dil kullandıklarında ve empati yaptıklarında yöneticilerin destekleyici davranışları artmakta bunun yanı sıra yöneticilerin kısıtlayıcı ve emredici davranışları azalmaktadır. Yine öğretmenler meslektaşlarının en çok işbirlikçi öğretmen davranışı gösterdiklerini düşünmektedir. Ayrıca öğretmenler meslektaşları ile iletişim esnasında onların eksik yönlerini dile getirirken yeterliliklerini öne çıkarır ve etkin bir şekilde onları dinlediklerini hissettirirlerse işbirlikçi öğretmen davranışları artmaktadır. Öğretmenler egoyu geliştirici dil kullandıklarında meslektaşlarının verimini arttırdıkları sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle araştırmanın son bölümünde okul yöneticilerine ve öğretmenlere okul içinde olumlu bir örgütsel iklim oluşması için hangi iletişim becerilerini kullanmaları konusunda önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal whether there is a relationship between teachers' communication skills and organizational climate. Correlational survey research method, one of the quantitative research methods, was used in the research. The study group consists of 351 teachers working in Kartal district of Istanbul in the 2021-2022 academic year. The data obtained as a result of the research were analyzed using correlation and regression analysis. The result show that, teachers state that their principals exhibit the most supportive principal behavior. When teachers use ego-enhancing language and show empathy, the supportive behaviors of the administrators increase, as well as the restrictive and commanding behaviors of the administrators decrease. In addition, teachers perceive that their colleagues show the most cooperative behavior. Moreover, collaborative teacher behaviors increase if teachers emphasize their competencies while communicating with their colleagues and make them feel that they are listening to them effectively. It was concluded that when teachers use ego-enhancing language, they increase the productivity of their colleagues. Based on the findings, in the last part of the research, suggestions were made to school administrators and teachers about which communication skills they should use in order to create a positive organizational climate in the school.

Atıf/Citation: Ataç, İ. ve Bilgivar, O. O. (2023). Öğretmenlerin İletişim Becerileri İle Örgütsel İklim Arasındaki İlişki. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1173-1182.

Sorumlu yazar/Corresponding author: İsmail ATAÇ, atacismail10@gmail.com

1. Giriş

Belirli hedefleri gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş olan yapılara örgüt denir. Belirlenmiş olan bu hedeflere ulaşmak için örgüt üyelerine bazı görevler düşmektedir. Çalışanların verimli olabilmesi bireysel, çevresel ve örgütsel değişkenlere bağlıdır. Çalışanların verimliliği etkileyen önemli unsurlardan birisi de örgüt iklimidir (Arslan, 2004). 1930' lar da çalışılmaya başlanan örgüt iklimi kavramı ancak 1960' lı yıllarda kavramsallaşmaya başlamıştır (Yılmaz ve Altinkurt, 2013). Hawthorne araştırmalarında, araştırmacılar çalışmalarını fiziksel ortamın bireyleri etkileyip etkilemediği üzerine yoğunlaştırmışlar ve bu çalışmalar sonucunda örgüt iklimi konusundaki araştırmalar hız kazanmıştır (Zhang ve Liu, 2010). O yıllardan sonra örgüt iklimi araştırmacılar için giderek önem kazanmıştır (Ertekin, 1978). İklim kavramı örgütsel bağlamda ilk olarak Lewin, Lippitt ve White (1939) tarafından kullanılmıştır. Örgüt iklimi genel anlamda örgüt içinde yapılan uygulamalara yönelik kişisel algılar ve örgütsel etkinliklere bağlı özellik ve beklentilerden oluşmaktadır (Jaw ve Liu, 2003). Örgüt iklimi pek çok araştırmaya konu olmuş ve araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Chen ve Huang (2007) örgüt iklimini inanç, değer ve çalışma atmosferi, Loukas, Suzuki ve Horton (2006) okuldaki iletişimin kalitesi olarak nitelendirmişlerdir. Yine Cherrington (1994) örgüt iklimini, örgütü nitelikleri bakımından diğer örgütlerden ayıran özellikleri olduğunu ve örgüt iklimini örgütün kişiliği olarak nitelendirmiştir. Owens (1970) ise örgüt olarak okulu ele almış ve okul iklimini okulun kişiliği olarak belirtmiştir. Örgütsel iklim çalışanların örgütün amaçlarını içselleştirmeleri, örgütün inanç ve değerlerine uygun davranmaları ve kendilerinden beklenen davranışları göstermeleridir. Başka bir ifade ile örgütsel iklim; örgüte kimlik kazandıran, çalışanların davranışlarını etkileyen ve örgütte hâkim olan özelliklerdir (Ertekin, 1978).

Örgütsel iklimin bir alt boyutu olan okul iklimi kavramını ele aldığımızda, her okulda kendine ait bir ortam bulunmaktadır. Bu ortam okuldan okula büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı okullarda çalışırken kendinizi güvensiz ve mutsuz hissederken bazı okullarda samimi ve mutlu hissedebilirsiniz. Meslek yaşamında birkaç okulda görev yapan bir öğretmen okullar arasındaki farklılığı rahatlıkla ortaya koyabilir. Bazı okullarda görev yapmak sıkıcı olabiliyorken bazı okullarda görev yapmak keyifli olabilmektedir (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991; Loukas, 2007). Araştırmada kullanılan Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991) tarafından geliştirilen örgütsel iklimi biçimlendiren okul müdürü ve öğretmen davranışı türleri ise;

- 1- Destekleyici Müdür Davranışları: Okul müdürü öğretmenleri dinler, önerilere açıktır ve yapıcı eleştiriler yapar. Okul müdürü ve öğretmenler arasındaki iletişim saygıya dayalıdır. Müdür öğretmenler ile hem profesyonel hem de kişisel olarak ilgilenir.
- 2- Emredici Müdür Davranışları: Müdür tüm detayları takip eder. Okulda sıkı bir denetim söz konusudur.
- 3- Kısıtlayıcı Müdür Davranışları: Müdür öğretmenlerin işlerini kolaylaştırmaktan ziyade, işlerin aksamasına yönelik tutum sergiler ve gereksiz iş yükü ile öğretmenleri bunalır.
- 4- İşbirlikli Öğretmen Davranışları: Öğretmenler meslektaşları ile çalışmaktan hoşlanırlar ve okulları ile gurur duyarlar. Öğretmenler işbirlikçi tutum sergilerler ve aralarında açık iletişim söz konusudur.
- 5- Samimi Öğretmen Davranışları: Öğretmenler arası ilişki kuvvetlidir. Birbirlerini çok iyi tanırlar ve aralarındaki arkadaşlık ilişkileri samimiyete dayalıdır.
- 6- Umursamaz Öğretmen Davranışları: Öğretmenler verimsizdir ve meslektaşlarını eleştirme eğilimindedirler. Genellikle zamanı doldurmaya odaklanmışlardır.

Alanyazın incelendiğinde örgütsel iklim kavramının farklı tanımları yapılmış olsa da yapılan tanımlar hemen hemen aynı noktaları dile getirmektedir. Örgütler kendilerine özgüdür ve örgütsel iklim çalışanların örgüte karşı sahip oldukları değer yargılarını ifade etmektedir. Bireyselliğin ön plana çıktığı günümüzde, öğretmenlerin ve yöneticilerin istekli olarak çalışmak istediği okullar oluşturmak için öncelikli yapılması gerekenler arasında okul içinde iyi bir iklim oluşturmaktır. Olumlu bir iklime sahip okullarda eğitim-öğretim süreçleri daha sağlıklı yürütülebilir (Kıldış, 2019). Örgütsel iklim ile ilgili yaklaşımlara bakıldığında algısal, doğrudan iletişimli, yapısal ve daha sonra eklenen kültürel yaklaşım olduğu görülmektedir (Samancı, 2006). Örgütsel iklimin örgüt üyeleri arasındaki iletişim ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Doğrudan iletişimli yaklaşımı ele aldığımızda örgüt ikliminin örgütteki kişiler arasında var olan ilişki ve iletişim neticesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu yaklaşımda örgüt ikliminin sosyal olarak yapılandırıldığı öngörülmektedir (Moran ve Vokwein, 1992). İletişim; insanların duygularını, düşüncelerini ve fikirlerini farklı yollardan diğer insanlara aktarma süreci olarak tanımlanmaktadır. İnsan sosyal bir varlık olduğundan yaşamış olduğu duyguları ve yaşanmışlıklarını diğer insanlarla paylaşmak ister. İletişim toplum hayatının en önemli gereği olduğu için

insanlar birbirlerini anlamak amacıyla bir sistem oluşturmuşlardır. Dil, insanların haberleşebilmesi ve anlaşabilmesi için en gerekli sistemdir (Özkan, 2010).

İnsanlar arasındaki bütün ilişkiler iletişime dayanmaktadır. Bundan dolayı iletişimin sağlıklı olması insanlar arasındaki ilişkilerin anlamlı olmasını sağlarken, sağlıklı şekilde kurulmayan bir iletişim insanlar arasında anlaşmazlıklara, hoş olmayan ve istenilmeyen noktalara gidebilecek durumlara neden olabilir. İnsanların hayatında önemli bir yeri olan iletişim kavramı; duygu, haber, süreç, düşünce, tesir, anlam, anlatım, mesafe gibi kavramları içinde barındıran geniş kapsamlı ve karmaşık bir süreçtir (Dökmen, 2017). İletişim bireyler arasındaki etkileşimin temelidir. Günlük yaşantımızın temeli insan ilişkilerine dayanmaktadır ve insanlar birbirleri ile olan ilişkileri iletişim sayesinde düzenler. İnsanı insan yapan önemli özelliklerden birisi de sahip olduğu iletişim yeteneği ve bu yeteneği sayesinde ortaya çıkan kültürel birikimdir. İnsanoğlu iletişim sayesinde birbirinin düşüncelerini, duygularını anlar, etkiler ve etkilenir. İnsanın sosyal yaşam içerisinde varlığını devam ettirebilmesi için sahip olması gereken yeteneklerden birisi de iletişim becerisidir (Deniz, 2003). İletişim sürecini, duygular ve bu duyguların insanlara hissettirdiklerini çevresiyle paylaşması olarak ifade edebiliriz. İnsanlar yaşadıkları topluma ilişkin ortak tutum, ilgi ve değerlere iletişim yoluyla erişebilmektedirler. Bu alışveriş sürecinde insanlara çevresinden pek çok uyarıcı gelmektedir. İnsanlar bu uyarıcıları seçerek diğerlerinden ayırır ve ayırmış olduğu bu uyarıcıları sınıflandırır. Bu uyarıcıların seçimi, değerlendirilmesi ve anlamsal olarak nitelik kazandırılması iletişim süreci olarak tanımlanabilir. İletişim sürecinin temel öğeleri; kaynak, mesaj, alıcı, kanal, dönüt ve gürültü olarak ifade edilir (Vural, 2012).

Kaynak: İletişim sürecini başlatan ve bu sürecin temeli olarak ifade edilmektedir. Kaynak karşı tarafa yani alıcıya iletmek istediği bir duygu bir düşüncesi olan kişilerdir. Kaynak her zaman insan olmayabilir. Bir alet ya da bir makine kaynak olabilmektedir. Bu yönden bakıldığında günümüzde yaygın olarak kullanılan kitle iletişim araçları da iletişim kaynaklarındandır. Yeterli ve doyurucu bir kaynak sağlıklı bir iletişim açısından son derece önemlidir (Gürüz ve Eğinli, 2017).

Mesaj: Mesaj; duygu ve düşüncelerin kodlanması, bu kodların sözlü, sözsüz veya yazılı olarak karşı tarafa ulaşmasını sağlayan sembollerdir (Başaran, 2000).

Kanal: Gönderici tarafından kodlanan iletinin alıcıya kadar izlediği yola denir. Başka bir deyişle duygu, düşünce ve ifadelerin paylaşımı sürecinde mesajların taşındığı araçlardır (Demiray, 1994).

Alıcı: Kaynağın mesajı iletmek istediği kişi veya kişilerdir (Taşoğlu, 2009).

Geri Bildirim: Kaynak tarafından kodlanan ve iletilen mesaja karşı oluşan reflekstir. Geri bildirim aynı zamanda iletişimin iki taraflı olduğunun göstergesidir (Kılbaş Köktaş, 2003).

Sosyal yaşamda insanlar için önemli konulardan biri olan iletişim, öğretme-öğrenme süreci içinde aynı öneme sahiptir (Çağlar ve Kılıç, 2011). Bireylerin kendilerini iyi ifade edebilmeleri ve karşısındaki insanları anlayabilmeleri için dinleme ve konuşma alışkanlığı kazanmış olmaları gerekir. Öğretmenlik mesleği bir iletişim mesleğidir ve etkili bir iletişim becerisine sahip olmak öğretmenlik mesleği için son derece kritik bir öneme sahiptir (Dilekman vd, 2008).

Araştırmada kullanılan etkili iletişim becerileri ölçeği 5 alt boyuttan meydana gelmektedir. Bunlar (Buluş, vd., 2017):

Egoyu Geliştirici Dil: İletişime geçilen kişinin kendisini yetersiz görmesine sebep olmadan, yeterliliklerini öne çıkarılarak eksikliklerinin dile getirilmesidir. Bu sayede kişiye eksik yönlerini geliştirebileceği hissettirilir (Whirter ve Voltan-Acar, 2002).

Etkin Katılımlı Dinleme: Etkin katılımlı dinleme becerisi dinlenen kişide önemsendiği duygusunu oluşturur. Bu sayede iletişim güven ortamı içerisinde gerçekleşir ve paylaşımlar doyurucu olur (Cüceloğlu, 2015).

Kendini Tanıma/Açma: Bu beceri kişinin kendi iradesi ile kendini açmasını ve şeffaflığını ifade eder (Buluş, vd., 2017).

Empati: Bu beceri karşıdaki kişinin öznel dünyasını dikkate alarak onu anlamaya çalışmaktır. Anlaşılan duygu ve düşüncelerin ona aktarılmasıdır (Buluş, vd., 2017).

Ben Dili: Ben dili hissedilen duyguların açıklanmasıdır. Ben dili kullanılırken suçlama, yargılama ve eleştiri yapılmaz. İletiler yorum içermez (Önder, 2003).

Landy'e (1990) göre örgüt iklimine etki eden faktörler örgütün amaçları, yapısı, sahip olduğu değerler, iletişim, çalışanların özellikleri ve ödüllendirme sistemi olarak sıralanabilir. Balcı (2013) örgüt iklimini örgüt içindeki birimler arasındaki etkileşim, eşgüdüm, çalışanların karara katılımı gibi örgüt içi yönetsel süreçler ve iletişim gibi tüm durumlar olarak tanımlamıştır. Yine Tutar (2016) örgüt ikliminin oluşmasında etkili faktörler arasında

örgütsel iletişimi de vurgulamıştır. Tüm bu tanımlamalardan hareketle okul ve kurumlarda etkili bir iletişimin olumlu bir örgüt iklimi oluşması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Okul ve kurumlarda oluşan olumlu iklimin de okul çalışanlarının verimlilik ve performanslarına katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu sebepten dolayı çalışmanın özellikle okul yöneticilerine okul içinde olumlu bir örgütsel iklim oluşturabilmeleri açısından yol göstereceği düşünülmektedir. Tüm bu veriler ışığında araştırmanın problem cümlesi “Öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel iklim arasındaki ilişki” olarak belirlenmiştir. Bu genel amaca dayalı olarak araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır:

- Öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel iklim arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Öğretmenlerin iletişim becerileri örgütsel iklimi yordamakta mıdır?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve veri analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel iklim arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Bu modelde amaç istatistiksel yöntemle iki veya daha fazla değişkenin ilişki derecesinin ölçülmesidir (Cresswell, 2020).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında İstanbul ili Kartal İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı devlet okullarında görev yapan 351 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntem ulaşılması kolay olan birimlerin seçildiği yöntemdir (Şen ve Yıldırım, 2021). Çalışmanın ekonomikliği açısından İstanbul ili Kartal ilçesi seçilmiştir. Araştırmanın çalışma grubuna ait veriler Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Veriler

Değişkenler	Gruplar	f	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	211	60,1
	Erkek	140	39,9
Medeni Durum	Evli	286	81,5
	Bekar	65	18,5
	1-5 yıl	30	8,5
Kıdem	6-10 yıl	66	18,8
	11-15 yıl	65	18,5
	16-20 yıl	66	18,8
	20 yıl ve üzeri	124	35,3
Yaş	20-30 yaş	34	9,7
	31-40 yaş	127	36,2
	41-50 yaş	129	36,8
Öğrenim Durumu	50 yaş ve üzeri	61	17,4
	Lisans	292	83,2
	Lisansüstü	59	16,8
Okul Türü	İlkokul	170	48,4
	Ortaokul	119	33,9
	Lise	62	17,7
Toplam		351	%100

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel iklim arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan bu çalışmada öğretmenlerin demografik özelliklerini belirlemek üzere hazırlanmış “*Kişisel bilgi formu*”, “*Etkili İletişim Becerileri Ölçeği*” ve “*Örgütsel İklim Ölçeği*” kullanılmıştır.

2.3.1. Etkili İletişim Becerileri Ölçeği

Buluş, Atan ve Sarıkaya (2017) tarafından geliştirilen ölçek toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, “Egoyu Geliştirici Dil” (6 madde), “Etkin Dinleme” (8 madde), “Kendini Tanıma-Kendini Açma” (5 madde), “Empati” (8 madde) ve “Ben Dilini Kullanma” (7 madde) olmak üzere toplam beş alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 170, alınabilecek en düşük puan ise 34’ tür. Ölçekteki 15,16,28,32 ve 33. maddeler ters maddedir. Seçenekler “Hiç Uygun Değil”, “Çok Az Uygun”, “Kısmen Uygun”, “Çoğunlukla Uygun” ve “Tamamen Uygun” seçenekleridir. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alfa katsayısı .70 ile .82 arasında değişmektedir. Araştırmada ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.924 olarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Örgütsel İklim Ölçeği

Örgütsel İklim Ölçeği Hoy ve Tarter (1997) tarafından ilköğretim okullarına göre geliştirilmiş olup Yılmaz ve Altınkurt (2013) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçek toplamda 39 madde ve altı alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin alt boyutlar; “Destekleyici Müdür Davranışları” (9 madde), “Emredici Müdür Davranışları” (7 madde), “Kısıtlayıcı Müdür Davranışları” (5 madde), “Samimi Öğretmen Davranışları” (7 madde), “İşbirlikçi Öğretmen Davranışları” (7 madde), “Umursamaz Öğretmen Davranışları” (4 madde) boyutlarından oluşmaktadır. Ölçekte bulunan 6. ve 29. maddeler ters maddelerdir. Araştırmada ölçeğin Cronbach’ s Alpha değeri 0.815 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Ölçekleri geliştiren, Türkçeye uyarlamasını yapan araştırmacılardan gerekli izinler alınmıştır. Veri toplama araçları araştırmacılar tarafından İstanbul ili Kartal ilçesinde görev yapmakta olan öğretmenlere uygulanmıştır. Ölçeklerin uygulanmasında gönüllülük esası dikkate alınmış olup, öğretmenlerin ölçekleri samimi bir şekilde yanıtlaması sağlanılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra ölçekten elde edilecek verilerin yalnızca ilgili araştırmada kullanılacağı ve gizlilik esası paylaşılmayacağı katılımcılara açıklanmıştır. Öğretmenlerin iletişim becerileri ile örgütsel iklim arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmış yine iletişim becerilerinin örgütsel iklimi yordama düzeyinin belirlenmesi amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. İletişim becerileri ve örgütsel iklim ölçeklerine ait standart sapmalar, ortalamalar, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2. Ortalama, Standart Sapma, Basıklık (Skewness) ve Çarpıklık (Kurtosis) Analizi

Boyut/Alt Boyut	N	X	Ss.	Skewness	Kurtosis
Egoyu Geliştirici Dil	351	3,98	,675	-,495	,351
Etkin Dinleme	351	4,32	,559	-1,101	1,376
Kendini Tanıma/Açma	351	3,78	,646	,107	-,756
Empati	351	3,98	,550	-,499	,956
Ben Dili Kullanımı	351	3,75	,524	-,114	-,387
Destekleyici Müdür Davranışı	351	2,76	,644	,028	-,343
Emredici Müdür Davranışı	351	2,48	,515	,683	,418
Kısıtlayıcı Müdür Davranışı	351	2,58	,530	,451	-,578
Samimi Öğretmen Davranışı	351	2,64	,505	,590	,047
İşbirlikçi Öğretmen Davranışı	351	2,80	,443	,386	-,178
Umursamaz Öğretmen Davranışı	351	2,26	,476	-,125	,753

Tablo 2’ de basıklık ve çarpıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında değiştiği görülmektedir. Bu sonuçlar neticesinde ölçeklere ait puanlar normal dağılım gösterdiğinden analizler parametrik testlerle yapılmıştır (George & Mallery, 2010).

3. Bulgular

Ölçeklerden elde edilen puanların ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 2’ de gösterilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde öğretmenler yöneticilerinin en fazla “Destekleyici Müdür Davranışları” ($\bar{X}=2.76$, $Ss=.644$) gösterdiklerini düşünmektedir. Öğretmenler meslektaşlarının en fazla “İşbirlikçi Öğretmen Davranışları” ($\bar{X}=2.80$, $Ss=.443$), en az “Umursamaz Öğretmen Davranışları” ($\bar{X}=2.26$, $Ss=.476$) sergilediklerini düşünmektedir. Öğretmenlerin iletişim becerileri “yüksek” düzeydedir. İletişim becerileri ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde “Etkin Dinleme” ($\bar{X}=4.32$, $Ss=.559$) alt boyutunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen bu değer “Tamamen Uygun” aralığındadır.

Tablo 3. Öğretmenlerin İletişim Becerileri ile Örgütsel İklim Arasındaki İlişki

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Destekleyici Müdür Davranışları	-										
Emredici Müdür Davranışları	.016	-									
Kısıtlayıcı Müdür Davranışları	-.189**	.370**	-								
Samimi Öğretmen Davranışları	.106*	.031	.081	-							
İşbirlikçi Öğretmen Davranışları	.339**	-.038	-.172**	.511**	-						
Umursamaz Öğretmen Davranışları	-.198**	.108*	.323**	-.066	-.248**	-					
Egoyu Geliştirici Dil	.304**	-.071	-.110*	.028	.268**	-.135**	-				
Etkin Dinleme	.176**	.076	.078	.199**	.284**	.017	.562**	-			
Kedini Tanıma	.151**	-.021	.105*	.060	.196**	.040	.414**	.448**	-		
Empati	.296**	.089	.107*	.107*	.284**	.027	.554**	.627**	.509**	-	
Ben Dili	.035	-.077	.067	.067	.198**	-.094	.574**	.444**	.489**	.485**	-

N=351, **P<.01

Korelasyon katsayıları mutlak değer olarak 0.00-0.30 arasında olması düşük düzeyde ilişki olduğu, 0.30-0.70 arasında olması orta ve 0.70-1.00 arasında olması ise yüksek düzeyde bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2020). Örgütsel iklim ölçeği alt boyutları ile iletişim becerileri ölçeğinin alt boyutları arasındaki korelasyon değerlerini incelediğimizde “İşbirlikçi Öğretmen Davranışları” ile Etkili İletişim Becerileri ölçeğinin tüm alt boyutları arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki vardır. En yüksek ilişki ise “Destekleyici Müdür Davranışları” ile “Egoyu Geliştirici Dil” arasında olduğu görülmektedir. “Umursamaz Öğretmen Davranışları” ile “Egoyu Geliştirici Dil” arasında ise düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 4’te iletişim becerilerinin örgütsel iklimin destekleyici müdür davranışları alt boyutunu yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 4. İletişim Becerilerinin Örgütsel İklimin Destekleyici Müdür Davranışları Alt Boyutunu Yordama Düzeyi

Bağımsız Değişken	B.lı D.	B	Std Hata	(β)	T	p	R	R ²	F	p
Sabit		1.676	.288		5.185	.000				
Egoyu Geliş. Dil	Destekleyici Müdür. Dav.	.316	.065	.322	4.829	.000				
Etkin_Dinleme		-.091	.078	-.079	-1.164	.245				
Kendini_Tanıma		.040	.061	.040	.656	.512	.402	.162	13.304	.000
Empati		.318	.082	.272	3.891	.000				
Ben_Dili_Kullan.		-.317	.078	-.258	-4.059	.000				

Tablo 4 incelendiğinde “Egoyu Geliştirici Dil” ve “Empati” örgütsel iklimin “Destekleyici Müdür Davranışları” alt boyutunu pozitif yönde anlamlı şekilde, “Ben Dil” örgütsel iklimin “Destekleyici Müdür Davranışları” alt boyutunu negatif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır (p<.05). İletişim becerileri yöneticilerin destekleyici müdür davranışları üzerindeki toplam varyansın %17’ sini açıklamaktadır.

Tablo 5’te iletişim becerilerinin örgütsel iklimin emredici müdür alt boyutunu yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 5. İletişim Becerilerinin Örgütsel İklimin Emredici Müdür Davranışlarını Alt Boyutunu Yordama Düzeyi

Bağımsız Değişken	B.lı D.	B	Std Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	p
Sabit		2.371	.246		9.651	.000				
Egoyu Geliş. Dil	Emredici Müdür Dav.	-.125	.056	-.160	-2.249	.025				
Etkin_Dinleme		.114	.067	.124	1.711	.088				
Kendini_Tanıma		-.038	.052	-.047	-.726	.468	.214	.046	3.305	.006
Empati		.165	.070	.176	2.364	.019				
Ben_Dili_Kullan.		-.105	.067	-.107	-1.575	.116				

Tablo 5 incelendiğinde “Egoyu Geliştirici Dil” örgütsel iklimin “Emredici Müdür Davranışları” alt boyutunu negatif yönde anlamlı şekilde, “Empati” örgütsel iklimin “Emredici Müdür Davranışları” alt boyutunu pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır (p<.05).

Tablo 6’ da iletişim becerilerini örgütsel iklimin kısıtlayıcı müdür davranışları alt boyutunu yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 6. İletişim Becerilerinin Örgütsel İklimin Kısıtlayıcı Müdür Davranışlarını Alt Boyutunu Yordama Düzeyi

Bağımsız Değişken	B.lı D.	B	Std Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	P
Sabit		2.099	.249		8.421	.000				
Egoyu Geliş. Dil	Kısıtlayıcı Müdür Dav.	-.261	.057	-.324	-4.609	.000				
Etkin_Dinleme		.091	.068	.096	1.341	.181				
Kendini_Tanıma		.067	.053	.081	1.264	.207	.268	.072	5.359	.000
Empati		.137	.071	.142	1.934	.054				
Ben_Dili_Kullan.		.088	.068	.087	1.304	.193				

Tablo 6 incelendiğinde “Egoyu Geliştirici Dil” örgütsel iklimin “Kısıtlayıcı Müdür Davranışları” alt boyutunu negatif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır (p<.05).

Tablo 7’ de iletişim becerilerinin örgütsel iklimin samimi öğretmen davranışları alt boyutunu yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 7. İletişim Becerilerinin Örgütsel İklimin Samimi Öğretmen Davranışlarını Alt Boyutunu Yordama Düzeyi

Bağımsız Değişken	B.lı D.	B	Std Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	P
Sabit		1.939	.214		8.056	.000				
Egoyu Geliş. Dil	Samimi Öğrt. Davranışları	-.102	.055	-.133	-1.877	.061				
Etkin_Dinleme		.239	.065	.234	3.657	.000				
Kendini_Tanıma		-.018	.051	-.023	-.353	.724	.225	.051	3.689	.003
Empati		.012	.068	.013	.179	.858				
Ben_Dili_Kullan.		.026	.065	.027	.405	.686				

Tablo 7 incelendiğinde “Etkin Dinleme” örgütsel iklimin “Samimi Öğretmen Davranışları” alt boyutunu pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır (p<.05)

Tablo 8’ de iletişim becerilerinin örgütsel iklimin işbirlikçi öğretmen davranışları alt boyutunu yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 8. İletişim Becerilerinin Örgütsel İklimin İşbirlikçi Öğretmen Davranışları Alt Boyutunu Yordama Düzeyi

Bağımsız Değişken	B.lı D.	B	Std Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	P
Sabit		1,637	.202		8.113	.000				
Egoyu Geliş. Dil	İşbirlikçi Öğrt. Dav.	.092	.046	.136	2.019	.044	.317	.101	9.669	.000
Etkin_Dinleme		.139	.051	.176	2.715	.007				
Kendini_Tanıma		.035	.042	.051	.829	.408				
Ben_Dili_Kullan.		.017	.055	.021	.316	.316				

Tablo 8 incelendiğinde “Egoyu Geliştirici Dil” ve “Etkin Dinleme” örgütsel iklimin “İşbirlikçi Öğretmen Davranışları” alt boyutunu pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır ($p < .05$). “İletişim becerileri”, “işbirlikçi öğretmen davranışları” üzerindeki toplam varyansın %10’ unu açıklamaktadır.

Tablo 9’ da iletişim becerilerinin örgütsel iklimin umursamaz öğretmen davranışlarını alt boyutunu yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi gösterilmiştir.

Tablo 9. İletişim Becerilerinin Örgütsel İklimin Umursamaz Öğretmen Davranışları Alt Boyutunu Yordama Düzeyi

Bağımsız Değişken	B.lı D.	B	Std Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	P
Sabit		2,343	.227		10.324	.000				
Egoyu Geliş. Dil	Umursamaz Öğrt. Dav.	-.157	.051	-.127	-3.048	.002	.217	.047	3.404	.005
Etkin_Dinleme		.070	.062	.082	1.138	.256				
Kendini_Tanıma		.070	.048	.094	1.450	.148				
Empati		.085	.064	.098	.1320	.188				
Ben_Dili_Kullan.		-.096	.062	-.106	-1.557	.120				

Tablo 9 incelendiğinde “Egoyu Geliştirici Dil” örgütsel iklimin “Umursamaz Öğretmen Davranışları” alt boyutunu negatif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır ($p < .05$).

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada “öğretmenlerin etkili iletişim becerileri” ile “örgütsel iklim” arasındaki ilişki incelenmiştir. Kartal ilçesinde görev yapan öğretmen algılarına göre, yöneticilerin en fazla “destekleyici müdür davranışları” sergiledikleri düşünülmektedirler. Bu sonuç yöneticilerin öğretmenleri dinlediğini, yapıcı eleştiriler yaptıklarını, yöneticiler ile öğretmenler arasında saygıya dayalı bir iletişim olduğunu ve yöneticilerin öğretmenler ile hem profesyonel hem de kişisel olarak ilgilendiklerini ortaya koymaktadır. Okar (2018) ve Bodur (2019) yapmış oldukları çalışmada öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin genellikle “destekleyici müdür davranışlarını” gösterdiklerini tespit etmiştir. Bu sonuç araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Öğretmenler meslektaşlarının en çok “işbirlikçi öğretmen” davranışı gösterdiklerini düşünmektedir. Bu durum öğretmenler arasındaki mesleki davranışlarını desteklediklerini ve öğretmenlerin birbirlerine yardımcı oldukları anlamına gelmektedir. Öğretmenlerin en düşük algılarının “umursamaz öğretmen” davranışı boyutunda olduğu görülmüştür. Depçe (2019) ve Gümüş Aslan (2019) çalışmalarında öğretmenlerin en yüksek algılarının “işbirlikçi öğretmen davranışı” boyutunda olduğunu, en düşük algılarının ise “umursamaz öğretmen davranışı” boyutunda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar çalışmada elde edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir. Öğretmen algılarına göre iletişim becerileri ölçeğinin alt boyutları incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip değişken “etkin dinleme” değişkenidir. Bu sonuç öğretmenlerin iletişim esnasında göz teması kurduklarını, karşısındakini anladığını belirten dönütler verdiklerini, karşısındakinin yüz ifadesi ve beden diline dikkat ettiklerini ayrıca söylenenlerin arkasındaki duyguları anlamaya çalıştıklarını ifade etmektedir. En düşük ortalamaya sahip değişken ise “ben dili” kullanımıdır. Bu veriler bize öğretmenlerin karşısındaki ile suçlama, eleştiri, yargılama yapmadan iletişim kurmaya, vermiş oldukları iletilerin yorum içerdiğine ve hissettikleri duyguları açıklamaya daha az özen gösterdiklerini ifade eder. İhtiyaroğlu (2018) ve Ünsal (2021) yapmış oldukları çalışmalarda en yüksek ortalamaya sahip değişkenin “etkin dinleme”, en düşük ortalamaya sahip değişkenin “ben dili” kullanımı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı şekilde Karaca (2018) ve Kalo Efe (2021) yapmış oldukları çalışmada “etkin dinleme” boyutunun yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre “egoyu geliştirici dil” ile “empati”, “destekleyici müdür davranışlarını” pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. “Egoyu geliştirici dil”, “emredici ve kısıtlayıcı müdür” davranışlarını negatif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. Bu sonuç öğretmenler yöneticilerinin olumlu özelliklerine ve performanslarına vurgu yaparak eksikliklerini dile getirmeleri durumunda yöneticilerinin katı ve sıkı yönetim sergilemedikleri ve öğretmenlere gereksiz kırtasiye işleri yüklemedikleri anlamına gelebilir. Başka bir bulguya göre “etkin dinleme”, “samimi öğretmen davranışlarını” pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. Bu sonuç öğretmenlerin iletişim esnasında karşısındakini önemseydiğini gösterir dönütler verdiklerini, aralarında güçlü, samimi ve yakın bir etkileşim olduğu, bu sayede sıkı bir arkadaşlık bağı olduğu ve sık sık bir araya geldikleri anlamına gelmektedir. “Egoyu geliştirici dil” ve “etkin dinleme” alt boyutlarının “işbirlikçi öğretmen davranışlarını” pozitif yönde anlamlı şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, öğretmenler iletişim sırasında meslektaşlarını önemseydiğini gösterir dönütler verdiklerinde ve meslektaşlarının zayıf ve eksik yönlerini, yeterliliklerini önceleyerek belirtmeleri durumunda aralarındaki iş birliğinin arttığını ve daha açık bir iletişim kurdukları şeklinde yorumlanabilir. “Egoyu geliştirici dil” alt boyutunun, “umursamaz öğretmen davranışlarını” negatif yönde anlamlı şekilde yordadığı görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin, meslektaşlarının kendisini yetersiz ve zayıf görmesine neden olmadan eksikliklerini dile getirdiklerinde meslektaşlarının veriminin artacağı anlamına gelebilir. Sonuç olarak öğretmenler, idareciler ve öğretmen arkadaşları ile etkili iletişim kurduklarında okul içinde olumlu bir iklim oluşacağı söylenebilir.

Kaynaklar

- Arslan, N.T. (2004). Örgütsel performansı belirleyici bir etmen olarak örgüt kültürü ve iklimi hakkında bir değerlendirme, *Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 203-228.
- Balcı, A. (2013). *Etkili okul geliştirme, kuram uygulama ve araştırma* (6.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Başaran, İ.E. (2000). *Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Umud Yayinevi.
- Bodur, E. (2019). *Yenilikçi okul ve örgüt iklimine ilişkin öğretmen görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Buluş, M., Atan, A. ve Sarıkaya (2017). Etkili iletişim becerileri: Bir kavramsal çerçeve önerisi ve ölçek geliştirme çalışması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2017, 9 (2), 575-590
- Büyüköztürk, Ş. (2020). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem
- Chen, C.J. and Huang, J.W. (2007). How organizational climate and structure affect knowledge management— The social interaction perspective. *International Journal of Information Management* 27, 104–118.
- Cherrington, DJ. (1994) *Organisational Behavior, The Management Individual and Organisational Performance*, Allynand Bacon Inc. Boston.
- Creswell, J. W. (2020). *Eğitim araştırmaları* (H. Ekşi, Çev. Ed.). İstanbul: Edam.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İletişim donanımları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağlar, İ. ve Kılıç, S. (2011). *Eğitim Fakülteleri İçin Genel İletişim* (2.Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demiray, U. (1994). *İletişim Ötesi İletişim*. Eskişehir: Turkuaz Kitabevi.
- Deniz, İ. (2003). *İletişim becerileri eğitiminin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin iletişim becerisi düzeylerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Depçe, M. (2019). *Beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile diğer branş öğretmenlerinin mobbing ve örgütsel iklim algısının incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Dilekman, M., Başçı, Z. ve Bektaş, F. (2010). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerileri. Atatürk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 223-231
- Dökmen, Ü. (2017). *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Remzi Yayıncılık.
- Ertekin, Y. (1978). *Örgüt İklimi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- George, D. and Mallery, M. (2010) SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update, 10th Edition, Pearson, Boston.
- Gümüüş, Aslan, A. (2019). *Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sinizm düzeyleri ile örgütsel iklim algıları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Gürüz, D. ve Eğinli, A. T. (2017); *Kişilerarası İletişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hoy, W. K., Tarter, C. J. ve Kottkamp, R. B. (1991). *Open schools / healthy schools: Measuring Organizational Climate*. Newbury Park: SAGE
- Hoy, W. K. ve Tarter, C. J. (1997). *The road to open and healthy schools: A handbook for change, elementary edition*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

- İhtiyaroğlu, N. (2018). Analysis of the predictive role of teachers' effective communication skills and motivation levels on classroom management profiles. *Journal of Education and e- Learning Research*, 6 (1), s.17-25.
- Jaw, B. S., & Liu, W. (2003). Promoting organizational learning and self-renewal in Taiwanese companies: The role of HRM. *Human Resource Management*, 42 (3), 223-241.
- Kalo, Efe, A. (2021). *Öğretmen algularına göre iletişim becerileri ve okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin öğretim ortamındaki kuşaklararası iklim üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Karaca, E. (2018). *Öğretmenlerin iletişim becerileri ile politik becerileri arasındaki ilişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Kılbaş Köktaş, Ş. (2003). *Sınıf Yönetimi* (1. Baskı). Adana: Nobel Tıp Kitabevi.
- Kıldış, Ç. (2019). *Özel okullarda Örgütsel İklim ve Örgütsel Politika Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Landy, F. J. (1990). Psychology of work behavior. Prentice-Hall Inc., California.
- Tanford, S. & Montgomery, R. (2015). The effects of social influence and cognitive dissonance on travel purchase decision. *Journal of Travel Research*, 54(5), 596- 610.
- Lewin, K., Lippitt, R. & White, R., K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *The Journal of Social Psychology*, 10 (2), 269-299
- Loukas, A. (2007). What is school climate. *Leadership Compass*, 5(1), 1-3.
- Loukas, A., Suzuki, R. & Horton, K.D. (2006) Examining School Connectedness as a mediator of school climate effects. *Journal of Research on Adolescence*, 16 (3), 491-502.
- Moran, E.T. & Vokwein, J.F. (1992). The Cultural Approach to the Formation of Organizational Climate, *Human Relations*, 45 (1).
- Okar, M. (2018). *Öğretmenlerin örgütsel iklim alguları ile değişime direnme tutumları arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Owens, R.G. (1970), *Organizational Behavior in School*. NY: Prentice-Hall.
- Önder, A. (2003). *Ailede iletişim: Konuşarak ve dinleyerek anlaşalım*. İstanbul: Morpa Kültür ve Yayınları
- Özkan, Mustafa (2010); *İnsan, İletişim ve Dil*. İstanbul: Akademik Kitaplar
- Samancı, S., (2006). *Örgütsel iklim ve örgütsel vatandaşlık*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Şen, S. ve Yıldırım, İ. (2021). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayıncılık: Ankara
- Taşoğlu, N.P. (2009). *Pazarlama İletişimi (Bütünleşik Bir Yaklaşım)*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Tutar, H. (2016). *Örgütsel davranış*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ünsal, Y. (2021). *Öğretmenlerin kişilik özellikleri ile etkili iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Vural, İ. (2012); *İletişim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Whirter, Mc. J. & Voltan-Acar, N. (2005). *Çocukla iletişim*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, K. ve Altinkurt, Y. (2013). Örgütsel iklim ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 1-11.
- Zhang, J., and Liu, Y. (2010). Organizational climate and its effects on organizational variables: An empirical study. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 189-201.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'nun 14.12.2021 tarih 2021/11 sayı ve 17926 karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNE YÖNELİK YAPILAN
ARAŞTIRMALARIN ANALİZİ: META-SENTEZ ÇALIŞMASI*

Analysis of Research on Preschool Science Education in Turkey: Meta-Synthesis Study

Selin YILDIZ¹ ve Raşit ZENGİN²

¹Dr., slnylddz@gmail.com, orcid.org/00000001-8134-0864

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü, Elazığ, rzengin@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1624-6406

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.01.2023

Kabul/Accepted:

28.08.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1232738

Anahtar Kelimeler

Fen Eğitimi, Çevre Eğitimi,
Meta-Sentez, Okul Öncesi
Eğitimi, STEM Eğitimi

Keywords

Science Education,
Environmental Education,
Meta-Synthesis, Preschool
Education, STEM Education

ÖZ

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönemde fen eğitimi alanına ilişkin 2017-2021 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan makalelerin mevcut durumunun meta-sentez yoluyla ortaya çıkarılmasıdır. İlgili alan yazın taranırken çalışmaya dahil edilme koşullarını belirlenmiştir. Yapılan taramalar sonucunda DergiPark veri tabanlarında dizinlenen 74 makaleye bu araştırma kapsamında irdelenmiştir. Bu makalelerin çözümlenmesi tematik içerik analizi (meta-sentez) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, okul öncesi fen eğitimi alanında yapılan araştırmaların çoğunlukla durumu belirleme amacı taşıdığını göstermektedir. İncelenen araştırmalar yönetsel olarak çoğu araştırmanın durum çalışması deseninde yürütüldüğü, bununla birlikte olgu bilim (fenomenoloji), tarama yöntemi ve doküman analizi gibi yöntemlerin de kullanıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçları incelendiğinde; fen öğretim sürecine ilişkin durum, fen eğitimine ilişkin genel durum, eksiklik/yetersizlik, olumlu etki, fen/bilim kavramlarına ilişkin durum, çevreye/doğaya ilişkin durum, okul öncesi programı/MEB okul öncesi eğitim etkinlik kitabı, algı, öz yeterlik ve etkinlik/modül geliştirme başlıklarına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu araştırmanın okul öncesi fen eğitimine yönelik çalışmaların derinlemesine incelenmesinin alan yazın açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal the current situation of the articles published in Turkey between the years 2017-2021 on the field of science education in the preschool period through meta-synthesis. While scanning the relevant literature, the conditions for inclusion in the study were determined. As a result of the scans, 74 articles that met the conditions for inclusion were examined within the scope of this research. The analysis of these articles was carried out through thematic content analysis (meta-synthesis) method. The results of the research show that the researches in the field of pre-school science education mostly aim to determine the situation. It was observed that most of the studies were conducted in the case study pattern methodologically, however, methods such as phenomenology, scanning method and document analysis were also used. When the results of the research were examined; situation regarding science teaching process, general situation regarding science education, deficiency/insufficiency, positive effect, situation regarding science/science concepts, situation regarding environment/nature, preschool program/MEB preschool education activity book, perception, self-efficacy and activity/ module development the subjects were mentioned. It is thought that this research is important in terms of literature, examining the studies on pre-school science education in depth.

Atf/Citation: Yıldız, S. ve Zengin, R. (2023). Türkiye’de Okul Öncesi Fen Eğitimine Yönelik Yapılan Araştırmaların Analizi: Meta-Sentez Çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1183-1197.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Selin YILDIZ, slnylddz@gmail.com

* Bu çalışma Prof. Dr. Raşit Zengin danışmanlığında yürütülen, Selin Yıldız’ın Doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Bireylerin bilişsel, fiziksel, dil, duygusal ve sosyal açıdan en hızlı geliştiği dönem okul öncesi dönemdir. Çocuklar dünyaya doğal bir keşfetme duygusu ve merak ve gelirler ve bu merak ve keşfetme duygusu okul öncesi dönemde üst düzeydedir (Durbin, Pickett ve Powell, 2011). Okul öncesi dönemdeki çocuklar, fen eğitimi için doğuştan gelen meraklarından yararlanılması gereken küçük bilim insanlarıdır (Eshach ve Fried 2005; Gopnik, Meltzoff ve Kuhl, 1999; Greenfield, 2017; Katz, 2010). Çocuklar bu dönemde fen ile tanışır ve fen kavramları zihinlerinde yer edinmeye başlarlar (Charlesworth ve Lind, 2010; Tu, 2006). “Gökyüzü, güneş, ay, ısı, sıcaklık, ağırlık, ses, çevre, çevre sorunları, canlılar ve birbiriyle olan ilişkileri” gibi hayata dair kavramlar, çocukların öğrendikleri ilk fen kavramlarıdır (Alisinanoğlu, Özbey ve Kahveci, 2015; Demir ve Şahin, 2015).

Çocukların okul öncesi dönemde edindiği ilk deneyimler son derece önemlidir ve ilerleyen yaşantıları için temel oluşturmaktadır (Aktaş Arnas, Aslan ve Günay Bilaloğlu, 2012; Alisinanoğlu ve Özbey, 2015; Çamlıbel Çakmak, 2014). Bu nedenle araştırmacılar ve eğitim uzmanları fen eğitiminin okul öncesi dönemde başlaması gerektiği konusunda hem fikirdirler (Eshach, ve Fried, 2005; Greenfield, 2017; National Science Teachers Association, 2014; Spektor-Levy, Baruch ve Mevarech, 2013; Watters, Diezmann, Grieshaber ve Davis, 2001). Çocuklara uygun ortamların sunulmasıyla fen ile ilgili olumlu yaşantılar elde ederek fene karşı olumlu tutum geliştirmeleri ve istek duymaları (Eshach ve Fried 2005; Gomes ve Fleer, 2019; Mantzicopoulos Patrick ve Samarapungavan, 2013; Oppermann, Brunner, Eccles, ve Anders, 2017), fen kavramlarını daha iyi anlamaları (Akerson, Weiland, ve Fouad, 2015; Hadzigeorgiou, 2015) ve bilimsel düşünme becerilerini kazanmaları açısından önemlidir (Aguilar ve Ferrándiz, 2016; Moomaw, 2012; Eshach ve Fried, 2005).

Okul öncesi dönemde fen etkinlikleri içerisinde çocukların sürece aktif olarak katılmaları, çocukların karşılaştırma, sınıflandırma, ilişkileri belirleme, gözlem ve çeşitli becerilerini geliştirmelerini sağlamaktadır (Ayvacı, Devocioğlu ve Yiğit, 2002; Önal ve Sarıbaş, 2019; Yıldız ve Zengin, 2021). Erken elde edilen deneyimler sonraki eğitim sonuçlarını etkilediğinden, küçük çocuklara araştırmaya dayalı fen öğrenme fırsatları sağlamak onların başarılarını, okuryazarlıklarını ve iş becerilerini olumlu yönde etkiler (Brenneman, Stevenson-Boyd ve Frede, 2009). Bu açıdan bakıldığında, özellikle okul öncesi dönemde fen eğitiminin ve fen eğitime dair çalışmaların geleceğimize yön verecek olan çocukların eğitime katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda alana ilişkin yayımlanan makalelerin analize tabi tutulması ve araştırmaya dair ihtiyaçların saptanması önemlidir. Bu noktada yapılan ilgili alan yazın incelendiğinde, Özen, Uyar ve Ormancı (2016), Türkiye’de 2010-2016 yılları arasında okul öncesi fen eğitimi üzerine yapılan araştırmaları analiz etmiştir. Güneş (2018), Türkiye’de okul öncesi bilim ve doğa eğitimi alanında son beş yılda (2013-2017) yapılan çalışmaların incelemesini gerçekleştirmiştir. Yılmaz Özen Uyar ve Sığırtmaç (2020), 2015-2019 Türkiye’de okul öncesi dönem fen eğitimi alanına dair yapılan nicel ve nitel araştırmaları irdelemiştir. Bilgi ve teknolojinin gelişmesi ve konuların güncellenmesi nedeniyle her yıl yapılan çalışma sayısındaki hızlı artış olmaktadır. Dolayısıyla araştırma eğilimleri değişebilmektedir. Okul öncesi dönemde fen eğitiminin önemi düşünüldüğünde gerçekleştirilen çalışmaların amaç, sonuç ve kullanılan yöntemler açısından genel olarak ayrıntılı incelenmesi araştırma eğilimlerinin belirlenmesi açısından çok önemlidir. Bu araştırma sonuçları literatürde yeni gerçekleştirilecek araştırmalara ışık tutacağı, yön gösterecektir. Dolayısıyla bu araştırmanın alan yazına katkısının önemli olacağı düşünülmektedir. Bu araştırma ile okul öncesi dönemde fen eğitimi alanına ilişkin 2017-2021 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan nitel makalelerin mevcut durumunun meta-sentez yoluyla ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin amaçları nasıl şekillenmektedir?
2. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerde seçilen araştırma desenleri nasıl şekillenmektedir?
3. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerde seçilen çalışma grupları nasıl şekillenmektedir?
4. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerde seçilen veri toplama araçları nasıl şekillenmektedir?
5. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerden elde edilen sonuçlar nasıl şekillenmektedir?

2. Yöntem

2.1 Araştırma Deseni

Okul öncesi fen eğitiminde yayımlanan makaleleri incelemeyi amaçlayan bu araştırma tematik içerik analizi (meta-sentez) yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Tematik içerik analizi (Meta-sentez); bir konuya dair yapılan araştırmaların tema ya da ana şablonlar (matrix/template) meydana getirerek eleştirel bir göz ile irdelenmesi ve yorumlanmasını içeren araştırma yöntemidir. Bu sayede bütünsel bir bakış açısıyla araştırma konusu üzerindeki eğilimlerin sergilenmesine ve öncelikli alanların belirlenmesi sağlanabilir (Au, 2007; Çalık ve Sözbilir, 2014; Polat ve Ay, 2016). Meta-sentez araştırmaları bir alanda yapılmış nitel çalışmaların yine nitel bir anlayışla ele alınıp, benzer ve farklı yönlerinin kıyaslanarak incelenmesini içermektedir (Çalık ve Sözbilir, 2014; Bağ ve Çalık, 2017). Bu çalışmada, okul öncesi fen eğitimi alanındaki araştırmaların belirli temalar altında incelenmesi yoluyla benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması ve eğilimlerin belirlenmesine odaklanıldığından tematik analiz yöntemi tercih edilmiştir.

2.2 Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönemde fen eğitimi alanına ilişkin 2017-2021 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan makalelerin mevcut durumunun meta-sentez yoluyla ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırma verilerini oluşturacak makalelerin belirlenmesinde aşağıdaki safhalar izlenmiştir:

1. Okul öncesi dönemde fen eğitimine ilişkin makalelere erişilebilecek anahtar kelimeler belirlenmiştir. Anahtar kelimeler “*okul öncesi+fen eğitimi, okul öncesi+STEM, okul öncesi+çevre, erken çocukluk+fen eğitimi, erken çocukluk+STEM, erken çocukluk+çevre*” şeklinde belirlenmiştir.
2. Araştırmaya dâhil edilecek makaleler DergiPark veri tabanlarında dizinlenen, eğitim ve eğitim araştırmaları alanında makale yayımlayan dergilerden seçilmiştir.
3. Tarama neticesinde elde edilen makalelerin 2017-2021 yılları arasında olmasına dikkat edilmiştir.
4. Bu çalışmada sadece nitel araştırma yöntemini kullanan makaleler irdelenmiştir. Nicel ve karma yöntemin benimsendiği makaleler bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.
5. Bu işlemlerin ardından elde edilen 74 makale ile araştırma yürütülmüştür.

2.3 Verilerin Analizi

Bu araştırma kapsamında, okul öncesi dönemde fen eğitimine ilişkin olarak 2017-2021 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan makalelerin derinlemesine amaçlandığından içerik analizi ve betimsel analiz tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, 2017-2021 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan alınan makalelerin analizinde kullanılmak üzere bir matris oluşturularak tüm makaleler iki araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı oluşturulan kod, kategori ve temalar toplantı yapılarak görüş ayrılığı olan noktalarda görüş birliğine varılmıştır. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde değerlerinden faydalanılarak sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu başlık altında araştırmaya dair bulgular her araştırma sorusuna ilişkin olarak verilmiştir. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin amaçlarına ilişkin bulgulara “Tablo 1’de” yer verilmektedir.

Tablo 1. Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi Alanında Yayımlanan Makalelerin Amaçlarına İlişkin Bulgular

Tema	Kategori	Kod	f	f	%	f	%
Durum Belirleme	Fen Eğitimi İlişkin Durum Belirleme	Sınıflardaki fen eğitimi uygulamaları incelemek	7	31	41.9	66	89.19
		Fen eğitimi ile ilgili algıları/görüşleri incelemek	7				
		Fen merkezleri ile ilgili görüşleri incelemek	3				
		Fen öğretimine yönelik pedagojik alan bilgisini keşfetmek	2				
		Okul öncesi fen eğitimi alanına ilişkin Türkiye’de yapılmış olan araştırmaları incelemek	2				
		Etkinlik kitaplarını beceriler açısından incelemek	2				
		Bilimin doğası hakkındaki görüşleri incelemek	1				
		Teknoloji destekli fen etkinlikleri hakkındaki görüşleri belirlemek	1				

	Okul öncesi dönemde fen eğitiminin uygulanabilirliğine dair görüşleri belirlemek	1				
	Fen öğretimine yönelik alan bilgileri araştırmak	1				
	Erken çocuklukta cinsel gelişime ilişkin görüşleri incelemek	1				
	Planetaryumun okul öncesi fen eğitiminde kullanılabilirliğini incelemek	1				
	Fen bilimleri dersi sınav kaygısını incelemek	1				
	Resimli çocuk kitaplarını bilimsel süreç becerileri açısından incelemek	1				
Fen Kavramlarına İlişkin Durum Belirleme	Çocuk kitaplarının/dergilerin-/etkinlik kitapların fen kavramları açısından incelemek	5	17	22.77		
	Fen kavramlarına yönelik metaforik algıları incelemek	4				
	Fen kavramına ilişkin bilgileri ortaya koymak	4				
	Çizgi filmlerde kullanılan bilimsel ifadelerin bilimsel kavramları incelemek	1				
	Fen kavramlarının nasıl öğretilmesi gerektiği ile ilgili görüşleri incelemek	1				
	Diyalogların fen kavramların öğrenmelerindeki rolünü incelemek	1				
	Bilim insanı algıları belirlemek	1				
Çevre/Doğaya İlişkin Durum Belirleme-	Çevresel davranış/farkındalığı incelemek	5	14	18.9		
	Çocuk kitaplarında ki temel çevre/doğa/ kavramlarını incelemek	3				
	Çocuklarının doğayı nasıl algıladıklarını belirlemek	1				
	Çevresel farkındalığı geliştirmek için yaratıcı drama yöntemini kullanım durumlarını incelemek	1				
	Doğal ve artık materyaller hakkındaki görüşleri incelemek	1				
	Çizgi filmlerin çevre problemleri ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirmek	1				
	Programı çevre eğitimi açısından incelemek	1				
	Çocuk kitaplarında bulunan hayvanların neler olduğunu tespit etmek	1				
STEM/STEAM Eğitiminin İlişkin Durum Belirleme	STEM yaklaşımı hakkındaki görüşleri belirlemek	1	4	5.4		
	STEM eğitiminin okul öncesi dönemde uygulanabilirliğini incelemek	1				
	Programı 21. yüzyıl becerileri ve STEAM eğitimi açısından incelemek	1				
	Okul öncesinde STEM ve STEAM eğitimi uygulamalarına ilişkin olarak yapılan araştırmaları incelemek	1				
Öğrenme Ortamlarının Etkisine İlişkin Görüşler	STEM eğitiminin etkilerini belirlemek.	2	4	5.4	7	9.46
	STEM etkinlikleri boyunca kullandıkları bilimsel süreç becerilerini belirlemek.	1				
	Öğretmen adaylarının hazırladıkları STEM etkinliklerini değerlendirmek	1				
		1	1	1.35		
	Bilimsel Kavramları İçselleştirmesi					
	Grafik kullanımının öğretmen adaylarının bilimsel kavramları içselleştirmesini nasıl kolaylaştırdığını incelemek	1	1	1.35		
		1	1	1.35		
Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Etkileri						
Okul dışı öğrenme ortamlarının etkileri hakkında görüşleri incelemek	1	1	1.35	2	2.7	
Materyal Geliştirme ve Modül Geliştirme	Modülün, mühendislik tasarım sürecine göre nitelikli olup olmadığının değerlendirilmesini sağlamak görüşleri incelemek	1	1	1.35	2	2.7

Etkinlik Geliştirme	Okul öncesinde fen, matematik ve sanat etkinliklerini doğa temelli (doğayı ve doğal malzemeleri kullanarak) hazırlayabilmeleri için uygulamalı bir eğitim programı düzenlenmesi	1	1	1.35
	Toplam	74	74	100 74 100

Tablo 1 incelendiğinde okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin amaçlarının 3 tema altında toplandığı gözlemlenmektedir. Bunlar, durum belirleme (f=66, %89.19), öğrenme ortamlarının etkisine ilişkin görüşler (f=7, %9.46), materyal geliştirme ve değerlendirme (f=2, %2.7) temalarıdır. Yayımlanan makalelerin sıklıkla, sınıflardaki fen eğitimi uygulamalarını, fen eğitimi ile ilgili algıların/görüşlerini, fen merkezleri ile ilgili görüşlerini, çocuk kitaplarının/dergilerin-/etkinlik kitapların fen kavramları açısından, fen kavramlarına yönelik metaforik algıları, çevresel davranış/farkındalığı, çocuk kitaplarında ki temel çevre/doğa/kavramları incelemek amaçları üzerinde durulmuştur.

Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin araştırma desenlerine ilişkin bulgulara “Tablo 2’de” yer verilmektedir.

Tablo 2. Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi Alanında Yayımlanan Makalelerin Araştırma Desenlerine İlişkin Bulgular

Tema	Kod	f	%	f	%
Desen belirtilmiş	Durum Çalışması	34	45.94	65	87.84
	Fenomenoloji	10	13.51		
	Doküman Analizi/İncelemesi	8	10.81		
	İçerik Analizi	5	6.75		
	Tarama	3	4.05		
	Meta-Sentez	2	2.7		
	Betimsel	1	1.35		
	Sanat Temelli	1	1.35		
	Etnografya	1	1.35		
Desen belirtilmemiş	Belirtilmemiş (Nitel)	9	12.16	9	12.16
Toplam		74	100	74	10

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaların desen belirtilmiş ve desen belirtilmemiş olmak üzere iki tema altında toplandığı görülmektedir. Araştırmaların %87.84’ün de desen belirtildiği, %12.16’sında ise desen belirtilmediği gözlemlenmektedir. İncelenen araştırmaların %45.94’ü durum çalışması, %13.51’i fenomenoloji, %10.81’i doküman analizi/inceleme, %6.75’i içerik analizi, %4.05’i tarama, %2.7’si meta-sentez, %1.35’i betimsel, %1.35’i sanat temelli ve %1.35’i etnografya desenlerinde yürütüldüğü görülmektedir. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin veri toplama araçlarına ilişkin bulgulara “Tablo 3’te” yer verilmektedir.

Tablo 3’e göre, incelenen araştırmalarda 18 farklı veri toplama aracı kullanıldığı görülmektedir. incelenen araştırmalarda veri toplama aracı olarak; %22.4’ünde görüşme formu, %17.77’sinde görüşme/mülakat, %6.66’sında gözlem formları/ notları, %5.55’inde açık uçlu soru, %4.44’ünde resim, %4.44’ünde etkinlik/ ders planı, %4.44’ünde metafor cümlesi, %4.44’ünde künye/sınıflandırma formu, %4.44’ünde gözlem tekniği, %3.33’ünde doküman (makale, kitap, program), %3.33’ünde video, %3.33’ünde değerlendirme formu, %1.11’inde anket, %1.11’inde günce, %1.11’inde analiz formu, %1.11’inde kontrol listesi, %1.11’inde rubrik ve %1.11’inde ise matris kullanılmıştır. Ayrıca araştırmaların % 6.66’sında veri toplama aracının belirtilmediği görülmektedir. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin çalışma gruplarına ilişkin bulgulara “Tablo 4’de” yer verilmektedir.

Tablo 3. Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi Alanında Yayımlanan Makalelerin Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

Tema	Kod	f	%	f	%
Veri toplama aracı belirtilmiş	Görüşme Formu	22	24.44	84	93.34
	Görüşme/Mülakat	16	17.77		
	Gözlem Formları/ Notları	6	6.66		
	Açık Uçlu Soru	5	5.55		
	Resim	4	4.44		
	Etkinlik/ Ders Planı	4	4.44		
	Metafor Cümlesi	4	4.44		
	Künye/Sınıflandırma Formu	4	4.44		
	Gözlem Tekniği	4	4.44		
	Doküman (makale, kitap, program)	3	3.33		
	Video	3	3.33		
	Değerlendirme formu	3	3.33		
	Anket	1	1.11		
	Günce	1	1.11		
	Analiz formu	1	1.11		
	Kontrol Listesi	1	1.11		
	Rubrik	1	1.11		
	Matris	1	...1.11		
	Veri toplama aracı belirtilmemiş		6		
Toplam		90	100	90	100

Tablo 4. Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi Alanında Yayımlanan Makalelerin Çalışma Gruplarına İlişkin Bulgular

Çalışma Grubu	f	%
Okul Öncesi Öğretmeni	25	33.33
Okul Öncesi Çocukları	16	22.66
Okul Öncesi Öğretmen Adayları	15	20.27
Doküman (MEB etkinlik kitabı, çizgi film, kitap, makale)	15	20.27
Ebeveyn	3	4.05
Toplam	74	100

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaların % 33.33'ünü okul öncesi öğretmenleri, %22.66'sını okul öncesi çocukları, % 20.27'si okul öncesi öğretmen adayları, % 20.27'si doküman (MEB etkinlik kitabı, çizgi film, kitap, makale), % 4.05'i ebeveynler ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin sonuçlarına ilişkin bulgulara "Tablo 5'de" yer verilmektedir.

Tablo 5. Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi Alanında Yayımlanan Makalelerin Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Tema	Kod	f	f	%
Fen öğretim sürecine ilişkin durum	Fen etkinlikleri sırasında en çok deney ve gözleme dayalı etkinlikler kullanılmaktadır.	8	25	20.66
	Öğretmenler fen etkinliklerine sadece haftada bir gün yer vermektedir.	4		
	Öğretmenler, fen uygulamalarını planlarken; öncelikle yaş seviyesine ve gelişim seviyelerine uygunluğunu dikkate almaktadır	3		
	Fen etkinlikleri sırasında günlük yaşamla ve doğayla ilişkin konuları tercih edilmektedir.	1		
	Fen etkinlikleri sırasında en çok oyun, deney ve drama kullanılmaktadır.	1		
	Öğretmenlere göre fen eğitimini etkinliklerin öğrenci merkezli olması gerekir.	1		
	Etkinlik içeriğine karar verirken çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alınmaktadır.	1		
	Değerlendirme sürecinde çocukların öğrenmelerine ve sonuç çıkartabilmelerine önem verilmektedir.	1		
	Öğretmenlerin etkinler sırasındaki rolü temel bilimsel süreç becerilerini kazandırmaktır.	1		
	Kitap ve dergi kullanarak aktivite yapma çalışmaları en çok tercih edilmektedir.	1		
	Sınıflardaki bilim merkezlerini yaparak yaşayarak öğrenme ve yaşamsal olaylıların somutlaştığı bir mekân olarak görülmektedir.	1		
	Öğretmenler ders içeriği hazırlarken en çok internetten yararlanmaktadır.	1		

	Planetaryum okul öncesi fen eğitimi kapsamında kullanılabilir.	1			
Fen eğitimine ilişkin genel durum	Öğretmenler fen eğitiminin okul öncesi dönemde başlamasının önemine inanmaktadır	4	17	14.05	
	Öğretmenlere göre erken çocuklukta fen etkinlikleri yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlar.	2			
	Öğretmenlerin çoğu fen eğitimi standartlarının olması konusunda olumlu görüşe sahiptir.	1			
	Çocuklar fen etkinliklerini sevmektedir.	1			
	Öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın fen eğitimine ilişkin uygulamalarından memnun değildir.	1			
	Fen eğitimi ile ilgili kavramların öğretimine yer verilmektedir.	1			
	Öğretmenlerin fen eğitimi alanını sevdiği ve ilgi duydukları belirlenmiştir.	1			
	Öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin motivasyon düşüklüğü olduğu belirlenmiştir.	1			
	STEM/STEAM eğitiminin ulusal ve uluslararası alan yazında alınan yeni araştırma alanıdır.	1			
	Okul öncesi fen eğitimi alanında yapılan araştırmalar çoğunlukla mevcut durumu belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca araştırmacılar tarafından sunulan önerilerde geniş kapsamlı, farklı yöntem ve kavramların yer aldığı çalışmalara yönelmek gerektiği belirtilmiştir	1			
	Çalışmaların genel sonuçları çocukların astronomi zihinsel modellerinin somut kavramlardan oluşmaktadır.	1			
	Ebeveynlerin fen eğitiminin yaparak öğrenmeyi sağladığını düşündükleri için okul öncesi yıllarda fen eğitimine ağırlık vermektedir.	1			
	Öğretmen adaylarına göre okul/sınıf dışı ortamların gelişimsel olarak çocuğu olumlu yönde etkilemektedir.	1			
	Eksiklik/ Yetersizlik	Öğretmenler materyal ve laboratuvar konusunda eksikliklerin bulunduğunu ifade etmiştir.	4	17	14.05
		Öğretmenler fen eğitimi konusunda yeterli bilgiye sahip değildir.	2		
Öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin aldıkları eğitim yetersizdir.		2			
Öğretmen adaylarının modeller ve fen eğitiminde kullanımına yönelik anlayışları yeterli değildir.		1			
Fen etkinliği sırasında bilimsel sorularına dikkat eden okul öncesi öğretmen sayısının oldukça azdır.		1			
Çocuklarının astronomi konusunda bilgi eksikliklerinin bulunmaktadır.		1			
Çocukluk döneminde canlılık kavramı bilimsel anlamda yanlış/eksik olarak öğrenilebilmektedir.		1			
Öğretmenlerin STEM eğitimi hakkında bilgi sahibi olmadıkları, yöntem olarak tanımadıkları sonucuna varıldı.		1			
Okullardaki fen merkezleri, bu dersin içeriği açısından yetersizdir.		1			
Resimli çocuk kitaplarında bilimsel süreç becerileri yetersizdir.		1			
Öğretmenlerin cinsel eğitim konusunda özellikle cinsel ihmal ve istismar durumu hakkında bilgi eksiklikleri bulunmaktadır.		1			
Öğretmen adayları bilimin doğasına ilişkin yetersiz bilgiye sahiptir.	1				
Olumlu etki	STEM etkinlikleri mühendislik düşüncesini/mühendislik tasarımı becerisini geliştirmede etkilidir.	2	15	12.40	
	Grafik kullanımı bilimsel kavramları anlamalarını kolaylaştırmaktadır.	1			
	Diyaloglar çocukların etkinliklere katılımı teşvik eder ve kavram öğrenimini destekler.	1			
	Etkinlikler sırasında çocukların problem çözme, işbirliği, iletişim kurma ve yaratıcı düşünme becerilerini kullandığı gözlemlenmektedir.	1			
	Çocuklar STEM etkinlikleri sırasında mühendislik düşüncesini bilim süreç becerilerinin dışında kullandıklarını ortaya koymuştur.	1			
	Öğretmenlere göre fen etkinlikleri çocukların bilimsel süreç becerilerini destekler.	1			
	Doğal ve artık materyalleri en çok sanat etkinliklerinde kullandıkları, çocukların yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini geliştirir.	1			
	STEM etkinliklerinin ardından çocuklar bilimi bir etkinlik alanı olarak kabul etmiş ve bilime yönelik motivasyonlarında olumlu değişiklikler olmuştur.	1			
	STEM eğitiminin çocukların iletişim kurma, sosyalleşme, farklı bakış açıları geliştirme, üretmeye yönelik motivasyon sağlama, olumlu tutumlar gösterme ve özgüveni artırma gibi farklı becerileri kazanmalarını sağlar.	1			
	Çocuklar astronomi kavramlarına karşı ilgilidir.	1			
	AG teknolojisi çocukların dikkatini çekmek için etkili bir araçtır.	1			
	Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrenciye yaparak-yaşayarak ve kalıcı öğrenme sağladığını, soyut bilgileri somutlaştırdığını ve öğrencilerin gelişimlerine olumlu katkıları vardır.	1			
	Suya ilişkin çeşitli etkinliklerin çocukların su bilinci geliştirmesine olumlu etkileri olduğu saptanmıştır.	1			
Ebeveynler, fen uygulamalarının çocuklarda bilişsel yönden olumlu etkileri olduğunu	1				

	söylemiştir.			
Fen/bilim kavramlarına ilişkin durum	İncelenen çizgi filmlerde/kitaplarda bilimsel kavram çeşidinin oldukça azdır.	2	11	9.09
	Çocukların astronomi kavramlarına dair bilimsel ve bilimsel olmayan bilgileri mevcuttur.	2		
	Resimli öykü kitaplarında biyoloji en çok kullanılan alandır.	1		
	Çocukların ışık ve ışık kirliliği kavramına ilişkin olarak kısıtlı bilgiye sahip oldukları belirlenmiştir.	1		
	Aile ilgisi kavram gelişiminde etkili bir faktördür.	1		
	Resimli hikâye kitaplarında yaşam bilimi, fiziksel bilimler ile dünya ve uzay bilimlerine ilişkin kavramlara yer verilmektedir.	1		
	Kitaplarda toplam birçok hayvan kavramı yer almaktadır.	1		
	Çocukların bilim insanı olarak çeşitli amaçlara yönelik yapmak istediklerinin daha çok cihaz temasında yoğunlaştığı ve bu temaya ait robot kavramının da diğer kavramlara göre daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir.	1		
	Öğretmen adaylarının FeTeMM bazı kavram yanılgılarına sahiptir.	1		
	Çevreye/Doğaya ilişkin Durum	STEM eğitiminin özellikleri hakkında öğretmenin rehber olması, aktif katılımın sağlanması, grup çalışmasını içermesi, beyin fırtınasının kullanılması, disiplinler arası uyum ve bağlantı, günlük hayattaki malzemelerin kullanılması gibi zihinsel modellere sahip olduğu belirlenmiştir.	1	9
Meraklı minik dergisinde fen kavramlarına yer verildiği görülmektedir.		1		
Öğretmen adaylarının bilimin doğasına ilişkin kavram yanılgıları mevcuttur.		1		
Kitaplardaki çocuk kahramanların hayvan, bitki, su, toprak, gökyüzü, hava ve doğa olayları ile etkileşimde bulunmaktadır.		1		
Öğretmen adayları geri dönüşüm konusunda duyarlı ve isteklidir.		1		
Çocuklara göre; doğa, bitki ve hayvanların bulunduğu, insan yaşamının dışında, uzakta bir ortamdır.		1		
Çocukların çevre kirliliğine yönelik çizdikleri resimlerde nesne, insan, araç, mekan, sembol, hayvan, besin maddesi, durum göstergelerini kullandıkları görülmektedir.		1		
Öğretmen adayları çevre ile ilişkili konulara yer verdikleri ve canlandırma aşamasında dramatik durum bileşenlerini dikkate almaktadır.		1		
Öğretmen adayları konu seçiminde çevre kirliliği ve nesli tükenen hayvanlar ile sınırlı kalmaktadır.		1		
Okul Öncesi Programı/MEB Etkinlik Kitabı		Programda 21. yüzyıl becerilerinden karakter özellikleri ve yetkinlik becerisine yer verilmiştir.	1	9
	Ancak diğer beceriler konusunda yetersizdir.			
	Etkinlik kitabında bulunan fen etkinliklerinin kazanım ve göstergelerinde çocukların “gözlem” becerilerine yer verilirken diğer bilimsel süreç becerilerine çok az yer verilmiştir.	1		
	Programlardaki kazanımların oranları çevre eğitimi açısından yetersizdir.	1		
	Öğretmenler programdaki astronomi etkinliklerini yetersiz bulmaktadır.	1		
	Programdaki etkinliklerin geliştirilmesine gereksinim duyulduğunu göstermektedir.	1		
	Programlarda öz bakım alanı diğer gelişim alanlarına oranla ihmal edilmiştir.	1		
	Programda fen eğitimi yeterli değildir.	1		
	Program mühendislik ve tasarım konusunda hiçbir içeriğe sahip değildir.	1		
Program okul dışı ortamların kullanımına öğretmenleri yeterince teşvik etmemektedir.	1			
Algı	Öğretmen adaylarının biyolojiye alanına dair algıları fizik ve kimya alanlarına dair algılarından daha olumludur.	1	8	6.61
	Erkek çocukları kendilerini vahşi hayvana, kız çocuklarının ise kendilerini evcil hayvana benzetir.	1		
	Öğretmen adaylarının bilim insanı algıları olumlu yönde ve gelenekseldir.	1		
	Öğretmen adayları fene karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir.	1		
	Çocuklarının/öğretmen adaylarının geri dönüşüm/çevre sorunu kavramı hakkındaki algıları sınırlıdır.	3		
Doğadaki temel ilişkiler hakkında yeterli bir algı düzeyinde bulunmayan çocuklar, daha çok nesne odaklı bir doğa anlayışına sahiptirler.	1			
Öz yeterlik	Fen eğitimine ilişkin ders içeriği hazırlama konusunda kendilerini yetersiz hissetmektedir.	2	6	4.96
	Öğretmen adayları fen eğitiminin gerekliliğine inanmalarına karşın, kendilerine güvenmemektedir.	1		
	Öğretmen adaylarının daha önceki eğitim hayatlarında ki öğretmenlerinin öğretmen adaylarının fen öz yeterliklerini olumsuz yönde etkiledikleri saptanmıştır.	1		
	Öğretmenler, fen eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin kullanılmasına ilişkin kendilerini yeterli/kısmen yeterli olarak görmektedir.	1		
	Öğretmenler, fen öğretimini planlama ve uygulama konusunda pedagojik açıdan yeterli hissetmektedirler.	1		

Etkinlik/Modül Geliştirme	Öğretmen adaylarının hazırladıkları STEM modülleri/etkinlikleri birçok STEM analiz kriterini içermektedir	2	4	3.31	
	Öğretmen adaylarının STEM etkinliği hazırlamada kaynak olarak interneti tercih ettikleri	1			
	Doğayı ve doğal malzemeleri kullanarak çok çeşitli etkinlikler hazırlamışlardır.	1			
Toplam			121	121	100

Tablo 5 incelendiğinde araştırma sonuçlarının fen öğretim sürecine ilişkin durum (f=25,%20.66), fen eğitimine ilişkin genel durum (f=17, %14.05), eksiklik/yetersizlik (f=17, %14.05), olumlu etki (f=15, %12.40), fen/bilim kavramlarına ilişkin durum (f=11, %9.09), çevreye/doğaya ilişkin durum (f=9, %7.43), okul öncesi programı/MEB okul öncesi eğitim etkinlik kitabı (f=9, %7.43), algı (f=8, %6.61), öz yeterlik (f=6, %4.96), etkinlik/modül geliştirme(f=4, %3.31), olmak üzere 10 tema altında toplandığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarının fen etkinlikleri sırasında en çok deney ve gözleme dayalı etkinlikler kullanıldığına, fen etkinliklerine sadece haftada bir gün yer verildiğine, planlarken; öncelikle yaş seviyesine ve gelişim seviyelerine uygunluğunu dikkate alındığına vurgu yaptığı görülmektedir. Ayrıca incelenen araştırmalar; öğretmenlerin, fen eğitiminin okul öncesi dönemde başlamasının önemine inandığı, materyal ve laboratuvar konusunda eksikliklerin bulunduğu sonuçları üstünde durmaktadır.

4. Sonuç ve Tartışma

Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin amaçlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; durum belirleme, öğrenme ortamlarının etkisi ve materyal geliştirme ve değerlendirmeye dair çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Araştırmaların sıklıkla sınıflardaki fen eğitimi uygulamaları incelemek (Akcanca, Gürler ve Alkan, 2017; Alabay, 2017; Babaroğlu, ve Metwalley, 2018; Tahan ve Uçar, 2017; Ültay, Ültay ve Çilingir, 2018, Yıldız ve Tükel, 2018), fen eğitimi ile ilgili algıları/görüşleri incelemek (Bişkin ve Güven, 2021; Dağlı ve Dağlıoğlu, 2020; Kılıç, Ünsal ve Yorulmaz 2020; Ocak ve Korkmaz, 2018; Okur ve Akçay, 2021; Simsar ve Doğan, 2019; Simsar ve Davidson, 2020; Yenilmez Türkoğlu, 2017), fen merkezleri ile ilgili görüşleri incelemek (Akman, Gangal, ve Kardeş, 2017; Orhan, 2019; Simsar, Doğan, ve Yalçın, 2017), çocuk kitaplarını/dergilerini/etkinlik kitaplarını fen kavramları açısından incelemek (Aksüt, 2021; Alptekin, 2018; Kartal ve Güner, 2017; Kılıç, Değirmenci, Ünsal, ve Uyanık Balat, 2017) fen kavramlarına yönelik metaforik algıları incelemek (Ayvacı, Bülbül, Özbek, ve Ünal, 2018; Bartan, 2019; Harman ve Çökelez, 2017; Kızıldaş, Halmatov ve Ertör, 2017), fen kavramına ilişkin bilgileri ortaya koymak (Çakır ve Uludağ, 2019; Küçük ve Laçin Şimşek, 2017; Onbaşılı ve Kabadayı, 2019; Tulum ve Öztürk, 2021), çevresel davranış/farkındalığı belirlemek (Kartal ve Ada, 2020; Saz, Osmanpehlivan, Demir ve Bay, 2020; Simsar ve Davidson, 2020; Taş, Keleş ve Aslan, 2020; Ursavaş ve Aytar, 2018) ve çocuk kitaplarında ki temel çevre/doğa/ kavramlarını (Çabuk, Baş ve Teke, 2017; Tozduman Yaralı ve Didin, 2018; Yağmur ve Aytan, 2019) incelemektir. Araştırmaların büyük bir çoğunluğu mevcut durumu ortaya koymak üzere gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra öğrenme ortamlarının etkisi (Çakır ve Yalçın, 2020; Çiftçi ve Topçu, 2021; Daş, Aslan, ve Yadigaroğlu, 2021; Koyunlu Ünlü, ve Dere, 2018; Saçkes ve Trundle, 2017) ve materyal geliştirme ve değerlendirmeye (Akarsu, Okur-Akçay ve Öcal, 2021; Temiz, ve Karaaslan Semiz, 2019) ilişkin çalışmaların da olduğu ancak bu çalışmaların daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Alan yazında ki araştırmalar incelendiğinde bu sonucu destekler çalışmaların olduğu görülmektedir (Özen, Uyar ve Ormancı, 2016; Yılmaz Özen Uyar ve Sığırtmaç, 2020). Alan yazında ihtiyaçların belirlenmesi adına mevcut durumun belirlenmesi gerektiğini savunan araştırmalar bulunmaktadır (Şahin, 2006). Bu noktada gerçekleştirilen araştırmaların ihtiyaç belirlenmesi adına önemli olduğu söylenebilir. Ancak bir alanda gelişme sağlamak için durum çalışmalarından sonra deneysel çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre deneysel çalışmalar sınırlıdır. Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin araştırma desenlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde araştırmaların büyük bir kısmı desen belirtirken bir kısmı ise desen belirtilmemiştir. Bu durumun araştırmacıların bilgi eksikliğinden ya da yöntem kısmı yazılırken detay verilmemesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Benzer olarak Kartal (2020) gerçekleştirdiği çalışmada bu durumun nedenini araştırmacıların bilgi eksikliğinden veya yöntem kısmı yazılırken atlanmasına bağlamıştır. İncelenen araştırmaların büyük bir çoğunluğu durum çalışması deseninde yürütülmüştür (Abanoz ve Deniz, 2021; Akarsu, Okur-Akçay ve Öcal, 2021; Akcanca, Gürler ve Alkan, 2017; Akşam ve Kutluca, 2021; Bayır ve

Günşen, 2017; Çabuk, Baş ve Teke, 2017; Çakır ve Uludağ, 2019; Çakır ve Yalçın, 2020; Çiftçi ve Topçu, 2021; Dağlı ve Dağlıoğlu, 2020; Kardeş ve Güney Karaman 2018; Kılıç, Ünsal ve Yorulmaz, 2020; Onbaşılı ve Kabadayı, 2019; Orhan, 2019; Simsar, Doğan ve Yalçın, 2017; Tozduman Yaralı ve Didin, 2018; Türk, 2018, Ursavaş ve Aytar, 2018; Ültay, Ültay ve Çilingir, 2018; Yağmur ve Aytan, 2019; Yenilmez Türkoğlu, 2017; Yıldız ve Tükel, 2018; Zembat, Tosun, Çalış ve Yılmaz, 2020). Araştırmaların durum çalışmasının yanı sıra fenomenoloji, (Akyol ve Birinci Konur, 2018; Ayvaci, Bülbül, Özbek ve Ünal, 2018; Bartan, 2019; Harman ve Çökelez, 2017; Kartal ve Ada, 2019; Kızıltaş, Halmatov ve Ertör, 2017; Küçük ve Laçın Şimşek, 2017; Ocak ve Korkmaz, 2018; Taş, Keleş ve Aslan, 2020; Tulum ve Öztürk, 2021) doküman analizi/inceleme (Aksüt, 2021; Başkan Takaoğlu, 2021; Ertürk Kara, Yılmaz ve Aydın Şengül, 2018; Kartal ve Güner, 2017; Muşlu Kaygusuz, 2020), içerik analizi (Ada ve Kartal, 2019; Alptekin, 2018; Ata Aktürk ve Demircan, 2017; Bingöl ve Ünal, 2019; Duran ve Arslan, 2021; Kardeş, 2020; Peker ve Ahi, 2019), tarama desenlerinde (Babaroglu ve Metwalley, 2018; Simsar ve Davidson, 2020; Simsar ve Doğan, 2019) yürütüldüğü görülmektedir. En az kullanılan desenlerin ise sanat temelli ve etnografya (Gelir, 2021) desenleridir. Bu durumun nedeninin ise bu desenlerin etnografya gibi desenlerin daha uzun zaman gerektiren çalışmalar olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

İncelenen makalelerin veri toplama araçlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; araştırmalarda sıklıkla görüşme formu ve görüşme/mülakat kullanıldığı; en az kullanılan veri toplama araçlarının ise anket, günce, analiz formu, kontrol listesi, rubrikler olduğu görülmektedir (Bişkin ve Güven, 2021; Çakır ve Uludağ, 2019; Kılıç, Ünsal ve Yorulmaz, 2020; Ocak ve Korkmaz, 2018; Önal ve Kızılay, 2021; Saz, Osmanpehlivan, Demir ve Bay, 2020; Simsar ve Davidson, 2020; Ursavaş ve Aytar, 2018; Simsar, Doğan ve Yalçın, 2017). İncelenen araştırmaların amacı birçoğu durum belirleme çalışması olarak yürütüldüğü için en az kullanılan veri toplama araçlarının anket, günce, analiz formu, kontrol listesi, rubrikler olduğu düşünülmektedir. Makalelerin bazılarında ise veri toplama aracının belirtilmediği görülmektedir. Veri toplama aracı belirtilmeyen makalelerin birçoğunun doküman inceleme çalışması olmasının bu durumun nedeni olduğu düşünülmektedir. Makalelerin çalışma gruplarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; araştırmaların okul öncesi öğretmenleri (Alabay, 2017; Akşam ve Kutluca, 2021; Akyol ve Birinci Konur, 2018; Bingöl ve Ünal, 2019; Simsar, Doğan ve Yalçın, 2017; Türk, 2018; Yılmaz, Özen-Uyar ve Dikici-Sığırtmaç, 2020; Zembat, Tosun, Çalış ve Yılmaz, 2020), okul öncesi çocukları (Dilek, Tasdemir, Konca ve Baltacı, 2020; Kartal ve Ada, 2020; Köşker, 2019; Yazıcı ve Baydar, 2019; Küçük ve Laçın Şimşek, 2017; Tulum ve Öztürk, 2021), okul öncesi öğretmen adayları (Bartan, 2019; Çiftçi ve Topçu, 2021; Ertürk Kara, Yılmaz ve Aydın Şengül, 2018; Ertaş Kartal ve Ada, 2018; Harman ve Çökelez, 2017; Kahriman-Pamuk, Elmas, ve Pamuk, 2020; Kartal ve Ada, 2020; Koyunlu Ünlü ve Dere, 2018; Saçkes ve Trundle, 2017; Simsar ve Davidson, 2020; Taş, Keleş ve Aslan, 2020; Yılmaz, Çimen, Karakaya ve Üçüncü, 2018), doküman (MEB etkinlik kitabı, çizgi film, kitap, makale) (Aksüt, 2021; Biçer, Başaran ve Aytar, 2021; Duran ve Arslan, 2021; Ezberci Çevik ve Tanık Önal, 2021; Kartal ve Güner, 2017; Muşlu Kaygusuz, 2020; Peker ve Ahi, 2019), ebeveynler (Bilen, Ergün ve Şimşek, 2021; Çakır ve Yalçın, 2020; Yıldız, 2021) ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Sonuçlara göre en fazla okul öncesi öğretmenleri ve okul öncesi çocukları ile çalışıldığı görülmektedir. Eğitim sürecinde en aktif olan öğretmenlerden ve çocuklardan verileri toplamak süreç ile bağdaşmaktadır. Ayrıca araştırmaların öğretmen adayları, doküman (MEB etkinlik kitabı, çizgi film, kitap, makale) ve ebeveynler ile yürütüldüğü için alandaki tüm katılımcılara ulaşılmış olduğu görülmektedir. Ancak incelenen araştırmalarda ebeveynlerle yapılan çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bilhassa okul öncesi dönem çocukların gelişimi üzerinde ebeveynlerin önemli bir role sahiptir. Bu durum düşünüldüğünde bu konudaki araştırmaların artırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Okul öncesi dönemde fen eğitimi alanında yayımlanan makalelerin sonuçlarına incelenmiştir. Makalelere ilişkin sonuçlar incelendiğinde; araştırma sonuçlarının fen öğretim sürecine ilişkin durum, fen eğitimine ilişkin genel durum, eksiklik/yetersizlik, olumlu etki, fen/bilim kavramlarına ilişkin durum, çevreye/doğaya ilişkin durum, okul öncesi programı/MEB okul öncesi eğitim etkinlik kitabı, algı, öz yeterlik ve etkinlik/modül geliştirme başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Yayımlanan makalelerin en çok deney ve gözleme dayalı etkinlikler kullanıldığı sonucuna vardıkları görülmektedir (Akanca, Gürler ve Alkan, 2017; Akyol ve Birinci Konur, 2018; Bişkin ve Güven, 2021; Önal ve Kızılay, 2021; Simsar ve Doğan, 2019; Tahan ve Uçar, 2017; Ültay, Ültay ve Çilingir, 2018; Yıldız ve Tükel, 2018). Ayrıca incelenen araştırma sonuçlarına göre öğretmenler fen eğitiminin okul öncesi dönemde başlamasının önemine inanmaktadır (Alabay, 2017; Orhan,

2019; Çakır ve Yalçın, 2020; Simsar ve Doğan, 2019). Buna karşın öğretmenler fen etkinliklerine sadece haftada bir gün yer vermektedir (Akyol ve Birinci Konur, 2018; Simsar, Doğan ve Yalçın, 2017; Simsar ve Doğan, 2019; Yıldız ve Tükel, 2018). Ayrıca incelenen araştırmalara göre fen eğitimine ilişkin ders içeriği hazırlama konusunda kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Bunun yanı sıra öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin bilgi eksiklikleri bulunmaktadır (Nacar ve Kutluca, 2020; Önal ve Kızılay, 2021). Dolayısıyla öğretmenler fen eğitimin önemine inanmalarına karşın, fen etkinliklerine çok az yer vermelerinin sebebi kendilerini yetkin görmemelerine ve bilgi eksiklerinin olmasına bağlanabilir. İncelenen araştırmalarda öğretmenler materyal ve laboratuvar konusunda eksikliklerin bulunduğunu belirtmektedirler (Babaroğlu ve Metwalley, 2018; Simsar ve Doğan, 2019; Tahan ve Uçar, 2017; Ültay, Ültay ve Çilingir, 2018). Lakin okul öncesi dönemde kullanılacak basit malzeme ile yapılan birçok etkinlik bulunmaktadır. Öğretmenlerin bu konuda bilgi eksikliği olduğu ve öğretmenlerin hizmet içi eğitime ihtiyacı bulunduğu söylenebilir (Büyüktaşkapu Soydan, 2019; Yıldız, 2023). Okul öncesi programı ve çeşitli etkinlik kitapları birçok açıdan incelenmiştir ve eksik yanları olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada MEB’in güncelleyeceği ya da yeniden hazırlayacağı okul öncesi eğitim programının, bu değişkenler bakımından zenginleştirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

5. Öneriler

İncelenen araştırmalar neticesinde aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Araştırmaların çoğu mevcut durumu açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda yenilikçi öğrenme ortamlarına ilişkin etkinlikler/programlar geliştirilmesi ve bu etkinliklerin etkilerinin gözlemlenmesine yönelik araştırmalar yapılması önerilebilir.
- Okul öncesi dönemde ebeveynlerin çocuklar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde ebeveynlerle yapılan araştırmaların artırılması önerilebilir.
- Araştırmaların sonuçları öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin bilgi eksikliği olduğunu göstermektedir Bu bilgi eksikliğini hizmet içi eğitimler verilerek giderilmesi önerilebilir.
- Okul öncesi programın eksik yanları olduğu birçok araştırmada saptanmıştır. Okul öncesi programını revize edilmesi önerilebilir.

Etik Kurul İzin Bilgisi: Araştırma etik kurulla çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma boyunca alışmalara yapılan atıflar, bilimsel kurallara uygun biçimde yapılarak kaynakçada yer verilmiştir.

Kaynaklar

- Abanoz, T. ve Deniz, Ü. (2021). Okul Öncesi Dönemde STEM Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımına Uygun Fen Etkinlikleri: Sahadan Görüşler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 1-24.
- Ada, E. ve Kartal, E. E. (2019) Çevre Problemleri ve Sürdürülebilirlik Açısından Su Elçileri Çizgi Filminin Değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (20), 317-327.
- Akarsu, M., Okur-Akçay, N. ve Öçal, M. F. (2021). Okul Öncesi Öğretmeni Adaylarının Geliştirdikleri STEM Modülünü Değerlendirmelerine Yönelik Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 51-79. <https://doi: 10.33418/ataunikkefd.818849>.
- Akcanca, N., Gürler, S. A. ve Alkan, H. (2017). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Caucasian Journal of Science*, 4(1), 1-19.
- Akman, B., Gangal, M. ve Kardeş, S. (2017). Okul Öncesi Eğitim Sınıflarındaki Bilim Eğitimi Öğrenme Merkezlerinin İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 40-56
- Akşam, E. ve Kutluca, A. Y. (2021). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Öğretimi Uygulamalarının Teorik ve Pratik Doğasının Keşfedilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 386-435.
- Aktaş Arnas, Y., Aslan, D. ve Günay Bilaloğlu, R. (2012). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi. 3. Baskı*. Ankara. Vize Yayıncılık.
- Akyol, N. ve Birinci Konur, K. (2018). The Examination of Preschool Teachers’ and School Managers’ Views on The Applicability of Pre-School Science Education. *Kastamonu Education Journal*, 26(2), 547-557.
- Aksüt, P. (2021). Examination of Popular Science Magazine for Children in Terms of Science Concepts: TÜBİTAK Meraklı Minik. *Journal of Individual Differences in Education*, 3(1), 1-19.
- Alabay, E. (2017). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1),1-25.

- Alisinanoğlu, F., Özbey, S. ve Kahveci, G. (2015). *Okul Öncesi ve Fen Eğitimi (3. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alptekin, Z. D. (2018). 3-6 Yaş Grubu Çocuklara Yönelik Yayımlanan Resimli Hikâye Kitaplarının Kavram Gelişimine Katkısı ve Temel Fen Kavramları Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 76-86.
- Ata Aktürk, A. ve Demircan, H.Ö. (2017). Okul Öncesi Dönemde STEM ve STEAM Eğitime Yönelik Çalışmaların İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 757-776.
- Ayvacı, H. Ş., Bülbül, S., Özbek, D. ve Ünal, S. (2018). Zihinsel Modellerin Değişimine Yönelik Bir Çalışma: Uzak Kavramı. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1355-1391.
- Babaroğlu, A. ve Metwalley, E. O. (2018). Erken Çocukluk Döneminde Fen Eğitime İlişkin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Görüşleri. *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 125-148.
- Bartan, M. (2019). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Bilim İnsanı Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Örneği. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 215-239.
- Başkan Takaoğlu, Z. (2021). Okul Öncesi Resimli Öykü Kitaplarında Yer Alan Fen Kavramları. *Informal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 227-238.
- Bayır, E. ve Günşen, G. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının En Çok İzledikleri Çizgi Filmlerin Bilimsel Açılardan Analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7(2), 746-761. Doi:10.24315/trkefd.303686.
- Bıçer, E., Başaran, M. ve Aytaç, A. G. (2021). Resimli Çocuk Kitaplarının Bilimsel Süreç Becerilerine Göre İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (58), 19-36.
- Bilen, K., Ergün, A. ve Şimşek, V. (2021). Okul Öncesi Döneme Yönelik Bir STEM Etkinliği: Paraşüt Tasarlama. *Scientific Educational Studies*, 5(2), 126-158.
- Bingöl, D. ve Ünal, M. (2019). MEB Okul Öncesi Fen Etkinliklerinin Bilimsel Süreç Becerileri Açısından İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 158-177.
- Bişkin, D. ve Güven, U. (2021). Okul Öncesi Dönemde Fen Etkinliklerinde Yapılan Deneyler Hakkında Veli Görüşlerinin Belirlenmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 1 (1) , 56-70.
- Çabuk, B., Baş, T. ve Teke, N. (2017). Resimli Öykü Kitaplarındaki Görseller ve Metinler Masum Mu? İletilen Doğal Çevre Mesajları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), 984-1016.
- Çakır, Ç. Ş. ve Uludağ, G. (2019). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların "Işık" Kavramına İlişkin Bilgilerinin Belirlenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 52(1), 163-189.
- Çakır, Z. ve Yalçın, S. A. (2020). Okul Öncesi Eğitiminde Gerçekleştirilen Tasarım STEM Eğitimlerinin Öğretmen ve Veli Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi. *International Journal of Active Learning*, 5(2), 142-178.
- Çiftçi, A. ve Topçu, M. S. (2021). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının STEM Eğitime Yönelik Zihinsel Modelleri ve Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(231), 41-65.
- Dağlı, H. ve Dağlıoğlu, H. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Eğitiminin İçeriği ve Standartlarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(23) , 1885-1919. DOI: 10.26466/opus.631378
- Daş, B. E., Aslan, A. ve Yadigaroğlu, E. (2021). Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının 4-6 Yaş Çocuklarının Gelişimi, Sağlığı ve Sürdürülebilir Kalkınma Bilinci Üzerindeki Etkileri. *Informal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 87-124.
- Dilek, H., Tasdemir, A., Konca, A.S. ve Baltacı, S. (2020). Preschool Children's Science Motivation and Process Skills During Inquiry-Based STEM Activities. *Journal of Education in Science, Environment and Health*, 6(2), 92-104. DOI:10.21891/jeseh.67390
- Aguilar, P., and Ferrándiz, F. (2016). Memory, Media and Spectacle: Interview's Portrayal of Civil War Exhumations in the Early Years of Spanish Democracy. *Journal of Spanish Cultural Studies*, 17(1), 1-25.
- Akerson, V.L., Weiland, I., Fouad, K.E. (2015). *Children's ideas about life science concepts*. In: Cabe Trundle, K., Saçkes, M. (eds) Research in Early Childhood Science Education. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9505-0_5
- Ayvacı, H. Ş., Devocioğlu, Y. ve Yiğit, N. (2002). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen ve Doğa Etkinliklerindeki Yeterliliklerinin Belirlenmesi. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 16, 18.
- Brenneman, K., Stevenson-Boyd, J., and Frede, E. C. (2009). Math and Science In Preschool: Policies and Practice. *Preschool Policy Brief*, 19, 1-12.
- Büyüktaşkapu Soydan, S. (2019). The analysis of activity plans of pre-school education in terms of kinds of activity and ways of practices (individual –small/large group). *Kastamonu Education Journal*, 27(3), 1081-1092.
- Charlesworth, R., and Lind, D. (2010). Science and math for young children. *Cincinnati, OH: Delmar*.

- Çamlıbel-Çakmak, Ö. (2014). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi ve öğretmenin rolü*. M. Metin ve Ç. Şahin (Eds.), Örnek uygulamalarla okul öncesi dönemde fen eğitimi içinde, (s. 30-49). Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, S. ve Şahin, F. (2015). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının 5E Yöntemini Kullanarak Deney Yapma ile İlgili Görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 35, 385-397.
- Duran, M. ve Arslan, H. H. (2021). The Review of Preschool Education Programs in Terms of Including Basic Health Rules within The Scope of Self-Care Skills. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 22(1), 234-261. DOI: 10.17679/inuefd.820407
- Durbin, D. J., Pickett, L. H., and Powell, T. L. (2011). Kindergarten scientists: The pot of gold at the end of the rainbow. *Science Activities*, 48(4), 129-136.
- Erdas Kartal, E. ve Ada, E. (2018). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası Hakkındaki Anlayışları. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7(1), 84-101 DOI: 10.30703/cije.384055
- Ertürk Kara, H. G., Yılmaz, Z. N. ve Aydın Şengül, Ö. (2018). Çevresel Farkındalık Geliştirmede Yaratıcı Drama Yöntemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 348-358.
- Eshach, H., and Fried, M. N. (2005). Should Science Be Taught in Early Childhood? *Journal of Science Education and Technology*, 14(3), 315-336.
- Ezberci Çevik, E. ve Tanık Önal, N. (2021). Thematic Review of Studies about Preschool Astronomy Education in Turkey, *Kastamonu Education Journal*, 29(2), 362-377. Doi: 10.24106/kefdergi.770393.
- Gelir, İ. (2021). Okul Öncesi Öğretmen ve Çocuklar Arasında Gerçekleşen Diyalogların Doğal Afetler ve Afetlerle İlişkili Akademik Kavram Öğrenmelerine Etkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 1-13. DOI: 10.37754/ 737103.2021.621
- Gomes, J., and Fleer, M. (2019). The Development of a Scientific Motive: How Preschool Science and Home Play Reciprocally Contribute to Science Learning. *Research in Science Education*, 49(2), 613-634. <https://doi.org/10.1007/s11165-017-9631-5>.
- Gopnik, A., Meltzoff, A. N., and Kuhl, P. K. (1999). *The scientist in the crib: Minds, brains, and how children learn*. New York: William Morrow & Co.
- Greenfield, D. (2017). Unleashing the Power of Science in Early Childhood a Foundation for High-Quality Interactions and Learning. *Zero to Three*, 3, 13-21.
- Hadzigeorgiou, Y. (2015). *Young children's ideas about physical science concepts*. In R. C. Pianta, W. S. Barnett, L. M. Justice, & S. M. Sheridan (Eds.), *Research in early childhood science education* (pp. 67-97). Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-9505-0>.
- Harman, G. ve Çökelez, A. (2017). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Kimya, Fizik Ve Biyoloji Kavramlarına Yönelik Metaforik Algıları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46(46), 75-95.
- Kahriman-Pamuk, D., Elmas, R. ve Pamuk, S. (2020). Artırılmış Gerçeklik ve Fen Etkinlikleri: Okul Öncesi Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 671-699. doi.org.10.33711/yyuefd.710054
- Kardeş, S. (2020). Okul Öncesi Eğitim Programının 21. Yüzyıl Becerileri ve STEAM Eğitimi Bağlamında İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(2), 109-119. Doi: 10.17244/eku.703361
- Kardeş, S. ve Güney Karaman N. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuğun Cinsel Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 1554-1570.
- Kartal, A. (2020). İlkokulda sosyal bilgiler eğitimi konulu çalışmalara genel bakış: bir meta sentez çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 45(203), 123-151.
- Kartal, E. E. ve Ada, E. (2019). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çevre Problemleri ve Geri Dönüşüm Hakkındaki Görüşleri. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 818-847.
- Kartal, E. E. ve Ada, E. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gözünden Geri Dönüşüm. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 778-801.
- Kartal, H. ve Güner, F. (2017). Okul Öncesi Eğitim Programı Etkinlik Kitabındaki Etkinliklerin Ses Bilgisi Farkındalığı Açısından İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*. 5(1), 14-30.
- Katz, L. G. (2010). *STEM in the early years*. SEED Papers.
- Kılıç, Z. , Değirmenci, Ş. , Ünsal, F. Ö. ve Uyanık Balat, G. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Resimli Çocuk Kitaplarında Yer Alan Temel Kavramların İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(44), 424-441. DOI: 10.21764/maeuefd.319461
- Kılıç, Z., Ünsal, F. ve Yorulmaz, A. (2020). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5 Yaş Çocuklarının Uygulanan Etkinliklere İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 1085-1100.
- Kızıldaş, E., Halmatov, S. ve Ertör, E. (2017). 6 Yaş Çocukların Kendileri için Uygun Gördükleri Hayvan Metaforlarının İncelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 399-414.

- Koyunlu Ünlü, Z. K. ve Dere, Z. (2018). Assessment of Pre-Service Preschool Teachers' Awareness of STEM. *Erzincan University Journal of Education Faculty*, 21(1), 44-55.
- Köşker, N. (2019). Okulöncesi Çocuklarında Doğa Algısı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 294-308.
- Küçük, A. ve Laçın Şimşek, C. (2017). Okulöncesi Dönemdeki Çocuklar Uzay Hakkında Neler Biliyor? *Sakarya University Journal of Education*, 7(4), 730-738.
- Mantzicopoulos, P., Patrick, H., and Samarapungavan, A. (2008). Young Children's Motivational Beliefs about Learning Science. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(3), 378-394. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.04.001>.
- Moomaw, S. (2012). STEM Begins in the Early Years. *School Science and Mathematics*, 112(2), 57-58.
- Muşlu Kaygusuz G. (2020). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Okul Öncesi Eğitim Programındaki Kazanımların Çevre Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 16-28, DOI: 10.37754/664852.2020.513
- Nacar, S. ve Kutluca, A. Y. (2020). Bir Okul Öncesi Öğretmeninin Fen Öğretimine Yönelik Pedagojik Alan Bilgisinin Keşfedilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 529-545.
- National Science Teachers Association. (2014). *NSTA Position Statement: Early Childhood Science Education*. 51(7), 10-12.
- Ocak, İ. ve Korkmaz, Ç. (2018). Fen Bilimleri ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 4(1), 18-38.
- Okur, E. ve Akçay, N. O. (2021). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Tekniklere İlişkin Görüş ve Yeterliklerinin İncelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(2), 98-115.
- Onbaşı, Ü. İ. ve Kabadayı, G. S. (2019). Okul Öncesi Dönemde Çocukların Astronomi Konusunda Temel Kavramlarla İlgili Bilgilerinin İncelenmesi. *Turkish Journal of Primary Education*, 4(2), 85-97.
- Oppermann, E., Brunner, M., Eccles, J. S., and Anders, Y. (2017). Uncovering Young Children's Motivational Beliefs about Learning Science. *Journal of Research in Science Teaching*. 55(3), 399-421.
- Orhan, A. T. (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okullarındaki Fen Merkezine ve Fen Eğitime Yönelik Bakış Açılı. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 91- 101.
- Önal, N. T. ve Kızılay, E. (2021). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Perspektifinden Erken Çocukluk Döneminde Fen Kavramları Nasıl Sunulmalıdır? *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 6(2), 157-168.
- Önal, T. K. ve Sarıbaş, D. (2019). Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi ve Önemi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmet Bey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 109-118.
- Peker, A. ve Ahi, B. (2019). Çocuk Kitaplarında Yer Alan Hayvan Karakterlerine Çevre Eğitimi Açısından Bakış: İçerik Analizi Çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(2), 287-301.
- Saçkes, M. ve Trundle, K. C. (2017). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Bilimsel Kavramların İçselleştirmesinde Grafikleri Zihin Aracı Olarak Kullanmaları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(1), 364-380.
- Saz, B., Osmanpehlivan, E., Demir, İ. ve Bay, D. N. (2020). Okul Öncesi Çocuklarının Çevre Kirliliği Algısının İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(3), 191-215.
- Simsar, A., Doğan, Y. ve Yalçın, V. (2017). Okul Öncesi Sınıflarındaki Fen Merkezleri ve Kullanım Durumlarının İncelenmesi-Kilis Örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 147-164.
- Simsar, A. ve Doğan, Y. (2019). Investigation of Preschool Teachers' Views on Science Education Processes. *E-Kafkas Journal of Educational Research*, 6(2), 19-32.
- Simsar, A., and Davidson, S. G. (2020). Sources of preservice early childhood teachers' self-efficacy beliefs about teaching science: A phenomenological study. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, (3), 776-795. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.8c.3s.1m
- Spektor-Levy, O., Baruch, Y. K., & Mevarech, Z. (2013). Science and Scientific Curiosity in Pre-school The Teacher's Point of View. *International Journal of Science Education*, 35(13), 2226-2253.
- Şahin, H. (2006). Eğitim programı geliştirme sürecinde önemli bir aşama: ihtiyaç belirleme. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 22(22), 1-9.
- Tahan, Ö. ve Uçar, Z. (2017). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Fen Okuryazarlığına İlişkin Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 558-567.
- Taş, I., Keleş, O. ve Aslan, D. (2020). Metaphoric Perceptions of Preschool Teacher Candidates about Science and Science Education Concepts. *Eurasian Journal of Teacher Education*, 1(3), 201-214.

- Temiz, Z. ve Karaaslan Semiz, G. (2019). En iyi Öğretmenim Doğa: Okul öncesinde Doğa Temelli Eğitim Uygulamaları Projesi Kapsamında Hazırlanan Öğretmen Etkinlikleri. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8(1), 314-331.
- Tozduman Yaralı, K. ve Didin, E. (2018). Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitimde Etkili Bir Örnek: 'Küçük Ağaç'ın Eğitimi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(35), 850-869.
- Tulum, M. ve Öztürk, E. (2021). 60-72 Aylık Çocukların Canlılık Algısı Üzerine Bir İnceleme: Çocuklar Canlı ve Cansız Varlıklar ile İlgili Ne Düşünüyor? *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 40-53.
- Türk, C. (2018). Astronomi Konularının Öğretimi Bağlamında Okul Öncesi Öğretmenleri. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 11(3), 544-561. [Http://dx.doi.org/10.30831/akukey.380398](http://dx.doi.org/10.30831/akukey.380398).
- Ursavaş, N. ve Aytar, A. (2018). Okul Öncesi Öğrencilerinin Su Farkındalığı ve Su Okuryazarlıklarındaki Gelişimin İncelenmesi: Proje Tabanlı Bir Araştırma. *Informal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 19-45.
- Uyar, R. Ö. ve Ormancı, Ü. (2016). Türkiye'de Okul Öncesi Dönem Fen Eğitimi Araştırmalarında Güncel Eğilimler: Bir Tematik Analiz Çalışması. *Pegem Atıf İndeksi*, 559-584.
- Ültay, N., Ültay, E. ve Çilingir, S. K. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Konularındaki Uygulamalarının İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Özel Sayı, 773-792.
- Watters, J. J., Diezmann, C. M., Grieshaber, S. J., and Davis, J. M. (2001). Enhancing Science Education for Young Children: A Contemporary Initiative. *Australasian Journal of Early Childhood*, 26(2), 1-7.
- Yağmur, S. ve Aytan, T. (2019). Çocuk Kitaplarında Çocuk Kahramanların Etkileşimde Bulunduğu Doğa Elemanları Üzerine Bir Araştırma. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 2(2), 143-159.
- Yazıcı, E. ve Baydar, İ. Y. (2019). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bilim İnsanı Olarak Yapmak İstediklerine İlişkin Görüşlerinin Resimler Yoluyla İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 43-65.
- Yenilmez Türkoğlu, A. (2017). Use of Models in Early Childhood Science Education1 Okul Öncesi Fen Eğitiminde Model Kullanımı, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 25(5), 1996-2005
- Yıldız, C. (2021). Okul Öncesi Fen Eğitiminde Açık Kaynak Kodlu Planetaryumların Kullanılabilirliği. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 38-41.
- Yıldız, S. (2023). *Okul Öncesi Öğrencilerine Yönelik Web 2.0 Araçlarıyla Zenginleştirilmiş STEAM Etkinliklerinin Geliştirilmesi ve Etkisinin Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, S. ve Tükel, A. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerine Yer Verme Durumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 4(1), 49-59.
- Yılmaz M., Çimen, O., Karakaya, F. ve Üçüncü, G. (2018). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi Dersine Yönelik Sınav Kaygılarına Neden Olan Durumlar ve Kaygı Durumunu Azaltan Etkenler. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 2(1), 1-18.
- Yılmaz, M.M., Özen-Uyar, R. ve Dikici-Sığırtmaç, A. (2020). Okul Öncesi Fen Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmaların Tematik İçerik Analizi: 2015-2019 Yılları Arası. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 553-589.
- Yıldız, S., and Zengin, R. (2021). Effect of Science Education Provided with Digital and In-Class Games on the Scientific Process Skills of Preschool Children. *Journal of Science Learning*, 4(4), 385-393.
- Zembat, R., Tosun, D., Çalış, N. B. ve Yılmaz, H. (2020). Okul Öncesi Eğitimde Doğal ve Artık Materyallerin Kullanımına Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 19-32.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**OKUL MÜDÜRLERİNİN PATERNALİST LİDERLİK DAVRANIŞLARI İLE
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÖZERKLİK DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

*Examination of Relationship between School Principals' Paternalistic Leadership Behaviors
and Class Teachers' Autonomy Behaviors*

Songül TÜMKAYA¹ ve Kemal DEMİRDEN²

¹Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD, Adana, stumkaya@cu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0140-4640

²Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sınıf Öğretmenliği Programı, Adana, dmrdn01@gmail.com. orcid.org/0000-0003-3955-4353

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
12.04.2023
Kabul/Accepted:
18.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1282073

Anahtar Kelimeler

Sınıf öğretmenleri,
Öğretmen özerkliği, Okul
müdürleri, Paternalist
liderlik.

Keywords

Classroom teachers,
Teachers' autonomy,
School principals,
Paternalistic leadership

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin algıları ile özerklik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubu 448 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Veri toplama araçları olarak Öğretmen Özerkliği Ölçeği ile Paternalist Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada t-testi, Pearson korelasyon analizi ve ANOVA analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları puan ortalamalarının "çok katılıyorum" düzeyinde olduğu ve toplam puanlarının cinsiyet ve eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği, yaş, mesleki kıdem ve şu anki müdürle çalışma süresine göre ise anlamlı farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları ortalama puanlarının ise "sık sık" düzeyinde olduğu saptanmıştır. Sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları toplam puanlarının yaş, eğitim durumu ve mesleki kıdem değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı buna karşın cinsiyet ve şu anki müdürle çalışma süresine göre ise farklılaşmadığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile özerklik davranışları arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between classroom teachers' perceptions of school principals' paternalistic leadership behaviors and their autonomy behaviors. The study group of the research consists of 448 classroom teachers. Teacher Autonomy Scale and Paternalist Leadership Scale were used as data collection tools. In the study, t-test, Pearson correlation analysis and ANOVA analyzes were used. As a result of the research, it was determined that the school principals' perceived paternalistic leadership behaviors average score was at the level of "very agree", and their total scores differed significantly according to gender and educational status, but did not show significant differences according to age, professional seniority and working time with the current principal. It was determined that the average scores of the autonomy behaviors of the classroom teachers were at the level of "often". It was determined that the total scores of the autonomy behaviors of the classroom teachers differed significantly according to the variables of age, educational status and professional seniority, but did not differ according to the gender and working time with the current principal. A low level, positive and significant relationship was found between the school principals' paternalistic leadership behaviors and autonomy behaviors perceived by the teachers.

Atf/Citation: Tümkaya, S. ve Demirden, K. (2023). Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları ile Sınıf Öğretmenlerinin Özerklik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1199-1216.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Songül TÜMKAYA, stumkaya@cu.edu.tr

1. Giriş

Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlüğünde lider kavramı önder, şef olarak tanımlanmaktadır. Liderlik kavramı ise liderin görevi olarak ifade edilmektedir (TDK, 2022). Liderlik; grubun türüne ve büyüklüğüne bakılmaksızın, kurumun ve bireylerin amaçları doğrultusunda örgütü yönlendirmek, gruptaki bireyleri etkilemek, aydınlatılmış niteliklerle hareket etmektir. İyi bir liderlik için kişinin, en iyiye ulaşma kaygısı gütmesi ve liderlik edeceği topluluğu kazanması gerekmektedir (Öztekin, 1996). Geçmişten günümüze kurallar, güç ve geleneklerin kutsallığı, geleneklere göre gücün kullanılmasının meşruluğu süregelmektedir. Bu faktörlerin oluşturduğu otoritenin kullanılmasına ise geleneksel liderlik denilmektedir (Karaarslan, 2018). Bakış açılarının, şartların değişmesi geleneksel liderlik stillerinin yetersiz kalmasına, yeni liderlik stillerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küresel ekonomiye, bilgi toplumuna, katılımcı demokrasiye, kısa vadede uzun vadeye geçiş gibi koşullar da bu ihtiyacın doğmasında pay sahibidir (Buluç, 2009; Cengiz, 2021).

Yapılan araştırmalar liderlik modellerinde belirtilen lider özelliklerinin Doğu ve Batı'da farklı farklı olduğunu ortaya koymuştur (Redding, 1990; Silin, 1976; Westwood, 1997). Toplumlar arasındaki kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıktığı düşünülen ve aynı zamanda bu araştırmaya konu olan bu liderlik türüne paternalist (babacan) liderlik adı verilmiştir. Paternalist liderlik, güçlü ve disiplinli otoritenin ilgi, düşüncelilik ve ahlaki liderlik unsurları ile birleştiği baba benzeri bir yaklaşımın sergilendiği, astlarını koruyup kollayan liderlik tarzı olarak tanımlanmaktadır (Farh ve Cheng, 2000). Paternalizmin temel olarak aile yapısındaki ve devlet örgütlenmesindeki ataerkilliğe ve feodal düzene dayandığı ifade edilmektedir. Zaman içerisinde aile ve devlet içinde meydana gelen ilişkiler iş hayatında da kendini göstermiş ve paternalist liderliği ortaya çıkarmıştır (Aycan, 2001). İçerdiği özelliklere dayalı olarak paternalist liderlik "diğerlerine baba gibi davranmak" şeklinde ifade edilmiştir (Suber, 1999 akt. Çalışkan ve Özkoç, 2016).

Yapılan farklı çalışmalar paternalist liderliğin Asya (Çin, Japonya, Hindistan, Kore), Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde sık rastlanan bir liderlik stili olduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel Doğu kültürlerinde yönetici olan kişilerin erkekse ağabey, baba gibi; kadın ise anne gibi davranması beklenmektedir (Aycan vd., 2000; Chen ve Kao, 2009; Dağlı ve Ağalday, 2018; Jackson, 2016; Martinez, 2003; Pellegrini ve Scandura, 2006; Tolay, 2020; Westwood, 1997). Batı toplumlarında ise paternalist liderlik davranışlarının; mahremiyet ihlali, bireylerin özgürlüğünü kısıtlayıcı ve hayatlarına müdahale edici anlamlar içerdiği ifade edilmektedir (Aycan, 2001; Jackson, 2016; Tolay, 2020).

Türkiye'de yapılan bazı araştırmalar ise çalışanların, yöneticilerinden babacan tavırlar görme beklentilerinin hala sürmekte olduğunu göstermektedir (Doğan, 2020; Gürcan, 2018). Yani çalışanlar, amirlerinden profesyonel yaşamın sınırlarını esneterek kendileriyle resmi olmayan ilişkiler kurmalarını, iş yaşamı dışında da kendilerine destek vermelerini beklemektedir. Bunu yaparken amirin astına kol kanat germe, örgüt işleyişindeki tatlı-sert ilişki içerisinde aile sıcaklığını hissettirmesi beklentisi sürmektedir (Oral Ataç, 2019).

Örgütlerin işleyişinde belli bir hiyerarşi vardır. Paternalizmin hâkim olduğu okul, işletme, hastane vb. örgütlerde (Kılınç, 2018; Özgenel ve Dursun, 2020; Yeşiltaş ve Kurşuncu, 2021) ise daha karmaşık ilişkiler kendini gösterir. Bu ilişkilerde taraflardan biri amirine, patronuna saygı duyan, sadık olan çalışan, personel; diğeri ise astını koruyan, kollayan ve onları yönlendiren amir ya da liderdir. Bu ilişkiler karşılıklı olarak gelişir (Börekçi, 2009). Lider, çalışanlarını korur. Bu korumanın karşılığında da onlardan saygı ve sadakat bekler. Hatta paternalist liderler, çalışanları için neyin iyi neyin kötü olduğunu bildiğini öne sürerek onlar adına kararlar alırlar. Çalışanlar ise gönüllü bir şekilde bunu kabul ederler (Aycan, 2006).

Paternalizmi benimseyen toplumlarda, bu durumun bir sonucu olarak sadakat ve bağlılık gösteren kişilere lider de yakınlık hissedebilir. Böylelikle lider, zamanla bağlılık gösterenlere yaklaşırken diğerlerinden uzaklaşabilmektedir. Böylesi bir durum ise örgüt içerisinde iltimasa ve uygulamada birliğin engellenmesine neden olabilir. Bundan dolayı eşitlikçiliğin göz önünde bulundurulduğu bireyci toplumlar paternalizmi benimsememektedir. Dahası bu toplumlarda paternalizm, mahremiyet ihlali olarak görülmektedir (Aycan, 2001).

Aycan (2006), alanyazındaki tanım ve açıklamalardan yola çıkarak paternalist liderliğe has davranış tarzlarını şu şekilde ifade etmiştir:

- Çalışanlarına yönelik babacan bir tavırla yaklaşım ve çalışma ortamında aile atmosferi yaratırlar.
- Çalışanlarını, onların kişisel problemlerini ve aile yaşantılarını tanır, çalışanlarına samimiyet gösterir ve çalışanları ile sürekli iletişim halindedirler.

- Çalışanlarının düğün, cenaze, mezuniyet gibi etkinliklerine katılmak, çalışanlarının ihtiyacı olması halinde onlara maddi destek sağlamak, çalışanlarının evlilik hayatında problem yaşamaması durumunda arabulucu rol üstlenmek gibi davranışlar sergileyerek iş yaşamı dışında da varlık gösterirler.
- Sergilediği davranışlar karşılığında sadakat beklerler, çalışanlarının özel yaşamlarındaki meşguliyetlerini bırakıp ihtiyaç halinde kendilerine destek olmalarını arzularlar.
- Hiyerarşik düzene ve statüye önem verirler. Çalışanlarından da bu düzene uygun davranış sergilemelerini beklerler.

Bu davranış tarzları çerçevesinde paternalist liderler astları ile yüz yüze yakın ilişkiler kurarak, onların özel yaşamlarındaki sorunları ile ilgilenerek, astlarının çalışma ortamı dışındaki hayatlarına dâhil olarak onlardan sadakat beklemektedirler. Sergilemiş oldukları bütün bu yakınlığa ve sürekli irtibat haline rağmen aradaki statüyü de korumaya çalışmaktadırlar (Erben, 2004).

Aycan (2001), paternalizmin “çıkarıcı” ve “iyi niyetli” olmak üzere iki rolü olduğunu ortaya koymuştur. Çıkarıcı paternalizm rolünde yapılan iş ön planda iken, iyi niyetli paternalizmde çalışanın iyiliğine vurgu yapılmaktadır. Farh ve Cheng (2000) ise paternalizmin “otoriter”, “yardımsever” ve “ahlaki” olmak üzere üç rolü olduğunu ifade etmiştir. Otoriter paternalizmde liderin astları üzerinde mutlak otorite kurması ve kontrol sağlaması söz konusudur. Yardımsever paternalizmde lider, çalışanlarının kişisel ve aile refahı için bütüncül bir kaygı duyar. Ahlaki paternalizmde ise liderin dürüstlüğüne, egoist olmamasına, sahip olduğu sorumluluk duygusu ve terbiyeye atıfta bulunulur (Farh ve Cheng, 2000; Köksal, 2011).

Okul müdürleri sergiledikleri liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerkliklerini etkileyebilirler. Müdürlerinin eğitim öğretim ortamını daha iyi hale getirebilmek için öğretmenleri desteklemeleri, öğretmenlerin özerklik davranışlarını arttırabilmektedir (Yazıcı ve Akyol, 2017). Özerklik, bağımsız olan bir eylem biçimini ifade etmektedir. Bireylerin yaşamları boyunca yaptıkları planlar, seçimler ve bu planların ve seçimlerin uygulanmasıyla ilgisi vardır (Cohen, 1985). Bireyler kendi eylem ve kararlarının yansıtıcısı ve değerlendiricisidir (Saylık ve Aydın, 2020).

Öğretmen özerkliği, uzmanlık gerektiren her meslek gibi kendi mesleki çalışmalarını planlarken, bu çalışmalarla ilgili kararlar alırken ve uygularken özgürce hareket etmek ve gerçek anlamda söz sahibi olmaktır (Çolak ve Altinkurt, 2017; Öztürk, 2012). Pearson ve Moomaw (2005), öğretmen özerkliğini öğretmenlerin yönetim süreçlerine dâhil olup kararlar alabilmesi ve mesleki faaliyetlerle ilgili çalışma ortamının düzenlenmesinde seçimler yapabilmemesi olarak tanımlamıştır. Öğretmen özerkliği aynı zamanda eğitimin kalitesini belirleyen niteliklerden biri olarak ifade edilmektedir (Ayrıl vd., 2014).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2017 yılında güncellenen öğretmenlik mesleğine ait genel yeterliklere bakıldığında mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum ve değerler olarak üç alana ayrıldığı görülmektedir. Bu alanlarda ise alanının öğretiminde kullanılabilecek farklı strateji, yöntem ve teknikleri karşılaştırma, planları alanının öğretim programına uygun hazırlama, ölçme ve değerlendirmede süreç ve sonuç odaklı yöntemler kullanma, öğrencilerin kişisel gelişimlerine rehberlik etme gibi yeterlilik göstergeleri bulunmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşım da öğrenme ortamı ve materyallerinin, her öğrenci grubunun öğrenme özelliklerine, hazırbulunuşluk durumlarına, sosyokültürel şartlarına ve beklentilerine göre düzenlenmesi gerektiğini savunur. Öğretmenlik mesleğinin yeterlilik alanları ve yapılandırmacı yaklaşım göz önünde bulundurulduğunda öğretmenlerin eğitim öğretim sürecinde özerk hareket etmesinin bir gereklilik olduğu ifade edilebilir (MEB, 2017; Öztürk, 2012). Öğretmenlerin özerklik davranışlarını eğitim politikaları, öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri, çalışma ortamı, dışsal denetim, okul müdürlerinin liderlik stilleri, öğretmenlerin mesleğine bakış açısı gibi faktörler etkilemektedir (Çolak ve Altinkurt, 2017; Ignersoll, 2007; Pazar, 2021; Ramos, 2006). Öğretmenlere görev yaptıkları okullarda karar verme ve risk almada yeterli olanaklar sağlandığında daha yüksek özerklik duygusu oluşabilmektedir (Wilches, 2007). Zorunlu öğretim programlarının ve değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi, öğretim yöntemleri ve ders kitaplarının seçimi, okul bütçesinin kullanımı alanlarındaki eğitim politikaları da öğretmenlerin özerkliği üzerinde etkilidir. Türkiye’deki öğretmenler bu alanlardan sadece öğretim yöntemlerinin seçimi noktasında kısmen özerktirler (Çolak ve Altinkurt, 2017). Yapılan dışsal denetimler de öğretmenlerin ihtiyaç duyduğu esnekliğe ket vurarak özerkliğe etki edebilmektedir (Ignersoll, 2007).

Yapılan bir çok araştırma, özellikle okul müdürlerinin liderlik stillerinin öğretmen performansı, okulların etkililik düzeyleri, örgütsel bağlılıkları, örgütsel destek ilişkisi ve motivasyon düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Akan ve Yalçın, 2015; Akçekoce ve Bilgin, 2016; Özkan, 2014; Terzi ve Çelik,

2016; Vural, 2016). Paternalist liderlik stiline benimsenmiş olduğu bir okulda bir yandan öğretmenler, müdürlerinden kendilerini yönlendirmelerini beklerken, diğer yandan da öğretim etkinliklerini planlama ve uygulamada özerk olmak isterler (Cerit, Özdemir ve Akgün, 2011; Cerit, 2012). Bir yönüyle çalışanları üzerinde otoriter, disiplinli, sadakat bekleyen ve ast-üst ilişkisinin korunmasını isteyen bir liderlik tarzı, diğer yönüyle de çalışanlarının günlük yaşamındaki sorunlarla ilgilenen, onlara baba gibi davranan, çalışanlarına kol kanat geren bir liderlik tarzı olan paternalist liderlik öğretmenlerin özerk olma ihtiyaçlarıyla çelişebilir. Çünkü paternalist liderlikte çalışanların, liderlerin beklentileri doğrultusunda yapacaklarını düzenlemesi öngörülmektedir (Aycan, 2001). Oysaki özerklik, kendine yetme ve kendi kendine karar vermeyi gerektirmektedir. Otoriteye meydan okuyan, müdürlerini sorgulamaktan çekinmeyen öğretmenlerin yalnızca biçimsel güçten kaynaklanan bir otoriteye sorgulamadan boyun eğmesini beklemek çok gerçekçi bir yaklaşım olmayabilir. Öğretmenlerin paternalist liderin biçimsel otoritesinden ziyade bilgi ve uzmanlık gücüne veya kişilik özelliklerine olan saygısından dolayı, gönüllü olarak ona itaat etmesi de mümkündür. Buradan yola çıkarak öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin algıladıkları paternalist liderlik davranışlarının kendi özerklik davranışlarını etkileyebileceği söylenebilir. Alanyazında okul müdürlerinin paternalist liderlik stillerinin duygusal bağlılık (Gürçan, 2018), örgüt kültürü (Doğan, 2020; Karşu Cesur, Erkilet ve Taylan, 2019), iş doyumunu ve çalışan performansı (Cerit, 2012; Tekin, 2019), ulusal kültür (Çalışkan ve Özkoç, 2016), yöneticiye güven ilişkisi (Uslu ve Ardıç, 2022), iş güvencesi (Sarp, Kumral ve Bozkurt, 2019), örgütsel özdeşleşme (Türkmenoğlu, Çiçek ve Uludağ, 2021) gibi farklı farklı değişkenlerle çalışıldığı görülmektedir. Fakat okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Paternalist liderlik ve özerklik arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koyma ihtiyacı araştırmayı yapma gereksinimini doğurmuştur. Araştırma sonuçlarının, bu iki değişken ve aralarındaki ilişkiye yönelik alandaki önemli bir eksikliği gidermesi, sorunlara çözümün önerileri geliştirilmesi ve diğer araştırmacılara kaynaklık etmesi beklenmektedir.

1.1. Amaç

Bu çalışmada genel olarak, sınıf öğretmenlerinin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile özerklik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları ve okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin algıları ne düzeydedir?
- Sınıf öğretmenlerinin algıladıkları özerklik davranışları demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki kıdem ve şu anki müdürler çalışma yılı) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Sınıf öğretmenlerinin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki kıdem ve şu anki müdürler çalışma yılı) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Sınıf öğretmenlerinin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile özerklik davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin bu değişkenlerden herhangi birine müdahale edilmeden incelendiği ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırmalar, değişkenler arası ilişkilerin ortaya konmasında, bu ilişkilerin düzeylerinin tespit edilmesinde gerekli ipuçlarını sağlaması açısından etkilidir (Büyüköztürk, 2023).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında görev yapan tüm sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma grubu ise 448 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından çalışma grubu belirlenirken, ihtiyaç duyulan büyüklükteki gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir ve en yüksek düzeyde tasarruf sağlayan olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklemin demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Kadın	264	59,0
	Erkek	184	41,0
Yaş	30 yaş altı	77	17,1
	31-40 Yaş	165	37,0
	41-50 Yaş	121	26,8
	50 Yaş Üstü	85	19,1
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	66	14,9
	6-10 yıl	94	20,8
	11-20 yıl	125	27,9
	20 ve üstü	163	36,4
Şu Anki Müdürle Çalışma Süresi	0-3 yıl	312	69,6
	4-6 yıl	92	20,6
	6 yıl üstü	44	9,8
Eğitim Düzeyi	Ön lisans	17	3,8
	Lisans	346	77,2
	Lisansüstü	85	11,0
Toplam		448	100,0

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak Öğretmen Özerkliği Ölçeği ve Paternalist Liderlik Ölçeği Google Form'a aktararak kullanılmıştır. Verilerin toplanması 4 hafta sürmüştür. Veri kaybını önlemek için Google Form'da ölçek maddelerinin yanıtlanması zorunlu (gerekli kıl) hale getirilmiştir.

Öğretmen Özerkliği Ölçeği: Öğretmen Özerkliği Ölçeği, Çolak ve Altinkurt (2017), tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 4 boyut ve beşli Likert tipi derecelendirilen 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki derecelendirme seçenekleri Hiçbir zaman (1), Her zaman (5) şeklindedir. Ölçek maddelerine verilen yanıtlardan alınan puan aralıkları; *1.00-1.80: Hiçbir zaman, 1.81-2.60: Nadiren, 2.61-3.40: Bazen, 3.41-4.20: Sık, 4.21-5.00: Her zaman* şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; Öğretme süreci özerkliği .82, Öğretim programı özerkliği .82, Mesleki gelişim özerkliği .85, Mesleki iletişim özerkliği .78 ve ölçeğin tümü için .89 olarak hesaplanmıştır. Öğretmen Özerkliği Ölçeğinin güvenirliği bu araştırma kapsamında tekrar test edilmiş Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; Öğretme süreci özerkliği .71, Öğretim programı özerkliği .74, Mesleki gelişim özerkliği .79, Mesleki iletişim özerkliği .69 ve ölçeğin tümü için .82 olarak hesaplanmıştır.

Paternalist Liderlik Ölçeği: Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları düzeylerini belirlemek amacıyla Dağlı ve Ağalday (2017), tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 4 boyuttan (yardımsever liderlik, ahlaki liderlik, otoriter liderlik ve çıkarıcı liderlik) ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğindeki derecelendirme seçenekleri Hiç katılmıyorum (1), Tamamen katılıyorum (5) şeklindedir. Paternalist liderlik ölçeğindeki maddelere verilen yanıtlardan alınan puan aralıkları; *1.00-1.79: Hiç katılmıyorum, 1.80-2.59: Az katılıyorum, 2.60-3.39: Orta düzeyde katılıyorum, 3.40-4.19: Çok katılıyorum, 4.20-5.00: Tamamen katılıyorum* şeklinde değerlendirilmektedir (Dağlı ve Ağalday, 2018). Ölçeğin orijinalinde güvenirliği belirlemek için hesaplanan Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı; Yardımsever liderlik .92, Ahlaki liderlik .87, Otoriter liderlik .61, Çıkarıcı liderlik .61 ve ölçeğin tamamı için ise .89'dır. Paternalist Liderlik Ölçeğinin güvenirliği bu çalışma için tekrar hesaplanmış ve Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; Yardımsever liderlik .96, Ahlaki liderlik .91, Otoriter liderlik .80 ve Çıkarıcı liderlik için .74 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise .79 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanma Süreci ve Analizi

Verilerin toplanma sürecinde ölçekleri geliştiren yazarlarla iletişim kurularak ölçek kullanım izinleri alınmıştır. Ardından ölçek maddeleri bire bir Google Form'a aktarılmıştır. Daha sonra okul yöneticilerinin onayları alınarak Google Form linkinin öğretmenlerin bulunduğu mesajlaşma gruplarında paylaşılması rica edilmiştir. Araştırmanın veri toplama aşaması dört hafta sürmüştür. Yeterli katılımcıya ulaşıldığı düşünüldüğünde cevaplar kabul edilirlğe kapatılmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 20.0 paket programı kullanılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin algıladıkları özerklik düzeyleri ile okul müdürlerinin paternalist liderlik davranış düzeylerinin belirlenmesinde aritmetik ortalama ile standart sapmadan faydalanılmıştır. Analiz öncesinde araştırma kapsamında elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için elde edilen puanların çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Öğretmen Özerkliği ve Paternalist Liderlik Ölçekleri için elde edilen ortalama, standart sapma, çarpıklık-basıklık değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Özerkliği ve Paternalist Liderlik Ölçeklerinin Ortalama Puanları ve Normallik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

Değişkenler	N	\bar{X}	Ss	Skewness	Kurtosis
Öğretmen özerkliği	448	67.12	9.71	-.119	-.448
Öğretim süreci özerkliği	448	25.27	3.30	-.704	.421
Öğretim programı özerkliği	448	19.50	3.07	-.385	-.408
Mesleki gelişim özerkliği	448	10.82	0.97	-.401	-.322
Mesleki iletişim özerkliği	448	11.51	1.02	-.539	-.907
Paternalist liderlik	448	76.10	11.67	-.518	-.268
Çıkarıcı liderlik	448	7.47	3.14	.272	-.623
Otoriter liderlik	448	7.56	3.40	.354	-.822
Ahlaki liderlik	448	29.85	6.46	-1.37	1.22
Yardımsaver liderlik	448	31.21	9.71	-.432	-.678

Çarpıklık–basıklık değerlerinin ± 1.50 sınırları içinde kalıyor olması puanların dağılımının normal olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 2'deki analiz sonuçları incelendiğinde Öğretmen Özerkliği Ölçeği ile Paternalist Liderlik Ölçeğinden elde edilen puanların ± 1.50 değerleri arasında olduğu ve normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Verilerin normal dağılması nedeniyle parametrik istatistik yöntemler kullanılmıştır.

Çalışmada, okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ve öğretmenlerin özerklik davranışlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için bağımsız gruplar t-testi; yaş, eğitim durumu, mesleki kıdem ve şu anki müdürler çalışma süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Gruplararası farkların kaynağını belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır. Etki büyüklüğünün tespit edilmesi için eta kare (η^2) değeri hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenin, bağımlı değişkendeki toplam varyansın açıklanma düzeyi şeklinde ifade edilen eta kare (η^2) değeri Green ve Salkind'e (2013) göre; .01 küçük, .06 orta ve .14 büyük olarak değerlendirilmektedir. Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ise Pearson korelasyon analizi tekniği kullanılmıştır. Sonuçlar yorumlanırken .05 değeri anlamlılık düzeyi ölçüt olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın ilk alt problemine yönelik olarak öğretmenlerin algıladıkları, özerklik davranışları ile okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin algıladıkları, özerklik davranışları ile okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının genel ortalamasının “çok katılıyorum” düzeyinde olduğu saptanmıştır. Paternalist liderliğin alt boyutlarında ise; yardımsaver liderlik davranışları ortalamasının “çok katılıyorum”; ahlaki liderlik davranışları ortalamasının “tamamen katılıyorum”; otoriter liderlik davranışları ortalamasının “az

katılıyorum” ve çıkarıcı liderlik davranışları ortalamasının ise “az katılıyorum” düzeyinde olduğu saptanmıştır. Tablo 3’e göre öğretmenlerin özerklik davranışlarının genel ortalamasının ise “sık sık” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen özerkliğinin alt boyutlarında ise öğretim süreci özerkliği ortalamasının “her zaman”; öğretim programı özerkliği ortalamasının “sık sık”; mesleki gelişim özerkliği ortalamasının “sık sık” ve mesleki iletişim özerkliği ortalamasının ise “sık sık” düzeyinde olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemine yönelik öğretmenlerin özerklik davranışlarının cinsiyet değişkenlerine göre t-testi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik ve Sınıf Öğretmenlerinin Özerklik Düzeyleri

Boyutlar	n	\bar{X}	Ss	Mod	Medyan	Min.	Max.
Yardımsız liderlik	448	3.46	1.07	5.00	3.67	1.00	5.00
Ahlaki liderlik	448	4.26	.92	5.00	4.71	1.00	5.00
Otoriter liderlik	448	2.52	1.13	1.00	2.33	1.00	5.00
Çıkarıcı liderlik	448	2.49	1.04	1.00	2.67	1.00	5.00
Paternalist liderlik toplam	448	3.45	.53				
Öğretim süreci özerkliği	448	4.21	.55	4.50	4.33	2.17	5.00
Öğretim programı özerkliği	448	3.90	.72	4.00	4.00	1.80	5.00
Mesleki gelişim özerkliği	448	3.60	.97	5.00	3.67	1.00	5.00
Mesleki iletişim özerkliği	448	3.83	1.02	5.00	4.00	1.33	5.00
Öğretmen özerkliği toplam	448	3.95	.54				

Tablo 4. Cinsiyete Göre Öğretmenlerin Özerklik Davranışlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Kadın (n=264)		Erkek (n=184)		t	p	η^2
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss			
Öğretim süreci özerkliği	4.26	.52	4.15	.59	2.10	.03*	.010
Öğretim programı özerkliği	3.92	.70	3.87	.76	.74	.46	.001
Mesleki gelişim özerkliği	3.60	.98	3.61	.97	-.02	.98	.000
Mesleki iletişim özerkliği	3.78	1.06	3.93	.97	-1.55	.12	.005
Öğretmen özerkliği toplam	3.96	.53	3.93	.56	.53	.59	.001

Tablo 4’te sunulan t-testi sonuçlarına göre sınıf öğretmenlerinin özerklik toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarından öğretim süreci özerkliği boyutunda kadın öğretmenler lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir ($t=2.10$, $p=.03$). Hesaplanan etki değeri ise küçük düzeydedir ($\eta^2=.010$). Diğer alt boyutlarda cinsiyete göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışlarının yaşa göre ANOVA sonuçları ise Tablo 5’te sunulmuştur. Tablo 5’te sunulan ANOVA sonuçlarına göre sınıf öğretmenlerinin Öğretmen Özerkliği Ölçeğine verdiği yanıtlardan elde edilen toplam puanların yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır [$F=3, 444=5.59$, $p=.001$]. Bu farklılaşma 41-50 yaş ile 50 yaş üstü öğretmenlere karşı 30 yaş altı öğretmenler lehinedir. 50 yaş üstü öğretmenlere karşı ise 31-40 yaş ve 41-50 yaş arası öğretmenler lehinedir. Hesaplanan etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2=.036$). Ayrıca öğretim süreci, öğretim programı ve mesleki gelişim özerklikleri alt boyutlarında da anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıklar öğretim süreci boyutunda 41-50 yaş ve 50 yaş üstü öğretmenlere karşı 30 yaş altı öğretmenler, 50 yaş üstü öğretmenlere karşı ise 31-40 yaş öğretmenler lehinedir [$F=3, 444= 3.89$, $p=.009$]. Öğretim programı özerkliği alt boyutunda ise 31-40 yaş, 41-50 yaş ve 50 yaş üstü öğretmenlere karşı 30 yaş altı öğretmenler lehinedir [$F=3, 444= 6.69$, $p=.000$]. Mesleki gelişim özerkliği alt boyutuna bakıldığında ise 50 yaş üstü öğretmenlere karşı 30 yaş altı, 31-40 yaş ve 41-50 yaş öğretmenler lehinedir [$F=3, 444= 4.31$, $p=.005$]. Hesaplanan etki değerleri ise öğretim süreci özerkliği boyutu için orta büyüklükte ($\eta^2=.026$), öğretim programı özerkliği için orta büyüklükte ($\eta^2=.043$), mesleki gelişim özerkliği için orta büyüklükte ($\eta^2=.028$).

Tablo 5.Yaşa Göre Öğretmenlerin Özerklik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Boyutlar	Yaş	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Öğretim süreci özerkliği	1. 30 yaş altı	77	4.34	.51	3.89	.009*	1>3	.026
	2. 31-40 yaş	165	4.25	.53			1>4	
	3. 41-50 yaş	121	4.17	.59			2>4	
	4. 50 yaş üstü	85	4.07	.54				
Öğretim programı özerkliği	1. 30 yaş altı	77	4.21	.68	6.69	.000*	1>2	.043
	2. 31-40 yaş	165	3.88	.72			1>3	
	3. 41-50 yaş	121	3.87	.79			1>4	
	4. 50 yaş üstü	85	3.72	.72				
Mesleki gelişim özerkliği	1. 30 yaş altı	77	3.68	1.02	4.31	.005*	1>4	.028
	2. 31-40 yaş	165	3.64	1.00			2>4	
	3. 41-50 yaş	121	3.75	.87			3>4	
	4. 50 yaş üstü	85	3.28	.96				
Mesleki iletişim özerkliği	1. 30 yaş altı	77	3.92	.94	.65	.58	-	.004
	2. 31-40 yaş	165	3.89	1.01				
	3. 41-50 yaş	121	3.77	1.09				
	4. 50 yaş üstü	85	3.76	1.02				
Öğretmen özerkliği toplam	1. 30 yaş altı	77	4.11	.54	5.59	.001*	1>3	.036
	2. 31-40 yaş	165	3.97	.53			1>4	
	3. 41-50 yaş	121	3.94	.57			2>4	
	4. 50 yaş üstü	85	3.77	.47			3>4	

Sınıf öğretmenlerin özerklik davranışlarının eğitim durumuna göre ANOVA sonuçları ise Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6'ya göre sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışlarının toplam puanlarının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır [$F=2, 445= 4.25, p=.015$]. Farklılaşma lisansüstü öğretmenler lehinedir. Alt boyutlarda ise yalnızca mesleki gelişim özerkliği alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir [$F=2, 445= 14.12, p=.000$]. Bu farklılık ön lisans ve lisans mezunu öğretmenlere karşı lisansüstü; ön lisans mezunu öğretmenlere karşı ise lisans mezunu öğretmenler lehinedir. Hesaplanan etki değerleri ise öğretmen özerkliği için küçük ($\eta^2=.019$), mesleki gelişim özerkliği için orta büyüklüktedir ($\eta^2=.060$).

Tablo 6.Eğitim Durumuna Göre Öğretmenlerin Özerklik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Öğretim süreci özerkliği	1. Ön lisans	17	4.22	.45	.35	.70	-	.002
	2. Lisans	346	4.20	.55				
	3. Lisansüstü	85	4.26	.55				
Öğretim programı özerkliği	1. Ön lisans	17	3.81	.71	.83	.43	-	.004
	2. Lisans	346	3.88	.72				
	3. Lisansüstü	85	3.99	.75				
Mesleki gelişim özerkliği	1. Ön lisans	17	2.90	.60	14.12	.000*	2>1	.060
	2. Lisans	346	3.54	.99			3>2	
	3. Lisansüstü	85	4.03	.81			3>1	
Mesleki iletişim özerkliği	1. Ön lisans	17	3.76	1.01	1.18	.30	-	.005
	2. Lisans	346	3.81	1.02				
	3. Lisansüstü	85	3.99	1.02				
Öğretmen özerkliği toplam	1. Ön lisans	17	3.79	.42	4.25	.015*	3>1	.019
	2. Lisans	346	3.92	.54			3>2	
	3. Lisansüstü	85	4.09	.54				

Sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışlarının mesleki kідeme göre ANOVA sonuçları ise Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Mesleki Kıdeme Göre Öğretmenlerin Özerklik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Mes. Kıdem	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Öğretim süreci özerkliği	1. 1-5 yıl	66	4.33	.52	3.20	.023*	1>4	.021
	2. 6-10 yıl	94	4.30	.51			2>4	
	3. 11-20 yıl	125	4.18	.56				
	4. 20 yıl üstü	163	4.14	.57				
Öğretim programı özerkliği	1. 1-5 yıl	66	4.19	.71	6.01	.001*	1>3	.039
	2. 6-10 yıl	94	3.99	.72			1>4	
	3. 11-20 yıl	125	3.83	.75			2>4	
	4. 20 yıl üstü	163	3.90	.69				
Mesleki gelişim özerkliği	1. 1-5 yıl	66	3.60	1.05	.91	.43	-	.006
	2. 6-10 yıl	94	3.68	.95				
	3. 11-20 yıl	125	3.68	.99				
	4. 20 yıl üstü	163	3.51	.94				
Mesleki iletişim özerkliği	1. 1-5 yıl	66	3.83	.97	1.37	.25	-	.009
	2. 6-10 yıl	94	3.99	.98				
	3. 11-20 yıl	125	3.87	.99				
	4. 20 yıl üstü	163	3.73	1.09				
Öğretmen özerkliği toplam	1. 1-5 yıl	66	4.07	.55	4.14	.006*	1>4	.027
	2. 6-10 yıl	94	4.05	.51				
	3. 11-20 yıl	125	3.93	.57			2>4	
	4. 20 yıl üstü	163	3.85	.51				

Tablo 7'ye göre ise mesleki kıdem değişkeni açısından sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları toplam puanlarının anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği görülmektedir [$F=_{3, 444}= 4.14, p=.006$]. Bu farklılık 20 yıl üstü kıdeme sahip öğretmenlere karşı 1-5 yıl ve 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehinedir. Hesaplanan etki değeri ise orta büyüklüktedir ($\eta^2=.027$). Gruplar arasında öğretim süreci [$F=_{3, 444}= 3.20, p=.023$] ve öğretim programı [$F=_{3, 444}= 6.01, p=.001$] özerkliği alt boyutlarında da anlamlı farklılık saptanmıştır. Bu farklılıklar her iki alt boyutta da 20 yıl üstü kıdeme sahip öğretmenlere karşı 1-5 yıl ve 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehinedir. Ayrıca öğretim programı özerkliği alt boyutunda 11-20 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlere karşın 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin ortalama puanları daha yüksek bulunmuştur. Hesaplanan etki değerleri ise öğretim süreci özerkliği boyutu için orta büyüklükte ($\eta^2=.021$), öğretim programı özerkliği için de orta büyüklüktedir ($\eta^2=.039$).

Sınıf öğretmenlerin özerklik davranışlarının şu anki müdürle çalışma süresine göre ANOVA sonuçları ise Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Müdür ile Çalışma Süresine Göre Öğretmenlerin Özerklik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Müd. Çalış. Süresi	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Öğretim süreci özerkliği	1. 0-3 yıl	312	4.23	.54	3.14	.04*	1>3	.014
	2. 4-6 yıl	92	4.23	.51			2>3	
	3. 6 yıl üstü	44	4.01	.66				
Öğretim programı özerkliği	1. 0-3 yıl	312	3.91	.73	.06	.94	-	.000
	2. 4-6 yıl	92	3.90	.72				
	3. 6 yıl üstü	44	3.87	.71				
Mesleki gelişim özerkliği	1. 0-3 yıl	312	3.58	1.01	.67	.51	-	.003
	2. 4-6 yıl	92	3.63	.86				
	3. 6 yıl üstü	44	3.76	.93				
Mesleki iletişim özerkliği	1. 0-3 yıl	312	3.80	1.04	1.67	.19	-	.007
	2. 4-6 yıl	92	3.82	.99				
	3. 6 yıl üstü	44	4.11	.92				
Öğretmen özerkliği toplam	1. 0-3 yıl	312	3.95	.54	.011	.99	-	.000
	2. 4-6 yıl	92	3.96	.50				
	3. 6 yıl üstü	44	3.94	.60				

Tablo 8 incelendiğinde şu anki okul müdürü ile çalışma süresine göre sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarından sadece öğretim süreci özerkliği alt boyutunda anlamlı farklılık görülmektedir [$F=_{2, 445}= 3.14, p=.04$]. Bu

farklılık şu anki okul müdürü ile 6 yıl üstü çalışan öğretmenlere karşı 0-3 yıl ve 4-6 yıl arası birlikte çalışan öğretmenler lehinedir. Hesaplanan etki değeri ise küçük düzeydedir ($\eta^2=.014$).

Araştırmanın üçüncü alt problemine yönelik sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla uygulanan t-testi sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Kadın (n=264)		Erkek (n=184)		t	p	η^2
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss			
Yardımsaver liderlik	3.33	1.07	3.67	1.07	-3.35	.001*	.025
Ahlaki liderlik	4.25	.93	4.28	.92	-.33	.73	.000
Otoriter liderlik	2.58	1.13	2.43	1.13	1.34	.18	.004
Çıkarıcı liderlik	2.48	1.01	2.51	1.10	-.21	.82	.000
Paternalist liderlik toplam	3.40	.54	3.54	.51	-2.64	.009*	.015

Tablo 9'da verilen t-testi sonuçları sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin elde edilen toplam puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir ($t=-2.64$, $p=.009$). Bu farklılaşma erkek öğretmenler lehinedir. Erkek öğretmenlerin yöneticilerine ilişkin paternalist liderlik algısı ($\bar{X}=3,54$) kadın öğretmenlere ($\bar{X}=3,40$) göre daha yüksektir. Hesaplanan etki değeri ise küçük düzeydedir ($\eta^2=.015$). Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında ise sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları sadece yardımsaver liderlik alt boyutunda anlamlı farklılık göstermektedir ($t=-3.35$, $p=.001$). Bu farklılık yine erkek öğretmenler lehinedir. Yardımsaver liderlik alt boyutu için hesaplanan etki değeri de orta büyüklüktedir ($\eta^2=.025$).

Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının yaşa göre ANOVA sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Yaşa Göre Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Boyutlar	Yaş	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Yardımsaver liderlik	1. 30 yaş altı	77	3.36	1.05	.41	.74	-	.003
	2. 31-40 yaş	165	3.46	1.12				
	3. 41-50 yaş	121	3.54	1.02				
	4. 50 yaş üstü	85	3.48	1.12				
Ahlaki liderlik	1. 30 yaş altı	77	4.32	.95	.50	.68	-	.003
	2. 31-40 yaş	165	4.22	.95				
	3. 41-50 yaş	121	4.33	.92				
	4. 50 yaş üstü	85	4.22	.86				
Otoriter liderlik	1. 30 yaş altı	77	2.45	1.13	.95	.42	-	.006
	2. 31-40 yaş	165	2.62	1.15				
	3. 41-50 yaş	121	2.40	1.06				
	4. 50 yaş üstü	85	2.55	1.20				
Çıkarıcı liderlik	1. 30 yaş altı	77	2.28	.96	2.38	.06	-	.016
	2. 31-40 yaş	165	2.64	1.07				
	3. 41-50 yaş	121	2.49	1.08				
	4. 50 yaş üstü	85	2.41	.99				
Paternalist liderlik toplam	1. 30 yaş altı	77	3.40	.52	.56	.64	-	.004
	2. 31-40 yaş	165	3.47	.56				
	3. 41-50 yaş	121	3.49	.51				
	4. 50 yaş üstü	85	3.46	.50				

Tablo 10'da sunulan ANOVA sonuçları sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranış puanlarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir.

Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının eğitim durumuna göre ANOVA sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Eğitim Durumuna Göre Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Yardımsaver liderlik	1. Ön lisans	17	4.16	.71	4.82	.008*	1>2	.021
	2. Lisans	346	3.40	1.08				
	3. Lisansüstü	85	3.60	1.09				
Ahlaki liderlik	1. Ön lisans	17	4.57	.52	.97	.37	-	.004
	2. Lisans	346	4.25	.93				
	3. Lisansüstü	85	4.26	.96				
Otoriter liderlik	1. Ön lisans	17	2.00	1.03	2.15	.11	-	.010
	2. Lisans	346	2.52	1.12				
	3. Lisansüstü	85	2.62	1.19				
Çıkarıcı liderlik	1. Ön lisans	17	2.24	.92	4.98	.007*	3>1 3>2	.022
	2. Lisans	346	2.43	1.04				
	3. Lisansüstü	85	2.80	1.06				
Paternalist liderlik toplam	1. Ön lisans	17	3.73	.32	5.16	.006*	1>2	.023
	2. Lisans	346	3.41	.52				
	3. Lisansüstü	85	3.60	.56				

Tablo 11'e göre sınıf öğretmenlerinin algısına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları toplam puanları, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$F=2, 445= 5.16, p=.006$]. Bu farklılaşmaya göre ön lisans mezunu öğretmenlerin paternalist liderlik davranışları algıları lisans mezunu öğretmenlerden daha yüksektir. Hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2=.023$). Ölçeğin alt boyutlarında ise yardımsaver liderlik boyutunda lisans mezunu öğretmenlere karşı ön lisans mezunu öğretmenlerin puanları anlamlı bir şekilde daha yüksektir [$F=2, 445= 4.82, p=.008$]. Yardımsaver liderlik alt boyutu için hesaplanan etki değeri orta büyüklüktedir ($\eta^2=.021$). Çıkarıcı liderlik boyutunda ön lisans ve lisans mezunu öğretmenlere karşı lisansüstü mezunu öğretmenlerin puanları [$F=2, 445= 4.98, p=.007$] anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Çıkarıcı liderlik alt boyutu için hesaplanan etki değeri de orta büyüklüktedir ($\eta^2=.022$).

Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının mesleki kıdeme göre ANOVA sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Mesleki Kıdeme Göre Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Mes. Kıdem	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Yardımsaver liderlik	1. 1-5 yıl	66	3.39	1.05	1.17	.91	-	.001
	2. 6-10 yıl	94	3.46	1.10				
	3. 11-20 yıl	125	3.46	1.10				
	4. 20 yıl üstü	163	3.51	1.08				
Ahlaki liderlik	1. 1-5 yıl	66	4.29	1.04	.06	.97	-	.000
	2. 6-10 yıl	94	4.25	.89				
	3. 11-20 yıl	125	4.24	.92				
	4. 20 yıl üstü	163	4.28	.91				
Otoriter liderlik	1. 1-5 yıl	66	2.34	1.05	1.35	.25	-	.009
	2. 6-10 yıl	94	2.60	.95				
	3. 11-20 yıl	125	2.64	1.13				
	4. 20 yıl üstü	163	2.46	1.02				
Çıkarıcı liderlik	1. 1-5 yıl	66	2.26	1.02	2.64	.048*	3>1 3>4	.018
	2. 6-10 yıl	94	2.55	1.05				
	3. 11-20 yıl	125	2.67	1.06				
	4. 20 yıl üstü	163	2.42	1.09				
Paternalist liderlik toplam	1. 1-5 yıl	66	3.38	.52	.63	.59	-	.004
	2. 6-10 yıl	94	3.47	.53				
	3. 11-20 yıl	125	3.49	.58				
	4. 20 yıl üstü	163	3.46	.50				

Tablo 12’de verilen ANOVA sonuçlarına bakıldığında sınıf öğretmenlerinin algısına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Ölçeğin alt boyutlarında ise çıkarıcı liderlik boyutunda anlamlı farklılık saptanmıştır. 1-5 yıl ve 20 yıl üstü kıdeme sahip öğretmenlere karşı 11-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanları anlamlı bir şekilde daha yüksektir [$F=2,445= 2.64, p=.048$]. Çıkarıcı liderlik alt boyutu için hesaplanan etki değeri ise küçük düzeydedir ($\eta^2=.018$).

Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının şu anki müdürle çalışma süresine göre ANOVA sonuçları Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Müdür ile Çalışma Süresine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Müd. Çalış. Süresi	n	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η^2
Yardımsız liderlik	1. 0-3 yıl	312	3.46	1.07	2.97	.052	-	0.013
	2. 4-6 yıl	92	3.34	1.11				
	3. 6 yıl üstü	44	3.82	1.04				
Ahlaki liderlik	1. 0-3 yıl	312	4.30	.91	1.20	.30	-	0.005
	2. 4-6 yıl	92	4.13	.94				
	3. 6 yıl üstü	44	4.31	.95				
Otoriter liderlik	1. 0-3 yıl	312	2.49	1.12	.42	.65	-	0.002
	2. 4-6 yıl	92	2.61	1.14				
	3. 6 yıl üstü	44	2.53	1.19				
Çıkarıcı liderlik	1. 0-3 yıl	312	2.45	1.05	1.03	.35	-	0.005
	2. 4-6 yıl	92	2.62	1.02				
	3. 6 yıl üstü	44	2.56	1.12				
Paternalist liderlik toplam	1. 0-3 yıl	312	3.45	.53	2.95	.053	-	0.013
	2. 4-6 yıl	92	3.39	.53				
	3. 6 yıl üstü	44	3.63	.51				

Tablo 13’te verilen ANOVA sonuçlarına göre şu anki okul müdürü ile çalışma süresi açısından sınıf öğretmenlerinin algısına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14. Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları Özerklik Davranışları ile Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları Arasındaki İlişki

	Öğretim süreci özerkliği	Öğretim programı özerkliği	Mesleki gelişim özerkliği	Mesleki iletişim özerkliği	Öğretmen özerkliği toplam
1.Yardımsız liderlik	.03	.02	.09*	.23*	.13*
2.Ahlaki liderlik	.02	-.007	.03	.20*	.08
3.Otoriter liderlik	.000	-.006	-.07	-.15*	-.07
4.Çıkarıcı liderlik	.01	.03	-.03	-.14*	-.04
5.Paternalist liderlik toplam	.04	.02	.06	.21*	.12*

*p<.05

Tablo 14 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları arasında anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki saptanmıştır ($r = .12, p<.05$).

4. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarını “çok katılıyorum” düzeyinde algıladıkları saptanmıştır. Bu bulgu, okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının genel ortalamasını benzer bir şekilde “çok katılıyorum” düzeyinde elde eden Dağlı ve Ağalday’ın (2018) sonucuna paralellik göstermektedir. Ancak alanyazında farklı sonuçlar olduğunu gösteren araştırmalar da mevcuttur. Çalışkan ve Özkoç (2016) yaptıkları çalışmada personellerin paternalist liderlik algısına ilişkin ortalamanın ölçeğin orta değerinden daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Gürcan (2018) ve Tolay’ın (2020) Y kuşağı bireyler, Doğan’ın (2020) ise Z kuşağı bireyler ile yaptıkları araştırmalarda çalışanların paternalist liderlik algılarının orta düzeyin üzerinde bir değere sahip olduğu belirtilmiştir. Tolay (2020), Y kuşağı üzerinde paternalist liderlik beklentilerine yönelik yaptığı çalışmada aynı zamanda çalışma alanında aile ortamı yaratma ve bireysel ilişki düzeyinin yanı sıra statü hiyerarşisi ve otorite beklentisinin de orta düzeyin üzerinde olduğunu saptamıştır. Bu sonuçlara karşın Dursun (2019) ve Işık’ın (2022) yaptığı çalışmalarda okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının orta düzey olarak ifade edildiği tespit edilmiştir. Hem alanyazında yapılan çalışmalar hem de mevcut araştırma sonuçları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının orta düzey veya üstünde olduğunu göstermektedir. Türkiye’de yapılan araştırma sonuçlarından personellerin, yöneticilerinden babacan tavırlar görme beklentilerinin sürmekte olduğu (Doğan, 2020; Gürcan, 2018), amirlerinden profesyonel yaşamın sınırlarını esneterek kendilerine yönelik esnek ilişkiler kurmalarını, iş yaşamı dışında da kendilerine destek vermelerini bekledikleri (Oral Ataç, 2019) anlaşılmaktadır. Yurt dışındaki araştırmalarda da paternalist liderliğin Orta Doğu, Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yaygın olduğuna yönelik sonuçlar edilmiştir (Aycan, 2006; Chen, Eberly, Chiang, Farh ve Cheng, 2011; Martinez, 2003; Pellegrini ve Scandura, 2006; Uhl-Bien, 1990). Bu sonuca paralel olarak Köksal (2011), paternalizmin Türkiye gibi kolektivist toplumların değerlerine uygunluk gösterdiğini ifade etmiştir. Paşa ve diğerleri (2001) ise Türk toplum kültürünün en önemli özelliklerinden birinin kolektivizm olduğunu ifade etmişlerdir. Paternalist liderliğin Türkiye’de uygulanabilir bir liderlik olmasındaki en önemli etkenler yüksek güç mesafesi ve kolektivist değerler olarak yorumlanabilir (Pellegrini ve Scandura, 2008).

Sınıf öğretmenlerin algıladıkları özerklik davranışlarının ise “sık sık” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında öğretmenlerin özerkliği ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu araştırmadan elde edilen sonucu destekleyecek nitelikte öğretmenlerin, özerklik düzeylerinin orta düzeyin üzerinde olduğunu ortaya koyan birçok çalışmaya (Bayat ve Akbaba, 2022; Bayraktar, 2019; Bozkurt ve Kara, 2022; Çolak ve Altinkurt, 2017; Koçak ve Karatepe, 2022; Kürkçü ve Akın Kösterilioğlu, 2020; Şentürken ve Oğuz, 2020; Yazıcı ve Akyol, 2017) rastlanmıştır. Araştırma bulgusu ve alanyazında konu ile ilgili yapılan araştırmaların ışığında öğretmenlerin özerklik davranışlarının orta düzeyin üzerinde ve birbirlerine yakın değerlerde olduğu söylenebilir. Öğretmenlere öğretim ortamının planlanması ve düzenlenmesinde geniş bir özerklik alanı sağlamak oldukça önemlidir. Sağlanan özerklik alanı sadece eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili değil aynı zamanda yönetime katılma ve karar alma süreçlerinde de kendini göstermesi beklenmektedir (Öztürk, 2012). Ayrıca Pearson ve Moomaw (2005), öğretim programındaki özerkliğin arttıkça öğretmenlerin iş başında streslerinin azaldığını ve genel öğretmen özerkliği arttıkça da yetkilendirme ve profesyonelliğin arttığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda araştırma sonucunda elde edilen bulgu, öğrenci merkezli öğretim yaşantılarının sağlıklı bir şekilde düzenleneceğinin, öğretmenlerin karar alma ve yönetime katılma süreçlerindeki rollerinin artacağına işaretleri olarak görülmektedir. Öğretmen özerkliğinin boyutlarından birinin de mesleki yeterliliklerin geliştirilmesi olduğu göz önüne alınırsa öğretmenlerin genel özerklik düzeylerinin yüksek olmasının mesleki gelişimi de olumlu yönde etkileyeceği ifade edilebilir (Öztürk, 2011). Demografik değişkenlere göre öğretmenlerin özerklik düzeyleri incelendiğinde; cinsiyet ve şu anki müdürle çalışma süresine bağlı olarak anlamlı farklılıklar göstermediği; yaş, eğitim durumu ve mesleki kıdem değişkenlerine göre ise anlamlı farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Alanyazında öğretmenlerin özerklik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığını gösteren araştırma bulgusunu destekleyici çalışmalar (Bozkurt ve Kara, 2022; Çolak ve Altinkurt, 2017; Karatay, Günbey ve Taş, 2020; Koçak ve Karatepe, 2022; Pazar, 2021) mevcuttur. Bu sonuçlardan yola çıkarak cinsiyet değişkeninin öğretmen özerkliği üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı söylenebilir. Alanyazında yaş, mesleki kıdem ve şu anki müdürle çalışma süresine göre öğretmen özerkliklerinin anlamlı farklılıklar gösterdiğini bildiren çalışmalar (Bozkurt ve Kara, 2022; Karatay vd., 2020; Koçak ve Karatepe, 2022; Pazar, 2021; Şentürken, 2018) bulunmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuç yaş değişkeni bağlamında değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin yaşları arttıkça özerklik puanlarının azaldığı gözlenmiştir. Bu sonuç, yaşları daha genç ve göreve daha sonra başlayan öğretmenlerin özerkliğe dair farkındalıklarının daha yüksek olduğunu düşündürülebilir (Üzüm, 2014). Öğretmenlerin yaşları arttıkça genel özerklik düzeylerinin azalmasının nedenleri olarak, zaman içerisinde

öğretim programını yetiştirme kaygısı ve katı merkezizetçi yapıya uyum sağlama söylenebilir (Bozkurt ve Kara, 2022).

Mesleki kıdeme göre sınıf öğretmenlerinin özerklik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Bu farklılıklar mesleki kıdemi daha az olan öğretmenler lehinedir. Şentürken (2018), Karatay vd. (2020), Pazar (2021), Bozkurt ve Kara (2022) da yaptıkları çalışmalarda öğretmen özerkliklerinin mesleki kıdeme göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir. Mesleki kıdemi az olan öğretmenler seminer, bilimsel toplantı, mesleki gelişim gibi alanlarda daha isteklidirler. Ayrıca öğretmenlerin yaşlarının ilerledikçe veli, okul yönetimi ve meslektaşları ile yaşadıkları sorunlar öğretmen özerkliklerinde azalmalara neden olabilmektedir (Bozkurt ve Kara, 2022; Şentürken, 2018). Böyle bir durumda göreve yeni başlayan öğretmenlerin yıllar ilerledikçe mevzuattaki sınırlamaların, veliler ve okul yönetimlerinin yarattığı engellemelerin, Türk eğitim sisteminin kısıtlayıcı yapısının etkisiyle özerklik davranışlarında azalmalar söz konusu olabilir (Çolak ve Altınkurt, 2017; Yazıcı ve Akyol, 2017). Karatay ve diğerleri (2020) ve Pazar (2021) çalışmada elde edilen sonuçtan farklı olarak öğretmenlerin kıdemi arttıkça özerklik davranışlarının arttığı yönünde görüş ifade etmişlerdir. Bu görüş araştırma bulgusu ile çelişmektedir.

Eğitim durumuna göre sınıf öğretmenlerinin özerklik davranışları ön lisans ve lisans mezunu öğretmenlere göre lisansüstü öğretmenler lehine anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır. Şentürken ve Oğuz (2020) da yaptıkları çalışmada öğretmenlerin özerklik davranışlarının eğitim durumuna göre farklılaştığı bulgusuna ulaşmıştır. Lisansüstü eğitim almış öğretmenlerin farkındalıklarının, ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim alan öğretmenlere göre daha yüksek olması beklenildiği için özerk davranışlar sergileme noktasında diğerlerine göre daha aktif olabilmektedirler. Lisansüstü eğitim alan öğretmenler, eğitim dünyasındaki yeni yaklaşımlardan, yöntemlerden, tekniklerden daha çok haberdar olmaktadır. Bu nedenle lisansüstü eğitim almış öğretmenler, alandaki gelişmeleri eğitim ortamına yansıtma çabaları doğrultusunda ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim almış öğretmenlere göre daha özerk davranış sergileme şansını elde etmiş olabilirler (Şentürken ve Oğuz, 2020).

Sınıf öğretmenlerinin demografik değişkenlere göre algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının; yaş, mesleki kıdem ve şu anki müdürle çalışma süresine göre anlamlı farklılıklar göstermediği; cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerine göre ise anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının yaş, mesleki kıdem ve şu anki müdürle çalışma süresine göre anlamlı farklılıklar göstermediği sonucuna ulaşan farklı çalışmalar da (Aktaş, 2019; Dağlı ve Ağalday, 2018; Delice, 2020; Dursun, 2019; Gürcan, 2018; Işık, 2022) bulunmaktadır. Aynı şekilde öğretmenlerin algıladıkları okul yöneticilerinin paternalist liderlik davranışları genel ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı bulgusunu destekleyen (Cerit vd., 2011; Dağlı ve Ağalday, 2018; Delice, 2020; Dursun, 2019; Karşu Cesur vd., 2019; Kaygısız, 2015; Özgenel ve Dursun, 2020; Özyılmaz ve Oral Ataç, 2019) araştırmalar da mevcuttur. Karşu Cesur ve diğerleri (2019), kolektivizm, erillik-dişilik, güç aralığı boyutlarının paternalist liderlik eğilimini orta düzeyde yordadığı görüşünü dile getirmiştir. Dursun (2019) ise Doğu kültüründeki cinsiyet algısının kadın-erkek ilişkisinin uzak olmasına neden olduğunu ve erkek öğretmenlerin okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlar sergileme beklentilerinin kadın öğretmenlere göre daha yüksek olabileceğini ifade etmiştir. Türkiye'deki okullarda görev yapan yönetici oranları incelendiğinde ise kadın yönetici oranı en düşük Kütahya %7.59, en yüksek Tunceli %27.31 aralığında olduğu görülmektedir. Türkiye genelindeki okul yöneticilerinin cinsiyete göre oranlarına bakıldığında %84,4'ünün erkek, %15,6'sının kadın olduğu görülmektedir. Yani Türkiye'deki okullarda yönetici olarak görev yapan öğretmenlerin büyük çoğunluğu erkektir (Çelenk ve Akbaba Altun, 2016). Bu durumun erkek yöneticilerin kadın öğretmenlerle empati yapamamaları gibi bir eksikliğe neden olduğu söylenebilir. Bu eksikliğin de kadın-erkek ilişkisini mesafeli bir hale getirerek kadın öğretmenlerin paternalist liderlik davranışları algısının anlamlı bir şekilde düşük çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin algıladıkları paternalist liderlik davranışlarının, ön lisans mezunları lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma bulgusuna paralel olarak Yardımcı (2010), yaptığı çalışmada eğitim durumuna göre paternalist liderlik puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar tespit etmiş olup ortalamaların ön lisans-lisans-yüksek lisans doğrultusunda düşüş gösterdiğini ifade etmiştir. Cerit ve diğerleri (2011) de benzer bir şekilde sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinden paternalist liderlik davranışları sergilemeye yönelik isteklerinin eğitim düzeyi arttıkça azaldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Yapılan bu araştırmada da ön lisans mezunu sınıf öğretmenlerinin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin genel ortalamaları lisans ve lisansüstü mezunu öğretmenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyi arttıkça öğretmenler paternalist yönetimin içinde barındırdığı hiyerarşik düzene ve yöneticiye bağlı olmayı tercih etmemektedirler. Lisansüstü eğitimin; araştırma yoluyla bilgiye katkıda bulunabilecek, ilerleyen toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek, özgürlükçü, bireysel gelişime ve niteliğe

önem veren aktif birer bilim insanı yetiştirmeyi hedefleyen bir eğitim süreci olduğu dikkate alındığında (Dilci ve Gürol, 2012; Varış, 1972), lisans ve lisansüstü eğitim sürecinden geçen öğretmenlerin bireysellikleri daha da ilerlediği için kolektif toplumdaki insanlar tarafından beklenen bir liderlik türü olan paternalist liderliğe yönelik algılarının düşük olması beklenen bir sonuçtur. Bu bakımdan öğretmenler kendi öğretim süreçlerinde gerekli planlamaları yaparak okul müdürlerinin desteğine daha az ihtiyaç duyacaklardır (Cerit vd., 2011).

Araştırmanın son bulgusunda ise sınıf öğretmenlerinin algıladıkları okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile özerklik davranışları arasında anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç öğretmenlerin paternalist lider olarak algıladıkları okul müdürlerinin, kendi özerklik davranışlarını çok etkilemediğini göstermektedir. Paternalist liderlik modelinde liderlerden beklenen davranışlar arasında çalışma ortamında aile atmosferi yaratmak, çalışanlarına baba gibi davranarak onlara iş hayatı ve özel hayatla ilgili öğütler vermek bulunmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemaçlılar, 2014). Okul müdürleri tarafından eğitim kurumlarında aile ortamı yaratarak sergilenen duygusal yönü güçlü ve yüz yüze gerçekleşen bu tür davranışların oluşturduğu kolektivist kültür, öğretmenlerin sınıf içerisinde uyguladığı yaklaşımları, etkinlikleri, yöntem ve teknikleri onların özel alanı olarak görmektedir. Böylelikle okul müdürlerinin öğretmenlerin özel alanı olarak görülen bu alana istedikleri gibi müdahale etmesini zorlaştırmaktadır (Saylık ve Çelik Şahin, 2021). Buna dayalı olarak araştırmada paternalist liderlik davranışları ve öğretmenlerin özerklik davranışları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmasının nedeni okul müdürlerinin aile ortamı yaratma, babacan davranma gibi davranışları ile öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarına ilişkin özel alana yönelik sınırı iyi korumalarından kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Öğretmen özerkliği, mesleki gelişim ve mesleki iletişim özerkliği ile yardımsever liderlik alt boyutu arasında düşük düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yardımsever liderlik alt boyutunun çalışanların hayattaki sorunları ile ilgilenen, çalışanlarını koruyan, çalışanların mutluluğu, iyiliği için çabalayan yönleri düşünülürse değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin çıkması beklenen bir durumdur (Dağlı ve Ağalday, 2018; Özgenel ve Dursun, 2020). Mesleki iletişim özerkliği ile paternalist liderlik arasındaki düşük düzeyde anlamlı ilişki ise okul müdürlerinin sergilemiş olduğu babacan tavırların öğretmenlerin meslektaşlarına, yöneticilerine karşı görüşlerini özgürce ifade etmesine olanak sağladığı yönünde yorumlanabilir (Çolak ve Altınkurt, 2017). Ahlaki liderlik alt boyutu ile mesleki iletişim özerkliği arasında ise düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ahlaki liderlikte çalışanların ve kurumun iyiliği ön planda tutulur. Lider olan kişi kurumun ve çalışanların iyiliğini düşünen, kendi çıkarlarını kurumun çıkarlarına karıştırmayan, çalışanlarına örnek olan kişidir. Bu yönüyle ele alındığında okul müdürlerinin sergilemiş olduğu ahlaki liderlik ile mesleki iletişim özerkliğinin bir ilişki içinde olması beklenen bir durumdur.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak öğretmenlerin özerklik davranışlarının, yaş ve mesleki kıdem arttıkça azalmasının nedenlerini belirlemek için nitel araştırmaların yapılması önerilebilir. Öğretmenlerinin özerklik davranışlarının eğitim durumu yükseldikçe arttığı bulgusundan hareketle öğretmenler lisansüstü eğitim almaya teşvik edilebilir. Öğretmenlerin mesleki gelişim özerkliği alt boyutunda neden düşük ortalamaya sahip oldukları araştırılabilir ve bu alt boyutu güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir. Diğer liderlik türleri ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişkiler araştırılabilir. Mevcut çalışma sadece sınıf öğretmenleri üzerinde yapılmıştır. Branş öğretmenleri ile sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerkliklerini karşılaştıran araştırmalar yapılabilir. Ayrıca, okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarını daha iyi yönetmelerini sağlayacak ve öğretmenlerin özerk olma davranışlarını geliştirecek seminer ve eğitimler almaları sağlanabilir.

Kaynaklar

- Akan, D. ve Yalçın, S. (2015). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 6 (11), 123-150.
- Akçekece, A. ve Bilgin, K.U. (2016). Okul müdürlerinin liderlik stilleri ve öğretmen performansı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-23.
- Aycan, Z., Kanungo, R.N., Mendonca, M., Yu, K., Deller, J., Stahl, G. and Kurshid, A. (2000). Impact of culture on human resource management practice: A 10-country comparison. *Applied Psychology: An International Review*, 49 (1), 192-221.
- Aycan, Z. (2001). Paternalizm: Yönetim ve liderlik anlayışına ilişkin üç görgül çalışma. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-26.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism towards conceptual refinement and operationalization. In U. Kim, K.-S. Yang, and K.-K. Hwang (Eds.), *Indigenous and cultural psychology: Understanding people* (pp. 445-466). Springer Science + Business Media.

- Ayral, M., Özdemir, N., Türedi, A., Yılmaz-Fındık, L., Büyükgöze, H., Demirezen, S., Özarslan, H. ve Tahirbegi, Y. (2014). Öğretmen özerkliği ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki: PISA örneği. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 207-2018.
- Bayat, E. ve Akbaba, A. (2022). Okul müdürlerinin etik liderlik özellikleri ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişki. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (33), 16-38.
- Bayraktar, E. (2019). *Öğretmenlerin özerklik algıları ile örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Bozkurt, B. ve Kara, M. (2022). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin öğretmen özerkliği algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (82), 628-644.
- Börekçi, D.Y. (2009). Paternalistic leadership style's evolution in e-culture. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 38 (2), 103-109.
- Büyükoztürk, Ş. (2023). *Sosyal bilimler içi veri analizi el kitabı* (30.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Buluç, B. (2009). İlköğretim okullarında bürokratik okul yapısı ile okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 34 (152),71-86.
- Cengiz, M. (2021). *Okul yöneticilerinin liderlik tarzları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Cerit, Y. (2012). Paternalistik liderlik ile yöneticiden ve işin doğasından doyum arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 35-56.
- Cerit, Y., Özdemir, T. ve Akgün, N. (2011). Sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları sergilemelerini istemeye yönelik görüşlerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 87-99.
- Chen, H.Y. and Kao, H.S.R. (2009). Chinese paternalistic leadership and non-Chinese subordinates' psychological health. *The International Journal of Human Resource Management*, 20 (12), 2533-2546.
- Chen, X.P., Eberly, M.B., Chiang, T.J., Farh, J.L. and Cheng, B.S. (2011). Affective trust in Chinese leaders: Linking paternalistic leadership to employee performance. *Journal of Management*, 40 (3), 1-24.
- Cohen, E. S. (1985). Autonomy and paternalism: Two goals in conflict. *Law, Medicine and Health Care*, 13 (4), 145-150.
- Çelenk, N. ve Akbaba Altun, S. (2016). Türkiye'deki eğitim yöneticilerinin profili. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 1-18.
- Çalışkan, N. ve Özkoç, A.G. (2016). Örgütlerde paternalist liderlik algısına etki eden ulusal kültür boyutlarının belirlenmesi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 11 (44), 240-250.
- Çolak, İ. ve Altinkurt, Y. (2017). Okul iklimi ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23 (1), 33-71.
- Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2017). Developing a headmasters' paternalistic leadership behaviours scale in Turkey. *Journal of Education and Practice*, 8 (30), 190-200.
- Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2018). Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (66), 518-534.
- Delice, A. (2020). *Yöneticilerin paternalist liderlik özellikleri ile okulların etkililiği arasındaki ilişki: Kahramanmaraş ili örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Dilci, T. ve Gürol, M. (2012). Öğretim üyeleri bakış açısıyla lisansüstü eğitimin yaşam alanına yansımaları (Eğitim bilimleri örnekleme). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (3), 1073-1090.
- Doğan, A. (2020). *Z kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün düzenleyici rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Dursun, İ.E. (2019). *Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının okul kültürü oluşturmadaki etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erben, G. S. (2004). *Toplumsal kültür aile kültürü etkileşimi bağlamında paternalizm boyutuyla işletme kültürü: Türkiye örneği*. I. Aile İşletmeleri Kongre Bildirileri, İstanbul.
- Farh, J.L. and Cheng, B.S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In Li, J.T., Tsui, A.S., Weldon, E. (eds) *Management and organizations in the Chinese context* (pp. 84-127). Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230511590_5
- Green, S.B. and Salkind, N.J. (2013). *Using SPSS for windows and macintosh: Analyzing and understanding data*. Pearson.

- Gürcan, N. (2018). *Türk kültüründe paternalist liderlik davranışlarının izleyenlerin duygusal bağlılıkları üzerindeki etkisi: Y kuşağına yönelik bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ingersoll, R. (2007). Short on power, long on responsibility. *Educational Leadership*, 16 (1), 20-25.
- Işık, Ö. (2022). *Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Jackson, T. (2016). Paternalistic leadership: The missing link in cross-cultural leadership studies. *International Journal of Cross Cultural Management*, 16 (1), 3-7.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalçılar, Z. (2014). *Dünden bugüne-insan ve insanlar-sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Karaarslan, Ü. (2018). Max Weber'e göre liderliğin dönüşüm çeşitleri ve geleneksel liderliğin dönüşümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (12), 334-347.
- Karatay, M., Günbey, M. ve Taş, M. (2020). Öğretmen profesyonelliği ile özerklik arasındaki ilişki. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 173-195.
- Kargısızel, E. (2015). *The relationship between paternalistic leadership leader – member exchange and job stress* (Unpublished master's thesis). Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Karşu Cesur, D., Erkilet, A. ve Taylan, H.H. (2019). Paternalist liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi: Sakarya Üniversitesi örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14 (1), 87-116.
- Kılınç, E. (2018). Sağlık kurumlarında paternalist liderlik modelinin incelenmesi. *Sağlık Yönetimi ve Liderlik Dergisi*, 1, 1-12.
- Koçak, E. ve Karatepe, R. (2022). Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4), 201-218.
- Köksal, O. (2011). Bir kültürel liderlik paradoksu: Paternalizm. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 101-122.
- Kürkçü, M. ve Kösterelioglu, M.A. (2020). Sınıf öğretmenlerinin öğretmen özerkliği davranışları ve akademik iyimserlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 347-358.
- Martinez, P.G. (2003). Paternalism as a positive form of leader – subordinate exchange: Evidence from Mexico. *Management Research*, 1 (3), 227-242.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENE_L_YETERLYKLERI.pdf (20.12.2022 tarihinde erişilmiştir.)
- Oral Ataç, L. (2019). Paternalist liderlik. *21. Yüzyılda liderlik yaklaşımları içinde* (2. Baskı, s. 307-329). Iksad Publications.
- Özgenel, M. ve Dursun, E. (2020). Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarının okul kültürüne etkisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (4), 284-302.
- Özkan, Y. (2014). *Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile okulların etkililik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öztekin, A. (1996). Yönetim ve liderlik. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 183-194.
- Öztürk, İ.H. (2012). Öğretimin planlanmasında öğretmenin rolü ve özerkliği: Ortaöğretim tarih öğretmenlerinin yıllık plan hazırlama ve uygulama örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (1), 271-299.
- Özyılmaz, B. ve Oral Ataç, L. (2019). Paternalist liderlik algısının çalışan sesliliğine etkisi: Gıda sektörü çalışanları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 26 (2), 397-410
- Paşa, S.F., Kabasakal, H. and Bodur, M. (2001). Society, organisations, and leadership in Turkey. *Applied Psychology: an International Review*, 50 (4), 559-589.
- Pazar, B. (2021). *Öğretmen özerkliği ve örgütsel mutluluk arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Pearson, L.C. and Moomaw, W. (2005). The relationship between teacher autonomy and stress, work satisfaction, empowerment, and professionalism. *Educational Research Quarterly*, 29 (1), 38-54.
- Pellegrini, E.K. and Scandura, T.A. (2006). Leader–member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the Turkish business culture: An empirical investigation. *Journal of International Business Studies*, 37 (2), 264–279.
- Pellegrini, E.K. and Scandura, T.A. (2008). Paternalistic leadership: A review and agenda for future research. *Journal of Management*, 34 (3), 566-593.

- Ramos, R. C. (2006). Considerations on the role of teacher autonomy. *Colombian Applied Linguistics Journal*, 8, 183-202.
- Redding, G. (1990). The spirit of Chinese capitalism. *The Journal of Asian Studies*, 51 (1), 155-156.
- Sarp, P., Kumral, T. ve Bozkurt, S. (2019). Babacan liderlik ve işte var olamama ilişkisinde iş güvencesinin aracı rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 161-168.
- Saylık, A ve Aydın, İ. (2020). Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ölçeğinin geliştirilmesi; geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 273-300.
- Saylık, A. and Çelik Şahin, Ç. (2021). Do paternalist approaches of school principals kill teachers' autonomy? *International Journal of Progressive Education*, 17 (3), 139-152.
- Silin, R.H. (1976). Liderlik ve değerler: Büyük ölçekli Tayvanlı işletmelerin organizasyonu. *The Journal of Asian Studies*, 37 (1), 131-133.
- Şentürken C. ve Oğuz, A. (2020). Ortaöğretim öğretmenlerinin özerklik davranışları ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15 (25), 3260-3283.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (Sixth edition)*. United States: Pearson Education.
- Tekin, E. (2019). Paternalist liderliğin iş tatmini ve çalışan performansına etkisi üzerine bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54 (1), 178-204.
- Terzi, A.R. ve Çelik, H. (2016). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ve algılanan örgütsel destek ilişkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 87-98.
- Tolay, E. (2020). Paternalist liderlik beklentisi: Y kuşağı işletme öğrencileri üzerine bir araştırma. *İzmir İktisat Dergisi*, 35 (1), 123-139.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkmenoğlu, M.A., Çiçek, B. ve Uludağ, G. (2021). Örgütsel güven ve paternalist liderlik örgütsel özdeşleşmeye öncülük eder mi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56 (3), 1915-1935.
- Uhl-Bien, M., Tierney, P.S. and Graben, G.B. (1990). Company Paternalism and the Hidden-Investment Process. *Group & Organization Studies*, 15 (4), 414-430.
- Uslu, O. ve Ardıç, K. (2022). Babacan liderlik ve yöneticiye güven ilişkisinde güç mesafesi, bireycilik ve toplulukçuluğun düzenleyici etkilerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (1), 279-291.
- Üzüm, P. (2014). *Sınıf öğretmenlerinin öğretmen özerkliğine ilişkin farkındalık düzeylerinin yapısal ve bireysel boyutları açısından değerlendirilmesi: İzmir ili örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Variş, F. (1972). Türkiye'de lisans-üstü eğitim "pozitif bilimlerin temel ve uygulamalı alanlarında". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 51-74.
- Vural, G. (2016). *Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin çalışanların motivasyonu üzerindeki etkisi Rize ili örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Westwood, R. (1997). Harmony and patriarchy: The cultural basis for 'paternalistic headship' among the overseas Chinese. *Organization Studies*, 18 (3), 445-480.
- Wilches, J. U. (2007). Teacher autonomy: A critical review of the research and concept beyond applied linguistics. *Ikala*, 12 (18), 245-275.
- Yardımcı, C. (2010). *Paternalistik liderlik davranışlarının iş tatmini üzerindeki etkisi: Bankacılık sektörü üzerinde bir uygulama* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yazıcı, A.Ş. ve Akyol, B. (2017). Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (10), 189-208.
- Yeşiltaş, M.D. ve Kurşuncu, R. (2021). Paternalist liderliğin örgütsel bağlılığa etkisi: Fabrika çalışanları üzerine bir araştırma. *International European Journal of Managerial Research Dergisi*, 5 (1), 120-136.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun tarih 26.12.2022 sayı E.575662 ve karar 2 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ TEKNOLOJİ
OKURYAZARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Examining Science Curriculum in Terms of Technological Literacy

Sümevra Zeynep ET¹ ve Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ, szet@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0176-4788

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ, ngomleksiz@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8268-0163

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
24.01.2023
Kabul/Accepted:
00.00.0000

DOI:

10.18069/firatsbed.1241459

Anahtar Kelimeler

Fen Bilimleri dersi öğretim programı, Teknoloji, Teknoloji okuryazarlığı,

ÖZ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen ilerlemeler birçok alanda var olan bilgilerin değişmesine neden olmuştur. Bu değişimlere uyum sağlama noktasında ise, bireylerin sahip olması gereken bir takım beceri alanları ortaya çıkmıştır. Teknolojiyi anlama, kullanma ve değerlendirme olarak ifade edilen teknoloji okuryazarlığı bu beceri alanlarından birini oluşturmaktadır. Teknoloji okuryazarlığının günümüz bireylerinden beklenen becerilerden biri haline gelmesi, öğrenme sürecine teknolojinin entegresini gerekli kılmıştır. Teknoloji entegresinde matematik, fen ve sosyal bilgiler gibi disiplinler bağlam olarak görülmektedir. Farklı disiplinlere teknolojinin dâhil edilmesi yollarından birisi ise öğretim programları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacını fen bilimleri dersi öğretim programının (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) *Teknoloji Okuryazarlığı Standartları (ITEA, 2007)* açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Teknoloji okuryazarlığı standartları, uluslararası teknoloji eğitimi kurulu tarafından oluşturulmuş bir çerçevedir. Doküman analizi sürecinde teknoloji okuryazarlığı standartları çerçevesi kullanılmıştır. Bu analiz çerçevesi; tasarım, teknoloji ve toplum, teknolojik bir dünya için yetenekler, tasarlanmış dünya ve teknolojinin doğası olmak üzere farklı temadan oluşmaktadır. Analizler sonucunda fen bilimleri dersi öğretim programında *teknoloji okuryazarlığı standartlarında* yer alan beş temaya ilişkin kazanımların mevcut olduğu fakat bu temalara ilişkin kazanım sayılarının sınıf seviyesine göre farklılaştığını söylemek mümkündür.

ABSTRACT

Advances in information and communication technologies have caused existing information to change in many areas. At the point of adapting to these changes, a number of skill areas have emerged that individuals must have. Technology literacy, defined as understanding, using and evaluating technology, constitutes one of these skill areas. The fact that technological literacy has become one of the skills expected from today's individuals has necessitated the integration of technology into the learning process. In technology integration, disciplines such as mathematics, science and social studies are seen as context. One of the ways to incorporate technology into different disciplines is through curriculum. In this context, the purpose of the research is to examine the science course curriculum (Primary and Secondary School 3rd, 4th, 5th, 6th, 7th and 8th grades) in terms of Technology Literacy Standards (ITEA, 2007). Technology literacy standards are a framework created by the international technology education board. The technology literacy standards framework was used in the document analysis process. This analysis framework; consist of five different sub-categories: design, technology and society, capabilities for a technological world, designed world, and nature of technology. As a result of the analysis, it is possible to say that there are achievements related to the five themes included in the technology literacy standards in the science course curriculum, but the number of achievements related to these themes differs according to the grade level.

Atf/Citation: Et, S. Z. ve Gömleksiz, M. N. (2023). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının Teknoloji Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1217-1229.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sümevra Zeynep ET, szet@firat.edu.tr

* Bu çalışma 30 Eylül-3 Ekim 2021 tarihlerinde yapılan 3. Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi'nde sözlü olarak sunulan "Fen Bilimleri, Biyoloji, Fizik ve Kimya Dersi Öğretim Programının Teknoloji Okuryazarlığı Standartları Açısından Değerlendirilmesi" adlı özet bildirinin Fen Bilimleri dersi öğretim programı boyutunun genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

1. Giriş

Günümüzde, her alanda sürekli bilgi artışının varlığından bahsetmek mümkündür. Bu bilgi artışı bireylerin bilgiyi yönetebilen, anlamlandırabilen ve hayatın akışı içinde var olan karmaşık sorunları çözebilen yaşam boyu öğrenen olmalarını gerekli kılmaktadır (Drake & Reid, 2018). Diğer yandan bilim ve teknoloji alanlarında meydana gelen ilerlemeler de bireylerin birtakım becerilere sahip olmalarını gerektirmektedir. Böylece özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, geçtiğimiz yüzyıldan farklı olarak yeni becerilerin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir (Atman Uslu & Usluel, 2019; Sırakaya, 2019). Bu ise pek çok ülkede eğitim sistemleri aracılığıyla bireylerin şimdi ve gelecekte karmaşık durumlarla başa çıkmalarına yardım eden "21. yüzyıl" becerilerine sahip olmaları gibi bir amacı gündeme getirmiştir (Ontario Ministry of Education (OME), 2016). Bu becerilerin bireylerin farklı gelişim alanlarının desteklenmesi noktasında önemli olduğu söylenebilir. Teknolojiye yönelik yeterlilikleri ifade eden teknoloji okuryazarı olma ise 21. yüzyıl becerilerinden birisidir (Partnership for 21st Century Skills (P21), 2009; Van Laar, Van Deursen, Van Dijk & Jos de Haan, 2017).

Teknoloji okuryazarlığı kavramına yönelik farklı araştırmacılar tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. İlgili tanımlamalar incelendiğinde, teknoloji okuryazarlığının en çok teknolojiyi anlama kullanma ve değerlendirme becerisi ile ilişkilendirildiği görülmüştür (Ejikeme & Okpala, 2017; Shackelford, Brown & Warner, 2004). Teknoloji okuryazarlığı kavramı ile ilişkilendirilen bir diğer durum ise, bireylerin teknolojiyi yöneltme ve değerlendirme becerileri olmuştur (Dugger, 2001; Hansen, 2003). Günümüz bireylerinin teknoloji okuryazarı olabilmeleri için teknolojinin eğitim ortamına entegrasyonu önemli bir kaynak olarak yorumlanmaktadır (Fadzil, 2018). Akademisyenler, hükümetler ve kuruluşlar, öğretim ortamlarında teknolojiden etkili bir şekilde yararlanmak için dijital becerilerin gelişimine duyulan ihtiyacı vurgulamışlardır (Khvilon & Patru 2002; Olszewski & Crompton, 2020). Bu bağlamda bireylerin teknolojiye ilişkin yeterli olmalarının sağlanması noktasında teknoloji okuryazarlığına ilişkin yeterlilik alanlarının öğretim programlarına yerleştirilmesi gerekli görülmektedir (Erstad & Voogt, 2018). Söz konusu gereklilik ise, pek çok öğretim programında değişikliklere neden olmuştur (Fox-Turnbull, 2018). Böylece, pek çok ülke okul programlarının merkezinde teknoloji ile ilgili süreçlere yer vermeyi gerekli görmüştür (Ankiewicz, 2019; Chien, 2017; Gumbo, 2013; Henriksen & diğerleri, 2018). Öğretim programlarında teknoloji okuryazarlığına ilişkin içeriğin ne olması gerektiğine ilişkin bir takım standartlar Uluslararası Teknoloji Eğitimi Kurulu (ITEA, 2007) tarafından oluşturulmuştur. Teknoloji okuryazarlığı standartları (TOS) bir öğretim programı değildir. Bu standartlar; bireylerin teknoloji okuryazar olabilmeleri noktasında gerekli birtakım içerik bilgisini ifade etmektedir. Program geliştirme uzmanları ve öğretmenler uygun program geliştirmek için bir rehber olarak TOS'u kullanabilmektedir. TOS; tasarım, teknoloji ve toplum, teknolojik bir dünya için yetenekler, tasarlanmış dünya ve teknolojinin doğası olmak üzere 5 temadan oluşmaktadır (ITEA, 2007). 5 tema ve temalara ilişkin oluşan içeriklere Ek 1'de yer verilmiştir. Ek 1'de yer alan 5 tema altında bireylerin teknoloji okuryazarı olmak için ne bilmesi ve yapabilmesi gerektiği ile birlikte teknoloji okuryazarlığı vizyonuna sahip olma noktasında kriterler belirtilmektedir (ITEA, 2007).

Teknolojinin öğretim programlarına yer verilmesi şüphesiz tek başına yeterli bir durum değildir. Teknoloji okuryazarı olma ile ilgili becerilerin gelişiminin desteklenmesi ve eğitim teknolojilerinin öğrenme-öğretme sürecine dâhil edilmesi noktasında ise öğretmenler oldukça önemlidir (Avcı, Kula & Haşlamam, 2019; Özçiftçi & Çakır, 2015). Bu nedenle öğretmenlerin teknoloji kullanımına ilişkin sahip oldukları beceri ve algıları (Güneş & Bulunç, 2017) yanı sıra bilgi ve tecrübeleri de teknoloji tabanlı uygulamaların etkililiği ve verimliliğini etkileyen durumlar arasında yer almaktadır (Strommen & Lincoln, 1992). Teknolojinin öğrenme ortamlarına entegrasyonu etkileyen bir diğer durum ise öğretim programlarının öğretmenler için etkili birer referans noktası (Yapıcıoğlu & Kaptan, 2017) olduğu gerçeğidir. Bilindiği gibi uygun program olmadan bir eğitim kurumu mezunlarının, belirlenen niteliklere ulaşabilmeleri oldukça güçtür (Utari & Mukhaiyar, 2020). Bu kriterlere mevcut öğretim programlarında yer verilme durumlarının belirlenmesine yönelik çalışmaların, teknoloji içeriğinin fen, matematik, tarih, sosyal bilgiler gibi disiplinlere entegrasyonunun sağlandığı takdirde teknoloji okuryazarlığının desteklenmesi (Young, Cole & Denton, 2002) durumu ile ilişkilendirildiğinde oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu disiplinlerden biri olan fen bilimleri ile teknoloji arasında teknoloji uygulamalarının genel anlamda eğitimin hedefleriyle özde ise fen eğitimi bağlamında öğrencilerin entelektüel yetkinliklerini geliştirmek (Barak, 2006) gibi bir amacının olması teknoloji ve doğa bilimleri çalışmaları arasındaki bağın güçlenmesine (Balkan Kızılcı & Kızılcı, 2007) dolayısıyla fen bilimleri ile teknoloji

arasında ayrılmaz bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öğretim programları ile teknoloji arasında ki ilişkiyi ayrılmaz kılan bir diğer durumu ise, öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili karar verme noktasında öğrencilerin öğrenme ihtiyaçları ve öğretim programlarının içeriği arasındaki bağlantının farkına varmalarının öğretmenlerin teknolojiye yönelik uygulama olasılıklarını artırması oluşturmaktadır (Looi, Sun, Seow & Chia, 2014). Fen bilimleri ile teknoloji arasındaki ilişki ve öğretim programlarının içeriklerinin teknoloji ile bağlantısı bağlamalarının kesiştikleri noktalarda ise fen bilimleri öğretim programı içeriğinde teknolojiye yer verilme durumunun incelenmesi oldukça önemli bir araştırma konusu olmaktadır. Bu bağlamda mevcut fen bilimleri öğretim programına yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçların öğretim programına ilişkin mevcut durumun ortaya çıkarılması ve öğrenme ortamlarına teknoloji entegrasyonunun gelecekteki gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece 2018 fen bilimleri dersi öğretim dersi programı (FBDÖP)'nin teknoloji tabanlı uygulamalara imkân sağlaması noktasında TOS açısından incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacını, FBDÖP'nin kazanımlarının "TOS" açısından incelenmesidir. Bu kapsamda araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir:

- FBDÖP'de yer alan "teknolojinin doğası" temasına ilişkin kazanımlar nelerdir?
- FBDÖP'de yer alan "teknoloji ve toplum" temasına ilişkin kazanımlar nelerdir?
- FBDÖP'de yer alan "tasarım" temasına ilişkin kazanımlar nelerdir?
- FBDÖP'de yer alan "teknolojik bir dünya için yetenekler" temasına ilişkin kazanımlar nelerdir?
- FBDÖP'de yer alan "tasarlanmış dünya" temasına ilişkin kazanımlar nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli ve Veri Toplama Araçları

FBDÖP'nin (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) TOS açısından incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç bağlamında çalışma nitel araştırmaya uygun olarak yürütülmüştür. Doküman analizi araştırmacılara ayrıntılı bilgiler sağlaması açısından faydalı bir veri toplama tekniği olduğu için tercih edilmiştir (Çelebi & Orman, 2021). Araştırmaya dahil edilecek öğretim programlarının hangisi olacağına karar verilmesinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Belirli kriterleri karşılayan durumlarla çalışılması ölçüt örnekleme olarak bilinmektedir. (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 122). Araştırmacılar tarafından ise öğretim programlarının seçiminde dikkat edilecek ölçütler aşağıdaki gibidir;

- Araştırmaya konu olan programının da fen bilimleri disiplinlerine ait olması
- Programda teknoloji okuryazarlığına ilişkin yetkinlik alanının tanımlanması
- Öğretim programının ilköğretim ve ortaokul kademesine yönelik olması

Ölçütlerden ilki olan, fen bilimleri ya da fen bilimleri disiplinlerinden biri olma kriterini ortaöğretim fizik, kimya ve biyoloji dersi (9,10, 11 ve 12. Sınıflar) programları ile ve FBDÖP'nin sağladığı görülmüştür. Bu dört program daha sonra teknoloji okuryazarlığına yönelik bir yeterlilik alanının tanımlanması kriterine göre incelenmiştir. Ülkemizde farklı öğretim kademeleri için farklı yeterlilik alanları bireylerin teknoloji kullanımı açısından sahip olunması gereken bir takım özellikler bakımından ilişkilendirilmiştir. İlköğretim ve ortaöğretim kademelerinde, öğretim programlarında teknoloji yeterliliğine ilişkin bireylerin sahip olması gereken özelliklere yönelik bir takım ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadeler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde belirlenen sekiz yeterlilik alanından biri olan "*Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler ve dijital yetkinlik*" alanları altında tanımlanmıştır (Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, 2016, s. 24). Bu dört öğretim programında da teknolojiye ilişkin bir yeterlilik alanı olduğu belirlenmiştir. Son olarak ise, araştırma kapsamında bu dört öğretim programının incelenmesinin veri analizi ve yorumlanması kısmında karmaşa oluşturacağı gerekçesiyle araştırmacılar tarafından öğretim kademesine ilişkin olarak fen programlarının da temel kısmı olarak düşünülen ilk ve ortaöğretim kademesi FBDÖP'nin incelenmesine karar verilmiştir. Kademeyle ilişkin bir tercih yapılmasını gerekli kılan bir diğer neden ise, TOS'da yer alan temaların sınıf seviyesine göre tanımlanmış olmasıdır. Öğretim programlarının seçiminde dikkat edilmesi amacıyla oluşturulan üç ölçütü de sağlaması nedeniyle FBDÖP'i araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Doküman incelemesi, yazılı ve görsel materyallerin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Doküman analizinde araştırmacının neyi, niçin ve nasıl yapacağını bilmesi gerekmektedir (Sönmez & Alacapınar, 2014; s. 95). Araştırmaya konu olan veriye erişilmesi için araştırmacıların dikkat etmeleri gereken bir takım adımlar vardır. Bu adımlar

- 1) Dokümanlara ulaşılması,
- 2) Orijinalliğinin teyit edilmesi,
- 3) Dokümanların anlaşılması,
- 4) Verilerin analiz edilmesi
- 5) Verilerin kullanılması (Yıldırım & Şimşek, 2016, 194-200) oluşturmaktadır.

Her bir adıma ilişkin açıklamalar ise şu şekildedir:

1. Dokümanlara Ulaşılması; Dokümanlara ulaşılmasıyla başlayan süreç (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 194) daha öncesinde problem durumu bağlamında incelenmesine karar verilen programlara Milli Eğitim Bakanlığının öğretim programlarına ilişkin resmi adresten ulaşılmıştır.

2. Dokümanların elde edilmesinin ardından, probleme yönelik incelenmesine karar verilen birinci el belgelere ulaşması önemlidir (Sönmez & Alacapınar, 2014; s. 95). Bu bağlamda dokümanların özgünlüğüne ilişkin bazı sorular üzerine araştırmacıların düşünmesi gerekmiştir. Bu sorulardan bazılarını *araştırmacının elde ettiği dokümanların birincil kaynak mı? Dokümanlar üzerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı? Dokümanları geliştiren ya da kaleme alanlar güvenilir mi?* Şeklinde. Tüm bu sorular bağlamında araştırma kapsamına dâhil edilen dokümanların güvenilir olduğu belirlenmiştir.

3. Dokümanları Anlama: Dokümanların özgünlüğüne ilişkin fikir sahibi olunmasının ardından, dokümanların daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

4. Veriyi Analiz Etme: Analize konu olan veriden örneklem seçme: Öğretim programlarının tamamı yerine kazanımlarının incelenmesine karar verilerek örneklem çerçevesi belirlenmiştir. Analize dâhil olacak örneklem belirlendikten sonra ise, bu analizler için kullanılacak kategorilerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu aşamada araştırmacılar daha önce var olan ya da kendilerinin oluşturacakları kategorileri kullanabilmektedirler. Bu bağlamda Uluslararası Teknoloji Eğitimi Kurulu (ITEA, 2007) tarafından geliştirilen *TOS* kullanılmıştır. Teknoloji okuryazarlığı standarttı; tasarım, teknoloji ve toplum, teknoloji bir dünya için yetenekler, tasarlanmış dünya ve teknolojinin doğası olmak üzere 5 temadan oluşmaktadır (ITEA, 2007). Bu ana temaların her biri ise kendi içinde standartlara ayrılmıştır. Ayrıca her temanın sınıf seviyesine bağlı olarak farklı standartta oluşturulduğu görülmektedir. Bu duruma ilişkin çerçeveye aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2. 1. Teknoloji Okuryazarlığı Standartları: İçerik ve Analiz Çerçevesi (ITEA, 2007, s.15)

Tema	İçerik	Standart
Teknoloji Okuryazarlığı Standarttı	Teknolojinin Doğası	✓ Teknolojinin özellikleri ve içeriği
		✓ Teknolojiye ilişkin kavramlar
		✓ Teknolojiler arasındaki ilişkiler ve teknoloji ile diğer alanlar arasındaki bağlantılar
		✓ Teknolojinin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik etkileri
	Tasarım Teknoloji ve Toplum	✓ Öğrencilerin teknoloji ve toplum anlayışı geliştirmelerini içerir.
		✓ Teknolojinin çevreye etkileri
		✓ Teknolojinin geliştirilmesi ve kullanımında toplumun rolü
		✓ Teknolojinin tarihe etkisi. ✓ Tasarımın nitelikleri ✓ Mühendislik tasarımı

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının Teknoloji Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi

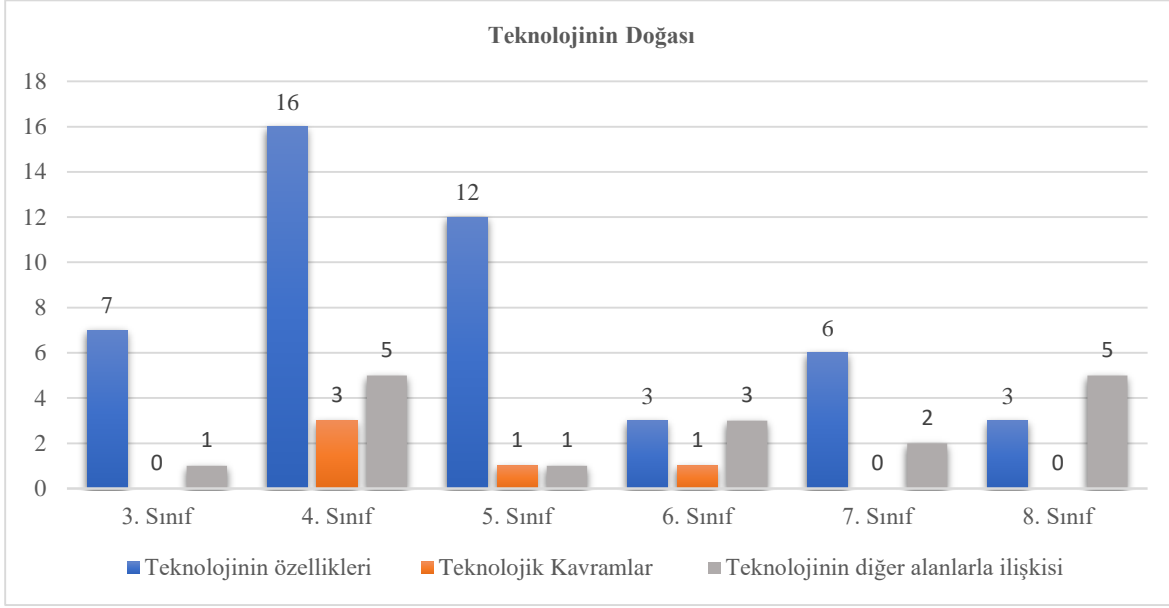
	Öğrenciler tasarım için bir anlayış geliştirmelerini içerir.	✓ Sorun çözmede sorun giderme, araştırma ve geliştirme, icat ve yenilik ve deney yapmanın rolü
Teknolojik Bir Dünya İçin Yetenekler	Öğrenciler teknolojik bir dünya için yetenekler geliştirmelerini içerir.	✓ Tasarım sürecini uygulama ✓ Teknolojik ürünleri ve sistemleri kullanma ve sürdürme. ✓ Ürün ve sistemlerin etkisini değerlendirme ✓ Tıbbi teknolojiler.
Tasarlanmış Dünya	Öğrenciler tasarlanmış dünya hakkında bir anlayış geliştirmelerini içerir.	✓ Tarımsal ve ilgili biyoteknolojiler ✓ Enerji ve güç teknolojileri. ✓ Bilgi ve iletişim teknolojileri ✓ Ulaşım teknolojileri. ✓ Üretim teknolojileri ✓ İnşaat teknolojileri

Bu standartlar çerçevesinde öğretim programları tümdengelsel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmacılar tümdengelim içerik analizini kuram test etmek için kullanırlar. Önceki çalışmalar tarafından önerilen modelleme ve literatüre dayalı olan durumlar söz konusudur (Kızıltepe, 2015, s.258). Uluslararası Teknoloji Eğitimi Kurulu (ITEA, 2007) tarafından geliştirilen *TOS* bu araştırmada kullanılan kategori matrisini oluşturmuştur. Öğretim programına ilişkin kodlamaların tamamı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlama öncesi fen bilimleri alanında uzman bir başka araştırmacıyla her kategori için örnek kodlamalar gerçekleştirilerek kodlamaların pekiştirilmesi sağlanmıştır.

5. Veriyi Kullanma: araştırmaya yönelik sonuçlar ve değerlendirmelerin ilgili dokümanda yer alan kurumlara ya da kişilere yönelik olmaması ve herhangi bir şekilde yarar ya da zarar sağlamalarına dikkat etmek gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 200). Bu nedenle araştırma bağlamında yapılan değerlendirmeler ilgili program ile ilgili kurum ve yazarlardan ziyade programın içeriğine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

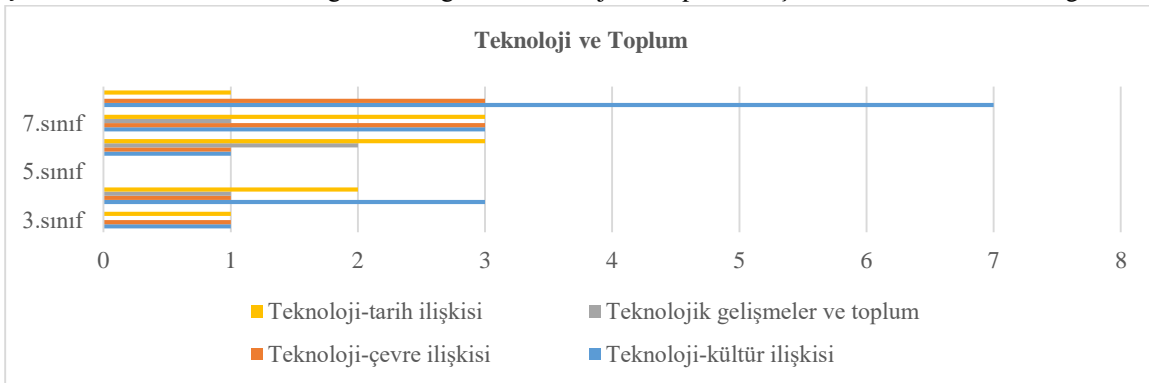
3. Bulgular

Bu bölümde FBDÖP'nin "*TOS*" bağlamında incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle öğretim programında yer alan kazanımları *TOS*'un boyutları için ayrı ayrı incelenmiştir. Öğretim programında yer alan kazanımlar *TOS*'da yer alan boyutlar bağlamında "teknolojinin doğası", "teknoloji ve toplum", "tasarım", "teknolojik bir dünya için yetenekler" ve "tasarlanmış dünya" temaları bağlamında ayrı ayrı incelenmiştir. FBDÖP'nin 3. sınıfta 36, 4. sınıfta 46, 5. sınıfta 36, 6. sınıfta 59, 7. sınıfta 67 ve 8. sınıfta 61 olmak üzere toplamda 305 kazanım olduğu belirlenmiştir. İlgili kazanımlar *TOS* tema ve standartları dersin kodu, sınıf düzeyi, konu numarası ve kazanım numarasını belirtecek şekilde kodlanarak yerleştirilmiştir. (**Ek-2**). Gerçekleştirilen kodlamalar bağlamında elde edilen sayısal verilere Şekiller halinde sırasıyla yer verilmiştir. Farklı sınıf seviyelerinde yer alan 305 kazanım ilk olarak teknolojinin doğası içeriği bağlamında incelenmiştir. Bu temaya ilişkin bulgulara Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Teknolojinin Doğasına İlişkin Kazanımlara Dair Bulgular

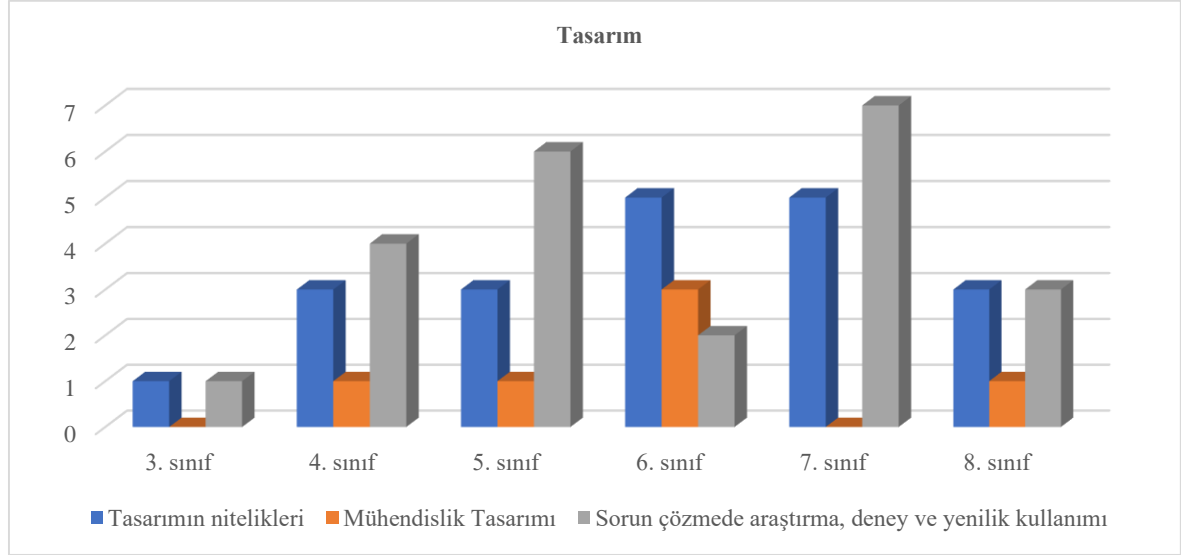
Şekil 1’de TOS’da yer alan temalardan biri olan teknolojinin doğasına ilişkin öğretim programında yer verilen kazanım sayıları ifade edilmiştir. Teknolojinin doğası içeriği; teknolojinin özellikleri, teknolojik kavramlar ve teknolojinin diğer alanlarla ilişkisi olmak üzere üç farklı standarttan oluşmaktadır. Bu bağlamda bu standartlardan ilki olan teknolojinin özellikleriyle bağlantılı kazanımlara en fazla 16 kazanım ile 4. sınıf seviyesinde yer verilmiştir. Bir diğer sınıf seviyesi olan 5. sınıfta ise 12 kazanımın teknolojinin özellikleri ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. 7. sınıf ve 3. sınıf seviyelerinde ise 7’er kazanımın yer aldığı görülürken 8. sınıf seviyesi ise en az kazanım sayısının olduğu seviye olmuştur. Teknolojinin doğası bağlamında yer verilen bir diğer standart ise teknolojik kavramlardır. Teknolojik kavramlara sınıf seviyesinde verilen standartlar incelendiğinde 3, 7 ve 8. sınıf seviyelerinde herhangi bir kazanımın bu standartları ile uyum sağladığı görülmüştür. 5 ve 6. sınıf seviyesinde ise teknolojik kavramlara ilişkin kazanım sayılarının eşit ve birer kazanım olduğu belirlenirken, en fazla kazanıma 4. sınıfta yer verildiğini söylemek mümkündür. Teknolojinin doğası ile ilgili son standart ise, teknoloji ve diğer alanların ilişkisine yöneliktir. Bu bağlamda 4 ve 8. sınıf seviyelerinde yer alan kazanım sayılarının diğer sınıf seviyelerinden fazla olduğunu söylemek mümkündür.

TOS’un ikinci temasını teknoloji ve toplum arasındaki ilişkinin ele alındığı “teknoloji ve toplum” içeriği oluşturmaktadır. FBDÖP’de farklı sınıf seviyelerine göre oluşturulmuş toplamda 305 kazanımın teknoloji ve toplum kapsamında değerlendirilmesine ilişkin bulgu sonuçlarına Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Teknoloji ve Topluma İlişkin Kazanımlara Dair Bulgular

Şekil 2’de TOS’da teknoloji ve toplum arasındaki ilişki “teknoloji ve toplum” içeriği ile ifade edilmiştir. Teknoloji ve toplum içeriği; teknoloji ve kültür ilişkisi, teknoloji ve çevre ilişkisi, teknolojik gelişmeler ve toplum ve son olarak teknoloji ve tarih standartlarına ayrılmıştır. Bu standartlardan ilki olan teknoloji ve kültür ile ilgili kazanımlara en fazla 8 kazanım sayısı ile 8. sınıfta yer verilmiştir. 4 ve 7. sınıf seviyeleri kazanım sayılarının diğer sınıf seviyelerinden fazla olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojik gelişmeler ve çevreye ilişkin kazanımlara 7 ve 8. sınıf seviyelerinde üçer, 3, 4 ve 6. sınıflarda ise birer kazanım şeklinde yer verildiği tespit edilmiştir. Bir diğer standart olan teknolojik gelişmeler ve topluma iki kazanımla 6. sınıf seviyesinde yer verildiğini söylemek mümkündür. 3, 5 ve 8. sınıflarda ise teknolojik gelişmeler ve toplum arasındaki ilişkinin kavranmasına yönelik herhangi bir kazanımın olmadığı dikkat çekmiştir. Son olarak teknoloji ve tarih ilişkisi standarttı tüm sınıf seviyeleri dikkate alındığında 10 kazanımın olduğu görülmüştür. Bununla birlikte 5. sınıf seviyesinde teknoloji ve toplum içeriğine ilişkin herhangi bir kazanım olmadığını ve TOS kapsamında dört standartta ifade edilen bağlamlardan birini tamamen barındırmadığı söylemek mümkündür. TOS’un üçüncü temasını oluşturan “tasarım” içeriğine ilişkin kazanımların ifade edildiği bulgulara Şekil 3’de yer verilmiştir

Şekil 3. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Tasarım Boyutlarına İlişkin Kazanımlara Dair Bulgular

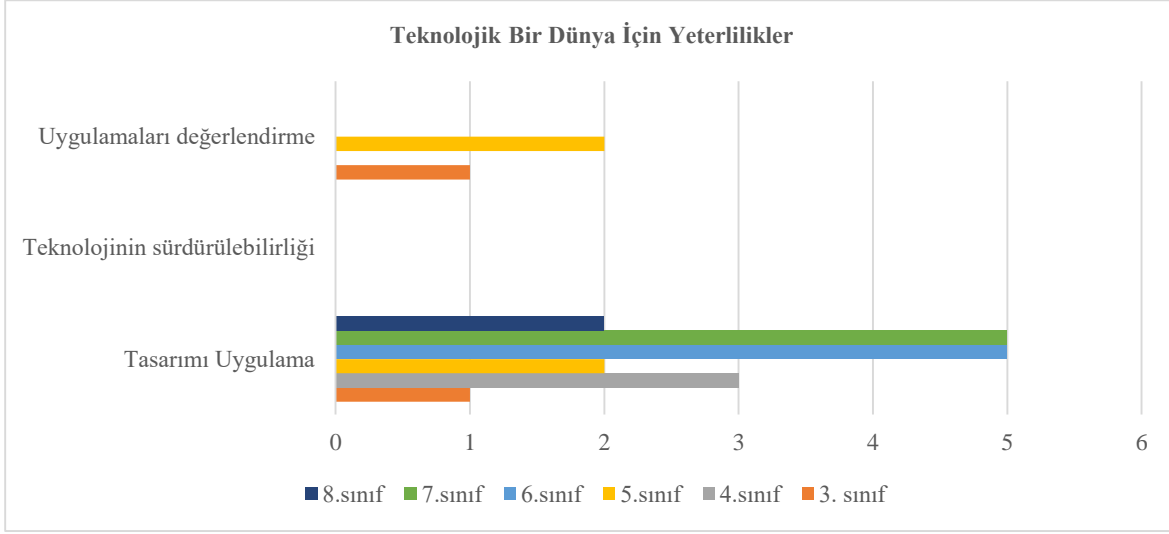

Tüm sınıf seviyelerindeki kazanımlar incelendiğinde toplamda altı kazanımın bu bağlamla ilişkili olduğu görülürken toplam kazanım sayısının yarısı olan üç kazanımın 6. sınıf seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Tasarım içeriği bağlamında yer verilen son standart ise, “sorun çözümede araştırma, deney ve yenilik kullanımı” olmuştur. Bu standartta ilişkin en fazla kazanıma 7. sınıf seviyesinde 7 kazanımla yer verildiği görülürken en az kazanımın 3. sınıfta olduğunu söylemek mümkündür.

TOS’un dördüncü temasını “teknolojik bir dünya için yeterlilikler” içeriği oluşturmaktadır. FBDÖP’de farklı sınıf seviyelerine göre oluşturulmuş kazanımların bu içeriğe göre incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara Şekil 4’de yer verilmiştir.

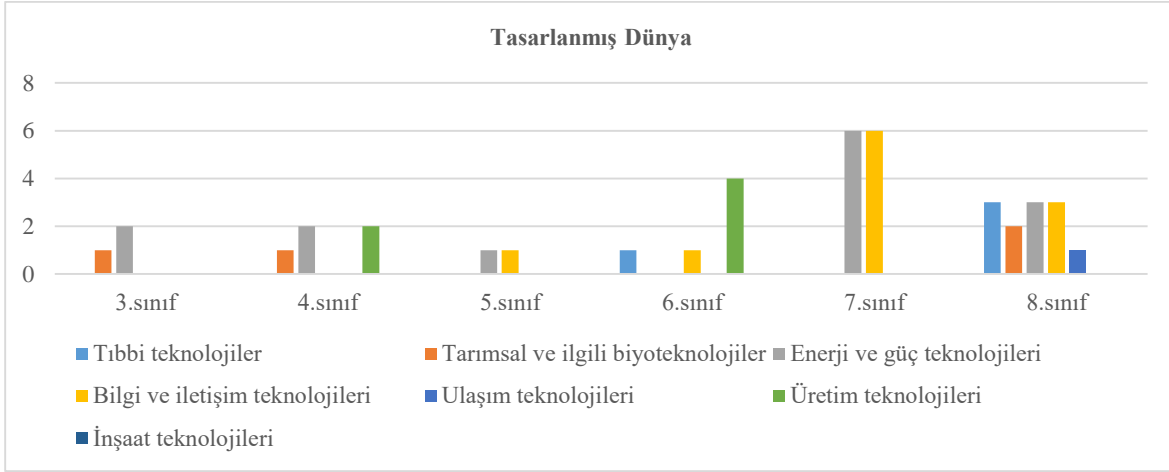
Teknolojik bir dünya için yeterlilikler içeriği altında “tasarımı uygulama”, “teknolojinin sürdürülebilirliği” ve “uygulamaları değerlendirme” olmak üzere üç farklı standartta olduğu görülmektedir. Bu standartlardan ilki olan “tasarımı uygulama” teknolojik tasarımların uygulanma sürecine odaklanmıştır. 6. ve 7. sınıf seviyelerinin kazanım sayılarının diğer sınıf seviyelerine göre fazla olduğu görülmüştür. Bir diğer standart olan “teknolojinin sürdürülebilirliği” “öğrencilerin bir problem durumunu teknolojik uygulamayla bırakılarak bu uygulamaları anlamaları ve bu teknolojilerin sürdürülebilirliğini test etmeleri durumuna karşılık gelmektedir. Bu bağlamla bir kazanıma ise hiçbir sınıf seviyesinde yer verilmediği görülmüştür. Teknolojik uygulamaların bir kriter bağlamında değerlendirilmesini ifade eden kazanımlara ise 3 ve 5. sınıf seviyelerinde yer verildiğini söylemek mümkündür.

Şekil 4. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Teknolojik Bir Dünya İçin Yetenekler Boyutlarına İlişkin Kazanımlara Dair Bulgular

TOS'un son temasını "tasarlanmış dünya" içeriği oluşturmaktadır. FBDÖ'de farklı sınıf seviyelerine bu bağlama göre incelenmesine sonucu elde edilen bulgulara Şekil 5'de yer verilmiştir.

Şekil 5. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Tasarlanmış Dünya Boyutlarına İlişkin Kazanımlara Dair Bulgular

"Tasarlanmış dünya" teması teknolojinin diğer alanlarla ilişkisinin kurulduğu yedi farklı standarttan oluşan bir temadır. 8. sınıf seviyesinde bu standartlardan beşine yer verilmiştir. 6 ve 4. sınıf seviyesinde ulaşım, üretim ve bilgi-iletişim teknolojilerine yer verilmiştir. Böylece 8. sınıftan sonra üç farklı içeriğe yer verilerek 4 ve 6. sınıf seviyeleri en fazla standart barındıran sınıf seviyesi olmuştur. Diğer sınıf seviyelerinde iki içeriğe yer verildiği görülmüştür. "Enerji ve güç teknolojileri" ile "bilgi ve iletişim teknolojileri" ise standartlar arasında farklı sınıf seviyelerinde yer alan iki standart olmuştur.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın amacını fen bilimleri (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programının TOS açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Günümüz toplumlarında bireylerin sahip olması gereken yeterlilikler üzerine düşünülmesinden bu yana (OME, 2016) pek çok ülke bu yetkinlik alanlarından biri olan teknoloji okuryazarlığını destekleme yönündeki değişimleri öğretim programlarına yansıtmıştır (McGarr, 2010; Pule, 2019; Reinsfeld, 2020; Reinsfeld & Williams, 2018) Fakat kolay gibi görünse de bireylerin bilim

alanına, felsefi ve teorik bağlamlarda farklılaşabilen teknoloji kavramına ilişkin net bir çerçeve çizmek ve eğitime entegre etme noktasında ülkeleri farklı karmaşık durumlar beklemektedir. Öğretim programlarını bekleyen bu karmaşadan dolayı her bir ülkenin öğretim programında yer verilen teknolojiye ilişkin bağlamları önemli ölçüde değişiklik göstermekle birlikte bu alana yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmaların teknoloji hakkında teori oluşturmak adına önemli olduğu düşünülmektedir (Oliveira, Schneider & Kim, 2020). Her ne kadar teknoloji ve teknoloji okuryazarlığı kavramına dair net çerçevelerin çizilmesi zor olsa da öğretim programlarında teknoloji okuryazarlığına ilişkin içeriğin ne olması gerektiğine ilişkin bir takım standartlar Uluslararası Teknoloji Eğitimi Kurulu (ITEA, 2007) tarafından teknolojinin farklı boyutlarını ele alan beş farklı tema bağlamında oluşturulmuştur. Bu temalardan ilkinin, teknolojinin bireylere nasıl yardımcı olduğunu anlamları, teknolojinin insanların algılarını nasıl değiştirdiğine ilişkin araştırma yapmalarını, teknolojinin temelini oluşturan kavramlara ilişkin farkındalık kazanmalarını ve teknolojinin diğer çalışma alanları ile ilişkisinin sorgulamalarını ön gören teknolojinin doğası boyutu oluşturmaktadır (ITEA, 2007). Fen bilimleri öğretim programında öğrencilerin teknolojinin doğasına ilişkin temel bağlamları oluşturabilmelerine yönelik bu temaya her sınıf seviyesinde yer verildiği görülmüştür. Teknolojinin doğasına ilişkin kazanımlara yer verilmesi FBDÖ'nin teknoloji okuryazarlığının desteklenmesi yönünde içeriğe sahip olması ile ilişkilendirilmiştir. Bu araştırma sonucunun aksine Purković (2018), Hırvatistan'da teknoloji eğitimine ilişkin öğretim programlarının teknoloji ile ilgili içerikleri sosyal gelişimi ve eğitimin gerçekleştirildiği bağlamı takip etmeyen ve epistemolojik temel olarak teknolojik bilginin doğasının ihmal edildiğini ortaya koymuştur. Teknolojinin doğasına odaklanmanın, bireylerin; yaratıcı, yenilikçi ve geleceğe yönelik düşünce gelişimlerini desteklediği düşünüldüğünde (Reinsfeld, 2020) teknoloji okuryazarlığının bu yönünün ihmalinin toplumda teknoloji kavramına karşı olumlu ancak sınırlı bir tutuma sahip olan (Ankiewicz, 2019; DiGironimo, 2011) aynı zamanda teknolojiyi yalnızca modern elektronik nesnelere veya makine ve ekipman olarak gören (Blom & Abrie, 2021) bireylerin varlığına neden olacağı unutulmamalıdır. Ülkemizde mevcut fen bilimleri öğretim programında bir bütün olarak teknolojinin doğası teması düşünüldüğünde her sınıf seviyesinde yer verildiği görülmüştür. Ancak daha önce belirtildiği gibi teknolojinin doğası üç farklı standart bağlamında oluşturulmuştur. Bu içeriklerden teknolojinin özelliklerinin anlaşılmasına yönelik kazanımlara 3, 4 ve 5. sınıf seviyelerinde sıklıkla yer verildiği bu durumun ise, hayatımızın farklı alanlarında değişkenlik gösteren şartları anlama noktasında temel bir teknoloji anlayışının (ITEA, 2007) sağlanması noktasında öğretim programın etkili olabileceği söylenebilir. Öğretim programı bireylerin teknolojinin diğer alanlarla ilişki kurabilmelerine imkân sağlayan kazanımları barındırdığı söylenebilir. Örneğin 4. sınıf seviyesinde yer alan F.4.5.1.1.a. *“Teknolojinin aydınlatma araçlarının gelişimine olan katkısı vurgulanır, kronolojik sıralama ve ayrıntı verilmez”* kazanımı teknolojinin aydınlatma araçları arasındaki ilişkiye yönelik bir kazanım olarak değerlendirilmiştir. Teknolojik kavramlara ilişkin kazanımların sadece bazı sınıf seviyeleri ile sınırlı kalması nedeniyle bu içeriğe yönelik olarak kazanım açısından öğretim programının geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Günümüzde teknolojinin insan hayatının farklı yönlerine dâhil olması, bireylerin toplum yaşantılarında bir takım değişimler yapmaya ve teknolojiyi hayatın farklı alanlarında kullanmalarını gerektirmektedir (Turan & Haşit, 2014). Bu noktada ise, teknolojinin sosyal, ekonomik ve politik etkileri, teknolojinin çevreye etkileri, teknolojinin geliştirilmesi ve kullanımında toplumun rolü gibi durumların kavranmasının teknoloji okuryazarı bir bireyin özellikleri arasında olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim teknoloji okuryazarı bireye ilişkin yapılan tanımlamalar da, teknoloji ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin altı çizilmektedir (Young, Cole & Denton, 2002). Tüm bu hedeflere ulaşmak için ise eğitim sistemlerinin öğretim programları aracılığıyla teknoloji ve toplum arasında ki ilişkiye verilmeleri önemlidir. Bu bağlamda fen öğretim programlarına teknoloji ve toplum arasındaki ilişkilerin yansıtılması bir gereklilik haline gelmiştir (DeBoer, 1991; Gallagher, 1971; Yager, 1996). Bu gereklilik ise, bilim, teknoloji ve toplum hareketi olarak isimlendirilen, fen ve teknoloji eğitimi arasındaki ilişkiyi yansıtan (Cajas, 2001) fen eğitimi teknoloji ve toplum yönelimi bakış açısının entegre edilmesine neden olmuştur (Yager, 1996). Böylece, bilim, teknoloji ve toplum alanları arasında meydana gelen değişimler fen eğitiminde yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Han Tosunoğlu, 2018). Bu bağlamda bilimin, teknolojinin ve toplumun birleşik etkilerini yansıtan değişimler öğretim programlarında doğrudan karşılık bulmaktadır (Deveci, 2018). Öğretim programlarının, bireylerin teknoloji okuryazarı olma durumlarını destekleyebilmesi için teknolojinin doğasına ilişkin bütüncül bir bakış açılarında sahip olmaları yanı sıra toplum ile ilişkinin de kurulması gerekli görülmektedir. Bu bağlamda mevcut

Fen bilimleri öğretim programında var olan kazanımlarda teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanan kazanımlar incelendiğinde, öğretim programında 5. sınıf seviyesi dışında ki sınıflarda kazanımların olduğu belirlenmiştir. Bireylerin teknolojiyi kullanımını iyi ya da kötü etkileri olabileceği, teknoloji kullanımının çevre üzerine etkilerine etkilerin olabileceği ve bireysel, aile, topluluk ve ekonomik kaygıların teknolojilerin gelişimi üzerine rolüne ilişkin bir anlayış geliştirmeleri açısından önemlidir. Teknoloji ve toplum üzerindeki bu odaklanma, öğretim programlarının çevre üzerine odaklanmasından daha farklı bir önem taşımaktadır. Böylece bireyler, temel düzeyde de olsa, bir teknolojinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri hakkında farkındalık yanı sıra çevresel ve sürdürülebilirlik konularına ilişkin öğrenme deneyimleri edinebilirler. Bu bağlamda ise, bireylerin, toplumun geliştirilen teknolojileri nasıl belirlediği ve geliştirilen teknolojilerin nasıl etkelediği hakkında derin bir bakış açısı kazanabileceklerdir (McGarr, 2010). Karaa, Aydın, Bahar & Yılmaz (2014) tarafından fen bilgisi öğretmen adaylarının teknolojiye ilişkin görüşlerinin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirildiği araştırma bağlamında elde edilen sonuçlar arasında katılımcıların teknoloji ve topluma ilişkin görüşleri ve teknoloji ve çevreye ilişkin görüşlerin teknolojiye yönelik mevcut literatür ile uyumlu olmayı ifade eden gerçekçi düşüncelere sahip oldukları belirlenmiştir. Bireylerin bu düşüncelere sahip olmaları noktasında ise, bir içerik alanlarını kapsamına dahil edilmesinin gerekliliği teknolojinin okul programlarının ayrılmaz bir parçası haline getirdiği (Oliveira, Schneider & Kim, 2020) söylenebilir. Bu bağlamda mevcut fen bilimleri öğretim programlarında yer verilen kazanımların bireylerin teknolojinin çevre üzerine etkisinin anlaşılması ve teknolojinin toplum üzerine etkisinin ortaya konulabilmesi sağlayacak kazanımları barındırdığı söylenebilir.

TOS bağlamında yer verilen bir diğer standart ise, teknolojik uygulamaları içeren tasarım ve teknolojinin diğer alanlar ile bağlantısı oluşturmaktadır. Bu standart bağlamında bireylerin tasarımın nitelikleri hakkında ve mühendislik tasarımı hakkında anlayış geliştirmeleri ve sonrasında ise bu tasarımların uygulanması, sürdürülmesi ve değerlendirilmesini içermektedir. Teknoloji bilgisinde meydana gelen ilerlemeler, teknolojinin diğer alanlarla bağımlı güçlendirerek Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) gibi farklı uygulamaların öğretime entegresini mümkün kılmıştır (Jones, Bunting & De Vries, 2013) bu durum ise, öğrenme ortamlarında yeni yaklaşımların ortaya çıkarak bireylerin öğrenme süreçlerini desteklemektedir (Lombardi, Izzo, Rifembark, Murray, Buck, & Johnson, 2017). Nitekim günümüzün gelişmiş ülkeleri, bilim, teknoloji, mühendislik, matematik ve diğer disiplinlerin entegrasyonun altını çizerek, bireylerin disiplinler arası bilgiyi anlamaları sağlamaya çalışmaktadır (Chen, Chiang, Shih & Lou., 2019). Bu bağlamda teknoloji eğitiminde öğretim programlarının rolü ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde uygulanmakta olan FBDÖP'nin söz konusu disiplinler arası bağlantıyı arttırmaya yönelik yer verilen kazanımlar incelendiğinde tasarım boyutunun desteklenmesine yönelik kazanımların var olduğu söylenebilir. Bununla birlikte tasarım sürecinin ve bu uygulamaların değerlendirilmesine yönelik kazanımların azlığı dikkat çekici bir sonuç olmuştur. Bireylerin gerçek problem durumlarını çözmeleri için bilgiyi öğrenmeleri ve uygulamaları aynı zamanda giderek daha bilimsel ve teknolojik durumlara hazır olmaları noktasının fen eğitiminin vizyonlarından biri olması nedeniyle (Balkan Kıyıcı & Kıyıcı, 2007) tasarım sürecinin ve bu uygulamaların değerlendirilmesine yönelik daha fazla kazanıma fen bilimleri öğretim programında yer verilebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte tüm öğrenme aktivitelerinde olduğu gibi teknoloji öğretiminde de öğretmenlerin öğrenme fırsatları yaratmada kilit aktör olduklarını (Matos, Pedro & Piedade, 2019) ve öğretmenlerin teknolojiye yönelik algıları ve inançlarının teknolojiyi öğrenme ortamlarına entegre etmede önemli olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır (Ottenbreit-Leftwich, Glazewski, Newby & Ertmer, 2010).

Teknolojiye ilişkin bir takım bağlamların öğretim programlarına başarılı entegrasyonu aslında bazı zorlukları barındıran ve çok sayıda faktöre bağlı bir durumdur. Teknoloji entegrasyonunun başarısı için tüm faktörlerin birbirine bağlı olduğu gerçeği ve gerçekleştirilen araştırmanın fen bilimleri dersi öğretim programının kazanımlarının incelenmesine yönelik bir araştırma olması nedeniyle elde edilen sonuçların kazanımlar ile sınırlı olduğu dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte öğretmenler öğretim programlarında teknolojiyle ilişkili kazanımlara yönelik planlamalarında ITEA (2007)'nin teknoloji okuryazarlığı standartları ile ilgili hedefi göz önünde bulundurmaları öğrencilerin teknoloji okuryazarı olma durumlarını destekleyen bir durum olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda mevcut fen bilimleri öğretim programının özellikle ITEA (2007)'nin teknoloji okuryazarlığı standartları temalarından olan "teknolojik bir dünya için yeterlilikler" ve "tasarlanmış dünya" içeren kazanımlara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Öğretim programında yer verildiği düşünülen teknolojiye ilişkin kazanımların öğrenme ortamında nasıl sürece dahil edildiğine yönelik farklı

araştırma desenleri ile gerçekleştirilecek çalışmaların yapılması öğretim programlarına ilişkin birleştirici bir bakış açısının ortaya konulması noktasında önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Ankiewicz, P. (2019). Perceptions and attitudes of pupils towards technology: In search of a rigorous theoretical framework. *International Journal of Technology and Design Education*, 29(1), 37-56. doi:10.1007/s10798-017-9434-z
- Atman Uslu, N., & Usluel, Y. K. (2019). Predicting technology integration based on a conceptual framework for ICT use in education. *Technology, Pedagogy and Education*, 28(5), 517-531. doi:10.1080/1475939X.2019.1668293
- Avcı, Ü., Kula, A., & Haşlaman, T. (2019). Öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecine entegre etmek istedikleri teknolojilere ilişkin görüşleri. *Acta Infologica*, 3(1), 13-21. doi:10.26650/acin.556003
- Balkan Kıyıcı, F., & Kıyıcı, M. (2007). Science, technology & literacy. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 6(2), 47-51.
- Barak, M. (2006). Engineering and excellence: An old-new agenda for technology education in Israeli high schools. M. J. de Vries ve I. Mottier (Eds.), *International handbook of technology education*. in (477-486. p.) Rotterdam.
- Blom, N., & Abrie, A. L. (2021). Students' perceptions of the nature of technology and its relationship with science following an integrated curriculum. *International Journal of Science Education*, 43(11), 1726-1745. doi:10.1080/09500693.2021.1930273.
- Cajas, F. (2001). The science/technology interaction: Implications for science literacy. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 38(7), 715-729. doi:10.1002/tea.1028
- Chen, Y. C., Chiang, M. H., Shih, V. R. C., & Lou, S. J. (2019, May). The Implementation of the 12-Year Basic Education Science and Technology New Curriculum Guidelines in the Primary School. Paper presented at the IEEE International Conference on Consumer Electronics-Taiwan (ICCE-TW) <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8991961>.
- Chien, Y. H. (2017). Developing a pre-engineering curriculum for 3D printing skills for high school technology education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(7), 2941-2958. doi:10.12973/eurasia.2017.00729a
- Çelebi, M., & Orman, F. (2021). Veri toplama teknikleri. M. Çelebi (Ed.). *Nitel araştırma yöntemleri. içinde* (142-63 s.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- DeBoer, G. (1991). *A history of ideas in science education: implications for practice*. New York, NY: Teachers College Press.
- Deveci, İ. (2018). Türkiye'de 2013 ve 2018 yılı Fen bilimleri dersi öğretim programlarının temel öğeler açısından karşılaştırılması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 799-825. doi:10.17860/mersinefd.342260
- DiGironimo, N. (2011). What is technology? Investigating student conceptions about the nature of technology. *International Journal of Science Education*, 33(10), 1337-1352. doi:10.1080/09500693.2010.495400
- Drake, S. M., & Reid, J. L. (2018). Integrated curriculum as an effective way to teach 21st century capabilities. *Asia Pacific Journal of Educational Research*, 1(1), 31-50. doi:10.30777/APJER. 2018.1.1.03
- Dugger, W. E. (2001). Standards for technological literacy. *Phi Delta Kappan*, 82(7), 513-517.
- Ejikeme, A. N., & Okpala, H. N. (2017). Promoting children's learning through technology literacy: challenges to school librarians in the 21st century. *Education and Information Technologies*, 22(3), 1163-1177. doi:10.1007/s10639-016-9481-1
- Erstad, O., & Voogt, J. (2018). The twenty-first century curriculum: issues and challenges. J. Voogt Gerald K., R. Christensen & K.-W. Lai (Eds.), *Second Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education*. in (19-36 p.). Cham: Springer International Publishing
- Fadzil, H. M. (2018). Designing infographics for the educational technology course: perspectives of pre-service science teachers. *Journal of Baltic Science Education*, 17(1), 8-18.
- Fox-Turnbull, W. (2018). Implementing digital technology in the New Zealand Curriculum. *Australasian Journal of Technology Education*, 5, 1-18 doi:10.15663/ajte.v5i0.65
- Gallagher, J. J. (1971). A broader base for science teaching. *Science Education*, 55(3), 329-338. doi:10.1002/sci.3730550312
- Gumbo, M. T. (2013). Claiming indigeneity through the school curriculum, with specific reference to technology education. *Africa Education Review*, 9(3), 434-451. doi:10.1080/18146627.2012.742666

- Güneş, A. M., & Buluç, B. (2017). Sınıf öğretmenlerinin teknoloji kullanımları ve öz yeterlilik inançları arasındaki ilişki. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 10(1), 94-113.
- Han Tosunoğlu, Ç. (2018). *Biyoloji öğretmenlerinin sosyobilimsel konularla ilgili pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Hansen, J. W. (2003). To change perceptions of technology programs. *Journal of Technology Studies*, 29(2), 16-19. doi:10.1080/0022027980280603
- Henriksen, D., Henderson, M., Creely, E., Ceretkova, S., Černochová, M., Sendova, E., ... & Tienken, C. H. (2018). Creativity and technology in education: An international perspective. *Technology, Knowledge and Learning*, 23(3), 409-424. doi:10.1007/s10758-018-9380-1
- International Technology Education Association (ITEA) (2007) Standards for technological literacy: content for the study of technology. (3rd ed.) ITEA Press, Virginia.
- Jones, A., Bunting, C., & de Vries, M. J. (2013). The developing field of technology education: A review to look forward. *International Journal of Technology and Design Education*, 23(2), 191-212. doi:10.1007/s10798-011-9174-4.
- Karaa, F. N., Aydın, F., Bahar, M., & Yılmaz, Ş. (2014). Fen bilgisi öğretmen adaylarının teknolojiye ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 118-139. doi:10.17240/aibuefd.2014.14.1-5000091505
- Khvilon E., & Patru M. (2002). *Information and communication technologies in teacher education: A planning guide*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129533>.
- Kızıltepe, Z. (2015). İçerik analizi. N. Seggie & Y. Bayyurt (Eds.). *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. içinde (260-274 ss.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Looi, C. K., Sun, D., Seow, P., & Chia, G. (2014). Enacting a technology-based science curriculum across a grade level: The journey of teachers' appropriation. *Computers & Education*, 71, 222-236. doi:10.1016/j.compedu.2013.10.006
- Lombardi, A. R., Izzo, M. V., Rifienbark, G. G., Murray, A., Buck, A., & Johnson, V. (2017). A preliminary psychometric analysis of a measure of information technology literacy skills. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 40(4), 235-243. doi:10.1177/2165143416682476
- Matos, J., Pedro, A., & Piedade, J. (2019). Integrating digital technology in the school curriculum. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 14(21), 4-15. doi:10.3991/ijet.v14i21.10863
- McGarr, O. (2010). Education for sustainable development in technology education in Irish schools: A curriculum analysis. *International Journal of Technology and Design Education*, 20(3), 317-332. doi:10.1007/s10798-009-9087-7
- MEB. (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü
- Oliveira, A. W., Schneider, E., & Kim, Y. (2020). Curriculum conceptions of technology: Theoretical insights from National Education Policies in Brazil, Korea, and the United States. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2(4), 367-376. doi:10.1002/hbe2.204
- Olszewski, B., & Crompton, H. (2020). Educational technology conditions to support the development of digital age skills. *Computers & Education*, 150, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103849>
- Ontario Ministry of Education (OME). "21st century competencies: Foundation document for discussion." (2016). Erişim adresi http://www.edugains.ca/resources21CL/About21stCentury/21CL_21stCenturyCompetencies.pdf
- Ottensbreit-Leftwich, A. T., Glazewski, K. D., Newby, T. J., & Ertmer, P. A. (2010). Teacher value beliefs associated with using technology: Addressing professional and student needs. *Computers & Education*, 55(3), 1321-1335. doi:10.1016/j.compedu.2010.06.002
- Özçiftçi, M., & Çakır, R. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitim teknolojisi standartları özyeterliliklerinin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 1-19. doi:0.17943/etku.57410
- Partnership for 21st Century Learning (P21). (2009). Framework for 21st century learning. Erişim adresi: <http://www.p21.org/our-work/p21-framework>.
- Pule, S. (2019). Curriculum components of technology education within the Maltese National minimum curriculum from year 1999 to 2016. *International Journal of Technology and Design Education*, 29(3), 441-472. doi:10.1007/s10798-018-9455-2
- Purković, D. (2018). Conceptualization of technology as a curriculum framework of technology education. In I. Milicevic (Ed.), *Proceedings TIE 2018* (pp. 3–11). Čačak: University of Kragujevac, Faculty of Technical Sciences.

- Reinsfield, E. (2020). A future-focused conception of the New Zealand curriculum: culturally responsive approaches to technology education. *International Journal of Technology and Design Education*, 30(3), 427-435. doi:10.1007/s10798-019-09510-y
- Reinsfield, E., & Williams, P. J. (2018). New Zealand secondary technology teachers' perceptions: "technological" or "technical" thinking?. *International Journal of Technology and Design Education*, 28(3), 739-751. doi:10.1007/s10798-017-9418-z.
- Shackelford, R. L., Brown, R., & Warner, S. A. (2004). Using concepts and theoretical models to support the standards for technological literacy. *Technology Teacher*, 63(5), 7-22.
- Sırakaya, M. (2019). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin teknoloji kabul durumları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 578-590. doi:10.17679/inuefd.495886
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. (3. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Strommen, E. F., & Lincoln, B. (1992). *Constructivism, technology, and the future of classroom learning. Education and Urban Society*, 24(4), 466-476.
- Turan, B., & Haşit, G. (2014). Teknoloji kabul modeli ve sınıf öğretmenleri üzerinde bir uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 109-119.
- Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine Dair Tebliğ (2016, 2 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 2958). https://www.myk.gov.tr/images/articles/editor/130116/TYC_tebliğ_2.pdf
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A., & De Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior*. 72, 577-588. doi:10.1016/j.chb.2017.03.010
- Utari, N., & Mukhaiyar, R. (2020). Alternative concepts to identify the characteristics of vocational technology education curriculum. *Jurnal Pendidikan Teknologi Kejuruan*, 3(1), 60-63. doi:10.24036/jptk.v3i1.4323
- Yager, R. (1996). Science/technology/society as reform in science education. R. Yager (Eds.) *History of science/technology/society as reform in the United States*. in (3-16 p.). New York: State University of New York Press.
- Yapıcıoğlu, A. E., & Kaptan, F. (2017). Sosyobilimsel konu temelli öğretim yaklaşımı uygulamalarının etkililiğine yönelik bir karma yöntem çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 42(192), 113-137.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Young, A. T., Cole, J. R., & Denton. D. (2002) "Improving technological literacy." *Issues in Science and Technology*, 18 (4), 73-79.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN DİJİTAL YETKİNLİKLERİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ¹

Teachers' Views on The Digital Competencies of School Administrators

Murat DEMİRKOL², Tuncay Yavuz ÖZDEMİR³ ve Hakan POLAT⁴

² Dr., Firat Üniversitesi, Kovancılar Meslek MYO, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Elazığ, mdemirkol@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3108-3219

³ Doç.Dr., Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ, tyozdemir@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5361-7261

⁴ Doç.Dr., Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ, hakanpolat@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0271-3747

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

08.08.2023

Kabul/Accepted:

23.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1339627

Anahtar Kelimeler

Okul Yöneticisi, Dijital
Yetkinlik, Öğretmen
Görüşleri

Keywords

School Manager, Digital
Competence, Teacher
Opinions

ÖZ

Bu çalışma okullarda yöneticilerin sahip oldukları dijital yetkinliklere ilişkin öğretmenlerin görüşlerini incelemektedir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseniyle yürütülmüştür. Araştırmada katılımcılar, olasılıksız örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmanın katılımcıları 2022-2023 yılında Firat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi alanında tezsiz yüksek lisans yapan 41 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan soruları içeren yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmış ve yüz yüze görüşmeler yapılarak bu formlar uygulanmıştır. Elde edilen veriler içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmenler okul yöneticilerinin dijital cihazları, temel ofis yazılımlarını, resmî olarak kullanılan paket programları, sosyal medyayı ve çevrim içi iletişim yazılımlarını kullanabilme gibi dijital yetkinliklere sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Dijital yetkinliklere sahip olan yöneticilerin kurumda verimliliği arttıracığı, zamanı ve enerjiyi daha etkili kullanacağını, kurum içi iletişimin etkililiğinin artacağını ve sorunların daha hızlı çözülebileceğini dile getirmişlerdir. Pandemi sürecinin dijital yetkinliklerin kullanımı ve gelişimi noktasında önemli katkısının olduğu, bu süreçte yöneticilerin sürece hızlıca adapte olabilmek için dijital yetkinlikleri geliştirdikleri belirtilmiştir.

ABSTRACT

This study examines the opinions of teachers about the digital competencies of administrators in schools. The study was carried out with the phenomenological design, which is one of the qualitative research methods. In the study, the participants were determined by using the criterion sampling method, which is one of the non-probability sampling methods. The participants of the study consisted of 41 teachers who completed a non-thesis master's degree in the field of Educational Administration at the Firat University Institute of Educational Sciences in 2022-2023. In the study, semi-structured interview forms containing questions prepared by the researchers were prepared as a data collection tool, and semi-structured interview forms were applied by making face-to-face interviews. The obtained data were analyzed by content analysis method. In line with the findings obtained in the study, teachers stated that school administrators should have digital competencies such as using digital devices, basic office software, officially used package programs, social media and online communication software. They stated that managers with digital competencies will increase efficiency in the organization, use time and energy more effectively, increase the effectiveness of internal communication and solve problems faster. It has been stated that the pandemic process has made a significant contribution to the use and development of digital competencies, and that managers have developed digital competencies in order to quickly adapt to the process.

Atıf/Citation: Demirkol, M., Özdemir, T. Y. ve Polat, H. (2023). Okul Yöneticilerinin Dijital Yetkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1231-1240.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Hakan POLAT, hakanpolat@firat.edu.tr

¹ Bu çalışma 17-18 Kasım 2022 tarihinde Dicle Üniversitesi Uluslararası Disiplinlerarası Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Okullar girdisi ve çıktısı insan olan, öğrencilerin gelişimini her yönden sağlamaya çalışan eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlar toplum beklentisini ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu beklenti ve ihtiyaçların karşılanması noktasında eğitim kurumlarının yöneticileri, okulların toplum tarafından belirlenen amaçlarını gerçekleştirmede önemli role sahiptirler (Aydın, 2014; Bursalıoğlu, 2005). Okul yöneticileri, kurum içinde ve dışında farklı birçok insan grubuyla etkileşim hâlinde olan önemli aktörlerdir (Şişman, 2015). Okulun beklenen amaçlara erişimi noktasında insanları ve maddi olanakları etkili biçimde organize etmeye çalışan okul yöneticilerinin (Çiçek Sağlam, 2016), toplumsal değişimleri takip etmek, örgütlerinin etkililiğini arttıracak yeniliklere ve yapılanmalarına katkı sunmaları beklenmektedir (Türkmen, 2005). Bu yenilikler içerisinde yer alan çağın gerekliliği olan dijital teknolojilerin eğitim alanında kullanımı oldukça önemlidir (Çaydere ve Akgün, 2023). Eğitimin her kademesinde kullanılan bu dijital teknolojiler hem kurumun hem de kurumda yer alan bireylerin işlerini kolaylaştırmanın yanı sıra eğitimsel ve öğretimsel gereksinimlerini de karşılamaktadır (Akdağ ve Tok, 2010; Sadık, 2008). Okul yöneticilerinin dijital teknolojileri kullanımı noktasında yetkinlikleri bu aşamada önem kazanmaktadır.

Dijital yetkinlik kavramının tanımı kullanılan dijital becerilere göre farklılıklar gösterebilir, bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve bilgi okuryazarlığı gibi dijital yetkinliği içeren birçok farklı terim bulunmaktadır (Ala-Mutka, 2011; American Library Association, 2021; Kamylyis ve diğerleri, 2015; Peart ve diğerleri, 2020). Dijital yetkinlik bilgi toplumlarında teknolojinin iş, eğitim, iletişim ve eğlence amaçlı olarak güvenli bir şekilde kullanımını ifade etmektedir (Official Journal of the European Union, 2018). Bazı araştırmacılar dijital yetkinliğin önemine ve dijital yeterliliğin dijitalleşen toplumlarda yaşamın temel bileşeni olduğunu belirterek, bireylerin ortak dijital becerilere sahip olabileceğini belirtmişlerdir (Azorin, 2020). Bazı araştırmacılar ise dijital teknolojilerin hızlı gelişimi ve kullanımının sonucu olarak, dijital yeterliliğin temel kavramlarının sürekli değiştiğini ve bu sebeple dijital yeterliliğin ortak bir tanımının üzerinde fikir birliğine varmanın zorluğundan bahsetmişlerdir (Van Laar ve diğerleri, 2017). Dijital yetkinlik, Avrupa Birliği tarafından yaşam boyu öğrenmede gerekli sekiz yeterlilikten biri olarak kabul edilmektedir (Kamylyis ve diğerleri, 2015; Peart ve diğerleri, 2020; Ala-Mutka, 2011; Yang ve diğerleri, 2021). Dijital yetkinliğin önemi, çeşitli teknolojik aletler kullanırken toplumun gelişimini sağlamak, bireylerin refahını ve güvenliğini sağlayarak, teknoloji kullanımı sırasında karşılaşılabilecekleri sorunları çözebilme becerilerine sahip olabilmektir (Kamylyis ve diğerleri, 2015; Peart ve diğerleri, 2020; Ala-Mutka, 2011; Yang ve diğerleri, 2021). Dijital yetkinlik sadece bireylerin bilgisayar kullanımı konusunda temel becerilere sahip olması değildir, teknolojiyi ve teknolojik araçları kullanabilme becerisidir (Ala-Mutka, 2011; Ferrari, 2012; Kamylyis ve diğerleri, 2015; Peart ve diğerleri, 2020). Dijital yetkinliğin kazandırılması aşamasında eğitim kurumlarının önemi ön plana çıkmaktadır (Ekmen ve Bakar, 2019).

Eğitim kurumlarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin eğitim çıktıları üzerinde doğrudan etkileri bulunmaktadır. (Caena ve Redecker, 2019; Hattie, 2012; Spector, 2015; Zhao, 2018). Teknolojik gelişmelerin eğitime entegre edilmesi, modernize edilmiş ve dijitalleştirilmiş uygulamaların kullanılması okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından gerçekleştirilecektir (Collins ve Halverson, 2010; Magana, 2017; Petterson, 2018; Spector, 2015). Bu noktada özellikle okul yöneticilerinin dijital yetkinlikleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde ihtiyacın daha fazla arttığı dijital yetkinliklerle ilgili okul yöneticilerinin sahip olduğu bu becerilerin düzeyi araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Okul yöneticilerinin dijital teknolojileri kullanımına dair sahip olmaları gereken yetkinlikler alan yazında şöyle sınıflandırılmıştır (Raman, 2019):

Dijital Strateji Oluşturma: Okul yöneticileri, dijital teknolojilerin kullanımı için bir strateji belirlemelidirler. Bu strateji, okuldaki dijital teknolojilerin nasıl kullanılacağı, hangi cihazların kullanılacağı ve öğretmenlerin nasıl destekleneceği gibi konuları kapsamalıdır.

Eğitim Materyallerinin Dijitalleştirilmesi: Okul yöneticileri, öğretmenlerin eğitim materyallerini dijitalleştirmelerine yardımcı olabilirler. Bu, öğrencilerin dijital materyalleri kullanarak öğrenmelerini sağlar ve sınıf dışında da materyalleri erişilebilir kılar.

Yeterli Teknik Destek Sağlama: Okul yöneticileri, öğretmenlere yeterli teknik destek sağlamalıdır. Bu, öğretmenlerin dijital teknolojileri daha iyi kullanmalarına ve öğrencilerin öğrenme sürecinde daha az sorunla karşılaşmalarına yardımcı olur.

Dijital Güvenliği Sağlama: Okul yöneticileri, öğrencilerin dijital güvenliğini sağlamak için önlemler almalıdırlar. Bu, öğrencilerin dijital cihazlarını güvenli bir şekilde kullanmalarını ve çevrimiçi tehlikelere karşı korunmalarını sağlar.

Dijital Yeterlilik Eğitimi: Okul yöneticileri, öğretmenlere ve öğrencilere dijital yeterlilik eğitimi sağlamalıdırlar. Bu, öğretmenlerin dijital teknolojileri daha etkili bir şekilde kullanmalarına ve öğrencilerin dijital cihazları daha güvenli bir şekilde kullanmalarına yardımcı olur (İçen, 2023).

Bu bilgiler doğrultusunda okul yöneticilerinin sahip olması gereken dijital yetkinliklerin neler olduğu, bu yetkinliklerin okula, öğretmenlere nasıl yansıdığına belirlenmesi açısından öğretmenlerin görüşleri önem arz etmektedir.

Bu sınıflamalar okul yöneticilerinin dijital yetkinliklere sahip olması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca yakın dönemde yaşanan COVID-19 salgınında, okulların kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesi sürecinde de dijital yetkinliğe sahip olmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır (Baran ve Sadık, 2021). Bu doğrultuda çalışmanın amacı öğretmenlerin kendi okullarında birlikte çalıştıkları yöneticilerinin sahip olduğu dijital yetkinliklerin belirlenerek mevcut durumun yansıtılmasıdır. Araştırmanın pandemi sonrası gerçekleştirilmiş olması, dijital yetkinliklerin en iyi şekilde belirlenmesi açısından bir fırsat olmuştur. Bu sebeple okul yöneticilerinin dijital yetkinlikleri pandemi süreci ile ele alınarak öğretmen görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerini belirlemek amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İçinde bulunduğumuz dijital çağda, okul yöneticilerinde bulunması gereken dijital yetkinlikler hangileridir?
2. Dijital yetkinlikler okul yönetiminde yöneticilere ne gibi avantajlar sağlar?
3. Okul yöneticilerinin gerekli olan dijital yetkinliklere sahip olmasının okula, öğretmenlere ve öğrencilere yansımaları nasıl olur?
4. Dijital yetkinlikler yönetici ve öğretmenlere hangi yollarla kazandırılabilir?
5. Pandemi sürecinin dijital yetkinliklerin geliştirilmesine katkısı oldu mu? Açıklayınız.

2. Yöntem

Araştırma Deseni

Çalışma, temelini bireysel olarak tecrübelerin oluşturduğu ve nitel araştırma yaklaşımı olan olgubilim (fenomenoloji) deseniyle gerçekleştirilmiştir. Olgubilim çalışmalarında araştırmacılar, katılımcıların bireysel tecrübeleri ile alakalı olmakta, katılımcıların çalışmada belirlenen olaylara ve olgulara yönelik görüşleri ele alınmaktadır (Kaçar ve Çakmak, 2022). Belirlenen olguların katılımcıların bakış açısı ile açıklayıp, tanımlamak önemlidir (Akturan ve Esen, 2008).

Çalışma Grubu

Çalışmada katılımcılar olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçsal örneklemenin altında yer alan ölçüt (kriter) örnekleme yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Ölçüt örneklemede katılımcılar, belli ölçütlere uygunluğuna göre bir grubu temsil edenlerin seçilmesiyle oluşturulur. Bu yüzden örnekleme alınacak kişiler belli kriterlere göre belirlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmanın katılımcıları 2022-2023 yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi alanında tezsiz yüksek lisans yapan 41 öğretmenden oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

	Gruplar	Frekans(f)
Cinsiyet	Erkek	18
	Kadın	23
Kıdem	1-5	6
	6-10	15
	11-15	14
	15+	6
Görev Yapılan Öğretim Kademesi	Okul Öncesi	5
	İlkokul	11
	Ortaokul	13
	Lise	12

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Olgubilim çalışmalarında en önemli veri toplama araçları arasında görüşmeler yer almaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2008). Yarı yapılandırılmış formatta hazırlanan görüşme formları görüşmelerde kullanılırken, ihtiyaç halinde katılımcılara mevcut sorulara ilaveten yeni sorular da yöneltilebilir (Yüksel, Mil ve Bilim, 2007). Bu kapsamda araştırma kapsamında beş görüşme sorusu hazırlanmıştır. Eğitim yönetimi alanında bir profesör ve iki doçent olan alan uzmanların görüşleri de alınarak sorulara son hali verilmiştir. Alınan görüşlerle soru sayısı yediden, beşe düşürülmüştür. Hazırlanan sorular katılımcılarla bire bir görüşmeler yapılarak yazılı olarak uygulanmıştır. Elde edilen katılımcıların görüşleri dijital ortama aktararak 41 görüşme formu elde edilmiştir.

Katılımcı olan öğretmenlerin görüşlerinin analizi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yapılırken veriler kodlanır ve elde edilen bu kodlardan kategoriler oluşturularak düzenlenir (Corbin ve Strauss, 2007). Çalışmada elde edilen görüşler analiz edilmiş ve kodlar ve kategoriler oluşturulmuştur. Çalışmada yer alan her bir katılımcıya ait görüşler O1, O2, ... O41 şeklinde kodlanmıştır. Çalışmanın güvenilirliği için veriler iki farklı alan uzmanı olan kodlayıcıya da gönderilerek, kod ve kategorilerin oluşturulması istenmiştir. Alan uzmanlarından gelen geri dönütler, Miles ve Huberman'ın (1994) de geliştirmiş olduğu uzlaşma yüzdesi formülü (Uzlaşma Yüzdesi="Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100) kullanılarak uzlaşma yüzdesi hesaplanmıştır. Buna göre araştırmacılar arasındaki uzlaşma yüzdesi güvenilirlik oranı $P = 527 / (527 + 23) \times 100 = \%95.8$ olarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde katılımcılardan gelen verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara, tablolar oluşturulmuş ve katılımcı görüşlerine yer verilerek bulgular yorumlanmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak katılımcılara "İçinde bulunduğumuz dijital çağda, okul yöneticilerinde bulunması gereken dijital yetkinlikler hangileridir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen görüşler temalandırılarak Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Okul yöneticilerinde bulunması gereken dijital yetkinliklere ilişkin öğretmen görüşleri

Tema/Kategori	n	%
Teknolojik Cihaz Kullanma	26	23,64
Teknolojiye Hâkim Olma	25	22,73
İnterneti Kullanma	17	15,45
Ofis Yazılımlarını Kullanma	14	12,73
Sosyal Medya Uygulamalarını Kullanma	11	10,00
Bilgisayar Programlarını Kullanma	10	9,09
Doküman Yönetim Sistemini (DYS) Kullanma	5	4,55
Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemlerini (MEBBİS) Kullanma	2	1,82

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde katılımcıların, okul yöneticilerinin özellikle teknolojik cihazları kullanabilmeleri (n=26), teknolojiye hâkim olmaları (n=25), interneti etkin şekilde kullanabilmeleri (n=17) ve ofis yazılımlarını (n=14) yeterli düzeyde kullanabilmeleri gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bunu yanı sıra sosyal medya kullanım becerilerinin (n=11), bilgisayar yazılımlarını (n=10), DYS (n=5) ve MEBBİS (n=2) gibi kurumsal yazılımlara da hâkim olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda öne çıkan bazı katılımcı görüşleri şunlardır.

"MEBBİS, DYS gibi portallara hâkim olmalı. Sadece yönetici değil tüm eğitimciler dijital yetkinliğe sahip olmalı." (O3)

"Microsoft programlarını etkin şekilde kullanmalı DYS sistemine hâkim olmalıdır. Bilgisayardan, akıllı tahtadan ve elektronik cihaz kullanımından anlamalıdır. Uzaktan eğitim platformlarına hâkim olmalıdır." (O16)

"Henüz DYS kullanmayı bilmeyen okul yöneticileri var. Evrak işlerini kâğıtla halletmeye çalıştıkları için bu öğretmene ekstra yük ve masraf demek." (O40)

"Bilgisayar kullanabilmeli maalesef bilmeyen yöneticilerimiz var." (O41)

Katılımcı görüşlerine göre yöneticilerinin istenilen düzeyde dijital yetkinliklere sahip olmadıkları belirlenmiştir. Okul yöneticilerinin kurum içerisinde sahip olması gereken asgari yetkinlikler katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Çalışma kapsamında ikinci olarak katılımcılara dijital yetkinliklerin okul yöneticilerine sağladığı faydaları belirlemek amacıyla “Dijital yetkinlikler okul yönetiminde yöneticilere ne gibi avantajlar sağlar?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda Tablo 3 oluşturulmuştur.

Tablo 3. Dijital yetkinliklerin faydaları

Tema/Kategori	n	%
Zaman	28	25,45
Enerji	19	17,27
Verimlilik	15	13,64
Güncel Kalma	12	10,91
Etkili İletişim	12	10,91
Ekonomik	10	9,09
Etkili Karar	7	6,36
Bilgiye Erişim	4	3,64
Kurum İçi Saygı	3	2,73

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde okul yöneticilerinin dijital yetkinliklere sahip olmasının özellikle zaman (n=28) yönünden kazanç sağlayacağı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra enerji tasarrufu sağlayacağı (n=19), verimliliğin artacağı (n=15), dijital çağda güncel kalınacağı (n=12) ve iletişimin daha etkili yapılabileceği (n=12), daha ekonomik olduğu (n=10), etkili kararlar alınabileceği (n=7), bilgiye erişimin daha kolay olacağı (n=4) ve kurum içi saygının artacağı (n=3) belirtilmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Yönetim süreçlerinde, okulun verimliliğini artırmak ve Çağın gerekliliklerine yetişmek değişime ayak uydurmak için gereklidir.” (Ö8)

“Okul müdürünün herhangi bir konuda zamanı daha verimli kullanmasını sağlar. Emek konusunda da yine olumlu katkılar sunar. Kurum içimde var olan yazışmaların, programların amacına ulaşmasında önemli bir etkiye sahiptir.”(O10)

“Devletin dili yazıdır bu yüzden bütün iş ve işlemler resmi prosedür üzerinden yürütülmektedir. Ders programlarının yapılmasında programları etkin kullanmak yönetim işlerini kolaylaştıracaktır. Kriz dönemlerinde (salgın) toplantıları çevrimiçi olarak yapmak işleri kolaylaştıracaktır. Excel’de nöbet tablosu oluşturmak taşıma evraklarını düzenleme öğrenci işleri vb. birçok iş teknolojiyle daha da kolaylaşacaktır.” (O21)

“İşlerin daha etkin ve kolay halledilmesini sağlar. Zaman tasarrufu sağlar, kırtasiyeciliği azaltır. Okulda daha dinamik bir yapı sağlayarak okul yönetimini hantallıktan kurtarır.” (O22)

“Dijital yetkinliğe sahip okul yöneticisi dijital ortamda işlerini daha hızlı yapar. Dijital yetkinliğe sahip okul yöneticisi zamandan tasarruf sağlar. Dijital yetkinliğe sahip okul yöneticisi yeniliğe ve gelişime açık olur. Dijital yetkinliğe sahip okul yöneticisi planlı ve programı çalışmaya destek olur.” (O32)

Katılımcı görüşlerine göre okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerinin iyi olmasının kuruma, çalışanlara birçok faydasının olduğu belirtilmiştir. Birçok açıdan tasarruf sağlanacağı ve ekonomik katkılar sunacağı belirlenmiştir. Dijital yetkinliklere sahip olan okul yöneticilerinin kurumlarına ve kurumdaki bireylere sağladığı yararları belirlemek amacıyla katılımcılara “Okul yöneticilerinin gerekli olan dijital yetkinliklere sahip olmasının okula, öğretmenlere ve öğrencilere yansımaları nasıl olur?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar temalandırılarak Tablo 4 oluşturulmuştur.

Tablo 4 deki veriler incelendiğinde okul yöneticilerinin dijital yetkinliklere sahip olmasının, kurumun çağa ayak uydurmasında (n=14), kurumsal işlemlerde zaman kaybını (n=13) önleyeceğine, öğretmen ve öğrencileri olumlu yönde motive (n=12) ve teknoloji kullanımı konusunda öğretmenlere rehberlik (n=12) yapabileceğini, düzenin sağlanacağı (n=11), işlerin planlı yürüyeceğini (n=11), öğrencilerle iletişimin kolaylaşacağını (n=11), verimin artacağını (n=10), liderlik vasıflarının güçleneceğini (n=9), saygınlık (n=8) ve güven (n=2) kazandıracığını ve okulun tanıtımına katkı sağlayacağını (n=2) dile getirmişlerdir. Ayrıca kurumun işleyişinde düzenli ve planlı bir işleyiş olacağını belirtmişlerdir. Bu soruya ilişkin öne çıkan görüşler aşağıda verilmiştir.

“Okulun tanıtımına (sosyal medyayı etkili kullanırsa) katkısı olacaktır. Öğretmenlere düzenleyeceği toplantılarda etkili sunum hazırlamasına yardımcı olacaktır. Öğrenciler açısından ise onları daha iyi anlamasına ve tanınmasına yardımcı olacaktır.” (O7)

“Öncelikli olarak güncel değişimleri ve yenilikleri takip edebildiği için işlerini kolaylaşmasını, paydaşları olan öğretmenlerine rol model olması onların çözüm bulamadığı konulara çözüm sağlamasını sağlar etkili dönüşümcü, karizmatik lider özelliğini sunar.” (O13)

Tablo 4 Dijital yetkinliklerin okula, öğretmen ve öğrencilere yansımaları

Tema/Kategori	n	%
Çağa Uygun Olur	14	12,17
Zaman Kaybı Olmaz	13	11,30
Öğretmen ve Öğrencileri Motive Eder	12	10,43
Rehberlik Yapar	12	10,43
Düzen Sağlanır	11	9,57
İşler Planlı Yürür	11	9,57
Öğrencilerle İletişim Kolaylaşır	11	9,57
Verim Artar	10	8,70
Liderlik Vasıfları Güçlenir	9	7,83
Saygınlık Kazandırır	8	6,96
Güven	2	1,74
Okulun Tanıtımına Katkı Sağlar	2	1,74

“Gerekli olan dijital yetkinliklere sahip olan okul yöneticisi dijital ortamda okulun, öğretmenlerin ve öğrencilerin sorunlarını hızlı çözer. Gerekli olan dijital yetkinliklere sahip olan okul yöneticisi işine hâkimdir. Gerekli olan dijital yetkinliklere sahip olan okul yöneticisi dijital teknolojilerini geniş bir kapsamda, kendinden emin ve eleştirel bir bakış açısı ile kullanır. Gerekli olan dijital yetkinliklere sahip olan okul yöneticisi öğretmen ve öğrencisini sürekli dijital yeniliklerden haberdar eder ve yeni teknolojileri kullanmanı teşvik eder.” (O33)

Dijital yetkinliklerin yaygın şekilde kullanıldığı çağımızda okul yöneticilerin bu becerilere sahip olmasının kurum, öğretmenlere ve öğrenciler üzerinde olumlu yansımalarının olacağı belirlenmiştir. Kurum yöneticilerinin öğretmenler ve öğrencilerin gözünde saygınlığını arttıracığı tespit edilmiştir.

Okullarda görev yapan yönetici ve öğretmenler dijital yetkinliklerin nasıl kazandırılabilirini belirlemek için sorulan “Dijital yetkinlikler yönetici ve öğretmenlere hangi yollarla kazandırılabilir?” sorusu ile elde edilen cevaplar temalandırılarak Tablo 5 oluşturulmuştur.

Tablo 5. Dijital yetkinlikler nasıl kazandırılır

Tema/Kategori	n	%
Hizmet içi Eğitimler	30	29,70
Seminerler	16	15,84
Yüz yüze Dersler	13	12,87
Zorunlu Eğitimler	11	10,89
Çevrimiçi Eğitimler	9	8,91
Teşvik Edilerek	7	6,93
Video Eğitimleri	5	4,95
Üniversitede	4	3,96
Konferans	4	3,96
Okullardaki BT Öğretmenleri	2	1,98

Katılımcılardan gelen görüşler ile oluşturulan Tablo 5 incelendiğinde, okul yöneticilerin ve öğretmenlerin dijital yetkinlikleri kazanımları için hizmet içi eğitimler (n=30), seminerler (n=16) ve yüz yüze dersler (n=13) verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle verilecek eğitimlere katılımın zorunlu (n=11) olması gerektiğini belirten katılımcılar, bu eğitimlerin çevrimiçi de (n=9) verilebileceğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte okul yöneticilerine, teşvik edilerek (n=7), video eğitimleri (n=5) sunarak, üniversitelerde (n=4), konferanslar yoluyla (n=4) ve okullardaki BT öğretmenleri (n=2) aracılığıyla dijital yetkinliklerin kazandırılabilirliği görüşleri belirtilmiştir. Bu görüşlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Çeşitli programlara katılma hizmet içi eğitim ve kurslar seminerler sertifikalı ile belgelendirme eğitimleri.” (Ö8)

“Hizmet içi eğitimler vererek, dijital yetkinlikleri kendi kullanım alanlarına yönlendirerek, çağın ve değişimin kolaylaştırıcı etkisini öğretmenlere somut bir şekilde ifade edilerek kazandırılabilir.” (Ö14)

“Dijital yetkinlikler yönetici ve öğretmenlere hizmetiçi eğitim faaliyetleriyle kazandırılabilir. Dijital yetkinlikler yönetici ve öğretmenlere online ortamındaki uygun dijital öğrenme kurslarıyla kazandırılabilir. Dijital yetkinlikler yönetici ve öğretmenlere okuldaki BT rehber öğretmenlerin desteğini alarak kazandırılabilir. Dijital yetkinlikler yönetici ve öğretmenlere okula dijital yetkinliklere sahip uzmanlar getirilip kurs programları oluşturarak kazandırılabilir.” (Ö27)

“Öğretmenlere dersler verilebilir. Bu kapsamda eğitimler verilebilir. Bir uzman okula davet edilip o uzmanın bilgisinden istifade edilebilir. Teknoloji alanında yarışmalar düzenlenip öğretmenler teşvik edilmelidir. Ödüller verilmelidir. Çünkü günümüzde teknoloji hayatımızın merkezinde yer alıyor. Özellikle bazı branşlarda bu durum daha önemli hale geliyor. Dijital çağ öğretmenleri her öğrenci için öğrenmeyi kişiselleştiriyor. Yaşam boyu öğrenmeyi teşvik ediyor. Proje tabanlı öğrenmeyi kullanıyor. Bunların hepsine baktığımızda dijital yetkinlikler öğretmenlere kazandırılmalıdır.” (Ö37)

Dijital yetkinlik noktasında ihtiyaç olduğunu belirten katılımcılar, bu ihtiyacın karşılanması için eğitim programlarına yer verilmesini, bu eğitimlerin lisans eğitimi alırken verilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu yetkinliklerin bir gereklilik olduğu belirtilmiştir.

Yaşanan pandemi sürecinin dijital yetkililiklere yansımalarının nasıl olduğunu belirlemek amacıyla “Pandemi sürecinin dijital yetkinliklerin geliştirilmesine katkısı oldu mu? Açıklayınız.” Sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen yanıtlar temalandırılarak Tablo 6 oluşturulmuştur.

Tablo 6. Pandeminin dijital yetkinliklere katkısı

Tema/Kategori	n	%
Evet	38	97,00
Zorunlu Öğrenme	25	28,41
Teknolojik Cihaz Kullanımı	19	21,59
Teknolojik Uygulama Kullanımı	18	20,45
Çevrim İçi Eğitim	17	19,32
İletişim	7	7,95
Zaman Tasarrufu	2	2,27
Hayır	3	3,00

Tablo 6 incelendiğinde pandemi sürecinin dijital yetkinlikleri geliştirmesi noktasında olumlu görüş bildirenlerin (n=38) fazlalıkta olduğu görülmüştür. Sürecin etkisinin olmadığını belirten az sayıda (n=3) görüş bildiren katılımcı olmuştur. Olumlu katkısı olduğunu belirten katılımcıların öne çıkan görüşleri; zorunlu öğrenmeyi (n=25) sağladığı, teknolojik cihaz kullanımını artırdığı (n=19), teknolojik program kullanımını geliştirdiği (n=18) ve çevrimiçi eğitimi geliştirdiği (n=17) yönündedir. Bu sürecin kurum içi iletişime (n=7) olumlu yansımalarının olduğu ve zaman açısından tasarruf (n=2) sağladığı dile getirilmiştir. Bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Kesinlikle katkısı oldu. Uzaktan eğitim sayesinde teknolojiye çok uzak olan insanlar bile teknolojiyi kullanmak mecburiyetinde kaldılar. Canlı derslerin oluşturulması canlı dersler esnasında çeşitli içeriklerin paylaşımı teknolojinin öğrenilmesine katkı sağlamıştır.” (O9)

“Kesinlikle oldu. Daha önce hiç şekilde online kelimesini duymayanlar bile artık online ders işleyebiliyor.” (O18)

“10 yılda kayıt edilecek ilerleme 1-2 yılda edildi diyebilirim. Uzaktan eğitim platformlarını kullanım ve bilgi sahibi olunması çok kısa sürede gerçekleşti lakin elektronik cihaza ulaşma ve sağlıklı bir internet ağına ulaşabilmiş değiliz halen.” (O27)

“Kesinlikle oldu. Özellikle çevrimiçi ve uzaktan eğitim uygulamalarında daha önceden dijital yeterlilik konusunda yetersiz olan tüm eğitim paydaşları aktif rol alarak bu alanda yetkinliklerini geliştirmişlerdir. Ayrıca pandemi etkilerinin en azaldığı bir dönemde yüz yüze eğitimler devam etse de dijital platformlardan da yararlanılmaya devam edilmektedir.” (O37)

Zorunlu bir süreç ile dijital teknolojilerin kullanımının artmasının olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür. Bu süreçte eğitim ve öğretim faaliyetlerinde, okul içi iletişimde teknolojinin kullanımının arttığı belirlenmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Çalışmada elde edilen bulgular yorumlanarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Okul yöneticilerinin artık çağın gerekliliği olan dijital yetkinliklere sahip olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle, okul yöneticilerinin, teknolojiyi ve teknolojik cihazları kullanım becerilerinin iyi düzeyde olmasının beklendiği tespit edilmiştir. Ayrıca MEB tarafından kurum içinde kullanılan MEBBİS (Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri) ve DYS (Doküman Yönetim Sistemi) gibi otomasyonlara da yöneticilerin hâkim olması gerektiği vurgulanmıştır. Alan yazında yapılan araştırmaların da benzer sonuçlar verdiği görülmektedir. Örneğin, Düzgün (2022) tarafından yapılan çalışmada teknolojik lider olarak okul yöneticileri kendilerini yeterli düzeyde görürken, öğretmenlere tarafından orta düzeyde görülmüşlerdir. Karaköse ve diğerleri (2021) yaptığı çalışmada, COVID-19 salgını sırasında okul yöneticilerinin dijital teknolojileri kullanım düzeyleri öğretmenler tarafından yeterli olarak algılanmıştır. Aksal (2015) yaptığı çalışmada, okul müdürlerinin hem dijital liderlik hem de teknolojik gelişmeler konusunda farkındalığa sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Helvacı (2008), Ergişi (2005), Bülbül ve Çuhadar (2012) tarafından yapılan çalışmalarda sonuçlar bu araştırmadaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Dijital teknolojilerin eğitimde yaygınlaşmasıyla birlikte, okul yöneticilerinin, dijital dönüşümü yönetmek, eğitim süreçlerini optimize etmek, personel ve öğrencileri desteklemek, teknolojik trendleri takip etmek ve okulun başarısını artırmak için dijital yetkinliklerinin önem arz ettiği düşünülmektedir.

Okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerinin iyi olmasının birçok noktada tasarruf sağlayacağı (zaman, enerji), personelin verimliliğini arttıracığı ve çağa ayak uydurma noktasında okulun güncel gelişmelere ayak uydurabileceği öğretmen görüşleriyle tespit edilmiştir. Ayrıca yöneticinin teknolojiyi etkili bir iletişim aracı olarak kullanabileceği belirlenmiştir. Turan (2002) ve Hacıfazlıoğlu ile Karadeniz ve Dalgıç (2011) benzer sonuçlar elde etmiştir. Okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerinin iyi olmasının, okulun zamanın gerekliliği olan yeniliklere ayak uydurmayı sağlayacağı, öğretmen ve öğrencilerin motivasyonlarını arttıracığı, yöneticinin teknoloji noktasında çalışanlara rehberlik yapabileceği ve okulun etkili bir iletişim ağına sahip olmasını sağlayabileceği belirlenmiştir. Değişime öncülük etmesi açısından, öğretmen ve öğrencilere yönelik okul liderliği ve öğretimsel liderlik rolleri bu rollerin başında gelmektedir. Okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerinin iyi olması, eğitimde dijital dönüşüm süreçlerini yönetebilmesi, dijital iletişim teknolojilerini etkili bir şekilde kullanarak, veliler, öğrenciler ve öğretmenlerle etkili iletişim kurabilmeleri açısından önemli olduğu görülmüştür. Bununla birlikte okul yöneticilerinin, öğretmenlere dijital teknolojileri kullanma konusunda rehberlik edebilmesi, öğretmenlerin dijital yetkinliklerini geliştirmelerine yardımcı olması açısından da önemli olduğu söylenebilir. Okuldaki işlerinin planlı şekilde yürütmesine katkı sağlayacağı da belirtilmiştir. Hamzah ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada, dijital liderlik programlarını planlama ve organize etme becerisinin önemli olduğunu ve COVID-19 pandemi krizine rağmen öğrencilerin akademik performansını artırmaya yardımcı olabileceğini gösteriyor. Ayrıca Gürkan (2017), Sağır (2015), Uğur ve Koç (2019) yaptıkları çalışmada benzer sonuçlar elde etmiştir. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin dijital yetkinlik düzeylerinin artırılması için en uygun yöntemlerin, hizmet içi eğitim kursları, seminerler, yüz yüze ya da çevrimiçi eğitimler olduğu belirtilmiştir. Bu eğitimlerin zorunlu olmasının önemine öğretmenler vurgu yapmışlardır. Gölçek (2019) ve Turan (2020) çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Pandemi sürecinin özellikle getirdiği zorunlu koşullar itibarı ile öğretmen ve yöneticilerin dijital yetkinlik düzeylerini olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Bu noktada teknolojik cihaz ve yazılımları kullanım becerilerinin hızlıca geliştiği belirtilmiştir. Özellikle uzaktan eğitim araçlarını kullanma becerilerinin gelişmesine, dijital ders içeriklerini oluşturma, düzenleme ve paylaşma konularında yetkinlikleri artmasına ve etkili iletişim becerilerinin gelişmesine sebep olduğu dile getirilmiştir. Rovai ve Downey (2010) ile Korkman ve Metin (2021) çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde okul yöneticilerinin, eğitim yönetiminde dijital araçları etkili ve verimli şekilde kullanmaları gerektiği ön plana çıkmıştır. Bu araçlar ile eğitim yönetimi süreçlerini kolaylaştırmak için dijital araçlardan yararlanabilirler. Okul yöneticileri, e-öğrenme platformlarını kullanmaları konusunda öğretmenleri yönlendirebilir, bu sayede öğretmenlerin ders materyallerini paylaşmasını, ödevlerin ve sınavların dijital ortamda yapılmasını, öğrenci ilerlemesinin takip edilmesini ve iletişim kurulmasını sağlayabilirler (Akpınar, 2003). Dijital teknolojiler, okul yöneticilerine eğitim süreçlerini ve yönetim süreçlerini daha etkili ve verimli hale getirme imkânı sunar (Ordu ve Nayır, 2021). Okul yöneticileri, dijital teknolojileri doğru ve güvenli bir şekilde kullanarak okullarında öğrenci başarısını artırabilir, öğretmenleri destekleyebilir ve eğitim süreçlerini geliştirebilirler (Büyükkarabacak ve Balıyer, 2023). Pandemi dönemi gibi süreçlere bu sayede hızlıca kurumlarını adapte edebilirler. Bununla birlikte, dijital araçlar aracılığıyla öğrencilerin akademik performansını, devamsızlık

durumunu ve diğer ilgili verileri takip edebilir. Öğrenci takip sistemleri, okul yöneticilerine öğrenci başarısını ve gelişimini daha yakından izleme imkânı bulabilirler. Okul yöneticileri, dijital teknolojileri kullanarak okul verilerini analiz edebilir ve raporlar oluşturabilir. Veri analitiği ve raporlama araçları, okul yöneticilerine öğrenci başarısını, devamsızlık oranlarını, öğretmen performansını ve diğer okul verilerini izleme ve analiz etme imkânı sağlar. Bu veriler, okul yöneticilerinin karar alırken daha bilinçli ve veriye dayalı yaklaşımlar benimsemelerine yardımcı olabilir.

Okul yöneticileri, dijital iletişim araçlarından yararlanarak öğrencilerle, velilerle ve öğretmenlerle daha etkili iletişim kurabilir. E-posta, anlık mesajlaşma uygulamaları, sosyal medya gibi dijital iletişim araçları, okul yöneticilerine güncel bilgileri paylaşma, duyurular yapma, toplantılar düzenleme ve geri bildirim sağlama gibi iletişim süreçlerini kolaylaştırabilirler. Bununla birlikte okul yöneticileri, dijital teknolojileri kullanırken güvenlik konusuna da dikkat etmelidir. Öğrenci verilerinin gizliliği, dijital platformların güvenliği ve çevrim içi güvenlik önlemleri gibi konular, okul yöneticilerinin dijital teknolojileri kullanırken dikkate almaları gereken önemli hususlardır. Okul yöneticileri, güvenlik politikaları, parola yönetimi, güncel güvenlik güncellemeleri gibi önlemleri alarak dijital güvenliği sağlamalı ve okul verilerini korumalıdır.

5. Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda; okul yöneticileri ve öğretmenlere yeterli düzeyde sistemli bir dijital yetkinlik eğitimi ve öğretimi sağlanması önerilebilir. Okul yöneticilerinin teknolojiye liderlik edebilen bir yönetici olabilmek için kendilerini yeniliğe ve değişime açık, öğrenen liderler olarak yetiştirmeleri önerilebilir. Bu bağlamda okul müdürleri, genel olarak eğitimciler ve yöneticilere yönelik bazı seminer ve atölyelere katılabilir, eğitim yönetimi alanındaki akademisyenlerden destek almaya yönelik girişimlerde bulunabilirler. Daha sonra yapılacak çalışmalar için araştırmacılar mevcut kullanılan dijital araçların geliştirilmesi veya güncellenmesi noktasında okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşlerine başvurulabilir.

Kaynaklar

- Akdağ, M. ve Tok, H. (2010). Geleneksel öğretim ile Powerpoint sunum destekli öğretimin öğrenci erişimine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 26-34.
- Akpınar, Y. (2003). Öğretmenlerin yeni bilgi teknolojileri kullanımında yükseköğretimin etkisi: İstanbul okulları örneği. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(2), 79-96.
- Aksal, F. A. (2015). Are headmasters digital leaders in school culture?. *Eğitim ve Bilim*, 40(182), 77-86.
- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji. T. Baş ve U. Akturan (Eds.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* içinde (83-98 ss.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aydın, M. (2014). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baran, A., & Sadık, O. (2021). Covid-19 Sürecinde Sınıf Öğretmenlerinin Acil Uzaktan Öğretim Tecrübelerinin ve Görüşlerinin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 813-854.
- Bursalıoğlu, Z. (2005). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bülbül, T. ve Çuhadar, C. (2012). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği öz-yeterlik algıları ile bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 474-499.
- Büyükkarabacak, N., & Balyer, A. (2023). Okul Yöneticilerinin COVID-19 Döneminde Uzaktan Eğitim Sürecine Dair Deneyim ve Görüşlerinin İncelenmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 18(1), 45-71.
- Çaydere, O., & Akgün, N. (2023). Eğitimde Yenilikçi Teknolojilerin Kullanımı Ve Çağdaş İçerik Tasarlama. *Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 439-451.
- Çiçek Sağlam, A. (2016). Okul Örgütü ve Yönetimi. H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Eds.), *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi* içinde (159-190 ss.). Ankara: Pegem Akademi.
- Düzgün, S. (2022). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterlikleri ile uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin ilişkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 1243-1274.
- Ekmen, C., & Bakar, E. (2019). İlköğretimde Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dijital Yetkinliğin Yeri. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 5-35.
- Ergişi, K. (2005). *Bilgi teknolojilerinin Okulda Etkin Kullanımı ile İlgili Okul Yöneticilerinin Teknolojik Yeterliklerinin Belirlenmesi* (Kırıkkale İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Gölçek, E. (2019). *Okul müdürlerinin teknoloji liderliği olgusuna ilişkin anlamlandırma ve deneyimlerinin incelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürkan, H. (2017). *Okul Müdürlerinin Teknoloji Liderliği Yeterlikleri İle Yaşam Boyu Öğrenme Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Hacıfazlıoğlu, Ö., Karadeniz, Ş. ve Dalgıç, G. (2011). Eğitim yöneticileri teknoloji liderliği öz-yeterlik ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(2), 145-166.
- Hamzah, N. H., Nasir, M. K. M. and Wahab, J. A. (2021). The Effects of Principals' Digital Leadership on Teachers' Digital Teaching during the COVID-19 Pandemic in Malaysia. *Journal of Education and E-Learning Research*, 8(2), 216-221.
- Helvacı, M.A. (2008). Okul yöneticilerinin teknolojiye karşı tutumlarının incelenmesi (Uşak İli Örneği). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 115-133.
- İçen, B. K. (2023). 4. Bölüm: Dijital Eğitimde Avantaj ve Dezavantajlar. *Dijital Eğitim ve Toplum*. İstanbul. Efeakademi Yayınları.
- Kaçar, İ. ve Çakmak, M. (2022). Veli toplantılarına yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri: Fenomenolojik bir çalışma. *Başkent University Journal of Education*, 9(2), 112-121.
- Karakose, T., Polat, H. and Papadakis, S. (2021). Examining teachers' perspectives on school principals' digital leadership roles and technology capabilities during the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 13(23), 13448.
- Kırkıç, K. A. (2022). Yenilikçi okulların geleceği. K. A. Kırkıç (Ed.) *Yenilikçi Okullarda Öğrenme ve Öğretim*. İstanbul: Efeakademi Yayınları
- Korkman, N. ve Metin, M. (2021). The Effect of Inquiry-Based Collaborative Learning and Inquiry-Based Online Collaborative Learning on Success and Permanent Learning of Students. *Journal of Science Learning*, 4(2), 151-159.
- Official Journal of the European Union. (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance).. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29&qid=1680944479705> adresinden elde edildi.
- Ordu, A., & Nayır, F. (2021). Dijital Liderlik Nedir? Bir Tanım Önerisi. *E-International Journal of Educational Research*, 12(3).
- Raman, A., Thannimalai, R. and Ismail, S. N. (2019). Principals' Technology Leadership and Its Effect on Teachers' Technology Integration in 21st Century Classrooms. *International Journal of Instruction*, 12(4), 423-442.
- Rovai, A. P. and Downey, J. R. (2010). Why some distance education programs fail while others succeed in a global environment. *The Internet and Higher Education*, 13(3), 141-147.
- Sadık, A. (2008). Digital storytelling: A meaningful technology-integrated approach for engaged student learning. *Education Tech Research*, 56(4), 487-506. doi: <http://dx.doi.org/10.1007/s11423-008-9091-8>
- Sağır, Mahmut. 2015. Öğretimsel Liderlik. Necdet Konan (Ed.), *Eğitim Yönetiminde Yeni Liderlik Yaklaşımları* içinde (133-155 ss.). Ankara: Pegem Akademi.
- Şişman M. (2015). Toplumsal bir aktör müsünüz? A. Açıklalın, M. Şişman ve S. Turan (Eds.), *Bir insan olarak okul müdürü* içinde (36-50 ss.). Ankara: Pegem Akademi.
- Turan, S. (2002). Teknolojinin okul yönetiminde etkin kullanımında eğitim yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 30(30), 271-281.
- Turan, S. (2020). Covid-19 sürecinde okul müdürlerinin teknolojik liderliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 175-199.
- Türkmen, Ş. (2005). Okullarda yönetim etkinlikleri. (2. Baskı). Ankara: Alp Yayınevi.
- Uğur, N. G. ve Koç, T. (2019). Leading and Teaching with Technology: School Principals' Perspective. *International Journal of Educational Leadership and Management*, 7(1), 42-71.
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A. and De Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in human behavior*, 72, 577-588.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 18.10.2022 sayı 11749 ve karar 10 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

SANATTA NARKİSSOS ÖYKÜSÜNÜN TEMSİLİ VE SALVADOR DALİ'DE
NARKİSSOS METAMORFOZU¹

*The Representation Of The Narcissus Story In Art And The Metamorphosis Of Narcissus In
Salvador Dali*

Mehmet Akif KAPLAN¹ ve Ali KOÇ²

¹Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, mehmetakifkaplan@ksu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8389-334X

²Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, alikoc@ksu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0939-2587

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
11.11.2022
Kabul/Accepted:
28.06.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1202719

Anahtar Kelimeler

Narkissos, Temsil, Salvador
Dali, Sürrealizm,
Metamorfoz.

Keywords

Narcissus, Representation,
Salvador Dali, Surrealism,
Metamorphosis.

ÖZ

Yunan mitolojisinde yer alan Narkissos hikayesi M.S. 1. Yüzyıl'da edebiyat alanında ele alınmıştır. M.S. 8. Yüzyıl'da şair Ovidius tarafından yeniden yazılmış olan Narkissos hikâyesi bir çok sanatçının ilgisini çekmiş ve onlara ilham kaynağı olmuştur. Narkissos öyküsü 20. Yüzyıl'a kadar sanatçılar tarafından suda kendini seyretmeye dalan yakışıklı ve güzel bir delikanlı olarak resmedilmiştir. Modernizme kadar yapılan bu resimler cezbedici güzelliğiyle hikâyede anlatılan Narkissos'u temsil eder. Modern dönemde Salvador Dali Ovidius'un yazdığı hikâyeden hareketle Narkissos öyküsünü sürrealist bir anlatımla ele alır. Dali'nin yapmış olduğu "Narkissos'un Metamorfozu" adlı eser Narkissos'un çekici güzelliğini temsili bir betimlemeyle yansıtmaz. Sanatçı eserini gerçeküstücü bir anlayışla yapmış ve sembolik öğelere de yer vermiştir. Bu çalışmanın amacı Narkissos hikayesini ele alan ressamların konuyu temsil etme biçimleri üzerinde tespitler yaparak Salvador Dali'nin "Narkissos'un Metamorfozu" adlı eserinin önceki ressamların çalıştığı Narkissos temalı resimlerden farkının ne olduğunu ele almaktır. Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Narkissos öyküsünü çalan sanatçılar belirlenmiştir. Araştırmaya konu olan hikayenin temsilleri üzerine incelemeler yapılmıştır.

ABSTRACT

The story of Narcissus in Greek mythology A.D. discussed in the field of literature in the 1st century. The story of Narcissus, A.D. rewritten by the poet Ovid in the 8th century, attracted the attention of many artists and became a source of inspiration for them. The story of Narcissus was portrayed by artists until the 20th century as a handsome and beautiful young man contemplating himself in the water. These paintings made until modernism represent Narcissus of described in the story with her alluring beauty. In the modern period, Salvador Dali deals with the Narcissus story with a surrealist narrative, based on the story written by Ovid. The work called "Metamorphosis of Narcissus" by Dali does not reflect the attractive beauty of Narcissus with a representative description. The artist created her work with a surrealist approach and included symbolic elements. The aim of this study is to examine the difference between Salvador Dali's work "The Metamorphosis of Narcissus" and the Narcissus-themed paintings that previous painters worked on, by making determinations on the way the painters who deal with the Narcissus story represent the subject. Descriptive research method was used in this research. Within the scope of the research, artists working on the Narcissus story were determined. Examinations were made on the representations of the story that is the subject of the research.

Atf/Citation: Kaplan, M. A. ve Koç, A. (2023). Sanatta Narkissos Öyküsünün Temsili ve Salvador Dali'de Narkissos Metamorfozu. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1241-1250.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet Akif KAPLAN, mehmetakifkaplan@ksu.edu.tr

¹ Bu araştırma 2022 yılında "Paris Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi VII" Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulan ve özet kitabında yayınlanan çalışmanın genişletilmiş hâlidir.

1. Giriş

Bu araştırma, Narkissos hikayesini temsili olarak çalışan sanatçıların eserlerini ve Salvador Dali'nin sürrealist olarak yaptığı 'Narkissos'un Metamorfozu' adlı eserini ele alır. Dali Narkissos hikayesini anlatan eserini sürrealist olarak yapmıştır. Sanatçı bu eserde sembolik öğelere yer vermiştir. Salvador Dali eserinde yer verdiği bu öğeler ile cinsel kimliğe dair göndermeler yapmaktadır.

Eski Yunan mitolojisindeki Narkissos öyküsünün anlatımına bağlı kalınarak yapılan resim temsilleri ile Dali'nin yapmış olduğu 'Narkissos'un Metamorfozu' adlı eseri görsellik açısından farklıdır. Dali Narkissos'un suda yansıyan kendi güzelliğine hayran kaldığı anı ya da suyun kenarında kendini seyre daldığı güzel bir delikanlıyı (Resim 5) resmederek temsili bir anlatıma başvurmaz. Sanatçı Narkissos'u yumurta tutan bir el şeklinde sembolleştirmiştir. Elin tuttuğu yumurta çatlamış ve bir nergis çiçeği açmıştır.

2. Mitolojide Narkissos

Farklı yazarlar, şairler tarafından ele alınan, dolayısıyla birkaç çeşidi olan Narkissos hikayesinin en eski versiyonu İznikli şair Parthenius tarafından M. Ö. 50 dolaylarında yazılmıştır. Bununla birlikte Narkissos öyküsünün en çok bilineni, popüler olanı yazımı M. S. 8'de tamamlanan Ovidius'un Metamorfozlarında yer almıştır (Kalnicka, 2016: 54-55). Erhat'a (1993: 211) göre de Narkissos'u en güzel anlatan Ovidius'tur.

Ovidius Narkissos ile Ekho efsanelerini birleştirerek yaşadıkları aşkın dramını canlandırır. Eski Yunan mitolojisinde yer alan söz konusu Narkissos öyküsü, dramatik yönüyle tarih boyunca çok sayıda sanatçıyı etkilemiş ve onlara ilham kaynağı olmuştur.

Ovidius Narkissos öyküsünü şiirsel bir dille anlatmaktadır:

Anası Narcissos demişti adına. Sormuş biliciden
Çok yaşar mı diye oğlu. Kendini bilmezse çok
Yaşar demiş bilici. Dinlenmemiş bilicinin sözü ...
Doğrulmuş Narcissos'un beklenmedik durumu
Biliciyi, özellikle ölümü. Onaltı yaşında Cephisus
Oğlu, delikanlı deyin, çocuk deyin hepsi bir.
Gönül vermişti ona nice delikanlı, kızlar. Öyleydi
Güzelliği, alımı çalım. Yüz vermezdi kimseye.
Ne delikanlılar ne kızlar dokunabilirdi ona (1994: 80).

Bu hikayede iki ayrı dönüşüm (metamorfoz) vardır. Hem Narkissos hem de Ekho başka bir varlığa dönüşmüştür. Narkissos'un kendisinin sudaki yansımasını görmesi, kendi güzelliğini fark etmesi dönüşümün başlangıcını oluşturmaktadır.

Narkissos, Yunan mitolojisine göre Irmak Tanrısı Kephisos ile Liriope isimli bir nympa'nın oğludur. Liriope, bir gün kahin, bilici Teiresias'a başvurup, oğlunun ölümlü olup olmayacağını, ihtiyarlayıncaya kadar yaşayıp yaşamayacağını sorar. Kahin, 'Yaşayabilir ama, kendi kendisini tanımaya kalkmazsa' gibi oldukça belirsiz bir cevap verir." Narkissos genç bir erkek görünümüne sahip olduğunda pek çok nympa ve delikanlı ona âşık olmaktan, onu arzu etmekten kendisini alamaz. Ancak, kibrinden dolayı Narkissos'a yaklaşmaya hiç kimse cesaret edemez (Yörükoğlu, 2000: 253-257).

Yalnız başına dağlarda dolaşan Ekho, bir gün geyiklerin peşinde koşan Narkissos ile karşılaşır. Hiçbir delikanlının bu kadar güzel olamayacağını düşünen Ekho, bu güzel avcıya gönlünü kaptırmıştır. Yüzlerce defa onun karşısına çıkıp, ayaklarına kapanıp yalvararak aşkını ilan etmeyi düşünür (Can, 1994: 83). Ne var ki, Ekho seslenebilmesi için bir varlığın sesine muhtaç olduğundan aşkını ilan edemez. Takip edildiğini fark eden Narkissos: "Orada kim var, birileri mi var?" diye seslenince, Ekho sadece "Var" diyebilmiştir. Narkissos şaşkın bir şekilde etrafına bakınmış kimseyi görememiş ve "Yanıma gelsene" diye seslenince, karşıdan "Gelsene" diye bir cevap gelmiştir. Çevresine bir göz gezdirmiş ve kimsenin gelmediğini gören Narkissos "Buraya yanıma gel, birlikte olalım" demiştir. Ekho, "Olalım" diyerek ormanda saklandığı yerden çıkarak kollarını Narkissos'un boynuna dolamaya çalışmıştır. Ancak, Narkissos "Çek ellerini üstümden, senin bana sahip olmandansa ölmeyi tercih ederim" diyerek Ekho'yu reddetmiştir. Ekho reddedilince "Bizim ona âşık olduğumuz gibi, o da bir gün birisine âşık olsun ve bizim gibi o da muradına ermeden yanıp tutuşsun; sevdiğine kavuşmasın", diyerek beddua etmiştir. İntikam tanrıçası olan Nemesis, Ekho'nun bedduasını duymuş, onu haklı bulmuş ve Narkissos'u cezalandırmıştır. Narkissos pınara uzanarak susuzluğunu gidermek istediğinde suda kendi yansımasını görmüştür. Yansımasını başka bir varlık sanarak,

kendi güzelliğine tutulmuştur. Kendi kendini sevmektedir. Seven de sevilen, arzulanan da arzulayan da kendisidir. Arzuladığı şeyin kendisi olduğunu iyice anlayan Narkissos (Yörükoğlu, 2000: 253-257) aşk ateşiyle kendini seyre daldığında suya düşerek ölmüştür.

Kendisini yakıp kavuran aşk ateşi, onu tamamıyla tükettiğinde Narkissos'un kız kardeşleri olan ırmak ve çeşme perileri onun için ağtlar yakar, uzun saçlarını kardeşlerinin mezarına koymak için keserler. Daha sonra Narkissos'un cesedini yakmak için odun yığarlar. Fakat çeşmenin yanına gittikleri zaman kardeşlerinin cesedinin yerinde, bugünkü ismiyle Nergis dediğimiz çiçeği buldular (Can, 199: 83). Narkissos'un öldüğü gölün kıyısında bir nergis çiçeği açar. Bu nergis çiçeği Narkissos'un dönüşümüdür; onu sembolize eder, onu temsil eder. Salvador Dali'de eserinde çatlamış yumurtadan çıkan bir nergis çiçeği resmetmiştir (Bknz. Resim 5.). Dali'nin resminde sembol olarak yer verdiği nergis Narkissos'un dönüşümüne gönderme yapmaktadır.

3. Sanatta Narkissos öyküsünü Temsil Eden Resimlerden Örnekler

Sanat genellikle sosyo-kültürel olgulardan hareket eder. Toplumsal yaşantı ve kültürün oluşturduğu mitler de sanata konu olur. Mitolojiye ait öyküler çoğu zaman sanatta temsil edilir. Temsil bir olay, olgu, kavram, nesne ya da herhangi bir şeyin sanat aracılığıyla olduğu gibi yansıtılmasıdır. "Bir şeyi temsil etmek, onu tanımlamak ya da tarif etmek, betimlemek, resmetmek hayal gücü ile onu zihinde canlandırmak"tır (Hall, 2017: 24). Tıpkı bu resim Narkissos'un kendine olan aşkı temsil ediyor ifadesinde olduğu gibi.

Narkissos miti binlerce yıl anlatılmış, çoğu zaman da görsel sanatların, resmin konusu olmuş ve öykü resimlerde temsil edilmiştir. Valladares'a göre (2011: 381-391) Narkissos öyküsünü temsil eden ilk örnekler M. S. 1. yüzyılda Roma duvar resimlerinde yer almaktadır (Resim 1). Bu resimler Roma döneminden kalma Quartio Octavius Evi'nin duvarlarında bulunmaktadır. Narkissos hikayesini temsilen yapılan resimler Quartio Octavius Evi'nde bir grup resim içerisinde yer alır.

Resim 1. Anonim, Narcissus, M.S. 62, Fresko. (Valladeres, 2011, s. 381).

Ressamlar Narkissos öyküsüne hemen her dönem ilgi göstermiş ve onu betimlemişlerdir. Nicolas Poussin, Hendrik Govaerts, Claude Lorrain, Dirk Van Baburen, Caravaggio, Bloemaert, John William Waterhouse,

Pablo Picasso, Vasili Kandinsky ve Salvador Dali gibi bir çok sanatçı Narkissos konusuna temas etmiştir. Ressamların yanı sıra müzisyenler, şair ve yazarlar da Narkissos öyküsünü ele almışlardır.

Yörükoğlu'na göre Yunan, Latin şair ve yazarlarından Ovidius, Konon, Longus ve İngiliz Pausanias, Milton, Goldsmith ve Cowper Narkissos konusunu işlemişlerdir. Daha sonra İngiliz şairlerinden Oscar Wilde'a; Fransız edebiyatçılardan Paul Valery ve Andre Gide'den, Alman şairi R. M. Rilke'ye varıncaya kadar pek çok edebiyat ustası tarafından işlenmiştir (Yörükoğlu, 2000: 252). Hikâye özellikle Avrupalı sanatçıları etkilemiş olsa da Doğu kültürlerinde yaşamış birçok sanatçı da Narkissos öyküsünden etkilenmiştir. Örneğin, Kara Fazlı ve Nedim'in dizelerinde kendi güzelliğine âşık olma temasını görmekteyiz. Ayvazoğlu (1992: 144-145) Kara Fazlı'nın 'Gül-ü Bülbül' mesnevisinde Gül'ün bir gün suda kendi yansımını görerek güzelliğine âşık olmasını hikâyede olduğu gibi nergise değil de güle yakıştırdığını söyler. Nedim ise bir gazelinde: "Neden sık sık bakarsın böyle mir'at-ı mücellaya, Meğer sen dahi kendi hüsnüne heyran mısın kâfir." (Akt. Ayvazoğlu:1992) derken nergisten ve gülden bahsetmeden kendi güzelliğine âşık olma fikrini oldukça güzel bir şekilde dile getirmiştir. Ayvazoğlu'na (1992: 145) göre divan edebiyatında kendin güzelliğine duyulan hayranlık ve ya aşk ile nergis arasında sıkı bir bağ vardır. Narkoz, narkotik gibi terimler nergis ile aynı kökten türer. İlginç olan ise nergisin bünyesinde uyuşturucu bir maddenin bulunmasıdır ve bu sebeple olsa gerek ki, divan şairlerine göre nergis bimar, mesttir, mahmurdur.

Görüldüğü gibi, sanatta Narkissos konusu şairler, yazarlar ve ressamlar tarafından tekrar tekrar ele alınmıştır. Bu bağlamda sanatçılar tarafından çalışılan Narkissos'tan ilham alınarak üretilen eserler öyküyü temsil etmektedir. Narkissos öyküsünü temsil eden eserler karakalem, gravür ve yağlıboya tekniğiyle de çalışılmıştır. 16. Yüzyılda Nicolas Poussin (Resim 2) ve Aegidius Sadeler II; 17. Yüzyılda John Smith, Hendrik Govaerts; 18. yüzyılda, 19. yüzyılda Gyula Benczur, 20. yüzyılda Jonh William Waterhouse, Salvador Dali gibi çok sayıda ressam bağlı olduğu akım ya da kendi sanat anlayışı ile bu konuyu resmetmiştir.

Resim 2. Nicolas Poussin, Eko ve Narkissos, 1629-1630, Tuval Üzerine Yağlıboya, 74x 100 cm. Louvre Müzesi Paris. (<https://en.wikipedia.org>, 2022).

Rönesans dönemi sanatçıları ortaçağın mistik değerlerini bir kenara bırakarak Antik Yunan sanatının klasik değerlerine yönelmiştir. Diğer yandan gözlem ve deneyimin ağırlık kazandığı Rönesans'ta bilimsel perspektif, ışık gölgeye bağlı üç boyut yanılması artmış hacimsel etkiler ve plastik değerler önem kazanmıştır. Bu dönem sanatçıları Antik Yunan'ın klasik değerleri yanında bu kültüre ait mitolojik efsaneleri de üç boyutlu mekân yanılması içerisinde resmetmeye başlamışlardır. Örneğin, Geç Rönesans

(Maniyerist) dönemi ressamlarından Abraham Bloemaert (1566-1651) Narkissos'u göl kıyısına yeni gelmiş ve su içmek için eğildiği esnada suda yansımını ilk gördüğü anı resmetmiştir. Resim hikâyede anlatıldığı gibi ormanlık bir alanda göl kenarında betimlenmiştir. Yine 16. yüzyılda Dirk van Baburen (1595-1624) Narkissos konusunu çalışmıştır. Baburen hikâyenin doğa betiminin dışında bir mekân ile kendi yorumunu katmıştır. Baburen Narkissos'u bir çeşmenin yanında eğilirken resmetmiştir. Bu resimde Narkissos kendi yansımını çeşmenin su havuzu içerisinde görmüş ve kendini seyre dalmış bir şekilde betimlenmiştir.

Resim 3. Michelangelo Merisi da *Caravaggio*, Su Kaynağındaki Narkissos, 1597, Tuval Üzerine Yağlıboya, 110x92 cm. Roma Ulusal Antik Sanat Galerisi (<https://tr.m.wikipedia.org>, 2022).

Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571-1610) 'Su Kaynağındaki Narkissos' adlı eserini Barok üslupla yapmıştır. Caravaggio'nun yapmış olduğu resimde (Resim 3.) Narkissos hikâyede betimlendiği haliyle gölün kıyısında elleri üzerine eğilmiş vaziyette suda kendi yansımını izlerken görülmektedir. Sanatçı, Narkissos ve onun suda kendi yansımını seyre dalmasını, elleri üzerine dayanıp göle doğru uzanarak betimlemesi ile güçlü bir simetri sağlar. Eser kompozisyon ve renk dengesi barok üsluba uygun olarak tasarlanmıştır. Kompozisyonda figür statik olsa da vücut hatlarına hareket verilmiş ve renk olarak da açık- koyu kontrastı ile figür ön plana alınmıştır.

Resim 4. Gyula Benczur, Narkissos, 1881, Tuval Üzerine Yağlıboya, 110x115 cm. Macaristan Ulusal Galerisi (<https://tr.m.wikipedia.org>).

4. Salvador Dali ve Narkissos Metamorfozu

Salvador Dali 1904 yılında İspanya’da doğmuş ve 1984 yılında ölmüştür (Thompson, 2014: 204). İlk kişisel sergisini 1925 yılında Barcelona’daki Dalmau Galerisi’nde açan Dali, 1926 yılında Paris’e giderek Pablo Picasso ile tanışır (Atlı, 2016: 1-3). gerçeküstücülerin dikkatini çeken Dali, Andre Breton ve Eluard gibi gerçeküstücülerin bir araya gelmesini de sağlar. Dali 1930’lu yıllarda ‘Aşk ve Bellek, Belleğin Azmi, Eriyen Saatler, Antrapomorfik Ekmek’ gibi sürrealist resimlerini yapar. Salvador Dali’nin eserlerinin neredeyse tamamı sürrealist özellikler taşır. Sanatçının 1937 yılında yapmış olduğu Narkissos’un Metamorfozu adlı çalışması da sürrealist bir resimdir.

Sürrealizm (Gerçeküstücülük), Birinci Dünya Savaşı’nın ortaya koyduğu acı ve trajediler esnasında, Zürich’te, New York’ta, Köln ve Berlin’de eş zamanlı olarak ortaya çıkan ve her şeye karşı gelen Dadaizm’den kaynaklanmıştır (Bazin, 2015, s. 569). Gerçeküstücülük 1924 yılında Andre Breton tarafından ortaya atılmıştır. Sürrealist sanatçılar doğanın mantıksal görünüşünü değil, insanın bilinçaltındaki ve rüyalarındaki dünyasını göstermek istemiştir (Turani, 1993, s. 131). Sürrealizm düşsel gerçeklik, erotizm, saçmanın görünüşü, ruhsal deneyimin anlatımı gibi temel özelliklere sahiptir. Sürrealist sanatçılara göre geleneksel değerler yıkılmalı, mantığın yerini bilinçaltı ve düş almalıdır (Şişman, 2006: 181). Gerçeküstücüler hayal gücü ile iç duyusu sentezler.

Sürrealist sanatçılar temelde bir "imge dünyası" kurmaya yönelmiştir. Çağdaş duyarlılığı çok derin etki gücüne sahip olan gerçeküstücülük, Paul Klee (1879-1940), Max Ernst (1891-1976), Marcel Duchamp (1887-1968), Yves Tanguy (1900-1955), Andre Masson’u (1896-1987), Joan Miro (1893-1983), Giorgio De Chirico’yu (1888- 1978), Man Ray (1890-1976, r. 664) ve Salvador Dali (1904-1989) gibi dünyanın dört bir yanından birçok sanatçının bir araya gelmesini sağladı (Bazin, 2015: 570).

Gerçeküstücü sanatçılar insanın bilinç dışı derinliklerindeki öğeleri yakalamayı amaçlar. Bu sebeple sürrealist tarzda yapılan eserler Freud’un psikanaliz kuramıyla ilişkilendirilir. Sürrealistler ortaya koymak istediği şeyi bilinçdışını açığa çıkarma çabasına uygun hareket etmişlerdir. Gerçeküstücü sanatçılar bilinç dışını açığa çıkarırken simgesel bir dil kullanmışlardır. Salvador Dali ‘Narkissos’un Metamorfozu’ adlı eserinde simgelere, sembollere yer vermiştir.

Dali’nin yapmış olduğu gerçeküstücü resimler 20. yüzyılın sanatına damga vurmuştur. Sürrealist resim daha önce sembolistler tarafından benimsenmiş olan ve temelinde resmin ruhsal bir etkinlik olduğu gerçeğinden hareketle oluşturulur. Diğer taraftan, psikanaliz Sürrealist ressamın ruhsal dürtülerini başıboş bırakabilmesini sağlamıştır (Passeron, 2000: 7).

5. Narkissos’un Metamorfozu

Metamorfoz bilimde ve sanatta oldukça sık karşılaştığımız bir terimdir. Metamorfoz başkalaşım anlamına gelir. Başkalaşım “Resim ya da heykel yapıtında yer alan bir betinin, gerçek doğadaki varlık ya da nesneye gönderme yapan biçiminden ve tanınabilir olmaktan uzaklaştırılmış oluşu durumu. Bu uzaklaşma onu başka bir gerçekliğe gönderme yapar duruma getirir” (Sözen ve Tanyeli, 1992: 36). Örneğin, Mitolojide Narkissos öyküsüne adını veren oldukça güzel ve yakışıklı bir delikanlı olan Narkissos bir çiçeğe dönüşür, başkalaşır ve çiçeğin ismi nergistir. Narkissos’un bedeni başkalaşmıştır; dönüşüme uğramıştır. Mitolojideki bu dönüşüm sembolik bir durum oluşturmaktadır. Dolayısıyla Nergis çiçeği Narkissos’u sembolize etmektedir. Salvador Dali de eserinde heykel bir elin tuttuğu yumurtadan çatlatarak çıkan bir nergis çiçeğini resmetmiştir. Dali dönüşümü Narkissos’u sembolize eden nergis çiçeği ile sağlamıştır.

Narkissos hikâyesi Rönesans sanatından modern sanata kadar neredeyse üretilen eserlerin tamamında başkalaşım ya da dönüşümün kendisi olarak yansıtılmaz. Daha çok Narkissos bir göl kıyısında kendine olan hayranlığını seyre dalmış vaziyette temsil edilir. Ancak, modern sanatta Salvador Dali ile Narkissos’un başkalaşımını görmekteyiz. Dali’nin Narkissos’un Metamorfozu adlı eseri başkalaşım anlamında değerlendirilebilir.

Yunan mitolojisi hikayelerinden olan Narkissos mitini işleyen Dali bu çalışmaya Narkissos’un Metamorfozu adını vermiştir. Mallen, (2015: 1) Dali’nin 1937’de yaptığı bu çalışmayı Ovidius’un Metamorfozlarına dayandırır. Ovidius’un yazmış olduğu öyküde iki mısra da “Paros mermerinden bir yontu gibiydi, oynamazdı yüzünde bir çizgi bile” şeklindeki anlatımı Dali’nin ‘Narkissos’un Metamorfozu’ adlı eserine kaynaklık etmiştir.

Durmuş bir av dönüşü yorgun çocuk burada,
Dalmiş suyun pınl pınl görünüşüne,
Gidermek istemiş susuzluğunu. içmiş sudan,
Bir başka susama, başka yanma duymuş içinde.
Tutulmuş suda gördüğü güzel yüze, gövdesiz
Güzelliğe. Bir de gövdesi olsaydı, demiş içinden.
Sevmiş kendi kendini. Paros mermerinden bir yontu
Gibiydi, oynamazdı yüzünde bir çizgi bile. Uzanmış
Otların üstüne, bakmaya koyulmuş ikiz yıldızlara
Benzeyen gözlerine, (Ovidius, 1994: 82).

Çalışma sürrealist (gerçeküstü) bir tarz ile yapılmıştır. Eser hem dikey hem de yatay eksenle meydana getirilen yansımalarla oluşturulmuştur. Resmin sol tarafında göl kıyısında oturan ve başını dizinin üzerine koyan Narkissos, sağ tarafında ise yumurta tutan gri bir el yer almaktadır. Narkissos göl kıyısında yumurta tutan gri bir el heykeli şeklinde dönüşmüştür. Heykelin tuttuğu yumurtanın çatlamasıyla içinden çıkan bir nergis Narkissos'un başkalaşımıdır. Heykele dönüşmüş gri elin yanında oldukça zayıf bir köpeğin başını aşağıya doğru eğerek bir şeyler yediği görülmektedir. Resmin arka planının sol tarafı sıcak renklerden oluşmuş dikdörtgenimsi dikey bir tepe ve alt kısmında mağara girişi, sağ tarafta ise kasvetli bulutlar altında dağlar oluşturmaktadır. Resmin arkaplanında merkeze yakın bölgede çıplak figürler yer almaktadır. Dali resmin arkaplanında yer alan bu çıplak figürlere 'heteroseksüeller' demiştir. Bu çıplak figürlerden bir Hindu, bir Katalan, bir Alman, bir Rus, bir Amerikalı, bir İsveçli ve bir İngiliz kadın var ve bunlar Narkissos'a yaklaşmak isteyen, onu arzulayan, ancak, Narkissos'un sistematik olarak reddettiği her iki cinsiyetten de benzerlerini temsil ediyor (www. Salvador-dali.org, 2009). Kadın figürlerinin hemen yanından dağa doğru kıvrılarak uzanan bir yol ve yolun sağında bir satranç tahtasının tam ortasında bir kaide üzerinde çıplak erkek figürü resmedilmiştir. Narkissos bir fiksasyon içerisinde neredeyse eriyip yok olacak bir şekilde resmedilmiştir. Diğer taraftan Narkissos yumurta tutan bir ele mi dönüşüyor? Yoksa yumurta tutan el Narkissos'a mı dönüşür? Sanatçının ne düşündüğünü bilmeyiz, ama Ovidius'un efsanevi öyküyü anlatımı bunun ipucunu vermektedir. Ovidius, Narkissos'un sudaki yansımasına kendisine olan aşkı izleyişi karşısındaki acınası çaresizliğini mermer bir heykele benzetmektedir. Narkissos'u sembolize eden figür resmin sol tarafında başını dizine dayamış biçimde yapılmıştır. Sağ tarafında ise yumurta tutan el heykeline ve yumurtadan çıkan nergis çiçeğine dönüşmektedir.

Resimde Narkissos'un vücudunun bir parçası gölde suyun üzerinde yansıma olarak resmedilmiştir. Bu şekilde bakıldığında resim dikey bir şekilde birbirinin yansıması olarak bölünmektedir. Neredeyse simetrik olarak dikey bir şekilde ortadan ikiye bölünen resimde başkalaşım ele alınmıştır.

Resimde Narkissos'un güzelliğinden bir parça bulamayız. Hatta ne güzel bir vücudu, ne kaşı-gözü, ne de güzelliği ortaya çıkaracak yüzüne ait herhangi bir ayrıntı vardır. Dali'nin resminde Narkissos'un insanları cezbedici güzelliğine dair bir ifade yoktur. Resimde Narkissos'un suyun yüzeyine yansıyan bir yüzü yer almaz ve Narkissos da sudaki yüzüne bakmamaktadır. Bu resimde Narkissos'un güzelliğinin bir temsilini değil, güzelliğin sebep olduğu ruhsal travmayı ve trajedinin içsel acılarını görmekteyiz. Görsel açıdan ise sanatçı bize dönüşümün aşamalarını sunar.

Modern döneme kadar resimlerde, eserlerde Narkissos'un güzelliğini temsil eden yansımalar görülür. Rönesans resminden modern döneme kadar hikâye konusu itibari ile betimlendi, temsil edildi. Sonraki süreçte sanatçılar dönüşüme odaklanmıştır. Salvador Dali Narkissos öyküsünün dönüşümüne Narkissos'un Metamorfoz' u olarak yaklaşım sağlarken, Pablo Picasso 'Aynadaki Kız' konusuyla öyküye gönderme yapmaktadır. Görüldüğü gibi modern sanatçılar her türlü taklidi yansıtmadan uzak durdukları için öykünün betimsel, benzeşimsel temsilinden ziyade, sembolik ya da simgesel temsiline yoğunlaşmışlardır. 20 yy öncesi sanatçılar da sembolik, alegorik yaklaşım ve farklı yorumlama ile konuyu irdelemiş olsalar da Narkissos her zaman güzel ve cezbedici bir şekilde yansıtılmıştır.

Resim 5. Salvador Dalí, Narkissos'un Dönüşümü, Tuval Üzerine Yağlıboya, 1937, 51x78 cm. Tate Modern Müzesi, Londra. (<https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/all-works/text-list>, 2022).

Sanata konu olan Narkissos öyküsü modern bilimlere de yansımıştır. Özellikle psikoloji cinsel kimlik oluşum evreleri tanımlanırken narsizm terimi Narkissos hikâyesi üzerine yapılandırılır. Modern ressamlardan olan Salvador Dalí'nin Narcissos'un Metamorfozu adlı eseri özellikle Freud'un psikanalizi ile ilişkilendirilebilir. Narkissos hikâyesi Dalí'nin Metamorfozu eserine kaynaklık ettiği gibi Freud'un bensevi kavramını açıklık getirmesine de kaynaklık eder. Freud narsizmi bensevi (otoerotizm) olarak tanımlar. Terim adını Narkissos öyküsünden alır. Freud narsizmi iki kategoriye ayırır; birincil narsizm ve ikincil narsizm. Birincil narsizm erken çocukluk döneminde cinsel gelişimin ilk aşamasıdır. Freud ikincil narsizmi birincil narsizm temeli üzerine yapılandırır. Genel olarak birincil narsizm ile çocuğun henüz bedeni dışındaki objelere yönelmediği ve kendine kendini sevi objesi yaptığı narsizm durumu anlatılır. Ancak, ikincil narsizmi şizofreni gibi patolojik vakalarda olduğundan şizofrenik narsizm yerine kullanır. İkincil narsizm libidoyla ilgili ise bireyin dış objelerden libido yüklemelerini gerisin geri çekip alarak kendi Ben'ini libidosuna obje yaptığı narsizm durumudur (Freud, 1979: 267-268). Bu bizi doğrudan terimin kaynağı olan Narkissos'un öyküsüne götürür. Kalnicka (2016: 63), Salvador Dalí'nin Narcissos'un Metamorfozu tablosunu yorumlama sürecinde Carl Gustav Jung'un adrojenlik teorisiyle ilişkilendirir. Kalnicka, Dalí'nin resmindeki Narkissos'u sembolize eden figürden ziyade Narkissos'un suda kendi yansımaları gördüğündeki duyduğu hayranlık ya da aşkı adrojeni olarak değerlendirmiştir. Adrojeni her iki cinsiyetin birleşmesidir. Narkissos'un suda yansıyan kendi güzelliğini seyre dalması, kendi cazibesine kapılması adrojeni kişilik olarak görülebilir. Narkissos'un su kenarında kendini seyre dalması Dalí'nin çalışmasındaki ana temanın biçimini belirlemiştir. Sanatçı kendi güzelliğine olan âşık olan Narkissos'un bir el heykelinin tuttuğu yumurtanın çatlamasıyla nergis çiçeğine dönüşümünü görselleştirir. Kendini yansımaları seven ve ona âşık olan Narkissos, cinsel açıdan kimlik karmaşası yaşar. Bu karmaşaya kendi güzelliğine duyduğu hayranlık sebep olur.

Öyküleri, hikâyeleri, efsaneleri, mitleri yaratan toplumlardır. Yunan mitolojisi hiçbir şeyi kendi yansımaları kadar sevmeyen bir delikanlıya narkissos adını verir. Tıpkı sanat gibi mitler de gereksinimlere karşılık gelir. Bu araştırmaya konu olan Salvador Dalí'nin Narkissos'un Metamorfozu adlı çalışma da modern sürecin oluşum koşullarında yapılmıştır.

6. Sonuç

Yunan mitolojisine ait Narkissos öyküsü hemen her dönemde şairler, yazarlar ve ressamlar tarafından ele alınmıştır. Ovidius tarafından yazılan Narkissos öyküsünün resimsel temsilinin ilk örneklerinden bu yana çok sayıda ressam tarafından çalışıldığı görülmüştür. Ancak, ressamların konuyu temsili olarak görselleştirmeleri farklılık gösterir. Bu sebeple sanatçıların konuyu ne şekilde değerlendirdiği ya da ele aldığı incelenmiştir.

Narkissos hikayesinin yazılmasından sonraki ilk görsel örnekleri M.S. 62'de Pompei V'te Octavius Quartio Evi'nin duvarlarına yapılmıştır. Rönesans, Maniyerizm, Barok ve Modern dönemler ile postmodern süreçte sanatçıların Narkissos konusunu çalıştıkları görülmüştür. Rönesans'tan modern döneme kadar öykü genellikle Narkissos'un göl kıyısında kendini gördüğü ilk anı ve ya kendini seyre daldığı zamanları betimler nitelikte ve temsili bir değeri olduğu anlaşılmıştır. Modern sürece kadar Narkissos konusunu temsili açıdan ele alan sanatçıların resimleri genel olarak cinsel bir çağrışımdan uzak durmaktadır. Resimlerde Narkissos'un yakışıklı ve cezbedici güzelliğine vurgu yapılarak öykü betimlenmiştir. Konuyu modern dönemde resmeden Salvador Dali ise Narkissos'u daha önceki anlatımlardan uzak, gerçeküstücü bir anlatım ve sembolik imgelerle onun bir nergis çiçeğine dönüşümünü, diğer bir deyişle Narkissos'un başkalaşımını konu edinmiştir. Bu başkalaşımda Narkissos'u sembolize eden bir çiçeğe, nergis'e dönüşmüştür.

Salvador Dali modern dönemde sürrealist bir anlayışta yapmış olduğu Narkissos öyküsünü anlatan çalışmasına Narkissos'un Metamorfozu adını vermiştir. Dali, Narkissos'un dönüşümünü hikâyede geçtiği gibi nergis çiçeği ile sağlamıştır. Narkissos'un Metamorfozu ile Dali resminde dönüşüm göstergesel, sembolik, psikolojik açılardan sağlanmıştır. Ayrıca, Freud'un psikanalizinde cinsel gelişim aşamalarını açıklamada kullandığı narsizm'i ile Dali'nin Narkissos'un Metamorfozu arasında bağlantılar olduğu anlaşılmıştır.

Kaynaklar

- Athı, D. (2016). Sonsuzluğa Dali, Kafkaokur, *Fikir Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 14/3, 2-7.
- Ayvazoğlu, B. (1992). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bazin, G. (2015). *Sanat Tarihi*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Can, Ş. (1994). *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Erhat, A. (1993). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freud, S. (1979). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*. İstanbul: Bozak Yayınları.
- Figueres. (2009, 16 Ocak). Erişim adresi <https://www.salvador-dali.org/en/services/press/news/137/last-days-of-metamorphosis-of-narcissus-in-figueres>
- Hall, S. (Editör). (2017). *Temsil*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kalnicka, Z. (2016). The Gender Metamorphosis of Narcissus.Salvador Dalí: Metamorphosis of Narcissus Estetyka: Krytyka. *The Polish Journal of Aesthetics*, 41/2: 55-76. Fall. Erişim adresi <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Myth-of-Narcissus>.
- Mallen, E. (2015). The Myth of Narcissus: Themes of Life and Death in Pablo Picasso and Salvador Dali. *Avant-Garde Studies*. The Dali Museum in St. Petersburg: Issue 1, Fall. Erişim adresi <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Myth-of-Narcissus-%3A-Themes-of-Life-%26-Death-in-Picasso>, Erişim Tarihi: 11 Haziran2022.
- Ovidius; (1994). *Dönüşümler*. (Çev. İ. Zeki Eyüboğlu). İstanbul: Payel Yayınları.
- Passeron, R. (2000). *Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şişman, A. (2006). *Sanat ve Sanat Kavramlarına Giriş*. İstanbul: Yaz Yayınları.
- Thompson, J. (2014). *Modern Resim Nasıl Okunur*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Turani, A. (1993). *Sanat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yörükoğlu, T. (2000). *Yunan Mitolojisinde Aşk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Valladares, H. (2011). Fallax Imago: Ovid's Narcissus and the seduction of mimesis in Roman wall painting. *Word & Image*, 27:4, 378-395. Erişim adresi https://www.academia.edu/23420115/Fallax_Imago_Ovids_Narcissus_and_the_seduction_of_mimesis_in_Roman_wall_painting , Erişim Tarihi: 25Nisan 2022.

Resim Kaynakları

- Resim 1. Valladares, H. (2011). Fallax Imago: Ovid's Narcissus and the seduction of mimesis in Roman wall painting. *Word & Image*, 27:4, 378-395. Erişim adresi https://www.academia.edu/23420115/Fallax_Imago_Ovids_Narcissus_and_the_seduction_of_mimesis_in_Roman_wall_painting , Erişim Tarihi: 25Nisan 2022.
- Resim 2. Erişim adresi <https://en.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 18 Haziran2022.
- Resim 3. Erişim adresi <https://tr.m.wikipedia.org>., Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.
- Resim 4. Erişim adresi <https://tr.m.wikipedia.org>., Erişim Tarihi:18 Haziran2022.
- Resim 5. Erişim adresi <https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/all-works/text-list>, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2022.

Resim Listesi

Resim 1. Anonim, Narcissus, M.S. 62, Fresko.

Resim 2. Nicolas Poussin, Eko ve Narkissos, 1629-1630, Tuval Üzerine Yağlıboya, 74x 100 cm.

Resim 3. Michelangelo Merisi da *Caravaggio*, Su Kaynağındaki Narkissos, 1597, Tuval Üzerine Yağlıboya, 110x92 cm.

Resim 4. Gyula Benczur, Narkissos, 1881, Tuval Üzerine Yağlıboya, 110x115 cm.

Resim 5. Salvador Dali, Narkissos'un Dönüşümü, Tuval Üzerine Yağlıboya, 1937, 51x78 cm.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FACTORS AFFECTING HOUSING PRICES: THE CASE OF ISTANBUL-ATAKOY

Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörler: İstanbul-Ataköy Örneği

Elifsu ŞAHİN¹

¹Arş.Gör., İstanbul Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, elifsu.sahin@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3683-0167

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

19.04.2023

Kabul/Accepted:

22.08.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1285789

Keywords

Housing Markets, Real Estate Economics, Regression Analysis, Characteristics of Housing Unit, İstanbul-Ataköy

ABSTRACT

Different structural and spatial features such as type of housing unit, age of housing unit, size of housing unit, number of rooms, number of bathrooms, construction quality, heating system, parking lot, quality of public services, proximity to centers, distance to health and education facilities, transportation facilities, crime rate, satisfaction with social activities, landscape, environment, pollution and airport noise affect the prices of the housing units. Ataköy is one of the important residential areas of İstanbul with a high quality of life, due to the richness of its green areas and its urban texture, the closeness to centers, high quality of transportation and urban services. The lack of vacant land, the high demand and the high occupancy rate in the region have increased the housing prices considerably, and the importance of the regional housing market. The aim of the study is to determine the characteristics of housing unit that may affect the housing prices in Ataköy. In this context, multiple regression analysis has been made with the data which consist of physical information about 149 housing units for sale in the region and it has been examined which features related to the housing unit how much may affect the housing prices.

ÖZ

Konut tipi, konutun yaşı, konut büyüklüğü, oda sayısı, banyo sayısı, inşaat kalitesi, ısıtma sistemi, otopark varlığı, kamusal hizmetlerin kalitesi, merkezlere yakınlık, sağlık ve eğitim kurumlarına uzaklık, ulaşım aksları, suç oranı, sosyal aktivitelerden memnuniyet, manzara, çevre kirliliği, otoyollar ve havaalanı gürültüsü gibi birbirinden farklı yapısal ve mekânsal özellikler, konutların fiyatlarını etkilemektedir. Konut harcamasının, hayat boyu yapılan en büyük harcamalardan biri olması, yerel ve merkezi yönetimlerce konutun ekonomik ve politik açıdan önem arz etmesi gibi nedenler ise konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin incelenmesini önemli kılmaktadır. Merkezlere, ulaşım ve donatılara yakınlığı; yeşil alanlarının zenginliği ve yerleşim düzeni gibi nedenlerle İstanbul'un önemli ve yaşam kalitesi yüksek konut yerleşim alanlarından biri olan Ataköy'de; boş arsa bulunmaması, talebin ve bölgedeki doluluk oranının ise çok yüksek olması konut fiyatlarını oldukça yükseltmiş, bölgesel konut pazarının İstanbul genel konut pazarı içerisindeki önemini artırmıştır. Çalışmanın amacı Ataköy'de konut fiyatlarına etki eden konut birimine ilişkin özellikleri belirlemektir. Bu kapsamda bölgedeki satılık 149 konutun fiziksel verileri ile çoklu regresyon analizi yapılmış ve konut fiyatlarına etki edebilecek konut birimine ilişkin özelliklerin hangisi ya da hangilerinin konut fiyatlarını nasıl ve ne ölçüde etkilediği irdelenmiştir.

Atıf/Citation: Şahin, E. (2023). Factors Affecting Housing Prices: The Case of İstanbul-Ataköy. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1251-1266.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Elifsu ŞAHİN, elifsu.sahin@istanbul.edu.tr

1. Introduction

In its historical development, the housing has been shaped and developed according to the geography it is located, the mode of production of the society and the resulting level of development, income distribution, type and speed of urbanization, family structure and the requirements of social life. Housing is the most important type of building that meets the shelter needs of people, protects them from external influences and allows them to live in safety. It is also a phenomenon where all life actions like sleeping, resting, eating take place, bringing individuals or families together. Therefore, housing is one of the most basic human needs and rights (Arcan, 1999; Barlas, 2014; Keleş, 2014). Local and central governments, on the other hand, saw housing as an important economic resource and policy tool that should be controlled (Tekeli, 1996). With the increasing share of the private sector in housing investments in Turkey after 1980, housing has turned into an investment and prestige beyond meeting the need for housing. The technology that has developed from the past to the present and the rise in living standards have also greatly affected the housing market. The housing market consists of heterogeneous components, as houses have different characteristics from each other. The different structural, physical, spatial and neighborhood characteristics of the houses affect the prices of the houses (Kangallı Uyar and Yayla, 2016). The reasons such as the fact that housing expenditure is one of the largest expenditures of a person or a household in a lifetime, local and central governments see housing as an economic resource and use it as a policy tool make it important to examine the factors affecting housing prices.

This study covers Atakoy District of Bakırköy-Istanbul. Ataköy is a sub-region where the quality of life is high in Istanbul with its proximity to Bakırköy, its planning approach, the presence of green areas and social facilities, its proximity to public transportation and the shore, therefore demand is high. It was chosen mainly because it contains different neighborhoods/sub-regions within itself and has significant differences in housing type, housing age, housing size, housing plan and features. The aim of the study is to determine the characteristics of the housing unit that may affect the housing prices in Atakoy. It also aims to find an answer to the question of how much effect these variables have on housing prices. The study is shaped on the physical characteristics of the housing units. Economic and political factors affecting the housing price and externalities such as pandemics are out of the scope of the study. The data used in the study were obtained from hepsiemlak.com website in November 2022 and an evaluation was made for 149 housing units for sale based on their physical characteristics. In Atakoy, one of the important residential areas of Istanbul with a high quality of life; the lack of vacant land, the high demand and the high occupancy rate in the region have increased the housing prices considerably, increasing the importance of the regional housing market in the Istanbul general housing market. In addition, Atakoy, which is an old settlement, will need to be renewed in the future. It is thought that the results of the research will be useful for real estate investors and buyers to make the right decisions and for the local government to make the decision of choosing the location of service, equipment and infrastructure areas that will affect the structuring of the city more accurately.

2. Conceptual Framework

Housing meets one of the most basic needs of people, which is shelter. It also provides physical and psychological needs such as safety, belonging, esteem, self-actualization in Maslow's hierarchy of needs (Hablemitoğlu, Özkan and Purutçuoğlu, 2010). Although there are various reasons for housing demand, it is possible to examine these reasons within the framework of two main motives. Accordingly, it is desired to own the house mainly for consumption (shelter) or investment purposes. Individuals who request housing for accommodation can buy or rent the house. The general tendencies of people in housing preference, the factors affecting the preference and the order of priority among these factors vary. When viewed from the upper scale, per capita income level, prices, rate of urbanization, interest rates are effective on housing preferences. Moreover, the factors affecting people's housing preferences vary according to the type of housing demand, such as primary or secondary housing demand, investment or residential demand, purchase or rental housing demand. People's socio-economic status, culture and education level, habits, personality traits and lifestyle, Demographic characteristics such as age, gender and household size also directly affect preference factors. In addition, the geography and climatic conditions in which people live have a great impact on their housing preferences. Although people's housing preferences differ for different reasons, these differences are gradually decreasing, especially in metropolitan cities, with the developing technologies, globalization and neoliberal

processes, and similar housing needs and as a result, similar housing types emerge. On the other hand, economic crises, pandemics, natural disasters have significant effects on housing preferences especially in metropolitan cities (Filiz and Hacıhasanoğlu, 2011; Güney-Yüksel, 2022; Uysal and Yiğit, 2016).

Housing contains many components and can be examined in a broad perspective. Different disciplines have handled housing for different purposes, and examining the factors that play a role in determining housing prices has also been the subject of many studies. After establishing the relationship between urban land use and housing market dynamics, planners and politicians started to work on this issue (Ding, Simons and Baku, 2000). Brown and Pollakowski (1977) examined housing prices in settlements close to lakes and green belts in their study using regression analysis in Seattle. Mozolin (1994) revealed that features such as distance from the city center, proximity to recreation areas, socio-economic status of the neighborhood have significant effects on the price of housing in Moscow. Daniere (1994) examined housing prices using hedonic price analysis in Cairo and Manila, concluded that transportation axes, water elements and the distance to the CBD have an effect on housing prices. Goodman and Thibodeau (1995) used hedonic price analysis, and examined the sales prices of 8500 houses in Dallas. At the end of the study, it was determined that the age of the building has a negative effect on the house price. Mok, Chan and Cho (1995) found in their study in Hong Kong that house prices are inversely proportional to the age of the building and the distance from the center, and directly proportional to the size of the house.

Joke (2000) analyzed with hedonic pricing method, and determined that the prices of the houses with a large garden and close to a lake are higher in the study on 3000 houses of 8 different regions of the Netherlands. In Wilhemsson's (2002) study for residences in Stockholm, it was seen that more living space and better quality interior design affect preferences and housing prices. In the study of Maurer, Pitzer and Sebastian (2004) in which they analyzed the Paris housing market, it was stated that the number of floors in the building would affect the housing price positively and the occupancy rate of the building would affect the housing price negatively in the bourgeois districts. Wen, Jia and Guo (2005) examined housing prices in Hangzhou-China, and found that housing prices were affected by 60% by building features, by 19.8% by location features, by 16.5% by neighborhood features, and by other features by 2.7%. Sue and Wong (2010) examined housing prices in Singapore, and concluded that the prices of new, large and high-rise houses are higher. Liao and Wang (2011) applied the spatial quantile regression method on 46,362 houses belonging to 113 residential areas in Changsha-China, and concluded that the housing prices were affected by the physical properties of the house as well as the important parks and the CBD hotel in the city. Wu, Jiao, Yu, Li, Peng, Liu and Zeng (2018) examined housing prices in Wuhan-China. According to the study, distance to the center, distance to the hospital and distance to the metro station are important for housing prices.

Özus and Dökmeci (2006) determined the physical and functional factors and their degree of impact that affect the housing sales prices in Beyoğlu's historical residential areas using hedonic price analysis. The study revealed that the most effective variables on the housing price are the sea view and the angle of the sea view, the building structure type, the number of empty flats in the building, the distance to the industrial facilities, the number of floors in the building, the using of the garden and the presence of heat insulation. According to the results of the study, the expansion of the sea view angle of the house increases the sales price of the housing unit. According to the study, the increase in the number of building floors in the region also increases the housing sales prices. In addition, a detached house for sale has a higher value than a house for sale in an apartment building according to study. In the study, it was concluded that while the number of vacant flats in the building increased the housing prices, the presence of industrial facilities around the housing decreased the housing prices. Yazgı and Dökmeci (2007) used multiple regression analysis as a method for thirty-two different areas with different spatial and historical characteristics in the metropolitan area of Istanbul. As a result of the study, it has been determined that the size of the housing unit, the density of the buildings in the region, the distance to the sea and the road surface ratios have an effect on the house prices.

Cingöz and Altınay (2010) examined the factors that differentiate housing prices in closed housing complexes/gated communities in Istanbul. In the study, it was determined that there is a positive relationship between the service and the quality of the region. For this reason, it can be said that the neighborhood where the house is located has a determining effect on the price of the house. However, as an important finding regarding the neighborhood, it has been revealed that being far from the city center has a negative effect on the housing price. In the study, it was concluded that as the area of the housing unit and the number of rooms

increase, the housing prices also increase. Likewise, it can be said that the presence of the parking lot, landscaping, water element etc. increase housing price. Yayar and Gül (2014) examined the factors affecting the prices of housing units in Mersin city center using the hedonic analysis method. According to the results of the research, it can be said that variables such as proximity to shopping or market, number of bathrooms, size of kitchen, number of elevators, garage, central satellite system and private security are directly proportional to housing prices. It has been revealed that the fact that the house is far from public transportation and is old reduces the house prices. Kördiş, Işık and Mert (2014) examined the factors affecting housing prices in Antalya using hedonic analysis method. According to the results of the study, the housing type, age, width, facade, number of floors of the building and the floor where the housing unit is located, sea view and proximity to the sea, number of bathrooms, heating system, presence of indoor parking lot, presence of swimming pool and elevator is important factors affecting the housing price. According to the study, building age is inversely proportional to housing prices. It is seen that there is a direct proportionality between the housing prices and the size of the housing unit and the number of rooms. It is stated that the price of the housing units that are not on the south facade is far below the general house price average in Antalya. In addition, the fact that the building is multi-storey, the housing unit is on a high floor and the number of bathrooms is high affect the housing price in the study. In the study, it has been seen that proximity to the sea and sea view have a large and positive effect on housing prices. The presence of the indoor parking lot and the apartment attendant, and the fact that the house is in the complex, also affect the house prices positively.

In the study conducted by Çiçek and Hatırlı (2015) in Isparta Province, housing prices were also higher in the neighborhood with the highest level of development. According to the study, the most important factors affecting housing prices are distance from the city center, air pollution, the neighborhood of the housing unit, the age of the housing unit, the size of the housing unit, the number of rooms, having a central heating, having a parking lot and being on the south side. Among these variables, the proximity of the housing unit to the city center, the size of the housing unit, the number of rooms, having central heating, being on the south side and having a parking lot affect housing prices positively, while the presence of air pollution and the increase in the age of the house decrease the price of the house. Bulut, Öner and İslamoğlu (2015) examined the prices of 3+1 housing units in three central districts of Samsun using hedonic analysis. In their study, it was revealed that the proximity of the tram and bus stop and the sea view increase the price of the housing unit. When the floor where the housing unit is located is 1 and above, it has been determined that the housing price is higher than the apartments on the basement-ground floor. In addition, while a positive relationship was observed between the size of the housing unit and the housing price, it was revealed that the building age of 5 and higher reduces the housing prices. In the study, it has been revealed that the presence of elevator, en- suite bathroom and the heating system increase the price of the housing unit. Alkan-Gökler (2017) investigated the factors affecting the housing prices in Ankara. According to the study, the size of the housing unit, the number of bathrooms it has, the number of floors of the building where the housing unit is located, the location of the housing unit in Çankaya, Gölbaşı or Keçiören districts, the detachment of the housing unit and the fact that the housing unit has a central heating system affect housing prices positively. In addition, it is said that the location of housing unit in the Etimesgut district affect the house prices negatively. Among these variables, it is seen that the size of the housing unit is has the most impact on the housing prices, while the location in Etimesgut has the least impact among the variables. Gözen and Bostancı (2021) investigated the factors affecting the housing prices in Izmit. According to the results obtained from the study, having an outdoor swimming pool, having a built-in kitchen, having an elevator, number of bathrooms, size of the housing unit in square meters, having a closed garage, number of rooms, being in the site and having underfloor heating affect the housing prices positively. Özsoy and Şahin (2021) investigated the factors affecting the housing prices in Izmir. According to the study, features such as the size of the housing unit, the presence of an elevator, the floor on which the housing unit is located, the number of balconies, air conditioning, and the number of bathrooms positively affect the housing prices (Table 1).

When the conceptual and theoretical framework is examined, the factors affecting the housing price can be grouped into three groups as structural variables of the housing unit and the building in which the housing unit is located, neighborhood unit variables or natural and built environment variables. Variables such as parcel area, type of housing unit, construction style of the building, age of the building, size of the housing unit, number of rooms, number of bathrooms, construction quality, heating system, presence and size of the parking

lot can be given as examples of the structural variables of the housing unit and building (Can, 1990; Forrest, 1990; Goodman and Thibodeau, 1995; Özus and Dökmeci, 2006). The quality of public services, distance to the central business district, centers and shopping centers, distance to health and educational facilities, distance to transportation axes and public transportation, socio-economic status of the neighborhood unit, access to other parts of the city can be given as examples for the variables of the neighborhood unit (Can, 1990; Cheshire and Sheppard, 1995; Daniere, 1994; Özus and Dökmeci, 2006). Household size and income level, education level and per capita income, crime rate, satisfaction with social activities are examined within the socio-economic status of the neighborhood unit, but they are important parameters affecting the housing price (Lynch and Rasmussen, 2001; Tse and Love, 2000; Özus and Dökmeci, 2006). Natural and built environment variables are natural constraints, landscape, climate, environmental pollution, highways and airport noise, storage areas, etc (Table 1).

Table 1. Factors Affecting Housing Prices.

Housing Unit/Building Features	
age of the building	(Çiçek and Hatırlı, 2015; Forrest, 1990; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Mok, Chan and Cho, 1995; Sue and Wong, 2010; Thibodeau, 1995; Özus and Dökmeci, 2006; Yayar and Gül, 2014)
number of floors	(Kördiş, Işık and Mert, 2014; Maurer, Pitzer and Sebastian, 2004; Sue and Wong, 2010; Özus and Dökmeci, 2006)
occupancy ratio	(Maurer, Pitzer and Sebastian, 2004; Özus and Dökmeci, 2006)
parcel area	(Can, 1990; Forrest, 1990; Goodman and Thibodeau, 1995; Özus and Dökmeci, 2006)
construction style-quality	(Can, 1990; Forrest, 1990; Goodman and Thibodeau, 1995; Özus and Dökmeci, 2006)
parking/garage presence-size	(Can, 1990; Cingöz and Altınay, 2010; Çiçek and Hatırlı, 2015; Forrest, 1990; Goodman and Thibodeau, 1995; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Yayar and Gül, 2014)
number of elevators	(Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Yayar and Gül, 2014)
private security	(Yayar and Gül, 2014)
apartment worker presence	(Kördiş, Işık and Mert, 2014)
garden presence-size	(Joke, 2000; Özus and Dökmeci, 2006)
swimming pool presence	(Kördiş, Işık and Mert, 2014)
heat insulation-system	(Alkan-Gökler, 2017; Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Can, 1990; Çiçek and Hatırlı, 2015; Forrest, 1990; Goodman and Thibodeau, 1995; Kördiş, Işık and Mert, 2014)
the floor of the housing unit	(Alkan-Gökler, 2017; Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Kördiş, Işık and Mert, 2014)
facade of housing unit	(Çiçek and Hatırlı, 2015; Kördiş, Işık and Mert, 2014)
view of the housing unit	(Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Özus and Dökmeci, 2006)
size of the housing unit	(Alkan-Gökler, 2017; Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Can, 1990; Cingöz and Altınay, 2010; Çiçek and Hatırlı, 2015; Forrest, 1990; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Mok, Chan and Cho, 1995; Sue and Wong, 2010; Wilhemsson, 2002; Yazgı and Dökmeci, 2007)
number of rooms	(Cingöz and Altınay, 2010; Çiçek and Hatırlı, 2015)
housing type	(Alkan-Gökler, 2017; Can, 1990; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Özus and Dökmeci, 2006)
interior design	(Wilhemsson, 2002)
number of rooms	(Cingöz and Altınay, 2010; Çiçek and Hatırlı, 2015)
number of bathrooms/master bathroom	(Alkan-Gökler, 2017; Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Can, 1990; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Yayar and Gül, 2014)
kitchen size	(Yayar and Gül, 2014)

Table 1 (continue). Factors Affecting Housing Prices.

Location Features	
distance from the city center	(Cingöz and Altınay, 2010; Çiçek and Hatırlı, 2015; Mok, Chan and Cho, 1995; Mozolin, 1994)
distance to public transportation	(Bulut, Öner and İslamoğlu, 2015; Daniere, 1994; Yayar and Gül, 2014)
proximity to parks and recreation areas	(Liao and Wang, 2011; Mozolin, 1994)
distance to water elements	(Cingöz and Altınay, 2010; Joke, 2000; Kördiş, Işık and Mert, 2014; Yazgı and Dökmeci, 2007)
proximity to accommodation	(Liao and Wang, 2011)
distance to industrial facilities	(Özus and Dökmeci, 2006)
Neighborhood Features	
socio-economic status of the neighborhood	(Alkan-Gökler, 2017; Çiçek and Hatırlı, 2015; Mozolin, 1994)
the structure and population density of the neighborhood	(Yazgı and Dökmeci, 2007)
service quality	(Can, 1990; Cheshire and Sheppard, 1995; Cingöz and Altınay, 2010; Daniere, 1994; Özus and Dökmeci, 2006)
landscaping	(Cingöz and Altınay, 2010)
environmental pollution	(Can, 1990; Cheshire and Sheppard, 1995; Daniere, 1994; Özus and Dökmeci, 2006)
demographic structure	(Can, 1990; Cheshire and Sheppard, 1995; Daniere, 1994; Özus and Dökmeci, 2006)
crime rates	(Can, 1990; Cheshire and Sheppard, 1995; Daniere, 1994; Özus and Dökmeci, 2006)
noise pollution	(Can, 1990; Cheshire and Sheppard, 1995; Daniere, 1994; Özus and Dökmeci, 2006)

3. Method

Studies dealing with the factors affecting housing prices at the scale of buildings and cities were examined. Since many factors affect the housing price, more than one variable group was used together instead of a single variable group in the studies. For this reason, it is possible to say that multiple regression analysis is commonly used in the analysis. Regression analysis is an important statistical method used for data analysis in many fields and is used to explain the relationship between variables. Regression analysis is the explanation of the relationship between a dependent variable and independent variables that are assumed to have an effect on the dependent variable with a mathematical model (Ural and Kılıç, 2005). According to the concepts obtained from the conceptual and theoretical framework, the characteristics of the housing unit are considered as independent variables. The study was carried out by examining the physical characteristics of 149 housing units for sale with the data obtained from hepsiemlak.com website in November 2022. The effects of physical characteristics on housing prices were examined and interpreted with multiple regression analysis.

4. Atakoy Study Area and Application of the Model

Atakoy is located on the European side of Istanbul, within the borders of Bakırkoy district (Figure 1). Atakoy region, which is separated from Bahçelievler by the E-5 highway in the north and extends to the Marmara Sea in the south, is adjacent to Bakırkoy in the east and is separated from Yesilkoy by the Ayamama Stream in the west. Atakoy, one of the first satellite city projects implemented in Turkey, started its operations in the 1950s as a project of Emlak Bank. It is a settlement above Turkish standards with its proximity to important centers such as Bakırkoy, Topkapı and Aksaray, having a coastline by the sea, richness of parks, green areas and common areas, and wide and spacious settlement texture. In addition, it is one of the important residential areas of Istanbul with a high quality of life, due to the fact that there are shopping centers, public and private hospitals around it, close to Atakoy Marina-Yacht Harbor, sea bus (IDO) and Atatürk Airport (Barutçular and Dostoğlu, 2019) (Figure 2).

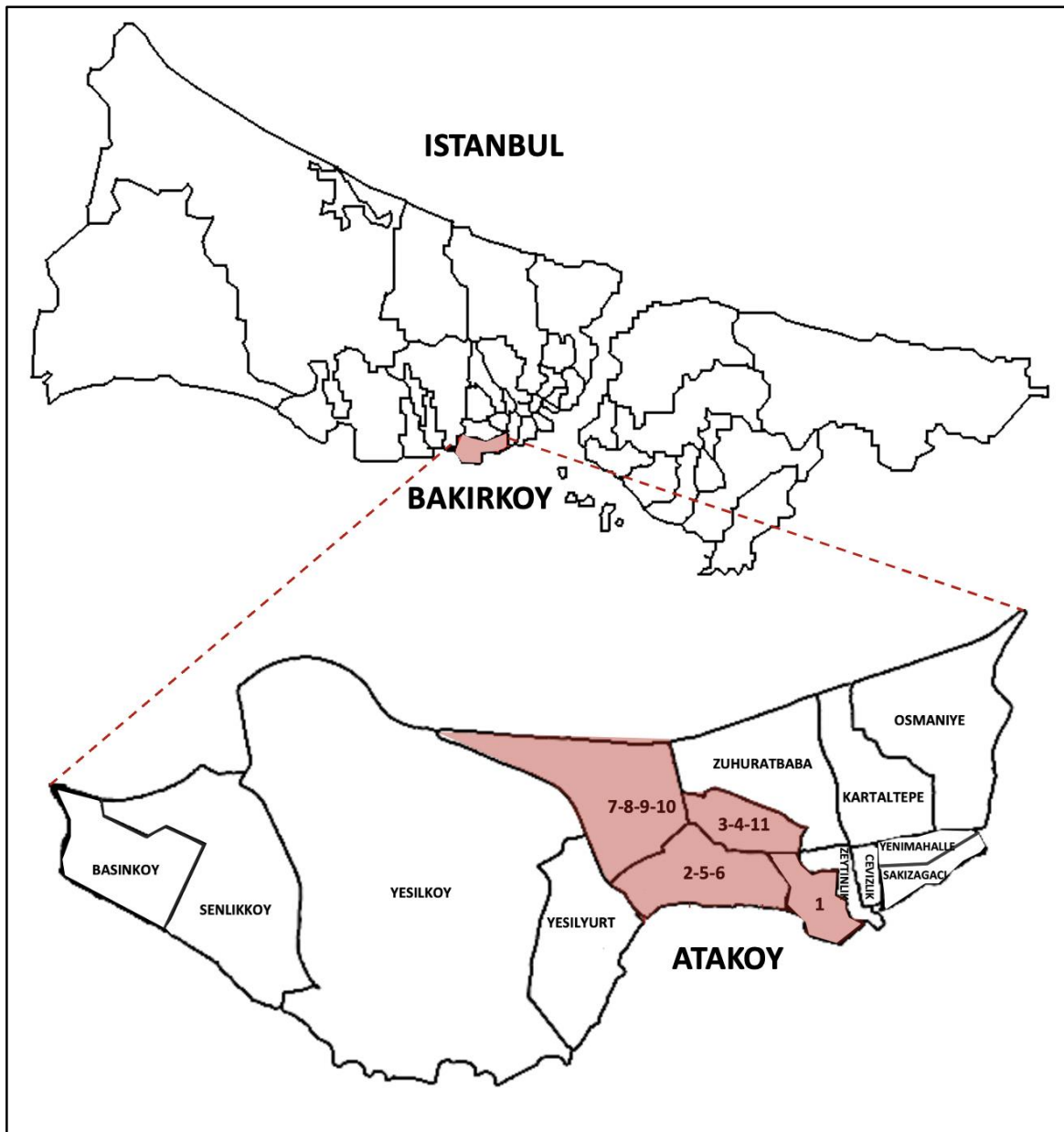

Figure 1. Location of Bakırköy and Atakoy.

Atakoy was planned by the Baruthane Project Bureau based on the outputs of an urban design competition held in 1956. Then, this new urban area was named "Atakoy". The region was planned as 10 sections with the beach, touristic and social facilities, educational areas, sports facilities, bazaars and green areas on the coast, but the number of sections was increased to 11 with a partial plan amendment made in 1987. Atakoy is administered by 4 mukhtars today. These are: Atakoy 1st neighborhood, Atakoy 2-5-6th neighborhood, Atakoy 3-4-11th neighborhood and Atakoy 7-8-9-10th neighborhood. Neighborhood 1, covering an area of approximately 20 hectares, was built in 1957-1962. Atakoy neighborhood 1, designed for the high-income group, is one of the examples of modern architecture in Turkey. It is designed as residential blocks with large square meters, reminiscent of Le Corbusier structures rising from the ground on columns. There are 662 housing units in the 1st neighborhood. There are 852 housing units in the 2nd neighborhood, which was started in 1959 and completed in 1964 and has an area of 18 hectares. For the 2nd neighborhood, houses with smaller areas between 85 and 140 square meters have been designed. In its center, there is a bazaar consisting of single-storey shops and a primary school. Housing units of Atakoy 3-4th neighborhood are in the form of row blocks. Unlike the

1st section, 3-4th neighborhood were planned in accordance with the social housing needs. The construction of the 3rd and 4th which has 47 hectares started in 1963 and was completed in 1974. As there is no natural boundary separating neighborhood 3 from neighborhood 4, they are referred to together. There are a total of 2630 housing units in these two neighborhoods (Aktulga, 2016; Barutçular and Dostoğlu, 2019).

Figure 2. Functions in and around Ataköy (Yandex was used for the base map.).

Covering an area of 35 hectares, neighborhood 5 is the center of the settlement and includes 2993 housing units. The construction of the 5th neighborhood, which started in 1976, was interrupted in the following years due to the negative political and economic effects before the 1980 military coup, and was completed in 1983. In addition to the housing units, neighborhood 5 includes a large bazaar and two primary schools. Between 1957-1983, the constructions of the first five neighborhoods were completed. The development of Ataköy was continued with 9-10th neighborhoods instead of 6th neighborhood, and neighborhood 6 was planned to be built as a more prestigious neighborhood close to the sea after the completion of the other neighborhoods. 9-10th neighborhood is located in the northwest of the land allocated to Ataköy, on the border of the E-5 highway and consists of 3100 housing units. Its construction began in 1985 and was completed in 1988. In 1987, a partial plan amendment was made and the educational facilities area located next to Siyavuş Paşa Stream was converted into a residential area and the number of neighborhoods was increased to 11. The construction of the 7th, 8th and 11th sections, consisting of 4348 residences, started in 1989 and was completed in 1991. In the 2000s, with the arrangements and changes made in the Coastal Legislation depending on the housing policies, the area between the Coastal Road (Rauf Orbay Street) in the north, the Marina in the east and the Ayamama Stream in the west was opened for development (Akay, 2018; Barutçular and Dostoğlu, 2019). In this region, Ataköy Konakları, Sea Pearl and Yalı Ataköy residence projects have been built (Figure 3).

Figure 3. Neighborhoods of Atakoy (Google Maps were used for the base map.).

In November 2022, 149 housing units for sale in Ataköy were accessed through the website Hepsimlak.com. When the distribution of the housing units type according to the neighborhoods is examined, it is seen that there are both flats and residences in neighborhood 7-8-9-10 and neighborhood 2-5-6. However, residences are particularly concentrated in neighborhood 2-5-6. On the other hand, type of the housing units for sale in neighborhood 1 and neighborhood 3-4-11 are completely flat. When the widths of the housing units are examined, it can be said that the housing units in neighborhood 1 are wider and that the neighborhood 1 is followed by neighborhood 2-5-6, neighborhood 7-8-9-10 and neighborhood 3-4-11 respectively. On the other hand, it is seen that some housing units (residences) in neighborhood 2-5-6 exceed 350 m². Considering the number of bathrooms, it is seen that there are mostly single-bathroom housing units in neighborhood 7-8-9-10 and neighborhood 3-4-11, and more two-bathroom housing units in neighborhood 2-5-6 and neighborhood 1. On the other hand, three-bathroom housing units are also available in neighborhood 2-5-6 and neighborhood 1, while there are also four-bathroom housing units (only in residences) in neighborhood 2-5-6 only. It can be said that the heating system of the houses is generally the central system. Unlike the others, neighborhood 2-5-6 has Fancoil unit and underfloor heating. Looking at the housing ages, there are generally older residences in neighborhood 3-4-1 and neighborhood 1, and newer residences in neighborhood 7-8-9-10 and especially in neighborhood 2-5-6 (Figure 4).

In the model application of the study, multiple regression analysis was preferred to examine the change of housing prices according to the structural/physical characteristics of the house. In the selection of the model, in addition to the fact that the examined property is a residential real estate with many different components, the model's compatibility with the purpose of the study by being based on measuring the factors affecting the natural logarithm of price and their degree of impact also played a role. When the results obtained are examined, it is observed that there is a strong relationship between the natural logarithm of the housing price and the statistically significant independent variables selected ($R=0,93$). The independent variables included in the model explain 86.6% of the change in the dependent variable of housing price ($R^2= 0,87$) (Table 2). As a result of the Anova test, the F value was found to be 130,59 and the significance value was $1.3e-58$, and it was determined that the model is significant ($F=130,59$ and significance $F < 0.05$) (Table 3).

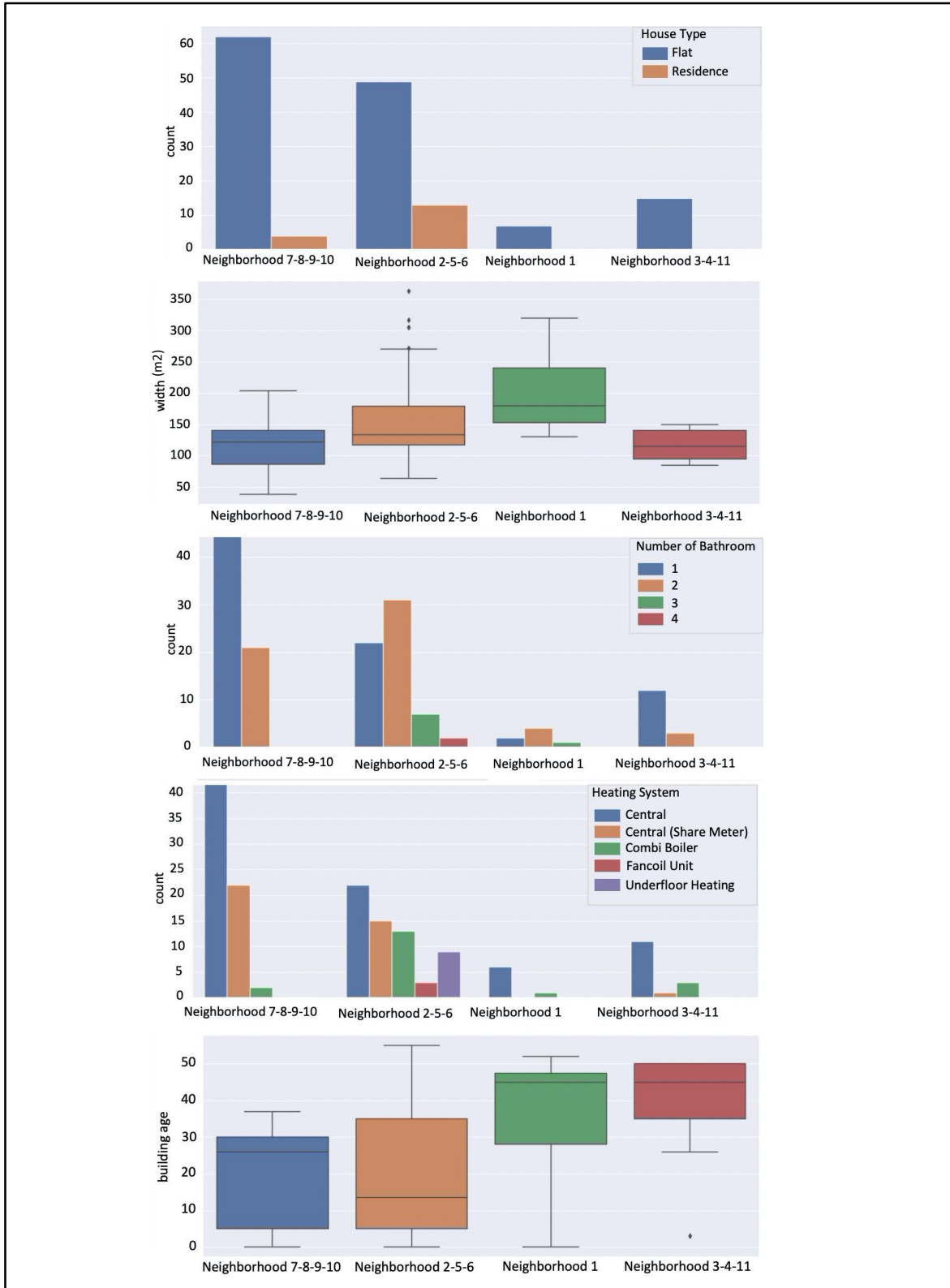

Figure 4. Characteristics of the housing units selected for the field study.

Table 2. Regression Statistics.

Regression Statistics	
Multiple R	0,93
R Square	0,87
Adjusted R Square	0,86
Standard Error	0,27
Observations	150

Table 3. Anova Test Results.

	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	7	66,2	9,46	130,59	1,28E-58
Residual	142	10,28	0,07		
Total	149	76,48			

The dependent variable is natural logarithm of the housing unit price. Independent variables are housing type (indicator variable), natural logarithm of housing unit width, number of bathroom in the housing unit, has the housing unit underfloor heating (indicator variable), is the housing unit in neighborhood 2 (indicator variable), is the housing unit in neighborhood 4 (indicator variable) and is housing unit newly built (indicator variable) respectively. The regression coefficients obtained as a result of the model application are given in Table 4.

Table 4. Model Results.

Variables	Coefficients	SE	t-stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%
Intercept	9,8	0,36	27,54	8,05E-59	9,09	10,5
Housing Type	0,46	0,08	5,5	1,73E-07	0,29	0,62
log(width)	1,13	0,08	14,08	9,97E-29	0,97	1,29
# of bathroom	0,18	0,05	3,62	0	0,08	0,28
Underfloor heating	0,24	0,11	2,26	0,03	0,03	0,45
neighborhood 2	0,32	0,07	4,49	1,49E-05	0,17	0,46
neighborhood 4	0,17	0,07	2,41	0,02	0,03	0,3
new building	0,16	0,06	2,71	0,01	0,04	0,28

The most influential variable on the natural logarithm of housing price is the natural logarithm of width of housing unit. Other variables according to the degree of impact are the type of housing unit, the situation where the housing unit is located in Atakoy neighborhood 2-5-6, the presence of underfloor heating, the number of bathrooms, the situation where the housing unit is located in Atakoy neighborhood 7-8-9-10 and the housing unit being 10 years or younger (Table 3).

Considering that mostly the upper and middle income groups and families live in Atakoy, it can be said that the width of the housing unit plays an effective role in the house prices, therefore it becomes the most important factor in determining the prices. Provided that other variables are kept constant, 1% increase in square meter increases the sales price of the house by 1.13%. The second factor that affects the housing sales prices is the housing type. If the housing unit for sale is a residence, the sale price is much higher than an apartment. This is because the residences are more luxurious and offer a high standard of living. Since the facilities such as security, parking, insulation, technical service and cleaning in a residence are not available in flats, it can be said that this is a natural result. Provided that other variables are kept constant, the housing type being a residence (increase corresponding variable by 1 unit) increases the sales price of the housing unit by 46%.

The third variable is the housing unit is located in 2-5-6th neighborhood. Atakoy 2, 5 and 6th neighborhood is close to Yesilkoy and Yesilkoy coast. Most of the residences in Atakoy are located here. In addition, Atakoy Konakları, Yalı Atakoy, Sea Pearl residence projects are located here. These projects are both the newest and most luxurious residences of Atakoy. Therefore, being in this neighborhood of Atakoy has made the neighborhood newer and more luxurious. Providing the other variables are kept constant, the fact that the house is located in Atakoy 2- 5-6th neighborhood (increase corresponding variable by 1 unit) increases the sales price of the house by 32%. The fourth factor influencing housing sales prices is the presence of underfloor heating. Underfloor heating systems do not create visual pollution compared to the heater and do not create unusable areas such as the front of the heater. Since it is a closed system, the risk of failure is less and does not require cleaning like a heater. Therefore, costs such as cleaning, maintenance and repair are much less. Underfloor heating systems consume much less power and energy than the normal heating system and cause less energy loss. In underfloor heating systems, the heat is distributed homogeneously to the floor and the heat rises in a balanced way. As it is a feature that increases the quality of life and comfort, underfloor heating is a feature that increases housing prices. Provided that other variables are kept constant, the presence of underfloor heating in the housing unit (increase corresponding variable by 1 unit) increases the sales price of the house by 24%. The fifth variable is the number of bathrooms in the housing unit. The presence of more than one bathroom in the residence increases the hygiene and comfort of the household. If the number of bathrooms is more than one in housing unit, there is usually an en-suite bathroom in addition to the shared bathroom. Especially for large families with children, the en- suite bathroom defines privacy for parents, as well as meeting the need for cleanliness and hygiene. In addition, in the event that the house becomes crowded like a guest, the bathroom stands out as an essential need. In the Covid 19 Pandemic, the issue of having more than one bathroom in the housing unit has gained even more importance in terms of both hygiene and isolation. Provided that other variables are kept constant, the one unit increase in the number of bathrooms increases the sales price of the house by 18%. The sixth factor affecting the housing sales prices is that the house is located in Atakoy 7-8-9-10th neighborhood. Atakoy 7-8-9-10th neighborhood is relatively new when compared to the rest of Atakoy. Moreover, it is close to Yesilkoy and is the only place where residences are located, except for the 2-5-6th neighborhood (Figure 5). Providing the other variables are kept constant, the fact that the house is located in Atakoy 7-8-9-10th neighborhood (increase corresponding variable by 1 unit) increases the sales price of the house by 17%.

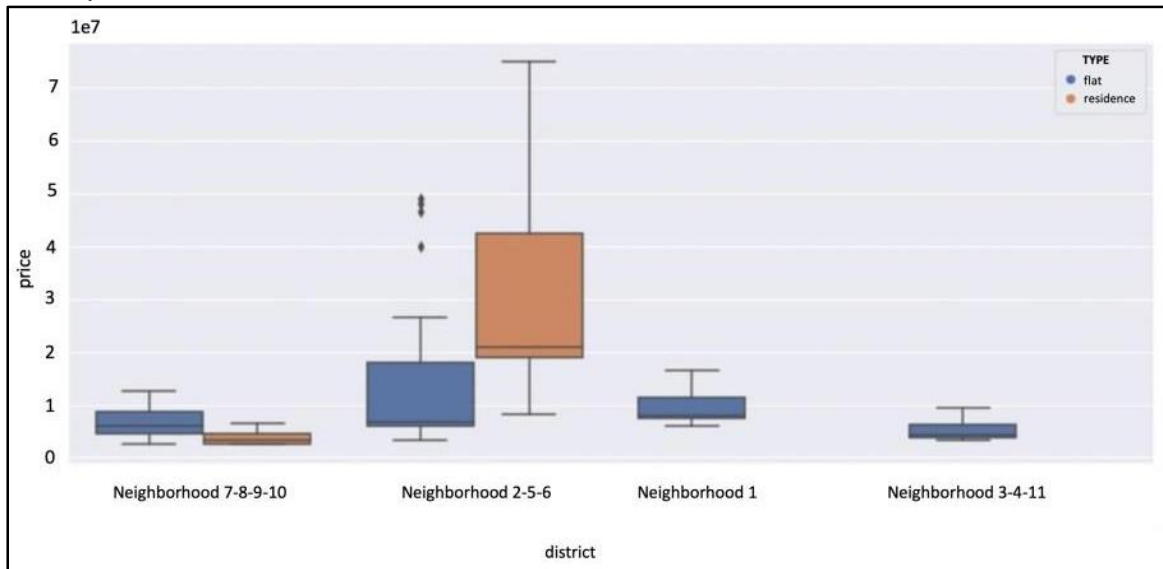

Figure 5. Relationship between housing type, neighborhood and sales price.

The seventh independent variable is the age of the house. Keeping the other variables constant, the fact that the building where the housing unit is located is 10 years old or younger (increase corresponding variable by 1 unit) increases the sales price of the housing unit by 16%. The fact that the building is new reduces the risk of

failure, maintenance and repair costs, and increases comfort. In addition, Bakirkoy and Atakoy are among the first degree risky districts according to their proximity to the fault lines. Therefore, the age of the building is also important in terms of earthquakes. As seen in Figure 6, when the relationship between building age and house price is examined, 10-year breakdowns are seen. For this reason, it is considered as 10 years old and below in the model.

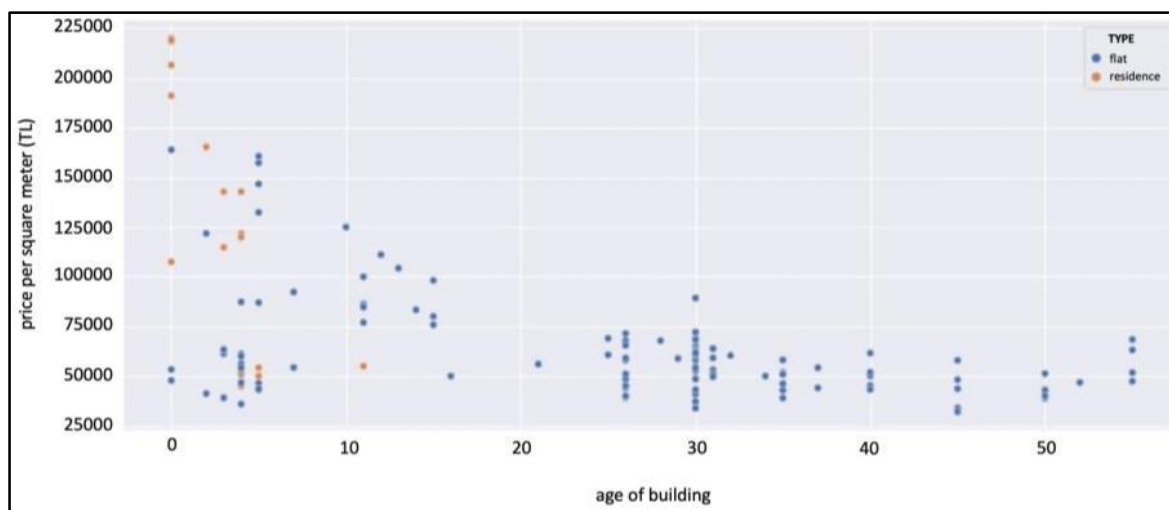

Figure 6. Relationship between building age and housing price.

5. Discussion and Conclusion

Housing is one of the most basic and important human rights and requirements. Housing expenditure is one of the largest lifetime expenditures of households. The economic and political importance of housing concerns all housing market actors and makes it important to examine the factors affecting housing prices. Atakoy is one of the residential areas of Istanbul with a high quality of life due to its urban texture, green areas, access to transportation and urban services, and proximity to the sea. The fact that there is no vacant land in Atakoy, the high demand and the high occupancy rate in the region have increased the housing prices considerably. This situation has increased the importance of the regional housing market in the Istanbul general housing market.

Housing prices are affected by structural variables of the housing unit and building, neighborhood unit variables, and natural and built environment variables. Parcel area, type of housing unit, construction style of the building, age of the building, size of the housing unit, number of rooms, number of bathrooms, construction quality, heating system, presence and size of the parking lot can be given as an example of structural variables of the housing unit and building. The quality of public services, distance to central business district, distance to centers and shopping centers, distance to health and educational facilities, distance to transportation axes and public transportation, socio-economic status of the neighborhood unit, access to other parts of the city can be given as an example of neighborhood unit variables. Also, natural constraints, landscape, climate, environmental pollution, highways and airport noise, storage areas can be given as an example of natural and built environment variables.

In the study, multiple regression analysis was preferred to examine the change in housing prices according to the structural/physical characteristics of the housing unit. Model outputs show that the most influential variable on the housing price is the width of housing unit. Other variables according to the degree of impact are the type of housing unit, the situation where the housing unit is located in Atakoy neighborhood 2-5-6, the presence of underfloor heating, the number of bathrooms, the situation where the housing unit is located in Atakoy neighborhood 7-8-9-10 and the housing unit being 10 years or younger.

The world has undergone a great change with the technological developments, neoliberal policies, globalization and increasing competition in recent years. All these developments have affected and changed the needs and expectations of individuals. In this context, there have been changes in the housing sector as in every field. In addition to being a tool that covers the need for housing for individuals, it has become a function that defines

people's lifestyles and social status. This situation necessitated housing manufacturers who want to maintain their presence in the market and to increase their market share by growing, to comply with customer preferences and expectations. One of the most important elements of increasing customer satisfaction in the housing sector is the supply of housing projects that will meet the needs and requirements of the customer. At this point, it is important to know the factors that affect the housing preference of the customers. Especially high and middle income group housing users do not use their houses only for shelter. Also, it can be said that high and middle income group users have higher expectations from their spaces. In addition to the functionality of the house, it can be said that there are expectations for it to be in line with the trends of the period. Considering that middle and high income groups and families generally live in Ataköy, it is an expected result that the width of the housing unit will become the most important factor in determining the housing prices. Residences have an impact on housing prices in terms of providing security, parking, isolation, technical service and cleaning, being more luxurious and offering a high standard of living. The fact that neighborhood 2-5-6 is close to Yeşilköy and Yeşilköy coast, and that Ataköy's newest and most luxurious residence projects are located here, also affected the housing prices, which made this neighborhood newer and more luxurious. Factors such as underfloor heating systems and the number of bathrooms in the residential unit are features that increase the quality of life and comfort and are highly preferred for residential users today. The fact that the housing unit is located in neighborhood 7-8-9-10, which is relatively new compared to the rest of Ataköy, also had an impact on the housing prices in terms of quality of life and spatial quality. However, the age of the building is very important in terms of earthquake as well as reducing costs and increasing comfort. In Istanbul, especially in districts with first degree risk due to their proximity to fault lines such as Bakırköy and Ataköy, the effect of housing age on housing prices is inevitable.

The results obtained in the whole study can guide the decision-making process of the actors in the real estate market. It can guide investors, homeowners, experts who provide intermediary services and conduct appraisal studies, in observing the current situation, evaluating the factors and determining the sales prices of the houses. In addition, the information obtained on residential areas in Atakoy can form a database for other scientific studies. In the next step of the study, it will be useful to compare the seasonal movements by obtaining the house sales price data for different seasons. It may also be important and complementary to analyze the characteristics of neighborhood unit variables or natural and built environment variables in Atakoy.

Resources

- Akay, M. Z. (2018). Beklenen Batı İstanbul Kentsel Dönüşümünün Odağı Olarak Bakırköy Alt Merkezi. *Mimar.ist Dergisi*, 61, 69-76.
- Aktulga, E. (2016). Ataköy'ün Gelişim Sürecinin Siyasi, Sosyoekonomik ve Teknolojik Bir Analizi. *Mimar.ist Dergisi*, 2016/3, 109-111.
- Alkan Gökler, L. (2017). Ankara'da Konut Fiyatları Farklılaşmasının Hedonik Analiz Yardımıyla İncelenmesi. *Megaron*, 12(2), 304-315.
- Arcan, E. F. ve Evcı, F. (1999). *Mimari tasarıma yaklaşım* (2. Baskı). İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.
- Barlas, M. A. (2014). *Kentsel törenler kentsel sokaklar*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Barutçular, T. ve Dostoğlu, N. (2019). Üst Gelir Grubu Konutlarda Kullanıcı Memnuniyetinin Aidiyet Üzerinden İncelenmesi: Ataköy Örneği. *Megaron*, 14, 39-52. DOI: 10.14744/MEGARON.2019.95815
- Brown, G. & Pollakowski, H. (1977). Economic Value of Shoreline. *The Review of Economic and Statistics*, 59(3), 272-278.
- Bulut, H., Öner, Y. ve İslamoğlu, E. (2015). Samsun İli Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle İncelenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(2), 121-130.
- Can, A. (1990). Measurement of Neighborhood Dynamics in Urban House Prices. *Economic Geography*, 66, 254-272.
- Cheshire, P. & Sheppard, S. (1995). On The Price of Land and the Value of Amelities. *Economica*, 62, 247-267.
- Cingöz, A. ve Altınay, R. A. (2010). İstanbul'da Kapalı Site Konut Fiyatlarının Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 129-139.
- Çiçek, U. ve Hatırlı, S. A. (2015). Isparta İlinde Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 98-114.
- Daniere, A. G. (1994). Estimating Willingness to Pay for Housing Attributes: An Application to Cario and Manila. *Regional Science and Urban Economics*, 24, 577-599.

- Ding, C., Simons, R. & Baku, E. (2000). The Effect of Residential Investment on Nearby Property Values: Evidence From Cleveland, Ohio. *Journal of Real Estate Research*, 19(1/2), 23-48.
- Filiz, S. ve Hacıhasanoğlu, O. (2011). Konut Tasarımına Yönelik Sürdürülebilirlik ve Teknoloji Bağlamında Bir Gelecek Tahmin Modeli. *İTÜ Dergisi*, 10(2), 71-84.
- Forrest, D. (1990). An Analysis of House Price Differentials Between English Regions. *Regional Studies*, 25(3), 231-238.
- Goodman, A. & Thibodeau, T. G. (1995). Age-related Heteroskedasticity in Hedonic House Price Equation. *Journal of Housing Research*, 6(1), 23-45.
- Gözen, M. Ç. & Bostancı, F. C. (2021). Konut Özelliklerinin Konut Fiyatlarına Etkisinin Kantil Regresyon Yöntemi ile İncelenmesi: İzmit Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 506-532.
- Güney-Yüksel, F.C. (2022). Pandemi ile Değişen Konut İç Mekanını Yeniden Düşünmek. *Online Journal of Art and Design*, 10(22), 88-101.
- Hablemitoğlu, Ş., Özkan, Y. ve Puruçuoğlu, E. (2010). The Assessment of the Housing in the Theory Of Maslow's Hierarchy of Needs. *European journal of social sciences*, 16(2), 214-220.
- Joke, L. (2000). The Value of Trees, Water and Open Space as Reflected by House Prices in The Netherlands. *Landscape and Urban Planning*, 48(3-4), 161-167.
- Kanagallı Uyar, S. G. ve Yayla, N. (2016). Konut Fiyatlarının Hedonik Fiyatlama Yaklaşımına Göre Mekânsal Ekonometrik Modeller İle Tahmini: İstanbul Konut Piyasası Örneği. *Social Sciences (NWSASOS)*, 11(4), 326- 342.
- Keleş, R. (2014). *Türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondular*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kördeş, G., Işık, S. ve Mert, M. (2014). Antalya'da Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Tahmin Edilmesi. *Akdeniz İ.I.B.F. Dergisi*, 28, 103-132.
- Liao, W. C. & Wang, X. (2012). Hedonic House Prices and Spatial Quantile Regression. *Journal Of Housing Economics*, 21(1), 16-27.
- Lynch, A. K. & Rasmussen, D. W. (2001). Is the Cost of Crime Capitalized Into House Prices? *Applied Economics*, 33(15), 1981-1989.
- Maurer, R., Pitzer, M. & Sebastian, S. (2004). Hedonic Price Indices for the Paris Housing Market. *Allgemeines Statistisches Archiv*, 88, 303-326.
- Mok, H. M. K., Chan, P. P. K & Cho, Y. (1995). A Hedonic Price Model for Private Properties in Hong Kong. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 10(1), 37-48.
- Mozolin, M. (1994). The Geography of Housing Values in the Transformation to a Market Economy: A Case Study of Moscow. *Urban Geography*, 15(2), 107-127.
- Özsoy, O. ve Şahin, H. (2021). Factors Affecting Housing Prices in Izmir, Turkey: A Quantile Regression Approach. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 15(1), 145-164.
- Özus, E. ve Dökmeçi, V. (2006). Dönüşüm Yaşanan Tarih Alanlarda Konut Fiyatlarında Etkili Faktörlerin Analizi. *İtüdergisi/A mimarlık, planlama, tasarım*, 5(2), 179-188.
- Sue, E. D. W. & Wong, W. K. (2010). The Political Economy of Housing Prices: Hedonic Pricing with Regression Discontinuity. *Journal of Housing Economics*, 19, 133-144.
- Tekeli, İ. (1996). *Türkiye'de yaşamda ve yazında konut sorununun gelişimi*. Ankara: TOKİ Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi No:2.
- Tse, R. Y. C. & Love, P. E. D. (2000). Measuring Residential Property Values in Hong Kong. *Property Management*, 18(5), 366-374.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve Spss ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Url-1 <<https://www.google.com/maps>>, accessed 27.07.2023
- Url-2 <<https://atakoykonaklar.com/emlak/41-a-tipi-ara-kat-cok-iyi-konumda/>>, accessed 27.07.2023
- Url-3 <<http://www.seapearlatakoy.com/en/dis-mekan.html>>, accessed 27.07.2023
- Url-4 <<http://www.yaliatakoy.com/iletisim.html>>, accessed 27.07.2023
- Uysal, D. ve Yiğit, M. (2016). Türkiye'de Konut Talebinin Belirleyicileri (1970-2015): Ampirik Bir Çalışma. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(1), 185-209.
- Wen, H., Jia, S. & Guo, X. (2005). Hedonic Price Analysis of Urban Housing: An Empirical Research on Hangzhou, China. *Journal of Zhejiang University SCIENCE*, 6A(8), 907-914.
- Wilhelmsson, M. (2002). Household Expenditure Patterns for Housing Attributes: A Linear Expenditure System With Hedonic Prices. *Journal of Housing Economics*, 11, 75-93.
- Wu, H., Jiao, H., Yu, Y., Li, Z., Peng, Z., Liu, L. & Zeng, Z. (2018). Influence Factors and Regression Model of Urban Housing Prices Based on Internet Open Access Data. *Sustainability*, 10, 1676. <https://doi.org/10.3390/su10051676>

- Yayar, R. ve Gül, D. (2014). Mersin Kent Merkezinde Konut Piyasası Fiyatlarının Hedonik Tahmini. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 87-100.
- Yazgı, B. ve Dökmeci, V. (2017). Analysis of Housing Prices in the Metropolitan Area of Istanbul. *Proceedings, 6th International Space Syntax Symposium, İstanbul*.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.**3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.****4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.**

STRATEJİK BEŞERİ SERMAYE ALANININ ORTAYA ÇIKIŞI: ORTAK ATIF
ANALİZİ

The Emergence of the Strategic Human Capital Field: A Co-Citation Analysis

İsmail Çağrı DOĞAN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Organizasyon Bölümü, Ankara, icdogan@aybu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7875-0897

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
08.04.2023
Kabul/Accepted:
15.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1279558

Anahtar Kelimeler

Stratejik Beşeri Sermaye,
Beşeri Sermaye,
Bibliyometrik Analiz, Atf
Analizi, Ortak Atf Analizi

Keywords

Strategic Human Capital,
Human Capital,
Bibliometric Analysis,
Citation Analysis, Co-
citation Analysis

ÖZ

Bu çalışmada işletme alanında stratejik beşeri sermaye adı altında yapılan çalışmaların bu alanındaki alt alanlar içerisindeki konumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Sonrasında ise işletme biliminin en önde gelen dergilerinde stratejik beşeri sermaye başlığı ile yayınlanmış makaleler temel alınarak bu alanın entelektüel yapısının analiz edilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmayı gerçekleştirmek için İşletme Okulları Birliği Akademik Dergi Rehberi'ne (ABS/4*-4-3) göre dünyanın en prestijli işletme dergilerinde toplam 472 makale belirlenmiştir. Bu makaleler atıf ve ortak-atıf analizi bibliyometrik analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Atıf ve ortak atıf analizlerinin sonucu olarak beşeri sermaye alanının 2018 yılı sonrasında strateji ve stratejik insan kaynakları yönetimi alanlarından bağımsız bir bilimsel araştırma alanı olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bulguları dâhilinde stratejik beşeri sermaye çalışmalarının bireylerin bilgi, beceri tecrübeleri gibi özelliklerinin hangi işletme seviyesinde (birey, takım veya firma) tartışılması gerektiği ve bu özelliklerin nasıl sürdürülebilir rekabet avantajına dönüştürülebileceği konularında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Son olarak alanla ilgili yapılabilecek diğer çalışmalarla ilgili yönlendirmeler yapılmıştır.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the position of the studies carried out under the name of strategic human capital in the field of business among the sub-fields in this field. Subsequently, the intellectual structure of this area is analyzed based on articles published under the title of Strategic Human Capital in leading business journals. To conduct this study, a total of 472 articles were identified in the most prestigious business journals in the world, according to the Association of Business Schools' Academic Journal Guide (ABS/4*-4-3). These articles were analyzed using bibliometric methods such as citation and co-citation analysis. As a result of the citation and co-citation analyses, it was found that human capital emerged as a scientific research area independent of strategy and strategic human resource management after 2018. The study's findings indicate that Strategic Human Capital studies focus on discussing individuals' characteristics such as knowledge, skills, and experiences at which business level (individual, team, or firm) and how these characteristics can be transformed into sustainable competitive advantage. Finally, directions for further research in this area are provided.

Atıf/Citation: Doğan, İ. Ç. (2023). Stratejik Beşeri Sermaye Alanının Ortaya Çıkışı: Ortak-Atıf Analizi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1267-1279.

Sorumlu yazar/Corresponding author: İsmail Çağrı DOĞAN, icdogan@aybu.edu.tr

1. Giriş

Peter Drucker (2001), "Yeni Toplum" adlı eseri ile ilgili bir makalede, "bir sonraki toplum bilgi toplumu olacaktır. Bilgi, temel kaynak haline gelecek ve bilgi çalışanları işgücünde baskın bir grup olacaktır" ifadeleriyle insan faktörünün önemini vurgulamıştır. Barney (1991), Skaggs ve Youndt (2004) gibi bazı kaynaklar da işletmeler için soyut varlıkların (tecrübe, yetenek) somut varlıklardan daha önemli olduğunu ve soyut kaynakların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede kritik bir rol oynadığını belirtmiştir.

Beşeri sermaye, bireylerin işle ilgili bilgi, beceri, tecrübe ve diğer özelliklerini ifade eder (Becker 1964; Ployhart, 2006). Performans ile doğrudan ilişkilendirilen bu kavram, kaynaklara dayalı görüş içerisinde kendine yer bulmuştur (ör. Barney, 1991, Coff, 1999 ve Barney vd., 2001). Bu görüş altında firmaların rekabet avantajı sağlamalarındaki en önemli iç kaynaklardan biri olarak görülen beşeri sermaye ve bu beşeri sermayeye bağlı performans arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar, bu bağlantıyı farklı düzeylerde (birey, takım veya firma), farklı disiplinlerle birlikte ve farklı konseptlerde (sektörlerde) değerlendirilerek bir beşeri sermayenin işletmeler için önemini ortaya koymaya çalışmışlardır (Barney, 1991; Ployhart, 2006).

Bilimsel bir alan belirli bir olgunluğa eriştiğinde, bu alanla uğraşan bilim insanlarının ilgilerini bu alanın entelektüel yapısı üzerine çevirmeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Bu şekilde alanın mevcut durumu tespit edilerek ortaya konabilecek ve gelecekle ilgili bu alanla ilgilenen araştırmacılara yönlendirmeler yapılabilecektir. Bu doğrultuda, Becker'in "Beşeri Sermaye" adlı eserinde 1964'te beşeri sermayeyi kuramsallaştırmasından ve kaynaklara dayalı görüş'ün yazarı Barney'in 1991'de bu kavramı strateji alanının bir konusu haline getirmesinden bu yana kayda değer bir süre geçmesine ve bu alan üzerine bir dizi literatür taraması yapmasına rağmen alanın bibliyometrik yöntemlerle entelektüel yapısının araştırılması şu ana kadar mevcut değildir. Bu çalışmada öncelikle atıf/ortak atıf bibliyometrik analiz yöntemleri ile stratejik beşeri sermaye kavramının bir araştırma alanı olarak varlığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından ise bu alanın entelektüel yapısını ortaya çıkararak ve tarihsel evrimi hakkında mevcut boşluğun tamamlanması amaçlanmaktadır. Böylece alanın geleceği ile ilgili öngörüler ortaya konacaktır.

2. Stratejik Beşeri Sermaye

Stratejik beşeri sermaye, firmaların beşeri sermayelerinin bireysel çıktılar veya farklı düzeylerdeki performans çıktılarıyla nasıl değer elde edebileceğini analiz eden bir alandır (Wright, Coff & Moliterno, 2014; Delery & Roumpi, 2017). Bu alana en önemli katkıyı, stratejik insan kaynakları yönetimi alanı ile stratejik yönetim alanlarındaki akademisyenler birlikte sağlamıştır (Crook vd., 2011; Liu, Van Jaarsveld, Batt & Frost, 2014; Nyberg & Wright, 2015; Kryscynski & Ulrich, 2015). Ayrıca, organizasyonlarda davranış gibi farklı alt dallardan akademisyenler de bu alana katkı sağlamışlardır (Nyberg & Wright, 2015).

Beşeri sermaye ve performans arasında bir bağlantı kurma konusundaki ilk katkı, Barney'in kaynaklara dayalı görüşü tanıttığı makalesiyle (1991) ortaya atılmıştır. Yazar çalışmada, firmaların bir temel yetkinlik oluşturarak sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlayabileceğini ileri sürmüş ve oluşturulması gereken temel yetkinliğin üç önemli unsurdan birinin beşeri sermaye olduğunu dile getirmiştir. Temel yetkinlik sağlanabilecek diğer iki faktör ise organizasyonel ve fiziksel kaynaklardır. Barney ve Wright'ın (1998) birlikte yaptığı bir çalışmada ise beşeri sermayeyi yönlendirmek için yapılan insan kaynakları yöntemleri ile işletme üst planlarını birbiri ile paralel hareket etmesinin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayacağını açıklamıştır.

İşletmelerde insan kaynakları uygulamalarının işletme performansı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar beşeri sermayenin performans üzerindeki etkisine farklı bir yön kazandırmıştır (Wright & McMahan, 1992; Wright, Dunford & Snell, 2001; Wright & McMahan, 2011; Delery & Roumpi, 2017; Wright & Ulrich, 2017). Huselid'in (1995) bu alanda ilk çalışmaları yapan akademisyenlerden biridir. Huselid çalışmada, işletmelerin yüksek performanslı iş sistemleri (YPİS) ile performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonuçları, uygulanan sistemlerin orta vadede verimlilik ile personel devir hızı üzerinde, kısa ve uzun vadede ise işletme performansı üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalarda beşeri sermaye kelime olarak geçmese de bireylerin bilgi, beceri veya tecrübe gibi unsurlarını araştırdığı için stratejik beşeri sermaye alanına temel olmuştur (Nyberg & Wright, 2015; Crook vd., 2011).

Ployhart (2006) ilerlemelere rağmen hâlâ geliştirilmeye muhtaç olan "çalışanların davranışlarının ve beşeri sermayelerinin bir bütün halinde işletme performansı üzerinde etkisi nedir?" sorusunu çalışan edinme (Staffing) bağlamında cevaplamıştır. İmalat sektöründe yapılan bir başka çalışmada, yazarlar beşeri

sermayenin işletmeye özel, soyut ve karmaşık yapısından dolayı bir sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kaynağı olabileceğini öne sürmüşlerdir (Hatch & Dyer, 2004). Eğitime vurgu yapan araştırmacılar, personel devir hızı yüksek olan firmaların rekabet üstünlüğü sağlamakta zorluk çektiğini kanıtlamışlardır. Bowen ve Ostroff (2004) ise güçlü insan kaynakları sistemlerinin personel özelliklerini arttırdığını ve bu özelliklerin bir havuz oluşturarak firma etkinliğini yükselttiğini izah etmiştir.

Armstrong ile Shimizu (2007) insan kaynakları uygulamalarının geniş bir tanımını performansla ilişkilendirmenin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Coff ve Kryscynski (2011) bireysel beşeri sermayenin firma performansını etkileyen bir mikro temel olduğunu vurgulayarak bu ihtiyacı gidermiştir. Wang, He ve Mahoney (2009) ise Firmalara özgü beşeri sermaye tanımını kullanarak bu ihtiyacı karşılamıştır. Firmalara özel beşeri sermaye, rakipler tarafından taklit veya transfer edilmesinin zor olduğu bir tanımlama olarak öne çıkmaktadır. (Sturman, Walsh & Cheramie, 2008; Sherer, 2011; Campbell, Coff & Kryscynski, 2012).

Firmaya özgü beşeri sermaye tanımlamasının yanı sıra, Görev Bazlı Beşeri Sermaye kavramı da literatürde yer almaktadır. Gibbons ve Waldman (2004) tarafından ortaya atılan bu tanımlama, beşeri sermayenin performans için önemli bir faktör olabilmesi için görev özelinde geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırmacılar, beşeri sermayenin bir işletme, bir alana veya sektöre özel olabileceğini iddia ederek, Smith'in (1776) iş bölümü kavramına referans vermiştir. Bu tanımlamaların ardından, Schulz, Chowdhury ve Van de Voort (2013) görev sayısının fazlalığı nedeniyle firmaya özel tanımlamanın noksan olduğunu, uygun tanımlamanın görev bazlı yapılmasının doğru olacağını savunmuşlardır.

Çalışanların beşeri sermayesinin yanı sıra yöneticilerin ve yardımcılarının beşeri sermayesi de işletme performansı için önemli bir rol oynamaktadır. Castanias ve Helfat (2001) yöneticilerin sahip olduğu beşeri sermayelerinin firmalar için kritik olduğunu belirten öncü çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların ardından, farklı araştırmacılar, yönetici beşeri sermayesinin işletme performansına olumlu etkileri olduğunu incelemişlerdir (ör., Khanna, Jones & Boivie, 2014). Mackey (2008) yöneticiler üzerine yapılan araştırmalardaki metodolojik yanlışları eleştirerek farklı bir yöntem tavsiye etmiş ve yöneticilerin sahip olduğu beşeri sermayelerinin sektör ve diğer işletme unsurlarından daha fazla bir performans etkisi olduğunu savunmuştur.

Yönetici ve yardımcılarının beşeri sermayesi, işletme performansı açısından önemli bir konudur ve Castanias ve Helfat (1991, 2001) bu konuda öncü araştırmacılarıdır. Farklı çalışmalar yönetici beşeri sermayesinin firmanın performansını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Mackey (2008) performans üzerinde etkisi olan birçok unsurdan en önemlisinin yöneticinin beşeri sermayesi olduğunu belirtirken, Khanna, ve arkadaşları (2014) yöneticilerin bilgi işleme yükünün performans üzerinde etkili olduğunu ve fazla sayıda yöneticinin işletmenin performansını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca yöneticilerin beşeri ve sosyal sermayelerinin pozisyon üzerindeki etkileri de araştırılmıştır (Krause, Semadeni & Withers, 2016).

Bir işletmenin her düzeyinde yapılan çalışmalardan elde edilen bulguların ardından, beşeri sermayenin çoklu seviyelerde incelenmesi gündemdeki yerini korumaktadır (ör., Wright, Coff & Moliterno, 2014; Kryscynski & Ulrich, 2015; Ployhart, Weekley & Baughman, 2006). Ployhart ve Moliterno (2011) tarafından beşeri sermaye, birbirine bağlı çoklu bir yapıda farklı seviyelerde kavramsallaştırılmış ve takım seviyesindeki beşeri sermayenin önemine vurgu yapılmıştır. Bu tanıma dayanarak, Crocker ile Eckardt (2014) Amerika beyzbol sektöründe oyuncular ve antrenörler ile ilgili bir araştırma gerçekleştirerek, bu grupların birbirlerinin performansı üzerinde olumlu katkıları tespit etmiştir.

Beşeri sermayenin performans bağlantıları üzerine yapılan çalışmalar farklı seviyelerde, tanımlamalarla ve kavramlarla yapılmıştır ve bu çalışmalar alanın bilgi birikimini arttırmıştır. Ancak, bu çalışmaların sonrasında özellikle strateji ve insan kaynakları yönetimi alanlarına bağlı bir alt alan olarak varlığı henüz tespit edilmemiştir. Ayrıca bu alandaki çalışmaların entelektüel yapısı araştırılmamıştır. Eğer böyle bir alt alan var ise bu alt alanın tespiti ve entelektüel yapısının araştırılması; bu alanda çalışan araştırmacıların belirlenmesi, kullanılan anahtar kelimelerin neler olduğunun anlaşılması, kullanılan kavramların ve bu kavramların tanımlarının ortaya çıkarılması, eğer varsa birbiri ile benzer tanımların tek bir isimde kullanılması ve bu alanda yapılabilecek yeni çalışmalarla ilgili önerilerin bulunması gibi birçok konuda stratejik beşeri sermaye alanına ilgi duyan araştırmacılara yardımcı olacaktır.

3. Materyal ve Metot

Bu çalışmada, Zupic ve Čater (2015) tarafından geliştirilen bir bibliyometrik yöntem kullanılarak bilimsel haritalama yapılmıştır. Bu yöntem, araştırma tasarımı, bibliyometrik veri toplama, analiz ve görüntüleme adımlarından oluşan bir iş akışı izlemektedir.

3.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışmada, ilgili alanı belirlemek amacıyla bilgi tabanı (knowledge base) kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, atıf ve ortak atıf analizleri gibi ağ analizi yöntemleri, Zupic ve Čater (2015) tarafından önerilen uygun yöntemler olarak seçilmiştir.

Atıf analizi, bir alandaki makale veya kitap gibi kaynakların başlıklarını, yazarlarını ve kaynak başlıklarını sayarak, alıntılarının sıklığını hesaplayan matematiksel ve istatistiksel bir analiz yöntemidir (Ramos-Rodríguez ve Ruiz-Navarro, 2004). Bu belirlenmiş alanda en fazla atıf alan eserler ise en değerli eserler olarak kabul edilmektedir (Zupic ve Čater, 2015).

Ortak atıf, farklı iki eserin birlikte alınan atıf sayısını ifade eder (McCain, 1990; Small, 1973). Ortak atıf analizi ise birlikte atıf alan akademik çalışmalar arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedefler ve bu çalışmalar arasında benzerliklerin ve aynı alanda olmasına rağmen birlikte atıf almayan çalışmaların farklılıklarını anlama fırsatı sunar (Köseoğlu, Şehitoğlu ve Craft, 2015).

3.2. Bibliyometrik Veri Toplama

Bu aşamada, bibliyometrik verilerin (arama kriterleri, uygun dergilerin seçimi, filtreleme ve alıntılarının eşik değeri filtrelemesi) uygun bir veri tabanından seçilmesi ve verilerin aktarılması için yapılan seçimler yapılmıştır.

3.2.1. Kullanılacak Veri Tabanının ve Dergilerin Seçimi

Çalışmada, önde gelen işletme bilimleri dergilerini belirlemek için İşletme Okulları Birliği Akademik Dergi Kılavuzu (ABSJL) kullanılmıştır (Wood ve Peel, 2015). Bu kılavuz, işletme fakültelerinden akademisyenlerin katılımıyla oluşturulmuştur ve birçok üniversite, akademisyenlerinin yayın performansını bu kılavuzdaki puanlamayı temel alarak değerlendirmektedir. Seçilen dergiler, kılavuzda bulunan dergiler arasından, 3, 4 ve 4* puan alan dergiler olarak belirlenmiştir.

3.2.2. Makalelerin Seçilmesi

Seçilen makalelere ve bu makalelerle ilgili bilgiye erişim, "web of science" (www.webofscience.com) internet sitesi üzerinden sağlanmıştır. Web of Science (WoS; önceden Web of Knowledge olarak bilinir), akademik dergilerden, konferans tutanaklarından ve diğer belgelerden referans ve alıntı verileri sağlayan birden çok veritabanına (genellikle internet aracılığıyla) erişim sağlayan ücretli bir erişim platformudur. İnternet sitesi, kılavuzda yer alan dergilerin tamamını arşivleyerek, istenilen formatta düzenlenip analize hazır hale getirerek indirme imkânı sunmaktadır. Bir alanın entelektüel yapısını inceleyen başka çalışmalarda da veri tabanı benzer yöntemle oluşturulmuştur. (ör. Ramos-Rodríguez ve Ruiz-Navarro, 2004).

Makalenin yazım tarihi baz alınarak, belirlenen dergilerin ilk sayılarından 2018 yılının son ayına kadar olan yayınları incelenmiştir. Bu dergilerdeki makaleler, "Stratejik Beşeri Sermaye" anahtar kelimesiyle taranmış ve başlık, anahtar kelime ve özet bölümleri içerisinde bu anahtar sözcüğü bulunduran 472 makale tespit edilmiştir. Daha sonra, bu makaleler gerçekten stratejik beşeri sermaye ile ilgili olup olmadıklarını kontrol etmek için en azından özet bölümleri okunarak incelenmiştir. Sonuç olarak, araştırmaya 472 makale dâhil edilmiştir.

3.2.3. Verilerin Hazırlanması

Araştırmada kullanılan 472 çalışmanın gerekli bilgileri (kaynakça, özet, anahtar kelime listesi vb.), "Web Of Science" sitesindeki "veri" sekmesi kullanılarak elde edilmiş ve kaynakça metni dosyasında yer alan çalışmalar, ortak atıf sayılarına göre düzenlenmiştir.

3.3. Analiz

Çalışmada, bibliyometrik analiz için Excel ve BibExcel tercih edilmiştir. İnternet sitesinden sağlanan veri dosyası, sıklık analizi yöntemiyle incelenmiş, ardından yazım ve kodlamadaki hatalar düzeltilmiş ve son olarak kodlama farklılıkları tek bir hale getirilmiştir.

472 makalenin 25.652 referansı olduğu tespit edilmiştir. Analizi görüntülemek için belirlenen ortak atıf sayısı 20'dir. Bu ölçüte uyan referans sayısı 109'dur. Bu kriteri sağlayan referansların listesi, Ek 1'de sunulmuştur. Bu analiz için uygun bibliyometrik yazılım Microsoft Excel ve BibExcel kullanılmıştır. Analiz dosyası, Web of Knowledge internet sitesinden alınan sıklık analizi ile incelenmiş, yazım hataları ve kodlama hataları düzeltilmiştir.

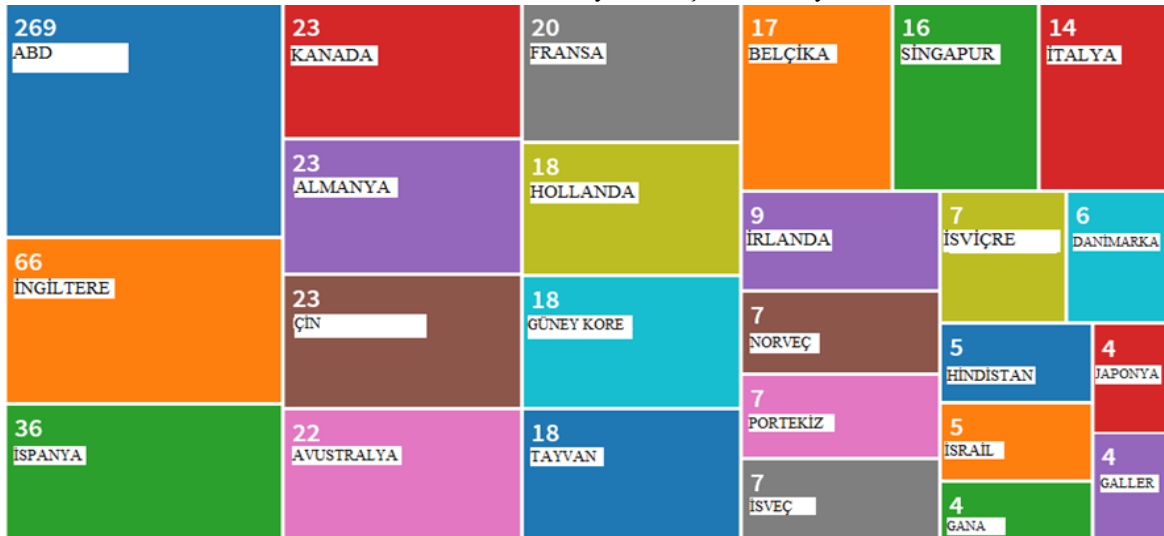
Araştırmada yer alan 472 makale toplamda 25 dergide yayınlanmıştır. Bu makalelerin %11'lik bölümü (54 adet) Strategic Management Journal'da (SMJ), %10'u (51 adet) International Journal of Human Resource Management'da (IJHRM) yer almaktadır. Bu dergileri Human Resource Management (HRM), Journal of Management (JOM) ve Journal of Business Research (JBR) izlemektedir. Tablo 1'de makalelerin yer bulduğu dergiler gösterilmiştir.

Tablo 1: İlgili Makalelerin Yayınlandığı Dergiler

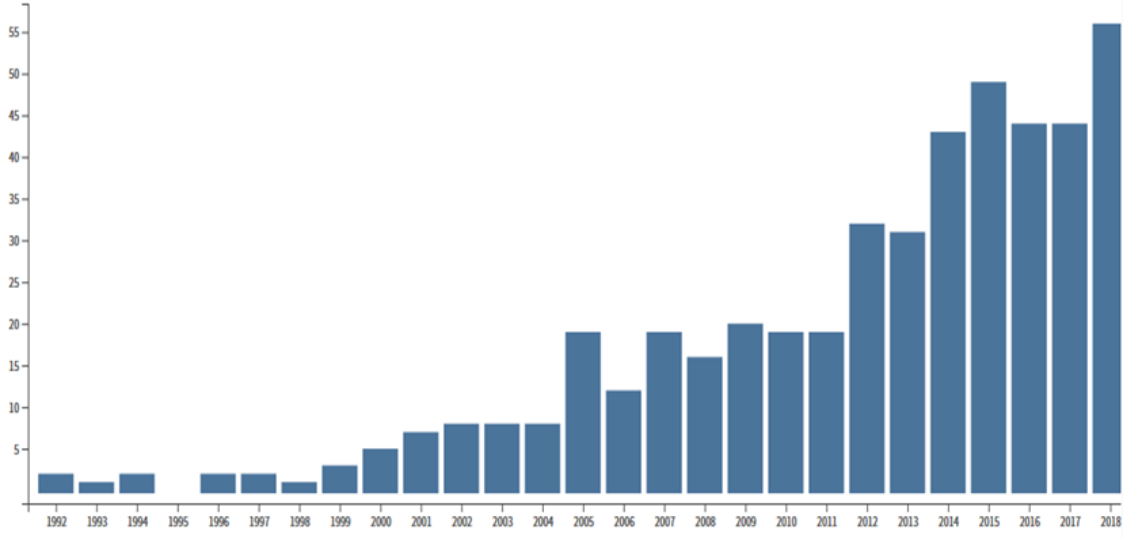
Bu alanda yayınlanan 472 makalenin büyük çoğunluğu, %56'sı olan 269 adeti ABD'de yayınlanmıştır. İngiltere ise 66 makaleyle ikinci sırayı almıştır. Diğer önemli ülkeler arasında İspanya, Kanada ve Almanya yer almaktadır. Bu bilgiler, Tablo.2'te yer bulmaktadır.

Tablo 2: Ülkelere Göre Yayınlanmış Makale sayıları

Yapılan arama sonucunda elde edilen 472 makaleden ilki 1992 yılında yayınlanan Chatterjee'nin çalışmasıdır. 2018 yılına gelindiğine ise yapılan çalışma sayısı her yıl artarak 55'e ulaşmıştır. JOM dergisinin 2011 yılında yayımlanan "Research Based View" özel sayısı, 2014'te tekrar yayımlanan "Strategic Human Capital" özel sayısı ve Strategic Management Journal'ın 2017'de Milano'da düzenlediği "Strategic Human Capital" konferansı, 2012, 2015 ve 2018'deki hızlı artışların nedeni olarak görülebilir. Bu özel sayılar ve konferanslar, Stratejik Yönetim ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi alanlarında çalışan akademisyenlerin ilgisini çekmiş ve Stratejik Beşeri Sermaye kavramı, hem strateji hem de insan kaynakları alanında önemli bir konu haline gelmiştir. Tablo 3'te, yıllara göre Stratejik Beşeri Sermaye alanında yapılan yayın sayıları gösterilmektedir.

Tablo 3: Yıllara Göre Stratejik Beşeri Sermaye Yayın Sayıları

472 makaleyi kapsayan araştırmada, en fazla sayıda makalede adı geçen yazar Ployhart olmuştur ve toplam 13 çalışmada yer almıştır. Ployhart'ı, adı 10 çalışmada geçen Wright takip etmektedir. Lepak ve Campbell ise sırasıyla 9 ve 6 makalede adı geçen yazarlardır. Ek 4'te en fazla yayını olan yazarların tam listesi yer almaktadır.

3.4. Görüntüleme

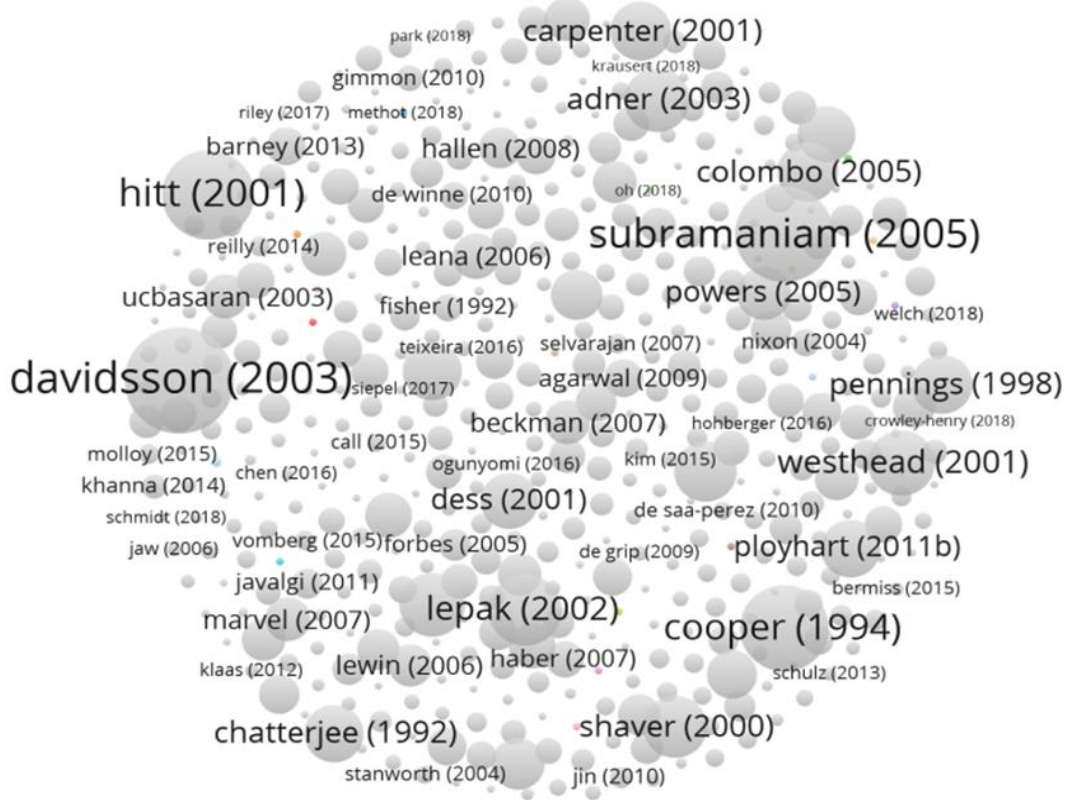
Bu çalışmada, alandaki aktörler arasındaki ortak atıfların ilişkisini görselleştirmek için tercih edilen yöntem ağ analizi görüntüleme yöntemidir. Bu yöntem, alandaki bağlantı gücünü gösteren ve evrendeki grupları otomatik olarak tanımlayan VOS viewer yazılımı kullanılarak uygulanmıştır. Böylece, alandaki aktörler arasındaki ilişkiler görselleştirilerek ağ yapısı analiz edilmiştir.

Bedelsiz olarak indirilip kullanılabilen Vos viewer yazılımı, çalışmaların görselleştirilmesinde kullanılan bir araçtır. Bu görselleştirme yönteminde, her akademik çalışma bir çember ile temsil edilir ve çemberin büyüklüğü o çalışmanın aldığı atıf sayısı ile doğru orantılıdır. Çemberleri birleştiren çizgilerin kalınlığı, o çalışmalar arasındaki bağlantının gücünü ifade ederken, çemberler arasındaki çizgilerin fazlalığı ve çemberlerin yakınlığı ise çalışmaların ortak atıf ilişkisini gösterir. Ayrıca, her çemberin rengi, o dairenin ait olduğu akademik alanı temsil eder. Bu görselleştirme yöntemi, Leung, Sun ve Bai (2017) ile Koseoğlu, Okumus, Doğan ve Law (2019) gibi çalışmalarda kullanılmıştır.

3.4.1. Atıf Analizinin Bulguları

Gözden geçirilen yayınlardan tespit edilen 25.632 atıf, 17.102 farklı akademik yayına yapılmıştır. Bu sayı, ilgili alanda ve bu alana destek veren diğer alanlarda yapılan toplam yayın adetini yansıtmaktadır. Bu sonuçlar, Stratejik Beşeri Sermaye'nin önemine ve yaygınlığına işaret etmektedir ve ileride yapılacak çalışmalar için geniş bir araştırma potansiyeli vadetmektedir.

Ayrıca, Stratejik Beşeri Sermaye konusundaki 472 makalenin kaynakçasında en çok atıf alan çalışma, Davidsson ve Honig'in (2003)'dir ve 1384 atıf almıştır. Bu çalışmanın ardından 1055 atıf ile Subramaniam ve Youndt'un (2005) çalışması gelmektedir. Hitt ve arkadaşlarının (2001) makalesi 882 atıf ile üçüncü sıradadır. Dördüncü olarak ise Cooper ve arkadaşlarının (1994) 812 atıflı makalesi yer almaktadır. İlgili yayınların haritası Şekil 1'te gösterilmektedir.

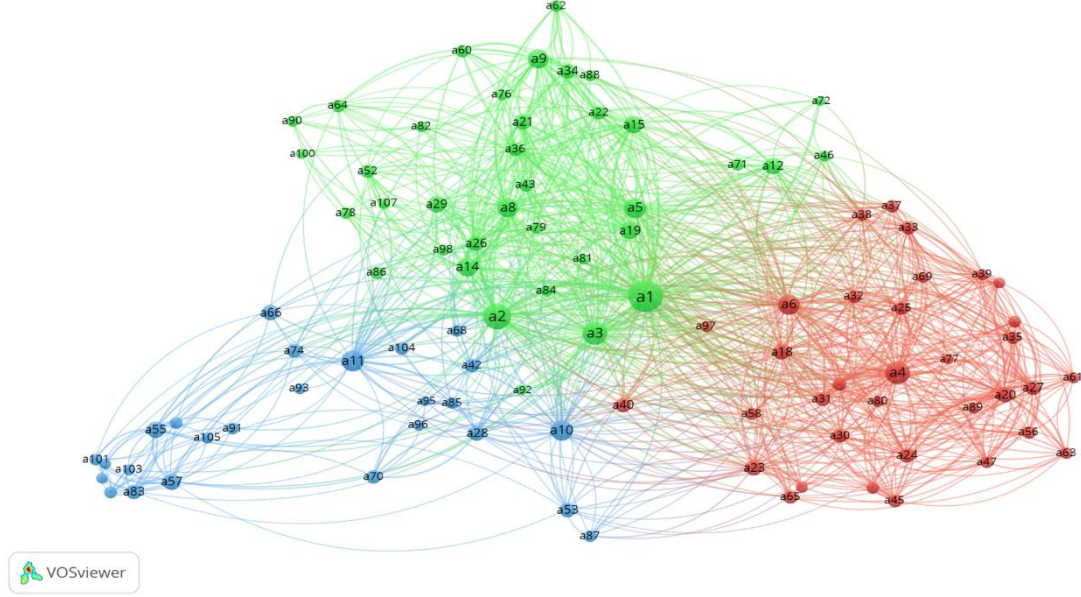
Şekil 1: Stratejik Beşeri Sermaye Evreninin Atıf Görünümü

3.4.2. Ortak Atıf Analizi Bulguları

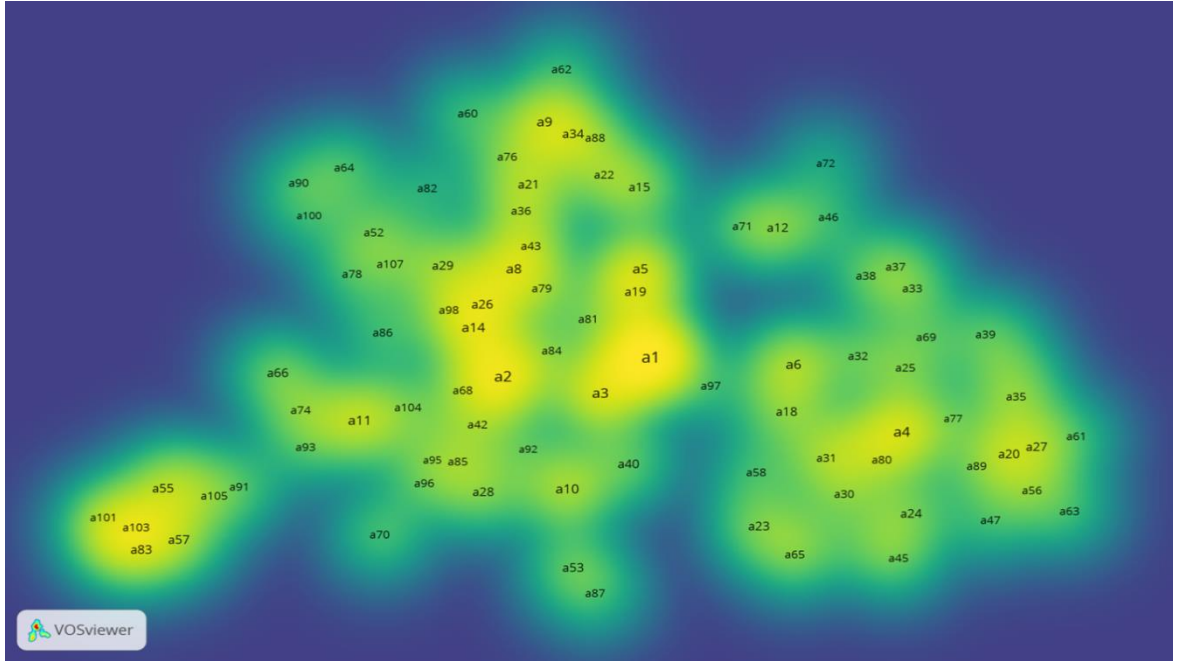
25.632 atıf içeren veri seti, Stratejik Beşeri Sermaye alt alanının yaygın olduğu alanlar arası ilişkileri analiz etmek için kullanılmıştır. Bu analiz için öncelikle birçok bilimsel çalışmada yapıldığı gibi bilimsel çalışmalar arası ortak atıfların belirlenmesi yöntemi kullanılmıştır (Leung, Sun & Bai, 2017); (García-Lillo, Úbeda-García & Marco-Lajara, 2016); (McCain, 1990). Bu yöntemle en etkili üç çalışmanın sırasıyla; Barney (1991), Becker (1964) ve Hitt, Bierman, Shimizu ve Kochhar (2001) olduğu tespit edilmiştir. İlk sırada yer alan Barney'in (1991) çalışması, temel yetkinliklerin tanımlandığı çalışma olarak öne çıkmaktadır. Becker'in (1964) beşeri sermaye isimli kitabı, alanın ismini veren çalışmadır ve tespit edilen çalışmalar arasında bu çalışmadan sadece bir tane daha eski çalışma bulunmaktadır. Hitt ve arkadaşlarının (2001) çalışması ise Beşeri Sermaye'nin performans etkisinin araştırıldığı öncül çalışmalardan biridir. Son olarak, Poyhart ve Moliterno'nun (2011) beşeri sermayeyi bir stratejik unsur olarak değerlendirip bu kavramı beşeri sermaye kaynakları olarak isimlendirdiği makalesi, bu alandaki önemli çalışmalardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan yöntem, "Smart Local Moving" (SLM) adlı bir kümeleme analizi yöntemidir. Bu yöntem ile her dönemdeki atıflar ve bu atıflar arasındaki bağlantılar ortaya konmuştur (Waltman & Van Eck, 2013). İlk başta web kullanıcıları arasındaki ilişkileri ve web ortamında oluşan grupları belirlemek ve takip etmek için geliştirilmiş bu programın daha sonra, bilimsel yayın ilişkilendirme ve bilimsel cemaat tespiti için de kullanılabileceği keşfedilmiştir (Waltman & Van Eck, 2013).

Görüldüğü üzere, Şekil 2 incelendiğinde, bağımsız bir bölgede sarı renkli çalışmaların 2018 sonlarında toplandığı açıkça anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, 2010 sonuna kadar atıf alan çalışmalar kullanılarak tekrar oluşturulan harita Şekil 4 ve Şekil 5’de gösterilmiştir.

Şekil 4. Stratejik Beşeri Sermaye Evreninin Doğuşuna İşaret Eden Web Ortak Atıf Taraması (2010)

Şekil 5. Stratejik Beşeri Sermaye Evreninin Yoğunluk Haritası (2010)

Program yardımı ile çizilen evrenlere göre 2010 yılı itibarı ile Stratejik Beşeri Sermaye'nin başlı başına bir çalışma alanı olduğunu gösteren hiçbir belirti görülmemektedir.

Son 12 yılda, birçok disiplinin katkısını sentezleyen ve Stratejik Yönetim ile Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi gibi disiplinlerden önemli ölçüde etkilenen Stratejik Beşeri Sermaye, bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu alanda, bir işletme birimi düzeyinde beşeri sermaye, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün temel yapı taşları (Micro-foundations), işletme özelinde beşeri sermaye kaynakları ve beşeri sermaye en çok çalışılan araştırma konularıdır. Ayrıca yapılan analizler, son 12 yılda beşeri sermaye performansı ile ilişkili araştırmaların hızla arttığını göstermektedir.

5. Stratejik Beşeri Sermaye Alanının Entelektüel Yapısı

Stratejik beşeri sermaye grubunu temsil eden sarı renkli grupta öne çıkan ilk çalışma Hitt ve arkadaşlarının (2001) (Ek liste: a3) beşeri sermayenin strateji ve performans üzerindeki direk ve endirekt ilişkisini araştırdıkları çalışmadır. İkinci sırada ise Ployhart ve Moliterno'nun (2011) (a7) beşeri sermaye kaynakları görüşünü kavramsallaştırdıkları makaleleri gelmektedir. Bu makaleden sonra ise Coff ve Kryscynski'nin beşeri sermayeye dayalı rekabet avantajlarının mikro temellerini araştırdığı çalışma gelmektedir. Crook ve arkadaşlarının (2011) (a16) beşeri sermaye ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi meta analizi ile incelediği çalışmada bu grupta yer bulmuştur. Ayrıca Playhart ve arkadaşlarının (2014) (a48) gene beşeri sermaye kaynaklarını açıkladıkları bir diğer makalede bu grubun içerisinde yer almaktadır. Nyberg ve arkadaşları ise (2014) (a49) bu grupta yer alan literatür taraması çalışmalarında beşeri sermaye kaynaklarını birim seviyesinde incelemişlerdir.

Bu grupta yer alan bir diğer çalışma Barney ve Wright'ın (1998) (a12) insan kaynaklarının rekabet avantajı kazanmadaki rolünü inceledikleri makaledir. Gene İnsan kaynakları temelli bir çalışma olan Bowen ve Ostroff'un (2004) (a37) insan kaynakları yönetimi ile işletme performansı arasındaki ilişki insan kaynakları sistemlerinin gücünün nasıl etkilediğini araştırdıkları makale bu grupta yer bulmuştur. Bunlarla birlikte Jiang ve arkadaşlarının (2012) (a41) insan kaynakları yönetiminin işletme performansını nasıl etkilediğini meta analizi ile araştırdıkları çalışmada bu grupta yer almaktadır. Ayrıca Wright ve Mcmahan'ın (2011) (a59) beşeri sermayenin insan kaynakları çalışmalarında içerisindeki tanımlarını inceledikleri alanyazın taraması çalışmaları da bu grubun bir diğer üyesidir.

Wright, Coff ve Moliterno (2014) (a73) çalışmalarında beşeri sermayenin stratejik yönetim ve insan kaynakları alan yazınında birbirinden bağımsız ilerlemiş ayrı yapısını birleştirmeye çalışmışlardır.

6. Sonuç

Bu çalışmada Stratejik Beşeri Sermaye kavramının yönetim bilimi odaklı en değer görmüş akademik dergilerdeki ABSJL (4*-4-3) yapısını araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaca erişmek için sosyal ağ analizi yolu ile ortak atıf analiz uygulanmıştır. Bu çalışmanın bulguları ile stratejik beşeri sermaye alanının varlığı ortaya konmuş ve bu kavramın entelektüel yapısı tartışılmıştır.

Bu alanda bulunan çalışmalar teorik olarak beşeri sermayenin dayandığı iki alan yazın arasında dağılmıştır. Ancak bu çalışmalar bireylerin tekil veya grup halinde sahip olduğu beşeri sermayenin işletmelerin performanslarını nasıl etkileyeceğini ve bu işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajını nasıl yakalayacağını tartışmışlardır. Bu çalışmaların bir diğer ortak noktası ise beşeri sermayeyi işletmelerin sahip olduğu bir temel olarak görmüşlerdir. Böylece beşeri sermaye "Stratejik Beşeri Sermaye" olarak alan yazınında yerini almıştır.

7. Araştırmanın Sınırları ve Öneriler

Bu araştırmanın belirli bazı sınırlılıkları mevcuttur. Öncelikle araştırma yönetim alanındaki ABS listesine göre en önde gelen dergilerden yürütülmüştür. Bu alandaki diğer SSCI ve uluslararası dergilerdeki durumunu incelemek alanla ilgili daha geniş bir bilgi sağlayabilecektir. İkinci olarak bu araştırmada anahtar cümle olarak sadece "Stratejik Beşeri Sermaye" (Strategic Human Capital) terimi seçilmiştir. Bu alan ile ilgili terimlerin artırılması bu alandaki yapılmış diğer çalışmalarında analize katılmasına yardımcı olacaktır. Örneğin Beşeri Sermaye Kaynakları (Human Capital Resources) kavramının da bu analize dâhil edilmesi son dönemde bu alanda son dönemdeki çalışmalarında analize dâhil edilmesi açısından önemlidir. Son olarak bu analiz Stratejik Beşeri Sermaye terimi ile tanımlanan alandaki yayınların atıflarını incelemek üzere kurgulanmıştır. Ancak bunun yanında bu çalışmaların yazarlarının tanımlanacağı ve aralarındaki ilişki yapılarının ortaya konabileceği bir ortak yazar analizinin (co-authorship analysis) yürütülmesi bu alanın anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

- Armstrong, C. E., & Shimizu, K. (2007). A Review of Approaches to Empirical Research on the Resource-Based View of the Firm. *Journal of Management*, 33(6), 959-986.
- Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Barney, J., Wright, M. & Ketchen Jr, D. J., (2001). The Resource-Based View of the Firm: Ten Years After 1991. *Journal of Management*, 27(6), 625-641.
- Barney, J. B., & Wright, P. M. (1998). On Becoming a Strategic Partner: The Role of Human Resources in Gaining Competitive Advantage. *Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in Alliance with the Society of Human Resources Management*, 37(1), 31-46.
- Becker, G. (1964). *Human Capital*, NY. GS Becker.
- Bowen, D. E. & Ostroff, C. (2004). Understanding HRM–firm Performance Linkages: The Role of the “Strength” of the HRM System. *Academy of Management Review*, 29(2), 203-221.
- Campbell, B. A., Coff, R. & Kryscynski, D., (2012). Rethinking Sustained Competitive Advantage from Human Capital. *Academy of Management Review*, 37(3), 376-395.
- Castanias, R. P. & Helfat, C. E. (1991). Managerial Resources and Rents. *Journal of Management*, 17(1), 155-171.
- Castanias, R. P. & Helfat, C. E. (2001). The Managerial Rents Model: Theory and Empirical Analysis. *Journal of Management*, 27(6), 661-678.
- Chatterjee, S., Lubatkin, M. H., Schweiger, D. M. & Weber, Y. (1992). Cultural Differences and Shareholder Value in Related Mergers: Linking Equity and Human Capital. *Strategic Management Journal*, 13(5), 319-334.
- Coff, R. W. (1999). When Competitive Advantage Doesn't Lead to Performance: The Resource-Based View and Stakeholder Bargaining Power, *Organization Science*, 10(2), 119-133.
- Cooper, A. C., Gimeno-Gascon, F. J. & Woo, C. Y. (1994). Initial Human and Financial Capital as Predictors of New Venture Performance. *Journal of Business Venturing*, 9(5), 371-395.
- Coff, R., & Kryscynski, D. (2011). Invited Editorial: Drilling for Micro-foundations of Human Capital-based Competitive Advantages. *Journal of Management*, 37(5), 1429-1443.
- Crook, T. R., Todd, S. Y., Combs, J. G., Woehr, D. J., & Ketchen Jr, D. J. (2011). Does Human Capital Matter? A Meta-Analysis of the Relationship Between Human Capital and Firm Performance. *Journal of Applied Psychology*, 96(3), 443.
- Crocker, A. & Eckardt, R., (2014). A Multilevel Investigation of Individual and Unit-Level Human Capital Complementarities, *Journal of Management*, 40(2), 509-530.
- Danese, P., Manfè, V., & Romano, P., 2018. A Systematic Literature Review on Recent Lean Research: State-of-the-art and Future Directions. *Int. J. Manag. Rev.* <https://doi.org/10.1111/ijmr.12156>.
- Davidsson, P. & Honig, B. (2003). The Role of Social and Human Capital Among Nascent Entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 18(3), 301-331.
- Delery, J. E., & Roumpi, D. (2017). Strategic Human Resource Management, Human Capital and Competitive Advantage: Is the Field Going in Circles? *Human Resource Management Journal*, 27(1), 1-21.
- Drucker, P. (2001). The Next Society. *The Economist*, 1.
- García-Lillo, F., Úbeda-García, M. & Marco-Lajara, B. (2016). The Intellectual Structure of Research in Hospitality Management: A Literature Review Using Bibliometric Methods of the Journal International Journal of Hospitality Management. *International Journal of Hospitality Management*, 52, 121-130.
- Gibbons, R. & Waldman, M. (2004). Task-Specific Human Capital. *American Economic Review*, 94(2), 203-207.
- Hatch, N. W., & Dyer, J. H. (2004). Human Capital and Learning as a Source of Sustainable Competitive Advantage. *Strategic Management Journal*, 25(12), 1155-1178.
- Hitt, M. A., Bierman, L., Shimizu, K. & Kochhar, R. (2001). Direct and Moderating Effects of Human Capital on Strategy and Performance in Professional Service Firms: A Resource-Based Perspective. *Academy of Management Journal*, 44(1), 13-28.
- Huselid, M. A. (1995). The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity, and Corporate Financial Performance. *Academy of Management Journal*, 38(3), 635-672.
- Jiang, K., Lepak, D. P., Hu, J. & Baer, J. C. (2012). How Does Human Resource Management Influence Organizational Outcomes? A Meta-Analytic Investigation of Mediating Mechanisms. *Academy of Management Journal*, 55(6), 1264-1294.
- Khanna, P., Jones, C. D. & Boivie, S. (2014). Director Human Capital, Information Processing Demands, and

- Board Effectiveness. *Journal of Management*, 40(2), 557-585.
- Köseoglu, M. A., Okumus, F., Dogan, I. C., & Law, R. (2019). Intellectual Structure of Strategic Management Research in the Hospitality Management Field: A Co-Citation Analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 234-250.
- Köseoglu, M. A., Sehitoglu, Y., & Craft, J., (2015), Academic Foundations of Hospitality Management Research with an Emerging Country Focus: A Citation and Co-citation Analysis, *International Journal of Hospitality Management*, 45, 130-144.
- Krause, R., Semadeni, M. & Withers, M. C., (2016). That Special Someone: When the Board Views its Chair as a Resource, *Strategic Management Journal*, 37(9), 1990-2002.
- Krscynski, D., & Ulrich, D. (2015). Making Strategic Human Capital Relevant: A Time-Sensitive Opportunity. *Academy of Management Perspectives*, 29(3), 357-369.
- Leung, X. Y., Sun, J. & Bai, B. (2017). Bibliometrics of Social Media Research: A Co-citation and Co-Word Analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 66, 35-45.
- Liu, X., Van Jaarsveld, D. D., Batt, R., & Frost, A. C. (2014). The Influence of Capital Structure on Strategic Human Capital: Evidence from US and Canadian Firms. *Journal of Management*, 40(2), 422-448.
- Mackey, A. (2008). The Effect of CEOs on Firm Performance. *Strategic Management Journal*, 29(12), 1357-1367.
- McCain, K. W. (1990). Mapping Authors in Intellectual Space: A Technical Overview. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 41(6), 433-43. Retrieved from [http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199009\)41:6<433::AID-ASI11>3.0.CO;2-Q/full](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/(SICI)1097-4571(199009)41:6<433::AID-ASI11>3.0.CO;2-Q/full).
- Nyberg, A. J., Moliterno, T. P., Hale Jr, D. & Lepak, D. P. (2014). Resource-Based Perspectives on Unit-level Human Capital: A Review and Integration. *Journal of Management*, 40(1), 316-346.
- Nyberg, A. J., & Wright, P. M. (2015). 50 Years of Human Capital Research: Assessing What We Know, Exploring Where We Go. *Academy of Management Perspectives*, 29(3), 287-295.
- Ployhart, R. E. (2006). Staffing in the 21st Century: New Challenges and Strategic Opportunities. *Journal of Management*, 32(6), 868-897.
- Ployhart, R. E., & Moliterno, T. P. (2011). Emergence of the Human Capital Resource: A Multilevel Model. *Academy of Management Review*, 36(1), 127-150.
- Ployhart, R. E., Weekley, J. A. & Baughman, K. (2006). The Structure and Function of Human Capital Emergence: A Multilevel Examination of the Attraction-Selection-Attrition Model. *Academy of Management Journal*, 49(4), 661-677.
- Ramos-Rodríguez, A. R., & Ruiz-Navarro, J. (2004). Changes in the Intellectual Structure of Strategic Management Research: A Bibliometric Study of the Strategic Management Journal, 1980–2000. *Strategic management journal*, 25(10), 981-1004.
- Schulz, E., Chowdhury, S., & Van de Voort, D. (2013). Firm Productivity Moderated Link Between Human Capital and Compensation: The Significance of Task-specific Human Capital. *Human Resource Management*, 52(3), 423-439.
- Sherer, P. D. (2011). Looking to the Future: Bringing Organizations Deeper into Human Capital Theory. *The Oxford Handbook of Human Capital*, 563-587.
- Skaggs, B. C. & Youndt, M. (2004). Strategic Positioning, Human Capital, and Performance in Service Organizations: A Customer Interaction Approach. *Strategic Management Journal*, 25(1), 85-99.
- Small, H., (1973). Co-Citation in the Scientific Literature: A New Measure of the Relationship Between Two Documents, *Journal of the American Society for Information Science*, 24(4), 265-269.
- Subramaniam, M. & Youndt, M. A. (2005). The Influence of Intellectual Capital on the Types of Innovative Capabilities. *Academy of Management Journal*, 48(3), 450-463.
- Sturman, M. C., Walsh, K., & Chermie, R. A. (2008). The Value of Human Capital Specificity Versus Transferability. *Journal of Management*, 34(2), 290-316.
- Waltman, L., & Van Eck, N. J. (2013). A Smart Local Moving Algorithm for Large-Scale Modularity-Based Community Detection. *The European physical journal B*, 86, 1-14.
- Wang, H. C., He, J., & Mahoney, J. T. (2009). Firm-Specific Knowledge Resources and Competitive Advantage: The Roles of Economic-and Relationship-based Employee Governance Mechanisms. *Strategic Management Journal*, 30(12), 1265-1285.
- Wood, G., & Peel, D. (2015). Association of Business Schools Academic Journal Guide 2015.
- Wright, P. M., Coff, R., & Moliterno, T. P. (2014). Strategic Human Capital: Crossing the Great Divide. *Journal of Management*, 40(2), 353-370.
- Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Theoretical Perspectives for Strategic Human Resource

- Management. *Journal of Management*, 18(2), 295-320.
- Wright, P. M., Dunford, B. B., & Snell, S. A. (2001). Human Resources and the Resource Based View of the Firm. *Journal of Management*, 27(6), 701-721.
- Wright, P. M., & McMahan, G. C. (2011). Exploring Human Capital: Putting ‘Human’ back into Strategic Human Resource Management. *Human Resource Management Journal*, 21(2), 93-104.
- Wright, P. M., & Ulrich, M. D. (2017). A Road Well Traveled: The Past, Present, and Future Journey of Strategic Human Resource Management. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 4, 45-65.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18 (3), 429–472.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ İÇİN GELİŞTİRİLEN KARIYER PLANLAMAYA
YÖNELİK ÇEVİRİMİÇİ MÜDAHALE PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN
İNCELENMESİ

*Investigation of the Effectiveness of the Online Intervention Program for Career Planning
Developed for University Students*

Muhammet TORTUMLU¹ ve Kıvanç UZUN²

¹Öğr. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tefenni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Burdur, mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7245-1017

²Öğr. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Kariyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Burdur, kuzun@mehmetakif.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6816-1789

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
09.03.2023

Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1262883

Anahtar Kelimeler

Kariyer, Kariyer Planlama,
Çevrimiçi Müdahale
Programı, Üniversite
Öğrencileri

Keywords

Career, Career Planning,
Online Intervention
Program, University
Students

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, araştırmacılar tarafından hazırlanan kariyer planlamaya ve geliştirmeye yönelik çevrimiçi müdahale programının, üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerileri üzerinde etkili olup olmadığını incelemektir. Araştırma, deney ve kontrol gruplu, ön-test, son-test ve izleme ölçümlü, deneme koşullarından ise karışık desenin kullanıldığı yarı deneysel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim ve öğretim döneminde bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 20'si deney ve 20'si de kontrol grubunda yer alan toplamda 40 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Deney grubunun yaş ortalaması 20.47, kontrol grubunun yaş ortalaması ise 20.34'tür. Araştırmada veri toplama araçları olarak demografik bilgi formu ve Kariyer Planlama Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 147 üniversite öğrencisine yapılan ön-test uygulamasında, grup ortalamasının altında puan alan kırk öğrenci, deneklerin eşleştirilmesi (ön-test puanları ve cinsiyetlerine göre) yöntemiyle deney ve kontrol gruplarına atanmıştır. Deney grubunda yer alan öğrencilere on hafta boyunca, kariyer planlama becerilerini artırmaya yönelik müdahale programı çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Kontrol grubunda yer alan öğrencilere ise herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Araştırmanın sonucuna göre kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan üniversite öğrencilerinin kariyer planlama puanları, kontrol grubuna göre pozitif yönde anlamlı bir farklılık göstermiştir. Deney grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama puanları üzerindeki bu farklılık, yapılan izleme ölçümünde de kalıcılığını korumuştur.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine whether the online intervention program for career planning and development prepared by the researchers is effective on the career planning skills of university students. The research is a quasi-experimental study with experimental and control groups, with pre-test, post-test and follow-up measurements, and in the experimental conditions, mixed design was used. The study group of the research consists of 40 university students, 20 of whom are in the experimental group and 20 of them in the control group, studying at a state university in the 2022-2023 academic year. Demographic information form and Career Planning Scale were used as data collection tools in the study. The intervention program to increase career planning skills was applied online to the students in the experimental group for ten weeks. The students in the control group did not receive any intervention. According to the results of the study, the career planning scores of university students who participated in the online intervention program for career planning showed a positive significant difference compared to the control group. This difference in the career planning scores of the university students in the experimental group was also maintained in the follow-up measurement.

Atıf/Citation: Tortumlu, M. ve Uzun, K. (2023). Üniversite Öğrencileri için Geliştirilen Kariyer Planlamaya Yönelik Çevrimiçi Müdahale Programının Etkililiğinin İncelenmesi, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1281-1298

Sorumlu yazar/Corresponding author: Kıvanç UZUN, kuzun@mehmetakif.edu.tr

1. Giriş

Birçok insan için iş, ihtiyaçların karşılanması adına yaşanan ömrün büyük bir kısmını kapsayan çeşitli zaman dilimlerinde gösterilen çabalar olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla işin, insan yaşamında büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bireyin gelecek yaşamında hangi mesleği seçeceği ve ileride yapacağı işe karar vermesi, aynı zamanda ilişkiye gireceği diğer insanları, çevresel şartları ve karşılaşılabilecek iş koşullarını da içerisinde barındıran çok sonuçlu bir eylemdir. Zira her meslek kendi içinde farklı tür dinamikler barındırmaktadır. Bireylerin, çocukluk ve gençlik yıllarında seçecekleri mesleğe karar vermeleri de bu dinamikler göz önüne alınarak yapıldığında daha isabetli olabilir. Kişinin özelliklerine göre seçeceği mesleğe karar vermesi, kendini buna hazırlama süreci ve mesleği icra ederken geliştirmesi, kariyer planlama ve geliştirme süreçleri ile ilgilidir. Dolayısıyla kariyer planlama ve geliştirme, sürekli bir öz-değerlendirme ve hedef belirleme sürecidir (Kleinknecht ve Hefferin, 1982). Bu sürecin mümkün en erken yaşta çocukluk veya gençlik yıllarında başlaması arzulanır (Çakır ve Uzun, 2021; Magnuson ve Starr, 2000). Genç yetişkinler, ortaöğretim sonrası planlar, kariyer seçimleri ve istihdamı güvence altına almak gibi kariyerle ilgili birçok önemli kararlar karşı karşıyadır. Bu durum, kafa karışıklığına ve sıkıntıya neden olarak potansiyel açıdan ruh sağlığı sorunlarına yol açabilir (Rottinghaus vd., 2009). Diğer yandan bu bireyler, güçlü kariyer karar verme becerilerine sahip olduklarında, daha az zihinsel sağlık endişesi yaşamakta ve daha çok yaşam doyumu ve güç duygusuna sahip olmaktadır (Walker ve Peterson, 2012). Özellikle üniversite öğrencilerinin iş yaşamlarına başlamadan önce kariyer geliştirme süreçlerinin farkında olmaları büyük önem taşımaktadır. Kariyer planlama ve geliştirme tek seferlik bir uygulama değil, zamanla öğrencilerin beceri ve deneyim repertuarının bir parçası haline gelen ve öğrencilerin kendi alanları ile ilgili olarak gelişmelerini ve belirledikleri hedeflere ulaşmalarını sağlayan bir süreçtir. Zira alanyazında da öğrencilere akademik kariyerleri boyunca öğrenme deneyimlerini geliştirecek, kariyer sürecine dayanaklı tutumlar ve yeterlilikler geliştirmeleri önerilmektedir (Waddell ve Bauer, 2005). Dolayısıyla yüksek öğretim kurumlarının, üniversite öğrencilerine mesleki uzmanlık kazandıran akademik eğitimin yanında kariyer planlamaya ve geliştirmeye yönelik eğitimler vermesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Bugün Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi’nin (CBİKO) teşvikleri ile her üniversitede kariyer farkındalığı oluşturmak için kariyer planlama ve geliştirme dersi, kariyer merkezleri koordinatörlüğünde öğrencilere sunulmaktadır (CBİKO, 2023). Bu ders, bölüm fark etmeksizin üniversite öğrenimi sürecindeki her öğrenciye açılmaktadır. Burada amaç, üniversite öğrencilerinin, öğrenim süreçlerini en iyi şekilde kullanarak kişilik, yetenek ve niteliklerine uygun alanlarda iş ve meslek seçimi yapmalarına yardımcı olmaktır. Ders kapsamında öğrencinin kişilik yapısını keşfetmesi, yeteneklerinin, ilgi ve yönelimlerinin farkında olması, kendi zekâ türünün bilincine varması ve kendine uygun hedef belirlemesi beklenmektedir. Elbette tüm bu beklentiler ders sürecinde çeşitli uygulamalar gerektirmektedir. Bilimsel olarak kanıtlanmış kişilik testleri, mesleki ilgi envanterleri ve bireysel SWOT analizi gibi uygulamaların yapılması bu süreci zenginleştirebilir. Bu ders, birçok üniversitede ortak ders olarak açılmakta ve çevrimiçi eğitim yöntemi ile hayata geçirilmektedir. Buradan hareketle bu dersin anlatımında ve uygulamalarında, etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmış bir çevrimiçi müdahale programına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Zira bir programın varlığı, anlatıcıların ve uygulayıcıların alet çantalarını güçlendirecek önemli bir araç olacaktır. Nitekim bu araştırmanın amacı alanyazındaki bu boşluğu doldurarak, üniversite öğrencileri için bireysel kariyer planlama ve geliştirmeye yönelik çevrimiçi bir müdahale programı oluşturmak ve araştırmacılar tarafından hazırlanan bu programın, üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerileri üzerinde etkili olup olmadığını test etmektir. Bu amaca yönelik beş adet hipotez oluşturulmuştur:

H₁: Deney ve kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama son-test puanları karşılaştırıldığında deney grubu lehine anlamlı bir artış olacaktır.

H₂: Deney grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama ön-test ve son-test puanları karşılaştırıldığında son-test puanlarında anlamlı bir artış olacaktır.

H₃: Kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama ön-test ve son-test puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olmayacaktır.

H₄: Deney grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama son-test ve izleme testi puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olmayacaktır.

H₅: Kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama son-test ve izleme testi puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olmayacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kariyer Planlama ve Geliştirme

Kariyer planlama ve geliştirme bir bireyin kendi öğrenimi ve performansı ve/veya başarısı üzerine düşünmesi; kişisel, eğitimsel ve kariyer gelişimi için plan yapması için üstlendiği yapılandırılmış ve desteklenen bir süreçtir. Kariyer planlama ve geliştirmenin birincil amacı, bireylerin neyi ve nasıl öğrendiklerini anlama ve kendi öğrenmelerini gözden geçirme, planlama ve sorumluluk alma kapasitelerini geliştirmek ve öğrencilere yardımcı olmaktır (Monks vd., 2006). Nitekim kariyer planlama ve geliştirme sürecini kapsayabilecek yaklaşımların eylem planlama, profil oluşturma, başarı kayıtları ve derinlemesine düşünme gibi unsurları içerdiğini öne sürülmektedir (Jackson, 2001). Dolayısıyla bireysel kariyer planlamanın geniş çaplı bir süreci kapsadığı söylenebilir. Bireysel kariyer planlama, bireysel becerilerin, ilgilerin ve motivasyonun değerlendirilmesine, örgütsel fırsatların analizine, kariyer için hedefler belirlemeye ve bu hedeflere ulaşmak için bir strateji geliştirmeye dayanmaktadır. Bireysel kariyer planlamanın, kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan hazırlama olmak üzere 4 aşamadan oluştuğu ileri sürülmüştür (Çetin vd., 2015).

2.1.1. Kendini Değerlendirme

Kendini değerlendirme, bireyin değerleri, zekâ ve kişilik özellikleri, ilgi ve yönelimleri, yetenek ve becerilerine yönelik bilgiler toplaması, kendisini keşfetmesi ve bunun sürekliliğini sağlamasıdır. Genç bireyler, potansiyel bilgi kaynakları hakkında bilgi sahibi olmayabilir, kendisi ile ilgili bilginin mevcut olmadığını fark edebilir veya bilinçli bir kariyer kararı vermek için gereken bilgi hacmi veya çeşitliliği karşısında çaresiz kalabilir. Diğer yandan genç bireyler mesleki uzmanlık eğitimlerini alacakları üniversite bölümlerini seçme süreçlerinde de çoğunlukla ebeveynlerinin etkisinde kalabilmektedirler (Papini vd., 1990; Saltiel, 1985; Vurucu, 2010). Bu gibi durumlarda öğrencilerin kendilerini keşfetmeleri için şu başlıklara odaklanılabilir;

Kişilik Tipleri: Kişilik, bir insanı diğer insanlardan ayıran özelliklerin tümüdür. Dolayısıyla ölçümü ve değerlendirmesinin güç olduğu söylenebilir. Ancak McCrae ve Costa (2008), farklı psikometrik test kullanıcıları arasında ortak bir dil olarak beş faktörlü bir kişilik modeli önermişler ve model zamanla birçok araştırmada uygulanarak test edilmiştir. Beş faktörlü bu model, normal kişiliğin psikometrik testlerinin altında yatan ana kavramsal boyutları açıklamaya çalışmıştır. Beş faktör kişilik modeli uyumluluk, dışadönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk ve duygusal denge olmak üzere 5 boyuttan oluşmaktadır. Bugüne kadar akademik olarak üniversite öğrencileri üzerinde uygulanmış, güvenilirlik ve geçerliği test edilmiş beş faktör kişilik envanterleri, genç yetişkinlerin kişilik özelliklerini tespit edebilmek ve öz-değerlendirme yapabilmeleri için önemli araçlardır.

Mesleki İlgiler: Mesleki ilgilere yönelik kişilik özelliklerini anlamaya dair en iyi bilinen yaklaşımlardan biri, Holland (1959) tarafından önerilen kariyer tipolojisi ve çevresel modellerdir. Bu yaklaşım, 20. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bireylerin mesleki niteliklerine ilişkin ihtiyaçları karşılamak için geliştirilmiştir. Kariyer ilgileri, kişinin kariyer seçimini yönlendiren kişisel özelliklerinin bir sentezini temsil eden, profesyonel alandaki bireylerin yaşam hedeflerinin, değerlerinin, kimliklerinin, yeterliliklerinin ve yeteneklerinin ifadesidir. Gerçekçi, araştırmacı, sanatsal, sosyal, girişimci ve geleneksel olmak üzere altı temel ilgi türü bu özellikleri temsil etmektedir (Holland, 1996). Mesleki ilgilerin tespiti için Holland'ın teorisinden ortaya çıkarılan bu envanterlerin uygulanışı, bireylerin ilgi ve yönelimlerine dair farkındalıklarını artırabilir.

Zekâ Türleri: Howard Gardner (1983) akıl, zekâ, mantık ve bilginin eşanlı olmadığını savunarak, okul müfredatına hızla dahil edilen çoklu zekâ kuramı olarak adlandırılan yeni bir zekâ paradigması önermiştir. Gardner, çoklu zekâ kuramında zekâ kavramını, matematik ve dilsel yeteneğe ek olarak müzik, uzamsal ilişkiler ve kişiler arası bilgi gibi alanları da içerecek şekilde genişletmiştir. Gardner zekâyı, problem çözme veya bir veya daha fazla kültürel ortamda değer verilen ürünler oluşturma kapasitesi olarak tanımlamıştır (Gardner ve Hatch, 1989). Ayrıca biyolojik ve kültürel araştırmaları kullanarak, yedi zekâdan oluşan bir liste formüle etmiştir. Zekâyı ilişkin bu yeni bakış açısı, genellikle sözel ve hesaplamalı olmak üzere yalnızca iki farklı zekâ türü olduğunu kabul eden geleneksel görüşten büyük ölçüde farklıdır. Zekâ türleri üzerine yapmış olduğu çalışmaları genişleten Gardner, mantıksal-matematiksel zekâ, dil zekâsı, uzamsal zekâ, müzikal zekâ, bedensel-kinestetik zekâ, kişiler arası zekâ, kişisel zekâ ve doğacı zekâ olmak üzere sekiz zekâ türü olduğunu ileri sürmüştür. Bireylerin bu zekâ türlerinden hangisinin kendisinde baskın olduğunu tespit etmesi, kendisini keşfetmesinde ve dolayısıyla meslek seçiminde önemli bir dayanak olabilir.

2.1.2. Fırsatları Tanıma

Etkin bir kariyer planlama ve geliştirme süreci için bireylerin kendilerini keşfettikten sonra güçlü ve zayıf yönlerinin, fırsatlarının ve dezavantajlarının farkında olması beklenir. Bireysel ve kurumsal olarak mevcut durumda iç faktörlerden zayıf (weaknesses) ve güçlü (strengths) yönlerin; dış faktörler olarak ise fırsatlar (opportunities) ve tehditlerin (threats) tespiti için SWOT analizi kullanılmaktadır. SWOT analizi mevcut duruma kapsamlı bir bakış açısı sunan bir yöntemdir (Chambers, 2005). Bireylerin hangi alanlarda iyi olduğunu, bireyi diğerlerinden ayıran, farklı kılan güçlü özelliklerinin sıralanması *güçlü yönler* kısmında; bireyin kendine güven duymadığı, kendini zayıf gördüğü özelliklerinin sıralanması *zayıf yönler* kısmında; yaşamını sürdürdüğü ülkenin, eğitim gördüğü alanın, bilgi ve birikimlerinin sıralanması *fırsatlar* bölümünde; karşısına çıkabilecek muhtemel tehditlerin not edilmesi ise *tehditler* kısmında ele alınmaktadır. Bu analize ilişkin formülasyon, Şekil-1’de sunulmuştur.

S Strengths (Güçlü Yönler)	W Weaknesses (Zayıf yönler)
O Opportunities (Fırsatlar)	T Threats (Tehditler)

Şekil 1. SWOT analizi

2.1.3. Hedef Belirleme

Hedef belirlenme, bireyin kariyer stratejisinin planlanmasının temelini oluşturmaktadır. Kariyer hedefi, kişinin zevk duyduğu ve tatmin edici bulduğu, uygun ödülleri sunan ve istenen yaşam tarzına ulaşmasını sağlayan görevleri dikkate alan bir gelecek haritasıdır (Greenhaus vd., 1995). Kişi başarı duygusuna, çok yönlü düşünerek ve kapsamlı bir şekilde belirlemiş olduğu hedeflerle ulaşabilir. Alelade belirlenmiş ve içeriği doldurulmamış hedefler, bireyin hedefe ulaşma konusundaki motivasyonunu düşürebilir. Dolayısıyla kariyer planlama sürecinde hedef belirleme tekniklerini kullanmak, kişiye bu süreçte avantaj sağlayabilir. Bu tekniklerden biri de SMART (akılcı) hedef uygulamasıdır.

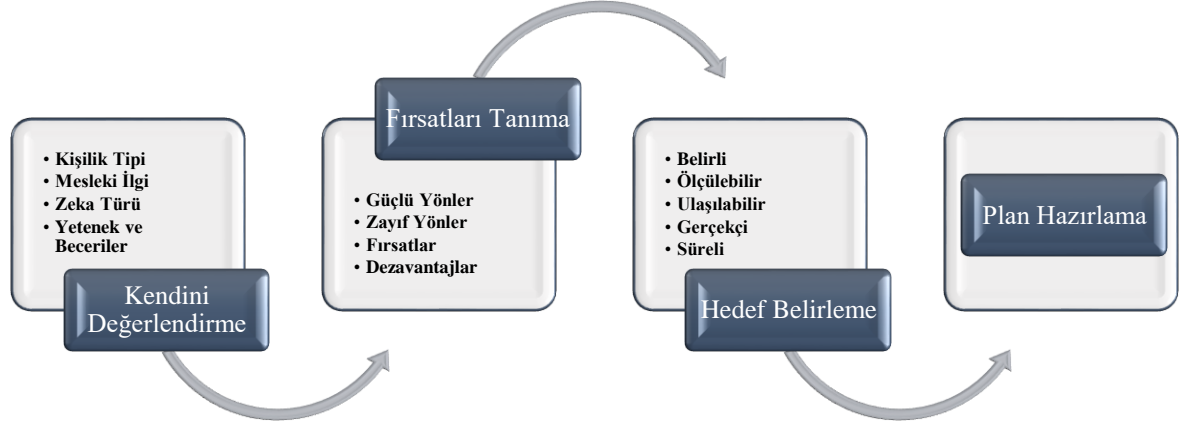
Doran (1981) tarafından şirket memurları, yöneticiler ve amirler için etkili hedefler yazma arayışı sırasında ortaya atılan SMART, en yaygın olarak belirli, ölçülebilir, ulaşılabilir, ilgili ve zamana bağlı olarak temsil edilen anımsatıcı bir teknik olarak açıklanabilir (Rubin, 2002). Doran’ın (1981) SMART hedefleri, şu beş nitelendirmeden oluşur: *Belirli* (Specific), iyileştirme için belirli bir alanı hedeflemek. *Ölçülebilir* (Measurable), miktarını belirlemek veya en azından bir ilerleme göstergesi sunmak. *Ulaşılabilir* (Attainable), genellikle hedefin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğine dair inanç. *Gerçekçi* (Realistic), mevcut kaynaklar göz önüne alındığında gerçekçi olarak hangi sonuçların elde edilebileceğinin belirtilmesi. *Sürelî* (Time Based) ise sonuçların ne zaman elde edilebileceğini belirtmektir (Rubin, 2002). SMART hedefler, net bir hedefin ortaya çıkması açısından oldukça motive edicidir (Pinder, 2008). Bireylerin SMART hedef tekniğini kullanması, zamanı etkili bir şekilde yönetmelerini sağlayabilir. Zira zamanını etkili bir şekilde yönetemeyen veya tamamlamaları beklenen görevler konusunda belirsizlik yaşayanların devamında stres ve gerginliklerinin arttığı bilinmektedir (Cohen, 1980; Fried ve Slowik, 2004; Quick, 1979). SMART hedefler grafiği Şekil-2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. SMART hedefler

2.1.4. Plan Hazırlama

Bireyin kişilik yapısına, mesleki ilgisine, zekâ türüne, yeteneklerine ve geliştirilebilir becerilerine yönelik bilgilerine göre hedeflerini belirlediğinde karşısına çıkacak son aşama ise bir kariyer planı oluşturmaktır. Plan hazırlama, bireyin kendi ile ilgili topladığı tüm verileri işleyerek hedefine ulaşmak adına çizdiği haritadır. Ayrıca plan hazırlama aşaması, verilen kariyer kararında aksiyona geçmeyi de ifade etmektedir. Tüm bu süreç grafiksel olarak Şekil-3'te gösterildiği gibi modellenilebilir.

Şekil 3. Kariyer planlama süreci

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kariyer gelişim süreçlerini desteklemeye yönelik hazırlanan kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programının, üniversite öğrencilerinin kariyerlerini planlama becerileri üzerinde etkili olup olmadığının incelenmesine yönelik deneysel yöntem uygulanmıştır. Deneysel araştırma basitçe, araştırmacılarca yaratılan bir farklılığın bağımlı değişkenin üzerindeki etkisini test etmeyi amaçlayan çalışmalar olarak tanımlanabilir. Deneysel tasarımların ana amacı, değişkenlerin arasındaki neden-sonuç ilişkisinin sınanmasıdır. Bunu başarmak için araştırmacı, bağımsız değişkeni içerisinde barındıran işlem gruplarına eşleştirme yöntemiyle veya seçkisiz olarak atamalar yapmalı, dışsal değişkenleri kontrol altına almalı ve bağımsız değişkeni manipüle etmelidir (Büyüköztürk vd., 2016). Bu çalışmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan çevrimiçi kariyer planlama müdahale programının, üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerileri üzerindeki etkisinin sınanmasını amaçlayan, deney ve kontrol gruplarının bulunduğu ön-test, son-test ve izleme testi ölçümleri yapılan, deneysel koşullardan ise karışık modelin işe koşulduğu, yarı deneysel bir yöntem tercih edilmiştir. Bu araştırma kapsamında kullanılan yarı deneysel desene ilişkin takip edilen süreç Tablo-1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ön-test, son-test ve izleme testi ölçümlü eşleştirilmiş kontrol grublu desene ilişkin takip edilen süreç

	Grup	Ön-test	İşlem	Son-test	İzleme testi
Deneklerin ön-test puanlarına göre eşleştirilmesi (n=147)	D (10 kadın, 10 erkek toplam 20 kişi)	O ₁	X	O ₁	21 GÜN
	K (10 kadın, 10 erkek toplam 20 kişi)	O ₁	Herhangi bir işlem uygulanmamıştır	O ₁	

D: Deney grubu, K: Kontrol grubu, O₁: Kariyer planlama ölçeği, X: Kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programı

Tablo-1’de gösterildiği gibi bu çalışmada denek seçimi için eşleştirme (denekleri eşleştirme) yönteminden yararlanılmıştır. Eşleştirme yöntemi, denek gruplarının birbirleriyle benzer olma ihtimalini güçlendirmek niyetiyle kullanılır. Bunu başarmak için öncelikle kuramlar, uzman görüşleri, araştırmacı deneyimleri ve konu ile ilgili daha önceden yapılmış olan araştırma sonuçları dikkate alınarak belirlenen bazı değişkenler üzerinden denek çiftleri meydana getirilir. Bu çalışma kapsamında uygulandığı gibi denek çiftleri oluşturulurken, bağımlı değişkene ilişkin ön-test puanlarından da yararlanılabilir. Daha sonra bu çiftlerde yer alan deneklerden biri deney ve diğeri ise kontrol grubuna rastgele atanır. Böylece son-test yapıldıktan sonra meydana gelen bağımlı değişkene ilişkin puan farklılığının ise yalnızca deneysel işlem kaynaklı olduğu ileri sürülebilir (Büyüköztürk vd., 2016).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında kullanılan çalışma grubu, 2022-2023 eğitim ve öğretim yılı içerisinde bir devlet üniversitesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinden oluşturulmuştur. Öncelikle deney ve kontrol gruplarına hangi katılımcıların seçileceğinin belirlenmesi için araştırmaya katılma konusunda gönüllü olan lisans öğrencilerine ($n=147$) Kariyer Planlama Ölçeği uygulanmıştır. Sonrasında deney ve kontrol gruplarında yer alacak katılımcıların, benzer kariyer planlama beceri düzeyine sahip olmaları amacıyla; ölçeklerden aldıkları puanlara göre sıralama işlemi yapılmış ve grup ortalamasına göre kariyer planlama becerisi düzeyi düşük olan 40 üniversite öğrencisi belirlenmiştir. Ardından bu öğrencilerden, aynı cinsiyeti taşıyan ve kariyer planlama becerisi puan ortalamaları birbirine çok yakın olan iki tanesi birbiriyle eşleştirilerek 20 tane çift oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan her bir çift içerisinde yer alan öğrencilerden biri deney grubuna diğeri ise kontrol grubuna rastgele yerleştirilerek, deneklerin eşleştirilmesi yöntemi ile deney ve kontrol gruplarına ayrılmışlardır. Deneklerin eşleştirilmesi yöntemi, dış değişkenler (ön-test puanı, cinsiyet vb.) dikkate alınarak, özellikleri birbirine benzer olan deneklerin eşlenmesi ve iki farklı gruba atanmasıdır. Böylece gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkların yalnızca deneysel işlem sürecinden kaynaklandığı söylenebilir (Büyüköztürk vd., 2016). Tüm bu işlemler sonucunda oluşturulan deney ve kontrol gruplarında 10’ar kadın ve 10’ar erkek katılımcı bulunmakla birlikte deney grubunun yaş ortalaması 20.47, kontrol grubunun yaş ortalaması ise 20.34’dir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında verilerin toplanabilmesi için üniversite öğrencilerine yönelik kişisel bilgilerin yer aldığı demografik bilgi formu ve Kariyer Planlama Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılması planlanan bütün veri toplama araçları için kullanım izinleri, fikri mülkiyet hakkı sahiplerinden e-posta yoluyla alınmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Çalışma grubu içerisinde bulunan üniversite öğrencilerinin, kişisel bilgilerinin elde edilebilmesi için araştırmacılar tarafından cinsiyetin ve yaşın sorulduğu bir demografik bilgi formu oluşturulmuştur.

3.3.2. Kariyer Planlama Ölçeği (KPÖ)

KPÖ, Gould (1979) tarafından geliştirilmiş olup, Seçer (2013) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Toplam 20 maddeden meydana gelen ölçek, 5’li Likert tipindedir. Ölçekte bulunan maddelerin puanlama skalası “[1] Kesinlikle katılmıyorum” ile “[5] Kesinlikle katılıyorum” arasındadır. KPÖ, “Kendini Değerlendirme” (1., 5., 10., 13. ve 16. maddeler), “Fırsatları Tanıma” (2., 6., 12., 15. ve 17. maddeler), “Hedefleri Belirleme” (3., 8., 9., 14. ve 20. maddeler) ve “Plan Oluşturma” (4., 7., 11., 18. ve 19. maddeler) şeklinde dört farklı alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekten toplam bir bireysel kariyer planlama becerisi puanı da alınabilmektedir. Ölçekte ters puanlanan herhangi bir madde yer almamaktadır. Ölçeğin toplamından alınması muhtemel puanlar 20 ile 100 aralığında değişim göstermektedir. Ölçekten alınan puanın artması, bireyin kariyer planlama beceri düzeyinin de yükseldiğini ortaya koymaktadır. KPÖ için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları şu şekildedir; ölçeğin bütünü için .94, kendini değerlendirme alt boyutu için .91, fırsatları tanıma alt boyutu için .89, hedefleri belirleme alt boyutu için .85 ve plan oluşturma alt boyutu için .92 (Sunman ve Oruç, 2022).

Bu çalışmanın içerisinde KPÖ'nün kullanılması için ilk olarak geçerlik ve güvenilirlik incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğe ilişkin yapı geçerliğinin kontrolünün sağlanması adına doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmış olup, KPÖ'ye ait model-veri uyumluluğunun kabul edilebilir referans değerleri arasında yer aldığı tespit edilmiştir ($\chi^2[n=147]=428.988$, $df=136$, $p=.000$, $\chi^2/df=2.632$, $RMSEA=.076$, $SRMR=.062$, $CFI=.885$). KPÖ'nün güvenilirlik değerlerini ortaya koymak için ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı analizi yapılmıştır. Ölçeğin geneline ait iç tutarlılık katsayısı .87, kendini değerlendirme alt boyutu için .65, fırsatları tanıma alt boyutu için .63, hedefleri belirleme alt boyutu için .78 ve plan oluşturma alt boyutu için .80 olarak tespit edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda KPÖ'ye yönelik ulaşılan değerlerin, alanyazında belirtilen geçerlik (Kline, 2015) ve güvenilirlik (Büyüköztürk, 2014) referans aralığına uygun olduğu ve bu çalışma kapsamında kullanılabileceği söylenebilir.

3.4. Kariyer Planlamaya Yönelik Çevrimiçi Müdahale Programının Oluşturulması

Kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programı oluşturulurken, üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerilerinin desteklenmesine ağırlık verilmiştir. İlk olarak kariyer planlaması üzerine alanyazın taranmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında bireylerin kariyer planlama becerilerini artırmayı amaçlayan çalışmalar incelenmiştir. Sonrasında 10 oturumdan oluşan taslak program, ilgili alanyazın ışığında hazırlanmıştır. Oluşturulan bu taslak program, rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü öğretim üyesi olan iki akademisyene gönderilerek düzeltme önerileri alınmıştır. Düzeltme önerileri doğrultusunda kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına son hali verilmiştir. Toplamda 10 oturumdan oluşturulan programın içeriğine ilişkin bilgilerin özeti Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Bireysel kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programı

Oturum Sayısı	Oturumun İçeriği
	<i>Tanışma ve Grup Sürecinin Yapılandırılması:</i>
1.	Katılımcıların birbiriyle tanışması ve kaynaşması sağlanmıştır. Gruba müdahale programı, süreci ve işleyişine ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Program süresince grupta uyulması gereken kurallar belirlenmiştir. Grup sözleşmesi imzalanmıştır. Katılımcılar, müdahale programından beklentilerini ve bireysel hedeflerini belirlemişlerdir.
	<i>Neden Kariyer Planlama ve Geliştirme:</i>
2.	Bu oturumda bir bireyin neden kariyer planlama ve geliştirme sürecine dahil olması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Eğitimin genel hatları ile amaçları aktarılmış, önemi üzerine durulmuş ve katılımcılara yapacağı katkılar açıklanmaya çalışılmıştır.
	<i>Kariyer Gelişimi ile İlgili Temel Kavramlar:</i>
3.	Kariyer, iş, meslek, kariyer yönetimi, kariyer planlama, kariyer geliştirme kavramları tanımlanmış. Bu kavramların bir birey için neyi ifade ettiği açıklanmıştır.
	<i>Kişilik Kavramı ve Kişilik Kuramları, Zekâ Kavramı, Türleri ve Zekâ Kuramları:</i>
4.	Kişilik ve Zekanın kariyer geliştirme süreçlerindeki yeri ve önemi tartışılmıştır. Katılımcılara Beş Faktör Kişilik Kuramı ve Çoklu Zekâ Kuramı detaylıca anlatılmıştır.
	<i>Uygulama: Kendini Değerlendirme</i>
	Katılımcılardan bu kuramlardan hareketle kendi görüş ve düşüncelerine göre hangi tip kişilik özelliklerinin ağır bastığı sorulmuş ve bunların not edilmesi istenmiştir. Sonrasında ise katılımcılardan Beş Faktör Kişilik Envanterinin doldurulması istenmiş ve çıkan sonucun almış oldukları notlarla karşılaştırılması sağlanmıştır.
	<i>Mesleki İlgiler ve İş Değerleri, Kariyer Geliştirme Süreçlerindeki Yeri ve Önemi:</i>
5.	Müdahale programının bu oturumunda mesleki ilgi ve iş değerlerinin kariyer geliştirme sürecindeki önemi açıklanmıştır.
	<i>Uygulama: Kendini Değerlendirme</i>
	Öğrencilere Holland'ın Mesleki İlgi Envanteri uygulanarak, mesleki yönelimlerini tespit etmeleri sağlanmıştır.
	<i>Bilgi, Beceri, Yetenek, Yetkinlik Kavramları Kariyer Geliştirme Süreçlerindeki Yeri ve Önemi:</i>
	Öğrencilerin bilgilerine, becerilerine, yeteneklerine ve yetkinliklerine ilişkin farkındalıklarının önemi vurgulanmış; seçilen mesleğe yönelik geliştirilmesi gereken temel, sosyal, sistem, kaynak ve kompleks beceriler açıklanmıştır.
6.	<i>Uygulama: Fırsatları Tanı</i>
	Öğrencilere boş birer kağıt almaları ve bu kağıtların bir kısmına kendi değerlendirmelerini dikkate alarak seçmiş oldukları bölümlere göre yapmak istedikleri mesleklerde aranan yetenek ve becerilerin listesini yapmaları istenmiş; sayfanın diğer kısmına ise kendi yetenek ve becerilerinin not edilmesi söylenerek karşılaştırma yapmaları sağlanmıştır. Sonrasında ise bireysel SWOT analizi yapmaları istenmiştir.

-
- Öğrencilere hedef belirleme yöntemi olarak SMART Hedef Tekniği Uygulanmıştır:*
7. *Uygulama: Hedefini Belirle*
Öğrencilere SMART hedef tekniği uygulanmıştır. Uygulama sonrasında katılımcıların kendilerini değerlendirmeleri ve hedefler oluşturmaları sağlanmıştır.
Üniversitede Kariyer Geliştirme Süreci Nasıl Yürütülür?
 8. Bir üniversite öğrencisinin eğitim hayatı boyunca kariyer geliştirme sürecinin nasıl yürütüleceği, akademik gelişimin yanında ince ve teknik beceriler kazandıracak öğrenci kulüpleri, iş stajları, öğrenci değişim programları, sanatsal faaliyetler ve sivil toplum faaliyetlerine katılımın önemi aktarılmıştır.
Etkili Öz-Geçmiş Dosyası Hazırlama
Uygulama: Öz-Gelecek Dosyası Hazırlama
 9. Katılımcılardan hedefledikleri mesleki kariyerlerinin 10. yılında olduklarını düşünerek, öz-geçmiş formatında bir öz-gelecek dosyası hazırlamaları istenmiştir. Sonrasında ise yapılan hatalardan yola çıkarak etkili bir öz-geçmiş dosyasının nasıl hazırlanması gerektiği açıklanmıştır.
Değerlendirme ve Sonlandırma
 10. Kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan üniversite öğrencilerinin, uygulama hakkındaki yaşantılarını ve düşüncelerini ifade etmeleri, grup sürecinden neler kazandıklarını paylaşmaları sağlanmıştır.
-

3.5. Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama sürecine başlanabilmesi için öncelikle araştırmacılar tarafından çalışmanın etik olarak uygunluğu açısından onay alınmıştır. Sonrasında ise kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılmaya gönüllü olan 147 üniversite öğrencisine Kariyer Planlama Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmacılar, üniversite öğrencilerinin ($n=147$) ön-test puanlarını dikkate alarak yaptıkları deneklerin eşleştirilmesi yöntemi ile deney ($n=20$) ve kontrol ($n=20$) gruplarını oluşturmuşlardır. Deney ve kontrol gruplarına atanan üniversite öğrencilerinden bilgilendirilmiş onam formları imzalı olarak alınmıştır. Deney grubuyla yapılan uygulamalar Zoom programı yardımıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubu için ise süreç boyunca herhangi bir işlem uygulanmamıştır. Deney grubuyla yapılan ilk çevrimiçi buluşmada katılımcılara, müdahale programına ilişkin amaçlar ve içerik hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırmacılarca yürütülen müdahale programı, haftada bir gün olmak üzere 60 dakika süren oturumlar şeklinde 10 oturumda uygulanmıştır. 10 haftalık müdahale programının uygulanmasından sonra deney ve kontrol gruplarına aynı zaman diliminde son-test uygulaması yapılmıştır. Son-test uygulaması yapıldıktan 21 gün sonra ise hem deney hem de kontrol grubuna izleme testi yapılmış ve veri toplama süreci tamamlanmıştır.

3.6. Verilerin Analizi

Araştırmanın deney ve kontrol gruplarında bulunan üniversite öğrencilerinin, Kariyer Planlama Ölçeğinden almış oldukları ön-test, son-test ve izleme testine ilişkin puanlar; araştırma kapsamında yanıtları aranan soruları cevaplayabilecek şekilde bilgisayar sistemine aktarılmıştır. Bilgisayar sistemine aktarılan veriler üzerinde yapılması planlanan analizler için gerekli olan parametrik özelliklerin bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir. Bu nedenle, veri setinde yer alan değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğine dair basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Normallik varsayımının sağlanması için değişkenlerin her birinin basıklık ve çarpıklık katsayısının referans değerler olarak kabul edilen -1.00 ila +1.00 aralığında yer alması beklenmektedir (Çokluk vd., 2014). Ancak Büyüköztürk (2014) deneysel çalışmalarda normallik varsayımının aranmasının gerçekçi olmadığını, küçük gruplarla yapılan bu tarz çalışmalarda verilerin normal dağılmasının çok zor olduğunu ileri sürmüştür. Büyüköztürk'ün görüşüne paralel olarak, bu araştırmanın deneysel kısmı için toplanan verilerin de normal dağılım göstermediği anlaşılmıştır. Ayrıca yapılan Kolmogorov-Smirnov Normallik Testinde de verilerin normal dağılmadığı bir kez daha ortaya konmuştur. Bu bağlamda deneysel yöntem kullanılarak ulaşılan verilerin analizinde non-parametrik istatistik tekniklerinin kullanılacağı kararlaştırılmıştır. İlk olarak deneklerin eşleştirilmesi yöntemiyle deney ve kontrol gruplarına atanan üniversite öğrencilerinin, kariyer planlama becerisi ön-test puanlarındaki farkın anlamlı olup olmadığının belirlenmesi için non-parametrik Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizde deney ve kontrol gruplarında yer alan üniversite öğrencilerinin, kariyer planlama becerisi ön-test puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı anlaşılmıştır. Böylece deney ve kontrol gruplarına atanan üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerisi puanlarının sürecin başında denk olduğu; süreç sonunda yapılan ölçümde, gruplar arasında tespit edilen farkların sadece deneysel işlemde kaynaklandığı söylenebilir. Daha sonra deney ve kontrol gruplarında

bulunan üniversite öğrencilerinin, kariyer planlama becerisi son-test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının kontrol edilmesi için yine Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarında bulunan üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerisi son-test puanları ile ön-test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için ise non-parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi gerçekleştirilmiştir. Son-testin yapılmasından 21 gün sonra ise deney ve kontrol gruplarında bulunan üniversite öğrencilerine izleme testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarındaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerisi son-test ve izleme testi puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının kontrol edilmesi için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi tekniği kullanılmıştır. Bütün bu istatistik işlemleri için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır ve anlamlılık düzeyi olarak .05 kabul edilmiştir.

3.6.1. Verilere İlişkin Ön Analizler

Araştırmanın verileri analiz edilmeden önce, ilk olarak çalışma grubuna ($n=147$) ait toplam kariyer planlama becerisi ve kariyer planlama becerisinin alt boyutlarına ilişkin puanların betimsel istatistikleri hesaplanmıştır. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların toplam kariyer planlama becerisi puan ortalamaları belirlenerek, genel ortalamanın altında kalan katılımcılardan deney ve kontrol gruplarında yer alacak olanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 3'te çalışma grubunun toplam kariyer planlama becerisine ve kariyer planlama becerisinin alt boyutlarına ilişkin puanların betimsel istatistikleri sunulmaktadır.

Tablo 3. Çalışma grubunda bulunan bireylerin kariyer planlama ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının betimsel istatistikleri

Değişkenler	n	Min.	Max.	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Kariyer Planlama	147	53.00	100.00	77.06	9.82	-.024	-.212
Kendini Değerlendirme	147	12.00	25.00	20.39	2.57	-.353	.222
Fırsatları Tanıma	147	12.00	25.00	19.26	2.48	-.126	.294
Hedefleri Belirleme	147	9.00	25.00	18.79	3.53	-.435	.087
Plan Oluşturma	147	9.00	25.00	18.63	3.20	-.216	-.060

Tablo 3 incelendiğinde çalışma grubunda yer alan gönüllü katılımcıların toplam kariyer planlama becerisi puan ortalamalarının 77.06 olarak bulunduğu, bir katılımcının aldığı en düşük kariyer planlama puanının 53.00, en yüksek kariyer planlama puanının ise 100.00 olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların kariyer puanları belirlendikten sonra deney ve kontrol gruplarına seçilecek olan bireylerin, benzer kariyer planlama düzeylerine sahip olmaları amacıyla; kariyer planlama ön-testinden aldıkları puanlara göre sıralama işlemi yapılmış ve grup ortalamasına göre kariyer planlama beceri düzeyi düşük olan 40 birey belirlenmiştir. Daha sonra deneklerin eşleştirilmesi (cinsiyete ve ön-test sonuçlarına göre) yöntemiyle, kariyer planlama becerisi puan ortalamaları birbirine çok yakın olan 20'şer kişilik deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur.

Deney ve kontrol gruplarından elde edilen veriler üzerinde hangi istatistiksel analizlerin (parametrik veya non-parametrik) kullanılması gerektiğini kararlaştırabilmek için deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin kariyer planlama ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının betimsel istatistikleri hesaplanmış ve normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Tablo 4'te deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin kariyer planlama ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının betimsel istatistikleri sunulmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların birbirleriyle benzer kariyer planlama becerisi puanlarına sahip oldukları görülmektedir. Deney ve kontrol gruplarından elde edilen verilerin, normal dağılım varsayımını karşılanıp karşılanmadığının tespit edilmesi için Tablo-4'teki çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakıldığında ise ulaşılan çarpıklık ve basıklık katsayılarının, referans değerler olarak gösterilen -1.00 ila +1.00 arasında (Çokluk vd., 2014) yer almadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın deneysel yöntem kullanılarak elde edilen verilerinin, normallik sayıltısını karşılamadığı; deney ve kontrol gruplarından elde edilen verilerin analizinde non-parametrik istatistiklerin kullanılması gerektiği anlaşılmıştır. Kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programının, deney grubunda yer alan katılımcıların kariyer planlama puanları üzerinde etkili olup olmadığının incelenmesine yönelik temel analizlere geçilmeden önce, oluşturulan deney ve kontrol gruplarının kariyer planlama ön-test puanlarının birbirlerinden anlamlı olarak

farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için non-parametrik Mann-Whitney U testi uygulanmış olup, elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4. Deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin kariyer planlama ve alt boyutlarına ilişkin ön-test puanlarının betimsel istatistikleri

Grup	Değişkenler	n	Min.	Max.	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Deney Grubu	Kariyer Planlama	20	54.00	76.00	68.85	7.49	-.507	-1.279
	Kendini Değerlendirme	20	16.00	22.00	18.85	1.95	.327	-1.437
	Fırsatları Tanıma	20	12.00	21.00	17.35	2.68	-1.308	-.411
	Hedefleri Belirleme	20	12.00	22.00	16.70	2.58	.021	-1.030
	Plan Oluşturma	20	12.00	21.00	15.95	2.54	.062	-1.640
Kontrol Grubu	Kariyer Planlama	20	53.00	76.00	68.95	7.63	-.458	-1.357
	Kendini Değerlendirme	20	15.00	23.00	18.75	1.970	-.026	-1.049
	Fırsatları Tanıma	20	11.00	21.00	17.50	2.52	-1.048	.827
	Hedefleri Belirleme	20	12.00	21.00	16.50	2.28	-.044	-1.165
	Plan Oluşturma	20	12.00	22.00	16.20	3.12	.405	-1.213

Tablo 5. Deney ve kontrol grubunun kariyer planlama ön-test puanlarına göre Mann-Whitney U Testi sonucu

Grup	Değişkenler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplam	U	p
Deney Grubu	Kariyer Planlama	20	20.30	406.00	196.00	.914
Kontrol Grubu		20	20.70	414.00		
Deney Grubu	Kendini Değerlendirme	20	20.75	415.00	195.00	.891
Kontrol Grubu		20	20.25	405.00		
Deney Grubu	Fırsatları Tanıma	20	20.43	408.50	198.50	.967
Kontrol Grubu		20	20.58	411.50		
Deney Grubu	Hedefleri Belirleme	20	21.08	421.50	188.50	.753
Kontrol Grubu		20	19.93	398.50		
Deney Grubu	Plan Oluşturma	20	20.23	404.50	194.50	.881
Kontrol Grubu		20	20.78	415.50		

Tablo 5'te görüldüğü üzere, deney ve kontrol grubunun kariyer planlama ve alt boyutlarının ön-test puanları üzerinde gerçekleştirilen Mann-Whitney U Testi sonucunda, grupların arasındaki fark hem toplam kariyer planlama ($U=196.00$, $p>.05$) hem de kendini değerlendirme ($U=195.00$, $p>.05$), fırsatları tanıma ($U=195.50$, $p>.05$), hedefleri belirleme ($U=188.50$, $p>.05$) ve plan oluşturma ($U=194.50$, $p>.05$) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Sıra ortalamalarına bakıldığında ise yapılacak olan kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale uygulaması öncesinde deney ve kontrol grubundaki katılımcıların kariyer planlama düzeylerinin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Buradan hareketle deney ve kontrol grupları için eşleştirme işlemiyle (cinsiyete ve ön-test puanlarına göre deneklerin eşleştirilmesi) gerçekleştirilen üye seçiminin amacına ulaştığı söylenebilir.

4. Bulgular

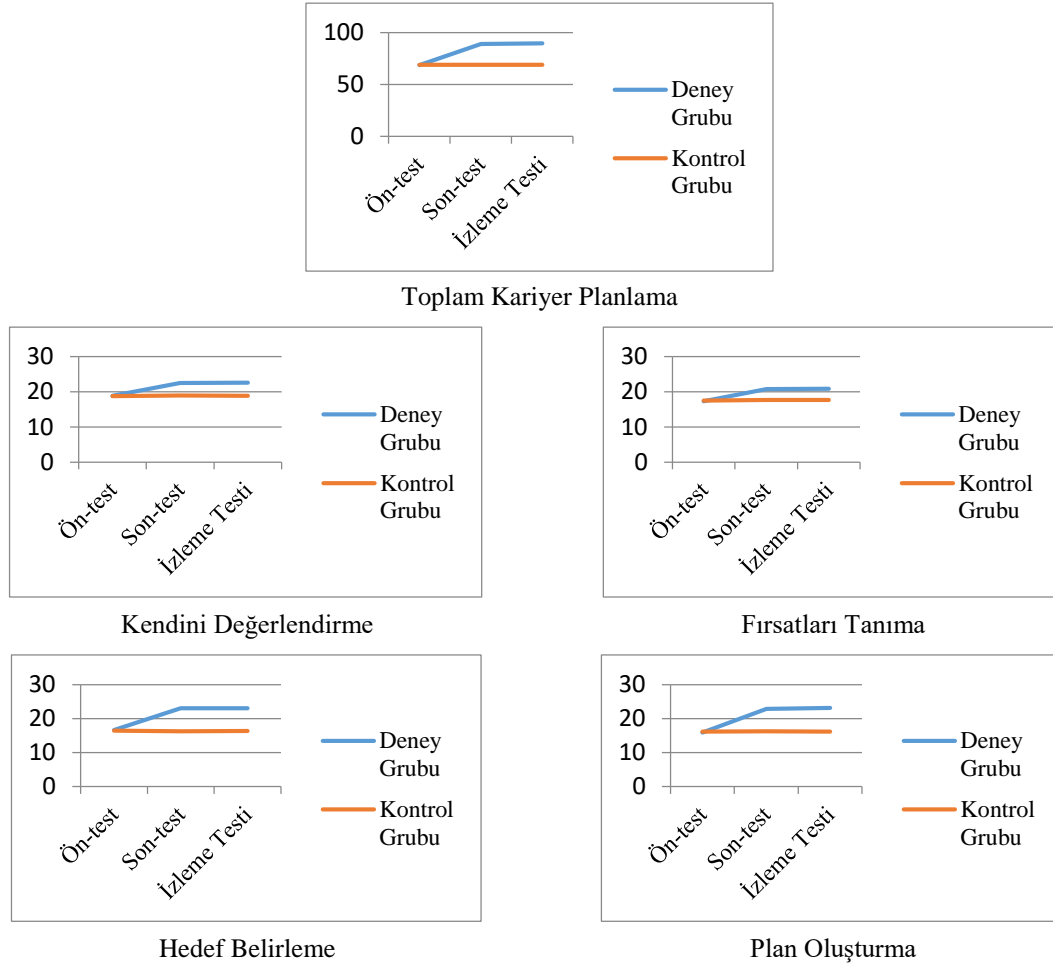
Bu araştırmanın amacı, araştırmacılar tarafından hazırlanan kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programının, üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerileri üzerinde etkili olup olmadığının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin test edilmesine geçilmeden önce katılımcıların kariyer planlama ön-test, son-test ve izleme testi ölçümlerinden aldıkları puanlara yönelik aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo-6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Deney ve kontrol gruplarının kariyer planlama puanlarına ilişkin ön-test, son-test ve izleme testi ölçümlerinin karşılaştırması

Değişken	Grup	Ön-Son-İzleme Ölçümleri	n	\bar{x}	ss
Toplam Kariyer Planlama	Deney Grubu	Ön-test	20	68.85	7.49
		Son-test	20	89.20	7.70
		İzleme testi	20	89.75	6.90
		Ön-test	20	68.95	7.63
		Son-test	20	69.15	7.70
	Kontrol Grubu	İzleme testi	20	69.15	7.51
		Ön-test	20	18.85	1.95
		Son-test	20	22.50	2.21
		İzleme testi	20	22.65	2.03
		Ön-test	20	18.75	1.97
Kendini Değerlendirme	Kontrol Grubu	Son-test	20	18.95	1.96
		İzleme testi	20	18.85	1.46
		Ön-test	20	17.35	2.68
		Son-test	20	20.75	3.46
		İzleme testi	20	20.85	3.41
Fırsatları Tanıma	Kontrol Grubu	Ön-test	20	17.50	2.52
		Son-test	20	17.70	2.49
		İzleme testi	20	17.65	2.66
		Ön-test	20	16.70	2.58
		Son-test	20	23.10	1.65
Hedef Belirleme	Deney Grubu	İzleme testi	20	23.10	1.48
		Ön-test	20	16.50	2.28
		Son-test	20	16.25	2.55
		İzleme testi	20	16.40	2.78
		Ön-test	20	15.95	2.54
Plan Oluşturma	Deney Grubu	Son-test	20	22.85	2.11
		İzleme testi	20	23.15	2.52
		Ön-test	20	16.20	3.12
		Son-test	20	16.25	2.95
		İzleme testi	20	16.20	2.67

Tablo-6 incelendiğinde kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programının uygulandığı deney grubu katılımcılarının hem toplam kariyer planlama hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan oluşturma puanlarının, deneysel işlem sonrasında arttığı ve bu artışın izleme ölçümlerinde de kendisini koruduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo-6'ya göre herhangi bir müdahale işleminin uygulanmadığı kontrol grubu katılımcılarının, hem toplam kariyer planlama hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan oluşturma puanlarının; ön-test, son-test ve izleme testi ölçümlerinde neredeyse hiç değişmediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kariyer planlama becerilerini geliştirmek amacıyla uygulanan çevrimiçi müdahale programına katılan üniversite öğrencilerinin kariyer planlama puan ortalamalarında belirgin bir artış olduğu söylenebilir.

Kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan deney grubu katılımcıları ile kendilerine herhangi bir müdahale işlemi yapılmayan kontrol grubu katılımcılarının; deney öncesi, deney sonrası ve izleme ölçümlerinde aldıkları kariyer planlama puan ortalamalarındaki değişimin daha net anlaşılabilmesi ve karşılaştırılabilmesi için süreç Şekil-4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Katılımcıların süreçte aldıkları kariyer planlama puanlarının karşılaştırılması

Şekil-4 incelendiğinde, kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan deney grubu katılımcılarının hem toplam kariyer planlama hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan oluşturma puanlarının süreç içerisinde yükseldiği; çevrimiçi müdahale programına katılmayan kontrol grubu katılımcılarının ise hem toplam kariyer planlama hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan oluşturma puan ortalamalarında süreç içerisinde önemli bir değişimin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçların istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığının saptanması için non-parametrik analizlere başvurulmuş ve araştırmanın amaçları doğrultusunda kurgulanan hipotezler aşağıda sırasıyla test edilmiştir.

H₁: Deney ve kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama son-test puanları karşılaştırıldığında deney grubu lehine anlamlı bir artış olacaktır.

H₁ hipotezinin sınanması için deney ve kontrol grubunda bulunan katılımcıların, kariyer planlama son-testlerinden aldıkları puanların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi adına non-parametrik analizlerden Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Ulaşılan bulgular, Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7’de kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılanlar (deney grubu) ile böyle bir programa katılmayan (kontrol grubu) üniversite öğrencilerinin, yapılan uygulama sonrasında kariyer planlama ölçeğinden aldıkları puanların Mann-Whitney U Testi sonuçları görülmektedir. Tablo-7 incelendiğinde, on haftalık deneysel çalışma sonucunda, kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan üniversite öğrencileri ile böyle bir programa katılmayan üniversite öğrencilerinin hem toplam kariyer planlama ($U=13.500, p<.05$) puanları, hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme ($U=49.000, p<.05$), fırsatları tanıma ($U=76.000, p<.05$), hedef belirleme ($U=4.000, p<.05$) ve plan oluşturma ($U=16.500, p<.05$) puanları arasında anlamlı bir farkın olduğu anlaşılmaktadır. Tablo-7’de belirtilen sıra ortalamaları

incelendiğinde ise kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan üniversite öğrencilerinin, böyle bir programa katılmayan üniversite öğrencilerine göre hem toplam kariyer planlama hem de kariyer planlamanın alt boyutlarından aldıkları puanların daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, kariyer planlamaya yönelik becerilerin desteklendiği müdahale programının, kariyer planlama konusunda sorun yaşayan üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerilerini artırmada etkili olduğunu göstermektedir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Deney ve kontrol grubunun kariyer planlama son-test puanlarına göre Mann-Whitney U Testi

Grup	Değişkenler	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplam	<i>U</i>	<i>p</i>
Deney Grubu	Kariyer Planlama	20	29.83	596.50	13.500**	.000
Kontrol Grubu		20	11.18	223.50		
Deney Grubu	Kendini Değerlendirme	20	28.05	561.00	49.000**	.000
Kontrol Grubu		20	12.95	259.00		
Deney Grubu	Fırsatları Tanıma	20	26.70	534.00	76.000**	.000
Kontrol Grubu		20	14.30	286.00		
Deney Grubu	Hedefleri Belirleme	20	30.30	606.00	4.000**	.000
Kontrol Grubu		20	10.70	214.00		
Deney Grubu	Plan Oluşturma	20	29.68	593.50	16.500**	.000
Kontrol Grubu		20	11.33	226.50		

** $p < .001$

H₂: Deney grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama ön-test ve son-test puanları karşılaştırıldığında son-test puanlarında anlamlı bir artış olacaktır.

H_2 hipotezinin sınanması için deney grubunda bulunan katılımcıların, kariyer planlama son-test puanlarının ön-test puanlarına göre anlamlı bir şekilde artıp artmadığının belirlenmesi adına non-parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmış olup, ulaşılan bulgular Tablo-8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Deney grubunun kariyer planlama ön-test ve son-test puanlarına göre Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

Değişkenler	Son-test / Ön-test	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplam	<i>z</i>	<i>p</i>
Kariyer Planlama	Negatif Sıra	0	.00	.00	3.923**	.000
	Pozitif Sıra	20	10.50	210.00		
	Eşit	0	-	-		
Kendini Değerlendirme	Negatif Sıra	0	.00	.00	3.932**	.000
	Pozitif Sıra	20	10.50	210.00		
	Eşit	0	-	-		
Fırsatları Tanıma	Negatif Sıra	2	3.00	6.00	3.592**	.000
	Pozitif Sıra	17	10.82	184.00		
	Eşit	1	-	-		
Hedef Belirleme	Negatif Sıra	0	.00	.00	3.937**	.000
	Pozitif Sıra	20	10.50	210.00		
	Eşit	0	-	-		
Plan Oluşturma	Negatif Sıra	0	.00	.00	3.950**	.000
	Pozitif Sıra	20	10.50	210.00		
	Eşit	0	-	-		

** $p < .001$

Tablo-8’de deney grubunda yer alan katılımcıların, deney öncesi ve sonrasındaki kariyer planlama puanlarındaki farkın anlamlı olup olmadığına yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları yer almaktadır. Analizin sonuçlarına bakıldığında, kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan deney grubu katılımcılarının, deney öncesi ve sonrası hem toplam kariyer planlama ($z=3.923, p<.05$) hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme ($z=3.932, p<.05$), fırsatları tanıma ($z=3.592, p<.05$), hedef belirleme ($z=3.937, p<.05$) ve plan oluşturma ($z=3.950, p<.05$) puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları incelendiğinde ortaya çıkan bu farkın, pozitif sıralar yani son-test puanı lehinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlardan hareketle kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programının, üniversite öğrencilerinin kariyer planlama becerilerini geliştirmede önemli bir etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bu durumda H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

H₃: Kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama ön-test ve son-test puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olmayacaktır.

H_3 hipotezinin sınanması için kontrol grubunda yer alan katılımcıların, kariyer planlama son-test puanlarının ön-test puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi adına non-parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmış olup, elde edilen bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Kontrol grubunun kariyer planlama ön-test ve son-test puanlarına göre Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

Değişkenler	Son-test / Ön-test	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplam	<i>z</i>	<i>p</i>
Kariyer Planlama	Negatif Sıra	5	7.50	37.50	.569	.496
	Pozitif Sıra	8	6.69	53.50		
	Eşit	7	-	-		
Kendini Değerlendirme	Negatif Sıra	6	7.50	45.00	.943	.346
	Pozitif Sıra	9	8.33	75.00		
	Eşit	5	-	-		
Fırsatları Tanıma	Negatif Sıra	4	5.50	22.00	1.069	.285
	Pozitif Sıra	7	6.29	44.00		
	Eşit	9	-	-		
Hedef Belirleme	Negatif Sıra	9	7.56	68.00	1.032	.302
	Pozitif Sıra	5	7.40	37.00		
	Eşit	6	-	-		
Plan Oluşturma	Negatif Sıra	5	6.00	30.00	.302	.763
	Pozitif Sıra	6	6.00	36.00		
	Eşit	9	-	-		

Tablo-9’da kontrol grubunda bulunan katılımcıların, deney öncesi ve sonrasındaki kariyer planlama puanlarındaki farkın anlamlı olup olmadığına yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları yer almaktadır. Analizin sonuçlarına bakıldığında, kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılmayan kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin, deney öncesi ve sonrası hem toplam kariyer planlama ($z=.569, p>.05$) hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme ($z=.943, p>.05$), fırsatları tanıma ($z=1.069, p>.05$), hedef belirleme ($z=1.032, p>.05$) ve plan oluşturma ($z=.302, p>.05$) puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılmayan üniversite öğrencilerinin, süreç sonunda kariyer planlama becerilerinin farklılaşmadığı söylenebilir. Bu durumda H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

H₄: Deney grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama son-test ve izleme testi puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olmayacaktır.

H_4 hipotezinin sınanması için deney grubunda yer alan katılımcıların, müdahale programının bitmesinden yirmi bir gün sonra yapılan kariyer planlama izleme testi puanlarının son-test puanlarına göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığının incelenmesi adına non-parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmış olup, elde edilen bulgular Tablo-10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Deney grubunun kariyer planlama son-test ve izleme testi puanlarına göre Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

Değişkenler	Son-Test / İzleme Testi	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplam	<i>z</i>	<i>p</i>
Kariyer Planlama	Negatif Sıra	6	7.00	42.00	1.377	.169
	Pozitif Sıra	10	9.40	94.00		
	Eşit	4	-	-		
Kendini Değerlendirme	Negatif Sıra	5	6.40	32.00	.566	.571
	Pozitif Sıra	7	6.57	46.00		
	Eşit	8	-	-		
Fırsatları Tanıma	Negatif Sıra	6	6.50	39.00	.500	.617
	Pozitif Sıra	7	7.43	52.00		
	Eşit	7	-	-		
Hedef Belirleme	Negatif Sıra	7	7.44	56.00	.640	.493
	Pozitif Sıra	8	8.50	68.00		
	Eşit	5	-	-		
Plan Oluşturma	Negatif Sıra	3	5.50	16.50	1.604	.109
	Pozitif Sıra	8	6.19	49.50		
	Eşit	9	-	-		

Tablo-10’da deney grubunda yer alan katılımcıların, son-test ve izleme testinden almış oldukları kariyer planlama puanlarındaki farkın anlamlı olup olmadığına yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları görülmektedir. Analizin sonuçlarına bakıldığında, kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan deney grubundaki üniversite öğrencilerinin, deneyden hemen sonra yapılan son-test ölçümü ile deneyden yirmi bir gün sonra yapılan izleme ölçümü, hem toplam kariyer planlama ($z=1.377, p>.05$) hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme ($z=.566, p>.05$), fırsatları tanıma ($z=.500, p>.05$), hedef belirleme ($z=.640, p>.05$) ve plan oluşturma ($z=1.604, p>.05$) puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle kariyer planlamaya yönelik çevrimiçi müdahale programına katılan üniversite öğrencilerinin, müdahaleden sonra da kariyer planlama becerilerindeki olumlu gelişimin kalıcılığını koruduğu söylenebilir. Bu durumda H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

H₅: Kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin kariyer planlama son-test ve izleme testi puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olmayacaktır. H_5 hipotezinin sınanması için kontrol grubunda bulunan katılımcılara, deney grubuna uygulanan müdahale programının bitmesinden yirmi bir gün sonra kariyer planlama izleme testi yapılmıştır. Kontrol grubunda bulunan katılımcıların izleme testi puanlarının, son-test puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi adına non-parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmış olup, ulaşılan bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Kontrol grubunun kariyer planlama son-test ve izleme testi puanlarına göre Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

Değişkenler	Son-Test / İzleme Testi	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplam	<i>z</i>	<i>p</i>
Kariyer Planlama	Negatif Sıra	7	6.29	44.00	.106	.915
	Pozitif Sıra	6	7.83	47.00		
	Eşit	7	-	-		
Kendini Değerlendirme	Negatif Sıra	6	7.50	45.00	.489	.625
	Pozitif Sıra	6	5.50	33.00		
	Eşit	8	-	-		
Fırsatları Tanıma	Negatif Sıra	9	6	54.00	.100	.920
	Pozitif Sıra	5	10.20	51.00		
	Eşit	6	-	-		
Hedef Belirleme	Negatif Sıra	6	7.67	46.00	.426	.670
	Pozitif Sıra	8	7.38	59.00		
	Eşit	6	-	-		
Plan Oluşturma	Negatif Sıra	5	6.00	30.00	.277	.782
	Pozitif Sıra	5	5.00	25.00		
	Eşit	10	-	-		

Tablo-11’de kontrol grubunda yer alan katılımcıların, son-test ve izleme testinden almış oldukları kariyer planlama puanlarındaki farkın anlamlı olup olmadığına yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları görülmektedir. Analizin sonuçlarına bakıldığında, kariyer planlamaya yönelik müdahale programına katılmayan kontrol grubundaki üniversite öğrencilerinin, deneysel işlemde hemen sonra yapılan son-test ölçümü ile deneysel işlemde yirmi bir gün sonra yapılan izleme ölçümü, hem toplam kariyer planlama ($z=.106, p>.05$) hem de kariyer planlamanın alt boyutları olan kendini değerlendirme ($z=.489, p>.05$), fırsatları tanıma ($z=.100, p>.05$), hedef belirleme ($z=.426, p>.05$) ve plan oluşturma ($z=.277, p>.05$) puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle kariyer planlamaya yönelik müdahale programına katılmayan üniversite öğrencilerinin, deneysel işlemde yirmi bir gün sonra da kariyer planlama becerilerinde herhangi bir değişimin yaşanmadığı söylenebilir. Bu durumda H_5 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Tartışma ve Sonuç

Üniversite öğrencileri, yetişkinlik rollerine hazırlandıkları karmaşık bir geçiş döneminin içerisindeyler. Genç yetişkinlik olarak adlandırılan bu dönemin içerisinde olan üniversite öğrencilerinin, birçok gelişimsel görevi ve sorumluluğu yerine getirmeleri beklenmektedir (Uzun ve Karataş, 2023). Nitekim günümüzün genç yetişkinleri, kariyer kararları verme sürecini başlatmak için önemli bir gelişimsel sorumlulukla karşı karşıyadırlar. Öğrencilerin üniversiteye ilk girdiklerinde, hangi ana çalışma alanını seçeceklerine karar vermeleri gerekmektedir. Zira bunun mezun olduktan sonra yapmak istedikleri mesleğe hizmet etmesi beklenmektedir. Ancak birçok genç yetişkin, kariyerlerine ilişkin kararlar verirken zorluklarla karşılaştıklarını bildirmektedirler (Gati vd., 2011). Bu zorluklar hazırlık eksikliği, bilgi eksikliği ve tutarsız bilgi gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanabilir (Gati vd., 1996). Dolayısıyla kariyer kararı vermekte güçlük çeken bireyler, belirsiz hedeflere sahip olabilir, olası alternatif seçenekler hakkında yetersiz bilgiye sahip olabilir, seçim yapma konusunda motivasyonu düşük olabilir veya kararsızlığa kapılabilirler. Nitekim meslek seçimi, bireyin yaşam kalitesini etkileyen en önemli hususlardan biridir. Bugün birçok genç birey, kariyer kararı verme sürecinde ailesinin ve çevresinin etkisi altında kalabilmektedir (Papini vd., 1990; Saltiel, 1985; Vurucu, 2010). Dolayısıyla yanlış tercihler bireyi hem zamansal açıdan hem de psikolojik açıdan olumsuz yönde etkileyebilir. Bu noktada öğrencilerin kendilerini derinlemesine keşfetmesi ve analiz etmesi sonucunda belirleyeceği hedefler ve yapılacak planlamalar büyük önem arz etmektedir. Tam da bu aşamada öğrencilere kariyer planlama ve geliştirme eğitimlerinin verilmesi ve buna yönelik farkındalığın oluşturulması gerekmektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi Başkanlığı, üniversite öğrencilerinin kariyer planlaması aksiyonlarını geliştirmek için çeşitli çevrimiçi platformlar tasarlamış ve tüm öğrenciler için hizmete sunmuştur. Bunun yanında üniversitelerde kariyer planlama ve geliştirme eğitiminin kapsayıcılığı da artırılmıştır. Ancak bu eğitim çeşitli uygulamalar gerektiren bir programa ihtiyaç duymaktadır. Bu araştırma kapsamında bu ihtiyaca bir cevap olarak, kariyer planlama ve geliştirme eğitimine ilişkin bir çevrimiçi müdahale programı geliştirilmiş ve etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmıştır.

Kariyer planlama eğitimleri, kendini tanıma ve meslekle ilgili bilgilere ulaşmayı amaçlamaktadır (Touchton vd., 1977). Nitekim kariyer planlama ve geliştirme dersi de üniversite eğitimi gören her öğrencinin faydalanabileceği, bireysel başarı ve kişisel gelişime katkı sunan, bireyin kariyer kararını vermede destekleyici bir eğitimidir. Örneğin, Dalkılıç ve diğerlerinin (2022) yapmış olduğu çalışmada kariyer planlama dersinin öğrencilerin kariyer kararlılığını artırdığı tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin kariyer kararlarını vermelerinde meslek bilgisi, kendini tanıma, kariyer tercihi, kariyer planı oluşturma ve mesleki konuları önemli faktörlerden gösterilmektedir (Ulaş ve Yıldırım, 2016). Kariyer planlamanın en önemli unsuru bireyin kendini değerlendirmesi ve hedef belirlemesi ile ilgilidir. Dolayısıyla bu unsurlar bireyin kişilik özellikleri, zekâ türü, ilgi ve yönelimlerinin tespiti ya da sağlanması için uygulama gerektirmektedir. Nitekim bu çalışmada da geliştirilen bireysel kariyer planlama ve geliştirmeye yönelik çevrimiçi müdahale programında, teori ve uygulamayı birleştirerek etkili bir öğretim süreci hedeflenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, araştırmacılar tarafından geliştirilen bireysel kariyer planlama ve geliştirmeye yönelik çevrimiçi müdahale programının, on haftalık uygulamasından sonra öğrencilerin kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan uygulama düzeylerinin geliştiği görülmüş ve programın tüm üniversitelerde kariyer planlama ve geliştirme eğitimlerinde öğrenciler için uygulanabilir ve sonuç alınabilir bir program olduğu tespit edilmiştir.

6. Sınırlılık ve Öneriler

Bu araştırmaya katılan bireylerin, çalışmada kullanılan ölçeklere doğru ve içtenlikle yanıt verdikleri kabul edilmektedir. Ayrıca, çalışmanın deneysel kısmında yer alan katılımcıların, süreç boyunca aynı faktörlere maruz kaldıkları varsayılmıştır. Mevcut araştırmanın sınırlılık ve sonuçlarından yola çıkılarak araştırma kapsamında ortaya çıkan müdahale programının, kariyer planlama ve geliştirme eğitimi veren eğitimler tarafından kullanılabilirliği söylenebilir. Ayrıca mevcut programa, öğrencilerin kariyer kararlılığını güçlendirecek uygulamalar eklenebilir. Özellikle öğrencilerin kariyer alanlarının farkındalığını artırmak için alanında uzman kişiler üniversitelere davet edilebilir ve çeşitli etkinlikler yoluyla tecrübe paylaşımları sağlanabilir. Son olarak mevcut programın içerisine, kariyer gelişimi ve kişisel gelişim ile ilgili konferans ve seminer programları eklenerek süreç güçlendirilebilir.

Kaynaklar

- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (19.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Chambers, R. (2005). *Career planning for everyone in the NHS: The toolkit*. Oxford Seattle: Radcliffe Publishing.
- Cohen, S. (1980). Aftereffects of stress on human performance and social behavior: A review of research and theory. *Psychological Bulletin*, 88(1), 82-108. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.88.1.82>
- Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi [CBİKO] (2023). *Kariyer planlama dersi*. Erişim adresi: <https://www.cbiko.gov.tr/projeler/kariyer-planlama-dersi>
- Çakır, M. A. ve Uzun, K. (2021). Mesleki grup rehberliği programına katılan lise öğrencilerinin mesleki kararsızlık düzeylerinin incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 442-456. <https://doi.org/10.53506/egitim.918375>
- Çetin, C., Arslan, M. L. ve Dinç, E. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi* (4.Basım). İstanbul: Beta Yayınları.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (3.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Dalkılıç, S., Ata, A. Ç., Dalkılıç, E. ve Ataç, A. İ. (2022). Kariyer planlama dersinin kariyer kararı verme yetkinliğine etkisi: Lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(3), 935-960. <http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1106927>
- Doran, G. T. (1981). There's a SMART way to write management's goals and objectives. *Management Review*, 70(11), 35-36.
- Fried, Y. ve Slowik, L. H. (2004). Enriching goal-setting theory with time: An integrated approach. *Academy of Management Review*, 29(3), 404-422. <https://doi.org/10.5465/amr.2004.13670973>
- Gardner, H. (1983). *Frames of minds: The theory of multiple intelligence*. New York: Basic Books.
- Gardner, H. ve Hatch, T. (1989). Educational implications of the theory of multiple intelligences. *Educational Researcher*, 18(8), 4-10. <https://doi.org/10.3102/0013189X018008004>
- Gati, I., Krausz, M. ve Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. *Journal of Counseling Psychology*, 43(4), 510-526. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.43.4.510>
- Gati, I., Gadassi, R., Saka, N., Hadadi, Y., Ansenberg, N., Friedmann, R. ve Asulin-Peretz, L. (2011). Emotional and Personality-related Aspects of Career Decision-making Difficulties: Facets of career indecisiveness. *Journal of Career Assessment*, 19(1), 3-20. <https://doi.org/10.1177/1069072710382525>
- Gould, S. (1979). Characteristics of career planners in upwardly mobile occupations. *The Academy of Management Journal*, 22(3), 539-550. <https://doi.org/10.5465/255743>
- Greenhaus, J. H., Callanan, G. A. ve Kaplan, E. (1995). The role of goal setting in career management. *International Journal of Career Management*, 7(5), 3-12. <https://doi.org/10.1108/09556219510093285>
- Holland, J. L. (1959). A theory of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 6(1), 35-45. <https://doi.org/10.1037/h0040767>
- Holland, J. L. (1996). Exploring careers with a typology: What we have learned and some new directions. *American Psychologist*, 51(4), 397-406. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.51.4.397>
- Jackson, N. (2001). *Personal development planning: What does it mean?*. The Higher Education Academy. Erişim adresi (01.01.2023): https://www.researchgate.net/profile/Norman-Jackson-2/publication/265158472_Personal_development_planning_what_does_it_mean/links/5674382408ae502c99c78171/Personal-development-planning-what-does-it-mean.pdf

- Kleinknecht, M. K. ve Heferin, E. A. (1982). Assisting nurses toward professional growth: A career development model. *Journal of Nursing Administration*, 12(7-8), 30-36. <https://doi.org/10.1097/00005110-198207000-00008>
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4.Basım). New York: Guilford Publications.
- Magnuson, C. S. ve Starr, M. F. (2000). How early is too early to begin life career planning? The importance of the elementary school years. *Journal of Career Development*, 27(2), 89-101. <https://doi.org/10.1023/A:1007844500034>
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T., Jr. (2008). The five-factor theory of personality. O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* içinde (ss. 159-181). New York: The Guilford Press.
- Monks, K., Conway, E. ve Dhuigneain, M. N. (2006). Integrating personal development and career planning: The outcomes for first year undergraduate learning. *Active Learning in Higher Education*, 7(1), 73-86.
- Papini, D. R., Farmer, F. F., Clark, S. M., Micka, J. C. ve Barnett, J. K. (1990). Early adolescent age and gender differences in patterns of emotional self-disclosure to parents and friends. *Adolescence*, 25(100), 959-976.
- Pinder, C. C. (2008). *Work motivation in organizational behavior* (2.Basım). New York, NY: Psychology Press.
- Quick, J. C. (1979). Dyadic goal setting and role stress: A field study. *Academy of Management Journal*, 22(2), 241-252. <https://doi.org/10.5465/255587>
- Rottinghaus, P. J., Jenkins, N. ve Jantzer, A. M. (2009). Relation of depression and affectivity to career decision status and self-efficacy in college students. *Journal of Career Assessment*, 17(3), 271-285. <https://doi.org/10.1177/1069072708330463>
- Rubin, R. S. (2002). Will the real SMART goals please stand up. *The Industrial-Organizational Psychologist*, 39(4), 26-27.
- Saltiel, J. (1985). A note on models and definers as sources of influence in the status attainment process: Male-female differences. *Social Forces*, 63(4), 1069-1075. <https://doi.org/10.2307/2578608>
- Seçer, H. (2013). *Bireysel kariyer planlama ve kişisel başarı algısı arasındaki ilişki ve Pamukkale Üniversitesi'nde bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Sunman, G. ve Oruç, Ş. (2022). Öz saygının bireysel kariyer planlama ve akademik güdülenme üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(2), 229-247.
- Touchton, J. G., Wertheimer, L. C., Cornfeld, J. L. ve Harrison, K. H. (1977). Career planning and decision-making: A developmental approach to the classroom. *The Counseling Psychologist*, 6(4), 42-47.
- Ulaş, Ö. ve Yıldırım, İ. (2016). Kariyer kararı verme yetkinliği ölçeği'nin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(45), 77-90.
- Uzun, K. ve Karataş, Z. (2023). The examination of the mediator role of optimism, self-compassion, altruism and gratitude in the relationship between cognitive distortions and forgiveness of emerging adults. *Emerging Adulthood*, 11(4), 845-868. <https://doi.org/10.1177/21676968231171200>
- Vurucu, F. (2010). *Meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçimi yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Waddell, J. ve Bauer, M. (2005). Career planning and development for students: Building a career in a professional practice discipline. *Canadian Journal of Career Development*, 4(2), 4-13.
- Walker, J. V. III ve Peterson, G. W. (2012). Career thoughts, indecision, and depression: Implications for mental health assessment in career counseling. *Journal of Career Assessment*, 20(4), 497-506. <https://doi.org/10.1177/1069072712450010>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun tarih 25.10.2022 sayı 127 ve karar 9 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

KADIN HÜKÜMLÜLERİN YAŞAM ÖYKÜLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET İZLERİ

Gender Traces in The Life Stories Of Women Convicts

Ruşen AYATA KÜÇÜKBÜKÜCÜ¹ ve Gülsüm ÇAMUR²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet, İstanbul, rusenayata@arel.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8085-4281

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Samsun, gulsum.camur@omu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5116-2462

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

06.02.2023

Kabul/Accepted:

22.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1248027

Anahtar Kelimeler

toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, kadın suçluluğu, kadın hükümlü, feminist sosyal hizmet

Keywords

gender, gender roles, female criminality, female convict, feminist social work

ÖZ

Bu çalışmada hükümlü kadınların yaşam öykülerinde yer alan toplumsal cinsiyet örüntüleri incelenmektedir. Araştırmanın temel amacı hükümlü kadınların yaşantılarında toplumsal cinsiyetin var olma şekillerini ortaya koymaktır. Araştırmada kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak sekiz kadın (hükümlülük süreci biten ve hükümlülük süreci devam eden) ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 150-210 dakika aralığında sürmüştür. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde sekiz tema belirlenmiştir. Bu temalar; kadınların kişilik ve psikolojik özellikleri, çocukluk ve aile yaşamı, eğitim yaşamı, çalışma yaşamı, sosyal yaşamı, evlilik yaşamı, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin farklı yaşam alanlarına etkisi, kadınların suç işleme ve hüküm süreci olarak adlandırılmıştır. Elde edilen nitel veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak Maxqda 2020 programı ile incelenmiş ve kodlama yapılmıştır. Kadınların yaşamsal süreçlerinde (çocukluk, eğitim, aile ilişkileri, sosyal alan, evlilik yaşamı, evliliğe karar verme, partner ile iletişim, evlilik içi toplumsal cinsiyet rolleri, şiddete ve/ya baskıya maruz kalma, suç işleme nedenleri vb.) ataerkil toplumun benimsediği cinsiyet rolleri ve cinsiyetlere özgü yaşam biçimlerinin, cinsiyet ayrımcılığının ve eşitsizliklerin oldukça etkili olduğu görülmektedir.

ABSTRACT

In this study, gender patterns in the life stories of convicted women are examined. The primary purpose of the research is to reveal the position of convicted women regarding gender in their lives. The Snowball sampling method was used in the research. In-depth interviews were conducted with eight women (those whose conviction process ended and whose conviction process is still ongoing) using a semi-structured interview form. The interviews lasted between 150-210 minutes. In the interviews, women's living spaces were handled as eight separate themes, and interviews were conducted through questions focusing on the content of the themes. Eight themes were determined within the framework of the results obtained. These themes are named as women's personality and psychological characteristics, childhood and family life, education life, working life, social life, marriage life, gender and the effects of gender on different areas of life, women's crime, and sentencing process. The qualitative data obtained were analyzed with the Maxqda 2020 program using the content analysis method and coded. It is seen that the gender roles and gender-specific lifestyles, gender discrimination, and inequalities adopted by the patriarchal society are very effective in the life processes (childhood, education, family relations, social area, marital life, decision to marry, communication with partner, gender roles within marriage, exposure to violence and/or oppression, reasons for committing crimes, etc.) of women.

Atıf/Citation: Atıf/Citation: Ayata Küçükükücü, R. ve Çamur, G. (2023). Kadın Hükümlülerin Yaşam Öykülerinde Toplumsal Cinsiyet İzleri. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1299-1311.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ruşen AYATA KÜÇÜKBÜKÜCÜ, rusenayata@arel.edu.tr

Ruşen Ayata Küçükükücü tarafından Prof. Dr. Gülsüm Çamur danışmanlığında 2022 yılında hazırlanan "Kadın Hükümlülerin Yaşam Öykülerinde Toplumsal Cinsiyet İzleri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

'Kadın suçluluğu' kavramı, suç davranışını gerçekleştirme konusunda, kadının cinsiyet farklılığını ve toplumdaki konumlarının cinsiyet temelli suç davranışını etkilemesini içermektedir. İnsan çok yönlü bir varlıktır ve bu sebeple çok yönlü disiplinler tarafından incelenmelidir. Kadınların günümüzdeki sosyal, ekonomik, çalışma, siyaset alanlarında artan aktiflikleri ile beraber değişen her türlü olgu, kadın suçluluğunun ele alınmasında önemli bir yer edinmektedir. Kadın suçluluğu konusunda az sayıdaki araştırmada ise daha çok demografik veriler, kadını suça iten sosyo kültürel ve ekonomik faktörler üzerinde durulmaktadır (Ersen ve ark., 2011: 218). Ancak kadın suçluluğunu, yalnızca siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan ele almak eksik ve yetersiz kalacaktır. Bütüncül ve daha sonuç alıcı bir suç önleme yaklaşımı; suçun ortaya çıkışı ile ilişkili olan sosyo-kültürel, ekonomik, hukuksal, politik, bireysel özellikleri, sosyo-biyolojik eğilimleri ve fiziksel veya çevresel alanlara ilişkin çok sayıda değişkeni içermek durumundadır (Kızmaz, 2019; 301). Kadın suçluluğu konusunda oluşturulan tabunun temelinde kadına atfedilen iki temel özellik vardır. Bunlardan birincisi çocuk yetiştirme rolü, diğeri ise kadının zerafeti ile eşleştirilen cinsel erdemidir (İlbars, 2007: 4).

Toplumsal cinsiyet; bireyin dünyaya geldiği biyolojik cinsiyetine dair toplum tarafından seçilmiş rol, sorumluluk ve beklentilerden oluşan bir kimlik, beklentilere uyulmadığında toplumsal normlara aykırı olarak görülen, doğrudan üstlenilmesi beklenen rolleri kapsayan ve yaşamın her dönemini şekillendiren bir olgudur denilebilir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsiyet rollerinin 'doğal' ve değişmez, biyolojik varlığımıza bağlı şeyler olduğu varsayımına dayanır (Bora, 2012: 175).

Suç işlemiş ve hüküm giymiş kadınların yaşamlarında yer edinen toplumsal cinsiyet rolleri ışığında, suç işleme nedenlerinin, çocukluk yaşantılarının, yetiştirilme biçimlerinin, aile içi ilişkilerinin, bireysel yaşam deneyimlerinin ve rollerinin incelenmesi ile literatürün gelişmesi için alan çalışmalarının gelişmesi gerekmektedir. Akgün ve Çiftçi (2014) çalışmalarında kadın suçluluğunun nedenleri arasında sistematik şekilde şiddete maruz kalmalarının bulunduğunu ifade etmişlerdir. Balcıoğlu ve arkadaşlarının (1997) gerçekleştirdikleri çalışmada ise kadınların en çok namus nedeni ile (%35.71), eşleri dışındaki kişiler ile ailevi nedenler ile anlaşmazlıklar (%27.38), eşler arasında geçimsizlik, sürekli hakarete ve şiddete maruz kalma (%22.02) nedenleri ile suç işledikleri ifade edilmiştir. Toplumsal cinsiyet odak alınarak, kadınların yaşam öykülerinin incelenmesi ile birlikte kadınların yaşantılarında yer edinen roller, aile ilişkileri, eğitim yaşamı, çalışma yaşamı, evlilik yaşamı, sosyal yaşam gibi pek çok yaşamsal alan derinlemesine ele alınmaktadır. Sonuç olarak araştırmanın temel amacı; *kadın hükümlülerin yaşam öykülerine dayanarak, kadınların yaşamlarında toplumsal cinsiyet izlerinin* ortaya konulmasıdır.

Kadın suçluluğu olgusunda toplumsal cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin etkisinin incelenmesi ve kadınların yaşam öykülerinde toplumsal cinsiyet olgusu ile kadın suçluluğu ilişkisinin feminist sosyal hizmet açısından ortaya konulması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yaşamında suç öyküsü ve hükümlülük süreci bulunan kadınlar ile görüşmeler yapılmıştır. Kadınlar ile görüşmeler pandemi döneminde yapılmıştır. Bu süreçte hem hüküm süreci sonlanmış olan kadınlar hem de hüküm süreci devam eden ancak pandemi nedeni ile cezaevinde bulunmayan kadınlar ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma içeriğinde görüşme yapılan kadınlar "kadın hükümlü" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın alt soruları şu şekilde ifade edebilir:

1. Kadın hükümlülerin sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri nasıldır?
2. Kadın hükümlülerin aile yapısı ve yaşantısı nasıldır?
3. Kadın hükümlülerin yaşamında şiddete ve zorba davranışa maruz kalma durumu var mıdır? (Şiddete maruz kalma durumu, şiddetin ve baskının hissedildiği alanlar, kim tarafından uygulandığı, şiddetin türü, vs.)
4. Kadın hükümlülerin toplumsal cinsiyet rollerini etkileyen faktörler nelerdir?
5. Kadın hükümlülerin toplumsal cinsiyet rolleri suça yönelme davranışını nasıl etkilemektedir?
6. Kadın hükümlülerin şiddet ve zorba davranışa maruz kalmaları suça yönelme durumunu nasıl etkilemektedir?
7. Kadın hükümlülerin cezaevi yaşamı ve cezaevi yaşantısından sonraki süreçlerine yönelik düşünceleri nelerdir?

Kadınların suç hikâyelerinde toplumsal cinsiyetin etkisinin incelenmesi ve kadınları etkileyen toplumsal cinsiyet ile ilgili faktörlerin ortaya çıkarılması, cinsiyetler arasındaki eşitsizlik durumunun ve toplumsal cinsiyetin olumsuz etkilerinin azalması açısından önemlidir. Araştırma; toplumsal cinsiyet olgusunun kadınların yaşamında hangi alanlarda daha yoğun var olduğunu görmek ve kadınların sınırlandığı bu alanları

belirlemek, kadınlara yönelik sosyal hizmet uygulamaları başta olmak üzere sosyal refah alanlarında (eğitim, çalışma yaşamı, sosyal yaşam vb.) çeşitli hizmet ve sosyal politikaların ve bu noktalara odaklı programların oluşturulmasına katkı sağlamak amacı taşımaktadır. Kadınların cinsiyetlerinden dolayı eşitsizliklere ve haksızlıklara maruz kalmamaları amacı ile gerçekleştirilen çalışmalar ve uygulamalar, kadınların bireysel ve eşit yaşama katılımlarının sağlanması açısından teşvik edicidir. Kadınların yaşamlarının her alanını etkileyen ve kadınların sınırlarını şekillendiren toplumsal cinsiyet rollerinin olası olumsuz sonuçlarının belirlenmesi ve suç hikâyelerinde yer edinen toplumsal cinsiyet izlerinin ortaya konularak kadın çalışmalarına katkı sunulması, kadınların yaşam kalitelerinin ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına sosyal hizmet açısından katkı sağlama amaçları ile yeni veriler elde etmek çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada yaşam öyküsü çalışılmıştır. Yaşam öyküsü, kişinin hayatının en önemli yerlerine ışık tutarak, bir bütün olarak yaşam deneyimlerinin öyküsünün tanımıdır (Atkinson, 1998, Akt: Baykara Acar, 2004). Hükümlü Kadın Tanıma ve Sosyo- Demografik Bilgiler Formu ve Hükümlü Kadınlara Yönelik Yaşam Öyküsü Yönergesi olmak üzere iki veri toplama aracı kullanılarak sekiz (8) hükümlü kadın ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Kadınların; toplumsal cinsiyet kavramına, rollerine, cinsiyet eşitsizliklerine vakıf olması açısından 25-65 yaş sınırlamasına göre seçilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda suç geçmişinin ve cezaevi yaşantısının üzerinden çok zaman geçmiş olmaması önemli bir faktör olarak görülmekte, kadınların hükümlülük durumlarını, suç davranışını, suçluluğa ilişkin görüşlerini, duygularını ve hislerini daha iyi tanımlayabileceği ve bu hisleri vakitlice yansıtacağı görüşünden yola çıkılarak tahliye sürecinin üzerinden en fazla üç (3) yıl geçmiş olan kadınlar ile sınırlandırılması planlanmış ve bu kriterler korunarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 02.09.2020 tarihi ile 24.10.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler her kadın ile bir kez üç oturum şeklinde gerçekleştirilmiş ve 150-210 dakika aralığında sürmüştür. Görüşmeye başlamadan önce kadınlara sorulmuş, kadınların rızaları alınarak ses kaydı yapılmıştır. Araştırma verilerinin analiz edilmesi amacı ile görüşmeler en ince ayrıntısına kadar yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen veriler Maxqda 2020 ile analiz edilmiştir. Araştırma verileri içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler kodlanmıştır. İçerik analizi, metin içinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Stone ve ark. 1966: 213).

3. Bulgular

Araştırma verilerinin analizi sonucunda edinilen bulgular bu kısımda yer almaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular; araştırmanın öznelerinin tanımlanmasını, kadınların yaşam dönemleri ve yaşam alanlarına dair bulguları, kadınların bakış açıları ile kadın ve erkek olmanın tanımlanma biçimlerini, kadınların bakış açıları ile kadınların karşılaştıkları güçlüklerin tanımlanmasını ve kadınların suç öykülerini içermektedir. Tüm bu konu başlıkları aşağıda başlıkları halinde sunulmaktadır.

3.1. Araştırmanın Özneleri

Katılımcı 1 (K1): 34 yaşında, okur-yazar, gelir getirici bir mesleği olmayan, düzenli geliri olmayan, 17 yaşında evlenmiş, 7 yıl evli kalmış, boşanmış, 2 çocuk sahibi bir kadındır. Göçmen kaçakçılığı nedeni ile hükümlülük süreci yaşamıştır. Toplumsal baskı, fiziksel şiddet, ekonomik şiddet ve duygusal şiddet yaşadığını belirtmiştir.

Katılımcı 2 (K2): 35 yaşında, lise mezunu, estetsiyen, düzenli bir geliri bulunan, 28 yaşında evlenen, evliliği devam eden ve çocuk sahibi olmayan bir kadındır. Siyasi suç nedeni ile cezaevine girmiştir. Fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet yaşadığını belirten K2 ayrıca toplumsal baskıya maruz kaldığını da ifade etmiştir.

Katılımcı 3 (K3): 50 yaşında, lise mezunu, gelir getirici bir mesleği bulunmayan ve düzenli gelire sahip olmayan bir kadındır. Ekonomik düzeyini düşük olarak tanımlamıştır. 27 yaşında evlenmiştir ve evliliği devam etmektedir. 2 çocuk sahibidir. Dolandırıcılık suçundan dolayı hükümlülük süreci yaşamıştır. Fiziksel, ekonomik, duygusal şiddeti ve toplumsal baskıyı yaşadığını ifade etmiştir.

Katılımcı 4 (K4): 64 yaşında, okur-yazar, gelir getirici mesleği bulunan ve işçi olarak çalışmış bir kadındır. Ekonomik düzeyini orta olarak tanımlamıştır. 18 yaşında evlenmiştir ve evliliği devam etmektedir. 4 çocuk

sahibi bir kadındır. Adam yaralama suçundan dolayı cezaevinde süreci yaşamıştır. Duygusal ve psikolojik şiddeti yaşadığını ifade etmiştir.

Katılımcı 5 (K5): 27 yaşında, üniversite mezunu, düzenli bir geliri bulunmayan, bekâr bir kadındır. Ekonomik durumunun düşük olduğunu belirtmiştir. Gasp ve hürriyetinden alıkoyma suçlarından dolayı ceza almış bir kadındır. Ekonomik, duygusal ve psikolojik şiddet ile toplumsal baskıyı yaşadığını belirtmiştir.

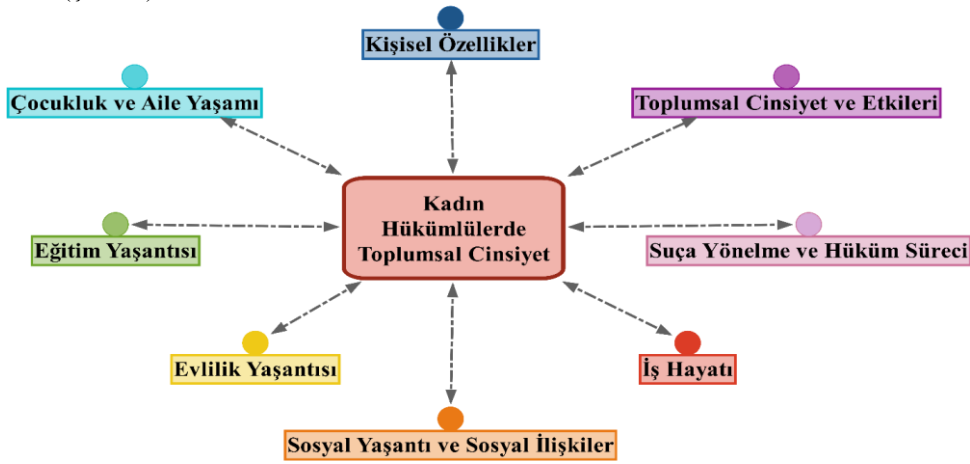
Katılımcı 6 (K6): 37 yaşında, lise mezunu, kuaför olarak çalışan, ekonomik durumunu orta olarak tanımlayan bir kadındır. 19 yaşında evlenmiş, evliliği devam eden ve 2 çocuğa sahip bir kadındır. Cinayet suçundan dolayı cezaevinde hükümlülük sürecini yaşamıştır. Toplumsal baskı, ekonomik, duygusal, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.

Katılımcı 7 (K7): 36 yaşında, lise mezunu, gelir getirici bir mesleği bulunan ve muhasebeci olarak çalışan bir kadındır. 21 yaşında evlenmiş, 6 ay evli kalmış ve boşanmıştır. Ağır tahrik altında adam öldürme suçundan dolayı cezaevinde hükümlülük süreci bulunmaktadır. Şiddetin tüm türlerine (ekonomik, psikolojik, duygusal, fiziksel, cinsel) ve toplumsal baskıya maruz kaldığını belirtmiştir.

Katılımcı 8 (K8): 62 yaşında, ilkokul mezunu, gelir getirici bir mesleği olmayan, ekonomik durumunu düşük olarak tanımlayan, 20 yaşında evlenmiş, eşi vefat etmiş bir kadındır. 2 çocuk annesidir. Dolandırıcılık ve kadın ticareti suçlarından cezaevi sürecini iki defa yaşamıştır. Ekonomik, fiziksel, psikolojik, duygusal şiddete ve toplumsal baskıya maruz kaldığını belirtmiştir.

3.2. Kadınların Yaşam Dönemleri ve Yaşam Alanları (Çocukluk, Aile, Evlilik, Eğitim, Çalışma, Sosyal)

Verilerin analizinde kadınların yaşamlarındaki belirli alanlara ayrı ayrı odaklanılarak ve incelenerek kodlama yapılmış ve analiz sonucunda araştırma konusu 8 tema ortaya çıkmıştır. Temalar aşağıdaki şekilde sunulmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırmanın Temaları

Kadınların kişisel özellikleri incelenirken karakteristik ve psikolojik boyutlara odaklanılmıştır. Karakteristik ve Psikolojik özellikler alt temasında kadınların karakterlerine ve psikolojik özelliklerine dair izlenimleri ifade eden 7 kod ortaya çıkmıştır. Bu kodlar; kaygı problemleri, sakin/sabırlı, öfkeli, kendine yardım/profesyonel destek almama, yıpranma/depresif, haksızlığa gelememe ve hayatını sorgulama olarak adlandırılmıştır.

Görülmektedir ki cezaevi yaşamı ve suç faktörü kadınlarda ciddi kaygı problemlerine yol açmaktadır. Suç davranışı ve hükümlülük durumunun neticesinde kaygıya yol açan düşüncelerin içeriğinde çocukların zarar görmesi düşüncesi bulunmakta ve 'annelik rolü' bu düşüncelerde ayrıca bir sorumluluk olarak kaygıya sebebiyet vermektedir. Kadınların ifadelerinde karşılaştıkları güçlükler ile ilgili olarak baş etme becerilerini güçlendirme aşamasında kendi çabalarının bulunduğu ve herhangi bir psikolojik destek almadıkları görülmektedir.

"Panik atağım var. Kızımın ya da oğlumun başına olmadık şeyler gelebilir diye korkuyorum hep. Kötü fikirler geliyor aklıma. Ya elma yerken boğulursa, ya camdan düşerse gibi durduk yere korkularım oluyor. Panik atağımdan kaynaklanıyor, ilerleyen zamanlarda bir psikolog yardımı almayı düşünüyorum çünkü beni etkiliyor. Hemen kalbim sıkışıyor, bu beni kalp hastası yapabilir ileride." (K6)

Kadınların sosyal yaşantılarına ve sosyal ilişkilerine dair verdikleri yanıtlar incelendiğinde dört (4) kod ortaya çıkmıştır. Bu kodlar; sohbet ve dertleşme, arkadaşlar ile iletişim, sosyallik, zayıf sosyal ilişkiler ve sosyal yaşam olmak üzere kategorileştirilmiştir. Kadınlar çocuk bakımı rolünü düşünerek sosyal yaşantılarını planlamaktadır. Aynı zamanda evlenme ile birlikte sosyal yaşamın zayıflaması durumu da gözlemlenen önemli bir durumdur. Kadınların sosyalleşme ile ilgili ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmaktadır;

“İletişimde daha çok alttan alan tarafımdır, özellikle günümüzde insanlar çok fazla sinirli ve öfkeli olduğu için özellikle çalışan insanlar.. Ben daha çok evde kendi halimde olduğum için insanların konuşmalarını daha çok alttan almaya çalışıyorum.” (K5)

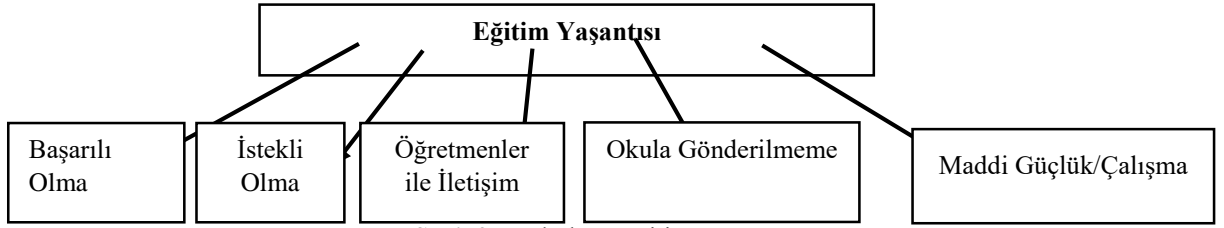
“İlçede evlenip hiç eğlence nedir, yemek nedir hiç bilmiyordum evliliğimde.” (K1)

“Gençliğimde hiç sosyalleşmedim, sosyalleşme nedir hiç bilmezdim.” (K1)

“Arkadaşlarımız çoktu bizim içeriye girene kadar, ama cezaevinde girdikten sonra bayağı bir seyredildi. Yani buna akrabalarım da dâhil.” (K6)

Elde edilen bilgiler ışığında görülmektedir ki kadınların iletişim konusunda aktif ve girişken olmaları sosyal çevre ve toplum tarafından eleştirilebilmektedir. Kadınlara yüklenen rollerde iletişimde girişkenliğin “dikkat çekici olmak” olarak görülmesi ve bu düşünce ile eleştirilmesi göze çarpıcıdır.

Kadınların eğitim yaşantıları ile ilgili ifadeler analiz edildiğinde 5 ayrı kod elde edilmiştir. Bu kodlar aşağıda yer amaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Kadınların eğitim yaşantısı

Kadınların çoğunun okula devam etmeme nedenlerinde; maddi sınırlılıklar, kız çocuğunun okutulmaması düşüncesi ve okula giderken çalışmanın zor olmasından dolayı eğitime devam edilmemesi durumları bulunmaktadır. Kadınların eğitim yaşantılarını destekleyen kişilerin daha çok öğretmenleri ve anneleri olduğu görülmektedir. Kadınların konu ile ilgili ifadelerinden örnekler şu şekildedir;

“Ortaokulu yarım bıraktım...(..)Çok hızlı bir şekilde ergenlik dönemine girişim ile beraber hızlıca bir boy atma durumum oldu, kilo aldım. Aslında beni verme(evlendirilme) nedenleri de oydu yani ‘bu büyümüş artık, okula da gitmesine gerek yok’ diye evliliğe uygun görüyorlar.” (K2)

“Okulumu engelleyen işte bir beslenme çantası bile o yaşlarda insanın gururuna dokunuyor. Temizliği, yakasının pisliği bile insanın gururuna dokunuyor ilkokulda bile olsa.. Lisede dediğim gibi okuldan kaçsam bile temizliğe gidiyordum, yetişemiyordum, kendi imkânların ile koşarak gidiyor koşarak geliyorsun. Bir otobüse verecek para bile o gün sana çok büyük geliyor, halk ekmek kuyruğuna giriyorsun yetişemiyorsun.. Yine hep bir ekonomik sıkıntılardan dolayı aslında. Biraz gençliğin verdiği istekler artık uyanıyor, yani onu istiyorsun bunu istiyorsun, bir şeylerde artık gözün kalıyor..” (K5)

“Fakirdik diye aldı babam beni okuldan. Öğretmenlerim devam edeyim diye uğraştılar ama yoksulluktan dolayı gidemedim.” (K8)

Kadınların iş yaşamına dair yanıtları incelendiğinde 2 alt temaya ve bu alt temalar içerisinde 5 koda ulaşılmıştır. İş yaşamı temasının ilk alt teması olarak adlandırılan iletişim alt teması, içerisinde iki temel kod bulundurmaktadır. Bu kodlar; iş hayatına uyum ve mesafeli/seviyeli iletişim olarak adlandırılmıştır. Alt temalardan ikincisi iş hayatının zorlukları olarak adlandırılmakta ve içerisinde 3 kod barındırmaktadır. Bu kodlar; toplumsal cinsiyet baskısı, ek sorumluluklar, sözlü ve fiziksel taciz olarak kategorileştirilmiştir.

Çalışan kadın olmanın ayrıca bir sorumluluk ve rol olarak ele alınması, mesleki sorumluluklardan sonra ev içi rollerin de kendisinden beklenmesi ile birlikte kadının günlük yaşantısında edindiği sorumluluklar artmaktadır. Aynı zamanda bu rolleri yerine getirmekte zorlanan kadınların geleneksel toplumda ev içi rolleri üstlenmeleri beklenmekte, çalışma yaşamını ikinci plana koymaları beklenmektedir.

Çocukluk ve Aile Yaşamı Teması içerisinde altı alt tema bulunmaktadır. Bu alt temalar; aile bireylerinin kişilik özellikleri, çocukluk, aile içi iletişim, ailede çocuk yetiştirme, namus faktörü ve aile içi toplumsal cinsiyet

rolleri olarak adlandırılmıştır. Aile Bireylerinin Kişilik Özellikleri Alt Teması içerisinde 5 kod ortaya konmuştur. Bu kodlar; aile bireyleri ile ilişkiler, otoriter/tutucu erkek, sinirli/asabi, mutlu/anlayışlı anne, mücadeleci ve fedakâr anne olarak adlandırılmıştır.

Aile içi ilişki konusunda kadınların yaşamlarında genellikle erkeklerin karar verici rol üstlendikleri görülmektedir. Aile içi iletişimde baba ve abi figürleri karar verici mekanizma olarak dikkat çekmekle beraber iletişim konusunda daha rahat iletişim kurmaları konusunda anne figürü öne çıkmaktadır. Aile bireyleri içerisinde erkeklerin otoriter ve tutucu olma durumlarına yönelik göze çarpan noktalar; erkek figürü ile rahat iletişim kurulamaması, erkek figüründen korkulması, çekinilmesi ve onların güvenlerini kırmamaya yönelik davranışlarda bulunulması olarak göze çarpmaktadır.

“Babam aslında çok despot bir adam diyebilirim. Bir o kadar naif bir ruhu vardı ama ortaya çıkarmak çok zordu. Hepimiz babamdan çok çekinirdik.”(K2)

“Babam daha çok sinirliydi. Annem üstüne gitmezdi babam daha çok sinirli taraftı, sonuçta eski insanlardandı. Kıskançlık, tutuculuk vardı.”(K3)

“Babamızla paylaşamazdık duygularımızı, baba otoriterdi.”(K6)

“Babamın sözünden hiç çıkmazdık. Babam ne derse korkardık.”(K8)

Evde otoriter erkek figürünün güveni kırıldığında kısıtlanma yaşamamak ve şiddet görmemek adına erkek figürü tarafından belirlenmiş kurallara uyma durumu söz konusudur. Baba figürünün sinirli olduğu kadınların yaşantılarında annelerinin şiddet görmesine şahit olmaları ve kavga dolu bir evde büyümeleri durumu önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile bireylerine yönelik ifadelerde anne figüründen bahseden kadınların anne figürünü genellikle mutlu ve anlayışlı olarak değerlendirmeleri göze çarpmaktadır. Anne figürünün fedakâr ve mücadeleci olan figür olması ile birlikte aile bireylerini bir arada tutma ve aile içi ilişkinin kuvvetlenmesine yardımcı olma işlevi bulunmaktadır. Kadınların bu tema kapsamında ifadelerinde örnekler aşağıda sunulmaktadır;

“Benim annem dünyadaki en fedakâr kadını, her şeye katlanmış... Annem hem fedakâr hem çok güçlü bir kadın. Bunca şeyleri yaşayıp hala bir şeyler için mücadele edebiliyorsa bence annem çok güçlü bir kadın. Sabırlı bir kadın. Bazen etrafıma bakıyorum, çocuğunu bırakıp giden, kendi hayatımı yaşamak istiyorum diyerek giden çok insan var ama benim annem hiç gitmemiş, hiç kaçmamış, hep sahip çıkmış, hala sahip çıkar.”(K7)

“Sekiz çocukla mücadele etti, kimseye ezdirmeyi bizi, duygu bağımız çok kuvvetli asla kopuk değiliz.”(K1)

Kadınların çocukluk dönemlerine ilişkin incelemelerde Çocukluk Alt Teması içerisinde 6 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; köy/mahalle yaşamı, maddi güçlükler, çocukluğu yaşayamama, kalabalık aile, şiddet, komşu/akraba desteği olarak adlandırılmıştır. Aile içerisinde baba figürünün anne figürüne uyguladığı şiddetin var olduğu ailelerde, kadınların hem duygusal hem psikolojik şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Aynı zamanda şiddet örüntüsü bulunan evlerde baba figürünü örnek alan erkek kardeş figürünün de şiddeti sürdürdüğü görülmektedir.

“Çok güzel bir çocukluk olduğunu söyleyemem.”(K3)

“Kavga dolu bir ailede büyüdüm. Anne ve babanın sürekli tartıştığı bir ev, abilerim de bunu görüp bana şiddet uygulardı. Oyunumuz olmuştu artık bizim, pat diye vurup kaçarlardı mesela.”(K6)

“Annem çok korkuyordu babamdan, çok dayak yiyordu, çok garibandı. Ben büyüdükçe anneme taraf tutuyordum ama onda da erken evlendim çok kalamadım annemle, annem yine ağlasa da dayak da yese yanıma gelirdi.”(K8)

“Ailede bir karar alınacak ise babam karar alırdı, çok eski zamanlar çok hatırlamıyorum ama genellikle erkeklerin dedikleri olurdu.”(K3)

Çocukluk ve Aile Yaşamı Teması'na ait olan Aile İçi İletişim Alt Teması içerisinde iletişim ve aile bağına yönelik incelemede 6 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; ailede erkek baskınlığı, sevgi eksikliği, sevildiğini hissetme, sohbet ve duyguları paylaşma, kopukluk/paylaşımında bulunmama, kavga/şiddet olarak adlandırılmıştır.

Ailede Çocuk Bakımı Alt Teması içerisinde iki koda ulaşılmıştır. Bu kodlar; annenin bakım sağlaması ve kardeş desteği olarak adlandırılmıştır. Kadınlar küçük yaşta ev içi bakım rolünü üstlenmekte, erkekler de küçük yaşta ev dışı sorumlulukları ve maddi sorumlulukları üstlenmeyi öğrenerek bu rolleri sürdürmektedir. Kadınların konu ile ilgili ifadelerden bazı örnekler sunulmaktadır;

“Çocuk yetiştirme konusunda annem ön plandaydı, hepimizi annem büyüttü zaten.”(K1)

“Çocuk yetiştirme konusunda annem daha baskın karakterdi.”(K2)

“Çocukların bakımı doğaçlama geliyordu, ama daha çok annem çocuklarla ilgilenirdi ama ben de bir şeyler yapıyordum çünkü ben büyüdüm.”(K3)

Kadınların aile içi yaşamına dair oluşturulan bir alt tema olarak **namus** kavramı içerisinde 2 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; namus konusunda hassaslık ve kısıtlamaların bulunması olarak adlandırılmıştır.

Çocukluk ve Aile Yaşamı Teması içerisinde ele alınan son odak noktası olarak **Aile İçi Toplumsal Roller Alt Teması** bulunmaktadır. Bu alt tema içerisinde 4 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; kadınların ev içi – ev dışı emeği, erkeklerin çalışması, evlenme baskısı ve erkek çocuk isteği olarak belirlenmiştir. Kadınlar ailelerinde geleneksel rollerin sürdürüldüğünü ve ev içi rollerin kadınlar tarafından üstendiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte kadının hem ev içi hem de ev dışı emeğinin bulunduğu da görülmektedir. Kadının hem ev içi yemek, çocuk bakımı, temizlik vb. rolleri üstlendiği hem de ev dışı gelir getirici işlerde çalışarak ev kalkınmasına yardımcı olduğu görülmektedir.

“Aynı eski tip aile, anne çocuklara bakıyor, yemek yapıyor, temizlikle uğraşiyor.”(K3)

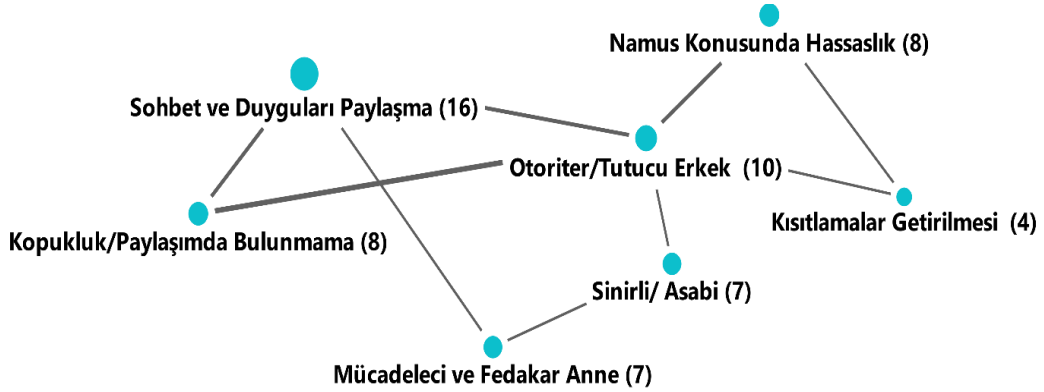
“Evin her şeyi (yemeği, temizliği, alışverişi, geçimi) annemdeydi, babam da çalışıyordu ama annemdi evin erkeği.”(K5)

“Kadın evinde işine bakar, çocuğuna bakar, erkek gider çalışır.”(K6)

“Erkekler dışarıda çalışır, akşam eve geldiğinde yemeği, çayı, kahvesi hazır olacak.”(K2)

“Babamın ev içi işleri yoktu, hazırlanırsa yenirdi o kadar.”(K4)

Görüldüğü üzere otoriter/tutucu erkek figürünün namus konusunda hassasiyetlerin bulunması, sohbet ve duyguları paylaşmada etkili olması, kısıtlamaların bulunması, sinirli ve asabi figürün bulunması ve kopukluk/paylaşmada bulunmama ile ilgili olduğu görülmüştür. Kodların birbirleri ile bağlantılarına bakıldığında otoriter tutucu erkek figürünün kopukluk ve paylaşmada bulunmama kodu ile yoğun ilgili ve ilişkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda otoriter/tutucu erkek figürünün namus konusundaki hassaslık, kısıtlamaların getirilmesi, sinirli/asabi olmak ile ilgili ifadeler ile ilişkili olduğu da şekilde görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Kodlar arası etkileşim I

Evlilik Yaşantısı Teması içerisinde 4 alt tema bulunmaktadır. Alt temalar sırası ile; evliliğe karar verme, evlilik süreci, partner ile iletişim, evlilik yaşamında toplumsal cinsiyet rolleri olarak belirlenmiştir. Evliliğe Karar Verme Alt Teması içerisinde 5 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; sevgi/güven, hızlı karar verme, genç yaşta evlilik, ailesel problemler, kaçma/kaçırılma olarak adlandırılmıştır.

Evlilik Süreci Alt Teması içerisinde 5 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; eşin bağımlılık problemleri, ailesel problemler, aldatılma, şiddet, aile yanına dönememe olarak belirlenmiştir. Ailesel problemlerin temelinde de toplumsal cinsiyet rollerinin bulunduğu görülmektedir. Ailesel problemlerin alt temelinde kadın-erkek ilişkisinde ataerkil toplum yapısında yer edinmiş olan cinsiyet temelli rollerin sürdürülmesi amaçlı çatışmaların bulunması önemli bir nokta olarak görülmektedir. Kadınların evlilik yaşantılarında yer edinen bir diğer durum ise aile yanına geri dönememe durumudur. Kadınlar evlilik sürecinde bir güçlük ile karşılaştıklarında *anne-baba evine geri dönmek için içinde buldukları duruma katlandıklarını* ifade etmişlerdir.

Partner ile İletişim Şekilleri Alt Teması içerisinde 3 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; ilişki/iletişim, şiddet, iletişim sorunları olarak adlandırılmıştır. Kadınların ifadelerinde görülmektedir ki; partnerler ile iletişimde rahat, derin, doğal ve eşit iletişim kuramamak gibi mevcut sorunlar söz konusudur. Partnerin iletişime açık olmaması iletişim sorunlarına yol açmaktadır. Aynı zamanda iletişim ile ilgili sorunlardan bir diğeri de partner ile geçirilen ilk zamanlardaki iletişimin değişime uğramasıdır. Kadınların evlilik içi rollerinin incelenmesi sonucunda 2 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; ev içi sorumluluk (kadın) ve eşit sorumluluk olarak adlandırılmıştır.

3.3. Kadınların Bakış Açısı ile Toplumda Kadın/ Erkek Olmak ve Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler

Toplumda Kadının Rolü ve Kadın Olmak Alt Teması içerisinde 6 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; fazla sorumluluk ve eşitsizlik, baskı ve korku, zor, topluma güvensizlik, bakım veren rolü, adaletsizliğe ve haksızlığa uğrama olarak adlandırılmıştır. Baba figürünün çalışan figür olarak benimsenmesi ve kadının ev içi rolünün kabullenildiği görülmektedir ki bu durum ev içi sorumluluklarda ve rollerde kadının daha başarılı görülmesine yol açmaktadır. Babanın çalışan baba olarak kabullenilmesi ile birlikte evde birlikte zaman geçirilmiyor olması da normalleştirilmiş olmakta ve bu şekilde sürdürülmektedir. *Fazla sorumluluk ve eşitsizlik* kodu içerisinde göze çarpan bir diğer durum ise kadınların ev içi alanda daha fazla sorumluluğa sahip olmaları ve bunun neticesinde daha yoğun iş yüküne sahip olmalarıdır.

“Kadın olmak her şeyi düşünmek demek. Hem annesiniz, hem kadınsınız. Erkek olmak daha kolay gibi geliyor. Kadınlar her şeyi daha çok düşünüyorlar. Çocuğunuz varsa 7 gün 24 saat çocuk ile birlikteyiz, bir evin her şeyini düşünmelisiniz. Erkekler bu kadar fazla düşünmezler. Zor ve daha geniş alanı kapsıyor ve düşünülmesi gereken şeyler daha çok zaman alıyor.”(K3)

“Ne kadar feminist olursa da bir yerde tıkanıyor kadın, bir yerde gücü yetmiyor. Eşiniz olması gerekiyor bu memlekette, bir babanız bir abiniz olması gerekiyor. Yoksa diğer insanların dul kadınlara, hamileliği tek başına geçiren kadınlara, genç kadınlara bakışı çok iyi değil yani. Maalesef bozuk düşünceler çok, daha çok korunması gerekir böyle insanların daha çok fırsat verilmesi lazım ama olmuyor yani.”(K3)

Kadınların deneyimleri ve karşılaştıkları olaylar sonrasında kendi çocukları için baskı ve korku hissettikleri görülmektedir. Bu noktada cezaevi yaşantısının ayrıca önemli olduğu görülmektedir. Cezaevi sürecinde kadınların korkuları ve kaygıları artmakta, ailesi ve çocukları için yaşadıkları endişe ve korku da buna paralel olarak artmaktadır. Kadınlar yaşadıkları sosyal çevrenin de baskıya neden olduğunu ifade etmektedir. Kadınların cezaevi öykülerinin bulunması toplumsal olarak daha fazla baskıya ve kısıtlanmaya yol açmaktadır. Sosyal çevrenin yarattığı bu baskı ve korku durumu kadının giyimi, konuşması, davranışı gibi pek çok alanda hissedilmektedir.

Kadın kötü bir muamele ile karşılaştığında toplum tarafından dışlanma, ailesi tarafından destek görememe kaygılarını yaşamakta ve kendi ekonomik özgürlüğünü elde edemeyeceğine dair düşünceleri gözden geçirmek zorunda kalmakta, tüm bu düşünce ve ataerkil toplum görüşü nedeni ile kötü muamele gördüğü alanda kalmayı sürdürmeye mecbur kılınmaktadır. Gerek kendi deneyimlerinde gerek günlük yaşantılarında ve gerekse de sosyal medyada kadına yönelik şiddet içeren ve kadın cinayetlerine dair haberleri gören kadınlar baskı ve korkuyu hissetmekte ve topluma karşı güvensizleşmektedir.

“Kadın olmak çok güzel bir şeydir, çok ayrıcalıkları vardır ama çok zorlukları da vardır.” (K1)

“Türkiye toplumunda kadın olmak çok zor bir şey.”(K2)

“Kadın olmak zor bir şey.” (K3)

Toplumda Erkeğin Rolü ve Erkek Olmak Alt Teması içerisinde 3 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; yalnızca iş sorumluluğu alma, şiddeti hak görme, güç ve otorite olarak adlandırılmıştır.

Kadınların ifadelerinden yola çıkarak toplumsal baskı, şiddet ve zorba davranışa maruz kalmaya ilişkin 5 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; psikolojik şiddet, baskı, ekonomik şiddet, fiziksel şiddet ve cinsel şiddet olarak tanımlanmaktadır. Kendi ailesi tarafından çocukluktan itibaren duygusal ve psikolojik şiddete maruz kalan kadınlar sevgi eksikliği hissettiklerini de ifade etmektedirler. Psikolojik şiddetin yaşandığı bir diğer alan ise flört ve evlilik yaşantısıdır. Kadınların konu ile ilgili ifadelerinden bazıları şu şekildedir;

“Bizim memleketimizde erkek olmak daha kolay. Erkekler daha çok seviliyor, daha çok saygı duyuluyor. Daha güçlü görülüyorlar ve tabii daha güçlü olmak güzel bir şey bu dünyada. Bir kadın tek başına duramıyor ama bir erkek durabilir. Bizim memleketimizde böyle, yabancı yerlerde böyle mi oluyor bilmiyorum. Ama yani erkek olmak daha güçlü olmak demek.” (K3)

“Erkek olmak ülkemizde çok iyi, her şeyi yapar erkek, gece de sokağa çıkar, arkadaşları da olur, kızlarla birlikte de olur, manitası da olur, rafting de yapar ama kız motora binemez. O yüzden erkek hükmü geçiyor. Erkek tabii istediğini giyer, istediğiyle gezer, hatta dini bile serbesttir erkeğin. Ama kız 165 öyle olmaz, göbeği açık giydirmiyoruz kızımıza ama yarın öbür gün oğlumuzun sigara içmesine bir şey demeyebiliriz belki. Tabii öyle düşünmüyorum ama toplumun geneli böyle.” (K6)

Erkek arkadaş ve/ya eş tarafından maruz bırakılan psikolojik şiddet kadınların yaşantılarında odaklanılması gereken önemli bir alandır. Psikolojik şiddetin yaşandığı bir diğer alan ise çalışma hayatıdır. Kadınlar çalışma yaşamında haksızlığa uğrama durumlarını psikolojik şiddet olarak değerlendirmektedir.

Kadınların cezaevi yaşantılarında karşılaştıkları zorluklar da psikolojik şiddet kapsamında değerlendirilmektedir. Kadınların ailelerinden, evlerinden ve çocuklarından ayrı kalmalarının yarattığı duygusal ve psikolojik etkiler ile beraber cezaevine alışma süreci psikolojik açıdan yıpratıcı olmakta ve uzun soluklu etkiler bırakmaktadır. Cezaevi yaşamı içerisinde değerlendirilen ayrı bir konu ise etiketlenme ve dışlanma olmaktadır.

Kadınların davranışlarının ve hareketlerinin toplumsal ve kültürel normlar çerçevesinde ilerlemesini isteyen partnerlerin bu noktada kadınlara yönelik baskı içeren davranışları bulunduğu görülmektedir. Kadınların baskıya maruz kaldıkları ev ve aile ortamında erkek kardeş (ağabey) figürünün de etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda baskı ortamında büyüyen kadınların özgüven eksikliği yaşadıkları, yaşantılarında bu güvensizliğin ve korkunun sürdürüldüğü görülmektedir.

Kadınların toplumsal baskıyı yaşadıkları sosyal çevreleri de bu noktada önemlidir. Kadınların giyimi, eve giriş çıkış saati, evlenme yaşı, çalışma saati vb konularda yoğun bir baskı olduğu görülmektedir. Evlilik baskısı da toplumsal anlamda kadınların karşılaştıkları bir tutumdur.

Kadınların maruz kaldığı şiddet türlerinden bir diğeri olan ekonomik şiddet, kadınların çocukluktan itibaren yaşadıkları ve eğitim, aile ve çalışma yaşantılarını etkileyen önemli bir durumdur. Ekonomik güçlükler ile karşı karşıya kalan kadınların bu süreçlerde aile ve evlilik yaşantıları dikkat çekmektedir. Kadınların aile ve evlilik yaşantılarında ekonomik zorluklar yaşamalarının yanında boşanan kadınlar için bu durum daha ağır yaşanabilmektedir.

Kadınlar fiziksel şiddeti kendi çocukluk dönemlerinde babaları ve ağabeyleri tarafından ve evlendikten sonra ise eşleri tarafından maruz kaldıkları bir durum olarak belirtmektedir. Yani bir anlamda neredeyse hiç değişme olasılığı olmayan bir “gerçeklik” gibi algılamaktadırlar.

Cinsel şiddete maruz kaldığını ifade eden kadınlar bulunmaktadır. Kadınlar maruz kaldıkları cinsel şiddetten dolayı şiddetin diğer türlerine de maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Cinsel şiddete maruz kalan kadının partneri tarafından suçlanma durumu da toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde sayılabilecek ve kadınları içinde buldukları durumda olumsuz yönde etkileyecek ayrıca önemli bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Kadınların öznel yaşantılarından yola çıkarak toplumda yaşanan sorunların neler olduğuna dair fikirleri alınmıştır. Kadınların konu ile ilgili verdikleri yanıtlarda 6 kod elde edilmiştir. Kodlar; cinsiyet ayrımcılığı, ekonomik sorunlar, şiddet, haksızlık/çaresizlik, kadın cinayetleri ve kısıtlanma olarak adlandırılmıştır.

3.4. Kadınların Suç Öyküleri

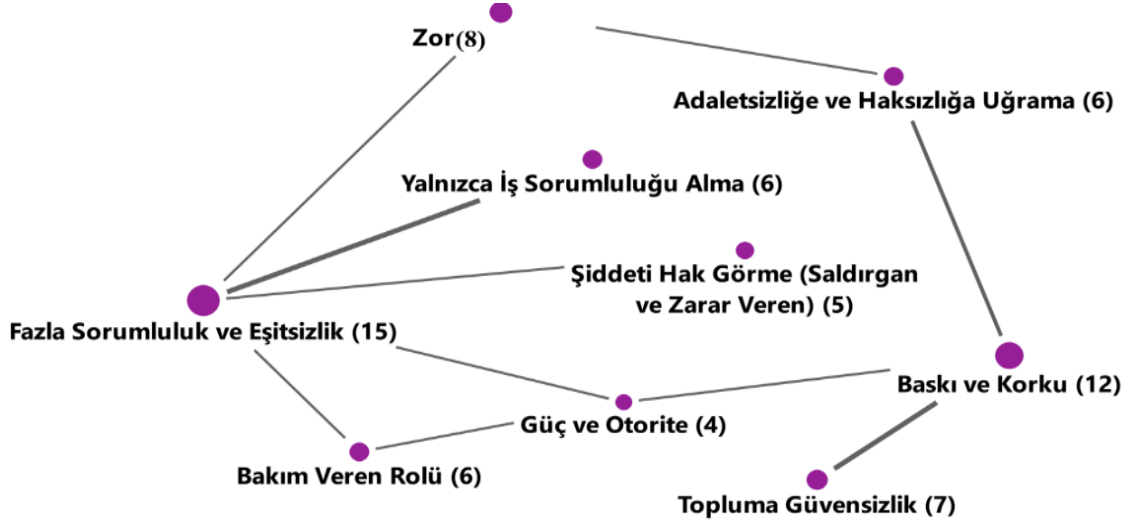
Kadınların ifadelerinden yola çıkarak suç davranışı göstermelerinin altında yatan nedenler değerlendirilirken elde edilen verilerde 4 kod ortaya çıkmaktadır. Bu kodlar kadınların suç işleme nedenlerini ifade ettikleri cümlelerinden oluşmaktadır. Kodlar; yanlış kişilere güvenme/kandırılma, koruma, yaşam koşulları, namus olarak adlandırılmaktadır.

Suç öyküsü ile birlikte kadınların suç işledikleri anlarda hislerinin neler olduğu, cezaevi süreci ve cezaevi yaşamından sonra yaşamsal süreçte nelerin yaşandığı ile ilgili veriler incelenmiştir. **Süreç İçerisinde Hisler ve Duygular Alt Teması** içerisinde 5 koda ulaşılmıştır. Bu kodlar; dışlanma, aile/eş desteği görme, çaresizlik, kendini ifade edememe, korku/ endişe olarak adlandırılmıştır. Kadınların tutuklu ya da hükümlü olmalarından ziyade toplumsal tutumlardan dolayı utanma ve dışlanmaları söz konusudur.

Kadınlar cezaevi yaşantılarını hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi sonrası süreçte gizlemeye eğilimli olabilmektedirler ve bunun nedeni toplumsal görüşlerden çekinmeleri olarak değerlendirilmektedir. Kadınlar suç işledikten sonra polis ile ilk karşılaşma anında, ifade verme ve karakol sürecinde, mahkeme sürecinde ve cezaevine uyum süreci içerisinde kendilerini yeterince ifade edemedikleri anlar olduğunu belirtmişlerdir. Süreç

içerisinde ailesi, partneri ya da sosyal çevresi tarafından destek görmeyen ve terk edilen kadınlar dışlanma hissini, korkuyu, kaygıyı daha yoğun hissetmektedir.

Şu Anki Hisler/Duygular Alt Teması'na ait 5 kod elde edilmiştir. Bu kodlar; tecrübe, pişmanlık, kıymet bilme/şükür, yetersiz hissetme ve nereden başlayacağını bilememe, üzüntü olarak adlandırılmıştır. Kadınlar suç öyküsünü ve cezaevi yaşamını değerlendirirken, bu süreçlerin kendileri açısından farklı bir tecrübe olduğunu ve farklı insanlar tanımının ayrı bir tecrübe edinmeyi sağladığını düşünmektedirler. Kadınlar suç hikâyelerini ve cezaevi sürecini değerlendirmiş ve bugün ne hissettikleri konusunda da yaşadıkları tüm bu sürecin kendi yaşantılarına olan inançlarını güçlendirdiğini, ailelerinin ve yaşantılarının kıymetini bilmeye başladıklarını ifade etmişlerdir (Şekil 4).

Şekil 4. Kodlar arası etkileşim II

Yukarıdaki şekil incelendiğinde baskı ve korku kodu ile topluma güvensizlik ve adaletsizliğe/haksızlığa uğrama kodları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Yoğunluğu belli eden kalın çizgiye bakıldığında kadınların fazla sorumluluk alması ve eşitsizliği ifade eden içeriklerin yalnızca iş sorumluluğu alan erkek figürlerini ifade eden içerikler ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Ayrıca kadın olmayı değerlendiren ifadelerde kadın olmanın zorluğu, bakım veren rolü, şiddeti hak gören erkek figürü, güç ve otorite sahibi erkek figürü ve bunlar ile bağlantılı olarak baskı ve korkunun bulunması ile topluma güvensizlik kodları birbirleri ile etkileşim halindedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Kadınların genellikle kalabalık ve geniş ailelerde büyüdükleri görülmektedir. Kadınların çoğunluğunun eğitim yaşantılarını çocukluk döneminde yarım bıraktıkları ve cezaevi yaşamında eğitimlerini sürdürmeye yönelik girişimlerde buldukları görülmektedir. Araştırmaya dahil olan kadınların suç türleri incelendiğinde; göçmen kaçakçılığı, siyasi, gasp ve hürriyetinden alıkoyma, adam yaralama, dolandırıcılık, kadın ticareti, adam öldürme suçlarına rastlanmıştır. Türkiye’de ise kadınlar tarafından en çok işlenen suçlar arasında hırsızlık, adam öldürme, namus suçları ve geçmiş dönemlerde zina suçları ön plana çıkmaktadır (İlbars, 2008: 12).

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği, şiddete uğrama, zorbalıkla karşılaşma geçmişleri incelendiğinde ise 8 kadının 7’si yaşamında toplumsal baskıya maruz kaldığını ifade etmiştir. Aynı zamanda 6 kadın fiziksel şiddete, 5 kadın ekonomik şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Kadınların tümü yaşantılarında duygusal ve psikolojik şiddeti hissettiğini ifade etmiştir. Ayrıca kadınlar arasında cinsel şiddet yaşayanlar da bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında kadınların yaşamlarında şiddetin türlerine ve baskıya oldukça fazla maruz kaldıkları söylenebilir. Saruç (2014: 68) çalışmasında şu ifadeler yer vermiştir;

“Çocukluk çağında sarsıntı verici olay yaşadığını söyleyenlerin önemli bir oranı öz ve üvey aile bireylerinden fiziksel şiddet gördüklerini (%19,8’i öz aile bireylerinden, %8,9’u üvey aile bireylerinden)

ifade etmişlerdir. Kadın hükümlülerin çocukluk çağında deneyimlediği sarsıntı yaratan önemli bir başka olay ise cinsel istismara maruz kalmış olmalarıdır (%17,8).”

Çocukluk yaşantısında aile, eğitim, sosyal ilişkiler, eğitim, ekonomik, aile içi iletişim kalıpları, aile içi roller gibi pek çok faktör kadınların yıpranmaya yönelik ifadelerinde önem kazanmaktadır. Çelik (2019: 85) gerçekleştirdiği çalışmasının sonuçlarını açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır;

“Araştırmadan elde edilen bulgulara göre kadın tutuklu ve hükümlülerin psikolojik sağlıkları toplum örnekleme kıyasla daha fazla ruhsal sorun yaşamaktadır. Bununla birlikte tutuklu ve hükümlü kadınların yoğun travmatik yaşantıya sahip olduğu belirlenmiştir.”

Elde edilen bulgular neticesinde kadınların psikolojik ve ruhsal açıdan yoğun kaygı yaşadıkları ortadadır. Elde edilen verilere göre kadınların kaygı hissetmelerine yol açan faktörlerden biri annelik (süreç içerisinde çocuğun yaşamına yönelik kaygılar) olmakta, bir diğeri de suç davranışının sonuçlarını yaşamak ile ilgili endişeler olmaktadır.

Kadınların zayıf sosyal ilişkileri ve sosyal yaşamları incelendiğinde, gerek çocukluk gerek ergenlik ve gerekse de yetişkinlik döneminde sosyal alanlarının sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir.

Kadınların aile içi iletişim ve aile bağları konusunda önemli bir diğer nokta ise aile içi kavga ve şiddetin çok yoğun olması olarak gözlemlenmiştir. Kadınların, erkek suçlular benzeri, geniş ailelerden gelmeleri, aile üyeleri arasındaki bozuk ilişkiler de önemli bir etken olarak görünmektedir (İçli, 1993: 157-159)

Yapılan bir başka çalışmada adam öldürme veya adam öldürmeye teşebbüs suçundan yargılanmakta olan 168 kadın sanığın suça yönelme nedenleri incelenmiştir. Kadınların 60'ının namus ve kıskançlık, 46'sının aile içi anlaşmazlık (eş anlaşmazlığı hariç), 37'sinin eşler arası geçimsizlik-dayak ve hakarete tepki sonucunda suça yöneldikleri belirlenmiştir (Cansuvar ve ark., 1997: 346).

Elde edilen bulgular ışığında görülmektedir ki cezaevi süreci içerisinde kadınların destek mekanizmalarına ihtiyaçları oldukça fazladır. Kadınlara bu süreçte iyi gelen sosyal destek mekanizması ise ailesi ve eşi tarafından destek gören kadınlarda karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir araştırma İçağasıoğlu Çoban ve Akgün (2011: 76) tarafından gerçekleştirilmiş ve kadın hükümlülerin %50'sine yakınının ailesinin ziyarete gelmediği, %30'a yakın bir oranının ise her görüşte aile ile görüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızın sonuçlarına benzer bir sonuca sahip olan bir başka çalışmada Salihioğlu ve Erdoğan (2013: 572) hükümlü kadınlar ile görüşmeleri sonucunda şu ifadeleri kullanmışlardır;

“Kadınlara pek “yakıştırılmayan” cezaevlerinin genellikle “erkeklik” olgusuyla eşleştirildiği görülmektedir. Cezaevlerindeki kadınların, geleneksel toplumsal cinsiyet örgüsü içinden geliştirdikleri var olma pratikleri bunun en önemli göstergesidir.”

Suçta yönelme nedenleri ve suç türleri ile birlikte bakıldığında kadın olarak toplumsal roller içerisinde tepki verme, koruma içgüdüğü, namus, ekonomik sorunlar ve hayat koşulları gibi faktörler karşımıza çıkmıştır. Kadınların eğitim yaşamına katılamamaları, ekonomik özgürlüklerinin bulunmaması, çocuk yaştan itibaren baskı, eşitsizlik ve şiddete maruz kalmış olmaları ve namusun korunmasına yönelik düşünceler suç eylemi gerçekleştirmelerine giden yolda önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile kadınların çocukluktan itibaren edindikleri toplumsal cinsiyet rolleri ile suça yönelmeleri arasında yoğun bir ilişki bulunmaktadır. Aynı zamanda kadınların şiddetin türlerine ve baskıya ve zorba davranışlara maruz kalma oranları da oldukça yüksektir. Dolayısı ile kadınların şiddete, baskıya ve zorba davranışlara maruz kalmaları ile suç işlemleri oldukça yoğun etkileşime sahiptir.

5. Öneriler

Kadınların iletişim becerilerinin güçlendirilmesi önemli görülmektedir. Çocuk yaştan itibaren iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik bilinçlendirici çalışmaların faydalı olacağı düşünülmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet hakkında bilgi sahibi olmalarının amaçlandığı çalışmalara odaklanılması faydalı görülmektedir. Kadınların haklarını öğrenmelerine yönelik projelerin geliştirilmesi kendi kararlarını vermede güçlenmeleri açısından önemli görülmektedir. Ekonomik güçlükleri bulunan ailelerde çocuklar çocukluklarını yaşayamamakta, eğitimlerini yarım bırakmakta ve çalışma yaşamına çok erken yaşta katılmaktadırlar. Tüm bunların önlenmesi amacıyla okullarda okul sosyal hizmeti uygulamalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gereklidir. Kadınların çalışma yaşamına aktif katılımını destekleyici uygulama ve politikaların artırılması gerekmektedir. Toplumsal bir görüş olarak ‘kız çocuğu okumaz’ düşüncesinin ve tutumunun değişimini ve dönüşümünü sağlamak amacı taşıyan toplum çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu noktada erken yaşta çalışma yaşamına katılmaya yol açan ekonomik ve toplumsal faktörler belirlenerek önleyici ve geliştirici projelere odaklanılmalıdır.

Kadınların yaşamlarında baskının ve şiddetin bulunduğu alanların belirlenmesi, bireysel bir müdahale planı geliştirilmesi kadınların yaşamlarına yön vermelerinde yol gösterici işlev barındıran bilinçlendirici çalışmalar ile birlikte yürütülmesi gereklidir. Kadınların rol ve sorumluluklarına yönelik toplumsal bakışın cinsiyet rolleri kalıbından sıyrılarak bireysel rol ve sorumluluklar olarak kabullenilmesi, kadının ev içi ve ev dışı rollerinin eşit fırsatlarda ve eşit koşullarda devamlılığının sağlanması amacı ile bilinçlendirici ve eğitici çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kadınların aile içerisinde sevgiyi hissetme konusunda eksiklik hissettikleri görülmektedir. Sevgiyi gösterme ve sevgiyi hissetmeye yönelik eğitimlerin aile odaklı gerçekleştirilmesi önemli görülmektedir. Aile içerisinde erkek figürler ile iletişim sorunlarının çözümüne, eşit ve özgür iletişimin sağlanmasına yönelik çalışmalar düzenlenmelidir. Otoriter erkek figürüne yönelik kadınların korku ve endişe duygularının değişmesi ve bu nedenle ortaya çıkan/çıkabilecek cinsiyet eşitsizliklerinin önlenmesi gereklidir.

Aile içerisinde şiddetin bulunması, aile üyelerinin şiddete tanık olarak büyümeleri sonucunda yetişkinlik yaşantılarına aktarım yaptıkları görülmektedir. Dolayısı ile aile içi şiddetin önlenmesine yönelik çalışmaların geliştirilmesi, erkek çocukların şiddeti hak görerek büyümelerine olanak sağlayan davranış ve tutumların değiştirilmesi ve çocuklarda cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi amaçları çerçevesinde projelere odaklanılabilir. Kadınların yaşamında var olan baskı ve korkunun bulunduğu alanların saptanması, baskıya ve korkuya neden olan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların artması ve toplum odaklı projelerin geliştirilmesi önemlidir. Ataerki toplumlarda var olan ve kadınların yaşamında da rastlanılan evlenme baskısının ortadan kalkmasına yönelik toplumsal bilinci geliştirici çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kadınların evliliğe hazır olmalarında ve evliliğe karar verme sürecinde düzenli danışmanlık almalarının etkili olacağı düşünülmektedir. Ayrıca evliliklerde ve/ya ikili ilişkilerde şiddet ve/ya baskı durumlarının önlenmesi, kadınlara böyle bir durumla karşılaştıklarında var olan haklarının ve başvurabilecekleri alanların bildirilmesi önemlidir.

Cinsiyetlerin kısıtlandıkları alanlara ve sınırlı kaldıkları yaşamsal süreçlerine vurgu yapılarak toplumsal farkındalığın sağlanması gerekmektedir. Kadınların sosyal alanlarının cinsiyet temelinde oluşmasının önlenmesi amacı ile küçük yaştan itibaren tanınan alanların yaşa ve gelişim düzeyine göre belirlenmesinin sağlanması amacı ile ailelere ve topluma yönelik bilinçlendirici ve geliştirici çalışmalar geliştirilebilir. Kadınların sosyal alanda var olan sınırlarının yaşamsal süreçlerin her birinde cinsiyetlere ve toplumsal cinsiyet rollerine göre belirlenmesinin önlenmesinin ve cinsiyetsiz sosyal alanların oluşmasının gerekliliği, buna yönelik projelerin toplum odaklı geliştirilmesinin de etkili olacağı düşünülmektedir.

Cezaevi süreci içerisinde bulunan kadınların iletişim eksiklikleri söz konusudur. Aile ile uzak şehirlerde bulunma, çocuğu ile görüşememe, arayacak kimsesi bulunmayan kadınlar vb. ilgili durumlara yönelik kadınların bu süreçte yalnızlaşmaması ve sosyal destek mekanizmalarının artırılmasına yönelik projeler oluşturulabilir. Hükümlü kadınların ailelerine yönelik mahkeme, hükümlülük ve tahliye sonrası süreçlere yönelik eğitici çalışmalar düzenlenmelidir. Ailelerin cezaevi yaşantısını ve hükümlü kadının tepkilerini, beklentilerini ve/ya korkularını anlamaları amacı ile bilinçlendirici çalışmaların bireysel özelliklere dayanarak aile odaklı yapılmasının etkili olacağı düşünülmektedir.

Cezaevi içerisinde psikolojik danışmanlığın yanı sıra hüküm sürecinin tüm aşamalarında kadınların danışabileceği bir danışmanın bulunması, yeterli iletişimin sağlanabilmesi, cezaevi sürecinde uyum sağlama ve tahliye sonrası yeni yaşama hazırlanma süreçlerinde teşvik edici politikaların geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

Kadınların cezaevi sonrası süreçte yaşantılarını yeniden inşa etmelerine fırsat tanınması, desteklenmesi, teşvik edilmesi, kendini güvende hissedeceği alanın oluşturulması ve toplum tarafından kabul görmesi amaçları çerçevesinde cezaevi sürecinden başlayarak cezaevi sonrası süreçte devam eden destekleyici projelerin oluşturulması gerekli görülmektedir. Aynı zamanda cezaevi sonrası süreçte kadınların sosyal çevrelerinde azalma olduğu görülmektedir. Tüm bu amaçlar çerçevesinde toplumsal farkındalığın sağlanması ve dışlayıcı/ötekileştirici faktörlerin azalmasına yönelik geniş çaplı projelere ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Cezaevi sürecinde kadınlar hem kendi bireysel yaşamları için hem de geride bıraktıkları yaşamlar için kaygı duymaktadır. Çocuklarından ayrılan anneler, evde bakıma ihtiyacı olan birey bulunan hükümlü kadınlar

bulunmaktadır. Aslında "annelik" ya da "bakım veren" rolü bulunan kadınlar bu süreçte daha yoğun kaygı hissetmektedirler. Kadınların bu süreç içerisinde var olan kaygı faktörlerinin belirlenmesi, bireysel destek planlarının oluşturulması geride kalan çocuk ve/ya bireylerin durumdan olumsuz etkilenmesini önlemek adına önemlidir.

Kaynaklar

- Akgün, R., & Çifci, E. G. (2014). Kadınlar Neden Adam Öldürür: Suça Götüren Dokuz Sebep. *Adli Bilimler Dergisi*, 13 (2): 13-21.
- Atkinson, R. (1998). *The Life Story Interview*. Sage.
- Baykara Acar, Y. (2004). *Cinsel Suçtan Hükümlü Çocukların Yaşam Öyküsü Çalışması ve Grupla Sosyal Hizmet Uygulaması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, 175-187.
- Cansuvar, N., Aşırđize, M., Aycan, N., Balcıoğlu, İ., & Batuk, G. (1997). Kadının Suça Yönelimi; Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3, 341-351.
- Çelik, N. (2019). *Kadın Tutuklu Hükümlülerin Travma Düzeyleri ve Bilişsel Çarpıtma Şekillerinin Toplum Örneklemleri ile Karşılaştırılması* (Master's Thesis) Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersen, H. vd.(2011). Suç İşlemiş Kadınların Sosyodemografik Özellikleri, Anne-Baba Tutumları ve Öfke İfade Biçimlerinin Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 14(4).
- İçağasioğlu Çoban, A. İ., & Akgün, R. (2011). Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Kalan Kadın Hükümlülerin Psikososyal Durumlarının Saptanması ve Sosyal Desteklerinin Belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 63-78.
- İçli, T., (1993). Türkiye’de Suçlular: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını*, Sayı: 71.
- İlbars, Z. (2008). Suç Antropolojisi: Kadın ve Suç. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 48 (22).
- Kızmaz, Z. (2019). Suç Nasıl Önlenebilir? Bütüncül Bir Model Gereksinimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 285-307.
- Salihođlu S & Erdoğan T. (2013). Kadınlığın Yeniden Üretim Alanı Olarak Cezaevi: Türkiye’de Kadın Açık Cezaevindeki Kadınlarla Bir Çalışma. *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 3, p. 571-590.
- Saruç, S. (2014). Türkiye’de Kadın Hükümlüler: Kadın Hükümlülerin Profili ve Suçluluğa Etki Eden Olguların Analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 61- 88.
- Stone P. J., Dunphy D. C., Marshall S. S., DM Ogilvie (1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. The M.I.T. Press, Massachusetts.
- Timurturkan, M. vd. (2017). "Hükümlü" Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 138-157.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'nın 25.06.2020 tarih 2020/06 sayı ve karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

BAŞARIYA GİDEN YOL: DİJİTALLEŞEN DÜNYADA BİR LİDER OLARAK BILL GATES

The Path to Success: Bill Gates as a Leader in the Digitizing World

Senem Hazel BAŞER¹ ve Zeliha SEÇKİN²

¹Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Aksaray, senemhazelbaser@aksaray.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1223-1901

²Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Aksaray, seckinz@aksaray.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0603-3236

Derleme Makale/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

03.04.2023

Kabul/Accepted:

23.08.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1276111

Anahtar Kelimeler

Dijitalleşme, Bill Gates,
Liderlik

Keywords

Digitalization, Bill Gates,
Leadership

ÖZ

Bill Gates, Microsoft şirketinin kurucusu olarak dünya çapında tanınmış olmanın yanı sıra liderlik özellikleriyle de ön plana çıkmıştır. Kendine güveni yüksek, vizyon sahibi ve hedeflerine ulaşmak için çalışan Gates'in, yenilikçi ve risk almayı seven bir lider olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Gates, takım çalışmasına önem veren ve iletişim becerileri konusunda da yetenekli bir lider olarak bilinmektedir. Gates, çalışanları tarafından sert bir lider olarak bilirse de onlara karşı saygılı olduğu ve onların başarılarını takdir ettiği de bilinmektedir. Bu özellikleri sayesinde Gates, Microsoft'u en büyük teknoloji şirketlerinden biri haline getirmiş ve tüm dünyada önemli bir marka olmayı başarmıştır. İlgili literatür incelendiğinde Gates'in; dijital, güçlendirici, uyandırılmış, narsist ve dönüştürücü liderlik özelliklerine sahip olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Çalışmada, belirtilen bu liderlik yaklaşımlarıyla Gates'in nasıl bağdaştırıldığına ilişkin bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde liderlik kavramı incelenmiş ve literatürde belirtilen Gates'in sahip olduğu liderlik tarzları kavramsal açıdan ele alınmıştır. İkinci bölümde, kavramsal olarak incelenen liderlik tarzları, Gates'e ilişkin literatür üzerinden değerlendirilmiştir. Son olarak Gates ve liderlik tarzlarına ilişkin genel bir değerlendirme gerçekleştirilmiş ve çalışmanın sınırlılıklarından bahsedilmiştir.

ABSTRACT

Bill Gates, as the founder of Microsoft, is not only recognized worldwide but also stands out with his leadership qualities. It can be said that Gates, who has high self-confidence, vision and works to achieve his goals, is an innovative and risk-taking leader. He is considered innovative and risk-taking leader. Additionally, Gates is known for valuing teamwork and possessing strong communication skills. Although he is often perceived as a tough leader by his employees, he is also considered respectful and appreciative of their achievements. Through these qualities, he has made Microsoft one of the world's largest technology companies and a prominent brand worldwide. In the relevant literature, Gates is noted for having digital, empowering, awakened, narcissistic, and transformational leadership qualities. In the study, an examination was conducted on how Gates is aligned with the mentioned leadership approaches. In the first section of the study, the concept and scope of leadership were examined, and Gates' leadership styles, as described in the literature, were discussed conceptually. In the second section, the leadership styles conceptualized were evaluated with respect to Gates, based on the literature. Finally, a general evaluation was made regarding Gates and his leadership styles.

Atıf/Citation: Başer, S. H. ve Seçkin, Z. (2023). Başarıya Giden Yol: Dijitalleşen Dünyada Bir Lider Olarak Bill Gates. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1313-1324.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Senem Hazel BAŞER, senemhazelbaser@aksaray.edu.tr

1. Giriş

Literatürde, liderlik ve yöneticilik arasında süregelen bir tartışmanın olduğu görülmektedir. Bu tartışma, tüm yöneticilerin lider olamayacağı varsayımı üzerinden yapılmaktadır. Özellikle, bazı yöneticilerin liderlik özelliklerini göstermezlerken bazılarının herhangi bir yönetim pozisyonunda olmaları da liderlik becerilerini kullanma yeteneğine sahip oldukları ifade edilmektedir (Bass, 2010). İlgili literatürde, yönetim ve liderliğin aynı şey olduğunu savunanların (Nienaber, 2010) yanı sıra bu iki kavramın tamamen farklı olduğunu iddia edenler de (Watson, 1983; Kotterman, 2006; Mullins, 2010) bulunmaktadır (Bass, 2010). Liderlik ve yönetimin benzersiz bir dizi faaliyet veya işlev gerektirdiğinden yola çıkarak (Northouse, 2007), liderler ve yöneticilerin belirli hedeflere ulaşmak için farklı güç kaynaklarını kullanarak başkalarını etkiledikleri kabul edilmektedir. Her ne kadar güç kaynaklarını kullanarak diğerlerini etkileseler de yönetici ve liderlik özellikleri bakımından benzerliklerinin yanı sıra önemli farklılıklarının olduğu da ifade edilmektedir (Northouse, 2007; Uğur ve Uğur, 2014). Yöneticiler sorunsuz işleyen bir sürece yoğunlaşırken, liderler mevcut durumu test ve yeni işlevleri teşvik ederek uzun vadeli hedefler ararlar (Yukl, 1989). Günümüzün dijitalleşen ortamında, örgütlerin optimum başarı için hem etkili yönetim hem de liderliğe ihtiyaç duymaları söz konusudur (Kotterman, 2006). Liderler, örgüt çalışanları için vizyon ve motivasyon sağlayarak örgütsel amacın gerçekleştirilmesinde çalışanlara ilham verirler (Dikici, 2020; Liphadzi, Aigbavboa ve Thwala, 2017). Aynı zamanda, yönetim düzeninin temel çizgilerini de netleştirme yönünde çaba harcarlar. Bu nedenle, liderlik ve yöneticilik özelliklerinin birlikte kullanılması önerilir, çünkü ikisi de birbirleriyle ilişkilidir ve örgütün başarısı için önemli bir gerekliliktir (Liphadzi, Aigbavboa ve Thwala, 2017).

Dijitalleşen dünyada yeni nesil örgütler üzerine yapılan bir araştırmanın bulgularına göre; Apple, Microsoft, Google en başarılı firmalar sıralamasında üst sıralarda yer almakta ve bu şirket liderlerinin başarı öyküleri yönetim kitap ve dergilerine konu olmaktadır. Bu şirketlerin yöneticilerinin firmalarında nasıl yenilikçi rol oynadıkları ve liderlik özelliklerinin detayları merak konusu olmaktadır (Bel, 2010). Genel olarak incelendiğinde, günümüzde, demokratik, işlemsel ve dönüşümcü liderlik gibi ana akım liderlik tarzlarının literatürde daha çok yer aldığı görülmektedir (Gandolfi, Stone ve Deno, 2017). Bu çalışmada, Bill Gates'in liderlik özellikleri, literatürdeki araştırmalardan yola çıkılarak ele alınmıştır. Başarı öyküleriyle adında söz ettiren Gates'in, literatürde hangi liderlik türleriyle ilişkilendirildiği araştırılarak, bu liderlik türlerinin kavramsal açıklamalarının ardından Gates'in liderliği literatür desteğiyle yorumlanmıştır. Bu kısımda literatür taraması yapılırken, "Bill Gates" ve "liderlik" anahtar kavramları bir arada sorgulanmış, listelenen çalışmalar incelenerek Gates'in sahip olduğu varsayılan liderlik türleri bu çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda liderlik türleri; dijital, güçlendirici, uyandırılmış, narsist ve dönüşümcü liderlik bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada, liderlik ve belirtilen liderlik türleri kavramsal açıdan değerlendirilerek, incelenen liderlik türleri üzerinden Gates'in liderlik özellikleri tartışılmıştır. Bu çalışma, Gates'in taşıdığı liderlik özelliklerini doğrudan ele alan ve değerlendiren bir çalışma olmasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. Liderlik Kavramı ve Kapsamı

Liderlik, örgütlerde istenen hedeflere ulaşmak için başkalarını etkileme sanatıdır (Budur, 2020). Liderlik, bir örgütün hiyerarşisindeki pozisyon veya kıdemle ilgili değildir. Bu nedenle yöneticilik pozisyonu ve unvanlarına sahip olan kişilerin, izleyiciler tarafından, lider olarak kabullenmeleri anlamına gelmemektedir. Kruse (2013)'e göre, liderlik bireyin kişisel özellikleriyle ilgilidir ve karizmatik özelliklere sahip olmak lider olmayı garanti etmemektedir. Ayrıca liderlik, yönetimle eş anlamlı değildir ve yöneticiler genellikle örgütlerde işleri yönetirken, liderler insanlara ilham vererek yol gösterirler. Bu bağlamda, etkili liderlerin, dijitalleşmenin getirdiği yeni küresel rekabet ortamının karmaşıklığını anlamayı ve örgütsel hedeflere verimli bir şekilde ulaşmayı amaçladığı söylenebilir. Örgütlerin başarısı, liderlerin etkili bir şekilde yönetme becerilerine bağlıdır ve liderler, çalışanlarının performansını ve üretkenliğini artırmak için çeşitli liderlik tarzlarını kullanabilirler. Etkin bir liderlik tarzı, örgütlerin rekabetçi kalmasına ve başarılı olmasına da yardımcı olabilir (Biber, 2019; Nanjundeswaraswamy ve Swamy, 2014). Liderler, çalışanların kapasitesini geliştirme ve onları güçlendirme yeteneğine sahip, saygılı, istişareci ve gerektiğinde zorlu şartlar altında karar almaya isteklidirler. Liderliğin özünde, genellikle uygulamayla kanıtlanmış, etik ve şeffaf yaklaşımlarla kazanılan güvenilirliğin olduğu söylenebilir. Bu anlamda liderliğin, stratejik düşünme, kişilerarası iletişim becerileri ve duygusal zekâ gerektirdiği ifade edilebilir (Hughes, Ginnett ve Curphy, 1996). Etkili liderler; bir işin sonucunu öncesinde

görebilen, temel kurallara hakim olan, liderlik markası yaratarak diğer liderlerin yetiştirilmesine yardımcı olan ve liderliğin sürdürülebilirliğini sağlayan kişiler olarak tanımlanabilir (Ulrich, ve Smallwood, 2012). Etkin bir lider, etkili ekip ve grup performansını teşvik edip, çalışanların refahını artırırken; etkin olmayan bir lider, onunla ilişkili herkesin yaşam kalitesini düşürebilir. Bu bağlamda örgütsel verimliliğin anahtarının, iyi bir lider ve onun yönlendirdiği çalışanlar olduğu söylenebilir (Hogan ve Kaiser, 2005).

Gates'e ilişkin literatür incelendiğinde, çalışmaların çoğunlukla Gates'in diğer yöneticilerle karşılaştırılması, Microsoft'un farklı açılardan incelenmesi ya da Covid-19 pandemi dönemine ilişkin Gates'in tutum ve davranışlarına yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bir çalışmada, Grameen Bank ve Microsoft Corporation gibi örnekler üzerinden inovasyonun ekonomik ve sosyal etkileri analiz edilmiştir (Acs ve Sany, 2009). Aynı şekilde, Boje ve Smith (2010) çalışmalarında, Bill Gates ve Richard Branson'ın şirketlerinin yeniden yapılandırma süreçlerinde kullanılan hikâye anlatımını incelemiştir. Araştırmacılar, Microsoft ve Virgin Group'un yöneticilerinin, girişimci kimliklerini vurgulamak için metin ve görsel unsurları dahil ederek hikâyeleştirme yöntemini nasıl kullandıklarını incelemiştir. Steve Jobs ve Bill Gates gibi iki liderin, karizma ve izlenim yönetimi tarzlarını karşılaştıran çalışmada (Shah ve Mulla, 2013), Jobs ve Gates'in halka açık konuşmaları içerik analiziyle incelenmiş, bu iki liderin motivasyonları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Bill Gates başarı odaklı; Steve Jobs ise kişisel güç kaynaklarını kullanan bir yönetici olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir çalışma, Gates hakkındaki COVID-19 komplo teorilerini analiz etme ve bu teorileri anlama üzerine kurgulanmıştır. Çalışmada, sosyal medya üzerinde yayılan komplo teorileri ve iddialar incelenmiştir (Fuchs, 2021). Gates'in Covid-19 komplo teorileriyle ilişkilendiren başka bir çalışmada, COVID-19 salgınına ilişkin sosyal medya ortamında yayılan komplo teorilerinin neden olduğu küresel infodemik ortam¹ ele alınmıştır (Himmelboim ve diğerleri, 2023).

Çalışma kapsamında, literatürde doğrudan Gates'in liderlik özelliklerini ele alan çalışma olmadığı görülmektedir. Bunun yerine, belli liderlik türlerini inceleyen çalışmalarda, ilişkilendirildiği liderlik özellikleri üzerinden Gates'in örnek olarak gösterildiği çalışmalar bulunmaktadır. İlgili çalışmalarda Gates'e ilişkin belirtilen liderlik özellikleri dikkate alınarak dijital, güçlendirici, uyandırılmış, narsist ve dönüşümcü liderlik türleri aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

2.1. Dijital Liderlik

Dijital dönüşüm; insanlar, örgütler ve nesnelere arasındaki engelleri ortadan kaldırmıştır. Böylelikle, belirtilen unsurların içinde olduğu süreçler köklü bir değişime uğramıştır (Schwertner, 2017). Yaşanan değişimle birlikte örgütlerin, dijital dünyada rekabet edebilmek için iş süreçlerini dönüştürme ihtiyacı doğmuştur. Örgütler, yeni ve farklı yetenekte çalışanı işe alarak, yeni iş modelleri tasarlayarak ve dijital teknolojileri süreçlerine entegre ederek dijital dünyada rekabet üstünlüğü sağlamaya çalışmaktadırlar (Matt, Hess ve Benlian, 2015). Dijitalleşmedeki ilerlemeler, liderlere yönelik sadece örgüt bazlı değil, bir bütün olarak toplumsal düzeyde de yeni beklentiler yaratmaktadır (Fisk, 2002; Hensellek, 2020; Özmen, Eriş ve Özer, 2020). Bu anlamda, dijitalleşmenin, dijital teknolojileri ele almanın ve anlamının temelinde yer alan teknik becerilere ek olarak, ilgili karar vericilerin dijitalleşmeyle ilgili fırsatları ve zorlukları görebilmeleri ve doğru bir şekilde değerlendirmeleri için dijital okur-yazarlık becerisine sahip olmaları gerektiği ifade edilebilir (Hensellek, 2020). Bu hızlı değişim ve öğrenme ortamı, liderliğin tanımı ve gerekliliklerinde de değişikliklere yol açmıştır. Bu nedenle yöneticilerin var olan yeteneklerini geliştirmesi ve yeni yetkinlikler edinmesi son derece önemlidir. “Hız”ın temel belirleyici olduğu dijital çağda, yöneticilerin çeşitli seçenekler arasında esnek ve hızlı karar verme yeteneğine sahip olmaları daha da önemli hale gelmiştir (Petry, 2018; Porfirio, Carrilho, Felício ve Jardim, 2021). Promsri (2019), bir dijital liderin sahip olması gereken altı özelliği; müşteri odaklılık, çeviklik, işbirlikçi olma, risk alabilme, vizyon sahibi olma ve dijital okur-yazarlık şeklinde sıralamıştır. Örgütler, yeni dijital çağda, geleneksel iş stratejilerini dijitalleşmeye uygun şekilde düzenleyerek ayakta kalabilirler. Bu noktada, dijital yeni düzende liderlerin örgütler için önemli rol oynadıkları söylenebilir. Dijital liderler, iş hedeflerine ulaşmak ve dijital iş dönüşümünü başarılı bir şekilde yürütmek için şirketin dijital varlıklarını kullanıp geliştirmektedirler. Bu liderler, geleneksel liderlere kıyasla farklı yeteneklere ve bakış açılara sahiptirler (de Araujo, Priadana, Paramarta ve Sunarsi, 2021). Dijital liderlerin, klasik liderlik özelliklerini teknoloji ile entegre bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu liderler, ekipleriyle birlikte hızlı tempoda ve

¹ Doğru olmayan bilgilerin hızla yayıldığı ortam.

karmaşık bir iş ortamında süreçleri iyi bir şekilde yönetebilmek için çalışmaktadırlar. Dijital bir liderin, yeni trendlerini takip ederek bu sayede örgütün performansının iyileşmesine katkı sağladığı söylenebilir (Abbasov ve Tolay, 2021; Petrucci ve Rivera, 2018).

2.2. Güçlendirici Liderlik

Güçlendirici liderlik, takıma özerklik veren ve takımın kendi kendini yönetmesini teşvik eden liderlik davranışı olarak tanımlanır (Kirkman ve Rosen, 1999). Bu yaklaşımda, yöneticilerin destek sağlamaları, öz yönetimi teşvik etmeleri ve yetkilendirmeyi artırmaları gerekmektedir (Liu, 2015; Pelenk, 2020). Ayrıca, yöneticiler örnek oluşturmalı, bilgi ve kaynak sağlamalı, kişileri kendilerini güçlendirmeye teşvik etmeli ve güven inşa etmelidirler. Örgütler, giderek artan küresel rekabetin getirdiği iş ortamı değişikliğiyle daha iyi başa çıkabilmeli, daha kaliteli ürün için müşteri gereksinimlerini karşılayabilmeli ve üretim işletmelerinden hizmet odaklı işletmelere dönüşüme uyum sağlayabilmelidir. Bu nedenle yöneticiler, destek ve teşvik sağlama, yeni rol ve sorumluluklar üstlenerek takıma liderlik etme gibi güçlendirme liderliği davranışlarının eğitimine önem vermelidirler (Liu, 2015; Engelbrecht, Heine ve Mahembe, 2014; Dutta ve Chaudhry, 2021).

Güçlendirici liderliğin etkili bir takım liderliği biçimi olduğuna dair kanıtlar, güçlendirici liderliğin öncüllerinin neler olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Tang, Chen, van Knippenberg ve Yu (2020)'nin çalışmalarında, güçlendirici liderliğin, liderin güç mesafesi değeri ve takım yeteneği algısı ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Liderin güç mesafesi ve algılanan takım yeteneği etkileşim halindedir; bu nedenle, liderin güç mesafesi ve algılanan takım yeteneği arttıkça, güçlendirici liderlik bağlamında etkisi daha da güçlenmektedir (Tang, Chen, van Knippenberg ve Yu, 2020). Ahluwalia (2020)'nin gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarına göre, güçlendirici liderliğin astların performansı üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi vardır. Güçlendirici liderlik, astların öz yeterliliğini ve öz düzenlemesini artırabilir, böylece bu iki unsur astların performansını da artırabilir.

2.3. Uyandırılmış Liderlik

Uyandırılmış liderlik, Buda ve İsa gibi liderler tarafından uygulanan bir antik yaşam ve liderlik tarzıdır. Zamanla liderlik uygulayıcıları ve analistler tarafından meta liderlik tarzı olarak algılanmaya başlanmıştır. Uyandırılmış liderlik, kendini yönetmeyi ve daha sonra başkalarını yönetmeyi öğrenme sürecini kapsamaktadır. Bu nedenle, uyandırılmış liderlik, takipçiler, durumlar ve lider niteliklerini birleştirmeyi temsil etmektedir. Uyandırılmış liderliğin en iyi yanı, benimsenmesi kolay bir liderlik yaklaşımı olmasıdır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, atanmış bir liderlik pozisyonu olmayan ancak kendi hayatları üzerinde liderlik yürüten bireyler dahil olmak üzere hemen hemen her lider, uyandırılmış liderliğin özelliklerine sahip olabilir (Marques, 2008a). Uyandırılmış liderlik, liderlerin takipçilere ve duruma uygun liderlik stilini dahil etme farkındalığı, takipçilerini ve organizasyonu ilerlemeye yönlendirmek için gerekli becerileri keskinleştirme kapasitesi ve kendine, paydaşlara ve çevreye duygusal olarak uyum sağlama ve böylece mümkün olan en yüksek düzeyde özgünlüğü koruma becerisini içeren bir liderlik yaklaşımıdır (Marques, 2008b).

2.4. Narsist Liderlik

Narsisizm; büyüklenme, kibir, kendini beğenme, yetki sahibi olma, kırılğan benlik saygısı ve düşmanlık gibi özellikleri içeren bir kişilik özelliğidir ve birçok güçlü lider narsistik özelliklere sahiptir (Rosenthal ve Pittinsky, 2006). Narsistler tarih boyunca insanlara ilham vermek ve geleceği şekillendirmek için topluluklara dahil olmuşlardır (Maccoby, 2017). Narsistik bireyler, genellikle, kibirli ve aşırı baskın olarak algılandığında, etkili bir lider imajı yayma konusunda oldukça yeteneklidirler. Bu nedenle, dahil oldukları grupların lideri olarak ortaya çıkma eğilimindedirler. Narsist liderler, gösterişli inanç sistemlerine ve liderlik tarzlarına sahiptirler. Genellikle takipçileri ve örgütleri için liderlik ettikleri zaman, empati duygusundan ziyade güç ve hayranlık ihtiyaçları tarafından motive edilirler. Bununla birlikte, narsistler aynı zamanda etkili liderlik için önemli olan karizma ve büyük vizyon özelliklerine de sahiptirler (Rosenthal ve Pittinsky, 2006). İnsanların niçin narsistleri lider olarak algıladıkları, narsistlerin liderlik ettiği insanların performanslarını nasıl etkiledikleri ve bunlar arasındaki ilişkiyi konu alan bir çalışmanın bulgularında (Neicka, Ten Velden, De Hoogh ve Van Vianen, 2011), narsist liderler etkili olarak algılandığında da, narsist bir liderin aslında grup üyeleri

arasındaki bilgi alışverişini engellediği görülmektedir. Dolayısıyla bazı durumlarda narsist liderlerin, grup performansını olumsuz etkilediği söylenebilir. İzleyiciler, narsist liderleri gözlemlemek için ne kadar çok fırsata sahip olurlarsa, bu liderlerin toksik davranışlarını (örneğin sömürücülük) o kadar çok deneyimlemeleri ve lideri o kadar az etkili olarak algılamaları olasıdır (Nevecká, Van Vianen, De Hoogh ve Voorn, 2018).

2.5. Dönüşümcü Liderlik

Küresel rekabet ve hızlı değişim süreci, geleneksel liderlik anlayışından uzaklaşıp yeni nesil yönetim anlayışını destekleyen dönüşümcü liderliğin önem kazanmasına zemin hazırlamıştır. Dönüşümcü liderler, işletmelerin yeniliklere ve değişime daha açık olmasını sağlayarak, sürekli gelişen ve değişen ekonomik yapıda işletmelerin ayakta kalmasını mümkün kılan donanım ve yeteneğe sahiptirler. Bu nedenle, dönüşümcü liderlik ile örgüt kültürü ve işletmelerin yenilikçiliği arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir (Mohammed ve Baş, 2020). Dönüşümcü liderler; statükoya meydan okur, umut verici bir gelecek vizyonu sağlar ve takipçilerini daha iyi bir dünya arayışına katılmaya motive ederler. Aynı zamanda bu liderler, takipçilerine ilham verme, entelektüel olarak teşvik etme ve onların bireysel olarak düşünebilmeleri için yardımcı rol üstlenmektedirler (Bass, 1999; O'Reilly ve Chatman, 2020). Dönüşümcü liderlik, takipçilerini bir örgüt veya birim için ortak bir vizyon ve hedeflere bağlı kalmaya teşvik etmeyi, onları yenilikçi problem çözücüler haline getirmeyi ve onlara koçluk, mentorluk ve destek sağlayarak takipçilerinin liderlik kapasitelerini geliştirmeyi içeren bir süreçtir. Dönüşümcü liderliğin dört temel bileşeni (Bass ve Riggio, 2006); i) idealleştirilmiş etki, ii) ilham veren motivasyon, iii) entelektüel uyarım ve iv) bireysel ilgi şeklinde sıralanabilir. İdealleştirilmiş etki, dönüşümcü liderlerin takipçilerine rol model olmalarını ve onların liderlerini taklit etme isteği duymalarını içermektedir. İlham veren motivasyon, dönüşümcü liderlerin takipçilerine ilham vermeleri ve motive etmelerini ifade eden ikinci bileşendir. Entelektüel uyarım bileşeni; dönüşümcü liderlerin takipçilerine, yenilikçi ve yaratıcı olmayı, sorunlara farklı açılardan bakabilmeyi öğretmeyi kapsamaktadır. Bireysel ilgi bileşeni ise dönüşümcü liderlerin, her bir takipçisiyle potansiyelini ortaya çıkarmak için bireysel olarak ilgilenmesi ve ona koçluk etmesini ifade etmektedir. Konuya ilişkin yapılan bir araştırmaya göre dönüşümcü liderlik; çalışanların değişime açık ve hazır oluşlarını geliştirmek ve değişime gösterdikleri direnci kırmak için çalışanları destekleyici bir rol oynamaktadır (Peng, Li, Wang ve Lin, 2021). Bir başka çalışmada ise dönüşümcü liderliğin, çalışanların içsel motivasyonlarını ve iş performanslarını artırmaları yönünde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir (Khan, Rehmat, Butt, Farooqi ve Asim, 2020).

3. Bill Gates ve Liderlik

Bill Gates (William Henry Gates), Paul Allen ile birlikte 1975 yılında bilgisayar yazılımı alanında faaliyet gösteren Microsoft Corporation'ı kurmuştur (Shah ve Mulla, 2013). Gates, Microsoft'u kurarken, her evde bir bilgisayar olmasını hedeflemiştir. Bu vizyon, o gün çoğunluk tarafından gerçekçi bir hedef olarak görülmesi de bugün Gates'in hedefinin gerçekleştiği ve kişisel bilgisayarların toplumun ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir (Aksu, 2019; "GatesNotes," t.y.). Gates hakkında anlatılan hikâyelerde, onun öne çıkan özelliklerinin, zeki ve hırslı oluşu olduğu söylenebilir (Cusumano, 1998). Gates, elde ettiği başarılarla yetinmeyip, daha iyisini yapmak için çabalayan bir lider olmuştur. Bunu şu sözleriyle de ifade etmektedir; "Başarıyı kutlamak iyidir, ancak başarısızlıktan alınacak dersleri dinlemek daha önemlidir." (Rampton, 2016). Ek olarak, bilgisayar programlamaya olan tutkusunu, Gates'in başarısının en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Cusumano, 1998). Gates'in tanınırlığının kaynağı, genel anlamda, Microsoft için harcadığı çaba ve toplum sağlığına verdiği öneme bağlansa da başarılı bir lider oluşu da onun tanınır olmasında önemli bir paya sahiptir ("StudySmarter," t.y.). Ayrıca Gates'in iş dünyasının ve dünya tarihindeki büyük liderlerin biyografilerinin hevesli bir okuyucusu olduğu ve Microsoft'u yönetirken okuduklarından öğrendiklerini uyguladığı bilinmektedir (Cusumano, 1998). Buna kanıt olarak Gates'in "Öğrendiklerimi sadece kuramsallaştırmada kullanmıyorum, aynı zamanda pratik hayata geçirip yatırım yapıyorum" sözleri örnek olarak verilebilir (Reca, 2006). Gates, bilgisayar yazılımının hem teknolojisini hem de süreçlerinin yönetimini derinlemesine anlayacak şekilde kendini yetiştirmiştir. Gates henüz 13 yaşındayken programlama öğrenmeye başlayarak yazılım alanında kendisini geliştirmeye çalışmıştır. Ek olarak, ortaklıklara katılarak ve sonrasında da kendi işini kurarak Gates, süreç yönetimine ilişkin bilgi ve becerilerini uygulamalı olarak geliştirmiştir (James, 2023). Ayrıca Microsoft'ta aynı anda birkaç rol üstlenen Gates, hem girişimci hem de teknoloji uzmanı

olarak şirkette kilit bir konum edinmiştir. Bunlara ek olarak, baş stratejist olmasının yanı sıra etkili bir lider ve yönetici olmuştur (Cusumano, 1998).

Bill Gates, başarı odaklı bir yönetici olarak nitelendirilmektedir (Shah ve Mulla, 2013). Gates'in "Başarı berbat bir öğretmendir. Zeki insanları kaybedemeyeceklerini düşünmeye sevk eder." ifadesi, onun kazandığı başarılarına yenisini ekleyerek ilerleme prensibine sahip bir lider olduğunu göstermektedir (James, 2023). Lowe (2001), Gates'i "Edison ampul için neyse, Gates de yazılım için odur; kısmen yenilikçi, kısmen girişimci, kısmen satıcı ve tam zamanlı deha" olarak tanımlamıştır (Mauri, 2017). CEO'ların ilham aldıkları liderlerden söz eden bir kaynağa göre; CEO'lar, güçlü vizyona sahip, yardımsever, inovatif, motivasyonu yüksek ve iz bırakan liderleri kendilerine rol model olarak almaktadırlar. Özellikle teknoloji dünyasına getirdiği yeniliklerle tanınan Bill Gates de CEO'ların ilham aldığı önemli liderler arasında yer almaktadır (Yıldız, 2014).

Maccoby (Ocak, 2004), Harvard Business Review'de kaleme aldığı narsist liderlerle ilgili yazısında; işletme yazarlarınca, başarılı liderliğin güçlü bir şekilde gelişmiş bir empati duygusu gerektirdiğine inanıldığına ve "duygusal yeterlilik" sloganının benimsendiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca, bazı üretken narsistlerin empatik olmadıkları halde, başkalarından empati beklediklerine; tarihin büyük bazı liderlerinin, empati eksikliğine rağmen yine de insanlara ilham verebildiklerine de dikkat çekmiştir. Gates de yenilikçi ve başarılı bir lider olsa da empati yoksunluğu nedeniyle narsist liderlik özelliğine sahip bir lider olarak değerlendirilmiştir. Narsist liderlik, üretken ve verimsiz narsisizm olarak ikiye ayrılmakta ve Gates de üretken narsistlere örnek olarak gösterilmektedir (Cannon, 2020). Microsoft başarı kazanmaya başladıktan sonra bile Gates, hedef kitlesini anlamak ve onların iş, eğitim ve tüketici ihtiyaçlarına hitap edecek ürünleri geliştirmek için çalışmalarına devam etmiştir (Rampton, 2016). Üretken narsistler, yetenekli ve büyük resmi görebilen bireylerdir. Bunların, dünyada bir değişiklik yapma ve kendisinden bir iz bırakma isteği duydukları söylenebilir (Cannon, 2020). Gates şimdilerde yenilikçi uygulamaları ile çığır açan, nazik bir lider olarak bilinse de, yıllar önce, ofis zorbası olarak adlandırılmıştır. Çalışanlarına karşı çoğunlukla eleştirel ve acımasız olan Gates'in onları, gece geç saatlerde gönderdiği alaycı maillerle rahatsız ettiği söylenmektedir. Gates, çalışanlarına karşı davranışlarını şu sözleriyle ifade etmektedir; "Microsoft'tayken birlikte çalıştığım insanlara karşı serttim. Bazıları başarılı olmamıza yardımcı oldu, ama eminim ki bu davranışların bir kısmı da haddinden fazlaydı." (Zitelmann, 2020). Marques (2007)'a göre, dünyanın en zengin insanlarından olan Gates, Microsoft sonrasında uyandırılmış liderlik yaklaşımını benimsemiştir. Bilgi teknolojileri endüstrisinde yıllarca süren rekabetin ardından Gates'in, liderlik stilinde farklı bir yolu seçtiği ve kendisine ihtiyacı olan insanlar ile örgütlere hizmet etmek için zekâsını ve iç görülerini kullanma görevini üstlendiği ifade edilebilir. Bu anlamda uyandırılmış lider olmak, herhangi bir görevi tamamlamak için uygun bilgi ve zekânın yanı sıra gelişmiş bağlantıları kullanmayı da gerektirmektedir. Gates de teknoloji ve programlamaya olan ilgisi/bilgisi ile birlikte piyasaya sunduğu ürün ve hizmetleriyle pek çok sektöre ilham kaynağı ve bilgi teknolojilerinin kullanılması noktasında destekleyici olmuştur (Gates, 1999; Zitelmann, 2020).

Gates, katıldığı bir toplantıda dijitalleşmenin tüm sektörleri temelden değiştirip dönüştüreceğine inandığını belirtmiştir. Bu bağlamda Gates, henüz 1999 yılında ele aldığı kitabında dijitalleşmeye ilişkin on değişim noktası sıralamıştır (Gates, 1999):

- i) Gelecekte insanlar, kişisel bilgisayarlara sahip olacak ve gündelik işleri için bu bilgisayarları kullanacaklar,
- ii) Bir gün evlerin hemen hemen hepsinde bilgisayar bulunacak,
- iii) Bilgisayarlar, telefon ve televizyon gibi sıradan araçlar haline gelecek,
- iv) Şirketler, internete yüksek hızla bağlanabilecek,
- v) E-posta, sıradan telefon ya da posta gibi iletişim aracı haline gelecek,
- vi) İnsanların çoğu bilgisayara sahip olup her gün kullanmaya başladığında, bilginin çoğu dijital olacak,
- vii) İnternetle birbirine bağlanan dijital aletler gelişecek ve geniş kullanım alanına sahip olacak,
- viii) Küçük ve taşınabilir cep bilgisayarları çoğalacak,
- ix) Cep bilgisayarlarının en önemli avantajı, içinde ne kadar çok ve büyük bilgi barındırsa da büyümemesi ya da ağırlaşmaması olacak,
- x) Bilgi işçileri çoğalacak.

Gates, yukarıda belirtilenlere benzer açıklamaları ve öngörülerıyla günümüzde iyi bir dijital lider olarak bilinmesine rağmen internete nispeten geç geçiş yapmış ve internetin önemini ancak Netscape tarayıcı

pazarından büyük bir pay aldıktan sonra anlamıştır. Microsoft, bu geç kalmanın dezavantajını 1990'ların sonlarında ortadan kaldırmıştır (Fisk, 2002). 7 Aralık 1995'te ilk İnternet Strateji Gününü düzenleyen Gates, bu etkinlikte internet desteği aracılığıyla geliştirdikleri ürünleri kamuoyuna sunmuştur (Gates, 1999). Bu avantajın yakalanmasındaki etkenin Gates'in kendi bakış açısını değiştirme ve örgütünü harekete geçirme yeteneğinden kaynaklı olduğu söylenebilir (Fisk, 2002). Mart 2020'de pandemi nedeniyle tüm işletmeler uzaktan çalışma sistemine geçiş yapmış; uzaktan ve esnek çalışma sistemi dünyada yeni normal olarak kabul edilmiştir. Bu, yeni bir düzen olarak görülse de Gates yıllar öncesinde uzaktan ve hibrit çalışma ortamının normalleşeceğini öngörmüştür (Schwantes, 2022).

Bir başka liderlik özelliği açısından ele alındığında Gates'in, dönüşümcü liderliği benimsediği ve durumsal ihtiyaçlara göre bu liderlik stilini kullandığı bilinmektedir (St. Thomas Üniversitesi, 2018). Gates, bilgisayar programlama konusunda kendini geliştirmiş, bu alanda çalışmalarını kurduğu Microsoft ile birlikte yürütmeye devam etmiştir. Kişisel bilgisayarların çoğalacağını, internetle birlikte dijitalleşmenin hızlanıp çoğu sürecin değişip dönüşeceğini öngörerek çalışmalarını ve ürünlerini bu doğrultuda geliştirmeye çalışarak, farklı sektörlerde de örnek olmaya çalışmıştır. Bankacılıktan üretime kadar pek çok sektörle çalışarak sosyal ağını genişleten Gates, 1990'lı yıllardan itibaren müşteri odaklılığı ve dijital teknolojilerin önemine vurgu yaparak her sektörün değişime ayak uydurması için çağrılarda bulunmuştur (Gates, 1999). Bunlara ek olarak Gates'in "Önümüzdeki yüzyıla baktığımızda, liderler başkalarını güçlendiren kişiler olacak." ifadesinden yola çıkılarak, onun liderlik anlayışının, takipçilerinin kendilerini geliştirmelerine destek olan, güçlü ve etkili bir liderlik şeklinde olduğu yorumu yapılabilir (James, 2023). Gates'in dönüşümcü liderlik özelliklerinin (Chaturvedi, 2013; Schwantes, 2022):

- i) Uzmanlık bilgisi,
- ii) Güç ve etki,
- iii) Karizmatik olma,
- iv) Vizyonerlik,
- v) Kişisel güvenilirlik ve deneyim,
- vi) Sosyal ağ ve

vii) Sosyalleştirilmiş güç olarak sıralanan dönüşümcü liderlik özellikleri ile örtüştüğü söylenebilir. Gates, dönüşümcü lider olarak ele alındığında, yaptığı iş konusunda kararlı, odaklanmış ve tutkulu olan girişimcilerin çoğu için örnek bir model teşkil etmektedir (Rampton, 2016). Bir model olarak Gates'in entelektüel beceri, güç ve karizması ile çalışanlarını istenen hedefe ulaşabilmeleri için motive eden dönüşümcü bir lider olduğu söylenebilir (Salleh, 2012).

Yung, Cox ve Sims (2006)'e göre liderler, takipçilerini güçlendirecek, çalışanları kendi sınırlarının ötesindeki belirsizliklerle başa çıkacak güce ulaştıracak, onların bilgi ve becerilerini örgütün başarısı için organize edecek yeteneğe sahiptirler. Ek olarak takipçilerin, örgütün rekabet gücünün artmasına yardımcı olmak için kendi yeteneklerini tam anlamıyla kullanacak donanıma sahip olmaları da oldukça önemlidir. Bu durum, güçlendirici liderlik anlayışıyla mümkün olabilir. Gates'in de güçlendirici liderliğin ortaya çıkardığı bir unsur olan yetkilendirmenin değerini savunduğu, şu cümlesinden anlaşılmaktadır: "Yeni örgütlerde çalışan artık bir dışı değil, genel sürecin akıllı bir parçasıdır." (Gates, 1999). Güçlendirici liderlik, siyasi müdahale alanı ve örgütlerle müzakere etme konusunda yetenekli olan Bill Gates tarafından iyi bir şekilde sembolize edilmektedir (Barchiesi ve La Bella, 2007).

Sosyal girişimcilik bağlamında Gates'in toplum üzerinde tartışılmaz bir etkisinin olduğu söylenebilir. Gates'in kariyerini, servet edinmekten ziyade, toplumun gelişmesine hizmet eden bir yolculuk olarak yorumlaması, toplum üzerindeki etkisine örnek olarak gösterilebilir (French, 2007). Gates, aynı zamanda eşi Melinda Gates ile yürüttüğü sosyal projelerle de adından sıkça söz ettirmektedir. Bill ve Melinda Gates Vakfı, küresel hayırseverliğin meşruiyet sorununa ışık tutmaktadır (Harman, 2016). Bu vakıf, küresel çapta özellikle çocukların savaştığı çeşitli hastalıklara çözüm sağlamak için çalışmalarını sürdürmektedir (Adegbola, 2012). Aynı zamanda 1997'de duyurulan Gates'in kütüphane projesi büyük ilgi görmüştür. Kütüphanelere internet bağlantısı sağlanmasına yönelik zemin hazırlayan bu proje, Gates'in hayırsever olarak medyada yer bulmasını sağlamıştır (Stevenson, 2010).

4. Tartışma ve Sonuç

Bill Gates, dijitalleşen dünyanın talep ettiği yetkin olma ve değişim yaratma gibi liderlik niteliklerine örnek olarak gösterilebilecek bir liderdir (Arsenault, 2004). Gates, dijital liderlik kavramının öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Microsoft şirketinin kurucusu olarak Gates, dijital teknolojinin potansiyelini kavrayarak şirketini dünya çapında bir dijital teknoloji devi yapmayı başarmıştır. Sonuç olarak Bill Gates, Microsoft şirketinin liderliğini yaptığı dönemlerde, şirketi dijital alanda pek çok yeniliğe götürmeyi başarmıştır (Shah ve Mulla, 2013).

Bill Gates, bazı liderlik tarzlarıyla ön plana çıkmaktadır. Örneğin Gates, güçlendirici lider özelliğiyle bilinen bir liderdir. Gates, çalışanlarının yeteneklerini ve becerilerini geliştirmeyi amaçlamış ve bu yönde çaba harcamıştır. Gates, narsist bir lider olarak nitelendirilse de (Maccoby, 2004) çalışanlarının hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için onlara destek vermiş ve onları teşvik etmiştir. Bu sayede, çalışanlarını güçlendirerek onların başarısına katkıda bulunmuştur (Yun, Cox ve Sims, 2006; Barchiesi ve La Bella, 2007). Uyandırılmış lider olarak da bilinen Gates, çeşitli sosyal sorumluluk projelerine önderlik etmiş ve bu projelerle, dünya çapında olumlu değişiklikler yaratmayı hedeflemiştir. Uyandırılmış liderler, genellikle dünya genelinde önemli konulara dikkat çekmek ve bunları değiştirmeye çalışmak için liderlik ederler. Gates, bu anlamda da bir uyandırılmış lider olarak kabul edilmektedir (Marques, 2008a). Gates, çalışanlarının düşünme yeteneklerini geliştirmeyi ve onları bireysel olarak teşvik etmeyi amaçlar. Gates, aynı zamanda çalışanlarının entelektüel uyarımını sağlar ve onları kendi adlarına düşünmeye ve kendi sorularını yanıtlamaya davet eder. Dönüşümcü liderler, genellikle takipçilerine ilham verir ve onları bireysel olarak düşünürler (O'Reilly ve Chatman, 2020). Gates, bu anlamda da bir dönüşümcü liderdir. Gates, aynı zamanda dünya çapında bir filantrop² olarak da bilinir ve dünya genelinde pek çok sosyal problemle ilgilenmektedir. Özellikle de sağlık ve eğitim alanlarında çok sayıda projeye destek vermektedir (Stevenson, 2010).

Literatürde, Gates'in bahsedilen liderlik tarzlarının dijital, narsist, dönüşümcü, uyandırılmış ve güçlendirici olduğu görülmektedir. Bill Gates, bilgisayar yazılımı alanında faaliyet gösteren ve her evde bir bilgisayar olmasını hedefleyen vizyona sahip olan bir lider olarak Microsoft'u kurmuştur. Gates'in zeki ve hırslı olması, başarı odaklı bir yönetici olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Başarılarının arkasında bilgisayar programlamaya olan tutkusu ve sürekli olarak daha iyi olma çabasının olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda, Gates'in iş dünyasının ve büyük liderlerin biyografilerinin hevesli bir okuyucusu olduğu ve öğrendiklerini uyguladığı bilinmektedir. Literatürde, Gates'in liderlik stillerinden birinin narsist liderlik olduğu vurgulanmaktadır. Empati eksikliği ve çalışanlarına karşı eleştirel davranışları, bu liderlik özelliğiyle ilişkilendirilmektedir. Ancak, Gates'in liderlik yaklaşımının zamanla değiştiği ve günümüzde uyandırılmış liderlik tarzını benimsediği belirtilmektedir. Gates'in, bilgi teknolojileri endüstrisinde uzmanlığını kullanması, örgütler için ilham kaynağı olmuş olabilir. Gates'in bir başka liderlik özelliği de dönüşümcü liderlik yaklaşımıyla ilişkilendirilmektedir. Kendi yeteneklerini ve iç görülerini kullanarak örgütlerin ve sektörlerin dönüşümüne öncülük etme çabası, Gates'in liderlik anlayışının temel bir parçasını oluşturmaktadır. Gates, müşteri odaklılığa ve dijital teknolojilerin önemine vurgu yaparak değişime ayak uydurmanın gerekliliğini sürekli olarak vurgulamaktadır. Gates'in güçlendirici liderlik özelliği, yetkilendirmeyi önemsemesi ve çalışanları takım çalışmasına teşvik etmesiyle öne çıkmaktadır. Takipçilerini güçlendiren bir lider olarak, çalışanlarının potansiyellerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olmuş ve örgütün rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Gates'in toplum üzerindeki etkileri de onun sosyal liderliği açısından önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Son zamanlarda toplum hizmetlerine önem veren Gates, sosyal projeler ve hayırseverlik çalışmalarıyla da adından söz ettirmektedir. Gates ve liderlik tarzına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, Gates'in dönüşümcü liderlik tarzının diğerlerine kıyasla ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar farklı liderlik tarzlarıyla adı anılan bir lider olsa da baskın olan liderlik tarzının dönüşümcü olduğu yorumu yapılabilir. Sonuç olarak, Bill Gates, liderlik alanında başarılı bir model olarak değerlendirilebilir. Kendi yeteneklerini ve iç görülerini kullanarak değişime öncülük eden liderlerden birisinin Gates olduğu söylenebilir. Gates'in liderlik özellikleri ve başarıları, örgüt liderlerine ilham kaynağı olabilir ve liderlik konusunda yapılan çalışmalar için önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneğin Gates'e ilişkin sınırlı sayıda literatür olması, bu

² Filantrop: İnsanların ekonomi, eğitim ve sağlık gibi alanlarda standartlarını yükseltmek için faaliyette bulunan kimse.

sınırlılıklardan biridir. Aynı zamanda, bu sınırlı sayıdaki çalışmalarda, çoğunlukla diğer liderlerle karşılaştırılmaları yer verilmiş, doğrudan Gates'in liderlik özellikleri irdelenmemiştir. Sonraki çalışmalarda bu durum göz önünde bulundurulurken Gates'e ilişkin detaylı bir çalışma literatüre kazandırılabilir.

Kaynaklar

- Abbasov, A. ve Tolay, E. (2021). Dijital liderliğin bireysel performans üzerindeki etkisi- Azerbaycan'da endüstri 4.0 teknolojilerini uygulayan bir firmada araştırma. *İzmir Yönetim Dergisi*, 2(1), 59-74.
- Acs, Z. J., ve Sany, J. (2009). Measuring the social value of innovation: the cases of Muhammad Yunus, Grameen Bank and Bill Gates, Microsoft. In *Measuring the Social Value of Innovation: A Link in the University Technology Transfer and Entrepreneurship Equation* (Vol. 19, pp. 143-170). Emerald Group Publishing Limited.
- Adegbola, R. A. (2012). Childhood pneumonia as a global health priority and the strategic interest of the Bill ve Melinda Gates Foundation. *Clinical infectious diseases*, 54(suppl_2), 89-92.
- Ahluwalia, L. (2020). Empowerment leadership and performance: Antecedents. *TECHNOBIZ: International Journal of Business*, 3(2), 35-39.
- Aksu, H. (2019). *Dijital dönüşüm yolculuk rehberi*. Pusula: Ankara.
- Arsenault, P. M. (2004). Validating generational differences: A legitimate diversity and leadership issue. *Leadership ve Organization Development Journal*, 25(2), 124-141.
- Barchiesi, M. A., ve La Bella, A. (2007, August). Leadership styles of world's most admired companies a holistic approach to measuring leadership effectiveness. In *2007 International Conference on Management Science and Engineering* (pp. 1437-1447). IEEE.
- Bass, B. M. (1999). Two decades of research and development in transformational leadership. *European journal of work and organizational psychology*, 8(1), 9-32.
- Bass, B. (2010). *The Bass handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications*. New York, NY: Simon ve Schuster.
- Bass, B. M., ve Riggio, R. E. (2006). *Transformational leadership*. Psychology press.
- Bel, R. (2010). Leadership and innovation: Learning from the best. *Global business and organizational excellence*, 29(2), 47-60.
- Biber, M. (2019). Lider yöneticilik. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 183-197.
- Boje, D., ve Smith, R. (2010). Re-storying and visualizing the changing entrepreneurial identities of Bill Gates and Richard Branson. *Culture and organization*, 16(4), 307-331.
- Budur, T. (2020). Effectiveness of transformational leadership among different cultures. *International Journal of Social Sciences ve Educational Studies*, 7(3), 119-129.
- Cannon, W. (2020). *The Paradox of Leader Narcissism and Leader Vulnerability* (Doctoral dissertation, Northcentral University).
- Chaturvedi, V. (2013). Transformational leadership-an indispensable tool for developing unrelenting and unparalleled success for organisation. *International Journal on Leadership*, 1(2), 1-10.
- Cusumano, M. A. (1998). Software business entrepreneurship: lessons from Bill Gates and Microsoft. 24 Şubat 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/5176308_Software_business_entrepreneurship_lessons_from_Bill_Gates_and_Microsoft adresinden erişilmiştir.
- de Araujo, L. M., Priadana, S., Paramarta, V., ve Sunarsi, D. (2021). Digital leadership in business organizations. *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership*, 45-56.
- Dikici, B. D. (2020). Günümüzün dijitalleşen işletmelerinde yeni liderlik ve motivasyon modelleri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(26), 4185-4207.
- Dutta, A., ve Chaudhry, S. (2021). Managing people more effectively: Challenges and best practices. *Journal of Management Research and Analysis*, 8(1), 10-14.
- Engelbrecht, A. S., Heine, G., ve Mahembe, B. (2014). The influence of ethical leadership on trust and work engagement: An exploratory study. *SA Journal of Industrial Psychology*, 40(1), 1-9.
- Fisk, P. (2002). The making of a digital leader. *Business Strategy Review*, 13(1), 43-50.
- French, S. L. (2007). Bill Gates, "Keynote address to the creating digital dividends conference" (18 October 2000). Erişim adresi <https://voicesofdemocracy.umd.edu/wp-content/uploads/2010/08/french-gates.pdf>.
- Fuchs, C. (2021). Bill Gates Conspiracy Theories as ideology in the context of the COVID-19 crisis. In *Communicating COVID-19: Everyday Life, Digital Capitalism, and Conspiracy Theories in Pandemic Times* (pp. 91-144). Emerald Publishing Limited.

- Gandolfi, F., Stone, S., ve Deno, F. (2017) "Servant leadership: An ancient style with 21st Century relevance," *Review of International Comparative Management*, 18(4), 350–361.
- Gates, B. (1999), *Business @ the Speed of Thought: Using a Digital Nervous System*, Warner Books, New York, NY. Erişim adresi <https://toicodongiuamotbiennguoi.files.wordpress.com/2015/10/099-business-at-the-speed-of-thought.pdf>.
- GatesNotes, (t.y.). Erişim adresi <https://www.gatesnotes.com/Bio>.
- Harman, S. (2016). The Bill and Melinda Gates Foundation and legitimacy in global health governance. *Global Governance*, 349-368.
- Hensellek, S. (2020). Digital leadership: A framework for successful leadership in the digital age. *Journal of Media Management and Entrepreneurship (JMME)*, 2(1), 55-69.
- Himmelboim, I., Borah, P., Lee, D. K. L., Lee, J., Su, Y., Vishnevskaya, A., ve Xiao, X. (2023). What do 5G networks, Bill Gates, Agenda 21, and QAnon have in common? Sources, distribution, and characteristics. *New Media ve Society*. Erişim adresi https://www.researchgate.net/profile/Yan-Su-21/publication/366855288_What_do_5G_networks_Bill_Gates_Agenda_21_and_QAnon_have_in_common_Sources_distribution_and_characteristics/links/63b5722003aad5368e64937b/What-do-5G-networks-Bill-Gates-Agenda-21-and-QAnon-have-in-common-Sources-distribution-and-characteristics.pdf.
- Hogan, R., ve Kaiser, R. B. (2005). What we know about leadership. *Review of general psychology*, 9(2), 169-180.
- Hughes, R., Ginnett, R. C., ve Curphy, G. J. (1996). *Leadership*. Chicago, Irwin.
- James, R. (2023). 17 success lessons from Bill Gates. Erişim adresi <https://wealthygorilla.com/bill-gates-success-lessons>.
- Khan, H., Rehmat, M., Butt, T. H., Farooqi, S., ve Asim, J. (2020). Impact of transformational leadership on work performance, burnout and social loafing: A mediation model. *Future Business Journal*, 6(1), 1-13.
- Kirkman, B. L., ve Rosen, B. (1999). Beyond self-management: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58– 74.
- Kotterman, J., (2006), "Leadership vs Management: What's the difference?," *Journal for Quality ve Participation*, 29(2), 13-17.
- Kruse, K. (2013). What is leadership. *Forbes magazine*. Erişim adresi <http://www.professorpeaches.com/wp-content/uploads/2015/02/What-is-leadership-Forbes.pdf>.
- Liphadzi, M., Aigbavboa, C. O., ve Thwala, W. D. (2017). A theoretical perspective on the difference between leadership and management. *Procedia engineering*, 196, 478-482.
- Liu, Y. (2015). The review of empowerment leadership. *Open Journal of Business and Management*, 3(4), 476.
- Lowe, J. (2001). *Bill Gates speaks: Insight from the world's greatest entrepreneur*. John Wiley ve Sons.
- Maccoby, M. (2004). Narcissistic leaders: the incredible pros, the inevitable cons. Erişim adresi <https://hbr.org/2004/01/narcissistic-leaders-the-incredible-pros-the-inevitable-cons>.
- Maccoby, M. (2017). Narcissistic leaders: The incredible pros, the inevitable cons. In *Leadership Perspectives* (pp. 31-39). Routledge.
- Marques, J. F. (2007). *The awakened leader: One simple leadership style that works every time, everywhere*. Personhood Press.
- Marques, J. F. (2008a). The five steps toward Awakened Leadership. *Performance Improvement*, 47(7), 20-23.
- Marques, J. (2008b). Awakened leadership in action: A comparison of three exceptional business leaders. *Journal of Management Development*, 27(8), 812-823.
- Matt, C., Hess, T., ve Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business ve information systems engineering*, 57, 339-343.
- Mauri, T. (2017). Why leadership styles matter. *Strategic Direction*, 33(1), 1-4.
- Mohammed, T., ve Baş, D. P. (2020). Dönüşümcü liderlik stiline örgüt kültürü ve işletmenin yenilikçiliğine etkisi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 98-122.
- Mullins, L. J. (2010). *Management and Organizational Behavior*. UK: Pearson Education.
- Nanjundeswaraswamy, T. S., ve Swamy, D. R. (2014). Leadership styles. *Advances in management*, 7(2), 57-62.
- Nevecká, B., Ten Velden, F. S., De Hoogh, A. H., ve Van Vianen, A. E. (2011). Reality at odds with perceptions: Narcissistic leaders and group performance. *Psychological Science*, 22(10), 1259-1264.

- Nevicka, B., Van Vianen, A. E., De Hoogh, A. H., ve Voorn, B. (2018). Narcissistic leaders: An asset or a liability? Leader visibility, follower responses, and group-level absenteeism. *Journal of Applied Psychology*, 103(7), 703.
- Nienaber, H. (2010). Conceptualisation of management and leadership. *Management Decision*, 46(5), 661-675.
- Northouse, P. (2007). Leadership theory and practice. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- O'Reilly, C. A., ve Chatman, J. A. (2020). Transformational leader or narcissist? How grandiose narcissists can create and destroy organizations and institutions. *California Management Review*, 62(3), 5-27.
- Özmen, Ö. N., Eriş, E. ve Özer, P. (2020). Dijital liderlik çalışmalarına bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 57-69.
- Pelenk, S. E. (2020). Güçlendirici liderlik davranışlarının bireysel performansa etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 308-330.
- Peng, J., Li, M., Wang, Z., ve Lin, Y. (2021). Transformational leadership and employees' reactions to organizational change: evidence from a meta-analysis. *The Journal of applied behavioral science*, 57(3), 369-397.
- Petrucci, T., ve Rivera, M. (2018). Leading growth through the digital leader. *Journal of Leadership Studies*, 12(3), 53-56.
- Petry, T. (2018). Digital leadership. In *Knowledge management in digital change* (pp. 209-218). Springer, Cham.
- Porfirio, J. A., Carrilho, T., Felício, J. A., ve Jardim, J. (2021). Leadership characteristics and digital transformation. *Journal of Business Research*, 124(2021), 610-619.
- Promsri, C. (2019). The developing model of digital leadership for a successful digital transformation. *GPH-International Journal of Business Management*, 2(8), 1-8.
- Rampton, J. (2016). How Bill Gates became a leadership legend. Erişim adresi <https://www.entrepreneur.com/business-news/how-bill-gates-became-a-leadership-legend/250607>.
- Rosenthal, S. A., ve Pittinsky, T. L. (2006). Narcissistic leadership. *The leadership quarterly*, 17(6), 617-633.
- Salleh, L. M. (2012). Charismatic leadership-Is it different from transformational leadership? *MMR*, 47(1), 21-30.
- Schwantes, M. (2022). In just 2 sentences, Bill Gates taught a great leadership lesson to every manager. Erişim adresi <https://www.inc.com/marcel-shwantes/bill-gates-leadership-lesson-managers.html>.
- Schwertner, K. (2017). Digital transformation of business. *Trakia Journal of Sciences*, 15(1), 388-393.
- Shah, T., ve Mulla, Z. R. (2013). Leader motives, impression management, and charisma: A comparison of Steve Jobs and Bill Gates. *Management and Labour Studies*, 38(3), 155-184.
- St. Thomas University, 2018. What is transactional leadership? How structure leads to results. Erişim adresi <https://online.stu.edu/articles/education/what-is-transactional-leadership.aspx>.
- Stevenson, S. (2010). The political economy of Andrew Carnegie's library philanthropy, with a reflection on its relevance to the philanthropic work of Bill Gates. *Library ve information history*, 26(4), 237-257.
- StudySmarter, (t.y.). Bill Gates leadership style. Erişim adresi <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/business-studies/business-case-studies/bill-gates-leadership-style/>.
- Tang, G., Chen, Y., van Knippenberg, D., ve Yu, B. (2020). Antecedents and consequences of empowering leadership: Leader power distance, leader perception of team capability, and team innovation. *Journal of Organizational Behavior*, 41(6), 551-566.
- Ulrich, D., ve Smallwood, N. (2012). What is leadership? In *Advances in global leadership* (Vol. 7, pp. 9-36). Emerald Group Publishing Limited.
- Uğur, S. S., ve Uğur, U. (2014). Yöneticilik ve liderlik ayrımında kişisel farklılıkların rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 122-136.
- Watson, C. M. (1983). Leadership, management, and the seven keys. *Business horizons*, 26(2), 8-13.
- Yıldız, S. (2014). CEO'lar hangi liderlerden ilham alıyor? Erişim adresi <https://www.pazarlamasyon.com/ceolar-hangi-liderlerden-ilham-aliyor>.
- Yukl, G., 1989. Managerial Leadership: a review of theory and research. *Journal of Management*, 15(2), 251-290.
- Yun, S., Cox, J., ve Sims Jr, H. P. (2006). The forgotten follower: a contingency model of leadership and follower self-leadership. *Journal of managerial psychology*, 21(4), 374-388.
- Zitelmann, R. (2020). Bill Gates was difficult boss in early Microsoft days but employees still liked him. Erişim adresi <https://www.cnbc.com/2020/02/24/bill-gates-was-difficult-boss-in-early-microsoft-days-but-employees-still-liked-him.html>.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**ULUSLARARASI POLİTİKADA BİR ETKİ ARACI OLARAK SİBER GÜVENLİK
VE TÜRKİYE’NİN SİBER GÜVENLİK POLİTİKASI UYGULAMASI: ULUSAL
SİBER OLAYLARA MÜDAHALE MERKEZİ (USOM)**

Cyber Security as an Influencer in International Politics and Türkiye’s

Cyber Security Policy Implementation: National Cyber Incident Response Center (TR-CERT)

Serkan GÜNDOĞDU¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tunceli, sgundogdu@munzur.edu.tr, orcid.org/ 0000-0001-7597-879X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.03.2023

Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1261707

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Politika, Siber Güvenlik, Siber Güvenlik Politikası, Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi

ÖZ

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak internetin kullanımı gündelik hayatın her alanında etkin bir şekilde yer almaya başlamıştır. Bu süreç insanların hayatını birçok alanda kolaylaştırdığı gibi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan önemli bir tanesi de güvenlik olmuştur. Uluslararası politika bakımından da yeni güvenlik önemlerine ihtiyaç duyulmuş, uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramının önemli bir kavramı haline gelen siber güvenlik sorunun ortaya çıktığı görülmüştür. Bu çerçevede siber tehditlere karşı koyabilmek için savunma sistemlerini içeren siber güvenlik politikaları oluşturulmaya başlanmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye'nin siber uzaydaki varlığı ve bu alanda kamu hizmetlerinin nasıl sağlandığı, siber güvenlik politikalarına ilişkin çalışmalarını nasıl planladığı incelenmiştir. Türkiye'nin siber güvenliği sağlama adına yapmış olduğu; politika, strateji ve eylem planları ile araştırma konusu sınırlanmıştır. Siber tehditleri azaltmak ve bertaraf etmek amacıyla, Türkiye'nin ulusal siber güvenlik stratejisi açısından önemli olan yapılar çalışma kapsamında verilmiştir. Bu bağlamda Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi'nin siber güvenlik stratejisine ve uluslararası politikada bir etki aracı olması noktasında ne denli bir etkiye sahip olduğu üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Depending on the technological developments, the use of the internet has started to take place effectively in every aspect of daily life. This process has made people's lives easier in many areas and has brought some problems with it. One of the most important of these problems has been security. New security measures were also needed in terms of international politics, and it was seen that the problem of cyber security, which has become an important concept of security in the discipline of international relations, has emerged. In this context, cyber security policies including defense systems have been started to be created in order to counter cyber threats. Within the scope of the study, Turkey's presence in cyberspace, how public services are provided in this area, and how it plans its studies on cyber security policies are examined. What Turkey has done on behalf of providing cyber security; policy, strategy and action plans and the research subject are limited. In order to reduce and eliminate cyber threats, structures that are important for Turkey's national cyber security strategy are given within the scope of the study. In this context, it has been emphasized how the National Cyber Incidents Response Center has an impact on cyber security strategy and being an instrument of influence in international politics.

Atıf/Citation: Gündoğdu, S. (2023). Uluslararası Politikada Bir Etki Aracı Olarak Siber Güvenlik ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikası Uygulaması: Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1325-1337.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Serkan GÜNDOĞDU, sgundogdu@munzur.edu.tr

1. Giriş

Bilişim ve teknolojik gelişmelerle birlikte pek çok alanda kullanılan tanımlamalar süreç içinde tekrar gözden geçirilmektedir. Özellikle klasik anlamda (fiili/ somut ortamda) var olan savaş, düşman, güvenlik gibi çalışma konusuna dahil olan kavramların kullanım alanlarında değişiklikler görülmektedir. Bu yeni alanlardan biri olan siber uzay; ağlar, bilgi kaynakları ve veri sistemlerinin bir araya gelmesiyle yeni bir hareket ortamı oluşmuş ve NATO tarafından diğer hareket alanları kadar etkili biçimde savunması gereken bir operasyon alanı olarak kabul edilmiştir.

Bu yeni hareket sahası; çatışmalar, tehditler, kötü niyetli yazılımlar, suçların meydana geldiği ve klasik savaşa benzer özellikler gösterebilen soyut bir savaş/ üstünlük alanı olarak ortaya çıkabilmektedir. Siber uzayda gerçekleşen saldırının fiziksel saldırıya göre, farklı devlet ideolojileri nedeniyle oluşabilecek çatışmalar gibi, çok daha çeşitli ve güçlü tarafların karşı karşıya gelmesine sebep olabileceği görülmektedir. Gerçekleşen veya gerçekleşme ihtimali bulunan saldırıların siber silahlar ile siber uzayda vuku bulması, ulusal güvenliğe karşı siber saldırıları önleme ve caydırma stratejilerinden oluşan bir güvenlik yöntemine ihtiyacı beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan siber uzayın tüm yönleriyle olmasa da belli yönlerinde ulus ve ulus üstü yapılar nezdinde anlaşmaya gidilmesi gerekliliğini meydana getirmektedir.

Siber güvenlik konusunda saldırıların uluslararası alanda tanımlanması ve nelerin saldırı aracı olup nelerin savunma adına kullanılması gerektiğinin belirlenmesi bu bakımdan önemlidir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, G8 Ülkeleri ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar siber güvenlik alanında kendilerine özgü stratejiler belirlemiştir. Bu aktörlerin siber güvenliğe yüklediği anlam; siber uzayın okyanuslar gibi sınır tanımlanmasının olmaması, bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlığı, ulusal ve uluslararası güvenliğin örtüşmesi, politik ve askeri çatışmaların siber boyutu tarzında çeşitli gerekçeler siber güvenliği uluslararası politikada etkili bir araç haline getirmiştir. Bu bakımdan siber alanda istikrarın korunması ulusun siyasi coğrafyasını korumaktan daha mühim hale gelebilmektedir. Bu alanda ulus nezdinde daha kapsamlı bir mücadele için farklı politikalar belirlemek ve çalışmalar yürütmek, devletin asli görevlerindedir. Çalışma yöntemi olarak literatür taraması yapılmış, alanda yapılmış çalışmalar incelenmiş, kurum içerikleri ve resmi yayınların incelenmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmanın ilk kısmında kavramsal bilgilere yer verilmiş, tarihsel serüveni ve gelişimi aktarılmıştır. Siber güvenlik çalışmalarının genel hatlarına değinilerek Türkiye'nin siber güvenlik politikaları hakkında bilgiler sunulmuştur. Siber güvenlik politikasının uluslararası politikada bir etki aracı olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

2. Siber Güvenlik Kavramının Ortaya Çıkışı

Güvenlik kavramı, ulus devletin ortaya çıkmasıyla birlikte hızlı bir değişim içine girmiştir. Günümüzde bilim ve teknik alanında yaşanan ilerlemeler ve bunların küreselleşme ile etkilerinin dünya geneline yayılımı pek çok alan tanımlamalarını da değişime uğratmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sürecinde düşman ve tehditlerin belli olduğu "klasik düşman" tanımlaması yerini çok daha karmaşık, öngörülemez ve değişken "tehdit" tanımlamasına bırakmıştır. Askeri tehdit/ riskler çok daha karmaşık ve çok boyutlu bir güvenlik tanımlamasına doğru evrilmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile birlikte bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması, devlet kurum/ kuruluşlarının altyapısı ve sistem kontrolünün dijital aygıtlarla yapılması gibi birçok husus devletlerden bireylere kadar geniş bir yelpazenin siber tehditlerle etkileşime girebileceğini göstermektedir (Çelik, 2021: 1-2).

Bilgisayarların tarihsel anlamda ortaya çıkışı, askeri alanda teknolojik gelişmelere duyulan ihtiyaçtan ve süper güçler arasında üstünlük sağlama hedefinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Alan Turing, İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirmiş olduğu Turing makinesi ile algoritma ve hesaplamalar kullanabilen basit bir hesaplama cihazı geliştirmiştir. Bu bakımdan modern anlamda kullanılan bilgisayarların bir öncüsü olarak kabul edilmektedir (Gams, 2013: 9-11). Aynı dönemde ABD, olumsuz hava koşullarına bağlı savaş malzemelerinin hedef belirleyememesi üzerine silahların doğru hedefe yönelmesini sağlayacak bir teknoloji geliştirmeyi amaçlamıştır. 1943 yılında John Mauchly ve Presper Eckert ilk dijital bilgisayar kabul edilen Elektronik Sayısal Bütünleştirici ve Bilgisayar (ENIAC) isimli cihaz 1946 yılında icat edilmiştir (Shelburne, 2017: 26-28).

1950'lere geldiğinde birçok devlet kurumu ve özel şirket büro işlemleri için elektronik bilgi işlem departmanları kurmaya başlamıştır. 1969 yılında kurulan ARPANET (Gelişmiş Araştırmalar Projeleri Dairesi Ağı) isimli bir ağın sonucu olarak bugün kullanılan internetin oluştuğu bilinmektedir. Bu ağ, üniversiteler ile

devlet kurumları arasında bağlantı kurulmasını sağlamıştır. 1990'larda ise "World Wide Web" in kurulması ile akademik alanın dışında pek çok kullanıcının birbiriyle bağlantı kurması sağlanmıştır. Bu gelişimler beraberinde bilginin her bir bireyin bilgisayarından erişebilir olması fikrini beraberinde getirmiştir. Böylece bilgisayar teknolojilerinde gerçekleşen teknik ve teorik ilerlemeler neticesinde bilgisayar kullanımı askeriye hükümetlere, özel şirketlerden bireylere kadar yayılım sağlamıştır (Campbell-Kelly, Garcia-Swartz, 2013: 18-19). Böylece günümüz dünyasında bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) her bir ülkenin merkez gündeminde yer almıştır.

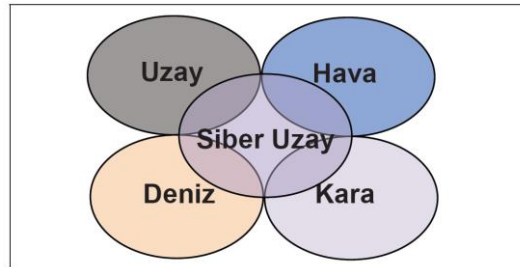
Bu gelişmelerin yanında "World Wide Web" in kurulmasından önce 2 Kasım 1988 tarihinde solucan adı verilen ilk kötü niyetli program MIT'deki bir bilgisayar vasıtasıyla yayılmıştır. O dönemin şartlarında aktif olarak kullanılan bilgisayarların yüzde 10'una bu solucan bulaşmıştır. Kötü niyetli program, askeri araştırma tesisleri ve üniversitelerin bilgisayarlarının temel işlemlerini büyük ölçüde yavaşlatmıştır (Denning, 1989: 126). Bütün bu gelişmeler çok kısa zamanda internet kullanıcılarının sayısını önemli ölçüde arttırmasının yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu hızla gelişmesi/ genişlemesi beraberinde tehditleri de getirmiştir. Geçtiğimiz yıllarda siber saldırıların kapsamlı etkileri çok daha görünür hale gelmiştir. 2013 yılında Yahoo!'ya yapılan saldırıda üç milyara yakın kullanıcının verilerinin ihlal edildiği görülmüştür. 2017 yılında 150 farklı ülkede dijital cihaz kullanıcılarını dolandıran WannaCry fidye yazılımı saldırısı gerçekleşmiştir (Kaspersky, 2023). Görüldüğü üzere siber saldırıların bireylere, şirket ve devletlere oluşturduğu zararların maliyeti son derece dikkat edilmesi gereken düzeydedir.

Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında; siber güvenlikle ilgili modern güvenlik anlayışına yönelik konuların gündemde kalması ve anlaşılması sağlanmalıdır. Çalışma kapsamında konunun anlaşılması bakımından siber güvenlik alanındaki temel kavramlar alt başlıklarda açıklanmıştır.

2.1. Beşinci Harekat Alanı Olarak Siber Uzay

Güvenlik, her dönemde üzerinde durulan ciddi bir konu olmuştur. Günümüzde modern teknolojilerinin ilerlemesi ile devletler ulusal savunma programlarını bu doğrultuda ilerletmiştir. Diğer bir deyişle tehditlere karşı güvenli bir ortam oluşturulması bakımından etkili koruma yöntemine ihtiyaç duyulmuştur. Güvenlik alanında yaşanan bu değişimler ile kavram, siber uzay kavramını kapsayıcı bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Hatta teknolojinin bu şekilde yaygınlaşması bireylerin, şirket, kurum ve devletlerin dijital cihazlar ile birbirine ağlarla bu derece bağlılığı siber uzayı çok daha dikkat edilmesi gereken bir alan olmaya doğru ilerletmiştir.

William Gibson tarafından 1984 yılında tanımlanan siber uzay, iletişim yöntemlerinin geliştirilmesi ve basitleştirilmesi üzerine gerçekleştirilen çeşitli yenilikler ve fikirlerin bir sonucu olarak kullanılan bir kavramdır. Bu bakımdan sadece donanım, yazılım ve veri olarak internet kullanımı olarak sınırlı tutulmayan kavram; sosyal hayat, bilgi ile temellenmiş fiziksel ve mantıksal yapılar eşliğinde ortaya çıkmaktadır (Sağiroğlu ve Alkan, 2018: 87). NATO, 2016 yılında Varşova Zirvesi'nde "Varşova'da NATO'nun savunma yetkisini yeniden teyit ediyoruz ve siber uzayı NATO'nun kendisini havada, karada ve denizde olduğu kadar etkili bir şekilde savunması gereken bir operasyon alanı olarak kabul ediyoruz" şeklinde ifadesiyle "siber uzayı" yeni bir savunma alanı olarak kabul ettiğini belirtmiştir (NATO, 2016; Şekil 1). Bu bakımdan siber uzay; ağları, bilgi kaynaklarını ve veri sistemlerini bir araya getiren yeni bir harekat ortamı oluşturmuştur.

Şekil 1. Beşinci Harekat Alanı Olarak Siber Uzay (Çiftçi, 2017:7)

Görüldüğü üzere siber uzay, dünya ve uzay dahil olmak üzere birbirine bağlı ağlardan oluşan veya bağımsız bilgisayarlar, cihazlar gibi bilgi sistemlerinin altyapılarıyla ve bu cihazlar tarafından depolanan veri ve uygulamalardan oluşan bütün yazılım ve donanımı barındıran sayısal ortamdır (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016: 7). Böylece siber uzay, dünya- uzay ilişkisinin dahil olduğu bir alanda yer alan insan yapımı bilgisayarlar ve iletişim araçlarından oluşan, sayısal verilere dayalı somut bir alan olduğu söylenebilir. Bunun yanında siber uzayın günümüz koşullarında bir gerçeklik haline gelmesi beraberinde siber güvenlik konusunun önemini göstermiştir. Devletler uzay, hava, deniz ve kara alanlarında olduğu gibi siber uzayda da hakimiyet alanlarını koruma edimine gitmiştir. Ülkeler ulusal güvenliklerine yönelik siber uzay ihlalleri konusunda anlaşmazlıklarla karşılaştıkları görülmektedir. Gün geçtikçe ilerleyen ve genişleyen siber uzayın etkisi nedeniyle internet kullanımı ve siber güvenlik yaklaşımı dikkatle ele alınması gereken konular haline gelmektedir.

2.2. Siber Çatışmaların Genel Hatları

Siber saldırı, siber uzay alanında gerçekleşen çatışmalar, tehditler ve suçlarla ilişkili bir kavramdır. Bu bakımdan siber çatışma, klasik savaşa benzer özellikler gösterebilmektedir. Özellikle farklı devlet ideolojileri nedeniyle oluşabilecek çatışmalar, siber uzay ortamında da çok çeşitli ve güçlü tarafların karşı karşıya gelmesine sebep olabilecektir. Bu nedenle belirli saldırıların tahmin edilmesi veya koruma alanın fiziksel anlamda tespiti siber uzayda şuanın teknik bilgileriyle mümkün değildir. Bu durum siber uzayda gerçekleşen saldırının fiziksel saldırıya göre daha ani olmasına sebebiyet vermektedir. Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurularak, siber güvenlik konusunda saldırıların uluslararası alanda tanımlanması ve nelerin saldırı aracı olup nelerin savunma adına kullanılması gerektiği belirlenmesi önemlidir (Stadnik, 2017: 138).

Siber çatışma olarak verilebilecek temel kavramlar sırası ile aşağıda verilmektedir:

a) Siber Tehdit: Siber uzayda ortaya çıkan bir açıklık sonucu bir bilginin kötü niyetliler tarafından ele geçirilmesi, işlevsiz hale getirilmesi veya tamamen kaldırılması anlamında kullanılmaktadır (Winther, Gran ve Dahll, 2005: 371). Devletlerin geçmişleri, milli güvenlik yaklaşımları gibi ibareler tehdit anlayışını tanımlamada farklılık göstermektedir.

b) Siber Suç: Bilişim sistemi güvenliği ve veri işlemlerini hedefleyen, bilgisayar ağı ile gerçekleştirilen kanun dışı eylemler olarak tanımlanmaktadır (Turhan, 2006: 30-31). Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi ile, “Bilgisayar veri ve sistemlerinin gizliliğine, bütünlüğüne ve kullanıma açık bulunmasına yönelik suçlar” içinde sisteme ve veriye yasadışı/ yetkisiz erişim, yasadışı müdahale, cihazların kötüye kullanımı; “Bilgisayarlara ilişkin suçlar”da bilişim sistemleri üzerinden gerçekleştirilen sahtecilik, dolandırıcılık fiilleri; “İçerikle ilgili suçlar” başlığında çocuk pornografisi; “Telif haklarının ve benzer hakların ihlaline ilişkin suçlar” alanında telif hakları ihlali ve benzer tarzında internetin yaygınlaşmasına bağlı gerçekleşen siber suçlar kategorize edilmektedir (Önok, 2013: 1243).

c) Siber Terörizm: Siyasi olarak güdülenmiş ulus atı toplulukların veya casusların halkı manipüle etmek ve güncel politikaları değiştirmek amacıyla bilgi bilişim teknolojilerini, yasalara aykırı olan biçimde, terör eylemlerine alet etmesi olarak tanımlanmaktadır (Andress ve Winterfeld, 2011: 198).

d) Siber Caydırıcılık: Olası taarruz ve risklere karşı güçlü savunma kapasitesi ve karşılık verebilme kabiliyetini içeren zaruri savunma önemlerinin alınması olarak ifade edilebilir (İduğ, Çalışkan ve Güler, 2013: 287).

e) Siber İstihbarat: Siber uzayda meydana gelen siber taarruz ve tehdit değerlendirmelerini gerçekleştirerek karşı taarruz ile bilgi temin edilmesidir (Keleştemur, 2015: 90).

f) Siber Casusluk: Bireyin, özel şirketlerin, devlet kurumlarının hayati derecede önemli bilgilerinin siber uzayda ilgililerin bilgisi olmadan temin edilmesidir (Yayla, 2014: 194).

g) Siber Taarruz: Bilişim teknolojileri vasıtasıyla gizlilik, erişim ve bilgi/ iletişim bütünlüğünün ortadan kaldırılması hedefiyle, siber uzayda yer alan kişi veya sistemlerin kasıtlı uyguladığı işlemler olarak tanımlanmaktadır (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016: 7).

h) Siber Güvenlik: Bu kavram gerçekleşen saldırıların siber silahlar ile siber uzayda vuku bulması, manipüle yeteneği ve benzeri ulusal güvenliğe zarar veren saldırılar ile olumsuz/ istenmeyen etkilere karşı siber saldırıları önleme ve caydırma stratejilerinden oluşan bir güvenlik yöntemi olarak görülmektedir. Böylece ortaya çıkan sonuç, devletlerin sonsuz ihtimale dayanan siber saldırılara vereceği karşılık belirsiz koşullarda

gerçekleşmektedir. Böylece istikrarın korunması ulusun siyasi coğrafyasını korumaktan daha mühim hale gelebilmektedir (Calderaro ve Craig, 2020: 922).

Bahsi geçen maddelerden temel olanları alt başlıklarda detaylandırılmaktadır. Burada görülmesi gereken esas nokta; teknolojinin hızla gelişmesi ile günümüz dünyasının en önemli güvenlik sorunlarından biri haline gelen siber saldırı ihtimali ile en küçük bilginin bile çok büyük etkiler doğurmasına neden olabilmesidir. Hakimiyet kurma veya manipüle etme amaçları ağların kullanılabilmesi gibi en ciddi siber saldırıların devletler tarafından gerçekleştirilebildiği görülmektedir (Mareşi, 2020: 85). Örneğin Rusya ve ABD arasında gerçekleşen siber saldırılar, güç yarışı halinin modern teknolojik yapılara uyarlandığını görünür kılmaktadır. Özellikle siber uzayın anonimliği, dış uzay ve okyanuslar gibi sınır tanımlanmasının olmaması, nedeniyle bölünmemiş/ fethedilmemiş olması saldırıların ele alınmasını zorlaştırmaktadır (Stadnik, 2017: 132). Bunun yanında siber saldırılar, asimetrik doğaları gereği saldırının nereden kaynaklandığına ilişkin sınırsız sayıda olasılık sunmaktadır. Bu nedenle siber saldırılarda oluşan zararlar tahminlerin ötesinde yıkıma neden olabilir ve saldırgan hiç bulunamayabilir. Başka bir deyişle, siber uzayın düzenlenmesi ve ilgili tanımlamaların yeterince yapılmaması durumu bu alanın ivedilikle ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

3. Uluslararası Politikada Etki Aracı Olarak Siber Güvenlik

Siber güvenliğin değişen dünyada devletlerarası ilişkilerde güvenlik sahası üzerinden tartışmaya konu olması, siber güvenliği uluslararası politikada ön plana çıkarmaktadır (Güntay, 2018: 80). Değişen dünyada özellikle teknolojideki ilerleme, siber güvenlikle doğrudan orantılı bir durumdur. Siber güvenliğin uluslararası ilişkilerde etkili bir araca dönüşmesi, siber güvenlik kavramının tarihsel süreçteki gelişimi ile paralellik göstermektedir. Siber güvenliğin tarihsel gelişimine bakıldığında, karşımızda şu şekilde bir tablo çıkmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Siber Güvenlik Tarihsel Gelişimi

	İlk bilgisayar
1940	Virüslerle ilgili ilk teoriler
1950	Telefonda dolandırıcılık
	Bilgisayar korsanlığı
1960	İlk etik hackleme
	ARPANET
	Creeper
1970	Reaper
	İlk güvenlik projeleri
	İlk siber suçlular
	Yeni siber güvenlik terimler
1980	Turuncu Kitap
	Ticari antivirüsler
	Cascade
	Solucanlar
	DiskKiller
1990	ILOVEYOU virüsü
	Socket Layer (SSL)
	İlk hacker grubu
2000	DDoS saldırısı
	Yahoo saldırıları
	Devlet destekli saldırılar

Kaynak: (Nunes vd., 2019; 1607'den Akt. Öztunç, 2022: 28).

Tabloya göre yıllar içinde teknolojideki gelişmeye koşut bir şekilde hem siber suçlarda artış meydana gelmiş hem de buna karşılık güvenlik önlemleri geliştirilmiştir. NASA'nın araştırmacı kitlesi ihtiyacına binaen oluşturulan İleri Araştırma Projeleri Ajansı Ağı (ARPANET) (Bıçakçı, 2014: 104), siber güvenliğin başlangıç projesi olmuştur (Öztunç, 2022: 31). Siber güvenliğin kaynaklandığı alan ise siber uzaydır. Siber uzayın kökleri

de internetin çıkış noktası olan ARPANET'in 1970'lere dayanan tasarımıdır (Kramer, Starr ve Wentz, 2008: 3). Bu bağlamda, 1970'li yıllar siber güvenlik için kritik bir eşiği temsil etmektedir. Temelleri Soğuk Savaş yıllarında atılan bir ağ sistemi olan internet (Bıçakçı, 2014: 104), 1992'de yalnızca bir milyon kişi tarafından kullanılırken bu sayı yıllar içinde milyar kullanıcıya ulaşmıştır (Kramer, Starr ve Wentz, 2008: 6). 1985 yılında ABD Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilen Güvenilir Bilgisayar Değerlendirme Kriterleri Turuncu Kitap olarak adlandırılmıştır (Yang ve Wen, 2017: 6). Turuncu kitap olarak adlandırılan bu kılavuz, üretilen yazılımların dikkate alınması gereken önlemlere yer vererek (Öztunç, 2022: 33), bir nevi siber güvenlik rehberi işlevini gören bir kılavuz olmuştur. Bu dönem, ABD ve SSCB arasında Soğuk Savaş yılları olarak da adlandırılmaktadır. Bunun yanında, Soğuk Savaş yıllarında devletlerarası casusluk çok yaygın bir durumdur. Devletlerarasındaki bu casusluk olayları, günümüzde siber uzayda gerçekleştirilen faaliyetler üzerinden devam etmektedir (Erendor ve Tamer, 2018: 59). Günümüzde hemen hemen her şeyin dijitalleştiği gerçeği göz önüne alındığında, casusluk faaliyetlerinin de bilişim sistemleri kullanılarak yapılıyor olması, siber güvenliğe duyulan ihtiyacı daha da artırmaktadır.

Teknolojinin tarihi süreç içerisindeki gelişimi, beraberinde siber suçların daha da etkin bir şekilde artmasını sağlamıştır. Özellikle 2000'den sonra devlet destekli bir görünüm kazanan siber suçlar, uluslararası ilişkilerde etkin bir araç konumuna gelmiştir. Siber tehditlerin devletler arasında bir kriz boyutuna ulaşmasının sonucunda, devletler siber alan üzerinde bir hakimiyet kurmak istemektedirler (Güngör ve Güney, 2017: 138). Bu hakimiyet mücadelesi, devletleri birtakım çalışmalar içerisine sokmaktadır. Siber tehditlerin bu kadar artması ve etkili bir hal alması, devletlerin siber güvenliğe dönük stratejiler geliştirmesini zorunlu kıldığı gibi, özel kuruluşların bile bünyelerinde bilişim teknolojileri uzmanlarına yer vermesine neden olmaktadır (Güleç ve Kışman, 2021: 133-134).

Uluslararası ilişkilerde tek aktör olarak sadece devletler yer almadığı gibi, siber güvenlik alanındaki faaliyetler de sadece devletler tarafından yürütülen faaliyetlerden ibaret değildir. Özellikle Avrupa Konseyi, G8, BM ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar da siber güvenlik alanında çeşitli stratejiler benimsemektedirler (Güleç ve Kışman, 2021: 134). Devletlerin yanı sıra uluslararası aktörlerin de siber alanda bir çeşitlilik oluşturmaları, siber güvenliği uluslararası politikada etkili bir araç haline getirmektedir (Güntay, 2018: 80).

Siber güvenliği bu kadar değerli kılan esas nokta, sahip olunan siber güçtür. Siber gücün savaştan ticarete kadar birçok alanda etkili olması (Nye, 2010: 5), siber güvenliğin uluslararası ilişkiler bağlamında hem değerini hem de nasıl etkili bir araca dönüşebileceğini göstermektedir. Siber güvenliğin, ulusal ve uluslararası güvenlikle örtüşmesi (Çelik, 2018: 112) ve tüm politik ve askeri çatışmaların siber boyutunun da olması (Erendor ve Tamer 2018: 59), siber güvenliğin uluslararası alanda etkili bir araca dönüşmesinde önemli faktörlerdir.

Siber güvenliğin önemini kavrayabilmek için öncelikle siber uzayın neyi ifade ettiğinin bilinmesi gereklidir. Kavramsal çerçevede bahsedildiği üzere siber uzay, bütün bilişim sistemlerini ve kullanıcılarını kapsayan ve fiziksel olmayan evrene verilen isimdir (Bıçakçı, 2014: 106). Siber uzayın bu denli büyük bir alanı kapsıyor olması, bu alanda yer alan kullanıcıların her türlü siber suçu veya saldırıyı gerçekleştirebileceklerini göstermektedir. Bu suçların ya da saldırıların siber terörizm ve savaş boyutuna ulaşması dikkate alındığında, siber güvenliğin gerekliliği ve önemi daha da anlaşılmalıdır. Siber uzayın en büyük özelliği, siber uzayda eylem gerçekleştiren aktörlerin anonim kalabilmesini sağlamasıdır (Kotik, 2015: 36). Bu durum, gerçekleştirilen eylemlerin sonucunda, devletler arasında diplomatik gerilim ya da krizlerin doğmasına sebebiyet verebilmektedir. Devletler arasında bu tür olumsuzluklar olabileceği gibi, siber güvenlik noktasında uluslararası bir işbirliğinden de söz etmek mümkündür.

Teknolojideki ilerleme devletlerin sahip oldukları konvansiyonel silahları daha da etkili hale getirdiği gibi, bilişim alanındaki gelişmeler ile yazılım ve programların da silah olarak kullanılabilmesini göstermektedir (Çelik, 2013: 137). Siber uzayın konuşulduğu ve tartışıldığı günümüzde, siber müdahale araçları olarak siber saldırı silahları ve yöntemleri geliştirilmiştir (Güntay, 2018: 81).

3.1. Genel Olarak Siber Silahlar

Saldırı amaçlı siber kabiliyet edinmemin ilk yolu bir siber silah edinmekten geçmektedir (Peterson, 2013: 2). Bilişim sistemlerine zarar verebilecek genel yazılım ve programlar; Botnet, Dos Saldırısı, mantık bombası, solucan, Truva atı ve virüsler gibi vb. diğer zararlı yazılım ve programlar siber saldırı silahları olarak tanımlanabilmektedir (Çelik, 2013: 141). Siber güvenliği tehdit eden bu zararlı yazılım ve programları biraz

daha açarak incelemek, ne tür silahlar olduklarını görmek açısından önemlidir. Yıldız'a göre bazı siber silahları şu şekilde tanımlamak mümkündür (2014: 9-48);

- **Sniffing:** Kelime anlamı koklamak olan sniffing, bir ağda yer alan bilgisayarlar arasındaki veri trafiğinin dinlenmesidir. Burada ki mantık bilgisayarlar arasındaki tüm verilerin yakalanarak saklanmasıdır. Korsanların yaygın bir şekilde kullandığı bu yöntemden korunmanın yolu, bilgisayarlar arasındaki bağlantıların şifreli hale getirilmesidir (Yıldız, 2014: 9-10).
- **Hizmet Dışı Bırakma:** DoS (Denial of Service), sunulan bir hizmetin aksaması ya da tamamen kesilmesi anlamını taşımaktadır. Bu yöntemde saldırgan kimliğini gizleyebildiği için tespiti zor bir hal almaktadır.
- **Arka Kapı (Backdoor):** Sadece saldırganın bildiği ve sistemdeki kimlik kontrol mekanizmasını devre dışı bırakarak karşıdaki sisteme uzaktan erişime imkan tanıyan bir kanaldır. Birçok virüs bulaştığı sistemde mutlaka arka kapı açmayı denemekte ve arka kapılar virüs yayıncısı için sisteme erişim imkanı sağlamaktadır.
- **Öltalama (Phishing):** Online dolandırıcılık olarak bilinen phishing yöntemindeki temel amaç, internet kullanıcılarını kandırarak kredi kartı ve banka hesap bilgileri gibi gizli bilgilere erişim sağlamaktır.
- **Rootkitler (Kök Kullanıcı Takımı):** Bilgisayarda çalışan işlemleri veya sistem bilgilerini işletim sisteminden gizlemek suretiyle varlığını gizli bir şekilde devam ettiren zararlı programlara verilen isimdir.
- **Casus Yazılım (Spyware):** Bu programlar, internet ortamındaki kullanıcıların karşısına bedava şeklindeki reklamlar yoluyla çıkmaktadır. Kullanıcıların kendi bilgisayarlarına indirip kullandıkları bu programlar, kuruldukları bilgisayarlardaki bilgileri kendisini oluşturan kişiye göndermektedir.
- **Virüs:** Virüs, genellikle zararlı yazılımları kapsayan bir ifade olarak kullanılsa da bu yanlış bir tanımdır. Her zararlı yazılım virüs değildir. Virüs, kendi kendine çoğalabilen ve içinde gizlendiği program çalıştırıldığında sisteme yayılan bir zararlı yazılım türüdür.
- **Truva Atı (Trojen):** Faydalı bir işleve sahipmiş gibi görünen, fakat sistemdeki güvenlik mekanizmalarını aşabilecek fonksiyona sahip bir zararlı programdır.
- **Solucanlar (Worms):** Solucanlar da virüslerde olduğu gibi bir cihazdan diğerine kendisini kopyalayabilen yazılımlardır. Bilgisayarda dosya ya da veri transferi yapan fonksiyonların denetimini ele geçirip kendi kendilerine büyük miktarlarda çoğalabilmektedirler.
- **Zombi Ordular (Botnetler):** Zombi bilgisayarlar ya da botnetler, siber silahların en tehlikeli olanlarından. Burada dikkat çeken nokta, bilgisayar kullanıcılarının haberi olmadan bilgisayarının işlenen suçlara alet edilmesidir. Bu tür bilgisayarlar robot veya bot olarak ifade edilmektedir. Botnetin bir paçası haline getirilen bilgisayarlar, örneğin bir web siteyi hizmet veremez bir hale getirebilmektedir.
- **Klavye işlemlerini kaydeden programlar (Keyloggers):** Bu programlar, klavyede basılan her tuşu kaydetmekte ve programı kullanan kişiye bunları göndermektedir. Bankacılık işlemlerinde klavyeden şifre girilmesi ya da internette yapılan alışverişlerde kredi kartı bilgilerinin tuşlanması gibi vb. işlemlerde bu bilgileri kaydederek suçu işleyen ilgili kişiye göndermektedir.

Siber saldırı için kullanılan bu silahlar ve yöntemler gün geçtikçe daha da artmakta ve çeşitlenmektedir. Siber saldırılar, kullanıldıkları olaylara göre daha makro boyuta sahip sonuçlar doğurabilmektedirler. Örneğin 1992'de savaş başlamadan önce, ABD'nin Irak devletinin telekomünikasyon altyapısını çökerterek Iraklı askeri birlikler arasındaki bütün iletişimi tek tuşla kesmesi, siber saldırı gücünün ne boyutlara ulaşabileceğini göstermiştir.

3.2. Siber İstihbarat ve Casusluk

İstihbarat; dış politikayı şekillendiren ve ona göre uygulama yapılmasını sağlayan yabancı ülkelere ait bilgilerin toplanması ve işlenmesi adına yurt dışında gizli bir şekilde yürütülen faaliyetlerdir (Warner, 2002: 19). İstihbarat faaliyetlerine nitelik katan özellik gizliliktir. Casusluk da istihbaratı gizlilik içerisinde yapabilmeyi kadim bir yoldur. Bütün bu faaliyetlerin temel çıkış noktası, devletlerin taşımış olduğu güvenlik kaygılarıdır. Bu güvenlik kaygısı siber alanı da kapsayan bir durumdur. Siber güvenliği sağlamak için de siber istihbarata ihtiyaç duyulmaktadır. Siber istihbarat, siber alandaki verilerden istihbarat oluşturma çalışmalarınıdır (Karasoy,

2022: 233). Siber istihbaratta bilgiye erişim ve bilgiyi işlemek için iç ağlar, güvenlik cihazları ve sosyal medya platformları gibi vb. bütün networklardan yararlanılmaktadır (Mangır ve Küçükırlı, 2019: 299).

Siber istihbarat, dijital cihazlara izinsiz bir erişim ile casusluk şeklinde yapılabileceği gibi, erişime açık kaynaklardan veri toplama şeklinde de yapılabilmektedir (Karasoy, 2022: 233). Bu bağlamda siber casusluk, yasadışı bir şekilde iletişim ağları ve bilgisayar sistemlerine erişerek, karşı grup ya da devlete ait gizli bilgilerin ele geçirilmesi eylemi olarak da nitelendirilebilir (Güntay, 2018: 89). Siber istihbaratın gerçekleşme şekli, bir ülkenin bilgisayar sistemlerine yönelik saldırı olabileceği gibi, ülkede enerji ve bankacılık gibi hizmet sunan kritik alanlara karşı yapılacak saldırılar da olabilir (Karasoy, 2022: 234). Bu durumda siber istihbarat faaliyetleri, siber saldırı silahları kullanılarak yapılmaktadır.

3.3. Siber Tehditler ve Savunma

Günümüzde internet sadece iletişim amaçlı kullanılan bir alandan ziyade, birçok dijital işlemin gerçekleştirilebildiği bir alan haline gelmiştir. Siber saldırı ve tehditlere karşı açık bir hedef olan internet, bu dönemde korunması gereken bir alana dönüşmüştür (Bıçakçı, 2014: 117). Korunması gereken ve kıymet verilen bir alanın doğal bir getirisi olarak, siber tehditlerin çeşitlenmesi ve artması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda siber tehdit, bilişim teknolojileri kullanılarak bir toplumun iç ve dış düzenini muhafaza etme becerilerini kısmen veya tamamen yok etmek çabasıdır (Güntay, 2018: 92). Siber uzayın mesafe ve mekan gibi fiziki ortama bağlı değişkenlerden bağımsız olması durumu, siber tehditlerin hemen hemen her zaman ve her yerden gelebilmesine olanak tanımaktadır. Böyle bir durumda siber tehdit, sürekli olarak dikkat gerektiren ve buna karşılık siber savunma mekanizmalarının da sürekli devrede olması gereken bir ortamı zorunlu kılmaktadır.

Bilişim teknolojilerindeki ilerlemeyle beraber siber saldırı potansiyelinin artması, devletlerin bu alana dönük doktrinler üretmesine ve siber savunma kabiliyetlerini geliştirerek önlem almalarına sebep olmuştur (Yayla, 2014: 185). Bilişim teknolojilerinin kamusal alanda birçok özel ve kamusal hizmetin sunumun da bu denli etkin bir şekilde kullanılması, devletleri, siber güvenliği sağlamak adına caydırıcı tedbirler almaya yöneltmektedir. Siber tehditlere karşı siber savunma politikaları ve mekanizmaları geliştirmek, bu gerekliliğin bir sonucudur.

4. Türkiye'nin Siber Güvenlik Politika Uygulaması USOM

Siber uzay, bireysel olarak hem kullanıcıların hem de devlet bazında ulus devletlerin siber güvenliğe yönelik önlem almaları gereken bir alandır. Bu konuda en çok sorumlu olan taraf ise, ulus devletlerin kendisidir. Bu sorumluluğun bir gereği olarak, devletler siber güvenlik için birtakım politikalar üretmekte ve bu doğrultuda da çalışmalar yürütmektedirler. Söz konusu durum Türkiye için de geçerlidir. Nitekim bu doğrultuda siber suçlar ilk kez 6 Haziran 1991 tarihinde çıkarılan 3756 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun'da yer almıştır. Böylelikle siber faaliyetler, ceza kanununda suç unsuru hüviyetini kazanmıştır. Yapılan şeyin hukuk aleminde suç sayılması ve yaptırımlara tabi olabilmesi için kanunda suç olarak yer alması zorunluluğu, yasadışı siber faaliyetlerin ceza kanununda yer almasını sağlamıştır. Bu doğrultuda devlet, siber uzayın suç teşkil edecek faaliyetler için kullanılması hususuna odaklanmıştır (Bıçakçı vd., 2015: 4). Hukuk devleti olmanın bir gereği olarak, siber suçlar için gerekli düzenlemeler ile hukuki alt yapı oluşturulmaya başlanmıştır. 2004 Tarihli 5237 sayılı Türk Ceza kanunu ile siber suç tanımı genişletilmiş ve 2006'da yapılan değişiklik ile siber suçlar 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na dahil edilmiştir (Bıçakçı vd., 2015: 4).

Siber güvenliği sağlama adına sadece hukuki düzenlemeler yeterli olmamaktadır. Siber uzayın fiziki sınırlarının olmaması ve bilişim teknolojilerinin hayatın her alanında yer alması, siber suçlara karşı daha kapsamlı bir mücadeleyi mecbur kılmaktadır. Daha kapsamlı bir mücadele için farklı politikalar belirlemek ve çalışmalar yürütmek, devletin asli görevlerindedir. Siber suçlara karşı daha kapsamlı bir mücadele için kamu kurumları, Türkiye'nin siber uzaydaki varlığı ve bu alanda kamu hizmetlerinin nasıl sağlanacağı konusunda aktif politikalar üretmeye başlamışlardır (Bıçakçı vd., 2015: 5). Bu bağlamda Devlet Planlama Teşkilatı'nın yayımladığı bazı politika belgeleri şunlardır; "e-Türkiye Girişimi Eylem Planı-2022", "e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Vadeli Eylem Planı (2003-2004)", "e-Dönüşüm Türkiye Projesi Eylem 2005 Planı", "Bilgi Toplumu Stratejisi (2006-2010)" ve "Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı (2006-2010)" (Şentürk vd., 2012: 116). 2006-2010 dönemini kapayan eylem planı; siber güvenliğe yönelik tehditlerin takibi, bu konuda uyarılar

yayınlanması ve alınacak önlemler kapsamında bilgilendirme ve koordinasyonu sağlaması için Bilgisayar Olaylarına Acil Müdahale Merkezinin kurulacağını belirtmiştir (Bıçakçı vd., 2015: 5). Bütün bu politika belgeleri, Türkiye'nin siber güvenlik konusundaki çalışmalarını nasıl planladığını ifade eden önemli göstergelerdir. Bu konuda planlama yaparak bilgilendirme ve koordinasyon merkezi oluşturmak, Türkiye'nin devlet nezdinde siber güvenliğe verdiği önemi de göstermektedir.

Siber güvenliği sağlayacak politikalar kadar bu politikaları uygulayacak olan kurumsal yapı da bir o kadar önem arz etmektedir. Türkiye'de siber güvenliği tesis edecek ve sürdürecektir olan kurumsal yapılar, döneme ve izlenen politikaya göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de siber güvenlik çalışmaları 2012 yılına kadar Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından yürütülmüştür. Bakanlar Kurulu'nun 11/6/2012 tarihli ve 3842 sayılı "Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Kararı" sonucunda, o dönemdeki adıyla Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'na devredilerek bu alanda Siber Güvenlik Kurulu oluşturulmuştur (Yılmaz ve Sağıroğlu, 2013: 329). Kurulun amacı; siber güvenliğe ilişkin alınacak önlemleri belirlemek, hazırlanan plan, program, usul, esaslar ve standartları onaylayarak bunların uygulanması ve koordinasyonunu sağlamaktır (3842 Sayılı Karar, 4. madde). Kurul; Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanının (UDHB) başkanlığında Dışişleri, İçişleri Milli Savunma, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları Müsteşarları, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı, Genelkurmay Başkanlığı Muharebe Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Başkanı, Mali Suçlar Araştırma Kurulu Başkanı, Telekomünikasyon İletişim Başkanı ve UDHB Bakanınca belirlenecek bakanlık ve kamu kurumlarının üst düzey yöneticilerinden oluşmaktadır (3842 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 4. madde). Siber Güvenlik Kurulu, ulusal çapta siber güvenliğin sağlanmasının sadece bir kamu kurumu tarafından değil, bütün kamu kurumlarının katılımıyla sağlanabileceğini göstermektedir (Kurnaz ve Önen, 2019: 87).

3842 Sayılı kararın yanı sıra, 20/10/2012 tarihindeki bir diğer Bakanlar Kurulu Kararı olan 28744 sayılı "Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu gereğince ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik politika, strateji ve eylem planlarını hazırlamak ve koordinasyonu sağlamakla yetkili kurum, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığıdır (UAB, 2016: 5). 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte UDHB, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAB) olarak yeniden düzenlenmiş ve siber güvenlik kurulu başkanlığı devam etmiştir. 2012 Tarihindeki bu çalışmaları takip eden diğer çalışmalar; Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı, 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı ve 2020-2023 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı'dır.

Türkiye'nin ulusal siber stratejisi açısından önemli olan bir diğer yapı, Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi'dir. Bu yapı, siber alanda ortaya çıkacak tehditlere karşı siber güvenliği sağlamak adına faaliyet yürütmektedir. Oluşum sürecine bakıldığında, 2013/4890 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "2013-2014 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı" kapsamında, Türkiye'de siber güvenliğine karşı siber ortamda ortaya çıkan tehditlerin belirlenmesi, muhtemel siber saldırıların etkilerinin azaltılması veya ortadan kaldırılması için önlemlerin geliştirilmesi ve ilgili aktörlerle paylaşılması amacıyla Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu bünyesinde 27/05/2013 tarihinde Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM, TR-CERT) oluşturulmuştur (USOM, 2023). USOM'un yanı sıra, 2013-2014 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde Siber Olaylara Müdahale Ekipleri (Kurumsal SOME, Sektörel SOME) oluşturulmasını sağlamıştır (USOM, 2023). USOM ve SOME'ler siber olayları bertaraf etmede, oluşması muhtemel zararları önlemede ve siber olayların yönetim koordinasyonun ulusal düzeyde ve işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesinde hayati öneme sahip yapılar olarak ulusal siber güvenliğimize önemli bir katkı sağlamaktadır (USOM, 2023).

Siber tehditleri azaltmak ve bertaraf etmek amacıyla, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanununun verdiği yetkiler çerçevesinde Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi şu görevleri yerine getirmektedir (USOM, 2023);

- Türkiye'deki siber olaylara müdahale hususunda ulusal ve uluslararası koordinasyon çalışmalarını 7/24 çalışma biçimine göre yürütmek.

- Tespit edilen siber tehditlere karşın ilgili tarafları veya ülke çapında uyarı ve duyurular yaparak, yaşanması muhtemel olayların etkilerinin azaltılması ya da tamamen ortan kaldırılmasına yönelik önlemler geliştirmek.
- Siber saldırılara maruz kalan bilişim sistemleri için koruyucu tedbirler alma hususunda faaliyette bulunmak.
- Yapılan çalışmalar esnasında konusu suç teşkil eden bulgulara ulaşılması halinde, adli makamlar ve kolluk kuvvetleriyle koordineli bir şekilde çalışmak.
- USOM tarafından hazırlanan yerli ve milli SOME İletişim Portalı (SİP) üzerinden Türkiye'nin siber güvenlik organizasyonunda yer alan Sektörel ve Kurumsal SOME'lere gerekli bildirimler, duyurular. Alarmlar, mesajlar ve ihbarlar gönderilir.
- USOM'a gelen ihbarlar incelenip değerlendirilerek gerekli aksiyonlar alınır veya aldırılır.
- Oltalama, zararlı yazılım ve port taraması gibi zararlı olduğu tespit edilen internet sitelerine erişim engellemesi yapılarak, etkilerinin azaltılması ve ortadan kaldırılması sağlanmaktadır.

USOM'u sadece belirtmiş olduğumuz bu görevler çerçevesinde değerlendirmek, siber güvenlik konusunda üstlenmiş olduğu rol itibariyle dar kapsamlı bir tanımlamaya sebebiyet verecektir. USOM, Türkiye'deki bütün kamu kurumları, özel sektör kuruluşları, internet servis sağlayıcıları ve diğer internet aktörleri ile çalışma yapma; Sektörel ve Kurumsal SOME'lere, üniversitelere ve siber güvenlik topluluklarına yönelik siber güvenlik eğitimi faaliyetinde bulunma; ulusal ve uluslararası sivil, askeri siber güvenlik tatbikatlarına, NATO tatbikatlarına ve konferanslar ve çalıştaylara katılma yetkilerine de sahiptir (USOM, 2023). USOM'un siber güvenliğe yönelik uluslararası tatbikat ve organizasyonlarda bulunabilmesi, bu yapının, Türkiye'nin siber güvenlik stratejisi için ne denli kritik bir rol üstlendiğini göstermektedir. USOM'un NATO'nun siber güvenlik tatbikatlarında bulunabilmesi, kıymetli kabiliyete sahip bir yapı olduğunun göstergesidir.

USOM, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu bünyesinde 27/05/2013 tarihinde oluşturularak faaliyete başlamış, fakat resmi açılışı 10/02/2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmıştır. USOM'un siber saldırılara karşı kullanmış olduğu yazılımlar ise, tamamen yerli ve milli olan AVCI, AZAD, KASIRGA gibi yazılımlardır (USOM, 2023). Siber güvenliği sağlamada kullanılan yazılımların yerli ve milli olması, hem USOM'u daha etkin kılmakta hem de Türkiye'nin uluslararası alandaki imajını ve gücünü artırmaktadır. USOM, CNA (CVE Numbering Authorities) kabul sürecini başarılı bir şekilde tamamlayarak, CVE (Common Vulnerabilities and Exposure) Programı tarafından CVE Topluluğuna kabul edilmiştir (USOM, 2023). CVE Programı, siber güvenlik için ortak tanımlayıcılar sağlayan güvenlik zafiyetlerinin yer aldığı listedir. CVE tanımlayıcıları veya CVE numaraları, sistemleri saldırılara karşı korumak amacıyla kullanılan güvenlik açığı bilgilerinin hızlı bir şekilde keşfedilmesine imkan tanımaktadır (USOM, 2023). Böylece Türkiye'de üretilen yazılımlarda, donanımlarda veya ürünlerde tespit edilen güvenlik açıkları USOM tarafından üretici firmalara bildirilmekte ve yapılan koordinasyonların sonucunda da gerekli aksiyonlar alınarak giderilmektedir (USOM, 2023).

Türkiye, Global Siber Güvenlik Endeksine göre, siber güvenlik alanında Avrupa'da 6'ncı, dünyada ise 11'incisırada yer almaktadır (USOM, 2023). Bu bilgiler, Türkiye'nin siber uzayda nasıl bir konumda olduğunu göstermekle beraber, bu alanda erişmiş olduğu gücü de ifade etmektedir. USOM'un, siber güvenlik alanında ülkeye kazandırmış olduğu bu kabiliyet, Türkiye'nin uluslararası politikada pazarlayabileceği bir yetenektir. Türkiye'nin siber güvenlik alanındaki bu yeteneği, devletlerarası ilişkilerde de kullanılabilir etkin bir araçtır.

5. Sonuç

Günümüz dijitalleşen dünyasında birçok kamusal hizmetin siber alana taşınması, bu alanın korunmasına yönelik devletlere kritik bir misyon yüklemektedir. Bu misyonundaki önemli bir nokta ise, bu alan üzerinden sunulan hizmetlerin bir süreklilik arz etme zorunluluğudur. Hizmetlerde bir aksama olmaması ve süreklilik sağlanması adına siber alanı korumak için siber güvenliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Teknolojideki gelişmelerin sadece kamusal hizmetlerin sunumunda değil, ayrıca askeri alanda da kullanılması siber güvenliğin önemini daha da artırmaktadır. Siber güvenliği sağlanabilmesi ise, siber uzay denilen alemde sahip olunun güce bağlıdır. Siber uzayın fiziki sınırlarının olmaması, siber güvenliğe tehdit oluşturabilecek her türlü siber saldırının her yerden gelebilme ihtimalini yükseltmektedir. Bu saldırılar basit siber suçlar olabileceği gibi siber terörizm ya da siber savaş gibi makro boyutlara da sahip olabilir. Farklı ölçütlere sahip bu siber saldırılar birçok siber silah

ve yöntemle gerçekleştirilmektedir. Bunlardan öne çıkan bazı silah ve yöntemler virüsler, casus yazılımlar, truva atları, tuş dinleyiciler, solucanlar ve botnetler gibi benzerleridir. Bu durumda siber güvenliği sağlamak, kapsamlı politikalar üretmek ve bu politikaları uygulamaktan geçmektedir.

Siber uzayın sınırının olmaması ve siber saldırıların her yerden gelebilmesi, söz konusu ülke güvenliği olduğunda uluslararası krizlere de sebebiyet verebilmektedir. Böyle bir durumda kendi siber güvenliğini sağlayabilmek önemli bir kabiliyettir. Bu kabiliyet, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde politik bir güçte sağlamaktadır. Siber güvenliği uluslararası politika da etkili bir araç yapan tek faktör sadece zarar verme amaçlı saldırılar değildir. Siber saldırılar ile Siber istihbarat ve casusluk faaliyetlerinde bulunmak da siber güvenliği etkili bir araç yapmaktadır. Siber güvenliğin uluslararası bir etki aracı olması, Türkiye'nin bu alanda gerekli çalışmaları hızlı bir şekilde yapması için itici bir etken olmuştur.

Türkiye'de siber güvenliğe ilişkin ilk çalışmalar hukuki altyapı oluşturularak başlanmıştır. Siber suçlar ilk kez 6 Haziran 1991 tarihinde çıkarılan 3756 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer almıştır. Akabinde 2004 Tarihli 5237 sayılı Türk Ceza kanunu ile siber suç tanımı genişletilmiş ve 2006'da siber suçlar 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına alınmıştır. Hukuki çalışmaların yanı sıra, 2012 yılına kadar TÜBİTAK'ın görev alanı olarak belirlenen siber güvenlik çalışmaları, bu tarihten sonra Bakanlar Kurulu kararları ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu gereğince Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'na devredilmiştir. Bakanlık bünyesinde kurulan Siber Güvenlik Kurulu; içerisinde birçok bakanlık müsteşarı, kurum ve kuruluş ile siber güvenlik konusunda bütüncül bir yapı özelliği sergilemiştir. Siber Güvenlik Kurulu'nun ilk ve ikinci toplantısı arasındaki altı aylık süreçte USOM kurulmuş ve 2013 tarihinde faaliyete başlamıştır. USOM, üstlenmiş olduğu görevler itibarıyla siber güvenliği sağlama hususunda Türkiye'deki en etkili yapıdır. USOM'un siber güvenliğe yönelik uluslararası koordinasyon görevini de icra ediyor olması, sadece ulusal bazda değil uluslararası alanda da etkin bir yapı olduğunu göstermektedir. USOM'un NATO gibi güçlü bir askeri ittifakın siber güvenlik tatbikatlarında yer alacak kapasitede olması, USOM'un ne kadar etkili bir aktör olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası politikada siber güvenlik gibi güçlü bir araca sahip olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bu gerçeği kanıtlar nitelikte olan bir diğer önemli bilgi ise, Global Siber Güvenlik Endeksi verileridir. Endekse göre, Türkiye siber güvenlik alanında Avrupa'da 6'ncı dünyada ise 11'inci sırada yer almaktadır. Bu veriler, aynı zamanda siber güvenliğin uluslararası politika da nasıl etkili bir araç olduğunu göstermekle beraber, USOM'un alanında ne kadar güçlü bir yapı olduğunu da göstermektedir.

Kaynaklar

- Andress, J. and Winterfeld, S. (2011). *Cyber warfare: Techniques, tactics and tools for security practitioners*. ABD: Elsevier.
- Bıçakçı, S. (2014). NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 10(40), 101-130.
- Bıçakçı, S., Çelikpala, M. ve Ergun, D. (2015). Türkiye'de Siber Güvenlik, EDAM Siber Güvenlik Kağıtları Serisi. Sayı: 1, 1-35. https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2015/12/EDAM_TR_Siber_Guv_1.pdf.
- Calderaro, A. and Craig, A. J. S. (2020). Transnational Governance of Cybersecurity: Policy Challenges and Global Inequalities in Cyber Capacity Building. *Third World Quarterly*, 41(6), 917-938. <https://doi.org/10.1080/01436597.2020.1729729>
- Campbell-Kelly, M. and Garcia-Swartz, D. D. (2013). The History of the Internet: The Missing Narratives. *Journal of Information Technology (Sage Publications Inc.)*, 28(1), 18-33. <https://doi.org/10.1057/jit.2013.4>
- Çelik, S. (2021). *Küreselleşme sürecinde değişen güvenlik algısı: Siber güvenlik örneği*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Isparta.
- Çelik, S. (2018). Siber Uzay ve Siber Güvenliğe Multidisipliner Bir Yaklaşım. *Academic Review of Humanities and Social Sciences (ARHUSS)*, 1(2), 110-119.
- Çelik, Ş. (2014). Stuxnet Saldırısı ve ABD'nin Siber Savaş Stratejisi: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 137-175.
- Çiftci, H. (2017). *Her yönüyle siber savaş*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Dale, P. (2013). Offensive Cyber Weapons: Construction, Development and Employment. *The Journal of Strategic Studies*, 36(1), 120-124. <https://indianstrategieknowledgeonline.com/web/Offensive%20Cyber%20Weapons.pdf>.

- Denning, P. J. (1989). The Science of Computing: The Internet Worm. *American Scientist*, 77(2), 126–128. from JSTOR: <https://www.jstor.org/stable/27855650>
- Erendor, M. E. ve Tamer, G. (2018). The New Face of The War: Cyber Warfare. *Cyberpolitik Journal*, 2(4), 57-74.
- Gams, M. (2013). Alan Turing, Turing Machines and Stronger. *Informatica* (03505596), 37(1), 9–14. from: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=sso&db=e5h&AN=90449673&site=eds-live>
- Güleç, Ö. ve Kışman, Z. A. (2021). Uluslararası İlişkiler Açısından Siber Güvenlik ve NATO'nun Siber Güvenlik Stratejileri. *Akademik Açı*, 1(1), 127-154.
- Güngör, U. ve Güney, O. (2017). Uluslararası İlişkilerde Güvenliğin Dönüşümü Çerçevesinde Bilgi Güvenliği ve Siber Savaş. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), 131-146.
- Güntay, V. (2018). Siber Güvenliğin Uluslararası Politikada Etki Aracına Dönüşmesi ve Uluslararası Aktörler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(27), 79-111.
- İduğ, Y., Çalışkan, F. ve Güler, T. (2013). Siber caydırıcılık ve Türkiye'nin siber imkân ve kabiliyeti. 6. *Uluslararası Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı* içinde (s.287-290). Ankara: Bilgi Güvenliği Derneği Bildiriler Kitabı.
- Joseph S. Nye, Jr. (2010). Cyber power. <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/cyber-power.pdf>
- Karasoy, H. A. (2022). Yeni Nesil Savaş ve Siber İstihbarat. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 223-240.
- Kaspersky. (2023). What is wannacry ransomware?. (Erişim: 09.01.2023), <https://www.kaspersky.com/resource-center/threats/ransomware-wannacry>
- Keleştemur, A. (2015). *Siber İstihbarat*. (1. Baskı). İstanbul: Yazın Basın Yayınevi.
- Kramer, F. D., Starr, S. H. and Wentz, L. K. (2008). Towards a (Preliminary) theory of cyberpower. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA486839.pdf>.
- Kurnaz, S. ve Önen, S. M. (2019). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Siber Güvenlik Stratejileri. *International Journal of Politics and Security*, 1(2), 82-103.
- Mangır, D. Ş. ve Küçükırlı, S. N. (2019). Gelenekselden Dijitale Siber İstihbarat ve Rus Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 296-308.
- Mareşi, N. C. (2020). Information in Cyberspace - Actuality and Challenges. *Strategic Impact*, 76(3), 76-88. Retrieved November 1, 2021, from Central and Eastern European Online Library: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=913126>
- NATO. (2016). Warsaw summit communiqué. Press Release (2016) 100, Warsaw, 8-9 July 2016, from NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
- Nunes, R. C., Colomé, M., Barcelos, F. A., Garbin, M., Paulus, G. B. and Silva, L. A. D. L. (2019). A case-based reasoning approach for the cybersecurity incident recording and resolution. *International Journal of Software Engineering and Knowledge Engineering*, 29(11n12), 1607-1627'den Akt. Öztunç Yüstra Mizgin, 2022, ABD ve Türkiye'de Siber Güvenlik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- Önok, M. (2013). Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi Işığında Siber Suçlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 1229-1270.
- Özfindık Kotik, Y. (2015). *Uluslararası ilişkilerde siber güvenlik algısı ve ulus devletin değişen stratejisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Sağıroğlu, Ş. ve Alkan, M. (2018). *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Shelburne, B. J. (2017). The ENIAC at 70. *Math Horizons*, 24(3), 26-29. <https://doi.org/10.4169/mathhorizons.24.3.26>
- Stadnik, I. (2017). What Is An International Cybersecurity Regime And How We Can Achieve It?. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 11(1), 129-154. <https://doi.org/10.5817/MUJLT2017-1-7>
- Şentürk, H., Çil, C. Z. and Sağıroğlu, Ş. (2012). Cyber Security Analysis of Turkey. *International Journal of Information Security Science*, 1(4), 112-125.
- Turhan, O. (2006). Bilgisayar ağları ile ilgili suçlar (Siber Suçlar). Planlama Uzmanlığı Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (2016). Ulusal siber güvenlik stratejisi 2016-2019. <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf>
- USOM (2023). <https://www.usom.gov.tr/>.
- Warner, M. (2002). Wanted: A Definition of Intelligence. *Studies in Intelligence*, 46(3), 15-22. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA525816.pdf>.

- Winther, R., Gran, B. A. and Dahll, G. (2005). Computer safety, reliability, and security. *24th International Conference SAFECOMP*, Norveç: Fredrikstad.
- Yang, S. C. and Wen, B. (2017). Toward a Cybersecurity Curriculum Model for Undergraduate Business Schools: A Survey of AACSB-Accredited Institutions in the United States. *Journal of Education for Business*, 92(1), 1-8.
- Yayla, M. (2013). Hukuki Bir Terim Olarak Siber Savaş. *TBB Dergisi*, (104), 177-203. http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2013-104-1247.pdf
- Yayla, M. (2014). Siber Savaş ve Siber Ortamdaki Kötü Niyetli Hareketlerden Farkı. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 181-200.
- Yıldız, M. (2014). *Siber sular ve kurum güvenliği*. Denizcilik Uzmanlık Tezi, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (Erişim Tarihi: 20.12.2022). <https://afyonluoglu.org/PublicWebFiles/Reports-TR/Akademi/Uzmanlik%20Tezi-2014%20Kas%C4%B1m-Avrupa%20Konseyi%20siber%20su%C3%A7lar%20s%C3%B6zle%C5%9Fmesi%20kapsam%C4%B1nda%20T%C3%BCrkiye%27nin%20g%C3%BCvenli%C4%9Fi.pdf>
- Yılmaz, S. ve Sağiroğlu, Ş. (2013). Siber saldırı hedefleri ve Türkiye'de siber güvenlik stratejisi. 6. *Uluslararası Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı Bildiriler Kitabı* içinde (323-331).
- 3842 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (2012). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121020-18-1.pdf>. (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

ÜRETİM ENDÜSTRİSİNİ DÖNÜŞTÜREN TEKNOLOJİ TRENDLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

An Overview Of Technology Trends That Are Transforming The Manufacturing Industry

Yunus Emre GÜR¹ ve Koray GÜNDÜZ²

¹Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Elazığ, yegur@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6530-0598

²Dr., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi ABD, Elazığ, gunduz2393@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9734-3290

Derleme Makalesi/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
16.05.2023
Kabul/Accepted:
11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1297867

Anahtar Kelimeler

Endüstri 4.0, Akıllı Üretim Sistemleri, Nesnelerin İnterneti, Siber-Fiziksel Sistemler, Büyük Veri Analitiği.

Keywords

Industry 4.0, Intelligent Manufacturing Systems, Internet of Things, Cyber-Physical Systems, Big Data Analytics.

ÖZ

Bilgi ve iletişim teknolojisi hızla gelişmekte ve bulut bilişim, Nesnelerin İnterneti, büyük veri analitiği ve yapay zekâ gibi birçok yıkıcı teknoloji ortaya çıkmaktadır. Bu teknolojiler üretim endüstrisine nüfuz etmekte ve endüstriyel üretimin dördüncü aşamasının (yani Endüstri 4.0) gelişimi belirleyen siber-fiziksel sistemler (CPS) aracılığıyla fiziksel ve sanal dünyaların kaynaşmasını sağlamaktadır. Endüstri 4.0, imalat işletmelerini etkileyen çok sayıda dijital teknolojiyi kapsamaktadır. CPS'nin üretim ortamlarında yaygın olarak uygulanması, üretim sistemlerini giderek daha akıllı hale getirmektedir. Bununla birlikte, üretim yaşam döngüsü süreçlerinde Endüstri 4.0'ı etkinleştiren teknolojilerin uygulamaları hakkında kapsamlı araştırmalar hala eksikliğini sürdürmektedir.

Endüstri 4.0'ın üretim endüstrisinde uygulanmasına ilişkin araştırmaları ilerletmek için bu çalışmada, ilk olarak, Endüstri 4.0 için kavramsal bir çerçeve sunulmuştur. İkinci olarak, bu çerçevede sunulan ön uç teknolojiler ile ilgili örnek senaryolar açıklanmıştır. Buna ek olarak, Endüstri 4.0 temel teknolojileri ve bunların Endüstri 4.0 akıllı üretim sistemlerine yönelik olası uygulamaları gözden geçirilmiştir. Son olarak, zorluklar ve gelecek perspektifleri belirlenmiş ve tartışılmıştır.

ABSTRACT

Information and communication technology is developing rapidly and many disruptive technologies such as cloud computing, Internet of Things, big data analytics and artificial intelligence are emerging. These technologies permeate the manufacturing industry and enable the fusion of the physical and virtual worlds through cyber-physical systems (CPS), which marks the advent of the fourth stage of industrial production (i.e. Industry 4.0). Industry 4.0 encompasses a large number of digital technologies affecting manufacturing businesses. The widespread application of CPS in production environments is making production systems increasingly intelligent. However, there is still a lack of comprehensive research on the applications of technologies enabling Industry 4.0 in manufacturing lifecycle processes.

In order to advance research on the application of Industry 4.0 in the manufacturing industry, firstly, a conceptual framework for Industry 4.0 is presented in this study. Secondly, sample scenarios related to front-end technologies presented in this framework are explained. In addition, Industry 4.0 core technologies and their possible applications for Industry 4.0 smart manufacturing systems are reviewed. Finally, challenges and future perspectives are identified and discussed.

Atf/Citation: Gür, Y. E. ve Gündüz, K. (2023). Üretim Endüstrisini Dönüştüren Teknoloji Trendlerine Genel Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1339-1354.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yunus Emre GÜR, yegur@firat.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde sürekli olarak yeni teknoloji trendleri ortaya çıkmaktadır. Sistemlerin artış eğilimi gösteren rekabet ortamında hayatta kalabilmeleri ve büyüebilmeleri için trend olan teknolojilere uyum sağlaması gerekmektedir. Bulut bilişim, nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ, blokzincir, büyük veri analitiği, sanal ve artırılmış gerçeklik, 5g ağı vb. teknolojiler, mevcut bilgi sistemlerinin farklı yönlerden desteklenmesine geniş ölçüde katkıda bulunmaktadır (Taherdoost, 2023: 1).

Üretim şirketleri açısından bakıldığında, günümüz tüketicisi, bütünsel bir ürün deneyimi oluşturan bilgi ve hizmetlerin eşlik ettiği en yüksek kalitede ürünler talep etmektedir. Ayrıca, tüketicinin ürünlerin sürdürülebilirliğine, soyağacına ve orijinalliğine daha fazla değer vermesine yönelik gözle görülür bir eğilim görülmektedir. Bu durum, ürünlerin yaşam döngülerinin şeffaflığını endüstri için artan bir endişe haline getirmektedir (El Kadiri vd., 2016: 14). Üreticilerin bu zorlukların üstesinden gelmek için ürün düzeyinde ürün yaşam döngüsü yönetimi gibi kavramları dikkate alması gerekmektedir. Bu kapsamda üreticilerin, ürün yaşam döngüsünde farklı bilgi teknolojileri katmanları arasındaki bilgi döngülerinin (veri toplama, ara katman ve uygulama katmanı yazılımına ve bilgi dönüşümünden işletmeye kadar tüm yaşam döngüsü boyunca) tüm paydaşlar için verimli bir şekilde sağlaması gerekmektedir. Ayrıca, ürünle ilgili verilerin bütüncül kullanılabilirliği önem arz etmektedir. Tüketici tarafından talep edilen ürün deneyimini tutarlı bir şekilde sunmak için, ürün yaşam döngüsü boyunca üretilen bilgilerin elde edilmesi, yönetilmesi ve işlenmesi gerekmektedir. Bunun için Fleischmann vd. (1997), Jun vd. (2007) ve Guédria vd. (2009) tarafından farklı teknolojik çözümler önerilmektedir.

Endüstri 4.0, geleneksel üretim sistemlerini dönüştüren teknolojik gelişmelere (nesnelerin interneti (IoT), yatay ve dikey sistem entegrasyonu, simülasyon, otonom robotlar, büyük veri ve analitik, artırılmış gerçeklik, katmanlı üretim, bulut bilgi işlem ve siber güvenlik) dayalı dokuz sütunun birleşimidir (Rüßmann vd., 2015: 1). Ayrıca, tedarikçiler, üreticiler ve müşteriler arasındaki geleneksel ilişkileri dönüştürürken üretim sistemlerini tam olarak entegre etmeyi ve otomatikleştirmeyi ve tüm değer zinciri boyunca akışları optimize etmeyi amaçlamaktadır (Rüßmann vd., 2015: 1). Kache ve Seuring (2017), kurumsal ve tedarik zinciri perspektifinden büyük veri analitiğinin ortaya çıkışını incelerken, operasyonel verimlilik bakımından müşteri davranışı düzeylerine kadar değişen 43 fırsat ve zorluğu tespit etmiştir. Endüstri 4.0'ı oluşturan dokuz teknolojik gelişme; maliyet, kalite, hizmet seviyeleri ve esnekliğin optimizasyonu aracılığıyla rekabet gücünü artırmak için yeni stratejik fırsatlar sunmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, değer zinciri boyunca, üretim yeri ve her bir birimin nasıl yönetileceği vb. konulardaki kararları etkilemektedir (Ferdows, 2018: 394). Ayrıca, parti halinde üretim yerine tek bir ürünü ekonomik bir şekilde üretmek, maliyetleri aşırı derecede etkilemeden nihai esneklik ve kişiselleştirme sağlamaktadır. İleri düzey teknolojiler, süreçleri basitleştirmekte, fabrikasyon ve montaj arasındaki farkı ortadan kaldırmakta, teslim sürelerini kısaltmakta, stokları ve lojistik maliyetlerini azaltarak tedarik zincirini düzene sokmaktadır (MacCarthy vd., 2016: 1704).

Bununla birlikte, siber fiziksel sistemlerin karmaşıklığı ve heterojenliği, Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulanmasıyla ilgili endişelere yol açabilmektedir. Endüstri 4.0, imalat alanıyla uğraşan akademisyenler ve uygulayıcılar arasında nispeten yeni bir fenomen olduğundan, imalat şirketlerinde Endüstri 4.0 teknolojisinin uygulanmasına ilişkin ampirik veriler ve yayınlanmış çalışmalar hala seyrek. Bibby ve Dehe (2018), Frank vd. (2019) ve Wagire vd. (2020)'nin çalışmaları, Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulama düzeyine ve teknoloji benimseme modellerinin belirlenmesine odaklanmaktadır. Endüstri 4.0'ın ortaya çıkan teknolojilerinin benimsenmesi kendi kendini desteklemediğinden, Endüstri 4.0'ı başarılı kılmak adına mühendislik teknolojisinin yanı sıra en son ve gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmak, araştırmacıların şu anda karşı karşıya olduğu zorluklardan biridir (Xu vd., 2018: 2943). Literatür, geleneksel olarak iki ana yaklaşımı tanımlamaktadır. Bunlar, artımlı/evrimci yaklaşıma karşı radikal/devrimci yaklaşımdır (Dewar ve Dutton 1986; Bond 1999; Johnston vd., 2001; Willcocks, 2002; Eardley vd., 2008; Kim vd., 2012; Schniederjans, 2018). Endüstri 4.0'ı hem bir evrim hem de bir devrim olarak kavramsallaştıran Calabrese vd. (2020) dışında, Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulanmasından kaynaklanan gelişmeleri değerlendiren hiçbir çalışma yoktur. Ayrıca Calabrese vd. (2020), üreticilerin Endüstri 4.0'ın devrim niteliğindeki yönlerini elde etmede birçok sınırlılığın olduğunu kabul etmektedir. Bu makale, özellikle bu konuya odaklanan bir dizi makaleye atıfta bulunarak üretim endüstrisini dönüştüren ve bilgi sistemlerinde trend olan teknolojilere kavramsal bir çerçeve sunarak, bunların özelliklerine, avantajlarına ve zorluklarına genel bir bakış açısı getirmeyi amaçlamıştır.

2. Endüstri 4.0 Teknolojileri İçin Kavramsal Bir Çerçeve

Endüstri 4.0 teknolojileri, Frank vd. (2019)'nin çalışmasında sunmuş olduğu ve Şekil 1'de gösterilen kavramsal çerçevede önerildiği gibi, ana amaçlarına göre iki farklı katmana ayrılabilir. Bu katmanlar, gelişen teknolojilere dayalı üretim faaliyetlerinin dönüşümünü (Akıllı Üretim) ve ürünün sunulma biçimini (Akıllı Ürünler) kapsamaktadır. Buna ek olarak, diğer katmanlar ise hammaddelerin ve ürünün teslim edilme şeklini (Akıllı Tedarik Zinciri) ve çalışanların, gelişen teknolojilerin desteğine dayalı olarak faaliyetlerini gerçekleştirme yollarını (Akıllı Çalışma) kapsamaktadır (Frank vd., 2019: 16).

Şekil 1. Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Teorik Çerçevesi, **Kaynak:** Frank vd., 2019: 16

Ön uç teknoloji katmanındaki dört “akıllı” boyut, operasyonel ve pazar ihtiyaçları ile ilgilidir. Ön uç teknoloji katmanının merkezi boyutu akıllı üretimdir ve diğer boyutlar bununla bağlantılıdır. Ön uç katmanı, Şekil 1’de gösterilen başka bir katmana dayanmaktadır. Bunlar, ön uç teknolojiler için bağlantı ve zekâ sağlayan teknolojileri kapsayan “temel teknolojilerdir”. Bu son katman, Endüstri 4.0 konseptini mümkün kılan ve bu konsepti önceki endüstriyel aşamalardan ayıran katmandır. Ayrıca bu katman, ön uç teknolojilerin eksiksiz bir entegre üretim sistemine bağlanmasına imkân sağlamaktadır (Thoben vd., 2017: 4). Aşağıdaki alt bölümlerde, Şekil 1’deki çerçevede önerilen her bir katman tanımlanmaktadır. Böylece, bu teknolojilerin üretim endüstrisinde nasıl kullanıldığını ve uygulama modellerinin takip edilip edilmediği anlamak amaçlanmaktadır.

2.1. Akıllı Üretim ve Akıllı Ürünler

Akıllı üretim, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Enerji Bakanlığı (DoE) ve Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (NIST) gibi çeşitli kurumlar tarafından ortaya atılan bir terimdir. Wallace ve Riddick (2013), akıllı üretimi kısaca “akıllı, verimli ve duyarlı operasyonları gerçekleştirmek için atölye düzeyinde ve üzerinde bilgi teknolojisinin veri yoğun bir uygulaması” olarak tanımlamaktadır. Literatürde daha kapsamlı tanımlar mevcut olsa da, bunların tümü, ister imalathanede (Lu vd., 2016: 4), ister fabrikada (Choi vd., 2015: 1107) ister tedarik zincirinde olursa olsun (Davis vd., 2015: 143), tedarik ağının tüm seviyelerinde üretim operasyonlarını iyileştirmek için bilgi ve iletişim teknolojisinin (BİT) ve gelişmiş veri analitiğinin kullanımını vurgulamaktadır. Bazı yazarlar bir adım daha ileri giderek, akıllı üretim çerçevesini üretimin ötesine taşıyarak yaşam döngüsü perspektifini vurgulamışlardır (Ivezic vd., 2014: 46). Akıllı üretim, veri odaklı, bağlantılı bir tedarik vizyonunu gerçekleştirmek için siber-fiziksel üretim sistemleri (CPPS), IoT, robotik/otomasyon, büyük veri analitiği ve bulut bilişim gibi çeşitli teknolojileri birleştirmektedir. Akıllı üretimi diğer birçok girişimden ayıran önemli bir özellik, insan yaratıcılığına yapılan özel vurgudur. Akıllı üretimde teknoloji ve bilgiyi mümkün kılma ürünü ve süreç bilgisi ve verilerinin önemi yaygın olarak kabul edilmektedir (Thoben vd., 2017: 6-7): Akıllı üretim boyutuyla ilgili teknolojiler altı ana amaca ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla; dikey entegrasyon, sanallaştırma, otomasyon, izlenebilirlik, esneklik ve enerji yönetimidir. Fabrikanın dikey entegrasyonu, üretim katından orta ve üst yönetim seviyelerine kadar şirketin tüm hiyerarşik seviyelerini entegre eden gelişmiş bilgi ve iletişim teknoloji sistemlerini içermektedir. Ayrıca bu sistemler, karar verme eylemlerinin insan müdahalesine daha az bağımlı olmasına yardımcı olmaktadır (Schuh vd., 2017: 30). Dikey entegrasyona ulaşmak için atölyedeki ilk adım, tüm fiziksel nesnelere ve parametrelerin sensörler, aktüatörler ve Programlanabilir Mantık Denetleyicileri (PLC) ile dijitalleştirilmesidir (Jeschke vd., 2017: 4). Veriler daha sonra atölyede üretim kontrolü ve teşhis için Denetleyici Kontrol ve Veri Toplama (SCADA) ile elde edilmektedir. Yönetimsel bilgi katmanlarında, Üretim Yürütme Sistemleri (MES), SCADA’dan veri alarak, Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) sistemine üretim

durumunu bildirmektedir. Tüm sistemler düzgün bir şekilde entegre edildiğinde, üretim siparişlerinin bilgileri de ters yönde (aşağı akış), ERP'den MES'e ve ardından SCADA'ya akarak kurumsal kaynakların üretim siparişlerine dağıtılmasına yardımcı olmaktadır (Jeschke vd., 2017: 4). Bu nedenle dikey entegrasyon, üretim sürecinde daha fazla şeffaflık ve kontrol sağlamak ve atölyede karar verme sürecini iyileştirmeye yardımcı olmaktadır.

Farklı ürün türleri için uyarlanabilirliği artırmak amacıyla akıllı üretim, makineden makineye iletişim (M2M) yoluyla atölyede ağa bağlı makinelerden oluşmaktadır. M2M, makinelerin birbirini anlamasını sağlayan ve üretim hatlarına adaptasyonlarını kolaylaştıran birlikte çalışabilirliğe sahip bir iletişim sisteminden oluşmaktadır (Gilchrist, 2016: 240). Bu yetenek, makinelerin farklı PLC kodlarını taklit eden ve sanal olarak kurulum prosedürlerini doğrulayan sanal devre ile desteklenmekte ve uzun süreli arıza sürelerini önlemektedir (Mortensen ve Madsen, 2018: 94). Bu simülasyon, PLC kodlarının yanı sıra atölyedeki tüm sanallaştırılmış nesnelere gelen verileri de dikkate alan ve ardından üretimi etkileyebilecek çeşitli parametreleri göz önünde bulundurarak operasyonların süreçlerini simüle eden dijital üretim ile daha ileri düzeydedir (Jeschke vd., 2017: 5). Bununla birlikte, akıllı üretim gelişmiş bir otomasyonu teşvik etmektedir. Robotlar, görevleri geçmişe göre daha hassas bir şekilde gerçekleştirerek üretkenliği artırmaktadır. İş akışlarında robotlar ve otomasyon işbirlikçi robotlardan ayrılmaktadır. İlki operasyonel süreçleri otomatikleştirmek için tasarlanmıştır. İkincisi ise insanlarla çalışmak üzere tasarlanarak insanın esnekliğini ve üretkenliğini artırmaya yardımcı olan görevleri desteklemektedir. Buna ek olarak yapay zekâ, akıllı üretime birçok yönden destek vermektedir. Makinelerde gelişmiş analitik araçlar, makine arızalarını, aşırı yükleri veya diğer sorunları izlemek ve tahmin etmek için sensörlerden toplanan verileri analiz edebilmektedir. Bu, üretim sürecindeki beklenmeyen arızalardan kaynaklanan duruş sürelerinin önlenmesine yardımcı olan kestirimci bakımı mümkün kılmaktadır. Yapay zekâyâ sahip makineler ayrıca üretim sürecinin erken aşamalarında ürün uygunsuzluklarını otomatik olarak tespit ederek kalite kontrolünü artırabilmekte ve üretim maliyetlerini azaltabilmektedir. Ayrıca yapay zekâ, ERP gibi sistemleri de tamamlayarak uzun vadeli üretim taleplerini tahmin etmekte ve son dakika siparişlerini ve operasyon kısıtlamalarını göz önünde bulundurarak bunları günlük üretim siparişlerine dönüştürmektedir (Frank vd., 2019: 17).

Ürünleri kişiselleştirmek için eklemeli üretim, Endüstri 4.0 konseptinin gelecek vaat eden bir teknolojisidir. Katmanlı üretim, farklı ürünler üretmek ve aynı kaynakları kullanarak özelleştirme sağlamak için değiştirilebilen dijital modellerin 3B baskısını kullanmaktadır. Katmanlı üretim, geleneksel üretimden daha az atık üreten tek bir süreç gerektirdiğinden, sürdürülebilir üretimi de teşvik etmektedir. Ancak, büyük ölçekli üretimler için, düşük üretim hızı nedeniyle eklemeli imalatın kullanımı hala sınırlıdır (Weller vd., 2015: 43). Son olarak, akıllı üretim, fabrikanın verimliliğini artırmak için enerji yönetimini de (enerji verimliliğini izleme ve iyileştirme) kapsamaktadır. Verimlilik izleme, elektrik şebekelerindeki enerji tüketimine ilişkin verilerin toplanmasına dayanırken; iyileştirme, uygun elektrik oranlarının olduğu zamanlarda yoğun üretim aşamalarını planlayan akıllı enerji yönetimi sistemleri aracılığıyla sağlanmaktadır (Frank vd., 2019: 17). Üretim şirketleri, yukarıda belirtilen akıllı üretim teknolojilerinin uygulanmasına öncelik verdiklerinde sahip olabilecekleri farklı ihtiyaçlara odaklanabilirler. Bununla birlikte, literatürdeki son bulgular, endüstrinin bu teknolojilerin endüstriyel performans için beklediği faydalarda değişiklik gösterdiğini ve şirketlerin daha yüksek bir Endüstri 4.0 olgunluk seviyesine ulaşmak için bu tür teknolojilerin uygulanmasını sistematik olarak düşünmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Dalenogare vd., 2018: 384). Bu durum, akıllı üretim teknolojilerinin Endüstri 4.0 amaçları için birbiriyle ilişkili olabileceğini ve sinerji yaratabileceğini göstermektedir.

2.2. Akıllı Tedarik Zinciri ve Akıllı Çalışma

Endüstri 4.0'ın diğer iki tamamlayıcı ön uç teknoloji grubu, akıllı tedarik zinciri ve akıllı çalışmadır. Bu iki teknoloji grubu, akıllı üretim ve akıllı ürünlerden ayrı olarak değerlendirilmektedir çünkü bunlar imalat ve nihai ürünlere değer katma amacına sahipken, akıllı tedarik zinciri ve akıllı çalışma boyutları tamamlayıcı operasyonel faaliyetlere verimlilik sağlama amacına sahiptir. Fabrika dışında *akıllı tedarik zinciri*; tedarik zincirinde operasyonel maliyetler ve teslimat süresi üzerinde etkili olan hammadde ve nihai ürün teslimatını iyileştirmek için fabrikanın dış tedarikçilerle yatay entegrasyonunu destekleyen teknolojileri içermektedir (Frank vd., 2019: 18). Tedarik zincirleri, üretim ve hizmet operasyonlarında çok önemli bir rol oynamaktadır. Hammadde tedarikinden, ürün imalatına ve son müşterilere teslimata kadar varlıkların akışını yönetmeye

yönelik sistematik bir yaklaşım olan tedarik zinciri yönetimi, tedarik ağlarındaki ortakların iş hedeflerini önemli ölçüde etkilemektedir. COVID-19 salgını nedeniyle yaşanan geniş çaplı kesintiler, tedarik zinciri esnekliğinin ve dayanıklılığının önemini göstermiştir. Bu nedenle, dayanıklı ve akıllı bir tedarik zincirleri geliştirmek, üreticiler ve diğer paydaşlar için vazgeçilmez hale gelmiştir. Büyük veri analizi, nesnelerin interneti (IoT), blokzincir vb. gibi yeni bilgi ve iletişim teknolojilerin ortaya çıkması, akıllı tedarik zincirleri geliştirmeyi mümkün kılmaktadır (Zhang vd., 2023: 1075). Yeni teknolojiler (itme) ve sürekli değişen pazarlara uyum sağlama ihtiyacı (çekme) tarafından benimsenen Endüstri 4.0, akıllı üretim için yeni bir platform sağlamakta ve üreticileri müşterilere yakınlaştırmaktadır (Lasi vd., 2014: 239).

Akıllı tedarik zincirinde, akıllı bir bağlantı sistemi oluşturmak adına bir tedarik zincirinin bütün süreçlerini birbirine bağlamak için ileri teknolojiler, özellikle de gelişmekte olan bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılmaktadır (Wu, 2016: 396). Farklı yeni teknolojileri ve bunların Endüstri 4.0 kapsamında tedarik zincirleri üzerindeki etkilerini araştıran bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, tedarik zinciri yönetiminde nesnelerin interneti (Ben-Daya vd., 2019), tedarik zincirinde gömülü sürdürülebilir nesnelerin interneti (Manavalan ve Jayakrishna, 2019), tedarik zinciri yönetiminde büyük veri analitiği (Nguyen vd., 2018) gibi çalışmalardır. Bilgi ve iletişim teknolojileri gibi Endüstri 4.0'dan ortaya çıkan yeni teknolojiler, tedarik zinciri performansını çeşitli şekillerde iyileştirme konusunda umut vaat etmektedir (Colin vd., 2015: 833). Ancak, akıllı tedarik zincirlerinin aşamaları arasında farklı karar seviyeleri ile bu ileri teknolojilerin tedarik zinciri yönetimine nasıl dahil edileceği zorlu ve keşfedilmemiş bir sorun olmaya devam etmektedir (Zhang vd., 2023: 1076). Fabrika içinde *akıllı çalışma*, çalışanların görevlerini destekleyen, üretim sistemi gereksinimlerine uyum sağlamak için daha üretken ve esnek olmalarını sağlayan teknolojileri kapsamaktadır (Stock vd., 2018: 263). Hem akıllı tedarik zinciri hem de akıllı çalışma, şirketin operasyonel performansına doğrudan katkı sağladığı için ön uç teknoloji olarak kabul edilmektedir (Frank vd., 2019: 18). Akıllı tedarik zinciri teknolojileri tarafından desteklenen yatay entegrasyon, tedarikçiler ve dağıtım merkezleri ile üretim emirleri hakkında gerçek zamanlı bilgi alışverişini sağlamaktadır (Pfohl vd., 2017: 382). Akıllı üretim, malzemelerin iç izlenebilirliği ve otonom güdümlü araçlar için teknolojileri içeren lojistik içi süreçleri kapsamaktadır (Zhou vd., 2017: 99). Ancak, fabrikaları harici süreçlere bağlamak için başka teknolojilere ihtiyaç vardır. Dijital platformlar, tedarikçileri ve üreticileri entegre ederek bir bulutta görüntülenen bilgilere kolay erişim sağladıkları için bu gereksinimi karşılamaktadırlar (Pfohl vd., 2017: 383). Malların takibi, tedarikçilerle gerçek zamanlı iletişim sayesinde uzaktan izlenebilmektedir. Ayrıca analitik kabiliyetlere sahip dijital platformlar meteorolojik sistemlere bağlandığında teslimat gecikmelerinin önüne geçilebilmektedir. Dijital platformlar ayrıca ürün teslimatını takip ederek ve belirli müşteri taleplerini dikkate alarak müşterilere ulaşabilir (Pfohl vd., 2017: 383). Dijital platformlar aynı zamanda operasyon faaliyetlerinin gerçek zamanlı bilgilerini aralarında paylaşarak şirketin farklı fabrikalarını entegre edebilmektedir. Akıllı çalışma teknolojileri ise çalışanların üretkenliklerini artırmak için daha iyi koşullar sağlamayı ve atölye bilgilerine uzaktan erişim sağlamayı amaçlamaktadır (Wang vd., 2016: 159). Böylece Endüstri 4.0 konseptinde insan ve makineler bütünleşik bir sosyo-teknik mekanizma olarak ele alınmaktadır (Thoben vd., 2017: 5).

2.3. Endüstri 4.0 Temel Teknolojileri

Bu bölümde, nesnelerin interneti, siber fiziksel sistemler, bulut bilişim, büyük veri analitiği ve bilgi ve iletişim teknolojileri dâhil olmak üzere üretimde kullanılan bazı temel teknolojiler incelemektedir.

2.3.1. Nesnelerin İnterneti (Internet of Things-IoT)

Nesnelerin İnterneti (IoT), çeşitli nesnelerin veri toplama ve değiş tokuş etme amacıyla ağa bağlanabilmeleri için elektronik sensörler, aktüatörler veya diğer dijital cihazlarla gömülü olduğu bir ağlar arası dünyayı ifade etmektedir (Xia vd., 2012: 1101). Genel olarak Nesnelerin İnterneti, fiziksel nesnelerin, sistemlerin ve hizmetlerin gelişmiş bağlantısını sunarak nesneden nesneye iletişimi ve veri paylaşımını mümkün kılmaktadır. Çeşitli endüstrilerde aydınlatma, ısıtma, işleme, robotik vakumlar ve uzaktan izleme için kontrol ve otomasyon IoT ile sağlanabilmektedir. IoT'deki anahtar teknolojilerden biri, akıllı nesnelere üretmek için kullanılabilen otomatik tanımlama (auto-ID) teknolojisidir. Örneğin, 1982 yılında, Carnegie Mellon Üniversitesi'ndeki araştırmacılar, modifiye edilmiş bir kola makinesine İnternet bağlantılı bir cihaz entegre etmişlerdir ve bu sayede içeceklerin soğuk olup olmadığını internet aracılığıyla bildirilebilmişlerdir (Farooq

vd., 2015: 1). IoT artık her yerde bulunan kablosuz standartlar, veri analitiği ve makine öğrenimi gibi en son teknolojilerin daha büyük bir yakınsaması olarak tasavvur edilmektedir (Xu vd., 2014: 2234). Bu durum, çok sayıda geleneksel alanın ve günlük hayatın her yönüne dâhil olduğu için IoT teknolojisinden etkileneceği anlamına gelmektedir.

Radyo Frekansı Tanımlama (RFID) teknolojisi böyle bir örnek sağlamaktadır. 2020 yılına kadar yaklaşık 20,8 milyar cihazın birbirine bağlı olacağı ve RFID'den tam olarak yararlanacağı bildirilmiştir (Lund vd., 2014: 8). Böyle bir değişim, endüstrinin çoğunu ve özellikle imalat sektörlerini etkileyecektir. RFID teknolojisi, depolarda, üretim atölyelerinde, lojistik şirketlerinde, dağıtım merkezlerinde, perakendecilerde ve imha/geri dönüşüm aşamalarında çeşitli nesnelere tanımlamak için kullanılmaktadır (Wang vd., 2010: 804). Bu tanımlamadan sonra, bu tür nesnelere, hareketlerinden veya algılama davranışlarından büyük miktarda veri oluşturabilen belirli ara bağlantı biçimleri aracılığıyla birbirleriyle bağlantı kurabilmeleri ve etkileşim kurabilmeleri için akıllı algılama yeteneklerine sahiptir. Akıllı nesnelere arasındaki bağlantı önceden tanımlanmıştır; bu tür nesnelere, RFID okuyucuları ve etiketleriyle donatıldıktan sonra takip ettikleri üretim prosedürleri gibi belirli uygulamalar veya mantıklar verilmektedir (Guo vd., 2015: 17). RFID tesisleri, son kullanıcıların yalnızca günlük işlemlerini yerine getirmelerine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda bu işlemlerle ilgili verileri yakalayıp üretim yönetiminin gerçek zamanlı olarak gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. IoT teknolojileri üretim endüstrisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Üretim atölyelerinden toplanan gerçek zamanlı veriler, otomatikleştirilmiş iş akışlarına sahip en uygun üretim sistemlerini tasarlamak için kullanılabilir. Üretim planlamasına ilişkin optimum kararlar, güçlü analitik yoluyla işlenen ham verilerin sonuçları tarafından belirlenmektedir. Siemens'in Almanya'daki elektronik üretim fabrikasında makineler ve bilgisayarlar, üretim hattı boyunca çalışan yaklaşık 1.000 otomasyon kontrolörü ile operasyonların %75'ini otonom olarak gerçekleştirmektedir. Üretilen parçalar, makinelerle üretim gereksinimlerini ve bundan sonra hangi adımların atılması gerektiğini söyleyen bir ürün kodu aracılığıyla makinelerle iletişim kurmaktadır (Badarinath ve Prabhu, 2017: 115-116). Üretim endüstrisi tipik olarak küresel enerji talebinin üçte birini oluşturmaktadır. Bir IoT uygulaması, atölyedeki fiziksel varlıkların enerji tüketiminin sürekli olarak ölçülmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, varlıkları düşük enerjili durumlara akıllı bir şekilde dönüştürmek için dinamik, kapalı döngü enerji düzenleme algoritmalarına imkân tanımaktadır. Bu da üretim seviyesini korurken (artırma süresine rağmen) enerji tasarrufu sağlamaktadır. BMW'nin Spartanburg üretim tesisinde IoT tabanlı akıllı enerji sayaçları, anormal veya yüksek enerji tüketimi kaynaklarını tahmin etmek ve belirlemek için tesisin enerji tüketimini sürekli olarak ölçmektedir. Bu, ilk yılda 100.000 kWh'in üzerinde toplam enerji tasarrufu sağlamış ve bunun önümüzdeki 10 yılda yaklaşık 25 milyon Euro'luk toplam enerji maliyeti tasarrufuna karşılık geleceği tahmin edilmiştir. Ek olarak sistem, enerji kullanımını izleyerek ekipman arızalarını da belirleyebilmektedir. Örneğin, bir ekipman, üretim parametrelerinde herhangi bir değişiklik olmaksızın daha fazla enerji kullanıyorsa, bunun nedeni muhtemelen arızalanması veya bileşenlerinin aşınması ve yıpranmasıdır (Badarinath ve Prabhu, 2017: 116).

2.3.2. Siber Fiziksel Sistem (Cyber Physical System-CPS)

Bir Siber Fiziksel Sistem (CPS), fiziksel nesnelere ve yazılımın yakından iç içe geçtiği, farklı bileşenlerin bilgi alışverişinde bulunmak için sayısız yolla birbirleriyle etkileşime girmesini sağlayan bir mekanizmadır (Baheti ve Gill, 2011: 161). Bir CPS, sibernetik teorisi, makine mühendisliği ve mekatronik, tasarım ve süreç bilimi, üretim sistemleri ve bilgisayar bilimi gibi çok sayıda disiplinler arası metodolojiyi içermektedir. Anahtar teknik yöntemlerden biri, fiziksel nesnelere ile bunların hesaplamalı öğeleri veya hizmetleri arasında oldukça koordineli ve birleşik bir ilişki sağlayan gömülü sistemlerdir (Tan vd., 2008: 1). CPS özellikli bir sistem, geleneksel bir gömülü sistemden farklı olarak, kontrol algoritmaları ve hesaplama kapasiteleri gibi siber iç içe geçmiş hizmetleriyle birlikte fiziksel girdi ve çıktı ile tasarlanmış ve geliştirilmiş ağ bağlantılı etkileşimler içermektedir. Bu nedenle, çok sayıda sensör bir CPS'de önemli roller oynamaktadır. Örneğin, dokunmatik ekranlar, ışık sensörleri ve kuvvet sensörleri gibi farklı amaçlara ulaşmak için CPS'de yaygın olarak birden fazla duyuşal cihaz kullanılmaktadır. Bununla birlikte, birkaç farklı alt sistemi entegre etmek zaman alıcı ve maliyetlidir ve tüm sistemin çalışır durumda tutulması gerekmektedir. CPS uygulamalarının heterojenliği ve karmaşıklığı, yüksek güvenilirliğe sahip, güvenli ve sertifikalandırılabilir sistemlerin ve kontrol metodolojilerinin geliştirilmesi ve tasarlanmasında çeşitli zorluklara neden olmaktadır (Derler vd., 2012: 26). Birçok endüstri, CPS alanında projeler başlatmıştır. Örneğin, Festo Motion Terminal; mekanik,

elektronik, yerleşik sensörler ve kontrol ile yazılım/uygulamaların akıllı bir birleşiminden tam olarak yararlanan standartlaştırılmış bir platformdur. Dijital pnömatik, kendi kendini benimseyen ve ayarlayan alt sistemlere olanak tanımaktadır. Tipik CPS uygulamaları, sensör tabanlı iletişim sağlayan otonom sistemlerin kullanılması şeklinde rapor edilmiştir. Çok sayıda kablosuz sensör ağı, çevresel hususları denetleyebilmekte, böylece çevreden gelen bilgiler merkezi olarak kontrol edilebilmekte ve karar verme için yönetilebilmektedir (Zhong vd., 2017: 620-621).

Bununla birlikte Siber Fiziksel Üretim Sistemleri (CPPS), süreçlerden makinelere, üretim ve lojistik ağlarına kadar üretimin tüm seviyeleri içinde ve genelinde bağlama dayalı olarak birbirine bağlanan otonom ve işbirlikçi unsurlardan ve alt sistemlerden oluşmaktadır. Burada CPPS'nin üç ana özelliğinin altı çizilmelidir. Birincisi, istihbarattır yani unsurlar çevrelerinden bilgi alabilmekte ve otonom hareket edebilmektedir. İkinci özellik bağlılıktır, yani işbirliği ve ortak çalışma için sistemin diğer unsurlarıyla ve internette mevcut olan bilgi ve hizmetlerle bağlantı kurma ve kullanma yeteneğidir. Üçüncü özellik ise iç ve dış değişikliklere karşı duyarlılıktır (Monostori vd., 2016: 623-624). Birçok ülke, küresel ekonomide rekabet edebilirliği sürdürmek için gelecek vaat eden bir konsept olarak CPS'leri geliştirme adına yatırım yapmaktadır. Mühendisler, endüstri uzmanları ve bilgisayar bilimcileri arasındaki çok disiplinli işbirliği, çeşitli sektörlerdeki gereksinimleri, fırsatları ve zorlukları belirleyerek CPS'lerin tasarlanması ve geliştirilmesindeki ilerlemeyi hızlandırmıştır. Bu gelişmeler tıp ve sağlık, biyoloji, sivil yapılar, otonom araçlar, akıllı üretim ve güç dağıtımını dahil olmak üzere birçok alanda önemli etkilere sahip olmuştur (Zhong vd., 2017: 621).

2.3.3. Bulut Bilişim

Bulut bilişim, uygulamaların internet üzerinden sunulduğu ve veri merkezlerindeki donanım ve sistem yazılımlarının bu hizmetleri sağladığı, bir yardımcı program olarak bilgi işlem ve bir hizmet olarak yazılım toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Fernando vd., 2013: 84). Bulut teknolojisi, bilgi işlem hizmeti pazarında devrim yaratan isteğe bağlı hizmet ve kaynak erişimi sağlamaktadır. Bulut teknolojisinin sağladığı esneklik ve sınırsız kaynak, imalatçıları üretim süreçlerini iyileştirme ve yenileme çabasıyla bulut uygulama hizmetinden yararlanmaya motive etmiştir. Bulut uygulama hizmeti, üreticilere bulut tabanlı yazılım uygulaması, web tabanlı yönetim panosu ve bulut tabanlı işbirliği sağlayarak üretim sürecini, yönetimi ve izlemeyi buluta getirerek bulut üretiminin doğuşunu sağlamıştır. Bulut uygulama hizmeti genellikle Hizmet Olarak Altyapı (IaaS), Hizmet Olarak Platform (PaaS) ve Hizmet Olarak Yazılım (SaaS) olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Xu, 2012: 75). SaaS, kullanıcılara Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD) yazılımı ve Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) yazılımı gibi uygulamaları etkinleştirmek ve kullanmak için temel fiziksel kaynakları sağlamakta ve kullanıcıya sorunsuz bir deneyim sunmaktadır. PaaS ise kullanıcılara fiziksel altyapıdan yazılım platformuna kadar çeşitli kaynaklar sağlamakta, kullanıcıların web sunucusu, veritabanı ve işletim sistemi gibi tercih ettikleri platformda kaynak kullanılabilirliği ve bakımı endişesi olmadan uygulama oluşturmasına olanak tanımaktadır. IaaS, kullanıcılara fiziksel kaynak sağlamakta ve kullanıcıların kendi tercih ettikleri platform ve yazılım yapılandırmasını devreye almalarına olanak tanımaktadır. IaaS, PaaS, SaaS, kullanıcılara bulut üzerinden İnternet tabanlı kaynak ve hizmet erişimi sağlamaktadır. Üretim bilgilerinin işlenmesi ve yönetimi için bulut teknolojisinin sağladığı esneklik ve zengin kaynak, üreticiyi üretim teknolojilerini buluta taşımaya teşvik ederek bulut üretimi olgusunu yaratmaktadır (Wang ve Xu, 2013: 232-233).

Tipik bir üretim kuruluşunda bulutları benimsemenin maliyet avantajı birden fazla olabilmektedir. Geleneksel bilgi teknolojilerinde gerekli olan bazı işlevlerin ortadan kaldırılmasıyla elde edilen tasarruflar önemli olabilir. Bulut tabanlı çözümlerle, şirketin süreç düzeyinde ihtiyaç duyduğu bazı uygulama özelleştirmeleri ve ince ayarlar, bazı akıllı bulut bilişim teknolojileri ile birlikte şirketin bilgi teknolojileri tarafından halledilebilir. Bir süreci yürütmenin farklı bir yolu başlatıldığında, bilgi teknolojisi personeli değişikliği sorunsuz ve daha kısa sürede gerçekleştirilebilir. Akıllı iş süreçlerini desteklemek söz konusu olduğunda, bulut bilişim, bir üretici ile toptancı arasındaki veya bir toptancı ile perakendeci arasındaki ticari işlemler için İşletmeler Arası (B2B) çözümler sunmada etkili olabilmektedir. Bulut tabanlı çözümler, daha iyi entegre edilmiş ve daha verimli süreçler sağlamaktadır. Bulut bilgi işlem, gelişmiş operasyonel verimlilik sağlamak adına geleneksel bir süreci buluta taşıyarak üretim işletmelerinin diğer birçok yönünü geliştirmek için de kullanılabilir. Örneğin, bulut bilişim, müşteri kabul süreci için bir uygulamanın geliştirilmesine yardımcı olabilmekte; bu da, şirketin müşteri kabulünün geleneksel sürecinden daha verimli

olmasını sağlamaktadır. Bulut teknolojilerini benimseyen kurumsal işbirliği çok daha geniş bir ölçekte gerçekleşebilir. Kuruluş içinde, talep planlama ve tedarik zinciri organizasyonu bulut tabanlı bir sisteme bağlanabilir ve kuruluşun farklı bölümlerinin satış ekiplerinin üzerinde çalıştığı fırsatlara göz atmasına olanak tanır. Daha geleneksel bir ortamda bu, birkaç oturma toplantısı, birkaç yüz yüze tartışma veya telefon görüşmesini kapsamaktadır (Xu, 2012: 78). Bu durumda bulut, daha etkili işbirlikleri yoluyla insanlara çeviklik, daha fazla şeffaflık ve yetki verebilen işbirliğine dayalı bir ortam sağlamaktadır. Tipik olarak, üretim firmasının bulut tabanlı çözümleri hızlı ve kolay bir şekilde benimseyebilen bazı bölümleri vardır, oysa diğer alanlarda geleneksel kalmak daha iyidir. Bu nedenle, bulutu benimseyen bir üretim kuruluşunun da ihtiyaç duyduğu şey, entegrasyonla başa çıkmak için akıllı bir mekanizmadır.

2.3.4. Büyük Veri Analitiği

Dijital teknolojilerin yaygın olarak ortaya çıkışı ve gelişen bilgi işlem gücü ve endüstriyel Nesnelerin İnterneti'nin (IoT) genişlemesi, yeni nesil ağ bağlantılı, bilgi tabanlı teknolojilere, veri analitiğine ve tahmine dayalı modellemeye yol açmıştır (He ve Wang, 2018: 35). Bu yeni nesil, üreticilere giderek artan miktarda veriden değer elde etmek ve güçlü bir rekabet avantajı sağlamak için benzersiz entegre bilgi işlem yetenekleri sağlamaktadır (Belhadi vd., 2019: 1). Manyika vd. (2011)'ne göre büyük veri, boyutu tipik veritabanı yazılım araçlarının yakalama, depolama, yönetme ve analiz etme yeteneğini aşan veri kümelerini içermektedir. Temel olarak, büyük veri, verileri dört nitelikte işleme yeteneği ile karakterize edilmektedir. Bunlar; hacim (verinin boyutu/ölçeği), çeşitlilik (verinin biçimi/biçimi), hız (verinin üretilme hızı) ve doğruluk (verinin belirsizliği/güvenilirliği) şeklindedir. Büyük veri genellikle, karar verme süreçlerini desteklemek için istatistik, matematik, ekonometri, simülasyonlar, optimizasyonlar veya diğer teknikleri uygulayarak verilerden bilgi elde etme becerisini ifade eden Analitik kavramıyla ilişkilendirilmektedir (Arunachalam vd., 2018: 417; Wang vd., 2016b: 99).

Üretim süreçleri için, Büyük Veri Analitiğinin (Big Data Analytic-BDA) birçok zorluğu bulunmaktadır. Aslında, süreç operasyonunun, kontrol bilgisayarlarının ve bilgi sistemlerinin aşırı kullanımı, mevcut üretim süreç operasyon veritabanlarını çok büyük ve devasa hale getirmektedir. Dahası, IoT cihazlarının geleneksel süreç sensörlerinden resimlere, videolara ve dolaylı ölçüm teknolojilerine sürekli artan ilerlemesiyle, gelecekteki akıllı üretim süreçlerinden elde edilen verilerin büyük ölçüde artması beklenmektedir (Qin, 2014: 3093). Bu nedenle, yalnızca üretim süreçlerini bu hızlanan devasa veriye dayalı olarak analiz edebilen üreticilerin, belirleyici bir rekabetçi varlık olarak veri çağında gelişmiş üretimin dönüşümünün bir sonraki aşamasında hayatta kalabileceği konusunda bir fikir birliği var gibi görünmektedir. Bu tür üreticiler en iyi ilerleyen süreç akışını tahmin etmekte ve bu bilgiyle proaktif olarak süreçlerini kontrol etmektedir (Krumeich vd., 2014: 261-262). Yukarıda belirtilen hususlar nedeniyle, Büyük Veri Analitiği, üretim süreçleri üzerinde artan bir şekilde ilgi görmektedir. İlk olarak, dağıtılmış kontrol sistemlerinin yaygın kullanımı ve bazı tipik bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi, üretim tarzını önemli ölçüde geliştirmiştir. Günümüzün üretim süreçleri, zorlu operasyonlar ve aşırı karmaşık kısıtlamalar içeren belirsiz bir ortamda giderek daha fazla faaliyet göstermektedir (Cheng vd., 2018: 1). Bu nedenle, bu karmaşık süreçlerde birinci ilke modelleri oluşturmak giderek daha zor hale gelmektedir ve geleneksel üretim yönetimi tarzını tatmin eden çok sayıda süreç ve uygulama artık uygun değildir (Cheng vd., 2018: 1; Ge vd., 2017: 20590). Bununla birlikte, üretim yöneticilerinin gerçek zamanlı, dinamik, kendi kendini uyarlayan ve doğru üretim yönetimine olan büyük ihtiyacı, geleneksel yöntemlere yeni zorluklar getirmiştir. Ürün kalitesinin, üretimin ve işlem süresinin kesin tahminini sağlamak için gerçek zamanlı verilerden üretim zekâsı oluşturmak son derece gerekli hale gelmektedir. Bu, sürekli gerçek zamanlı üretim sistemlerini kontrol etmek ve doğru ve zamanında karar vermeyi desteklemenin yanı sıra hataları, kusurları ve diğer bazı anormal durumları belirlemek için daha kısa hesaplama süresi içinde yeni etkili tekniklerle yapılmaktadır (Cheng vd., 2018: 1; He ve Wang, 2018: 35).

Büyük Veri Analitiğine olan coşku ve artan ilgiye rağmen, üretim süreçlerine yönelik temel yetenekleri hakkında çok az şey bilinmektedir. Gerçekten de, üretim süreçlerinde Büyük Veri'yi benimsemeye istekli kuruluşlar, kavramını daha iyi anlamak ve ardından Büyük Veri Analitiği'nden iş değeri elde etmek için mücadele etmektedir (Wamba vd., 2015: 234). Ayrıca, çok az bilim insanı, Büyük Veri Analitiği'nin hala erken bir aşamada olduğunu ve üretim süreçlerinde Büyük Veri Analitiği konusunda henüz keşfedilmemiş yönler olduğunu vurgulamaktadır (Belhadi vd., 2019: 2).

2.3.5. Bilgi ve İletişim Teknolojisi (BİT)

Bilgi ve iletişim teknolojisi, birleşik iletişimi ve telekomünikasyonun yanı sıra veri veya bilgiyi depolayabilen, iletebilen ve değiştirebilen diğer teknolojilerin entegrasyonunu vurgulayan genişletilmiş bir bilgi teknolojisi anlamına gelmektedir (Zhong vd., 2017: 622). Bilgi ve iletişim teknolojisi, kablosuz sistemler, kurumsal ara yazılım ve görsel-işitsel sistemler gibi çok çeşitli bilgisayar bilimi ve sinyal işleme tekniklerini kapsamaktadır. Kablolu veya kablosuz iletişim standartları gibi çeşitli elektronik ortamlar aracılığıyla bilgi aktarımına odaklanmaktadır ve üretim operasyonlarının ve karar vermenin büyük ölçüde verilere dayandığı akıllı üretimde çok önemlidir. Bilgi ve iletişim teknolojisinin firma organizasyonu üzerinde belirgin bir etkisi olduğu bulunmuştur, öyle ki fabrika yöneticileri ve çalışanları için daha iyi bilgi ve iletişim teknolojisi, daha fazla özerklik ve daha geniş bir kontrol alanı ile ilişkilidir (Bloom vd., 2014: 3). Örneğin, bilgi ve iletişim teknolojisi, şirketlerin iş çevikliklerini, esnekliklerini ve üretkenliklerini geliştirmelerine yardımcı olduğundan, Avrupa'nın üretim yetkinliğindeki başarılı faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Zhong vd., 2017: 622).

Bilgi ve iletişim teknolojisi uygulamaları, eğitim, turizm, üretim, sosyal bilim uygulamaları, telekomünikasyon, sağlık, teletıp ve klinik uygulamalar gibi çok sayıda alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Çeşitli endüstrilerdeki bilgi ve iletişim teknolojisi uygulamaları, büyük veri analitiği gibi diğer teknolojilere göre daha uzun bir geçmişe sahiptir. Bunun nedeni, Bilgi ve iletişim teknolojisinin onlarca yıldır kullanımda olan bilgisayar teknolojilerinin bir uzantısı olmasıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin mevcut uygulamaları, endüstrideki mevcut bilgi sistemlerinin en son teknolojilerle birleştirilebilmesi için temel olarak bulut bilişim ve IoT gibi diğer teknolojilerle entegrasyona odaklanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisi kullanımı, çok sayıda gerçek yaşam vakasında önemli gelişmeler sağlamıştır. Bu nedenle, endüstrideki şirketler mevcut sorunlarını ele almak için çeşitli bilgi ve iletişim teknolojisi tabanlı çözümler aramaktadır. Endüstri 4.0 kapsamında, çeşitli endüstrilerde gelecekteki zorlukların üstesinden gelmek ve gelişen teknolojileri entegre etmek için bilgi ve iletişim teknolojilerine daha fazla güvenileceği öngörülebilmektedir (Zhong vd., 2017: 623).

3. Gelecek Perspektifleri

Endüstri 4.0 çağında akıllı üretim için gelecekteki araştırma perspektifleri; akıllı üretim için genel bir çerçeve, veriye dayalı akıllı üretim modelleri, akıllı üretim sistemi, insan-makine işbirliği ve akıllı üretim uygulaması şeklinde olacaktır. Alt bölümlerde bu perspektifler açıklanmaktadır.

3.1. Akıllı Üretim İçin Genel Bir Çerçeve

Endüstri 4.0'ın derin entegrasyonu göz önüne alındığında, üretim bilimi ve teknolojisi, BİT ve sensör teknolojisi gelecekte büyük ölçüde entegre olacağından, akıllı üretim için genel bir çerçeve önem arz etmektedir. Bu genel çerçeve, akıllı üretimin uygulanmasına rehberlik edilebilmesi ve standartlaştırılabilmesi için farklı işletmelerde kullanılacak geniş alanları kapsayacaktır. Gelişmiş sensörler, kablosuz iletişim standartları, büyük veri işleme modelleri ve algoritmaları gibi tipik teknolojiler ve uygulamalar bu çerçeveye yerleştirilecektir. Böylece Endüstri 4.0'a temel olacak akıllı bir hiyerarşik mimari oluşturulacaktır. Akıllı üretimi tam olarak uygulamak için ağlar ve Nesnelerin İnterneti gibi platform teknolojilerine, sanallaştırma ve hizmet teknolojisine ve akıllı nesnelere/varlıklar teknolojisine odaklanılmalıdır çünkü müşterilerden gelen özelleştirilmiş gereksinimlerin artması üretim maliyetini artıracaktır. Platform teknolojisi, akıllı tasarım, üretim, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi yoluyla esnek ve yeniden yapılandırılabilir üretim sistemlerinden tam olarak yararlanarak maliyeti azaltabilir. Özellikle tasarım ve geliştirme için multipleks platform teknolojisi, son derece özelleştirilmiş ürünler sorununu ele almak için yeni bir çözüm sağlayacaktır (Simpson vd., 2014: 24-25). Buna ek olarak, aşağı ve yukarı akış faaliyetleri gerçekleştirmek adına üretimde işbirlikçi çabaları entegre etmek için daha açık, yenilikçi bir çerçeve gereklidir. Bu nedenle, akıllı üretim için hizmet odaklı kavramlar, Endüstri 4.0'ın temel bileşenleri olacaktır.

Araştırma konularının akıllı tasarım, akıllı makineler, akıllı izleme, akıllı kontrol ve akıllı çizelgeleme olarak kategorize edildiği Endüstri 4.0 akıllı üretim sistemlerinin çerçevesi şu şekildedir (Zhong vd., 2017: 625):

- *Akıllı Tasarım*: Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi yeni teknolojilerin hızla gelişmesiyle, geleneksel tasarım güncellenecek ve "akıllı çağa" girecektir. Bilgisayar destekli tasarım ve bilgisayar

destekli üretim gibi tasarım yazılımları, CPS'ler ve artırılmış gerçeklik ile entegre üç boyutlu (3D) baskı sayesinde fiziksel akıllı prototip sistemleriyle gerçek zamanlı olarak etkileşime girebilmektedir.

- **Akıllı Makineler:** Endüstri 4.0'da akıllı makineler, akıllı robotlar ve gerçek zamanlı algılama yapabilen ve birbirleriyle etkileşime girebilen diğer çeşitli akıllı nesnelerin yardımıyla elde edilebilmektedir. Örneğin, CPS özellikli akıllı takım tezgâhları, gerçek zamanlı verileri yakalayabilmekte ve bunları bulut tabanlı bir merkezi sisteme gönderebilmektedir, böylece takım tezgâhları ve bunların ikiz hizmetleri, akıllı üretim çözümleri sağlamak üzere senkronize edilebilmektedir.
- **Akıllı İzleme:** İzleme, Endüstri 4.0 üretim sistemlerinin operasyonları, bakımı ve optimum zamanlaması için önemli bir unsurdur. Çeşitli sensör türlerinin yaygın olarak kullanılması, akıllı izlemeyi mümkün kılmaktadır. Örneğin, sıcaklık, elektrik tüketimi, titreşim ve hız gibi çeşitli üretim faktörlerine ilişkin veriler ve bilgiler gerçek zamanlı olarak elde edilebilmektedir.
- **Akıllı Kontrol:** Endüstri 4.0'da, siber-fiziksel üretim kontrol sistemleri geliştirilerek yüksek çözünürlüklü, uyarlanabilir üretim kontrolü (yani akıllı kontrol) sağlanabilmektedir. Akıllı kontrol, temel olarak çeşitli akıllı makineleri veya araçları bulut özellikli bir platform aracılığıyla fiziksel olarak yönetmek için yürütülmektedir. Son kullanıcılar, akıllı telefonları aracılığıyla bir makineyi veya robotu kapatabilmektedir.
- **Akıllı Zamanlama:** Akıllı zamanlama katmanı, sensörler tarafından yakalanan verilerden yararlanmak için temel olarak gelişmiş modeller ve algoritmalar içermektedir. Akıllı planlama için veriye dayalı teknikler ve gelişmiş karar mimarisi kullanılabilir. Örneğin, gerçek zamanlı, güvenilir programlama ve yürütme elde etmek için, hiyerarşik etkileşimli bir mimari kullanan dağıtılmış akıllı modeller kullanılır.

3.2. Veriye Dayalı Akıllı Üretim Modelleri

Üretimde RFID ve/veya akıllı sensörler taşıyan dijital cihazların büyük oranda artmasıyla, muazzam miktarda veri üretilecektir. Bu tür veriler, farklı karar verme durumları için kullanılacak zengin bilgi taşımaktadır (Zhong vd., 2016: 581). Bu nedenle, verilerin etkin kullanımı yalnızca üretim verimliliğini artırmayı içermemekte, aynı zamanda lojistik ve tedarik zinciri yönetimi birimleri gibi diğer taraflarla daha fazla çeviklik ve daha derin entegrasyon sağlamaktadır. Örneğin, çip üreticisi Intel, kalite sorunlarını tahmin etmek için üretim ekipmanından aldığı veriler üzerinde bir veri analizi yaklaşımı kullanmıştır. Bu kullanım, kalite testlerinin sayısını büyük ölçüde azaltmış ve üretim hızını artırmıştır. Veri tabanlı model, kalite tahminlerini gerçekleştirmek için saatte 5 TB makine verisi kullanmaktadır (Zhong vd., 2017: 626).

Bir üretim sistemindeki dinamikler, kalite ve verimliliği önemli ölçüde etkileyecektir. Veriye dayalı modeller, bilgi veya bilgi entegrasyonu, veri madenciliği ve veri analitiğine dayalı olarak sistem teşhisi veya tahmini için geçmiş veya gerçek zamanlı verileri tam olarak kullanabilir (Zou vd., 2017: 201; Zhong vd., 2015: 801). Örneğin, yarı iletken imalat endüstrilerinde bozulma tahmini için veri odaklı bir yaklaşım kullanan iki aşamalı bir bakım çerçevesi kullanılmıştır (Luo vd., 2015: 415). Gelecekte, akıllı üretim için veri tabanlı veya bilgiye dayalı modellerin ve hizmetlerin büyük ölçüde benimseneceği açıktır. Anahtar araştırma alanlarından biri, akıllı tasarım ve üretim, üretim modelleme ve simülasyon ve lojistik ve tedarik zinciri yönetimi gibi kurumsal hizmetleri sağlayabilen bir platformda bulut hizmetlerinin bilgi yönetimiyle entegrasyonudur. Bu platform, insan, makine, malzeme, iş ve üretim mantığını birleştirmek için akıllı sensörler veya dijital cihazlarla donatılmış çeşitli üretim nesnelere çok büyük miktarda üretim verisi toplayacaktır. Bulut üzerinden akıllı bir atölye operasyon merkezi, imalat sistemlerinde gelişmiş karar verme için daha gelişmiş veya akıllı modeller ve algoritmalar oluşturmak üzere kendi kendine öğrenen modelleri kullanabilir.

3.3. Akıllı Üretim Sistemleri

Akıllı üretim sistemlerinin tasarımı ve geliştirilmesi, tüm işletme ve endüstri yelpazesinde giderek daha fazla işbirliği gerektirmektedir. Bulut tabanlı üretim kaynakları/nesneleri yönetim sistemi gibi işbirlikçi üretim modelleri veya mekanizmaları, çok çeşitli üretim nesnelere merkezi olarak kontrol edecek, böylece akıllı üretim sistemleri düzgün ve etkili bir şekilde çalışabilecektir (Zhong vd., 2015b: 261). Endüstri 4.0 bağlamında, pnömatiklerin dijitalleşmesiyle gösterildiği gibi, daha fazla katma değerli süreçler ve hizmetler oluşturmak için ileri teknolojileri kullanmayı planlayan herhangi bir kuruluş için akıllı üretim sistemleri

temel oluşturmaktadır (Klotz ve Duwe, 2017: 34). Sistemdeki her akıllı bileşenin kendi kendini uyarlayan kararlar alabildiği merkezi olmayan kontrol hizmeti, gelecekte önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Örneğin, bir montaj hattının her aşamasında çalışan akıllı bileşenler, senkronize üretim ritmini sürdürmek için hareketli parçalar ve diğer hatlarla sorunsuz bir şekilde işbirliği yapabilmektedir. Otonom akıllı üretim birimleri, akıllı üretim sistemleri için çok önemlidir. Bileşenleri otomatik olarak tanıyabilen, çevrimiçi tesisleri izleyebilen ve iş parçalarını hareket ettirebilen daha gelişmiş gömülü yongalara veya sensörlere dayalıdır. Bu sisteme dayalı üretim uygulamaları, otomatik güdümlü araçlar gibi gelişmiş otonom insansız cihazların yardımıyla daha verimli olacaktır. Gelecekteki temel araştırmalar, daha güvenli bir üretim tesisi için artırılmış ve sanal gerçeklik gibi akıllı üretim sistemlerini etkinleştiren teknolojilere odaklanabilir (Yew vd., 2016: 54). Gelişmiş üretim süreçleri ve hizmetleri, akıllı üretim sistemlerine kolayca entegre edilecek, bu nedenle açık bir platform, üretim şirketleri ve özellikle KOBİ'ler için faydalı olacaktır.

3.4. İnsan-Makine İşbirliği

Endüstri 4.0 kapsamında, insanlar ve makineler, endüstriyel ortamlarda bilişsel teknolojileri kullanarak işbirliği içinde çalışacaktır. Akıllı makineler, konuşma tanıma, bilgisayar görüşü, makine öğrenimi ve gelişmiş senkronizasyon modellerini kullanarak insanların işlerinin çoğunu yerine getirmelerine yardımcı olabilecektir (Antrobus vd., 2017: 333). Bu nedenle, robot gibi makineler için ileri öğrenme modelleri, insan ve makinelerin her türlü çalışma koşulunda birbirini tamamlayan beceriler geliştirmesi açısından önemlidir. Gelecekteki bir araştırma yönü, insanların karar verme modelleriyle verimli ve etkili bir şekilde etkileşime girmesini sağlayan “döngüdeki insan” makine öğrenimi yaklaşımıdır. Bu nedenle, veri özellikli makine öğrenimi mekanizmaları, işbirliğini daha iyi anlamak için insan alanı uzmanlığını veya bilgisini kullanarak yollar sağlayabilmektedir. Örneğin, geleneksel makine öğrenimi sistemleri veya algoritmaları, insan bilgisiyle birleştirilebilmekte, böylece gerçek dünyadaki bir algılama sistemi, insan-makine etkileşimlerini ve iletişimini iyileştirmeye yardımcı olabilmektedir (Zhong vd., 2017: 627). Bununla birlikte, makine zekası, insan-makine iş birliğini desteklemede önemli bir rol oynamaktadır, çünkü makineler dinamik durumların mevcut olduğu üretim tesislerinde yapılan her iş ve rolde yardım sağlamaktadır (Xu, 2017: 1893-1894)..

3.5. Akıllı Üretim Uygulaması

Modern dönem imalatının kökleri son yarım yüzyıla dayanmaktadır. Bilgisayar ve makine yapım teknolojisindeki ilerleme imalatta otomasyona yol açmıştır. Günümüzün takım tezgahları büyük ölçüde insan operatörler yerine bilgisayar programları tarafından çalıştırılmaktadır. Malzemeler ve bileşenler otomatik malzeme taşıma sistemleri ile taşınmakta ve otomatik depolama ve geri alma sistemlerinde depolanmaktadır. Bir üretim katının otomasyonunun kapsamına ve derecesine ve çeşitli işlevsel üretim alanlarının entegrasyonuna bağlı olarak, 1980'lerden bu yana otomatik üretimi tanımlamak için esnek üretim hücreleri ve sistemlerinden bilgisayarla entegre üretime ve akıllı üretime kadar farklı terimler kullanılmıştır. Son terim 1990 yılı civarında ortaya atılmış ve Akıllı Üretim Dergisi'nin kurulmasına ve Akıllı Üretim Sistemleri adlı kitabın basılmadan önce yıllardır geliştirilmekte olduğuna işaret etmiştir. Hemen hemen aynı zamanlarda Japonya, 1995 yılında endüstriyel araştırmaları desteklemek amacıyla Akıllı Üretim Sistemi (IMS) Programının kurulmasına yol açan akıllı üretim araştırmalarına başlamıştır.

Gerçek hayattaki şirketlerin en son teknolojilerden yararlanabileceği Endüstri 4.0'da tüm işletmeler veya endüstriler için akıllı üretim uygulamaları önemlidir. Akıllı üretim sistemleri için aracı tabanlı bir çerçeve, üretim planlama ve çizelgeleme sorununa uygun bir çözüm olacaktır, çünkü imalat işletmeleri imalat süreci planlama ve çizelgeleme, atölye izleme ve kontrol ve depo yönetimi gibi çok çeşitli unsurları içerebilmektedir. Ajan tabanlı uygulamalar, iş akışlarını tanımlayabilmekte ve üretim mantığını takip edebilmektedir. Böylece bu unsurlarla ilgili karar verme etkin bir şekilde kolaylaştırılabilmektedir (Shen vd., 2007: 324). Üretim sistemlerindeki otomasyonu örnek olarak ele alırsak, akıllı imalatın uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla, aracı tabanlı bir mimari tarafından etkinleştirilen robotları paralel olarak kontrol etmek için çok aracı teknolojiler kullanılabilmektedir (Priego vd., 2017: 1580).

4. Sonuç ve Öneriler

Bu makalede açıklanan teorik çerçeve; üretim endüstrisinde teknolojik yükseltme arayan şirketlere katkıda bulunabilir. Bu doğrultuda; Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulanmasına yönelik gereksinimler hakkında bilgiler sağlanmıştır. Önceki araştırmaların da gösterdiği gibi (Dalenogare vd., 2018), özellikle teknoloji gereksinimleri ve potansiyel faydalar konusunda Endüstri 4.0 hala önemli bir belirsizlik olduğu için bu durum, yöneticiler için önem arz etmektedir. Yöneticiler, yalnızca ön uç teknolojilere değil, aynı zamanda Endüstri 4.0'ın uygulanmasına destek sağlayan temel teknolojilere de odaklanmak için bu teorik çerçeveyi kullanabilirler. Bununla birlikte yöneticiler, Endüstri 4.0 konseptinde gelişmek için açıklanan teorik çerçeveyi bir olgunluk uygulama modeli olarak da kullanabilirler.

Makine ve ekipman endüstrisi, işletmeden tüketiciye (B2C) modellerden çok farklı olarak, doğası gereği işletmeden işletmeye (B2B) faaliyetlere odaklanmaktadır. B2B faaliyetleri, şirket ile müşteri arasında daha güçlü etkileşim ve bağlantı ile sonuçlanan daha özel çözümler gerektirmektedir. Bu, doğal olarak, ön uç teknolojilerin farklı boyutlarına verilen ilgiyi etkilemektedir.

Akıllı bir üretim sistemi, üretim ve hizmetlerin entegrasyonunu kullanmaktadır. Ayrıca, endüstriyel talepleri karşılamak için iletişim sürecini, bilgi işlem sürecini ve kontrol sürecini bütünleştirir. Akıllı bir üretim sisteminin uygulanması için bileşik yetenekler ve çok alanlı işbirliği gereklidir. Büyük veri teknolojisi ilerledikçe, veri tabanlı sanal üretim modu ürün kalitesini iyileştirecek, üretim verimliliğini artıracak ve enerji tüketimini azaltacaktır. Ayrıca, büyük veriye dayalı akıllı üretim, geleneksel endüstride devrime yol açacaktır. Endüstri 4.0 çağına ayak uydurmak için çoğu üretim şirketinin için gerçek zamanlı veri toplaması gereklidir. IoT ve CPS bu sorunlara olası çözümler sağlayabilmektedir. RFID ve barkodlama gibi tipik IoT teknolojileri, çeşitli üretim kaynaklarına yerleştirilebilir. Bu şekilde, gerçek zamanlı üretim verilerinin yakalanabilmesi ve toplanabilmesi için birbirleriyle akıllı bir şekilde etkileşim kurabilen ve iletişim kurabilen akıllı üretim nesnelere oluşturulabilmektedir. En son teknolojilerin hızla gelişmesiyle, akıllı sensörler artık sıcaklık, kuvvet, basınç ve nem hakkında gerçek zamanlı verileri toplamak için çok işlevli yetenekleri entegre edebilmektedir. Bu sensörler, çeşitli akıllı üretim nesnelere takılır, böylece üretim operasyonları ve üretim hatları veya çalışma istasyonları, fiziksel operasyonel ve bilgi akışlarıyla senkronize edilebilmektedir. Gelecekte CPS teknolojilerinden yararlanılarak makineler akıllı nesnelere dönüştürülecektir. Akıllı makineler, çalışma durumlarını görselleştirme yaklaşımıyla durumlarını izleyebilen merkezi bir bulut tabanlı "yöneticiye" gerçek zamanlı olarak gönderebilmektedir.

Endüstri 4.0 için akıllı üretim sistemlerinde karar verme, büyük miktarda üretim verisinden çıkarılabilen bilgi ve birikim gerektirmektedir. Üretim tesislerinden gelen büyük verilerle karşı karşıya kalındığında, çeşitli güçlüklerin ele alınması gerekmektedir. İlk olarak, büyük miktarda veri kullanıldığında karar modellerinin bir çözüm oluşturması uzun zaman almaktadır. Üretim planlama ve çizelgelemenin optimizasyonu gibi farklı amaçlar için çeşitli amaçlar kullanılmaktadır. Ancak, karar verme işlemi gerçekleştirilirken kesin veri girişi eksik kalmaktadır. Endüstri 4.0'da karar verme, her zaman üretim ekipmanı ve hizmetlerinden tam olarak yararlanabilen üretim kaynak paylaşımını hedeflemektedir. Bu nedenle yeni bir üretim paradigmasına ihtiyaç vardır. Gelecekteki karar verme iki yöne odaklanmalıdır. Bunlardan ilki, büyük veri analitiği tarafından yönlendirilen karar alma modelleridir. Bu modeller, karar vermeyi desteklemek için büyük miktarda üretim verisinden yararlı bilgileri ortaya çıkarabilmektedir. Derin makine öğrenimi gibi ileri teknolojiler veya algoritmalar, büyük veri analitiğinin hizmetler olarak kapsüllendiği bu modellere entegre edilebilmektedir.

Endüstri 4.0'ın gerçek faydası, uygulayıcılar için hala bir endişe kaynağıdır ve böyle bir çalışma teori ve pratik için yardımcı olabilecektir. Dalenogare vd. (2018) yakın zamanda böyle bir etkiyi yalnızca endüstri düzeyinde incelemiş ve firma düzeyinde analiz ihtiyacına vurgu yapmışlardır. Bu çalışmada, teknolojilerin nasıl benimsendiğini ve birbirleriyle nasıl ilişkilendirildiklerini anlamak için bir temel sağlanmıştır. Bu başlangıç noktasından hareketle, gelecekteki araştırmalar, bu teknolojilerin firma düzeyinde endüstriyel performansı nasıl etkilediğini inceleyerek ilerleyebilir. Buna ek olarak, büyük şirketlerin beklendiği gibi Endüstri 4.0'a daha hazır olduğu görülmektedir. Ayrıca literatür, küçük şirketlerin dijital dönüşümde karşılaştıkları birçok engelle işaret ettiğinden (Kagermann vd., 2013; Muller vd., 2018), gelecekteki araştırmalar bu tür şirketleri hangi faktörlerin yenilik yapmalarını desteklediğini anlamak için derinlemesine inceleyebilir. Bu makalede, Endüstri 4.0 için teorik bir çerçeve sunulup, ön uç teknolojiler ve temel teknolojiler ve üretim endüstrisinde gelecekteki uygulama perspektifleri ele alınmıştır. Ayrıca, akıllı üretimin Endüstri 4.0'da merkezi bir role sahip olduğu ve akıllı ürünler ile güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu

vurgulanmıştır. Ayrıca, ön uç teknolojilerinin akıllı üretimi nasıl tamamladığı da gösterilmiştir. Bu makalenin, üretim endüstrisini ileriye taşımaya katkıda bulunmaları için araştırmacıları ve endüstri uygulayıcılarını bilgilendirip ilham vermesi beklenmektedir. Ayrıca, tartışılan kavramlar, merakla beklenen Dördüncü Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirme çabasında yeni fikirlere yol açacaktır.

Kaynaklar

- Antrobus V, Burnett G, and Krehl C. (2017). Driver-Passenger Collaboration as a Basis for Human-Machine Interface Design for Vehicle Navigation Systems. *Ergonomics*, 60(3): 321–332.
- Arunachalam, D., Kumar, N., and Kawalek, J. P. (2018). Understanding Big Data Analytics Capabilities in Supply Chain Management: Unravelling the Issues, Challenges and Implications for Practice. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 114, 416-436.
- Badarinath, R., and Prabhu, V. V. (2017). Advances in Internet Of Things (Iot) in Manufacturing. In *Advances in Production Management Systems. The Path to Intelligent, Collaborative and Sustainable Manufacturing: IFIP WG 5.7 International Conference, APMS, Hamburg, Germany, September 3-7, Proceedings, Part I*, 111-118.
- Baheti R, and Gill H. (2011). Cyber-physical systems. In: Samad T, Annaswamy AM, Editors *The Impact of Control Technology: Overview, Success Stories and Research Challenges*. New York: IEEE Control Systems Society, 161–166.
- Baines, T., Ziaee Bigdeli, A., Bustinza, O. F., Shi, V. G., Baldwin, J., and Ridgway, K. (2017). Servitization: Revisiting the State-of-the-Art and Research Priorities. *International Journal of Operations & Production Management*, 37(2), 256-278.
- Belhadi, A., Zkik, K., Cherrafi, A., and Sha'ri, M. Y. (2019). Understanding Big Data Analytics for Manufacturing Processes: Insights From Literature Review and Multiple Case Studies. *Computers & Industrial Engineering*, 137, 106099.
- Ben-Daya, M., Hassini, E., and Bahroun, Z. (2019). Internet of Things and Supply Chain Management: A Literature Review. *International Journal of Production Research*, 57(15–16), 4719–4742.
- Bibby, L., and B. Dehe. (2018). Defining and Assessing Industry 4.0 Maturity Levels—Case of the Defence Sector. *Production Planning & Control*, 29 (12), 1030–1043. doi:10.1080/09537287.2018.1503355.
- Bloom N, Garicano L, Sadun R, and Van Reenen J. (2014). The Distinct Effects of Information Technology and Communication Technology on Firm Organization. *Manage Sci*, 60(12), 2859–2885.
- Bond, T. C. (1999). The Role of Performance Measurement in Continuous Improvement. *International Journal of Operations & Production Management* 19 (12), 1318–1334. doi:10.1108/01443579910294291.
- Calabrese, A., M. Dora, N. Levaldi Ghiron, and L. Tiburzi. (2020). Industry's 4.0 Transformation Process: How to Start, Where to Aim, What to Be Aware of. *Production Planning & Control* 32, 1–21.
- Chiang, L., Lu, B., and Castillo, I. (2017). Big Data Analytics in Chemical Engineering. *Annual Review of Chemical and Biomolecular Engineering*, 8, 63-85.
- Choi, S., Kim, B. H. and Do Noh, S. (2015). A Diagnosis and Evaluation Method for Strategic Planning and Systematic Design of A Virtual Factory in Smart Manufacturing Systems. *Int. J. Precis. Eng. Manuf.*, 16(6), 1107–1115,
- Colin, M., Galindo, R., and Hernández, O. (2015). Information and Communication Technology As A Key Strategy for Efficient Supply Chain Management in Manufacturing Smes. *Procedia Computer Science*, 55, 833–842.
- Dalenogare, L. S., G. B. Benitez, N. F. Ayala, and A. G. Frank. (2018). The Expected Contribution of Industry 4.0 Technologies for Industrial Performance. *International Journal of Production Economics*, 204, 383–394. doi:10.1016/j.ijpe.2018.08.019.
- Davis, J., Edgar, T., Graybill, R., Korambath, P., Schott, B., Swink, D., Wang, J. and Wetzel, J. (2015). Smart Manufacturing. *Annual Review of Chemical and Biomolecular Engineering*, 6, 141–160.
- Derler P, Lee EA, and Vincentelli AS. (2012). Modeling Cyber-Physical Systems. *Proc IEEE*, 100(1), 13–28.
- Dewar, R. D., and J. E. Dutton. (1986). The Adoption of Radical and Incremental Innovations: An Empirical Analysis. *Management Science*, 32 (11), 1422–1433. doi:10.1287/mnsc.32.11.1422.
- E. Wallace and F. Riddick, (2013). Panel on Enabling Smart Manufacturing. State College, USA.
- Eardley, A., H. Shah, and A. Radman. (2008). A Model for Improving the Role of IT in BPR. *Business Process Management Journal*, 14(5), 629–653. doi:10.1108/14637150810903039.

- El Kadiri, S., Grabot, B., Thoben, K. D., Hribernik, K., Emmanouilidis, C., Von Cieminski, G., and Kiritsis, D. (2016). Current Trends on ICT Technologies for Enterprise Information Systems. *Computers in Industry*, 79, 14-33.
- Farooq MU, Waseem M, Mazhar S, Khairi A, and Kamal T. (2015). A Review on Internet of Things (IoT). *Int J Comput Appl*, 113(1), 1–7.
- Ferdows, K. (2018). Keeping Up with Growing Complexity of Managing Global Operations. *International Journal of Operations & Production Management*, 38(2), 390–402. doi:10.1108/IJOPM-01-2017-0019.
- Fernando, N., Loke, S. W., and Rahayu, W. (2013). Mobile Cloud Computing: A survey. *Future Generation Computer Systems*, 29(1), 84-106.
- Fleischmann, M., Bloemhof-Ruwaard, J. M., Dekker, R., Van der Laan, E., Van Nunen, J. A., and Van Wassenhove, L. N. (1997). Quantitative Models for Reverse Logistics: A review. *European Journal of Operational Research*, 103(1), 1-17.
- Frank, A. G., G. H. Mendes, N. F. Ayala, and A. Ghezzi. (2019). Servitization and Industry 4.0 Convergence in the Digital Transformation of Product Firms: A Business Model Innovation Perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 141, 341–351. doi:10.1016/j.techfore.2019.01.014.
- Frank, A. G., L. S. Dalenogare, and N. F. Ayala. (2019). Industry 4.0 Technologies: Implementation Patterns in Manufacturing Companies. *International Journal of Production Economics*, 210, 15–26. doi:10.1016/j.ijpe.2019.01.004.
- Ge, Z., Song, Z., Ding, S. X., and Huang, B. (2017). Data Mining and Analytics in the Process Industry: The Role of Machine Learning. *Ieee Access*, 5, 20590-20616.
- Gilchrist, A. (2016). *Industry 4.0: The Industrial Internet of Things*. Apress. New York.
- Guo ZX, Ngai EWT, Yang C, and Liang X. (2015). An RFID-Based Intelligent Decision Support System Architecture for Production Monitoring and Scheduling In A Distributed Manufacturing Environment. *Int J Prod Econ*, 159, 16–28.
- He, Q. P., and Wang, J. (2018). Statistical Process Monitoring As A Big Data Analytics Tool for Smart Manufacturing. *Journal of Process Control*, 67, 35-43.
- Ivezic, N., Kulvatunyou, B. and Srinivasan, V. (2014). On Architecting and Composing Through-life Engineering Information Services to Enable Smart Manufacturing, *Procedia CIRP*, 22, 45-52.
- Jeschke, S., Brecher, C., Meisen, T., Özdemir, D., and Eschert, T. (2017). Industrial Internet of Things and Cyber Manufacturing Systems. *Springer International Publishing*, 3-19
- Johnston, R., L. Fitzgerald, E. Markou, and S. Brignall. (2001). Target Setting for Evolutionary and Revolutionary Process Change. *International Journal of Operations & Production Management*, 21(11), 1387–1403. doi:10.1108/01443570110407409.
- Jun, H. B., Kiritsis, D., and Xirouchakis, P. (2007). Research issues on closed-loop PLM. *Computers in Industry*, 58(8-9), 855-868.
- Kache, F., and S. Seuring. (2017). Challenges and Opportunities of Digital Information at the Intersection of Big Data Analytics and Supply Chain Management. *International Journal of Operations & Production Management*, 37(1), 10–36. doi:10.1108/IJOPM-02-2015-0078.
- Ketteni E, Kottaridi C, and Mamuneas TP. (2015). Information and Communication Technology and Foreign Direct Investment: Interactions and Contributions to Economic Growth. *Empir Econ*, 48(4), 1525–1539.
- Kim, D. Y., V. Kumar, and U. Kumar. (2012). Relationship between Quality Management Practices and Innovation. *Journal of Operations Management*, 30(4), 295–315. doi:10.1016/j.jom.2012.02.003.
- Klotz E, and Duwe J. (2017). A Pneumatic Revolution in Automation. *Control Eng Europ*, Apr, 34–35.
- Krumeich, J., Werth, D., and Loos, P. (2016). Prescriptive Control of Business Processes: New Potentials Through Predictive Analytics of Big Data in the Process Manufacturing Industry. *Business & Information Systems Engineering*, 58, 261-280.
- Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., Feld, T., and Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. *Business & Information Systems Engineering*, 6(4), 239–242
- Lu, Y., Morris, K. C. and Frechette, S. (2016). Current Standards Landscape for Smart Manufacturing Systems. *National Institute of Standards and Technology*.
- Lund D, MacGillivray C, Turner V, and Morales M. (2014). Worldwide and Regional Internet of Things (IoT) 2014–2020 Forecast: A Virtuous Circle of Proven Value and Demand. *Framingham: International Data Corporation*; May, Report No.: IDC #248451.
- Luo M, Yan HC, Hu B, Zhou JH, and Pang CK. (2015). A Data-Driven Two-Stage Maintenance Framework for Degradation Prediction in Semiconductor Manufacturing Industries. *Comput Ind Eng*, 85, 414–422.

- MacCarthy, B. L., C. Blome, J. Olhager, J. S. Srai, and X. Zhao. (2016). Supply Chain Evolution—Theory, Concepts and Science. *International Journal of Operations & Production Management*, 36(12), 1696–1718. doi:10.1108/IJOPM-02-2016-0080.
- Manavalan, E., and Jayakrishna, K. (2019). A Review of İnternet of Things (Iot) Embedded Sustainable Supply Chain for İndustry 4.0 Requirements. *Computers & Industrial Engineering*, 127, 925–953.
- Manyika, J., Chui, M., Brown, B., Bughin, J., Dobbs, R., Roxburgh, C., and Hung Byers, A. (2011). Big Data: the Next Frontier for İnnovation, Competition and Productivity. *McKinsey Global Institute*.
- Monostori, L., Kádár, B., Bauernhansl, T., Kondoh, S., Kumara, S., Reinhart, G., and Ueda, K. (2016). Cyber-Physical Systems in Manufacturing. *Cirp Annals*, 65(2), 621-641.
- Mortensen, S. T., and Madsen, O. (2018). A Virtual Commissioning Learning Platform. *Procedia Manufacturing*, 23, 93-98.
- Muller, J. M., O. Buliga, and K.-I. Voigt. (2018). Fortune Favors the Prepared: How SMEs Approach Business Model Innovations in Industry 4.0. *Technological Forecasting and Social Change*, 132, 2–17. doi:10.1016/j.techfore.2017.12.019.
- Nguyen, T., Li, Z. H. O. U., Spiegler, V., Jeromonachou, P., and Lin, Y. (2018). Big Data Analytics in Supply Chain Management: A State-of-the-Art Literature Review. *Computers & Operations Research*, 98, 254–264.
- Pfohl, H. C., Yahsi, B., and Kurnaz, T. (2017). Concept and Diffusion-Factors of İndustry 4.0 in the Supply Chain. In *Dynamics in Logistics: Proceedings of the 5th International Conference LDIC*, 2016 Bremen, Germany, 381-390.
- Priego R, Iriondo N, Gangoiti U, and Marcos M. (2017). Agent-Based Middleware Architecture for Reconfigurable Manufacturing Systems. *Int J Adv Manuf Tech*, 92(5–8), 1579–1590.
- Qin, S. J. (2014). Process Data Analytics in the Era of Big Data. *AIChE Journal*, 60(9), 3092-3100.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., and Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89.
- Schniederjans, D. G. (2018). Business Process Innovation on Quality and Supply Chains. *Business Process Management Journal*, 24(3), 635–651. doi:10.1108/BPMJ-04-2016-0088.
- Schuh, G., R. Anderl, J. Gausemeier, M. Ten Hompel, and W. Wahlster. (2017). Industrie 4.0 Maturity Index. In *Managing the Digital Transformation of Companies*. Acatech Study, Herbert Utz. Munich.
- Shen WM, Hao Q, Wang S, Li Y, and Ghenniwa H. (2007), An Agent-Based Service-Oriented İntegration Architecture for Collaborative İntelligent Manufacturing. *Robot Com-Int Manuf*, 23(3), 315–325.
- Simpson TW, Jiao JR, Siddique Z, and Hölttä-Otto K, (2014). *Advances in Product Family and Product Platform Design: Methods & Applications*. New York: Springer-Verlag.
- Stock, T., Obenaus, M., Kunz, S., and Kohl, H. (2018). Industry 4.0 as Enabler for A Sustainable Development: A Qualitative Assessment of İts Ecological and Social Potential. *Process Safety and Environmental Protection*, 118, 254-267.
- Taherdoost, H. (2023). An Overview of Trends in Information Systems: Emerging Technologies that Transform the Information Technology Industry. *Cloud Computing and Data Science*, 1-16.
- Tan, Y., Goddard, S., and Perez, L. C. (2008). A prototype architecture for cyber-physical systems. *ACM Sigbed Review*, 5(1), 1-2.
- Thoben, K. D., Wiesner, S., and Wuest, T. (2017). Industrie 4.0 and Smart Manufacturing-A Review of Research İssues and Application Examples. *International Journal of Automation Technology*, 11(1), 4-16.
- Wagire, A. A., R. Joshi, A. P. S. Rathore, and R. Jain. (2020). Development of Maturity Model for Assessing the Implementation of Industry 4.0: learning from Theory and Practice. *Production Planning & Control*, 1–20.
- Wamba, S. F., Akter, S., Edwards, A., Chopin, G., and Gnanzou, D. (2015). How ‘Big Data’can Make Big İmpact: Findings From A Systematic Review and A Longitudinal Case Study. *International journal of production economics*, 165, 234-246.
- Wang YM, Wang YS, and Yang YF. (2010). Understanding the Determinants of RFID Adoption in the Manufacturing İndustry. *Technol Forecast Soc*, 77(5), 803–815.
- Wang, G., Gunasekaran, A., Ngai, E. W., and Papadopoulos, T. (2016b). Big Data Analytics in Logistics and Supply Chain Management: Certain İvestigations for Research and Applications. *International Journal of Production Economics*, 176, 98-110.

- Wang, S., Wan, J., Zhang, D., Li, D., and Zhang, C. (2016a). Towards Smart Factory for Industry 4.0: A Self-Organized Multi-Agent System With Big Data Based Feedback and Coordination. *Computer Networks*, 101, 158-168.
- Wang, X. V., and Xu, X. W. (2013). An Interoperable Solution for Cloud Manufacturing. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 29(4), 232-247.
- Weller, C., Kleer, R., and Piller, F. T. (2015). Economic Implications of 3D Printing: Market Structure Models in Light of Additive Manufacturing Revisited. *International Journal of Production Economics*, 164, 43-56.
- Wided, G., David, C., and Yannick, N., (2009). A Maturity Model for Enterprise Interoperability, On the Move to Meaningful Internet Systems: OTM 2009 Workshops. *Lecture Notes in Computer Science*, 5872, 216– 225.
- Willcocks, L. P. (2002). How Radical Was IT-Enabled BPR? Evidence on Financial and Business Impacts. *International Journal of Flexible Manufacturing Systems*, 14(1), 11–31. doi:10.1023/A:101380 6417513.
- Wu, L., Yue, X., Jin, A., and Yen, D. C. (2016). Smart Supply Chain Management: A Review and Implications for Future Research. *The International Journal of Logistics Management*, 27(2), 395–417.
- Xia, F., Yang, L. T., Wang, L., and Vinel, A. (2012). Internet of Things. *International Journal of Communication Systems*, 25(9), 1101-1102.
- Xu LD, He W, and Li S. (2014). Internet of Things in Industries: A survey. *IEEE Trans Ind Inform*, 10(4), 2233-2243.
- Xu X. (2017). Machine Tool 4.0 For The New Era of Manufacturing. *Int J Adv Manuf Tech*, 92(5–8), 1893–1900.
- Xu, Li Da., Eric L. Xu, and Ling Li. (2018). Industry 4.0: State of the Art and Future Trends. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2941–2962. doi:10.1080/00207543.2018.1444806.
- Xu, X. (2012). From Cloud Computing to Cloud Manufacturing. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 28(1), 75-86.
- Yew AWW, Ong SK, and Nee AYC. (2016). Towards A Griddable Distributed Manufacturing System with Augmented Reality Interfaces. *Robot Com-Int Manuf*, 39, 43–55.
- Zhang, G., Yang, Y., and Yang, G. (2023). Smart Supply Chain Management in Industry 4.0: The Review, Research Agenda And Strategies in North America. *Annals of Operations Research*, 322(2), 1075-1117.
- Zhong RY, Huang GQ, Lan S, Dai QY, Chen X, and Zhang T. (2015b). A Big Data Approach for Logistics Trajectory Discovery From RFID-Enabled Production Data. *Int J Prod Econ*, 165, 260–272.
- Zhong RY, Huang GQ, Lan S, Dai QY, Zhang T, v and Xu C. (2015). A Two-Level Advanced Production Planning and Scheduling Model for RFID-Enabled Ubiquitous Manufacturing. *Adv Eng Inform*. 29(4), 799–812.
- Zhong RY, Newman ST, and Huang GQ, Lan S. (2016). Big Data For Supply Chain Management in the Service and Manufacturing Sectors: Challenges, Opportunities and Future Perspectives. *Comput Ind Eng*, 101, 572–91.
- Zhong, R. Y., Xu, X., Klotz, E., and Newman, S. T. (2017). Intelligent Manufacturing in the Context of Industry 4.0: A Review. *Engineering*, 3(5), 616-630.
- Zhou, W., Piramuthu, S., Chu, F., and Chu, C. (2017). RFID-Enabled Flexible Warehousing. *Decision Support Systems*, 98, 99-112.
- Zou J, Chang Q, Arinez J, Xiao G, and Lei Y. (2017), Dynamic Production System Diagnosis and Prognosis Using Model-Based Data-Driven Method. *Expert Syst Appl*, 80, 200–209.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

HOMOSEKSÜEL VE HETEROSEKSÜEL BİREYLERDE YAŞANTISAL KAÇINMA, DEĞER ODAKLILIK VE DEPRESYON-ANKSİYETE-STRES ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Examination of the Relationships between Experiential Avoidance, Value Orientation and Depression-Anxiety-Stress in Homosexual and Heterosexual Individuals

Zeynep ÇAKMAK¹, İlker AKTÜRK² ve Ömer Miraç YAMAN³

¹Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, cakmakzeynep107@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1225-5222

²Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul, illkerakturk@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9626-3275

³Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, omermirac@gmail.com, orcid.org/0000-0001-9989-8575

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

26.04.2023

Kabul/Accepted:

12.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1287778

Anahtar Kelimeler

Eşcinsellik, yaşantısal kaçınma, değer odaklılık, depresyon

Keywords

Homosexuality, Experiential Avoidance, Value Orientation, Depression

ÖZ

Bu araştırma, kendini homoseksüel veya heteroseksüel olarak tanımlayan bireylerde yaşantısal kaçınma, değer odaklı yaşam ve depresyon-anksiyete-stres arasındaki ilişkiyi belirleme ve homoseksüel bireylerde değer odaklılığın depresyon, anksiyete ve stres puanlarını yordama gücünü tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubu 184'ü homoseksüel, 175'i heteroseksüel olmak üzere 359 kişiden oluşmaktadır. Verilerin analizi için Bağımsız Gruplar t-Testi, Pearson çarpım moment korelasyon analizi, Çoklu Standart Regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın bulguları; eşcinsel davranış eğilimi gösteren bireylerde değer verme ölçeği ilerleme ve tıkanma alt boyutlarının depresyonu %46 ($r = .679$; $p < .001$), anksiyeteyi %19 ($r = .437$; $p < .001$), stres puanını ise %33 ($r = .571$; $p < .001$) anlamlı şekilde yordadıklarını göstermektedir. Ayrıca yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi sonucu depresyon ($p < .01$), anksiyete ($p < .01$) ve stres ($p < .05$) puanlarının her üçünde homoseksüel grubun puan ortalamasının daha fazla olduğu görülmüştür. Değer Verme Ölçeğinin "tıkanma" alt boyutunda ve Yaşantısal Kaçınma Ölçeğinin "baskılama/inkâr" ve "sıkıntıdan hoşlanmama" alt boyutlarında homoseksüel grubun anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldığı görülmüştür.

ABSTRACT

This study was conducted to determine the relationship between experiential avoidance, value-oriented life, and depression-anxiety-stress in individuals who identify themselves as homosexual or heterosexual and to reveal the predictive power of value orientation on depression, anxiety, and stress scores in homosexual individuals. A total of 359 people were included in the study, 184 of whom are homosexuals and 175 are heterosexuals. The data were analyzed using Independent Group's t-Test, Pearson product-moment correlation analysis, and Multiple Standard Regression analysis. The results of the study show that the progression and obstruction sub-dimensions of the VQ significantly predict depression by 46% ($r = .679$; $p < .001$), anxiety by 19% ($r = .437$; $p < .001$), and stress by 33% ($r = .571$; $p < .001$) in individuals with homosexual behavior tendency. Moreover, the Independent Groups t-Test revealed that the mean scores of the homosexual group were higher in all three scores of depression ($p < .01$), anxiety ($p < .01$) and stress ($p < .05$). The homosexual group scored significantly higher in the "obstruction" sub-dimension of the VQ and in the "suppression/denial" and "distress aversion" sub-dimensions of the MEAQ-30.

Atıf/Citation: Çakmak, Z., Aktürk, İ. ve Yaman, Ö. M. (2023). Homoseksüel ve Heteroseksüel Bireylerde Yaşantısal Kaçınma, Değer Odaklılık ve Depresyon-Anksiyete-Stres Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1355-1372.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Zeynep ÇAKMAK, cakmakzeynep107@gmail.com

1.Giriş

Eşcinsel davranışlar, insanlık tarihinin eski medeniyetlerine kadar uzansa da eşcinselliğin kimlik statüsünde tartışılması yeni bir fikirdir (APA, 2015). Bu tartışmalar; genetik ve çevresel faktörlerin eşcinsel olma üzerindeki etkisi, eşcinsellerin toplumsal hakları, grupların eşcinsellere yönelik tutumları ve eşcinselliğin dini yorumu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bilimsel psikolojinin ilk dönemlerinde psikoseksüel bir bozukluk olarak kabul edilen eşcinselliğin (Freud, 1905/2017), günümüze değin ‘normal’e evrilme sürecindeki politik tartışmalar ve çeşitli baskı unsurları, eşcinselliğin psikoloji literatüründe psikososyal değişkenler bağlamında incelenmesini sekteye uğratmıştır. Buna rağmen eşcinselliğin; depresyon, kaygı bozukluğu, intihar, maddenin kötüye kullanımı gibi psikolojik bozukluklar ile ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar mevcuttur (Amanat, 2011; Bostwick, 2010; Swannell vd., 2015). Söz konusu çalışmalarda eşcinselle psikolojik bozukluklar arasındaki kayda değer ilişki, eşcinselliği psikososyal değişkenler bağlamında inceleyen ampirik çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

Heteroseksüel, gey/lezbiyen, biseksüel gibi romantik/cinsel çekim ve davranışları içeren “cinsel yönelim” kavramı, cinsel çekimi ifade etmesinin yanı sıra bu gruplara dayalı toplumsal aidiyet hissi uyandıran, kişinin cinsel tercihinine dayalı bir kimlik duygusu geliştirmesine olanak tanıyan çatı bir kavramdır (APA, 2008). Eşcinsellik (homosexuality), bireyin hemcinsine karşı duygusal, romantik veya cinsel çekim hissetmesi durumunu ifade eden bir cinsel yönelim kategorisidir.

Genetik ve biyolojik faktörlerin eşcinsellik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğuna dair bilimsel araştırmaların varlığından söz eden Amerikan Psikoloji Derneği (1998), 2015 yılına gelindiğinde bu görüşünü güncellemiştir. APA’nın 2015’teki bildirisine göre, eşcinsellik değiştirilemez katı bir yönelim değil, akışkan bir kavramdır. Bildiriye göre, eşcinselliğin salt biyolojik faktörlere bağlı olduğuna ilişkin tekrarlı bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır (Camenker, 2020: 50). Literatürde eşcinsellikte genetik ve hormonal faktörlerin belirleyici etkisinin minimal düzeyde olduğuna ilişkin birçok araştırma mevcuttur (Whitehead ve Whitehead, 2022). Cinsel davranış üzerinde genetik faktörlerin etkisine ilişkin en kapsamlı araştırma, yaklaşık 500 bine yakın bireyin genetik ve cinsel davranışlarının incelenmesiyle 2019 yılında gerçekleştirilmiştir (Ganna, 2019). Araştırmada eşcinsellerin %1’inde benzer genetik varyasyonlar tespit edilmiştir. Bu varyasyonların eşcinselliği açıklamada %8-25 oranında belirleyici olduğu ifade edilmiştir.

Eşcinselliğin etiyolojik faktörlerini incelemek üzere ikiz çalışmaları da kayda değer bir öneme sahiptir. Jones ve Yarhouse (2000) tarafından yapılan araştırmada, tek yumurta kadın ikizlerinde eşcinsellik uyumu %14, erkek ikizlerde ise %11 olarak görülmüştür (Whitehead ve Whitehead, 2022: 207). Bu oran Bailey vd. (2000) araştırmasında kadın ikizler için %5,3, erkek ikizler için %7,7 oranındadır. İkizlerde eşcinsel uyumun düşük düzeyde açıklayıcı olmasına ilişkin bulgular birçok araştırmada görülmektedir (Bearman ve Brueckner, 2002). Bununla birlikte hemcins ebeveynle özdeşim kuramama sorunu (Alonko vd., 2009; Bos vd.,2008; Needham ve Austin, 2010; Nicolosi, 2022: 89), narsist ebeveyn, kopuk baba, özerkliği kısıtlayan baskın anne gibi hatalı anne/baba modelleri (Moberly, 1983:8; Nicolosi, 2022), aile içi çatışmalar (Nicolosi, 2011: 116), cinsel tacize maruz kalma (Paul vd., 2001; Wilson ve Widom, 2010), erken cinsel deneyimler gibi psikososyal çevresel faktörlerin eşcinsellikte belirleyici olduğuna ilişkin araştırmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Van Wky ve Geist (1984), eşcinselliğin nedenlerini araştırmak üzere yaptığı araştırmada, eşcinsellik üzerinde cinsel deneyim, cinsiyet ve aile faktörü gibi değişkenlerin baskın olduğunu ifade etmiş olup çevresel faktörlerin %78’inin erkek eşcinselliğini açıkladığını tespit etmiştir (Whitehead ve Whitehead, 2022: 245).

Anne veya baba eksikliğinin eşcinsellik üzerindeki etkisine yönelik tartışmalar, eşcinselliği psikoseksüel bir olgunlaşmama (Freud, 1905) olarak nitelendiren ilk dönem psikologlarından Freud’a kadar uzanmaktadır. Freud'a göre, babanın yokluğu eşcinselliği artıran faktörlerden biridir (Freud, 1905/2018: 43). Günümüzde bu tespiti doğrulayan ampirik çalışmalar mevcuttur. Frisch ve Hviid’in (2006) Danimarkalı eşcinsel evlilik yapmış bireylerin çocukluk dönemindeki aile ilişkisini inceledikleri geniş çaplı araştırmalarında ebeveyn yokluğunun, eşcinsel evliliğe %20 oranında etkisini saptamışlardır. Bos vd. (2008) 13 ila 15 yaş arası Hollandalı ergenler üzerinde yaptıkları çalışmada, hemcinsine cinsel çekim duyan ergenlerin babaları ile sağlıklı ilişki kalitelerinin, diğer ergenlere göre anlamlı derecede daha zayıf olduğu görülmüştür. Psikiyatrinin öncü isimlerinden Jung ise, cinsel kimliğin heteroseksüel yönde gelişiminde baba-oğul, anne-kız özdeşiminin önemine dikkat çekmiştir. Jung’a göre erkek çocuğun anneden ayrılış ve beraberinde babasıyla benzerliğinin farkına varış süreci sağlıklı temellenmediğinde erkek çocuk daha feminen davranışlar

sergilemektedir (Jung, 2015: 37). Benzer durum kadın eşcinselliğinde de görülmektedir. Annesini “ulaşılmaz kadın” veya tersi kupta zayıf, aşağılık nesne olarak konumlandırın kız çocuğu, dişille özdeşim kuramamakta ve kendi dişiliğini de yadsımaktadır (Jung, 2015: 129).

Birçok çalışma eşcinsel bireylerin çocukluk döneminde hemcins ebeveyniyle bağ kurma, onları model alma sorunlarından ve ebeveynleriyle olumsuz ilişkilerin varlığından bahsetmektedir. Newcomb’un (1985) algılanan ebeveyn ilişkisinin eşcinsel davranış üzerindeki etkisini incelediği araştırmada, eşcinsel ve heteroseksüel erkekler arasında ebeveyn ilişkisi bağlamında anlamlı farklılık bulunmazken, kadın eşcinsellerin annelerinin heteroseksüel kadınların annelerine göre daha baskın ve bağımsız, babalarının ise daha bağımlı olduğu görülmüştür. Milic ve Crowne (1986) tarafından yürütülen araştırmada, eşcinsel katılımcılar heteroseksüel gruba göre annelerini daha fazla reddedici, babalarını ise daha az sevecen ve daha fazla reddedici olarak değerlendirmiştir. Alanko vd. (2009), çocukluk dönemi ebeveyn ilişkisinin eşcinsellerde depresyon ve anksiyete belirtileri üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmada, eşcinsel erkek ve kadınların heteroseksüel erkek ve kadınlara göre daha fazla kontrolcü anne ilişkisini bildirirken, eşcinsel kadınlarda ise heteroseksüel kadınlara göre daha soğuk annelik ilişkisi değerlendirmiştir. Astan’ın (2019) araştırmasında kusur bulucu, aşırı izin verici, cezalandırıcı baba ve duygusal anlamda yoksun bırakıcı baba tutumu puan ortalamalarının eşcinsellerde heteroseksüel bireylere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Homoseksüelliğin etiyojisi bağlamında psikososyal ve çevresel faktörlerin incelendiği araştırmalarda erken yaşlarda maruz kalınan cinsel tacizlerin homoseksüel yönelimde önemli bir risk faktörü olduğu görülmektedir. Çalışmalar kişinin hemcinsi tarafından tacize maruz kalmasının eşcinsel yönelim üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Eskin’in (2015) Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada çocuklukta hemcinsinden biri tarafından cinsel istismara maruz kalmak ile homoseksüel yönelim arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tomeo vd. (2001) araştırmasında ise eşcinsel katılımcıların %46’sının, heteroseksüel erkeklerin ise %7’sinin çocuklukta eşcinsel tacize maruz kaldığı tespit edilmiştir. Bu oran eşcinsel kadınlarda %22, heteroseksüel kadınlarda %1 olarak görülmüştür. Yetişkin eşcinseller üzerinde yapılan başka bir araştırmada cinsel istismara uğrayan erkeklerin faillerinin %94’ünün erkek olduğu saptanmıştır (Doll vd., 1992).

DSM-II, 1968 yılında yayımlandığında, eşcinselliği "parafili grubu" içinde sınıflandırarak onu bir tür cinsel sapkınlık olarak değerlendirmiştir. Parafili grubunda sınıflandırılan eşcinselliğin, 1973’te “cinsel yönelim bozukluğu” olarak değerlendirilmesinin ardından eşcinsellik hastalık sınıflandırılmasından tamamen kaldırılmıştır (APA, 1980). Bu durum eşcinselliğin diğer ruhsal bozukluklarla ilişkisini incelemek konusunda baskı oluşturmaktadır. Haliyle literatürde bu minvalde yapılan çalışmalar azınlıkta kalmaktadır. Halihazırda konuya ilişkin yapılan ampirik çalışmalarda homoseksüel bireylerde heteroseksüel bireylere göre depresyon (Amanat, 2011; Fergusson vd., 1999), kaygı bozukluğu (Bostwick, 2010; Fergusson vd., 1999; Meyer, 2003), maddenin kötüye kullanımı (Brubaker vd., 2009; Hughes ve Eliason, 2002;), intihar girişimleri (Corliss, 2007; Hatzenbuhler, 2011; Swannell vd., 2015) gibi ruhsal bozuklukların daha sık rastlandığı görülmektedir. Bazı araştırmalarda eşcinsel bireylerde ruhsal bozukluklara toplumsal baskı, damgalama ve dışlanma gibi faktörlerin neden olduğu belirtilmiştir (Herek, 2007; Morandini, vd., 2015; Yalçınoğlu ve Önal, 2014). Bununla birlikte eşcinsel bireylerin toplumsal bağlamda görece daha yüksek kabullenildiği Hollanda ve Danimarka gibi ülkelerdeki eşcinsel bireylerin ruhsal bozukluk oranlarının diğer ülkelerle anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmektedir (Bayraktar, 2022: 298).

Eşcinsel davranış eğilimi gösterenlerin normal popülasyona göre daha sık patolojik sorun yaşama ihtimalleri olduğu bilinmektedir (Amanat, 2011; Herek, 2007; Meyer, 2003). Rahatsız edici duygu ve düşüncelerin varlığı ve bunlara karşı verilen mücadele, kişinin yaşadığı sorunu daha ciddi bir hale getirmekte ve patolojikleştirebilmektedir. Burada yaşantısal kaçınma (experiential avoidance) kavramı öne çıkmaktadır. Yaşantısal kaçınma “olumsuz bedensel duyum, duygu, düşünce ve anıları sürdürmede isteksizlik ve olumsuz hislere ilişkin deneyimlere neden olabilecek durumları değiştirmek için yapılan eylemler” olarak tanımlanmaktadır (Hayes vd., 1996). Yaşantısal kaçınmada kişinin rahatsız edici his ve durumlardan kaçınma amacıyla sistemli ve bilinçli bir şekilde duygu ve düşünceleri bastırma, kaçınma ile başa çıkma ve kendini aldatmaya yönelik bilişsel ve yaşantısal stratejiler mevcuttur. Kaçınma stratejilerinin kaçınılan olumsuz his ve durumları paradoksal bir şekilde artırdığı görülmektedir (Gross 1998a).

Olumsuz durumlarla sağlıklı baş etmek yerine kronik kaçınma davranışı, psikolojik sağlık ve iyi oluş halini olumsuz yönde etkilemektedir. Klinik veya klinik olmayan örneklerde yaşantısal kaçınmanın; çeşitli

psikopatolojik durumlar, anksiyete, depresyon, maddenin kötüye kullanımı ve iyi oluş haliyle yakından ilişkisi gözlemlenmiştir (Kashdan vd., 2006). Yaşantısal kaçınma düzeyi arttıkça kişilerde kaygı düzeyinin (Santanello ve Gardner, 2007; Berman vd., 2010; Roemer vd., 2005), depresyon belirtilerinin (Cribb vd., 2006; Bardeen ve Fergus, 2016), alkol ve madde bağımlılığının (Stewart, Zvolensky ve Eifert, 2002) arttığı gözlemlenmiştir. Değer odaklı yaşam yaklaşımının yaşantısal kaçınma üzerindeki olumlu etkileri, psikoterapi literatüründe giderek artan bir şekilde vurgulanmaktadır ve bu yaklaşımın yaşantısal kaçınmayı tedavi eden veya iyileştiren bir etmen olarak rol oynadığına dair önemli kanıtlar bulunmaktadır (Hayes vd., 2006). Yaşantısal kaçınma, kişinin olumlu duygu ve davranışlar edinmesini kitlemekle beraber halihazırda mevcut olan değer kalıplarına yönelik kararlılıkla tutum geliştirmesini de engellemektedir. Yaşantısal kaçınmanın sonucu olarak değer eksikliği, kişinin yaşamında işlevsiz davranış veya faaliyetler olarak tezahür etmekte ve bu durum uzun vadede psikolojik sorunlara neden olmaktadır (Yektaş, 2020). Bu yönüyle psikopatolojik durumların değer odaklı yaşam ve yaşantısal kaçınma bağlamında değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

Değerler, seçim ve davranışların ahlaki yorumuna ilişkin yönlendirici normlardır (Hökelekli, 2010: 4). Rokeach'e (1973: 5) göre, değerler birey veya toplumların eylem seçimini belirleyen inançlardır. Schwartz (1992) ise değerleri davranışları belirleyen motivasyon kaynağı olarak görmüştür (Akt. Morsümbül, 2014: 49). Bu yönüyle değerler, kişinin amaç ve davranışlarını, seçimlerini temellendiren ve onları yeniden üreten inançlar, kurallar olarak tanımlanabilir. Değerlerin öğrenilmiş ve istemli seçiminden dolayı bilişsel; değerlere olumlu veya olumsuz nitelendirme atfediliği için duygusal boyutu bulunmaktadır (Rokeach, 1973: 5-7). Psikoloji literatürü değerlerin sıralaması, değer yönelimi boyutlarının tespiti gibi konulara yoğunlaşırken değerlerin kişinin yaşamındaki etkisine odaklanan çalışmalar da giderek merak konusu olmuştur. Bireyin bilinçli değer seçiminin, yaşamına ve psikolojik sağlığına etkisini inceleyen araştırmalar Kabul ve Kararlılık Terapisi'nin (KKT) tanımlamış olduğu "değer odaklı yaşam" kavramı üzerinden ilerlemektedir. KKT kişilerin içsel deneyimlerini (düşünceler, duygular, anılar) kabul etmeyi ve bu deneyimlere dayalı olarak yaşamlarında değerlerine ve amaçlarına yönlendirici adımlar atmalarını teşvik eder (Harris, 2017). Kişinin seçim ve davranışları değer odaklı olduğunda yaşamsal zorluk ve travmatik deneyimlere karşı psikolojik esneklik kazanması kolaylaşmaktadır.

Değer odaklı yaşam üzerine yapılan çalışmalarda değere atfedilen önem arttıkça psikolojik şikayetlerde anlamlı düzeyde azalma ve yaşamsal zorluklarla baş etme becerilerinde anlamlı düzeyde gelişim görülmüştür (Wilson vd., 2010). Değer odaklı yaşam ile depresif belirtiler (Graham, West ve Roemer, 2015), anksiyete (Hayes, Orsillo ve Roemer, 2010), panik bozukluk (Öztürk, 2020), aşırı alkol kullanımı (Pavlicic vd., 2020) negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunurken, değere atfedilen önemin artmasıyla travma sonrası stres bozukluğu şikayetlerinde (Donahue, 2017) ve intihar düşüncesinde (Bahraini vd., 2013) azalma tespit edilmiştir. Değer odaklı yaşamın psikolojik rahatsızlıklarda sağaltıcı etkisinin yanı sıra psikolojik iyi oluş ve yaşam memnuniyeti gibi olumlu deneyimleri de arttırdığı gözlemlenmiştir (Ferissizidis, 2010).

Değerler, kişinin hayattaki hedeflerine yönelik davranış biçimleri geliştirmesine netlik kazandırır (Yavuz, 2015: 25). Hedeflere dönük değişen ve gelişen yapısı itibarıyla değerler yaşama anlam katan önemli etmenlerden biridir (Alparslan vd., 2022). Bu haliyle, değer odaklı yaşamın zayıflığı kişinin yaşama dair anlam bulmasını ve olumsuz yaşam deneyimleriyle baş etme becerisini güçleştirmektedir. Değerlerle bütünleşemeyen kişi uzun vadede yaşantısal kaçınma stratejileri geliştirmektedir (Yavuz, 2015: 25). Kaçınma stratejilerinin yaygın örnekleri arasında aşırı alkol ve uyuşturucu kullanımı veya riskli cinsel davranışlar yer almaktadır (Chawla ve Ostafin, 2007: 872).

Eşcinsel davranış gösteren bireylerde uyuşturucu bağımlılığı, aşırı alkol kullanımı ve riskli cinsel davranışlar gibi yaşantısal kaçınma davranışlarının yoğun olarak görülmesi, eşcinsel bireylerde yaşantısal kaçınma düzeyinin incelenmesini kayda değer kılmaktadır. Literatürde bu ilişkiyi inceleyen araştırmalar sınırlıdır. Değer odaklı yaşamın genel kaçınma davranışları üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda eşcinsel bireylerde yaşantısal kaçınma pratiklerinin ve değer odaklı yaşam arasındaki ilişkilerin araştırılması, değer odaklı yaşamın duygu duruma olan etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Eşcinselliğin yaşantısal kaçınma ve değer odaklı yaşam değişkenleri üzerinden incelenmesi eşcinsel davranışın psikososyal etkileri konusunda alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte cinsel yönelimin bu ilişkiler üzerindeki etkilerini değerlendirmek, bireylerin psikolojik iyi oluşunu ve yaşam kalitesini anlamak amacıyla bu faktörlerin rolünü değerlendirmeye olanak tanıyacaktır. Bu çalışmada kendini homoseksüel veya heteroseksüel olarak tanımlayan bireyler arasındaki yaşantısal kaçınma, değer odaklılık ve depresyon,

anksiyete, stres arasındaki ilişkileri incelenmesi ve eşcinsel davranış eğilimi gösteren bireylerde yaşantısal kaçınma ve değer odaklılığın depresyon, anksiyete ve stres değişkenleri üzerindeki etkisi ve yordama gücünün araştırılması amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma kendini homoseksüel veya heteroseksüel olarak tanımlayan bireylerde yaşantısal kaçınma, değer odaklı yaşam ve depresyon-anksiyete-stres arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nicel yöntemlerden ilişkisel tarama modeli esas alınmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişkenin dış müdahale olmaksızın birlikte değişimini inceleyen araştırma modelidir (Creswell, 2017b). Çalışmada araştırma değişkenlerinin birbiriyle olan ilişkisi incelenmekle birlikte değişkenler arası nedenselliği belirlemeye yönelik yordayıcı korelasyonel desen kullanılmıştır. Yordayıcı korelasyonel desen, bir ya da daha fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemeye yönelik kullanılan bir araştırma metodudur (Büyüköztürk vd., 2012).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üstü kendini homoseksüel veya heteroseksüel olarak tanımlayan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 184 homoseksüel ve 175 heteroseksüel birey oluşturmaktadır. Bu çalışmanın etik kurul onayı 17.12.2022 tarihinde sayı 567112 ve 2022-442 karar no ile İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan alınmıştır. Araştırma örneklemine Hornet, Telegram ve Twitter sosyal medya mecraları üzerinden ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Örnekleme oluşturan homoseksüel bireylerin 66’sı (%35,9) kadın, 118’i (%64,1) erkek ve heteroseksüel bireylerin 72’si (%41,1) kadın, 103’ü (%58,9) erkektir. Homoseksüel bireylerin 8’i (%4,3) evli, 176’sı (%95,7) bekarıdır. Heteroseksüel bireylerin ise 34’ü (%19,4) evli, 141’i (%80,6) evlidir. Eğitim durumuna göre ilköğretim mezunu homoseksüel katılımcılar sayısı 6 (%3,3), lise mezunu 45 (%24,5), lisans mezunu 110 (%59,8), lisansüstü mezunu 23’tür (%12,5). Heteroseksüel grupta ise ilköğretim mezunu 8 (%4,6), lise mezunu 49 (%28,0), lisans mezunu 90 (%51,4), lisansüstü mezunu 28 (%16,0) katılımcı bulunmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, “Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği-30”, “Değer Verme Ölçeği”, “Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği” ve kişisel bilgi formu ölçme aracı olarak kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafında oluşturulmuş kişisel bilgi formunda katılımcıların yaş, eğitim, medeni durum, algılanan ekonomik düzeyi, bir işte çalışma durumu, biyolojik cinsiyet, cinsel yönelimi hakkında bilgiler edinmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

2.3.2. Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği – 30

Kuşçu, Kaya ve Ekşi (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan “Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği-30” 7’li likert tipi 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek alt boyutları; (i) davranışsal kaçınma, (ii) sıkıntıdan hoşlanmama, (iii) erteleme, (iv) dikkat dağınıklık / bastırma, (v) baskılama / inkâr, (vi) sıkıntıya katlanma şeklindedir. Ölçek alt boyutlarının iç tutarlık güvenilirlik düzeyleri .76 ila .87 arasında değişmektedir. Uyum iyiliği değerleri (CMIN= 812,519, sd= 390, CMIN/sd= 2.08, RMSEA= .054, SRMR= .068, CFI= .91, IFI= .91, TLI= .90) kabul edilir düzeydedir.

2.3.3. Değer Verme Ölçeği

Aydın ve Aydın (2017) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Değer Verme Ölçeği (Smout vd., 2014) 7’li likert tipi 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek “ilerleme” ve “tıkanma” olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. “İlerleme” alt boyutunun Cronbach Alfa değeri .77 ve “tıkanma” alt boyutunun Cronbach Alfa değeri .76 olarak bulunmuştur. Uyum iyiliği değerleri ($\chi^2/df=1.32$; RMSEA=.041; GFI=.96; CFI=.98; NNFI=.98) kabul edilir düzeydedir.

2.3.4. Depresyon Anksiyete Stres – 21 Ölçeği

Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Yılmaz, Boz ve Arslan (2017) tarafından yapılan “Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği (DASS 21)” 4’lü likert tipi 21 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte depresyon, anksiyete ve stres boyutlarının her biri için 7 madde bulunmaktadır. Boyutlara ilişkin Cronbach Alfa değerleri anksiyete alt boyutu için .80, depresyon alt boyutu için .81 ve stres alt boyutu için .75 olarak bulunmuştur.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama araçları olarak kullanılan “Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği-30”, “Değer Verme Ölçeği ve “Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği (DASS 21)” homoseksüel veya heteroseksüel bireyler üzerinde gönüllülük esaslı temel alınarak uygulanmıştır. Veriler sosyal medya mecraları üzerinden çevrim içi olarak elde edilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde IBM SPSS Statistics 26.0 programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla çalışma değişkenlerin çarpıklık-basıklık (skewness-kurtosis) değerleri incelenmiş ve normallik varsayımı için geçerli olan +1.5, -1.5 (Tabachnick ve Fidell, 2013) değer aralığının karşılandığı görülmüştür. Örneklem grubunun demografik bilgilerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları tespit edilmiş ve ölçme araçlarından alınan puanların ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri hesaplanmıştır.

Yaşantısal kaçınma, değer verme ve depresyon, anksiyete, stres değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ve düzeyini ölçmek amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizi yapılmıştır. Homoseksüel ve heteroseksüel bireyler arasında yaşantısal kaçınma, değer verme ve depresyon, anksiyete, stres değişkenlerinin ortalama puanları arasında farkın anlamlılığına ilişkin varsayım $p<.05$ düzeyinde Bağımsız Gruplar t-Testi ile sınanmıştır (Tablo 1). Bağımsız değişkenler olan Değer Verme Ölçeği alt boyutlarının DASS-21 Depresyon, Anksiyete, Stres bağımlı değişkenlerini yordama düzeyine ulaşma amacıyla Çoklu Standart Regresyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 1. Yaşantısal Kaçınma Ölçeği Alt Boyutlarının Cinsel Yönelim Değişkenine Göre Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsel Yönelim	N	\bar{x}	ss	t	p
Davranışsal Kaçınma	Homoseksüel	184	25.96	6.16	1.247	.213
	Heteroseksüel	175	25.11	6.72		
Sıkıntıdan Hoşlanmama	Homoseksüel	184	22.60	6.60	1.965	.049
	Heteroseksüel	175	21.08	7.92		
Erteleme	Homoseksüel	184	22.05	6.09	1.208	.228
	Heteroseksüel	175	21.24	6.59		
Dikkat Dağıtma/ Bastırma	Homoseksüel	184	24.86	6.66	1.688	.092
	Heteroseksüel	175	23.52	8.23		
Baskılama/İnkar	Homoseksüel	184	19.32	6.59	2.446	.015
	Heteroseksüel	175	17.49	7.51		
Sıkıntıya Katlanma	Homoseksüel	184	24.80	6.42	-.198	.842
	Heteroseksüel	175	24.95	7.31		

3. Bulgular

Tablo 1 incelendiğinde Bağımsız Grup t-Testi sonucunda Yaşantısal Kaçınma Ölçeği alt boyutları içerisinde sıkıntıdan hoşlanmama ($t=1.965$; $p<.05$) ve baskılama/inkâr ($t=2.446$; $p<.05$) alt boyutlarında cinsel yönelim değişkenine göre homoseksüel grup lehine anlamlı farklılık görülürken diğer alt boyutlar arasında gruplar arası anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 2. Değer Verme Ölçeği Alt Boyutlarının Cinsel Yönelim Değişkenine Göre Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsel Yönelim	N	\bar{x}	ss	t	p
İlerleme	Homoseksüel	184	18.55	6.69	-1.503	.134
	Heteroseksüel	175	19.64	7.06		
Tıkanma	Homoseksüel	184	16.23	6.86	2.195	.029
	Heteroseksüel	175	14.49	8.03		

Tablo 2’de Bağımsız Grup t-Testi sonucunda Değer Verme Ölçeği ilerleme ($t=-1.503$; $p > .05$) alt boyutu puanlarında cinsel yönelim değişkenine bağlı anlamlı bir farklılık görülmezken, tıkanma ($t=2.195$; $p<.05$) alt boyutunda homoseksüel grubun anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. DASS Ölçeği Alt Boyutlarının Cinsel Yönelim Değişkenine Göre Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsel Yönelim	N	\bar{x}	ss	t	p
Depresyon	Homoseksüel	184	9.13	5.50	3.052	.002
	Heteroseksüel	175	7.37	5.40		
Anksiyete	Homoseksüel	184	7.23	4.74	2.942	.003
	Heteroseksüel	175	5.80	4.47		
Stres	Homoseksüel	184	9.29	4.90	2.455	.015
	Heteroseksüel	175	8.01	4.94		

Tablo 3’te görüldüğü gibi Bağımsız Grup t-Testi sonucunda DASS Ölçeğinin tüm alt boyutlarında cinsel yönelime bağlı gruplar arası anlamlı farklılık bulunmaktadır. Homoseksüel grubun depresyon ($t=3.052$; $p<.01$), anksiyete ($t=2.942$; $p<.01$) ve stres ($t=2.455$; $p<.05$) alt boyutlarında anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir.

Homoseksüel grupta yaşantısal kaçınma (davranışsal kaçınma, sıkıntıdan hoşlanmama, erteleme, bastırma, baskılama/inkar, sıkıntıya katlanma), değer verme (ilerleme, tıkanma) ve DASS (depresyon, anksiyete, stres) değişkenleri arasındaki ilişkileri tespit edebilmek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu Analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur.

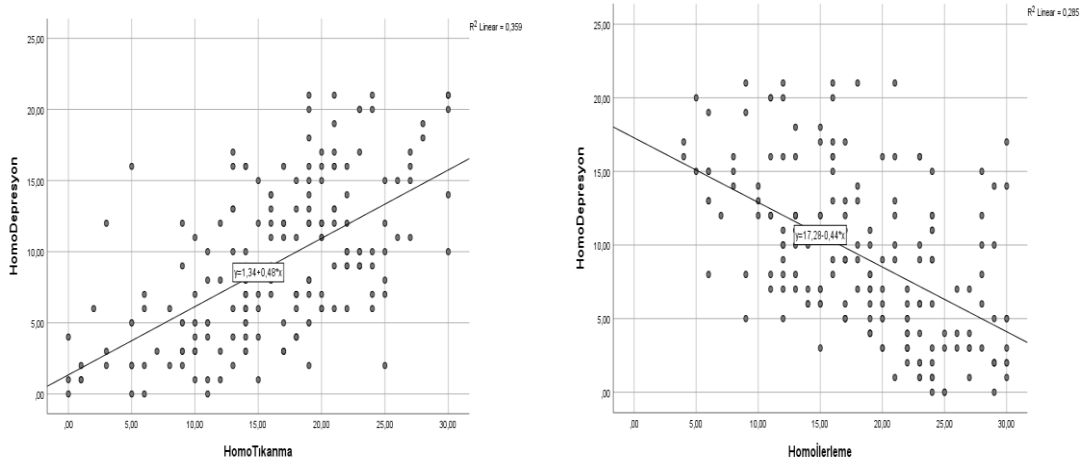
Tablo 4. Homoseksüel Grup İçin Araştırma Ölçekleri Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.Davr. Kaçınma										
2.Sıkın. Hoşlanmama	.26**									
3. Erteleme	-.00	.29**								
4.Bastırma	.35**	.36**	.08							
5.Baskılama/İnkâr	.01	.30**	.21**	.18*						
6.Sıkıntıya Katlanma	.14	-.02	-.31**	.17*	-.19**					
7.İlerleme	.12	-.13	-.33**	.11	-.23**	.49**				
8.Tıkanma	-.06	.34**	.36**	.04	.42**	-.29**	-.40**			
9.Depresyon	-.01	.28**	.28**	-.01	.33**	-.28**	-.53**	.59**		
10.Anksiyete	-.03	.27**	.20**	-.02	.27**	-.20**	-.27**	.42**	.73**	
11.Stres	-.03	.30**	.19**	.04	.29**	-.22**	-.37**	.54**	.79**	.79**

* $p<.05$, ** $p<.01$

Tablo 4’te görüldüğü üzere değer verme ölçeği alt boyutu olan ilerleme boyutunun sıkıntıya katlanma alt boyutu ile orta düzeyde pozitif yönde, depresyon ile negatif yönde anlamlı ilişki gösterdiği saptanmıştır ($p<.01$). Yine değer verme ölçeği alt boyutu olan tıkanma boyutunun yaşantısal kaçınma değişkenine ait baskılama/inkâr alt boyutu ile orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki göstermektedir ($p<.01$). Tıkanma alt boyutu ile depresyon, stres ve anksiyete boyutları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir korelasyon saptanmıştır. Değişkenler arasındaki diğer anlamlı ilişkilerin düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Değer Verme Ölçeği (DVÖ) alt boyut puanlarının Depresyon Ölçeği puanlarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu standart regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi öncesinde bu analizin temel varsayımlarını denetlemek için çeşitli göstergelere ulaşılmıştır. Öncelikle bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasındaki doğrusallık (linearity) grafiklerle incelenmiş, tüm ikili olasılıklar için ilişkilerin doğrusal olduğu gözlenmiştir Büyüköztürk’e (2012) göre doğrusallık, saçılım grafiği (scatterplot) ile incelenip yorumlanabilir. Grafik gösterimler Şekil 1’de sunulmuştur.

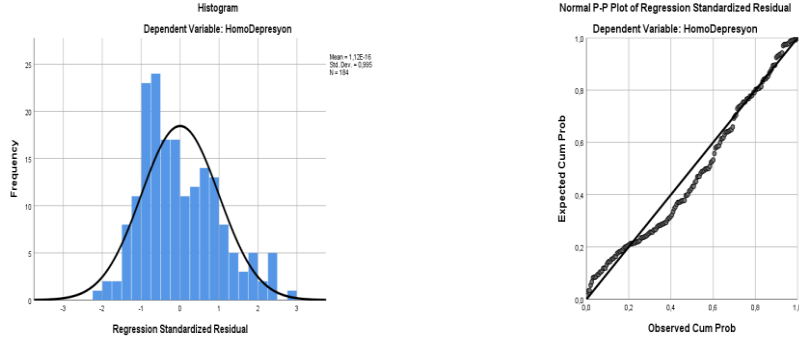
Şekil 1. Değişkenler arasındaki ilişkilerin grafiksel gösterimi

Bu sonuçların ardından bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılık sorunu olup olmadığını saptamak amacıyla bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonlara bakılmış ve değerler $r=-.401$ olduğu gözlenmiştir. Bu değerlerin .80’in altında olması çoklu ilişkililik sorununun olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır (Kılıç, 2013). Çoklu bağlantılılık sorunu olup olmadığını belirlemek için ikinci olarak multicollinearity değeri incelenmiştir. Alpar’a göre (2000) varyans artış faktörü (VIF: Variance Inflation Factor) değerleri 10’a eşit veya daha büyük ise, çoklu doğrusal bağıntı problemi mevcuttur. Öte yandan çoklu doğrusal bağlantının saptanmasında kullanılan diğer yaklaşım, bağımsız değişkenler için tolerans değerinin (TV=Tolerance Value) hesaplanmasıdır (Albayrak, 2005). Analiz sonucunda bu değerlerden tolerans değerlerinin .20’den büyük olduğu (Tol: .840); VIF değerlerinin de 10’dan küçük olduğu (VIF: 1.191) gözlenmiştir.

Analiz için bir diğer varsayım regresyon modeli üzerinde etkili olan uç değerlerin (outlier) olmamasıdır. Bu amaçla öncelikle standartlaştırılmış hata (standardized residuals) değerlerine bakılmıştır. Yıldırım (2010) standartlaştırılmış hataların aykırı değerlerin belirlenmesinde kullanılan hatalardan biri olduğunu ifade etmektedir. Çalışmanın Mahalanobis uzaklık değerleri incelenmiş olup, χ^2 ölçüt değerinin üzerinde ($p <.001$) Mahalanobis uzaklık değerine sahip 6 uç değer veri setinden çıkarılmıştır. Uç değerlerin varlığına ilişkin hipotezlerin denetlenmesinde ikincil gösterge olarak Cook uzaklığı (Cook’s Distance) değerleri hesaplanmıştır. Bu değerlerin de 1.00’den büyük olmaması arzu edilmektedir (Acarlar, 2011). Hesaplamalar sonucunda Cook uzaklığının .000 ile .064 arasında olduğu gözlenmiştir. Bu değerler de veriler içinde regresyon eğrisini etkileyen uç değerlerin olmadığını teyit etmektedir.

Çoklu standart regresyon analizinde bir diğer varsayım hataların (residual) dağılımının normal olmasıdır. Büyüköztürk (2012) normallik koşullarının denetlenmesinde grafik gösterimlerden yararlanılabileceğini ifade etmektedir. Çoklu standart regresyon analizinin varsayımlarından biri de eşvaryanslılığın (homoscedasticity) sağlanmasıdır. Erdoğan’a (2016) göre eşvaryanslılık, Gauss-Markov hipotezinin ve en küçük kareler

yönteminin temel varsayımlarından olan “Hata terimi bütün gözlemler için sabit varyanslıdır” varsayımından, kısaca; homoskedasite durumundan sapmaya verilen isimdir. Bu amaçlarla elde edilen grafik gösterimler Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Hata dağılımı ve eşvaryanslılık (homoscedasticity) grafikleri

Şekil 2’de görüldüğü üzere hataların dağılımı normal dağılıma uyumlu durumdadır ve değerler grafik alanına oldukça uyumlu biçimde dağılmaktadır. Bu bağlamda analiz için her iki varsayımın da sağlandığı kabul edilmiştir.

Çoklu standart regresyon analizinde bir diğer varsayım da hataların birbirinden bağımsız olmasıdır. Uysal ve Günay (2001) otokorelasyonu ortaya çıkarmak ve önemli olup olmadığını araştırmak için en çok kullanılan testlerin başında Durbin ve Watson testinin geldiğini belirtmektedir. Bu varsayımın sağlanıp sağlanmadığını belirlemek amacıyla Durbin-Watson değeri hesaplanmıştır. .00-4,00 arasında yer alan ve 2.00 civarında olması arzu edilen bu değer $DB=2.020$ olduğu gözlemlenmiştir. Hataların birbirinden bağımsız olduğu söylenebilir.

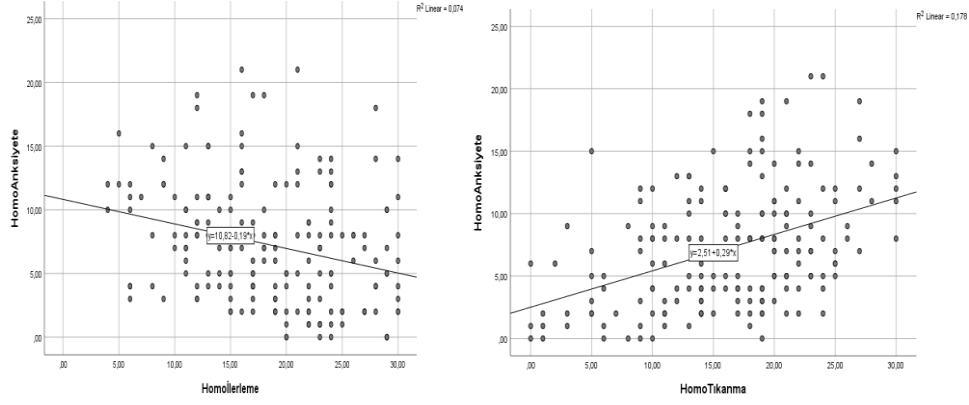
Tablo 5. Değer Verme Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Depresyon Ölçeği Puanları için Yapılan Çoklu Standart Regresyon Analizi Sonuçları

DVÖ Alt Boyutları	Bağımlı Değişken	F	R	R ²	DR ²	B	t
Sabit (constant)						8.512	5.904*
Tıkanma (TI)	Depresyon (DE)	77.562*	.679	.462	.456	.368	7.703*
İlerleme (IL)						-.288	-5.883*

* $p < .001$

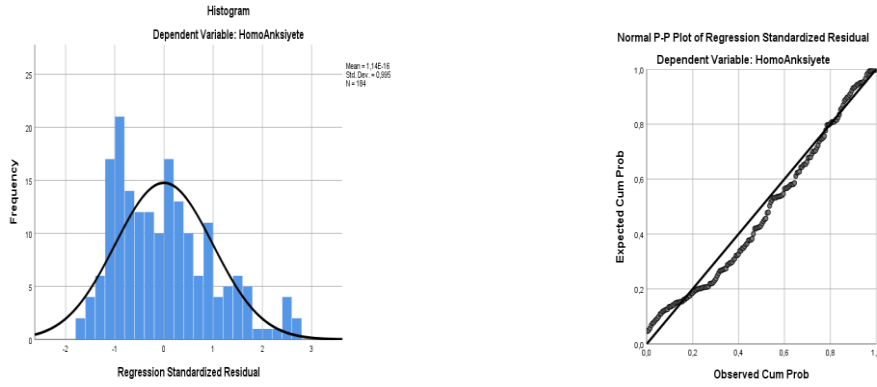
Değer Verme Ölçeği alt boyut puanlarının Depresyon Ölçeği puanlarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını saptamak için direkt (enter) metodu ile oluşturulan çoklu standart regresyon modeli uygun bulunmuştur ($F=77.562$; $p=.000$). Bu değerler bağımsız değişkenlerden en az birisinin bağımlı değişkeni anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan iki bağımsız değişkenin birlikte depresyon puanlarıyla ilişkisi $r=.679$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer orta düzeyde güce sahip bir ilişkiye işaret etmektedir. Değer Verme Ölçeği alt boyutlarının tamamı depresyon puanlarındaki varyansın (düzeltilmiş determinasyon katsayısı) yaklaşık %46’sını açıklamaktadır. Değer Verme Ölçeği alt boyutları içerisinde ilerleme ($t=-5.883$; $p=.000$) alt boyutu Depresyon Ölçeği toplam puanlarını negatif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. İlerleme alt boyutu bir puan arttığında depresyon puanları .288 birim azalmaktadır. Bununla birlikte tıkanma ($t=7.703$; $p=.000$) alt boyutu Depresyon Ölçeği toplam puanlarını pozitif yönde anlamlı şekilde yordarken her bir puan artışında depresyon puanını .368 birim artırmaktadır.

Değer Verme Ölçeği (DVÖ) alt boyut puanlarının Anksiyete Ölçeği puanlarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu standart regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi öncesinde doğrusallık (linearity) için saçılım grafiği (scatterplot) Şekil 3’te sunulmuştur:

Şekil 3. Değişkenler arasındaki ilişkilerin grafiksel gösterimi

Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin $r < .80$ olması ($r = -.401$) çoklu ilişkisellik sorununun olmadığını ortaya koymakta; tolerans değerlerinin $.20$ 'den büyük (Tol: $.840$); VIF değerlerinin de 10 'dan küçük olması (VIF: 1.191) bu yorumu teyit etmektedir. Cook uzaklığı değerinin de $.000$ ile $.048$ arasında olması regresyon eğrisini etkileyen uç değerlerin olmadığını teyit etmektedir. Öte yandan eşvaryanslılığın (homoscedasticity) denetlemek için elde edilen grafik gösterimler Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Hata dağılımı ve eşvaryanslılık (homoscedasticity) grafikleri

Şekil 4'te görüldüğü üzere hataların dağılımı normal dağılıma uyumlu durumdadır ve değerler grafik alanına oldukça uyumlu biçimde dağılmaktadır. Bu bağlamda analiz için her iki varsayımın da sağlandığı kabul edilmiştir. Bir diğer varsayım olarak hataların birbirinden bağımsızlığını denetlemek amacıyla hesaplanan Durbin-Watson değerinin $DB=1.981$ olması hataların birbirinden bağımsız olduğunu göstermektedir.

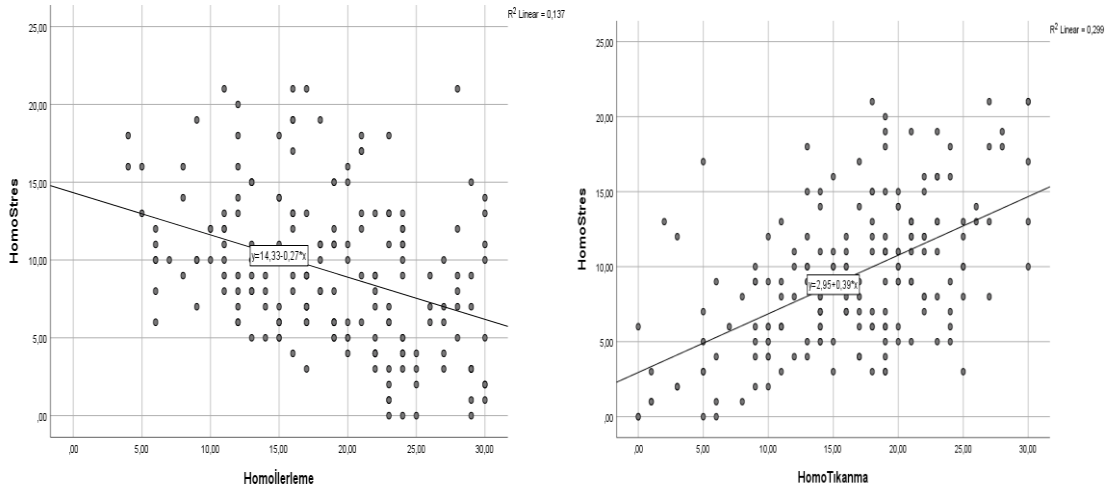
Tablo 6. Değer Verme Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Anksiyete Ölçeği Puanları için Yapılan Çoklu Standart Regresyon Analizi Sonuçları

DVÖ Alt Boyutları	Bağımlı Değişken	F	R	R ²	DR ²	B	t
Sabit (constant)						4.669	3.068*
Tıkanma (TI)	Anksiyete (AN)	21.368**	.437	.191	.182	.258	5.115**
İlerleme (IL)						-.087	-1.682

** $p < .001$ * $p < .05$

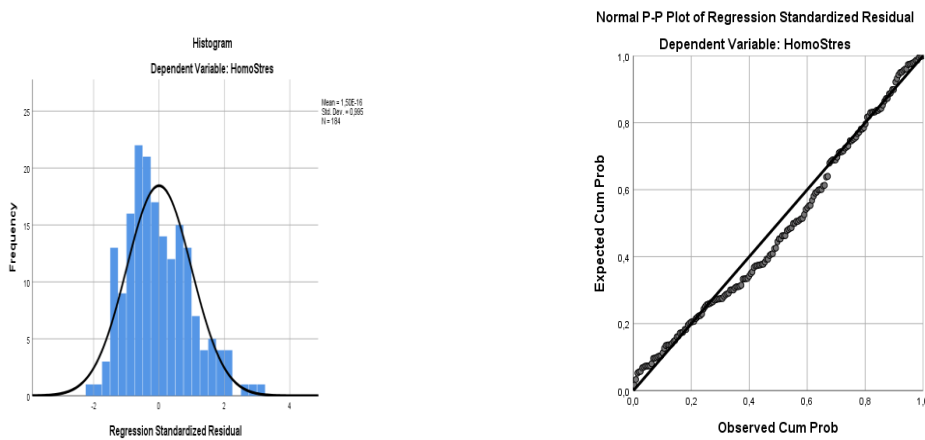
Değer Verme Ölçeği alt boyut puanlarının Anksiyete Ölçeği puanlarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını saptamak için direkt (enter) metodu ile oluşturulan çoklu standart regresyon modeli uygun bulunmuştur ($F=21.368$; $p=.000$). Bu değerler bağımsız değişkenlerden en az birisinin bağımlı değişkeni

anlamli şekilde yordadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan iki bağımsız değişkenin birlikte anksiyete puanlarıyla ilişkisi $r=.437$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer orta düzeyde güce sahip bir ilişkiye işaret etmektedir. Değer Verme Ölçeği alt boyutlarının tamamı Anksiyete puanlarındaki varyansın (düzeltilmiş determinasyon katsayısı) yaklaşık %19'unu açıklamaktadır. Değer Verme Ölçeği alt boyutları içerisinde ilerleme ($t=-2.197$; $p=.029$) alt boyutu Anksiyete Ölçeği toplam puanlarını negatif yönde anlamli şekilde yordamaktadır. İlerleme alt boyutu bir puan arttığında Anksiyete puanları .087 birim azalmaktadır. Bununla birlikte tıkanma ($t=5.115$; $p=.000$) alt boyutu Anksiyete Ölçeği toplam puanlarını pozitif yönde anlamli şekilde yordarken her bir puan artışında depresyon puanını .258 birim artırmaktadır. Değer Verme Ölçeği (DVÖ) alt boyut puanlarının Stres Ölçeği puanlarını anlamli şekilde yordayıp yordadığını belirlemek için çoklu standart regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi öncesinde doğrusallık (linearity) için saçılım grafiği (scatterplot) Şekil 5'te sunulmuştur:

Şekil 5. Değişkenler arasındaki ilişkilerin grafiksel gösterimi

Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin $r < .80$ olması ($r = -.401$) çoklu ilişkisellik sorununun olmadığını ortaya koymakta; tolerans değerlerinin .20'den büyük (Tol: .840); VIF değerlerinin de 10'dan küçük olması (VIF: 1.191) bu yorumu teyit etmektedir. Cook uzaklığı değerinin de .000 ila .067 arasında olması regresyon eğrisini etkileyen uç değerlerin olmadığını teyit etmektedir. Öte yandan eşvaryanslılığın (homoscedasticity) denetlemek için elde edilen grafik gösterimler Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. Hata dağılımı ve eşvaryanslılık (homoscedasticity) grafikleri

Şekil 6’da görüldüğü üzere hataların dağılımı normal dağılıma uyumlu durumdadır ve değerler grafik alanına oldukça uyumlu biçimde dağılmaktadır. Bu bağlamda analiz için her iki varsayımın da sağlandığı kabul edilmiştir. Bir diğer varsayım olarak hataların birbirinden bağımsızlığını denetlemek amacıyla hesaplanan Durbin-Watson değerinin $DB=2.090$ olması hataların birbirinden bağımsız olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Değer Verme Ölçeği Alt Boyut Puanları ile Stres Ölçeği Puanları için Yapılan Çoklu Standart Regresyon Analizi Sonuçları

DVÖ Alt Boyutları	Bağımlı Değişken	F	R	R ²	DR ²	B	t
Sabit (constant)						6.230	4.336**
Tıkanma (TI)	Stres (ST)	43.857**	.571	.326	.319	.339	7.135**
İlerleme (IL)						-.132	-2.701*

** $p < .001$ * $p < .05$

Değer Verme Ölçeği alt boyut puanlarının Stres Ölçeği puanlarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını saptamak için direkt (enter) metodu ile oluşturulan çoklu standart regresyon modeli uygun bulunmuştur ($F=43.857$; $p=.000$). Bu değerler bağımsız değişkenlerden en az birisinin bağımlı değişkeni anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan iki bağımsız değişkenin birlikte stres puanlarıyla ilişkisi $r=.571$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer orta düzeyde güce sahip bir ilişkiye işaret etmektedir. Değer Verme Ölçeği alt boyutlarının tamamı Stres puanlarındaki varyansın (düzeltilmiş determinasyon katsayısı) yaklaşık %33’ünü açıklamaktadır. Değer Verme Ölçeği alt boyutları içerisinde ilerleme ($t=-2.701$; $p=.008$) alt boyutu Stres Ölçeği toplam puanlarını negatif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. İlerleme alt boyutu bir puan arttığında Stres puanları 132 birim azalmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Verilerin istatistiksel analiz sonuçlarına göre, eşcinsel davranış eğilimi gösteren bireyler ile heteroseksüel bireyler arasında depresyon, anksiyete ve stres puanlarında anlamlı farklılık görülmektedir. Depresyon, anksiyete ve stres puanlarının her üçünde homoseksüel grubun puan ortalamasının daha fazla olduğu görülmüştür. Literatürde farklı cinsel yönelime sahip bireylerin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerini karşılaştıran ve bu çalışmada ulaşılan bulguları destekleyen birçok araştırma bulunmaktadır. Meyer (2003) meta analiz çalışmasında lezbiyen, gey ve biseksüel kadın ve erkeklerde duygudurum ve kaygı bozukluğu olasılığının, heteroseksüellere göre iki kat fazla olduğu sonucuna varmıştır. Farklı cinsel yönelime sahip 27454 öğrenci üzerine yapılan başka bir çalışmada, son 12 ay içinde “depresif hissettim”, “kaygılı hissettim”, “üzgün hissettim” gibi ifadelerle gey, lezbiyen ve biseksüel öğrencilerin heteroseksüel öğrencilere oranla daha fazla evet yanıtı verdiği görülmüştür (Oswalt ve Wyatt, 2011). Amanat (2011) erkek eşcinsel ve heteroseksüel bireylerde depresyon düzeylerinin cinsiyet rolüne göre karşılaştırdığı çalışmada eşcinsel bireylerin anlamlı düzeyde heteroseksüel erkeklere göre depresyon düzeylerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Bostwick (2010) cinsel yönelimin boyutlarının kaygı bozuklukları arasındaki ilişkisini incelediği çalışmada lezbiyen, gey ve biseksüel erkek ve kadınlarda heteroseksüel bireylere göre kaygı bozukluğu olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Eşcinsel bireylerde heteroseksüellere göre yüksek düzeyde görülen depresif semptomlar, kaygı bozukluğu olasılığı, intihar düşüncesi ve düşük benlik saygısı gibi patolojik durumları cinsel yönelime bağlı damgalanma, içselleştirilmiş homofobik tutumlar, önyargı ve dışlanma gibi faktörler ile açıklayan çalışmalar da mevcuttur (Meyer, 2003; Kelleher, 2009). Hatzenbuehler vd. (2009) damgalanma ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada LGB bireylerde damgalanmaya bağlı stresin psikolojik sıkıntıyı önemli ölçüde yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte dışlanma ve damgalanma gibi homofobik tutumların halihazırda düşük benlik saygısı, yaşam memnuniyetinde görece azlık gibi psikososyal faktörlere bağlı olarak içselleştirme olasılığı da mevcuttur. Öztürk ve Kindap (2011) çalışmasında lezbiyen ve biseksüel kadınlarda yaşam memnuniyeti ve benlik saygısının içselleştirilmiş homofobi düzeyini negatif yönde, yalnızlık düzeyinin ise pozitif yönde yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte eşcinsel bireylerde heteroseksüellere göre yüksek düzeyde görülen anksiyete ve depresif semptomlar bir dizi karmaşık faktörle

açıklanabilir. Bu duruma olumsuz çocukluk deneyimleri ve duygusal zorluklar gibi psikososyal faktörler, kişilik özellikleri, bağımlılık, aile geçmişi, tıbbi faktörler gibi etmenler sebep olabilir. Bunun için daha fazla araştırmaya gerek duyulmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda Değer Verme Ölçeğinin bireylerin yaşam amaçlarına, değerlerine ve hedeflerine daha yakın bir şekilde ilerlemelerini ölçmeyi amaçlayan “ilerleme” alt boyutunda cinsel yönelime bağlı gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken, kişinin değerlerini ve önemli yaşam hedeflerini gerçekleştirmesini engelleyen içsel engelleri değerlendiren “tıkanma” alt boyutunda homoseksüel grubun daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Tıkanma alt boyutunda homoseksüel grubun puan ortalamasının anlamlı düzeyde yüksek olması kendini eşcinsel olarak tanımlayan bireylerin, değerlerine uygun davranışları benimsemekte daha fazla güçlük çektiğini veya bu davranışları ertelediğini gösterebilir. Bu kişiler yaşantısal tıkanma veya kaçınma eğilimlerine sahip olabilir ve bu davranışları engelleyen içsel veya dışsal faktörlerle başa çıkmakta zorlanabilirler. Bunu destekleyecek şekilde Yaşantısal Kaçınma Ölçeğinin “baskılama / inkâr” ve “sıkıntıdan hoşlanmama” alt boyutundaki puan ortalaması homoseksüel grupta, heteroseksüel gruptan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Anlamlı farklılığı oluşturan baskılama/inkâr ve sıkıntıdan hoşlanmama alt boyutlarındaki maddeler acı veren duygulardan uzaklaşmak istediği, hisleri tanımlamakta zorluk veya onları bastırmak, sorunların farkında olmamak ve duygusal kopukluk ile ilintili olarak tanımlanmaktadır.

Gruplar arası anlamlı farklılığı oluşturan Değer Verme Ölçeği'nin alt boyutu olan tıkanma alt boyutunun Yaşantısal Kaçınma Ölçeği “baskılama/inkâr” ve “sıkıntıdan hoşlanmama” alt boyutlarıyla orta düzeyde pozitif korelasyonu dikkat çekmektedir. Homoseksüel bireyler ile heteroseksüel bireyler arasında rahatsız edici durum ve ortamdan uzaklaşma, erteleme gibi kaçınmanın davranışsal ve bilişsel boyutlarında gruplar arası farklılık görülmezken duyguları bastırma ve onları görmezden gelme gibi duygusal kaçınma düzeyinin homoseksüel grupta daha yüksek olması önemli görülmüştür. Yaşantısal Kaçınma Ölçeğinin duygusal kaçınmayı temsil eden baskılama/inkâr alt boyutunun diğer alt boyutlara nispeten depresyon, anksiyete ve stres puanlarıyla daha yüksek pozitif yönde anlamlı korelasyon ilişkisi, duygusal kaçınmanın homoseksüel bireylerde anlamlı bir faktör olduğunu doğrulamaktadır. İnkâr alt boyutu ile gruplar arası anlamlı farklılık görülen depresyon, anksiyete ve stres puanları arasında en yüksek ilişki orta düzeyde anlamlı korelasyon oluşturan depresyon boyutu olarak görülmüştür. Olumsuz yaşam deneyimlerinin his ve etkisini kontrol etmeye yönelik inkâr ve bastırma stratejisi, görmezden gelinen yaşam deneyimleri ve problemlerin uzun vadede devam etmesine ve kişi için daha da olumsuz hale gelmesine sebep olmaktadır (Hayes, Strosahl ve Wilson, 2012). Bu durum araştırma verisinin depresyon puanları ile inkâr ve bastırma arasında pozitif ilişkisini anlamlı kılmaktadır. Literatürde depresyon ile duygusal kaçınmanın ilişkisini gösteren benzer çalışmalar yer bulunmaktadır (Cribb vd., 2006; Jacobson vd 2001). Tull vd. (2004) duygusal odaklı yaşantısal kaçınmanın depresyon, anksiyete ve somatizasyon semptomları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, depresyon ve yaşantısal kaçınma arasında orta düzeyde pozitif korelasyon tespit etmiştir. Söz konusu çalışmada bu çalışmaya paralel olarak anksiyete ve yaşantısal kaçınma arasındaki anlamlı pozitif ilişki depresyon puanındaki korelasyon katsayısından daha düşük olarak görülmüştür.

Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda Değer Verme Ölçeğinin tıkanma alt boyutunun depresyon puanı ile yüksek düzeyde, anksiyete ve stres düzeyi ile orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı ve ilerleme alt boyutunun depresyon ile negatif yönde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Değer odaklı yaşamın depresyon, anksiyete ve stres düzeyi ile ilişkisini inceleyen benzer çalışmaların sonuçları bu araştırmanın bulguları ile birebir benzerlik göstermektedir (Ruiz vd., 2022; Smout vd., 2014). Söz konusu araştırmalarda depresyon, anksiyete ve stres ile tıkanma alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken, ilerleme alt boyutunda bu korelasyon negatif yöndedir. Bu çalışmada olduğu gibi en yüksek korelasyon tıkanma ile depresyon arasında bulunmuştur. Kişinin hedefleri veya isteklerini gerçekleştirmesini engelleyen içsel engelleri temsil eden tıkanma alt boyutunun depresyon ile pozitif yöndeki anlamlı ilişkisi oldukça anlamlıdır. Çünkü depresyon belirtileri, olumsuz düşünce kalıpları, düşük motivasyon ve duygusal tükenme gibi içsel engelleri artırarak kişinin arzuladığı hedef ve durumlara ulaşmasını zorlaştırabilir.

Değer odaklı yaşam ile depresyon arasındaki ilişkinin yönü ilişkinin yorumu için oldukça önemlidir. Değer verme ölçeği alt boyutları ile DASS puanları arasındaki anlamlı korelasyon göz önünde bulundurularak, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü değerlendirmek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları homoseksüel bireylerde değer odaklı yaşamın depresyon, anksiyete ve stres puanlarını azaltacağı yönünde varsayımı destekler niteliktedir. Değer odaklı yaşamın depresyon, anksiyete ve stres üzerinde

negatif yönde etkisi literatürdeki araştırmalarla uyumlu bulunmaktadır (Donahue vd., 2017; Romero-Moreno vd., 2017; Toprak, 2023). Bu durum değer odaklı yaşamın depresyon, anksiyete ve stres belirtilerinde sağaltıcı fonksiyonu göstermektedir.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, eşcinsel davranış eğilimi gösteren bireylerde ilerleme ve tıkanma değişkenleri; depresyon puanlarındaki varyansın yaklaşık %47'sini, anksiyete puanlarındaki varyansın yaklaşık %23'ünü, stres puanlarındaki varyansın yaklaşık %35'ini açıkladığı görülmüştür. Değer Verme Ölçeği alt boyutlarının özellikle depresyon puanındaki yordayıcılığı önemli gözükmektedir. Smout vd., (2014) çalışmasında Değer Verme Ölçeği'nin depresyon, anksiyete ve stres üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirilen hiyerarşik çoklu regresyon analizinde pozitif ve negatif duygu analize dahil edildiğinde "ilerleme" ve "tıkanma" alt boyutlarının depresyon ve kaygıyı açıklamadaki gücünün görece daha düşük olduğu ve stres puanını ise anlamlı açıklamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İnsanlık tarihi kadar kadim olan eşcinsel eylem literatürde çoğunlukla; eşcinsel bireylere yönelik tutumlar, eşcinsel bireylerin maruz kaldığı fiziksel veya psikolojik şiddet, damgalama, eşcinsel bireylerin toplumsal statüleri ve hakları bağlamında incelenmiş olup eşcinsel eylemi psikososyal değişkenler bağlamında değerlendiren araştırmalar görece az sayıdadır. Bu yönüyle çalışmanın konusunu teşkil eden yaşantısal kaçınma, değer odaklı yaşam ve depresyon-anksiyete-stres değişkenlerinin kendini homoseksüel veya heteroseksüel olarak tanımlayan gruplar arasındaki farklılık üzerinden değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışmada kendini eşcinsel olarak tanımlayan bireylerde değer odaklı yaşamın depresyon, anksiyete ve stres değişkenleri üzerindeki etkisinin varlığı incelenmiştir.

Bu çalışmada depresyon, anksiyete ve stres puanlarının her üçünde homoseksüel grubun puan ortalamasının istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Yine Değer Verme Ölçeğinin "tıkanma" alt boyutunda ve Yaşantısal Kaçınma Ölçeğinin "baskılama/inkâr" ve "sıkıntıdan hoşlanmama" alt boyutlarında homoseksüel grup anlamlı düzeyde daha yüksek puan almıştır. Yaşantısal Kaçınma Ölçeğinin diğer dört alt boyutunda gruplar arası anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Depresyon, anksiyete ve stres puanlarının homoseksüel grupta anlamlı düzeyde yüksek olması bu araştırmanın dikkat çeken bulguları arasındadır. Ayrıca, araştırmanın bu sonucuna etki edebilecek bir dizi değişken bulunmaktadır, bunlar arasında aile geçmişi, çocukluk deneyimleri, bağımlılık, biyolojik faktörler gibi etkenler yer alabilir. Bu sebeple gelecek çalışmalarda söz konusu sonuca etki etme ihtimali bulunan başka psikososyal değişkenlerin (yaşam doyumu, yalnızlık, umut, yılmazlık, öz saygı vs.) sabit tutularak yapılan regresyon analizi çalışmaları literatür için aydınlatıcı olacaktır.

Bu çalışmanın önemli diğer bulgularından biri de değer odaklı yaşamın depresyon üzerindeki kayda değer yordayıcı etkisidir. Değer Verme Ölçeği "ilerleme" alt boyutu Depresyon Ölçeği toplam puanlarını negatif yönde anlamlı şekilde yordarken, "tıkanma" alt boyutunun pozitif yönde anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür. Değer odaklı yaşamın depresyon üzerindeki önemli etkisi göz önünde bulundurulduğunda eşcinsel davranış eğilimi gösteren bireylerde hayat amaç ve hedefleri doğrultusunda yaşamaya ilişkin tıkanmanın ve ilerlemeye yönelik motivasyon eksikliği sebeplerinin değer odaklı yaşam ekseninde irdelenmesi araştırmacı ve klinisyenler için yol gösterici olacaktır.

Kaynaklar

- Acarlar, İ. (2011). Varyansın sağlam tahmin edicilerine dayalı cook uzaklığı istatistiği'nin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 8-14.
- Alanko, K., Santtila, P., Witting, K., Varjonen, M., Jern, P., Johansson, A., ... ve Kenneth Sandnabba, N. (2009). Psychiatric symptoms and same-sex sexual attraction and behavior in light of childhood gender atypical behavior and parental relationships. *Journal of Sex Research*, 46(5), 494-504.
- Albayrak, A.S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı halinde en küçük kareler tekniğinin alternatifi yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1), 105-126.
- Alpar R. (2000). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinde örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlilik-güvenirlilik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alparslan, A.M., Yastioğlu, S., Taş, M.A. ve Özmen, M. (2022). Yaşamın-işin anlam kaynakları ve iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 14-33.
- Amanat, Ç. (2011). *Erkek homoseksüel ve heteroseksüellerde depresyon ve suçluluk-utanç düzeylerinin cinsiyet rolüne göre karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3rd ed.). Washington, DC: Author.
- American Psychiatric Association. (2008). *Understanding sexual orientation and homosexuality*, 19 Nisan 2023 tarihinde apa.org sitesi: <https://www.apa.org/topics/lgbtq/orientation> adresinden alındı.
- American Psychological Association. (2015). Guidelines for psychological practice with transgender and gender nonconforming people. *American psychologist*, 70(9), 832-864.
- Astan, K. (2019). *Eşcinsel, biseksüel ve heteroseksüel bireylerin ebeveyn tutumu algılarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Aydın, Y. ve Aydın, G. (2017). Değer verme ölçeğini (Valuing Questionnaire) Türk Kültürüne uyarlama çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 64-77.
- Bahraini, N. H., Devore, M. D., Monteith, L. L., Forster, J. E., Bensen, S. ve Brenner, L. A. (2013). The role of value importance and success in understanding suicidal ideation among veterans. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 2(1-2), 31-38.
- Bailey, J. M., Dunne, M. P. ve Martin, N. G. (2000). Genetic and environmental influences on sexual orientation and its correlates in an Australian twin sample. *Journal of personality and social psychology*, 78(3), 524-536.
- Bardeen, J. R. ve Fergus, T. A. (2016). The interactive effect of cognitive fusion and experiential avoidance on anxiety, depression, stress and posttraumatic stress symptoms. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 5(1), 1-6.
- Bayraktar, Z. (2022). *İnterseks- hermafrodit ve eşcinsel norm ve norm dışı cinsellik farklar, nedenler, öneriler*. İstanbul:Motto.
- Bearman, P.S. ve Brueckner, H. (2002). Opposite-sex twins and adolescent same-sex attraction. *American Journal of Sociology*, 107: 1179-205.
- Berman, N. C., Wheaton, M. G., McGrath, P. ve Abramowitz, J. S. (2010). Predicting anxiety: The role of experiential avoidance and anxiety sensitivity. *Journal of anxiety disorders*, 24(1), 109-113.
- Bos, H. M., Sandfort, T. G., De Bruyn, E. H. ve Hakvoort, E. M. (2008). Same-sex attraction, social relationships, psychosocial functioning, and school performance in early adolescence. *Developmental psychology*, 44(1), 59.
- Bostwick, W. B., Boyd, C. J., Hughes, T. L. ve McCabe, S. E. (2010). Dimensions of sexual orientation and the prevalence of mood and anxiety disorders in the United States. *American journal of public health*, 100(3), 468-475.
- Brubaker, M. D., Garrett, M. T. ve Dew, B. J. (2009). Examining the relationship between internalized heterosexism and substance abuse among lesbian, gay, and bisexual individuals: A critical review. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 3(1), 62-89.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Camenker, B. (2020). Eşcinsel hayat tarzının sağlık tehlikeleri. (G. Aktaş, Çev.) İstanbul:Kaknüs.
- Chawla N, Ostafin B. (2007). Experiential avoidance as a functional dimensional approach to psychopathology: an empirical review. *Journal of Clinical Psychology*, 63(9), 871-90. doi: 10.1002/jclp.20400. PMID: 17674402.
- Corliss A. (2007.) Research, curricula, and resources related to lesbian, gay, bisexual, and transgender health in US Schools of Public Health. *American Journal of Public Health*, 97, 1023-1027.
- Creswell, J. W. (2017b). *Eğitim araştırmaları: nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. (H. Ekşi, Çev.Ed.). Edam:İstanbul.
- Cribb, G., Moulds, M. L. ve Carter, S. (2006). Rumination and experiential avoidance in depression. *Behaviour Change*, 23(3), 165-176.
- Doğan, S. (2009). Cinsel kimlik ve cinsel yönelimle ilişkili sorunlarda psikoterapötik yaklaşımlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(Ek 1), 33-34.
- Doll, L. S., Joy, D., Bartholow, B. N., Harrison, J. S., Bolan, G., Douglas, J. M., vd. (1992). Self-reported childhood and adolescent sexual abuse among adult homosexual and bisexual men. *Child Abuse and Neglect*, 16, 855-864.
- Donahue, J. J., Huggins, J. ve Marrow, T. (2017). Posttraumatic stress symptom severity and functional impairment in a trauma-exposed sample: A preliminary examination into the moderating role of valued living. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 6(1), 13-20.

- Ekşi, H., Kaya, Ç. ve Kuşçu, B. (2018). Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği-30'un Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özellikleri. In *8th International Conference on Research in Education, Manisa, Turkey*.
- Erdoğan, A. (2016). Türkiye'nin ihracatını etkileyen faktörler: çoklu regresyon analizi. *Social Sciences Research Journal*, 5(2), 1-8.
- Eskin, M., Kaynak-Demir, H. ve Demir, S. (2005). Same-sex sexual orientation, childhood sexual abuse, and suicidal behavior in university students in Turkey. *Archives of sexual behavior*, 34, 185-195.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Ridder, E. M. ve Beautrais, A. L. (2005). Sexual orientation and mental health in a birth cohort of young adults. *Psychological medicine*, 35(7), 971-981.
- Ferssizidis, P., Adams, L. M., Kashdan, T. B., Plummer, C., Mishra, A. ve Ciarrochi, J. (2010). Motivation for and commitment to social values: The roles of age and gender. *Motivation and Emotion*, 34(4), 354-362.
- Freud, S. (2017). *Three essays on the theory of sexuality: The 1905 edition*. Verso Books.
- Freud, S. (2018). *Cinsellik üzerine*. (A. Öneş, Çev.) İstanbul: Say.
- Frisch, M. ve Hviid, A. (2006). Childhood family correlates of heterosexual and homosexual marriages: A national cohort study of two million Danes. *Archives of Sexual Behavior*, 35(5), 533-547.
- Ganna, A., Verweij, K. J., Nivard, M. G., Maier, R., Wedow, R., Busch, A. S., ... ve Zietsch, B. P. (2019). Large-scale GWAS reveals insights into the genetic architecture of same-sex sexual behavior. *Science*, 365(6456), eaat7693.
- Graham, J. R., West, L. ve Roemer, L. (2015). A preliminary exploration of the moderating role of valued living in the relationships between racist experiences and anxious and depressive symptoms. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 4(1), 48-55.
- Gross, J. J. (1998a). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2, 271-299.
- Harris R (2017) ACT'i Kolay Öğrenmek (Çeviri Eds H T Karatepe, K F Yavuz). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hatzenbuehler, M. L. (2011). The social environment and suicide attempts in lesbian, gay, and bisexual youth. *Pediatrics*, 127(5), 896-903.
- Hatzenbuehler, M.L., Nolen-Hoeksema, S. ve Dovidio, J. (2009). How does stigma "get under the skin"? The mediating role of emotion regulation. *Psychol Sci*, 20(10), 1282-1289.
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour research and therapy*, 44(1), 1-25.
- Hayes, S. A., Orsillo, S. M. ve Roemer, L. (2010). Changes in proposed mechanisms of action during an acceptance-based behavior therapy for generalized anxiety disorder. *Behaviour research and therapy*, 48(3), 238-245.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D. ve Wilson, K. G. (2012). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change* (2. Baskı). New York: Guilford Press
- Hayes, S. C., Strosahl, K. ve Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and Commitment Therapy: An experiential approach to behavior change*. New York: Guilford Press.
- Hayes, S. C., Wilson, K. G., Gifford, E. V., Follette, V. M. ve Strosahl, K. (1996). Experiential avoidance and behavioral disorders: A functional dimensional approach to diagnosis and treatment. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64(6), 1152.
- Herek, G. M. (2007). Confronting sexual stigma and prejudice: Theory and practice. *Journal of Social Issues*, 63(4), 905-925.
- Hökelekli, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: Değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6 (18), 4-10.
- Hughes, T. L. ve Eliason, M. (2002). Substance use and abuse in lesbian, gay, bisexual and transgender populations. *Journal of Primary Prevention*, 22, 263-298.
- Jacobson, N.S., Martell, C.R. ve Dimidjian, S. (2001). Behavioural activation treatment for depression: Returning to contextual roots. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 8, 255-270.
- Jones, S. L. ve Yarhouse, M. A. (2000). *Homosexuality: The use of scientific research in the church's moral debate*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Jung, CG. (2015). *Feminen*. (TV, Soylu, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Kashdan, T. B., Barrios, V., Forsyth, J. P. ve Steger, M. F. (2006). Experiential avoidance as a generalized psychological vulnerability: Comparisons with coping and emotion regulation strategies. *Behaviour research and therapy*, 44(9), 1301-1320.
- Kelleher, C. (2009). Minority stress and health: Implications for lesbian, gay, bisexual, transgender, and questioning (LGBTQ) young people. *Counselling Psychology Quarterly*. 22(4), 373-379.

- Kılıç, S. (2013). Doğrusal regresyon analizi. *Journal of Mood Disorders*, 3(2), 90-22.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological bulletin*, 129(5), 674.
- Milic, J. H. ve Crowne, D. P. (1986). Recalled Parent—Child Relations and need for approval of homosexual and heterosexual men. *Archives of sexual behavior*, 15(3), 239-246.
- Moberly, E. R. (1983). *Homosexuality: A new Christian ethic*. James Clarke & Co.
- Morandini, J. S., Blaszczynski, A., Ross, M. W., Costa, D. S. ve Dar-Nimrod, I. (2015). Essentialist beliefs, sexual identity uncertainty, internalized homonegativity and psychological wellbeing in gay men. *Journal of counseling psychology*, 62(3), 413.
- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin kuşaklar arası değişimi: Ankara örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Needham, B. L. ve Austin, E. L. (2010). Sexual orientation, parental support, and health during the transition to young adulthood. *Journal of youth and adolescence*, 39, 1189-1198.
- Newcomb, M. D. (1985). The role of perceived relative parent personality in the development of heterosexuals, homosexuals, and transvestites. *Archives of sexual behavior*, 14(2), 147-164.
- Nicolosi, J. (2022). *Onarım terapisi vaka öyküleri*. (Ü. Yavuz, Çev). İstanbul:Ayık.
- Nicolosi, J., Nicolosi, LA. (2011). *Anne babalar için gençlerde homoseksüelliği önleme rehberi*. (F.M. Arıkan, Çev). İstanbul:Kaknüs.
- Oswalt, S. B. ve Wyatt, T. J. (2011). Sexual orientation and differences in mental health, stress, and academic performance in a national sample of US college students. *Journal of homosexuality*, 58(9), 1255-1280.
- Öztürk, EY. (2020). *Panik bozukluk ve sağlıklı kontrollerde kabul ve kararlılık modelinin (ACT) incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, P. ve Kindap, Y. (2011). Lezbiyenlerde içselleştirilmiş homofobi ölçeğinin psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 24-35.
- Paul, J. P., Catania, J., Pollack, L. ve Stall, R. (2001). Understanding childhood sexual abuse as a predictor of sexual risk-taking among men who have sex with men: The Urban Men's Health Study. *Child Abuse ve Neglect*, 25(4), 557-584.
- Pavlicic, J. M., Dixon, L. J., Schulenberg, S. E. ve Buchanan, E. M. (2022). Examining daily-level associations between nightly alcohol use and next-day valued behavior in college students. *Journal of American College Health*, 70(4), 963-967.
- Perloff, W. H. (1965). Hormones and homosexuality. In J. Marmor (Ed.), *Sexual inversion*. New York: Basic Books.
- Roemer, L., Salters, K., Raffa, S. ve Orsillo, S. M. (2005). Fear and avoidance of internal experiences in GAD: Preliminary tests of a conceptual model. *Cognitive Therapy and Research*, 29, 71–88. doi:10.1007/s10608-005-1650-2.
- Rokeach, M.S. (1973). *The nature of human value*. New York: Free Press.
- Romero-Moreno, R., Gallego-Alberto, L., Márquez-González, M., & Losada, A. (2017). “Psychometric Properties of The Valued Living Questionnaire Adapted to Dementia Caregiving”, *Aging & Mental Health*, 21(9), 983-990.
- Ruiz, F. J., Odriozola-González, P., Suárez-Falcón, J. C. ve Segura-Vargas, M. A. (2022). Psychometric properties of the Valuing Questionnaire in a Spaniard sample and factorial equivalence with a Colombian sample. *PeerJ*, 10, e12670.
- Sandfort, T. G., Bakker, F., Schellevis, F. ve Vanwesenbeeck, I. (2009). Coping styles as mediator of sexual orientation-related health differences. *Archives Sexual Behaviour*, 38, 253–263.
- Santanello, A. W. ve Gardner, F. L. (2006). *The role of experiential avoidance in the relationship between maladaptive perfectionism and worry*. *Cognitive Therapy and Research*, 31(3), 319–332. doi:10.1007/s10608-006-9000-6.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretic al advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Smout, M., Davies, M., Burns, N. ve Christie, A. (2014). Development of the valuing questionnaire (VQ). *Journal of Contextual Behavioral Science*, 3(3), 164-172.
- Stewart, S. H., Zvolensky, M. J. ve Eifert, G. H. (2002). The relations of anxiety sensitivity, experiential avoidance, and alexithymic coping to young adults' motivations for drinking. *Behavior Modification*, 26, 274–296.
- Stewart, S. H., Zvolensky, M. J. ve Eifert, G. H. (2002). The relations of anxiety sensitivity, experiential avoidance, and alexithymic coping to young adults' motivations for drinking. *Behavior modification*, 26(2), 274-296.

- Swannell, S., Martin, G. ve Page, A. (2016). Suicidal ideation, suicide attempts and non-suicidal self-injury among lesbian, gay, bisexual and heterosexual adults: Findings from an Australian national study. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 50(2), 145-153.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston, MA: Pearson.
- Tomeo, M. E., Templer, D. I., Anderson, S. ve Kotler, D. (2001). Comparative data of childhood and adolescence molestation in heterosexual and homosexual persons. *Archives of Sexual Behavior*, 30, 535-541.
- Tull, M. T., Gratz, K. L., Salters, K. ve Roemer, L. (2004). The role of experiential avoidance in posttraumatic stress symptoms and symptoms of depression, anxiety, and somatization. *The Journal of nervous and mental disease*, 192(11), 754-761.
- Uysal, M. ve Günay, S. (2001). Durbin-watson ölçütüne göre kararsızlık bölgesinde bulunan negatif otokorelasyon için bazı testler. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 277-284.
- Van Wyk, P. H. ve Geist, C. S. (1984). Psychosocial development of heterosexual, bisexual, and homosexual behavior. *Archives of Sexual Behavior*, 13, 505-544.
- Whitead, N., Whitead, B. (2022). *Genlerim yüzünden eşcinsellik ve bilimsel kanıtlar*. (M. Saraylı, Çev.) İstanbul:Ayık.
- Wilson, H. W. ve Widom, C. S. (2010). Does physical abuse, sexual abuse, or neglect in childhood increase the likelihood of same-sex sexual relationships and cohabitation? A prospective 30-year follow-up. *Archives of Sexual Behavior*, 39, 63-74.
- Wilson, K. G., Sandoz, E. K., Kitchens, J. ve Roberts, M. (2010). The Valued Living Questionnaire: Defining and measuring valued action within a behavioral framework. *The Psychological Record*, 60(2), 249-272.
- Yalçınoğlu, N. ve Önal, A. (2014). Eşcinsel ve biseksüel erkeklerin içselleştirilmiş homofobi düzeyi ve sağlık üzerine etkileri . *Turkish Journal of Public Health* , 12 (2) , 100-112 . DOI: 10.20518/thsd.51979
- Yavuz, K. F. (2015). Kabul ve kararlılık terapisi (ACT): Genel bir bakış. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics*, 8(2), 21-27.
- Yektaş, Ç. (2020). Kabul ve Kararlılık Terapisi. Ercan, E. S., Bilaç, Ö., Perçinel Yazıcı, I., Kütük, M. Ö., Işık, Ü., Kılıçoğlu, A. G., Durak, F. S. (Ed). *Çocuk ve ergen psikiyatrisi – güncel yaklaşımlar ve temel kavramlar* (ss. 1231-1240). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yıldırım, N. (2010). En küçük kareler, ridge regresyon ve robust regresyon yöntemlerinde analiz sonuçlarına aykırı değerlerin etkilerinin belirlenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Yılmaz, Ö., Hakan, B. O. Z. ve Arslan, A. (2017). Depresyon anksiyete stres ölçeğinin (DASS 21) Türkçe kısa formunun geçerlik güvenirlik çalışması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 78-91.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 17.12.2022 sayı 567112 ve karar 2022-442 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

VAN MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP OSMANLI RESMİ (KURUM VE MAKAM) MÜHRÜ¹

A Group Of Ottoman Official (Institution and Authority) Seals Found In Van Museum

Murat ÇABAZ¹ ve Mehmet KULAZ²

¹Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, Van, muratcabaz@yyu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7207-8091

²Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, Van, mkulaz@yyu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4800-7028

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
08.08.2023
Kabul/Accepted:
19.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1339333

Anahtar Kelimeler

Osmanlı dönemi, mühür,
maden sanatı, süsleme,
hakkâk

Keywords

Ottoman period, seal,
metal art, ornament,
hakkâk

ÖZ

Van Müzesi kurulduğu günden bu yana tarih öncesi ve tarih sonrası birçok medeniyete ait eserleri bünyesinde barındırmaktadır. İlk olarak 1932 yılında Van Milli Eğitim müdürü tarafından yörede toplanan taşınır kültür varlıkları, 1945 yılında müze müdürlüğünün kurulmasıyla buraya taşınmış ve kayıt altına alınmıştır. 1972 yılında açılışı yapılan binada özellikle Urartu dönemi başta olmak üzere birçok medeniyete ait eserler sergilenmiştir. 2011 depreminden sonra yapımına başlanan yeni müze binası çağın gereksinimlerine göre yapılarak 2019 yılında yeniden hizmet vermeye başlamıştır. Müzede bulunan birçok eser içerisinde Osmanlı mühürleri önemli bir yere sahiptir. Osmanlılarda mühür şahıs (zat), resmi (kurum ve makam), vakıf ve tılsım mühürleri olarak gruplara ayrılmaktadır. Birçok müzede olduğu gibi Van Müzesi'nde de bu gruplara ayrılan 39 eser bulunmaktadır. Bu eserler içerisinde resmi işlerde kullanılan 10 adet mühür incelenmiştir. Eserler; dönem, malzeme, teknik, süsleme, form, yazı türü yönünden değerlendirmeye alınmıştır. Mühürlerin yapımında pirinç, bakır, gümüş, bronz, tunç vb. madenler kullanılmıştır. Mühürlerin ortaya çıkarılmasında süsleme sanatlarının yanı sıra sülüs, ta'lik, rik'a, ve mahalli yazı gibi farklı hatlardaki yazı çeşitleriyle kazımalar yapılmıştır. Bu tutamaklar sabit veya katlanabilir formlarda karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılarda uzun bir eğitim sürecinden geçen ve tezyin, edebiyat, kazıma gibi birçok zor sanatı bir araya getiren hakkâklar önemli eserler ortaya çıkarmışlardır.

ABSTRACT

The Van Museum has artifacts that are dated back to perihistoric and past-historical civilizations era. These cultural assets were collected by the Van National Education Director in 1932. By the time the Van Museum was founded all collected artifacts were moved to the Van Museum and recorded in 1945. The artifacts were crafted by different civilizations that lived in that area, however most of them belonged to Urartians which were exhibited by the opening of the museum in 1972. The construction of the new museum, which started after the 2011 earthquake, was restructured according to the conditions of the age and service practices started again in 2019. When you visit the Museum, you can see there are numerous seals which are the inheritances of The Ottoman Empire. They are among the most important pieces of The Museum. The seals can be divided into groups as personal, official, foundation and talisman. There are 39 pieces of seals in The Van Museum. 10 of them were examined as official seals. They were made of brass, copper, silver, bronze, gunmetal etc. They also were examined according to their period, material, technique, ornament form, type of writing. Besides, Turkish Islamic art was used for seals such as thulluth, ta'lik, rik'a and local script. The seals also have handles in various shape which are foldable or fixed. Hakkas, who went through a long education process in the Ottomans and brought together many difficult arts such as ornament, literature, engraving, produced important works, and it possible to see their artworks in The Museum.

Atf/Citation: Çabaz, M. ve Kulaz, M. (2023). Van Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Osmanlı Resmi (Kurum ve Makam) Mührü. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1373-1388.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Murat ÇABAZ, muratcabaz@yyu.edu.tr

¹ Bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 2015 Sob Y15028 nolu proje ile desteklenen "Van Bölge Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Aslı Farsça olan mührün Arapça karşılığı hatem Türkçesi ise damgadır (Uzunçarşılı, 1959: 1). Gümüş, pirinç, bakır, bronz, altın vb. madenler ile akik, zümrüt, necef, kantaşı gibi taşlar üzerine işaretler, kurandan ayetler veya güzel sözler, isimler kazınarak yapılan bir sanattır (Kuşoğlu M. Z., 2009: 6). Neolitik çağda (M.Ö. 7. Binyıl) Çatalhöyük, Bademağacı ve Kuzey Suriye’de ilk örnekleri karşımıza çıkmaktadır (Sevin, 2003: 170). İlk örnekler yuvarlak, oval ve haç şeklindedir. Arkalarında değişik şekillerde çıkıntılar yer almaktadır (Güney, 2014: 18). Hitiler ve Asurlular döneminde üzerlerinde mitolojik sembollerin olduğu silindirik mühürler kazındığı bilinmektedir (Kuşoğlu M. Z., 2009: 6,7). Üzerine mühür kazınan ilk yüzükleri Babillilerin kullandığı söylenmektedir. Babil’de bulunan yüzükler bunu doğrulamaktadır (Hammer, 1991: 5). İslami dönemde Hz. Muhammed’in mühür kullandığı ve üzerinde **“Muhammed Resulullah”** ibaresi hakkedildiği bilinmektedir. Peygamberimizin vefatından sonra ilk üç halifenin bu mührü kullandığı, Hz. Osman’ın abdest alırken İris kuyusuna düşürdüğü ve kaybolduğu söylenmektedir (Şehsuvaroğlu, 2017: 110). Emeviler ve Abbasiler döneminde de halifelerin yüzük mühürler yaptırarak ve onları kullandıkları kayıtlarda geçmektedir (Oruç, 2017: 342). Orhun vadisi (Moğolistan), Taşkent (Özbekistan) ve Yedisu (Kazakistan-Kırgızistan) civarlarında yapılan araştırmalarda eski Türklere ait damga ve mühürler bulunmuştur (Gaybullah Babayar, Arif Habibullayev, 2019: 34). Selçuklular döneminde ise Tuğrul Bey zamanında mühür karşımıza çıkmaktadır. Selçuklularda hükümdarlar daha çok üzerlerine tuğralarının kazındığı yüzük mühür kullanmaktaydılar (Oruç, 2017: 342). Anadolu Selçuklularında ise kurşun mühür ile hazinenin mühürlendiği bilinmekteydi (Oruç, 2017: 346). Osmanlılar döneminde ise mühürcülük birkaç sanat dalını içinde barındıran bir sanat olmuştur (Şehsuvaroğlu, 2017: 113). Osmanlı mühürcülüğü ile ilgili Evliya Çelebi seyahatnamesinde İstanbul mühürcülerinden bahsetmekteydi. Bu mühürcüleri kullandıkları teknikler ve malzemeler açısından üç gruba ayırmaktadır. Bunlar esnaf-ı mühürkunan, esnaf-ı hakkakan ve esnaf-ı mühürkanan-ı sim heykel olarak belirtilmiştir (Kuşoğlu M. Z., 2009: 12-13).

Osmanlı Dönemi mühürleri dişi (çukur) ve erkek (kabartma) olarak adlandırılmaktadır. Dişi mühürlerde, çizgiler sathın seviyesinin altında kaldığı için mühür, mürekkebe sürülüp kâğıda basıldığı zaman bu kısımlar kâğıt renginde kalarak, etrafı siyah görünmektedir. Kabartma oyma da ise çizgiler sath seviyesinde bırakılıp etrafı kazılarak boşaltıldığı için mürekkep bu kabarık oyulan yazılara temas ederek kâğıtta, kabarık kısımları mürekkepli ve çukur yerler beyaz kalır (Bal, 2008: 9). Mühürler makam (resmi) mühürleri, zat mührü ve ismi havi resmi mühür olarak gruplandırılmıştır (Uzunçarşılı, 1959: 1). Bu mühür türlerinin dışında kurşun mühür ile tılsım mühürlerde bulunmaktadır. Tılsım mühür, temsil özelliği olup isim yanında veya isimsiz koruyucu özellik taşıyan dini yazıları olan mühürlere denilmektedir (Perk, 2010: 23). Kurşun mühür ise Osmanlı aile mensuplarının bohça ve keselerinin ağzına vurulan kurşunları içermektedir (Yüksel, 2021: 232). Osmanlı dönemindeki en eski kurşun mühür örneklerine Sultan II. Beyazid (1481-1512) en yenisine ise Sultan İbrahim (1640-1648) döneminde rastlanılmaktadır (Yüksel, 2021: 232). Topkapı Müzesi’nde padişah mühürlerinin yanı sıra padişah kızları, valide sultanlar, resmi damga mühürleri ve resmi mühürler olmak üzere çok değerli mühürler yer almaktadır (Haluk Perk, Süleyman Perk, 2001: 137). Resmi (makam veya kurum) mühürlerin birçok medeniyet tarafından kullanıldığı ve resmi evraklara basıldığı bilinmektedir. Osmanlı dönemindeki resmi mühürlerin diğer medeniyetlerde yer alan mühürlerden farkı üzerinde kurum isimlerinin yer almasıdır. Birçok kaynakta özellikle İslami dönem mühürlerin yüzük şeklinde olduğu ve üzerinde resmi kurumları temsil eden şahısların isimlerinin kazındığı söylenmektedir. Bu yüzük mühürler günümüze ulaşamamıştır. Osmanlıda resmi mühürler; üzerinde sadece makamı temsil eden şahsın isminin yer aldığı, makam isminin bulunduğu ve hem makam hem de şahıs isminin yer aldığı resmi mühürler olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Bal, 2008: 34). Bu mühürler sadrazam, vezir, vali, defterdar, kaptan paşa, beylerbeyi vb. birçok üst düzey yöneticiler için kazanmışlardır (Bal, 2008: 34). II. Mahmut zamanında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte yeni kurulan birçok kurum ve muhtarlıklar içinde resmi mühürler kazanmıştır (Bal, 2008: 38). Mühürlerde form olarak daire, elips, üçgen, dikdörtgen, kare, prizmatik üçgen kullanılmıştır (Bal, 2008: 52). Mühürlerin üzerindeki yazılar Arapça olup, ta’lik, sülüs, küfi, rik’a, nesih, reyhani ve divani gibi çeşitli hatla hakkedilmiştir (Tali, 2013: 522). Küçük bir alana mührün sahibi olan kişinin adını, unvanını, baba adını ve güzel sözleri düzgün bir biçimde istifleyebilen hünerli hattat ve hakkaklar bulunmaktaydı. Bu hakkaklar ayrıca mührün yüzeyinde boş kalan kısımlara rumiler, pençler, çarkifelekler, sarmaşıklar ve güller kazımaktaydılar (Kuşoğlu M. Z., 1994: 24). Dar gelirlili insanların

mühürleri bronz ve sarıya kazıtıldığı görülmektedir (Bal, 2008: 23). Gümüş birçok medeniyet tarafından mühür yapımında kullanılmaktaydı. Özellikle Selçuklular gümüş mühür (yüzük) (Kuşoğlu M. Z., 2009: 15) örnekleri ile önemli eserler bırakmışlardır. Gümüş, altın gibi kolay işlenebilme özelliğine sahiptir (Çalış, 2017: 179). Bundan dolayı gümüş Osmanlı döneminde de hak edilen mühürlerde çokça karşımıza çıkmaktadır. Dönemin mühürlerinde çokça kullanılan pirinç, bakırın hulavat ve başka şeylerle hazırlanmış et-tutya (Çinko) ile karıştırılarak altın rengine benzeyecek hale getirilmesiyle elde edilir (e-Biruni, 2020: 351). Bazı kaynaklarda yer alan ve pirinçten yapılan eserlerden bahsedilirken sarı pirinç (Engin, 1994: 11) ifadesi de kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde mühür yapımında tunç ve bakır madenleri de kullanılmıştır.

Osmanlı mühür sanatında önemli bir yere sahip olan hakkaklar çıraklık ve kalfalık dönemlerinde önemli eğitimlerden geçmekteydiler. Bu eğitimler esnasında hat, süsleme ve edebi sanatlar alanında kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Ustalığa geçiş yapan hakkak için merasim düzenlenir ve kendisine bir mahlas verilir. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde önemli hakkaklar eserlerini ortaya koyarken maharetlerini göstermişler ve büyük bir üne kavuşmuşlardır. Bunlardan bir kaç Abdi Dede, Benderyan, Fenni, Rauf efendilerdir (Kuşoğlu M. Z., 2009: 40-45). Hakkaklar Çarşısının son dönem meşhur mühür kazıcıları Dana, Fehmi, İsmail, Yümni ve Hüsnü'dür. (Bal, 2008: 19)

Van Müzesi'nde bulunan ve incelenen 39 mührün zat (şahıs), resmi (makam ve kurum) ve tılsım mühürler olduğu tespit edilmiştir. Bu mühürler içerisinde yer alan 10 (on) adet resmi (makam ve kurum) mühür çalışma konusu olarak seçilmiştir. Bu mühür grubunun çalışılmasındaki ana neden mühürlerin hangi kurum veya makamlara ait olduğunun daha kolay bir şekilde tespit edilebilmesidir. Bu mühürlerde yer alan kurumlar hakkında daha belirleyici yorumlar yapılabilmekte ve hangi amaçla kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Van Müzesi'nde incelenen mühürler içerisinde yer alan resmi mühürlerin gerekli ölçümleri yapılmış ve envanter bilgilerine ulaşılarak çalışmaya başlanmıştır.

2. Katalog

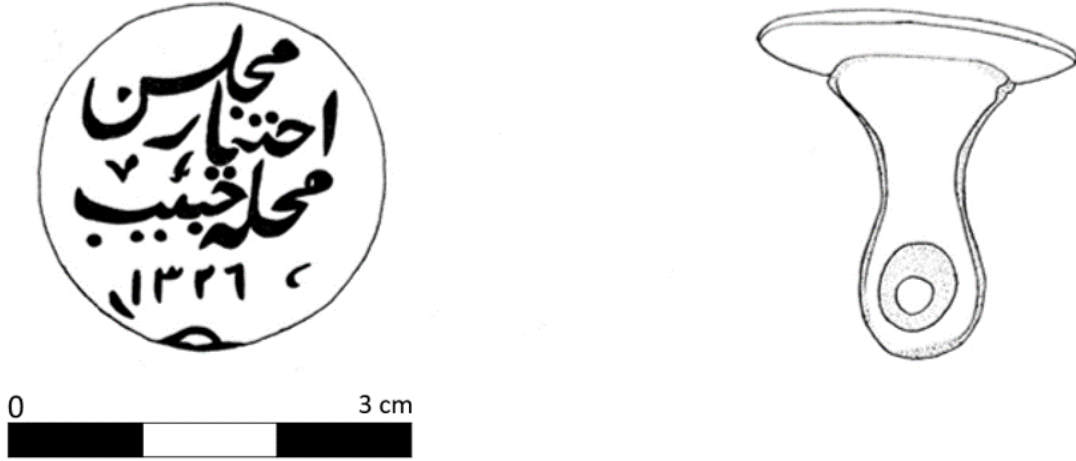
Katalog 1:

Tanım: 2.1.99 envanter numarası ile müze kayıtlarında yer alan ve daire formunda olan bakır mühür sağlamdır. 12.01.1999 tarihinde Mehmet SEVEN tarafından müzeye hibe edilmiştir. Çap uzunluğu 2,2 cm, yüksekliği ise 2,5 cm'dir. Ön yüzeyinde (Foto:1a, Çizim:1a) Osmanlıca "Mahalle-i Habib İhtiyar Meclisi"² yazmaktadır. Tarih olarak ise (h.1326 (m.1908) yazmaktadır. Eski bir mahalle olan Habib Mahallesinin ismi günümüzde değiştirilmiştir. Baskı kısmında kazınan yazının dışında herhangi bir süsleme öğesine yer verilmemiştir. Ta'lik yazı türü ile kazınan eser tutamalıdır(Foto:1b, Çizim:1b). Tutamağın üst kısmında dairesel bir oyuk bulunmaktadır. Döküm ve kazıma teknikleri ile ortaya çıkarılan eser resmi (makam ve kurum) mührüdür.

Şekil 1. "Mahalle-i Habib İhtiyar Meclisi" h. 1326 (m. 1908) mührü fotoğrafı

² Van ili sınırları içerisinde eski bir mahalle adı olan Habib Mahallesi ismi günümüzde kullanılmamaktadır.

Şekil 2. "Mahalle-i Habib İhtiyar Meclisi" mührü çizimi

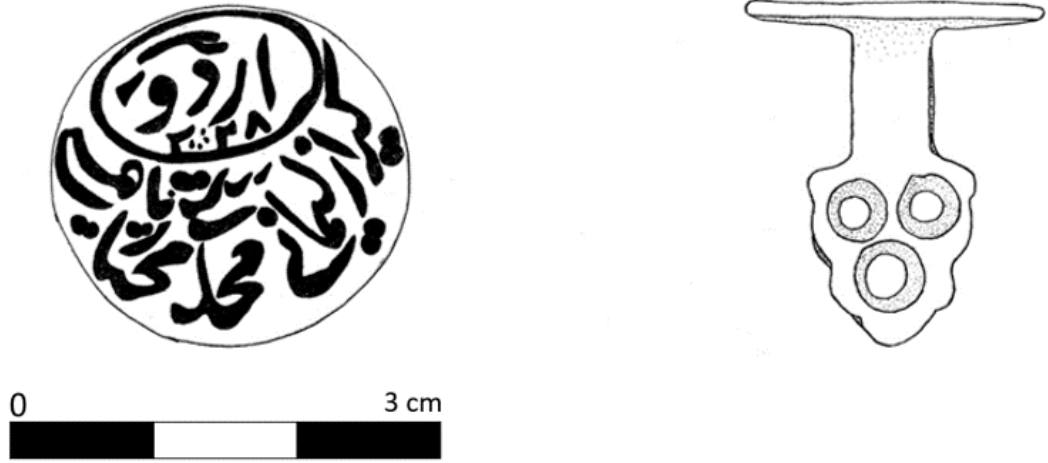
Katalog 2:

Tanım: 3.4.90 envanter nolu eser 18.12.1990 tarihinde Nuri ATAKLI'dan satın alınarak müzeye kazandırılmıştır. Sağlam durumda olan mühür dairesel biçimdedir. Çapı 2,2 cm, yüksekliği: 2,7 cm olan mührün yapımında bronz malzeme kullanılmıştır. Mührün ön yüzünde (Foto:2a, Çizim:2a) Osmanlı Türkçesi ile "Kiraz Limanı Mahalle Muhtarı Yakub"³ yazmaktadır. Yazı kuşağının üstünde ise elips bir şeklin içerisinde **Ordu 328** (h.1328 (m.1910) yazmaktadır. Rik'a yazı çeşidi kullanılarak hakkedilen eserin ortaya çıkarılmasında kazıma ve döküm teknikleri kullanılmıştır. Mührün tutamağında (Foto:2b, Çizim:2b) palmet süslemesine yer verilmiştir. Palmet motifinin içerisinde 3 (üç) oyuk bulunmaktadır. Mühür mahalle muhtarlığına ait olduğundan resmi (makam ve kurum) mühür olarak kullanılmıştır (Çabaz, Van Bölge Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri, 2017: 40).

Şekil 3. "Kiraz Limanı Mahalle Muhtarı Ordu 328" h. 1328 (m. 1910) mührü fotoğrafı

³ Osmanlı döneminde Ordu'da bir mahalle adı olan Kiraz Limanı mahallesinin o dönemdeki muhtarı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 4. "Kiraz Limanı Mahallesi Muhtarı Yakub Ordu 328 (h. 1328 (m. 1910))" mührü çizimi

Katalog 3:

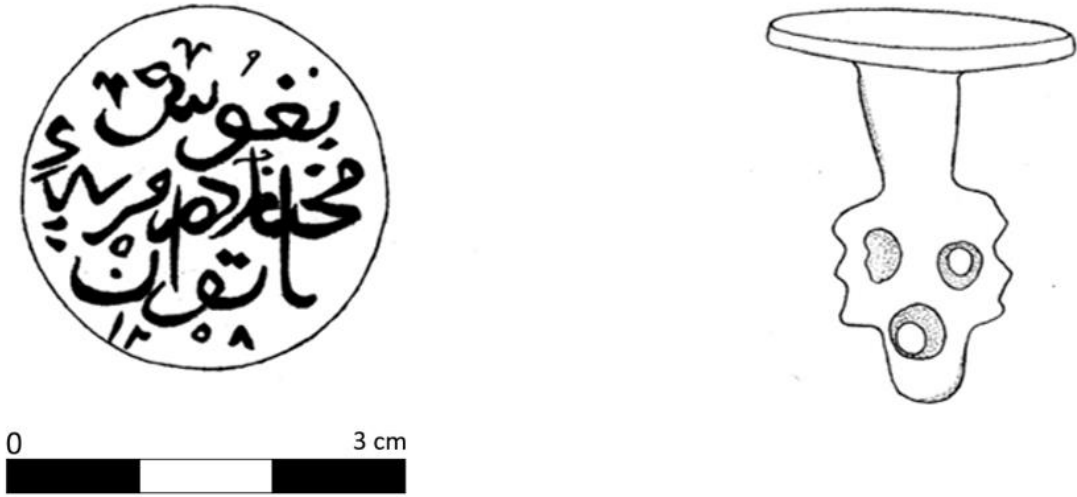
Tanım: 11.08.1981 tarihinde (Selahattin TERZİ (Oğlundan Satın Alma) satın alınarak müze kayıtlarına geçen eserin envanter numarası 4.2.81'dir. Daire şeklinde ve pirinçten (sarı) üretilen mühür sağlamdır. 2,5 cm çapında ve 2,3 cm yüksekliğinde olan mührün ön yüzüne (Foto:3a, Çizim:3a) "Tatvan⁴ Muhtar-ı Der Karye-i ... (?)"⁵ ibaresi kazınmıştır. Ta'lik yazı türü kullanılarak kazınan mührüde 1298 (1880) tarihi ve yazı kuşağı yer almaktadır. Mührün tutamağı (Foto:3b, Çizim:3b) palmet motiflidir. Palmet motifinde 3 (üç) dairesel oyuk bulunmaktadır. Döküm ve kazıma tekniklerinin bir arada kullanıldığı eser resmi (kurum ve makam) mühürdür.

Şekil 5. "Tatvan Muhtar-ı Der Karye-i ... (?)" h. 1298 (m. 1880) mührü fotoğrafı

⁴ Mührün alt kısmında Tatvan yazmaktadır. Fakat mühür eski olduğundan "t" harfinin noktaları aşınmıştır.

⁵ Bitlis ili Tatvan ilçesinde bir mahalle olduğu anlaşılan mühürde ismi geçen muhtar Ferit hakkında bilgileri ulaşılamamıştır.

Şekil 6. "Tatvan Muhtar-ı Der Karye-i ... (?)" h. 1298 (m. 1880) mührü çizimi

Katalog 4:

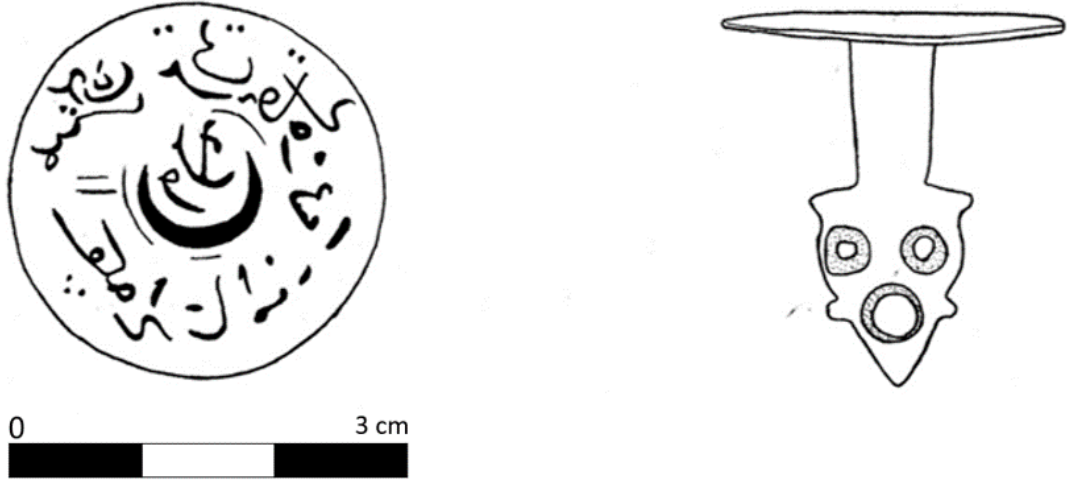
Tanım: 1953 yılında toprak altında bulunarak müzeye kazandırılan ve 4.3.53 envanter no ile kayıtlara geçen mührün çapı 2,5 cm, yüksekliği ise 3 cm'dir. Tunçtan yapılan dairesel formdaki mührer sağlamdır. Döküm ve kazıma teknikleriyle ortaya çıkarılan mührer baskı kısmında (Foto:4a, Çizim:4a) net olmamakla beraber ortada Osmanlıca "Van" üstte "Vilayet-i Şarki Türki" yazmaktadır. Altta kazınan ibare ise tahrip olduğundan okunamamıştır.⁶ Baskı kısmı tahrip olduğundan üzerinde tarih olup olmadığı tespit edilememiştir. Eserin üzerinde yazı kuşağının dışında hilal motifi bulunmaktadır. Mahalli yazı⁷ kullanılarak kazınan mührer tutamaktır. Palmet motifli olan tutamakta 3 (üç) adet (Foto:4b, Çizim:4b) dairesel oyuğa yer verilmiştir. Kullanım amacı bakımında resmi (makam ve kurum) mührerdir.

Şekil 7. "Van Vilayet-i Şarki Türki ..." mührü fotoğrafı

⁶ Van ilinde bir kuruma ait olduğu anlaşılan mührer tahrip olmasından dolayı hangi kuruma ait olduğu tam olarak tespit edilememiştir.

⁷ Mahalli Yazı: Osmanlı hat sanatında kullanılan yazı türlerinin kaideleri dikkate alınmadan yazılan veya mührerlerde kazınan yazı türü.

Şekil 8. "Van Vilayet-i Şarki Türki ..." mührü çizimi

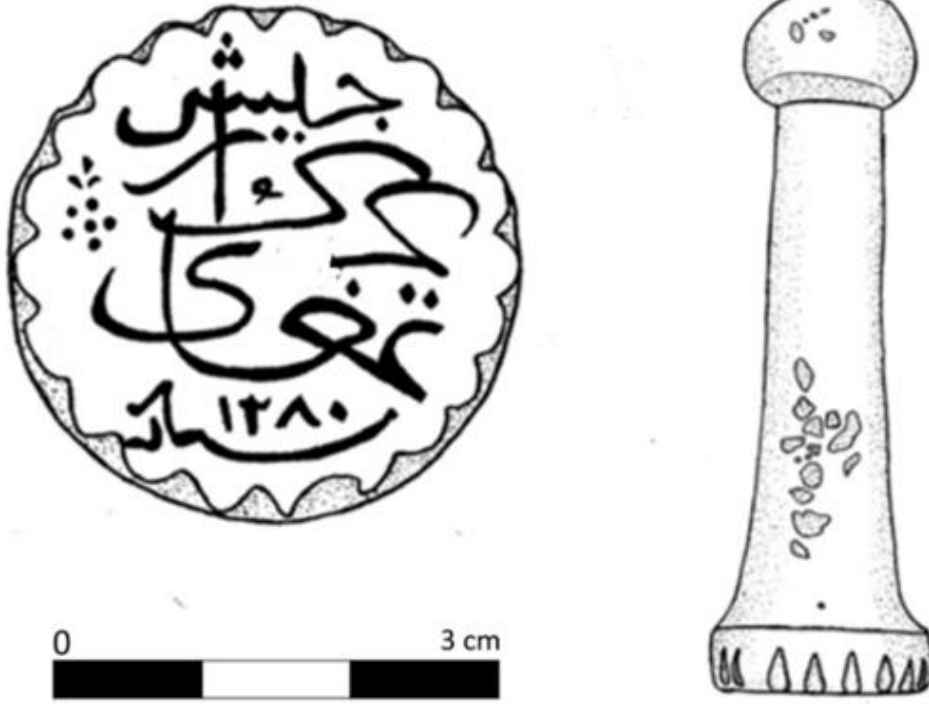
Katalog 5:

Tanım: 17.08.1972 tarihinde H. ALTAYLI'dan satın alınarak kayıtlara geçen eserin envanter numarası 5.1.72'dir. Çapı 3,5 cm, yüksekliği 11 cm olan bronz eser dairesel formda ve sağlamdır. Kazıma ve döküm teknikleri ile işlenen mührün ön yüzeyinde (Foto:5a, Çizim:5a) Osmanlı Türkçesiyle "Tamğâ-yı Tahrîr-i Cayş"⁸ yazmaktadır. 1280 (1863) tarihli eserin orduda kullanıldığı ve resmi (makam ve kurum) mühür olduğu üzerindeki ibareden anlaşılmaktadır. "Tahrîr" ibaresindeki "t" harfinin noktaları silinmiş vaziyettedir. Baskı kısmında süsleme olarak penç motifi kazınmış mührün dış kenarları ise yarım daire şeklinde yivlendirilmiştir. Mahalli yazı kullanılarak kazınan mührün tutamağı (Foto:5b, Çizim:5b) aşağıya doğru çan şeklinde genişleyen bir forma sahiptir.

Şekil 9. "Tamğâ-yı Tahrîr-i Cayş" h. 1280 (m. 1863) mührü fotoğrafı

⁸ Eserde hakkedilen "Cayş" ibaresi Osmanlıca ordu anlamına geldiği için mührün resmi (makam ve kurum) mühür olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 10. "Tamğâ-yı Tahrîr-i Cayş" h. 1280 (m. 1863) mührü çizimi

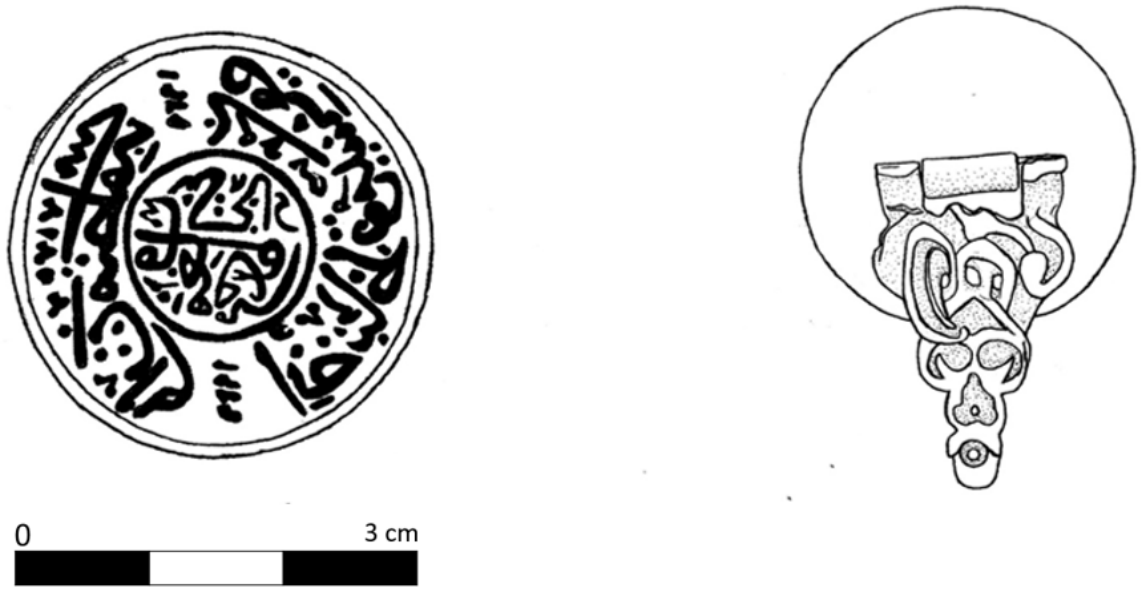
Katalog 6:

Tanım: İsmail BİNİCİ'den 11.02.1975 tarihinde satın alınarak 8.1.75 envanter numarası ile müze kayıtlarına geçmiştir. Dairesel formda olan ve 2,7 cm çapa 2,8 cm yüksekliğe sahiptir. Mührün yapımında pirinç (sarı) malzeme kullanıştır. Sağlam bir şekilde günümüze ulaşan eserin ön kısmında ortada ye alan daire içinde Osmanlı Türkçesiyle "Mâârif Vekâlet-i", altta "İnzibat Komisyonu", üstte ise "Van Mıntıkası" ibareleri kazınmıştır.⁹ Ön yüzeyde (Foto:6a, Çizim:6a) herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Celi sülüs yazı ile kazınan eserde kazıma ve döküm tekniği kullanılmıştır. Eserin tutamağında (Foto:6b, Çizim:6b) palmet, rumi ve bitkisel süslemeler yer almaktadır. Katlanabilir formda tasarlanan tutamağın üst kısmı palmet, alt kısmı ise rumi motifinden oluşmaktadır. Tutamağın mührü bağlandığı kısmı katlanabilir özelliğe sahiptir. Mührün basılı olduğu kısım tutamağa bir pim ile bağlanmıştır. Eserin üzerine kazınan ibareden resmi (makam ve kurum) mühür olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 11. "Mâârif Vekâlet-i İnzibat Komisyonu Van Mıntıkası" mührü fotoğrafı

⁹ Van ilinde bulunan bir resmi (makam ve kurum) kuruma ait mühürdür.

Şekil 12. "Mâârif Vekâlet-i İnzibat Komisyonu Van Mıntıkası" mührü çizimi

Katalog 7:

Tanım: 8.2.82 envanter numarasıyla kayıtlara geçen mühür dairesel formdadır. 30.12.1982 tarihinde Yusuf ERTUTAR'dan satın alınan eserin çapı 3,1 cm yüksekliği ise 3,5 cm'dir. Sağlam bir şekilde günümüze ulaşan mühür pirinçten (sarı) yapılmıştır. Döküm ve kazıma teknikleri ile ortaya çıkarılan eserin baskı yüzeyinde (Foto:7a, Çizim:7a) Osmanlıca "Mahalle-i Tobcuoğlu Meclis-i İhtiyar"¹⁰ yazmaktadır. 1307 (1889) tarihinin kazındığı mührde ayrıca penç (çiçek motifi) motifi bulunmaktadır. Tarih ibaresinin her iki tarafı kıvrık dal motifleriyle bezenmiştir. Mühür celi sülüs yazı türü ile kazınmıştır. Eserin tutamağı (Foto:7b, Çizim:7b) biçim olarak imameye benzemektedir ve ucunda dairesel bir oyuk yer almaktadır. İhtiyar meclisine ait olan mühür resmi (makam ve kurum) mührüdür.

Şekil 13. "Mahalle-i Tobcuoğlu Meclis-i İhtiyar" h. 1307 (m. 1889) mührü fotoğrafı

¹⁰ Van ili sınırları içerisinde bir mahallenin ihtiyar meclisine ait olan mührün kullanıldığı herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

Şekil 14. “Mahalle-i Tobcuoğlu Meclis-i İhtiyar” h. 1307 (m. 1889) mührü çizimi

Katalog 8:

Tanım: 10.2.75 envanter numaralı mühür 19.02.1975 tarihinde Hasan BİNİCİ’den satın alınarak müze kayıtlarına geçmiştir. Mührün çapı 1,7 cm yüksekliği ise 2,5 cm’dir. Gümüşten yapılan dairesel formdaki mühür sağlamdır. Döküm ve kazıma tekniğiyle yapılan eserin baskı kısmına (Foto:8a, Çizim:8a) Osmanlı Türkçesiyle “**Ėayr-ı ez Zahire Gümrük-i Emti’a-i Bergos**”¹¹ ibaresi hakkedilmiştir. 1263 (1847) tarihli mühürde kullanılan yazı türü ta’liktir. Mührün arkasında bulunan (Foto:8b, Çizim:8b) tutamak palmet motiflidir. Bu motifin içerisinde 3 (üç) adet dairesel oyuk bulunmaktadır. Eser gümrük işlerinde resmi (makam ve kurum) mühür olarak kullanılmıştır.

Şekil 15. “Ėayr-ı ez Zahire Gümrük-i Emti’a-i Bergos” h. 1263 (m. 1847) mührü fotoğrafı

¹¹ Bergos (Lüleburgaz) ve gümrük ibarelerinden yola çıkacak olursak eserin resmi (makam ve kurum) mührü olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 16. “Gayr-ı ez Zahire Gümrük-i Emti'a-i Bergos” h. 1263 (m. 1847) mührü çizimi

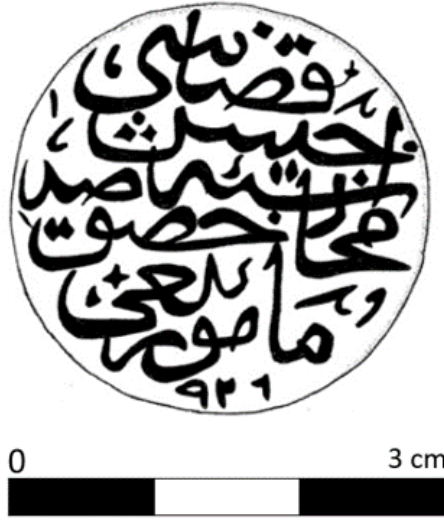
Katalog 9:

Tanım: Müzeye geliş tarihi bilinmeyen ve depo fazlası olan eserin envanter numarası 2005.63'tür. 2,5 cm çapa sahip dairesel mühür bronzdan yapılmıştır. Baskı kısmında Osmanlıca “**Erciş Kazası Muhasebe-i Hususiye Memurluğu**”¹² ibaresi kazınmıştır. 1926 (926) yılında kazındığı üzerindeki tarihten anlaşılan mührün ön yüzünde (Foto:9a, Çizim:9) herhangi bir süsleme ögesine yer verilmemiştir. Ta'lik yazıyla hakkedilen eserde kazıma ve döküm tekniği kullanılmıştır. Mührün tutamağı (Foto:9b) kırıktır. Mühür o dönemin muhasebe işlerinde kullanılan resmi (makam ve kurum) bir mühürdür.

Şekil 17. “Erciş Kazası Muhasebe-i Hususiye Memurluğu m. 926 (m. 1926)” mührü fotoğrafı

¹² Üzerindeki kurum isminden ve tarihten yola çıkarak Cumhuriyet döneminde Osmanlıca kazınan bir resmi mühür olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 18. “Kaza-i Erciş Muhasebe-i Hususiye Memurluğu” m. 926 (m. 1926)mührü çizimi

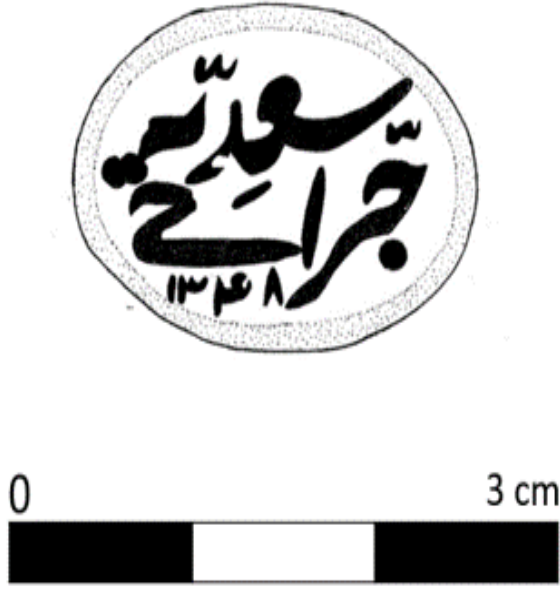
Katalog 10:

Tanım: 13.01.2009 tarihinde Ömer DENİZ’den satın alınan eserin envanter numarası 2009.138.E ‘dir. 1,7 cm yüksekliğinde olan bronz mühür elips formda ve sağlamdır. Baskı kısmında (Foto:10a, Çizim:10) Osmanlıca “Cerrahi Sa’diyye”¹³ yazan mühür bir tarikat mührüdür. H. 1348 (m.1929) tarihli mühür mahalli yazı ile kazınmıştır. Eserin tutamağı (Foto:10b) silindirik formda ve uç kısmı topuz şeklindedir. Döküm ve kazıma teknikleri kullanılarak ortaya çıkarılan eser resmi (makam ve kurum) işlerde kullanılmıştır.

Şekil 19. “Cerrahi Sa’diyye” h. 1348 (m. 1929) mührü fotoğrafı

¹³ Cerrahi Sa’diyye” Osmanlı dönemindeki tarikatlardan biridir. Mührün tarikat işlerinde kullanıldığı düşünülmektedir.

Şekil 20. “Cerrahi Sa’diyye” h. 1348 (m. 1929) mührü çizimi.

5. Değerlendirme

Van Müzesi envanterinde bulunan Osmanlı dönemine ait mühürler içerisinde yer alan 10 resmi (makam kurum mühür süsleme, form, yapım teknikleri, yazı türü kullanılan malzemeler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan eserlerin tamamı resmi (makam ve kurum) mührüdür. Mühürlerin 8¹⁴'ünün yüzeyinde tarih bulunurken 2¹⁵'sinde tarihe rastlanılmamıştır. Mühürlerin tamamında mührü kazıyan hakkak ile ilgili herhangi bir ibare tespit edilmemiştir. Resmi mühürlerden 5¹⁶'inin Van, 1¹⁷'inin Ordu, 1¹⁸'inin Lüleburgaz, 1¹⁹'ünün Tatvan yöresine ait olduğu anlaşılmıştır. Diğer 2²⁰ mührün hangi yöreye ait olduğu hakkında bilgilere ulaşılammıştır. Resmi mühürlerden 2²¹'si mahalle ihtiyar meclisi, 2²²'si mahalle muhtarlığı, 1²³'i ordu, 1²⁴'i milli eğitim, 1²⁵'i gümrük, 1²⁶'i muhasebe ve 1²⁷'ide tarikat işlerinde kullanılan mühürlerdir. Bu resmi mühürlerden 1²⁸ mührün üzerine hakdedilen yazılar silindiğinde ve tam okunamadığından hangi kuruma ait olduğu tespit edilememiştir. Katalog 1 ve 7'de adı geçen ihtiyar meclisi mühürlerinin kullanım amacına göre benzerlerine Malatya Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri isimli yüksek lisans tezinde (Vural, 2020: 55), Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür (Çabaz, Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür, 2023: 201-202) isimli makalede, Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri makalesinde (Dursun, Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri, 2019: 746) benzerlerine rastlanmıştır. II. Mahmut döneminde muhtarlıkların kurulmasıyla beraber muhtarlara mühür kullanma hakkı verilmiştir. Makalemizde de yer alan ve katalog 2-3'te tanımlanan muhtar mühürlerinin kullanım amaçlarına göre benzerlerine Alanya Arkeoloji Müzesi'ndeki

¹⁴ Katalog: 1,2,3,5,7,8,9,10

¹⁵ Katalog: 4,6

¹⁶ Katalog: 1,4,6,7,9

¹⁷ Katalog: 2

¹⁸ Katalog: 8

¹⁹ Katalog: 3

²⁰ Katalog: 5,10

²¹ Katalog: 1,7

²² Katalog: 2,3

²³ Katalog: 5

²⁴ Katalog: 6

²⁵ Katalog: 6

²⁶ Katalog: 9

²⁷ Katalog: 10

²⁸ Katalog: 4

Türk İslam Dönemi Mühürleri adlı yüksek lisans tezinde (Saka, 2019: 35), Kayseri Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri Üzerine Bir Değerlendirme isimli makalede (Tali, 2013: 530) ve Mardin Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mühürleri (Ataman, 2020: 46) adlı yüksek lisans tezinde ulaşılmıştır. Katalog 6'da karşımıza çıkan ve milli eğitim ile ilgili olduğu anlaşılan mühür örneğinin benzeri Kayseri Etnografya Müzesi'nde (Tali, 2013: 524) tespit edilmiştir. Osmanlı Döneminde tarikatlara ait mühürlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu mühürlerden olan ve katalog 10'da tanımlanan mührün benzerine Mardin Müzesi'nde (Ataman, 2020: 46) rastlanmıştır. Katalog 5'te yer alan ordu, 8'deki gümrük, 9'daki muhasebe ve 4'teki resmi mühür olduğu anlaşılan fakat üzerindeki kurum isimleri tahrip olduğundan hangi kuruma ait olduğu anlaşılamayan mühürlerin benzerlerine yapılan araştırmalarında rastlanılmamıştır. Resmi (makam ve kurum) mühürlerden 4²⁹'ü XX. 4³⁰'ü ise XIX. yüzyıla tarihlenmektedir. 2³¹ mühürde tarih tespit edilemediğinden hangi yüzyıllara ait oldukları hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Resmi mühürler içerisinde yer alan 1³² mühür elips formda olup geri kalan 9³³ mührün tamamı daire formundadır. Müzedeki resmi mühürlerin 4³⁴'ü ta'lik, 2³⁵'si sülüs, 1³⁶'i rik'a, 3³⁷'ü ise mahalli yazı çeşidi ile kazanmıştır. Osmanlı mühür sanatında çokça kullanılan yazı çeşitlerinde olan ve makalede değerlendirilen ta'lik (katalog: 1,3,8,9) yazı türüyle kazanmış mühürlerin benzerlerine Kars (Çabaz, Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür, 2023: 197), Kayseri Etnografya (Tali, 2013: 527), Niğde (Dursun, Niğde Müzesi'ndeki Osmanlı Mühürleri, 2019: 592), Mardin (Ataman, 2020: 38) ve Alanya (Saka, 2019: 26) müzelerinde rastlanılmıştır. Van Müzesinde bulunan resmi mühürlerde kullanılan diğer bir yazı türü olan sülüs (katalog: 6,7) yazının benzerleri Kayseri Etnografya (Tali, 2013: 524), Alanya (Saka, 2019: 208), Niğde (Dursun, Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri, 2019: 746), Mardin (Ataman, 2020: 37) ve Kars (Çabaz, Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür, 2023: 201-202) müzelerinde tespit edilmiştir. İncelenen eserler arasında yer alan ve rik'a (katalog: 2) yazı çeşidi ile kazanılan eserin benzerine ulaşılamamıştır. Mahalli yazı türü olarak adlandırılan ve usta hakkaklar eliyle yapılmadığı düşünülen mühürlerin (katalog: 4,5,10) benzerine ise Van Müzesi (Çabaz, Van Bölge Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri, 2017: 52) ve Bitlis Etnografya Müzesi'nde (Kalay, 2018: 43) rastlanılmıştır. Mühürlerde kullanılan malzemeler incelendiğinde 3³⁸'ünün pirinç, 4³⁹'ünün bronz, 1⁴⁰'inin gümüş, 1⁴¹'inin bakır ve 1⁴²'inde tunç madenlerinden yapıldığı tespit edilmiştir. Mühür yapımında kullanılan pirinç (katalog: 3,6,7) madenin benzerlerine Alanya (Saka, 2019: 24), Kayseri Etnografya (Tali, 2013: 532), Mardin (Ataman, 2020: 43), Niğde (Dursun, Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri, 2019: 743) ve İstanbul PTT müzelerinde (Ptt Genel Müdürlüğü İstanbul Ptt Müzesi Koleksiyonları Damga ve Mühür Katalogları, 2018: 71) ulaşılmıştır. Gümüş (katalog: 8) mührün benzerleri Alanya (Saka, 2019: 140), Kayseri Etnografya (Tali, 2013: 527) ve Mardin (Ataman, 2020: 45) müzelerinde tespit edilmiştir. Osmanlı mühürleri arasında çokça kullanılan ve makalemizde de yer alan bakır (katalog: 1) mührün benzeri Kayseri Etnografya (Tali, 2013: 530) ve Mardin (Ataman, 2020: 55) müzelerinde karşımıza çıkmaktadır. Katalog 2,5,9 ve 10'da bulunan bronz mühürlerin benzerlerine Alanya (Saka, 2019: 244), İstanbul PTT (Ptt Genel Müdürlüğü İstanbul Ptt Müzesi Koleksiyonları Damga ve Mühür Katalogları, 2018: 19), Mardin (Ataman, 2020: 39) ve Niğde (Dursun, Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri, 2019: 746) müzelerinde rastlanılmaktadır. Bir diğer eser olan ve tunç madeninden ortaya çıkarılan mührün benzerine Alanya (Saka, 2019: 244) müzesinde ulaşılmıştır. Eserlerin tamamının ortaya çıkarılmasında döküm ve kazıma teknikleri kullanılmıştır. Müzedeki resmi mühürlerde Osmanlı süsleme sanatlarında kullanılan birçok süsleme ögesine yer verilmiştir. Eserlerin

²⁹ Katalog: 1,2,9,10

³⁰ Katalog: 3,5,7,8

³¹ Katalog: 4,5

³² Katalog: 10

³³ Katalog: 1,2,3,4,5,6,7,8,9

³⁴ Katalog: 1,3,8,9

³⁵ Katalog: 6,7

³⁶ Katalog: 2

³⁷ Katalog: 4,5,10

³⁸ Katalog: 3,6,7

³⁹ Katalog: 2,5,9,10

⁴⁰ Katalog: 8

⁴¹ Katalog: 1

⁴² Katalog: 4

5⁴³'inde palmet, 2⁴⁴'sinde penç, 1⁴⁵'inde hilal, 1⁴⁶'inde kıvrık dal, 1⁴⁷'inde imame, 1⁴⁸'inde rumi ve 1⁴⁹'inde ise bitkisel motifler kullanılmıştır. Türk ve Osmanlı tezyin sanatlarında çokça karşılaştığımız ve Van Müzesi'nde bulunan resmi mühürlerde de (katalog: 2,3,4,6,8) bulunan palmet motifinin benzerleri Mardin (Ataman, 2020: 40), Niğde (Dursun, Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri, 2019: 743), Van (Çabaz, Van Bölge Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri, 2017: 37), Alanya (Saka, 2019: 35) ve Askeri (Orman, 2011: 37) Müzelerde tespit edilmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi resmi (makam ve kurum) mühürlerinde sıklıkla rastlanılan ve Van Müzesinde de karşılaştığımız hilal motifli mührün benzeri Askeri Müzede (Orman, 2011: 73) yer alan eserin üzerinde de bulunmaktadır. Katalog 5'te karşımıza çıkan penç motifinin benzeri Kars Müzesi (Çabaz, Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür, 2023: 194) envanterinde yer alan bir mühürde bulunmaktadır. Katalog 7'de kullanılan kıvrık dal motifi Mardin Müzesi'nde (Ataman, 2020: 121) karşımıza çıkmaktadır. Mühür tutamaklarında kullanılan ve imameye (katalog: 7) benzeyen motifin bir benzerine Mardin Müzesi'nde (Ataman, 2020: 118) rastlanılmıştır. Rumi motifi kullanılarak ortaya çıkarılan katalog 6'daki mühre İstanbul PTT (Ptt Genel Müdürlüğü İstanbul Ptt Müzesi Koleksiyonları Damga ve Mühür Katalogları, 2018: 23), Malatya Etnografya (Vural, 2020: 181) ve Mardin (Ataman, 2020: 116) müzelerinde rastlanılmaktadır. Katalog 1'in tutamağının benzeri ise Mardin Müzesi (Ataman, 2020: 113) envanterinde yer alan bir mühürde karşımıza çıkmaktadır.

6. Sonuç

“Van Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Osmanlı Resmi (Kurum Ve Makam) Mührü” konulu çalışmada müze envanterinde Osmanlı mühür sanatı içerisinde sınıflandırılan mühür çeşitlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Müzede bulunan 39 eserin içerisinde sadece resmi (makam ve kurum) mühürleri incelemeye alınmıştır. Bu eserler satın alma, kazı çalışmaları, hibe yoluyla ve depo fazlası olarak müzeye kazandırılmıştır. Mühürler pirinç, gümüş, tunç, bronz, bakır üzerine hakkedilmiş sanatsal eserlerdir.

Kabartma, kazıma ve döküm tekniği kullanılarak ortaya çıkarılan mühürlerde hakkedilen ibarelerden yola çıkarak bu eserlerin resmi mühürler olduğu anlaşılmaktadır. Müzede bulunan resmi mühürlerin Van, Erciş, Lüleburgaz, Tatvan, ve Ordu'ya ait oldukları ve buralarda kullanıldıkları bilinmektedir. İncelenen eserlerin iki (2) tanesinin hangi yöreye ait olduğu belirlenememiştir. İncelenen resmi mühürlerde süsleme ögesi olarak birçok Osmanlı mühründe yer alan palmet, kıvrık dal, rumi, hilal, penç motifleri kullanılmıştır. Mühürlerin üzerine kazınan tarihler incelendiğinde eserlerin 19. ve 20. yüzyıla ait oldukları anlaşılmaktadır. 20. yüzyıla tarihlenen mühürlerden bazıları Cumhuriyet dönemi eserleridir. Mühürler form olarak ele alındığında tipik Osmanlı mühür formlarından olan daire ve elips şeklinde oldukları görülmektedir. Hattatların ve hakkakların çokça kullandığı ta'lik, rik'a ve sülüs yazı türleri bu eserlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ataman, S. (2020, Aralık). Mardin Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mühürleri. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, N. (2008). *Osmanlıca Bahriye Mühür ve Damga Koleksiyonu Cilt I*. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.
- Çabaz, M. (2017). Van Bölge Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çabaz, M. (2023). Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 188-203.
- Çalış, E. (2017). Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Takı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 177-193.
- Dursun, N. (2019). Niğde Müzesi'ndeki Osmanlı Mühürleri. *History Studies*, 573-600.

⁴³ Katalog: 2,3,4,6,8

⁴⁴ Katalog: 5,7

⁴⁵ Katalog: 4

⁴⁶ Katalog: 7

⁴⁷ Katalog: 7

⁴⁸ Katalog: 6

⁴⁹ Katalog: 6

- Dursun, N. (2019). Niğde Müzesi'ndeki Cumhuriyet Dönemi Mühürleri. *Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları* (s. 737-753). içinde İstanbul: Literatürk Academia.
- el-Biruni, E.-R. M. (2020). *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el- Cemahir fi Ma'rifeti'l- Cevahir)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Engin, F. E. (1994). *Mühür ve Mühürçülük Sanatımız (Üzerine Derlemeler)*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Gaybullah Babayar, Arif Habibullayev. (2019). Batı Köktürk Kağanlığının Hakimiyet Simgeleri: Damga ve Mühür. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 25-54.
- Güney, A. (2014). Anadolu'da Başlangıcından Mö I. Binin Sonuna Kadar Hayvan Biçimli Damga Mühürler. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haluk Perk, Süleyman Perk. (2001). Osmanlı Dünyasının Siyasal Sosyal ve Ticari İlişkilerinin Bir Aynası Olarak Mühür ve Mühür Sanatı. *Art Decor*, 100.
- Hammer, J. V. (1991). *Osmanlı Mühürleri*. İstanbul: Pera Turizm Yayınları.
- Kalay, H. A. (2018). Osmanlı'da Mühür Geleneği ve Bitlis Etnografya Müzesi'nde Bulunan Şahıs Mühürleri. *Multidisipliner Çalışmalar-4 (Güzel Sanatlar)* (s. 41-48). Paris: Institut za Geografiju.
- Kuşoğlu, M. Z. (1994). *Dünya Sanatımız-Kültürümüz*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Kuşoğlu, M. Z. (2009). *Tarihin Görgü Şahitleri Osmanlı Mühürleri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Orman, İ. (2011). *Askeri Müze Mühür, Damga ve Kaşe Koleksiyonu*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.
- Oruç, Z. (2017). Selçuklularda Bir Hâkimiyet Alâmeti Olan Mühür-Yüzük Ve Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 340-349.
- Perk, H. (2010). *Osmanlı Tılsım Mühürleri*. İstanbul: Haluk Perk Müzesi Yayınları.
- Ptt Genel Müdürlüğü İstanbul Ptt Müzesi Koleksiyonları Damga ve Mühür Katalogları*. (2018). İstanbul: Ptt Kültür Yayınları.
- Saka, E. (2019). Alanya Arkeoloji Müzesi'ndeki Türk İslam Dönemi Mühürleri. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevin, V. (2003). *Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi : Eski Anadolu ve Trakya : Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, H. Y. (2017). *Eski Türk Sanatları (Tarihi Sohbetler)*. İstanbul: TBMM Basımevi.
- Tali, Ş. (2013). Kayseri Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 520-543.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1959). *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.
- Vural, İ. (2020, Eylül). Malatya Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, A. E. (2021). Osmanlı Müzeciliğinin İşleyişine Bir Örnek: Müze-i Hümayûn Kurşun Mühür Katalogu. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 212-238.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**TOPLUMSAL DEĞİŞME VE DEĞERLER BAĞLAMINDA ÂŞIK MURAT
ÇOBANOĞLU'NUN TÜRKÜLERİNİN İNCELENMESİ**

The Investigate Folk Songs of Âşık Murat Çobanoğlu's in the Context of Social Change and Values

Damla TOPÇU¹

¹Öğr. Gör. Dr. Fırat Üniversitesi, Kovancılar Meslek Yüksekokulu, Evde Hasta Bakımı Programı, Elazığ, Türkiye, dtopcu@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1594-6806

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
12.12.2022
Kabul/Accepted:
05.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1217765

Anahtar Kelimeler Murat
Çobanoğlu, Türkü,
Toplumsal Değişme, Değer

ÖZ

Sözlü kültürün bir unsuru olan türküler, Türk milletinin yaşam biçimine dair ifadelerle yer veren önemli sosyolojik öğelerdir. Türkülerin en önemli kaynaklarından birisi saz şairleridir. XVI. yüzyıldan günümüze kadar âşıklık geleneği içinde varlıklarını sürdüren ve halk ozanları olarak da ifade edilen saz şairleri (âşık), kabiliyetleri ölçüsünde gördüklerini, bildiklerini, yaşam deneyimlerini saz eşliğinde dile getirmektedirler. Bu çalışmada bir âşık olan Murat Çobanoğlu'nun türküleri sosyolojik olarak incelenmektedir. Türkülerin, toplumsal değişim ve değerler hakkında önemli ifadeler sunuyor olmasından dolayı Âşık Murat Çobanoğlu'nun türküleri toplumsal değişim ve değerler bağlamında ele alınmıştır. Bu şekilde hem Türkülerin sosyolojik önemi anlaşılmasına hem de toplumsal değişim ve değerlere dair önemli ipuçları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler doküman analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Âşık Murat Çobanoğlu'nun dijital ortamdaki türküleri, toplumsal değişme ve değerler göz önünde bulundurularak incelenmiş ve çalışmanın amacına uygun olan türküler analiz için belirlenmiştir. Belirlenen bu türküler hem toplumsal değişme hem de değerler bakımından incelenerek yorumlanmıştır.

ABSTRACT

Folk songs, which are an element of oral culture, are important sociological elements that contain expressions about the life style of the Turkish nation. One of the most important sources of the folk song is the sedge poets. XVI. century to the present day in the tradition of minstrelsy and, sedge poets, also referred to as folk poets (ashik), they Express what they see, know, and life experiences to the extent of their abilities. In this study, the folk songs of Murat Çobanoğlu, who is a minstrel, are analyzed sociologically. Since folk songs offer important expressions about social change and values, the folk songs of Âşık Murat Çobanoğlu are discussed in the context of social change and values. In this way, it has been tried to understand the sociological importance of folk songs and to reveal important clues about social change and values. Qualitative research method was used in the study, and the data were analyzed using document analysis technique. The folk songs of Âşık Murat Çobanoğlu in the digital environment were examined by considering social change and values, and the folk songs suitable for the purpose of the study were determined for analysis. These determined folk songs were analyzed and interpreted in terms of both social change and values.

Keywords

Murat Çobanoğlu, Folk
Song, Social Change, Value

Atıf/Citation: Topçu, D. (2023). Toplumsal Değişme ve Değerler Bağlamında Âşık Murat Çobanoğlu'nun Türkülerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1389-1399.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Damla TOPÇU, dtopcu@firat.edu.tr

1. Giriş

Türk toplumunun özelliklerini ve toplumda yaşanan değişimleri en iyi şekilde ortaya koyan değerlerden birisi türkülerdir (Vural, 2011: 397). Toplumda ait veriler sunan türkülerin en önemli kaynaklarından biri saz şairleridir. Âşık olarak ifade edilen saz şairleri, âşıklık geleneği içinde varlıklarını sürdürerek içinde yaşadıkları toplumun sözcüsü olmuş, onların her türlü duygu ve düşüncelerini sazlarıyla dile getirmişlerdir. Âşıklık geleneği XVI. yüzyıldan günümüze kadar Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevheri, Şenlik gibi birçok ismi toplumumuza kazandırmıştır (Şimşek, 2016: 117-118). Âşıklık geleneğinin toplumumuza kazandırmış olduğu bir diğer önemli isim de Âşık Murat Çobanoğlu'dur. Bu çalışmada Âşık Murat Çobanoğlu'nun türkülerinin toplumsal değişim ve değerler bağlamında sosyolojik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çobanoğlu'nun çalışmaya dâhil edilen türkeleri, internet sitesinden temin edilmiştir.

Âşık Murat Çobanoğlu'nun hayatına dair birkaç bilgiye yer verilmesinin çalışmaya yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Saz şairlerinin önemli temsilcilerinden biri olan Âşık Murat Çobanoğlu, 1940 yılında Kars'ın Kaleiçi Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Çobanoğlu, "soya çekme" ve "bade içme"¹ ile âşıklığa yönelmiş ve usta çırak ilişkisi içinde türkülerini icra etmeye başlamıştır. Çobanoğlu'nun yetişmesinde başta babası Âşık Gülistan olmak üzere Şavşatlı Deryâmi, Posoflu Müdâmi, Kağızmanlı Cemal hoca gibi birçok ustanın katkısı olmuştur. Çobanoğlu başlangıçta "Devranî" ve "Yananî" mahlaslarını kullanmış 20 yaşından sonra ise Âşık Reyhanî'nin isteği üzerine "Çobanoğlu" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Birçok ses kaydı ve plak dolduran Çobanoğlu, 1971 yılında "Çobanoğlu Halk Ozanları Kahvesi" ni kurmuştur. Çobanoğlu, kurmuş olduğu bu kahve ile hem usta âşıkları bir araya getirmiş hem de yeni âşıkların yetişmesini sağlamıştır (Durbilmez, 2005: 119-120). Folklor alanında çalışmalar yapan Çobanoğlu, kendi türkülerini söylemesinin yanı sıra ustalarının eserlerini koruyan ve yayan bir âşıktır (Halıcı, 1992: 140).

Çobanoğlu'nun eserlerinde Kars yöresine ait özellikler yer almaktadır. Çobanoğlu, doğup büyüdüğü yöreyi türkülerinde sık sık dile getirmiş, yaşadığı zamanın ve mekânın özelliklerini türkülerine yansıtmıştır. Bu nedenle türkülerin de dâhil olduğu her türlü şiir, şairin içinde bulunduğu toplum ve coğrafya ile bütün olarak değerlendirildiğinde tam anlamıyla anlaşılacaktır² (Somuncu, 2022:200). 2005 yılında Ankara'da vefat eden Âşık Murat Çobanoğlu'na ait çeşitli türlerde olmak üzere toplamda 344 şiir belirlenmiştir (Durbilmez, 2005: 119-121).

Âşık Murat Çobanoğlu'nun yazmış olduğu şiirler arasında türküler de yer almaktadır. "Dön Baba", "Affeyle Yaradan Bizi", "Allah'ım", "Bilmiyor", "Doğru Yürü Doğru Çalış", "Etmedi mi", "Güvenmem", "Kardeş", "Kars Mutfağı", "Oğul Babayı Tanımaz", "Ortadirek", "Ne Kötü Zamana Kaldık", "N'olur Bu Civanlar Vurulmasınlar", "Yirminci Asrın Sonuna Kaldık", "Kusur mu Etmiş", "Geçim Zor Oldu", "Okuma Destanı", "İlimsiz Bir Kimse İnsan Olamaz", "Vicdanlı Olana Bir Destanım Var", "Yavaş Yavaş Kayıp Oluyor" türkülerinden bazılarıdır (<https://www.turkudostlari.net/>). Bu çalışmada çalışmanın amacına uygun türküler belirlenerek toplumsal değişim ve toplumsal değerler bakımından incelenmiştir. Bu şekilde toplumsal değişim ve değerlere ilişkin veriler elde edilmiştir.

2. Sosyolojik Olarak Türküler

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde türkü "Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume" karşılığı ile verilmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). Aynı zamanda türkü, "ezgi ile söylenen anonim halk edebiyatı nazım biçimi" olarak da tanımlanmaktadır (Albayrak, 2012: 611).

Türküler içinde buldukları dönemi ve o dönemin koşullarını dolaysız, sade ve etkili bir şekilde dile getiren toplumsal ve kültürel öğeler (Abak, 2007: 117), Türk'e özgü olan ve Türkçe söylenen şiir olarak da ifade

¹ "Bade içme, görülen rüya sonucu manevi bir değişmeye uğramadır. Âşık edebiyatında bade içme, rüya motifi gelenek icabıdır. İnanişâ göre âşık olmak için ya usta yanında yetişmek ya da mutlaka 'pir' elinden bade içmek gerekir." (<https://turkoloji.cu.edu.tr/> 22.10.2022).

² Bu çalışmada da Âşık Murat Çobanoğlu'nun türkeleri, devrin genel söylemi, Kars'ın sosyal, demografik ve ekonomik yapısı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde daha anlaşılır olacaktır. Kars'ın demografik özellikleri için bakınız: Demir, M. (2015). Kars İlinin Nüfus Gelişimi ve Başlıca Demografik Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(34), 127-156. Kars'ın yöresel özellikleri için bakınız: Somuncu, A. Ş. (2022). Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri Üzerine Bir İnceleme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 53, 189-205, s. 196.

edilmektedir (Kaya, 2021: 167). Türküler hece ölçüsü kullanılarak sade bir dille yazılmakla birlikte az sayıda da olsa aruz ölçüsüyle süslü bir dilde yazılan türkülerin olduğu da görülmektedir (Albayrak, 2012: 611).

Türküyü, söyleyeni belli olan ve belli olmayan (anonim) şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Âşık şiirleri söyleyeni belli olan türkülerdir. Söyleyeni belli olmayan türküler ise, sözlü gelenek içinde meydana gelen, zamanla yöreden yöreye değişip gelişen ve bazen bozulmaya uğrayan türkülerdir. Söyleyeni belli olsun ya da olmasın türkü, her zaman bir ezgi ile ifade edilen şiirlerdir. Aynı zamanda türkü, halk ozanları tarafından yazılan en eski dize topluluklarından biridir (Albayrak, 2012: 611).

Türkülerin Anadolu'daki ilk örneklerine XVI. yüzyılda rastlanılmaktadır. Türkülerin konuları, toplumda meydana gelen çeşitli olaylar ve bu olayların toplumda uyandırdığı duygu, düşünce ve kahramanlıklardan oluşmaktadır. Bu yönüyle türküler, toplumların yaşam biçimlerine yönelik izler taşımaktadırlar (Albayrak, 2012: 611). Türküler toplumlara ait önemli veriler sunmakla birlikte toplumsal yaşamı düzenleme ve aktarma noktalarında da önemli işlevlere sahiptirler (Vural, 2018: 2). Türküler, toplumsal hafızaya dair kültürel veriler de ortaya koymaktadır. Bu kültürel veriler türküler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılırken aynı zamanda toplumun, içinde bulunduğu durumları ve yaşadıkları olayları fark etmeleri de yine türküler aracılığıyla olmaktadır (Dere ve Çapraz, 2021: 161).

Toplumun ortak malı olması hasebiyle türkülerde, ortak duygu ve düşüncelere yer verilerek toplumun sıkıntılarına derman olma söz konusudur (Kurt, 2016: 63). Uzun bir zaman dilimi içinde gelişen türküler, halkın yaşam biçimini ve tarihsel olayları şiirsel olarak dile getirmektedir (Albayrak, 2012: 612). Dolayısıyla bir yerde bir türkü varsa orada kesinlikle o topluma ait bir dram, bir yara, milli bir coşku, inançtan kaynaklı bir korku ve boyun eğme vardır (Tokel, 2002: 292).

Köksal Alver, türkülerin tarihe tanıklık ettiklerini ve onları başka zamanlara aktardıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bin yıllara yayılan türkü, ilginç bir şekilde zamanları, dönemleri, çağları ve dolayısıyla o zamanların insanlarını, hallerini, gerçeklerini hem saklar hem başka zamanlara taşır. Köyün kente, gencin yaşlıya, kızın kadına, çocuğun babaya, zengininkin yoksula, âlimin cahile, kağınının kara trene, trenin uçağa, karışmasının ve katışmasının müthiş örneğini sergiler. Tıpkı, derenin ırmağa, ırmağın denize, yaprağın dala, kuzunun meraya, taşın duvara katışıp yeni bir gerçekliğe dönmesi gibi. Türkü zamanların ve durumların tanığı olarak herkesi bir halkada buluşturmayı becerir. Bunu başka alanlarda da gerçekleştirir” (2015: 188).

Alver'in ifadelerinde görüldüğü gibi türküler içinde buldukları dönemlere ait bilgiler saklamakla birlikte bunları yeni dönemlere de aktarmaktadırlar. Aynı zamanda insanları bir araya getirme noktasında başarılı olan türkülerin, toplumsal birlik ve beraberlik için oldukça önemli unsurlar oldukları da söylenilebilir.

Türkülerin tüm insani duygulara yer vermesi onları toplum nezdinde önemli hale getirmektedir. Ayrıca halkın konuştuğu dili kullanmaları ve toplumun tüm yönlerini bir bütün olarak etkili bir söyleyişle ifade ediyor olmaları da türkülerin toplum nezdinde vazgeçilmez hale getirmektedir. Bu durum türkülerin yayılmasında ve uzun süre varlıklarını sürdürmelerinde etkili olmaktadır (Albayrak, 2012: 612). Türkülerin uzun süre varlıklarını sürdürmelerinde saz şairlerinin ve teknolojik gelişmelerin önemli etkilerinin olduğu da aşikârdır.

Saz şairleri, türkülerin oluşmasında önemli kaynaklardır. Saz şairleri toplumsal yaşamda gördüklerini, duyduklarını, yaşadıklarını kendi sanatsal yetenekleri ölçüsünde ifade etmektedirler. Bu şekilde türkülerin topluma duyurulması ve yaygınlaşması kolaylaşmış olmaktadır (Albayrak, 2012: 612). Saz eşliğinde söylenen türküler âşıklık geleneği içinde gelişimini sürdürürken daha sonrasında yazılı olarak bu gelişimini devam ettirmiştir. Aynı zamanda bu gelenek, medya aracılığıyla da yaşatılmakta ve gelişmesine katkı sağlanılmaktadır (Özbey, 2015: VII).

Türküler, toplumun gelenek ve göreneklerinin, adetlerinin kısacası yaşam biçiminin kuşaktan kuşağa aktarılması noktasında işlevseldirler. Bu bağlamda içinde bulunduğu döneme tanıklık eden türküler, edebiyatçılar, dilbilimciler ve halkbilimciler kadar sosyologların da önemli bir veri kaynağını oluşturmaktadır (Adıgüzel, 2020: 206).

Türküler toplumun önemli kültürel unsurlarından birisidir. Türkülerin sosyolojik olarak incelenmesi o toplumun yapısı ve değişimi hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır (Abak, 2007: 117). Türküler aynı zamanda o toplumun çeşitli ortak duygularını da dile getirmektedir (Tokel, 2002: 292). Türküler, aşk, gurbet, ölüm, seferberlik, kahramanlık gibi yaşanmış olayları, toplumun ortak iyiliğini göz önünde

bulundurarak samimi bir şekilde dile getirmektedir (Kaynar, 1996: 40). Ayrıca türküler toplumun sosyokültürel, ekonomik yaşamı hakkında da bilgi sunmaktadır. Türkülerin bu özellikleri, onların sosyoloji bilimi için önemli veri kaynağı olduklarını ortaya koymaktadır.

Türkülerin, toplumların yaşam biçimine yönelik izler taşıması, toplumsal yaşamı düzenlemesi, kültürü kuşaktan kuşağa aktarması, toplumsal hafızaya dair veriler sunarak geçmişteki olaylardan haberdar etmesi, toplumun ortak duygularını dile getirmesi, toplumsal bütünleşmeyi sağlaması, toplumdaki değişimleri ve değerleri dile getirmesi gibi işlevleri onların sosyolojik olarak incelenmesini önemli hale getirmektedir.

3. Toplumsal Değişme, Değerler ve Türküler

Toplumsal değişme, bir grubun sosyal yapı ve işlevlerinde çeşitli sebeplerle meydana gelen yeni vaziyetler olarak ifade edilirken (Arvasi, 1999: 15), toplumsal yapının, toplumsal ilişkilerin ve toplumsal kurumların değişmesi (Zencirkıran, 2006: 9) olarak da izah edilmektedir.

Anthony Giddens, tüm insanlığın ciddi bir toplumsal değişme süreci içinde olduğunu belirtmektedir (2005: 40). Tüm insanlığı etkileyen bu toplumsal değişmelerin birçok nedeni bulunmaktadır. İnsanın değişim isteği, nüfus artışı, askeri ve siyasi çatışmalar, ilmi ve teknolojik gelişmeler gibi birçok faktör toplumsal değişmeye neden olmaktadır (Arvasi, 1999: 15). Aynı zamanda ulaşım imkânlarının artması, iletişim araçlarının gelişmesi, bilgisayar teknolojilerine verilen önemin artması gibi faktörler de toplumsal değişmeyi dinamik hale getirmektedir (Cezayirli, 2004: 31). Tüm bunların yanında dünyanın her yerinde etkili olan sanayileşme, kentleşme, küreselleşme, modernleşme, postmodernleşme gibi süreçlerin de toplumsal değişme üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Düzgüner, 2015: 107-108).

Emile Durkheim toplumsal değişmeyi evrimsel ve anomik gelişmeler olarak iki bağlamda ele almaktadır. Ona göre evrimsel anlamda değişme tarihsel ve zorunludur. Bu zorunluluk ilerleme ve gelişmeyi sağlayan işbölümünün doğasında vardır. İkinci bağlamda değişme ise toplumsal bütünleşmeyi bozan, sapmaya ve anomiyeye yol açan gelişmelerdir. Durkheim bireylerin toplumdaki uzaklaşmalarını, yabancılaşmalarını anomi kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre bireysel çıkarlar ortak değerler ve inançlarla uzlaşmadığında bir uyum sorunu ortaya çıkmakta, topluma bağlılık zayıflamakta ve anomi durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum “değerlerin genelleşmesine”, değerlere olan bağlılığın ve değerlerin düzenleyici gücünün zayıflamasına neden olmaktadır (Tatlıcan, 2018: 46-49). Durkheim’in toplumsal değişme anlayışında görüldüğü gibi toplumsal değişme, toplumsal değerler üzerinde etkili olmaktadır.

Toplumsal değişme, kurumların, ilişkilerin değişmesi noktasında etkili olduğu gibi toplumsal değerlerin değişmesinde de etkili olmaktadır. (Özensel, 2003: 222). Toplumsal değerler, “toplum içinde işleyen ve değerlendirmelerde kullanılan standartlar” olarak tanımlanmaktadır (Dönmezer, 1990: 253). Aynı zamanda toplumsal değerler, toplum üyelerince benimsenen düşünceler, yöntemler, kurallar, nesnelere ve benzerleridir (Ozankaya, 1995: 132).

Toplum içinde yer alan fertlerin ortak bir şekilde paylaştıkları ve davranışlarında baz aldıkları toplumsal değerler (Topçu, 2022: 207), toplumsal yapının anlamlı hale gelmesinde oldukça işlevseldirler. Toplumsal değerler, toplumsal yapı içinde bir çimento işlevi görerek toplumun bütünlüğünü sağlamaktadır (Yazıcı, 2013: 1002). Aynı zamanda toplumsal değerler olarak ifade edilebilecek sevgi, saygı, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma, çalışkanlık, selamlaşma, özgürlük, sorumluluk, adalet ve eşitlik, kardeşlik, doğruluk, misafirperverlik, fedakârlık, şefkat ve merhamet sahibi olmak, mütevazılık gibi değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması hak ve hürriyetlerin kazanılması açısından da önem arz etmektedir (Göz, 2014: 89). Görüldüğü gibi toplumsal değerler, hem toplumun anlamlı bir bütünlük kazanmasında hem de fertlerin hak ve hürriyetlerini kazanmalarında işlevsel bir özellik göstermektedir.

Toplumsal değerler tüm işlevselliğine rağmen toplumsal değişmelere bağlı olarak değişebilmekte ya da önemsiz hale gelebilmektedir. Bu durum toplumun bütünlüğüne zarar vermekle birlikte bilinçsiz bireyselleşmelerin artmasına da neden olmaktadır. Hayati Hökelekli’nin ifade ettiği gibi toplumda “merhamet”, “dayanışma”, “hoşgörü”, “dürüstlük” gibi değerlerin değişmesi yahut önemsizleşmesi bireyselleşmelerin artmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde hak, adalet, güven, sorumluluk gibi değerlerin değişmesi yeni nesillerin sağlıklı karakter geliştirmelerini olumsuz etkilemekte ve insan hayatı anlamsız hale gelmektedir. Dolayısıyla toplumsal değerlerin çeşitli nedenlerden dolayı aşınıyor olması, sağlıksız ve huzursuz bir toplumu beraberinde getirmektedir denilebilir (2010: 5). Toplumun sağlığına kavuşması, toplumda var olan değerlerin yaşatılması ve toplumsal gereksinimlerin giderilmesinde bu değerlerin dikkate alınması ile mümkün olmaktadır (Topçu, 2022: 58).

İnsanla birlikte var olan toplumsal değerler, her zaman bir sonraki nesile bir yaşam biçimi sunmaktadır. Ancak bu yaşam biçimi, toplumsal değerlerin zaman içinde aşınması yahut bu değerlerin geri planda kalması gibi nedenlerden dolayı değişmektedir (Avcı ve Topçu, 2021: 147). Yapılan çalışmalarda zamansal ve

mekânsal farklılıklarla birlikte saygı, sevgi, örf adet, gelenek, görenek, akrabalık, komşuluk, misafirperverlik gibi toplumsal değerlerin giderek geri planda kaldığı ve bu değerlerden çeşitli derecelerde de olsa uzaklaştığı görülmektedir (Topçu, 2022: 206). Bu durumda Durkheim'in anomi kavramında olduğu gibi değerler birleştirici ve düzen sağlayıcı gücünü kaybetmekte ve bireyler toplumdan uzaklaşmaktadır. Bu durum türkülerde de yansımaktadır. Türkülerin toplumda yaşanan değişimleri dile getiriyor olmasından dolayı Durkheim'in anomi olarak ifade ettiği durumların türkülerde dile getirildiğini söylemek de mümkündür. Toplumun kuşaktan kuşağa aktarmış olduğu toplumsal değerleri ve bu değerlerde yaşanan değişimleri türkülerde görmek mümkündür. Çünkü türküler Vural'ın da belirttiği gibi halkın dili, aynası ve kimliğidir. Türkülerin halkın içinde doğması, o halka ait kültürel özelliklerin en iyi şekilde yansıtılmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla türküler sevinçten üzüntüye kadar her alanda halka yoldaşlık eden önemli unsurlardır (2011: 398). Türkülerin toplumsal yaşamın her alanına dair veriler sunuyor olması, toplumsal değişme ve değerlere ilişkin verilerin elde edilmesini sağlamaktadır. Bu şekilde zamansal olarak yaşanan değişimleri de görmek mümkün olmaktadır.

4. Araştırmanın Metodu

Bu araştırma nitel araştırma olup doküman incelemesi yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Doküman analizi, metinlerin ve belgelerin (yazılı veya elektronik) araştırılmak istenen konu çerçevesinde analiz edilmesidir (Kıral ve Çilek, 2020: 14). Doküman incelemesi; dokümanların tespit edilmesi, verilere ulaşılması, verilerin orijinalliğinin kontrol edilmesi ve anlaşılması, verilerin analiz edilmesi ve verilerin gerekli yerlerde kullanılması aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmada analiz edilen dokümanlar Âşık Murat Çobanoğlu'nun türkülerini olup, dokümanlar toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenmiştir.

Türkülerin sosyolojik olarak incelenmesine yönelik çalışmalara bakıldığında türkülerin göç ve gurbet olguları, toplumsal cinsiyet, kolektif bilinç gibi açılardan incelendiği³ ancak toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenmediği görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Çobanoğlu'nun türkülerini toplumsal değişme ve değerler bağlamında ele alınmıştır.

Bu çalışmada Âşık Murat Çobanoğlu'nun 170 türküsüne internet sitesinden ulaşılmış ve bu türküler toplumsal değişme ve değerler bakımından incelenmiştir. Bu türkülerin hepsi toplumsal yaşama dair birçok şey söylüyor olsalar da bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olan türküler analiz için belirlenmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın örnekleme, amaçsal örneklemeden hareketle belirlenmiş olan, "Yirminci Asrın Sonuna Kaldık", "Kusur mu Etmiş", "Ne Kötü Zamana Kaldık", "Geçim Zor Oldu", "Dön Baba", "Doğru Yürü Doğru Çalış", "Okuma Destanı", "İlimsiz Bir Kimse İnsan Olamaz", "Vicdanlı Olana Bir Destanım Var", "Yavaş Yavaş Kayıp Oluyor" türküleridir. Bu türkülerde toplumsal olarak yaşanan değişimlere ve değerlere odaklanılmıştır. Böylece toplumsal yaşamdaki değişme ve değerlere ilişkin neler dile getirildiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

5. Toplumsal Değişme ve Değerler Bağlamında Âşık Murat Çobanoğlu Türküleri

Toplumdaki değişimlerin ve bizi biz yapan değerlerimizin kuşaktan kuşağa aktarılmasında sözlü ve yazılı kültürün önemi oldukça büyüktür. Sözlü kültür içinde yer alan âşıklık geleneği, Türk toplumunun ortak kültürünü yansıtan önemli bir gelenektir. Âşıklar, içinde buldukları toplumun özelliklerini, değerlerini ve zaman içinde yaşanan değişimleri saz eşliğinde dile getirerek kuşaktan kuşağa aktarmaktadırlar. Bu çalışmada da Âşık Murat Çobanoğlu'nun türkülerinde toplumsal değişme ve değerlere ilişkin neleri dile getirdiği üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın makale boyutunu aşmaması için tüm türkülerini çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çobanoğlu'nun tüm türkülerini toplumsal yaşama dair önemli ipuçları veriyor olsa da bu

³ Türkülerin sosyolojik olarak incelendiği örnek çalışmalara bakınız: Adıgüzel, Y. (2020). "Yarım İstanbul'u Mesken mi Tuttun?": Sosyolojik Bir Olgu Olarak Türküler ve Türkülerde Göçün İzleri. *Sosyoloji Divanı*, (15), 193-208. Ok, B. (2014). Sosyolojik Bir İmgelem Olarak Ağıt. *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı- I* içinde (67-77). Nuriye Kayar ve Ümit Güneş (Ed.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi. Alpdogan, F. F. ve Solmaz, F. (2022). Polat Yöresi Gelin Türkülerinde Toplumsal Cinsiyete Dair İzler. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, 4(10), 797-812. Avşar, M. ve Türkmen, İ. (2013). Neşet Ertaş Türkülerinde Göç ve Gurbet Olguları. *Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu* Cilt 1 içinde (67-87). 13-14 Mayıs, Kırşehir.

çalışmada Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerlerle ilişki olduğunu düşündüğümüz türküleri analiz edilmiştir.

Toplumsal değişme ve değerler noktasında Âşık Murat Çobanoğlu'nun “Yirminci Asrın Sonuna Kaldık” türküsü ilk olarak ele alınmıştır. Türkünün sözleri şu şekildedir: “Yirminci asrın sonuna kaldık / Kızı ana, oğul baba bilmiyor./ Meyhaneler doldu cami boşaldı./ Hafız namaz, hoca dua bilmiyor// Parmakları oje, dudaklar boya, Kadınlar atlıdır, erkekler yaya./ Mini etek çıktı, kalmadı hayâ,/İğne iplik, gömlek yama bilmiyor.// Söz çok olur inmeyelim derine./ Kadın var ki kan kusturur erine./ İslam'ın şartını sorsan birine./ Dudak durur, dil sayabilmiyor. // Çobanoğlu bundan sonra ne diye?/ Saklayana sözüm kalsın hediye./ “Bismillah”sız el atıyor ekmeğe, Sofrası boş karnı doyabilmiyor” (Özer Yürük, 2019: 107-108; <https://www.turkudostlari.net/>).

Âşık Murat Çobanoğlu bu türküsünde yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan toplumsal değişimlerden bahsetmektedir. İlk olarak Türk toplumu için önemli olan anne-babaya saygı değerinin değiştiğini ve evlatların anne babayı bilmediğini belirtmektedir. Aynı zamanda Müslümanlığın bir simgesi olan ve dini bir değer atfedilen camilere giden insanların sayısının azaldığını buna karşılık dini anlamda hoş görülme yerler olan meyhanelere giden insanların sayısının arttığını, İslam'ın şartını bilmeyenlerin olduğunu ve “Bismillah” denilmeden sofraya oturulduğunu belirterek dini değerlerde yaşanan değişimleri de ortaya koymaktadır. Çobanoğlu, giyim kuşam anlamında yaşanan değişimlerden de bahsetmektedir. Kadınların makyaj yapmaya, mini etek giyinmeye başladıklarını ancak dikiş dikmeyi bilmediklerini belirtmektedir. Kadınların erkek gibi, erkeklerin de kadın gibi davrandığını, utanma duygusunun ve aile değerinin kaybedildiğini ifade etmektedir.

Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Kusur mu Etmiş” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: “Bir destanım vardır zamana göre, /Dünya bizden küsmüş, kusur mu etmiş? /Bir toplumda küçük bilmez büyüğü./ Konuşanlar susmuş, kusur mu etmiş?// Böyle midir bizim için bu hayat?/ Asır mı böyledir bizde mi inat?/Terbiye görmemiş hayırsız evlât,/ Babasını dövmüş, kusur mu etmiş? //Söz vardır ki kâinatı susturur, / Söz vardır ki boyun ipe astırır, /On ikide kız saçını kestirir, /Anasını boğmuş, kusur mu etmiş?// Kaptan olan gemisini yüzdürür, /Bazısı kırkında kendin azdırır, /Karısını çırıl çıplak gezdirir, /Kocasını dövmüş, kusur mu etmiş? //Bir evlat ki babasına kızarsa, /Büyüğünü bilmez yoldan azarsa, /Kız onunda kapı kapı gezerse, /On birinde doğmuş, kusur mu etmiş? //Kara toprak nice insanı yutmuş, /Karun'un devleti toprağa batmış, /Anasına bakmış saçın uzatmış, /Bıyığını kesmiş, kusur mu etmiş? //Seçemedik yahşi ile yamanı, /Affet Mevla'm bizdeki bu isyanı! /Dinleyenler hor görmesin destanı, /Çobanoğlu yazmış, kusur mu etmiş?” (Özer Yürük, 2019: 105; <https://www.turkudostlari.net/>).

Çobanoğlu, “Kusur mu Etmiş” adlı türküsünde de toplumda yaşanan değişimlerden bahsetmektedir. Kültürel açıdan bizi zengin kılan birtakım değerlerimizin değiştiğini dile getirmektedir. Küçüklerin büyüklere saygı göstermediğini, çocukların terbiye edilmediğini, anne-babaya karşı şiddet noktasına varan saygısızlıkların olduğunu, evlatların hayırsızlaştığını, insanların utanma duygularını kaybettiklerini, iyi ve kötünün ayırt edilemediğini belirtmektedir. Türk toplumu için büyüklere, anne babaya ve anne babaların birbirlerine karşı saygı göstermesi önemli bir değer olsa da yaşanan birçok değişme ile birlikte bu değerlerden yavaş yavaş uzaklaşıldığı görülmektedir.

Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Ne Kötü Zamana Kaldık” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: “Derdini anlayan olmaz/ Ne kötü zamana kaldık/ Dünya aynı asır döndü/ Ne kötü zamana kaldık// Boşuna geçiyor devran/ Dost dostuna olmuş düşman/ Yatma ey Mehdi'yi zaman/ Ne kötü zamana kaldık// Her gelene atma taşı/ Acıdır derlinin yaşı/Öldürür kardeş kardeşi/Ne kötü zamana kaldık// Boşuna gezme dünyayı/ Bilmezsin elif'i ba'yı/ Oğul tanımaz babayı/ Ne kötü zamana kaldık// Müslümanda çoktur sızı/ Kötüden hak olmaz razı/ Anasını bilmez kızı/ Ne kötü zamana kaldık// Kar etmez kula nasihat/ Kim kime eder şikayet/ Dünyadan kalktı bereket/ Ne kötü zamana kaldık// Çobanoğlu çoktur dava/ Her gün yıkılır bir yuva/ Yardım eyle bize Mevla/ Ne kötü zamana kaldık.” (<https://www.turkudostlari.net/>).

Toplumumuzda insanları bir araya getiren en önemli değerlerden birisi güven duygusudur. Ancak Çobanoğlu, “Ne Kötü Zamana Kaldık” adlı türküsünde güven duyma değerinin kaybedildiğinden bahsetmektedir. Çobanoğlu, insanların birbirlerine dertlerini söyleyemediğini, dostun dosta düşman olduğunu, kardeşin kardeşi öldürdüğünü, evladın anne babasını tanımadığını, her gün yuvaların yıkıldığını belirtmektedir. Bu durumdan duyduğu tedirginliğini dile getiren Çobanoğlu, insanların Kur'an bilmediklerini, nasihat dinlemediklerini ve bu şekilde dünyadan bereketin kalktığını da ifade etmektedir.

Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Geçim Zor Oldu” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: “Dertli kadın derdin açtı /Geçim zor oldu zor oldu /Dedi aşık dile getir /Geçim zor oldu zor oldu //Evimiz yok nerde durak /Geçim zordur her şey uzak /Kime derdimizi yanak /Geçim zor oldu zor oldu // Bize yoktur asla yayla /Kuru ekmek sade çayla/Et bulursan bize payla

/Geçim zor oldu zor oldu // Akşam sabah her gün zam var /Geçim zordur her gün gam var /Geniş dünya bak bize dar /Geçim zor oldu zor oldu // Çobanoğlu hislenirim /Doğru yola yaslanırım /Büyüklere seslenirim /Geçim zor oldu zor oldu” (<https://www.turkudostlari.net/>).

Çobanoğlu ekonomik anlamda yaşanan değişimlerden de bahsetmektedir. Ekonomi, tüm toplumlarda vazgeçilmez bir temel değerdir. Ekonomide yaşanan olumlu değişimler insanları olumlu etkilediği gibi olumsuz değişimler de insanları olumsuz etkilemektedir. Çünkü insanoğlu en temel ihtiyaçlarını ekonomi ile karşılamaktadır. Çobanoğlu, bir kadının ağzından yazdığı “Geçim Zor Oldu” adlı türküsünde yaşanan ekonomik sıkıntılardan bahsetmektedir. İnsanların evinin olmadığını, geçimin zorlaştığını, kuru ekmek ve çay tüketilip, et yiyemediklerini, sabah akşam zam yapıldığını ve insanların bu durumdan kederli olduklarını ancak dertlerini kime söyleyeceklerini bilemediklerini, doğrudan şaşmayıp büyüklerin seslerini duymalarını istediklerini dile getirmektedir. İnsanların her ne kadar geçim sıkıntısı yaşasalar da doğru yoldan şaşmayıp helal kazanç peşinde olmaya dikkat ettikleri görülmektedir. Bu durum, toplumumuzda doğruluğun ve helal kazancın ne kadar önemli bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.

Çobanoğlu’nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Dön Baba” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: *“Almanya sen babamı götürdün/Vakit geçti zaman oldu, dön baba! /Söz vermiştin çabuk dönecem oğul, /Işıklı günler zindan oldu, dön baba! // Bilir misin baba bize ne oldu? /Bir sene demiştin on sene oldu, /Anamın saçları hep beyaz oldu, /Hâlimiz perişan oldu, dön baba! // Ayten, Gülten, Mehmet yolunu bekler, /Üçü de ağlıyor boynunu bükler, /Kulağım sestedir gözüm yol çeker, /Dertlerimiz çıban oldu, dön baba! // Çobanoğlu destan yazdı ağladı, /Hasretlik bak ciğerimi dağladı, /Gurbet elde kim yolunu bağladı? /Günlerimiz fiğan oldu, dön baba!”* (Özer Yürük, 2019: 40; <https://www.turkudostlari.net/>).

Ekonomik sıkıntılar, insanların yaşadıkları yerleri terk edip gurbete gitmelerinde etkili olmaktadır. Özellikle 1950-60’larda insanların ekmek parası uğruna gurbete gittikleri ve ailelerini geride bıraktıkları görülmektedir. Erkeklerin Almanya gibi ülkelere ekmek parası için gitmeleri onların ülkeye dönüş sürelerini uzatmakta ve geride bıraktıkları ailelerinin manevi anlamda sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır. Çobanoğlu’da yaşanan bu sıkıntıları bir gencin ağzından yazdığı “Dön Baba” adlı türküsünde dile getirmiştir. Toplumumuzda baba evin direği olarak tasvir edilmektedir. Babadan sonra aileyi geçindirmek ise en büyük erkek çocuğa düşmektedir. Çobanoğlu, bu türküsünde babası gurbetteyken evi geçindirmek zorunda kalan gencin yaşadıkları sıkıntıları, gurbetin zorluklarını, aile üyelerinin gurbet yolu beklerken perişan olduklarını ve ailenin mutlu günlerini aradıklarını dile getirmektedir. Görüldüğü gibi bir taraftan maddi sıkıntıları gidermek için gurbet ellere düşülmekte bir taraftan da aile üyeleri arasında manevi sıkıntılar -belki de bu nedenden dolayı yuvalar dağılmakta- artmaktadır. Bu durumda, ekonomik faktörlerin toplumsal değişme ve çözülme üzerinde etkili olduğu söylenilebilir. Toplumumuzda aile birliği ve beraberliği önemli bir değer olsa da zaman içinde mecburi şartlardan dolayı aile birliğinde bozulmaların yaşandığı görülmektedir.

Çobanoğlu’nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Doğru Yürü Doğru Çalış” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: *“Doğruluğa bir destanım var benim, /Doğru yürü, doğru çalış, doğru ol! /Helalinden çalış malın bal eyle, /Doğru yürü, doğru çalış, doğru ol! // Düşünki geçiyor durmadan çağın, /Tarlada ekinin hem bahçen bağın, /Az bir hile olsa söner ocağın, /Doğru yürü, doğru çalış, doğru ol! // Haram katma helal olan malına, /Kem göz ile bakma Hakk’ın kuluna, /Daima sen yürü kendi yoluna, /Doğru yürü, doğru çalış, doğru ol! // Haram insan yüz çalışsa yok olur, /Helallerin ticareti çok olur, /Mert olan kişiler gözü tok olur, /Doğru yürü, doğru çalış, doğru ol! // Çobanoğlu budur bizim arzumuz, /Doğru olsak ak görünür yüzümüz, /Doğru söyler, doğru çalar sazımız, /Doğru yürü, doğru çalış, doğru ol!”* (Özer Yürük, 2019: 42-43; <https://www.turkudostlari.net/>).

İnsanların toplum içinde saygı kazanmasını sağlayan doğruluk ve dürüstlük, toplumumuzda çok önemli bir değerdir. Çobanoğlu, doğruluğun insana neler kazandırdığını “Doğru Yürü Doğru Çalış” türküsünde dile getirmiştir. Doğruluğu helal-haram noktasında ele alan Çobanoğlu, helal kazancın daha tatlı olduğunu, bereketli olduğunu, insanın yüzünü ak ettiğini belirtirken haram kazancın yuvaları yıktığını, bereketsiz olduğunu, insanı aç gözlü hale getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca Çobanoğlu, kendisinin doğruluktan ayrılmadığını da ifade etmektedir. Dolayısıyla Çobanoğlu’nun toplumumuzda sevilen bir âşık olmasında ve kendisinin güzel başarılarla imza atmasında doğruluktan ayrılmamasının önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Çobanoğlu’nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Okuma Destanı” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: *“İlim ile eyle savaş /Oku oku durma oku /Okuyandan gelmez zarar /Oku oku durma oku // Sağlam et temel taşı /Ele bırakma işini /Kimseye eğme başını /Oku oku durma oku // Okul ilmin yuvasıdır /Çağımızın lambasıdır /Gençliğin bir meyvasıdır /Oku oku durma oku // Çalış ki olasın insan /Sayılasın büyük irfan /Aya gitmek istiyorsan /Oku oku durma oku // Kaleminden göster yolu*

/Nidem çalışmayan kulu /Olmak istiyorsan dolu /Oku oku durma oku //Yarayı sarmak istersen /Hepsini vurmak istersen /Fabrika kurmak istersen /Oku oku durma oku //Demir yolu işletmesi /Göklerde uçaklar sesi /Petrollerin fişkırması /Oku oku durma oku //Madeni olan bir dağı /Has olur onun toprağı /Araştırır ilim çağı /Oku oku durma oku // Çobanoğlu der bu sözü /Ak olur doğrunun yüzü /Büyük Atatürk'ün sözü /Oku oku durma oku” (https://www.turkudostlari.net/).

Çobanoğlu, türkülerinde eğitime verilen değeri de dile getirmektedir. Eğitim, insanların istedik davranışları kazanmalarında oldukça önemli ve temel bir değerdir. Çobanoğlu, “Okuma Destanı” adlı türküsünde okumanın insana fayda kattığını, insanı kimseye minnet ettirmediğini, saygı kazandırdığını, ülke için önemli adımlar atılmasında ön ayak olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle âşık, durmadan okumak gerektiğini bir nasihat olarak bu türküsünde sıkça dile getirmektedir.

Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “İlimsiz Bir Kimse İnsan Olamaz” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: “*Dinleyene benim sözüm nasihat, /İlimsiz bir kimse insan olamaz, /Bu söz yalan olmaz olur hakikat, /İlimsiz bir kimse insan olamaz. //Açılmayan gizli sırrı olsa da, /Bağbanın bahçesi bâri olsa da, /Dünya kadar bile varı olsa da, /İlimsiz bir kimse insan olamaz. //Sen seni yetiştir kalma avara, /İlim sahibini durmadan ara! /Bir yüzün ak olur bir yüzün kara, /İlimsiz bir kimse insan olamaz. //Çalış güven derler değildir yalan, /Evvvel can demiştir sonra da canan, /Olmak ister isen eğer sen insan, /İlimsiz bir kimse insan olamaz. //Bilmediğin şeyi hemen yaz öğren! /Türkçe konuş, Türkçe oku öz öğren! /Âlim kişilerden güzel söz öğren! /İlimsiz bir kimse insan olamaz. //Cahil insan ne kazansa kâr olmaz, /Cahil olanlara kimse yar olmaz, /Çobanoğlu cahil bahtiyar olmaz, /İlimsiz bir kimse insan olamaz.” (Özer Yürük, 2019: 149; https://www.turkudostlari.net/).*

Çobanoğlu türkülerinde çalışmanın ve ilim öğrenmenin önemi üzerinde de durmaktadır. Çobanoğlu'na göre insanı insan yapan özelliklerden biri ilimdir. Bu nedenle ilimsiz insan anlamsız hale gelmektedir. Çobanoğlu, “İlimsiz Bir Kimse İnsan Olamaz” adlı türküsünde insanın ne kadar varlığı olsa da ilimsiz hiçbir anlam ifade etmediğini dile getirmektedir. Aynı zamanda âşık, insana çalışması gerektiğini, bilmediğini öğrenmek için çabalamasını, Türkçe konuşup yazarak özünü öğrenmesini, ilim sahibi insanlardan bir şeyler öğrenmesini de nasihat etmektedir. Çobanoğlu bu türküsünde toplumda önemli bir yere sahip olan çalışkanlık değerine yer vererek mutluluğun ilimle ilişkili olduğunu da ortaya koymuş olmaktadır.

Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Vicdanlı Olana Bir Destanım Var” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: “*Vicdanlı olana bir destanım var /Hakkı Hak gözüyle görür vicdanlı /Dilerim Yaradan ona olsun yar /Verdiği ikrarda durur vicdanlı // Dünya onun olsa kendini öğmez /Doğruluğu sever mazluma değmez /İmkan yoktur kötü yerde eğlenmez /Fakirin halini sorar vicdanlı // Kamil olanlara pişkindir pişkin /Babalar sözüdür bu dünya üç gün /Ne kadar dünyada olsa da düşkün /Kimseye dert yanmaz erir vicdanlı // Bu felek herkese yapmıştır oyun /Bir fakir kapıda eğerse boyun /Olsa da üç gidik dört tane koyun /Fakirin hakkını verir vicdanlı // Ben ki Çobanoğlu sözüm dinlesen /Eyüp gibi yara alsan inlesen /Bir kötü rüyayı ona söyleyen /Çevirir hayıra yorar vicdanlı” (Özer Yürük, 2019: 35; https://www.turkudostlari.net/).*

Vicdanlı olmak, kişinin ahlaki davranış sergilemesinde oldukça önemli bir kriterdir. Kişi vicdan muhasebesi yaparak davranışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında yargıda bulunabilmektedir. Çobanoğlu, “Vicdanlı Olana Bir Destanım Var” adlı türküsünde vicdanlı bir insanda olması gereken özellikleri dile getirmektedir. Çobanoğlu'na göre vicdanlı insan, verdiği sözde duran, mütevazı olan, doğruluktan ayrılmayan, kötü yerlerde eğlenmeyen, yoksulun yanında olup onların hakkını gözeten, kimseye dert yanmayan, her şeyi hayra yoran insandır. Çobanoğlu'nun vicdanlı insana yönelik ifadeleri, birer toplumsal değer olan doğruluk ve yardımseverlik değerlerini içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla vicdanlı insan olmak, toplumsal değerlerin yaşatılmasında da oldukça önemlidir denilebilir.

Çobanoğlu'nun toplumsal değişme ve değerler bağlamında incelenen bir diğer türküsü “Yavaş Yavaş Kayıp Oluyor” adlı türküsüdür. Türkünün sözleri şu şekildedir: “*Hele bakın bu dünyanın haline /Zaman yavaş yavaş kayıp oluyor /İtibar olmuyor hiç bir insana/ Vicdan yavaş yavaş kayıp oluyor // İnsanın vücudu yeşeren bağıdır /Bir yanı ölüdür bir yanı sağdır /Gençlik dedikleri yüce bir dağdır /Duman yavaş yavaş kayıp oluyor // Felek her gelene yapar oyunu /Hiç sormuyor insanların soyunu /Ağasına teslim eder koyunu /Çoban yavaş yavaş kayıp oluyor // Bu insanın nereden geliyor sesi /Yaşamaktır onun bütün hevesi /Durmadan yüzüyor ümit gemisi /Liman yavaş yavaş kayıp oluyor // Çobanoğlu asla sırra erilmaz /Sahibi olmayan bahçe derilmaz /Dün gördüklerimiz bu gün görülmez /İnsan yavaş yavaş kayıp oluyor” (Özer Yürük, 2019: 127; https://www.turkudostlari.net/).*

Çobanoğlu, “Yavaş Yavaş Kayıp Oluyor” adlı türküsünde insanların yaşama isteğinin olmasına karşılık dünyanın geçici olduğunu dile getirmektedir. Çobanoğlu, zaman içinde insanların birbirlerine güvenmediğini, vicdanın kaybolduğunu, gençliğin geçici olduğunu, herkesin bir gün mutlak öleceğini, dün olanların bugüne kalmadığını dile getirerek bu dünyanın geçiciliğini ifade etmektedir. Toplumumuzda yaşamak kadar ölmek

de bir değerdir. Müslüman bir toplumda yaşıyor olmamız bu dünyanın geçici olduğunu ve vademizin bir gün dolacağını benimsemeyi değerli hale getirmektedir. Görüldüğü gibi Âşık Murat Çobanoğlu türkülerinde aileden ekonomiye, doğruluktan çalışkanlığa, vicdandan ölüme kadar birçok toplumsal değeri ve bu değerlerde yaşanan değişimleri dile getirmiştir.

6. Sonuç

Her toplumun kendine özgü bir yaşam biçimi vardır. Kültür adı verilen bu yaşam biçimi başta aile aracılığıyla olmak üzere çeşitli şekillerde kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Sözlü ve yazılı kültür ürünleri de bu yaşam biçiminin aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Sözlü kültürün bir ürünü olan türküler toplumun gelenek göreneğini, değerlerini, o toplumda yaşanan değişimleri ve benzerlerini kuşaktan kuşağa aktarmada önemli rol oynamaktadır. Çünkü türküler “toplumun aynası”dır. Âşıklar toplumda ne görürlerse onları yetenekleri ölçüsünde dile getirmektedirler.

Bu çalışmada 20. yüzyılın önemli âşıklarından biri olan Âşık Murat Çobanoğlu'nun türkülerini toplumsal değişme ve değerler bağlamında ele alınmıştır. Çobanoğlu'nun “Yirminci Asrın Sonuna Kaldık”, “Kusur mu Etmış”, “Ne Kötü Zamana Kaldık”, “Geçim Zor Oldu”, “Dön Baba”, “Doğru Yürü Doğru Çalış”, “Okuma Destanı”, “İlimsiz Bir Kimse İnsan Olamaz”, “Yavaş Yavaş Kayıp Oluyor”, “Vicdanlı Olana Bir Destanım Var” adlı türkülerini incelenmiş ve toplumsal değişme ve değerlere ilişkin nelerin dile getirildiğine odaklanılmıştır.

Çobanoğlu'nun incelenen türkülerinde hem toplumsal düzenin bozulması hem de toplumsal değerlerin kaybolması gibi ifadelerle sıkça rastlanılmıştır. Çobanoğlu'nun türkülerinde aile, saygı, dini değerler, güven, giyim kuşam, çalışkanlık, doğruluk, ekonomi, ilim, gurbet, ölüm, ahlak-vicdan gibi değerlere yer verilmiş ve bu değerlerde yaşanan değişimler dile getirilmiştir.

Çobanoğlu'nun türkülerinde aile düzeninin bozulduğu, anne babaya ve büyüklere saygı gösterilmediği, evlatların hayırsızlaştığı, anne babaya şiddet eğiliminde bulunduğu, kız çocuklarının küçük yaşta gezme meraklısı oldukları, aile üyelerinin birbirlerine saygı göstermediği, çocukların terbiye edilmediği/edilemediği ve dolayısıyla aileye verilen değerlerin ortadan kalktığı görülmektedir. Aynı zamanda dini bir değer olan camilere insanların gitmeyip meyhanelere gitmeleri, İslam'ın şartının bilinmemesi, “Bismillah”sız sofraya oturulması, Kur'an bilmeme, nasihat dinlememe gibi dini değerlerde de birtakım değişimlere rastlanılmaktadır. Giyim kuşam noktasında ise kadın giyimine yönelik birtakım değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimler arasında kadınların makyaj yapması ve mini etek giyinmesi yer almaktadır. Ayrıca kadınların bu değişimlerle birlikte dikiş dikmeyi, yama yapmayı bilmedikleri de dile getirilmiştir. Çobanoğlu'nun türkülerinde güven konusunda birtakım değişimlerin yaşandığına da rastlanılmaktadır. İnsanların birbirlerine dertlerini söyleyememeleri, dostun dosta düşman olması, kardeşin kardeşi öldürmesi, evladın anne babasını tanımaması, her gün yuvaların yıkılması gibi durumlar güven duygusunun kaybolduğunu göstermektedir.

Çobanoğlu, ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılardan da türkülerinde bahsetmiştir. Geçimin zorlaştığı, insanların yiyecek et bulamayıp kuru ekmek ve çay tükettikleri, sürekli zam yapıldığı ve insanların bu durumdan kederli oldukları dile getirilmiştir. Bunlara rağmen insanların doğrudan şaşmayıp helal kazanç peşinde olmaları helal kazanca verilen değeri de ortaya koymaktadır. Helal ekmek parası kazanma arzusu ve geçim sıkıntısı insanları gurbet yollarına düşürmektedir. Çobanoğlu da türkülerinde gurbet konusuna değinmekte ve gurbette yaşanan zorlukları dile getirmektedir. Hem gurbete gidenin hem de geride kalanların manevi anlamda sıkıntı yaşadıkları, en büyük erkek çocuğun omuzlarına ev geçindirme yükünün yüklendiği, mutlu günlerin özlemediği belirtilmiştir. Bütün bunlara katlanılmış olması, genelde ekonomiye özelde de helal kazanca verilen değeri ortaya koymaktadır. Çobanoğlu'nun türkülerinde doğruluğa ve çalışkanlığa da sıkça rastlanılmaktadır. Bu noktada nasihatlerin yer aldığı görülmektedir. Doğruluğu ve çalışkanlığı helal-haram noktasında ele alan âşık, helal kazancın bereketli olduğunu, insanın yüzünü kara çıkarmadığını ancak haram kazancın bereketsiz olduğunu, yuvaları dağıttığını ifade etmiştir.

Çobanoğlu, türkülerinde okumanın, ilim öğrenmenin üzerinde de durmaktadır. Çobanoğlu, okumanın insanı kimseye minnet ettirmedeğini, saygı kazandırdığını, ülkenin ilerlemesi için adım atılmasını sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca insanın ilim öğrenmek için çalışması gerektiğini, Türkçe okuyup yazarak kendi özünü öğrenmesi gerektiğini, insanı insan yapan özelliğin ilim bilmek olduğunu dile getirmiştir. Böylece

Çobanoğlu, eğitimin hem bireysel hem de toplumsal anlamda ne denli önemli olduğunu ortaya koymuş olmaktadır.

Çobanoğlu, türkülerinde vicdana ve bu dünyanın geçiciliğine de yer vermiştir. Sözünde duran, mütevazı olan, doğruluktan ayrılmayan, yoksulun yanında olup onun hakkını gözeten, kimseye dert yanmayıp her şeyi hayra yoran insanların vicdanlı insanlar olduklarını belirtmiştir. Vicdanlı olmanın da yine doğruluğu, güvenilirliği, yardımlaşmayı ve ahlaklı olmayı beraberinde getirdiğini ortaya koymuş olmaktadır. Ancak Çobanoğlu bir başka türküsünde insanların birbirlerine güvenmediğini, vicdanın kaybolduğunu dile getirerek bu dünyanın geçiciliğinden bahsetmiştir. Müslüman bir toplumda insanın yaşaması kadar ölmesi de bir değerdir. Çobanoğlu da bu dünyanın geçici olduğunu herkesin mutlaka bir gün öleceğini, gençliğin geçici olduğunu, dün olanların bugün olmadığını türküsünde belirtmiştir. Bu dünyanın geçiciliğinden ve ahiret hayatının varlığından dolayı Çobanoğlu'nun türkülerinde sıklıkla doğru yaşanılması gerektiğine ve kendisinin de doğruluktan ayrılmadığına rastlanılmaktadır.

Çobanoğlu'nun türkülerinde Durkheim'in anomi olarak ifade etmiş olduğu, bireylerin toplumdan soyutlanması, topluma yabancılaşması durumlarını görmek de mümkündür. Toplumsal değerlerin değişmesi yahut gereken önemin verilmemesi, bireyselleşmelerin artmasını, toplumun birlik ve beraberliğinin zedelenmesini beraberinde getirerek toplumda bir uyum sorunu yaşanmasına neden olmaktadır. Çobanoğlu da insanların birbirlerine güvenmediklerini, kardeşin kardeşi öldürdüğünü dile getirerek toplumun en küçük birimi olan aile içinde bile birlik ve beraberliğin bozulduğunu, saygısızlıkların arttığını belirtmektedir. Bu durum Durkheim'in anomi olarak ifade ettiği durumun yaşanmasına, değerlerin düzenleyici gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Durkheim'in toplumsal değişme anlayışına türkülerde de rastlanılmaktadır denilebilir.

Görüldüğü gibi türküler toplumsal yaşama dair önemli ipuçları vermektedir. Çobanoğlu, hem toplumsal değerleri türkülerinde dile getirmiş hem de toplumsal yaşamda yaşanan değişimleri değerler üzerinden ifade etmiştir. Bu şekilde hem geçmiş ve günümüz karşılaştırması yapma hem de toplumsal değişimin hızını kestirme fırsatı da elde edilmiştir. 2022 yılında toplumsal değerlere ilişkin yaptığımız çalışmada toplumsal değerlerin her geçen gün önemsizleştiği ve bu değerlerden zamansal ve mekânsal farklılıklarla birlikte uzaklaştığı sonucunu yıllar önce yazılan türkülerde de görmekteyiz. Bu durum türkülerin sosyolojik olarak incelenmesinin gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuş olmaktadır.

Yapılan çalışmalarda türkülerin toplumsal değişmelere yönelik izler taşıdığı görülmektedir. Adıgüzel'in 2020 yılında "türkülerde göçün izleri" üzerine yapmış olduğu çalışmada göçün toplumsal değişimde belirleyici olduğu ve göçün gurbetlik türkülerinin yazılmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da Çobanoğlu, gurbete gidenlerin ve geride kalanların yaşadıkları sıkıntıları, yaşanan değişimleri "Dön Baba" türküsüyle dile getirmiştir. 2022 yılında Alpdoğan ve Solmaz'ın yapmış olduğu çalışmada da Türk toplumunda ön planda olan kadının farklı kültürlerin etkisiyle nasıl değiştiği ağıtlar üzerinden dile getirilmiştir. Çobanoğlu da zamansal olarak yaşanan değişimleri "Yirminci Asrın Sonuna Kaldık" türküsünde dile getirirken kadının giyim kuşamının değiştiğini dile getirmiştir. Bu noktada toplumsal cinsiyet anlayışının türkülerde yansıtıldığını söylemek de mümkün olmaktadır. Görüldüğü gibi türküler farklı noktalardan değerlendirilse de topluma dair ortak duyguları yansıtmaları ve yaşanmış olayları dile getirmeleri benzer sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma ve diğer çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda türkülerin topluma dair önemli ipuçları ortaya koydukları, toplumsal değişimlerin ve değerlerin türkülerde dile getirildiği ve türkülerin sosyologlar için önemli veri kaynakları oldukları ifade edilebilir.

Kaynakça

- Abak, Ş. (2007). *Karpuz Kestim Yiyen Yok*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2020). "Yarım İstanbul'u Mesken mi Tuttun?": Sosyolojik Bir Olgu Olarak Türküler ve Türkülerde Göçün İzleri. *Sosyoloji Divanı*, (15), 193-208.
- Albayrak, N. (2012). Türkü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Alpdoğan, F. F. ve Solmaz, F. (2022). Polat Yöresi Gelin Türkülerinde Toplumsal Cinsiyete Dair İzler. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4(10), 797-812.
- Alver, K. (2015). Türküler Ne Söyler. *Haller Hayaller* içinde (187-191). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1999). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Burak Yayınevi.

- Avcı, N. & Topçu, D. (2021). Toplumsal Değerlerden Uzaklaşma. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 3(6), 139-151.
- Cezayirli, G. (2004). Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 14(41), 29-58.
- Dere, H. ve Çapraz E. (2021). Sait Uğur'un Türkü Derlemeleri Üzerine Bir İnceleme. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 1(2), 157-180.
- Dönmezer, S. (1990). *Sosyoloji* (10. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Durbilmez, B. (2005). Âşık Murat Çobanoğlu (1940-2005). *Milli Folklor*, 17(66), 119-122.
- Düzzüner, S. (2015). Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 105-126.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (Yayına Hazırlayan). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Göz, K. (2014). Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 85-101
- Halıcı, F., (1992). *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri*. Ankara: Güldeste Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış: Eğitim Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 6(18), 4-10.
- Kaya, D. (2021). *Türk Dünyası Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaynar, Ü. (1996). *Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Kıral, B. ve Çilek, A. (2020). 2023 Vizyon Belgesi'nin Karakter Eğitimi Bakımından Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(225), 5-22.
- Kurt, B. (2016). *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ozankaya, Ö. (1995). Temel Toplumbilimleri Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özbey, Ö. (2015). *Karşılıklı Âşık Murat Çobanoğlu Merkezinde Âşıklık Geleneği ve Medya İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Özer Yürük, D. (2019). *Âşık Murat Çobanoğlu'nun On Birli Hece Ölçüsü İle Yazılan Şiirlerindeki Değerler Eğitimi Unsurlarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Somuncu, A. Ş. (2022). Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşılıklı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri Üzerine Bir İnceleme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 53, 189-205.
- Şimşek, E. (2016). Âşık Veysel'in Âşıklık Geleneği İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (9), 117-126.
- Tatlıcan, Ü. (2018). Pozitivist, Organizmacı ve Evrimci Toplumsal Değişme Anlayışı. *Toplumsal Değişme Kuramları* içinde (33-58). Mustafa Altunoğlu (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tokel, B. B. (2002). *Bağımıza Gazel Düştü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topçu, D. (2022). *Türkiye'de İç Göç ve Toplumsal Değerler (Kahramankazan Örneği)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2022, Ekim) Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.10.2022).
- Türkü Dostları (2002, 16 Nisan). Erişim adresi <https://www.turkudostlari.net/sor.asp?a=883> (Erişim tarihi: 18.11.2022).
- Vural, F. G. (2011). Türk Kültürünün Aynası: Türküler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(3), 397-411.
- Vural, T. (2018). Türkülerdeki Göç Algısı. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, (6), 1-12.
- Yazıcı, M. (2013). Değerler Eğitimine Gönüllü Katılan Öğretmenlerin Profili ve Görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 6(2), 995-1023.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zencirkıran, M. (2006). *Sosyoloji* (4. Baskı). Bursa: Dora Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN ATTITUDES OF AMBIVALENT SEXISM AND DATING VIOLENCE

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ile Flört Şiddetine Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Olca YİRE¹ ve Akgün YEŞİLTEPE²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tunceli, olcaytire@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7622-062X

²Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Tunceli, akgunyesiltepe@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4720-3118

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
27.03.2023

Kabul/Accepted:
05.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1271765

Keywords

Ambivalent sexism,
dating violence, student

Anahtar Kelimeler

Çelişik duygulu
cinsiyetçilik, flört
şiddeti, öğrenci

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the relationship between attitudes towards dating violence and conflicting sexist attitudes. This descriptive cross-sectional study was conducted using a total of 283 students at the Faculty of Letters of Munzur University in Türkiye between February and June 2021. The data were collected using a descriptive information form, the Ambivalent Sexism Inventory and the Dating Violence Questionnaire, and analyzed using Mann Whitney U and Kruskal Wallis tests, Spearman's correlation analysis and Bonferroni test. A statistically significant moderately positive relationship was found between the students' attitudes of ambivalent sexism and dating violence. The students had a high level of ambivalent sexism and a low level of dating violence. In the study, it was determined that men (74.93±22.41) exhibit higher ambivalent sexism attitudes than women (60.14±22.02), and the mean dating violence rate of men (1.56±0.38) is higher than that of women (1.30±0.29). As a result of the analysis, it was determined that the hostile and protective sexist attitude, which is the sub-dimensions of ambivalent sexism, is higher in male students than in female students. Finally, it was found that those with high protective sexism attitudes have more dating violence attitudes than those with high hostile sexism attitudes. The findings reveal that the ambivalent sexist attitude supports dating violence.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı flört şiddetine yönelik tutum ve çelişik duygulu cinsiyetçi tutum arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırma Şubat-Haziran 2021 tarihleri arasında Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören 283 öğrencinin katılımı ile tanımlayıcı ve kesitsel türde yapılmıştır. Veri toplamada; Tanımlayıcı bilgi formu, Çelişik duygulu cinsiyetçilik tutum ile Flört şiddeti tutum ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi, Spearman korelasyon analizi ve bonferroni testi yapılmıştır. Çelişik duygulu cinsiyetçilik tutumu ile flört şiddetine yönelik tutum arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerde çelişik duygulu cinsiyetçiliğin yüksek düzeyde; flört şiddetinin düşük düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmada erkeklerin (74.93±22.41), kadınlara (60.14±22.02) göre daha yüksek çelişik duygulu cinsiyetçilik tutum sergiledikleri ve erkeklerin flört şiddeti ortalamasının (1.56±0.38), kadınlardan (1.30±0.29) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Analizler sonucunda çelişik duygulu cinsiyetçiliğin alt boyutları olan düşmanca ve korumacı cinsiyetçi tutumun, erkek öğrencilerde kadın öğrencilere göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Son olarak korumacı cinsiyetçilik tutumu yüksek olanların, düşmanca cinsiyetçilik tutumu yüksek olanlara göre daha fazla flört şiddeti tutumuna sahip oldukları bulunmuştur. Bulgular, çelişik duygulu cinsiyetçilik tutumunun flört şiddetini desteklediğini ortaya koymaktadır.

Atf/Citation: Tire, O. ve Yeşiltepe, A. (2023). Examining The Relationship Between Attitudes of Ambivalent Sexism and Dating Violence. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1401-1411.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Olca YİRE, olcaytire@gmail.com

1.Introduction

Dating violence is one of the most common types of violence, which is an important social problem today. Dating violence disrupts both physical and psychological health, removing individuals from social life and reducing their quality of life. Dating relationship that causes dating violence is a type of relationship in which people who are not married or engaged have emotional, romantic and sexual relations (Doğan, 2018). Dating violence is defined as the use of physical force, threats or restraint with the intent to harm or hurt another person (Sugarman and Hotaling, 1991). Dating violence is considered a type of interpersonal violence and is defined as the use of physical, verbal, emotional or sexual violence to each other in a dating relationship and imposing social restrictions on their behaviors (Aslan et al. 2008). Dating violence is caused by the desire of one partner to dominate, control and show their power over the other through distinct types of violence (Fidan and Yeşil, 2018). Dating violence includes physical, psychological/emotional, sexual and economic violence. When thinking about physical violence, comes to mind first and is easily noticed, including beating, slapping, punching, hitting, kicking, biting, pinching, stabbing, pulling hair, strangling, shooting behaviors (Akış et al. 2019; Özdere 2019; Türk, Hamzaoğlu, and Yayak 2020; Yıldırım and Terzioğlu 2018). Psychological/emotional violence includes behaviors aiming to disrupt partner's psychology, such as name-calling, embarrassing, humiliating, preventing them from seeing their family or friends, insulting, and scolding (Avşar and Akış 2017; Fidan and Yeşil 2018; Özdere 2019). Sexual violence appears as forced sexual intercourse, rape and sexual harassment (Aslan, Bulut, and Arslantaş 2020; Fidan and Yeşil 2018). Economic violence, on the other hand, includes preventing partner from getting a job, restricting access to financial resources, and confiscating goods, money and assets (Türk, Hamzaoğlu, and Yayak, 2020).

Both sexes are exposed to dating violence, but women are most affected by dating violence. Uzel et al. (2018) conducted a study on the dating attitudes of university students and found that 59.8% of students who used physical violence to their partner were males. This is because of gender roles and gender inequality. In patriarchal societies, men are expected to be strong, authoritarian, independent, active, rational, competitive, ambitious, and successful, while women are expected to be dependent, affectionate, emotional, gentle, caring, patient, altruistic, and obedient. These stereotypes, which consider women as inferior to men, approve men's violence against women. Therefore, having a traditional perspective on gender, asymmetrical power relations between women and men due to patriarchal social structure, and perceiving violence as a normal behavior are the main sources of dating violence (Öztürk et al., 2021). Sexism is at the root of violence and is defined as the discrimination one suffers because of their gender. Sexism includes keeping women inferior to men in economic, legal and political fields due to negative attitudes and behaviors towards women in patriarchal society (Glick and Fiske 1996; Sakallı 2002, 2003). Glick and Fiske (1996) argue two types of sexism: hostile sexism and benevolent sexism. They developed the ambivalent sexism theory, differentiating hostile and benevolent sexism (Glick and Fiske 1996, 1997, 2001). Hostile sexism refers to gender discrimination in which negative attitudes towards women are clearly evident, women are considered weak, powerless and inferior to men, and are perceived as dependent on men (Sakallı 2002, 2003). Benevolent sexism, on the other hand, refers to a gender discrimination suggesting that women should be protected, glorified, loved and supported by men because of their naivety and powerlessness (Glick and Fiske, 2001). This benevolent approach to women is valid only as long as women fulfill their traditional roles as mothers and/or wives (Glick and Fiske, 1996). Benevolent sexism rewards women who adopt traditional gender roles, while hostile sexism punishes women who break out of these roles. This carrot and stick approach in sexism is used to encourage women to adapt and obey traditional gender roles (Glick and Fiske, 2001). Benevolent sexism supports male superiority and traditional sexist stereotypes and harms women, even though it arouses positive feelings in people (Sakallı, 2002). Both hostile and benevolent sexism serve the same purpose, arguing that women are weaker than men and should have traditional gender roles. Both sexisms serve to justify and perpetuate patriarchal social structures. Therefore, benevolent sexism is used to compensate or justify hostile sexism (Glick and Fiske, 1996; Glick and Fiske, 1997). Benevolent sexism shows itself as working for women, protecting them and glorifying them, thus prevents women from reacting to hostile sexism (Sakallı, 2003).

Hostile sexism and benevolent sexism consist of three common components: patriarchy, gender differentiation and heterosexuality. Each component reflects a set of beliefs (Glick and Fiske, 1996).

Patriarchy means the economic, political and social supremacy of men in society, and includes hostile and benevolent forms. In patriarchy, women are considered weak, powerless and in need of protection by men.

While these stereotypes are more negatively dominated by men in hostile patriarchy, benevolent patriarchy considers male domination positively such as men's helping, directing, supporting and earning money for women, who are perceived as weak and powerless. In both cases it supports male domination (Glick and Fiske, 1996, 1997, 2001; İşkil et al., 2023; Sakallı, 2002, 2003).

Gender differentiation relates to the different social roles assigned to men and women in several cultures. Gender differentiation in hostile sexism considers women as the opposite sex and inferior to men. In benevolent sexism, men and women are considered complementary elements, suggesting that men should work outside the home and women should work inside the home (Glick and Fiske 1996, 1997; Sakallı 2002, 2003).

In heterosexuality and sexual productivity, a romantic relationship between opposite sexes is considered the most important source of happiness in life, which is called heterosexual hostility and intimacy. Heterosexual hostility argues that women are sex objects and use their sexual attraction to control men. Heterosexual intimacy, on the other hand, suggests that men are dependent on women for their sexual and reproductive needs (Alptekin, 2014; Ayrıl, 2021). Hostile sexism encompasses male power and traditional gender roles and justifies men's treatment and abuse of women as sexual objects. Benevolent sexism, on the other hand, justifies male dominance in a more subtle and gentle way (Şahin and Özerdoğan, 2014).

In the light of the above information, this study aims to analyze the relationship between attitudes of dating violence and ambivalent sexism, including hostile and benevolent Sexism. Studies have reported a positive relationship between the attitudes of dating violence and ambivalent sexism. Morelli et al. (2016), who conducted a study with a total of 715 participants with dating relationship in Italy (Morelli et al., 2016), and Dosil et al. (2020), who conducted a study with a total 268 young people in Spain (Dosil et al., 2020), found a positive relationship between dating violence and hostile and benevolent sexism. Fernández et al. (2020) examined the relationship between dating violence and sexism and determined a positive relationship between them (Fernández et al., 2020). There is a limited number of studies about the relationship between dating violence and ambivalent sexism in Turkey. Erdem and Şahin (2017) examined whether attitudes of dating violence differed by gender and found a positive relationship between the attitudes of ambivalent sexism and dating violence. There is also a master's thesis on this subject. Ayrıl (2021) examined the relationship between attitudes of dating violence and ambivalent sexism in terms of legitimizing violence and male domination and found a positive relationship between ambivalent sexism and attitude towards dating violence. As can be seen, both national and international literature, research examining the relationship between these two variables is quite limited. At the same time, the studies focused on the phenomenon of youth and no specific studies were found in the focus of students in the university period where flirting was intense. In this context, this research is expected to contribute to the literature. From this point of view, this research aims to examine the relationship between attitudes towards dating violence and ambivalent sexism in university students. For this purpose, the following hypotheses have been tested.

H₁: Participants' attitudes to ambivalent sexism differ according to gender.

H₂: Participants' attitudes to dating violence differ according to gender.

H₃: There is a significant relationship between participants' attitudes to dating violence and attitudes to ambivalent sexism.

2. Material and Method

2.1. Objective, Population and Sample of the Study

This study aimed to examine the relationship between attitudes of ambivalent sexism and dating violence. The population of the study consisted of students who studied at the Faculty of Letters (sociology, literature, history, geography, English, psychology and philosophy) in Munzur University between February and June 2021. The data were collected using online Google survey forms from those who agreed to participate in the study and filled out the consent form and data collection forms completely. Those who did not agree to participate in the study were excluded from the sample. The sample size was calculated from a known universe, using the following formula. The universe of the study consists of 1000 people. In the calculation, it was determined that 278 people were sufficient for the minimum sample. The research was conducted with 283 students over the age of 18 who volunteered to participate.

$$n = \frac{Nt^2 pq}{d^2(N-1) + t^2 pq}$$

2.2. Data Collection Tools

The data were collected using a descriptive information form, the Ambivalent Sexism Inventory (ASI), and the Dating Violence Questionnaire (DVQ).

2.2.1. Descriptive Information Form

The form was prepared by the researchers in line with the literature (Elmalı et al., 2011; Haynie and South, 2005; Kul Uçtu and Karahan, 2016; Lotfi et al., 2022; Topuz and Erkanlı, 2016). It consists of 15 questions about the students' socio-demographic characteristics such as age, gender, department, grade, monthly income, type of family, parents' education level, parents' occupation, place of residence, number of siblings, daily hours watching television.

2.2.2. Ambivalent Sexism Inventory

The scale was developed by Glick and Fiske (1996). The Turkish adaptation of the scale was made by Sakallı (2002). The scale consists of 22 items, including 11 to measure benevolent sexism and 11 to measure hostile sexism. It has no item coded in reverse. This is a 6-point Likert-type scale, scoring from "1=strongly disagree" to "6=strongly agree". High scale scores indicate high levels of benevolent and hostile sexism.

2.2.3. Dating Violence Questionnaire

The scale was developed by Terzioğlu et al. (2016) and consists of a total of 28 items and five subscales, including Sexual Violence (7 items), Emotional Violence (6 items), General Violence (5 items), Economic Violence (5 items) and Physical Violence (5 items) and. Total scale score is evaluated over total scores of each item. This is a 5-point Likert type scale, scoring from "1=strongly disagree" to "5=strongly agree" (Terzioğlu et al., 2016).

2.3. Data Evaluation

The data were analyzed using the SPSS 25 program, and evaluated using descriptive statistical methods. The data were checked for normal distribution. Mann Whitney U test, Kruskal Wallis, Bonferroni and Spearman's correlation analysis analysis were performed.

3. Findings

3.1. Descriptive Statistics on Socio-demographic Characteristics

The mean age of all students was 22.03±3.08 years, the majority of them were over the age of 21 years. Of them, 78.1% were females, 37.2% were first grade students, 35.3% were sociology students, 60.8% had nuclear family, and 54.1% lived in city the longest. In addition, 67.5% of them did not have a romantic relationship, 87.3% did not experience violence in their relationship, and 57.6% did not experience violence in their childhood. Considering the frequency of those who experienced violence in their childhood; the most and least common types of violence were psychological and sexual violence, respectively (psychological violence= 42.9%, physical violence, 35.5%, economic violence= 13.2%, sexual violence= 8.2%)

3.2. Regarding the Scales and Sub-dimensions Used in the Research Mean Scores and Reliability Coefficients

The Cronbach's alpha reliability coefficient was found as 0.907 for the ASI and 0.789 for the DVQ. The students' ASI mean score was 122.00±63.38, suggesting a high level of ambivalent sexism. Their benevolent and hostile sexism mean scores were 33.06±12.90 and 30.31±12.90, respectively. In addition, their DVQ mean score was 1.36±0.335, suggesting a low level of dating violence. Their DVQ subscale mean scores were

1.20±0.34 for general violence, 1.24±0.39 for physical violence, 1.51±0.58 for emotional violence, 1.56±0.63 for economic violence, and 1.24±0.48 for sexual violence (Table 1).

Table 1. Mean Scores and Reliability Coefficients of The Ambivalent Sexism Inventory and Its Subscales and Dating Violence Questionnaire and Its Subscales (n=283)

Scales and Subscales	Item Number	Scale Items	$\bar{X}\pm SD$	Cronbach's Alpha
Ambivalent Sexism Inventory	22	1-22	122.00±63.38	0.907
<i>Benevolent Sexism</i>	11	1,3,6,8,9,12,13,17,19,20,22	33.06±12.90	
<i>Hostile Sexism</i>	11	2,4,5,7,10,11,14,15,16,18,21	30.31±12.90	
Dating Violence	28	1-28	1.36±0.33	0.789
<i>General Violence</i>	5	1,2,3,4,5	1.20±0.34	
<i>Physical Violence</i>	5	6,7,8,9,10	1.24±0.39	
<i>Emotional Violence</i>	6	11,12,13,14,15,16	1.51±0.58	
<i>Economic Violence</i>	6	17,18,19,20,21	1.56±0.63	
<i>Sexual Violence</i>	6	22,23,24,25,26,27,28	1.24±0.48	

3.3. Spearman's Correlation Analysis Results

A statistically significant positive moderate correlation was found between Ambivalent Sexism Inventory and Dating Violence Questionnaire ($r=0.455$, $p=0.000$). A statistically significant correlation was determined between ambivalent sexism, physical violence ($r=0.304$, $p=0.000$), emotional violence ($r=0.419$, $p=0.000$), economic violence ($r=0.338$, $p=0.000$) and sexual violence ($r=0.170$, $p=0.000$) ($p<0.05$). In addition, a statistically significant correlation was found between benevolent sexism, dating violence ($r=0.430$, $p=0.000$), physical violence ($r=0.261$, $p=0.000$), emotional violence ($r=0.433$, $p=0.000$), economic violence ($r=0.323$, $p=0.000$) and sexual violence ($r=0.124$, $p=0.036$) ($p<0.05$). Moreover, a statistically significant correlation was found between hostile sexism, dating violence ($r=0.385$, $p=0.000$), physical violence ($r=0.288$, $p=0.000$), emotional violence ($r=0.330$, $p=0.000$), economic violence ($r=0.275$, $p=0.000$) and sexual violence ($r=0.136$, $p=0.002$) ($p<0.05$). However, there was no statistically significant relationship between general violence, ambivalent sexism, benevolent sexism and hostile sexism ($p>0.05$) (Table 2).

Table 2. Correlation Analysis Results for Ambivalent Sexism Inventory and Dating Violence Questionnaire

Scales and Subscales	Dating Violence Questionnaire	General Violence	Physical Violence	Emotional Violence	Economic Violence	Sexual Violence
Ambivalent Sexism Inventory	$r=0.455$ $p=0.000^*$	$r=0.072$ $p=0.395$	$r=0.304$ $p=0.000^*$	$r=0.419$ $p=0.000^*$	$r=0.338$ $p=0.000^*$	$r=0.170$ $p=0.000^*$
<i>Benevolent Sexism</i>	$r=0.430$ $p=0.000^*$	$r=0.069$ $p=0.249$	$r=0.261$ $p=0.000^*$	$r=0.433$ $p=0.000^*$	$r=0.323$ $p=0.000^*$	$r=0.124$ $p=0.036^{**}$
<i>Hostile Sexism</i>	$r=0.385$ $p=0.000^*$	$r=0.074$ $p=0.4212$	$r=0.288$ $p=0.000$	$r=0.330$ $p=0.000^*$	$r=0.275$ $p=0.000^*$	$r=0.187$ $p=0.002^*$

* $p<0.01$, ** $p<0.05$

3.4. Comparison of sub-dimensions of Ambivalent Sexism Inventory scores by Gender

A statistically significant difference was found between hostile and benevolent sexism and gender ($p<0.05$). The males had higher hostile and benevolent sexism mean scores than the females (Table 3).

Table 3. Comparison of Hostile Sexism and Benevolent Sexism Scores by Gender (n =283)

Subscales	Sex	n	$\bar{X}\pm SD$	Median	U	p
<i>Hostile Sexism</i>	Male	62	38.61±13.72	38.50		
	Female	221	27.99±11.68	26.00	3880.00	**0.000
<i>Benevolent Sexism</i>	Male	62	36.32±12.48	38.50		
	Female	221	32.14±128.2	32.00	5519.00	*0.019

***p<0.05, **p<0.01**

3.5. Comparison of sub-dimensions of Dating Violences Scores by Gender

A statistically significant difference was determined between general violence, physical violence, emotional violence, economic violence, sexual violence and gender ($p<0.05$). The males had higher general violence, physical violence, emotional violence, economic violence and sexual violence mean scores than the females (Table 4)

Table 4. Comparison of General Violence, Physical Violence, Emotional Violence, Economic Violence and Sexual Violence Scores by Gender (n =283)

Subscales		n	$\bar{X}\pm SD$	Median	U	p
<i>General Violence</i>	Male	62	1.28±0.36	1.00	5733.00	*0.021
	Female	221	1.17±0.32	1.00		
<i>Physical Violence</i>	Male	62	1.35±0.44	1.20	5374.00	**0.003
	Female	221	1.20±0.37	1.00		
<i>Emotional Violence</i>	Male	62	1.67±0.62	1.66	5538.00	*0.019
	Female	221	1.47±0.56	1.33		
<i>Economic Violence</i>	Male	62	1.95±0.74	1.66	3958.00	**0.000
	Female	221	1.45±0.55	1.33		
<i>Sexual Violence</i>	Male	62	1.45±0.65	1.00	5336.00	**0.001
	Female	221	1.17±0.41	1.00		

***p<0.05, **p<0.01**

4. Discussion and Conclusion

This study examined the relationship between attitudes of dating violence and ambivalent sexism and revealed the distribution of students' attitudes towards hostile and benevolent sexism and dating violence by gender. The students' ASI mean score was 122.00 ± 63.38 , suggesting a high level of dating violence. Their benevolent sexism mean score was higher than their hostile sexism mean score. These results are consistent with those in the literature (Ayan, 2014; Daniş, Erkoç, Çınar and Usta, 2020). However, Bal (2018) found higher hostile sexism attitudes than benevolent sexism attitudes in male athletes. (Bal, 2018). The result of our study suggesting a high level of benevolent sexism may be because the number of female participants in the study was higher than that of male participants. In societies like Turkey, where sexism is high, women react negatively to hostile sexism compared to men, and positively to benevolent sexism (Glick and Fiske, 1996; Sakallı, 2003).

In addition, benevolent sexist attitudes were found to be significantly higher in the male students (74.93 ± 22.41) compared to the females (60.14 ± 22.02). This result complies with those reported by Alptekin (2014), Güneş (2020) and Koçyiğit and Meşe (2020). All three studies were conducted with university students and revealed that male participants had higher ambivalent sexism attitudes than female participants. These results suggest that female students have more egalitarian attitudes towards gender roles (Koçyiğit and Meşe, 2020), whereas male students have higher sexist attitudes. Gender is the basis of sexism. Gender enables people to form their male-female identities and learn social roles and stereotypes (independent-dependent, rational-emotional, etc.) of that identity in the socialization process. Therefore, as a result of negative stereotypes imposed on women, women are subject to discrimination and considered inferior to men. Men who grow up with these stereotypes

have sexist attitudes (Sakallı, 2003). In addition, our study found that male participants had higher hostile and benevolent sexism tendencies than female participants. This result coincides with those reported by Fernández, Cuadrado and Martín (2020), Daniş, Erkoç, Çınar and Usta (2020), and Ayrıl (2021). These studies found lower levels of hostile and benevolent sexism in females than in males. The present study determined a significant positive relationship between the levels of hostile and benevolent sexism in male participants. While the males had higher level of hostile sexism, but there was an insignificant difference between their hostile and benevolent sexism attitudes. This result shows that the males adopted ambivalent sexist attitudes towards the females. Males adopt hostile attitudes towards females based on prejudiced, wrong and inflexible stereotypes, and also have benevolent attitudes towards them as they consider that women should be protected, glorified and loved as long as they fulfill traditional gender roles because they are powerless (Ayan, 2014).

As one of the most significant results of the present study, the male students had higher hostile sexism and the female students had higher benevolent sexism compared to the general population. This result is consistent with those in the literature. Several studies have shown that men adopt hostile sexism and women adopt benevolent sexism (Alptekin, 2014; Ayan, 2014; Ayrıl, 2021; Cengiz, 2020; Daniş et al., 2020; Demirel et al., 2019; Glick et al., 2000; Koçyiğit and Meşe, 2020; Morelli et al. 2016; Sakallı, 2002; Şahin and Özerdoğan, 2014). The results show that gender is determinant in gender perception (Ayrıl, 2021; Koçyiğit and Meşe, 2020). In societies with high sexism, women react very negatively to hostile sexism, while generally supporting benevolent sexism. In other words, while women consider hostile sexism as prejudice and discrimination, they approach benevolent sexism positively (Glick and Fiske, 1996, 2001). Although hostile and benevolent sexism are different, both are complementary and cross-cultural ideologies that predict gender inequality (Glick and Fiske 2001). The results of this study are also in line with those reported by Glick and Fiske (1996 and 2001). The results show that male and female students have sexist attitudes of both genders. Benevolent sexism supports male superiority and traditional sexist stereotypes and harms women, although it arouses positive feelings (protecting, loving, glorifying and earning money for women) in people (Sakallı, 2002). Benevolent sexism is more likely to be accepted by women and is dangerous because it is a gentler form of prejudice (Glick and Fiske 2001). Güneş (2020) has emphasized that while female students avoid traditional sexist attitudes, they cannot display the same state of consciousness against benevolent sexist attitudes.

As another remarkable results in the study, the students' DVQ total mean score was low, but there was a significant difference between the DVQ mean scores of males and females. The males had higher DVQ mean score and also had higher mean scores of general violence, physical violence, emotional violence, economic violence and sexual violence than the females. These results are in line with those reported by Terzioğlu et al. (2016). The present study revealed that the attitudes of both female and male students towards dating violence were not supportive, but the male students had more supportive attitudes towards dating violence than the females. This result overlaps with those of other studies conducted in Turkey and abroad, where male students have higher attitudes towards dating violence (Ayrıl, 2021; Ayyıldız and Taylan, 2018; Bilican-Gökkaya ve Öztürk, 2021; Demir and Biçer, 2017; Dosil et al. 2020; Erdem and Şahin, 2017; Fernandez, Cuadrado and Martín 2020; Fidan and Yeşil, 2018; Morelli et al., 2016; Özdere, 2019; Öztürk and Bilican-Gökkaya, 2022; Selçuk, Dilek and Mercan, 2018; Uzel, et al. 2018; Yolcu, 2019). Men are more pro-violent due to patriarchal culture and gender roles. The idea that men are superior to women due to patriarchal culture and traditional sexist roles causes men to perceive violence against women as a normal behavior. In other words, violence is associated with masculinity, which leads to the glorification, welcome and encouragement of men's attitudes and behaviors that involve violence against women. The dominance of patriarchal culture in Turkey causes men to approve dating violence (Demir and Biçer, 2017; Özdere, 2019).

As the most significant and final result of the study, there was a significant positive relationship between the attitudes of ambivalent sexism and dating violence. A significant positive relationship was also found between the attitudes of hostile and benevolent sexism, physical, emotional, economic and sexual violence for both women and men. However, dating violence attitude was found to be higher in the male students than in the females. The results of this study are consistent with those in the literature. Ayrıl (2021) conducted a study on individuals aged 18-35 who had a dating relationship for at least one year and found that attitudes of ambivalent sexism (hostile and benevolent sexism) and dating violence (physical, psychological, etc.), economic, sexual) were positively correlated, where men had higher dating violence attitudes than women. Similarly, Morelli et al. (2016) found significant positive relationships between dating violence behaviors and hostile and

benevolent sexism attitudes in Italian participants aged 13-30 years with dating relationship, where women reported to be exposed to higher levels of dating violence. Erdem and Şahin (2017) reported a positive relationship between ambivalent sexism and attitude towards dating violence among university students. However, they found that male students with benevolent sexism engaged in more dating violence. Dosil et al. (2020) found that students who used violence against their partners had higher levels of sexism than those who never used violence against their partners. Like our study, Dosil et al. found a positive relationship between the participants' benevolent sexism and dating violence scores. In other words, those with high benevolent sexism attitudes were found to have more dating violence attitudes than those with high hostile sexism attitudes. Benevolent sexism includes positive attitudes and behaviors towards women by suggesting that women should be protected, loved and glorified (Sakallı, 2002), thus it aims to prove the superiority of men just like hostile sexism does. As it does so in a softer and more positive way, sexism is hidden. Therefore, benevolent sexism prevents certain attitudes to be recognized as truly sexist (Dosil et al., 2020), causing benevolent sexism to be accepted by women, whereby they cannot notice the dating violence caused by benevolent sexist attitudes. Fernández et al. (2020) examined the relationship between acceptance of dating violence and sexist attitudes and found that in dating relationships with traditional gender roles, men were independent, dominant while women were passive and dependent, therefore men's controlling and dominating behaviors were normalized by women through perceived positive, protective and emotional tone of benevolent sexist attitudes. The present study found that the higher the perceived dating violence, the higher the benevolent sexism, compared to the hostile sexism. Similarly, Sakallı and Ulu (2003) examined the attitudes towards violence against women in marriage and found that men with ambivalent sexism had attitudes towards violence against women in marriage. However, they found that female participants were more tolerant of discriminatory behaviors explained by benevolent sexism, such as verbal violence. On the other hand, Morelli et al. (2016) revealed that those with high benevolent sexism used less dating violence than those with a high hostile sexism, and that men with higher hostile sexism used more dating violence.

Our study suggests that ambivalent sexism is one of the important determinants of dating violence. In this study, it was found that there was a positive relationship between the attitude of protective sexism and the attitude of dating violence. People with ambivalent sexism use dating violence to protect women, which is an acceptable phenomenon for both sexes in societies with deep gender inequalities (Sakallı and Ulu, 2003). Benevolent sexism is an indicator of dating violence. As benevolent sexism curtails dating violence in a more positive tone by protecting, loving and glorifying women, it may not be considered as violence, and most of the time people may not even be aware of it. Like hostile sexism, benevolent sexism includes sexist attitudes and is associated with dating violence (Dosil et al. 2020). This is due to patriarchal culture and traditional gender roles. In patriarchal culture, the acceptance of men as superior and stronger than women leads to sexist attitudes and dating violence.

Based on the results of this study, ambivalent sexism causes dating violence. Therefore, sexist attitudes must be eliminated to prevent dating violence. The family is the first place where traditional gender roles are learned. An education on gender equality should be given to parents without having children and they should raise their children equally without imposing gender discrimination. In patriarchal culture, boys are taught to protect and watch over women, while girls are taught that they need to be protected and taken care of by men. This type of socialization leads to the acceptance of benevolent sexism for both sexes, leading to dating violence.

It is important to raise awareness about gender inequality in society and to educate against sexism. Training programmes on gender equality and respect for relationships should be organised in schools, youth groups and public places. It is important for society to post messages that reject sexist stereotypes in the media, arts, sports and other platforms to create a culture that promotes gender equality. It is very important to recognize the signs of dating violence and raise awareness about it. It is important that services that offer support to victims of dating violence are accessible and responsive. These services should encourage them to make sure they are safe and to seek help if necessary. Legal regulations and laws should be used to deter and punish dating violence. It is important to enforce laws aimed at protecting victims and preventing violence. Preventing dating violence and sexism is a long-term process that requires work at different levels of society and in all age groups. These recommendations can help reduce these negative behaviors, but they require sustained effort and societal change.

This study has some limitations. As the study was conducted in the faculty of literature, its sample included higher number of females than males. Generally, faculties of literature include higher number of female students than male students. The number of female students was more than three times that of male students in this study, requiring a sensitivity in the interpretation of its results. In addition, as relevant subjects such as gender equality and violence are included in the content of courses for the departments of the faculty of literature (sociology, psychology, English language and literature, etc.), this may have affected the results. Therefore, it is important for future studies to have a research sample including similar number of students from both faculty departments and gender.

In addition, the samples of this study and those conducted separately on ambivalent sexism and dating violence were university students. Therefore, the generalizability of the results can be increased by including employed/unemployed young people and adults who are not university students, in the sample.

References

- Akış, N., Korkmaz, N.H., Taneri, P.E., Özkaya, G., and Güney, E. (2019). Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti sıklığı ve etkileyen etmenler. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, (3), 294-300.
- Alptekin, D. (2014). Çelişik duygularda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı sorgusu: üniversite gençliğinin cinsiyet algısına dair bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 203-211.
- Aslan, D., Vefikulucay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T., and Temel, F. (2008). Ankara'da iki hemşirelik yüksekokulu'nun birinci ve dördüncü sınıflarında okuyan öğrencilerin flört şiddetine maruz kalma, flört ilişkilerinde şiddet uygulama durumlarının ve bu konudaki görüşlerinin saptanması araştırması. Ankara: *Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi*.
- Aslan, R., Bulut, M., and Arslantaş, H. (2020). Flört şiddeti. *The Journal of Social Science*, 7(45), 365-384.
- Avşar, B.G., and Akış, N. (2017). Flört şiddeti. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 43(1), 41-44.
- Ayan, S. (2014). Cinsiyetçilik: Çelişik duygulu cinsiyetçilik. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 36, 147-156.
- Ayral, S. (2021). *Flört şiddetine yönelik tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik ile şiddetin ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılması açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Ayyıldız, A.B., and Taylan, H.H. (2018). Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti tutumları: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(8), 413-427.
- Bal, T.E. (2018). *Erkek sporcularda sporcu kimliğinin çelişik duygulu cinsiyetçilik ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı, Antalya.
- Bilican-Gökkaya, V., and Öztürk, M. (2021). Çocukluktaki aile içi şiddet öyküsü ile flört şiddeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 219-240. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.959425>
- Cengiz, A. A. (2020). Narsisizm ve çelişik duygulu cinsiyetçilik: Cinsiyet bağlamında bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 39-51.
- Danış, M.Z., Erkoç, B., Çınar, G. E. ve Usta, Ş. (2020). Çelişik duygulu cinsiyetçilik algısına yönelik bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 138-151.
- Demir, G., and Biçer, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma durumları ve etkileyen faktörler. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(13), 171-188 <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11639> ISSN: 1308-2140.
- Demirel, G., Kaya, N., Pınar, Ş.E, Değerli, B., and Gökmen, E. (2019). Üniversite öğrencilerinin kadına ilişkin namusa, şiddete ve cinsiyetçiliğe yönelik tutumları. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(3), 479-490.
- Doğan, S. (2018). *Erkeklik rollerini kabullenmenin ve erkekliğe yönelik tehdit algısının üniversite öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumları ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Dosil, M., Jaureguizar, J., Bernaras, E., and Sbicigo, J.B. (2020). Teen dating violence, sexism, and resilience: a multivariate analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(8), 2652. Doi: 10.3390/ijerph17082652
- Elmalı, F., Erten, Z.K., Zincir, H., Özen, B., and Balcı, E. (2011). Hemşire ve ebelerin aile içi fiziksel şiddete bakış açıları. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(1), 39-47.
- Erdem, A., and Şahin, R. (2017). Undergraduates' Attitudes toward dating violence: Its relationship with sexism and narcissism. *International Journal of Higher Education*, 6(6), 91-105. doi: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v6n6p91>

- Fernández-Antelo, I., Cuadrado-Gordillo, I. and Martín-Mora Parra, G. (2020). Synergy between acceptance of violence and sexist attitudes as a dating violence risk factor. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(14), 5209. doi: 10.3390/ijerph17145209
- Fidan, F., and Yeşil, Y. (2018). Nedenleri ve sonuçları itibariyle flört şiddeti. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 16-24
- Glick, P., and Fiske, S.T. (1996). The Ambivalent sexism inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>
- Glick, P., and Fiske, S.T. (1997). Hostile and benevolent sexism: measuring ambivalent sexist attitudes toward women. *Psychology of Women Quarterly*, 21(1), 119-135. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00104.x>
- Glick, P., Fiske, Susan T., Mladinic, A., Saiz J. L., Abrams, D., Masser, B., Adetoun, B., Osagie, J. E., Akande, A., Alao, A., Brunner, A., Willemsen, T. M., Chipeta, K., Dardenne, B., Dijksterhuis, A., Wigboldus, D., Eckes, T., SixMaterna, I., Exposito, F., Moya, M., Foddy, M., Kim, H. J., Lameiras, M., Sotelo, M. J., Mucchi-Faina, A., Romani, M., Sakalli, N., Udegbe, B., Yamamoto, M., Ui, M., Ferraira, M. C. and Lopez, W. (2000). Beyond prejudice as simple antipathy: Hostile and benevolent sexism across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 763-775. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.763>
- Glick, P., and Fiske, S.T. (2001). An Ambivalent alliance: hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 50(2), 109-118. doi:10.1037/0003-066X.56.2.109
- Güneş, H.N. (2020). Toplumsal cinsiyet dersinin cinsiyetçi tutumlar üzerine etkileri. *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 6, 33-51.
- Haynie, D.L., and South, S.J. (2005). Residential mobility and adolescent violence. *Social Forces*, 84(1), 361-374. <https://doi.org/10.1353/sof.2005.0104>
- İşkil, R., Öztürk, M., and Türk, A. (2023). Eş şiddeti mağduru kadınların travma sonrası stres bozukluğu ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. In M. Bulut and Z. Karacagil (Eds.), *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar-12* (pp. 995-1004). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Koçyiğit, M., and Meşe, G. (2020). Ruh sağlığı çalışan adaylarının toplumsal cinsiyet rolleri ve çelişik duygulu cinsiyetçiliğe ilişkin tutumları. *Ege Eğitim Dergisi*, 21(1), 01-18
- Kul Uçtu, A., and Karahan., N. (2016). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2882-2905.
- Lotfi, S., Özkan, A.O., Babacan, M., and Akduman, Ö. (2022). Sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 33(2), 463-482.
- Morelli, M., Bianchi, D., Baiocco., R, Pezzuti, L., and Chirumbolo, A. (2016). Notallowed sharing of sexts and dating violence from the perpetrator's perspective: The moderation role of sexism. *Computers in Human Behavior*, 56, 163-169. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.11.047>
- Özdere, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine ilişkin tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(95), 314-331
- Öztürk, M., and Bilican Gökkaya, V. (2022). Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti mağduriyetleri ile mücadele stratejileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 795-806. DOI:10.18069/firatsbed.1059029
- Öztürk, R., Mete, D., Altıntaş, M., and Pekmez, M.A. (2021). Sağlık bilimleri öğrencilerinin flört şiddeti tutumlarının şiddete karşı profesyonel rolleri ile ilişkisi. *TJFMPC*, 15(1), 142-153. doi:10.21763/tjfmpe.807519
- Sakallı, U.N. (2002). Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeği: geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17, 47-58.
- Sakallı, U.N. (2003). Cinsiyetçilik: kadınlara ve erkeklere ilişkin tutumlar ve çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramı. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6, 1-20.
- Sakallı, U.N. and Ulu, S. (2003). Evlilikte kadına yönelik şiddete ilişkin tutumlar: çelişik duygulu cinsiyetçilik, yaş, eğitim ve gelir düzeyinin etkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11-12), 53-65
- Selçuk, K.T., Avcı, D., and Mercan, Y. (2018). Üniversite öğrencilerinde flört şiddetine maruziyet: Flört şiddetine yönelik tutumların ve toplumsal cinsiyet algısının şiddete maruziyet ile ilişkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(3), 302-308.
- Sugarman, D.B. and Hotaling, G.T. (1991). Dating violence: A review of contextual and risk factors. In B. Levy (Ed.), *Dating violence: Young women in danger*, 100-118. Seattle, WA: Seal Press.

- Şahin, M.B. and Özerdoğan, N. (2014). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinde romantik ilişkilerle ilgili kalıp yargılara karşı tutumlar ve cinsiyetçilik. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik E-Dergisi*, 2, 1-10
- Terzioğlu, F., Gönenç, İ. M., Özdemir, F., Güvenç, G., K. G., Yılmaz, S. N., and Demirtaş, H. B. (2016). Flört şiddeti tutum ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4), 225-232
- Topuz, S.K., and Erkanlı, H. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkeğe atfedilen anlamların metafor yöntemiyle analizi. *Alternatif Politika*, 8(2), 300-321
- Türk, B., Hamzaoğlu, N., and Yayak, A. (2020). Flört şiddeti üzerine bir inceleme. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, 17(1), 73-81
- Uzel, A., Yılmaz, D.V, Emül, T.G, and Erdoğan, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetini kabul etme düzeylerinin belirlenmesi (Mersin örneği). *Researcher: Social Science Studies*, 6(4), 12-27
- Yıldırım, S., and Terzioğlu F. (2018). Şiddetin farklı bir yüzü: flört şiddeti, etkileri ve etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(4), 285-292
- Yolcu, D. (2019). *Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti: benlik saygısı, algılanan ilişki özyeterliliği ve bağlanma biçimlerinin rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Mersin.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulu'nun tarih **2021/7** sayı ve karar **03** ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

REFORM ÇAĞINDA BİR MANASTIR KADINININ PENCERESİNDEN OSMANLILAR

Ottomans from the window of a monastery woman in the age of reform

Ayşe Gül HÜSEYNİKLİOĞLU¹ ve Gaye YAVUZCAN²

¹Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, ayse.huseyniklioglu@idu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0053-0533

²Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, gaye.yavuzcan@idu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1018-4256

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.08.2023

Kabul/Accepted:

20.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1341379

Anahtar Kelimeler

Jeanne de Jussie, Osmanlı,
Avrupa, Reform, algı

Keywords

Jeanne de Jussie, Ottoman,
Europe, Reformation,
perception

ÖZ

Bugünden geriye bakarak tarihte dönüm noktası addettiğimiz olayların tanığı olan kişiler bu tanıklığın öneminin ne kadar farkına varmıştı bilemeyiz. Ama onlardan bize ulaşan kayıtlar hiç olmazsa içinde yaşadıkları sosyopolitik çevreye ilişkin genel bir çerçeve çizmemize imkân verir. Avrupa tarihinde önemli bir kırılmayı beraberinde getiren Reform çağının tanığı olan Jeanne de Jussie de bize yaşadığı dönemin sosyopolitik iklimini aktarmıştır. Bu aktarım Reform çağında Avrupa üzerinde tarihsel araştırmalara çeşitli yönleriyle ışık tutmaktadır. Bununla birlikte bu dönem Avrupa'nın, zirvesindeki Osmanlı Devleti ile ilişkileri açısından da önem taşımaktadır. Avrupa'da güçler dengesinin önemli bir unsuru olan güçlü Osmanlı Devleti'nin çeşitli tabakalardan Avrupalılar tarafından algılanma biçimi tarihsel bir süreklilik içerisinde değerlendirilmelidir. Bu sürekliliğin arka planında, Osmanlıların Türk ve Müslüman kimliğinden dolayı, Avrupa'da mevcut *öteki olarak Müslüman* vurgusunun yer aldığı söylenebilir. İslâmî Doğu'nun bir mensubu olan Osmanlılar, kendilerinden önce buraya yönelik geliştirilmiş etiketlemelerin muhatabı olmuşlardır. Cenevre'de Poor Clares Manastırı mensubu olan Jeanne de Jussie de kendi yaşadığı döneme ilişkin kayıtlar tutarken, devrin Osmanlı algısının izlerini eserine taşımıştır. Bu çalışmanın amacı Jeanne de Jussie'nin kroniğinde yansımaları bulan Osmanlı imajını tespit etmektir. Onun Osmanlı Türklerine dair kayıtları ve bunların kullanım biçimleri değerlendirilecektir. Çalışmanın genel manada söz konusu dönemde Avrupa'da Türk algısının anlaşılmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

ABSTRACT

Looking back, we can't tell how much the people who witnessed the events we regard to be watershed moments in history recognized the significance of their testimony, but these testimonials allow us to construct a broad picture of the sociopolitical milieu in which they lived. Jeanne de Jussie, a witness to the Reformation era, has conveyed to us the sociopolitical climate of the time in which she lived. For Europe's connections with the Ottoman State were at their peak, the perception of the mighty Ottoman State was a key component of Europe's balance of powers. In Europe, there was an emphasis on "Muslim as the other", owing to the Ottomans' Turkish and Muslim identities. The Ottomans, who are part of the Islamic East, were the recipients of labeling devised for this location. While keeping records of the period in which she lived, Jeanne de Jussie, a member of the Poor Clares Monastery in Geneva, transferred traces of the Ottoman perception of the period into her work. The purpose of this research is to determine the Ottoman image portrayed in Jeanne de Jussie's narrative. The main goal is to contribute to a better understanding of perception of Turk across Europe during the time period in question.

Atf/Citation: Hüseyinlioğlu, A. G. ve Yavuzcan, G. (2023). Reform Çağında Bir Manastır Kadınının Penceresinden Osmanlılar. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1413-1422.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ayşe Gül HÜSEYNİKLİOĞLU, ayse.huseyniklioglu@idu.edu.tr

1. Giriş

Avrupa’da başlayan reform hareketi, dünya tarihinde köklü etkiler yarattı. Bu etkiler, siyasî örgütlerin coğrafi sınırlarını aşarak uluslar ve kültürler üstü bir dönüşümü başlattı. Bu dönemde fikirlerin ve inançların çeşitliliği ve onlardan türeyen yorumlar farklı toplumlar üzerinde çığır açıcı etkilerde bulundu. 17. yüzyılda din savaşları sona erdiğinde Avrupa, Protestanlığın Katolik Kilisesi tarafından tanınmasına, Avrupa devlet sisteminin ortaya çıkışına, hükümetlerin kademeli olarak laikleşmesine, denizcilik ve silahlanmadaki önemli teknolojik gelişmelere, Yeni Dünya’nın sömürgeleştirilmesinin ilk aşamalarına, kapitalizmin kuruluşuna, güneş merkezli sistemin zaferine, yeni bir bireycilik ve akılcılık ruhuna ve bunlarla birlikte Osmanlı Devleti’nin gerilemeye başlamasına tanıklık edecekti (Blanks, 1999:14). Bu sonuçlara gidecek olan değişimin sancılarını yaşayan bir önceki yüzyılın Avrupalıları ise kendi iç dinamiklerindeki kaotik ortamın yanında Osmanlı genişlemesine bağlı bir tehdidi de tecrübe ettiler. Bu tecrübe bir yönüyle Avrupa’da hali hazırda mevcut *öteki* Müslüman etiketinin gölgesinde gelişti. Söz konusu *öteki* şimdi Türk kisvesinde yeni ve dinamik bir güçle yeni bir tehdit unsuru olarak ortaya çıktı.

Osmanlı yükselişi sırasında Batı’nın kolektif bilincinde yerleşmiş bir öteki algısı vardı: *İslami Doğu’nun şeytanlaştırılması*. Bu şeytanlaştırma Batı’da orta çağın başlarından yirminci yüzyılın sonuna kadar yüzyıllara yayılan uzun ve köklü bir gelenektir. Doğu imparatorluklarının eski temsillerine ve antik dünyanın Asurluları ve Persleri de dâhil olmak üzere İslam’dan önce gelen istilacı ordulara kadar iniyordu (Vitkus, 1999:239). İslâm’ın yükselişi bunu daha da kuvvetlendirdi. VIII. yüzyıl başlarında Müslümanların İspanya’yı fethi yalnız Avrupa tarihinde değil, o tarihin şekillenmesinde etkin rol oynayan Avrupalıların bilinç ve düşünce dünyası üzerinde de etki yaptı. XI. yüzyıldan itibaren başlayan Haçlı seferleri ise Müslümanları, Hristiyan âleminin normatif düşmanları haline getirmede önemli bir faktör oldu (Fichtner, 2008:21). XIV. yüzyıla gelindiğinde bu normatif düşman Osmanlı Türklüğü şahsında cisimleşti. 1453’te İstanbul’un fethi Hristiyan Batı’nın endişelerini daha da besledi. Düne kadar Hristiyan dünyasının kalbi olan şehir artık Türklerin elindeydi. Bizans’ın başkenti, Türklerin hedefi ve arzu nesnesi iken Batı’nın yürek yararı haline gelmişti (Kumrular, 2016:245). İstanbul’un fethini 1459’da Atina, 1480’de Otranto, 1522’de Rodos, 1526’da Budapeşte izledi. 1529’da Türkler, Viyana kapılarında idiler. 1571’de Kıbrıs ve 1669’da Girit, Osmanlı egemenliğine girdi. Bu gelişmelerin sonucunda çoğu İslami zenginlik ve kudret hakkındaki gerçek kaygıların hayali çözümleri olan İslam imgelerinin üretilmesine zemin hazırlandı (Vitkus, 1999:210). Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinin Avrupa’da açtığı yankı bir yana *Osmanlı’nın görkemi* esas Kanunî Sultan Süleyman’ın şahsında vücut bulmuştur. *Muhteşem Süleyman* askeri başarılarıyla Avrupa’nın dikkatini Türkler üzerine çekmiştir. Üstelik onun ilerleyişi Avrupa’da Reform hareketleriyle aynı döneme denk gelmiştir (Kalın, 2017:214-216).

Yansımasını başta edebî ve sanatsal üretimin pek çok türü olmak üzere çeşitli sahalarda bulan bu imgelerden bazılarının doğrudan Osmanlı Sultanına atfedilen bir mektupta yer alması yine de ilgi çekicidir. Böyle bir mektup, XVI. yüzyıl Cenevre’sinde bir kadınlar manastırı sakini iken Calvin’in gelişinden önce manastırın kapanmasıyla buradan ayrılmak zorunda kalan Jeanne de Jussie’nin kroniğinde karşımıza çıkar. Dolayısıyla mektubu değerlendirmeyi önemli kılan tek husus, Osmanlı Türkleri hakkındaki görüş hatta inanışlara dair bir belge olması değildir. Cenevre’de Reform’un dinî sınıfa mensup bir kadın tanığının kaleminden çıkmış olması da onu önemli kılar.

Bu çalışmada Carrie F. Klaus çevirisi ve editörlüğüyle yayınlanan *The Short Chronicle, A Poor Clare’s Account of the Reformation of Geneva* [Kısa Kronik, Bir Zavallı Clare’nin Cenevre’de Reform’a İlişkin Kayıtları] başlıklı İngilizce tercüme esas alınmıştır. Söz konusu çalışma, Fransızcası ilk olarak 1611 yılında yayınlanmış olan eserin ilk İngilizce tercümesidir. Bu çalışmada odağa alınan konu Osmanlı imajı olduğu için Jeanne de Jussie tarafından verilen, manastır mensubu olması dolayısıyla taraflılığı aşikâr ancak tarihsel önemi yadsınamaz bilgiler ayrıca değerlendirilmemiştir. Bu yönüyle mevcut çalışmanın, Jeanne de Jussie ve eserini Avrupa tarihi üzerine çalışan araştırmacıların dikkatine sunmaya katkı sağlaması da hedeflenmektedir.

2. Jeanne de Jussie ve Poor Clares Kadınlar Manastırı

Jeanne de Jussie, arazileri Cenevre hâkimiyetindeki bölgede bulunan soylu bir ailenin kızıydı. Aziz Francis’in İkinci Tarikatı adıyla da bilinen Poor Clares Manastırı’na mensuptu. Anlaşıldığı kadarıyla Calvin’in gelişinden önceki kritik yıllarda, manastırın kâtipliği görevini üstlenmişti (Kingdon, 1974:85). Cenevre, bu dönemde yaklaşık on veya on bir bin kişilik bir nüfus için dört yüz din adamına sahipti. Rahip, keşiş ve kilise üyeleri gibi dindarların çoğu erkekti ama Poor Clares manastırı kadın din sınıfını temsil ediyordu. Manastırın

rahibelerinin çoğu, Savoy Dükalığı'na güçlü bağlılıkları olan kırsal aristokrasinin veya eşrâfın kızlarıydı (McKee, 2021:260). Poor Clares'e katılmadan önce Jeanne de Jussie, Cenevre'deki kız okulunda öğrenim gördüğü için, kâtip olarak görevlendirilmesi de bir kronik yazarı olması da şaşırtıcı değildir. *Petite Chronique* (Kısa Kronik) olarak adlandırılan eseri (arasözler dışında), 1526-1535 yıllarının olaylarını kapsamaktadır ve Cenevre'de Reform'un başlamasının kargaşası ile Katolik kanadının tamamen etkisiz direnişi hakkında önemli bir bilgi kaynağıdır (Strzelczyk, 2018:209). Daha sonra, rahibeler Cenevre'den Annecy'ye taşındığında, manastırın başrahibesi oldu. Calvin karşıtı, dolayısıyla tarafgir tutumuna rağmen kroniği aktardığı pek çok olayın doğrudan tanığı olmasından ötürü büyük önem taşır. Eserini yazmaya Cenevre'den ayrılışından kısa süre sonra, 1535'te başladığı anlaşılmaktadır. Eser, 1546'da tamamlanmış, 1611'de Chambéry, Fransa'da yayınlanmıştır (Kingdon, 1974:85).

Poor Clares Manastırı, Cenevre'de 1477 yılında Savoy Düşesi Yolande de Valois tarafından kuruldu. Düşes, Fransız Kralı VII. Charles'in kızı ve XI. Louis'in kız kardeşi idi. Manastırla Savoy ailesi arasında yakın ilişki vardı (Strzelczyk, 2018:209). Manastırın ilk sakinleri Orbe, Seurre, Chambéry ve Vevey'den gelip yaklaşık elli yıl burada huzur içinde yaşadılar. 1532 yılına geldiğinde Cenevre İki Yüzler Konsili'nin aldığı bir karar, bu huzuru bozdu. Konsil, şehrin her kilise ve manastırında *Saf İncil*'in vazedilmesini zorunlu kılıyordu. Piskopos bu karara şiddetle karşı çıktıysa da konsilin kararı, aralarında meşhur misyoner Farel'in de bulunduğu pek çok Lutherci din adamı için Cenevre'yi cazip bir çekim merkezi haline getirdi (St. Clare and her order, 1912:284). Mevcut dini sistemin yerel muhalifleri, 1520 ortalarından itibaren Cenevre'de toplanmaya başlamışlardı ve bunlar temelde zengin kentlilerdi. Cenevre, Savoy Dükü III. Charles'a ve Prens-Rahip Pierre de la Baume'ye karşı bağımsızlık mücadelesi içerisinde olduğu için dinî gelişmeler, siyasal durumla yakından ilgiliydi (Strzelczyk, 2018:209). Özetle Cenevre'deki Reform hareketi, siyasî bir hareket olarak başladı, daha sonra dinsel bir motif kazandı ve Savoy Dükalığı ile yakın iş birliği içerisindeki prens-piskoposun gücünü hedef aldı (Kingdon, 2007:90). Farel, 1534 yılında Katolik piskoposun şehri terk etmesini sağladı. 1536'da konsil kararıyla Pazar ayininin Katolik geleneğine göre gerçekleştirilmesi yasaklandı (Bıyık, 2005:46). Farel'in evlilik üzerine verdiği bir vaaz ile rahibelerin yeminlerini terk edip evlenmeye davet edilmelerine rağmen Poor Clares manastırı mensuplarının büyük çoğunluğu bunu reddetti (St. Clare and her order, 1912:285).

Genellikle kadın dini toplulukları, yerel destekle hayatlarını idame ettirirdi. St. Clare kurallarına göre Poor Clare üyeleri geleneksel olarak hayatlarını sürdürmek için dilenirlerdi. Genellikle dış dünyadan gelen spontane hayırseverlikle ayakta kalıyor, seküler ya da dinsel otoritelerden yardım istiyorlardı (Broomhall, 2006:132). Rahibelere Cenevreli tarafından çok saygı duyulduğu, duaları için onlara özel sadaka veren vatandaşların kayıtlarının varlığı bunu doğrulanmaktadır (McKee, 2021:260). XVI. yüzyıla geldiğinde ise bu rahibeler, buldukları bölgelerin Protestan konsillerin yetki alanına girmesiyle, varlıklarını sürdürebilmek için hayat tarzlarını onaylamayan yetkililerden yardım talep etmek gibi ilginç bir durumla karşı karşıya kaldılar. 1534'te Cenevre'deki Poor Clare'ler, Cenevre konsiline ibadetlerinin ve hayat tarzlarının engellenmesiyle ilgili olarak bir mektup yazdılar. Akşam duası sırasında insanların manastırlarına girip ibadetlerini engellediği, kutsal objeleri çalıp tasvirlere zarar verdiği bilgilerini içeren mektup, muhtemelen Jean de Jussie tarafından kaleme alınmıştı (Broomhall, 2006:133; Jeanne de Jussie, 2006:138). Sadece birkaç yıl önce, Protestan Reformunun şafağında, Cenevre'nin manevî atmosferinin merkezini işgal eden manastırın giderek kin ve düşmanlığın hedefi haline gelmesiyle, rahibeler kendilerini güvende hissetmemeye başladılar (Howard, 2018:261). Farel'in evlilik konulu vaazından bir müddet sonra manastır silahlı adamların saldırısına uğradı ve rahibeler şehri terk etmek zorunda kaldılar. Civardaki diğer şehirlerdeki manastırlardan kovulan başka rahibelerin de bir sığınak bulduğu Annecy'ye geçerek orada yeniden dinî teşkilatlanmalarını kurdular (St. Clare and her order, 1912:285). Onların ayrılmasının hemen ardından manastır binası, hastaneye çevrildi. Bu tasarrufun, artık fakirliğin olumsuz bir çağrışımına sahip bulunduğu, fakirlerin tembel, kirli, hatta suçlu addedildiği yeni anlayışın ve ideolojinin de dışavurumu olduğu kaydedilir (Howard, 2018:261-262). Hem 1533'te piskoposun şehirden ayrılması hem de 1535'te Poor Clares Manastırı'nın terk edilmesi, Cenevre'nin kapılarını Reform sürecinde oynadığı önemli role kesin olarak açmış oldu (Fehleison, 2021:423).

3. Jeanne de Jussie'nin Kroniği Hakkında

Jeanne de Jussie, 1530'ların başlarında Protestan reformunun Cenevre'ye ulaşmasının sosyal hayata etkilerini ve özellikle de mensubu olduğu Saint Clare rahibelerinin yaşadığı mağduriyetleri kaydetti. Eser, reform çağı Avrupa'sından, kadın manastırlarında hayata, manastırların birbirleriyle ve dış dünyayla ilişki ve iletişimine,

Avrupa'da kadın ve cinsiyet üzerine çalışmalara, yazarın kaydettiği anekdotlarla devrin siyasi arenasında öne çıkan figürlere, son derece geniş bir yelpazede araştırmacılara ışık tutacak bilgiler içerir. Klaus'un esere yazdığı girişte, Jeanne de Jussie'nin *tarihin kıyılarına itilmiş oysa hayattayken kesinlikle olayların merkezinde yer alan kadınlar* hakkında yazdığını kaydetmesi, özellikle kadın tarihi araştırmalarda eserin önemini vurgular (Jeanne de Jussie, 2006:1). Jussie'nin tanık olduğu çağda gerek Reform yanlısı gerekse reform karşıtı kadınlar karşılaştıkları durumlar karşısında çok farklı tutumlar geliştirmiştir. Jeanne de Jussie ise *yazmayı seçmiştir ki eserinde de birkaç kez tekrarladığı üzere onun ve Saint Clare Manastırı'ndaki rahibe kardeşlerinin yaşadıkları daima hatırlansın* (Jeanne de Jussie, 2006:2).

Eseri İngilizceye kazandırırken Klaus'un esas aldığı metin, Hemlut Feld tarafından 1996'da neşredilen Fransızca baskıdır [*Petite chronique, Mainz*]. Klaus'un esere *The Short Chronicle* adını verme sebebi Helmut Feld'in adlandırmasından gelir. Helmut Feld, Jussie'nin kaleme aldığı metin için *Petite chronique* adını seçti. Bu, Jeanne'nin anlatısının giriş paragrafından gelen bir adlandırmaydı. Bu paragraf 1611'de ve metnin sonraki baskılarında alıntılanmıştı. Giriş şöyle başlıyordu: *Müteakip metin Cenevre'de yaşananların küçük bir bölümünü içeren kısa bir kroniktir* (Jeanne de Jussie, 2006:36). Henüz Türkçeye kazandırılmamış olmakla birlikte eserin Türkçede *Kısa Kronik* olarak kullanılması bu bakımdan makul görünmektedir.

Klaus esere yazdığı girişte Reform'un Cenevre'ye ulaşması, Jeanne de Jussie'nin hayatı, Cenevreli Poor Clare Manastırı mensupları ve Kısa Kronik üzerine genel bilgiler verir. Jeanne de Jussie'nin *kaynakları nadiren açıktır*. Sık sık *saygın bir adamdan duydum veya söylendi ya da insanlar söyledi* gibi yorumlar yapar, bu nedenle her halükârda güncel olayların haberlerine sürekli erişimi olduğu açıktır. Gerçekten de inzivaya çekilmelerine rağmen, Poor Clares mensuplarının manastırlarının dışında neler olduğunu öğrenmenin birçok yolu vardı. Muhteşem Türk'ün Macaristan'daki faaliyetleri ve Picardy'deki Meryem Ana mucizesi gibi uzak diyarlardan gelen raporlar, manastırdan manastıra aktarılan anlatılar arasında olabilir (Jeanne de Jussie, 2006:14).

Klaus, *Jeanne de Jussie'nin iyi ve kötü arasındaki mücadele anlayışını değerlendirirken, sapkınlardan da kötü olanlar, Yahudiler ve Türklerdir ama metinde onların gerçek kişilerden ziyade vurgu için başvurulan şeytanî figürler şeklinde geçtiği kaydedilebilir* diye yazar (Jeanne de Jussie, 2006:17). Gerçekten de Jeanne de Jussie'nin Türk'ü zımnen *nihai kötü* olarak etiketleyip çeşitli eylemlerin kötülük derecesini ona kıyasla ifade ettiği örnekler aşağıda verilecektir.

Klaus, Jeanne de Jussie'nin metni yayımlanması için değil, Manastır'da rahibelerin okuması için saklanmak üzere kaleme aldığı kanısındadır (Jeanne de Jussie, 2006:24). Bununla birlikte Klaus'un da dikkati çektiği üzere Jeanne de Jussie, eserinde doğrulara sadık kalacağını kesin olarak ifade etmiş ve bunu gelecek kuşaklar için yazdığını da belirtmiştir: *Doğruluğunu bilmediğim hiçbir şeyi yazmadığıma söz veriyorum ve yine de yazdıklarım [yaşananların] onda biri bile değildir, esas olayların küçük bir kısmını yazıyorum ki hatırlansınlar, böylece gelecekte Tanrı'nın aşkıyla acı çekenler bilsinler ki bizim atalarımız da bizler kadar acı çekti ve bizden sonrakiler de çekecekler, her zaman ve farklı derecelerde, ilk ve en çok acıyı çeken Yüce Efendimiz gibi* (Jeanne de Jussie, 2006:91). Aşağıda Türklerle ilgili bazı ifadeler örneğinde açıkça anlaşılabilir üzere Jeanne de Jussie'nin yazdıklarının tamamen doğru ve yanlışsız olması söz konusu değildir ama bu onun yazdıklarının doğruluğuna duyduğu sağlam inancı gölgelememektedir.

Jeanne de Jussie'ni metni ölümünden yarım asır sonra, 1611'de Katolik *Frères Du Four Chambéry* tarafından *Le levain du Calvinisme, ou commencement de l'heresie de Geneve* [Cenevre'de Calvinizmin Etkileri ya da Genevre'de Sapkınlığın Başlaması] başlığıyla yayımlanmıştır (Jeanne de Jussie, 2006:25). Du Four baskısında orijinal metin büyük ölçüde korunmuş olmakla beraber bazı değişiklikler ve eksiklikler de göze çarpar. Türklerin davranış ve gelenekleri başlıklı kısım, metinden tamamen çıkartılmıştır (Jeanne de Jussie, 2006:26).

4. Jeanne de Jussie'nin Kroniğinde Türk İmgesi

Bu dönemde Türklere ilişkin kaygı ve endişelerle birlikte çeşitli söylemler de giderek yayılmaktaydı. Aslında Avrupa'nın Osmanlı'ya bakışı bütüncül bir tutum olarak değerlendirilemez. Bu, en genel tabiriyle basit ve evrensel bir korku ve nefret değildi. Protestan bakış açısına göre Osmanlıların elinden acı çeken Roma Katolikleri yani kendilerinin düşmanları olduğu sürece, bunun bir sakıncası yoktu. Protestanlar için Türkler, papalık gururu üzerine adeta Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza idiler. Hatta Papa ve Sultan arasındaki rekabet, bir iktidar boşluğu yaratabilir ve bu da Protestan Reformu'nun genişlemesiyle doldurulabilirdi. Bu düşünce, radikal Protestanlığın apokaliptik retorikinin bir parçası haline geldi. Orta Avrupa'daki Osmanlı

seferleri, Lutherçileri ve diğer sapkınları kökünden kazımak isteyen Papalık-Habsburg güçlerinin askeri enerjilerini ve ekonomik kaynaklarını başka yöne çevirmeye yardım ettiği için Türkleri, *Reformasyonun dolaylı müttefikleri* olarak görünmesine imkân verebiliyordu (Vitkus, 1999:211).

Devrin şartlarında Jeanne de Jussie de Osmanlı ile ilgili söylemlerin dışında kalamamıştır. Türklerin Macaristan'da ilerlemesiyle birlikte onun da kroniğinde Osmanlı'ya ilişkin kayıtlar göze çarpar. Jeanne de Jussie, eserine 1532 yılında Jacques Gaucort adlı bir kişi tarafından Fransa sarayına gönderildiğini ifade ettiği bir mektubu da aktarmıştır. Mektuptan önce açıklama olarak şöyle yazmıştır: *O sırada Büyük Türk, Hıristiyan âlemine büyük bir güçle saldırıyordu. Fransa'nın Hıristiyan krallığına gönderilen mektubun içeriğinden de anlaşılacağı gibi, mucizevi bir şekilde Macaristan Kardinali Monsenyör'ün elinde Esztergom şehrinde büyük bir yenilgiye uğradı. Gerek Klaus gerekse Feld, Jeanne de Jussie'nin 1532'de Macaristan'a Türk saldırılarıyla ilgili verdiği bilgilerin gerçek, yarı gerçek ve hayal ürününün bir karşımı olduğunu belirtirler. Söz konusu mektupta anlatılanlar özetle şu şekildedir: 24 Şubat 1532 yılında Aziz Matta bayramında doksan bin Türk, Macaristan Kardinali'nin ikâmeti olan Esztergom şehrini kuşatmıştır. Bu şehrin bir özelliği, Godfrey Bouillon'un kabri ve sancağının burada bulunmasıdır. Bu sancak Türklere karşı açıldığında gökte hayret verici bir hava olayı görülmüş ve çok büyük bir dolu ve ani bir rüzgâr hayret verici bir şekilde Türkleri kafa kafaya vurmuş ve onlar kendilerini yere atarak birbirlerini öldürmeye başlamışlardır. Türkler ya ölmüş ya da teslim olmuşlardır. I. Haçlı Seferi kahramanlarından olan ve *Kutsal Kabir Koruyucusu* unvanı ile Kutsal Topraklar'da Kudüs Krallığı'nı tesis etmiş bulunan *Godfrey Bouillon*'a ilişkin verilen bilgi önemlidir. Anlaşıldığı kadarıyla Müslüman Türklerin Macaristan'da ilerleyişi, Avrupa'da I. Haçlı Seferi'nin kahramanlarına yapılan vurguyu tetiklemiştir. Francisco, Türk elbisesi giymiş İslâm'ın tıpkı orta çağda olduğu gibi XVI. yüzyılda da Avrupa için büyük bir sorun teşkil ettiği görüşünü kaydeder. Bu eski düşman ile mücadelede daha önce başarılı olduğuna inanılan isimlerden *Godfrey Bouillon*'un sembolleşmiş bir manevî rehber mertebesine yerleştirildiği ifade edilebilir (Jeanne de Jussie, 2006:65-66).*

Türklere karşı mücadelede ilahi yardıma ilişkin tek kayıt bu değildir. *Muhteşem Türk Macaristan Krallığına Giriş* başlığı altında Jean de Jussie şunları yazmıştır:

Sonraki Temmuz, Monsenyör Chambéry'de iken, İmparator'dan Muhteşem Türk'ün Aziz Vaftizci John Bayramı'nın arifesinde Macaristan'a saldırdığını söyleyen bir mektup aldı. Asil prens çok üzüldü ve iyi bir prens olarak, Bakire Meryem'in ve şanlı azizlerin şefaatiyle Tanrı'nın yardımını istemek için ayın ikinci Pazar günü, Monsenyör Aziz Bonaventure Bayramında [14 Temmuz] genel bir geçit töreni düzenledi, kendisi de çıplak ayakla ve başı da açık olarak [yürüyüşe] katıldı; oğlu Monsenyör Louis, Piedmont'un Efendisi ve Prensi de bütün maiyetiyle oradaydı, ve asiller ve bütün halk da oradaydılar ve Tanrı'ya karşı büyük bir hürmet içindeydiler. Rahipler Chambéry'deki kilisede bulunan büyük azizlerin kutsal emanetlerini taşıdılar. Ve onun iyi niyeti sebebiyle, topraklarındaki pek çok soylu adam kutsal din adına yardıma gitmeye karar verdi. Tanrı soylu imparatorumuza zafer bağışladı ve Türk geri çekildi; soylular da topraklarına döndüler. Viry ailesinden Allemogne Monsenyörü dönüş yolunda vebadan öldü (Jeanne de Jussie, 2006:71).

Jeanne de Jussie ayrıca Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1532'de Papa'ya gönderildiğini belirttiği bir mektuba da eserinde yer verir. Mektubun sahte olduğu, kroniğinde Türklere dair aktardığı bilgilerin de güvenilir olmadığı görülür. Yine de bunlar XVI. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın tehlikeli düşmanı hakkındaki genel görüşleri yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır (Strzelczyk, 2018:210).

Türklerin Davranış ve Gelenekleri başlığı altında Jean de Jussie'nin yazdıkları şu şekildedir:

"Türklerin adetlerini anlamak için Muhteşem Türk'ün kendisine bağlı otuz altı krallığı, pek çok adası ve şehri olduğunu bilmelisiniz. O, obur, sadakatsiz ve doymak bilmez bir köpek gibi daima daha fazla toprak elde etmek için savaşır. Bütün krallıklarından bir eş alır, onlara kraliçe denir ve onlar Türk'ün zevki için tek bir şehirde saraylarını toplarlar ve onun şehirde ve daha fazlasında çok sayıda cariyesi vardır. Bunlar farklı şehirlerde gruplar halindedirler.

Ayrıca, mülkleri her ne olursa olsun, diğer Türkler de istedikleri kadar eş alabilirler. Bir eşi hamile kaldığı zaman koca artık onunla değil başka bir karısıyla birlikte yaşar. Bu kanunun, Tanrı'nın Âdem ile Havva'ya "bereketli olun ve çoğalın" dediğini söyleyen [Hz.] Muhammed'den geldiğini söylerler. Bazen Türkiye'de öyle olur ki, [bir adamın] üç ya da dört karısı aynı gün doğum yapar. Çok fazla adam ve sayısız askerinin olmasının sebebi budur, çünkü Muhteşem Türk bütün tabilerinden her zaman on beş yaşındaki erkek çocuklarını alır, onları şehirlerinde ve kalelerinde on ya da on iki bin kişinin bir arada olduğu büyük

bölükler halinde yetiştirir, onlara savaş usullerini öğretir ve onlar slav kılıçlarıyla, yaylarıyla ve ateşli silahlarıyla eğlenirler ve ne zaman onlara ihtiyacı olsa gitmeye hazırdırlar.

Ayrıca Muhteşem Türk'ün sarayında insanı hayrete düşürecek kadar çok sayıda maiyeti vardır. Kıyafetine gelince, o, boynunun etrafına doğuya özgü hoş mücevherlerle süslenmiş altın bir zincir takar; bunun ucunda [Hz.] Muhammed'in domuzlar tarafından boğulmasının anısına altın bir domuz asılıdır ve onun maiyetindeki otuz altı kral da bundan takarlar. Onun ayrıca günde iki kez yemeklerden önce silahlarını ateşleyen elli adamı vardır; onun halısına oturmadan önce silahlarını yeniden doldurmaları gerekmektedir ve onlar [yemeklerini] yerde yerler. Onun ayrıca bir yerden başka bir yere giderken kullandığı seksen bin taberli askeri, beş bin okçusu, kırk bin hafif atlı askeri vardır. Onun bu kadar büyük bir zenginliğe sahip olması şaşırtıcı değildir çünkü biri öldüğü zaman mülkü az ya da çok olsun, onun maiyetinden olsun olmasın, mülkü Muhteşem Türk'e kalır. Onun hazinesinde yaşam standardını sürdürecektir hatta arttıracak ölçüde çok para vardır.

Ayrıca birisi ölen bir kişinin mülkünde hak iddia ederse, bunun onda birini hazineye vermeli, ölen adamın karısının ve on beş yaşına kadar erkek, evlenene kadar da kız çocuklarının hayat giderlerini üstlenmelidir” (Jeanne de Jussie, 2006:70-71).

Jeanne de Jussie'nin *obur, sadakatsiz ve doymak bilmez bir köpek* benzetmesi çağın koşullarında anlaşılırdır. Kanuni döneminde Türk imajı Avrupa'da gittikçe kökleşmiş ve buna bağlı olarak Türkler için kullanılan sıfatlar da daha sertleşmeye başlamıştır. Özellikle *köpek* sıfatı hem halk dilinde hem de diplomatik yazışmalarda sıklıkla kullanılmıştır. Ancak buna karşılık Osmanlı da Avrupalı'ya çoktan domuz sıfatı yakıştırmıştır. (Kumrular, 2005:111).

Burada domuzla ilişkin kaydın temeli de orta çağda İslam peygamberine ilişkin uydurulmuş bir anlatıya dayanmaktadır. Hem İslamiyet'i hem de onun peygamberini tanımayı reddeden Avrupalılar, bunun yerine gittikçe büyüyen nefretlerinin dışı vurumu olarak garip efsaneler türettiler. İslam peygamberinin hayatını sarhoşken bir yaban domuzu sürüsü tarafından parçalanarak kaybettiğine ilişkin yaygın anlatı bunun en çarpıcı örneklerindedir. İslamiyet'te içki ve domuz eti haramdır. Bu çok bilinen bir husus olduğu halde böyle bir anlatının yaygın olması ancak İslam dinine ve inananlarına karşı yapılmış bir hakaret olarak yorumlanabilir (Kumrular, 2016: 111).

Bununla birlikte, Kısa Kronik'te Osmanlı Sultanı'nın boynundaki zincirin ucunda bir domuz figürünün bulunduğu kaydedilmiştir. Müslümanlar için haram olan bir hayvanın figürünün, üstelik tasvir yasağı var iken ve dahası doğrudan İslam Peygamber'ini anmak amacıyla Sultan'ın boynunda olma ihtimali elbette söz konusu değildir. Tek başına bu aktarım dahi, müellifin Türklerle ya da İslâm ile ilgili yüzeysel dahi olsa malumatı bulunmadığını ortaya koymaktadır. Ancak konumuz açısından kaydın önemi, orta çağda başlayan Hıristiyan-Müslüman kutuplaşmasında Batı'nın *ötekine* ilişkin algılarının, aydınlanmanın şafağında halen sürdürüldüğünü gözler önüne sermesidir. Türk ve Müslümanın Avrupa zihninde *öteki* olması orta çağdan yeni ve modern çağlara da sirayet etmiştir (Öztürk, 2005: 78).

Malcolm bunu *erken modern Avrupa, orta çağdan İslâm hakkında kimisi enine boyuna doğru, kimisi gerçekten uzak, bazıları kasıtsızca ezbere, bazıları ise bile isteye hatalı ve karalayıcı olan geniş bir fikirler dizisi miras aldı* diyerek ortaya koyar (Malcolm, 2019:30). Bu görüşün altında pek tabii ki Hıristiyan Avrupa'nın XVI. yüzyılın ilk yarısında Türkleri bir tehdit olarak görmesi yatıyordu. Latin Batı, Endülüs'te Reconquista ve haçlı seferleri sırasında Müslümanlar ile yakın temaslar kurmuştu ve bu temasın ilişki hattı çatışma temelliydi. Bu yakınlaşma, Avrupalıların Müslüman dünyaya bakışlarını yeniden biçimlendirmeleri için bir ortam yarattı. Katolik yazarlar da orta çağ haçlı seferlerinin geleneksel yaklaşımını sürdürmeyi tercih ettiler (Fransisco, 2007: 64).

Kendi yaşadığı şehirde, diğer rahibelerle birlikte manastırdan ayrılmalarına yol açan kaotik ortamın görgü tanığı hatta mağduru olduğunu ifade edebileceğimiz Jeanne de Jussie'nin Türklerle bu karşılaşmada bir mukayese nesnesi olarak başvurması dikkat çekicidir. *Cenevreliler Arasında Kavga* başlığı altında müellif şunları kaydetmiştir:

“1533 yılında 28 Mart'ta Paskalya yortusundan önceki Cuma o sapkınlık yüzünden Cenevre halkı arasında bir başka büyük ayaklanma oldu. Bütün sabah boyunca o tarikatın insanların izdihamı ve toplanması sürdü. Haberler şehirde çok çabuk yayıldı, ne yapacaklarını hiç kimse bilmiyordu ama herkes gönül bağladıkları manastırları yağmalayacaklarını düşünüyordu. Böylece iyi Hıristiyanlar hazırlık olarak, onlara karşı koymak için Saint Peter Kilisesi'nde büyük bir kalabalık halinde toplandılar ve rahip

efendilerle birlikte ne yapacaklarını konuştular. Toplantıyı haber alan temsilciler muhafızlarıyla birlikte bunun sebebini öğrenmek için geldiler. İnsanlar cevap verdi: “Rue des Allemands’da toplanan ve neden orada olduklarını bilmediğimiz Luthercilere saldıracağız. Her zaman bizi korkutuyorlar. Ancak artık buna bir son vereceğiz ve kasabada bu hastalığın daha fazla yayılmasına izin vermeyeceğiz, çünkü onlar Türklerden de daha kötü”” (Jeanne de Jussie, 2006:75-76).

Bir diğer mukayese ise Luthercilerin uyguladığı zulmün derecesini anlatmak için başvuru, bir Türk’e dahi bu şekilde zulmedilmemesi gerektiği ifadesinde karşımıza çıkar. Jeanne de Jussie, 1535 yılı olaylarına dair, Luthercilerin zulümlerini aktarır. Bunlardan biri, Ziz George Bayramı arifesinde Cenevre’den bir grubun Bernex adlı bir kasabaya gidip iyi bir rahibi yakalamaları ve işkence ile öldürmelerine ilişkindir. De Jussie, herkes bunun korkunç bir zulüm olduğunu düşündü diye yazar ve bir mukayese ekler: o bir Türk olmuş olsa idi bile (Jeanne de Jussie, 2006:118).

Dolayısıyla Jeanne de Jussie’nin Türk imgesi *en kötü* olandır. Yapılan zulümlerin derecesini anlatmak için bir Türk’ün bile bunu yapmayacağını; maruz kalınan zulümlerin şiddetini ise bir Türk’ün bile bunu hakketmediğini ifade ederek vurgular. Bu kullanımın kapalı bir toplulukta hayatını sürdüren Jeanne de Jussie’ye has olduğunu düşünmemiz olası görülmemektedir. Dolayısıyla en kötüyü ifade eden bir Türk tanımının bu dönemde yerleşmiş olması ihtimal dahilindedir.

Jeanne de Jussie’nin *Muhteşem Türk’ün Papa VII. Clement’e Mektubu* başlığı altında eserine dâhil ettiği mektup ise şu şekildedir:

“Biz, Süleyman, Selim’in oğlu, Yüce Tanrının inayeti ve [Hz] Muhammed’in şefaati ile ve onun doğru ahfadının, yasamızın nebilerinin, Türkiye’nin ve Konstantinopol’ün Büyük İmparatoru ve Babil’in ve hukukumuz ve hümayunumuz altındaki otuz altı güçlü kralın bulunduğu bütün doğu ülkelerinin sultanı, siz Hıristiyanların Prensi’ni selamlarız.

Size Hıristiyan İmparator, İspanya Kralı ve Akdeniz’in heybetli gücüne karşı gerçekleştirdiğimiz meydan okuma ile ilgili uyarıda bulunmak için yazıyoruz ki, kendisine merhametle Mayıs’ın yirmisine dek ateşkes teklif ettik. Emin olunuz ki, çok fazla Hıristiyan’ın kanını dökme endişemiz bizi size yazmaya sevk etti ki, bütün Hıristiyan krallarını uyarabilesiniz. Bilin ki, gücümüz dünyadaki bütün memleketleri egemenliğimiz altına almaya yeter. Ve yine bilin ki, nasıl gök yüzünde tek bir Tanrı varsa, yeryüzünde de herkesin korktuğu ve itaat ettiği tek bir hükümdar olmalıdır. Sizden Hıristiyanlığın bütün ülkeleri ve krallarına bize bağlılık bildirmelerini söylemenizi istiyoruz. Aksi halde onlara öyle büyük bir savaş açacağız ki, güçle, kuvvetle ve şiddetle bizim ölçülemez kudretimizin kontrolü altına girecekler. Eğer siz Hıristiyanların bizim hükümdarlığımızın tebaası olması [Hz] Muhammed ve onun doğru haleflerinin arzusu ise bütün krallardan sadakat ve bağlılık göstermelerini isteyeceğiz ve onların tek bir hâkime sadık olmaları gerekmektedir ve tapınakları ile manastırlarındaki zillerin ve çanların, savaş çabalarımıza karşılık bizim için kullanılmasını isteyeceğiz¹. Bilin ki biz hiç kimseyi inancını terk etmeye zorlamayız ve herkese inanıp ibadet edeceği Tanrı’yı seçme hakkını tanırız. Size herkesten fazla korkulan ve itaat edilen olduğumu göstermek için papalık bölgenize iki elçi gönderiyorum ki imparatorluk sarayının iki büyük kralı ve benim iyi ve sadık dostlarım olan bu kişilerden biri Kral Ishorte, diğeri Kral Fraulte’dır. Kral Ishorte’den [Hz.] Muhammed’in adıyla mektubumu size bizzat sunmasını ve siz onu dinler dinlemez derhal ve gecikmeksizin [Hz] Muhammed ve onun haleflerinin hukukundan ayrılıp mahrum kalmanın cezası altında, bütün gücüyle kendi Türk kalbini deşmesini istedik ki o vakit ölsün.

Bu mektup Suriye bölgesinde, Avlonya şehrimizde, hükümdarlığımız altında ve dünyanın yaratılışından 6,066 yıl sonra yazıldı” (Jeanne de Jussie, 2006:75-76).

Jeanne de Jussie, mektup okunduktan sonra gerçekten de Türk elçilerden birinin hançerle kendisini öldürüp yere yığıldığını ve orada hazır bulunan herkesin dehşete kapıldığını da eklemiştir (Jeanne de Jussie, 2006:75-76).

Mektupta sözü edilen Kral, V. Charles’tır. Belirtelim ki, İmparator V. Charles ve Kanunî Sultan Süleyman, Doğu ile Batı’nın, Hıristiyanlık ile İslâm’ın mücadelesini mükemmelen ortaya koyan, çağlarının arketipi olarak değerlendirilebilir (Goodrich, 2017:90). V. Charles aynı zamanda Batı’nın Osmanlı algısının şekillenmesinde de önemli bir figürdür. Batı Avrupalı çağdaşları tarafından *Muhteşem* olarak da bilinen Osmanlı Sultanı

¹ Bu çalışmada kullanılan kroniği İngilizceye çeviren ve notlandıran Klaus, burada kastedilenin söz konusu metal malzemenin eritilerek silah yapımında kullanılması olduğunu belirtti. Kısa Kronik Dn. 116.

Süleyman, İspanya Kralı ve Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'a karşı Fransa Kralı I. François ile bir ittifak yaptı. V. Charles ve destekçileri, I. François'i kabul edilebilir diplomatik uygulamaların sınırlarını aştığı için kınadılar. Onlara göre bir hâkim, düşmanlarına karşı destek arayabilirdi. Ancak onlara göre kabul edilemez olan farklı bir dine inanan bir hükümdar ile ittifak yapılmış olmasıydı. V. Charles'ın bu ittifaka bakışı, müteakip olaylar hakkındaki Batı tarih yazıcılığına egemen oldu. Isom-Verhaaren, o zamanlar ittifakın uygun olup olmadığı meselesinin çok daha geniş yelpazede görüşler serdedilen bir konu teşkil ettiğini; fakat V. Charles'ın ve yandaşlarının görüşlerinin yaygınlık kazanıp genel kabul görmesiyle, bu çeşitliliğin tarihî kayıtlardan kaybolduğunu ifade eder (Isom-Verhaaren, 2011:2).

Kanunî Sultan Süleyman hükümdarlığında zirvesini yaşayan Osmanlı Devleti, Avrupa'nın güçler dengesi politikasında da egemen bir rol oynamıştır. V. Charles ile François arasındaki propaganda savaşında Türk imgesinin önemli yer tutması bu rolden kaynaklanmaktadır. İki taraf arasındaki esas mücadele Avrupa'da üstünlük kurma hedefine dönüktü. Taraflar kendi askeri, siyasi noksanlıklarını ise karşı tarafın Türklerle ilişki hattı üzerinden mazur göstermeye gayret ediyorlardı (İnalçık, 2010: 11-48). Biri diğerini Türklerle ittifak ile itham ederken diğeri karşındakini Türkleri kışkırtarak istikrarı bozmakla suçluyordu. Aslında *düşman Türk imgesinin* rakip taraflarca kullanılması sadece askeri, siyasi sahaya has değildi; dini-düşünsel rekabette de Türk, rakibin niteliğini belirleyici bir imge olarak kullanılmaktaydı. Tıpkı İstanbul'un Türklerce fethedilmesinden önce *Türk sarığı Roma başlığından daha iyidir* sözüyle ifade edilen Ortodoks-Latin anlaşmazlığında olduğu gibi bu kez de Katolik ve Protestanlar, Türk imgesini bir mukayese ölçütü olarak kullanmışlardır. Reform karşıtları, reform yanlılarını *kâfirlerden daha kötü* olarak nitelerken diğerleri ise papa ve rahiplerinin Türklerden daha tehlikeli olduğunu iddia ediyordu. Geline aşamada Türkler, karşıt hiziptense tercih edilen müttefik adayları haline geldi. Uzun vadede Katolik-Protestan rekabeti, Avrupa'da gelenekselleşmiş karşıtlığı tersine çevirerek İslam hakkında olumlu değerlendirmelerin gelişimine katkı sağlamıştır. İlerleyen süreçte Osmanlı güç kaybedip Avrupa üzerindeki baskısı azaldıkça bu algı, daha da silinecek ve giderek Şarkiyatçılık kültürü oluşacaktır (Cardini, 2004:172-176).

5. Sonuç

Tarih, birey ve toplulukların eylemlerinin, eylemler ise fikirlerin ürünüdür. Fikirler, eylemleri tetiklerken eylemler de yeni fikirlerin oluşumuna zemin hazırlar. Önemli kırılmaların yaşandığı tarihsel dönemleri öne çıkan olay ve olgularla etiketlemek, inceleme ve daha da öncelikli olarak öğrenmede kolaylık sağlasa da çoğu kez eş zamanda kesişen, kökü ya da erimi zaman çizgisinin farklı noktalarına ulaşan bazı etiket dışı olay ve olguları gölgeye itmekte, bulanıklaştırmaktadır. Reformun bir fikirden eyleme dönüştüğü, bugün Avrupa'da birey ve toplumun tarihsel serüvenindeki olumlanan etkisiyle öne çıkan ancak bu etkiden bağımsız olarak, yanlısı için de karşıtı için de sancılı bir dönemin tanığı olan Jeanne de Jussie, aynı zamanda Osmanlı Türklerinin Avrupa'da algılanma biçiminin de farklılaşmaya başlayacağı bir çağın şafağında yaşamıştır. Jeanne de Jussie'nin eserinde Türklerle ilişkin kayıtların, her ne kadar genel bir *öteki* şablonundan ayrılmasalar da farklılığının altında yatan en temel sebep bu gibi görünmektedir.

Jeanne de Jussie, kendisinden önceki dönemin Müslüman algısını miras almış bir yazar olarak, klişeleşmiş *kâfir* Türk imajını eserinde vurgular. Bu algının köklendiği çağın *ben* kimliğinin vurgusu olan *Hristiyanlar* ise Türk karşısında ilahî yardıma mazhar olan, korunan, desteklenen unsurlardır. Söz konusu ilahî yardımın Haçlı seferleri çağının erken aşamalarında temayüz etmiş bir lider olan Godfrey Bouillon'un sancağı aracılığıyla gerçekleştiğine ilişkin aktarım, bu mirasın bir göstergesi sayılabilir. İslam peygamberine ilişkin gerçek dışı bazı aktarımlar da aynı şekilde orta çağda Avrupa düşünce ve edebiyat dünyasına yerleşmiş klişelerdir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin İslâm öncesi Türk kültüründen tevarüs ettiği hakimiyet anlayışıyla ilgili bir ifadenin Jeanne de Jussie'nin kroniğinde yer bulmuş olması şaşırtıcıdır. Jeanne de Jussie, Kanunî Sultan Süleyman'ın ağzından yazıldığını iddia ettiği bir mektupta Sultan'ın *nasıl ki gökyüzünde tek Tanrı var ise, yeryüzünde de tek hükümdar olmalıdır* anlayışına yer verir. Dolayısıyla bir taraftan Osmanlı öncesi Müslüman algısının izleriyle dolu olan sahte mektupta, diğer taraftan İslâm öncesi bozkır kültüründen kökünü alan, mevcut idare etme anlayışına da isabetli bir atıf yapılmıştır.

Osmanlı, Jeanne de Jussie için *en kötü* olandır. Türk İslâm kültür dairesine mensup olduğu için bu sıfatı fitratı ya da doğası gereği üstlenmiştir. Üstelik şimdi Osmanlı Türkleri, idaresi altında Avrupa üzerinde baskı uygulayabilecek olgun bir güce erişmiş olması dolayısıyla her zamankinden de korkutucudur. Ne var ki zamanın değiştirdiği sadece Avrupa sınırlarının ötesindeki *kâfirler* değildir. Avrupa'nın içinde, üstelik

Hristiyanlığın anlaşılma ve yaşanma biçimine ilişkin fikir ve eylemleriyle Jeanne de Jussie'nin gözünde büyük bir tehdit arz eden fraksiyonlar mevcuttur. Böyle bir durumda *en kötü*, fiilen bu sıfatı taşımaktan ziyade bir mukayese ölçütü haline gelmiştir. Jeanne de Jussie'nin kaleminden kayda geçen ve muhtemelen Avrupa'da bu dönemde geçerli olan bir algı olarak artık, *Türk'e bile yapılmaması gerekenler* ya da *Türk'ün bile yapmayacağı kötülükler* vardır. Dolayısıyla bunlara maruz kalan ve bunları yapanlar da *en kötünden daha kötü* haline gelmektedir. Bu aşamada Türk'ün devrettiği zirveye yerleştirilen hizbin de bu çalışmada Jean de Jussie'nin temsil ettiği Reform karşıtı muhaliflerini aynı nitelemeyle aynı mevkie yerleştirmesi şaşırtıcı değildir. Nihayetinde Reform yanlıları ve karşıtları bu zıtlıkla var olmamışlar, nesilden nesle aktarılan *öteki* algısının mirasçısı birey ve gruplar iken fikir ve inançları temelinde ayrıışmışlardır. Bu da mevcut *öteki* nitelemelerinin birbirlerine yansıtılmasına zemin hazırlamıştır. İlgi çekici olan bu zeminde yeni bir Türk algısının yeşerecek olmasıdır. Düşman Türk imgesi zamanla yerini muhaliflerdense ittifak edilebilir Türk imgesine, hiç olmazsa bir mukayese nesnesi olarak bırakacaktır.

Kaynaklar

- Bıyık, M. (2005). Katolik tiranlığından Protestan teokrasisine: John Calvin ve Cenevre modeli. *Dini Araştırmalar*, 8 (22):41-62.
- Blanks, D. R. (1999). Western views of Islam in the premodern period: a brief history of past approaches. D. R. Blanks, M. Frassetto (Ed.), *Western views of Islam in Medieval and early modern Europe, perception of other* içinde (11-53. ss.). New York: St. Martin's Press.
- Broomhall, S. (2006). *Women and religion in sixteenth century France*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cardini, Franco. (2004). *Avrupa ve İslam*, G. Koca (Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Fehleison, J. (2021). Bishop in exile, Francis de Sales, annecy, and reformation. J. Balsarak (Ed.). *A companion to the reformation in Geneva* içinde (409-426 ss.) Brill; Leiden: Boston.
- Fichtner, P. S. (2008). *Terror and toleration, the Habsburg Empire confronts Islam, 1526-1850*, Londra: Reaktion Books.
- Francisco, A. S. (2007). *Martin Luther and Islam, a study in sixteenth century polemics and apologetics*, Brill; Leiden: Boston.
- Goodrich, S. (2017). Emperor Charles V and Sultan Süleyman I: a comparative analysis. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of New Mexico, New Mexico.
- Howard, K. C. (2018). From the poor Clares to the care of the poor: space, place, and poverty in sixteenth century Geneva. *Footnotes A Journal of History*, 2: 260-285.
- Isom-Verhaaren, C. (2011). *Allies with the infidel, the Ottoman and French alliance in the sixteenth century*. New York: I.B.Tauris.
- İnalçık, H. (2010). Batı Anadolu'da gazi beylikler ve haçlılar. *Osmanlılar, fütuhât, imparatorluk, Avrupa ile ilişkiler* içinde (11-48. ss.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kalın, İ. (2017). Ben, öteki ve ötesi, İslâm-Batı ilişkileri tarihine giriş, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Jeanne de Jussie (2006). *The short chronicle, a poor Clare's account of the reformation of Geneva*, C. F. Klaus (Ed.). Chicago; Londra: The University of Chicago Press.
- Kingdon, R. M. (1974). Jeanne de Jussie, Calvinist germs or the beginning of heresy in Geneva. R. M. Kingdon (Ed.), *Transition and Revolution, Problems and Issues of European Renaissance and Reformation History* içinde (87-95. ss.) Minneapolis; Minnesota: Burgess Publishing Company.
- Kingdon, R.M. (2007). The Calvinist reform in Geneva. R. P. Hsia (Ed.), *The Cambridge history of Christianity, reform and expansion 1500-1660*, C.6 içinde (90-103. ss.). Cambridge; Newyork, Sao Paulo: Cambridge University Press.
- Kumrular, Ö. (2005). Köpekler ve domuzlar savaşında Kanuni'nin Batı siyasetinin bir izdüşümü olarak Türk imajı, vahşet, kibir, görkem. Ö. Kumrular (Ed.). *Dünyada Türk imgesi* içinde (109-127. ss.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kumrular, Ö. (2016). *Avrupa'da Türk düşmanlığının kökeni Türk korkusu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Malcolm, N. (2019). *Useful enemies: Islam and the Ottoman Empire in Western political thought, 1450-1750*. Oxford: Oxford University Press.
- McKee, E. A. (2021). 'Where today are the widows who have this honorable office?' Calvin, the diaconate, and women. J. Balsarak (Ed.), *A companion to the reformation in Geneva* içinde (254-273. ss.). Brill; Leiden: Boston.
- Öztürk, Y. (2005). Şark Meselesi'nin sosyo-kültürel zemini. *Siyaset ve Toplum*, 4:55-86.
- St. Clare and her order, a story of seven centuries*. (1912). Londra: Mills & Boon.

Strzelczyk, J. (2018). Women at the cradle of the reformation: some examples of literary involvement. *Instytut Zachodni*, Özel Sayı: 185-217. Erişim adresi: <https://iz.poznan.pl/plik,pobierz,2989,7730f0cde8858d0b378b44f020bd4082/12.%20JERZY%20STRZELCZYK%20%20WOMEN%20AT%20THE%20CRADLE%20OF%20THE%20REFORMATION%20SOME%20EXAMPLES%20OF%20LITERARY%20INVOLVEMENT>.

Vitkus, D. J. (1999). Early modern orientalism: representations of Islam in sixteenth-and seventeenth-century Europe. D. R. Blanks, M. Frassetto (Ed.), *Western views of Islam in Medieval and early modern Europe, perception of other* içinde (207-230. ss.). New York: St. Martin's Press.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**MISIR DÜYÛN-I UMÛMİYYESİ: “CAISSE DE LA DETTE PUBLIQUE
D'EGYPTE”İN (2 MAYIS 1876) KURULUŞUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER**

*Düyûn-ı Umûmiyye of Egypt: Factors Influencing the Establishment of the “Caisse de la Dette
publique d'Égypte”*

Fatih ÖZÇELİK¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatihozcelik@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-2627-3376

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
11.08.2023
Kabul/Accepted:
20.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1341685

Anahtar Kelimeler

Mısır, Dış Borç, İflas,
Düyûn-ı Umumiyye, Hidiv
İsmail Paşa

ÖZ

Dış borçlanma gelir-gider dengesinin düzeltilmesi, kalkınma projelerinin desteklenmesi, yatırımlara sermaye, modernleşme çabalarına kaynak bulma vb. gerekçelerle devletler tarafından başvuru bilindik yöntemlerden biridir. Plansız ve özensiz borçlanmalar ise zamanla bu idareler için olumsuz birtakım gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde dış borçlarını ödeyememesi sonucu kurulan Düyûn-ı Umûmiyye buna örnektir. Fakat devlet gelirlerini alacaklılara adına idare ve kontrol yetkisini kullanan bu tür yapılar sadece Osmanlı Devleti'ne özgü değildir. Buna örnek olarak Mısır gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nin imtiyazlı eyaleti Mısır'da Hidiv İsmail Paşa'nın idaresi süresince yapılan dış borçlanmalar sonucu 2 Mayıs 1876'da Caisse de la Dette publique d'Égypte / Mısır Borç Sandığı kurulmuştur. Caisse de la Dette, Mısır bütçesinin yarıya yakına tekabül eden gelirleri alacaklılara adına kontrol etme yetkisine sahip olmuştur. Mısır'ın borçluluğu sonucunda yaşananlar birkaç yıl içinde İngiliz işgaliyle sonuçlanacak gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Hidiv İsmail Paşa dönemi bir idarecinin ülkesi ve insanların kaderinde nasıl belirleyici bir rol oynadığını göstermesi bakımından önemlidir. Hidiv'in Mısır'ı modernleştirme ve Avrupa medeniyetinin bir parçası haline getirme misyonu, emelleri ve hedefleri, Mısır'da kolay servet elde etme peşinde olan sermaye sahiplerinin hırsları ile birleşmesi artan dış borçlanmanın en önemli sebepleri olmuştur. Düyûn-ı Umûmiyye'den önce Mısır'da Caisse de la Dette kurulmasına neden olan faktörler bu çalışmada ele alınmıştır.

ABSTRACT

Foreign indebtedness is one of the most well-known methods used by states for reasons such as correcting the deteriorated income-expenditure balance, supporting development projects, providing capital for investments, needing financial resources for modernization efforts, etc. Unplanned and careless indebtedness have led to some negative developments for these administrations over time. Egypt is an example of this. In Egypt, one of the privileged provinces of the Ottoman Empire, the Caisse de la Dette publique d'Égypte or Commission of the Public Debt (Borç Sandığı) was established on May 2, 1876, depending on the foreign borrowings made during the administration of Khedive Ismail Pasha. The period of Khedive Ismail Pasha is important in terms of showing how a ruler played a decisive role in the destiny of his country and people. The Khedive's mission, dreams and goals to modernize Egypt and make it a part of European civilization, combined with the ambitions of the capitalists in pursuit of easy wealth in Egypt, have been the most important reasons of increasing foreign indebtedness. The factors that led to the establishment of Caisse de la Dette in Egypt before the Düyûn-ı Umûmiyye are discussed in this study.

Atf/Citation: Özçelik, F. (2023). Mısır Düyûn-ı Umûmiyyesi: “Caisse de la Dette publique d'Égypte”ın (2 Mayıs 1876) Kuruluşunda Etkili Olan Faktörler. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1423-1436.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatih Özçelik, fatihozcelik@hotmail.com

1. Giriş

Sanayi Devrimi ile birlikte önce İngiltere ve ardından Kıta Avrupası'nda meydana gelen teknik ilerleme sayesinde 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde sanayileşmiş önde gelen ülkeler yeni arayışlara yöneldi. Bu devletlerin öncelikli olarak ürettikleri mamul mallar için pazar ve kendileri için gıda maddeleri ile ucuz ve bol hammadde kaynakları bulmaları gerekiyordu. Ardından biriken sermayenin ihracı için harekete geçtiler. Çünkü 1830'larda Avrupalılar sanayinin oluşturduğu büyük kârlara sahip olmuşlardı. Bu sermaye hareketliliği iki şekilde sağlanacaktı; çevre ülkelerde kendilerine hizmet eden altyapı yatırımları (ulaşım, iletişim vb.) ve borç verme. Avrupa sermayesinin yaklaşık %40'ı dönem ilerlerken çevrelere borç vermek suretiyle ihraç edilecekti (Pamuk, 2015: 193; Pamuk, 2018: 3). Sermaye hareketliliğinin başladığı bir dönemde Osmanlı Devleti özellikle iki özelliğinden ötürü Batılı güçler için ön plana çıktı. Bunlardan ilki devletin modernleşmesi için gerekli idarî, ekonomik, askerî ve sosyal yeniliklerin hayata geçirilmeye başlanmasıydı. Bu dönemde aranan Avrupalı güçlerin askerî, siyasal ve malî destekleri karşılığında Osmanlı Devleti ekonomisinin daha fazla dışa açılmasına yönelik talebe maruz kalıyordu (Pamuk, 2015: 193). Özellikle İngiltere'nin bu talebi 1838 Balta Limanı Antlaşması'nı ortaya çıkardı. Diğer özelliği ise hammadde ve pazar kaynağı olarak Avrupalı güçlerin aradığı bir ülke olmasıydı. 1840'lardan itibaren ülkeye girmeye başlayan Avrupa sermayesi 1854'teki ilk dış borcun ardından giderek yoğunlaşacaktı.

Mısır özelinde ise Avrupalı güçlerin sermaye hareketliliği 1860'lardan sonra yoğunlaşacaktı. Özellikle 1860-1865 yılları arasında yaşanan Amerikan İç Savaşı Mısır'da pamuğa karşı olan talebi zirveye taşıdı. Pamuk ihracatının zirve yapmasıyla birlikte Mısır gelirlerinde muazzam artışlar meydana geldi ve hatta köylüler bile bu artıştan fayda sağladı. Fakat bu dönemde yaşanan gelişmeler Mısır ticaretini İngiliz ticarî sistemlerine sıkı sıkıya bağlayacağı gibi Hidiv İsmail Paşa'ya borç vermeye istekli yabancı sermaye sahiplerini ve maceracıları sel gibi Mısır'a çekecekti. 1850'lerde Mısır idaresinin harcamaları gelirlerin %10'unu geçmezken 1861-1871 yılları arasında harcamalar gelirlerin neredeyse iki katına ulaşacaktı. İşte bu aradaki fark sermaye akışının bir şekli olan dış borçlanma ile kapatılacaktı (Hobsbawn, 2012: 143).

Osmanlı Devleti idari sistemi içinde Mısır, 19. yüzyılın ilk yarısına doğru birtakım gelişmeler neticesinde imtiyazlı eyalet statüsü kazandı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Temmuz 1805'te Mısır'a vali tayin edilmesiyle Mısır'da yeni bir süreç başlamıştı. Mehmet Ali Paşa, Mısır'da güç odakları haline gelen ve Mısır idaresinin bir bütünlük arzetmesi önünde engel teşkil eden Memlûkları 1811'de bertaraf etmesiyle idaresini güçlendirdi. Akabinde Mısır'ın verimli arazilerinin sıkı denetim ve yönetim organizasyonu ile üretim kapasitesini artırdı (Rivlin, 1961). Bu noktada 1820'de Fransız Jumel tarafından Mısır'a kazandırılan yeni bir pamuk türünün yetiştirilmesi Mehmet Ali Paşa'nın malî olarak güçlenmesini sağladı. Yeni ve modern bir ordunun kurulduğu zamanda pamuk mahsulünden elde edilen gelirler Paşa'ya ordunun oluşturulması ve ordu temelli hizmetlerin (eğitim, sağlık, savaş araç ve gereçleri vb.) tesis edilmesine imkan verdi (Fahmy, 2010). Dahası üretimin arttığı bir zamanda Paşa'nın Mısır'da ürünlerin tek alıcısı ve satıcısı konuma gelmesini sağlayan tekel sistemi gelirlerini daha da artırdı.

Hidiv İsmail Paşa'nın valiliği dönemini ilgilendiren çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde araştırmacılar özellikle ortak bir noktada buluşur. Bu ortak noktada varılan sonuç Hidiv İsmail Paşa'nın saltanatı sırasındaki aşırı dış borçlanmanın Mısır'da yaşanan olumsuz gelişmelerin temeli olduğudur. Çünkü aşırı borçlanma ve bunu takip eden malî iflas önce Mısır maliyesinde ve idarî kadrolarında Avrupalıların istihdam ve müdahalesine ardından da Mısır'ın Avrupalı bir güç tarafından işgal edilmesine neden olmuştur. 19. yüzyıl Mısır idarecileri göz önüne alındığında Kavalalı Mehmed Ali Paşa (valiliği 1805-1848), Said Paşa (v. 1854-1863) ve Hidiv İsmail Paşa'nın (v. 1863-1879) idare dönemlerinde dış borçlanma ihtiyaç duyulan nakit paranın temini için başvurulan yöntemlerden biriydi. Dolayısıyla dış borçlanma sadece Hidiv İsmail Paşa dönemine has bir yöntem değildi. Fakat kısa vadeli ve planlı borçlanma yapan Mehmed Ali ve Said Paşalardan farklı olarak Hidiv İsmail Paşa döneminde yoğun ve kontrolsüz gerçekleştirilen bir borçlanma söz konusuydu. Bu kontrolsüz borçlanma Mısır'da yıkıcı bir malî iflası, Avrupalıların kontrolünü ve İngiltere'nin işgalini beraberinde getirdi.

1863 yılında Mısır idaresinin başına geçen Hidiv İsmail Paşa 1875 yılında malî iflasla karşı karşıya kaldı. Mısır maliyesinin incelenmesi ve tavsiyelerde bulunması için Mısır'a gönderilen Stephan Cave* çalışmaları

* Süveyş Kanalı hisselerinin satış görüşmelerinden hemen önce Hidiv İsmail Paşa, İngiliz Başkonsolosu Stanton'dan Mısır maliyesinin incelenmesi ve Maliye Bakanlığı'na tavsiyelerde bulunması için istediği yardımın bir sonucu olarak İngiliz

sonucunda hazırladığı raporun (McCoan, 1877: 372-391) girişinde malî iflâsa neden olan durumu şu şekilde özetledi: “Mısır, hükümdarlarını iflâs etmenin eşiğine getiren Doğu ülkelerinin cehalet, israf ve savurganlığı ile Batı medeniyetini benimseme çabalarının sebep olduğu büyük harcamalardan muzdaripti. Yanlış yönetilen doğru çabalar olduğu gibi çok para harcanan verimsiz işler de vardı. Mısır, sınırlı gelirleriyle çok para gerektiren işleri kısa zamanda yapmaya çalışmıştı.” Cave, gerçekleri görerek Mısır’ın iflâsının nedenlerini doğru bir şekilde değerlendirmişti. Raporun hükümete sunulmasından kısa bir süre 2 Mart 1876’da Mısır’ın 90.000.000 sterlini aşan borcu için alacaklılar adına Mısır gelirlerinin yarısından biraz fazlasını kontrol edecek Avrupalıların Mısır’a ilk malî müdahalesi olan *Caisse de la Dette publique d’Egypte*** Hidivlik kararnamesi ile kuruldu.

Hidiv İsmail Paşa’nın şahsi hedefleri ve Mısır’la ilgili emelleri Mısır’ın iflâsında etkili olan faktörlerin başında gelse de Avrupalı imtiyaz avcılarının, sermayesini artırmak isteyen sermaye sahiplerinin ve kolay yoldan hızla para kazanmak isteyen bankerlerin Mısır’daki varlıkları da bir başka faktördü. Hidiv İsmail Paşa’nın Mısır’ı modernleştirme çabalarının bir sonucu olarak alt yapı çalışmaları Avrupalı güçlere, Avrupalı bankacılara ve hızlı zengin olma dürtüsüyle hareket eden girişimcilere kapıyı sonuna kadar araladı. Dolayısıyla bu çalışmada Mısır’da Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminden itibaren başlayan dış borçlanma nedenleri, Hidiv İsmail Paşa dönemi aşırı dış borçlanmanın sebepleri ve dış borçlanmada Avrupalıların rolü ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Mısır’da Dış Borçlanmanın Hukukî Zemini

Osmanlı idaresinde Mısır’ın hukukî statüsü 1841 Fermanı öncesi ve sonrasında değişiklik gösterir. 1841 fermanına kadar olan sürede Mısır’ın diğer Osmanlı vilayetlerinden farkı olmamakla birlikte bu ferman neticesinde Mısır eyalet-i mümtaze yani imtiyazlı eyalet statüsüne girdi. 1841 fermanı Mısır’ın özerkliğinin sınırlarını çizen ve Osmanlı Devleti’nin Mısır’daki hâkimiyet ve idaresini sembolize eden – valinin diğer vezirlerden farkı ve statüsü olmayacak, Mısır her sene belirli miktarda İstanbul’a vergi verecek, vergiler sultan adına toplanacağı gibi paralar sultan adına basılacak, valiler orduda belirli rütbelere kadar görevlendirme yapabilecek, asker üniforma ve sancakları Osmanlı Devleti ile aynı olacak gibi - bir takım maddelerle birlikte Mısır’ın idaresini fiilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve soyundan gelenlere*** bıraktı (BOA, Y. EE: 121-41; Kızıltoprak, 2015: 125-127). Yine de fermanlarda belirtilen hususlar Sultan ve Bâb-ı Âli ile Mısır valilerinin aralarındaki ilişkiye göre esnetilebilir, farklı yorumlanabilir, görmezden gelinebilir, hatta iptal edilebilirdi. Örneğin 1841 fermanı ile Mısır ordu mevcudu 18.000 kişi ile sınırlandırılmışken Abbas Paşa zamanında ordu mevcudunun 30.000 olması ve 18.000 kişiden fazlasının Sudan’ın muhafaza altında tutulması için oraya kaydırılması şeklinde bir formül benimsenmişti (Raif ve Ahmed, 2011: 31). Özellikle Hidiv İsmail Paşa zamanında fermanlarda birtakım değişiklikler yapılması kesin ve kat’i özerklik sınırlarının olmadığını gösterdi. Örneğin Mayıs 1866 tarihli ferman Mısır idaresini Kavalalı soyundan gelenlerden İsmail Paşa soyundan gelenlere bıraktı (BOA, Y. EE: 121-41, Belge No 21). Haziran 1867 tarihli ferman ise İsmail Paşa’nın Hidiv unvanını kullanmasına izin verildi. Ayrıca Mısır’da 1841 Fermanı’nda olmayan idarî, adlî ve malî konularda düzenleme yapma yetisi Paşa’ya verildi (BOA, Y. EE: 121-41, Belge No 19). Böylece Paşa, Osmanlı Devleti vezirlerinden ayrı bir unvan ve statü kazandığı gibi daha fazla serbestiyete kavuştu.

Fermanlarla tanımlanan valilerin imtiyazları arasında borçlanma haklarına dair bir ifade bulunmamaktadır. Bunun temel sebebi esasında mevcut geleneğin devam ediyor olması ve/veya geleneğin devam etmesinin istenmesinden kaynaklanması muhtemeldir. Çünkü Kavalalı Mehmed Ali Paşa (v. 1805-1848) imtiyazlı bir vali değilken izinli ve/veya izinsiz birtakım borçlanmalar gerçekleştirdi. Bunlar büyük kamusal borçlar

Hükümeti, Kraliyet Maaş İşleri Genel Müdürü Stephen Cave ve John Stokes’tan oluşan küçük bir heyeti Aralık 1875’te görevlendirerek Mısır’a gönderdi. Heyet iki ay Mısır’da kalarak Mart 1876’da bir rapor hazırladı. Abdulaziz Mohammed Al-Rabghi, *British Policy Toward Egypt from 1833 to 1885*, (Basılmamış Doktora Tezi), (Claremont: Claremont Graduate University, 1986), 186.

** İngilizce literatürde *Public Debt Comission* ve Türkçe literatürde *Borç Sandığı* olarak geçmektedir.

*** “...eyalet-i Mısriyye uhdende imtiyaz-ı veraset ilavesi ve şerait-i atıyye ile ibka olunmuş olmakla bundan böyle hâl vukunda evlad ve ahvad-ı zükuruna büyükten büyüğüne intikal ile sûret-i nasbları taraf-ı devlet-i aliyemden icra kılınması ve hasbe’l-kader evlad-ı zükurun [erkek çocuğu] inkarazı vukuunda eyalet-i merkumenin taraf-ı devlet-i aliyemden ahare tevci ve ihalesi lazım geleceğinden evlad-ı inastan [kız çocuğu] mütevellid olan zükurun bu babdan bir güne istihkak ve salahiyetleri olmaması...” BOA, Y. EE. 121-41, Belge No: 12, H. 2 Rebiül-ahir 1257 (24 Mayıs 1841)

olmayıp zamanında ödenen ve anlık/acil ortaya çıkan nakit ihtiyacından dolayı yapılan borçlanmalardı. Örneğin Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın belgelere yansıyan ilk borçlanma izni Eylül 1823 tarihidir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa kendisine havale edilen “*Akdeniz'in tathiri*” işinden dolayı lazım olan “*ziyade akçeyi*” İskenderiye'deki “*banker tabir edilen müste'men tüccardan*” temin edeceğini bizzat II. Mahmud'a bildirerek bir anlamda onun onayını almıştır (BOA, HAT: 890-39319). Bu borçlanmadan başka bilinen başka borçlanmalar da mevcuttu. Fakat bu borçlanmalar uzun süreli değildi ve anlık/acil ihtiyaçlar içindi. Çünkü pamuğun tarlandan toplanması, taşınması ve Avrupa piyasalarında satış gerçekleşip nakit elde edilene kadar olan sürede ödeme gerektiren işler mevcuttu. Pamuk mahsulünün nakde dönüşmesine kadar da İskenderiye'deki Avrupalı sermaye sahiplerinden borç alınıyordu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Haziran 1828'de ve Nisan ve Kasım 1829'da İskenderiye'deki Fransız Pastre ticarethanesi tarafından bir sonraki hasat için büyük meblağlarda borç ve aralık ayında, benzer koşullarla bir dizi tüccardan daha fazla borç aldığı bilinmektedir (Owen, 1969: 38-39). Fakat bunun için izin talep edip etmediği bilinmemektedir. Pamuk gelirlerinin oldukça yüksek olduğu bir dönemde yapılan kısa vadeli borçların ödenmesi noktasında bir sıkıntı yaşanmayacağından izin alma gereksinimi duyulmamış da olabilir. Buradan hareketle 1841 Fermanı'nda borçlanma ile ilgili bir hak veya kısıtlamanın belirtilmemiş olması göz önüne alındığında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın borçlanmaya sıkça başvurmayan biri olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bir başka ihtimal de borç ödemeleri konusunda yaşanan bir sıkıntı olmadığından alacaklılar adına İstanbul'a bu konuda bir şikayetin ulaşmamış olmasıdır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi borçlanma konusunda Said Paşa da (v.1854-1863) aynı yolu takip etmiştir. Esasında Süveyş Kanalı hisseleri için gerekli olan meblağı, Mısır'da Nil nehrinin aşırı taşmasından dolayı arazilerin sular altında kalması sonucu mahsulün zarar görmesi ve bundan dolayı kaybolan vergiler neticesinde maliyenin sıkıntıdan kurtulması adına (BOA, Y. EE: 90-13, Belge No 1) Sultan Abdülaziz'den 13 Ekim 1861'de borçlanma için izin istemiş ve almıştır (Ahmet Cevdet Paşa, 1991: 215-216, 257-258).

Hidiv İsmail Paşa (v. 1863-1879) döneminde ise borçlanma konusunda farklı bir tutum izlendiği arşiv vesikalarında görülmektedir. Hidiv İsmail Paşa ilk dış borçlanmasını Ekim 1864'te gerçekleştirdi ve bunun için seleflerini takip ederek Sultan Abdülaziz'den izin aldı (BOA, Y. EE: 121-41 Belge No 1; Kızıltoprak, 2015: 187). Fakat altı yıl sonra 18 Kasım 1869 tarihli ferman ile Hidiv İsmail Paşa'nın Sultan'ın onayı olmadan borç alması yasaklandı*. Bu ferman ile artık yeni bir durum ortaya çıktı. Öncelikle borçlanma konusu ilk defa Mısır idarecilerinin hukukî konum ve haklarını belirleyen bir metinde yer almış oldu. Bunun yanında şimdiye kadar zaten borçlanma için Sultan'ın onayı aranmaktaydı fakat bu ferman başka bir durumu netleştirdi. O da Hidiv İsmail Paşa'nın izinsiz borçlanma yapmasıydı. Bu halde 1865'te 3.387.000, 1867'de 2.080.000 ve 1868'de 11.890.000 sterlin (World Bank Documents, 1951: E-168) olarak gerçekleştirilen üç borcun izinsiz bir şekilde yapıldığını söylemek mümkündür. Hidiv İsmail Paşa'nın mevcut uygulamanın dışına çıkarak Sultan Abdülaziz'den izinsiz borçlanma yapması Haziran 1867 Hidivlik fermanının Mısır maliyesi konusunda kendisine tanıdığı salahiyeti izinsiz borçlanmaya hakkı olduğu şeklinde yorumlamasından ileri gelmişti (Raif ve Ahmed, 2011: 41).

1869 fermanının bir anlamda ortaya çıkmasına vesile olan ve Süveyş Kanalı'nın açılış davetinde bulunmak üzere Avrupa'ya seyahat ederek orada bağımsız bir hükümdar gibi davranan (Çetin, 2001: 118) Hidiv İsmail Paşa'ya iktidarın gerçek sahibini hatırlatmak isteyen Sadrazam Âli Paşa'nın vefatı, Hidiv İsmail Paşa'nın paraya olan ihtiyacı ve Sultan Abdülaziz'in Hidiv İsmail Paşa'ya olan muhabbeti 1873'te borçlanma konusunda öncekinden çok farklı bir anlayış getirdi. Önce Eylül 1872'de (Raif ve Ahmed, 2011: 43) ve sonra Mısır valilerinin imtiyazlarını tek fermanla toplayan 10 Haziran 1873 tarihli fermanla birlikte Hidiv İsmail Paşa'ya “*her ne vakit hariçten istikraza lüzum görünür ise hükümet-i Mısriyye namuna olmak üzere bilâ-istizan istikraz akdine mezuniyet-i tamme*” verildi (BOA, Y. EE: 121-41 Belge No 16). Dolayısıyla bağlayıcı nitelikte olan fermanlarda önce borçlanmanın izne tabi tutulması sonra da bu iznin kaldırılması yeni bir hukukî durum ortaya çıkardı. Borçlanma konusunda Sultan onayının gerekliliğine son veren bu kararlar Hidiv İsmail Paşa borçlanma konusunda serbest kaldı. Kendisine tanınan borçlanma serbestiyetini son kez kullanmaktan

* “...istikrazat-ı hariciye dahi memleketin varidat-ı mütekebilesini nice seneler için ahire terhin demek olup böyle bir halin tafsilatı yani istikraza müracaatın esbab-ı hakikası üzerine evvel emirde devlet-i aliyeme malumat-ı kemale verilip taraf-ı hümayunumuzdan ruhsat alınmadıkça Mısır'ın varidatından karşılık tahfiz olunması kabul olunamayacağından vakten min 'el-vakit istikraza lüzum tahakkuk ettikçe kemakan beyan-ı esbabıyla istizan olunması...” BOA, Y. EE. 121-41, Belge No: 18, H. 13 Şaban 1286 (18 Kasım 1869).

çekinmeyecek Hidiv İsmail Paşa, nihayetinde Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki hakimiyet ve hukukuna hâlel getirecekti. Borçlanma konusunda tanınan serbestiyet Hidiv İsmail Paşa'nın ardından idareye gelen Tevfik Paşa'nın imtiyaz fermanıyla birlikte yeniden izne tabi kılındı (BOA, Y. EE: 121-41 Belge No 15).

3. Mısır'da Dış Borçlanmanın Nedenleri

Sanayi devrimi sonrasında hammaddeye daha fazla ihtiyaç duymaya başlayan İngiltere, hammaddeyi daha ucuza mâl etmek için emtiayı ihraç edecekleri iskeleden değil de üretildiği yerden satın alarak dahili vergilerden kurtulmak istiyordu. Osmanlı Devleti için bu niyeti 1838 Balta Limanı anlaşmasıyla gerçekleştirdi. Bu anlaşmayla ayrıca serbest ticaret önünde engel Osmanlı Devleti'ndeki tekellerin kaldırılması sağlandı. Tüccar bir millet olan İngilizlerin menfaatleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdikleri serbest ticaret ilkesi ve tekellerin kaldırılması Mısır'ı da ilgilendirmekteydi. Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa idaresinin ilk yıllarından itibaren Mısır'da tekel sistemini kurmuştu (Rivlin, 1961). Bu tekeller sayesinde zenginleşen Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mısır'da modern bir ordu kurarak ve bu ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik faaliyetler Mısır'da eğitim, sağlık, merkezi idarenin kurumsallaşması vd. gibi modern kurumların ortaya çıkmasına vesile oldu (Fahmy, 2010). Yine bu ordu sayesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti ile on yıl sürecek bir mücadele içine de girdi (Altundağ, 2021). Bu mücadelenin son safhasında İngilizler Osmanlı Devleti'nin valisi ile yaşadığı problemin hallolmasına vesile olacak gelişmenin o sırada hâlâ tartışmaları devam eden tekel sisteminin kaldırılmasıyla mümkün olduğunu ifade ederek Osmanlı idarecilerini ikna etmeyi başardı (Kütükoğlu, 2013: 129-130). Antlaşma için o sırada yaşanan bir sorunun çözümüne değinen İngiliz bakış açısı değerlendirildiğinde tekellerin kaldırılması Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın finansal olarak sıkıntıya girmesine dolayısıyla ordu ve donanmasını takviye edemeyerek güç kaybetmesine neden olacaktı.

Esasında İngilizler Mısır meselesinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlardı. İngilizler, Mısır'da tarımsal verimliliği artıran, İngiliz tekstil sanayisine hammadde sağlayan, Mısır'da kurduğu idari düzenle birlikte Hint yolunu güvenli hale getiren Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan memnundu. Bu memnuniyetleri Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da kalmasını sağlayan 1841 fermanına onu ikna etmeleri ile görülebilir. İngilizler sadece Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır genelinde kurduğu tekel sisteminden memnun değillerdi. Puryear'a göre Paşa "yalnız memleket sakinlerinin mutlak ve üstün hakimi değil, fakat aynı zamanda toprağın yegane sahibi, mahsulün idarecisi ve ticari pazarların indî ayarlayıcısı" olmuştu (Aktaran, Kütükoğlu, 2013: 113). Üreticiden oldukça ucuza alınan tarımsal ürünler iç pazarda veya ihraç anında daha yüksek fiyatlarda satılarak bütün kâr Kavalalı Mehmed Ali Paşa hanesine yazılmasından İngilizler rahatsızdı. Açıklayıcı olması bakımından 1833 yılına ait tarımsal ürünlerin tekel sistemine bağlı olarak Fransız Frangı üzerinden fiyatları incelemek yeterli olacaktır (Tablo 1).

Tablo 1. 1833 Yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa Tarafından Satın Alınan ve İç Pazara Arz ile İhraç Edilen Bazı Ürünlerin Fiyatı

	Üreticilere Ödenen Bedel	Ülkede Yeniden Satış	İhracat İçin Satış
Buğday (hektolitre)	3.34	6.40	7.60
Mısır (hektolitre)	1.80	3.34	6.60
Fasulye (hektolitre)	2.00	3.60	5.00
Pirinç	10.00	-	27.00
Pamuk (kental)	120.00	-	250.00
Keten (kental)	30.00	-	72.00

Kaynak: (Issawi, 1982: 20)

Tablo incelendiğinde tekel sistemi sayesinde tarımsal ürünleri %100'den fazla kârlarla satan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da başta İngilizler olmak üzere Avrupalı tüccarları rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Doğal olarak tekellerin kaldırılmasına yönelik uygulamanın doğrudan ona yönelmesi şaşırtıcı değildi. Tekellerin kaldırılmasına yönelik kararın alındığı zamanda Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile II. Mahmud arasındaki mücadele hala devam ettiğinden ilk aşamada 1838 Balta Limanı Anlaşması'nın tekellerle ilgili kararının Mısır'da uygulanması mümkün değildi. Zaten Paşa bu kararı öğrendiğinde önce şiddetle karşı çıktı. 1841

fermanından sonra ise tutumunda yumuşama meydana gelerek kararı uygulayacağını ifade etti (Ahmed Cevdet Paşa, 1991: 144-145). Bu kararın arkasında Mısır meselesinden dolayı karşısında Osmanlı Devleti'nin taraftarı olarak bulunduğu ve tekellerin kaldırılmasını bizzat isteyen İngiltere'ye karşı mücadelesinde başarısız olacağı düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir. Bir başka açıdan da hem İngiltere hem de Kavalalı'nın süreci iyi okuduğu ifade edilebilir. İngiltere, 1841 fermanı öncesi Paşa'nın Suriye valiliğini sonlandırmış fakat Mısır valiliğine müdahale etmemişti. İsteddiği serbest ticaret ilkelerini kabul eden doğu ticaret rotası üzerinde güçlü bir idareciydi. Mehmet Ali Paşa da kazanımlarını koruyup ailesine aktarmak isteyen biriydi ki 1841 Fermanı'nı bu nedenle kabul etmişti. Serbest ticaret ilkesine uygun hareket ederse İngiltere'nin muhalefeti sonlandırabilirdi. Her iki tarafta bu durumda kazanmış oluyordu.

Tekellerin kaldırılması demek Mısır'da Avrupalı tüccarların özellikle de İngilizlerin ürünleri doğrudan yetiştirildiği topraktan alması, şimdiye kadar takip edilen İskenderiye limanından belirlenen fiyatlarla satın alınması uygulamasının terki demektir. Bu durumda Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın zarar edeceği aşikardı. Fakat Paşa'nın tekellerin kaldırılmasına karşılık olarak atacağı adımları vardı. Bunlardan ilki arazi üzerinde devlet kontrolünü aza indirirken eş zamanlı olarak aile üyelerine ve üst düzey idarecilere büyük topraklar dağıtacaktı. İdarenin kontrolünün aza indiği arazilerde üreticiler ürün yetiştirme baskısı altında olmadığı için verim düşebilirdi. Fakat aile üyelerine dağıtılan büyük topraklarda üretim onların daha fazla gelir elde etme dürtüleri ile devam edecekti. Bu sayede yetiştirilen ürün azalmayacak, gelirler kaybolmayacaktı. Bir diğeri de serbest ticaret ilkesini uygulama kararlığını ifade ederken aynı zamanda pratik uygulamalarla onu engelleme gücünü kullanacak olabilmeydi. Örneğin tüccarlar üreticiden ürünü istedikleri gibi alma hakkına sahip olmalarına rağmen nakliye ve ulaşım vasıtaları hala Paşa'nın kontrolündeydi ve Paşa istediği zaman ulaşım ve nakliye kısıtlayabiliyordu. Köylülerin ürünlerini kontrol etme yetkisi devlet görevlilerinin yetkileri arasındaydı ve hangi ürünün ihraç edileceğine bir anlamda hala Paşa karar veriyordu. Paşa'nın her an istediği ürünü idare adına müsadere etme yetkisi de devam ediyordu. Özetle ürüne ve üreticiye müdahale hakkının devam ediyor olmasından dolayı tüccarla üreticinin buluşması kısıtlanmakta ve ürünler yine sanki tekel uygulaması devam ediyormuş gibi Paşa'nın kontrolünde kalmaktaydı. Sonuç itibarıyla 1848 sonuna kadar üretici ile alıcının buluşması önündeki engellerin kısmen kaldırılmasına kadar tekellerin sona erdirilmesi uygulaması pek faydalı olmadı (Owen, 1969: 65-67). Yine de tekellerin kaldırılmasına yönelik kararın kısmen uygulanmasıyla Mısır'da yaşanan gelişmeler Ahmed Cevdet Paşa tarafından Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın finansal olarak olumsuz etkilenmesine yol açtığı şeklinde değerlendirildi;

“Mezkûr muâhede-i ticaretin icab ettiği serbest-i ticaret hasebiyle hazine-i maliye bu varidattan mahrum olduysa da Mısır'ın teessürü kat kat ziyade idi. Zira Mısır'ın ekser-i varidatı usul-i inhisariyyeden hasil olduğuna mebni bu usulün ref'inde def'aten Mısır varidatı fevkalâde tenezzül ederek umur-ı maliyesi müşevveş oldu. Mehmed Ali Paşa ise Devlet'e karşı durabilmek için muntazam ve gayr-i muntazam pek çok asker beslemekte bulunduğu idare-i Misriyye bu mesarifi karşılayamayıp birdenbire bir büyük müzayaka-i maliyeye düştü. Hatta asâkir-i Misriyyenin yirmi sekiz aylık maâşları tedahülde kaldı. İdare-i Misriyye maddeten bu vecihle sıkıldığı gibi ma'nen dahi bir mevki-i müşkilde bulundu.” (Ahmed Cevdet Paşa, 1991: 7).

Tekellerin kaldırılmasına yönelik tutum İbrahim Paşa'nın* naipliği (1848) ve Abbas Paşa'nın valiliğinin ilk döneminde de kısmen devam etti. Fakat 1852 yılında Abbas Paşa tekellerin yeniden kurulmasına yönelik girişimlerde bulundu. Abbas Paşa'nın idare döneminde tekellere karşı tavır değişikliğinde otoritesinin belirsiz durumu etkili oldu. Valiliğinin ilk döneminde Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1849'da vefatından sonra onun mirası üzerinden aile üyeleri arasında tartışmalar çıktı ve aile üyelerinin bir kısmı - içlerinde daha sonra Hidiv olacak İsmail Paşa da vardı - İstanbul'a geldi. Burada Abbas Paşa aleyhine faaliyetlerde buldukları gibi İstanbul ile yaşanacak bir başka gerginliğin kaynağı Tanzimat Fermanı'nın Mısır'da uygulanmasına yönelik tartışmalar yine bu döneme denk geldi (Ahmed Cevdet Paşa, 1991: 31-32). Dolayısıyla Mısır'daki konumu sıkıntılı olan Abbas Paşa hem tekellerin kaldırılmasına yönelik faaliyetlerle hem de İskenderiye-Süveyş demiryolunun ilk kısmını oluşturacak İskenderiye-Kahire arasında 211 km'lik demiryolu hattı imtiyazını İngilizlere vererek onların desteğini kazanmak istedi (Omar, 1966: s. 119-121). 1852'den sonra şartların kendi lehine değişmesi sonucunda da tekellerin oluşması yönünde yeniden adımlar atıldı ve Şubat 1854'te ürünlerin

* İbrahim Paşa; Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1879 Kavala doğumlu büyük oğludur. Hicaz ve Habeş eyaletinde idarecilik yapmıştır. Suriye ve Anadolu içlerine giren Mısır ordusunun komutanıdır. Mehmed Ali Paşa'nın hastalığı dolayısıyla 1848 yılında kısa süreliğine Mısır idaresinden sorumlu olmuştur. 10 Kasım 1848'de vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Hanefi Kutluoğlu. “İbrâhim Paşa, Kavalalı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, (2000). ss. 330-333.

hükümet yetkilileri dışında herhangi bir kişiye kesinlikle satılmasını yasaklayan bir kararname çıkarılarak son hamle yapılmış oldu. Vergilerin aynı olarak toplanması da Abbas Paşa'nın işini kolaylaştırmıştı. Abbas Paşa'nın tekelleri yeniden kurma girişimi azalan gelirler kadar aşırılaşan harcamaları karşılamak ve oğlu İlhâmi'ye daha fazla mülk bırakma isteğinden ileri geldi (Owen, 1969: 67-68; Crouchley, 1938: 108).

Burada bir noktayı ifade etmek gerekmektedir. Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından kurulan tekeller gerek mahsulün kontrol ve satışını gerekse ordunun ihtiyaç duyduğu üniforma ve savaş gereçlerini üreten sanayi üzerinde oldukça başarılı olsa da Paşa'nın son dönemine doğru bazı sıkıntılar yaşanmaya başlandı. Öncelikle pamuk tohumlarının belli bir sürede yenilenmesi gerekirken bu duruma riayet edilmediği gibi özellikle devlet arazilerinin yönetici aile üyelerine ve üst düzey idarecilere verilmesi sonrasında bu kişiler arazilerinde yetiştirilen ürünün kalitesine ve miktarına Kavalalı Mehmed Ali Paşa kadar dikkat etmediği gibi daha çok gelir kaygısıyla toprağı yoran fazla ekimi tercih etti. Hatta köylüler geçimlik hububatlarını belli bir sıra halinde dikilen pamuk tohumlarının aralarına ekerek toprağın verimliliğini etkiledi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın son döneminde kontrolün gevşetilmesi, yılların aşırı ekimine bağlı olarak toprağın veriminin düşmesi, tohum kalitesinin bozulması, üreticilerin farklı ürün yetiştirme yönelimi gibi nedenlerden dolayı pamuk mahsulünün kalitesinde ve gelirinde düşmeler meydana geldi. Örneğin 1848'de Mısır'dan ihraç edilen 119.965 kantar pamuk İskenderiye'den 7.25 dolardan satılmış ve 167.961 sterlin gelir ile Paşa'nın son döneminde en düşük ürün miktarı ve gelir olarak kayıtlara geçti (Owen, 1969: 73). Bir başka yönden de 1841 fermamı Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sanayi hamlesini baltalayan maddeler içeriyordu. Örneğin ordu mevcudunun 18.000 seviyesine indirilmesi bu sayıdan kat ve kat fazla mevcuda sahip önceki ordunun yokluğu demektir. Ordu için gerekli olan üniformaları üreten tekstil ve savaş araç-gereçleri yapan temel düzeyde savunma sanayinin ürünlerini tüketen ordunun yokluğunda fabrikaların atıl vaziyete gelmesi dolayısıyla Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır sanayisi üzerine kurduğu tekellerin de sona ermesi demektir. Sanayi yokluğunda ihtiyaç duyulan malzemeler ithal edilmesi ise gelirlerin dışarı akmasına sebep oluyordu. Dolayısıyla tutucu ve gelişmeleri engellediği ifade edilen (Oestrup, 1997: 10-11; Crouchley, 1938: 107; Vatikiotis, 1991: 71; Taha, 1976: 21-25) Abbas Paşa'nın idare döneminde ordu merkezli gelişmeler sonucu açılan kurumların birer birer kapatılması aşama aşama geline bir sürecin sonucuydu. Aynı zamanda Abbas Paşa'nın tekelleri yeniden ihya etme teşebbüsünün de gelir kaynaklı tetikleyicisiydi.

Abbas Paşa'nın tekelleri yeniden kurma teşebbüsü kendisinden sonra gelen Said Paşa'nın valiliği zamanında tamamen terk edildi. Çünkü Said Paşa zamanında Mısır eski modernist havaya yeniden büründü. Buna Said Paşa'nın Avrupalı tutum ve Mısır'daki Avrupalıların etkisi sebep oldu (Vatikiotis, 1991: 73-74). Köylülerin toprak sahibi olması adına 1858 yılında kapsamlı bir kanunname çıkarıldı. Madenî paranın ülke içinde yayılmasına vesile olan serbest ticaret dolayısıyla üreticiyle tüccarın buluşmasına yönelik yumuşama neticesinde vergiler aynı değil nakdî toplanmaya başladı. Vergi konusundaki bu değişiklik serbest ticareti dolaylı olarak genişlettiği gibi toprak reformuyla üreticiler toprağını daha serbest kullanma konusunda serbest kaldı. Nitekim toprağı ekilen ürünün çeşitlenmesinden dolayı azalan gelirler yine bu dönemde toprak vergisinin yeniden düzenlenmesi ve genişletilmesi ile artırılmak istendi. 1853'te toprak vergisi gelirleri 1.700.000 sterlinden 1858'de 2.500.000 sterline yükselerek toplam gelirin yarısından fazlasını oluşturdu. Bu sırada bir başka gelişme nakdî olarak vergisini ödemek zorunda kalan fellah tefecilerden borç almak usulünü daha fazla tercih ederek borçluluğun Mısır genelinde artmaya başlayacak olmasıydı. Buna ek olarak gelirleri artırmak amacıyla vergilerin sistematik yükseltilmesi kısa sürede köylülerin toprağını terk etmesine neden olacak bu da gelirleri daha fazla düşürecekti (Owen, 1969: 69-71). Burada tarihsel süreçte idarelerin gelir artırmaya yönelik farklı bölgelerde benzer davranışlarının aynı sonuçları verdiğini söylemek mümkündür (Kısa, 2023: 275-276).

Said Paşa'nın modernleşme çabalarını aynı zamanda onun masraflı harcamaları takip etti. Bu nedenle de Mısır gelir gider dengesindeki açık büyümeye başladı. Bu sırada Amerikan iç savaşı başlamasından dolayı Mısır'ın pamuk mahsulüne olan talep yavaş da olsa artmaya başladı fakat ilk aşama da bu talep Paşa'yı rahatlatıcak bir seviyede değildi. Daha çok kendisinden sonra vali olan İsmail Paşa'nın ilk dönemlerinde gelirler bu savaş sebebiyle pamuk ihracının artmasına bağlı olarak fayda sağlayacaktı. Said Paşa ilk olarak gelirlerin eksikliğinden dolayı ihtiyaç duyduğu meblağı karşılamak için iç borçlanma yani hazine bonusu ihraç etti. Hazine bonusu ihracından yeterli gelir elde edilemediğinden dolayı bu sefer Mısır'da ilk defa olarak *dış borçlanma* yoluna gidildi. "Mısır valisi Said Paşa, mübtela olduğu sefâhatlere akçe yetiştiremediğinden Mısır hazinesi medyun" (Ahmed Cevdet Paşa, 1991; 257) olduğundan borç anlaşmasına dair izin almak üzere

İstanbul'a gitti. Kendisine verilen izin doğrultusunda da 1862'de 3.292.800 sterlinlik ilk dış borçlanmayı yaptı (Dawkins, 1901: 489).

İlk dış borçlanma ile sonuçlanan Said Paşa'nın son dönemine kadar olan süre göz önüne alındığında özellikle Balta Limanı Ticaret antlaşmasının yapıldığı 1838 tarihi Mısır için dönüm noktası oldu. Bu tarihten itibaren tekellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar, üreticilerle tacirlerin ilk zamanlar kısıtlı daha sonra serbest olarak buluşmaları, toprağın verimlilik kaybı, üretimde pamuk yanında önceden göz ardı edilen hububatın tekrar yerini almaya başlaması, vergi toplama biçiminde değişiklik gibi sebepler Mısır'da idarenin ihtiyaç duyduğu gelirlerin azalmasına neden oldu. Bu durum önce yoğun iç borçlanma ardında da dış borçlanma ile son buldu. Mısır idaresi Said Paşa'dan İsmail Paşa'ya geçtiğinde 3.000.000 sterlinin üzerinde dış borç, 4.000.000 sterline yakın iç borç ve boş bir hazine vardı (Crouchley, 1938: 114-116; Atmore, 2004: 34).

3.1. Hidiv İsmail Paşa'nın Valiliği ve Borçlanmanın Artması

20 Ocak 1863'te sarayında Avrupalı güçlerin Mısır'daki temsilcilerinin valiliğine yönelik tebriklerini kabul ederken İsmail Paşa (Haziran 1867'den itibaren Hidiv) kendisini de ilgilendiren bir ekonomik reform programı açıkladı;

“Gücümün yettiği kadar tüm azim ve enerjimi yönetmek üzere görevlendirildiğim ülkenin refahına adamaya kararlıyım. Tüm iyi yönetimlerin temeli iktisadî alanda düzen ve ekonomidir[taşarruf]. Bu düzen ve ekonomiyi mümkün olan her şekilde arayacağım... Aynı zamanda, kararlı niyetimin bir kanıtı olarak, seleflerimin izlediği sistemi terk etmeye ve kendime asla aşmayacağım bir valilik bütçesi oluşturmaya karar verdim.” (Landes, 1958: 130)

İdareye geldiğinde Hidiv İsmail Paşa'nın izleyeceğini açıkladığı politika onun Mısır idaresi hakkındaki iyi niyetinin bir göstergesiydi. Fakat görevden alındığı zaman geride bıraktığı idare bu politikayı daha ilk andan terk etmenin ortaya çıkardığı bir sürecin geldiği son aşamanın göstergesiydi. Çünkü Hidiv İsmail Paşa'nın bu politikası ile uyuşmayan bir takım hedefleri vardı. Hidiv İsmail Paşa göreve geldikten sonra mülk/emlak edinme*, Mısır'ı Avrupalılaştırmak adına iddialı kamu işleri ve seleflerinin sahip olduklarından daha fazla egemenlik hırsı (Vatikiotis, 1991: 66) ile Sudan üzerinden büyük bir Afrika imparatorluğu hayalini gerçekleştirmek üzere politika takip etmeyi tercih etti (Landes, 1958: 151).

Hidiv İsmail Paşa'nın emel ve hedeflerinin en büyük yardımcısı o idareye geldiği anda devam etmekte olan Amerikan İç Savaşı (1861-1865) ve savaştan dolayı Amerikan pamuğunun tedarikinin kesilmesinden ötürü Mısır pamuğuna olan talebin bir anlamda patlaması oldu. Pamuk o dönemde Mısır'da ihtiyaç duyulan paranın en büyük sağlayıcısıydı. Fakat giderleri karşılamaya yetmedi (Tablo 2, 3).

Tablo 2. 1860-1865 Yılları Arası Pamuk İhracatı ve Toplam İhracattaki Yeri

Yıl	Pamuk İhracatı (Kental**)	Pamuk İhracatı Değeri (Türk Lirası***)	Toplam İhracatın Değeri (Türk Lirası)
1860	501.324	1.107.788	3.090.983
1861	596.200	1.430.880	3.743.410
1862	820.110	4.920.660	7.806.940
1863	1.287.000	9.356.490	12.031.450
1864	1.740.000	14.842.700	16.445.710
1865	2.507.000	15.443.120	16.861.350

Kaynak: (Earle, 1926: 521)

* “Memleketin felaketi yeğenin İsmail Paşa'nın hükümetiyle başladı. Mezkûr felaketler İsmail'in su-i ahlakından neşet etmiş hatta kendisinin istifasına sebep olan da bu ahlakı olmuştur. İsmail Paşa makama gelmeden evvel Hidiv olmayı pek ziyade arzu ederdi. Makama gelir gelmez de tabiyeti olan cem-i mal ve şöhret bulma arzusu ön plana çıktı...” BOA, Y. EE. 84-1, Belge No: 2, H. 29 Zilhicce 1302 (9 Ekim 1885).

** 1 Kental (Quintal) = 100 kg

*** 1 Türk Lirası = 4,40 \$, Earle, “Egyptian Cotton and the American Civil War”, 521, 3 nolu dipnot.

Tablo 3. 1860-1868 Yılları Arası Mısır İdaresinin Gelir ve Giderleri (Mısır Poundu £E****)

Yıl	Gelir	Gider
1860	2.154.000	2.984.000
1861	2.154.000	5.184.000
1862	3.707.000	8.868.000
1863	6.094.000	14.395.000
1864	6.972.000	13.551.000
1865	5.356.000	10.785.000
1866	5.058.000	10.278.000
1867	4.129.000	10.854.000
1868	5.011.000	16.637.000

Kaynak: (Landes, 1958:337)

Yukarıdaki iki tablo incelendiğinde Amerikan İç Savaşı sırasında Mısır pamuğunun ihracından dolayı Mısır'ın gelirlerinde muazzam artış meydana geldiği görülebilir. Aynı şekilde hükümet gelirleri de artmıştır. Fakat harcamalar özellikle Hidiv İsmail Paşa'nın göreve gelmesinden sonra gelirlerin iki katı hatta 1868'de üç katına kadar çıkmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra pamuğa olan talebin azalması sonucunda Mısır büyük bir gelir kaybı yaşasa da Mısır idaresi harcamalarına hız kesmeden devam etmiştir. Hidiv İsmail Paşa büyük bir toprak sahibi olarak yeni gelirler elde etmek adına savaş sonrası dönemde şeker pancarı ekimine ve idareci olarak şeker fabrikaları kurmaya yönelecektir. 6 yıl gibi kısa sürede 6.000.000 sterlin harcanarak 17 adet fabrika dahi kuracaktı (Crouchley, 1938: 131-132). Fakat bunlar Hidiv İsmail Paşa'nın ihtiyaç duyduğu gelirleri karşılamaktan uzak kaldı.

Hidiv İsmail Paşa'nın pamuğa olan talebin zirveye çıktığı ve gelirlerin arttığı bir zamanda harcamaları da artmaya başladı. Öncelikle göreve başladığında ilk olarak Mısır genelini etkileyen sığır vebası ile karşılaştı. Mısır'da neredeyse mevcut sığırların %90'ı bu hastalık yüzünden yok oldu. Sığırlarla birlikte hayvansal gıdalar ve üretim de yok oldu. Tarlaların sürülmesi, öküzlerin kullanıldığı sulama çarklarının dönmesi ve nakliye işi sektöre uğradı. Dolayısıyla Mısır'a büyük oranda sığır ve hayvansal gıda ithalatı gerçekleştirildi. Sığır vebasıyla mücadele edildiği bir zamanda 1863'te Mısır yüzyılın en yüksek Nil taşkımindan etkilendi. Tüm ekili alanlar zarar gördüğü gibi, selden kurtarılan mahsulün ihraç noktası olan İskenderiye'ye ulaşımını sağlayan demiryolları hasar aldı. 1864 ve 1865'te bu sefer Nil seviyesi oldukça düşük kaldı. Sığır vebasından dolayı hayvan ve hayvana bağlı kalmamak adına tarım araçları ithalatını mahsulün yüksek ve düşük Nil seviyesinden zarar görmesi sonucunda ithal edilmek zorunda kalınan tahıl izledi (Owen, 1969: 92-101). Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde aşırı harcama demektir.

Büyük toprak sahibi bir üretici olarak Hidiv İsmail Paşa, Mısır'ın tarımsal faaliyetlerinin en büyük destekleyicisiydi. Mısır'da ürün yetiştiriciliği ihracat odaklı olduğundan tarımsal üretim için gerekli olan sulama kanalları ise büyük öneme sahipti. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın son döneminde ve ardılları valiler zamanında ihmal edilen kanallar vardı. Bundan dolayı Hidiv İsmail Paşa zamanında mevcut kanallar temizlenip, derinleştirildiği gibi 112 adet yeni kanal açtırdı. Bu kanallar içinde en önemlileri 98 km uzunluğundaki Aşağı Mısır'da İsmailiye Kanalı; 150 km uzunluğundaki Yukarı Mısır'da İbrahimiyeye Kanalı ve 42 km uzunluğundaki yine Aşağı Mısır'da Behereh Kanalı'dır (Crabites, 1933: 132-133).

Hidiv İsmail Paşa göreve geldiğinde Mısır'da mevcut tek demir yolu hattı İskenderiye-Kahire ve Kahire'den Süveyş ve Benha'ya, Benha'dan da Zagazig'e uzanan toplam 606 km'lik hat idi. 1863-1879 yılları arasında mevcut hatta 910 mil / 1464,5 km yeni hat 13.000.000 £'den biraz fazla maliyetle eklendi. Delta'daki demiryolları Zagazig'den Süveyş'e İsmailiye üzerinden; Kalyubiye'den ve Tanda'dan Mansurah'a; Zifta'dan Disuk'a; Disuk'tan Damanhur'a; Tanda'dan Kahire'ye vb. gibi birçok yerleşim yeri birbirine bağlandı. Kanal'ın açılmasından sonra Mısır demiryolları artık uluslararası yolcu ve yük taşımacılığından tamamen ülke için yolcu ve yük taşımacılığı için kullanılmaya başlandı. Demiryolu köprüleri dışında başka köprüler de inşa edilmek suretiyle yine bu dönemde 2.000.000 £'in üzerinde maliyetle toplam 430 adet köprü inşa edildi (Crouchley, 1938: 138-140).

**** 1 Sterlin (£) = 0,97.5 Mısır Poundu (£E), Owen, *Cotton and the Egyptian Economy 1820-1914*, 34, dipnot c.

Mısır'ın Avrupaî bir görünüm alması için çalışmalar da mevcuttu. Bu amaçla özellikle Kahire ve İskenderiye'de büyük imar faaliyetlerine girişildi. 1867 yılında Kahire'de başlatılan imar faaliyetleriyle birlikte şehrin kuzey ve batı kenarları ile İskenderiye ve Avrupa'ya açılan kapısı konumundaki tren istasyonu alanı için yeni bir plan hazırlandı. Bu plan dâhilinde Avrupaî tarzda görünüme sahip binaların yapılması için parseller dağıtıldı. Büyük şehirlerde kısmen alt yapı çalışmaları sayesinde kanalizasyonlar ve temiz su hatlarının kurulması hedefledi (Mitchell, 2001: 127-128). Ayrıca Süveyş Kanalı'nın açılması için aşırı masraflı tören organize edildi. Törenler için büyük şehirlerin caddelerine sokak lambaları yerleştirildi, Port Said ve İsmailiye gibi şehirlere davetliler için yeni saraylar inşa edildi. Kahire'ye bir opera binası yapıldı. Açılışa dair en göze çarpan hazırlık ise Presses Eugenie'nin bir günlük Mısır piramitleri gezisi için yapılan ve daha sonra kullanılmayacak olan yol idi. Kanal açılışına katılan davetlilerin Mısır'da kalacakları yaklaşık iki ay boyunca ulaşım, konaklama ve yiyecek giderleri de Mısır maliyesinden karşılandı (Dicey, 1902: 75-77).

Hidiv İsmail Paşa, Mısır'ı sadece idare etmek istemiyor aynı zamanda hükmetmek istiyordu. Bunun için de daha fazla egemenlik elde etmesi gerekiyordu. Bundan dolayı fermanlarla sınırlandırılan idaresini genişletmeye yöneldi. İstanbul'a bu amaçla gittiği her defasında bir anlamda kesenin ağzını açtı. Kapı yoldaşı adı altında başta Sultan Abdülaziz olmak üzere üst düzey tüm idarecilere rüşvetler dağıttı (Raif ve Ahmed, 2011: 35-36; Marsot, 2007: 68-70; Altundağ, 1997: 1115; Çetin, 2001: 118; Kızıltoprak, 2010: 25). Avrupa kamuoyunu etkilemek ve kendisi hakkında olumlu imaj oluşturmak için de aynı yolu benimsedi. Özellikle III. Napolyon'un desteğini sağlamak için Süveyş Kanalı hakemliği sonrasında ortaya çıkan tazminatı (Dicey, 1902: 34; Marsot, 2007: 68) ardında da Fransız kamuoyunu etkilemek için Fransız basınında parayla bir anlamda imaj çalışması faaliyetlerine girişti (Özer Özkaya, 2007: 157-158).

Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan çabalar en nihayetinde büyük paralar gerektirdi. Mısır özellikle ürüne dayalı bir ekonomiye sahip olduğundan gelir getirici ürün olarak pamuk bu dönemde de ön plandaydı. Fakat bir anlamda pamuğa bağlı olmak sabırsız idareciler için olumsuz gelişmeleri beraberinde getirdi. Çünkü idareciler ne zaman paraya ihtiyaç duysa esasında para toprak üzerindeydi. Mahsulün topraktan çıkarılması, piyasaya sürülüp satılması ve elde edilen paranın kullanılması beklenmedi. Hidiv İsmail Paşa'nın en büyük hatası aceleci davranıp paraya daha erken ulaşmak için dış borçlanma yoluna gitmesi oldu. Esasında kendisi ilk zamanlarında kamusal bir krediye karşıydı (Landes, 1958: 178). Fakat bir kere borç aldıktan sonra hızlı borçlanma politikasını benimsedi (Tablo 4).

Tablo 4. 1864-1873 Yılları Arasında Alınan Krediler (Sterlin)

Tarih	Borç Veren	Gerçek Değer	Ele Geçen Net Değer	Faiz (%)	Yıl	Yıllık Ödeme Tutarı
1864	Goschen	5.704.000	4.864.000	10.87	15	620.392
1865	Anglo-Egyptian	3.387.000	2.750.000	10.87	16	368.350
1866	Goschen	3.000.000	2.640.000	24	8	710.000
1867	Imperial Ottoman Bank	2.080.000	1.700.000	12.40	14	258.092
1868	Oppenheim	11.890.000	7.193.334	8	30	953.328
1870	Bischoffsheim	7.142.860	5.000.000	9.35	20	668.961
1873	Oppenheim	32.000.000	19.973.658	8	20	2.565.670
Toplam		65.203.860	44.120.992			6.144.793

Kaynak: (World Bank Documents, 1951: E-168; Landes, 1958: 339-340)

Hidiv İsmail Paşa, idaresinin 9 yılında 7 adet dış borçlanma yaparak Mısır'ı ağır bir dış borç altına soktu. 1873 yılı gelirleri 9.911.968 £ olduğu halde dış borç taksit ödemelerine 6.141.793 £ ayrılacak olması borç yükünün ne kadar ağır olduğunu gözler önüne serer. Borçlanmaların en büyük ve en ağır olanı 1873 yılındaki borçlanma oldu. Hatta bu borçlanmadan sonra neredeyse ülkenin tüm gelirlerinin 2/3'ünün borçlara tahsis edilmesi gerekti (McCoan, 1877: 383). Alınan kredilerin toplamı 65.203.860 £ iken Hidiv İsmail Paşa'nın net eline geçen tutar 45.267.334 £ oldu ve 19.936.526 £ ise masraflara ve komisyonculara gitti. Faizler %8-24 arasında değişiyordu. Mesela sadece 5.704.000 £'den ele geçen net meblağ, 4.864.000 £ olup, yıllık ödemesi 620.392 £'den 15 yılda ödenecek miktar 9.305.880 £'dir. Buradan ortaya çıkan en önemli sonuç ise Hidiv İsmail Paşa'nın tasarruf ve temkinli ekonomi politikasının ve borç karşı tavrının çok sürmediği ve seleflerinden daha kötü bir halde davrandığıdır.

Hidiv İsmail Paşa'nın borçlanma davranışını hızlandıranlar ise borçluluğun artmasında da etkili olan ve onun borca hızla ulaşmasını sağlayan Mısır'daki sermaye sahibi ve/veya sermaye sahiplerinin temsilcileri Avrupalılar oldu. Özellikle Amerikan İç Savaşı sırasında Mısır'da pamuğa olan dış talep patlaması onları ülkeye çekmişti. Bu kişiler; kendi kredi kuruluşunu kuran ve hidrolik presi Mısır'a ilk getiren İskenderiye tüccarı R. J. Moss, 1865 yılında J. P. Schilizzi firmasına katılan pamuk ihracatçısı E. A. Benachi ve yakında ülkenin en büyük ve en önemlilerinden biri haline gelecek olan Carver Brothers and Gill'in İskenderiye şubesini açan Charles Gill idi. Bunların yanında zamanının iddialı projelerini üretenler olarak Edward Dervieu*, Ortadoğu faaliyetleri Kırım Savaşı sırasında başlayan Henry Oppenheim ve Mısır'la ilişkileri Muhammed Ali dönemine kadar uzanan Jules Pastre ve Jean Sinadino vardı. Diğer bankacılar gibi, hepsi de Mısır pamuğuna olan aşırı talepten yararlanmak için kendi faaliyetlerini genişletti, bazıları pamuk sektörüne yatırım yaptı, diğerleri ticareti finanse etti ve tarım makineleri ithal etti. Ayrıca bu kişiler Hidiv İsmail Paşa'nın saltanatının ilk iki yılında kurulan dört büyük şirketle birlikte ticari iş ve işlemlerde bireysel olarak yer aldılar ve şirketlerle uyum içinde çalıştılar. Bu şirketler de Anglo-Egyptian Bank, Medjidiah veya Egypt Steam Navigation Co., the Egyptian Commercial and Trading Company ve Societe Agricole et Industrielle idi (Owen, 1969: 113-114).

1873 yılında Mısır tarihinin en büyük dış borçlanmasının ardından 1875 yılında Hidiv İsmail Paşa malî iflasla karşı karşıya kaldı. İdare döneminde en büyük ve en acil ihtiyacı daima sıcak para olan Hidiv İsmail Paşa daha önceki kredilere idarenin çeşitli gelirlerini ve kendi arazilerini ipotek ettiğinden elinde kalan son gelir getirici ürün olarak gördüğü Süveyş Kanalı hisselerini yani kanal hisselerinin %44'lük kısmını yaklaşık 4.000.000 sterline İngilizlere sattı (Blake, 1966: 581-582; Vatikiotis, 1991: 129). Fakat nihayetinde bu onun içinde bulunduğu finansal krize çare olmadı.

Hidiv İsmail Paşa idareciliği dönemi olan 1863-1875 yılları arasında, en sonu 1873'de olmak üzere, ortalama her sene 7.500.000 £ tutarında "içişlerine dış müdahaleyi gerektiren" (Dicey, 1902: 110) dış borçlanma gerçekleştirdi. Netice itibarıyla ödeme gücünü aşan bu borçlar neticesinde 1875 yılında Mısır maliyesi iflas etti. 1875 yılında Avrupa piyasalarında malî bunalım yaşanmakta iken 1876'nın ilk aylarında da Mısır'ın içinde bulunduğu finansal zorluk Mısır alacaklılarını paniğe sevk ettiği gibi Mısır'ın Avrupa piyasalarından borç bulması imkansız hale geldi. Hem içinde bulunulan finansal kriz hem de Avrupa piyasalarında Mısır'a karşı oluşan olumsuz hava neticesinde kriz daha da derinleşmeden 6 Nisan 1876'da Mısır hükümeti kısa vadeli değişken faizli (Floating Debt) kredi ödemelerini bir önlem olarak 3 ay süreyle askıya aldı (Alexander, 1974: 266-267; Bhaumik, 1998: 380). Bu karar finansal krize çare olmazsa diğer dış borç ödemelerinin de askıya alınması gibi bir takım çareler Mısır hükümeti tarafından gündemde tutulmaya başlandığı bilinmekteydi. Bu durum karşısında Avrupalı alacaklılar Mısır hükümeti nezdinde hükümetleri aracılığıyla baskı kurarak ödemelerin garantiye alınması adına 2 Mayıs 1876'da *Caisse de la Dette publique d'Egypte*'in [Mısır Borç Sandığı] Hidivlik kararnamesi ile kurulmasını sağladılar. Sadece alacaklılar için garanti sağlayan bir araç olmayacak olan Caisse de la Dette publique d'Egypte aynı zamanda Avrupalı güçlerin Mısır yönetimine müdahalesinin de başlangıcını teşkil edecekti.

Hidivlik kararnamesi ile tesis edilen Caisse de la Dette'nin görevi kendisine tahsis edilen gelirleri alacaklılar adına toplamaktı. Caisse de la Dette kararname ile yetki ve sorumlulukları belirlenen her biri 3.000 £ maaş alacak ve beş yıl görev yapacak 4 üyeli yönetim kadrosuna sahipti. Mısır hükümeti Caisse de la Dette'ye tahsis edilen gelirlerde herhangi bir değişiklik yapma hakkına sahip olmadığını kabul etti. Toplanan gelirler borç ödemelerine tahsis edileceğinden eğer gelirler borcu karşılamazsa Mısır maliyesi açığı kapatacağı. Fakat gelirler borçtan fazla olursa bu fazlalık Caisse de la Dette elinde kalacaktı. Mısır hükümeti ile Caisse de la Dette arasındaki anlaşmazlıkların çözüm merci olarak Karma Mahkemeler yetkili oldu. Yönetim kurulu birlikte mahkemeye başvurabileceği gibi kuruldan herhangi bir üye de tek başına mahkemeye başvurma yetkisine sahipti (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58053453/f11.item.zoom>). Caisse de la Dette ile birlikte 20 Aralık 1881'de Düyûn-ı Umûmiye idaresinden önce Osmanlı Devleti'nin vilayeti Mısır'da Avrupalılar borçları için bir idare tesis etmiş oldu. Başka bir ifade ile Caisse de la Dette, Mısır'ın Düyûn-ı Umumiye'si idi (Tablo 5).

* Mısır'da bir imtiyaz avcısı ve hızla zenginleşme taraftarlarının tipik bir örneği olarak bankacı Edward Dervieu önemlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. David S. Landes, *Bankers and Pashas*, (Massachusetts: Harvard Universty Press, 1958).

Tablo 5. Caisse de la Dette publique d’Egypte’a Tahsis Edilen Gelirler (Sterlin)

Garbiya Müdürlüğü/Vilayeti Gelirleri	1.201.523
Minufiye Müdürlüğü/Vilayeti Gelirleri	714.107
Behera Müdürlüğü/Vilayeti Gelirleri	424.315
Asyut Müdürlüğü/Vilayeti Gelirleri	732.179
Kahire Öşrü	345.389
İskenderiye Öşrü	173.837
İskenderiye, Süveyş, Dimyat, Rosetta, Port Said ve El-Ariş Gümrükleri	639.677
Demiryolları Gelirleri	990.806
Tütün Vergisi	264.015
Tuz Geliri	200.000
Matarich Kirası	60.000
Nil Nehri’nden Vadi-i Halfa’ya kadar olan nehir taşımacılığı ve köprü geçiş (kilit) ücretleri	30.000
Kar el-Nil Köprüsü Geliri	15.000
Daira (Borç karşılığı ipotek edilmiş Hidiv İsmail Paşa Mülkü) Mülkünden	684.411
Toplam	6.475.256

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi Mısır’ın idareye ait gelirlerinden 6.475.256 sterlin Caisse de la Dette’ye tahsis edildi*. Bunun yanında Mısır idaresinin yaklaşık 750.000 liraya yakın Osmanlı Devleti’ne ödemesi gereken vergi de eklenince (BOA, Y. EE: 121-41 Belge No 21) idarenin senelik garanti gideri 7.000.000 sterlini geçti. 1875 yılı Mısır idaresi gelirleri 10.026.474 sterlin olduğu göz önüne alınırsa idarenin elinde kalan tutar 2.500.000 sterline yakındı ve bununla Mısır’ın idaresi imkansızdı. Dolayısıyla 1882’de İngiliz işgaline giden sürecin dolaylı olarak başlangıcını Mısır gelirlerinin yarısından fazlasına konulan ipotek ile idarenin elindeki az bir gelir ile iyi idare tesis etmeye çalışacak olması teşkil edecekti.

Fransa M. De Blignieres’i, Avusturya Herr von Kremer’i, İtalya da Baravelli’yi Caisse de la Dette’ye komisyon üyesi olarak görevlendirdi. Fakat İngiltere hem Mısır’ın iç işlerine karışmamak hem de Caisse de la Dette’nin yapacağı borç düzenlemesinin (konsolide) daha çok Fransız alacaklılara hizmet edeceği (Atkins, 1968: 74) düşüncesinden dolayı Kasım 1876’ya kadar görevlendirme yapmadı (Dicey, 1902: 147-148). Bu tarihte ise Caisse de la Dette’ye İngilizler adına Evelyn Baring (Lord Cromer) görevlendirildi.

Caisse de la Dette kısa süre sonra Mısır’ın toplam borcunu 91.000.000 £ olarak hesapladı ve bu konuda bir takım düzenleme yaptı (Dicey, 1902: 145). Fakat İngiltere ile Fransa’nın ortak tutumu dolayısıyla Mısır kabinesine atanan iki yabancı bakan dolayısıyla arka planda kaldı. Yine de alacaklılar adına hareket ettirmeyi sürdürdü. Kendisine tahsis edilen gelirleri toplayıp borç ödemelerinin yapılmasını sürdürdü. 1882’de İngilizlerin Mısır’ı işgali ile birlikte Caisse de la Fransızlar tarafından Mısır’daki İngilizlere muhalefet aracına dönüşecekti. 2 Mayıs 1876’da kurulan Caisse de la Dette publique d’Egypte 17 Temmuz 1940’ta kaldırıldığında* 65 yıllık bir geçmişe sahip olarak Mısır tarihindeki yerini aldı.

Mısır’da bu gelişmeler yaşanırken Mısır’ın hukukî hakimi Osmanlı Devleti ise önce Abdüllaziz’in tahtan indirilmesi, ardından V. Murad’ın kısa süreli hükümdarlığı ve nihayetinde II. Abdülhamid’in tahta geçmesi sürecinden geçiyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin dikkati merkezde hükümdar değişikliğine çekilmişti. II. Abdülhamid’in tahta geçmesinden kısa bir süre sonra da 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi başlayacak olmasından dolayı artık tüm dikkatler bu savaşa yoğunlaşacaktı. Fakat Mısır’daki durumdan da haberdardı. Nitekim Hidiv İsmail Paşa’nın görevden alınmasının nedeni olarak yapılan dış borçlanma ile Mısır’ın içine düştüğü iflas etkili oldu**. Yine de Osmanlı Devleti’nin hakimiyet alanında hukukunu zedeleyen gelişmelere karşı bir adım atılmadı.

* Benzer şekilde 20 Aralık 1881 tarihli kararname ile Osmanlı Devleti Dünyûn-ı Umûmiyye idaresine damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan vergilerin (rûsum-ı sitte) tüm gelirleri borçlar için tahsis edilecekti.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Abolition of the “Caisse de la Dette Publique Egyptienne”, Cairo, July 17, 1940. <https://treaties.fcd.gov.uk/data/Library2/pdf/1940-TS0029.pdf>

** “Bir zamandan beri idare-i Mısriyye’nin düçar olduğu müşkilat-ı dahiliye ve hariciye fevkalade kesb-i ehemmiyet edip bu hal Hidiv-i Mısır İsmail Paşa hazretlerinin su-i isti’malatından ileri gelmiş... Müteveffa Said Paşa’nın hin-i zamanında hazine-i Mısriyyenin takriben üç-dört milyon lira kadar düyunu olduğu halde İsmail Paşa kat’i bir lüzum muharrer

4. Sonuç

Kuruluşundan kısa bir süre sonra Caisse de la Dette publique d'Egypte Mısır'ın toplam borcunu 91 milyon Sterlin olarak hesaplamıştı. Bu tutar, 3.000.000 Sterlini biraz aşan dış borçla görevi devraldığı göz önüne alınırsa Hidiv İsmail Paşa'nın 13 yıllık saltanatı için gerçekten muazzam bir tutardı. Borcun sebebi elbette kendi hırs ve tutkularıydı. Sınırlı gelirlerle sınırsız harcamalar gerektiren işlere yönelmişti. Para ve zaman konusunda sabırsızdı. Bundan dolayı dış borçların her biri bir öncekinden daha fazla ağır şartlarla karşısına çıktı ve kabul etti.

Serbest ticaret ilkesinin Mısır'da uygulanması dolaylı olarak ekonomik düzeni etkiledi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dirayetli idareciliği tekel politikası ile birleşince Mısır'a düzen ve iktisadî refah gelmişti. Avrupalılar Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile ticaret yapmış fakat Paşa üzerinde tahakküm kuracak güçten veya Paşa'nın aleyhinde kullanabilecekleri zaafardan (örneğin para) mahrum kaldıklarından ardıklarını beklemek zorunda kalacaklardı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın gerçek varisi gibi davranan Hidiv İsmail Paşa ise dedesinin güç ve iktidarından mahrumdu. Dedesine güç sağlayan tekeller ortadan kalkmış, kendi kontrolünde olmayan dış olaylar (Amerikan İç Savaşı) dolayısıyla gelirleri artmış yine aynı olayların yatışması ile gelirleri azalmıştı. Kendinden önceki Said Paşa'nın vergileri artırma ve dış borçlanma örnekleri azalan gelirleri karşısında Hidiv İsmail Paşa'nın yegane dayanağı oldu. Bunu İstanbul'dan elde ettiği imtiyazların kendine güven noktasında Hidiv İsmail Paşa'ya verdiği maddi ve manevi güçle destekledi. Kısa zamanda yüksek meblağlar gerektiren büyük işleri halletmek istedi. Fakat borçlanma konusunda idaresinin mali durumunu ve ödeme gücünü göz ardı etti. Buna ek olarak ona borç sağlayacak kişiler de hep yakınında ve hazırды. Borçlanma için ön koşul her defasında giderek ağırlaşan şartların kabulüydü.

Nihayetinde Hidiv İsmail Paşa ülkesini Avrupa'nın bir parçası haline getirmek isterken Avrupa tahakkümü altına soktu. Mısır borcundan dolayı Avrupalı güçlere bağımlı hale geldi. Mayıs 1876'da kurulan Caisse de la Dette publique d'Egypte idaresi Osmanlı topraklarında Tunus'ta 1869'da kurulan Milletlerarası Maliye Komisyonu'ndan sonra ikinci idareydi. Nitekim aradan çok geçmeden Osmanlı Devleti de Tunus ve Mısır'ın borçluluğuna bağlı olarak yaşadığı deneyimi Düyûn-ı Umûmiye idaresinin Aralık 1881'de kurulmasıyla kendi de deneyimleyecekti.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Yıldız Tasnifi: Y. EE. 84-1, Y. EE. 90-13, Y. EE. 121-37, Y. EE. 121-41.

Hatt-ı Hümayun: HAT. 890-39319.

Diğer Kaynaklar

Ahmed Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir*. yay. haz. Cavid Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Altundağ, Ş. (1997). İsmail Paşa. *MEB İ.A.*, C. 5/2. Eskişehir.

Altundağ, Ş. (2021). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı – Mısır Meselesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Al-Rabghi, A. M. (1986). *British Policy Toward Egypt from 1833 to 1885*. (Basılmamış Doktora Tezi). Claremont: Claremont Graduate University.

Atkins, R. A. (1968). *British Policy Toward Egypt 1876 to 1882*. (Basılmamış Doktora Tezi). Berkeley: University of California.

Atkins, R. A. (1974). The Origins of the Anglo-French Condominium in Egypt, 1875-1876. *The Historian* 36/2. (Ocak 1974): 264-282.

Atmore, A. E.. (2004). "Africa on the eve of potition", *The Cambridge History of Africa 6.*" ed. J. D. Fage ve Rpland Oliver. Cambridge. 10-95.

Bhaumik, P. (1968). *British Foreign Policy and France, 1868-1880: A Study in Great Power Diplomacy*. (Basılmamış Doktora Tezi). University of Minnesota.

Blake, R. (1966). *Disraeli*. Londra: Eyre & Spottiswoode.

Crouchley, A. E. (1938). *The Economic Development of Modern Egypt*. Londra: Longmans.

Crabites, P. (1933). *Ismail the Maligned Khedive*. Londra: George Routledge and Sons.

olmaksızın evvela ahali üzerine birçok vergi tarh ve tevzi ile servet-i unumiye-i memleketi ihlal ettikten sonra Avrupadan istikraza başlayarak bugünkü günde memleketi yüz milyon lirada ziyade düyûn-ı harici altına sokmuştur..." BOA, Y. EE. 121-37, H. 6 Recep 1296 (26 Haziran 1879).

- Çetin, A. (2001). "İsmail Paşa, Hidiv." *TDV İ.A.*, C. 23.
- Dawkins, C. E. (1901). "The Egyptian Public Debt." *The North American Review* 173/539. (Kasım, 1901): 487-507.
- Earle, E. M. (1926). "Egyptian Cotton and the American Civil War." *Political Science Quarterly*, C. 41, S. 4, (Aralık, 1926): 520-545.
- Dacey, E. (1902). *The Story of The Khedivate*. Londra: Rivingtons.
- Fahmy, K. (2010). *Paşa'nın Adamları*, çev. Deniz Zarakolu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hobsbawn, E. (2012). *Sermaye Çağı 1848-1875*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Issawi, C. (1982). *An Economic History of the Middle East and North Africa*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Kısa, Y. (2023). *Savaşlar Döneminde Anadolu Şehirleri İkinci Viyana Kuşatması'ndan Pasarofça Antlaşması'na (1683-1718) Ayntab, Kayseri, Manisa ve Trabzon*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Kızıltoprak, S. (2010). *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diploması Savaşı (1882-1887)*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kızıltoprak, S. (2015). *15 Numaralı Mühimme-i Mısır Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kutluoğlu, M. H. "İbrâhim Paşa, Kavalalı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, ss. 330-333.
- Kütükoğlu, M. S. (2013). *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı – İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Landes, D. S. (1958). *Bankers and Pashas*, Massachusetts: Harvard University Press.
- Marsot, A. L. (2007). *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mitchell, T. (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*. çev. Zeynep Altok, İstanbul: İletişim Yayınları.
- McCoan, J. C. (1877). *Egypt As It Is*. New York: Henry Holt and Company.
- Rivlin, H. A. B. (1961). *The agricultural policy of Muhammad 'Ali in Egypt*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Oestrup, J.. (1997). "ABBAS I.", *MEB İ.A.* C. 1, Eskişehir.
- Omar, O. A. (1966). *Anglo-Egyptian Relations and the Construction of the Alexandria-Cairo-Suez Railway 1833-1858*. (Basılmamış Doktora Tezi). Londra: University of London, School of Oriental and African Studies.
- Owen, R. (1969). *Cotton and the Egyptian Economy 1820-1914*. Oxford: Clarendon Press.
- Özer Özkaya, S. (2007). *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır (1839-1882)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Râgıb Raif – Rauf Ahmed. (2011). *Mısır Meselesi*. yay. haz. Mustafa Öztürk, Sevda Özkaya Özer. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Taha, K. H. (1976). *The Reforming Years of Khedive Ismail 1863-1879*. (Basılmamış Doktora Tezi). New York University.
- The External Debt of Egypt*. World Bank Documents, 15 Haziran 1951. No: E-168.
- Vatikiotis, P. J. (1991). *The History of Modern Egypt from Muhammad Ali to Mubarak*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

İnternet Kaynağı

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58053453/f11.item.zoom> (Erişim Tarihi 20.05.2021)

<https://treaties.fcdo.gov.uk/data/Library2/pdf/1940-TS0029.pdf> (Erişim Tarihi 15.05.2023)

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

MODERN KADIN İMAJI ÜZERİNE BİR İNCELEME: SÜS DERGİSİ ÖRNEĞİ

An Analysis on the Image of Modern Woman: The Example of Süs Magazine

Funda ARSLAN BİLGİN¹ ve Özge Seda UĞRAŞ²

¹ Arş. Gör. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, farслан@erbakan.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-6070-1277

² Arş. Gör. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya, oseedatuyulu@gmail.com, orcid.org/ 0000-0002-8824-6034

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
09.05.2023
Kabul/Accepted:
19.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1294473

Anahtar Kelimeler

Süs Dergisi, kadın,
modernleşme, kimlik, imaj.

Keywords

Süs Magazine, woman,
modernisation, identity,
image.

ÖZ

Çalışmada XX. yüzyılda yayın hayatına başlayan hem Osmanlı'nın son dönemini hem de Cumhuriyetin ilk dönemini kapsayan "Süs Dergisi" ele alınmıştır. Süs Dergisi, bu iki farklı dönem arasındaki tarihi ve sosyolojik değişime hemen hemen bütün sayılarında yer veren önemli kadın dergilerinden biridir. Süs Dergisi üzerine literatürde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışmayla hem bu iki farklı dönem arasında bir geçiş sağlayan Süs Dergisine tarihsel ve sosyolojik süreklilik içerisinde yeni bir yorum getirilmiş hem de derginin bütün sayıları incelenerek, çalışmanın kapsamı içinde günümüz harfleriyle literatüre yeniden kazandırılmıştır. Böylece bu çalışmayla Süs Dergisinin modern kadın ve modern toplumun yeni bir kimlik inşa sürecindeki etkisi tartışılmıştır. Süs Dergisinin yeni bir kimlik inşa sürecindeki ve Cumhuriyetin de inşa etmek istediği modern kadın imajındaki sosyo-kültürel duruşu incelenmiştir. Ayrıca modern reformlarla toplumun geneline yayılan toplumsal değişim sürecinde; eğitim, basındaki entelektüel dönüşüm, iş hayatında kadın ve kadının tüketim alışkanlıkları gibi temel parametrelerin etkisi de göz önüne alınmıştır.

ABSTRACT

The study focuses on "Süs Magazine", a journal that emerged in the 20th century and encompasses the final era of the Ottoman Empire and the initial phase of the Turkish Republic. Süs Magazine stands out as a significant women's journal that delicately covers the historical and sociological shifts between these distinct periods in its all volumes. However, although it reflects this pivotal time, studies addressing Süs Magazine in the literature are quite limited. Therefore, this research aims to illuminate the historical and sociological viewpoints presented in the magazine during this transformative period and examine each of its editions. Additionally, this study explores how Süs Magazine influenced the development of a new identity of modern women and society on a broader scale. It assesses the socio-cultural role of Süs Magazine in shaping this new identity and examines the image of the modern woman that the Turkish Republic aimed to promote. Moreover, the impact of crucial parameters such as education, intellectual transformation in the media, women's involvement in professional life, and their consumption patterns within the broader context of the societal transformation were also taken into consideration in this study.

Atıf/Citation: Arslan Bilgin, F. ve Uğraş, Ö. S. (2023). Modern Kadın İmajı Üzerine Bir İnceleme: Süs Dergisi Örneği. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1437-1452.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Funda ARSLAN BİLGİN, farслан@erbakan.edu.tr

1. Giriş

Kadın meselesi, kadının tanımı ve kamusal alandaki konumu gibi tartışmaların tarihi, yeni olmamakla birlikte çok eski zamanlara hatta insanlık tarihine dayanır. Uzun zamandır tartışılabilen bu meseleler, insanlığın her döneminde farklı bir düzlemde var olmuş ve farklı bir mahiyet kazanmış olsa da bu tartışmaların kadın hak ve özgürlüklerine olan etkisi tartışmaya açık hale gelmiştir. Elbette bu tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışındadır ancak belirtmek gerekir ki kadın meselesi ne Osmanlı ne Cumhuriyet dönemleriyle ne de günümüzle sınırlandırılmayacak kadar önemli bir tarihsel ve toplumsal derinliğe sahiptir. Bununla birlikte bu tartışmalar yalnızca kendi toplumumuza da özgü değildir. Örneğin modernleşme öncesinde Batı’da da kadının kamusal alandaki görünürlüğü oldukça kısıtlıdır¹. Genellikle aile sınırları içinde olan kadın, bu sınırların içerisinde kalmıştır. 18. yüzyıl Osmanlı dönemine tanık olan Lady Montagu, günlük tarzında yazdığı mektuplarında Osmanlı kadını Avrupalı kadınlardan çok daha özgür, özlük haklarını daha fazla elde etmiş bir kadın profilinde açıklar ve kendisi de bu farklılık karşısında şaşkıncıdır².

Türk tarihinde, İslam öncesinde de Türk kadınına verilen önem çeşitli kaynaklarda dile getirilmiştir. Türkiye’de kadına seçme ve seçilme hakkı verilmesinden daha önce 1930 yılında kadınlara yerel seçimlere katılma hakkı tanınmış³ ardından 1934 yılında seçme ve seçilme hakkı resmileştirilmiştir. 1934 yılında resmileşen bu kararın birçok Avrupa ülkesinden önce verilmiş olması ise ayrıca önemlidir.

Günümüzde kadın hak ve özgürlükleri, kadınlara tanınan haklar gibi başlıklar altında toplanan tartışmalar, kadının bireysel varlığı ve kişisel özgürlüklerinde Cumhuriyetin ilanını milat saymaktadır. Kadına seçme ve seçilme hakkı dâhil birçok hakkın tanınmasında Cumhuriyetin etkisi tartışmasızdır. Ancak bu kazanımların tarihsel ve sosyolojik arka planına da bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla hem tarihsel ve sosyolojik süreklilikten kopmamak hem de bütünsel bir değerlendirme yapabilmek için Osmanlı Kadın Hareketine özellikle de 19.yüzyılın son yıllarıyla 20.yüzyılın ilk yıllarındaki ‘kadın’ tartışmalarına bakmak yerinde olacaktır. Çünkü tarihsel ve sosyolojik gerçeklikler radikal ayrımları ya da kopuşları kaldıramaz. Yaşanan her bir olay tamamıyla bir diğerinin ardılı sayıl(a)masa da aralarındaki ilişki, etkileşim kaçınılmazdır. Bu nedenle çalışmada incelediğimiz Süs Dergisi de tarihsel aralığı ve toplumsal değişimdeki etkisi dolayısıyla hem geç Osmanlı hem de Cumhuriyetin ilk dönemini kapsayan, her iki dönemi de yansıtan bir dergidir. Süs Dergisi, Osmanlı kültüründen gelen tarihî ve sosyolojik birikimin yanı sıra Batılılaşma düşüncesinin ön plana çıktığı, birçok yeni reformun hayata geçirildiği Cumhuriyet dönemini ve bu iki dönem arasında yaşanan değişimi farklı bir perspektifte sunan bir kadın dergisidir. Literatürde Süs Dergisi üzerine yapılan çalışma ve tezler, derginin içerik, biçim özelliklerini öne çıkaran ya da dergideki edebiyat tartışmalarını ön planda tutan çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bu çalışmayla tarih ve sosyoloji disiplinlerinin birlikteliğine dayalı, Osmanlıca Türkçesi’nden günümüz harflerine birebir metin çevirisinin ötesine geçen, modern kadın imajını ve kimliğini yaygınlaştırmada bir aracı haline gelen Süs Dergisi özelinde alana katkı sağlayacak yeni bir çalışma ortaya koymak amaçlanmıştır.

2.Süs Dergisi

Son dönem Osmanlı kadın hareketinin motivasyonları, temel düşünce ve siyasi pratikleri, istek ve talepleri, beklentileri ya da rahatsızlıkları neredeyse dönemin bütün kadın dergilerine yansımıştır. Nitekim bu dergilerin yayınlanma amaçları da bu istek ve taleplerin kamuoyuna duyurulması ve kabul görmesidir. İşte bu dergilerden biri de Süs Dergisidir. Süs dergisi, ilk sayısını 16 Haziran 1923 tarihinde yayınlamış ve 26 Temmuz 1924 tarihinde toplamda 55 sayıyla yayın hayatını noktalamıştır. 55 sayıdan oluşan derginin 9. ve

¹ Ömer Çaha da Batı’da kadını yalnızca aile içinde tanımlayan sınırlar olduğunu ancak modernleşmeyle birlikte kadınların kendilerine kamusal alanda da yer bulmaya başladığını iddia eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çaha, 2018.

² Montagu, kadınların adetleri ve tavırları için “Tıpkı bizdeki gibi” ifadesini kullanır. “Onlar da bizimkiler kadar günahkârlar.” Burada kadınların tavır ve hareketlerini gördüğü için Türk kadınlarının saffetinden bahseden yazarlara hayret ettiğini belirtir. Bunlar “bizimkilerden çok daha serbest” ifadesiyle İngiliz kadınlarıyla Osmanlı kadınlarını karşılaştırır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lady Montagu, Türkiye Mektupları-1717-1718, 1973: 53-55).

³ Şirin Tekeli, alınan bu kararın tek parti dönemine yönelik anti-demokratik, otoriter söylemlerin kırılma amacıyla yapıldığını asıl amacın yönetimin kendisini dünyaya ‘demokratik’ olarak tanıtmak olduğunu iddia eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tekeli, 1991. Nitekim Yeşim Arat’a göre de Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kadınlar yalnızca “Cumhuriyetin kız çocukları” olarak siyasal ve kamusal alanda varlığını ispat etmiştir. Cumhuriyet söyleminden bağımsız bir kadın siyasallığı mümkün değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arat, 1989.

33. Sayıları ise özel sayı olarak çıkarılmıştır. Osmanlı Türkçesi ile yayınlanan derginin başyazarı Mehmed Rauf, mesul müdürü Hüseyin Remzi'dir ve haftalık edebi hanım mecmuası olarak yayınlanır. Derginin yayın amacı kapak sayfasında *tavri, kıyafeti bilhassa kalbi ve dimağı tezyin etmektir* şeklinde açıklanmıştır. İstanbul'da Tanin Matbaası tarafından yayınlanan dergi 16 sayfa, 30 x 24 cm boyutlarında, sırtı deri bez şeklindedir⁴.

Dergi içeriğine bakıldığında da derginin yayınlanma amaçlarının bazı yazılarda açıkça belirtildiği görülebilir. Örneğin imzasız olarak yayınlanan *Kadınlık Âlemi: Feminizm İlerliyor* başlıklı yazıda "Kadınlığın hukukça erkekle eşit duruma gelmesi esasını kabul ettirmek ve bunu fiilen de bir hakikat haline getirme için çalışan feminizm zaman geçtikçe bu nispette ilerlemektedir. Bu terakkileri günü gününe kaydetmek "Süs" için tatlı bir meşgale olacaktır" (Süs, 31 Mayıs 1924: 5) ifadesiyle Süs Dergisinin yayınlanma amaçlarından biri belirtilmiştir. Kadın erkek eşitliğini hukuki bir zeminde sağlamak şüphesiz Süs'ün görev ve amaçlarından değildir. Ancak bu eşitliğe giden yoldaki gelişme ve ilerlemeleri günü gününe kaydederek okuyucuya sunmayı Süs amaç haline getirmiş ve aracı haline gelmiştir.

Derginin yazar kadrosunda ise dönemin önemli kadın ve erkek edebiyatçıları vardır. Güzide Osman, Güzide Sabri, Halide Nusret Zorlutuna, Hakkı Neziye, Musahipzade Celal, Nezihe Muhiddin, Suad Derviş, Şükûfe Nihal, Abdullah Cevdet, Ahmet Haşim, Abdülhak Hamit Tarhan, Ali Ekrem Bolayır, Cenab Şahabeddin, Faruk Nafiz Çamlıbel, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmed Emin Yurdakul, Necdet Rüştü, Peyami Safa, Ruşen Eşref, Süleyman Nazif, Vedat Örfi Bengü, Yusuf Ziya Ortaç, Florinalı Nâzım, Faik Ali Ozansoy, Celal Sahir Erozan, Selahaddin Enis, Hüseyin Cahid Yalçın⁵ gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

Süs dergisi okurlarının karşısına iki formatta, iki farklı fiyatta çıkmıştır. Biri renkli çizim, kapakları kuşe kâğıda baskılı lüks nüshalar; diğeri ise renkli baskı kapakları olmadan basılan siyah-beyaz ucuz nüshalardır⁶. Renkli çizim ve kuşe kâğıdı baskısıyla da dönemin diğer kadın dergilerinden ayrılır. Osmanlı Türkçe'siyle 55 sayı yayınlanan dergide dört romanın da ilk tefrika metinleri yayınlanır. Mehmed Rauf'un *Karanfil ve Yasemin*, Selahaddin Enis'in *Zaniyeler*, Suad Derviş'in *Buhran Gecesi*, Musahipzade Celal'in *Sinan Çelebi* romanları, okurlarla ilk defa Süs'te buluşur⁷.

3. Süs Dergisi Yayın İçeriği

Cumhuriyetin ilanından kısa süre önce yayın hayatına başlayan Süs dergisi, Osmanlıdan cumhuriyete geçiş sürecinde yaşanan sosyo-kültürel değişimi kadın merkezinde göstermesi nedeniyle çok önemli bir dergidir. Dergi sayılarında kadın-erkek eşitliği, moda, gündelik hayatı tanzim etme, sağlık, tıp, kişisel bakım, sinema, fıkra ve eğlence olmak üzere hemen her konuda bilgi verilmiştir (Tablo 1). Özellikle kadın ve kadının aile ve kamusal alanındaki değişime sıkça yer verilmiştir. Örneğin Selami İzzet, *Süse ve Güzelliğe Dair* başlıklı yazısında; Biliyor musunuz? Asrımızda "hissin" kıymeti kalmadı. Güzelliğe karşı adeta bigâneyiz. Yalnız biz erkekler değil, hatta kadınlar da "güzel" deyince hatırıma derhal kırmızı boya, pudra veya sürme geliyor. Herhalde güzellik iflas etti. Güzel kadın deyince iyi boyanmasını, iyi giyinmesini bilen bir hanımefendi tasvir ediyoruz. Hanımlar da böyle değil mi? Güzel erkek deyince hangi terzide giyiniyor diye soruluyor. Zengin kibar bir salonda güzellik üzerine bir bahis açınız (Süs, 23 Haziran 1923: 4) ifadeleriyle hem erkek hem de kadınlar için değişen güzellik algısına değinmiştir.

Derginin bir başka sayısında ise karikatür formunda yayınlanan ve iki kadın arasında geçen diyalog da değişen güzellik algısını göstermesi bakımından önemlidir. Diyalog şu şekilde ilerler; Görücü hanımlar arasında –Birisi: ne pudrası var ne boyası... Kol gibi saçları arkasında... Kanı sıcak, kadın bir yavrucuk – Öteki: Nafile, özenme kardeş! Bilmez misin bizim hınzır şimdiki şırpıntılardan istiyor (Süs, 21 Temmuz 1923: 2) ifadeleri değişen güzellik algısına bir başka örnektir (Şekil 1).

⁴https://www.alifart.com/cumhuriyet%E2%80%99e-dogru-bir-kadin-dergisi-%E2%80%9Csus%E2%80%9D_193824/04.10.2022.

⁵ <https://tarihdergi.com/cumhuriyetin-oncu-kadin-dergisi/04.10.2022>.

⁶ <https://tarihdergi.com/cumhuriyetin-oncu-kadin-dergisi/04.10.2022>.

⁷ <https://tarihdergi.com/cumhuriyetin-oncu-kadin-dergisi/04.10.2022>.

Tablo 1. Metinde Kullanılan Dergi Sayılarının Kronolojik Sıralaması

DERGİ SAYISI	TARİH	SAYFA SAYISI
Sayı: 1	16 Haziran 1923	1
Sayı: 1	16 Haziran 1923	2
Sayı: 2	23 Haziran 1923	4
Sayı: 3	30 Haziran 1923	9
Sayı: 5	14 Temmuz 1923	8
Sayı:6	21 Temmuz 1923	2
Sayı: 6	21 Temmuz 1923	8
Sayı: 14	15 Eylül 1923	1
Sayı: 15	23 Eylül 1923	14
Sayı: 22	10 Kasım 1923	6
Sayı: 23	17 Kasım 1923	15
Sayı: 24	24 Kasım 1923	2
Sayı: 31	12 Ocak 1924	6
Sayı. 34	2 Şubat 1924	8
Sayı: 42	29 Mart 1924	7
Sayı: 42	29 Mart 1924	12
Sayı: 46	26 Nisan 1924	3
Sayı:51	31 Mayıs 1924	5

Şekil 1. Görücü Hanımlar arasında geçen konuşma (21 Temmuz 1923, Sayı. 6, S. 2).

Yine dergide yayınlanan bir başka yazıda kibar hayatı olarak tanımlanan ancak günümüzde ‘*modern hayat ya da modern olmak*’la özdeşleştirilebilen yaşam tarzı şu şekilde tanımlanmıştır: “Bizim toplumumuzda kibar hayatı demek fazla süslenmek, iyi ve biraz fazla yemekler yemek, at ve araba ile gezmek, kısmen Fener’deki ‘Şehvet Harmanı’nda tur yapmak, yazın sayfiyelerde pinekleme, evinde piyano ve keman bulunmak ve onları şöyle biraz falso yaparak çalmak, odaları süslü ve tantanalı eşyalarla dayalı döşeli olmak vb. gibi derme çatma bir kibarlık demektir” (Asım, 1989: 147). Yayınlanan yazıların içeriğine bakıldığında Süs’ün modern kadın ve kadının inşa edeceği modern ya da kibar hayatın genele yayılmasındaki çabası bir kez daha

görürecektir. Yine derginin “Güzellik Esrarı” bölümünde dünyada çirkin kadın olmadığı çirkin zannedilen kadınların ise ya suratsız ya da beceriksiz olduğu ifade edilmiştir. Bir kadının güzel görünmeye güzel olmaya çalışması en meşru hakkıdır. Ayrıca Güzellik esrarı bölümünün amacı açıklandıktan sonra güzellik sırları, saç yapımı (Şekil 2), cilt bakımı, spor gibi konular da bu kısımda ele alınmıştır.

Şekil 2. Son Saçlar ve Yeni Taraklar (10 Kasım 1923, Sayı. 22, S. 6).

Derginin hemen hemen tüm sayılarında kapak fotoğrafı olarak dönemin önemli bir entelektüel kadını vardır. İlk sayısında kapak fotoğrafı olarak Halide Edip yer almıştır ve Edip’in Ateşten Gömlek adlı eserinin filme dönüştürülme düşüncesine yer verilmiştir (Şekil 3).

Halide Edip’e ek olarak dergi kapaklarında Halide Nusret, Müfide Ferit, Sabiha Rüştü, Latife Hanım, Fethi Okyar’ın eşi Galibe Hanım (Şekil 4), Dürrüşehvar Sultan, Mecmud Hanım, Suad Derviş, Lüsyen Hanım, Güzide Osman, Bedia Muvahhid Hanım, Afife Hanım, Nezire Sedat Hanım, Nihal Rauf, Suad Sefa, Muazzez Yusuf, Semiha Seri, Sadiye Vefik Hanım, Nirenir Hanım gibi dönemin önemli kadınlarının fotoğrafları yer almıştır. Kadınların yanı sıra Fethi Okyar, Fahri Celal, Ahmet Haşim, Halit Ziya, Peyami Safa, Hüseyin Rahmi, Mehmet Rauf, Yahya Kemal, Hamit Nejdet, Sermet Bey, Nurullah Cemal gibi Beyler de kapak fotoğrafında yer alan erkeklerdir.

Dergide edebi yazılara sıkça yer verilmiş ve derginin her sayısında şiir ve hikâye kısımları yer almıştır. Bu kısımlarda Faik Ali, Süheyla Muhterem, Halide Nusret, Fahrettin Osman, Safeddin Rıza, Necdet Rüştü, Hüseyin Suad, Osman Nuri, Mehmed Musih, Fahreddin Osman, Meliha Avni, Halid Fahri, Güzide Osman, Arif Dündar, Florinalı Nazım, Faruk Nafiz, Hakkı Nezih, Tahire Said, Kenan Halid, Memduh Hüsnü gibi ünlü şairlerin şiirlerine de yer verilmiştir. Ayrıca Tefrika kısımlarında da Buhran gecesi- Suad Derviş, Gençlik- Mehmet Rauf, Ceriha- Mehmet Rauf, Sinan Çelebi- Mesaipzade Celal gibi eserler ilk olarak Süs’le okuyucuya sunulmuştur.

Dergi ilk sayısından itibaren Türk kadınına merkezine almış ve Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Cahit, Mehmet Emin, Celal Sahir gibi farklı birçok isimle *Türk Kadını* hakkında mülakatlara yer vermiştir. Örneğin Dr. Abdullah Cevdet’in, *İçtimaiyatta Kadın* yazısına göre kadının yaradılışından gelen 4 özelliği vardır. Bunlar; 1. Kalbinde faziletin yer tutması, 2. Yüzünde edep ve tevazuunun parlaması, 3. Dudaklarında sükün ve şefkatin mütebessim olması, 4. Ellerini iş meşgul etmesidir (Süs, 29 Mart 1924: 7). Yine Muazzez Yusuf, *Bizde Kadın: Dünkü Bugünkü* yazısıyla kadını, kadın özelliklerini tanımlarken; kadının yalnız bir hülya çiçeği ve süs olmadığını ifade eder. Yusuf’a göre Kadın, hiçbir zaman yalnız nesil yetiştirecek bir makine, bir ev eşyası gibi manasız bir mevcudiyette değildir. Kadın, hayatın en mühim bir rengidir. İşte esas mesele ki

kadın edebiyatı, kadın hukuku, kadın hayatı ve içtimaiyatı için çalışmakta olan Süs, memleketimizde bu kadınlık cereyanlarına naçiz bir vasıta, ufucuk bir delil olmayı kendisi için en mukaddes bir gaye telakki etmiştir (Süs, 29 Mart 1924: 12) ifadesiyle hem yazarın kadına bakış açısını hem de Süs dergisinin amaçlarından birini ortaya koymuştur.

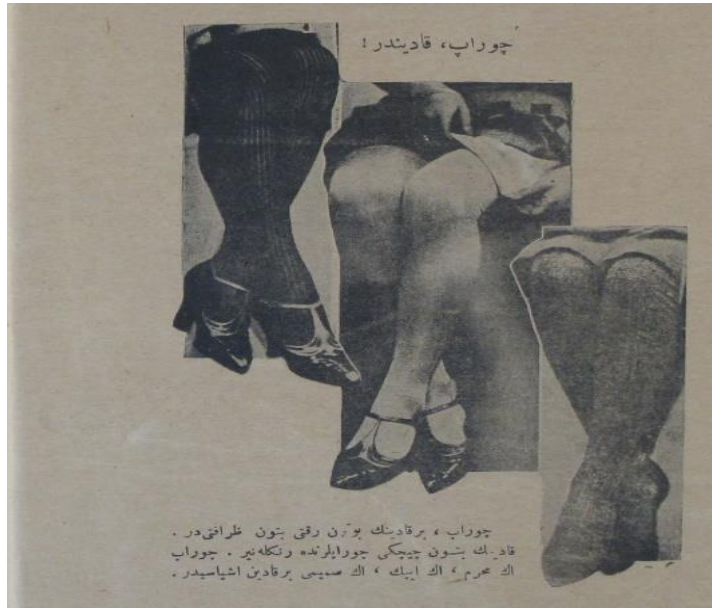
Şekil 3. İlk Sayı Kapak Sayfası – Halide Edip (16 Haziran 1923, Sayı. 1, S. 1).

Süs dergisinin yayın ekibi, derginin çıkarılmasında kendilerine cesaret veren şeyin hanımefendilerin güzellik ve zarafet merakı kadar yok olmayan lütfkârlık ve mürüvetperverliklerine güvenleri olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca kadınlara naçiz bir hizmette bulunmak emelinin gönüllerinde o kadar derin bir kök saldığını ve bu yüzden bütün zorluklara karşı çarpışmak cesaretini göstermekten çekinmedikleri de ifade edilmiştir (Süs, 16 Haziran 1923: 2). Bu değerlendirme yine Süs'ün kadının moda, güzellik ya da âdâb-ı muaşeret kurallarını yayma ve yeniden tanzim etmeyle sınırlı kalmadığını; kadın hak ve özgürlük taleplerini genele yaymada kadınları cesaretlendirme ve kadınlara güç vermede bir aracı olacağını da göstermektedir.

Derginin hemen hemen her sayısında *Kadınlık Âlemi* başlıklı bir bölüm yayınlanmıştır. Bu bölümde ise dönemin son modasına, güzellik sırlarına, ipek saçlarına, Avrupai kesim gelinlik ve kıyafetlere (Şekil 5), takı ve tokalara fotoğraflarıyla birlikte yer verilirken, kadınların toplumsal ve siyasi istek ve taleplerine de değinilmiştir. Örneğin İmzasız yayınlanan *İpek Saçlarınız* başlıklı yazıda kadın saçı, asırlardan beri kadın cinsinin bir temsil-i ziyneti olarak tanınmış o itibarla bütün şairler ve âşıklar tarafından takdis edilmiş (Süs, 14 Temmuz 1923: 8) olarak önemli bir metafor olarak tanımlanmış ve kadının dönüşümündeki değerine yer verilmiştir.

Derginin bazı sayılarında *Hanımlar Mutfakta* başlığı altında yemek tarifleri verilmiştir ki bu tariflerin pandispanya gibi Avrupa mutfağından gelmesi önemli bir ayrıntıdır. Mutfak ve toplumsal kültür arasındaki iletişim ve etkileşim göz önüne alındığında mutfaktan eve giren değişimin önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla Avrupalı yemek ve pasta tariflerinin verilmesi toplumsal ve kültürel değişimin önemli adımlarından biri olarak okunmalıdır. Öte yandan fikri yazılara da dergi sayılarında sıkça yer verilmiştir. Örneğin *Kadınlık Âlemi* başlığı altında yer alan bir bölümde Kadınlar Halk Fırkası'na ve bu fırkanın mefkûresine yer verilmiştir (Süs, 23 Haziran 1923: 3). Ayrıca yine bu bölümde Türk kadınının toplumdaki yeri ve faaliyetleri gibi konulara yer verilmiştir. Türk kadını hakkında Mehmet Emin, Hüseyin Cahit ve Celal Sahir, Süleyman Bahri ile mülakat yapılmıştır. Derginin bir diğer önemli ve diğer dergilerden ayrırcı bölümü ise *Hıfzısıhha Sayfaları*'dır. Bu bölümlerde mide tedavisi, Yemek Hıfzısıhhası (Hanım Doktor), kadınlarda hiddet ve buhranlar, nezle, tetanoz, apandisit, dolama, çıban gibi rahatsızlıklar ele alınmış ve nasıl daha sağlıklı olunabileceğine dair tavsiyeler verilmiştir.

Moda konusunda ise dergide genellikle Fransa'dan örnekler verilmiştir. Fransa'dan özellikle de Paris'ten gelen kıyafetler, iskarpinler, şapkalar, gelinlikler dergide fotoğraflarıyla yer almıştır (Şekil 6, Şekil 7). Örneğin İmzasız yayınlanan *Güzel Sağlam ve Bahtiyar Olmak İçin* başlıklı yazıya göre Modada Şıklık Nedir? sorusuna; şıklık şekilde, tavırda, tarz ve ahenge malik olmak demektir. Letafetten, necabetten ve hiss-i zevkten mahrum olan bir kadına hiçbir zaman şık denilemez (Süs, 23 Eylül 1923: 14) şeklinde cevap verilmiştir. Bu cevap Süs'ün kadının hem dış görünümünü hem de kişisel gelişimini ön planda tutan duruşunun bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Yani Süs için kadının dış görünüşünün değişim ve dönüşümü yeterli değildir. Yine derginin yirmi dördüncü sayısında yayınlanan bir karikatürde eşler arasında geçen diyaloga göre kıyafetin dışsal değişiminin içe dönük zihinsel dönüşümün yansıması şu şekildedir: -Bu nasıl kıyafet hanım? -Artık istibdat ki isyan ettim... Hayatımda cumhuriyet ilan ediyorum... Süsüme kıyafetime karışamazsın...(Süs, 23 Haziran 1923: 2) ifadeleriyle kadının dönüşümüne yer verilmiştir. Eşler arasında yaşanan bu değişime ek olarak anne ve kızları, kadın ve erkek arasında yaşanan değişimi tartışan Cenap Şehabettin ise *Eskiler ve Yeniler* başlıklı yazısında on altı seneden beri akla hayret verecek bir şiddetle devam eden inkılapların en bariz eserlerinin şüphesiz erkeklerden ziyade kadınlar arasında görüldüğünü savunur. "On altı inkılap yılında ana ile kız bile birbirinin dediğini tamamıyla anlayamayacak ve hatta birbirlerinin sesini işitemeyecek kadar ayrılıyorlar. Mübalağasız söyleyelim araya bir asırdan bile daha fazla zaman koydu. Sözler gibi fikirler, hisler hepsi dün başkaydı şimdi başka" (Süs, 26 Nisan 1924: 3) ifadeleriyle yaşanan sosyo-kültürel değişime dikkat çeker.

Şekil 6. Yeni Çorap ve Ayakkabı Modelleri (2 Şubat 1924, Sayı. 34, S. 8).

Şekil 7. Paris'te Yeni Model Gelinlikler (21 Temmuz 1923, Sayı. 6, S. 8).

Öte yandan Osmanlı kadınının yaşadığı değişimde Seniha Moralı ve Emine Foat Tugay ile yapılan özel yazışmayı referans gösteren Davis, Osmanlı'da modernleşme hareketlerinin yoğunlaştığı son dönemlerde sahipleri ve çalışanları azınlık kadınlarından oluşan profesyonel terzi atölyeleri kurulduğunu; İstanbul'da Rum Kalivrusi, Yahudi Fegara, Şaki Kardeşler ile Fransız Demilville Kardeşlerin varlığı dolayısıyla Paris modasının etkisi altına girildiğini aktarır. Artık saray dışındaki hanımlar da evlerine terzi çağırarak yerine terzi atölyelerine gidiyor hatta bazıları giysilerini doğrudan Paris'ten getiriyorlardı (Davis, 2006: 207-211) ifadeleriyle yaşanan değişimi aktarır. Böylece Avrupa modasının, Avrupai giyim tarzının 19. yüzyılın ilk yarısında dahi ne saray içinde ne de saraya yakın üst zümreler üzerinde etkili olmadığı; değişimin yüzyılın sonlarına doğru ilk olarak sarayda başladığı ve zaman içerisinde toplumun çoğunluğuna yayıldığı da iddia edilebilir.

Yaşanan değişimin en fazla kılık kıyafet ve kadının kamusal alandaki varlığı tartışmaları üzerinden gitmesi tarihsel ve sosyolojik gerçekliğin ortaya çıkarılmasındaki handikaplardan biri olarak yorumlanabilir. Örneğin dönemin önemli kadınlarından biri olan Fatma Aliye, 1892 yılında yazdığı ancak Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçe'sine 2009 yılında çevrilen *İslam Kadınları* adlı eserinde cariyelik, evlilik ve çokeşlilik, moda ve musiki üzerine kendi hatıralarıyla desteklediği bazı çıkarımlarda bulunmuştur. Dönemin modasının tartışıldığı bir bölümde İngiliz bir mürebbiyenin terbiyesinden geçmiş ve yalnızca Türkçe bilen, alaturka giyim tarzını savunan iki farklı arkadaşıyla aralarında geçen konuşmalara yer vermiştir. Buna göre alafanga ve alaturka giyim tarzı tartışmasına şu şekilde dâhil olur: "Her ikiniz de seçiminizde hürsünüz. Hem biz Paris madamları gibi modaya uymaya mecbur değiliz. Bizde alaturka da alafanga da geçerli adetlerdir." Fatma Aliye'ye "peki siz hangi tarafı seçiyorsunuz" sorusunun sorulması üzerine "...söylemeye ne gerek var, giyimimden belli olmuyor mu? cevabını vermiştir (Aliye, 2009: 75).

Dergide kılık kıyafet dönüşümünün yanı sıra adabı muaşeret kuralları, salon oyunları hakkında da bilgi verilmiştir. Örneğin Salon Âdab-ı Muaşereti başlıklı imzasız yazıda, artık bu dönemde bir salon hayatı

başladığı ve kadın erkek arasında içtimai münasebetin çoğaldığı bilgisi verilmiştir. Bilhassa bu tarz hayat cereyanları içinde Avrupa’da cari olan usul ve adetlerin yeni hayatta uygulanabilir olduğu ve birebir itaat edilmesinin zaruri olmadığı (Süs, 17 Kasım 1923: 15) ifadesiyle değişen âdâb-ı muaşeret kuralları tartışılmıştır.

Çocuk modası, çocuk terbiyesi, çocuk sağlığı da dergide ele alınan diğer konulardan bazılarıdır. Ayrıca dergide sinema reklamları yapılmış özellikle de El’hamra Sineması’nın reklamlarına oldukça fazla yer verilmiştir. Sinema sanatçıları müsabakası, çocuk müsabakası ve saç müsabakası yapılmıştır. Derginin hemen her sayısında son sayfada haftanın kahkahası adı altında bir bölüm yer almıştır. Haftanın kahkahası bölümlerinde komik kısa öykü ya da fıkralara yer verilerek okuyucuyu eğlendirmek amaçlanmıştır. Ayrıca dergi bazı sayılarında okuyucu yorumlarına da yer veren anketler düzenlemiştir. Örneğin derginin üçüncü sayısında Görücülük mü? Görüşücülük mü? başlığı ile Türk Kadınının nasıl evlenmek istediğine dair okuyucuya yönelik bir anket başlatılmıştır. Bu kısım okuyucudan gelen mektuplar etrafında şekillenmiştir. Görücülük mü? Görüşücülük mü? isimli anket, görücü usulünün halen geçerliliğini koruyup korumadığını tartışmaya açmayı hedefler (Karakışla, 2015: 209).

Süs dergisinde feminist vurguların fazla öne çıkarılmaması, derginin ‘modern kadının inşa’sını feminizm vurgusunun önünde tutması dönemin kadın dergilerinden Süs’ü ayıran önemli bir farktır. Ayrıca Süs’te genç kızların kötü alışkanlıklara sahip olmaması ve onların iyi bir şekilde yetiştirilmesi konusunda iki yazı da mevcuttur. Ayrıca dergide tirajı yükseltmek için ise promosyon uygulanmıştır. İlk sayıdan itibaren 2. sayfada 5 kuruşluk toplam 5 kupona yer verilmiştir. Bu kuponlar karşılığında okuyucular dergide isimleri verilen mağazalarda 25 kuruşluk indirimden faydalanabileceklerdir. Yaptıkları promosyonun matbuat hayatında bir ilk olmasından Süs’te övgüyle bahsedilir (Süs, 16 Haziran 1923: 2).

Dergide fotoğraflar dışında dergi içeriğindeki konularla ilgili çizim ve karikatürler de ön plandadır. Derginin her sayısında son sayfada bir karikatüre yer verilmiştir. Genellikle bir kadın ve bir erkeğin bulunduğu bu karikatürlerde ise farklı farklı konular işlenmiştir (Ünalın, 2007: 128). Yayımlanan karikatürlerin geneli de imzasızdır. Ayrıca Süs’te yalnızca karikatürler değil bazı yazılar da imzasız yayınlanmıştır. Mehmet Rauf’un başmuharrirliğini yaptığı iki dergi olan Mehasin ve Süs dergilerini şekil özellikleri, içerikleri, yazar kadroları açısından karşılaştıran Ünalın’a göre (2007: 265) Süs’teki imzasız yazıların sayısının Mehasin’e göre fazla olması Süs’ün daha çok magazin yazılarına yer vermesiyle ilişkilendirilebilir. Yine Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kadın dergilerini ve toplumsal değişimi Süs, Asar-ı Nisvan ve Türk Kadın Yolu üzerinden okuyan Karabacak’a göre ise (2009: 35) dönem dergileriyle karşılaştırıldığında milliyetçi söylemlere Süs dergisinde çok daha az rastlanır. Bu tespitler Süs dergisinin kadının görünümünü modernize etmeyi amaçlayan, kadın hak ve özgürlüklerini ön planda tutarken; magazinsel ve kadın eğlencesine de yönelik bir dergi olduğu görüşünü güçlendirmektedir.

Öte yandan derginin hitap ettiği kitleyi ve dergideki konuları inceleyen Yıldız Akpolat Davut’a göre derginin kitlesi ilk olarak okuma yazma bilen İstanbullu genç hanımlardır. Derginin kitlesi ise “*Avrupalı kadınlara özenen, Batı’ya yönelimli, zamanın popüler sanatlarına meraklı, nispeten entelektüel ve duygusal bir genç kadın kitlesidir*” (Akpolat Davut, 1996). “*Süs tam da Cumhuriyetin oluşturmaya çalıştığı bir kadın imajı çizmeye çalışmıştır. Kadını annelik vasıflarından ayırmayarak okuyan, öğrenen, çalışan, kendine bakan (yani süslenen, modayı takip eden) tam anlamıyla modern bir tablo çizmeye çalışmıştır. Süs politikadan uzak durmuş fakat hükümetin çizgisine ters düşen durumlarda eleştiri oklarını atmaktan da geri kalmamıştır*” (Akpolat Davut, 1996: 35).

4.Süs Dergisinin Arka Planına Bakmak: Osmanlı Kadınının Dönüşümü

Kapitalizmin ruhunun ortaya çıkışı ve lüks tüketimin ortaya çıkmasından toplumsal denge değişimine kadar sürecin tamamından ‘kadını’ sorumlu tutan Sombart (1998), orta çağda uhrevi bir biçimde var olan ‘aşk’ın kutsallıktan bağımlı koparak dünyevileştiğini savunur. Aşkın kutsallıktan ya da Tanrısallıktan insan bedenine özellikle kadın bedenine yönelmesiyle “kurtizan”, “kokot” ya da “metres” tanımlamalarıyla lüks tüketimi ve bu lükse olan talebin kapitalizmin ortaya çıkışındaki etkisini tartışır. Sombart’ın kadın-lüks-tüketim-kapitalizm birlikteliği üzerine kurduğu bu teori modern kadın ve tüketim alışkanlıkları arasındaki ilişkide önemli bir yere karşılık gelir. Gerek Osmanlı kadın hareketi gerekse Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki kadın hareketi ve dergilerinde kapitalizme evrilmemiş bu kadın-lüks- tüketim birlikteliğinin toplumdaki değiştirici ve dönüştürücü gözlemlenebilir.

Osmanlı kadın hareketi ve dergilerine geçmeden önce Osmanlı'nın toplumsal ve siyasi yapılanmasına bakmak gerekir. Osmanlı hiyerarşik yapılanması bilindiği gibi etnik kökene değil dine bağlıdır. Ancak Tanzimat modernleşmesiyle birlikte dönemin kültürel ve siyasal ortamında bu hiyerarşinin değişmeye başlayacağını sinyalleri de verilmiştir. Kadın konusunda ise Osmanlı'daki kız çocuklarının en fazla on bir yaşına kadar eğitim alabildiği Tanzimat öncesi dönemde yalnızca 'mekteb-i sıbyan'lara devam edebilen kız çocuklarının daha fazla eğitim alması gerektiğine yönelik tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar kadınlara verilen eğitimin yetersiz olduğu ve ülkenin mevcut durumundan kurtulmasının yalnızca kadınların yeterli eğitim almasıyla mümkün olabileceğine yönelik görüşle; dönemin entelektüel ve aydınları üzerinden özellikle de fetvalar aracılığıyla kadının kamusal alanda görünür olmasına karşı çıkan bir görüş arasında yaşanır.

Ancak toplumsal değişim ve modernleşmenin getirilerine karşıt görüşler yalnızca fetvalarda görülmez. Örneğin bazı kadın yazarlar da kadının hak ettiği yeri bulmasına, kadın erkek eşitliğine yönelik düşünceleri savunmakla birlikte İslami anlayıştan uzak âdet ve yaklaşımların Osmanlı toplumunda benimsenmesine karşı çıkarak; modernleşme ve değişim düşüncesine temkinli yaklaşır. Genellikle bu yazarlara göre kadın ve erkek birbirinin vazgeçilmez olarak toplumsal hayatta birbirini tanımlayan iki önemli unsurdur. Bu iki unsur da aileyi bir araya getirerek, topluma düzen getiren önemli bir müessesedir (Demirel, 2020: 248). Bu önemli müessesenin zarar görmesi durumunda toplumsal düzen de bozulacaktır. İşte bu iki düşünce yani bir yandan kadını yalnızca aileyle sınırlandırmadan kadının kamusal alandaki görünürlüğüne, eşitliğine, eğitim hakkına, çalışma hayatındaki varlığına vurgu yapmakla; kadını ailenin en önemli unsurlarından biri olarak görmesine rağmen kadının kamusal alandaki varlığını alaturka ve alafranga ayrımları üzerinden tanımlamaya çalışmak, hâlihazırda var olan toplumsal ve kültürel mesafelerin daha da derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Böylece bu tartışmaların sona ererek toplumsal bütünlük ve düzenin sağlanması amacından daha da uzaklaşmıştır.

Müslüman kadının modernleşmesi ya da kamusal alandaki varlığı üzerine çeşitli tartışmalar vardır. Bunlardan bazılarını göre, "Müslüman kadınların büyük çoğunluğu, onları küçülten kültürel adetler ve özgürleştirilen idealleştirilmiş modernlik arasında ikilemde kalmaktadır. Müslüman kadınlar, bir seçim olarak değil; dayatılan bir kültürel gelenek olarak İslam'a uygun yaşamak üzere eğitilmekte, 'din karşılığı' olarak görülen ve özgürlük ve kurtuluş sloganlarıyla son derece çekici olan modernliğin hem faydalarına hem de zararlarına maruz kalmaktadır" (Lambaret, 2017: 55). Kadının modernleşme sürecini kamusal ve özel alan ayrımı üzerinden tartışan Göle'ye göre ise "Batıcılar ile muhafazakârlar arasındaki görüş ayrılıklarının kadın konusu üzerinden temellenmesinin nedeni, mahremiyetin bozulmasına ilişkindir. Mahrem ile namahrem alan arasındaki sınır çizgisini belirleyen kadın gövdesi farklı toplumsal projeleri sergilemeye devam etmektedir" (Göle, 2008: 56). Bu sınır çizgisi üzerinden yapılan tartışmaların ise kültürel mesafeyi artırarak modernleşme ve kadın üzerinden yapılan tartışmaların anlamını yozlaştırdığı söylenebilir.

18.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı-Batı arasındaki askeri ve kültürel etkileşimlerin artmasıyla Türk aydınının 'kadın hakları' meselesiyle yüz yüze geldiğini savunan Kurnaz; Meşrutiyet döneminin, kadınlara Tanzimat'tan daha fazla imkân verdiğini iddia eder. Eğitim alanındaki değişimlere ek olarak basın alanında yapılan tartışmalar bir kamuoyu oluşmasına imkân sağlayarak idari kadroları da etkilemeye başlamış ve kadınlara çeşitli haklar verilmesinde rol oynamıştır. 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve kızlar için darülfünun açılması verilen bu hakların en önemlilerindedir (Kurnaz, 2011: 258-260).

Osmanlı devlet adamlarının modernleşme çabalarının birkaç konuda öne çıktığını savunan Çaha'ya göre ise "eğitimin modernleştirilmesi" bunlardan biridir. Ancak Çaha'nın eğitimin modernleştirilmesi tanımını kadının eğitimi üzerine inşa ettiği görülebilir. Nitelim Çaha için "Kadının eğitimi ve kamusal hayata entegrasyonu, dönemin aydınları tarafından Batı medeniyetiyle bütünleşmenin sembolik göstergesi ve İmparatorluğun kültürel problemlerini çözmenin aracı olarak kabul edilmiştir" (Çaha, 2018: 92-93). Barbarosoğlu'na göre ise kadınların modernleşme süreci yalnızca eğitimle sınırlı değildir. "Orta ve üst sınıflar eğitim yoluyla modernleşirken savaşların ve yoklukların hayata vuran çehresi, fakir tabakayı sürdürmekte olduğu geçim ekonomisinden kopartarak yeni hayatın çalışma ekonomisi içine dâhil etmiştir" (Barbarosoğlu, 2014: 20) ifadesiyle kadının eğitim ve çalışma hayatındaki konumuna dair Çaha'dan farklı bir çıkarımda bulunmuştur.

1868-1908 yılları arasında Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvanı olarak tanımlayan Zinhioğlu, bu dönemin üç temel çözüm ürettiğini savunur. Bunlar "kimliğin ve hürriyetin geri kazanılması için toplumsal/kamusal

alana çıkış; ailedeki ve kamusal yaşamdaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve tam eşitlikle toplumun her alanında kadınların var olması, her mesleği icra edebilmesi; bunların gerçekleştirilmesi için yükseköğrenim de dâhil olmak üzere kadınların eğitiminin yaygınlaştırılmasıdır” (Zihnioğlu, 2016: 53). Osmanlı kadını, II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte önemli bir değişim yaşamaya başlar⁸. Daha önce sadece erkek aydınlar tarafından dile getirilen kadın-erkek eşitliği gibi bazı konularda Batı’daki gelişmelerden ve feminizm düşüncesinden etkilenen elit Osmanlı kadınları, gazete ve dergiler çıkararak, dernek ve cemiyetlerdeki faaliyetleriyle yardımlar toplayarak, seslerini duyurmaya çalışırlar. Kadınların mücadele ettiği konular arasında da çarşafı çıkarmak, üniversiteye gidebilmek, istediği yerde özgürlük kazanmak vardır (Yüksel, 2018: 89). Ancak Cumhuriyetin ilanının ertesinde yayınlanan Süs dergisinin sayıları incelendiğinde bu tartışmaların ötesine geçildiği de görülecektir. Bu değişim Osmanlı kadın hareketiyle Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin konjonktürel ve teorik farkını ortaya koymaktadır.

Osmanlı kadınının konumunu, aile hayatını, eğitimini, iş hayatını, hukuki ve siyasi haklarını Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyetin ilanıyla Kemalizm ve Kemalizm ertesinde tartışan Caporal, Batılı birçok düşünencin olduğu gibi kadın konusunun bir mesele, ayrımcılık ya da sorun olarak ortaya çıkmasını Tanzimat dönemiyle başlatır. Tanzimat öncesi ve sonrasında Osmanlı kadınının eğitim sürecini ayrıntılarıyla tartışan Caporal için “kadının gelişiminde değişik Müslüman toplulukları (Rusya Müslümanları ve Arap Orta doğusu) arasında bir etkileşim varsa da bu etkileşim zayıftır. Değişimdeki esas ve ortak kaynak, modern Batı dünyasının yaptığı etkiler ve bu etkinin ortaya çıkardığı kültürel, ekonomik ve toplumsal nitelikler, altüst oluşlardır” (Caporal, 1982: 153-154).

Döneminin kadın konusunda ‘ılımlı’ sayılan isimlerinden Celal Nuri İleri, Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu pek çok sorunla kadının toplumsal konumu arasında ilişki kurar. Ona göre kadının aşağı, ikincil bir konumda bulunması toplumu içten içe çökerten unsurlardan biri sayılabilir. Bu nedenle kadına erkekten ayrı bir terbiye verilmesi gerektiğini, ilk etapta topluma siyasi ya da teknisyen kadınların gerekli olmadığını savunan İleri,

“Her şeyden evvel valideye, zevceye, mürebbiyeye, insal-i atıyeyi yetiştirecek kadınlara muhtacız. İşte mesele bundan ibarettir. Kadın, bu nokta-i nazara göre, evvel be evvel bir mürebbiye, bir pedagoğdur. Onun için ekseriyet-i nisvanımız Spektroskopi fenninden, firkaların teşekkülâtından, Drednot inşası için lazım olan malumattan ziyade, ‘Vatana şiddetle lazım olan çocuklar nasıl yetiştirilmeli; iyi bir nesil nasıl ‘fabrika’ edilir; zürriyet tibben, hıfz-ı sıhhat itibariyle, psikoloji, pedagoji nokta-i nazarından nasıl yetiştirilir?’ gibi mevadi bilmelidir” (İleri, 2017: 112)

ifadeleriyle kadının eğitime, ailedeki dönüştürücü rolüne ve toplumsal konumunun önemine dikkat çekmiştir.

Osmanlı kadınının konumunun modernleşmeyle paralel bir biçimde değişmeye başladığını savunan Serpil Çakır ise değişimdeki en önemli faktörün ‘basın’ olduğunu savunur. Dönem gazete ve kadın dergilerinde kadınlar beklenti ve sorunlarını yazarak, toplumu özellikle kadınları bilinçlendirmeye amaçlamıştır. Kadınlar konferanslar aracılığıyla çeşitli dernekler kurmuş ve bu derneklerde etkin roller üstlenerek değişime etki etmiştir (Çakır, 1994: 22). İşte Süs’ü var eden unsurlar toplumsal ve tarihsel arka plandaki değişimdir. Basın alanında yaşanan değişime ek olarak dönem dergileri, gazetelerdeki köşe yazıları, dernek ve konferanslar aracılığıyla Süs’ün sosyo-kültürel ve tarihsel zemini daha güçlenmiştir. Örneğin 1900 ile 1930 yılları arasında devletin modernleştirici reformlarının etkisindeki kadının modernlik ile gelenek arasında yaşadığı gerilimlerin kadınlar tarafından nasıl görüldüğünü ortaya çıkarmaya çalışan ve bu gerilimi Halide Edip ve Türk Modernleşmesi üzerinden tartışan Durakbaşı’ya göre (2014: 23) Osmanlı’nın son dönemlerindeki modernleşme girişimlerinde kadınlar ve kadınların konumu, modernleşmede temel önem taşıyan konuların başında gelmiştir.

Modernleşme sürecinde kadının kamusal alandaki görünümü, gündelik ilişkileri, kılık kıyafeti, vücut ölçüleri (Şekil 8), yaşam tarzı ya da sosyalleşmesinde nerede durduğu ya da duracağı önemli bir tartışmayı da

⁸ Demetra Vaka, doğup büyüdüğü İstanbul’a yirmi yıl sonra Meşrutiyet ertesinde yeniden gelerek, şehrin değişimini anlattığı çalışmasında Pera’da bir mağazada çalışan Müslüman tezgâhtarla bir konuşmasını aktarır. Müslüman kadının çalışma hayatına katılması Vaka’ya göre önemli bir özgürlüktür. Kız ise: “Özgür mü? Özgür diyorsunuz ancak biz özgür değiliz. Günün belli saatlerinde burada olmak ve hoşlansak da hoşlanmasak da insanlara hizmet etmek, bize karşı her zaman nazik olmayan insanlara karşı daima şirin görünmek durumundayız” (Vaka, 2003: 37) ifadesiyle Vaka’dan farklı düşündüğünü belirtir.

beraberinde getirmiştir. Bir yandan Batı'nın yalnızca fen ve teknik alanlarındaki değişim ve gelişiminin örnek alınması gerektiğine yönelik düşünce hâkimken; diğer yandan ise Osmanlı'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarabilmek için her türlü değişimin gerekliliğine duyulan düşünce hâkimdir. Bu düşünce doğrudan modernleşmenin gerekliliği sayılmasa bile mevcut sistemin değişmesi gerektiğine yönelik düşünceyi güçlendiren unsurlardan biri sayılabilir. Değişimin nasıl ve nereye doğru olacağı, toplumsal değişim ve dönüşümün en önemli aktörlerinden sayılan kadının bu değişimde nasıl konumlanacağı ise ayrıca önemlidir. İşte bu çalışmaya konu olan Süs Dergisi başta olmak üzere dönemin kadın dergileri de bu değişim sürecine ve sonucuna odaklanmıştır.

Şekil 8. Vücut Şekillendirme Yöntemleri (12 Ocak 1924, Sayı. 31, S. 6).

Örneğin Cumhuriyetin ilanından 1992 yılına kadar çıkarılan kadın dergilerini inceleyen Malkoç Kılıç ve Vefikuluçay Yılmaz'a göre (2019: 2152) Cumhuriyet döneminde kadınlar, kimlik mücadelesi vermek yerine çeşitli haklar elde etmek ve fiziksel görünürlüğü kanıtlamak için çaba sarf etmişler ve bu uğurda kadın dergilerini kullanmışlardır. Yayın kadrosunda yalnızca kadınların bulunduğu ve sahibinin de bir kadın olduğu ilk kadın dergisi Şüküfezar'dan başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dergileri inceleyen Sancar'a göre ise (2014: 94-95) kadınların eğitimi, kadınların sosyal hayata katılmasına yönelik engellerin ortadan kaldırılması, kadın kıyafetine getirilen yasaklara karşı çıkılması bu dönemde çıkan kadın dergilerinin başlıca konuları arasındadır. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşi ve siyasette dönemin en aktif kadınlarından⁹ biri olan Emine Semiye, Batılılaşmayla birlikte daha fazla öne çıkan tesettür, giyim-kuşam ve moda tartışmalarına şu şekilde yaklaşır: Ona göre İslamiyet'in özündeki tesettür, uygulanan 'münasebetsiz kapanma şekli' değildir. O tesettürü 'ismetin bir silah-ı müdafii' olarak tanımlar. Ona göre kadınların asıl rahatsız olduğu şey örtülü olmak değil; haremlere, dört duvar arasına kapatılmaktır (Akt. Kurnaz, 2008: 180).

Dönemin önemli entelektüel kadınlarından ve Türk Kadın Birliği olarak başlayan daha sonra Kadınlar Halk Fırkası'na dönüşen örgütlü kadın hareketinin kurucusu Nezihe Muhittin kendisini gerçek bir feminist olarak tanımlar. Muhittin "biz, gerçek feministlerin, moda cereyanına sürüklenen şuursuz zümre ile hiçbir ilişkimiz yoktur. Sosyal ve siyasal hukuku ancak, hayat pilinin iyi işleyebilmesi ve toplum ortamının güçlü ilişkileri için istiyoruz" (Akt. Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016: 70) ifadesiyle kadın hak ve özgürlüklerini yalnızca kılık kıyafet, gündelik rutinler ya da tüketim alışkanlıkları üzerinden kurgulamadığını belirtir. Ayrıca Türk Kadın

⁹ Taha Toros, Emine Semiye'yi 'ilk kadın politikamız ve siyasi yazarlarımızdandır' ifadesiyle tanımlar. Emine Semiye'nin Fatma Aliye'ye göre daha Batılı, daha atak olduğunu savunan Toros, Semiye'nin ilk kadın gazeteci olmasının yanında 'gizli politika işlerine karışan ilk kadın' olduğunu iddia eder (1998: 222). Ayrıntılı bilgi için bkz. Toros 1998.

Birliği Tüzüğü'nün 3. Maddesinde birliğin amacının “kadınlığı düşünsel ve sosyal alanlarda yükselterek, modern ve uygun bir düzeye erdirmek”¹⁰ olduğu belirtilir.

5.Sonuç

Cumhuriyetin ilanıyla önce yerel seçimler ardından genel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle birlikte kadına yönelik bütün kazanımların, kadın hak mücadelesinin ve taleplerinin Cumhuriyet’le başladığına dair yaygın bir kanı oluşmuştur. Bu kanıya göre kadın; sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bütün kazanımlarını Cumhuriyet’e borçludur. Bu kanı kabul edilebilir olsa da eksiktir. Örneğin bu kanının eksik olduğu, 1868 yılında yayınlanan Terakki gazetesindeki kadın mektupları incelendiğinde de görülebilir. Terakki gazetesinde 1868 yılında mektuplarla başlayan bu istek ve talepler bir günde başlayıp bitmemiştir. Çünkü bu hem toplumsal hem de siyasal bir dönüşüm eşiğidir. Dolayısıyla bu taleplerin 1868’den yerel seçimlerde kadınlara oy kullanma hakkının verildiği 1930 yılına kadar yaklaşık altmış yıl boyunca yalnızca bu mektuplarla sınırlı kalması mümkün değildir. Ya da Osmanlı kadın hareketi içinde 19.yüzyıl hatta Lady Montagu’nun Osmanlı’nın 18.yüzyılımı anlattığı mektupları düşünüldüğünde değişim için gerekli olan sosyo-kültürel altyapının Cumhuriyetin ilanından çok daha önce temellerinin atıldığı iddia edilebilir. Hatta değişim için gerekli olan altyapının 18.yüzyıla ve çok daha eskiye dayandığı da söylenebilir. Tarihsel ve sosyo-kültürel değişimin bugün kadın hareketinin ya da kadının kamusal ve siyasal görünümünün miladı kabul ettiğimiz tarihten çok daha önce başladığı ve zamanla kadın dergi, gazete ve derneklerine etki ettiği bir vakıa olarak karşımıza çıkacaktır.

Osmanlı kadın hareketiyle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki kadın hareketi karşılaştırıldığında; Osmanlı kadın hareketinin daha bireysel, öze yönelik, öncelikle kadın olmanın bireysel açmazlarını aşmaya çalışan bir görünümde olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte Cumhuriyet dönemindeki kadın hareketinin ise en azından ilk yıllarında bireysel kazanımların kısmen aşıldığı artık daha toplumsal kabullere yönelik, toplumun genelini kapsayan, kadın-toplum ilişkisine yönelik bir görünümde olduğu söylenebilir. Neticede bu iki süreç sosyolojik ve tarihsel olarak birbirine bağlıdır. Her ne kadar her yeni konjonktür kendi paradigmasını, kendi sosyo-kültürel gerçekliğini inşa etse de radikal bir kopuş kolay değildir, kolaylıkla da gerçekleşmeyecektir. Bu nedenle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki kadın hareketleri birbirinden oldukça farklı paradigmlar içerse de Osmanlı kadın hareketinin siyasal, kültürel ve sosyolojik ikliminden bağımsız bir Cumhuriyet kadın hareketi mümkün değildir.

Yıldız Akpolat’ın “*dışı Batılı, içi itaatkâr-Doğulu*” ifadesiyle tanımladığı Cumhuriyet kadınının kültürel arada kalmışlığı, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemiyle görünür olan kadın konusu ve kadının dönüşümünün sınırları tartışmalarından itibaren vardır. Özellikle Tanzimat döneminde kadın konusunda herhangi bir şey yazmamış bir aydından söz etmek neredeyse imkânsızdır. Ancak kadın talepleri çoğunlukla dönemin erkek aydınları tarafından dile getirilmiştir. Bununla birlikte erkek mahlası kullanan kadın yazarların varlığı da önemlidir. Kadın modernleşmesinin, kamusal alanda görünürlüğün, kılık kıyafet ve modadaki dönüşümün şeklen ya da fiziksel olarak en yoğun hissedildiği dergi ise Süs dergisidir. Modern-Batılı ama bir taraftan da geleneksel bağını koparmayan kadın prototipi, Süs dergisiyle görünür olmuştur. Süs dergisi yayımlandığı ilk sayıdan itibaren kadın beğenisini esas alan, kadın desteğini önemseyen bir dergidir. Dergideki yemek tarifleri, ev dekorasyonu, giyim kuşam, moda takibi, anne çocuk ilişkisi, çocuk sağlığı gibi konular kadın beğenisini önemsedini gösterir. Yayın önceliğinde mutlak surette bir kadın vurgusu vardır ve kadın vurgusunu çeşitli kamuoyu yoklamaları, anketler ya da istimzaçlar aracılığıyla yapması yönüyle de diğer dergilerden ayrılır. Ayrıca Süs dergisi ilk promosyon veren kadın dergisidir.

Süs Dergisindeki yazılar incelendiğinde Batıdaki değişimin, Batı’daki kadın hareketliliğinin farkında olunduğu buna rağmen radikal bir söylemden kaçınıldığı iddia edilebilir. Gerek feminizm söylemlerinde gerekse modernleşme tartışmalarında Doğu ve Batı birlikteliğinin farkındalığı derginin ayırıcı bir özelliğidir. Dergide ne Batı her alanda olumlanmış ne de Doğu her alanda olumsuzlanmıştır. Yazıların genelinde modern-Batılı bir kadının dış görünüşünden eğitimine, çocuk yetiştirme tarzından evini dekore etmesine, mutfakta ne pişireceğinden kadının vücudunu nasıl şekillendirmesi gerektiğine kadar her konuda bilgi verilmiştir. Türk modernleşme sürecine hâkim olan Doğu-Batı karmaşasının sosyolojik karşılığının Süs dergisinde de hissedildiği iddia edilebilir.

¹⁰ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kadinlar-birligi/> 09.04.2023.

Süs Dergisi günümüzle karşılaştırıldığında televizyonlarda yayınlanan kadın gündüz kuşağı programlarının oldukça üst seviyeden, kaliteli bir biçimde okuyucuya sunulma biçimine benzer. Neredeyse bütün sayılarında son moda başlığına yer verilen dergide, ev dekorasyonundan saç kesim biçimlerine, salon âdâb-ı muaşeret kurallarından tıp bilgisine, çocuk eğitiminden mutfak ve sinemaya kadar günümüz karşılığı “dopdolu” olan bir içerik vardır. Cumhuriyetin ilk dönem kadınına hedefleyen dergi, Batılı-Burjuva-Özgüvenli-Eğlenceli Türk kadın profilini genele yaymayı amaçlamıştır. Derginin geneline bakıldığında Osmanlı kadın hareketinin bir dönemine hâkim olan tesettür, çarşaf tartışmalarının Süs dergisinde yer almadığı görülebilir. Artık bu tartışmaların ötesine geçilmiş, modern kadının kamusal alandaki görünümü üzerinden sürdürülen tartışmaların yerini son moda saç kesimleri, tokalar, taraklar, deniz kıyafetleri almıştır. Bu tartışmalar bize Süs dergisinin yayınlandığı dönemi ve bu dergiyle dönem kadınlarına verilmek istenen mesajları net bir biçimde göstermektedir. Cumhuriyetin ilanıya inşa edilmek istenen Türk kadını tam anlamıyla Süs dergisinde yaratılmak istenen Türk kadınıdır.

Kaynaklar

Süs Dergisi

- Süs Dergisi, 16 Haziran 1923, Sayı.1, s. 2.
Süs Dergisi, Selami İzzet, *Süse ve Güzelliğe Dair*, 23 Haziran 1923, Sayı.2, s. 4.
Süs Dergisi, *İpek Saçlarınız*, 14 Temmuz 1923, Sayı.5, s. 8.
Süs Dergisi, 21 Temmuz 1923, Sayı.6, s. 2.
Süs Dergisi, *Güzel Sağlam ve Bahtiyar Olmak İçin*, 23 Eylül 1923, Sayı. 15, s. 14.
Süs Dergisi, *Salon Âdâb-ı Muaşeret*, 17 Kasım 1923, Sayı.23, s. 15.
Süs Dergisi, 24 Kasım 1923, Sayı. 24, s. 2.
Süs Dergisi, Abdullah Cevdet, *İçtimaiyatta Kadın*, 29 Mart 1924, Sayı.42, s.7.
Süs Dergisi, Muazzez Yusuf, *Bizde Kadın Dünyası Bugünkü*, 29 Mart 1924, Sayı.42, s. 7.
Süs Dergisi, 29 Mart 1924, Sayı. 42, s. 12.
Süs Dergisi, Cenap Şehabettin, *Eskiler ve Yeniler*, 26 Nisan 1924, Sayı.46, s. 3.
Süs Dergisi, *Kadınlık Âlemi: Feminizm İlerliyor*, 31 Mayıs 1924, Sayı.51, s. 5.

Araştırma Eserler

- Akpolat Davut, Y. (1996). Bir Kadın-Magazin Dergisi: Süs. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 26(152), 34-41.
Aliye, F. (2009). *İslam Kadınları* (Çev. A. Pekin ve Â. Pekin). İstanbul: İnkılab Yayınları.
Arat, Y. (1989). Patriarchal Paradox, Women Politicians In Turkey, N. J., Fairleigh, Dickinson University Press.
Asım, S. (1989). *Osmanlıda Kadınlığın Durumu* (Haz. M. Martı). İstanbul: Arba Yayınları.
Barbarosoğlu, F. (2014). Osmanlı Kadın Modernleşmesi: ‘Yeni Hayat’ın ‘Yeni Kadın’ları. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11 (41-42), 9-6.
Baykan, A. & Ötüş-Baskett, B. (2016). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını-1931*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, (Çev. E. Eyüboğlu). Ankara: Tisa Matbaası.
Çaha, Ö. (2018). *Sivil Kadın-Türkiye’de Kadın Ve Sivil Toplum*. Ankara: Savaş Yayınevi.
Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
Davis, F. (2006). *Osmanlı Hanımı-1718’den 1918’e Bir Toplumsal Tarih* (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Demirel, Ö. (2020). Osmanlı Basınında Kadın Temsili: Hanımlara Mahsus Gazete Üzerinden Bir Değerlendirme. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 241-264.
Durakbaşa, A. (2014). *Halide Edib-Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Göle, N. (2008). *Modern Mahrem-Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.
İleri, C. N. (2017). *Kadınlarımız* (Çev. H. E. Oksaçan ve A. M. Şahin). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Karabacak, M. (2009). *Cumhuriyetin İlk Beş Yılında Kadın Dergileri; Bir Değişimin Kadınca Hikâyesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.
Karakışla, Y. S. (2015). *Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Kılıç, M. S. & Vefikuluçay Yılmaz, D. (2019). Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992). *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 2139-2156.
Kurnaz, Ş. (2008). *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye-Hayati, Eserleri, Fikirleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kurnaz, Ş. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Lamrabet, A. (2017). Özçülüğün Reddi İle Müslüman Düşüncenin Radikal Reformu Arasında. Zahra Ali (Der.), *İslami Feminizmler* içinde (51-64. ss.). (Çev. Ö. Elitez). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Montagu, L. (1973). *Türkiye Mektupları (1717-1718)*. (Çev. A. Kurutluoğlu). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Mutlu, N. (2009). *Popüler Kadın Dergilerinde Kadın Temsili (Örnek Olay: Cosmopolitan Dergisi)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sombart, W. (1998). *Aşk, Lüks Ve Kapitalizm*. (Çev. N. Aça). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1991). Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı. L. Cinemre ve R. Çakır (Haz.) *Sol Kemalizme Bakıyor* içinde (93-107). İstanbul: Metis Yayınları.
- Toros, T. (1998). *Mazi Cenneti-I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünalın, Y. (2007). *Mehmet Rauf'un Kadın Dergileri: Mehasin ve Süs (İnceleme ve Metinler)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri.
- Vaka, D. (2003). *İstanbul'un Peçesiz Kadınları*. (Çev. S. Çağlayan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yüksel, E. (2018). II. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Toplumunda Kadın. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 2 (5), 77-92.
- Zihnioğlu, Y. (2016). *Kadınsız İnkılap-Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kadinlar-birligi/>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**OSMANLI TAŞRA YÖNETİCİLERİNİN TANZİMAT REFORMLARINA
YAKLAŞIMINA DAİR BİR MUKAYESE: ERZURUM EYALETİ VALİLERİNİN
TUTUMLARI VE MEHMET KÂMİL PAŞA'NIN ERZURUM MEMURİYETİ
(1839-1846)**

*A Comparison of The Approach of Ottoman Provincial Administrators to The Tanzimat Reforms:
The Attitudes of The Governors The Province of Erzurum and The Erzurum Civil Service of Mehmet
Kâmil Pasha (1839-1846)*

Ömer TORAMAN¹

¹Dr., Elazığ Valiliği, Elazığ, omertoraman25@gmail.com, orcid.org/ 0000-0002-8432-9430

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
10.08.2023
Kabul/Accepted:
20.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1341072

Anahtar Kelimeler

Eyalet, Vali, Tanzimat

Keywords

Province, Governor,
Tanzimat

ÖZ

Başkente uzak eyaletlerden olan Erzurum eyaleti 1845 yılında Tanzimat'a dâhil edildi. 1839 yılından, 1845 yılına kadar, Erzurum eyaleti valiliği görevini yürütenlerden Halil Kâmilî Paşa, Tanzimat'ın askeri hükümlerinin bu eyalette uygulanmasına karşı çıkmış, netice alamayınca görevinden istifa etmiştir. Böylece Tanzimat hükümlerinin, bütün yönleri ile uygulanması konusunda kendisine gönderilmek üzere hazırlanan talimat muhatapsız kalmıştır. Halefi Bekir Sami Paşa, Tanzimat hükümlerinin uygulanması için gayret gösterdi ise de eyaletin konumu, büyüklüğü, Van, Muş ve Çıldır sancaklarında karşılaşılan güçlükler karşısında, tecrübesizliğinin bir neticesi olarak Meclis-i Vâlâ ve Sadaret tarafından başarısız bulundu. Eyalet genelinde sorunların tespiti ve çözümü için, Meclis-i Vâlâ azası Mehmet Kâmil Paşa özel görevle Erzurum'a gönderildi. Mehmet Kâmil Paşa Tanzimat hükümlerinin uygulanması hususunda önemli adımlar attı. Tecrübesizliği sebebiyle görevden alınan Bekir Sami Paşa'nın yerine, daha önce Erzurum valiliği görevini yürütmüş olan, Esat Muhlis Paşa ikinci defa Erzurum valisi olarak atandı. Esat Muhlis Paşa, Mehmet Kâmil Paşa'nın başlatmış olduğu faaliyetleri devam ettirmiş, Tanzimat hükümlerinin bütün yönleri ile uygulanması için çalışmıştır. Özellikle Van, Muş ve Çıldır sancaklarında karşılaşılan güçlükler, Esat Muhlis Paşa'nın döneminde tam olarak çözülememiş, halefi valilerin de gündeminde olmaya devam etmiştir. Tanzimat hükümlerinin uygulanmasında merkezdeki reformcu grubun beklentisi, reform karşıtı valilerin tutumları ve tecrübesiz valilerin uygulamaları nedeniyle, tam olarak karşılanamamıştır.

ABSTRACT

Erzurum province, one of the provinces far from the capital, was included in the Tanzimat in 1845. From 1839 to 1845, Halil Kâmilî Pasha, one of the governors of Erzurum province, opposed the implementation of the military provisions of the Tanzimat in this province, and resigned from his post when he could not achieve any results. Thus, the instruction prepared to be sent to him regarding the implementation of the Tanzimat provisions in all its aspects remained unaddressed. Although his successor Bekir Sami Pasha made efforts to implement the Tanzimat provisions, he was deemed unsuccessful by the Majlis-i Vâlâ and the Sadaret as a result of his inexperience in the face of the location and size of the province and the difficulties encountered in Van, Muş and Çıldır Sanjaks. Mehmet Kâmil Pasha, a member of the Majlis-i Vâlâ, was sent to Erzurum on a special mission to identify and solve the problems in the province. Mehmet Kamil Pasha took important steps in the implementation of Tanzimat provisions. Bekir Sami Pasha was dismissed due to his inexperience, and Esat Muhlis Pasha, who had previously served as governor of Erzurum, was appointed governor of Erzurum for the second time. Esat Muhlis Pasha continued the activities initiated by Mehmet Kamil Pasha and worked for the implementation of Tanzimat provisions in all aspects. The difficulties encountered especially in the Sanjaks of Van, Muş and Çıldır were not fully resolved during Esat Muhlis Pasha's term and continued to be on the agenda of his successor governors. The expectations of the reformist group at the center in the implementation of the Tanzimat provisions could not be fully met due to the attitudes of anti-reform governors and the practices of inexperienced governors.

Atıf/Citation: Toraman, Ö. (2023). Osmanlı Taşra Yöneticilerinin Tanzimat Reformlarına Yaklaşımına Dair Bir Mukayese: Erzurum Eyaleti Valilerinin Tutumları ve Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum Memuriyeti (1839-1846). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1453-1470.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ömer TORAMAN, omertoraman25@gmail.com

1. Giriş

1839 yılında, Tanzimat Fermanı ilan edildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu yeni bir reform dönemine girmiş bulunuyordu. 1826 yılından başlatılabileceğimiz sancılı askeri reform döneminden farklı olarak bu defa askeri, idari, mali ve hukuki yönleri olan çok kapsamlı bir reform hareketi başlatılmış oldu. İmparatorluğun merkezi bürokrasisi içinde reformlara karşı farklı yaklaşan grupların varlığı ve rekabeti, sonraki süreçte Tanzimat hükümlerinin uygulanması konusunda inişli çıkışlı bir dönemin yaşanmasına sebep oldu. Reform hareketinin destekçisi grup, İmparatorluğun içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak, Tanzimat hükümlerinin tedricen uygulanmasını uygun bulmuştu. Uygulamadaki iniş çıkışlara rağmen reformcu grup, Tanzimat hükümlerinin tatbikini eyalet bazında yaygınlaştırmaya çabalıyordu. Bu çabaların bir neticesi olarak Erzurum eyaletinde Tanzimat hükümlerinin uygulanmasına, 6 yıllık bir gecikmeden sonra, 1845 yılında karar verildi. Bu çalışmada, öncelikle Tanzimat Fermanının ilan edildiği 1839 yılından, Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanmasına karar verildiği 1845 yılına kadar geçen sürede görev yapan valilerin, Tanzimat'a karşı tutumları ele alınacaktır. Daha sonra, bir yandan 1845 yılından itibaren Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanmasına gayret gösteren valilerin tutumları, diğer yandan da daha sonra uygulamalarına sıkça rastlayacağımız teftiş faaliyetlerinin öncüsü olarak değerlendirilebileceğimiz, Meclis-i Vâlâ azası Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum eyaletinde yürüttüğü özel görevin neticeleri ve reformlara etkisi ele alınacaktır. Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanması ve Mehmet Kâmil Paşa'nın özel görevi hakkında ilk bilgileri Cevdet Küçük tarafından 1975 yılında hazırlanan doktora tezinde bulabiliyoruz. Bu tezin hazırlanmasının üzerinden neredeyse yarım asırlık bir zaman geçmiş bu süreçte arşivde yeni belgeler tasnif edilerek araştırmaya açılmıştır. Cevdet Küçük hocamızın bu çok kıymetli tezinde işlediği konuları yeni belgelerin ışığında daha da detaylandırmak suretiyle, bu çalışmada reform yanlısı bir paşanın faaliyetleri ile Erzurum eyaleti valilerinin Tanzimat reformları karşısındaki tutumlarının bir mukayesesini yapılması hedeflendi. Tanzimat hükümlerinin uygulanmasının İmparatorluk genelinde yaygınlaştırılması çabalarına karşı eyalet valilerinin tutumunun, Erzurum eyaleti esas alınarak, etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Mehmet Kâmil Paşa: Hayatı ve Görevleri

Mehmet Kâmil Paşa 1790 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, Tersane Eminliği Baş-mutemetlerinden, Musevilikten dönme, Arif Mehmet Ağa'dır (ölümü 1852). Mehmet Kâmil Paşa Enderun'da yetişmiş, oradan askerliğe girmiştir. Eğitim için Avrupa'ya gönderilmiştir. Dönüşünde *Miralay* ve ardından *Mühimmat-ı Harbiye Mirlivası* oldu¹.

Aralık 1837'de Berlin Orta Elçiliğine tayin oldu. Bu görevini Eylül 1839'a kadar sürdürdü. Dönüşünde Sultan Abdülmecid'in hatt-ı hümayununu, o sırada isyan halinde bulunan, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya götürmekle vazifelendirildi. Ocak 1841'de, *Ferik* rütbesine yükseltilerek, Belgrat Muhafızı oldu². Bölgede patlak veren Niş isyanı sırasında düzeni sağlamak için gayret gösterdi.

Eylül 1843 tarihinde Dâr-ı Şûrâ azası olarak görevlendirildi. Bu vazifesinde çok fazla kalmadan, Kasım 1843'te, *Vezir* rütbesine yükseltilerek, Bosna valisi oldu. Bu sırada Niş isyanı Bosna'da da etkisini göstermekteydi. Tanzimat Fermanının tam olarak anlaşılabilmesi ve ahalinin genel hoşnutsuzluğundan kaynaklanan düzensizliğin giderilmesi için gayret gösterdi. Kasım 1844'e kadar bu vazifede kaldıktan sonra, Meclis-i Vâlâ azası olarak görevlendirildi. Tanzimat Fermanı hükümlerinin uygulanmasını gözeten Meclis-i Vâlâ azalığı sırasında, Belgrat Muhafızlığı ve Bosna valiliği görevlerinde edindiği tecrübe ile aşağıda detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, Tanzimat hükümlerinin uygulanmaya başlanması ile birlikte ortaya çıkan karışıklıkları gidermek, Tanzimat hükümlerini halka doğru bir şekilde anlatmak üzere, Ağustos 1845 tarihinde Erzurum'a görevlendirildi³.

¹ Mehmet Kâmil Paşa'nın hayatı hakkında başlıca kaynaklar: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayır, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 862; Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS Yayınları, İstanbul 1999, s. 97; Şurkan Kader, *Kâmil Paşa'nın Rumeli Müfettişliği (1851-1854)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2014, s. 16-20; Tülay Ercoşkun, "Mehmet Kâmil Paşa'nın Rumeli Teftişi (Ağustos 1851-Aralık 1853)," *I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, Antalya, 2017, s. 259-260.

² M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 862; BOA, *HAT. 1439-59152*.

³ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 862; Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum eyaletine özel olarak görevlendirilmesine ve yürüttüğü faaliyetlere ilk olarak Cevdet Küçük temas etmiştir. Bkz. Cevdet Küçük; *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Sonuç Tarih Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul-1975, s. 238-241 ve 252-256.

Ocak 1846'dan, Eylül 1847'ye kadar Sayda valisi olarak görev yaptı. Dönüşünde tekrar Meclis-i Vâlâ azası olarak vazifelendirildi. Nisan 1848'de Ticaret nazırı oldu. Nazırlık vazifesi kısa sürdü. Haziran 1848'de Londra sefiri olarak tayin edildi, ancak fiilen Londra'ya gitmedi. Eylül 1848'de tekrar Meclis-i Vâlâ azası oldu. Bu vazifelerinde kısa süre kaldı. Kasım 1849'da Musul valisi oldu. *Mirimiran rütbesinde* olan Mehmet Kâmil Paşa bu defa *Rumeli Beylerbeyliği payesi* verilerek, Ağustos 1850'de tekrar Meclis-i Vâlâ azası olarak vazifelendirildi⁴.

Ağustos 1851'de, Tanzimat hükümlerinin uygulanmasının teftişi maksadıyla Rumeli müfettişi olarak görevlendirildi⁵. Bu görevlendirmede gerek Belgrat Muhafızlığı ve Bosna valiliği, gerekse Erzurum memuriyetinin etkisi olduğu değerlendirilebilir. Rumeli müfettişliği sonrasında Ocak 1854'te Cidde valisi oldu. Cidde valiliği sırasında da Tanzimat hükümleri gereği olarak köleliğin kaldırılmış olması ve esir ticaretinin yasaklanmasının oluşturduğu hoşnutsuzluklarla mücadele etmiştir. Cidde valiliği sırasında kendisine *Birinci Rütbeden Mecidiye Nişanı* verilmiştir⁶. Sert uygulamaları neticesi başarılı olmuş ise de Kasım 1855'te Cidde valiliğinden azledilmiş ve yeniden Meclis-i Vâlâ azası olarak görevlendirilmiştir⁷.

Ağustos 1857'de Serasker olarak tayin edilmiş ve bu vazifede 14 gün kalmıştır. Seraskerlikten azledildikten sonra Halep valisi olarak tayin edilmiştir. Ağustos 1858 tarihinde Halep valiliğinden azl edilmiş, aynı ay içerisinde İzmir valiliğine atanmıştır. İzmir valiliği görevinden Temmuz 1859'da emekli olmuştur. Ekim 1859 tarihinde vefat etmiştir. Oğlu Hasan Samih Paşa'da askerlikte ordu komutanlığına kadar yükselmiş, valilikler ve nazırlıklar yapmıştır⁸.

Mehmet Kâmil Paşa seyfiye sınıfında *Ferik* rütbesine ulaşmaya kadar çeşitli askeri vazifelerde bulunmuştur. Avrupa'da aldığı askeri teknik eğitim nedeniyle "mühendis" olarak anılmıştır. Kısa süreli de olsa, en yüksek askeri makam olan *Seraskerlik* makamına kadar yükselmiştir.

Seyfiye sınıftan mülkiye sınıfına geçen Mehmet Kâmil Paşa, önce hariciyede Berlin orta elçisi olarak görev yapmış, her ne kadar vazifeye gitmemiş ise de daha sonra Londra elçisi olarak tayin edilmiştir. Mehmet Kâmil Paşa'nın mülkiye sınıfında uzun süre yaptığı görev valilik olmuştur. Sırasıyla Bosna, Sayda, Musul, Cidde, Halep ve Aydın valiliği görevlerini yürütmüştür. İlave olarak Rumeli müfettişliği görevini icra ederek, Tanzimat hükümlerinin Balkan vilayetlerindeki uygulamalarını ve karşılaşılan güçlükleri mahallinde tetkik etmiştir. Tanzimat hükümlerinin uygulanmasını takip eden yüksek kurullarda, Dâr-ı Şûrâ ve Meclis-i Vâlâ'da, pek çok kez aza olarak görev almıştır. Çok kısa da olsa Ticaret Nazırlığı görevinde bulunmuştur.

1837'ye kadar çeşitli askeri vazifelerde bulunmuş olan Mehmet Kâmil Paşa'nın, özellikle bu tarihten itibaren yürüttüğü vazifeler göz önüne alındığında, Tanzimat hükümlerinin uygulanmasında reformcu grubun önde gelen bir mensubu olduğu anlaşılmaktadır. Kendisini karakteristik "Tanzimat bürokrati" olarak değerlendirmek mümkündür.

Tanzimat Fermanının getirdiği yeni anlayışa Başkent'te karşı çıkan muhalif grubun varlığı, merkezde ve taşrada Tanzimat hükümlerinin uygulanmasında liyakatli kadroların eksikliği ve sair hususlar, Tanzimat hükümlerinin uygulanmaya başlandığı eyaletlerde halkta tereddütlere yol açmış, reformların amacı doğru bir şekilde anlatılamadığından, memnuniyetsizlikler, hatta isyanlar meydana gelmiştir. Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin hem idareci kadrolara hem de halka doğru bir şekilde anlatılması ve uygulanması reformcuların önceliği olmuştur. Mehmet Kâmil Paşa'nın aşağıda ele alacağımız 1845 tarihli Erzurum memuriyeti, tam

⁴ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 862; BOA, A. DVN. MHM. 8-94.

⁵ Bu teftiş hakkında bkz. Kader, Kâmil Paşa'nın Rumeli Müfettişliği (1851-1854); Ercoşkun, *Mehmet Kâmil Paşa'nın Rumeli Teftişi (Ağustos 1851-Aralık 1853)*. Diğer teftiş faaliyetleri için bkz. Erdoğan Keleş; "Abdurrahman Sami Paşa'nın Rumeli Teftişi", *Asia Minor Studies*, (2019) 7 (1), 46-71; İbrahim Serbestoğlu; *Tanzimat'ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş, XVII. Türk Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014) Bildirileri*, IV. c. II. Kısım, s. 763-778, Ankara-2018; Yonca Köksal-Davut Erkan; *Sadrızam Kıbrıslı Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul-2007. Teftiş olarak ifade edilse de esasen Tanzimat Fermanının getirdiği yenilikleri halka anlatmak üzere Rumeli'ne görevlendirilen Arif Hikmet Bey'in ve Anadolu'ya görevlendirilen Arif Efendi'nin faaliyetleri de ayrıca zikredilmeli.

⁶ BOA, A. DVN. MHM. 11-16.

⁷ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 862.

⁸ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 862; Hasan Samih Paşa'nın hayatı hakkında bkz. M. Sadı Çöğenli, "Erzurum Eski Valilerinden Hasan Sâmih Paşa'nın Biyografisine Ait Önemli Bir Vesika", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18. Sayı, Erzurum 2001, s. 31- 35 Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, s. 77. Hasan Samih Paşa, Ağustos 1872-Mart 1873 arası 4. Ordu Komutanlığına ilave olarak Erzurum valisi, Mayıs-Aralık 1876 arası ikinci defa 4. Ordu Komutanlığı ile birlikte Erzurum valisi, Şubat 1889-Ağustos 1892 arası üçüncü defa Erzurum valisi olarak görev yapmıştır.

olarak bu amaca yöneliktir.

Tablo 1. Mehmet Kâmil Paşa'nın Görevleri (1837-1859).

Sıra No.	Görev	Rütbe	Tarih
1	Berlin orta elçisi	Mirliva	Aralık 1837-Eylül 1839
2	Belgrat muhafızı	Ferik	Ocak 1841-
3	Dâr-ı Şûrâ azası		Eylül 1843-Kasım 1843
4	Bosna vâlisi	Vezir	Kasım 1843-Kasım 1844
5	Meclis-i Vâlâ azası		Kasım 1844-
6	Sayda vâlisi		Ocak 1846-Eylül 1847
7	Ticaret nâzırı		Mayıs-Temmuz 1848
8	Lonrda sefiri (gitmedi)		Temmuz 1848-Eylül 1848
9	Meclis-i Vâlâ azası		Eylül 1848-Kasım 1849
10	Musul vâlisi		Kasım 1849-Ağustos 1850
11	Meclis-i Vâlâ azası		Ağustos 1850-Ağustos 1851
12	Rumeli müfettişi		Ağustos 1851-Ocak 1854
13	Cidde/Hicaz vâlisi		Ocak 1854-Mayıs 1856
14	Meclis-i Vâlâ azası		Haziran 1857-Ağustos 1857
15	Serasker		Ağustos 1857
16	Haleb vâlisi		Ağustos 1857-Ağustos 1858
17	Aydın/İzmir vâlisi		Aralık 1858-Temmuz 1859

3. Tanzimat Hükümlerinin Uygulanmasına Erzurum Eyaleti Valilerinin Yaklaşımı

Bu dönemde Erzurum eyaleti; Erzurum (Merkez), Çıldır, Kars, Beyazıt, Van ve Muş livalarından oluşmaktadır⁹. Mehmet Kâmil Paşa'nın 1845 tarihinde gerçekleştirdiği Erzurum memuriyetine geçmeden önce, Tanzimat Fermanının ilan edildiği 1839 yılından, Tanzimat hükümlerinin Erzurum'da uygulanmasına karar verildiği 1845 yılına kadar geçen sürede, Erzurum eyaleti valilerinin Tanzimat'a karşı takındıkları tutumlarını incelemek, bir mukayese yapabilmek açısından gerekli görünmektedir.

3.1. Hafız Mehmet Paşa (Ekim 1839-Ocak 1841)

Emniyet ve asayiş bozan bir takım hareketlerin çoğalması üzerine, 6 Ekim 1839 tarihinde Erzurum eyaleti valisi Osman Nuri Paşa¹⁰ azledilerek yerine Sivas valisi Hafız Mehmet Paşa tayin edilmiştir¹¹. 3 Kasım 1839

⁹ Devlet-i Aliyye Salnamesi, Sene 1263.

¹⁰ Sicill-i Osmanî'de 24 Cemaziyelâhir 1251 (17 Ekim 1835) tarihinde İşkodra valisi olduğu, 2 Recep 1252 (13 Ekim 1836) tarihinde vezirlik payesi verildiği ve 3 Recep 1253 (3 Ekim 1837) tarihinde Erzurum valisi olduğu kaydedilmiştir. "Osman Nuri Paşa: Ayaşlı Es'ad Paşa'nın kethüdası olup kapıcıbaşı ve sonra mîrimîran oldu. 24 Cemaziyelâhir 1251'de (17 Ekim 1835) İşkodra valisi olup 2 Receb 1252'de (13 Ekim 1836) vezirlik verildi. 3 Receb 1253'de (3 Ekim 1837) Erzurum, Safer 1256'da (Nisan 1840) Edirne, Ramazan 1256'da (Kasım 1840) Yanya, Rebiyülâhır 1260'da (Nisan-Mayıs 1844) Edirne ve Zilka'de 1260'da (Kasım-Aralık 1844) Bosna valisi olup Zilhicce 1261'de (Aralık 1845) azledildi. Zilhicce 1262'de (Kasım-Aralık 1846) Konya, Ramazan 1263'de (Ağustos-Eylül 1847) Adana, 1264'de (1848) Maraş, 3 Ramazan 1264'de (3 Ağustos 1848) Şam valisi olup Zilka'de 1265'de (Eylül-Ekim 1849) Şam'dan azledilip hac emirliği hizmetinde bırakıldı. 19 Şevval 1266'da (28 Ağustos 1850) Harput ve Zilhicce 1267'de (Ekim 1851) Haleb valisi olup Zilhicce 1268'de (Eylül-Ekim 1852) orada vefat etti. Tedbirli, güçlü ve zengindi. Oğlu Mehmed Şevkî Paşa'dır. Oğullarından Mehmed Ali Bey 26 Ramazan 1276'da (17 Nisan 1860) vefat edip Süleymaniye'de defnedildi." Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C. 4, s. 1298.

¹¹ BOA, İ. DH. 3-121. "Hafız Mehmed Paşa: Çerkesdir. Kuvvetli olduğundan pehlivanlıkla şöhret aldı. Saraydan yetişerek tebdil hasekisi oldu. Nizamiye Ordusu'nun kuruluşunda binbaşı, Şevvâl 1243 'de (Nisan-Mayıs 1828) miralay ve sonra süvari livası oldu. Cemaziyelâhir 1249'da (Ekim-Kasım 1833) feriklikle İşkodra mutasarrıfı oldu. Ayrıldıktan sonra da Kütahya feriki oldu. Şaban 1252'de (Kasım 1836) vezirlikle Kürdistan ve Sivas valisi olup 1254 sonlarında (1839 başları) Mısır üzerine gönderilen orduya kumandan oldu. Nizip olayı çıktığında azledilmesi umulurken 1255'de (1839) Diyarbekir mahrumiyetiyle Sivas valiliğinde kaldı. Receb 1255'de (Eylül 1839) Erzurum valisi olup Zilhicce 1256'da (Şubat 1841) azledilmiştir. Muharrem 1258'de (Şubat 1842) serasker kaymakamı olup o yılın Zilhiccesinde (Ocak 1843) seraskerliğinin lağvedilmesinde tabii olarak azledilmiştir. Rebiyülevvel 1259'da (Nisan 1843) Belgrad muhafızı olup Zilhicce 1261'de (Aralık 1845) Musul valisi ve Muharrem 1262'de (Mart 1846) teşekkül eden zaptiye müşiri oldu ve Rebiyülevvel 1263'de (Şubat-Mart 1847) azledildi. Cemaziyelâhir'de (Nisan-Mayıs) Yanya valisi, Rebiyülâhır 1264'de (Mart 1848) Üsküp ve Şa'bân 1265'de (Haziran-Temmuz 1849) Bosna ve Zilka'de'de (Eylül-Ekim) Edirne valisi olup Ramazan 1267'de (Temmuz 1851) azlolundu. Cemaziyelâhir 1268'de (Nisan 1852) Konya ve Şevvâl 1270'de (Temmuz 1854) Trabzon valisi oldu. 1271

tarhinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile ülkede yeni bir dönemin başladığı günlerde, Hafız Mehmet Paşa, *Şark Seraskerliği* unvanı ilavesi ile Erzurum valiliği görevine başlamıştır.¹² Yapılan değerlendirmeler neticesinde, Tanzimat Fermanında öngörülen düzenlemelerin öncelikle Başkent'e yakın yerlerden başlanmasına ve uygulamanın kademeli olarak yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Erzurum eyaleti, Tanzimat harici bırakılan bir eyalet olarak, eski usulle idare edilmeye devam etmiştir. Yaklaşık olarak bir yıl vazifesini icra ettikten sonra Hafız Mehmet Paşa Erzurum valiliğinden istifa etmiştir. Eyalette emniyet ve asayişin sağlanamadığı, mahallinden şikâyetlerin arttığı, Hafız Mehmet Paşa'nın idarede başarılı olamadığı değerlendirilerek, istifası kabul edilmiştir. Hafız Mehmet Paşa'nın yerine ise 31 Ocak 1841 tarihli bir İrade ile Aydın Redif Feriği Halil Kâmilî Paşa, *müşir rütbesi* verilerek, tayin edilmiştir¹³.

Hafız Mehmet Paşa'nın istifasının kabulünden sonra, yerine atanacak ismin tespitinde yaşananlar, Reformcuların liyakatli idareci konusunda yaşadıkları sıkıntıları göstermesi açısından önemlidir. Meclis-i Hâs'da yapılan müzakerelerde önce yeni bir isim önerilmemiş, Erzurum eyaletinin Trabzon valisi Osman Paşa'ya ilave olarak verilmesi düşünülmüş ise de idari zorluklar ve mali gerekçelerle bundan vazgeçilmiştir. Bu defa Erzurum eyaleti valiliğine Sarım Efendi'nin tayini Padişah'ın onayına sunulmuştur. Sultan Abdulmecit, Erzurum eyaletinin kritik konumundan bahisle, eyaletin ahalisinin aşiret ve ekrad taifesi ile karışık bulunduğu, valinin yürekli, gözü pek, cesur olması gerektiğini ifade etmiştir. Sarım Efendi'nin bu vasıflarda olmadığını düşündüğünden, Erzurum eyaleti valiliğine Dar-ı Şura-yı Askerî Reisi Hüseyin Paşa ile Mekteb-i Fünun Harbiye Nazırı Selim Paşa'yı önermiştir. Meclis-i Has yaptığı değerlendirme neticesinde, yürütülmekte olan askeri düzenlemeler nedeniyle bu iki isme merkezde şiddetle ihtiyaç bulunduğu, Erzurum eyaletine tayinlerinin uygun olmayacağına karar vermiştir¹⁴. Nihayet, Erzurum eyaletine Halil Kâmilî Paşa tayin edilmiştir.

3.2. Halil Kâmilî Paşa (Ocak 1841-Şubat 1845)

Halil Kâmilî Paşa, kendi maiyetinden Van ve Kars eyaletlerine kaymakamlar, Erzurum hanedanından da Çıldır eyaletine kaymakam, Muş sancağına mütesellim tayin ettirmiştir. Görevi süresince kıtlık ve pahalılıkla mücadele etmiş, yurtlarını terk ederek sağa sola dağılan ahalinin evlerine dönmeleri, uygun mahallerde iskân edilmeleri için çalışmış, kıtlık yüzünden Rusya ve İran'a göç edenleri geri getirmek için gayret göstermiş ise de bunda fazla başarılı olamamıştır. Azalan gayrimüslim nüfus sebebiyle cizye gelirlerinde düşüş meydana gelmesi sebebiyle, gayrimüslim nüfusun yeniden yazılması için Başkent'ten onay istemiş, 17 Şubat 1842 tarihli bir irade üzerine sayım gerçekleştirilmiştir¹⁵. Asayişin sağlanması için gayret gösteren Halil Kâmilî Paşa, bölgede sıkıntılara yol açan eşkıya taifesi ve aşiretler ile mücadele etmiştir. Halil Kâmilî Paşa, Sadarete

ortalarında (1855 başları) Erzurum ve Kars imdadına vilayet askeriyle gidip, Erzurum'un kurtarılmasına çalıştı. Dönüşte yardımcıların hizmet etmemesi ve Trabzon ileri gelenlerinin kabahati ortaya çıkınca bunlar azarlanarak sürülmüş ve kendisi de 1272'de (1855/56) azledilmiştir. 1276'da (1859/60) Çerkeslerin göçmeleriyle teşekkül eden Muhacirîn Komisyonu'na reis oldu. Cemaziyelâhir 1279'da (Aralık 1862) şeyhülharem olmuştur. Zilka'de 1280'de (Nisan 1864) azledildi ve Medine'de kaldı. 17 Zilhicce 1282'de (3 Mayıs 1866) orada vefat eylemiştir. Dindar ve doğru idi. Top ve tüfek yapmakla uğraşır. Oğlu Sâmî Bey, Bagdad'a giderken 1275'de (1858/59) kaybolmuştur. Diğer oğlu izmit redif kumandanı ferik Sadeddin Pasa'dır. Kızını serdâr-ı ekrem Ömer Paşa nikahlamıştır." Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C. 2, s. 557.

¹² O tarihte Kars ve Çıldır eyaletleri mutasarrıfları Erzurum eyaleti valisi tarafından atanırken, Hafız Mehmet Paşa Erzurum valiliğine atanırken, Kars ve Çıldır eyaletleri de kendisinin sorumluluğuna verildi. İlave olarak Kars ve Malazgirt kaleleri muhafızlığı görevi kardeşi Bahri Paşa'ya verildi. BOA, İ. DH. 3-123.

¹³ BOA, İrade, DH. 1481. "Kâmilî Halil Paşa. Taşralıdır. Yetişip kapıcıbaşı olup Bursa mütesellimi, 1253'de (1837/38) surre emini ve Safer 1255'de (Nisan-Mayıs 1839) İstabl pâyesiyile Aydın mütesellimi, Rebiyülâhir 1256'da (Haziran 1840) Aydın redif feriki ve o sene Zilhiccesinde (Şubat 1841) vezir rütbesiyile Erzurum valisi olup Muharrem 1261'de (Ocak 1845) azledildi. Aynı yılın Zilhiccesinde (Aralık 1845) Bosna valisi olup Receb 1263'de (Haziran-Temmuz 1847) azledilerek Rebiyülâhir 1264'de (Mart 1848) Musul, Şevval'de (Eylül) Haleb ve Ramazan 1266'da (Temmuz 1850) Konya ve Zilhicce 1267'de (Ekim 1851) Aydın valisi olup Rebiülâhir 1269'da (Ocak 1853) azledildi. Cemaziyelâhir 1270'de (Şubat 1854) Şam valisi olup Şa'bân 1270'de (Mayıs 1854) azledildi. Zilka'de 1270'de (Ağustos 1854) Silistre valisi olup Ramazan 1277'de (Mart 1861) azledildi. 12 Safer 1283'de (26 Haziran 1866) vefat etti. Mülki idareye vâkıf ve doğru idi. Damadı Hacı Abdülaziz Pasa'dır. Kardeşleri Hamdi Efendi ve Salih Hilmi Efendidir." Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, C. 3, s. 864.

¹⁴ BOA, İ. DH. 31-1442.

¹⁵ Osmanlı-Rus savaşında (1828-1829) Rusya'ya göçürülen Ermeni nüfus hakkında bkz. Kemal Beydilli, *1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara-1988. Öte yandan, Erzurum sancağı kazaları Cizye defterleri Cevdet Küçük tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Cevdet Küçük, "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâyâ Nüfusu", *Tarih Dergisi*, S. 31, 1977, s. 199-234.

gönderdiği bir yazıda, asayişin bozukluğundan selevi olan Hafız Mehmet Paşa'yı sorumlu tutmuş, Onun bazı kalelerin muhafızlıklarını para karşılığında Ekrad taifesi reislerine sattığını tespit ederek, bunların uygunsuz hareketlerde bulunduğundan yakınmıştır¹⁶.

Mehmet Emin Paşa'nın sadareti sırasında çıkarılan 6 Eylül 1843 tarihli askeri kanun Tanzimat harici olmasına rağmen Erzurum eyaletinde de uygulanmıştır. Kura usulünün tatbiki ile redif askerinin, muvazzafa dönüştürülmesine başlanmıştır. Bu düzenlemeler kapsamında Erzurum, askeri bakımdan Anadolu Ordu-yı Hümayunu'na bağlanmış ve Ordu müşirliğine Rüstem Paşa tayin edilerek, Ordu merkezi Sivas'a nakledilmiştir. Böylece Erzurum valilerinin bir süredir kullandıkları *Şark Seraskerliği* unvanı kaldırılmıştır. Askeri alandaki yetkileri kısıtlanan ve askeri bakımdan Anadolu Ordusu Müşirine bağlanan Halil Kâmilî Paşa bu duruma itiraz etmiştir¹⁷. Askeri ve bazı mali konulardaki anlaşmazlıklar neticesi Halil Kâmilî Paşa, Tanzimat'ın Erzurum eyaletinde uygulanması kararı arifesinde, istifa etmiş ve istifası 5 Şubat 1845 tarihli İrade ile kabul edilmiştir¹⁸. 1839'dan 1845 yılına kadar geçen sürede Tanzimat uygulamalarının haricinde bırakılan Erzurum eyaletinde, Tanzimat'ın askeri alandaki uygulamalarının ülke genelinde ve bu kapsamda Erzurum eyaletinde de uygulanması istenmesi, eyalet valilerinin askeri yetkilerini azaltacağı gerekçesi ile Erzurum eyaleti valisi Halil Kâmilî Paşa'nın istifa etmesine sebep olmuştur.

Bu arada reform hareketinin öncüsü Mustafa Reşit Paşa 24 Ekim 1845 tarihinde yeniden Hariciye Nezaretine getirilmiş ve Tanzimat Fermanı hükümlerinin bütün eyaletlerde uygulanması safhasına geçilmiştir. Halil Kâmilî Paşa'nın istifa ettiği tarihlerde Tanzimat'ın Erzurum eyaletinde de uygulanmasına karar verilmiş, Tanzimat'ın mali hükümlerinin uygulanması için Erzurum defterdarlığına ricalden Veli Paşazade Selim Bey tayin edilmiş, böylece valinin mali alandaki yetkileri kısıtlanmış, Halil Kâmilî Paşa'ya da bir talimat yazılarak Tanzimat'ın uygulanmasına derhal başlanması istenmiştir¹⁹. Ancak Tanzimat Fermanı hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanması, 7 Şubat 1845 tarihinde Halil Kâmilî Paşa'nın yerine tayin edilen, Anadolu Ordusu Reis-i Erkânı Ferik Bekir Sami Paşa tarafından gerçekleştirilecektir.²⁰ Halil Kâmilî Paşa, Tanzimat'ın önce askeri yeniliklerine karşı çıkmış, ardından Tanzimat'ın bütün yönleri ile Erzurum eyaletinde uygulanmasından imtina etmiş görünmektedir.

3.3. Bekir Sami Paşa (Şubat 1845-Eylül 1845)

Tanzimat Fermanı hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanması hususunda Halil Kâmilî Paşa'ya gönderilen talimat yerine, bu defa 3 Nisan 1845 tarihli yeni bir talimat, Meclis-i Vâlâ'da görüşülüp, Padişahın tasdikine sunulduktan sonra, Bekir Sami Paşa'ya gönderilmiştir.²¹

Erzurum valisi ve defterdarı Tanzimat hükümlerinin uygulanması için büyük gayret göstermişlerdir. Ancak ahalinin ve yörenin önde gelenlerinin yeni uygulamaları tam olarak anlayamamış olması, özellikle vergi gelirlerin yazımı işlemlerine şüpheyle yaklaşımları gibi sebeplerle, uygulamada güçlükler meydana gelmiştir. Örneğin ahali, temettüat defterlerinin tanzimine karşı çıkmış ve yazımı yer yer engellemiştir. Defterdar Selim Bey, hakkında çeşitli yolsuzluk iddiaları ile merkeze şikâyet edilmiştir. Tanzimat'ın mali hükümlerinin uygulanması büyük önem arz ettiğinden, bu şikâyetler ciddiye alınarak defterdar görevinden alınmış, yerine Viranşehir kaymakamı Tevfik Efendi tayin edilmiştir. Özellikle timar, zeamet, mukataat ve yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf edenlerin gelirlerinin azalacağı endişesi ile karşı çıkışları, Van havalisinde Han Mahmud

¹⁶ BOA, İ. MVL. 32-547.

¹⁷ BOA, İ. DH. 91-4565.

¹⁸ Ahmed Lütfî Efendi; *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 1190. Lütfî Efendi, Halil Kâmilî Paşa'nın, masrafların çokluğundan yakınarak, maaşının yüz elli bin kuruşa çıkarılmasını istemiş olmakla birlikte, Erzurum'un havasıyla uyuşmadığından münasip bir başka yere tayin olmak istediğini belirtir.

¹⁹ Lütfî; C. 6-7-8, s. 1186-1187. Resmi yazışmalarda bu durum, "eyaleti merkume bu defa **daire-i tanzimata ithal**... olunmuş", "**dahil-i daire-i tanzimat olan**" şeklinde ifade edilmektedir. Lütfî Efendi ise "**tanzimât-ı cedide tahtına idhâlî**" olarak ifade etmektedir.

²⁰ BOA, İ. DH. 97-4884. *Takvim-i Vekayi*, S. 281. Sicil-i Osmanî'de Muharrem 1261 (Ocak 1845) tarihinde vezir rütbesi ile Erzurum valiliğine atandığı kaydedilmiştir. "*Sami Ebûbekir Paşa: Askerliğe girerek zabıt olup Avrupa'ya tahsile gitti. Dönüşte mirliva ve bir-iki sene sonra ferik oldu. Muharrem 1261'de (Ocak 1845) vezir rütbesiyle Erzurum valisi oldu. Zilhicce 1263'de (Kasım-Aralık 1847) azledilip Şa'bân 1264'de (Temmuz 1848) Kastamonu valisi ve Zilhicce 1264'de (Kasım 1848) Selanik valisi oldu. Şabân 1265'de (Haziran/Temmuz 1849) vefat etti. Oğlu mektûbî-i sadâret hulefâsmdan Dânis Ahmed Bey, kendisinden üç sene önce vefat etmiştir.*" Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C.5, s. 1479.

²¹ BOA, İ. MVL. 64-1224. Erzurum eyaleti 13 Mart 1845 tarihinden itibaren "daire-i tanzimata idhal" olunmuştur. *Takvim-i Vekayi*, S. 281.

önderliğinde bir isyana dönüşmüş ve bu isyan hali Muş ve Çıldır sancaklarına da sirayet etmiştir. Erzurum valisi Bekir Sami Paşa Eyalet Meclisinden iki azayı, meseleyi yerinde tetkik için Van'a göndermiştir. Ardından Erzurum'da bulunan Nizami askerlerden 2 taburu, isyanı bastırmak üzere Van'a sevk etmiştir. Defterdar Tevfik Efendi özellikle timar erbabının meseleyi yanlış anladığı üzerinde durmuş Vali Bekir Sami Paşa ile istişare ederek, ilgilileri Eyalet Meclisine davet ederek meselelerin doğru şekilde anlaşılması için gayret sarf ederek, onları büyük ölçüde yatıştırmaya muvaffak olmuştur. Erzurum merkez sancağı kazalarının ve Kars sancağı kazalarının temettüat tahririni bitirmek üzere olduğunu merkeze bildirmiştir. Tevfik Efendi, Çıldır sancağı kazaları müdürlerinin çoğunun yurtluk-ocaklık sahibi kimseler olduğundan, bunların Tanzimat hükümlerinin uygulanmasına muhalefet ettiklerini, Muş sancağında da sayım yapılamadığını ilave etmiştir²².

Erzurum eyaletinde Tanzimat'ın mali hükümlerinin uygulanmaya başlanması ile gelirler yeterince toplanamadığı gibi Tanzimat'ın askeri hükümlerinin uygulanması sebebiyle artan masraflar karşısında Eyaletin gelir-gider dengesi önemli oranda bozulmuş görünmektedir. Vali Bekir Sami Paşa askerlerin biriken maaşlarını ödeyebilmek için Erzurum esnafından borç almış ve bu borcu ödeyebilmek için merkezden nakdi destek talep etmiştir. Hazine bu talebi geri çevirmiş ve Erzurum eyaletinde büyük miktarda tahsil edilemeyen alacak bulunduğunu, Vali Bekir Sami Paşa'nın işleri yoluna koyamadığını, Valinin bütün gayretini alacakların tahsili meselesine sarf etmesi gerektiği, sert bir şekilde ifade edilmiştir²³.

Nihayet, Tanzimat hükümlerinin uygulanmasında özellikle Van havalisinde meydana gelen karışıklıkları yerinde incelemek ve gerekli tedbirleri almak üzere Meclis-i Valâ azası Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum'a gönderilmesine karar verildi²⁴.

Mehmet Kâmil Paşa'nın mahallinde vaziyete doğrudan müdahalesi sonrası, Vali Bekir Sami Paşa'nın görev mahallinin değiştirilmesi gündeme gelmiştir. Meclis-i Valâ'da yapılan değerlendirmede, Bekir Sami Paşa'nın ilk valiliği olduğu, valilik tecrübesinin yetersizliğine karşılık, görev mahallinin sorumluluğunun ağır olduğu ifade edilmiştir. Esasen bariz bir kusuru olamamakla birlikte, Erzurum havalisinin önemine ve Tanzimat hükümlerinin aksamadan yürütülmesi zaruretine binaen tecrübeli bir valinin görevlendirilmesinin yerinde olacağı kanaati oluşmuştur. Daha önce Erzurum valiliği görevini yürüten ve bölgede sevilen Sayda eski valisi Esat Muhlis Paşa'nın ikinci defa Erzurum valiliğine tayinine, 20 Eylül 1845 tarihli bir İrade ile karar verildi²⁵. Bekir Sami Paşa ise Konya valiliğine naklen atanmıştır²⁶.

²² BOA, C. DH. 299-14948. ve BOA, C. DH. 299-14949. Tanzimat döneminde yurtluk-ocaklık suretiyle sancak idaresi ve toprak tasarrufunun tasfiyesi konusunda yapılan ilk kapsamlı çalışma için bkz. Ömer Toraman, *Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarında Uygulanması (1839-1864)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul-2021.

²³ BOA, C. ML. 549-22563.

²⁴ Lütfi, C. 6-7-8, s. 1199-1200.

²⁵ Esat Muhlis Paşa ilk olarak 1246 (1830/1831) yılında Konya valiliği görevinden Erzurum valiliği görevine tayin edildi. İlave olarak 1252 (1836/1837) yılında kurulan Erzurum redif-i mansure müşirliği unvanını aldı. 1253 (1838) yılında Erzurum valiliği görevinden ayrıldı. "Es'ad Mehmed Muhlis Paşa: Ayaş müftüsü Hasan Efendi'nin oğludur. Başlarında Ayaş voyvodası olup silahşor payesi oldu. 1221'de (1806) kapıcıbaşı olup sonra İstanbul'a çağrılmış ve mirahür-ı sâni olmuştur. Bir aralık Dramalı Mahmud Paşanın muhalefatını kabza memur oldu. 1234'de (1819) humbaracıbaşı ve 1237'de (1821/22) basbaki kulu oldu. Sonra Drama nâzırı olup 14 Receb 1239'da (15 Mart 1824) vezirlikle Edirne valisi olmuş ve 1243'de (1827/28) orduya memur olup 1244'de (1828/29) vezirliği kaldırarak Dimetoka'ya sürülmüştür. Bırakıldıktan sonra o sene Adana valisi, 1245'de (1829/30) Konya ve 1246'da (1830/31) Erzurum valisi oldu. 1252'de (1836/37) kurulan Erzurum redif-i mansure müşirliği unvanını da aldı. 1254'de (1838) ayrıldı. Zilhicce 1254'de (Şubat-Mart 1839) Şûrâ-yı Babî'î'ye aza oldu. Reis Dâvud Paşa'nın öne geçmesini çekemeyip çekişmeye başlayınca 1255 (1839) başlarında ayrıldı. O sene Cemaziyelevvelinde (Temmuz 1839) Boğaz muhafızı, Receb'de (Eylül) Sivas, Receb 1256'da (Eylül 1840) Halep, Şa'bân 1258'de (Eylül 1842) Sayda, Şevvâl 1261'de (Ekim 1845) ikinci defa Erzurum, 1262'de (1846) Sivas, Zilhicce 1262'de (Kasım-Aralık 1846) Musul ve Zilhicce 1264'de (Kasım 1848) Kürdistan valisi olmuştur. Cemaziyelevvel 1267'de (Mart 1851) Diyarbekir'de vefat eyledi. O zaman vezirlere "atüfletlü" ve vükelâya "devletlü" yazılırdı. Bunun şahsını yüceltmek için devletlü yazılması emrolunmuydu. Âlim, fâzıl, şair, vakur, azametli, tanınmış, iffetli ve sertti. Kardeşi Hesn'ud Ağa'dır. Oğullarından Râgıb Mehmed Bey 1274'de (1857/58), şair Nusret Mehmed Bey, mektûbî-i sadaret hulefâsından olarak bir-iki sene sonra ve Viyana Sefiri Sa'dullah Paşa, 1308'de (1890/91) Viyana'da vefat etmiştir. Diğer oğlu halen senedât müdürü Said Bey'dir. Damadı Ken'an Paşa'dır. Mühürdarı Şâkir Efendi Muharrem 1240 (Eylül 1824) sonunda vefat etmiştir. Şiir ve inşadaki gücü herkesçe kabul edilmişti." Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, s. 495.

²⁶ BOA, İ. DH. 109-5526. Lütfi, C. 6-7-8, s. 1201. Sicill-i Osmanî'de Bekir Sami Paşa'nın Erzurum valiliğinden Zilhicce 1263 (Kasım-Aralık 1847) tarihinde azledildiğini ve Şaban 1264 (Temmuz 1848) tarihinde Kastamonu valiliğine tayin olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, s. 1479.

3.4. Esat Muhlis Paşa (Eylül 1845-Eylül 1846)

Erzurum'da 1830-1836 yılları arasında valilik görevinde bulunan Esat Muhlis Paşa'nın Erzurum'a ikinci defa tayini, bölgeyi iyi bilmesi ve ahali tarafından sevilen bir vali olması dolayısı ile memnuniyetle karşılanmıştır. II. Mahmud döneminde ülke genelinde müslim ve gayrimüslim erkek nüfusun tamamının kayıt altına alınmaya çalışıldığı nüfus sayımı, Erzurum Eyaletinde, 1835 yılında Esat Muhlis Paşa'nın ilk valiliği döneminde yapılmıştır²⁷.

Esat Muhlis Paşa'ya Erzurum'a hareketinden önce, Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlanan, Erzurum'un içinde bulunduğu şartları ve öncelikle ele alınması gereken konuları ihtiva eden bir talimatname verilmiştir. Talimatnamede, Erzurum eyaletinde Tanzimat hükümlerinin uygulanmaya başlandığı, ancak ahaliye doğru anlatılmadığı, bunun neticesinde Van taraflarında olaylar çıktığı ifade edilmiştir. Sadaretin Esat Muhlis Paşa'nın Erzurum eyaletine tayininden esas beklentisinin, "tanzimat-ı hayriye ve tensikat-ı mülkiyeyi" uygulayarak, ahalinin refah ve mutluluğunun sağlanması olduğu belirtilmektedir.²⁸

Esat Muhlis Paşa, Trabzon üzerinden, Erzurum'a hareket etmiştir. 8 Kasım 1845 tarihinde Erzurum'a yakın bir noktada, Van taraflarından dönmekte olan, Mehmet Kâmil Paşa ile buluşmuştur. Mehmet Kâmil Paşa'nın özellikle Van havalisi hakkındaki tespitlerini ve tavsiyelerini dinlemiş, bölgedeki karışıklıkların sebebinin Tanzimat hükümlerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı ve Tanzimat hükümlerinin uygulanması ile sağlanacak faydaların ahaliye iyice anlatılması yolundaki tavsiyelerini tatbik etmeye gayret göstermiştir. Nitekim Erzurum'a vardığında ahalden önde gelenler ile bir araya gelerek onlara Tanzimat hükümlerini ve faydalarını anlatmıştır. Tanzimat hükümlerinin uygulanmasında, önceki valilerin aksine, Esat Muhlis Paşa'nın yaklaşımı ile Mehmet Kâmil Paşa'nın yaklaşımı arasındaki uyum dikkat çekicidir.²⁹

Esat Muhlis Paşa Erzurum şehir merkezinde meydana gelen huzursuzluklar ve İran ile yaşanan diplomatik kriz nedeniyle İngiltere elçisinin teklifi üzerine, 1 Eylül 1846 tarihinde Erzurum valiliğinden Sivas valiliğine naklen tayin edilmiştir.³⁰ Yerine ise o sırada Erzurum'da bulunan Ferik Süleyman Bahri Paşa, vezir rütbesi verilerek, atanmıştır.³¹ Süleyman Bahri Paşa'nın görevi uzun sürmemiş, üç ay sonra Erzurum'da vefat etmiştir.

Tablo 2. Erzurum Eyaleti Valileri (1837-1846).

Sıra No.	Vali	Atanma Tarihi ³²	Görev Süresi ³³
1	Osman Nuri Paşa	Ekim 1837	Ekim 1837-Ekim 1839
2	Hâfız Mehmet Paşa	Ekim 1839	Ekim 1839-Ocak 1841
3	Halil Kâmil Paşa	Mart 1841	Ocak 1841-Şubat 1845
4	Bekir Sami Paşa	Şubat 1845	Şubat 1845-Eylül 1845
5	Esat Muhlis Paşa	Eylül 1845	Eylül 1845-Eylül 1846
6	Süleyman Bahri Paşa	Haziran 1846 ³⁴	Eylül 1846-Aralık 1846

4. Tanzimat Hükümlerinin Erzurum Eyaletinde Uygulanmasında Meclis-i Vâlâ Azası Mehmet Kamil Paşa'nın Yaklaşımı Ve Faaliyetlerinin Neticeleri

Erzurum eyaleti valiliğine Şubat 1845 tarihinde başlayan Bekir Sami Paşa, 1845 yılı Mart ayı itibariyle Tanzimat'a dâhil edilen eyalette, almış olduğu talimat doğrultusunda harekete geçmiştir. Tanzimat hükümlerinin Van ve Çıldır sancaklarında uygulanmasında güçlükler yaşanması üzerine bir takım teşebbüslerde bulunmuş ve değerlendirmesini, 26 Temmuz 1845 tarihli bir tahrirat ile Sadaret'e bildirmiştir.³⁵ Bekir Sami Paşa, Van sancağında baş gösteren karışıklığın nasihat yoluyla giderilmesi için, Erzurum İmar

²⁷ Ömer Toraman, *1835 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tortum Kazası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 19-20.

²⁸ BOA, İ. MVL. 70-1321.

²⁹ Uygulamaya gösterilen tepkiler için bkz. TV, S. 291; Ömer Toraman, *Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarında Uygulanması (1839-1864)*, s. 177-185.

³⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, s. 495; BOA, İ. MSM. 82-2337.

³¹ BOA, İ. MSM. 82-2337. "Bahri Süleyman Paşa: Çerkez asıllıdır. Hafız Paşa ile Enderun'a girip nizamiye Ordusunun kuruluşunda askerliğe geçmiştir. Az vakitte rütbe alarak liva ve ferik oldu. 1262'de (1846) vezir rütbesiyle Erzurum valisi oldu. O sene Zilhiccesinde (Kasım-Aralık 1846) Erzurum'a ulaşmış ve ahâlinin karşılaması sırasında kazaen bir tüfenk boşalmış, kurşun kendine rastlayınca vefat etmiştir. Cesur bir zat idi." Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 2, s. 354.

³² Sinan Kunalp; *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, s. 30.

³³ Arşiv vesikalarından elde edilen verilere göre tanzim edilmiştir.

³⁴ 1 Eylül 1846 tarihi için; bkz. BOA, İ. MSM. 82-2337.

³⁵ BOA, İ. MSM. 49.1232.

Meclisi azaları Dursun Efendi ve Mehmet Bey'i Van'a, mühürdarı Tosun Ağa'yı Cizre'ye göndermiştir³⁶. Cizre Beyi Bedirhan Bey, Van meselesinin iyilikle halli için kendi kâtibi Osman Efendi'yi Tosun Ağa ile birlikte Van'a göndermiştir³⁷. Bunlar, Han Mahmud ve Van ileri gelenleri ile bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde, Han Mahmud ve Van ileri gelenleri, Vanlı Mustafa Bey'in kaymakam olarak atanması talebinde bulunarak, Van'ın Tanzimat'tan müstesna tutulması şartıyla, önceki yıl vergisine yüz bin kuruluş zam yapılmasını kabul edeceklerini beyan etmişlerdir. Bu arada Van'a ulaşan İmar Meclisi azalarının katılımı ile tekrar toplantı yapılmış ve İmar Meclisi azaları tarafından Tanzimat'ın kabulünden başka bir seçeneğin uygun olmayacağı kendilerine ifade edilmiştir³⁸. İmar Meclisi azaları tarafından Erzurum valisine yazılan yazıda, görüştükları Van ileri gelenlerinin Padişah'a bağlı olduklarını ancak etraflarındaki Ekrad ve aşiretlerin Tanzimat'ın anlamını bilmedikleri için karışıklıklar çıktığını ifade ettikleri hususu yer almaktadır³⁹. Bekir Sami Paşa bütün bu nasihat teşebbüslerinin fayda etmemesi durumunda, kendisine verilen talimatta ifade edildiği üzere, askeri kuvvet kullanmak gerekeceğini Sadaret'e bildirmiştir⁴⁰.

Tanzimat hükümlerinin Erzurum'da uygulanmaya başlaması ile birlikte karışıklıkların çıktığı bir başka bölge Kars ve Çıldır sancaklarıdır. Çıldır kaymakamı İzzet Mehmet ve Kars kaymakamı Hüseyin Mazhar tarafından Bekir Sami Paşa'ya gönderilen tahriratlar incelendiğinde; karışıklıkların esas olarak, bir kısmı aynı zamanda kaza müdürü olan ve yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf eden beyler ile ellerinde zeamet ve timar beratı bulunanlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır⁴¹. Bu sancaklarda, karışıklıkların önlenmesi için, yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf edenler ile ellerinde zeamet ve timar beratı bulunanların eskiden olduğu gibi tasarruf ettikleri arazilerin uhdelelerinde kalacağı kendilerine bildirilmiştir. Ancak buna rağmen, bu beyler tarafından kuvvet toplanarak Livane üzerinden Kars'a ve oradan da Erzurum'a hareket edileceği yönünde hazırlıklar yapıldığı bilgisi sancak kaymakamları tarafından Bekir Sami Paşa'ya iletilmiş, bu hareketlerin önüne geçilebilmesi için asker ve top talebinde bulunulmuştur⁴². Bekir Sami Paşa, bu gelişmeler üzerine Anadolu Ordu-yı Hümayunu'ndan bir alay nizami asker, acilen bir miktar başıbozuk süvarinin gönderilmesini talep etmiştir⁴³.

Bekir Sami Paşa'nın tahriratu, önemine binaen, Meclis-i Hass-ı Vükela'da görüşülmüş, Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alınan mazbatanın incelenmesinden, Erzurum eyaletinde baş gösteren karışıklıkların Diyarbekir eyaletine sirayet etmesinden endişe edildiği anlaşılmaktadır. Şimdilik askeri tedbirler yerine, Tanzimat hükümleri tamamen terk edilmeden, bazı hususların ileri bir tarihe bırakılması, tedricen uygulanması uygun görülmüştür. Bekir Sami Paşa'nın başlangıçta meseleyi ele alış şeklinin değiştirilmesinin uygun olmayacağı değerlendirilmiştir. Bu hususta Devletin niyetine vakıf birinin memuriyetinin faydalı olacağı görülerek, "*usul-i tanzimiyye bozulup da saire emsal olmamak üzere hüsn-i tesviyesine ikdam ve gayret etmesi*" için Meclis-i Vâlâ azasından Mehmet Kamil Paşa'nın Erzurum tarafına

³⁶ Tanzimat dönemi merkezde ve taşrada çok sayıda sürekli ve geçici meclisin kurulduğu bir dönemdir. Çalışma konumuz ile alakalı olanlar içerisinde merkezde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye veya kısaca Meclis-i Vâlâ, taşrada ise İmar Meclisleri önem taşımaktadır. Sultan Abdulmecit Meclis-i Vâlâ'nın 1845 yılı açılış toplantısında yaptığı konuşmada, Tanzimat'ın uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerle ve yaşanan aksaklıklara dikkat çekerek, bunların giderilmesini istemiştir. Meclis-i Vâlâ bunun üzerine, Tanzimat uygulamalarının başarılı olabilmesi için, memleketinin meselelerini bilen müslim ve gayrimüslimleri temsilen ikişer kişinin İstanbul'a çağırılmasına karar vermiştir. Bu temsilciler, İstanbul'da yapılan toplantılarda, bölgelerinin meseleleri hakkında layihalar sunmuş, sözlü açıklamalarda bulunmuşlardır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda taşraya üçer kişiden oluşan geçici İmar Meclisleri görevlendirilmesine karar verilmiştir. Bölgeden İstanbul'a gelen ikişer temsilcinin, bu meclislere yardımcı olması öngörülmüştür. İmar Meclisleri gittikleri bölgelerde inceleme ve denetleme yapabilecek, sorunların çözümü ve bölgenin kalkınması için önerilerini rapor halinde Meclis-i Vâlâ'ya sunabilecektir. İmar Meclisleri hakkında ilk çalışmalardan birisi için bkz. Mehmet Setitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", *OTAM Dergisi*, C.3, S. 3, 1992, s. 323-332.

³⁷ BOA, *İ. MSM. 49.1232*.

³⁸ BOA, *İ. MSM. 49.1232*.

³⁹ BOA, *İ. MSM. 49.1232*.

⁴⁰ BOA, *İ. MSM. 49.1232*.

⁴¹ Belgelerde ismi tespit edilen beyler: Pesko beyi Kamil Bey, Ardahan beyi Hasan Bey, Göle beyi Aslan Bey ve İzzet Bey, Ardahan beylerinden Şerif Bey ve Ahmet Paşa ve biraderi Abdi bey ve Tursun Bey, Livane beyi Yusuf Bey, Demirho beylerinden Hüseyin Bey ve Seyfettin Bey, Çıldır beylerinden Hamid Bey (BOA, *İ. MSM. 49.1232*); Posof beyi Kamil Bey, Tavusker beyi Dursun Bey, Ardahan beyi Hasan Bey, Göle beyi Aslan Bey, Demirho beyleri Osman Bey ve Hüseyin Bey ve Ahmet Paşazade Şerif Bey, Livaneli Yusuf Bey (BOA, *İ. MSM. 49.1232*).

⁴² BOA, *İ. MSM. 49.1232*.

⁴³ BOA, *İ. MSM. 49.1232*.

görevlendirilmesinin teklif edilmesine karar verilmiştir⁴⁴. Sadaret tarafından Mehmet Kâmil Paşa'nın memuriyeti uygun görülerek, Padişahın onayına sunulmuş ve Padişah tarafından da onaylanmıştır⁴⁵ (Ek 1/A-B).

Kendisine detaylı bir talimatname verilen Mehmet Kâmil Paşa, Trabzon üzerinden, Erzurum'a ulaşmıştır. Mehmet Kâmil Paşa askerinin biriken maaşının ödenmesi için yanında 1000 kese akçe de getirmiştir. Bekir Sami Paşa Sadarete yazdığı yazı ile Mehmet Kâmil Paşa'nın memuriyetinden ve askerinin iki aylık maaşının ödenmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ayrıca Çıldır Sancağı Meclisinden alınan mazbatada, kaymakam tarafından Tanzimat'ın faydalarının ahaliye anlatıldığı, yurtluk-ocaklıkların hasılatının eskiden olduğu gibi sahipleri tarafından alınacağına ilanı üzerine karışıklıkların sona erdiği bildirilmiştir⁴⁶. Yurtluk-Ocaklık ve timar sahiplerine verilen bu taviz, Erzurum eyaletinde Tanzimat hükümlerinin tedricen uygulanması anlayışının neticesi olarak görünmektedir.

Daha önce Bosna valiliği, Dâr-ı Şûrâ azalığı ve Meclis-i Vâlâ azalığı gibi görevlerde bulunmuş, Tanzimat hükümlerinin uygulanması konusunda tecrübeli olan Mehmet Kâmil Paşa, süratle işe koyulmuştur. Muş sancağı kaymakamı Ahmet Kâşif Ağa hakkında valiye ve Mehmet Kâmil Paşa'ya gelen şikâyetlerden dolayı, Van sancağındaki karışıklıkların Muş sancağına sirayet etmemesi için, görevden alınması uygun görülmüştür. Ahmet Kâşif Ağa'nın kayıtsızlığı ve kötü idaresinden dolayı ekrad taifesi ve hırsızların yapmış olduğu cinayet ve soygun gibi hadiseler nedeniyle, ahali can ve mal emniyetlerinin olmadığından yakınmıştır. Halil Kâmilî Paşa zamanında görevden alınarak, Erzurum'da ikamete mecbur tutulan eski Muş kaymakamı Yusuf Paşazade Şerif Bey'in tekrar kaymakam olarak tayini gündeme gelmiştir. Bekir Sami Paşa, Defterdar Tevfik Efendi, Mehmet Kâmil Paşa ve o sırada İran meselesinden dolayı Erzurum'da bulunan Enveri Efendi tarafından yapılan istişare neticesinde; Şerif Bey'in emniyet ve huzuru sağlayacağı, vergileri zamanında toplayacağı, Padişah'a sadık kalacağı değerlendirilerek, Muş kaymakamı olarak görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Ahmet Kâşif Ağa'nın ise Erzurum'a gelerek, temize çıkması durumunda bir başka memuriyette değerlendirilmesine karar verilmiştir. Durum, müşterek bir maruzat ile Sadarete bildirilmiştir. Meclis-i Vâlâ'da yapılan müzakerede, Şerif Bey'in Han Mahmud, Han Abdal ve Hakkâri Beyi Nurullah Bey ile akraba oldukları belirtilerek, Şerif Bey'in Tanzimat hükümlerinin uygulanması konusunda yapmış olduğu taahhüt kayda değer görülmüş, kendisinin Muş kaymakamlığına atanması uygun bulunmuştur⁴⁷. Meclis-i Vâlâ'nın mazbatasını Meclis-i Umumi'de görüşülerek, Sadaret tarafından Padişahın onayına sunulmuştur. Sadaretin teklifinde, o havalide karışıklıkların ortadan kalkmasından sonra merkezden tecrübeli kaymakam ve müdürler tayini düşünüldüğünden, bu atamaların geçici olacağı özellikle belirtilmiş, Padişah tarafından da bu atamaların "*iktiza-yı maslahattan*" dolayı yapıldığı vurgulanmıştır⁴⁸. Böylece Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanmasında ikinci bir taviz verilmiştir.

Mehmet Kâmil Paşa, karışıklıkların yoğun olduğu Van sancağına gitmeye niyetlenmiş ise de öncelikle Van havalisine giden İmar Meclisi azalarının raporunu, Van ahalisinden gelen mazbataları tetkik etmiş, kendisine verilen talimatnamenin bir örneğini kendi maiyetinde görevli Edhem eliyle Van'a göndermiştir. Ayrıca Erzurum İmar Meclisi memurlarından oluşan bir heyeti de istimalet yoluyla gerekli nasihatleri yapmak üzere Van'a göndermiştir. Diğer yandan, Van kaymakamı olarak görevlendirilen Hüseyin Ağa'nın sancağa giderek kendisini kabul ettirmesi⁴⁹, emniyet ve asayişin temin etmesi ve Edhem'in Van havalisinin gerçek durumu hakkında kendisine bilgi vermesini müteakiben Van'a gitmeyi daha uygun bulmuştur⁵⁰. Erzurum İmar Meclisi azaları Ahmet Ağa, Abdullah Necip ve İsmail Hakkı tarafından, yürüttükleri faaliyetler hakkında müştereken yazılan tahriratta; yaptıkları görüşmelerin müspet bir neticeye ulaşmadığı belirtilmiştir. Van ileri gelenleri tarafından bu sene Van'da Tanzimat hükümlerinin uygulanmaması, Nizamiye askerinin Van'a gönderilmemesi, bu sene iki yüz bin kuruş verginin tevzi ve tahsil olunması talep edildiği ifade edilmiştir⁵¹.

⁴⁴ BOA, İ. MSM. 49.1232.

⁴⁵ BOA, İ. MSM. 49.1232.

⁴⁶ BOA, İ. MSM. 49.1233.

⁴⁷ BOA, İ. MSM. 49.1233. Şerif Bey'in Muş kaymakamlığına atanmasına ilave olarak, Muş'ta bir hayli taraftarı olan Kardeşi Mir-i miran Hüseyin Paşa'nın da Bayburt ve İspir kazaları birleştirilerek oluşacak sancağa kaymakam olarak atanması uygun görülmüştür.

⁴⁸ BOA, İ. MSM. 49.1233.

⁴⁹ Van ileri gelenlerinin, kaymakamlığa, Vanlı Mustafa Bey'in tayinini talep ettiklerini yukarıda ifade etmiştik.

⁵⁰ BOA, İ. MSM. 49.1233.

⁵¹ BOA, İ. MSM. 49.1234.

Mehmet Kâmil Paşa, Van ileri gelenlerinin taleplerinin yeni düzenlemelerle uyuşmadığını, başka bölgelere sirayet etme riski bulunduğunu, bu sebeple Tanzimat hükümlerinin Van'da uygulanmasının gerekli olduğu, buna destek olmak üzere Van'a bir tabur Nizamiye askerinin sevk edileceğini Sadarete bildirmiştir⁵². İmar Meclisi azalarının ve Mehmet Kâmil Paşa'nın ifade ettikleri hususlar Sadaret tarafından değerlendirilmiş ve Mehmet Kâmil Paşa'nın kendisine verilen özel talimat doğrultusunda gayret göstermesi, gereğini yapması tekrar ifade edilmiştir. Bu arada Erzurum valiliği görevine atanan Esat Muhlis Paşa'ya da durumun bildirilmesine karar verilmiştir⁵³.

Mehmet Kâmil Paşa Kars ve Çıldır taraflarında bulunan Nizamiye askerlerini, ahaliyi tedirgin etmemesi için geri çekmiştir⁵⁴. Mehmet Kâmil Paşa aldığı tedbirler ve neticeleri hakkında Meclis-i Vâlâ'yı sürekli bilgilendirmiş, gelişmeler Meclis-i Vâlâ'da memnuniyetle karşılanmıştır.

Mehmet Kâmil Paşa Tanzimat hükümlerinin bölgede tam olarak anlatılmadığını tespit ederek Van'a gitmiş, yol boyunca uğradığı mahallerde ahaliye Tanzimat hükümlerinin esaslarını ve faydalarını anlatmıştır. Van yakınlarında Han Mahmud ve Van bölgesinin ileri gelenleri ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda da Tanzimat hükümlerini anlatmış, vergiler konusunda oluşan endişeleri gidermeye çalışmıştır⁵⁵.

Öte yandan, içlerinde Han Mahmud'un da bulunduğu Van ileri gelenlerinin Meclis-i Vâlâ'ya gönderdiği mazbatada; Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanması hususunun ilk başlarda tam olarak anlatılmadığı ileri sürülmüştür. Bu sebeple karışıklıklar meydana geldiği, bu defa Mehmet Kâmil Paşa'nın bizzat Van'a gelerek yürüttüğü faaliyetlerin neticesinde, maksadın ahaliyi zulüm ve baskıdan kurtarmak, emniyet ve asayiş sağlaması, refahı arttırmaktan ibaret olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir. Yeniden karışıklıkların çıkmaması için bazı taleplerde bulunulmuştur. Uygulamanın öncelikle civardaki bölgelerde uygulanması, bu surette Tanzimat'ın faydalarının önce ahali tarafından görülmesi, Ekrad aşiretlerine yavaş yavaş anlatılması, dolayısı ile şimdilik Tanzimat'ın Van'da uygulanmasının ertelenmesi istenmiştir. İlave olarak bu sene iki yüz bin kuruş vergi tevzi ve tahsil edilmesi, Nizamiye askerinin Van'a sevkinin ertelenmesi talep edilmiştir⁵⁶. Bu talepler baştan beri dile getirilen hususlardır. Mehmet Kâmil Paşa, Sadarete gönderdiği tahriratta Van sancağında Tanzimat hükümlerinin uygulanmasının Mart ayına kadar tehir edilebileceğini ifade etmiştir⁵⁷. Meclis-i Vâlâ'da yapılan müzakerede Mehmet Kâmil Paşa'nın İstanbul'a geldiğinde sözlü açıklamaları dinlendikten sonra nihai kararın verilmesinin uygun olacağı mütalaa edilmiştir⁵⁸. Dolayısı ile Mehmet Kâmil Paşa'nın Van'da sağlandığını düşündüğü sükûnetin geçici olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Kâmil Paşa Erzurum eyaletinde bu faaliyetlerini yürütürken, Erzurum valiliğine atanan Esat Muhlis Paşa'ya verilen talimatnamede; Van bölgesinde meydana gelen olayların yatıştırılması için Mehmet Kâmil Paşa'nın özel talimat ile bölgede görevlendirildiği, Mehmet Kâmil Paşa'nın teşebbüsleri neticesinde olayların yatıştığı ifade edilmektedir.

Esat Muhlis Paşa vazifeye başlamak için Trabzon yoluyla Erzurum'a giderken, Erzurum'a yakın Everek köyünde, İstanbul'a dönen Mehmet Kâmil Paşa ile buluşmuştur. Mehmet Kâmil Paşa Erzurum'da yürüttüğü faaliyetler hakkında Esat Muhlis Paşa'ya bilgi vermiş, özellikle Van havalisindeki durum hakkında istişarelerde bulunulmuştur. Esat Muhlis Paşa, Sadarete gönderdiği tahriratta, Mehmet Kâmil Paşa'nın İstanbul'a geldiğinde detaylı sözlü açıklamalarda bulunacağını, kendisinin de Erzurum'a vardığında ilgilileri toplayarak görüşme yapacağını belirtmiştir⁵⁹.

İstanbul'a dönen Mehmet Kâmil Paşa, yürüttüğü özel vazife hakkında hazırlamış olduğu bir layihayı Meclis-i Vâlâ'ya sunmuştur⁶⁰. Layihada ele alınan mali hususların başında, eyaletin gelirlerinin toplanmadığı, gelirlerin giderleri karşılamadığı, bu sebeple bölgede bulunan askerlerin maaşlarının ödenemediği, eyalete merkez hazine acil nakdi destek yapılması gerektiği yer almaktadır. İdari hususlarla alakalı olarak, Muş sancağında Tanzimat hükümlerinin uygulamaya konulduğunu, bir kısım aşiret ahalesinin iskân edildiğini, Muş sancağında ve diğer sancaklarda emniyet ve asayişin temin edildiğini ifade etmiştir. Erzurum eyaletine özel

⁵² BOA, İ. MSM. 49.1234.

⁵³ BOA, İ. MSM. 49.1234.

⁵⁴ BOA, İ. MVL. 68-1295.

⁵⁵ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁵⁶ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁵⁷ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁵⁸ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁵⁹ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁶⁰ BOA, İ. MVL. 73-1393.

olarak görevlendirilmesinin esas sebeplerinden olan Van havalisindeki karışıklıklar hakkında ise daha detaylı bir değerlendirmede bulunmuştur. Buna göre Van havalisinde aşiret reislerinin ve bunların yanında bulunan Ekrad aşiretlerinin masraflarının reayadan toplandığı, halkın korkutularak kendi taraflarına çekildiği, Erzurum'dan bölgeye giden İmar Meclisi üyelerinin bütün çabalarına rağmen Van ahalisine ve Ekrad taifesine Tanzimat hükümlerinin faydalarının anlatılmadığını belirtmektedir. Ardından Mehmet Kamil Paşa, bizzat Van'a giderek, Han Mahmud'un da aralarında bulunduğu ileri gelenler ile görüşmüştür. Bu görüşmede, vergilerin artacağı, yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf edenler ile tımar erbabının hasılatının Hazine tarafından zapt edilerek, kendilerine az bir miktar ödeme yapılacağından endişe edildiği ifade edilmiştir⁶¹. Bu hususların Van ve Çıldır sancaklarında baş gösteren karışıklığın esas sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Kamil Paşa, ilgililere Tanzimat'ın esaslarını ve kendilerine sağlayacağı faydaları saydıktan sonra, herkesin gücü nispetinde vergi vereceğini, bu çerçevede yurtluk-ocaklık ve tımarlar hakkında, bunların gelirlerinin Hazine tarafından zapt edilmeyeceğini, eski usulle hak sahiplerinin yararlanacağını izah etmiştir. Mehmet Kamil Paşa, yapılan görüşmeler sonunda Van'da asayişin sağlandığını ifade etmiştir. Mehmet Kâmil Paşa ardından bundan sonra alınması gereken tedbirlerle ilgili görüşlerini ifade etmiştir. Buna göre ahalinin yurtluk-ocaklık suretiyle tasarruf edilen toprakların ve tımarlı arazilerin miriye geçmesinden endişe ettiğini, bu sebeple Esat Muhlis Paşa'nın Tanzimat hükümlerinin Van sancağında uygulanmasının ertelenmesi görüşünde olduğunu, ancak kendisinin bu görüşte olmadığını ifade etmiştir. Mehmet Kâmil Paşa'ya göre Tanzimat hükümlerinin uygulanmaya başlaması ile birlikte halk bu uygulamanın faydalarını görecektir, kendilerini istismar eden birkaç menfaatperest peşine düşmeyecek, bu gibilerin ahalden zorla para toplamalarının önüne geçilecektir. Bu amaçla bölgede olayların çıkmasında elebaşı konumunda olan Han Mahmud ve bunun gibi önde gelenlerin bölgeden çıkarılmalarını ve Rumeli'ne sürgüne gönderilmelerini teklif etmiştir⁶². Ayrıca Van civarında yeni haneler inşa ederek aşiretlerin buralarda iskân edilmesini, bunlar eliyle arazinin işlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Son olarak da vergi işlerinin düzene konulmasını, 1845 yılında Van'dan alielhesap alınması düşünülen vergi miktarının bir miktar düşürülmesini önermiştir⁶³. Mehmet Kâmil Paşa'nın layihası 28 Aralık 1845 tarihli oturumda Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilerek, Paşa'nın Erzurum'da yapmış olduğu çalışmalar ile Esat Muhlis Paşa'nın gayretleri takdirle karşılanmıştır⁶⁴. Mehmet Kâmil Paşa'nın layihasında getirdiği teklifler uygun bulunmuştur. Alınan kararlar, Sadaretin 6 Ocak 1846 tarihli tezkeresi ile Padişah'ın iradesine sunulmuş ve aynı tarihte Padişah tarafından tasdik edilmiştir⁶⁵ (Ek 2/A-B). Buna göre Van'a bir miktar Nizamiye askerinin sevki ile vergi meselesinin kısa sürede tanzim edilmesi kararlaştırılmıştır. Aciliyetine binaen Nizamiye askerlerinin maaşlarının ödenmesi için iki bin kese akçenin gönderilmesi uygun görülmüştür. Han Mahmud ve biraderlerinin bölgeden çıkarılarak, ilk etapta Erzurum'a getirilmesi için Esat Muhlis Paşa'nın gayreti takdir edilmiştir⁶⁶. Mehmet Kâmil Paşa'nın Van sancağından alınacak verginin bir miktar düşürülmesi teklifi ise uygun görülmemiştir.

⁶¹ "...nizamat-ı seniyyenin vaz ve icrasında vergileri terakki-yâb olacağı ve ekserisinin medar-ı taayyüş ve iradeleri olan yurtluk ve ocaklık ve tımaratın hasılat-ı vakıası canib-i miriden zabt olunup ashabına cüz'i şey verileceği ve adamlarına ahali ve ekrad-ı mezbure zahib olmasıyla şurîş ve ihtilal tekevün ederek el-yevm söz ayakta bulunmak idüğünden...". BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁶² "... merkur Han Mahmud dahi şimdiye kadar kendi malından olarak bir akçe vergi vermemiş ve daima şundan bundan eşya ve hayvanat ve saire almağa ve re'y-i hoduyula iş tutmaya alışmış idüğünden nizamat-ı seniyyenin icrasıyla beraber bunun dahi bad-ı hevasını kaymakamdan eli kesileceği ecilden merkur Han Mahmud canibinden dahi tahrikat ve teşvikat-ı mütenevvi'at vuku bulacağı vareste-i kayd-ı sûtûr olduğundan evvel be evvel bunların buldukları mahallerden çıkarılması derece-i vücûbda bulunmuş olmağla...", "... merkur Han Mahmud ve kabilden olan sair muharrikler dahi müşir-i müşarun-ileyh hazretleri marifetiyle bi't-temin ber-takrib Erzurum'a celb ve kezalik bu canibe i'zam olunup bunlar vatka minel-evkat Anadolu'ya ayak basmamak üzere Rumeli tarafına tard ve ib'ad olduğuna surette fesad ve ihtilal-i muzmir-i derunu olan sair mefsedet-pişelere ibret olacağından ...". BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁶³ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁶⁴ BOA, İ. MVL. 73.1393.

⁶⁵ BOA, İ. MVL. 73-1393.

⁶⁶ Han Mahmud ve biraderlerinin bölgeden çıkarılması hemen gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple Han Mahmud Tanzimat hükümlerinin bölgede uygulanmasına karşı gelmeye devam etmiştir. Han Mahmud 1847'de Bedirhan Bey'in isyanına da iştirak etmiş, nihayetinde Bedirhan Bey'in isyanının bastırılmasını müteakip yakalanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, S. 345.

5-Sonuç

Tanzimat Fermanının ilan edildiği 1839 yılından Mehmet Kâmil Paşa'nın 1845 yılında Erzurum memuriyetine kadar Erzurum eyaletinde görev yapan valilerin yeni uygulamalara karşı tutumları çeşitlilik göstermektedir. Erzurum eyaletinde 1839-1841 yılları arasında görev yapan Hafız Mehmet Paşa'nın valiliği döneminde Tanzimat hükümleri henüz Erzurum eyaletinde uygulamaya konulmadığından, Hafız Mehmet Paşa'nın Tanzimat'a karşı yaklaşımı ele alınmamıştır. Eyalette emniyet ve asayişin sağlanamaması, şikâyetlerin artması gibi sebeplerle Hafız Mehmet Paşa'nın Erzurum valiliği görevinde başarılı olamadığı değerlendirilmiştir.

Hafız Mehmet Paşa'nın halefi olan, 1841-1845 yılları arasında Erzurum valiliği görevini yürüten, Halil Kâmilî Paşa'nın görev süresi boyunca Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanmasıyla ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Halil Kâmilî Paşa Erzurum eyaletinde Tanzimat'ın askerlik alanında getirmiş olduğu yeniliklerin uygulanmasına karşı çıkmıştır. Müteakiben, Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde bütün yönleri ile uygulanmasına karar verildiğinde, bundan imtina etmiştir. Tanzimat hükümlerinin uygulanmasına ilişkin Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlanan talimat, Halil Kâmilî Paşa'nın istifa etmesi ile muhatapsız kalmıştır. Bu durum Erzurum valiliği görevinde bir değişikliğe yol açmıştır.

Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlanan bu talimat, bu defa 1845 yılında Erzurum valiliği görevini yürütecek olan, Bekir Sami Paşa'ya gönderilmiştir. Halil Kâmilî Paşa'nın aksine Bekir Sami Paşa, Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanması için gayret göstermiştir. Ancak Çıldır ve Van sancağında meydana gelen hoşnutsuzlar, Tanzimat'ın mali hükümlerine ilişkin uygulamalarda karşılaşılan zorluklar karşısında, Meclis-i Vâlâ azasından Mehmet Kâmil Paşa özel olarak Erzurum eyaletine görevlendirilmiştir. Merkezden taşraya yapılan bu özel görevlendirme daha sonra Tanzimat hükümlerinin eyaletlerde uygulanmasının denetlendiği teftişlerin öncüsü mahiyetindedir.

Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum özel görevinin neticesi olarak, Van yöresi ahalisinin Tanzimat hükümleri hakkında bilgilendirilmesi ve ahalinin faydasına düzenlemeler getirdiği konusundaki izahların, bölgede asayişin kısmen teminine katkı sağladığı görülmektedir. Bölgede düzenin ve asayişin sağlanması için Nizamiye askeri sevk edilmiş, Han Mahmud ve biraderlerinin bölgeden uzaklaştırılması hemen gerçekleşmemiş, zaman almıştır. Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaleti genelinde uygulanması iddiasından vazgeçilmemiş, ancak özellikle vergi meselesinin tanzimi ve vergilerin tahsili konusunda zorluklar devam etmiştir. Mehmet Kâmil Paşa'nın görevlendirilmesinin isabetli, yürüttüğü faaliyetlerin ve aldığı tedbirlerin Tanzimat hükümlerinin uygulanması bakımından önemli ölçüde faydalı olduğu görülmektedir.

Tanzimat hükümlerinin Erzurum eyaletinde uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin başında yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarruf edenlerin olduğu; yurtluk-ocaklık suretiyle arazi tasarrufunun yalnızca Van sancağında bulunmadığı, benzer şekilde Çıldır sancağında da bu surette arazi tasarruf edenlerin de uygulamada zorluklar çıkardığı açıktır. Dolayısı ile meseleyi "etnik" bir temele oturtmak yanıltıcı olacaktır. Karşılaşılan güçlüklerin temelinde idari, askeri ve mali bir kısım meselelerin, menfaatlerin olduğu göz ardı edilmemelidir.

Diğer yandan Bekir Sami Paşa'nın valilik tecrübesinin yetersizliği, Erzurum eyaletinin önemi ve Tanzimat hükümlerinin aksamadan uygulanması beklentisi, Erzurum eyaletine tecrübeli bir vali görevlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu tecrübeli vali, daha önce 1830-1836 yılları arasında Erzurum valiliği görevini yürütmüş olan, Esat Muhlis Paşa olmuştur. 1845-1846 yılları arasında ikinci defa Erzurum valiliği görevini yürüten Esat Muhlis Paşa, Meclis-i Vâlâ azası Mehmet Kâmil Paşa'nın kendisi vazifeye başlamadan önce aldığı tedbirleri uygulamayı sürdürmüş, önerilerini dikkate almıştır.

Erzurum eyaletinde Tanzimat hükümlerinin tam olarak uygulanması için Esat Muhlis Paşa'nın gayreti de yeterli olmamış, Süleyman Bahri Paşa'nın üç aylık kısa valiliği dâhil, halefi valilerin temel uğraşısı olmuştur. Erzurum eyaleti valilerinin Tanzimat reformlarının uygulanmasına karşı tutumları, merkezi bürokrasideki durumla benzerlik göstermektedir: bir yanda reformcu grup, diğer yanda reformlara ihtiyatla yaklaşan, mevcut uygulamaların devamını savunan grup. Diğer yandan, reformcu grubun merkezi bürokraside eksikliğini hissettiği tecrübeli, liyakatli bürokrat eksikliği, eyalet valileri açısından da kendisini göstermektedir. Tanzimat hükümlerinin uygulanmasında merkezdeki reformcu grubun beklentisi, reform karşıtı valilerin tutumları ve tecrübesiz valilerin uygulamaları nedeniyle, tam olarak karşılanamamıştır.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, HAT. 1439-59152.
BOA, İ. MSM. 82-2337.
BOA, İ. MSM. 49.1232.
BOA, İ. MSM. 49.1233.
BOA, İ. MSM. 49.1234.
BOA, İ. MVL. 32-547.
BOA, İ. MVL. 64-1224.
BOA, İ. MVL. 68-1295.
BOA, İ. MVL. 70-1321.
BOA, İ. MVL. 73-1393.
BOA, İ. DH. 3-121.
BOA, İ. DH. 3-123.
BOA, İ. DH. 31-1442.
BOA, İ. DH. 91-4565.
BOA, İ. DH. 97-4884.
BOA, İ. DH. 109-5526.
BOA, C. DH. 299-14948.
BOA, C. DH. 299-14949.
BOA, C. ML. 549-22563.
BOA, A. DVN. MHM. 8-94.
BOA, A. DVN. MHM. 11-16.
Devlet-i Aliyye Salnamesi, Sene 1263.
Takvim-i Vekâyi Sayı 281; Sayı 291; Sayı 345.

Kaynak ve Araştırma/İnceleme Eserler

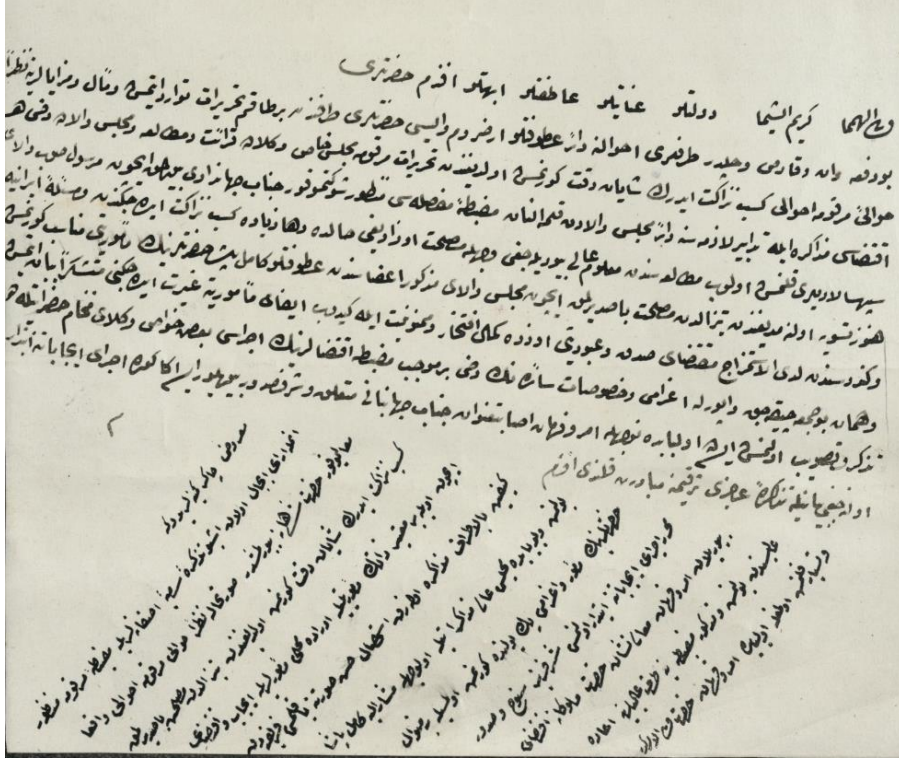
- Ahmed Lûtfî Efendi (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. C. 6-7-8, Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel, İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları.
Beydilli, K. (1988). *1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*. Ankara: TTK Yayınları.
Çöğenli, M. S. (2001). Erzurum Eski Valilerinden Hasan Sâmih Paşa'nın Biyografisine Ait Önemli Bir Vesika. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18. Sayı, Erzurum 2001.
Ercoskun, T. (2017). Mehmet Kâmil Paşa'nın Rumeli Teftişi (Ağustos 1851-Aralık 1853). *I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, Antalya, s.259-279.
Kader, Ş. (2014). *Kâmil Paşa'nın Rumeli Müfettişliği (1851-1854)*. Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
Keleş, E. (2019). Abdurrahman Sami Paşa'nın Rumeli Teftişi. *Asia Minor Studies*, 7 (1), 46-71.
Köksal, Y. ve Erkan, D. (2007). *Sadrazam Kıbrıslı Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İSİS Yayınları.
Küçük, C. (1975). *Tanzimat Devrinde Erzurum*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Sonçağ Tarihi Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
Küçük, C. (1977). Tanzimat'ın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâyâ Nüfusu. *Tarih Dergisi*, S. 31, 199-234.
Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî C. 2-3-4-5*. Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayır, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Serbestoğlu, İ. (2018). Tanzimat'ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş. *XVII. Türk Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014) Bildirileri*. IV. c. II. Kısım, Ankara, 763-778.
Setitdanlioğlu, M. (1992). Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri. *OTAM Dergisi*, C.3, S. 3, 323-332.
Toraman, Ö. (2021). *Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarda Uygulanması (1839-1864)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
Toraman, Ö. (2023). *1835 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tortum Kazası*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

EKLER:

Ek 1/A: Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum memuriyetine dair İrade (BOA. İ. MSM. 49.1232.16).

Ek 1/B: Mehmet Kâmil Paşa'nın Erzurum memuriyetine dair İrade (BOA. İ. MSM. 49.1232.16).

Veliyyü'l-himema, kerimü'ş-şiyema, devletlü, 'inayetlü, 'atufetlü, übbehetlü efendim hazretleri
 Bu def'a Van ve Kars ve Çıldır tarafları ahvâline dair 'atufetlü Erzurum valisi hazretleri tarafından bir takım tahrirât tevârüd etmiş ve me'al ve mezâyâlarına nazaran havali-i merkume ahvali kesb-i nezaket ederek şâyân-ı dikkat görünmüş olduğundan tahrirât-ı merkume meclis-i hâss-ı vükelâda kıraet ve mütâlâ'a ve Meclis-i Vâlâ'da dahi iktizası müzâkere ile tedâbir-i lazimesine dair Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alınan mazbata-i mufasssalası manzûr-ı şevket-mevfûr-ı cenâb-ı cihân-dari buyurulmak için mersul savb-ı vâlâ-yı sipeh-salarileri kılınmış olup mütalaasından malum-ı ali buyurulacağı vechle maslahat uzadığı halde daha ziyade kesb-i nezaket edeceğinden ve mesele-i İraniye henüz tesviye olunamadığından tez elden maslahat bastırılmak için Meclis-i Vâlâ-yı mezkûr azasından 'atufetlü Kâmil Paşa hazretlerinin me'muriyeti münâsib görünmüş ve kendisinden lede'l-istihrac mukteza-yı sıdk ve 'ubudiyeti üzere kemâl-i iftihar ve memnuniyet ile gidip ifa-yı me'muriyete gayret edeceğine müteşekkiren beyân etmiş ve hemen bu Cuma çıkacak vapurla i'zamı ve husûsât-ı sairinin dahi ber-müceb mazbata iktizalarının icrâsı bazı havas-ı vükelâ-yı fihâm hazeratıyla tezekkür ve tasvib olunmuş ise de ol bâbda ne vechle emr u fermân isabet-unvan-ı cenâb-ı cihân-bani müteallik ve şeref-südur buyurulur ise ona göre icrâ-yı icâbatına ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i acizi terkimine mübaderet kılındı efendim.

Marûz-ı çâker-i keminelerdir ki

Enmile-ârâ-yı ibcâl olan iş bu tezkire-i samiye-i âsâfaneleriyle mazbata-i merkume manzûr-ı maali-mevfur-ı hazret-i şahane buyurulmuştur. Sûret-i hâle nazaran havali-i merkume ahvâli vakta kesb-i nezaket ederek şâyân-ı dikkat görünmüş olduğundan tez elden maslahat bastırılmak için öyle muteber zatın memuriyetiyle orada mahalli memurlarıyla icab-ı iktiza-yı keyfiyet bi'l-etraf müzakere olunarak istihsal hüsn-i sûretine bakılması farîzadan bulunmuş ve bu bâbda meclis-i ali müzakeratıyla ol vechle müşârun-ileyh Kâmil Paşa hazretlerinin memur ve izamı pek yolunda görünmüş olmasıyla ber minvâl-i muharrer icrâ-yı icâbatına ibtidâr olunması şeref-zîr-i sünuh ve südur buyurulan emr u fermân-ı maali-nişan-ı hazret-i mülükâne iktiza-yı 'alîsinden bulunmuş ve mezkûr mazbata yine taraf-ı 'alîlerine iade ve tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.

Ek 2/B: Mehmet Kâmil Paşa'nın yürüttüğü faaliyetler hakkında İrade (BOA, İ. MVL. 73.1393.17.)

Seniyyü'l-himemâ devletlü 'inayetlü 'atufetlü efendim hazretleri
Erzurum eyaletinde kâin mevaki-i askeriyede zehair tedariki kabil olup olmayacağına dair 'atufetlü Esad Paşa hazretlerine tisyâr kılınan tahrirât-ı senaverinin cevabı ve eyalet-i merkumenin varidât ve masarifat-ı hâliyesine ve mevaki-i mezkûrede bulunan asakir-i nizâmiye-i şâhânenin teraküm etmiş olan maaşları tesviyesi için ne mikdar akçenin lüzûm-ı şedidi bulunduğu ifadesine mütedair müşârun-ileyhin diğer tahrirât-ı varidesi üzerine nezâret-i celîle-i maliye ile vuku bulan muhabere tezkiresi iş bu Cumartesi günü akd olunan Meclis-i Hâs-ı Vükelâ'da kıraet ve 'atufetlü Kâmil Paşa hazretlerinin takdiriyle tahrirât-ı saireye melfûf Meclis-i Vâlâ mazbatası dahi tezekkür olunarak nezaret-i müşârun-ileyhanın ber-tafsil vaki olan iş'arımdan müstefad olacağı vechle eyalet-i merkumenin masarifat-ı tabi'iyeye ve daimesi bazı masarif-i muvakkatanın tesviyesine hacet kalmadığı yani İran mükalesine me'mûr sa'adetlü Enverî Efendi ve me'murin-i saire ile Meclis-i İmar me'murları itmam-ı hizmetle avdet eyledikleri halde varidâtıyla idare olunabileceği ve bir mikdar açığı zuhur eylese bile cüz'î şey olmak lazım geleceği der-kâr olup ancak ma'a livâ-i Van eyalet-i mezbûrenin varidât-ı seneviyesi olan on yedi bin üç yüz bu kadar keseden varidât-ı sabıka-i hazine bulunan on bin şu kadar kese tenzil olduğu takdirde Tanzimat-ı Hayriye icrasından dolayı yedi bin bu kadar kese fazlası görünerek bu dahi bir senelik masarifatıyla tekabül eyleyeceğine ve fakat oralarda mukaddemleri beşde bir 'öşr alınmakta iken şimdi hasbe't-Tanzimat onda bir alınacağı mülabesesiyle varidât-ı merkume hayli tenezzül edeceğine ve asakir-i merkumenin teraküm eyleyen maaşları epeyce akçeye tevakkuf ederek bunun tesviye-i muktezası dahi ehemmiyetli umûrdan görüldüğüne binaen icabatının müzakeresi beyan olunmağın ol bâbda cereyan eden mütala'atın fezlekesinde vaki'a masarif-i muvakkata-i muharrerinin tesviyesi lüzumu ber-teraf olduktan sonra varidât-ı mukarrere-i eyaletle masarif-i daimenin tekabül edeceği meczum ve İran meselesi hakkında verilen karar-ı ahire göre murahhas-ı Devlet-i Aliyye'nin artık pek çok müddet orada tevakkufuna hacet kalmayacağı ve mezkur meclis-i imar memurlarının masrafları muvakkat olarak bundan böyle ikametlerinin ziyadece uzamayacağı emr-i malum olduğuna ve masarif-i merkume derununda ve onun dahi bin keseden müteceviz masrafı dahil ise de henüz oranın maslahatı tamamıyla kabul-i tesviye etmediğinden şimdiki halde masrafının ru'yetine icab görünmediğine ve fi'l-hakika Tanzimat-ı Nafia-i Mülkiye iktizasınca onda bir 'öşr alınacağından ve ahali mukaddemlerde beşde bir 'öşr verdikleri surette şimdi onda bir 'öşr i'tasından naşî faide-mend olup müşârun-ileyh Esad Paşa hazretleri ise ashâb-ı dirayet ve fetanetten ve saye-i madelet-vaye-i hazret-i mülûkânedan sızıldı ve gaille tekevvün ettirmeksizin hüsn-i idareye himmet eyleyeceği bedihiyattan bulunduğundan a'şar-ı şer'iyyeden tenezzül edecek varidâtın tarafına iş'ara ve tavsiye bulunduğu takdirde vergi-yi ahaliye yerleştireceği ve bu suret ahali-i merkumeye dahi bâr olmayacağı müselleme ve aşıkâr idüğüne mebnî kendüye yazılacak cevab-name-i acizîde gerek aşar hususundan ve gerek bazı fahiş olan varidât-ı zulmiyenin tenzilinden dolayı varidât-ı hazineye âriz olabilecek tedeyyününün iktiza-yı ru'yet ve dirayetleri üzere munsıfâne ve âdilane ve hakimâne ve ru'yet-karâne suretiyle lazım gelen mahaller vergisine idhali maddesine sarf-ı himmet eylemesinin tavsiye ve temhir kılınması ve asakir-i merkume maaşları için imkan-ı müsaid olduğu derece mebalîğ-i kâfiye tertib ve irsâli müşârun-ileyh Kâmil Paşa hazretleri tarafından şifâhen dahi ifade ve ihtar kılınarak asakir-i şâhânenin hiçbir mahalde duçar-ı müzayaka ve sefalet olmamaları cümle nezdinde itina olunacak umurdan bulunmasıyla Sivas ve Trabzon taraflarından ve sair civar mahallerden seri'an bin kese akçe tertib ve havale olunup taşra sergisinden olarak iktiza-yı tesviyesinin nezaret-i celîle-i müşârun-ileyhaya bildirilmesi suretleri beyne'l-hazar istihsan ve tizkar olunmuş ve Meclis-i Vâlâ-yı mezkurun anifü'l-beyân mazbatasında hükm-i terettüb eden maddelerin dahi ber-müceb-i müzakere tesviye-i icabı umûr-ı tabi'iyeden bulunmuş olmağla ol vechle icra-yı muktezaları muvafık-ı irade-i seniyye-i hazret-i padişahî buyrulur ise iş'arı menut-ı himmet-i behiyyeleri idüğü ve evrak-ı merkume manzur-ı maali-mevfur-ı cenâb-ı şehriyarî buyurulmak için irsâl-i sû-yı vâlâları kılındığı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim.
Ma'rûz-ı çâker-i musadakat-güsterileridir ki
Dame-pira-yı itiraz olan iş bu tezkire-i samiye-i asâfâneleriyle evrak-ı merkume Meşmul-i lehaza-i maali ifaza-i hazret-i şâhâne buyurulmuştur. Meclisce tezekkür ve isti'zan olduğu vechle müşârun-ileyh hazretlerine yazılacak cevâb-name-i 'alilerinde suver-i muharrerinin tavsiye ve temhir kılınması ve fi'l-hakika asakir-i şâhânenin hiçbir mahalde duçar-ı muzayaka ve sefalet olmamaları cümle nezdinde itina olunacak umûrdan bulunmasıyla mahal-i merkumeden seri'an ol mikdar akçenin tertib ve havalesiyle ol vechle iktiza-yı tesviyesinin nezaret-i müşârun-ileyhaya bildirilmesi yolunda görünmüş ve mazbata-i mezkurede hükm-i tertib eden maddelerin dahi ber-müceb müzakere tesviye-i icabı umûr-ı tabi'iyeden bulunmuş olmasıyla ber-vech-i istizan icra-yı iktizasına ibtidar olunması hususuna emr u irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne şeref-rîz-i sünûh ve sudûr buyurulmuş ve evrak-ı merkume yine savb-ı savab-nümâ-yı sadaret-penahilerine iade ve tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

TUNA BULGAR DEVLETİ İLE BİZANS DEVLETİ ARASINDA SİYASİ EVLİLİKLER

Diplomatic Marriages Between the Danube Bulgarian State and the Byzantine State

Öner TOLAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan, onertolan@gmail.com.tr, orcid.org/0000-0002-9148-6944

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

25.06.2023

Kabul/Accepted:

11.09.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1319975

Anahtar Kelimeler

Tuna Bulgar Devleti,
Bizans Devleti, diplomasi,
siyasî evlilik.

Keywords

Danube Bulgarian State,
Byzantine State, diplomacy,
diplomatic marriages.

ÖZ

Bulgarların Bizans Devleti ile olan komşuluğu, Kubrat Han'ın başında bulunduğu Karadeniz'in kuzeyindeki siyasî yapının dağılmasının ardından VII. yüzyıl sonlarında bir kısım Bulgarların Asparuh liderliğinde Aşağı Tuna bölgesine gelip yerleşmesi ile başladı. Bu şekilde sınır komşusu haline gelen iki devletin birbiri ile olan ilişkisi, Tuna Bulgar Devleti'nin kesin olarak yıkıldığı XI. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz bir şekilde devam etti. Bu süreç içerisinde Tuna Bulgar Devleti'nin üç asırdan uzun sürmüş olan siyasî hayatı boyunca komşuluk yaptığı Bizans Devleti ile dostluk ve düşmanlık çizgisinde gidip gelen yoğun temasların yaşandığı bir siyasî ilişki sürdürülmüştür. Bazı dönemlerde Bulgarlar, bazı dönemlerde de Bizans siyasî olarak güçlü ve üstün konuma gelmiştir. Elbette siyasî güç değiştiği ölçüde ilişkilerin niteliği de değişmiştir. Siyasî anlaşmalar, ittifaklar, rehin uygulamaları bu ilişki çerçevesinde zaman zaman başvurulan diplomatik yöntemler arasındadır. İşte bu diplomatik uygulamalardan biri de siyasî evliliklerdir. İki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerde, siyasî evlilikler, başvuru olan önemli yöntemlerden biri olmuştur ve Bulgar-Bizans ilişkileri incelenirken dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Bu çalışmanın amacı Tuna Bulgar Devleti ile Bizans Devleti'nin siyasî ilişkileri çerçevesinde hanedana mensup kişiler arasında kurulması planlanan evlilik bağlarını tespit etmek ve bunların hangi politik zeminde geliştiğini ortaya koymaktır.

ABSTRACT

The neighborhood of the Bulgarians with Byzantium started with the settlement of some Bulgarians in the Lower Danube region. The relationship between the two states continued until the beginning of the 11th century. In this process of Danube Bulgarian political life a political relationship was maintained in which the Danube Bulgarian State had intense contacts with the Byzantine State. In some periods, Bulgarians and in other periods Byzantium became politically powerful and superior. Of course, as the political power has changed, the nature of the relations has also changed. Political agreements, alliances, and pledge practices are among the diplomatic methods used from time to time within the framework of this relationship. One of these diplomatic practices is diplomatic marriages. In the diplomatic relations between the two states, diplomatic marriages have been one of the important methods used and it is an important element to be taken into account when examining the Bulgarian-Byzantine relations. The aim of this study is to determine the marriage ties planned to be established between the members of the dynasty within the framework of the political relations of the Danube Bulgarian State and the Byzantine State and to reveal on which political ground they developed.

Atf/Citation: Tolan, Ö. (2023). Tuna Bulgar Devleti ile Bizans Devleti Arasında Siyasî Evlilikler. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 3, 1471-1486.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Öner TOLAN, onertolan@gmail.com.tr

1. Giriş

Bulgarların Bizans Devleti ile olan komşuluğu, Kubrat Han'ın başında bulunduğu Karadeniz'in kuzeyindeki siyasî yapının dağılmasının ardından VII. yüzyıl sonlarında bir kısım Bulgar halkının Asparuh liderliğinde Aşağı Tuna bölgesine gelip yerleşmesi ile başladı. Bu şekilde sınır komşusu haline gelen iki devletin birbiri ile olan ilişkisi, Tuna Bulgar Devleti'nin kesin olarak yıkıldığı XI. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz bir şekilde devam etti. Bulgarların bölgeye gelişlerinin hemen ardından Bizans, kabullenmek istemediği bu yeni komşusu üzerine askeri bir harekât yapmış, başarısız olmasının ardından ise 681 yılında yaptığı anlaşma ile Bulgarların bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Asparuh (680-701) ve Tervel Han (701-718) dönemlerinde kurdukları siyasî yapıyı kuvvetlendiren Bulgarlar, bunun hemen ardından yaklaşık elli yıllık bir siyasî istikrarsızlık dönemi yaşadılar. Telerig Han (768-777) ve Kardam Han (777-802) dönemlerinde siyasî birliği yeniden sağlayan Bulgarlar, Kurum Han (802-814) ile güçlerinin doruğuna ulaştılar. Bu dönemde sağlanan istikrar onun halefleri döneminde de devam ettirildi. Ancak bu sıralarda Bulgar nüfusu Slav nüfusu karşısında varlığını koruyacak olan sayısal üstünlüğünü kaybetmişti. Aynı şekilde nüfusun Hıristiyanlaşması süreci de tamamlanmak üzereydi. Boris Han (852-889) dönemine gelindiğinde artık önü alınamayan bu süreç tamamlandı ve Han'ın 864 yılında Hıristiyanlığı resmen kabul etmesiyle Türk Bulgar Devleti, Slavlaşmış bir Hıristiyan devlete dönüştü. Ancak bu durum Bulgarların Bizans karşısında gerilemesine neden olmadı. Aksine Symeon (893-927) döneminde Bulgarlar siyasî açıdan en güçlü dönemlerini yaşadılar. Ancak ondan sonra gelen idareciler aynı başarıyı gösteremediler. 971 yılında Bizans karşısında alınan ağır bir darbenin ardından Bulgar Devleti bir süre daha varlık mücadelesi sürdürdü ise de 1018 yılında tamamen yıkıldı (Tuna Bulgar tarihi için genel olarak bkz. Zlatarski, 2007; Runciman, 1930; Fehér, 1999; Fine, 1991; Kayapınar, 2002: 630-640; Karatay, 2013: 273-294).

Tuna Bulgar Devleti'nin siyasî hakimiyet dönemini kronolojik olarak Bizans Devleti ile karşılaştırmak ve Bizans'ın bu dönemdeki siyasî durumunu tespit etmek iki devlet arasındaki ilişkilerin seyrini anlama açısından kolaylık sağlayacaktır. Bulgarların Aşağı Tuna bölgesine ilk geldikleri dönemde Bizans Devleti, IV. Konstantinos'un (668-685) idaresi altında idi. IV. Konstantinos bir süredir devam eden Arap ilerleyişini durdurmak suretiyle nispeten siyasî gücünü ihya etmeye başlamıştı. Ancak devlet, 695 yılında II. Justinianos'un (685-695; 705-711) tahttan indirilmesinin ardından yaklaşık yirmi yıl sürecek çalkantılı bir dönemin içine girdi. Kısmen Asparuh Han ve tamamen Tervel Han dönemine denk gelen bu zaman diliminde Bulgarlar Bizans karşısında tam bir üstünlük sağladılar. Hatta Tervel Han devrik İmparator'a tahta çıkması için yardım etmek suretiyle Bizans iç işlerine dahi müdahale etti. Ancak Tervel Han'dan sonra bu kez Bulgarlar siyasî karışıklık içerisine sürüklenirken III. Leon'un (717-741) başa geçişiyle Bizans Devleti yeniden istikrara kavuştu. Sonrasında V. Konstantinos (741-775) gibi güçlü bir hükümdarın Bizans'ın başına geçmesi, doğuda Arap Devleti içerisinde hanedan değişikliğinin yaşandığı bir döneme denk gelmesiyle çakışınca Bizans'ın askeri enerjisi tamamen Bulgarlar üzerine kanallı edildi. Bu noktada Bulgarların fetret dönemi ile Arapların fetret döneminin aynı zamana denk gelmesi, Bizans'ı doğu sınırında rahatlatıp batıya döndürdüğü için, Bulgarlar açısından çok büyük bir talihsizlik olmuştur. Bu dönemde Bulgarlar Bizans karşısında üstünlüğü kaybetmenin yanında adeta bir varlık yokluk savaşı içine girmek durumunda kaldılar. Ancak İmparator'un yaptığı dokuz askeri sefer de Bulgarları ortadan kaldırmaya yetmedi. Bundan sonraki süreçte V. Konstantinos'un ardından güçlü bir idarecinin çıkmaması, yönetimin bir süre İmparatoriçe İrene'nin (797-802) elinde kalması ve Bulgarları tamamen yok etmeye çalışan I. Nikephoros'un (802-811) yine onlar karşısında 811 yılında korkunç bir felakete uğraması gibi etkenler, Bulgarların üstünlüğü tekrar ele geçirdiği bir döneme girilmesine sebep oldu. Omurtag Han (814-832) döneminde Bulgarların kuzey ve batı sınırlarındaki hadiselerin de etkisiyle ilişkilerin bir süre dengede seyrettiği söylenebilir. Boris Han dönemindeki din değiştirme hadisesi bir süreliğine Bulgar Devleti'nin iç ve dış dengelerini sarsmış olsa da siyasî istikrarın sağlanması fazla zaman almadı. Kısa süre sonra başa geçen Symeon dönemi Bulgarların Bizans karşısında ezici bir üstünlük sağladıkları bir dönem oldu. Art arda alınan askeri yenilgilerin ardından Bizans tarafından siyasî evlilik ve unvan konusunda verilen önemli tavizler bir süreliğine Symeon'u durdurmuş olsa da sonrasında baskıyı arttıran Bulgar hükümdarı karşısında Bizans'ı kurtaran ise başkentinin aşılabilir surları ve ortak İmparator olarak idareyi eline alan Romanos Lekapenos'un (920-944) diplomatik becerileri oldu. Symeon'dan sonra Bulgarlar siyasî üstünlüklerini muhafaza edemediler. Bu duruma, ilgili dönemde Makedonya Hanedanı'nın güçlü hükümdarlarının (II. Nikephoros, Ioannes Tzimisce, II. Basileios gibi) art arda iş başına gelmesi de etki etti. Bir daha toparlanma imkânı bulamayan Bulgar devleti II. Basileios'un uzun soluklu Bulgar savaşları

neticesinde siyasî varlığını yitirdi (Bizans Devleti'nin bu döneminin siyasî hadiseleri için genel olarak bkz. Ostrogorsky, 1995: 115-292; Whittow, 1996: 262-297; Treadgold, 1997: 323-533).

Görüldüğü üzere Tuna Bulgar Devleti'nin üç asırdan uzun sürmüş olan siyasî hayatı boyunca komşuluk yaptığı Bizans Devleti ile dostluk ve düşmanlık çizgisinde gidip gelen yoğun temasların yaşandığı bir siyasî ilişki süreci yaşanmıştır. Bu süreçte bazı dönemlerde Bulgarlar, bazı dönemlerde de Bizans siyasî olarak güçlü ve üstün konuma geçmiştir. Elbette siyasî güç değiştiği ölçüde ilişkilerin niteliği de değişmiştir (Bulgar-Bizans ilişkileri için genel olarak bkz. Browning, 1975; Sophoulis, 2012; Hupchick, 2017). Bu karşılıklı ilişki sürecinde her iki devlet de kendi menfaatlerini temin uğruna zaman zaman bir takım diplomatik araçlar kullanmışlardır. Siyasî anlaşmalar, ittifaklar, rehin uygulamaları bu ilişki çerçevesinde başvurulan diplomatik yöntemler arasındadır. İşte bu diplomatik uygulamalardan biri de siyasî evliliklerdir.

Siyasî evlilikler bir diplomasi aracı olarak orta çağlarda devletlerin sıklıkla müracaat ettikleri yöntemler arasındaydı. Zira Orta çağda devletlerin genel idare sistemi monarşi olduğu için saltanat aileleri ve hanedan üyelerinin kimlik ve kişilikleri büyük önem arz etmekteydi. Bu önem nedeniyle hanedan üyelerinin bizatili kendileri birer diplomasi aracı olarak kullanılmışlardır. Bunlar içerisinde en önemlileri hanedan üyelerinin karşılıklı rehin olarak tutulması uygulaması ve siyasî evliliklerdir. Siyasî iktidarlar güçlerini pekiştirmek, müttefik bulmak veya dostlukları uzun süreli kılmak amacıyla sık sık siyasî evlilik yöntemine başvurmuşlardır (Öztürk, 2010: 290-291). Siyasî evlilikler, özellikle dış politikada yapılan anlaşmalarda, tarafları akrabalık bağıyla birbirine bağlamak suretiyle güçlendirme vasıtası olarak sıklıkla başvurulan bir uygulamadır. Böylelikle yapılan anlaşma, kişisel bağlar güçlendirildiği için daha kalıcı ve güvenli hale getirilmeye çalışılmaktaydı (Georgieva, 1993: 116).

Siyasî evlilikler eski Türk devletlerinde önemli diplomasi araçları arasında yer almaktaydı. Bu yolla yabancı ülkeleri işgale zemin hazırlama, ittifaklar kurma veya o ülkeleri hakimiyet altında tutma siyaseti çok eski dönemlerden beri başvurulan önemli diplomatik yollardan birini oluşturmuştur. Mesela Asya Hun İmparatoru Mao-Tun (M.Ö. 209-174)'un yaşlı Çin İmparatoru Lü ile evlenme teşebbüsü, Avrupa Hun İmparatoru Attila (434-453) ile Roma Prensesi Honoria arasında kurulmaya çalışılan evlilik bağı bu diplomatik girişimlerin en meşhur örneklerini oluşturmaktadır (Ayan, 2008: 2). Bu noktada devlet kültürlerini köklü Türk geleneklerinden alan Bulgarlar da belli amaçlara ulaşma adına komşu devletlerle siyasî evlilik tesisine çalışmışlardır. Tuna Bulgar Devleti'nin en önemli sınır komşusu Bizans Devleti olduğundan bu devlet ile de belli dönemlerde siyasî evlilik bağı kurma teşebbüslerinde bulunulmuştur. Bu girişimlerin çoğu başarıya ulaşmasa da iki devlet arasındaki ilişkilerin seyrini etkilemesi açısından önemli hadiselerdir.

Öte yandan siyasî evlilik uygulaması genel bir diplomasi yöntemi olsa da Bizans açısından durum biraz farklıydı. Bir Bizans İmparatoru'nun kendisi, kız kardeşi veya sarayda doğmuş çocukları için naçiz ölümlülerle evlilik yapmak, imparatorun şahsında ortaya çıkan "Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi" sıfatıyla veya "tüm Hıristiyanların efendisi" pozisyonuyla bağdaşmıyordu. Zira Bizans İmparatorluk ideolojisine göre imparatorun tüm diğer liderlerden ve hükümdarlardan daha öte bir boyutta ve üstün bir konumda var olması gerekiyordu. Dolayısıyla bir imparatorun kızını ya da kız kardeşini Hıristiyan bile olsa, "barbar" olarak nitelenen bir hükümdarın sarayına teslim etmesi kabul edilebilecek bir şey değildi (Luttwark, 2009: 186). Ancak aşağıda detaylı şekilde görüleceği üzere özellikle siyasî ilişkilerde zaman zaman sıkıştığı noktalarda Bizans Devleti de bu diplomatik yola başvurmak zorunda kalmıştır.

Netice itibarıyla Bulgar Devleti ile Bizans arasındaki diplomatik ilişkilerde, siyasî evlilikler, başvurulan önemli yöntemlerden biri olmuştur ve Bulgar-Bizans ilişkileri incelenirken dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Bu çalışmanın amacı Tuna Bulgar Devleti ile Bizans Devleti'nin siyasî ilişkileri çerçevesinde hanedana mensup kişiler arasında kurulması planlanan evlilik bağlarını tespit etmek ve bunların hangi politik zeminde geliştiğini ortaya koymaktır. Bu noktada, örneğin planlanan bir evlilik girişimi -gerçekleşme dahi- iki devlet ilişkisini şekillendirdiği ve olayların akışına tesir ettiği için evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediği dikkate alınmayacak, planlanmış ama gerçekleşmemiş evlilikler de konuya dahil edilecektir.

2. Tuna Bulgar Devleti ile Bizans Devleti Arasında Siyasî Evlilikler

Tuna Bulgar Devleti ile Bizans Devleti arasında planlanan ilk siyasî evlilik Tervel Han ile İmparator II. Justinanos'un kızı arasında yapılması kararlaştırılan evlilikti. Olay şöyle gelişmişti: 695 yılında tahttan indirilmiş olan İmparator II. Justinianos tahtını geri almak için sürgünde bulunduğu Kırım'daki Kherson'dan kaçmayı başarmış, geldiği Tuna Nehri ağzındaki bölgeden Tervel Han'a haber göndererek tahtı geri almak için

kendisine yardım etmesini istemişti. Yardım karşılığında da birçok hediyelerin yanı sıra kendi kızını ona eş olarak vereceği vaadinde bulunmuştu (Theophanes, 1997: 521; Nikephoros, 1990: 102). Bu konudan bahseden sadece iki kaynağımız vardır: Theophanes Confessor ve Patrik Nikephoros. Aynı ana kaynaktan faydalanmış olmaları muhtemel olan her iki kaynak da net bir biçimde “birçok hediye ve eş olarak kızını vereceğini”¹ açıkça ifade etmektedirler. Ancak bu bilgi mevcut haliyle bir hayli sorun teşkil etmektedir.

Öncelikle Stratos’un da dikkat çektiği üzere Justinianos’un kızının kim olduğu, daha doğrusu bir kızının olup olmadığı meselesi ortaya çıkmaktadır. Bu kızın, İmparator’un birkaç ay önce evlendiği Hazar Kağanı’nın kız kardeşinden olma ihtimali yoktur. Dolayısıyla İmparator’un sürgünden önce bir evlilik daha yapmış olması gerekmektedir (Stratos, 1980: 110). Böyle ikinci bir evlilikten ise tek bir kaynaktan bahis vardır. İmparator VII. Konstantinos tarafından yazılmış olan *De Ceremoniis* adlı esere göre, II. Justinianos’un Eudokia adında bir eşi vardı (Constantine Prphrogennetos, 2017: 644). Ancak bu eşten bir kızının olup olmadığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Eğer böyle bir durum varsa, eşinin 695 yılından önce ölmüş olması, kızının da bu sıralarda 20-24 yaş civarında olması gerekir (Stratos, 1980: 110). Öte yandan İmparator’un sürgünde olduğu on yıl boyunca bu kızın nerede olduğu C. Head tarafından sorgulanan diğer bir konudur. Ona göre, Justinianos Tervel’den yardım istediği sıralarda muhtemelen kızının hayatta olup olmadığını bile bilmemektedir. Hayattaysa bile başkasıyla evlenmiş veya kendini dine adanmış olması muhtemeldi (Head, 1972: 110). Dolayısıyla Justinianos, Tervel’den yardım alma girişiminde başarısızlığa uğramamak için ihsanın dozunu artırma yoluna giderek sözde kızı ile ilgili evlilik sözü vermiş olabilir (Uçar, 2021: 2215).

Evlilik meselesiyle ilgili diğer bir sorun da verilen bu kararın ihtiva ettiği anlam ile ilgilidir. Öncelikle hadiseyi nakleden iki ana kaynağımız, İmparator’un evlilik sözü vermesine kadar olan kısımda benzer bir anlatım sunarken sonradan İmparator’un başarılı olup tahtı ele geçirmesini müteakip Tervel Han’ı şerefliendirmesi konusuna geldiklerinde farklı bilgiler vermektedirler. Theophanes çok kısa şekilde hediyeler verilen Tervel’in ülkesine uğurlandığını söylerken (Theophanes, 1997: 523) Nikephoros daha detaya girerek olanları “*Blachernai duvarının dışında kamp kuran Bulgar şefi Terbelis’e pek çok iyilik gösterdi ve sonunda onu çağırdı, ona imparatorluk pelerini giydirdi ve onu Caesar ilan etti. Onu yanına oturttu ve halka topluca biat etmelerini emretti ve birçok hediye yağmuruna tuttuktan sonra evine gönderdi.*” sözleriyle ifade etmektedir (Nikephoros, 1990: 102-104). İmparator’un burada yaptığı “*İmparatorluk pelerini giydirme*”, “*Caesar ilan etme*”, “*yanına oturma*” ve “*halka topluca biat etmelerini emretme*” gibi davranışlarını yine İmparator’un daha önce Tervel’e verdiği, onu kızıyla evlendireceği sözü ile birlikte ele alan V. Vachovka, aslında Justinianos’un Tervel’i açıkça Bizans tahtının yasal varisi haline getirdiğini söylemektedir (Vachovka, 2008:345-346). Esasen “*caesar*” unvanını almakla birlikte İmparator’un kızı ile de evlenen bir kişinin tahtın meşru varisi olması olağan bir durum olmakla birlikte dönemin siyasî şartları içerisinde bu bağışların ne derece uygulandığı (mesela aşağıda görüleceği üzere evlilik sözü yerine getirilmemiştir) ve asıl önemlisi Tervel Han’ın durumu nasıl algıladığı tartışılması gereken bir husustur.

İmparator’un bu evlilik teklifi ayrıca şu açıdan da istisnai bir özellik göstermektedir. Bizans saray geleneğinin siyasî evliliklere bakış açısı vesilesiyle yukarıda da değinildiği üzere Bizans prenseslerinin yabancı ülke hükümdarları ile evlenmeleri pek sık görülen bir durum değildi. Hatta dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar bunun tek bir örneği bile yoktur (Macrides, 1992: 267). Yine bununla bağlantılı olan bir diğer husus olarak evlilik konusunda yabancı ülke hükümdarlarına zaten soğuk bakan Bizans saray diplomasisinin bir de Hıristiyan olmayan bir idareciye karşı daha büyük bir tepki göstermesi gerekirdi. Çünkü İmparator’un kızını vermeyi düşündüğü Tervel Han’ın bu sırada Hıristiyan olduğuna dair hiçbir bilgi yoktur. En azından İmparator ilk temasında ve evlilik sözü verdiği sırada büyük ihtimalle Hıristiyan değildi. Bu konuda, “*Devlet Yönetimi Üzerine*” oğluna öğütler içeren bir diğer eser kaleme almış olan sonraki dönem Bizans İmparatorlarından VII. Konstantinos, yabancı ulusların, ki özellikle kuzeyli barbarları kastederek, Bizans hanedanına mensup kadınlarla veya adı geçen uluslara mensup soylu kadınların Bizans İmparatorlarıyla evlenmelerine şiddetle karşı çıkmaktadır. Eğer bir de Hıristiyan değillerse böyle girişimleri tamamen reddetmektedir (Constantine Porphyrogenitus, 1967: 70-71). Fakat daha önceleri bu durumun istisnai örnekleri vuku bulmuştu. Örneğin II. Justinianos kısa süre önce Hazar Kağanı’nın kız kardeşiyle evlenmişti. Ancak Hazar Prensesi, kısa süre içerisinde din değiştirip Hıristiyanlığı kabul ederek Theodora adını almıştı (Dunlop, 2008:185-186; Head,

¹ “...ὕπεσχετο αὐτῷ πλείστα παρέχειν δῶρα καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα εἰς γυναῖκα.” (Theophanis, 1883: 374). “...ἄλλα τε πλείστα δῶρα ὑποσχόμενος καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα εἰς γυναῖκα αὐτῷ δώσειν ἐπαγγελιάμενος.” (Nikephoros, 1990: 42).

1972: 105). Dolayısıyla İmparator II. Justinianos'un hem yabancı hem de Hristiyan olmayan bir hükümdar ile kendi kızını evlendirme teşebbüsü, Bizans diplomasi usulleri hilafına oldukça cüretkâr bir girişim olarak ortaya çıkmaktadır.

Peki İmparator Bizans geleneklerine aykırı olan böyle bir yõteme niçin başvurmuştu? Teklifin doğruluğundan şüphe edilemez. Zira yukarıda alıntıladiğımız üzere olayı nakleden iki kaynak İmparator'un bu teklifini açıkça beyan etmektedir. Bunu anlamak için II. Justinianos'un Kırım'dan kaçarak Tervel Han'a yardım için başvurduğu sırada içerisinde bulunduğu siyasî şartları ve ruh halini tespit etmek gerekmektedir. İmparator'un Tervel Han'dan yardım istemesiyle sonuçlanan olaylar zinciri onun tahttan indirilip burnu kesildikten sonra Kherson'a sürgün edilmesiyle başlamıştı. Esasen II. Justinianos'un ilk dönemi (685-695) dış politika açısından çok da başarısız sayılmazdı. Zira bazı mağlubiyetler yaşansa da onun döneminde Araplara ve Slavlara karşı üstünlük sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte iç politikada işler o kadar iyi gitmiyordu. İmparator gittikçe daha şiddetli bir aristokrasi düşmanı haline gelmişti. Ayrıca uygulanan geniş kapsamlı tehcir politikası, buna maruz kalan kitlelerde bir hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Öte yandan girişilen büyük inşa faaliyetleri halk üzerinde ağır vergi yükü şeklinde tezahür etmişti. İşte bütün bunların sonunda 695 yılında mevcut yönetime karşı isyan çıkmış, Hellas Theması Strategosu Leontios İmparator olarak tahta çıkarılmıştı. Justinianos ise burnu kesilerek Kırım'a sürgüne gönderildi (Theophanes, 1997: 506-514; Nikephoros, 1990: 92-99; Head, 1972: 28-98; Ostrogorsky, 1995: 120-131; Treadgold, 1997: 330-337). Onun Kırım'da geçirdiği dönem hakkında maalesef fazla bilgimiz yok. Tekrar başa geçmemesi için kendisine uygulanan beden sakatlama yöntemi vücut fonksiyonlarını kullanma açısından ciddi bir kısıtlama yapmamış gibi görünmektedir. Bir hapis hayatı yaşadığı da söylenemez. Muhtemelen bir manastırda yaşıyordu ancak kesinlikle bir keşiş olmadığını biliyoruz (Head, 1972: 100-101). Öte yandan başkentteki politik durum oldukça karışık. Arapların Kuzey Afrika'daki fetihleri, 698 yılında baştaki İmparator'a karşı bir isyanı körüklemiş ve bunun sonucunda Kibyraioton Deniz Theması Drungariosu Apsimar, Tiberios (698-705) adıyla imparator ilan edilmişti. İşte bu iktidar değişikliği tahtını geri alma umudunu tamamen yitirmemiş olan Justinianos'u harekete geçme konusunda cesaretlendirmişti. Yaptığı eylemlerle bu amacını belli eden eski İmparator Kherson'daki yerel idareden tepki görünce ve başkente teslim edileceğinden kuşkulanınca bulunduğu yeri terk etmiş kuzey istikametinde kaçarak Hazar hükümdarı ile bağlantı kurup yardım talep etmişti. Kağan da onun isteğini kabul etmiş ve aynı zamanda onu kız kardeşi ile evlendirmişti. Ancak Bizans başkentinden Justinianos'un teslimini isteyen bir talep gelince Kağan'ın tavrı değişti. O da eşini geride bırakarak tekrar kaçmak zorunda kaldı (Theophanes, 1997: 516-521; Nikephoros, 1990: 98-103; Head, 1972: 101-107). C. Head, Justinianos'un bu kaçış sırasındaki ruh halini çok uygun bir şekilde tanımlamıştır: "*Justinianus'un yılmaz ruhuna sahip bir adam bile durumun neredeyse umutsuzluğunu fark etmiş olmalıdır. Arkasında, güvenilmez müttefikler olduğunu kanıtlamış olan Hazarların toprakları uzanıyordu. Önünde sadece Karadeniz'in fırtınalı suları vardı. Başına ödül konan bir kaçaktı ve yüzünde, kılık değiştirmeyi neredeyse imkânsız hale getiren yara izleriyle damgalanmıştı. Justinianos, gecenin karanlığında, amansız bilinmeyene doğru yelken açıyordu*" (Head, 1972: 107). İşte Justinianos böyle bir ruh hali içerisinde Tervel'e müracaat etmişti. İntikam alma konusunda ne kadar hırslı olduğunu ise bizzat Theophanes'in olayı aktarırken verdiği bir ayrıntı açıkça göstermektedir: "*Yola çıktıktan sonra bir fırtına çıktı ve hepsi kurtulma umudunu yitirdi. Hizmetçisi Myakes ona, 'Efendim, işte ölmek üzereyiz' dedi. Kurtuluşunuz için Tanrı'ya, eğer O size imparatorluğunuzu geri verirse, düşmanlarınızın hiçbirinden intikam almayacağınıza dair söz verin.' Ve O öfkeyle cevap verdi, 'Onlardan birini başılsam, Tanrı beni burada boşsun!'"*" (Theophanes, 1997: 521). Dolayısıyla biz burada, hayatı için son derece umutsuz ancak düşmanlarını yok etme konusunda aşırı derecede hırslı, gözünü kan bürümüş, intikam ateşiyle yanan bir kişilik ile karşı karşıyayız. Bu hisler içerisinde Tervel'den yardım isteyen devrik İmparator'un yardımı temin konusunda elbette elle tutulur vaatlerde bulunması gerekiyordu. Zira Tervel'den alacağı yardım son şansı olabilirdi ve o bunu riske etmek istemiyordu. İşte kızını Bulgar Hanı'na söz vermesi, içinde bulunduğu bu ruh halinin bir tezahürü idi. Tahtı ele geçirince Tervel'e *caesar* unvanı da vermiş ancak kısa süre sonra verdiklerinin fazla olduğunu anlayınca da derhal geri adım atmıştı.

Bununla alakalı olarak evlilik hadisesinden bahseden her iki ana kaynağın da (Theophanes ve Nikephoros), İmparator'un tahtı ele geçirmesinin ardından Tervel'i ödüllendirmesini anlatırken daha önce kararlaştırılan bu evliliğe dair herhangi bir bilgi vermemeleri bir hayli ilginçtir. Yani evlilik sözleşmesinin akıbeti konusunda kaynaklarımızda maalesef bir sessizlik hakimdir. S. Runciman, kaynak göstermeden, kızın yaşının küçük olduğu gerekçesiyle bu karardan vazgeçildiğini söylemektedir (Runciman, 1930: 31). Ancak Stratos'un

yukarıda geçen yirmili yaş tahminini bir kenara bıraksak bile İmparator'un sürgünde bulunduğu yıllar göz önüne alındığında 10-12 yaşından büyük olması gereken bir kız çocuğu için ilgili yaş basamağı evliliğe engel teşkil edecek bir yaş aralığı değildir. Dolayısıyla bizce evlilik hadisesinin gerçekleşmemesi yukarıda görüldüğü üzere İmparator'un içinde bulunduğu zor şartların etkisiyle yardım teminini garantilemek için vaatler konusunda biraz ileri gitmesiyle, durumu fark edince de verdiği sözden cayması ile alakalıdır. Bu konuda her ne kadar kaynaklar kesin hüküm vermek için yeterli veri sağlamasa da evlilik vaadinin, İmparator'un Tervel'den yardım almasına etki ettiğini söyleyebiliriz. Tervel'in ise evlilik konusunda niçin ısrarcı olmadığı yine kaynakların suskunluğu nedeniyle tespiti zor olan önemli meselelerden biridir.

İki ülke arasında bundan sonraki ikinci siyasî evlilik girişimi, maalesef hakkında oldukça zayıf malumata sahip olduğumuz Telerig Han'ın evliliği konusudur. Ancak gerçekleşmiş olan bu evlilik hadisesi biraz tek taraflı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki yine dönem için ana kaynağımız olan Theophanes, Telerig Han'ın 777 yılında Bizans'a sığındığından bahsetmektedir. Sebebi bilinmeyen bu iltica, İmparator IV. Leon (775-780) tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. *“Bulgarların efendisi Telerigos, İmparator'a sığındı, O da ona patrikios unvanı verip karısı İrene'nin kuzeniyle evlendirdi. Vaftiz edildikten sonra, İmparator ona büyük bir saygı ve sevgi gösterdi.”* (Theophanes, 1997: 622). Theophanes unvan ve evlilik hadisesini vaftizden önce zikretse de bir Bizans prensesinin pagan biriyle evlenmesi ancak vaftizin ardından gerçekleşmiş olabilir. Bu evlilik bağı ile Bizans Devleti'nin ne gibi bir çıkar umduğu konusu da karanlıkta kalmaktadır. Belki de Telerig'i tekrar ülkesine gönderip tahta geçirerek Bulgarlar üzerinde nüfuz kurmayı planlamış olabilirler. Ne yazık ki Telerig Han ile alakalı olarak tıpkı kendi ülkesini neden terk ettiği konusu gibi bu hadiseden sonrası için de kaynaklarda hiçbir kayıt yoktur. O nedenle unvan, evlilik ve din değiştirme hususlarını sağlıklı bir şekilde değerlendiremiyoruz. Bununla birlikte esasen evlilik gerçekleştiği sırada Telerig kendi ülkesinin bağımsız bir idarecisi de olmadığı için bu evlilik hadisesi iki ülke arasındaki siyasî evlilikler konusuna da dahil edilemez. Biz sadece konumuzla bağlantılı olduğu için böyle bir hadisenin de vuku bulduğuna dikkat çekmiş olduk.

Bulgar Devleti ile Bizans Devleti arasındaki bundan sonraki siyasî evlilik girişimi Symeon döneminde gerçekleşecektir. Ancak iki ülke arasındaki siyasî ilişkileri şekillendirme konusunda oldukça önemli bir yeri olan ve teşebbüs aşamasında kalmış, hayata geçmemiş olan bu evlilik hadisesi ötekilerden biraz farklı bir durum arz etmektedir. Bir kere bu dönemde Bulgarların Hıristiyanlaşması süreci tamamlanmış ve Bizans açısından Bulgar hükümdarlar “pagan” ve “barbar” statüsünden çıkmıştır. İkinci olarak Symeon'un karşısındaki devleti mağlup etmenin ve üstünlüğünü kabul ettirmenin çok ötesinde olan siyasî hırslarının bir sonucu olarak bu dönemde Bizans Devleti, Bulgarlar karşısında adeta bir varlık yokluk mücadelesi içerisinde bulunuyordu. Bu da siyasî evlilik bağı kurmak için iki tarafın karşılıklı durumu açısından dikkate alınması gereken en önemli hususlardan biridir. Son olarak bu evlilik planı normalde olması gerektiği gibi iki devletin karşılıklı rızası ve olumlu tutumunun bir sonucu olarak değil doğrudan Symeon'un baskısı ile girişilen bir teşebbüs olmuştur ve bu yönüyle öteki evlilik planlamalarından farklılık arz etmektedir. Çünkü Symeon'un teşebbüsü, mutad olduğu üzere ülkeler arasında kurulan siyasî evlilik bağlarından beklenen, karşılıklı statüyü koruma, yapılan anlaşmayı kalıcı kılma veya dostluk bağlarını pekiştirme gibi amaçların çok ötesinde doğrudan Bulgar hükümdarın Bizans açısından ölümcül sonuçları olacak olan siyasî amacını gerçekleştirme vasıtası olarak düşünülmüştü. Bunun ne anlam ifade ettiği aşağıda detaylı olarak açıklanacaktır. İşte bütün bu hususlar göz önüne alındığında bu evlilik girişiminin ötekilerden farklı bir yere konulması icap eder. Şimdi durumun daha net anlaşılması için öncelikle olayın arka planına ve siyasî hadiselerin gelişme sürecine kısaca bakmak gerekmektedir.

Symeon daha saltanatının başında kendini Bizans ile ekonomik sebepten çıkan bir anlaşmazlığın içinde bulmuştu. İstanbul'daki Bulgar pazarının Selanik'e taşınması ve Bulgar tüccarların bundan maddi zarar görmesi hadisesi, bu tüccarların Symeon'a müracaat etmesi üzerine bir anda uluslararası bir sorun haline gelmiş, Symeon'un durumun düzeltilmesi yönündeki talepleri karşılık bulmayınca 894 yılında iki taraf arasında savaş patlak vermişti. İlk çarpışmalarda Bizans Bulgarlar karşısında askeri bir varlık gösteremeyince kuzeydeki Macarlara dönmüş ve onlarla ittifak kurmuştu. Macar saldırısı ile iki ateş arasında kalan Symeon da Bizans'a yaptığı anlaşma teklifiyle zaman kazanıp Macarların doğusundaki Peçeneklerle ittifak kurmuştu. Bu sayede Macarları bertaraf eden Symeon tekrar Bizans'a dönmüş ve ezici bir galibiyet elde etmişti. Nihayetinde 897'de yapılan anlaşmayla önceki ekonomik durumun ihyası ile birlikte Bizans'ın vergi ödemesi de kabul edilmişti. Bu sayede 913 yılına kadar sürecek bir sükûnet dönemine girildi. Ancak anlaşmadaki vergi maddesi bir sonraki savaşın sebebi olacaktı (Symeon Logothetes, 2019: 205-207; Skylitzes, 2010: 169-173; Runciman, 1930: 145-148; Fine, 1991:137-140).

912 yılında tahta çıkan ve ancak on üç ay başta kalan İmparator Alexandros (912-913) mezkûr vergiyi ödemeyi reddedince Symeon derhal harekete geçerek ordusuyla İstanbul önlerine geldi. Belli ki savaş için bahane aramaktaydı ve bu defa amacı çok daha farklıydı. Artık vergi ve toprak tahsisi ile yetinmek niyetinde değildi. Peşinde olduğu şey doğrudan İmparatorluk tacıydı (Fine, 1991: 144). Ancak şehrin aşılama surları onu durdurduğundan barış için şartların görüşülmesi talebinde bulundu. Bu süreçte Bizans başkentinde İmparator ölmüş, yerine meşru varis olarak VI. Leon'un oğlu küçük yaşta VII. Konstantinos (913-959) geçmişti. Patrik Nikholas Mystikos naip olarak yeni İmparator'a vekalet ediyordu. Symeon'un teklifi memnuniyetle kabul edildi ve oldukça tartışmalı olan Bulgar hükümdarına imparator tacı giydirilen bir görüşme gerçekleşti (Symeon Logothetes, 2019: 220,223-224; Skylitzes, 2010: 190, 194-195). Tarihçiler arasında bir hayli tartışmaya sebep olmuş olan bu tac giydirme hadisesi ve Symeon'a verilen unvanın ne olduğu meselesi konumuzu doğrudan ilgilendirmedigi için burada detaylarına girmeyeceğiz. Sadece verilen unvanın aşağıda açıklayacağımız evlilik anlaşması ile birlikte Symeon'un asıl gayesi olan Bizans tahtını ele geçirme hedefinin birer aracı olarak kullanıldığını ifade edelim. Evlilik meselesine gelince, bu dönemin iki ana kaynağı olan Symeon Logothetes ve Skylitzes'te geçmeyen ancak sonraki döneme ait iki kaynaktan biraz da belirsiz şekilde anlatıldığı şekliyle 913 yılında gerçekleşen bu görüşmede ve yapılan anlaşmada Symeon'un kızlarından birinin başta meşru İmparator VII. Konstantinos ile evlenmesine karar verilmişti (Runciman, 1930: 300; Fine, 1991:145). Evlilik konusundan bahseden kaynaklardan biri İskenderiye Patrikliği makamında da bulunmuş olan Latince adıyla *Eutychii Annales* adıyla bilinen eserin sahibi Fustat doğumlu Melkit din adamı Eutychius'tur (Sa'id ibn Batriq). O, VII. Konstantinos'un çocukluğu hakkında bilgi verirken Symeon'un savaş ilan etmesinin sebebi olarak, annesinin niyabeti altındaki İmparator'un kendi kız kardeşinin Bulgar hükümdarı ile evlenmesine izin vermemesini göstermektedir (aktaran Runciman, 1930: 300). Ancak Eutychius muhtemelen aralarında evlilik düşünülen kişiler hakkında yanlış bilgilendirilmiştir. Çünkü Konstantinos'un çocukluktan sağ kalan tek kız kardeşi, üvey kız kardeşi olan Anna'dır ve bu dönemde kaynaklarda onun hakkında hiçbir bilgi olmaması nedeniyle ölmüş olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında, İmparatorluk ailesinin 913-919 arası dönemde yaşayan ve evli olmayan tek bir üyesi vardı: o da İmparator'un ta kendisi idi (Runciman, 1930: 300). Bu konudaki öteki kaynak ise Symeon ile bahsi geçen görüşmeyi gerçekleştiren ve o sırada naip heyetinin başında olan Patrik Nikholas'ın daha sonradan Symeon'na yazdığı bir mektuptur. Burada Patrik Symeon'a hitap ederek "*Daha önce İmparator ile bir evlilik bağı tesis etmeyi talep etmekteydin ancak senin bu isteğin o şekilde davranılmasını uygun görenler tarafından reddedilmiştir.*" ifadelerini kullanarak daha önceki evlilik teklifine atıf yapmaktadır (Nicholas, 1973: 108/109). Patriğin bahsettiği talep muhtemelen 913 yılındaki görüşmede yapılmış ve Patrik tarafından kabul edilmiş taleptir. Dolayısıyla o dönemde Bizans'lı yetkililer, Symeon'un İmparator ile akrabalık bağı kurmasına onay vermiş idiler. Symeon'un amacı ise biraz daha farklı idi. Sonraki icraatlarının da gösterdiği gibi o önce meşru İmparator'un kayınpederi (βασιλεοπάτωρ-basileopator) sıfatıyla ortak İmparator olacak daha sonra da doğrudan İmparatorluk makamına geçecekti (Runciman, 1930: 300-301; Fine, 1991:145; Ostrogorsky, 1995: 245; Georgieva, 1993: 118). Bunun en kestirme yolu da kendi kızını meşru İmparator ile evlendirmektir.

Ancak işler onun umduğu gibi gitmedi. Symeon'un, Patrik elinden tac giymiş ve İmparator ile akrabalık bağı kurmuş olmanın rahatlığı içerisinde geri dönmemesinin ardından Bizans başkentinde güç dengeleri değişti. Daha önce, eşi VI. Leon'un ölümü ile saraydan uzaklaştırılmış olan meşru İmparator'un annesi İmparatoriçe Zoe saraya dönüp naiplik heyetini dağıtmayı ve bütün gücü kendi elinde toplamayı başardı. Bunun hemen ardından da yeni idari düzenlemelerle birlikte Symeon'a verilen imtiyazları da tanımayacağını ilan etti. Symeon'un öfkesini çeken bu davranış 927 yılına kadar sürecek ve zaman zaman düşük yoğunluklu olarak devam edecek olan bir Bizans-Bulgar savaşı başlattı. Bu süreçte 917 yılında Anchialos savaşında Bizans'ın aldığı ağır yenilgi, İmparatoriçe Zoe'nin gözden düşmesi ve iktidardan uzaklaşması ile sonuçlandı. Ortaya çıkan siyasî otorite boşluğunda mevcut iktidar talipleri arasında o sırada donanma komutanı olan Romanos Lekapenos, rakiplerini bertaraf etmeyi başararak ve kızını da başta İmparator'la evlendirerek ortak İmparator unvanını almayı başardı (Symeon Logothetes, 2019: 224-229; Skylitzes, 2010: 195-203). Romanos Lekapenos'un kızını İmparator'la evlendirmesi, ortak İmparator olması ve idareyi ele alması yani Symeon'un yapmayı planladığı her şeyi yapması Bulgar hükümdarının daha saldırgan hale gelmesine neden oldu. Bunun sonucu olarak girişilen Trakya topraklarına üst üste Bulgar saldırıları tüm hızıyla sürerken Bizans'ın ortak İmparatoru Patrik Nikholas'tan Bulgarlarla barış için arabulucu olmasını istemekteydi. İşte bu yoğun saldırıların olduğu, Bizans'ın ciddi baskı altında olduğu bir dönemde, 921 yılında Patrik, Symeon'a bir mektup yazarak barış

yapılması için ricada bulundu. Zaten bu konuda, sürekli gönderdiği mektuplarla Symeon'u durdurmaya çalışan, bu iş için en çok uğraşan kişilerden biri Patrik Nikholas'tı. Yukarıda alıntıladığımız Symeon'un önceki evlilik talebinden de bahsettiği mektubunda Patrik, O'na;

“Tanrı, hikmeti bilinmez hükmü ile (bunu işitmiş olabileceğini söylemeye cesaret edebileceğim gibi) efendi Romanos'u İmparatorluğun tahtına geçirdi; şimdi sen, ya kızlarından birini onun oğullarından biriyle evlendirerek veya oğullarından birinin onun kızının eşi olmasına izin vererek, bir evlilik bağıyla ona katıl. Eğer bunu yaparsan hem sana hem de yönettiğin bütün Bulgar ulusuna ve halkına uygun olan şeref ve saadet bakımından bütün arzularına ulaşırsın. Daha önce İmparator ile bir evlilik bağı tesis etmeyi talep etmekteydin ancak senin bu isteğin o şekilde davranılmasını uygun görenler tarafından reddedilmişti; şimdi ise bu çeşit bir evlilik bağıyla yüceltilmek senin gücüne bağlıdır. Romalıların İmparatoru'nun evlilik bağıyla akrabası olmayı arzulamıştın. Şimdi fırsat sana bu hediyeyi getiriyor. O'nun yakın zamanda İmparatorluğun zirvesine çıkmış olmasının bir engel olmayacağını tasavvur et ve O'nun Tanrı'nın eliyle yönlendirildiği ve bu nedenle tahta çok kolay bir şekilde – hemen hemen herkesten daha kolay – oturduğu sonucunu çıkar. Bunun, senin ırkını onunkıyla birleşmesine seni daha hazır hale getirmesine izin ver. Birçokları imparator yapılmıştı ancak onlara İmparatorluğa yakışmayan bazı şeyler eklenmişti. Ama O, söylediğim gibi, tam da Tanrı'nın eliyle yönlendirilmiş gibi bu egemenliğe ulaştı.” (Nicholas, 1973: 108-109).

Esasen burada Patriğin böyle bir evlilik tesisi ile Symeon'u durdurabileceğini düşünmüş olması bile siyasi evliliklerin gücünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte Patriğin son sözlerine özellikle dikkat etmek gerekir. O, adeta Symeon'un asıl amacını biliyormuş gibi, O'na İmparatorluk makamına ulaşma hedefinden vazgeçmesini, orada Romanos'un bulunduğu, bütün bunların Tanrı'nın takdiri olduğunu ve bunu kabullenmesi gerektiğini öğütlemektedir. Neticede Patriğin bu teklifi ve öteki yakarışları da hiçbir işe yaramadı. Çünkü Symeon daha önce kararlaştırılan evliliği normalde siyasi evlilik bağlarından beklenen ittifak kurma veya dostluğu pekiştirme gibi bir amaçla değil doğrudan Bizans tahtını ele geçirme vasıtası olarak tasavvur etmişti. Bu nedenle Patriğin teklifi Symeon'un esas gayesi açısından bir anlam ifade etmiyordu. Yapılan teklife cevap verme gereği bile duymadan mücadeleye devam etti. Fakat aşılmaz başkent surları arkasında İmparator Romanos tahtını güvende tutuyordu. Symeon ise o surları aşmadan gayesine ulaşamayacağını farkındaydı. İstanbul gibi bir şehri ele geçirmek için elzem olan donanma gücünü temin için Fatimilerle bile ittifak kurmaktan çekinmemişti. Ancak Bizans tarafından akamete uğratılan bu ittifak girişimi, Symeon'un öteki saldırıları gibi hiçbir işe yaramadı (Symeon Logothetes, 2019: 234, 235-239; Skylitzes, 2010: 208-213). 927 yılındaki ölümüne kadar sürdürdüğü mücadelesi onu amacına ulaştırmadı ama ondan sonra yerine geçen oğlu ile bir Bizans prensesi arasında yapılan siyasi evliliğin temelini oluşturdu (Shepard, 1995: 123-124).

Bulgarlar ile Bizans arasında yapılması planlanan bundan sonraki evlilik Symeon'un oğlu Petro ile Maria'nın evliliğidir. Bu evlilik ötekilerin aksine başarıya ulaşmış olması açısından iki devlet arasındaki en önemli akrabalık bağı oluşturmuştur. Aynı zamanda devletler arasında uzun bir barış dönemi tesis etmesi açısından da farklı bir yere konulmalıdır. Şimdi öncelikle evlilik anlaşmasının gerçekleştiği siyasi şartların tespitine çalışacağız. Symeon'un ölümünün ardından yerine oğlu Petro (927-969) geçti. Petro başa geçer geçmez, naipliğini yapan G. Sursubul ile istişare ederek, o sıralarda yaşanan bir kıtlığın da etkisiyle Bizans'a karşı askeri bir harekât yapmaya karar verdi. Bu karar gereği Bulgar ordusu Makedonya'da ilerleyerek Bizans mülklerine zarar verdi. Petro bundan sonra Bizans'a elçi göndererek anlaşma teklifinde bulundu (Symeon Logothetes, 2019: 241; Skylitzes, 2010: 215). Bu seferin Petro için Bizans'la babası dönemindeki savaşı sürdürme dışında farklı amaçları vardı. Bir kere yakın zamanda Hırvatlar karşısında alınmış olan yenilginin bir sonucu olarak ortaya çıkacak Bulgarların askeri gücü hakkındaki tereddütleri bertaraf etmek istiyordu. Öte yandan Bizans'ın Trakya'da kalan topraklarına yönelik güçlü bir askeri saldırı, onları Bulgarlar lehine olan şartlarla bağlayıcı bir barış anlaşması müzakere etmeye zorlayabilirdi. Ayrıca kazanılacak zafer, Bulgarların devam eden askeri gücünün göstergesi olacak, Petro'nun hükümdar olarak konumunu sağlamlaştıracak ve Bulgarların komşularının gözünü korkutacaktı (Hupchick, 2017: 222). Bizans'ın bu sırada doğuda Araplarla meşgul olmaları (Treadgold, 1997: 479) ve uzun süren Bulgar savaşlarından yorulmuş olmaları Petro'nun teklifine sıcak bakmalarına etkide bulundu. İşte bu politik şartlar altında Bizans ile Bulgarlar arasında 927 yılında bir antlaşma yapıldı (Symeon Logothetes, 2019: 241; Skylitzes, 2010: 215). Bu antlaşma, Bulgarların işgal ettiği yerleri iade etmesi, esir değişimi, Bulgar kilisesinin bağımsızlığının ve Petro'nun “Bulgarların İmparatoru” unvanının kabulü gibi maddeler içermesi yanında (Alexandrov, 1993: 40-41; Fine, 1991: 161; Hupchick, 2017: 223) Petro ile Bizans İmparatoru Romanos Lekapenos'un torunu arasında bir evlilik yapılmasına karar verilmesi açısından oldukça önemlidir.

Dönemin iki ana kaynağı olan Symeon Logothetes kroniği ile Skylitzes'te bu evlilik hadisesi özetle şu şekilde anlatılmaktadır: Bulgarlar Bizans topraklarına karşı saldırıya geçmişler ve Makedonya'da ilerlemeye başlamışlardı. İmparator'un kendilerine karşı sefer hazırlığında olduğunu öğrenince Kalokyros adında bir keşişi Bizans'a elçi olarak göndermişlerdi. Keşiş kendisine verilen mektupta yazan Bulgar taleplerini Bizans'a iletmişti. Buna göre, Bulgarlar Bizans ile barış yapmayı arzu ediyorlardı ve bunun için de bir antlaşma imzalamak için istekliydi. Ayrıca bir evlilik bağı da kurmak istiyorlardı. İmparator bu istekleri memnuniyetle kabul etti. Anlaşma maddelerini görüşmek üzere Mesembria'ya gönderdiği elçiler antlaşmayı imzalamak üzere görevlendirilen Bulgar heyeti ile birlikte geri döndüler. Bizans başkentine gelen Bulgar heyeti antlaşma görüşmesini tamamladıktan sonra sarayda, Romanos Lekapenos'un o sırada imparator unvanını almış olan oğlu Khrystophoros'un kızı Maria'yı gördüler. Onun güzelliğinden etkilenip derhal Petro'ya İstanbul'a gelmesi için haber gönderdiler. Petro İstanbul'a gelince İmparator Romanos Lekapenos ile görüştü ve barış antlaşması ve evlilik sözleşmesi görüşmeleri tamamlandı. Petro ve Maria'nın kilisede gerçekleşen evlilik töreninin ardından üçüncü gün İmparator Romanos Lekapenos büyük bir ziyafet verdi. Bütün bu ritüellerin tamamlanmasının ardından Petro ve Maria Bulgar ülkesine doğru yola çıktılar (Symeon Logothetes, 2019: 241-242; Skylitzes, 2010: 215-216).

Burada öncelikle Bizans kaynaklarının olayı nakletme biçimi ile ilgili bir duruma dikkat çekmemiz gerekiyor. Olayı birbirine yakın ifadelerle anlatan her iki kaynağın anlatımında sanki evlilik ile ilgili talebin Bulgarlar tarafından geldiği şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Ancak bu iki eser dışında başka kaynaktan geçmeyen bu bilgi şüphelidir. Zira bu sıralardan Bizans'ın Bulgarlarla anlaşma yapmaya Bulgarların Bizans'la olduğundan daha fazla ihtiyacı vardır. Ve daha önemlisi esasen bu evlilik teklifi Bizans tarafından Bulgarlara yapılmış daha önceki teklifin somutlaştırılmış şeklinden başka bir şey değildir. Yukarıda gördüğümüz üzere daha önce 921 yılında o sırada Bulgarların başında olan Symeon'a Patrik Nikholas Mystikos aracılığıyla, onun çocuklarından biri ile baştaki Romanos Lekapenos'un çocuklarından biri arasında bir evlilik bağı kurulması teklifinde bulunulmuştu. O dönemde Symeon bunu kabul etmemişti. Muhtemelen kendisi, Romanos Lekapenos'u gaspçı olarak değerlendiriyor meşru imparator olarak da VII. Konstantinos'u görüyordu. O nedenle asıl amacı olan Bizans tahtına sahip olmak için kendi kızı ile meşru imparator arasında bir evlilik yapılmasını istiyordu. Ancak onun bu hedefi İstanbul'un aşılmasız surlarına takıldı ve ani ölümü de başarıya ulaşmasına engel oldu. Yani aslında Bizans daha önce babasına yaptığı siyasî evlilik talebini şimdi oğluna yapıyordu. Öte yandan Petro'nun bu konudaki tutumuna baktığımızda öncelikle babası döneminde başlamış olan Bizans savaşını bitirme konusunda istekli olduğunu söyleyebiliriz. Zira babasının sürdürdüğü savaşı sonlandırmış ve bir antlaşma yapmıştı. Yapılan antlaşmanın maddelerine bakıldığında daha önce Symeon'un talepleri olarak Bulgar kilisesinin bağımsızlığı konusunda istenen alınmış olsa bile evlilik ve unvan konusunda Symeon'un isteklerinin elde edildiği söylenemez. Symeon "Romalıların İmparatoru" unvanını istiyordu ve bunun için de meşru İmparator ile evlilik bağı tesis etmeye çalışıyordu. Bu olmayınca da tahtı zorla ele geçirme yoluna gitmişti. Petro ise yaptığı anlaşma ile "Romalıların İmparatoru" unvanı yerine "Bulgarların İmparatoru" unvanı ve meşru değil de ortak bir imparatorun torunu² ile evlenmeyi kabul etmişti. Dolayısıyla Symeon'un taleplerinin bir derece gerisinde kaldığını söylememiz mümkündür. Petro'nun savaşı bitirme adına bu tavizi verdiği söylenebilir. Çünkü uzun süren Symeon savaşlarının getirdiği yıpranmışlık yanında Macar, Peçenek, Sırp ve Hırvatlar gibi başka siyasî rakipler de Bulgarların uğraşması gereken yeni güçler olarak ortaya çıkmışlardı. Bununla birlikte anlaşılan o ki Bulgar Devleti içerisinde hala Bizans ile ilişkiler konusunda savaş yanlısı ve barış yanlısı olmak üzere birbiriyle rakip iki kanat mevcut idi. Petro da muhtemelen naip G. Sursuvul ile birlikte barış yanlısı kanada mensuptu (Alexandrov, 1993: 35-36). Bu nedenle de Bizans ile barışı temin uğruna Symeon'un taleplerinden taviz vermişti. Görüldüğü üzere Petro'nun Bizans ile barış yapmak için geçerli sebepleri vardı ancak barış istiyor olması evlilik teklifinin ondan geldiği anlamına gelmemektedir (Shepard, 1995: 125). Zira aşağıda değinileceği üzere bu evliliği asıl propaganda malzemesi haline getiren ve bundan nemalanmaya çalışan taraf bizatihi Romanos Lekapenos'un kendisidir. Şimdi bu siyasî evlilikle ilgili diğer meselelere bakabiliriz.

² Maria Lekapena her ne kadar babası "imparator" unvanı almış biri olsa da Bizans saray geleneğinde doğrudan bir imparatorun oğlu veya kızı olarak "mor odada" doğmuş olanlara verilen *Porphyrogenetos-Porphyrogenete* (πορφυρογέννητος) unvanına sahip biri değildi (*Porphyrogenetos* unvanı için bkz. McCormick, 1991: 1701).

Öncelikle bu evlilik, Bizans'ta idaredede hanedana mensup bir prensesin Franklardan olmayan yabancı bir devlet hükümdarı ile yaptığı ilk evlilik olması açısından ayrıca önemlidir. Bu haliyle Bizans diplomasi geleneklerinden bir ayrılmayı ifade etmektedir (Macrides, 1992: 267-268; Shepard, 1995: 121). Konstantinos Porphyrogenetos eserinde, özellikle kuzeyli topluluklarla bu gibi evlilik bağları kurma konusuna şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu hususu anlatırken Petro ile Maria evliliğine de değinen alim İmparator bu işten Romanos Lekapenos'u sorumlu tutarak onun sıradan, okuma yazma bilmeyen biri olduğunu, sarayda büyümemiş ve bu nedenle de saray geleneklerini bilmeyen biri olduğunu, aynı zamanda asil ve imparatorluk soyundan gelen biri de olmadığını belirterek eylemlerinde kibirli ve despotik davrandığını, kilise kurallarını ve saray geleneklerini hiçe saydığını söylemektedir (Constantine Porphyrogenitus, 1967; 73). Yani kısaca onu cahillikle ve ne yaptığını bilmemekle suçlamaktadır. O halde baştaki ortak imparator Romanos Lekapenos, bütün diplomasi geleneklerine aykırı olan ve Bizans tarihinde bir ilk olan böyle bir evlilik bağı tesisine neden teşebbüs etmişti? J. Shephard bu evliliği mercek altına aldığı çalışmasında Romanos Lekapenos'un asıl amacının görünenden çok daha farklı olduğunu iddia etmektedir. Bir kere ve öncelikle Romanos Lekapenos, özellikle ülkenin Balkan topraklarında yaşayan kendi tebaasına, bu anlaşmayla devleti sürekli ve zarar verici Bulgar saldırılarından kurtardığı propagandasını yapmıştı. Ana kaynaklardan okuduğumuz üzere düğün töreni Bizans başkenti İstanbul'da yapılmıştı. Bu durum ister istemez düğünün neden İstanbul'a çok da uzak olmayan Bulgar başkentinde yapılmadığı sorusunu akla getirmektedir. Anlaşmanın ve evlilik haberinin daha geniş kitlelere ulaşması için üçüncü gün görkemli bir ziyafet töreni tertiplenmişti. Hem de bu tören boğazın karşısındaki sıradan Bizanslıların dahi görebileceği surların dışındaki Pegai iskelesinde yapılmıştı. Bütün bunlar Bizans yönetiminin evliliği oldukça geniş kitlelere duyurma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Yine Shephard'a göre Romanos Lekapenos'un en önemli amaçlarından biri 921 yılında ortak imparator ilan ettiği oğlu Khristophoros'u hiyerarşide ikinci sıraya çıkarıp meşru İmparator Konstantinos'un önüne geçirmektir. Olayı anlatan yukarıda zikredilen iki kaynaktan geçen bir ifade esasen bu yoruma dayanak olarak gösterilmektedir. Buna göre Bulgarlar verilen davette Khristophoros'un isminin Konstantinos'tan önce zikredilmesi konusunda ısrar etmişlerdi. Shephard kaynakların bu durumu, hükümdarlarının Khristophoros'un kızıyla evlenmiş olması nedeniyle Bulgarların haklı bir isteği gibi gösterdiğini ancak esasen Lekapenosların isteklerinin Bulgar isteği gibi gösterildiğini iddia etmektedir (Shepard, 1995: 127-134). Netice itibarıyla düğünün neden Preslav'da değil de İstanbul'da yapıldığı, Bizans saray geleneklerine aykırı olarak bir evlilik anlaşmasına cesurca teşebbüs edilmiş olsa bile bunun neden alenen ilan edildiği ve haberin yayılmasına gayret edildiği, bir ziyafet esnasında neden meşru olmayan bir imparatorun protokolde ön sıraya alındığı gibi cevapsız sorular Romanos Lekapenos'un amaçları konusundaki yorumların doğru olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar aynı zamanda evlilik teklifinin Petro tarafından değil İmparator tarafından yapıldığına da kanıt oluşturmaktadır.

Bulgarlar açısından bu anlaşmanın ne anlama geldiğine baktığımızda ise öncelikle belirtilmesi gereken husus Petro'nun savaşı sonlandırma uğruna birtakım tavizler vermiş olduğudur. Onun, babasının on yıllık uzun bir mücadele ile ulaşmaya çalıştığı hedeflere – başlıcaları Bizans'ın Bulgar hükümdarının imparatorluk unvanını resmen tanıması ve imparatorluk hanedanı ile evlilik ittifakı - bir seferden sonra ulaştığı şeklinde bir yorum (Hupchick, 2017: 223) Symeon'un asıl hedefleri gözetildiği takdirde pek de gerçekçi durmamaktadır. Evet Symeon'un taleplerinden bazıları -mesela Bulgar kilisesinin bağımsızlığı- doğrudan elde edilmiştir. Ancak unvan ve evlilik meseleleri önceki taleplerde istenenlerle aynı düzeyde değildir. Symeon doğrudan Bizans tahtının peşindeydi ve evliliği de bunun için bir araç olarak kullanmak istiyordu. Petro'ya verilen unvan ise ondan çok daha dar kapsamlı olan "Bulgarların İmparatoru" unvanıydı. Yine onun evlendiği prenses Maria Lekapena doğrudan imparatorluk hanedanına mensup biri değil, o sırada tahta dahi oturmamış "ortak" bir imparatorun kızı idi. Dolayısıyla Petro babasının yerine başa geçince anlaşmazlık konusu olan taleplerden bir adım geri atarak Bizans ile olan savaşı bitirme yoluna gitmişti. Bu anlaşma ile güdülen gayeler konusunda anlaşılacak ki hem Bizanslılar hem de Bulgarlar kendileri için en avantajlı gördükleri yolu tutmuşlar ve her iki taraf da önceki dönemdeki mücadeleye son vermek için birtakım tavizler vererek anlaşma yoluna gitmişlerdi. Taviz verirken de yine kendi çıkarlarını kollamayı da ihmal etmemişlerdi. Durum her ne ise, bu anlaşma ile birlikte kurulan evlilik bağının da etkisiyle Bizans Devleti ile Bulgar devleti arasındaki ilişkiler uzun bir barış ve sükunet devresine girmiştir. Maria'nın adının Irene (barış) olarak değiştirilmesi (Alexandrov, 1993: 49; Shepard, 1995: 126) de bunun bir sembolü olarak ifade edilmiştir. Bu evlilik Bizans ile 965 yılına kadar sürecek uzun bir barış devresi başlatmıştır.

Bu tarihten sonra Bulgarlar bazı iç çekişmeler ile uğraşmak zorunda kaldılar. Bahsi geçen iç çekişmeler 927 ile 930 yılları arasında Petro'nun kardeşi Ivan (John) ile üvey kardeşi Mikhail'in belli oranda *boyarlar* tarafından da desteklenen isyanları idi. Ancak isyanlar kısa sürede bastırıldı. Kaynaklar Ivan'ın mağlup olduktan sonra keşiş elbisesi giydiğini söylüyorsa da sonradan Bizans'a gönderilen bu Bulgar Prensi orada dini yaşamdan vazgeçince İmparator Romanos Lekapenos kendisine maddî ihsanlarda bulunup onu Bizanslı bir kadınla evlendirmiştir (Symeon Logothetes, 2019: 245; Skylitzes, 2010: 218). Gelinin kim olduğu konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur ancak hanedana mensup bir prenses olmadığı kesin olduğu için bu evlilik hadisesini siyasî evlilikler kategorisinde değerlendirmiyoruz. Bunun dışında Bizans ile yeniden savaşın patlak verdiği 965 yılına kadar Bogomil hareketinin doğuşu ve getirdiği iç sorunlar ile Macarların Bizans'a saldırıları esnasında Bulgar ülkesine de zarar vermeleri dışında Petro dönemi hakkında fazla bilgiye sahip değiliz (Runciman, 1930: 184-198; Fine, 1991:160-164). Ancak bu dönemin Bulgar Devleti'nin zayıflama dönemi olduğundan şüphe yoktur. Aynı dönem içerisinde Bizans Devleti'nin, Bulgarlarla anlaşma yapmış olmanın verdiği rahatlıkla, daha çok doğu sınırları ile ilgilendiğini görüyoruz. Bulgarlarla anlaşma yapmanın doğu sınırına etkisi az da olsa Araplara karşı üstünlüğün ele geçirilmesi ve doğuda taarruza geçilmesi şeklinde kendini gösterdi. Bu mücadele Romanos Lekapenos'un 944 yılında tahttan indirilmesine kadar devam etti. Onun ardından asil ve meşru İmparator VII. Konstantinos tam olarak idareyi eline aldı. İdareci ve siyaset adamı yeteneklerinden yoksun olan ve daha çok ilmi kimliğiyle tebarüz etmiş olan VII. Konstantinos ve oğlu II. Romanos (959-963) dönemlerinde doğu merkezli mücadele daha çok ordudaki başarılı komutanlar eliyle sürdürülürken Bulgarlarla ilişkiler sükunetini muhafaza etti (Ostrogorsky, 1995: 249-264; Treadgold, 1997: 479-497).

963 yılına gelindiğinde, bu yıl gerçekleşen iki ölüm hadisesi Bulgar Devleti'nin kaderini değiştiren çok önemli sonuçlar doğurdu. Bunlardan biri Petro'nun eşi Maria Lekapena'nın ölümü, diğeri ise Bizans İmparatoru II. Romanos'un ölümü idi. Birincisi Bulgarlara ödenmekte olan vergiyi bir sorun haline getirirken ikincisi II. Nikephoros Phokas'ı ortak imparator olarak Bizans'ın başına getirmek suretiyle Bulgar-Bizans ilişkilerinin durumunu değiştirecektir (Hupchick, 2017: 228). Bu şekilde başlayan olaylar zinciri her iki ülkeyi bir diğer siyasî evlilik planlamasına götürecektir. Şimdi bu siyasî evlilik planının yapıldığı politik zemini aktarmaya çalışacağız.

Maria Lekapena'nın ölümünden bir süre sonra 965 sonu veya 966 başlarında bir Bulgar heyeti İstanbul'a gelerek 927 anlaşması ile kararlaştırılan verginin ödenmesini talep etti. İmparator, bunun vergi değil Maria'nın masrafları için yapılan bir ödeme olduğu ve Maria'nın ölmesi nedeniyle de artık yapılmayacağı gerekçesiyle ve de kızgınlıkla tepki göstererek elçileri kovdu. Ardından da önce kendisi Bulgarlara karşı küçük çaplı bir askeri harekate girişti. Ancak Bulgar savaşını sürdürmenin doğuya yapmayı planladığı seferlere engel olacağı düşüncesiyle Bulgarlarla savaşmak üzere Ruslarla bir ittifak yapmaya karar verdi. Gönderilen elçinin Rus lider Svyetoslav'ı ikna etmesi sonucu Rus ordusu 967 yılında Bulgar ülkesine karşı harekete geçti. Ruslar karşısında ağır bir yenilgi alan Bulgarlar geri çekildiler ve kuzeydeki Dobruca bölgesi Rusların eline geçti. Ancak kısa sürede Rusların Bizans'a yardım için değil kalıcı olarak Bulgar ülkesine geldikleri anlaşıldı. Bu durum Bizans'ı da rahatsız etti. Bu sırada Bulgar hükümdarı Petro tahtı bırakıp bir manastıra kapanmıştı. Bizans Petro'nun İstanbul'daki sarayda rehin tutulan iki oğlunu serbest bırakarak ülkesine gönderdi. Bunlardan II. Boris (967-971) boş kalan Bulgar tahtına geçti. (Leo Deacon, 2005: 109-112, 128-131; Skylitzes, 2010: 265-266). Bizans'ın buradaki amacı muhtemelen Boris'i kendi halkının başına geçirerek Bulgarları Ruslara karşı kullanabileceği kendine bağlı vasal bir devlet haline getirmektir (Fine, 1991: 182). Bu hadiseleri nakleden ana kaynaklardan biri olan Leo Deacon, Bizans İmparatoru'nun Bulgarların sadakatini temin için bir başka tedbire daha başvurduğundan bahsetmektedir: Siyasî bir evlilik planı. Buna göre İmparator, Bulgarlara iki elçi göndererek Boris'ten onun kızları ile Bizans'ın meşru imparatorları olan (II.) Basil ile (VIII.) Konstantinos³ arasında evlilik yapılması teklifinde bulunmuştu (Leo Deacon, 2005: 130-131). Her ne kadar Leo Deacon Prenseslerin Bizans'a gönderildiğini söylese de planlanan evliliklerin gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bulgar Prenseslerin Bizans başkentine gönderildiği hakkında ise yine Leo Deacon'da sadece bir yerde bilgi bulunmaktadır. Burada İmparator II. Nikephoros Phokas'ın öldürüleceği gece İmparatoriçe Theophano İmparator'un yanına gelmiş ve ona kısa süre önce gelen Bulgar Prenseslerin bakımı ile ilgileneceğini

³ Bu çocuklar tahtın meşru varisleri olmakla birlikte o sırada yaşları küçük olduğu için anneleri Theophano ve onunla evlenmiş olan ortak İmparator Nikephoros Phokas'ın niyabeti altında idiler.

söylemiştir (Leo Deacon, 2005: 137). Bu prensesler hakkında kaynaklarda başka bir bahis söz konusu değildir. Planlanan evliliğin gerçekleşmediği kesindir. Burada konumuz açısından önemli olan husus Bizans İmparatoru'nun böyle bir siyasî evlilik için teşebbüste bulunmasıdır. O nedenle İmparator'un bu hareketi üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

Öncelikle bu siyasî evlilik hadisesi ile alakalı kaynaklarda yeterli bilgi olmaması konuyu tam olarak anlamayı ve yorumlamayı güçleştirmektedir. Ancak şu kadarı söylenebilir ki İmparator öncelikle Bulgar topraklarında Bizans için de bir sorun haline gelen Ruslara karşı ittifak arayışının bir sonucu olarak bu işe teşebbüs etmişti. Nikephoros Phokas doğu sınırındaki kazanımların ve ilerlemenin akamete uğramasını istemiyordu. Bu nedenle de Ruslarla mücadeleyi diplomasi yoluyla sürdürmeyi düşünüyordu. Öte yandan bu evlilik planı üst düzey bir akrabalık bağı ifade ediyordu. Sonuçta evlenecek olan kişiler imparator unvanına sahip kişilerdi. Daha önce bu düzeyde bir evlilik teklifi Bulgarlardan gelmiş (Symeon'un kendi kızını VII. Konstantinos ile evlendirme düşüncesi) ancak Bizans tarafından reddedilmişti. Şimdi aynı teklif hem de iki imparator için aynı anda Bizans tarafından yapılmaktaydı. Görünüşte bu teşebbüs çok üst düzey bir evlilik hadisesini göstermektedir. Ancak bize göre o dönemin şartlarında baştaki ortak İmparator Nikephoros Phocas tarafından durum aynı şekilde değerlendirilmemiş olabilir. Sonuçta Bizans'ın başında Makedonya Hanedanı'na mensup iki imparator varmış gibi görünse de asıl güç yine imparator unvanını kullanan ve meşru imparatorların hamisi sıfatıyla iş gören Nikephoros Phokas'ın elindeydi. Ve bu durum, yani askeri aristokrasinin meşru imparatorlar adına ülkeyi idare etmesi uzun zamandır devam eden bir uygulamaydı. Aynı şekilde gücü elinde tutanların eski hanedanı bertaraf edip kendi hanedanını kurma ihtimali de vardı. Örneğin Romanos Lekapenos'un planları başarılı olsa Bizans idaresinde hanedan değişimi gerçekleşecekti. Zira o VII. Konstantinos yerine kendi çocuklarını başa geçirmeyi düşünmüştü. VI. Leon'un 912 yılında ölümünden beri Makedonya Hanedanına mensup imparatorlar gerçek manada idareyi ellerine almamışlardı. Belki de Nikephoros Phokas da benzer şeyi düşünüyordu. Meşru hanedana mensup imparator unvanlı kişilerin bir daha gerçek manada imparator olmayacakları düşüncesiyle bu evlilik planına teşebbüs etmişti. Bu sayede alacağı destekle güncel bir sorunu çözecek fakat sonrasında çocuk imparatorlar başa geçemeyeceği için evliliğin bir önemi de kalmayacaktı. Ancak vurguladığımız gibi kaynakların bu evlilik hadisesi ile ilgili verdikleri bilgilerin çok yetersiz olması bu yorumlarımızı daha fazla temellendirmeye imkân vermemektedir. Anlaşılan o ki bu evlilik planı Bizans'ın zor durumda kaldığı bir anda destek arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve sonraki gelişmeler neticesinde siyasî dengeler değişince de sadece teşebbüs aşamasında kalmış, hayata geçmemiştir. Fakat bu girişim gerçekleşmemiş olsa bile yine de Bulgarlarla Bizans arasında Ruslara karşı bir ittifak yapıldı çünkü o sırada Bulgarlar da Bizans'ın desteğine ihtiyaç duymakta idiler.

Bu arada olayların devamına bakacak olursak kendi başkentine yapılan bir Peçenek saldırısını bertaraf ettikten sonra daha güçlü şekilde geri dönen Svyetoslav karşısında Bulgarlar 969 yılında tekrar ağır bir yenilgi aldılar. Svyetoslav'ın dayattığı anlaşma maddeleri ile Bulgarlar adeta Ruslara bağlı bir vasalet devlet haline geldiler. Bununla birlikte bir kısım Bulgarlar Svyetoslav'ın hakimiyetini kabul edip Rus ordusunda görev alırken diğer bir kısım, özellikle Bulgar ülkesinin batı bölgelerindeki halk ona itaat etmeyi reddediyor ve direniyordu. Svyetoslav ise sadece ekonomik açıdan daha önemli olduğunu düşündüğü doğu bölgeleri ile ilgileniyordu. 970 yılına gelindiğinde Svyetoslav'ın işgalleri Bizans topraklarını da etkilemeye başladı. Bu arada Bizans'ta da taht değişikliği olmuş ve Ioannes Tzimiskes (969-976) bir saray darbesi ile, yine çocuk yaştaki meşru Makedonya hanedanı İmparatorlarının hamisi olarak Bizans tahtına çıkmıştı. Yeni İmparator Svyetoslav ile önce müzakere yolunu denemiş olmayınca da askeri tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştı. Ruslar önce 970 yılında Arkadiopolis'te Bizans karşısında bir yenilgi aldılar. Ancak bu Rusları durdurmaya yetmedi. Bunun üzerine İmparator geniş hazırlıkların ardından 971 yılında nihai bir saldırı daha gerçekleştirdi. Karşı koyamayan Rus lider anlaşma yapmak zorunda kaldı ve işgal ettiği yerleri boşaltarak geri yurduna döndü. Dönerken de yolda Peçenekler tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü (Leo Deacon, 2005: 153-161, 176-201; Skylitzes, 2010: 275-277, 281-294; Runciman, 1930: 205-215; Hupchick, 2017: 232-240).

Bulgarlar açısından ise süreç pek de olumlu sonuçlanmadı. Svyetoslav ile olan mücadelesi süresince Ioannes Tzimiskes önceleri Bulgarların bağımsızlığını tanıyan bir pozisyonda iken giderek bu tutumundan vazgeçti. Çünkü Bulgarların tüm doğu topraklarının kendi kontrolü altına girdiğini fark etti. Bulgar hanedan ailesi de onun gözetimindeydi. Tzimiskes belki de başlangıçta Balkanlarda Ruslara karşı bir zafer kazanarak sınırlarında oluşabilecek bir büyük tehlikeyi bertaraf etmeyi düşünüyordu. Ama şimdi zaferi ikiye katlayarak savaşın sonucundan çok daha geniş ölçüde yararlanma fırsatına sahipti. Bir yandan Balkanlardaki Rus tehdidini ortadan

kaldırırken diğer yandan ve belki de bundan daha önemli olarak Bizans'ın geçmişte Balkanlardaki en büyük rakibi olan Bulgarları da alaşağı ederek, Bizans hakimiyetini üç yüzyıldan sonra ilk kez aşağı Tuna bölgesine kadar genişletebilecekti (Hupchick, 2017: 240). İmparator bu konuda tereddüt etmedi. Bulgar hanedan ailesi Bizans başkentine getirilip gözetim altına alındı. Bulgar ülkesinin doğu kısmı Bizans idari-askeri sistemi içerisine dahil edilerek yeni *themalar* şeklinde örgütlendi. Bulgar Patrikliğinin statüsü indirildi, Konstantinopolis Patrikliğinin yetkisi altına alındı. Böylelikle Tuna Bulgar Devleti'nin siyasî varlığı en azından kendi topraklarının doğu kısmında son buldu (Leo Deacon, 2005: 201; Skylitzes, 2010: 294; Runciman, 1930: 215-216; Fine, 1991: 187-188; Hupchick, 2017: 241).

Ancak Bizans ve Rus işgallerinden masun kalmış Bulgar ülkesinin batı bölgelerinde ortaya çıkan yeni bir siyasî oluşum bir süre daha Bulgar Devleti'nin bağımsızlık mücadelesini sürdürecektir. Bu süreçte Bulgarlarla bir evlilik teşebbüsü daha gündeme gelecektir. Kaynaklarda biraz belirsiz olarak aktarılsa da son olarak bu evlilik teşebbüsüne de değinerek konumuzu sonlandıracağız. Bunun için yine öncelikle siyasî gelişmeleri kısaca ele alacağız.

971'e kadar olup biten hadiselerin ardından Bizanslılar muhtemelen rakip bir devlet olarak Bulgarların varlığının sona erdiğini düşünüyorlardı. Ancak Bulgar ülkesinin batı topraklarında yaşanan gelişmeler onların bu varsayımını boşa çıkaracak nitelikteydi. Zira bütün Rus-Bizans ana çarpışmaları ülkenin doğu topraklarında meydana gelmişti. Makedonya ve Arnavutluk'un dağlık araziler tarafından korunan batı toprakları bu savaşlardan etkilenmedi. Svyetoslav veya Tzimiskes'in doğrudan bu bölgeye yönelik askeri bir faaliyet yaptığına dair kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Bu bölge Tzimiskes'in Bulgaristan'ı ilhakı sonrası her ne kadar kâğıt üzerinde imparatorluğun bir parçası gibi görünse de kısa süre sonra bazı yerel soylular Bulgarların bağımsızlık iddialarını yeniden ileri sürdüler ve devleti 42 yıl daha korumayı başardılar (Runciman, 1930: 217-218; Fine, 1991: 188; Hupchick, 2017: 242).

Tuna Bulgar Devleti'nin batı topraklarındaki idari mekanizma ve buradaki soyluların idari pozisyonları hakkında yeterince bilgiye sahip değiliz. Ancak anlaşılana o ki *count* unvanına sahip (bu nedenle aileye Komitopuli denmektedir) Nicholas adındaki biri bölgedeki siyasî boşluktan faydalanarak idari yetki kullanmaya başlamıştı. Maalesef kaynak yetersizliği nedeniyle onun da kimliği, kökeni ve hakimiyet alanı hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Fakat kısa süre sonra ölümünün ardından David, Moses, Aaron ve Samuel adındaki dört oğlunun, onun idari yetkilerini tevarüs ettirdiklerini ve bölünen topraklarda kendilerine düşen bölgelerde hakimiyet sağladıklarını biliyoruz. İmparator Ioannes Tzimiskes'in ölümünden sonra ise Bizans sınırlarına saldırlarda bulunmaya başladılar. Bu süreçte kardeşlerden ikisi kısa süre sonra hayatlarını kaybettiler. Geriye kalan iki kardeş Aaron ve Samuel onlardan kalan toprakları da paylaşarak mücadelelerini sürdürdüler. Bu arada Rus savaşının ardından İmparator tarafından İstanbul'a götürülmüş olan Petro'nun iki oğlu II. Boris ve Romanos, Makedonya'daki isyanı duyunca hemen harekete geçmişler ve başkentten kaçarak (veya belki de Bizans tarafından gönderilerek) Bulgar hakimiyet bölgesine gelmişlerdi. Burada II. Boris Bulgar sınırına girer girmez Bizans askeri sanılarak yanlışlıkla öldürülmüştü (Skylitzes, 2010: 312; Fine, 1991: 188-189; Hupchick, 2017: 250-255). Romanos'un ise idaredeki konumu kaynakların birbiriyle çelişen bilgileri nedeniyle biraz karışıktır. Her ne kadar hükümdar olarak kabul edilmiş olsa bile idari yetki kullandığına dair net bir bilgi yoktur. Onun yerine idarede asıl aktif olan kişi Samuel'di. Hayatta kalan öteki kardeş Aaron ise, kaynaklarda nadiren adı geçtiği için Komitopuli yönetiminde çok az dikkate alınan bir rol oynamış olmalıdır. Onun hakkında, küçük kardeşinden daha az savaşçı olduğu ve Bizans ile barışçıl ilişkiler kurmaya daha istekli olduğu yönünde tarihçiler arasında fikir birliği vardır (Hupchick, 2017: 255).

Bu arada Bizans'ta 976 yılında yaşanan taht değişikliği iç karışıklıkları da beraber getirmişti. II. Romanos'un çocukları II. Basileios ve VIII. Konstantinos idareyi ele alacak yaşa gelmişlerdi. Bunlardan Konstantinos devlet işleriyle pek ilgilenmeyen daha çok eğlence düşkünü bir yapıya sahipti ancak Basileios artık iktidarı başkasıyla paylaşmak istemiyordu. Ancak Nikephoros Phokas'tan beri merkezi otoriteyi elinde tutmaya alışmış olan askeri aristokrasi aynı statüyü koruma derdindeydi. Bunlar içerisinde en güçlüsü Bardas Skleros idi. Bu kişi, yine iktidarı ele geçirme amacındaki sarayın en güçlü kişisi olan hadım Basileios'un engelleme çabaları karşısında isyan ederek kendini imparator ilan etti. 976'dan 979 yılına kadar süren isyan ancak bir diğer aristokrasi mensubu başarılı komutan olan Bardas Phokas'ın ordunun başına geçirilmesi ile bastırılabilirdi. Ama iktidar taliplerinin sonu gelmiyordu. II. Basileios gerçek iktidara ancak hadım Basileios'u bertaraf ettikten sonra ulaşabilecekti (Ostrogorsky, 1995:276-279; Treadgold, 1997: 513-517). İşte Bizans'ın iç çekişmelerle çalkalandığı ve II. Basileios'un kendi gücünü ikame etme çabası içerisinde olduğu bu dönemde Komitopuli

ailesinden Samuel'in Bizans topraklarına yönelik saldırıları da artmaya başlamıştı (Ostrogorsky, 1995: 281; Hupchick, 2017: 255). Bu saldırılar İmparator'u Bulgarlar üzerine 986 yılında bir sefer yapmaya zorlayacaktır. Ancak II. Basileios askeri seferden önce bu tehlikeyi farklı bir yöntemle halletmeyi denedi. Ermeni tarihçi Taronlu Stephanos'a göre o, Bulgarlara bir elçi göndererek barış yapılmasını istedi ve Bulgar hükümdar ile evlenmesi için kız kardeşini gönderdi. Ancak kız kardeşi yerine ona benzeyen bir hizmetçiyi gönderdi. Bulgarlar bunu anladılar ve dolayısıyla da İmparator amacına ulaşamadı (Step'anos Tarōnec'i, 2017; 283). Görüldüğü üzere Ermeni tarihçinin ifadeleri oldukça muğlaktır. Burada İmparator'un kız kardeşini evlenmesi için gönderdiği hükümdarın Aaron olduğu kabul edilmektedir (Fine, 1991: 192; Hupchick, 2017: 255). Onun da kardeşi Samuel ile özellikle Bizans ile ilişkiler konusunda aynı fikirde olmadığı bilinmektedir. Muhtemelen Bizans bu sayede Samuel'e karşı Aaron'u destekleyerek iki kardeş arasındaki çekişmeden siyasî olarak faydalanmayı düşünmüştür. Böyle bir tehlikeden siyasî evlilik yoluna başvurarak kurtulma düşüncesi esasen Bizans diplomatik usullerinin alışık olduğu bir yöntemdi. Yukarıdan beri sadece Bulgarlar özelinde bunun birkaç örneğini zaten gördük. Bununla birlikte bu evlilik teşebbüsü hakkında elimizde başka da bir bilgi yoktur. O nedenle hadiseyi tam olarak ortaya koyacak durumda değiliz. Bu girişim Bizans ile Bulgarlar arasındaki son siyasî evlilik girişimi oldu. Zaten bunun ardından II. Basileios yeniden baş gösteren iç isyanları hallettikten sonra Bulgarları ortadan kaldırmak için büyük bir askeri harekate girişti. 1001 yılından 1018'e kadar süren bu mücadele sonunda da Bulgar Devleti tamamen ortadan kalktı (Ruciman, 1930: 217-252; Fine, 1991: 193-201; Ostrogorsky, 1995: 285-288; Hupchick, 2017: 255-307).

3. Sonuç

Görüldüğü üzere Bulgarlar ile Bizans Devleti arasında birçok siyasî evlilik teşebbüsünde bulunulmuş ancak bunlardan sadece bir tanesi başarıya ulaşmıştır. Bu evlilikler genelde tek taraflı olarak düşünülmüş yani Bulgar soylularından birinin bir Bizans prensesiyle evlenmesi şeklinde planlanmıştır. İki devletin sınır komşuluğu ve yakın siyasî ilişkileri düşünüldüğünde evlilik teşebbüsleri normal ancak bu evliliklerin başarıya ulaşmaması biraz düşündürücüdür. Bu durumu anlamak için evliliklerin planlandığı dönemin politik şartlarına biraz yakından bakmak gerekmektedir. Bu girişimlerinin politik zeminleri yukarıda detaylı olarak açıklanmıştır. Symeon'un teklifi sayılmazsa eğer diğer bütün teklifler Bizans'tan gelmiştir. Bunlara bakıldığında Bizans'ın her zor durumda kaldığında siyasî evlilik yöntemine başvurduğu anlaşılmaktadır. Bu yöntemi diplomatik bir araç olarak kullanmıştır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki evlilik teşebbüslerinin çoğunun hayata geçememiş olması, Bulgarların bu konuda olumsuz bir tavır bilinmediğinden, yine Bizans'ın vazgeçmesi neticesinde olmuştur. Bu durum bize şunu göstermektedir. Zor durumda kaldığı anda siyasî evlilik yöntemine sarılan Bizans, tehlikeyi atlatınca verdiği sözden cayma konusunda tereddüt etmemiştir. Bir nevi bu yolla günü kurtarma çabası içerisinde olmuştur.

Öte yandan iki ülke arasındaki siyasî evlilik girişimleri hayata geçmemiş olsa dahi aradaki siyasî ilişkileri ciddi manada etkilemiştir. Örneğin Symeon'un teklifi (ve bunun reddi) uzun bir savaş dönemini, Petro'nun Maria ile evliliği de uzun bir barış dönemini başlatmıştır. Bu savaş ve barış dönemlerinde elbette ki tek etken siyasî evlilik kararları değildir ancak evliliklerin belli bir etkisinin olduğu da kesindir. Aynı şekilde Nikephoros Phokas'ın evlilik teklifi Bulgar-Bizans düşmanlığını ittifaka çeviren bir etkide bulunmuştur. Yine bu evlilik teklifleri içerisinde yapılması planlanan ama gerçekleşmeyen Tervel Han'ın Symeon'un ve II. Boris'in çocuklarının evlilikleri esasen gerçekleşmesi halinde Bulgar hükümdarlarını Bizans tahtının varisi yapacak nitelikteydi. Bununla birlikte bu durumun, Symeon dışında, Bulgar hükümdarları tarafından pek fazla dikkate alındığına dair bir kanıtımız yoktur. Symeon'un evlilik teklifi ise Bulgar hükümdarın amacı açısından diğer bütün evlilik bağı teşebbüslerinden çok farklı bir amaç güdüyordu. Çünkü doğrudan Bizans tahtı için yapılan bir girişimdi. Daha önce Bizans tahtına benzer yolla pek çok kişi geçmiştir. Ancak bunların hepsi Bizans'ın kendi içinden olan girişimlerdi. İlk kez yabancı ırktan bir hükümdar bu şekilde tahta geçmeye çalışıyordu. O nedenle Symeon'un evlilik teşebbüsü Bizans tarihi içerisinde de müstesna bir yere sahiptir. Netice itibarıyla siyasî evliliklerin Bulgar-Bizans ilişkilerine etki etmiş önemli bir unsur olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Alexandrov, E. (1993). The Bulgarian-Byzantine Treaty of 927 (International Law Analysis). *Bulgarian Historical Review*, 21 (1). 34-53.
- Ayan, E. (2008). Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 173, 109-128.
- Browning, R. (1975). *Byzantium and Bulgaria, A Comparative Study Across The Early Medieval Frontier*. London: Temple Smith.
- Constantine Porphyrogenitus. (1967). *De Administrando Imperio*. (Gy. Moravcsik, Ed., R. J. H. Jenkins, Transl.). Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Constantine Prphyrogenetos. (2017). *The Book of Ceremonies*. (Transl. A. Moffatt, M. Tall). Leiden-Boston: Brill.
- Dunlop, D. M. (2008). *Hazar Yahudi Tarihi*. (Çev. Z. Ay). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Fehér, G. (1999). *Bulgar Türkleri Tarihi*. (Çev. Heyet). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fine, J. V. A. (1991). *The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Georgieva, S. (1993). Diplomatic Marriages in Medieval Bulgarian Foreign Policy. *Bulgarian Historical Review*, 21 (1), 116-126.
- Head, C. (1972). Justinian II of Byzantium. Madison, Milwaukee, London: The University of Wisconsin Press.
- Hupchick, D. P. (2017). *The Bulgarian-Byzantine Wars for Early Medieval Balkan Hegemony, Silver-Lined Skulls and Blinded Armies*, Wilkes-Barre: Palgrave Macmillan.
- Karatay, O. (2013). Tuna Bulgarları. O. Karatay-S. Acar (Ed.), *Doğu Avrupa Türk Tarihi* içinde (ss. 273-294). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kayapınar, A. (2002). Tuna Bulgar Devleti (579-1018). H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (Cilt 2, ss. 630-640). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Leo Deacon. (2005). *The History of Leo the Deacon*. (Transl. A. M. Talbot D. F. Sullivan). Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Luttwark, E. N. (2009). *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*. (Çev. M. E. Tuzcu). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Macrides, R. (1992). Dynastic marriages and political kinship. J. Shepard, S. Franklin (Ed.), *Byzantine Diplomacy, Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990* içinde (263-280 ss.). Aldershot, Hampshire: Variorum.
- McCormick, M. (1991). Porphyrogenetos. *The Oxford Dictionary of Byzantium* içinde (Vol. 2, s. 1141). New York-Oxford: Oxford University Press.
- Nicholas I Patriarch of Constantinople. (1973). *Letters*. (Greek Text and Eng. Tranl. R. J. H. Jenkins, L. G. Westerink). Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Nikephoros Patriarch of Constantinople. (1990). *Short History*. (Text, Transl. and Commentary C. Mango). Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Ostrogorsky, G. (1995). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, M. (2010). *Tarih Felsefesi*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Runciman, S. (1930). *A History of the First Bulgarian Empire*. London: G. Bell&Sons Ltd.
- Shepard, J. (1995). A Marriage too far? Maria Lekapena and Peter of Bulgaria. A. Davids (Ed.), *The Empress Theophano: Byzantium and the West at the Turn of the First Millennium* içinde (121-149 ss.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Skylitzes, J. (2010). *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*. (Transl. J. Worthley). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sophoulis, P. (2012). *Byzantium and Bulgaria, 775-831*. Leiden-Boston: Brill.
- Step'anos Tarōnec'i. (2017) *The Universal History of Step'anos Tarōnec'i*. (Int., Transl and Comm T. Greenwood) Oxford: Oxford University Press.
- Stratos, A. N. (1980) *Byzantium in the Seventh Century*. (Vol. V) Amsterdam: Adolf M. Hakkert – Publisher.
- Symeon Logothetes. (2019). *The Chronicle of the Logothete*. (Transl. and Commentary S. Wahlgren). Liverpool: Liverpool University Press.
- Theophanes Confessor. (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. (Transl. and Commentary C. Mango-R. Scott). Oxford: Clarendon Press.
- Theophanis. (1883). *Chronographia*. (Ed. C. De Boor) Leipzig.
- Treadgold, W. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. California: Stanford University Press.
- Uçar, H. (2021). Kesik Burunlu (ρνότιμητος) İmparator II. Justinianos ve Tuna Bulgarları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(46), 2212-2218.
- Vachovka, V. (2008). Danube Bulgaria and Khazaria as Parts of The Byzantine *Oikoumene*. Florin Curta (Ed.),

The Other Europe in the Middle Ages Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans içinde (339-362 ss.). Leiden-Boston: Brill.

Whittow, M. (1996). *The Making of Byzantium, 600-1025*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.

Zlatarski, V. (2007). *İstoriya na bulgarskata dirjava prez Srednite vekove* (Cilt I/1). Sofiya: İzdatelstvo Zakhariï Stoyanov.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
